

3rd INTERNATIONAL 5 OCAK SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES CONGRESS

January 4-5, 2022
Adana, TURKEY

PROCEEDING BOOK

ISSN:2630-6212
Journal of Social Sciences Development

PROCEEDING BOOK

January 4-5, 2022 / Adana, TURKEY

ISBN: 978-625-8423-73-03

3rd INTERNATIONAL
5 OCAK SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES CONGRESS

January 4-5, 2022
Adana, TURKEY

PROCEEDING BOOK

Assoc. Prof. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK
Dr. Cemre TÜYSÜZ

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Research Publications® (The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules IKSAD Publications – 2022©
Issued: 13.01.2022
ISBN: 978-625-8423-73-03

ABOUT CONGRESS

3rd INTERNATIONAL
5 OCAK SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES CONGRESS

DATE - PLACE

January 4-5, 2022

Adana, TURKEY

PARTICIPANT ORGANIZATIONS

SSD JOURNAL

İKSAD- www.iksad.org.tr

LANGUAGES

English, Turkish, Russian

EVALUATION

All applications have undergone a double-blind peer review process

PRESENTATION

Oral presentations

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE

Head of Conference

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Assoc. Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Çukurova University

Dr. Ethem İlhan ŞAHİN

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University

General Coordinator
Merve KIDIRYUZ

.

CONGRESS SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Osman ERKMEN
Gaziantep University

Prof. Dr. Aparna SRIVASTAVA
Noida University

Prof. Dr. Hacer HÜSEYINOVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir University

Prof. Dr. Salih MERCAN
Bitlis Eren University

Assoc. Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Çukurova University

Assoc. Prof. Dr. Froilan MOBO
Philippine Merchant Marine Academy

Assoc. Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet University

Dr. Ethem İlhan ŞAHİN
Adana Alparslan Turkes Science and Technology University

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV
Hoca Ahmet Yesevi International Kazakh-Turkish University

Dr. Damezhan SADYKOVA
Kazakh National Women's Teacher Training University

Dr. Hüseyin ERİŞ
Harran University

Dr. Terane NAGIYEVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Elvan CAFEROV
Azerbaijan State Pedagogical University

3rd INTERNATIONAL 5 OCAK SOCIAL AND HUMANITIES CONGRESS

CONGRESS PROGRAM

Zoom Meeting ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

Önəmli, Xahiş edirik diqqətlə oxuyasınız

- Konfransımızda Yazı Qaydalarına uyğun göndərilmiş və elmi komissiyadan keçən məruzələr üçün online (video konfran şəklində) çıxış imkanı veriləcəkdir.
- Online məruzə üçün **https://zoom.us/join** linki üzərindən daxil olaraq "Meeting ID or Personal Link Name" yerinə ID nömrəsinə daxil olaraq konfransa qoşula bilərsiniz.
- ZOOM tədbiqi pulsuzdur və yeni hesab açmağa ehtiyac yoxdur
- ZOOM tədbiqi qeydiyyatdan keçmədən istifadə edilə bilir
- Tədbiq planşet, telefon və komputerlərdə mümkündür
- Hər iclasda məruzəçilər məruzə saatından 5 dəqiqə əvvəl konfransa bağlanmış olmaları lazımdır
- Bütün konfrans iştirakçıları canlı qoşularaq bütün məruzələri izləyə bilərlər.
- Moderator – iclasdakı çıxış və elmi diskussiyalar (sual-cavab) hissəsindən məsuldurlar

Nəzər Yetirilmasi Vaxib Olanlar – TEXNİKİ BİLGİLƏR

- Komputerlərinizdə mikrafon olduğunə və saz vəziyyətdə olmasına əmin olmalısınız.
- ZOOM-da ekran paylaşma xüsusiyyətini bacarmalısınız
- Qəbul edilən məqalə sahiblərinin mail adresinə ZOOM tədbiqindəki linkə aid İD nömrəsi göndəriləcəkdir.
- Sertifikatlar konfransdan sonra sizlərə PDF olaraq göndəriləcəkdir.
- Konfrans proqramında yer və saat dəyişikliyi kimi tələblər nəzərə alınmayacaqdır.

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. H-1, Ayşe CAN

FACE-TO-FACE PRESENTATIONS

04.01.2022

Ankara Time

$11^{00} : 12^{00}$

Adana Sürmeli Otel

HEAD OF SESSION:

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Arzu YAROĞLU	*Recep Tayyip Erdogan University (Türkiye)r*	HOW BUSINESS MERGERS CAN BE USED AS A TAX PLANNING TOOL
Lect. Ebru ŞİRİN Assist. Prof. Dr. Bahadır ALTUN Prof. Dr. Ahmet KAZANKAYA	*Kirsehir Ahi Evran University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF THE USAGE OF WALNUT GREEN SHELLS AS A STERILIZER IN THE IN VITRO REGENERATION OF ROSEHIP PLANT (Rosa canina L.)
Gökay DİŞKEN Mert Selahattin DÜNVER	*Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University (Türkiye)*	AN INVESTIGATION OF WEIGHTED FEATURES FOR SYNTHETIC SPEECH DETECTION
Dr. Gizem AKKAYA	*Bursa Uludag University (Türkiye)*	EXPERIMENTALLY DETERMINATION OF THERMAL NEUTRON IRRADIATION POSITION IN THE IRRADIATION UNIT WİTH A 11 GBq ^{226}Ra-Be NEUTRON SOURCE

Hall-1, Session-1
04.01.2022, Tuesday

Ankara Time

15^{00} : 17^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Zekiye ÇAĞIMLAR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Oğuz KALAFAT	*Ministry of Education (Türkiye)*	THE ADVENTURE OF PRIMARY EDUCATION FROM THE TANZIMAT ESTABLISHMENT TO THE ARMISTICE OF MUDROS
Volkan KÖKSAL Cemalettin İPEK	*Ahievran University (Türkiye)*	TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS SCHOOL ADMINISTRATION AND THEIR SELF-EFFICACY BELIEFS IN TEACHING PROFESSION
Songül KÜRECİ Cesarettin KÜRECİ	*Ministry of Education (Türkiye)*	METAPHORICAL ANALYSIS OF CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF POETRY
Dr. Emine SUR	*Ministry of Education (Türkiye)*	THE EFFECT OF CREATIVE WRITING ACTIVITIES ON CREATIVE THINKING SKILLS OF UNIVERSITY STUDENTS
Assist. Prof. Dr. Zekiye ÇAĞIMLAR	*Çukurova University (Türkiye)*	AN EVALUATION ON THE EFFECT OF DIVAN LITERATURE ON LIKE LITERATURE
Sibel AKŞAMOĞLU Assoc. Prof. Dr. Hanifi PARLAR	*Istanbul Sabahattin Zaim University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF PRE-SCHOOL TEACHERS ON SELF-PROFITAL STANDARDS
Muharrem Uğur CEYLAN Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZGENEL	*Istanbul Sabahattin Zaim University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' ATTACHMENT TO PARENTS AND FRIENDS AND STRESS LEVELS AND ACADEMIC ACHIEVEMENT
Assist. Prof. Dr. Nesime Kübra TERZİOĞLU	*Bolu Abant İzzet Baysal University (Türkiye)*	A NEW APPROACH TO TEACHING MATHEMATICS: VIRTUAL MANIPULATIVES

Hall-2, Session-1
04.01.2022, Tuesday

Ankara Time

15^{00} : 17^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Fatih KAPLAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Alper COŞKUN	*Ministry of Commerce (Türkiye)*	CONSUMER ARBITRATION COMMITTEES IN TURKEY
Assist. Prof. Dr. Yasemin TATLI Emre ÖZTÜRK	*Gümüşhane University (Türkiye)*	GREEN LOGISTICS PRACTICES: A STUDY ON LOGISTICS FIRMS IN THE NORTHEAST ANATOLIA REGION
Lect. Dr. Ali Aykut PEKER	*Aksaray University (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN INTENTION TO WHISTLEBLOWING AND ETHICAL SENSITIVITY: A STUDY FOR ASSOCIATE DEGREE ACCOUNTING DEPARTMENT STUDENTS
Cherinet Boke CHAKISO Prof. Dr. Nilay ALÜFTEKİN SAKARYA	*Ankara Yildirm Beyazit University (Türkiye)*	UNDERSTANDING THE ROLE OF INTELLECTUAL ON THE PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ETHIOPIA
Lect. Dr. Abdulkadir Sezai EMEÇ Res. Assist. Safa KOCADEMİR Assoc. Prof. Dr. Fatih KAPLAN	*Tarsus University (Türkiye)*	IS THE CONVERGENCE HYPOTHESIS APPLICABLE IN EXPORT ACCORDING TO CUSTOMS?
Lect. Dr. Abdulkadir Sezai EMEÇ Res. Assist. Safa KOCADEMİR Assoc. Prof. Dr. Fatih KAPLAN	*Tarsus University (Türkiye)*	THE ROLE OF CUSTOMS PROCEDURES IN FACILITATION FOREIGN TRADE
Lect. Dr. Ahmet TAŞHAN	*Inonu University (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' ENTREPRENEURSHIP EDUCATION AND THEIR ENTREPRENEURSHIP MOTIVATION
Lect. Kutay ÖZDEMİR	*Isparta University of Applied Sciences (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN AUTHENTICITY AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: THE MEDIATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE
Lect. Dr. Ahmet TAŞHAN	*Inonu University (Türkiye)*	FEAR OF MISSING OPPORTUNITIES SCALE IN THE CRYPTO CURRENCY MARKET: A SCALE DEVELOPMENT STUDY ON THE BEHAVIORS OF INVESTORS

Hall-3, Session-1
04.01.2022, Tuesday

Ankara Time

15^{00} : 17^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Mustafa GENÇOĞLU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Murat KARATAŞ	*Abdullah Gul University (Türkiye)*	AN ASSESSMENT ON THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE MEMORY OF MARCH 12, 1971
Dr. Mehmet Şah ÖZCAN	*Cankiri Karatekin University (Türkiye)*	PROPAGANDA PUBLICATIONS REGARDING PRESIDENT CELAL BAYAR VISIT TO THE UNITED STATES
Yakup KAYA	*Altınordu Girls Anatolian Imam Hatip High School (Türkiye)*	YEARS OF UNCERTANITY IN RELIGIOUS EDUCATION DURING THE SINGLE POLITICAL PARTY PERIOD (1930-1949)
Eda GEYİK	*Kastamonu University (Türkiye)*	THE QUESTION OF MURDER OF DYNASTY MEMBERS IN QARAQOYUNLU AND AQQOYUNLU STATES WITH SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS
Dr. Osman KİMYA	*Independent Researcher (Türkiye)*	MOBILITIES IN RUMELI IN THE SECOND HALF OF THE XVI CENTURY AND THE MIGRATIONS OCCURRED
Dr. Osman KİMYA	*Independent Researcher (Türkiye)*	ACCORDING TO EVLIYA CELEBI TRAVEL BOOK IN THE XVII CENTURY SINGLE ROOMS AND ITS FUNCTIONS IN THE OTTOMAN STATE
Assoc. Prof. Dr. Mustafa GENÇOĞLU	*Usak University (Türkiye)*	ANALYSIS OF MEHMED MEMDUH PASHA'S BOOK "MIFTAH-I YEMEN"
Assist. Prof. Dr. Yıldıray YILDIRIM	*Bayburt University (Türkiye)*	AIR ATTACKS IN THE ADANA REGION DURING WORLD WAR I
Assoc. Prof. Dr. Kadir ARSLANBOĞA	*Çanakkale Onsekiz Mart University (Türkiye)*	A CHARITABLE WOMAN IN ÇANAKKALE: FATMA HANIM

Hall-4, Session-1
04.01.2022, Tuesday

Ankara Time

15^{00} : 17^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Dr. Cemre TÜYSÜZ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Seçkin YAVUZDOĞAN	*Kirklareli University (Türkiye)*	"ENGAGING UNNATURAL SEXUAL RELATIONSHIP" AS A DISCIPLINE CRIME
Assoc. Prof. Dr. Seçkin YAVUZDOĞAN	*Kirklareli University (Türkiye)*	"ESTABLISHING RELATIONSHIP WITH SMUGGLERS" AS A DISMISSAL DISCIPLINARY PUNISHMENT
Dr. Cemre TÜYSÜZ	*Cukurova University (Türkiye)*	LOSS OF TURKISH CITIZENSHIP ACCORDING TO TURKISH CITIZENSHIP LAW
Dr. Cemre TÜYSÜZ	*Cukurova University (Türkiye)*	LONG-TERM LEGAL RESIDENCE OF FOREIGNERS ACCORDING TO TURKISH LAW
Dr. Cemre TÜYSÜZ	*Cukurova University (Türkiye)*	PUBLIC POLICY INTERVENTION ON TURKISH PRIVATE INTERNATIONAL LAW
Deniz GÜRCAN	*Ankara Yildirim Beyazit University (Türkiye)*	AMICUS CURIAE IN EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE

Hall-1, Session-1
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

10^{00} : 12^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Ensar LOKMANOĞLU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Rabia BAŞ Prof. Dr. Gökhan DUMAN	*Gazi University (Türkiye)*	THE EXAMINATION OF MUSIC ACTIVITIES USED IN PRESCHOOL EDUCATION IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES
Rabia BAŞ Assist. Prof. Dr. Fatma ÖZKÜR DUMAN	*Gazi University (Türkiye)* *Nisantasi University (Türkiye)*	ANALYZING CHALLENGING BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN
Özge Kübra ESİN Prof. Dr. Gökhan DUMAN	*Gazi University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF PLAY AND INTEGRATED PLAY ACTIVITIES APPLIED IN PRE-SCHOOL EDUCATION
Özge Kübra ESİN Assist. Prof. Dr. Fatma ÖZKÜR DUMAN	*Gazi University (Türkiye)* *Nisantasi University (Türkiye)*	ANALYZING PROPERTIES OF CHILDREN'S OUTDOOR PLAY AREAS
Dr. Nübar Həsənova Əhmədəli qızı	*Azerbaijan University of Tourism and Management (Azerbaijan)*	HISTORY AND THEORY OF DISTANCE EDUCATION
Assoc. Prof. Dr. Çiğdem ARSLAN Zeynep ÖZAYDIN Tuba YENİL	*Bursa Uludag University (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN MIND MAPS AND LEARNING APPROACHES OF MATHEMATICS AND ACCOUNTING TEACHERS TAKING PEDAGOGICAL FORMATION EDUCATION
Tuba YENİL Assoc. Prof. Dr. Çiğdem ARSLAN	*Bursa Uludag University (Türkiye)*	REVIEW OF THE USE OF MIND MAP AS AN ALTERNATING ASSESSMENT
Assist. Prof. Dr. Ensar LOKMANOĞLU	*Sakarya University of Applied Sciences (Türkiye)*	COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE: DIGITAL BULLYING

Hall-2, Session-1
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

10^{00} : 12^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Engin UĞUR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Engin UĞUR	*Bolu Abant İzzet Baysal University (Türkiye)*	ANALYSIS OF THE USE OF EMOJI AS A DESIGN ELEMENT: AN EXAMPLE OF COVID 19 GRAPHIC DESIGN STUDIES
Lect. Dr. Tekin BAYRAK	*Karamanoglu Mehmetbey University (Türkiye)*	THE SHAMAN DRUM, A CULTURAL IMAGE, AND ITS ICONS
Lect. Dr. Tekin BAYRAK	*Karamanoglu Mehmetbey University (Türkiye)*	ITS EFFECTS FROM SHAMANISM IN TURKISH CULTURE AND ITS
Assist. Prof. Dr. İbrahim ÇEKİÇ	*Gaziantep Islamic Science and Technology University (Türkiye)*	COFFEE AND COFFEE CULTURE AS A GASTRONOMIC PRODUCT
Assist. Prof. Dr. Nadire KARADEMİR Şeyma NACAR Prof. Dr. Ersin Kaya SANDAL	*Kahramanmaras Sutcu Imam University (Türkiye)*	GEOGRAPHICAL ASSESSMENTS ON URBAN TRANSFORMATION APPLICATIONS IN THE MEDITERRANEAN DISTRICT (MERSIN)
Lect. Ayşegül KOÇ ÜNLÜSOY Lect. Begüm DEMİROĞLU İZGİ	*Bozok University (Türkiye)*	MOSQUES AS COMPONENT OF THE URBAN SILHOUETTE
Rümeysa GÖKTAŞ Assoc. Prof. Dr. Aslı BOZDAĞ	*Niğde Ömer Halisdemir University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF LAND USE PROCESS IN KONYA CITY 1923-2020 IN TERMS OF SUSTAINABLE URBAN LAND MANAGEMENT
Sinem KURTURAL KARAKUNDAKOGLU İrem OĞUZ Behçet Behiç OLGUN	*Dokuz Eylul University (Türkiye)*	THE LAST TWENTY YEARS OF RETURN OF TURKEY'S ARCHEOLOGICAL ARTIFACTS SAVED ABROAD
Onur KARAYİĞİT Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN	*Kırşehir Ahi Evran University (Türkiye)*	MYCOBACTERIUM TUBERCULOSIS CASE IN ANATOLIA
Assist. Prof. Dr. Habibe ALDAĞ	*Çukurova University (Türkiye)*	FACTORS TO CONSIDER IN DEVELOPING RUBRIC

Hall-3, Session-1
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

10^{00} : 12^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Suat ERDEM

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
İrem ÇELİKKOL	*Sakarya University (Türkiye)*	GENDER AND RELIGION
İrem ÇELİKKOL	*Sakarya University (Türkiye)*	AGING AND TECHNOLOGY
Prof. Dr. Ahmet AKIN Kübra GÜNDOĞDU	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	ANXIETY ABOUT ABANDONMENT IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Gülcan GÜLER UYANIK Assist. Prof. Dr. İhsan BOZANOĞLU	*Istanbul Kent University (Türkiye)* *Kirikkale University (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL ABUSE AND RELATIONSHIP STABILITY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS
Lect. Ebru ÖZCAN Assist. Prof. Dr. Yasemin ÖZYER	*Kastamonu University (Türkiye)* *Sinop University (Türkiye)*	ETHICAL DECISION MAKING IN THE CARE PROCESS
Assoc. Prof. Dr. Suat ERDEM	*Yozgat Bozok University (Türkiye)*	POLYGAMY IN ISLAMIC LAW
Res. Assist. Dr. Ömer TAY	*Bingol University (Türkiye)*	THE CONCEPT OF THE SOUL IN THE LETTER OF SEREFÜDDÎN AHMED BIN YAHYÂ MÜNİRİ
Dr. Lect. Yakup UZUN	*Erciyes University (Türkiye)*	THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE SCIENCE OF QİRAAT

Hall-4, Session-1
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

10^{00} : 12^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Dr. Danyal APUHAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Danyal APUHAN	*Ministry of Education (Türkiye)*	ONE OF THE ENDANGERED LANGUAGES: ZAZAISH
Dr. Danyal APUHAN	*Ministry of Education (Türkiye)*	ULU'L-AZM PROPHETS IN THE DİVAN OF MULLAH MEHMET DEMİRBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Nemat Alish IBAYEV	*Sumgait State University (Azerbaijan)*	VERB PHRASEOLOGIES IN THE ASHUG POETRY
Kaan TANYERİ	*Usak University (Türkiye)*	THE PLACE OF CHANCE AND COINCIDENCE IN SEMIOTIC MODALITIES
Zekiye Selcen GÜNAYDIN	*Kirikkale University (Türkiye)*	VERSE AND HADITH QUOTATIONS IN NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME
Zekiye Selcen GÜNAYDIN	*Kirikkale University (Türkiye)*	MİRACLES (KARAMAT) OF MANSÛR AL-HALLÂJ'S NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME
Prof. Dr. A. Sherine Joy Assist. Prof. K.S. Vijayaraj	*Hindustan Institute of Technology and Science (India)* *Koshys Institute of Management Studies (India)*	UNDERSTANDING THE REALITY OF VIRTUAL ENGLISH LANGUAGE
Bayramova Gözel Azer kızı	*Sumgait State University (Azerbaijan)*	NATIONALITY AND MOTHER TONGUE ISSUE IN BAKHTIYAR VAHABZADE'S CREATIVITY

Hall-5, Session-1
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

10^{00} : 12^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Hasan AZAZİ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Atakan OKUTAN	*Independent Researcher (Türkiye)*	NEW REPUBLICANISM AND PHILIP PETTIT
Samet KAHVECİ	*University of Kocaeli (Türkiye)*	REFLECTION OF THE NEW CORONAVIRUS DISEASE ON TOURISM: AN ASSESSMENT OF THE UNITED STATES, SPAIN, ITALY, FRANCE AND TURKEY
Res. Assist. Dr. Ayman KARA	*Kırıkkale University (Türkiye)*	THE ROLE OF THE THIRD ESTATE IN THE FRENCH REVOLUTION AND SIEYES
Res. Assist. Dr. Ayman KARA	*Kırıkkale University (Türkiye)*	A COMPARISON OF ANGLOSAXON AND CONTINENTAL EUROPEAN POLITICAL POWER TRADITIONS IN THE CONTEXT OF EQUALITY: THE CASE OF ENGLAND AND FRANCE
Yücel ÇOLAK	*Anadolu University (Türkiye)*	UNETHICAL BEHAVIORS RELATED TO ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES IN THE PUBLIC SECTOR AND EFFECTS
Assist. Prof. Dr. Hasan AZAZİ	*Çanakkale Onsekiz Mart University (Türkiye)*	DOES INFLATION TRIGGER OBESITY? AN INTERPRETATIONAL ASSESSMENT FOR TURKEY
Lect. Dr. Mustafa BEYBUR	*Dicle University (Türkiye)*	AN INVESTIGATION ON THE LOAN AND DEPOSIT INTEREST INCOME/EXPENSE BALANCE OF DEPOSIT BANKS: 09/2016 – 09/2021
Assist. Prof. Dr. Seçil YILDIRIM KARAMAN	*Marmara University (Türkiye)*	SHAPE OF THE YIELD CURVE IN TURKEY AND EXPECTATIONS HYPOTHESIS
Lect. Cihad DOĞAN	*Bursa Uludag University (Türkiye)*	IMOVATION AS A NEW BUSINESS MODEL

Hall-1, Session-2
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

13^{00} : 15^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Şükrü BIYIKLI	*Selcuk University (Türkiye)*	THE EFFECT OF POPULAR CULTURE ON HAPPINESS CONSUMPTION
Şükrü BIYIKLI	*Selcuk University (Türkiye)*	PERCEPTION OF THE OTHER IN ADVERTISING AS A POLITICAL COMMUNICATION TOOL
Lect. Dr. Yusuf KURT	*Van Yüzüncü Yıl University (Türkiye)*	COMPARISON OF PROVISIONS FOR WARRANTY AND GIFT CAMPAIGNS IN TERMS OF UNIFORM ACCOUNTING SYSTEM, LME FRS AND TAS/TFRS
Dr. Merve ÇERÇİ	*Marmara University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF COVID-19 PUBLIC SERVICE ADVERTISEMENTS IN THE SCOPE OF FEAR APPEAL
Assoc. Prof. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK	*Baskent University (Türkiye)*	WORKS ON TEACHING THE LATIN ALPHABET TO THE PUBLIC IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC
Assoc. Prof. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK	*Baskent University (Türkiye)*	ACTIVITIES OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD AMBASSADOR TO GEORGIA SIMON MDIVANI IN ANKARA
Dr. Bülent ÇİZMECİ	*Abdullah Gul University (Türkiye)*	CITY BRANDING AND PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES: ERCIYES SKI CENTER
Assoc. Prof. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Res. Assist. Bilge DESTEGÜLOĞLU Assist. Prof. Dr. Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU	*Cukurova University (Türkiye)*	CULTURAL TRANSFER IN FICTIONAL CHILDREN'S BOOKS
Assoc. Prof. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Assist. Prof. Dr. Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU Betül YILDIRIM	*Cukurova University (Türkiye)*	EVALUATION OF READING ACTIVITIES AT THE SECONDARY SCHOOL LEVEL IN TERMS OF READING ACHIEVEMENTS IN THE TURKISH COURSE CURRICULUM

Hall-2, Session-2
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

13^{00} : 15^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Dr. Ali ÖZGAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ayten ÜNAL	*Ondokuz Mayıs University (Türkiye)*	THE ROLE OF LITERATURE IN PHILOSOPHY EDUCATION FOR CHILDREN
Dr. Bilge SALUR	*Independent Researcher (Türkiye)*	RORTY'S SUBJECT: AN EVALUATION ON LIBERAL IRONIST
Dr. Bilge SALUR	*Independent Researcher (Türkiye)*	UNDERSTANDING OF AUTHENTIC HUMAN IN NIETZSCHE
Elif ÖZEL	*Bursa Uludag University (Türkiye)*	CAN THE CONCEPT OF NON-WESTERN MODERNITY BRING A NEW APPROACH TO MUSLIM YOUTH?
Dr. Ali ÖZGAN	*Bilecik Provincial Police Department (Türkiye)*	A REVIEW ON MONTESQUIEU'S POLITICAL PHILOSOPHY
Dr. Habip TAŞ	*Ministry of Education (Türkiye)*	THE IMPORTANCE OF MIND GAMES FOR PHILOSOPHY WORK WITH CHILDREN
Dr. Habip TAŞ	*Ministry of Education (Türkiye)*	VARIOUS SUGGESTIONS FROM CHILDREN'S LITERATURE FOR PHILOSOPHY WITH CHILDREN
Meryem Nida OKUMUŞ GÜRSU Assoc. Prof. Dr. Davut HOTAMAN	*Yildiz Technical University (Türkiye)*	EXAMINATION OF THE SOCIAL EMOTİONAL WELL-BEİNG AND PSYCHOLOGICAL RESİLİENCE OF CHILDREN AT 36-66 MONTHS WHO RECEIVE PRESCHOOL EDUCATION AT HOME

Hall-3, Session-2
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

13^{00} : 15^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Merve KIDIRYUZ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Ahmet AKIN Nihal ŞAHİN	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	SHARING OF RESPONSIBILITIES IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Mücahit KAYA	*Istanbul Aydin University (Türkiye)*	EXAMINATION OF THE SOCIAL ADAPTATION LEVEL OF THE UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING AS SOCIAL-PHOBIA AND GENDER VARIABLE
Fatmanur AKPINAR DEMİR Assist. Prof. Dr. İhsan BOZANOĞLU	*Istanbul Kent University (Türkiye)* *Kirikkale University (Türkiye)*	THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' GENDER ROLES ATTITUDE, SELF-EFFICACY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS AND RELATIONSHIP SATISFACTION'
Prof. Dr. Ahmet AKIN Büşra Burcu ŞEKER	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	RELATIONSHIP DOMINANCE SCALE (RDS): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Prof. Dr. Ahmet AKIN Ceren MOL	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	CHILD GENDER EQUALITY SCALE (CGES): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Berivan KIZILAY Assist. Prof. Dr. İhsan BOZANOĞLU	*Istanbul Kent University (Türkiye)* *Kirikkale University (Türkiye)*	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION PERSONALITY TRAITS AND MINDFULNESS IN ADULTS
Prof. Dr. Ahmet AKIN Abdullah KESER	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	POST-MARITAL BEHAVIOR CHANGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Prof. Dr. Ahmet AKIN Nesibe ÇETİN KUYULDAR	*Istanbul Medeniyet University (Türkiye)*	ANXIETY ABOUT BEING CHEATED SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNAY	*Suleyman Demirel University (Türkiye)*	PREDICTION OF ALTUISM WITH ACTIVITY, PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND GENERAL SELF-EFFICIENCY VARIABLES

Hall-4, Session-2
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

13^{00} : 15^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Rahman YAVUZ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Neşe ATAMAN BOR Assist. Prof. Dr. Şengal BAĞCI TAYLAN	*Hakkari University (Türkiye)*	EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH LITERACY AND RATIONAL DRUG USE IN THE COVID-19 PROCESS
Assist. Prof. Dr. Rahman YAVUZ	*Ondokuz Mayıs University (Türkiye)*	MEDICAL HUMANITIES, THE PROGRAM WHERE THE SOCIAL AND HUMANITY SCIENCES IN MEDICAL EDUCATION
Assist. Prof. Dr. Rahman YAVUZ	*Ondokuz Mayıs University (Türkiye)*	HOW DID WE IMPLEMENT TEAM-BASED LEARNING ACTIVITY IN THE ONLINE ENVIRONMENT?
Assist. Prof. Dr. Serhat TURAN	*Balikesir University (Türkiye)*	EXAMINATION OF STUDENTS' VERBAL AND PHYSICAL BULLYING LEVELS IN TERMS OF SOME VARIABLES
Assist. Prof. Dr. Bahar GÜLER	*Tokat Gaziosmanpasa University (Türkiye)*	EXAMINATION OF CYBER BULLYING LEVELS OF ATHLETE STUDENTS IN TERMS OF SOME VARIABLES
Dr. Fuat TOKUR Talat DOĞAN Mehmet Akif TEKİNTAŞ	*Adıyaman Science and Art Center Ministry of Education* *Ministry of Education*	INCULISION OF SCIENCE EDUCATION AND ART IN NATURE: COMBINING VISUAL ARTS AND MATHEMATICS BY BIOMIMETHIC DESIGNS IN EDUCATION
Mehmet Arif ASLAN Adem ÖRÜCÜ	*Adıyaman Science and Art Center Ministry of Education* *Ministry of Education*	ARTIST, ART VIEWER AND AESTHETIC OBJECT IN THE CONTEMPORARY PERIOD

Hall-5, Session-2
05.01.2022, Wednesday

Ankara Time

13^{00} : 15^{30}

ID: 822 0738 8966
Passcode: 050505

HEAD OF SESSION: Dr. Nihat KÖSE

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Nihat KÖSE	*Kirsehir Ahi Evran University (Türkiye)*	SELF-CONTROL THROUGH THE EYES OF UNIVERSITY STUDENTS: A METAPHOR STUDY
Dr. Nihat KÖSE	*Kirsehir Ahi Evran University (Türkiye)*	EMOTIONAL NEGLIGENCE AND ABUSE IN CHILDREN
Özkan GİNESAR Assoc. Prof. Dr. Ahmet KATILMIŞ	*Ministry of Education (Türkiye)* *Marmara University (Türkiye)*	AN ACTION RESEARCH ON THE ROLE OF EVIDENCE-BASED LEARNING IN SOCIAL STUDIES LESSON
Dr. Metin TAYTAŞ Mehmet Aziz ŞAHİN	*Ministry of Education (Türkiye)* *Yusuf Gökçenay Science and Art Center (Türkiye)*	ATTITUDES OF GIFTED STUDENTS TOWARDS SCIENCE AND ART CENTERS (BILSEM)
Dr. Metin TAYTAŞ	*Ministry of Education (Türkiye)*	THE FUNCTIONALITY OF FAMILIES IN SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION CENTERS
Lect. Dr. Gülten ŞEN	*Kütahya Dumlupınar University (Türkiye)*	EFFECTS OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS ON REGIONAL ECONOMY; KÜTAHYA EXAMPLE
Emin KURTULUŞ Dr. Psi. Dan. Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ	*Sakarya University (Türkiye)*	A CASE OF STUTTERING FROM THE PERSPECTIVE OF NARATIVE THERAPY
Dr. Psi. Dan. Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ Emin KURTULUŞ	*Sakarya University (Türkiye)*	THE SEARCH FOR MEANING IN LIFE IN ADOLESCENTS AND THE EXPLANATION OF THE EXISTENCE OF MEANING WITH SELF-ESTEEM

PHOTO GALLERY

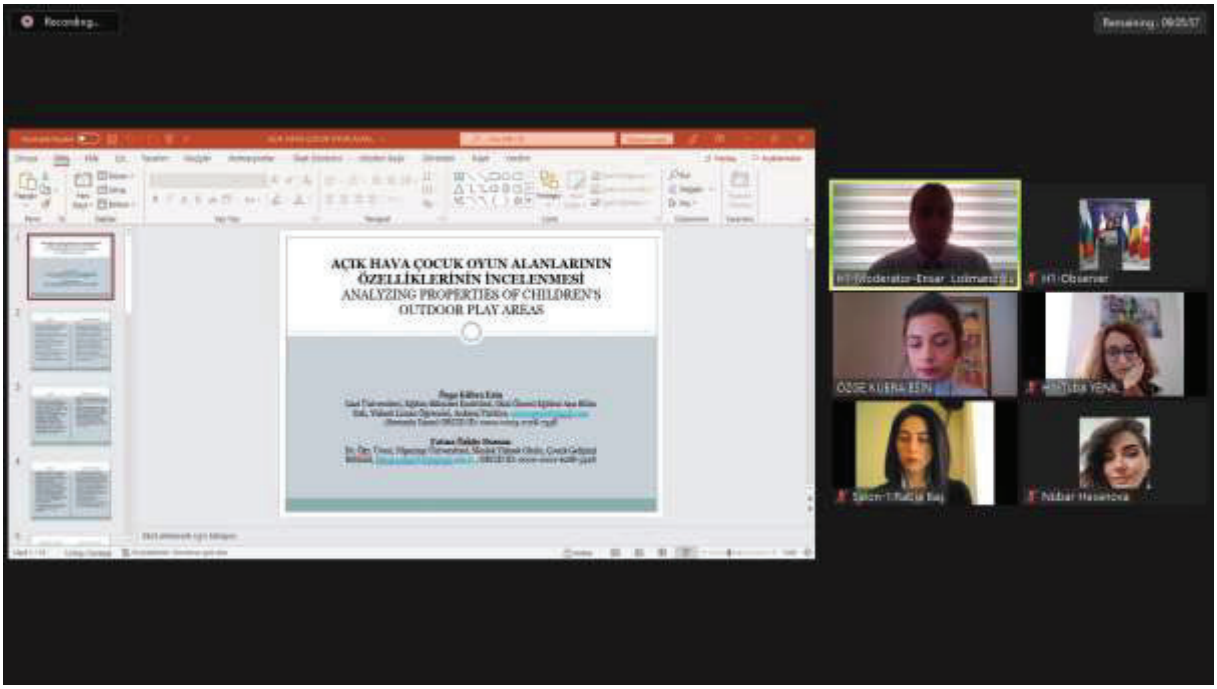
AÇIK HAVA ÇOCUK OYUN ALANLARININ
ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYZING PROPERTIES OF CHILDREN'S
OUTDOOR PLAY AREAS
H1-Moderator-Ensar Lolmanı
H1-Observer
ÖZGE KUBRA ESİN
H1-Tuba YENİL
Salon-1-Rabia Baş
Nubar Hasanova

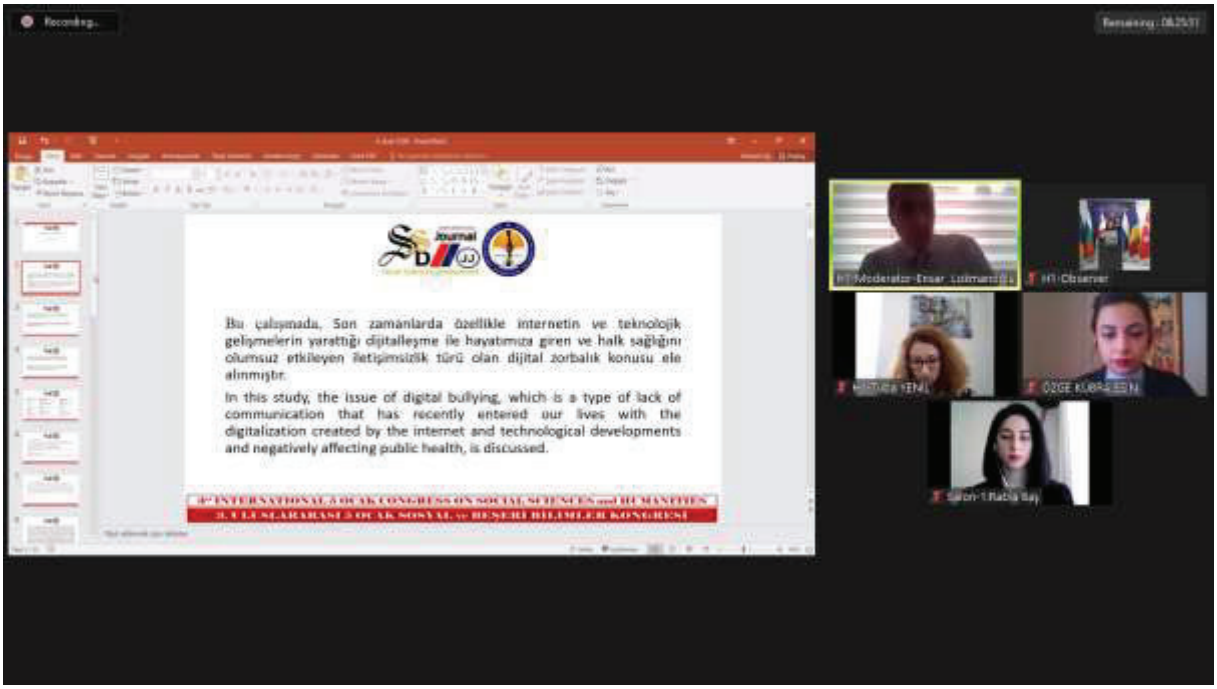
Bu çalışmada, Son zamanlarda özellikle internetin ve teknolojik gelişmelerin yarattığı dijitalleşme ile hayatımıza giren ve halk sağlığını olumsuz etkileyen iletişimsizlik türü olan dijital zorbalık konusu ele alınmıştır.
In this study, the issue of digital bullying, which is a type of lack of communication that has recently entered our lives with the digitalization created by the internet and technological developments and negatively affecting public health, is discussed.
H1-Moderator-Ensar Lolmanı
H1-Observer
H1-Tuba YENİL
ÖZGE KUBRA ESİN
Salon-1-Rabia Baş

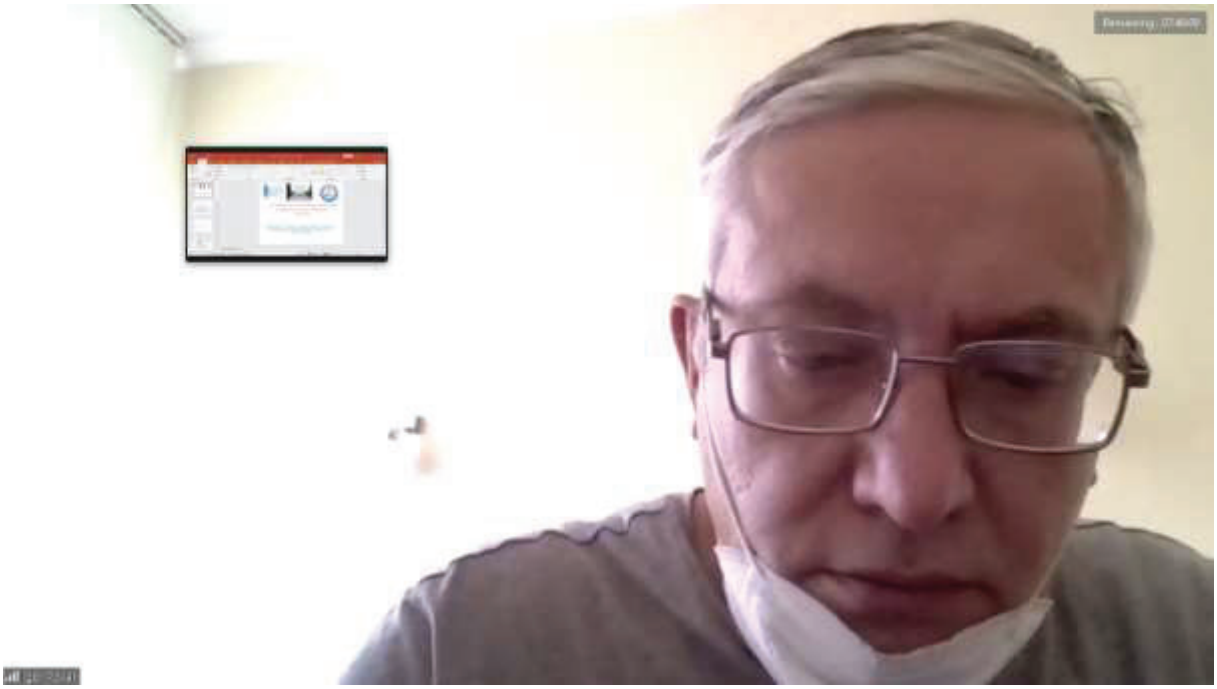

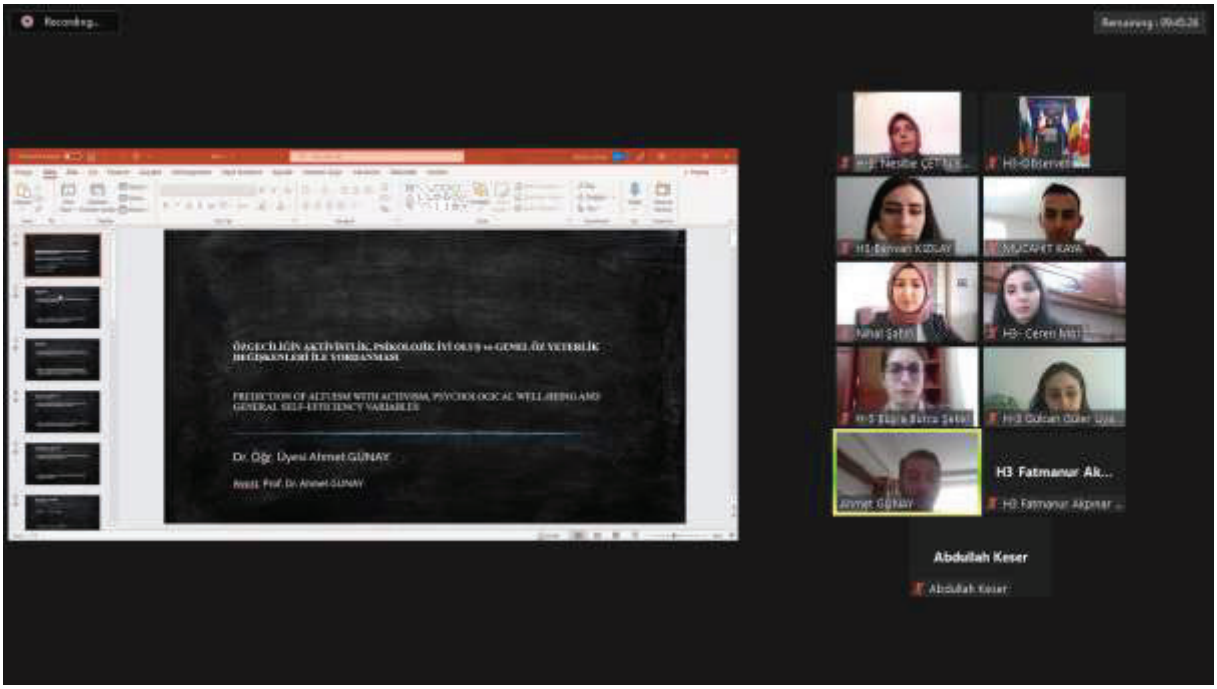
Recording...
ÖZGECİLGİN AKTİVİTELİK, PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ve GENEL ÖZ YETERLİK
İNANÇLARI İLE YORDANMASI
PREDICTION OF ALTURISM WITH ACTIVISM, PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND
GENERAL SELF-EFFICIENCY VARIABLES
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜNAY
Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNAY
Ahmet GÜNAY
H3 Fatmanur Ak...
Abdullah Keser

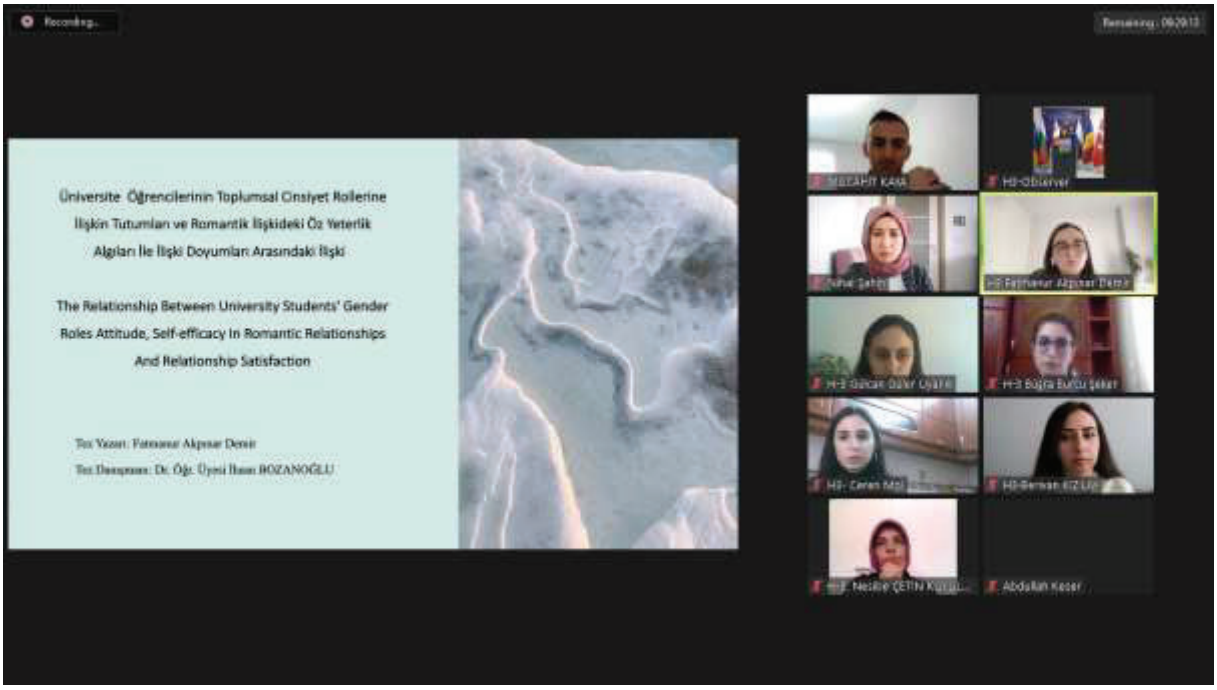
Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine
İlişkin Tutumları ve Romantik İlişkideki Öz Yeterlik
Algıları İle İlişki Doyumları Arasındaki İlişki
The Relationship Between University Students' Gender
Roles Attitude, Self-efficacy In Romantic Relationships
And Relationship Satisfaction
Tez Yazarı: Fatmanur Akpınar Demir
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU
MUCAHİT KAYA
H3-Observer
Nihal Şahin
H3-Fatmanur Akpınar Demir
H-3 Gülcan Güler Uyanık
H-3 Buğra Burcu Şeker
H3- Ceren Mol
H3-Berivan KIZILAY
Nesibe ÇETİN KUYULUK
Abdullah Keser

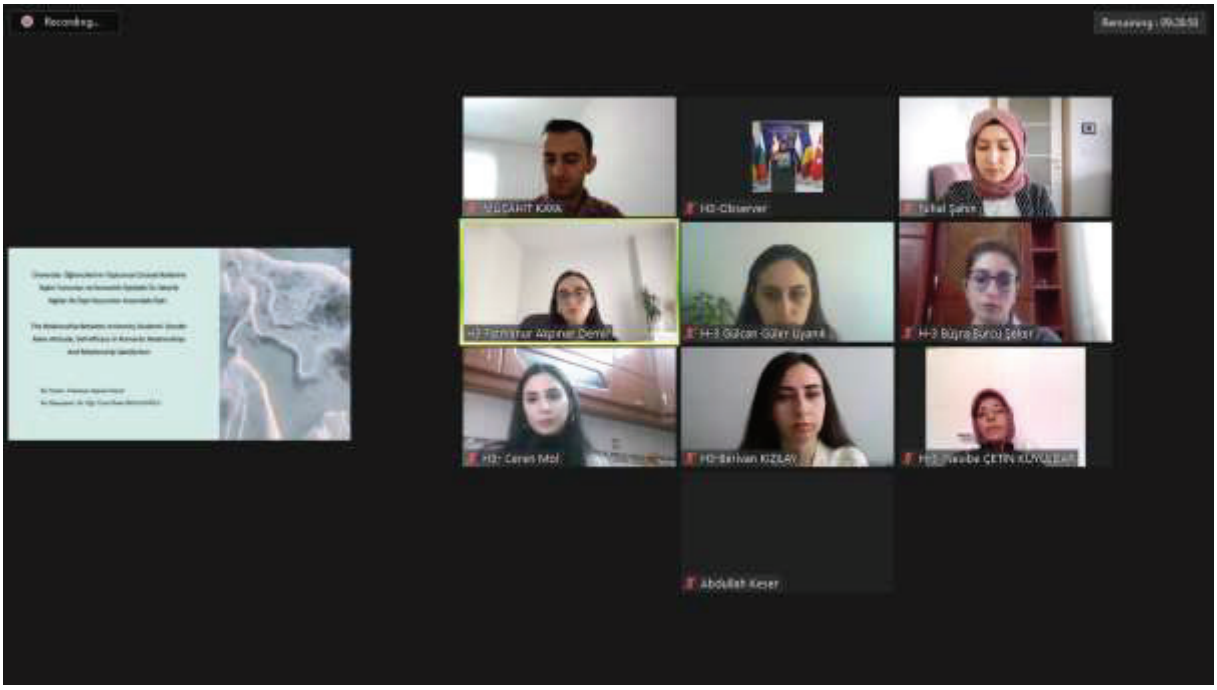
MUCAHİT KAYA
H3-Observer
Nihal Şahin
H3-Fatmanur Akpınar Demir
H-3 Gülcan Güler Uyanık
H-3 Buğra Burcu Şeker
H3- Ceren Mol
H3-Berivan KIZILAY
H3-Nesibe ÇETİN KUYULUK
Abdullah Keser

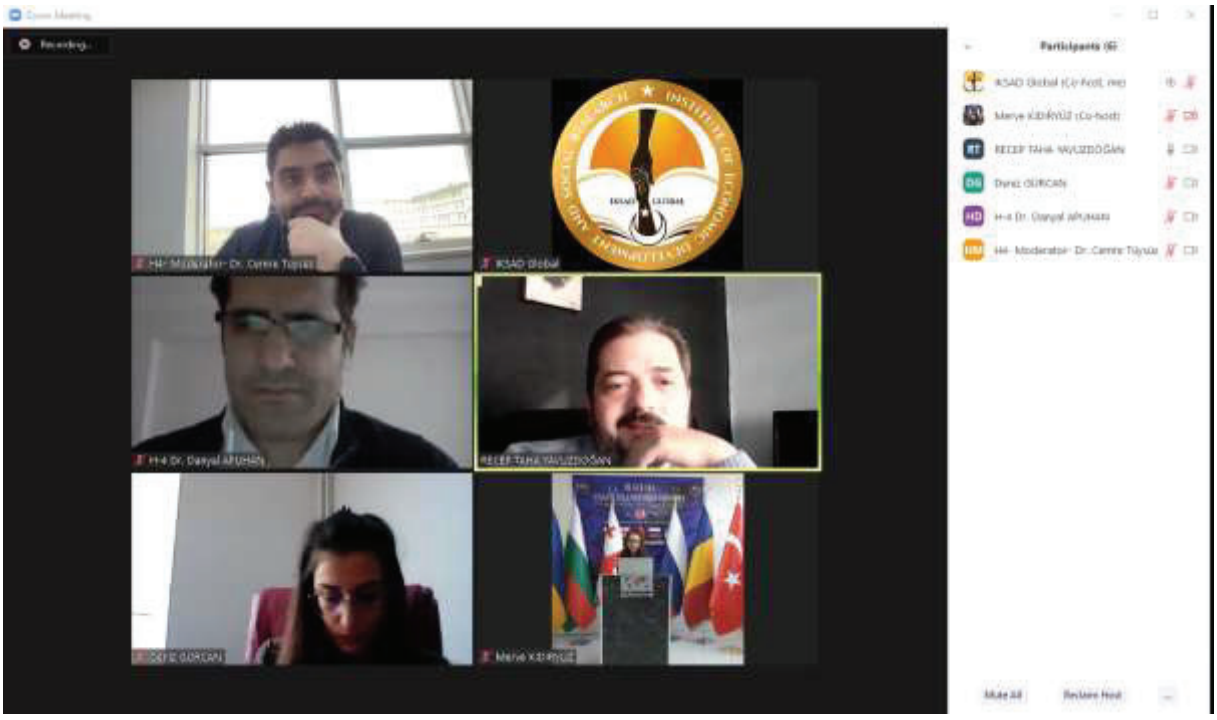
Recording...
Participants (6)
Mute All
Reclaim Host

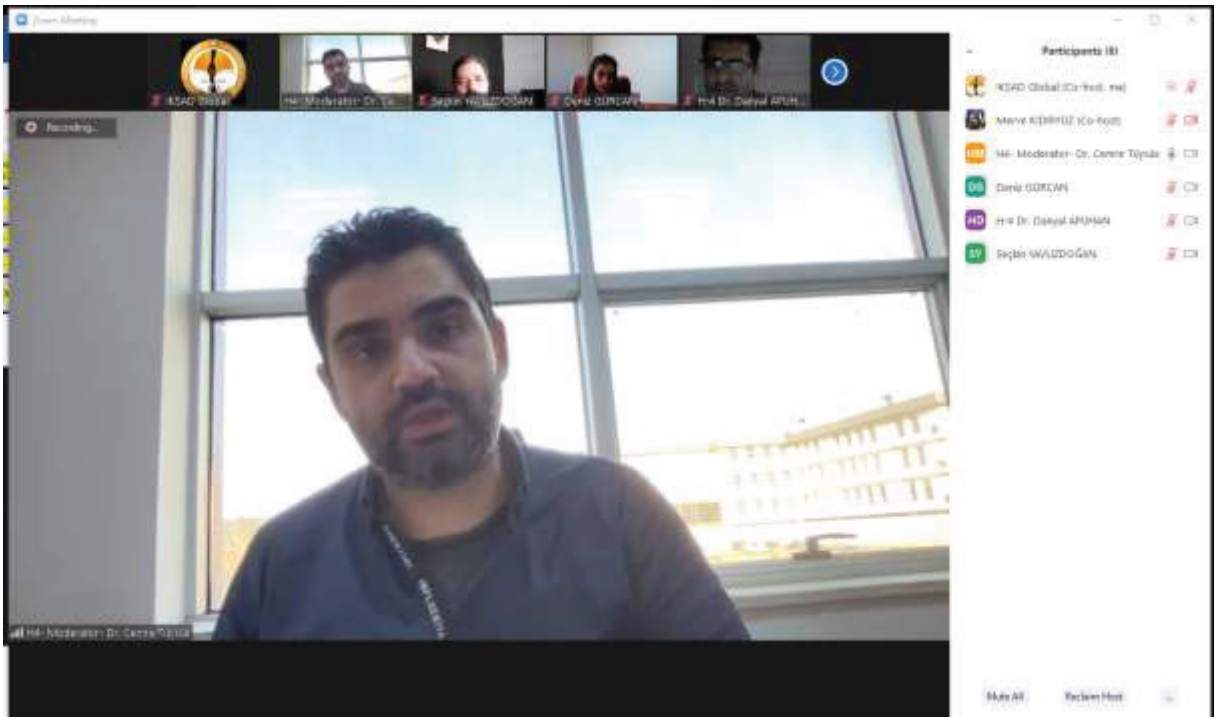
Recording...
Participants (8)
Mute All
Reclaim Host

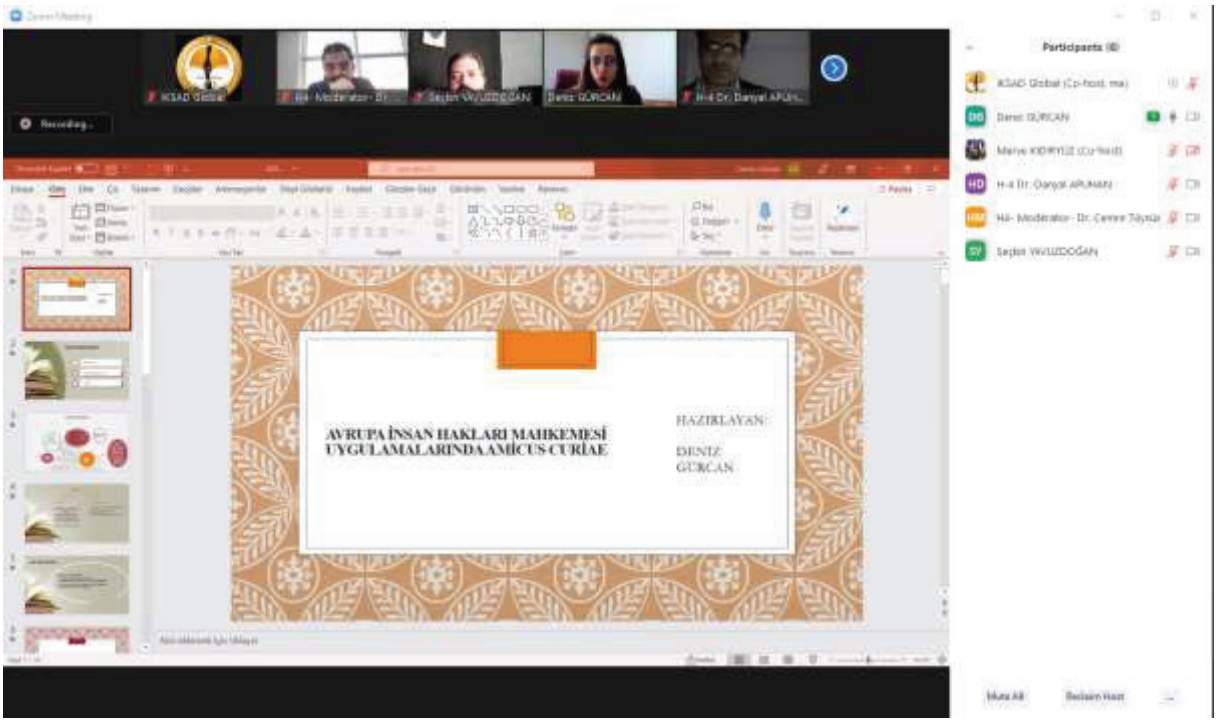
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ UYGULAMALARINDA AMİCUS CURİAE
HAZIRLAYAN:
DENİZ GÜRCAN

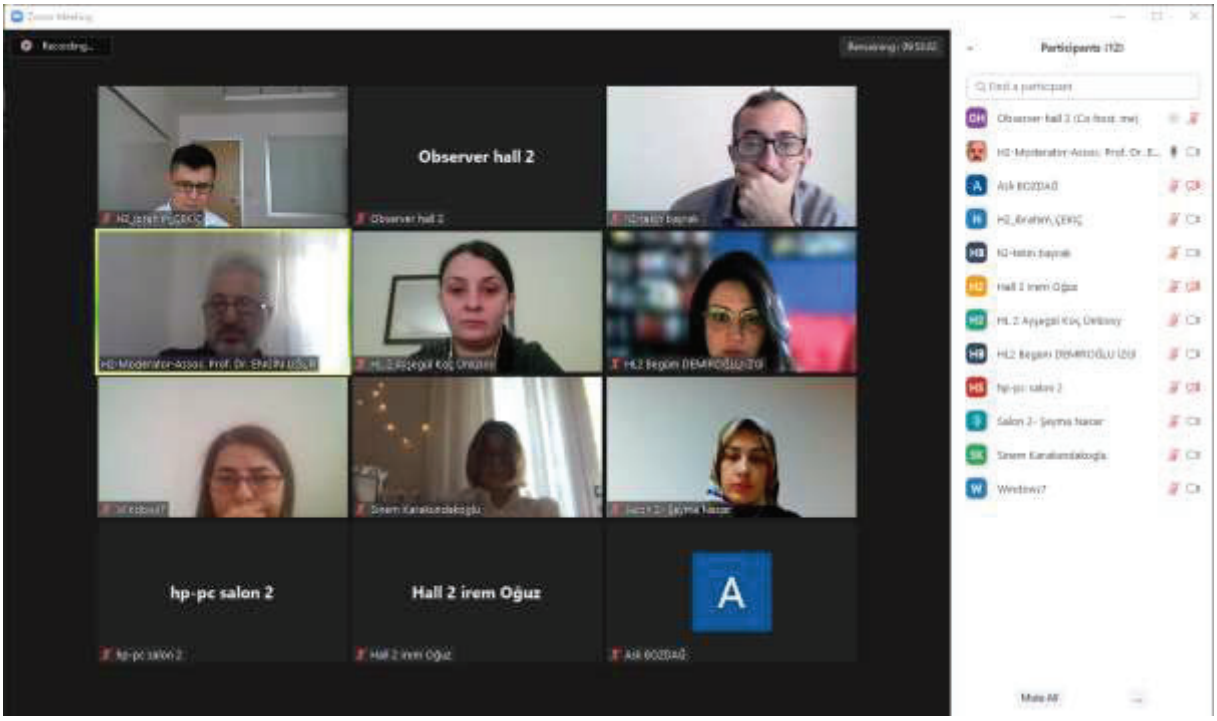
Observer hall 2
hp-pc salon 2
Hall 2 irem Oğuz
A

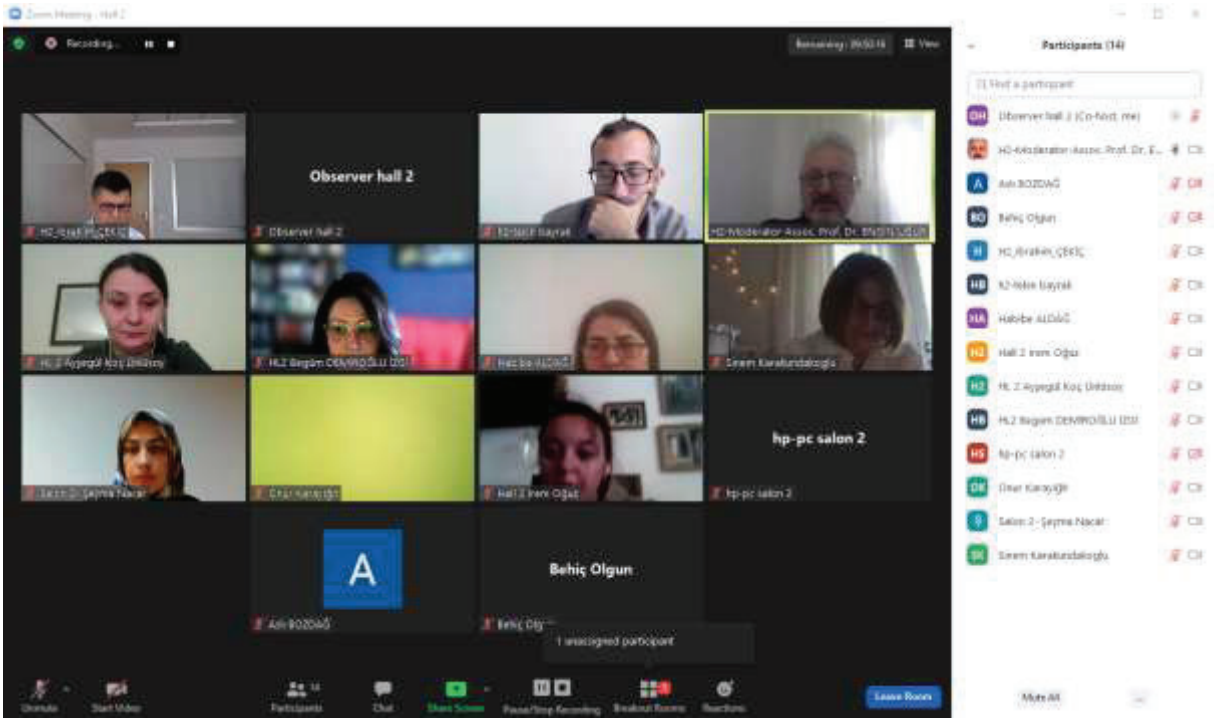
Observer hall 2
hp-pc salon 2
A
Behiç Olgun
1 unassigned participant
Participants (14)

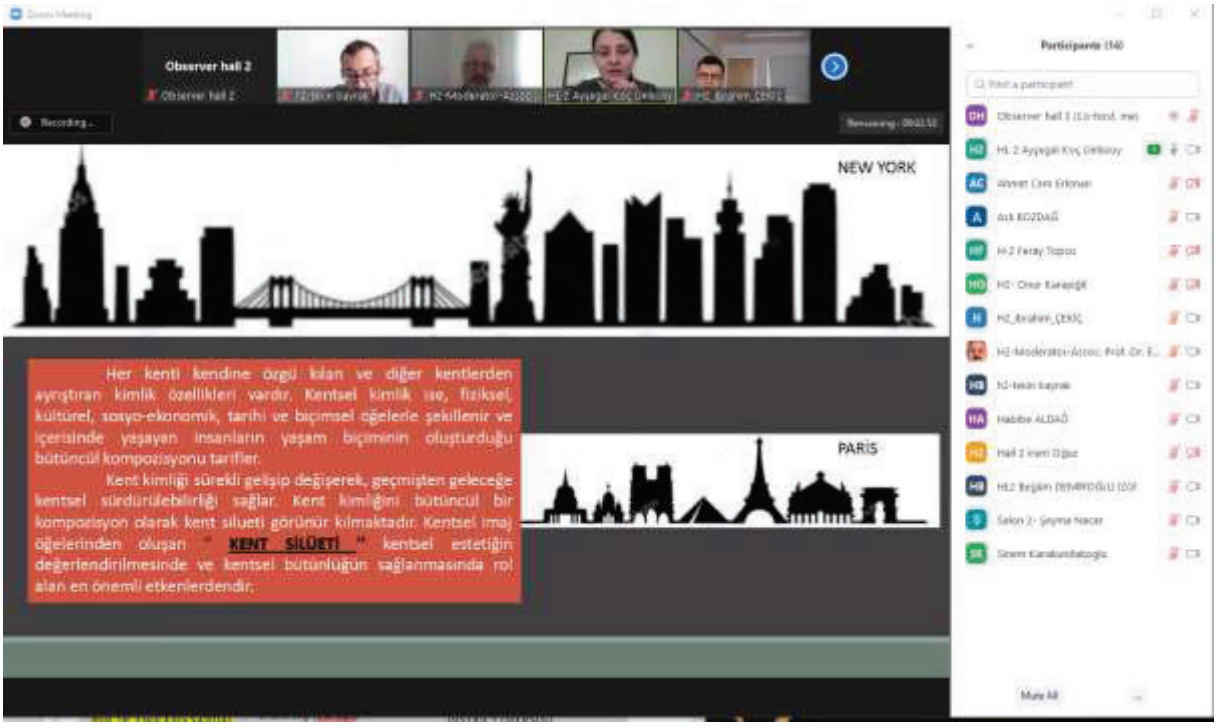
Observer hall 2
NEW YORK
PARİS
Her kenti kendine özgü kılan ve diğer kentlerden ayrıştıran kimlik özellikleri vardır. Kentsel kimlik ise, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihi ve biçimsel öğelerle şekillenir ve içerisinde yaşayan insanların yaşam biçiminin oluşturduğu bütüncül kompozisyonu tarifler.
Kent kimliği sürekli gelişip değişerek, geçmişten geleceğe kentsel sürdürülebilirliği sağlar. Kent kimliğini bütüncül bir kompozisyon olarak kent silueti görünür kılmaktadır. Kentsel imaj öğelerinden oluşan " KENT SİLÜETİ " kentsel estetiğin değerlendirilmesinde ve kentsel bütünlüğün sağlanmasında rol alan en önemli etkenlerdendir.
Participants (14)

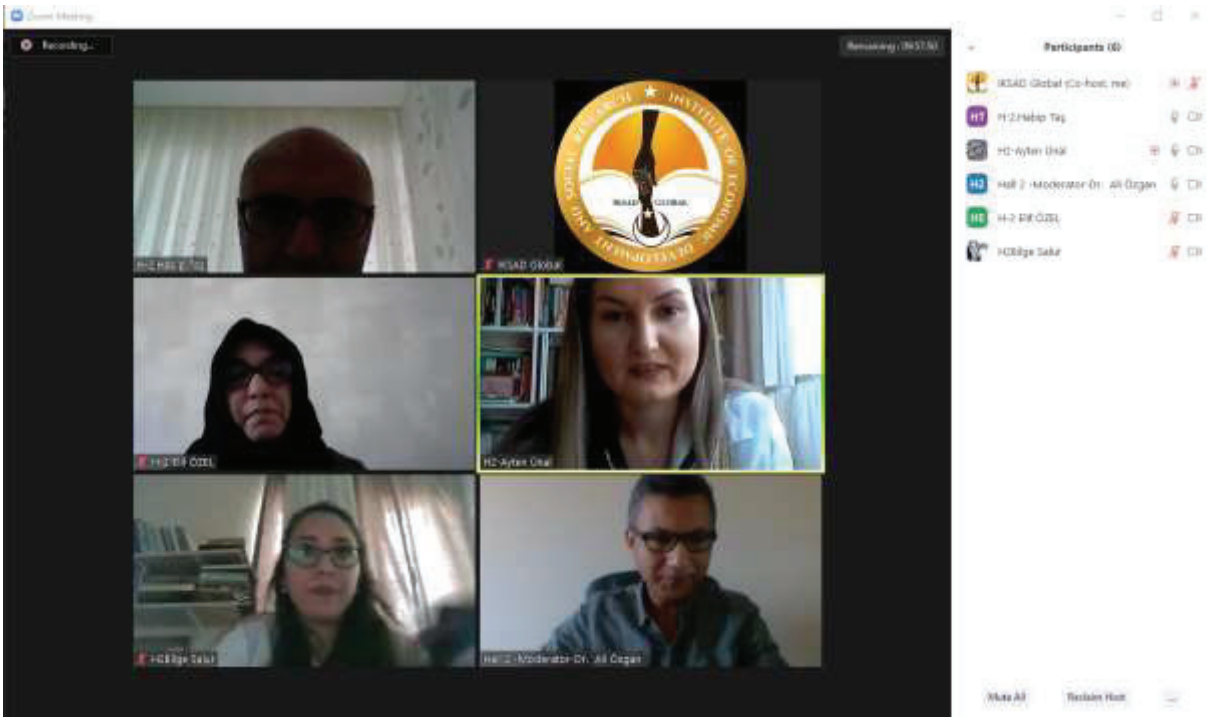
Recording...
Participants (6)
H2-Ayten Ünal
H2-Bilge Sakar
Hall 2 -Moderator-Dr. Ali Özgan

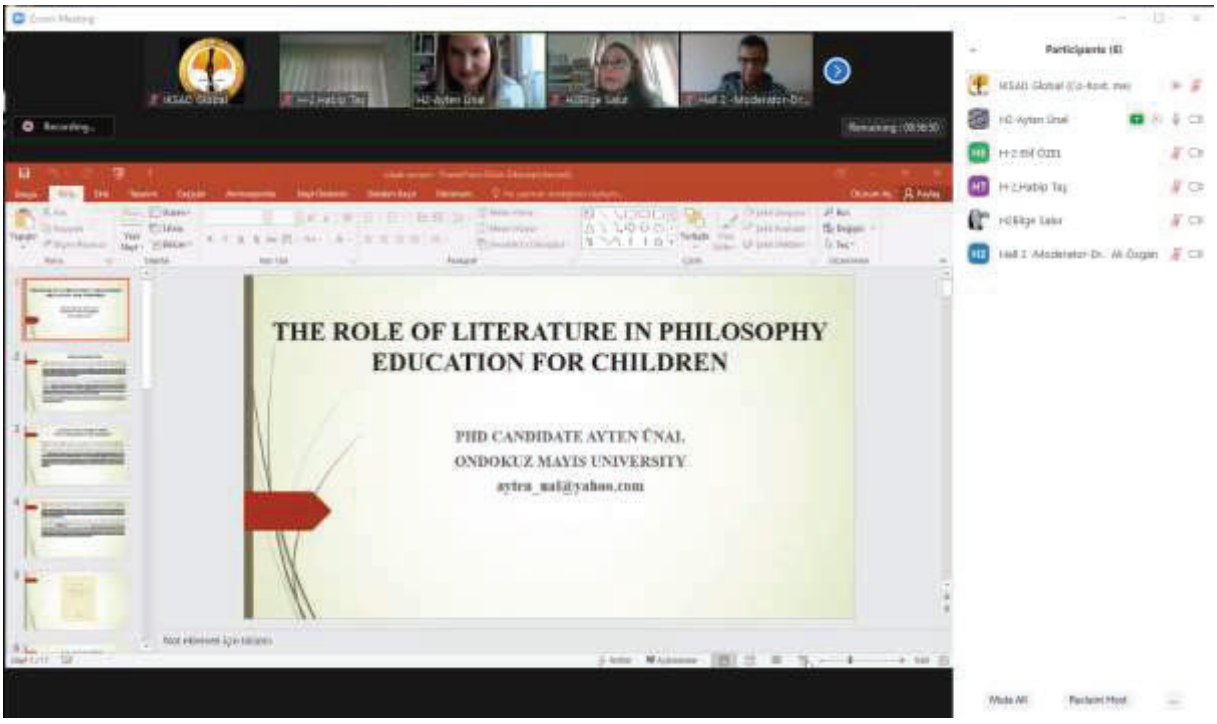
Recording...
Participants (6)
THE ROLE OF LITERATURE IN PHILOSOPHY EDUCATION FOR CHILDREN
PHD CANDIDATE AYTEN ÜNAL
ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY
aytea_nal@yahoo.com

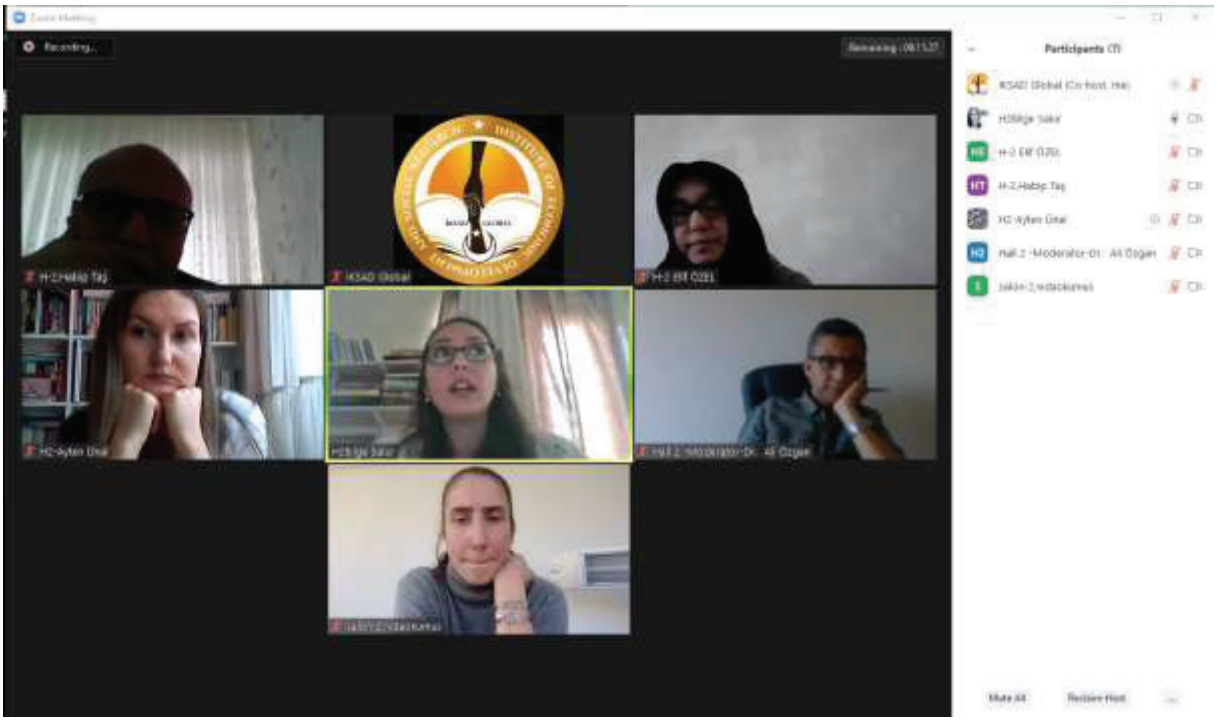

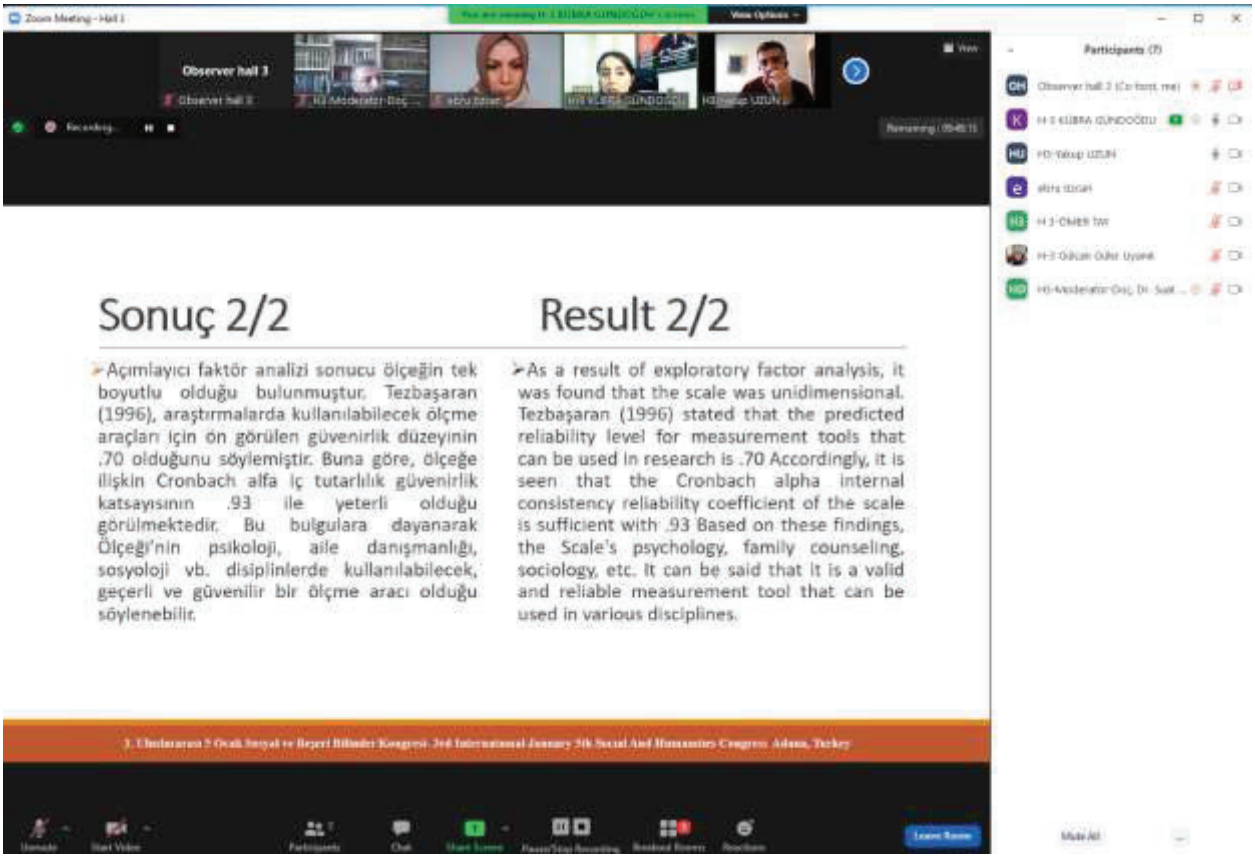
Observer hall 3
Sonuç 2/2
Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.
Result 2/2
As a result of exploratory factor analysis, it was found that the scale was unidimensional. Tezbaşaran (1996) stated that the predicted reliability level for measurement tools that can be used in research is .70 Accordingly, it is seen that the Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient of the scale is sufficient with .93 Based on these findings, the Scale's psychology, family counseling, sociology, etc. It can be said that it is a valid and reliable measurement tool that can be used in various disciplines.

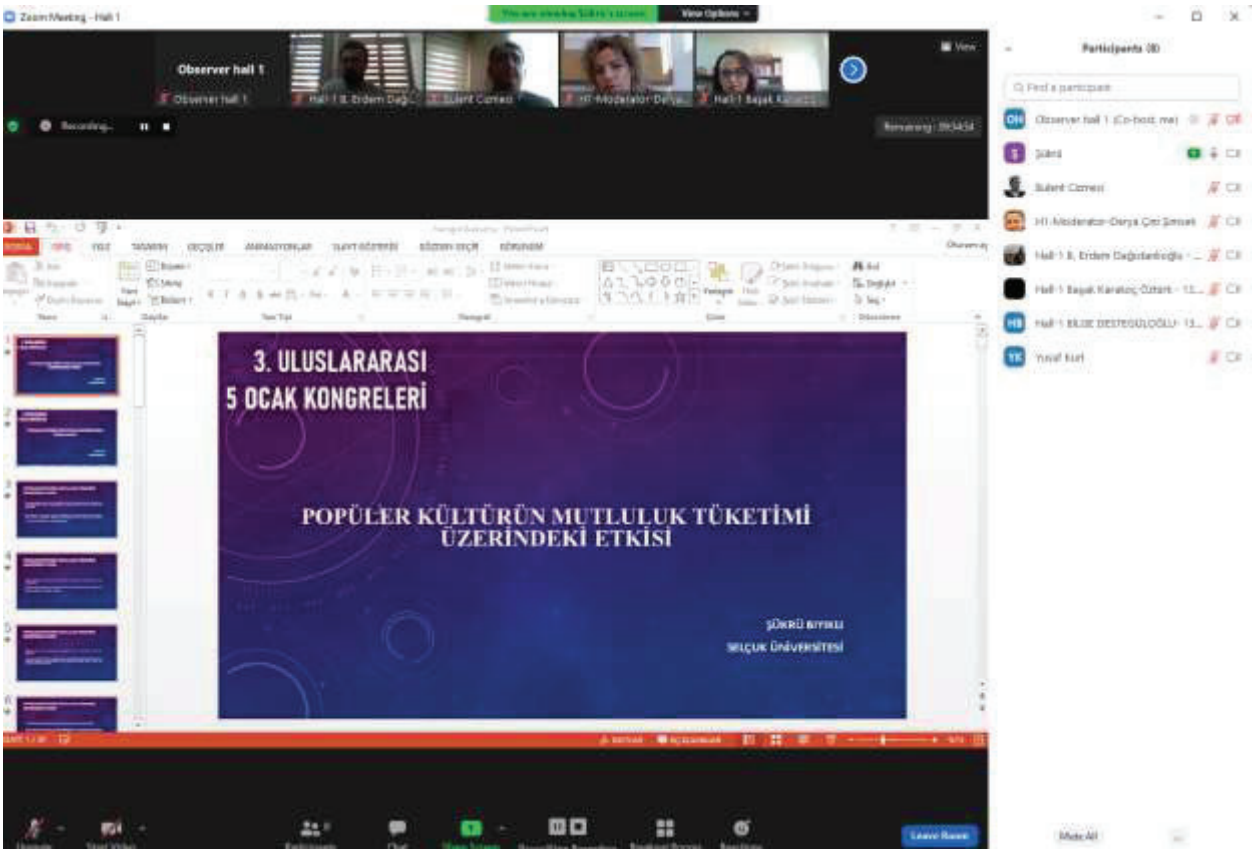
Observer hall 1
3. ULUSLARARASI
5 OCAK KONGRELERİ
POPÜLER KÜLTÜRÜN MUTLULUK TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
ŞÜKRÜ BIYIKLI
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

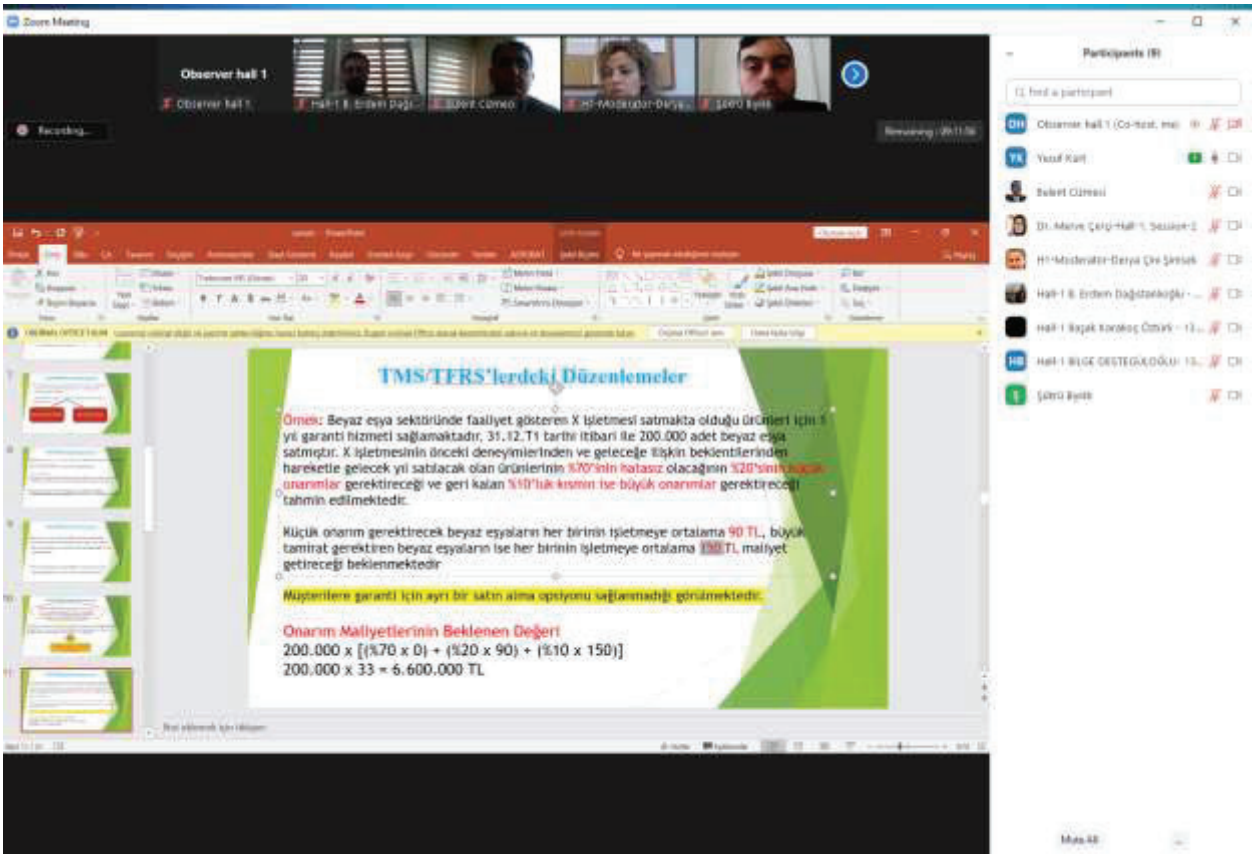
Observer hall 1
TMS/TFRS'lerdeki Düzenlemeler
Örnek: Beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren X işletmesi satmakta olduğu ürünleri için 1 yıl garanti hizmeti sağlamaktadır. 31.12.T1 tarihi itibarı ile 200.000 adet beyaz eşya satmıştır. X işletmesinin önceki deneyimlerinden ve geleceğe ilişkin beklentilerinden hareketle gelecek yıl satılacak olan ürünlerinin %70'sinin hatasız olacağının %20'sinin küçük onarımlar gerektireceği ve geri kalan %10'luk kısmın ise büyük onarımlar gerektireceği tahmin edilmektedir.
Küçük onarım gerektirecek beyaz eşyaların her birinin işletmeye ortalama 90 TL, büyük tamirat gerektiren beyaz eşyaların ise her birinin işletmeye ortalama 150 TL maliyet getireceği beklenmektedir
Müşterilere garanti için ayrı bir satın alma opsiyonu sağlanmadığı görülmektedir.
Onarım Maliyetlerinin Beklenen Değeri
200.000 x [(%70 x 0) + (%20 x 90) + (%10 x 150)]
200.000 x 33 = 6.600.000 TL

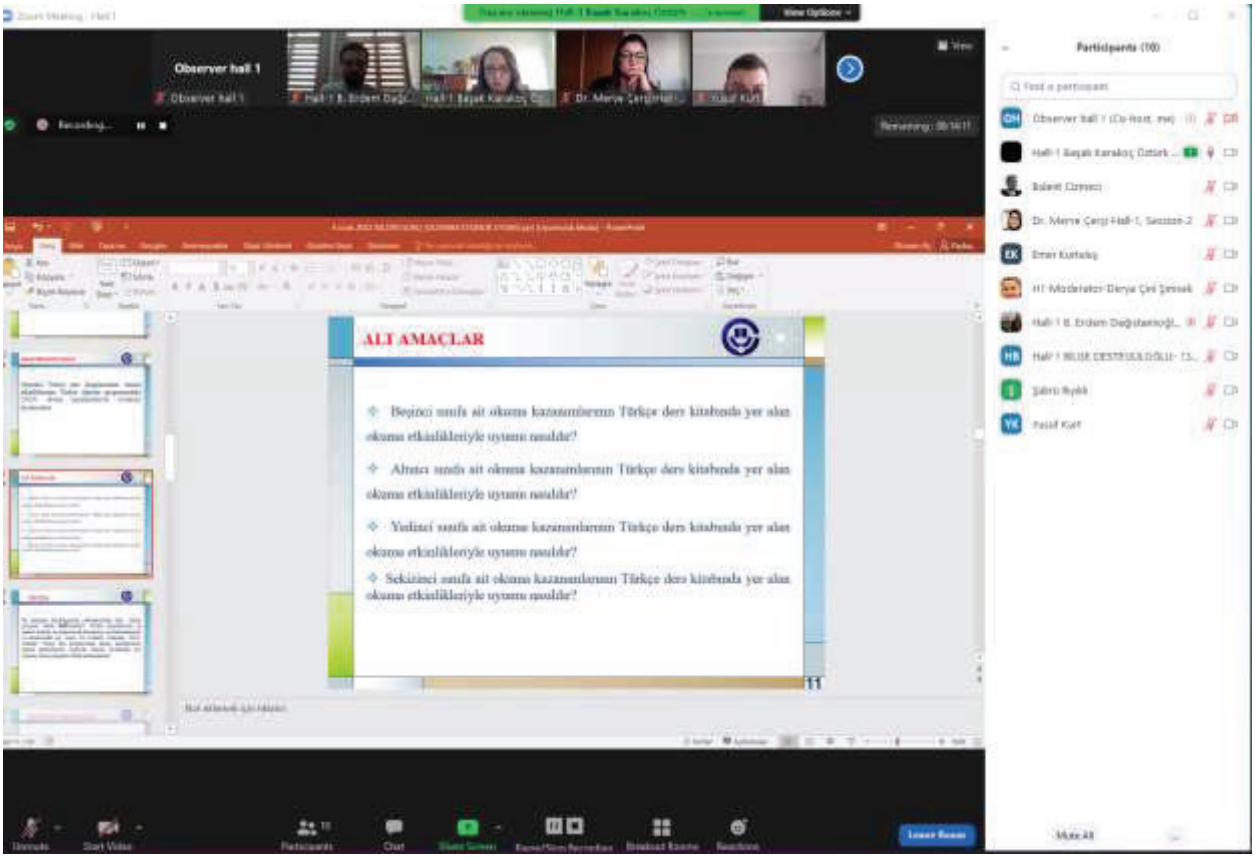
Observer hall 1
ALT AMAÇLAR
Beşinci sınıfa ait okuma kazanımlarının Türkçe ders kitabında yer alan okuma etkinlikleriyle uyumu nasıldır?
Altıncı sınıfa ait okuma kazanımlarının Türkçe ders kitabında yer alan okuma etkinlikleriyle uyumu nasıldır?
Yedinci sınıfa ait okuma kazanımlarının Türkçe ders kitabında yer alan okuma etkinlikleriyle uyumu nasıldır?
Sekizinci sınıfa ait okuma kazanımlarının Türkçe ders kitabında yer alan okuma etkinlikleriyle uyumu nasıldır?
Participants (10)

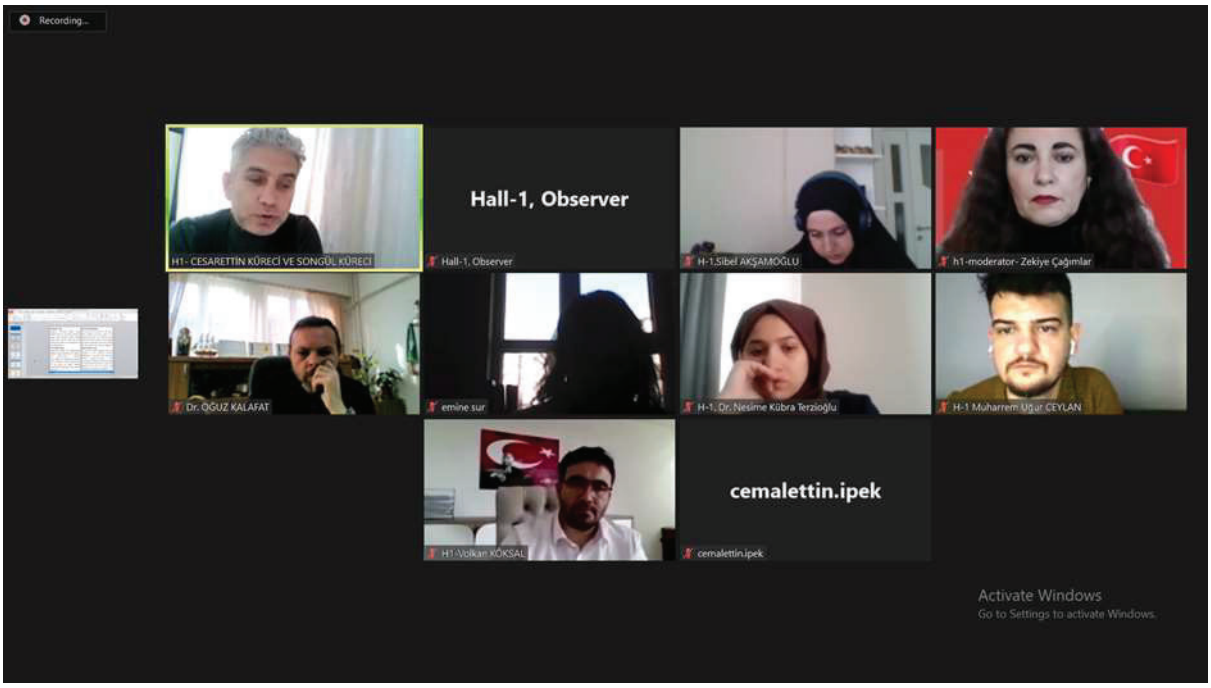
Recording...
H1- CESARETTİN KÜRECİ VE SONGÜL KÜRECİ
Hall-1, Observer
H-1,Sibel AKŞAMOĞLU
h1-moderator- Zekiye Çağımlar
Dr. OĞUZ KALAFAT
emine sur
H-1, Dr. Nesime Kübra Terzioğlu
H-1 Muharrem Uğur CEYLAN
H1-Volkan KÖKSAL
cemalettin.ipek
Activate Windows
Go to Settings to activate Windows.

Hall_2_Observer
H2-Ahmet TAŞHAN
Hall_2_Observer
H2-Ayhut PEKER
H-2, Kutay ÖZDEMİR
H2-Moderator-Assoc. Prof.Dr.Fatih KAPLAN
H2-SAFA KOCADEMİR
H2-4, Sıkıa EMEÇ
Salon 2 Gülcan Güler Uyanık

Recording...
Remaining : 08:35:41
Hall-4, Observer
h4-moderator-Rahman YAVUZ
Hall-4, Observer
Adem ÖRÜCÜ
H-4, Fuat TOKUR
H-4 S-2 SERHAT TURAN
Bahar Güler
H-4 mehmet akif tekintaş
H-4, Mehmet Arif Aslan
h4 talat doğan / ADIYAMAN ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

CONTENT

CONGRESS ID	I
PROGRAM	II
PHOTO GALLERY	III
CONTENT	IV

Author	Title	No
Oğuz KALAFAT	THE ADVENTURE OF PRIMARY EDUCATION FROM THE TANZIMAT ESTABLISHMENT TO THE ARMISTICE OF MUDROS	1
Volkan KÖKSAL Cemalettin İPEK	TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS SCHOOL ADMINISTRATION AND THEIR SELF-EFFICACY BELIEFS IN TEACHING PROFESSION	23
Songül KÜRECİ Cesarettin KÜRECİ	METAPHORICAL ANALYSIS OF CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF POETRY	26
Emine SUR	THE EFFECT OF CREATIVE WRITING ACTIVITIES ON CREATIVE THINKING SKILLS OF UNIVERSITY STUDENTS	40
Zekiye ÇAĞIMLAR	AN EVALUATION ON THE EFFECT OF DIVAN LITERATURE ON LIKE LITERATURE	46
Sibel AKŞAMOĞLU Hanifi PARLAR	INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF PRE-SCHOOL TEACHERS ON SELFPROFITAL STANDARDS	70
Muharrem Uğur CEYLAN Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZGENEL	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' ATTACHMENT TO PARENTS AND FRIENDS AND STRESS LEVELS AND ACADEMIC ACHIEVEMENT	84
Nesime Kübra TERZİOĞLU	A NEW APPROACH TO TEACHING MATHEMATICS: VIRTUAL MANIPULATIVES	99
Alper COŞKUN	CONSUMER ARBITRATION COMMITTEES IN TURKEY	103
Yasemin TATLI Emre ÖZTÜRK	GREEN LOGISTICS PRACTICES: A STUDY ON LOGISTICS FIRMS IN THE NORTHEAST ANATOLIA REGION	110
Ali Aykut PEKER	THE RELATIONSHIP BETWEEN INTENTION TO WHISTLEBLOWING AND ETHICAL SENSITIVITY: A STUDY FOR ASSOCIATE DEGREE ACCOUNTING DEPARTMENT STUDENTS	125
Cherinet Boke CHAKISO Nilay ALÜFTEKİN SAKARYA	UNDERSTANDING THE ROLE OF INTELLECTUAL ON PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ETHIOPIA	136
Abdulkadir Sezai EMEÇ Safa KOCADEMİR Fatih KAPLAN	IS THE CONVERGENCE HYPOTHESIS APPLICABLE IN EXPORT ACCORDING TO CUSTOMS?	155
Abdulkadir Sezai EMEÇ Safa KOCADEMİR Fatih KAPLAN	THE ROLE OF CUSTOMS PROCEDURES IN FACILITATION FOREIGN TRADE	157

Ahmet TAŞHAN	THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' ENTREPRENEURSHIP EDUCATION AND THEIR ENTREPRENEURSHIP MOTIVATION	159
Ahmet TAŞHAN	FEAR OF MISSING OPPORTUNITIES SCALE IN THE CRYPTO CURRENCY MARKET: A SCALE DEVELOPMENT STUDY ON THE BEHAVIORS OF INVESTORS	161
Kutay ÖZDEMİR	THE RELATIONSHIP BETWEEN AUTHENTICITY AND PSYCHOLOGICAL WELLBEING: THE MEDIATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE	163
Murat KARATAŞ	AN ASSESSMENT ON THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE MEMORY OF MARCH 12, 1971	165
Mehmet Şah ÖZCAN	PROPAGANDA PUBLICATIONS REGARDING PRESIDENT CELAL BAYAR VISIT TO THE UNITED STATES	191
Yakup KAYA	YEARS OF UNCERTANITY IN RELIGIOUS EDUCATION DURING THE SINGLE POLITICAL PARTY PERIOD (1930-1949)	201
Eda GEYİK	THE QUESTION OF MURDER OF DYNASTY MEMBERS IN QARAQOYUNLU AND AQQOYUNLU STATES WITH SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS	204
Osman KİMYA	MOBILITIES IN RUMELI IN THE SECOND HALF OF THE XVI CENTURY AND THE MIGRATIONS OCCURRED	218
OSMAN KİMYA	ACCORDING TO EVLIYA CELEBI TRAVEL BOOK IN THE XVII CENTURY SINGLE ROOMS AND ITS FUNCTIONS IN THE OTTOMAN STATE	229
Mustafa GENÇOĞLU	ANALYSIS OF MEHMED MEMDUH PASHA'S BOOK "MIFTAH-I YEMEN"	236
Yıldıray YILDIRIM	AIR ATTACKS IN THE ADANA REGION DURING WORLD WAR I	238
Kadir ARSLANBOĞA	A CHARITABLE WOMAN IN ÇANAKKALE: FATMA HANIM	251
Seçkin YAVUZDOĞAN	"ENGAGING UNNATURAL SEXUAL RELATIONSHIP" AS A DISCIPLINE CRIME	263
Seçkin YAVUZDOĞAN	ESTABLISHING RELATIONSHIP WITH SMUGGLERS" AS A DISMISSAL DISCIPLINARY PUNISHMENT	265
Cemre TÜYSÜZ	PUBLIC POLICY INTERVENTION ON TURKISH PRIVATE INTERNATIONAL LAW	267
Cemre TÜYSÜZ	LOSS OF TURKISH CITIZENSHIP ACCORDING TO TURKISH CITIZENSHIP LAW	279
Cemre TÜYSÜZ	LONG-TERM LEGAL RESIDENCE OF FOREIGNERS ACCORDING TO TURKISH LAW	293
Deniz GÜRCAN	AMICUS CURIAE IN EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE	310
Rabia BAŞ Fatma ÖZKÜR DUMAN	ANALYZING CHALLENGING BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN	317
Rabia BAŞ Gökhan DUMAN	THE EXAMINATION OF MUSIC ACTIVITIES USED IN PRESCHOOL EDUCATION IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES	323

Özge Kübra ESİN Fatma ÖZKÜR DUMAN	ANALYZING PROPERTIES OF CHILDREN'S OUTDOOR PLAY AREAS	334
Özge Kübra ESİN Gökhan DUMAN	INVESTIGATION OF PLAY AND INTEGRATED PLAY ACTIVITIES APPLIED IN PRE-SCHOOL EDUCATION	339
Nübar Həsənova Əhmədəli qızı	HISTORY AND THEORY OF DISTANCE EDUCATION	352
Tuba YENİL Çiğdem ARSLAN	REVIEW OF THE USE OF MIND MAP AS AN ALTERNATING ASSESSMENT	359
Çiğdem ARSLAN Zeynep ÖZAYDIN Tuba YENİL	THE RELATIONSHIP BETWEEN MIND MAPS AND LEARNING APPROACHES OF MATHEMATICS AND ACCOUNTING TEACHERS TAKING PEDAGOGICAL FORMATION EDUCATION	369
Ensar LOKMANOĞLU	COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE: DIGITAL BULLYING	376
Engin UĞUR	ANALYSIS OF THE USE OF EMOJI AS A DESIGN ELEMENT: AN EXAMPLE OF COVID 19 GRAPHIC DESIGN STUDIES	378
Tekin BAYRAK	THE SHAMAN DRUM, A CULTURAL IMAGE, AND ITS ICONS	380
Tekin BAYRAK	ITS EFFECTS FROM SHAMANISM IN TURKISH CULTURE AND ITS REFLECTIONS TODAY	382
İbrahim ÇEKİÇ	COFFEE AND COFFEE CULTURE AS A GASTRONOMIC PRODUCT	384
Nadire KARADEMİR Şeyma NACAR Ersin Kaya SANDAL	GEOGRAPHICAL ASSESSMENTS ON URBAN TRANSFORMATION APPLICATIONS IN THE MEDITERRANEAN DISTRICT (MERSIN)	385
Ayşegül KOÇ ÜNLÜSOY Begüm DEMİROĞLU İZGİ	MOSQUES AS COMPONENT OF THE URBAN SILHOUETTE	407
Rümeysa GÖKTAŞ Aslı BOZDAĞ	INVESTIGATION OF LAND USE PROCESS IN KONYA CITY 1923-2020 IN TERMS OF SUSTAINABLE URBAN LAND MANAGEMENT	410
Sinem KURTURAL KARAKUNDAKOGLU İrem OĞUZ Behçet Behiç OLGUN	THE LAST TWENTY YEARS OF RETURN OF TURKEY'S ARCHEOLOGICAL ARTIFACTS SAVED ABROAD	420
Onur KARAYİĞİT Ahmet Cem ERKMAN	MYCOBACTERIUM TUBERCULOSIS CASE IN ANATOLIA	423
İrem ÇELİKKOL	AGING AND TECHNOLOGY	426
İrem ÇELİKKOL	GENDER AND RELIGION	441
Ahmet AKIN Kübra GÜNDOĞDU	ANXIETY ABOUT ABANDONMENT IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	449
Gülcan GÜLER UYANIK İhsan BOZANOĞLU	THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL ABUSE AND RELATIONSHIP STABILITY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS	455
Ebru ÖZCAN Yasemin ÖZYER	ETHICAL DECISION MAKING IN THE CARE PROCESS	457
Suat Erdem	POLYGAMY IN ISLAMIC LAW	467
Ömer TAY	THE CONCEPT OF THE SOUL IN THE LETTER OF SEREFÜDDÎN AHMED BIN YAHYÂ MÜNİRİ	487

Yakup UZUN	THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE SCIENCE OF QİRAAT	498
Danyal APUHAN	ULU'L-AZM PROPHETS IN THE DIVAN OF MULLAH MEHMET DEMİRBAŞ	501
Danyal APUHAN	ONE OF THE ENDANGERED LANGUAGES: ZAZAİSH	510
Nemat Alish IBAYEV	VERB PHRASEOLOGIES IN THE ASHUG POETRY	516
Kaan TANYERİ	THE PLACE OF CHANCE AND COINCIDENCE IN SEMIOTIC MODALITIES	524
Zekiye Selcen GÜNAYDIN	VERSE AND HADITH QUOTATIONS IN NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME	537
Zekiye Selcen GÜNAYDIN	MİRACLES (KARAMAT) OF MANSÛR AL-HALLÂJ'S NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME	553
Akkara Sherine Vijayaraj. K.S.	UNDERSTANDING THE REALITY OF VIRTUAL ENGLISH LANGUAGE CLASSES	573
Bayramova Gözel Azer kızı	NATIONALITY AND MOTHER TONGUE ISSUE IN BAKHTIYAR VAHABZADE'S CREATIVITY	592
Atakan OKUTAN1	NEW REPUBLICANISM AND PHILIP PETTIT	596
Samet KAHVECİ	REFLECTION OF THE NEW CORONAVIRUS DISEASE ON TOURISM: ANASSESSMENT OF THE UNITED STATES, SPAIN, ITALY, FRANCE AND TURKEY	611
Ayman KARA	THE ROLE OF THE THIRD ESTATE IN THE FRENCH REVOLUTION AND SIEYES	632
Ayman KARA	A COMPARISON OF ANGLOSAXON AND CONTINENTAL EUROPEAN POLITICAL POWER TRADITIONS IN THE CONTEXT OF EQUALITY: THE CASE OF ENGLAND AND FRANCE	641
Yücel ÇOLAK	UNETHICAL BEHAVIORS RELATED TO ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES IN THE PUBLIC SECTOR AND EFFECTS	650
Hasan AZAZİ	DOES INFLATION TRIGGER OBESITY? AN INTERPRETATIONAL ASSESSMENT FOR TURKEY	667
Mustafa BEYBUR	AN INVESTIGATION ON THE LOAN AND DEPOSIT INTEREST INCOME/EXPENSE BALANCE OF DEPOSIT BANKS: 09/2016 – 09/2021	670
Seçil YILDIRIM KARAMAN	SHAPE OF THE YIELD CURVE IN TURKEY AND EXPECTATIONS HYPOTHESIS	672
Cihad DOĞAN	IMOVATION AS A NEW BUSINESS MODEL	673
Şükrü BIYIKLI	THE EFFECT OF POPULAR CULTURE ON HAPPINESS CONSUMPTION	675
Şükrü BIYIKLI	PERCEPTION OF THE OTHER IN ADVERTISING AS A POLITICAL COMMUNICATION TOOL	690
Yusuf KURT	COMPARISON OF PROVISIONS FOR WARRANTY AND GIFT CAMPAIGNS IN TERMS OF UNIFORM ACCOUNTING SYSTEM, LME FRS AND TAS/TFRS	703

Merve ÇERÇİ	INVESTIGATION OF COVID-19 PUBLIC SERVICE ADVERTISEMENTS IN THE SCOPE OF FEAR APPEAL	706
Derya ÇİNİ ŞİMŞEK	ACTIVITIES OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD AMBASSADOR TO GEORGIA SIMON MDIVANI IN ANKARA	708
Derya ÇİNİ ŞİMŞEK	WORKS ON TEACHING THE LATIN ALPHABET TO THE PUBLIC IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC	711
Bülent ÇİZMECİ	CITY BRANDING AND PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES: ERCIYES SKI CENTER	714
Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Bilge DESTEGÜLOĞLU Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU	CULTURAL TRANSFER IN FICTIONAL CHILDREN'S BOOKS	734
Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU Betül YILDIRIM	EVALUATION OF READING ACTIVITIES AT THE SECONDARY SCHOOL LEVEL IN TERMS OF READING ACHIEVEMENTS IN THE TURKISH COURSE CURRICULUM	735
Ayten ÜNAL	THE ROLE OF LITERATURE IN PHILOSOPHY EDUCATION FOR CHILDREN	737
Bilge SALUR	UNDERSTANDING OF AUTHENTIC HUMAN IN NIETZSCHE	745
Bilge SALUR	RORTY'S SUBJECT: AN EVALUATION ON LIBERAL IRONIST	753
Elif ÖZEL	CAN THE CONCEPT OF NON-WESTERN MODERNITY BRING A NEW APPROACH TO MUSLIM YOUTH?	761
Ali ÖZGAN	REVIEW ON MONTESQUIEU'S POLITICAL PHILOSOPHY	763
Habip TAŞ	THE IMPORTANCE OF MIND GAMES FOR PHILOSOPHY WORK WITH CHILDREN	765
Habip TAŞ	VARIOUS SUGGESTIONS FROM CHILDREN'S LITERATURE FOR PHILOSOPHY WITH CHILDREN	768
Meryem Nida OKUMUŞ GÜRSU Davut HOTAMAN	EXAMINATION OF THE SOCIAL EMOTIONAL WELL-BEING AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF CHILDREN AT 36-66 MONTHS WHO RECEIVE PRESCHOOL EDUCATION AT HOME	771
Ahmet AKIN Nihal ŞAHİN	SHARING OF RESPONSIBILITIES IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	773
Mücahit KAYA	EXAMINATION OF THE SOCIAL ADAPTATION LEVEL OF THE UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING AS SOCIAL-PHOBIA AND GENDER VARIABLE	779
Fatmanur AKPINAR DEMİR İhsan BOZANOĞLU	THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' GENDER ROLES ATTITUDE, SELF-EFFICACY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS AND RELATIONSHIP SATISFACTION	780
Ahmet AKIN Büşra Burcu ŞEKER	RELATIONSHIP DOMINANCE SCALE (RDS): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	793

Ahmet AKIN Ceren MOL	CHILD GENDER EQUALITY SCALE (CGES): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	799
Berivan KIZILAY İhsan BOZANOĞLU	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION PERSONALITY TRAITS AND MINDFULNESS IN ADULTS	804
Habibe ALDAĞ	FACTORS TO CONSIDER IN DEVELOPING RUBRIC	817
Ahmet AKIN Abdullah KESER	POST-MARITAL BEHAVIOR CHANGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	819
Ahmet AKIN Nesibe ÇETİN KUYULDAR	ANXIETY ABOUT BEING CHEATED SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	825
Ahmet GÜNAY	PREDICTION OF ALTUISM WITH ACTIVISM, PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND GENERAL SELF-EFFICIENCY VARIABLES	831
Neşe ATAMAN BOR Şengal BAĞCI TAYLAN	EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH LITERACY AND RATIONAL DRUG USE IN THE COVID-19 PROCESS	837
Rahman YAVUZ	MEDICAL HUMANITIES, THE PROGRAM WHERE THE SOCIAL AND HUMANITY SCIENCES IN MEDICAL EDUCATION	848
Rahman YAVUZ	HOW DID WE IMPLEMENT TEAM-BASED LEARNING ACTIVITY IN THE ONLINE ENVIRONMENT?	851
Serhat TURAN	EXAMINATION OF STUDENTS' VERBAL AND PHYSICAL BULLYING LEVELS IN TERMS OF SOME VARIABLES	854
Bahar GÜLER	EXAMINATION OF CYBER BULLYING LEVELS OF ATHLETE STUDENTS IN TERMS OF SOME VARIABLES	857
Fuat TOKUR Talat DOĞAN Mehmet Akif TEKİNTAŞ	INCULISION OF SCIENCE EDUCATION AND ART IN NATURE: COMBINING VISUAL ARTS AND MATHEMATICS BY BIOMIMETHIC DESIGNS IN EDUCATION	859
Mehmet Arif ASLAN Adem ÖRÜCÜ	ARTIST, ART VIEWER AND AESTHETIC OBJECT IN THE CONTEMPORARY PERIOD	862
Nihat KÖSE	SELF-CONTROL THROUGH THE EYES OF UNIVERSITY STUDENTS: A METAPHOR STUDY	864
Nihat KÖSE	EMOTIONAL NEGLIGENCE AND ABUSE IN CHILDREN	866
Özkan GİNESAR Ahmet KATILMIŞ	AN ACTION RESEARCH ON THE ROLE OF EVIDENCE-BASED LEARNING IN SOCIAL STUDIES LESSON	868
Metin TAYTAŞ Mehmet Aziz ŞAHİN	ATTITUDES OF GIFTED STUDENTS TOWARDS SCIENCE AND ART CENTERS (BILSEM)	882
Metin TAYTAŞ	THE FUNCTIONALITY OF FAMILIES IN SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION CENTERS	884
Gülten ŞEN	EFFECTS OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS ON REGIONAL ECONOMY; KÜTAHYA EXAMPLE	886

Emin KURTULUŞ Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ	A CASE OF STUTTERING FROM THE PERSPECTIVE OF NARATİVE THERAPY	888
Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ Emin KURTULUŞ	THE SEARCH FOR MEANNG IN LIFE IN ADOLESCENTS AND THE EXPLANATION OF THE EXISTENCE OF MEANING WITH SELF-ESTEEM	902
Ahmet YANIK Arzu YAROĞLU	HOW BUSINESS MERGERS CAN BE USED AS A TAX PLANNING TOOL	910
Habibe ALDAĞ	FACTORS TO CONSIDER IN DEVELOPING RUBRIC	919

TANZİMAT FERMANINDAN MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASINA İLKÖĞRETİMİN SERÜVENİ

THE ADVENTURE OF PRIMARY EDUCATION FROM THE TANZIMAT ESTABLISHMENT TO THE ARMISTICE OF MUDROS

Oğuz KALAFAT

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı

ORCID No: 0000-0002-2341-6290

ÖZET

Osmanlı Devleti eğitim sistemi süreç olarak kendisini yenileyen bir yapıya sahipti. XVI. XVII. yüzyıllarda ilmiye sınıfının elinde olan eğitim sistemi devletin siyasi ve ekonomik yönden güçlü olduğu dönemlerde kendisine yetecek kadar yetişmiş insan gücünü sağlıyordu. İlerleyen süreçte dünyadaki gelişmeler ve değişimler eğitim sisteminin yenileşmesinin önünü açtı. Özellikle Avrupa'da yaşanan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrası eğitimli iş gücünü ortaya çıkardı. Avrupa'da yaşanan bu süreç sonrası Osmanlı Devleti 'de kendi vatandaşlarına zorunlu ilköğretimi getirdi. Sultan II. Mahmut'un 1824 tarihinde yayınladığı fermanla istenilen sonuçlar alınamasa da kitle eğitiminin önü açıldı. Sultan II. Mahmut'tan sonra devletin yönetimine geçen Sultan Abdülmecit eğitimin ön plana alınmasını istedi ve Maarif Nazırlığı kurulmasını sağladı. Akabinde Sultan Abdülaziz döneminde ilköğretim adına vatandaşların eğitimine yönelik yeniliklere devam edildi. Bu gelişmelere ek olarak 1869 yılından çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile Osmanlı ilköğretimine yön verildi. İstanbul başta olmak üzere taşrada ilköğretim okulları yayılmaya ve eğitim alan vatandaşların sayısı artmaya başladı. Adı geçen nizamname ile okul, öğretmen, öğrenci ve tüm paydaşlar belirli bir düzende ilk eğitimi verecek şekilde ayarlanmaya çalışıldı. Sultan II. Abdülhamit döneminde devletin bütçesi güçsüz olmasına rağmen ilköğretim de sayısal veriler artış gösterdi. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası eğitimde sıkça bürokratların değiştirdiği görülüyordu. Bu dönem sonrası Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı temel eğitim olan ilköğretimi kademesini hayli etkilemişti. Devlet yaşanan bu süreçte ilköğretim ile ilgili olarak "*1909 Tahsil-i İptida-i Layiha-i Kanunu*" ve 1913 yılında "*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı*" gibi kanunlar çıkardı. Böylelikle kendi vatandaşlarına bu eğitim hizmetini sunmaya devam etti. Birinci Dünya Savaşı devam ederken ilköğretim konusu geri planda kalmasına rağmen kız çocuklarının eğitimi ön plana çıktı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İlköğretim, Zorunlu Eğitim, Tanzimat, Meşrutiyet.

ABSTRACT

The education system of the Ottoman State had a structure that renews itself as a process. The education system, which was in the hands of the lore class in the 16th and 17th centuries, provided enough trained manpower for the state when it was politically and economically strong. In the following process, developments and changes in the world paved the way for the renewal of the education system. Especially after the French Revolution and the Industrial Revolution in Europe, it revealed an educated workforce. After this process in Europe, the Ottoman Empire brought compulsory primary education to its citizens. Although the desired results could not be achieved with the edict issued by Sultan Mahmut II in 1824, the way for mass education was opened. Sultan Abdülmecit, who took over the administration of the state after Sultan Mahmut II, wanted education to be at the forefront and ensured the establishment of the Ministry of Education. Subsequently, during the reign of Sultan Abdulaziz, innovations for the education of citizens in the name of primary education continued. In addition to these developments, Ottoman primary education was given direction with the "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" issued in 1869. Primary schools began to spread in the provinces, especially in Istanbul, and the number of citizens receiving education began to increase. With the aforementioned regulation, schools, teachers, students and all stakeholders were tried to be arranged in a way to provide primary education in a certain order. Although the budget of the state was weak during the reign of Sultan Abdulhamid II, numerical data increased in primary education. After the declaration of the Second Constitutional Monarchy in 1908, it was seen that bureaucrats changed frequently in education. After this period, Tripoli, Balkan Wars and the First World War had a great impact on the primary education level. In this process, the state enacted laws such as "1909 Tahsil-i İptida-i Layiha-i Law" and 1913 "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı" regarding primary education. Thus, it continued to offer this education service to its citizens. Although the subject of primary education remained in the background during the First World War, the education of girls came to the fore.

Keywords: Ottoman State, Primary Education, Compulsory Education, Tanzimat, Constitutional Monarchy.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti yönetimi seyfiye (askeri bürokrasi), ilmiye (din, eğitim ve hukuk bürokrasisi) ve kalemiye (sivil bürokrasi) adlı üç bölüm oluşturmaktaydı. Bu idari görevlerde yer alan kişiler medrese mezunu Müslüman ve Türk kökenli meslek gruplarıydı. Bu üç önemli sınıfın üst temsilcileri Divan-ı Hümayun içerisinde de temsil edilmekteydi. Divan toplandığında seyfiye temsilcileri Vezir-i Azam, Vezirler, Kaptan-ı Derya ve Yeniçeri Ağası; ilmiye temsilcisi Kazasker; kalemiye temsilcisi Reisülküttap bu kurula katılmıştır. Bunun yanında bazı önemli durumlarda bu bölümlerde görev yapan memur, kâtip gibi bazı görevlilerde yer almıştır. Devletin eğitim konusundaki yetkili makamı “din, eğitim ve hukuk” işlerine birlikte bakan kalemi ilmiye olduğundan bu alanın sorumluluğu Kazasker üzerindeydi. Kazaskerin eğitim görevleri arasında medreseler, öğretim müfredatları, yeni

kurumların açılması ve öğretmenlerin (müderris) atamaları bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, 2013, s. 1-25). Özellikle XVI. Yüzyıldan sonra bu meslek grubunun etki ve çalışma alanları daha da belirginleşmişti. Devletin eğitim müessesleri kuruluşundan itibaren önemli faaliyetlerde yer almış ve ana iki bölüm olarak faaliyet göstermiştir (Koçer, 1970, s. 5-8):

- Din esas ve kriterlerine göre;
    a. Medreseler (Üniversiteler)
    b. Sıbyan Mektepleri (İlkokullar)
- Batı usullerine göre;
    a. Askeri Teknik ve İhtisas Okulları (Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Tıhane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mamure, Mekteb-i Ulum-u Harbiye ve Muzıka-i Hümayün)
    b. Genel Eğitim Kurumları (Rüştiyeler, Mekteb-i Ulum-u Edebiye ve Mektepi Maarif-i Adliye, İdadiler ve Sultani)

İlmiye teşkilatının devletin hâkim olduğu Anadolu, Rumeli ve Arabistan toprakları gibi büyük bir alanda hizmet verdiği düşünülürse eğitim işlerinin yürütülmesinde görev alan kadronun sayısının hayli fazla olduğu görülmekteydi. Devletin tüm topraklarına vakıf ve teşvik desteğiyle yayılan medreseler İznik Medresesi'nin kurulması ile başlamış, Fatih Sultan Mehmet'in Sahn-ı Seman medreseleri sonrasında Süleymaniye medreseleriyle zirve noktasına ulaşmıştı (Uzunçarşılı, 2013, s. 1-25). Adı geçen eğitim kurumlarının fiziki olanaklarının zenginliği, geniş kaynağa sahip kütüphaneleri, maddi olarak devlet tarafından desteklenmesi ve öğretim programlarının döneme uygun yapısı sayesinde Türk ilim tarihinde önemli bir dönemi teşkil etmişti (İpşirli, 2000, s. 142). Öğretim programlarında talebelerin okuduğu dersler, program metotları ve içerikleri dönemin en gelişmiş eğitim sistemini göstermekteydi. Aynı dönemde Avrupa'da Skolastik düşüncenin hâkim olması nedeniyle eğitim de Orta Çağ felsefesine benzemekteydi. Aristotales'in "*kıyasçı mantığına*" göre şekillenen okulları kendine has eğitim tarzını XVI. yüzyıla kadar korudu. Rönesans döneminde ise eğitim sistemi yeniden form kazanmaya başladı (Aytaç, 2018, s. 86-88).

Klasik dönem Osmanlı medreseleri toplumun eğitim isteğini ve devletin yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak adına faaliyet yürütüyordu. Vakıf olarak kurulan medreselerde okutulan dersler özellikle tefsir, hadis, fıkıh usûl ve fürunun öğretilmesini amaçlamıştı. Medrese eğitimine kaynak oluşturan *Kevâkib-i Seb'a* adlı eserde belirli bir yaş aralığı veya kademesi olmayan öğrencilerin haftada beş dersi bulunmaktaydı. Her dersten bir gün önce talebeler belirlenen bölümlere önceden çalışırlar (ödev vb.), her talebe konuyu okur ve sonrasında müderris ile birlikte mütalaa ve münakaşa ederlerdi (İhsanoğlu, 2019, s. 112-122). Zorunlu bir eğitim sistemi olmadığından talebeler medreselere isteğe bağlı devam ederlerdi. Eğitim almak için gelen talebeler ilk olarak muhtasarat dersleri adı altında kelâm, mantık, belâgat, lûgat, nahiv, hendese, hesap, heyet, tarih ve coğrafya dersleri gördükten sonra *Haşiye-i Tecrit, Miftah, Telvih ve Kırklı, Hariç ve Dahil* medreselerinde eğitim görürdü. Bu medreseleri başarı ile tamamlayan talebeler Sahn-ı Seman veya Sahn-ı Süleymaniye medreselerine öğretime başlayarak *Danişmend* olurlardı. Bu medreseleri mezun olarak tamamladıktan sonra mezun olanlara müderrislik yapabileceğine dair diploma verilirdi. Askeri sınıfa geçen Danişmend'e yirmi beş akçe, *Haşiye-i Tecrit* medresesinden görev yapan müderrise otuz akçe verilir ve kurum derecesi yükseldikçe ücrette bu duruma bağlı olarak artardı (Uzunçarşılı, 2013, s. 17-55).

Öğretim programlarında akli ilimlerin okutulması XV. yüzyıldan sonra geri kalmaya başladı. Örneğin Umur Bey'in kurmuş olduğu Bergama Medresesi'nin vakfiyesinde bu durum "*felsefi ilimlerin okutulmayacağına*" dair açıkça ortaya konmuştu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda akli ilimlerin

okutulmasından "*felsefiyat*" denilerek uzaklaşmaya başlanması göze çarpmıştır. Bir tür gerilemeye neden olan bu eğitim sisteminin çıkarımları hem Koçi Bey'in Sultan IV. Murat'a (1624-1640) verdiği Risalesi'nde hem de Kâtip Çelebi'nin *Mizan-ul hak fi ihtiyar-il-ahak* eserinde eleştiri olarak yazılmıştı (Adıvar, 1982, s. 126-128). Adı geçen eserlerde gerilemenin sebepleri arasında akli ve müspet bilimlerden uzaklaşılması sonucunda medreselerin sadece fıkıh bilimine yönelmesinin doğru olmadığı anlatılmış ve hatta felsefi bilimlere dair çok bilgisi olmayanların en üst kademedeki medreselerin müderrisliğine getirilmesine karşı çıkılmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılda medreselerde tedrici bir bozulma yaşanmaya başladı. Birçok Osmanlı aydını medreselerin sisteminin bozukluğu, talebe sayısındaki fazlalık, özellikle müderris görevlendirilmelerinde yapılan haksızlık ve yanlışların bulunması nedenleriyle bu kurumların geri kaldığı düşüncesinde birleşmişti (İhsanoğlu, s. 248-250). Bununla birlikte özellikle XVIII. yüzyıl Lale Devrinden (1718-1730) itibaren medreseler, düzeltilmeye çalışılsa da yeni usul, teknik ve gelişmelere göre öğretim yapan okullar ile zaman içerisinde eğitim sisteminde ikiliğin temelini oluşturmuştur (Hatemi, 1985, s. 501-502).

İlköğretimin temelini oluşturan Sıbyan okulları (İptidaîler) Fatih Sultan Mehmet'ten sonra "mektep", "mekteb-i sıbyan", "mektephane" ve her mahallede açılmaya başlaması ile birlikte "mahalle mektebi" olarak adlandırıldı. Adı geçen okulların genel olarak her bölgeye yayılması sonrası ve yapısının taş kullanılarak yapılması neticesinde halk tarafından "taş mektep" olarak isimlendirildi. Fatih Sultan Mehmet döneminde Eyüp ve Ayasofya'da açtırdığı iki medrese ile sıbyan okullarına öğretmen yetiştirilmesi sağlandı. Zaman içerisinde bu kurumlarda görev alanlar medrese mezunu ve okuma yazma bilen cami imamları, müezzinler veya kayyum olarak belirlenen kişiler olmuştu. Bununla birlikte kız öğrenciler için belirli yaşa ulaşmış, bilgi sahibi ve hafızlık tecrübesine sahip bayan müderrisler görevlendirilirdi (Unat, 1964 s. 6-7). Mali külfetinin düşük olması sebebiyle her köye, mahalleye ve semte yayılan Sıbyan mekteplerinde eğitim parasız ve talebelerin günlük yemek de dahil her türlü ihtiyaçları karşılanıyordu. Talebeler en erken 5-7 yaşlarından öğretime başlar ve 13-16 yaş aralığında mezun olurlardı. Talebeler mekteplere başlarken özellikle "kandil" olarak adlandırılan kutsal günlerde "Âmin Alayı" denilen bir törenle öğretime başlarlardı. Yılda bir kez bahar aylarında kale surları dışı, mezarlıklar veya buralara benzer yerlere geziye dahi götürülürdü. Okul binalarını hükümdarlar başta olmak üzere hayırsever vatandaşlar tarafından ve ilim seven kimseler tarafından yaptırılırdı. Adı geçen bu kurumlar genellikle cami yanına veya yakınına geniş kubbeli tek bölüm içeren odalardan ibaretti. Bir öğretmen odası ve kalfa odası da bu bölümün temel odalarıydı. Geniş bahçesi ve rutubetten korunacak yüksekte birkaç merdivenli yapılardı. Başta Kuran öğrenmek (okumak ve ezberlemek) üzerine bir öğretim programı izleyen bu okullarda talebeler bir mindere oturur ve önünde rahlesi bulunurdu. 1846 yılında basılan bir yönetmeliğe göre Elifba, Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Tecvid, Harekeli Türkçe, Muhtasar Ahlak-ı Memduha ve Hat dersleri okutulmaktaydı Koçer, 1970, s. 7-9).

Öğretim karma veya kız-erkek ayrı olarak vakfiyesinde bulunan çalışma prensiplerine göre yapılmaktaydı. Bu kurumlara devam zorunluluğu da bulunmamaktaydı. Her Müslüman ailenin çocukları bu okula devam edebilirdi. Adı geçen kurumlarda eğitim dili genellikle Türkçe idi (İhsanoğlu, s. 231-232). Osmanlı Devleti'nde bu kurumlarda dini eğitim yanında okuma yazma öğretimi yapılmasından dolayı zorunlu olmasa da halkın eğitim ihtiyacını belirli ölçüde karşılıyordu. Sıbyan mektepleri temel eğitimin ilk ve önemli adımını oluşturuyordu.

2. TANZİMAT'IN İLANINDAN BİRİNCİ MEŞRUTİYET'E İLKÖĞRETİM

Sultan III. Selim döneminde askeri okulların kurulması eğitimde değişimlerin önemli habercisi olmuştu. Askeri okulların faaliyete başlaması yanında önemli ıslahatların hayata geçirilmesi o dönem için göze çarpan değişimlerdi. Kurmuş olduğu Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun gibi okullarda eğitim için yabancı dilden çeviriler gerekiyordu. Osmanlı devletinin

klasik döneminde eğitim alanına bakıldığında farklılıkların bulunduğu bir dönem olarak askeri ıslahatlar batılılaşmanın ilk adımlarıydı. Çünkü askeri ve teknik olarak geri kalan Osmanlı ordusunun bir an önce çağdaşı olan devletler kadar modern orduya sahip olmasını gerektirmişti. Bu bağlamda yaşanan etkileşim diğer alanlara da yansıyordu. Askeri eğitimdeki batılılaşma ıslahatları sivil eğitimde de etkileri olacak bir döneme yön veriyordu.

Sultan II. Mahmud eğitim işini genel kitlelere yayma politikasını benimsemişti. O dönem için toplumun tümünün eğitilmesi altından zor kalkılacak bir durum olmasına rağmen yenileşme adına gelişmeler yaşanmıştı. Özellikle 1824 yılında çıkarılan bir ferman ile ilk öğretim kademesinin gerekliliği toplumsal anlamda zorunluluk belgesi olarak ortaya konmuştu. Dini bilimlerin öğretilmesinin yanında vatandaşların sosyal hayatta kullanabileceği bilgi ve becerilerin edinilmesinin kaçınılmazlığı da gözler önüne serilmişti. 1824 yılında çıkarılan Sultan II. Mahmud'un iradesiyle çıkarılan "*Talim-i Sıbyan Hakkındaki Ferman*" şu şekildedir:

> "*Herkes bilmelidir ki Müslümanım diyen herkes evvelâ İslamın şartlarını vs akidelerini öğrenip bilmesi lâzımdır. Bundan sonra para kazanmak ve geçinmek için hangi mesleğe girecek ise ona göre hareket etmelidir. Şu hale göre her şeyden evvel Müslüman olan kimse evvelâ dinî meseleleri öğrenmeli, dinî vecibeleri yerine getirmeli, ondan sonra dünya işlerini öğrenmeğe kalkmalıdır. Dünya bilgileri, dinî bilgiler yanında ikinci derecede gelecektir. Hal böyle iken bir zamandan beri çoğu kimseler analarının ve babalarının kabahati olarak kendileri kaldıkları gibi çocuklarının da cahil kalmasını düşünmeyerek ve herkesin rızkını veren Allah'ın büyüklüğünü göz önüne almayarak, tevekkül etmeyerek, hemen para kazanmak ve çocuklarını da bu kazanca iştirak ettirmek istiyorlar. Bu suretle çocukları* 5 - 6 *yaşına bastığı vakit onları mektepten alıp san'at erbabının yanına bir san'at öğrenmeğe veriyorlar. Bu gibi çocuklar küçük yaştan itibaren cehalet içinde büyüyor, okuyup yazmağa hiç heves etmiyorlar. Bunların günahları anne* ve *babaların üzerine yazılacak ve kıyamet gününde cezaya çarpıldıkları zaman elbette ki nedamet getireceklerdir.*"

Ferman ile alınan tedbirler arasında talebenin okuması için yetişkinlere yönelik bilgi verme zorunluluğunu ve bu kademenin öğretim gerekliliğini içermiştir. Bir öğrencinin okumasına engel teşkil edecek kişi ile durumların ortadan kaldırılması ve her çocuğun eğitim almasının kolaylaştırılması istenmekteydi. Böylelikle ilk eğitim çağının kaçırılmaması ve hangi yaşlarda eğitim alacağı açıkça ortaya konulmuştu. Adı geçen bu fermanla ilk eğitimin "zorunluluk ilkesi" metinlerde örnekleriyle yinelenerek ve net bir şekilde ortaya konmuştur. Bununla birlikte dini eğitimin önemini içeren metinlerin yanında çocukların cahil kalmamaları ve okuma-yazma öğrenmeleri açıkça istenmişti.

O dönemde Avrupa'da tüm halkın zorunlu bir eğitimden geçmesi gerekliliğini ortaya koyan Pestalozzi, Herbart, Comte, Schopenhauer ve Fröbel gibi pedagoglar da dini metinlerin ezberletilmesinden ziyade okuma-yazma, hesap, tarih, coğrafya biyoloji, beden eğitimi ve iş becerisi gerektiren öğretim programlarını içeren derslerin ön plana çıkmasını savunmaktaydı. Ayrıca Sultan II. Mahmud'un eğitim ile ilgili bu fermanı sistem analizi yapılmadan finansmanı, politikası ve toplumun durumu düşünülmeden yapılmış bir yenilik olarak karşımıza çıkmıştır (Koçer, 1970, s. 37). İlköğretimin zorunlu olması durumu yasal zemine oturtulmuş olmasına rağmen İstanbul ile sınırlı kalmış ülke geneline yayılmamıştı. Bununla birlikte millî bir nitelik taşımıyordu (Kansu, 2016, s. 38-39).

1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra adı geçen bu ocağa ve Sekbanbaşılara ait vakıflar, Efkaf-ı Mahmudiye ve Efkaf-ı Hamidiye'ye devredildi. Darphâne Nezareti'ne bağlı olarak faaliyet gösteren bu vakıfların yönetiminde karışıklıklar oluşunca 1826 yılında vakıflar bağımsız hale getirilmişti. Böylelikle Sıbyan mektepleri ile vakıfların yönetimi için "Efkaf-ı Humayun Nezareti" kurulmuştu (Koçer, 1970, s. 40).

Tanzimat dönemine kadar Sıbyan mekteplerinde talebelerin Türkçe okuma yazma becerisi, Elifba öğretiminden sonra geldiğinden öğrenme eksiklikleri bulunmaktaydı. Öğretim eksikliklerinin bulunduğu bu durum ihtisas okullarına başlayan öğrencilerde sıkıntı oluşturuyordu. Çünkü askeri teknik ve ihtisas veya tıp alanındaki okulların eğitim dili Arapça, Farsça, Fransızcaydı. Ayrıca yüksek ihtisas okullarında yapılan işler için Türkçe bilmek ve hesap yapmak gerekmekteydi. Bu nedenlere bağlı olarak Sıbyan mekteplerindeki mezun talebelerin Türkçe eğitim seviyesi ve bilgisi yetersizdi. Bu bağlamda bu kurumları bitiren talebelerin yüksek ihtisas ve askeri okullara hazır hale getirilmesi için Rüştiyelerin kurulması düşünülmüştür (Ergin, C. 2, 1977, s. 383). Ayrıca Tanzimat dönemine kadar Sıbyan mekteplerinin gelişmesi ve ıslahı adına herhangi bir düzenleme yapılmamıştı.

Tanzimat dönemi eğitimde yapılan yenilikler değişimlerin habercisi olmuştu. Efkaf-ı Humayun Nezareti'nin çalışmaları neticesinde okullar ile ilgili bazı çalışmalar ön plana çıktı. Sıbyan, Rüştiye ve İdadi gibi kademeler belirginleşmeye başladı. (Ergin, C. 2, 1977, s. 425). 1838 yılında Meclis-i Umur-u Nafi-a lâhiyasıyla ihtisas okullarına öğrenci ve iyi devlet memuru yetiştirmek adına Rüştiyeler açılmaya başlandı. Böylelikle okuma yazma becerilerinin ve diğer derslerin öğretim teknik ve programlarının daha nitelikli olması amaçlanmıştı. İlköğretimin okullarının düzene sokulması için 1838 yılında bir rapor hazırlandı. Adı geçen bu rapora göre "*Maarifin amacı dini yaşantı dışında dünyevi işlerin önemli olduğuydu. Dini bilgiler ahiret hayatına hazırlarken dünyevi bilgi ve beceriler dünyada mutlu ve zengin yaşamayı sağlıyordu. Halkı cehalet içinde kalmış devletlerin durumu iyi olmayacağı açık olduğundan devletin eğitim sistemi üst kurumlara hazırlamak olduğundan eğitim sistemi kalkınmanın bütünlüğünü sağlamalıydı*." Modern bir eğitim anlayışı içeren bu rapor ile eğitim dünyevileştirilmiştir. Yalnız bu yeni yaklaşım ikilikleri yanında getirdi. Çünkü medrese tekelinde olan eğitim alanına devletin yenilikçi kanadı müdahale etmişti. Batılılaşma adına yapılan bu çalışma ile devlet yöneticileri Osmanlı halkını kitle eğitimi sayesinde yanına almak istedi (Kodaman, 1991, s. 59-60).

1845 yılında Sıbyan mekteplerinin belirli bir sisteme göre açılması ve düzenlenmesi için geçici "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" da oluşturuldu (Ünal, 2008, s. 2). Bu komisyon ile ilk, orta ve Darülfünun kademeleri basamaklandırıldı ve geçici meclis kalıcı hale getirildi. Yalnız bu dönem eğitimde istenilen köklü değişiklikleri getirmedi.

19. yüzyılın ilk yarısında devlet eğitim sistemi konusunda bazı değişikliklere gitmesine rağmen öğretimi istenilen seviyeye taşıyamamıştı. Bu dönemde mekteplere mali yardımlar yapılmaya çalışılıyor, yeni faaliyetler için vergi konuluyor, yeni eğitim kurumları açılıyor, öğretmenler yetiştiriliyor ve teşkilat sistemi düzenleniyordu. Devletin yönetim kademesinin isteği eğitim sisteminin modernize edilmesiydi. Böylelikle halka sunulan bu hizmet sayesinde kendi yenileşmesini de gerçekleştirecekti. Tanzimat bürokrasisi Müslüman halkın cehaletten uzaklaşması ve Osmanlıcılık düşüncesinin topluma yayılması için önceliği ilköğretime vermişti (Tözeren, 1984, s. 25-26). Bu anlayış kısa sürede sonuçların alınacağı bir durumdan farklı olarak hızlı değişim istenilmesinden kaynaklanmaktaydı. Sultan Abdülmecid de devletin ve halkın modern bir eğitim hizmeti almasıyla yakından ilgilendi. Bu bağlamda öğretimin her açıldığı dönem okullarda bulunurdu, diploma törenlerinde muhakkak bulunmaya çalışırdı ve öğretmen ile öğrencileri teşvik etmek için gayret

gösterirdi. Sultan Abdülmecid'in bu yaklaşımları sivil eğitime yönelik olumlu etki ederken zorunlu eğitimin gelişmesine katkı sağladı.

Sultan Abdülmecid'in 1845 yılında Yüksek Şura açılışında "*dini bilimlerin önemsenmesi ve bununla birlikte yararlı bilimleri de yayarak cahillikten uzaklaşılmasını istemesi*" sonrasında (Berkes, 2013, s. 230) 8 Kasım 1846 tarihinde Mekatib-i Umumiye Nezareti kuruldu. 1847 yılında bu kurum Bakanlık haline geldi ve ulemanın yetki alanından çıkarılması kesinleşti (Lewis, 2009, s. 159). Bu bağlamda temel eğitimin kademesini oluşturan Sıbyan mekteplerinde bazı yenilikler yaşanmıştır. Nitekim 8 Nisan 1847 tarihinde çıkarılan bir "Talimat" ile öğretim programları ve eğitim süreleri düzenlendi (Unat, 1964, s. 38). Adı geçen bu talimatnameye göre ilköğretim kademesinde alınan bazı önemli kararlar şu şekildedir (Nisan 1847 Talimatı):

- "Tüm aileler, görevliler, imamlar, müezzinler ve yetim ise bakımlarından sorumlu vatandaşlar çocukları zorunlu olarak ilk öğretime katılması adına sorumlu tutulmuştu. Padişahın emir ve fermanına uymayan herkes cezaya tabi olacaktı. Bu örgütlenme adına talebeyi okula gitmesine engel olan kişiler veya engel teşkil durumlar için bazı özel memurlar görevlendirilmişti. Talebelerin okula gelmesine engel olan kişilerin ihmali söz konusu olursa da bu sorumsuzluk nedeniyle cezalandırılacaktı",
- "İlkokullarda okula başlama yaşı 6, eğitim süresi en az 4-en çok 7 yıl olarak belirlendi. 4 yıl sonunda yapılan sınav neticesinde mezun olanlar Rüştiyelere kayıt hakkı kazanacaklardı. Eğer talebe mezun sınavlarında başarılı olmazsa bu her yıl tekrardan eğitime tabi tutulup yeniden sınava alınacaktı. 7 yıl sonunda başarılı olamayanlar ise veli iznine göre ya devam edecekti ya da okulu bırakacaktı",
- "Falaka" olarak adlandırılan bir ceza sistemine sahip bir sınıf yönetim şekli bulunan bu kurumlarda adı geçen bu uygulama kaldırıldı ve ödül yerine geçecek bir belge düzenlendi. Kötü söz söylemek yasaklanarak kapının önünde oturtulma veya duruma göre ayakta bekletme cezasına başvurulacaktı",
- "Dini eğitim adına Birgivi risalesi, (Rüştüyelerde) Sarf ve Nahiv kitapları okutturulacak, dört işlem ve hesap yapma becerileri edinilecekti",
- "Karma eğitim yapan Sıbyan mekteplerinde talebelerin kız ve erkek olarak mesafeli oturtulmasına dikkat edilecekti",
- "Taşraya giden memur ve vatandaşlar için İstanbul dışındaki mekteplerin ıslahı ve bakımına özen gösterilecekti. Talebelerin nakil işlemleri de mektepler arası yapılabilecekti. Nakil esnasında talebenin eğitim durumunu belirten bir yazı verilecekti. Bu durum İstanbul'dan Boğaziçi'ne gidenler içinde geçerliydi",
- "Mekteplerin masrafları için yoksul öğrencilerden herhangi bir ücret (kayıt-katılım) vb. istenmeyecekti. Velilerin durumlarına göre gönüllülük esasına dayalı olarak okula her türlü yardım yapılacaktı",
- "Mektep hocalarının maaşları Padişah tarafından karşılanacaktı".

1847 yılında çıkarılan Talimatname ile Türkçe sözlük ve risaleler hazırlanması planlandı, eğitim araç gereçleri olarak "Taş Tahta" ve talebelerin "pirinç divit" kullanılması istendi, okuma becerisinin yanında yazma yetisinin geliştirilmesine (çokça yazma ve tekrar) ağırlık verildi, öğretim tekniği olarak "ezber" ön plana çıkarıldı. Ayrıca "Muîn-i Mekatîp" adı verilen müfettişler görevlendirilip Sıbyan mekteplerindeki hocalara eğitim rehberliği yaptırıldı. Bununla birlikte yoksul çocuklardan ücret alınmaması da zorunlu eğitimin temel kademesi adına önemli bir gelişmeydi (Akyüz, 1994, s. 12-20). Talimatta divit, taş, tahta için "*Mekke, Medine ve Arabistan'da kullanılan*" denilmekteydi.

Kansu'ya göre böyle denilmesinin sebebi softalardan çekinilmesiydi. Çünkü o bölgelerde bu tarz şeyler kullanılmıyordu.

Eyüp, Ayasofya, Süleymaniye Sultan Süleyman, Eminönü Ahi Çelebi, Kumkapı Cerrah İshak Kazgani Sadi, Eminönü Kantarcılar Tavşantaşı, Vefa Recai Efendi, Şehzadebaşı Külliyesi ve Üsküdar Çinili Camii Sıbyan mektebi gibi kurumlar İstanbul'un çoğu bölgesinde hizmet vermekteydi. Meşrutiyet'in ilanından önce Cağaloğlu, Beyazıt, Aksaray, Fatih, Ayvansaray, Üsküdar, Ayazma, Sultanahmet, Kadırga ve Çemberlitaş gibi semtlerde de yetmişin üzerinde taş mektep bulunmaktaydı. Bu kurumların yanında İstanbul'da XVIII-IXX. yüzyılları arasında beş yüze yakın medrese faaliyet göstermekteydi (https://www.turanakinci.com/portfolio-view/sibyan-mektepleri-genel)

Osmanlı'da sivil eğitimin modernleşmesinin temellerini oluşturan bu çalışmaların en önemli destekçileri o dönemde ister geleneksel ister modern eğitim kanadından gelmiş olsun o dönemin elit idarecileri olmuştu. Çünkü Osmanlı bürokrasinin kendini toparlama ihtiyacı eğitim alanına da yansımıştı (Mardin, 1956, s.1-10). Sivil eğitimde yenileşme hareketleri yaşanırken Medrese kanadı boş durmamış ve bu tür yeniliklere karşı baskısını artırmıştı. Bu baskı sonucunda Padişah yenilik hareketlerinin öncüsü Kemâl Efendi'yi Avrupa'ya göndermek zorunda kaldı. Bunlara rağmen rüştiyelerin sayısı artmış ve ödenekleri karşılanmıştı (Koçer, 1970, s. 62). Çünkü o dönemin idarecileri modern eğitime atılacak adımlarda oluşabilecek tepkilere karşı hazırlıklıydı.

Sivil eğitim alanında teşkilat yapısının karışıklığı önemli bir sorun oluşturmuştu. 1857 yılına kadar eğitim işinden sorumlu olanlar sırasıyla; Padişah, Meşihat, Evkaf Vekaleti, Gayr-ı müslim cemaat teşkilatları (kiliseler, eksharklar, hamamhaneler), Yabancı devletlerin misyoner okulları ve Maarifle ilgili kurul, komisyon ve okullardı. Osmanlı eğitim teşkilatı karmaşıklığı bazı eğitim problemlerinin çözülmesinde sorumlulukların dağılımı nedeniyle zorluklar çıkarmıştı. Yapısal olarak çok dağınık bu durumu düzenlemek ve teşkilatın işlevselliğini artırmak adına önemli bir değişime ihtiyaç vardı (Koçak, 1992, s. 22-26). Bunlarla birlikte Batı tarzı teşkilat yapısı içerisinde Mekatib-i Rüştiye Nezareti ve Mekatib-i Umumiye Nezareti olduğundan yeni açılan okullara (Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye) ayrı bir rüştiye bölümü açılmasını gerektirmişti. Ayrıca Encümen-i Daniş'in açılması ve Darülfünun'un faaliyete geçirilmesinin planlanması teşkilat yapısında karışıklıklara sebebiyet vermişti. Nitekim 1857 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti'nin adı değiştirildi ve yeni ismi "*Maarif-i Umumiye Nezareti*" oldu. Abdurrahman Sami Paşa ilk Maarif Nazırı olarak görevlendirildi (Kırpık, 2014, 184-1909. Teşkilat yapısının tek elde toplanması yenileşme hareketlerinin daha kolay ve hızlı yapılmasının önünü açtı.

Maarif-i Umumiye Nezareti kurulması sonrasında Şeyhülislamlıkla birlikte iki başlılık ortaya çıkmış oldu. Bu durum sadece Osmanlı devletinde değil Almanya ve Fransa'da da iki başlılık vardı. Örneğin Fransa eğitim teşkilat yapısı "*Kilise İşleri ve Kamusal Maarif Bakanlığı*" olarak iki bölümlüydü. Almanya'da ise durum biraz daha karışık şekilde Prusya, Bavyera ve Oldenberg gibi çok başlı nazırlıklar bulunuyordu. Bunların yanında eğitim alanında tam teşkilat yapısını tamamlamamış Rusya, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerde de XIX. yüzyılda nazırlıklar kurulmuştu (Erdoğdu, 1996, s. 204). Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu ikilik toplum tarafından da hissedilmiş ve bu durum yeni atamalar yapılarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştı.

1860 tarihli Meclis-i Umumiyenin ve Müzakkerat ve İlamat Kayıt Defterinde Osmanlı Devleti'nde o dönemin eğitim ve ilkokullar ile ilgili durumu ortaya konmuştu. Adı geçen kayıt defterine göre mevcut okulların türleri, kademeleri ve eğitim faaliyetleri istenen seviyede değildi. Ayrıca yükseköğretim için ilk ve orta dereceli okullar sağlıklı öğretim yapmıyordu. İlkokullarda dini eğitim ağırlıklı ve yetersiz olması nedeniyle gerekli anadil ile fen dersleri seviyesi neredeyse çok azdı.

Öğrenciler genellikle çok az şey öğrenerek mezun olmaktaydı ve rüştiyeler, sıbyan mekteplerinin tekrarı niteliğindeydi (1860 tarihli Meclis-i Umumiyenin ve Müzakkerat ve İlamat Kayıt Defteri).

Maarif Nazırlığının kuruluşundan dört yıl sonra 3 Mart 1861 tarihinde teşkilat yapısı ile ilgili bir yönerge yayınlamıştı. 1861 yılında çıkarılan bu talimatnamede zorunlu ilk eğitim ile ilgili maddeleri şunlardır (3 Mart 1861 tarihli Talimatname):

- "Eğitim kurumaları; ilkokul, ortaokul, yüksekokullar olarak kademelendirildi",
- "İlkokullar Müslüman ve gayr-i müslim olarak ikiye ayrıldı",
- "Gerektiğinde farklı amaçları olan sürekli veya geçici komisyonlar kurulacaktı".

İlköğretimi yayma amaçları içerisinde Sultan Abdülaziz döneminde bir ferman yayınlandı. Bu ferman zorunlu eğitimin devam etmesi adına daha önce yapılan çalışmaları destekler nitelikte bir yapıya sahipti. 23 Mayıs 1863 tarihinde yayınlanan ferman şu şekildedir (1863 yılında yayınlanan Sultan Abdülaziz'in Fermanı):

> "*Herkesin bileceği şekilde dünyada bilgi kazanmak ve ilim sahasında ilerlemek her Müslümanın birinci vazifesi olmalıdır, ilim, hüner ve okuyup yazması olmayan kimseler dünyada vakitlerini karanlık içinde, cehalet içinde, kaba bir şekilde geçirmişler ve hatta yiyip içmeğe bile zaman bulamayıp her türlü rahatlık ve saadetten yoksun olacaklardır. Halbuki tebaasının refah ve saadetini düşünen, memleketini ilerlemiş ve aydınlanmış görmek isteyen Padişahımız Efendimiz, onların iyi bir terbiye almalarını ve iyi bilgilere ve hünerlere sahip olmasını ister. Bu yüzden gerek İstanbul'da gerekse taşrada çeşitli rüştiye ve sıbyan mektepleri açarak halkın ilim ve hüner öğrenmelerini istemektedir. Herkes çocuklarını şurada burada dolaştıracağına, onları bilgi ve sanat öğrenmeleri için okula gönderse elbette daha iyi olur.*"

Sultan Abdülaziz döneminde Maarif Nezaretinin yapısı özel okullar ve genel okullar daireleri olarak değiştirilmişti. 10 Şubat 1964 yılında yapılan bu değişim ile Hususi Mektepler Dairesi ve Umumi mektepler Dairesi adıyla iki bölüm kuruldu ve devletin eğitim hizmeti teşkilat yapısı iki ana bölüme ayrıldı. Sıbyan mekteplerini içeren ilkokul kademesi de teşkilat yapısı içerisinde belirginleşti ve en önemli basamaklardan biri haline geldi (Kırpık, 2014, s. 190-200).

Osmanlı Devleti'nde eğitim başlığı adı altında üç tür yapı belirginleşti. Bu üç tür yapının ilki eğitimi etkisi altına alan Medrese kanadı, ikincisi Batıda ki yeniliklere göre değişim isteyen modern eğitim kanadı ve üçüncüsü devletin içinde bağımsız hareket ederek devleti bölme amacıyla hareket eden yabancı kurumlardı. Bu oluşumlar dışında eğitim sistemin öğretim programları eksiklikleri ve problemleri de bulunmaktaydı. Sıbyan mektepleri hala eski tür öğretimi devam ettiriyordu. Rüştiyeler ise bu mekteplerin tekrarı niteliğindeydi. Müfredatlarında yenilik bulunmuyordu. Ayrıca medreselerden yetişen mezunlar Sıbyan mekteplerine hoca olarak görevlendirildiğinden değişimin az olduğu bir dönemdi. Tanzimat döneminde devlet tarafından eğitim alanında değişiklikler yapılmaya çalışıldı. Bu değişiklikler özellikle teşkilat yapısının düzenlemesi konusunda oldu (Mardin, 1956, s. 1-10).

Sıbyan mekteplerinde görev yapan öğretmenler için bir öğretmen klavuzu çıkaran Selim Sabit Efendi (1829-1910) öğretim programları ve pedagoji konularında bilgiler vermişti. Sabit Efendinin "*Rahnüma-i Mualllimin*" adlı eserinde öğrencilerin beden ve ruh sağlığına ilişkin bilgiler yer alırken eğitim esnasında "*bilgiye nasıl ulaşacakları*" konusunda raporlar yer almıştı. Eğitim konusunda sadece öğretmenin değil ebeveynlerinde büyük rolü olduğunu belirtmişti. Anne terbiyesinin eğitim

üzerinde çok büyük etkisinin olduğunu belirten Sabit Efendi sıbyan mekteplerinde öğretmenlerin özellikle kadın bireyler olmasını tavsiye ediyordu (Kansu, 2016, s. 64-68). O dönem şartlarında sıbyan mekteplerinde öğretmenlere yönelik yapılan öneriler adı geçen bu okullarda öğretim programların eksikliğini de ortaya koyuyordu.

1867 yılında Maarif Nazırlığı'na getirilen ve 1871 yılına kadar bu görevi yürüten Saffet Paşa döneminde eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştı. Fransızca ve Latince bilen Saffet Paşa eğitim alanında birçok ıslahata girişmiştir. Yenilikçi bir karaktere sahip olan Saffet Paşa döneminde İstanbul dışındaki sıbyan mekteplerine geçici seyyar öğretmenler yetiştirmek için "*Darülmuallimin-i İptidai*", İnas mekteplerine öğretmen yetiştirmek "*Darülmuallimat*", müdür ve kaymakam yetiştirmek için "*Mekteb-i Mükiye-i Şahane*", Bosna vilayeti maiyet memurları yetiştirmek için "*Sabah Mektebi*" ve 1868 yılında "*Mekteb-i Sultani*" açıldı. "*Eğitim hizmetlerinin devlet görevi olduğunu ve her Osmanlı vatandaşının hakkı olduğunu*" savunan Saffet Paşa toplanan vergilerle eğitimin ücretsiz olması gerektiğini de söylüyordu. Saffet Paşa döneminde Darüşşefaka'nın yapımına başlandı ve yine 1868 yılında ilköğretimin zorunlu olması adına şu şekilde bir beyanname yayınlattı (Koçer, 1970, s. 82-85):

> "*Bundan böyle her kim olursa olsun, yaşadığı yer ve sosyal statüsüne bakılmaksızın, tüm Osmanlı vatandaşları 6 yaşına gelen çocuklarını mutlaka okula başlatmalıdır. Bu iş için görevlendirilen memurlar tarafından böyle duyumlar alındığında semtin muhtarı, ihtiyar heyeti, sakinlerinin de görüş ve değerlendirmeleri alınarak şahıs Maarif Meclisinin kararı gereği ilk uyarılacak, ardından ceza uygulamasına gidilebilecektir.*"

Saffet Paşa'nın bu ıslahatları dışında eğitim alanındaki ve Türk eğitim tarihinin en önemli gelişmelerinden birisi 1869 yılında yayınlanan "*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*" olmuştu. Fransız eğitim sisteminin etkilerinin görüldüğü bu Nizamname, Türk eğitim sistemine uzun yıllar yön verecek bir gelişmeydi. Sadrazam Kemal Paşa, Sadullah Paşa, Artin Efendi, Ebuziyya Tevfik Bey, Recaizade Mahmud Ekrem, Mehmet Mansur ve Dragon Tzankoff kabinesi eğitimin yeniden düzenlenmesi ile ilgili bir taslak hazırladılar. Padişaha sunulan bu taslak onay aldıktan sonra yürürlüğe girmişti. Adı geçen bu düzenleme eğitim teşkilatı ve parça parça yapılan yeniliklerin bir araya getirilip bir sistem haline getirilen bir düzenlemeydi. 18 Haziran 1869 tarihinde yayınlanan bu nizamnameye göre ilköğretim meselesi 3-17. maddeler ile düzenlendi. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile zorunlu eğitim kapsamında yer alan sıbyan mektepleri ile ilgili şu önemli maddelere yer verilmiştir (1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1869, 1-17. Maddeler):

- Madde Üç: "*her mahalli ve karyede ve icabına göre bir iki mahalle veyahut bir iki karyede lâakal bir sıbyan mektebi bulunacak ve muhtalıt olan karye ve mahallelerde İslâm okulu başka ve eftali gayri müslime okulu başka olacaktır.*" Bu madde ile okullar zorunlu ve kamu hizmeti olarak açılacaktı. Müslüman ile gayr-ı müslim okulları ayrı ayrı olacaktı. Osmanlı halkının farklı tebaalardan olması nedeniyle öğretim dili seçeneği özgür bırakılmıştı.
- Madde Beş: "*Mekâtib-i sıbyâniye için iktizâ eden muallimler, nizâmnâmesine tevfikan intihâb ve tayin kılınacakdır.*" Bu madde ile sıbyan mektepleri öğretmen atamaları düzenlemesini içermiştir. Ayrıca Okulun tüm giderleri mahaller ve köy halkı tarafından karşılanması planlanmıştı.
- Madde Altı: "*Mekâtib-i sıbyâniyenin müddet-i tahsiliyesi dört sene olup zîrde muharrer dersler tedrîs olunacaktır:Usûl-i cedide tarzıyla elifba, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvid, Ahlâka ilişkin resail, İlm-i hal, Yazı talimi, Fenn-i hesap, Tarih-i Osmanî,*

Coğrafya, Malûmat-ı Nâfıa." Bu madde ile ilkokul 4 yıl ve listede adı geçen dersler zorunlu olmuştu. Bu derslerin değişikliği yedinci madde ile düzenlenmiş ve ancak Nezaret onayı ile mümkün kılınmıştı.

- Madde Dokuz: "*Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de mekâtib-i sıbyâniye derslerinin tahsiline devam olunması etfâl-i inâs için altı yaşından on yaşına ve etfâl-i zükûr için yedi yaşından on bir yaşına kadar mecburîdir*." İlköğretime devam için zorunlu yaşlar erkek öğrencilerde 6-10; kızlarda 7-11'di.
- Madde On: "*Bir mahalle veya karyede sıbyân mektebine gitmek için zükûr ve inâs esnanı tahsilde ne kadar etfâl var ise isimlerini ve onların iâşesiyle mükellef olan vâlideyn ve akâribinin esâmisini mübeyyin ihtiyar meclisi ma'rifetiyle bir defter yapılıp ve zeyli temhir edilip mekteb hocasına teslim kılınacakdır*." Zorunluluk içeren bu madde ile tüm çocukların eğitime katılması için bilgileri mektep öğretmenine verilecek olup öğrenci kayıt işlemleri başlatılacaktı.
- Madde On Dört: "*Sıbyân mektebinde müddet-i tahsiliyesini ikmâl eden talebe İmtihan Nizâmnâmesi mûcebince haiz olduğu şehâdetnâme ile bilâ-imtihan rüşdiyeye kabul olunur*." Bu madde gereğince öğrenciler imtihan ile mezun olup bir üst öğrenime gidebilecekti. Mezun olan öğrenciye bir mezuniyet belgesi verilecekti.

1869 Maarif Nizamnamesine göre her köy ve mahallede en az bir sıbyan mektebi bulunacaktı. On birinci maddeye göre "*bir mahallede iki sıbyan mektebi varsa biri kız öğrencilere biri erkek öğrencilere tahsis edilecekti*." Adı geçen nizamnamede kız sıbyan mektepleri için 15-17. maddeler düzenlenmişti. Laik bir yapıya sahip bu eğitim düzenlemesi ile medrese kanadının etkisinin olmadığı yeni bir yapıya kavuşmuştu. Medrese hocalarının öğretim verdiği sıbyan mekteplerinin denetimi yapılarak düzenlemeye uyulması amaçlanmıştı. Nizamnamenin gereğini yapmayan hocalar için kurulan denetim mekanizması bir nevi bu kişilerin ilkokul eğitiminde istenilmediğini göstermişti.

Maarif Nizamnamesinden sonra "İptidai" adı altında yeni ilkokul mektepleri öğretime açılmaya başlandı. Öncelikle İstanbul'da düşünülen bu yeni zorunlu eğitim politikası tüm devletin topraklarına yayılması amaçlandı. Bununla birlikte Osmanlı aydınları ve devletin eğitimden sorumlu yöneticileri Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etti. Çoğu Avrupa devletinin bile düzenli bir teşkilat yapısı veya eğitim sistemi bulunmazken Osmanlı üst yönetimi eğitim işini devletin geleceği açısından önemli olduğunu bu yeni nizamname ile gösterdi. Nitelik yönünden eksiklileri bulunmasına rağmen yenilikleri devletin uygulama ve içtihatlarına girdirerek devletin kendi dönüşümünün temellerini attı. Bu şekilde devleti yönetenler hem kendi çizgisini oluşturdu hem de devletin yenilikçi bir yapıya kavuşmasının önünü açtı (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 2014, s. 100-126).

1870 yılında yayınlanan Takvim-i Vekayi'de yeni sistemin kitaplarının niteliği ve içeriği belirtildi. "Elifba" kitabının kolay öğrenilebilir olması için resimli olması şartı konmuş ve diğer derslerin (Din, ahlak, dil, coğrafya, tarih ve malumat- nafia) nasıl olacağı da metinlerde yer aldı (Çağır, Türk, 2017, s. 65). 1870 yılında Selim Sabit Efendi tarafından Sıbyan mekteplerinde öğretmenlere öğretim teknikleri öğretmek için "Rehnüma-yü Muallim-i Sıbyan" adlı bir eser yayınladı. Ayrıca 1872 ve 1875 yıllarında da Sıbyan okullarına düzen vermek için yeni yönetmelikler çıkarıldı.

1872 yılında ise İstanbul'da Nuriosmaniye Camii içinde kargir bir binada yeni öğretim programlarının semineri yapılarak öğretmenlerin sınıf içinde staj diyebileceğimiz bir uygulama okulu açıldı (Ergin, C. II. s. 390). Bu uygulama ile sıbyan mektebi öğretmenleri Kurân-ı Kerim, ilmihal, okum-yazma ve matematik derslerinden sınav yapılamaya da başlandı. Bu sınav sonrası

başarılı olanlar okul olmayan köylerde halkın desteğiyle yeni açılacak okullara görevlendirilmeye başlandı (1872 tarihli Maarif Nezareti Genelgesi). Dört yıl içinde bu okula benzer Simkeşhane ve Saraçhane'deki iki yeni deneme okulu daha eklendi (1293 Devlet Salnamesi). Bu okuldaki uygulama ile "iptidai" denilen yeni ilk okulların devletin tüm bölgelerine yayılması amaçlandı. Sıbyan mekteplerinden farkı bulunan bu okulların eğitim sistemine dahil olmasıyla bilgi ve beceri yönünden Osmanlı toplumunun değişiminin önü açıldı.

Maarif Nizamnamesi yayınlanmasından sonra bazı tamamlayıcı beyannameler, vesikalar ve yönergeler çıkarıldı. Bu yönergelerden biri de 13 Ağustos 1872 tarihinde okul binaları, öğretmenleri ve ödenekler ile ilgili olan şu düzenlemedir: "*Bizim memlekette sıbyan mektepleri gerek hükümetçe ve gerek halkça hiçbir vakitte nazar-ı dikkat ve itinaya alınmadığından teessüf olunacak bir haldedir. Bunların ıslâhına, teksir ve tevsiine medar olmak için Rumeli'nin bazı bölgelerinde her kasabanın her mahallesinde ve köylerin dahi icâbına göre bir veya birkaçında birer mekteb-ı sıbyan tesisi ve her mektebe muktedir muallimler tahsis ve tâyini tensıb olunmuştur.*" Adı geçen bu düzenleme ile yeni okulların yapımı için ahalinin teşvik edilmesi ve öğretmenlerine 800-1.200 kuruş maaş verilmesi uygun görüldü. Öğretmenler maaşlarının ödenmesi için mektebin vakfı varsa onun gelirlerinden, avarız adı verilen vergilerden, hayır işleri için kullanılan gelirlerden, halkın fitre veya kurban derilerinin kullanılması sonucu elde edilen gelirlerden ödenmesi kararlaştırıldı (Kodaman, 1991, s. 65).

3. BİRİNCİ MEŞRUTİYET SONRASI İLKÖĞRETİM

Sultan II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876 tarihinde tahta geçti. Kanun-i Esasi'nin 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte ilköğretim ilk öğretim konusu kız ile erkek çocuklara eşit ve zorunlu şekilde devletin güvencesinde verileceği anayasa metinlerine girmişti. Yalnız okulların meccanilik (parasızlık) konusuna değinilmemiştir. Kanun-i Esasi'nin 114. maddesinde yer alan "*Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır*" hükmü ile ilköğretim devletin anayasası tarafından karara bağlanmıştı. Ayrıca bu düzenlemeye ek olarak hangi derslerin sınıf kademelerinde kaçar saat okutulacağı dört yıllık program cetveli hazırlanmıştı (Kanun-i Esasi, 1876, 114. Madde). Bununla birlikte adı geçen bu düzenleme sonrasında 1876 yılında sıbyan ile iptidai okulları ilgili mali ve idari yönden düzenleme için "*Tedrisat Meclisleri*" kurulmuş olsa da bu kurul fazla etkili olamamıştı.

Tanzimat döneminin sonlarına doğru Mithat Paşa eğitimde kamunun eğitimi hakkında şu şekilde bir değerlendirme de bulundu; "*Kimi vilâyetlerde ulema dışındaki halk hepten cahildir. Kasaba ve köylerde eğer halk Müslümansa, okul yoktur. Çocuklar çarşıda dükkânlarda Kur 'an okumayı öğrenirler. Oysa Lübnan'da ve başka yerlerde gayrimüslimler için İngiliz, Fransız, Amerikan okulları vardır. Müslümanlar cehalet batağına battıkça berikiler aydınlanmadadırlar.*" Meclis-i Mebusanda Yanya Mebusu Abdül Bey'de yetersiz eğitim imkanlarından şu şekilde yakınıyordu; "*Geri kalmamızın ilk sebebi cehalet, İkincisi istibdat, üçüncüsü ise yöneticilerin yetersizliğidir. Tanzimat eğitime yer vermediğinden başarıya ulaşamamıştır. Maarif Nizamnamesi yayımlandı, fakat mektep denecek ciddi bir kurum ortaya konmadı. Devletin temelini eğitim, adalet ve yönetim oluşturur. Üçü de bizde noksandır... Birkaç medrese ile askerî mekteplerimizden başka hangi mektebimiz vardır? Darülfünûn 'un, sultanînin de yararlılıkları görülmedi. Ya taşranın hali? Bazı kasabalarda rüştiye, hatta sıbyan mektebi bile açılmamıştır. Bîçare Müslüman halkın, adlarından başka Müslümanlık belgeleri yoktur. Kadın toplumunu ise insan yerine koymuyoruz ki, terbiyelerini de düşünelim* (Sakaoğlu, C. II. s. 481-482)." Yapılan eleştirilerin temeline bakıldığında okulsuzluk ve öğrencileri okutacak öğretmenin yokluğu dikkat çekmişti. Devletin bu imkânı sunması gerekliliği ve zorunluluğu bulunduğunu da bu sözlerle ortaya konuyordu.

Maarif Nezareti bünyesinde 1879 yılında "Mekatip-i Sıbyaniye Dairesi" kurulması ile eğitim teşkilatında bir bölüm açıldı. Çünkü Maarif Nizamnamesi ile ülke genelinde yapılmak istenen eğitim atağı adı geçen daire ile ilkokullar yayılmaya ve hızlandırılmaya çalışıldı Osmanlı devletinin o dönemdeki salnamelerine bakıldığında ilkokullar için Usul-ü Cedide Mekatip-i (yeni usüle göre açılan iptidai mektepleri) ve Usul-ü Atika Mekatip-i (eski usule göre eğitim veren sıbyan mektepleri) tanımlamalarda ayrıma gidiliyordu. Sıbyan mekteplerinde yeni müfredatı uygularken gösterdiği direnç nedeniyle devlet bu okulları ikiye ayırarak çözüm bulmuştu. Böylelikle toplumun her ferdini eğitmek isteyen devlet, eğitimde yeniliklere karşı olanlara farklı bir çözüm uygulamasına gitti. İptidai ve sıbyan mekteplerinin devlet yazışmalarından ki ayrımı da iyiden iyiye belli oluyordu. Devlet o dönemde yaşadığı ikiliği ortadan kaldırmak için sürekli iptidai ismini kullanıyordu. İlerleyen süreçte özellikle ilk okul kademesinde değişime karşı çıkan grup modernleşmeye karşı etkisini kaybetmeye başladı (Kodaman, 1991, s. 67). Usul-ü Cedide göre eğitim yapan yenilikçi iptida-i okullarına benzer program uygulayan sıbyan mekteplerinin sayısı iyice arttı.

İlkokulların ülke genelinde hızlı yayılması için devletin faaliyetleri arasında okulların sayısının artırılması vardı. Nicel artış olarak planlanan bu politika ile ülke genelinde birçok ilk okul açılması ve bu kurumlarda eğitim verecek öğretmen okulu açılması çalışmaları düşünüldü. Özellikle İstanbul dışında da önemli kentlere açılan Darülmuallimler ile öğretmen açığının kapanması sağlandı. Nitekim 1882 tarihli devlet salnamesine göre ilk okullar da mali kaynaklarına göre şu şekilde dörde ayrılmıştı (Koçer, 1970, s. 82-85):

- Öğretmenlerin maaşları Maarif Nezaretinden ödenen okullar,
- Öğretmenlerin maaşları öğrencilerden alınan ücret ile ödenen okullar; "Hususi İptidai",
- Öğretmenlerin maaşları ve kurum giderleri cemiyetler tarafından karşılanan okullar,
- İstanbul'da on üç merkez teşkilatına bağlı ve idari yönden teftişleri bu merkezlerden yapılan okullar. Adı geçen bu okullar "*Umum Mekatip-i İptidai ve Sıbyaniye Müfettişliği*" denetimi altına alındı.

İlköğretim okullarında öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı önlemler devletin üst yönetimi tarafından alınmaya çalışıldı. Nitekim 24 Eylül 1982 yılında Sadrazam Sait Paşa tarafından çıkarılan bir genelge ile ilkokullarda başarılı olan öğrencilere yönelik "*sad-aferin*" (yüz kere aferin) nişanı (belgesi) yeniden verilmesi istendi. Böylelikle öğrencilerin öğretim gördükleri esnada şevk ve güdülerinin artırılması amaçlandı (1982 tarihli "Sad-Aferin" Genelgesi).

Sultan II. Abdülhamit Osmanlı devletinin temelini "İslamiyet" olarak görüyordu. Eğitimini devletin geleceği olarak nitelendiriyordu. Dini eğitimini iyi almış gençler dünyevi ilimlerden faydalanarak devletin gelecekte güçlenmesine katkı sağlayacağı düşüncesine inanıyordu (Karataşer, 2017, s. 423-434). Yeni bir anlayışla eğitimde bu dönemde Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı bölge, mahalle ve köylerde iptidai mekteplerin özellikle açıldığı görülüyordu. Bu politika ile halkın eğitim durumunun artırılmasının benimsediği ve öncelik geri kalmış bölgelerdeki Müslümanlara verildi. Sadece Müslümanlara yönelik bu tür yaklaşımda bulunulmuyordu. Okulların geniş ve büyük yapılması istenerek gayr-ı müslimlere de hizmet verilmesi devletin yazışma ve kayıtlarında görülüyordu. Bu tarz bir yaklaşım devletin Osmanlılık yaklaşımını göstermekteydi (BAO, Kısım:14-18, s. 1).

Sultan II. Abdülhamit devletin mali yönden güçsüz olduğunu biliyordu ve eğitim konusunda hassas olsa da bu konuda yetersizliğinin farkındaydı. Müslüman halkın cahil kaldığını bildiği için

eğitim hizmetini tam sunulmamasının üzüntüsü de kendisinde bulunmaktaydı Bu olumsuzluklara rağmen devletin elindeki istek ve imkanlarla eğitim işine önem verildi. Bu dönemde öğrencilerin okula devam etmesi çalışmaları sonuç verdi ve öğrencilerin sayısı giderek arttı. 1886 yılında İstanbul'da Sultanahmet, Aksaray, Haseki, Fatih, Emir Buhari, Sultan Selim, Eyüp, Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Çengelköy ve Üsküdar da 9062 erkek ile 5.132 öğrenci eğitim gördü ve 222 erkek okulu ile 70 kız okulu hizmet veriyordu (Kodaman, 2003, s. 283). Öğrencinin artması okul sayısındaki artışı da etkiliyordu ve yeni okulların açılması isteniyordu. Özellikle gayr-ı müslim okullarının iyi olması ve oradaki öğrencilerin iyi eğitim alması Maarif Nezareti'ni bu yönde zorluyordu. Nitekim Nezaret de politikasını okul açma ve öğretim alanında daha iyi hizmet vermeye yöneltti. Nicel ağırlıklı artış görülen bu dönemde sayının artması merkezde yaşayan halka fayda sağlamaya başladı. Yalnız bu durum devletin topraklarının tümü düşünüldüğünde yetmediği görülmekteydi (Koçer, 1970, s. 127-129).

1891 yılında Maarif Nezareti ilkokullar ile ilgili bir talimat yayınladı. Adı geçen bu talimat ile sıbyan ve iptidai mektepleri arasında ayrım kaldırılmak isteniyordu (Cevat, 2001, s. 314-322). Daha önceki talimatlara benzeyen bu uygulama sonrasında 1891-1909 tarihleri arasında şu dersler işlenmiştir (Kodaman, 1991, s. 77,88).

Tablo 1. 1891-1909 tarihleri arasında uygulanan ilköğretim müfredatı

İptidai Dersleri	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Elifba	12	-	-
Kur'an-ı Kerim	12	6	5
Tecvid	-	2	2
İlm-i Hal	2	3	3
Ahlak	-	2	2
Sarf-ı Osmani	-	-	2
İmla	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülahhas Tarih-i Osmani	-	-	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmani	-	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-ü Hat	1	2	2

1892 yılında aynı talimat ile köy okullarında ise farklı bir ders programı uygulandı. Köy iptidailerinde uygulanan ders programı şu şekildedir:

Tablo 2. 1891-1909 tarihleri arasında uygulanan köy ilköğretim müfredatı

İptidai Dersleri	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Dördüncü Sınıf
Elifba	12	-	-	-
Ecza-yı Şerife	12	-	-	-
Hesap	6	2	3	3
Kur'an-ı Kerim	-	6	5	5
İlm-i Hal	-	3	3	3
Kıraat	-	3	3	3
Hüsn-ü Hat	-	2	2	2

Tanzimat döneminde okullar sadece İstanbul sınırlarında açıldı. Sultan II. Abdülhamit yönetiminde merkez dışında vilayetlere de okullar ve bu okullarda eğitim verecek öğretmen okulları fazlaca açılmaya başlandı. Bu anlamda devletin sınırlarında anayasaya göre devletin bir görevi olan eğitim hizmeti halka ulaştırılmaya çalışıldı.1905-1906 eğitim yılında Sultan II. Abdülhamit döneminde devletin tüm bölgelerinde usul-ü cedide (yeni usul) göre iptidai okulların öğrenci sayısı şu şekildedir (1328 Devlet Salnamesi, s. 336, 398):

Tablo 3. Abdülhamit döneminde usul-ü cedide (yeni usul) göre eğitim yapan iptidai okulların öğrenci sayısı

	Resmi îptidaîler			Husûsî îptidaîler		
Vilayet	**Erkek**	**Kız**	**Karışık**	**Erkek**	**Kız**	**Karışık**
Edirne	28	5	44	14	4	103
Erzurum	90	2	2	2	-	-
İşkodra	56	9	74	-	-	-
Adana	6	8	-	-	-	-
Ankara	132	9	111	-	-	-
İstanbul	12	17	326	-	-	9
Aydın	669	92	698	-	-	-
Bitlis	12	1	1	-	-	-
Basra	15	2	-	-	-	-
Bağdat	10	-	-	-	-	-
Beyrut	168	14	-	43	-	6
Ege Adaları	13	8	47	-	-	-
Hicaz	3	1	-	-	-	-
Halep	95	8	13	-	-	-
Bursa	43	7	6	1208	7	191
Diyarbekir	247	2	-	-	-	-
Suriye	67	12	-	-	-	-
Sivas	47	5	29	24	5	122
Trablusgarp	20	1	-	-	-	-
Trabzon	82	1	443	-	-	-
Kastamonu	52	23	780	-	-	-
Konya	208	19	-	-	-	-
Kosava	351	20	129	24	2	31
Mamuratülaziz	77	3	-	-	-	-
Manastır	212	16	319	23	11	52
Musul	41	-	-	-	-	-
Van	13	2	18	-	-	-
Yanya	124	4	2	33	4	3
Yemen	52	-	-	-	-	-
Selanik[1]	?	?	?	?	?	?
Müstakil Sancaklar						
İzmit	16	-	243	-	-	-

[1] Selanik vilayetinden istatistikler gelmediği için söz konusu tabloda gösterilmemiştir.

Bingazi	10	1	-	39	1	-
Canik (Samsun)	6	-	39	-	-	-
Çatalca	3	1	-	-	2	48
Zor	48	1	-	20	-	-
Kudüs	350	2	-	1	-	-
Çanakkale	10	7	426	-	-	-
Toplam	**3388**	**304**	**3621**	**2431**	**36**	**567**

24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile yeni bir döneme girildi. Bu dönemde siyasi karışıklıkların ve atamaların yoğun olması nedeniyle birçok değişiklik yaşandı. Hükümetler de gerçekleşen değişiklikler eğitim politikasında belirsizliğe yol açtı. Sait Paşa Kabinesi yönetimden çekildi ve yerine sırasıyla Kâmil Paşa ile Hüseyin Hilmi Paşa kabineleri göreve başladı. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte iki yılda 7 Maarif Nazırı değişikliği gerçekleşti. O dönemde en fazla sekiz buçuk ay gibi görevde kalan Maarif Nazırı Nail Bey bile eğitimde köklü değişime gidemedi. Meşrutiyetin ilanı sonrası eğitim başlığı konusunda tartışma yaşanmış ve Maarifi Umumiye Nizamnamesinin uygulamaya devam etmesi gerektiği vurgulandı. Bu tartışma ile birlikte yeni bir nizamname ile eski kanunun içeriğinin yenileştirilmesi planları da gündeme geldi. Nail Beyden sonra "Tuba Ağacı Nazariyesi" eğitim tarihimizde önemli yeri olan Emrullah Efendi göreve geldi. Eğitim konularına ilgisi olan Emrullah Efendi 220 maddelik "*Maarif-i Umumiye Kanun Layihası*" hazırlamasına rağmen kabul görmedi. Eğitim tartışmaları ve yenileşme istekleri bu dönemde daha hızlı gerçekleşiyordu. Ayrıca devletin ihtiyacı olan ve devleti ileriye götürecek tedrisat alanı dikkate alındığında Ziya Paşa, Satı Bey, Tevfik Fikret ve Emrullah Efendi gibi aydınların düşünceleri devlet ve halk içerisinde yer bulmaya başladı (Akyüz, 2013, s. 265-314).

Meşrutiyetin ilanı sonrasında devlet bürokrasinde yeni odalar, bürolar ve şubeler açılmaya başladı. Nezarette yeni açılan odaların Meclis-i Maarif'de yer alması uygun olmadığından düzenlemeye gidildi. "Meclis-i Kebir-i Maarif" bir başkan ve beş üye ataması ile birlikte sürekli hale getirildi. Her yıl maarif Nezareti bünyesinde Meclis-i Kebir-i Maarif bir ay süren toplantıları bakanlığın belirlediği on vilayet maarif müdürü, beş sultani ile idadi müdürü, beş okul müdürü veya öğretmeni ve beş özel okul müdürü veya öğretmeninden oluşan kurulla yapıldı. Adı geçen bu kurul Cumhuriyet dönemi Milli Eğitim Şuralarının temelini oluşturduğu görülmektedir. Bakanlığın daireleri ise şu şekilde düzenlendi (1909 Meclis-i Kebir-i Maarif Nizamnamesi):

- Tedrisat-ı Taliye (ortaöğretim)
- Tedrisat-ı İptidaiye (ilköğretim)
- Mekatip-i Hususiye (özel öğretim)
- Tahrirat (yazı işleri)
- Muhesabat (saymanlık)
- Sicil İşleri
- İstatislik
- Donatım
- Evrak

Öğretimin daha kolay ve etkili yönetilebilmesi için üç daireye ayrıldı. Adı geçen bu daireler "Aliye, Taliye ve İptidaiye" oldu. İlköğretim adına önemli bir gelişme olarak planlanan bu daire ile birlikte okul yapım işleri ve öğretim tek bir yapı şeklinde teşkil edildi.

1909 yılında "*Tahsil-i İptida-i Layiha-i Kanunu*" çıkarılarak ilk okullar iki bölüme ayrıldı. Bu kanuna göre iki bölüm köy mektepleri ve saniyen iptidaileriydi. Bu kanunla ilköğretim zorunlu ve parasız olduğu belirtildi. Köy muallimleri ise öğretmenlik yaptığı müddetçe askerlik görevlerinden muaf oluyordu. Hususi okul öğretmenlerinin ise bu haktan yararlanamayacağı da ortaya konmuştur. Adı geçen bu kanunun birinci bölümüne göre köy okulları zorunlu süresi üç yıl oldu ve yedi ile on bir yaş arası öğrencilerin eğitim alacağı belirtildi, iki yüz nüfuslu köylerde okul kurulması ve iki yüzden az nüfustan az ise yakın köylerle birlikte birleştirilmiş okul uygulaması karara bağlandı, iki yüz kişiden az olan köylerde ise "*seyyar muallim*" uygulaması ile her köye iklim ve yol şartlarına göre iki veya üçer gün eğitim verilmesi planlandı, son olarak muallim maaş ve bina inşası için gereken şartlar kanunda yer aldı. İkinci bölüme göre iptidai mektepleri öğrencileri dini eğitimin yanında okuduğunu anlayıp yazacak becerilere sahip olacaktı. Öğrencilere milli bilinç oluşacak şekilde Osmanlı Tarihi ve Coğrafya dersleri görecekti. Resim, hüsn-ü hat, hesap, musiki, fen bilimleri, hıfzıssıhha ve kıraat dersleri okutturulacaktı. Aynı cemaatten beş yüz nüfuslu mahallelerde bir mektep kurulacak, her mektebe iki muallim atanacak, sınıflar kırk kişilik olacak ve giderleri bölge halkından karşılanacaktı. Belgeye sahip öğretmenler görevlendirilecek ve birinci derecedeki öğretmen müdürlük görevini de yapacaktı. Maarif müdürlükleri okulların her türlü tahta, harita, levha ve sıra gibi ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Kanunu dördüncü bölümünde "*Tahsil-i İptidainin Mecburiyeti*" başlığı yer aldı. Adı geçen bu bölüme göre yedi ile on bir yaş aralığında olan tüm çocuklar ücretsiz ve zorunlu eğitime katılacaktı. Her çocuğun eğitime katılabilmesi için ihtiyar meclis üyeleri, imamlar ve muhtarlar öğrenim çağındaki öğrencilerin isim listesini çıkarıp deftere kaydedip muallime teslim edecekti. Eğer isim defteri muallime teslim edilmezse şikâyet edilecekti ve hala durum devam ederse yirmi beş kuruş nakdi ceza verilecekti. Eğer bir çocuk okula devam etmezse ailesine bildirilecek ve çocuk okula gönderilmezse beş kuruştan yirmi beş kuruşa kadar ceza kesilecekti. Öğrenci başka okula giderse ve on beş günü geçerse bu durumu bildirmeye mecburdu. Çocuk fakirse veya bir yerde çıraksa bir ders görmek zorunluluğu vardı. Öğrencinin evi yarım saatten uzaksa veya hafif düzey ve üstü zihinsel engelli ise okula devam zorunluluğu bulunmamaktaydı. Bu duruma ek olarak okuma yazma bilen bir öğrenci ise (daha önceden eğitim aldıysa) bu öğrencinin devam mecburiyeti yoktu. Ayrıca çocukların öğretime devam işlerinden ve ceza uygulamasından nahiye müdürü veya kaymakam sorumluydu (1909 tarihli Tahsil-i İptida-i Layiha-i Kanunu).

Tahsil-i İptida-i Layiha-i Kanunu'nun üçüncü bölümü iptidai öğretmenlerinin eğitimi, ataması ve görevleri ile ilgiliydi. Köy ve mahalle mektepleri için muallim ihtiyacını karşılamak adına nüfusa göre iki veya üç vilayete özel "*Darülmuallimin-i İptidaiye*" kurulacaktı. Adı geçen okulların öğretim süresi üç yıl olup doğrudan Nezarete bağlı idi. Okula girmeye hak kazanmak için yapılacak bir sınav ile Türkçe ve fen bilimleri dersinden başarı göstermesi gerekmekteydi. Okuldaki öğrencilerin sınıfları elli öğrencili ve en fazla yüz elli kişiden oluşacaktı. Öğrencileri eğitimleri boyunca askerlik görevinden muaflardı. Mezun olduktan sonra on yıl boyunca köy okullarında zorunlu hizmet yapması gerekiyordu. Her türlü eğitim araç-gereçleri ücretsiz bakanlık tarafından karşılanacaktı. Okul öğrencilerine öğretim süresince aylık altmış kuruş maaş bağlanacaktı. Tayinleri ise Maarif Nezareti tarafından yapılacaktı. Öğretim gördükleri süre boyunca derecelerine göre öğretmen adayları haftada on iki veya on sekiz saat ders göreceklerdi. Bu okullardaki okutulan dersler şu şekildedir: "*Ulum-ı Diniye, Kavaid-i Ahlakiye, Malumat-Medeniye, Usul-ı Talim ve Terbiye, Türkçe, Usul-ı Muhabere, Hesap, Usul-ı Defteri, Usul-ı Hendese ve Tatbikatı, Hüs-ü Hat, Resim Hattı ve Eşkal, Tarih-i Osmani, Coğrafya, Ulum-ı*

Tabiiye, Malumat- Zira'iye ve Tatbikatı, Malumat-ı İktisadiye, Fransızca, Kavaid-i Hıfzıssıhha, Harekât-ı Bedeniye, Musiki Tedris ve Talim."

Emrullah Efendi'nin daha önce hazırladığı "Maarif-i Umumiye Kanun Layihası" kabul görmeyince bu kanunu sadece ilkokullara yönelik ele aldı. İlkokullar ile ilgili hazırladığı yeni tasarıyı yeniden Mebusan Meclisine verdi. Meclis-i Mebusan da dikkatlice incelendikten sonra bazı değişikliklere uğrayarak Şükrü Beyin Nazırlığı döneminde kabul edildi. 23 Eylül 1913 tarihinde 101 maddeden oluşan "*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı*" adlı layihanın bazı önemli maddeleri şu şekildedir (1913 Senesi Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı Kanunu 1-101. Maddeler):

- "İlköğretime ait genel okullarda Osmanlı çocuklarından hiçbir ad altında okul parası alınmaz."
- "İlköğretim, genel ilkokullarda veya özel okullarda veyahut ana- baba yahut özel öğretmenlerce aile yanında gösterilir. Ruhen ve bedenen gelişmemiş olan çocuklar ile sağır, dilsiz ve kör çocuklara ilköğretim ders araçlarını gösterecek bir tüzük yapılacaktır."
- "İlköğretime ait kuruluşlar aşağıdaki okullardır;
  a. Ana okulları ve sıbyan okulları,
  b. İlkokullar,
  c. El işleri ve san 'at okulları,"
- "Anaokulları ve sıbyan sınıfları çocukların yaşlarıyla uygun olarak yararlı oyunlar ve gezintiler, el işleri ve ilahiler, vatanı şiirler, ders eşyasına ait konuşmalar ve sohbetler ile ruhsal gelişmeleri ve bedenlerine yarayan kuruluşlardır. Anaokulları dört yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklara ait olarak kurulur. Bunların kuruluş düzenleri ile ilgili tüzükler ve yönetmelikler "Meclis-i Kebir-i Maarif" de görüşülerek çıkarılacaktır."
- "İlkokullar, çocukların oranlı surette zihinlerini açacak bir esasları koyan ve herkese gerekli bilgileri kazandıran okullardır. Bu mekteplerin öğretim süresi altı sene olup bu süre orta öğretimin esasları sayılır. Ayrıca ana mektebi bulunmayan yerlerde beş ve altı yaşındaki çocuklar için ilkokullar içinde ayrıca sıbyan sınıfları açılacaktır."
- "El işleri ve san'at mektepleri, ilkokulların üç dönemini bitiren çocuklara harf öğretmek ve sanayi tezgâhlarında, fabrikalarda istihdama sayılmak üzere kurulan okullardır. Bu mekteplerin kuruluş ve öğretimi bir tüzük ile tayin olunacaktır."
- "İlkokullar öğretimine ait olan kuruluşlar ya genel veya özeldir. Genel ilkokul kuruluşları devlet, vilâyet, liva kaza, nahiye, köy kuruluşları veya mahalle tarafından kuruluş giderleri devlet mahallî bütçelerinden elde olunan okullardır. Ya da özel ilkokul kuruluşları, kişiler, toplum, dernekler ve cemiyet ile şirketler tarafından kurulur ve giderleri de o anlar tarafında ödenen okullardır. Resmî program uygulandıkça Vakıf Okulları genel okullardan sayılacak, yoksa özel okullardan sayılacaklardır."
- "Her köy ya da mahallenin en az bir ilkokulu olacaktır. Fakat nahiye meclisinin ya da kaza maarif encümeninin göstereceği lüzum ve vilâyet tedrisat-ı iptidaiye meclisinin kararı ile vilâyetin tasvibi üzerine mücavir birkaç köy veya mahalle birleşerek müştereken bir ilkokul kurabilirler. Bu konuda köylüler ile encümenler arasında anlaşmazlık çıktığında vilâyet tedrisat-ı iptidaiye meclisinin kararı ile gereği yapılır. Bir köy veya mahallenin kanunen okul çağına gelen kız çocukları

elliyi geçtiği mütecaviz olduğu surette ayrıca bir de kız okulu olacaktır. Kız okulu bulunmayan yerlerde kaabil olduğu derecede ilkokulları kız- erkek karışık olur."

- "İlkokulların öğretim süresi dört yıldır."
- "İlkokul öğrenimini bitirenlere ilkokul diploması verilir."
- "İlkokullar kurulması gereken arsanın bulunması ve mektep binasının ve muallim, muallime ve muavin maişetiyle yapım giderleri ve icar bedeli ve bunların onarımı ve kız okulunun öğretim ihtiyaçlarının bulunması ve yenilenmesi dershanelerin ısıtma ve tenviri, hademe ücretleri köy ve mahalle ahalisinin zimmetine ait zorunlu giderlerdendir.
  Köy veya mahallenin bağlı olduğu kaza veya liva yahut vilayet meclis-i idareleri bu maarif vergisini a'şâr vergisiyle uygun olmak üzere a'şâr defterleri mucibince mükelleflere dağıtır. Ticaret ve sanatla meşgul olanlara ise gelir vergilerine göre dağıtılır."
- "Vilâyet maarif müdür ve müfettişlerinin ve öğretim meclislerinin istek ve müracaatı üzerine her mektep binalarının mevcut olmamasından veya öğretmenlerin kâfi gelmesinden dolayı nerelerde bu kanunun öğretim mecburiyeti hakkındaki hükümlerinin uygulanamayacağı, Maarif Nezareti tarafından çıkarılacak bir kararname ile tayin olunacaktır."

1913 yılında yürürlüğe giren bu kanun ile ilkokullarda eğitim ücretsiz ve zorunlu oldu. İlkokulların öğretim süresi dört yıl olarak belirlendi ve başarı ile bitirenlere mezun belgesi verilmesi karara bağlandı. Adı geçen bu kanunla dört yılda tamamlayamayan öğrenciler altı yıla kadar hak tanındı. Önceki yönetmelik, kanun ve genelgelerde olduğu gibi genel anlamda özel ve genel ilkokullar olarak ikiye ayrıldı. Yeterli nüfus olmayan köy vb. yerlerde birkaç yerleşim yerinin bir araya getirilmesi dahilinde birleştirilmiş sınıf açılması uygun görüldü. Elli kız öğrencinin olduğu bölgede bu öğrencilere yönelik bir kız okulu açılması gerekliliği getirildi. Kanunun ikinci bölümünde yer alan 23. maddeye istinaden ilkokul üç devreye (7-8 yaş "devre-i iptidaiye" / 9-10 yaş "devre-i vasatiye" / 11-12 yaş "devre-i aliye") bölündü. Üçüncü bölümde memur heyetler, dördüncü bölümde Heyet-i Talimiye, beşinci bölümde mali işler, altıncı bölümde öğrencinin uyması gereken kurallar ve yaptırımlar, yedinci bölüm Ekmal sınıfları, sekizinci bölüm denetim işleri, dokuzuncu bölüm dini hükümler ve son bölümde gececi maddeler yer aldı (1913 Senesi Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı Kanunu, 1-101. Maddeler).

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı Kanunu sonrasında ilkokullarda "*Kur'an-ı Kerim, Malumat-ı Diniye, Kıraat, Osmanlıca, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, İlm-i Eşya, Malumat-ı Tabiiye, Hıfzıssıhha, Malumat-ı Bedeniye, Ahlak, Malumat-ı Ahlakiye, Resim ve Terbiye-i Bedeniye*" dersleri okutuldu.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının başlaması ile devletin eğitim hizmetleri aksamaya başladı. İttihat ve Terakki Partisinin yönetiminde olan eğitim alanı savaşında etkisiyle özellikle öğretimde milliyetçilik bilincinin artırılmasına yönelik politika izlendi. Savaş devam ederken İtilaf devletleri tarafında yer alan devletlere bağlı okullar sıkı denetim altına alındı. Adı geçen bu okullarla ilgili bazı talimatnameler çıkarıldı. Ayrıca bu dönemde birçok öğretmen şehit oldu. Zaten eksik olan öğretim kadrosu ve yetişmiş insan gücü eksikliği iyice ortaya çıktı.

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı Kanunu ile her vilayet kendi okullarını rahatlıkla açabilecekti. Böylelikle şartları sağlayan veya gücü yeten kentler yasal olarak eğitime erişim imkanını sahip oldu. Mekâtib-i İptidaiye üzerine yeni müfredat programları yapıldı ve genelgeler yayınlayarak düzene sokulma da çalışıldı. Birinci dünya savaşı devam ederken 1916 ve 1917

yıllarında ilerleme özellikle kız okulları üzerine gerçekleşti. Nezaret kız eğitimi konusunda korkusuz davranarak yeni okullar açmaya özen gösterdi. Maddi olarak yetersizliklerin bulunması o dönemde en temel problem olarak görüldü. Yalnız kötü mali tablo bu ıslahatların yapılamamasının tek nedeni de değildi. (Ergin, C.IV, s. 1320-1338).

SONUÇ

İlköğretim konusu 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ön plana çıkmaya başladı. Özellikle toplum tüm kesimlerinin eğitimi zorunluluk gerektirdiğinden ülkeler kendi politikaları ölçüsünde bu eğitim kademesinde yenileştirmelere gitmeye başladı. Sultan III. Selim döneminde batı eğitim kurumlarının örneklerinin Osmanlı Devleti'nde kurulmaya başlamasıyla yaşanan değişim öncelikle askeri okullarda gerçekleşti. Sultan II. Mahmut'un 1924 yılındaki fermanıyla halkın genelinin zorunlu ilk eğitimin yapılmasının önü açıldı. Böylelikle Osmanlı toplumu fertlerinin kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak en temel unsur resmiyet kazandı.

Tanzimat döneminin başlarında eğitim yönetimi Şeyhülislamlığın elindeydi. Sultan Abdülmecit döneminde bilgisizliğin giderilmesi hedeflenmesiyle eğitim yönetimi teşkilat yapısı ilerleyen yıllarda Nazırlık seviyesine yükseldi. O dönemde dini eğitim yanında batı tarzı eğitim kurumlarının teşkilat düzeyinde temsil edilmesi sonucunda ilköğretim kademesinde yeni düzenlemeleri getirdi. 1869 yılı Sultan Abdülaziz döneminde yürürlüğe konulan ve Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar eğitim politikalarına yön veren Maarif Nizamnamesi ile ilköğretim konusu ivme kazandı. 1976 yılında Kanun-i Esasi'de yer alan ve anayasaya metinlerine giren zorunlu ilköğretim tüm vatandaşlara ve azınlıklara eşit bir şekilde sunuldu.

Sultan II. Abdülhamit döneminde ilköğretim ve ilk okullar anlamında sayısal değişimlerin başlangıcı oldu. İlk okullar ve bu kurumlarda öğrenim gören öğrencilerin sayısının artması yanında İstanbul dışında öğretmen yetiştiren okullarında bazı Anadolu kentlerinde açılmasını sağladı. Osmanlı'da yapılan çalışmaların eksikliklerinin bulunmasına rağmen yapılan çalışmalar devletin eğitim politikalarının tüm halka yönelik olduğunu gösteriyordu. Yalnız Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemleri çocukların eğitimi konusunda en kötü şartların bulunduğu dönemdi. Millî mücadele döneminde ülke toprakları İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmeye başladı.

KAYNAKÇA

1. 1293 Devlet Salnamesi.
2. 13 Ağustos 1872 Tarihli Yönerge.
3. 1328 Devlet Salnamesi.
4. 1353 Sayılı Kanun. (1928). *TBMM Zabıt Ceridesi, C. 5, Devre: 3, Sene 2,.* Ankara: TBMM.
5. 1863 Senesine Ait Sultan Abdülaziz'in Fermanı.
6. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi.
7. 1872 tarihli Maarif Nezareti Genelgesi.
8. 1882 tarihli "Sad-Aferin" Genelgesi.
9. 1909 Meclis-i Kebir-i Maarif Nizamnamesi.
10. 1909 tarihli Tahsil-i İptida-i Layiha-i Kanunu.
11. 1913 Senesi Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı Kanunu.
12. 3 Mart 1861 Tarihli Talimatname.
13. Adıvar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde İlim.* İstanbul: Evrim Matbaası.

14. Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 5*, 1-14.
15. Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi.* İstanbul: Pegem Akademi.
16. Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 2014, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 134, İstanbul.
17. Aytaç, K. (2018). *Avrupa Eğitim Tarihi.* Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
18. Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü. (1939). *Maarif İstatistikleri 1937-1938.* İstanbul: Sühulet Basımevi.
19. Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
20. BOA, Kısım 14-18. (tarih yok). *Yıldız Kısım 14-18, No 79/119, Zarf 6, Karton 40.*
21. Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
22. Cevat, M. (2001). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrââtı XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi.* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
23. Çağır, M., & Türk, İ. (2017). 1869 Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 11*, 67-75.
24. Demirtaş, B. (2014). Türk Eğitim Tarihi. B. Demirtaş içinde, *Türk Eğitim Tarihi* (s. 245). Ankara: Otorite Yayınları.
25. Erdoğdu, T. (1996). Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı- I. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1*, 204.
26. Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi, C. 1-6.* İstanbul: Eser Matbaası.
27. Hatemi, H. (1985). "*19. Yüzyılda Medreseler*", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 2.* İstanbul: İletişim Yayınları.
28. İhsanoğlu, E. (tarih yok). Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri. 248-250.
29. İhsanoğlu, E. (2018). *Medreseler Neydi? Ne Değildi?* İstanbul: Kronik Yayınları.
30. İpşirli, M. (2000). *Medreseler, İslam Ansiklopedisi, C. 22.* İstanbul: Akit Gazetesi Yayınları.
31. Kansu, N. A. (2016). *Türk Eğitim Tarihi.* Ankara: Nobel Yayınevi.
32. Kaplan, M. (2013). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.
33. Karataşer, B. (2017). Sultan İkinci Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. *İnternational Journal of Social Science, S. 57.*
34. Kırpık, G., (2014), *Türk Eğitim Tarihi*, Otorite Yayınları.
35. Koçak, K. (1992). Türk Milli Eğitiminde Denetimin Tarihi Gelişimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi, C. 17, S. 176,* 22-26.
36. Koçer, H. A. (1970). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
37. Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi.* Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
38. Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu.* Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
39. Mardin, Ş. (1956). Tanzimat ve İlmiye. *Forum Dergisi, C. 5, S. 49,* 1-10.
40. Nisan 1847 Talimatı.
41. Özalp, R., & Ataünal, A. (1977). *Türk Milli Eğitim Sistemi Düzenleme Teşkilatı.* İstanbul: MEB Basımevi.
42. Sakaoğlu, N. (1985). *"Eğitim Tartışmaları", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 2.* İstanbul: İletişim Yayınları.
43. Sarı, M. (2012). Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923). *Atatürk Yolu Dergisi*.
Matbaası.
44. Tekışık, H. H. (1969). *Yeni İlkokul Programı Uygulama Klavuzu.* Ankara: Rehber Yayınevi.
45. Tözören, S. (1984). "Japon Eğitim Modeli" ve Doğu-Batı Sorunsalı. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 25-26.

46. Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
47. URL-1. https://www.turanakinci.com/portfolio-view/sibyan-mektepleri-genel.
48. Uzunçarşılı, İ. H. (2013). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
49. Ünal, U. (2008). *İkinci Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştiyeleri (1987-1907).* Ankara: Gazi Kitapevi.

ÖĞRETMENLERİN OKUL YÖNETİCİLİĞİNE YÖNELİK TUTUMLARI VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ ÖZ-YETERLİK İNANÇLARI

TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS SCHOOL ADMINISTRATION AND THEIR SELF-EFFICACY BELIEFS IN TEACHING PROFESSION

Volkan KÖKSAL

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Kırşehir, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-9623-6904

Cemalettin İPEK

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Kırşehir, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/ 000-0002-7365-1467

ÖZET

Türk eğitim sisteminde okul yöneticileri mesleklerine öğretmen olarak başlamaktadır. Dolayısıyla her okul yöneticisi aynı zamanda bir öğretmendir. Çünkü öğretmenler okul yöneticiliği görevini 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre ikinci görev olarak yapmaktadır. Okul yöneticileri, okul yöneticiliği vazifelerinin yanında öğretmenlik mesleği görevlerini de çalışma süreleri boyunca devam ettirmektedirler. Okul yöneticileri, Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği mevzuatlar çerçevesinde öğretmenler arasında seçilmekte ve görevlendirilmektedir. Bu nedenle bir öğretmenin okul yöneticiliğine yönelik tutumunun onun yöneticilik görevini yapma kararını almasında önemli bir faktör olup olmadığı bir araştırma sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılacak bir araştırmada, öğretmenlerin okul yöneticiliğine yönelik tutumları belirlenerek öğretmenlerin okul yöneticiliği görevini yapmak isteyip istemedikleri sorusuna cevap bulunabilecektir. Öte yandan, öğretmenlerin mesleki öz-yeterlik inançları ile yöneticilik mesleğine yönelik tutumları arasında bir ilişki olup olmadığı bir başka araştırma sorusu oluşturmaktadır. Bu kapsamda yapılan literatür taramasında yönetici ve öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları konusunda birbirinden bağımsız birçok araştırma yapıldığı, ancak öz-yeterlik inançları ile okul yöneticiliğine yönelik tutum arasındaki ilişkiyi ele alan yeterli sayıda araştırma olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ile okul yöneticiliğine yönelik tutumları arasındaki ilişkinin inceleneceği bir araştırmanın ilgili literatüre özgün katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu düşünceden hareketle yapılması planlanan bu araştırmanın genel amacı ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan öğretmenlerinin okul yöneticiliğine yönelik tutumları ve öğretmenlik mesleği öz-yeterlik inançlarının incelenmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Yukarıda problemi ve genel amacı ifade edilen araştırma ilişkisel tarama modelinde planlanmıştır. Kırşehir il merkezinde görev yapmakta olan ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleri arasından küme örnekleme yöntemi ile belirlenecek örneklem üzerinde

yürütülecek araştırmada öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ve okul yöneticiliğine yönelik tutum düzeyleri arasındaki ilişki incelenecektir. Araştırmada *Ohio Öğretmen Yetkinlik Ölçeği* ve *Okul Yöneticiliğine Yönelik Tutum Ölçeği* olmak üzere iki farklı veri toplama aracı kullanılacaktır. Veri toplama ve çözümleme süreci devam eden araştırmada toplanan veriler, araştırma sorularına uygun istatistik tekniklerle (aritmetik ortalama, standart sapma, t-testi, varyans ve regresyon analizi vb.) çözümlenecek, sonuçlar tablolaştırılarak yorumlanacaktır. Ayrıca, araştırmada ulaşılan sonuçlara bağlı olarak uygulayıcı ve araştırmacılar için somut öneriler geliştirilecektir.
Anahtar kelimeler: Öz-yeterlik inancı, yöneticiliğe yönelik tutum, okul yöneticiliği.

ABSTRACT

In Turkish education system, school administrators start their careers as teachers. Therefore, every school administrator is also a teacher. Because teachers perform the duty of school administrators as a second duty according to the Civil Servants Law numbered 657. In addition to their school administration duties, school administrators also maintain their teaching profession duties throughout their working period. School administrators are selected and assigned among teachers within the framework of the legislation determined by the Ministry of National Education. For this reason, it is a research question whether a teacher's attitude towards school management is an important factor in his decision to act as an administrator. In a research to be conducted on this subject, the attitudes of teachers towards school administration will be determined and an answer to the question of whether teachers want to be a school administrator will be found. On the other hand, whether there is a relationship between teachers' professional self-efficacy beliefs and their attitudes towards the managerial profession constitutes another research question. In the literature review conducted in this context, it is understood that there are many independent studies on the self-efficacy beliefs of administrators and teachers and their attitudes towards the teaching profession, but there is not enough research on the relationship between self-efficacy beliefs and attitudes towards school administration. In this context, it is considered that a study that will examine the relationship between teachers' self-efficacy beliefs and their attitudes towards school management will make a unique contribution to the relevant literature. The general purpose of this study, which was planned to be carried out with this thought in mind, was defined as examining the attitudes of teachers working in primary, secondary, and high schools towards school management and their self-efficacy beliefs in the teaching profession.

The research, whose problem and general purpose were stated above, was planned in relational screening model. The relationship between teachers' self-efficacy beliefs and their level of attitude towards school management will be examined in the research to be carried out on a sample to be determined by cluster sampling method among primary, secondary, and high school teachers working in the city centre of Kırşehir. Two different data collection tools, Ohio Teacher Competency Scale and Attitude towards School Administration Scale, will be used in the research. The data collected in the research, whose data collection and analysis process

continues, will be analysed with statistical techniques (arithmetic mean, standard deviation, t-test, variance and regression analysis, etc.) appropriate to the research questions, and the results will be interpreted by tabulating. In addition, concrete suggestions will be developed for practitioners and researchers depending on the results achieved in the research.

Key words: Self-efficacy belief, attitude towards management(administration), school management.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ŞİİR KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFORİK ANALİZİ

METAPHORICAL ANALYSIS OF CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF POETRY

Songül KÜRECİ
MEB, Kütahya Bilim ve Sanat Merkezi, Kütahya, Türkiye.
(Sorumlu Yazar), ORCID No: https://orcid.org/0000-0001-6382-6297
Cesarettin KÜRECİ
MEB, 80. Yıl Özel İdare İlkokulu, Kütahya, Türkiye.
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-8797-6860

ÖZET

Çocuklar gelişimlerinin her döneminde şiir dinlemekten, şiir okumaktan, sevdiği şiirleri ezberlemekten mutluluk duyarlar. Şiir çocukların eğlenerek öğrenmesine, dinlediklerinden okuduklarından zevk almasına, düş kurmasına, düşünmesine, merak etmesine, kendini ve hayatı anlamasına aracılık etmektedir. Bu bağlamda şiir çocuklar için okul türü öğrenme ve öğretme süreçlerinin zevkli ilerlemesini sağlayan sürekli hareketli olan düş, düşünce ve kavram dünyalarını zenginleştiren bir iletişim aracıdır. İlköğretim okulu ilk okuma ve yazma öğretimi ile temel dil becerileri olan dinleme, okuma ve yazmanın temel düzeyde kazandırılmasının amaçlandığı ilk eğitim basamağıdır. Bu sebeple ilkokul öğretmenlerine bu süreçte önemli görev düşmektedir. İlkokul öğretmenlerinin şiire yönelik algılarının derslerinde öğrencilerini şiirlerle, şairlerle buluşturmaları onlara şiir dinlemeyi, şiir okumayı sevdirmeleri bağlamında etkili olmaktadır. Metafor, bireyin bir kavramı, başka bir kavramla açıklamasını kapsayan güçlü bir zihinsel üretimdir. Metaforlar, bireylere hem kendi dünyalarını çözümleme hem de başka yaşantıları yorumlama imkanı sunar. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına ilişkin algılarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda "Sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına yönelik sahip oldukları algılar nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Nitel yapıdaki bu çalışmada olgu bilim (fenomenoloji) deseni uygulanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Kütahya ilinde görev yapan 114 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Katılımcılardan; "Şiir…….. gibidir; çünkü ..……..." cümlesini yazılı olarak tamamlamaları istenmiştir. Verilerin analizinde, nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi uygulanmıştır. Verilerin analizi, kodlama ve ayıklama, örnek metafor derleme, kategori geliştirme, geçerlilik ve güvenilirlik, bulguları tanımlama ve yorumlama verilerin bilgisayar ortamına aktarılması aşamalarından oluşmaktadır. Sonuç olarak, 11 kavramsal kategori (çeşitlilik içeren, eğlenceli, duyguların ifadesi, gereksinim duyulan, yaşam ifadesi, mutluluk verici, sıkıntı verici, sevgi duyulan, farkındalığı arttırıcı, dinlendirici ve diğer) ve 72 metafor belirlenmiştir. Bulgular bu tema başlıkları altında ele alınmış ve tartışılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin metaforlara ilişkin yazmış oldukları metinlerden yapılan doğrudan alıntılarla bulgular desteklenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin en fazla metafor geliştirdiği kategori "çeşitlilik içeren" (26 metafor) kategorisi iken en az metafor geliştirdiği kategori ise "sıkıntı verici" (3 metafor) kategorisi olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, sınıf öğretmenlerinin derslerinde şiir kavramına yönelik örtük kuramları hakkında fikir verme noktasında alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın daha fazla katılımcı ile yapılması, ilkokul öğrencilerinin şiir kavramına yönelik metaforik algılarının belirlenmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Metafor, Sınıf Öğretmeni, Algı.

ABSTRACT
Children are happy to listen to poetry, read poetry, memorize their favorite poems at any time of their development. Poetry helps children learn with fun, enjoy what they read from what they listen to, dream, think, wonder, understand themselves and life. In this context, poetry is a communication tool for children that enriches the constantly moving worlds of dreams, thoughts and concepts that ensure the enjoyable progress of school-type learning and teaching processes. Primary school is the first stage of education where it is aimed to provide primary reading and writing education and basic language skills such as listening, reading and writing at a basic level. For this reason, primary school teachers have an important task in this process. In the context of primary school teachers' perceptions of poetry, bringing their students together with poems and poets in their lessons is effective in the context of making them love listening to poetry and reading poetry. Metaphor is a powerful mental production that involves the individual's explanation of one concept by another. Metaphors offer individuals the opportunity to analyze their own world and interpret other lives. The purpose of this research is to determine the perceptions of classroom teachers about the concept of poetry. For this purpose, "What are the perceptions that classroom teachers have towards the concept of poetry?" the answer to the question has been sought. In this qualitative study, the phenomenon science (phenomenology) pattern was applied. The participants of the study consist of 114 classroom teachers working in the province of Kütahya in the fall semester of the 2021-2022 academic year. From the participants; "Poetry..... it is as follows; because...……." they were asked to complete the sentence in writing. In the analysis of the data, content analysis was applied from qualitative data analysis methods. It consists of the stages of data analysis, coding and sorting, compilation of sample metaphors, category development, validity and reliability, identification and interpretation of findings, transfer of data to a computer environment. As a result, 11 conceptual categories (diverse, fun, expression of emotions, no needed, the expression of life, happy, depressing, for love, increasing awareness, relaxing, and other) and 72 metaphor has been identified. The findings are discussed and discussed under these topics. The findings were supported by direct quotations from the texts written by classroom teachers about metaphors. Most of the teachers as a result of research developed the metaphor category "diverse" (26 metaphor) is a category of at least developed the metaphor category "distressing" (3 metaphor) as a category have been identified. It is thought that this study will contribute to the field in terms of giving an idea about the implicit theories of classroom teachers regarding the concept of poetry in their lessons. It may be suggested to conduct the study with more participants, to determine the metaphorical perceptions of elementary school students towards the concept of poetry.

Keywords: Poetry, Metaphor, Class Teacher, Perception.

1. GİRİŞ

Dilin en güzel anlatımını bulduğu edebiyat metni şiirdir (Sennur, 2000: 647). Şiir sözcüklerin diliyle insana ve yaşama dair gerçekliği anlamaya ve anlatmaya dayalı estetik bir deneyimdir (Sever, 2015: 146). Çocukların eğlenerek öğrenmelerine, dinlediklerinden okuduklarından zevk almalarına, düş gücünü kışkırtmalarına, düşünmelerine fırsat verir (Lukens, Smith, Coffel, 2018: 281). Ayrıca çocuğun ana dilini sevmesine ve dilin zenginliklerini tanımasına, dil becerilerinin gelişimine de katkıda bulunur (Akbayır, 2005). Çocuk gelişiminin her aşamasında şiiri dinlemekten, okumaktan, ezberlemekten hoşlanır. Uyaklar ve seslerin yinelenmesi ile ses ve ahenk uyumu çocuğun ritim duygusunu besler (Oğuzkan 2000: 248; Şirin, 1998: 107; Şimşek, 2002: 123) ve duygusal olarak etkiler, ruhsal ihtiyaçlarını karşılar (Oğuzkan, 1995; Lukens, Smith, Coffel, 2018: 277).

İlköğretim okulu ilk okuma ve yazma öğretimi ile temel dil becerileri olan dinleme, okuma ve yazmanın temel düzeyde kazandırılmasının amaçlandığı ilk eğitim basamağıdır. Bu sebeple ilkokul öğretmenlerine bu süreçte önemli görev düşmektedir (Kavcar, Oğuzkan, Sever, 2005: 3). Çocukların ilkokul birinci sınıftan başlayarak dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik masal, bilmece, tekerleme, şiir gibi yazınsal ve dilsel ürünlerle buluşturulması dilin yaratıcı anlatım gücünü sezmeleri; işitsel olarak ses ve sözcüklerin oluşturduğu uyumu hissedebilmeleri sağlanmalıdır (MEB, 2019; Sever, 2015: 147). Hünerli şairlerin gayretleriyle yazdıkları çocuk imgeleminde açabileceği ufukları karartmayan, estetik haz uyandıran, şiir sanatının en iyi örnekleriyle, farklı şiir türleriyle çocukların buluşturulması, diledikleri şiirleri ezberleme fırsatı verilmesi, onların çok yönlü gelişmelerine eleştirel ve yaratıcı düşünmelerine imkan verir (Afacan, 2010: 176; Lukens, Smith, Coffel, 2018: 281) Şiir sanatının en iyi örneklerini dinleme, okuma imkanı bulan çocuğun eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme gücü gelişecektir.

İlkokul öğretmenlerinin şiire yönelik algıların derslerinde öğrencilerini şiirlerle, şairlerle buluşturmaları onlara şiir dinlemeyi, şiir okumayı sevdirmeleri bağlamında etkili olmaktadır. Algılar, bireyin davranışlarını, yargılarını, yaklaşımlarını ve tutumlarını da etkilemektedir. Herhangi bir konu hakkındaki algıların ortaya çıkarılmasında metafor önemli bir araçtır (Patton, 2018: 505). Metafor kavramı, Eski Yunancada meta (over, cross) ve pherein (to carry, bear) kelimelerinin birleşmesinden, “metapherein”den ortaya çıkmıştır. İngilizce etimoloji sözlüğünde “transfer, özellikle de bir kelimenin anlamının (duyu, duygu, yön, eğilim) bir başka kelimeye transferi”ni ifade eden zihinsel/dil bilimsel süreçtir (Cebeci, 2013: 10; Online Etymology Dictionary, 2022). Metafor, olayların oluşumu ve işleyişine yönelik düşüncelerimizi şekillendiren, yön veren ve kontrol eden güçlü zihinsel süreçlerden biridir (Saban, 2004: 189). Lakoff ve Johnson (1980) metaforu insan zihnine giden yol olarak görmektedir. Ayrıca yazılı ve sözlü iletişimde bir kişinin dilsel ifadeleri çözümlenerek belleğinde sahip olduğu zihinsel yapının açığa çıkarılabileceğini ifade etmişlerdir. Metaforlar yoluyla bireylerin herhangi bir olguya ilişkin algıları ortaya konmaktadır. Postman (1996: 74) metaforların yalnızca bir süsleme aracı olmadığını bireylerin duygu ve düşüncelerini anlamada, hayat görüşlerini belirlemede, deneyimlerine dair fikir sahibi olma konusunda bizlere yardımcı olduğunu kısaca bireylerin dünyayı algılayış biçimini yapılandırdığını vurgulamaktadır. Bu algılama biçimi, bireyin herhangi bir olguya yönelik bakış açısını ve tutumunu da etkilemektedir.

Ulusal ve uluslararası alanyazında sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına ilişkin metaforlarına yönelik çalışmalara rastlanılmamaktadır. Ancak alanyazında şiir ve metafor üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; Şiirde Metafor Kullanımı: Şermin ve Metafor (Çam Türkan, 2019), temel dil becerilerini teşvik etmek için rehber okuma (Dwyer, 1982), kafiyenin çocukta ortaya çıkardığı okuryazarlık becerileri (Martin and Byrne, 2002), kafiyenin fonolojik farkındalığını (Muter, Hulme, Snowling and Stevenson, 2004), şiirle öğretim tekniğinin öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi (Akyol ve Dikici, 2009), okuma yazma öğretiminde şiir (Kaya, 2013) konularına yönelik çalışmalara rastlanılmaktadır.

Bu araştırma kapsamında sınıf öğretmenleri “şiir" kavramı hakkındaki algılarını ifade etmişlerdir. Bu algılar sınıf öğretmenlerinin şu anda ve de gelecekteki şiire ilişkin tutumlarını etkileyecektir. Öğretmenlerin bu tutumlarının ve bakış açılarının gerçekleştirecekleri eğitim uygulamalarını etkileyeceği dolaylı olarak öğrencilerin de etkileneceği düşünülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin algılarının bilinmesi, şiir kavramına ilişkin bakış açılarının, tutumlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına

ilişkin algılarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda "Sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına yönelik sahip oldukları algılar nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, sınıf öğretmenlerinin "şiir" kavramına yönelik metaforik düşünme durumlarını belirlemek için nitel araştırma desenlerinden "olgu bilim" kullanılmıştır. Olgu bilim (fenomenoloji) deseni, farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgu bilim, bize tamamiyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam olarak açıklayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78).

2.2. Katılımcı Grubu

Araştırma 2021-2022 öğretim yılında Kütahya ilinde yer alan devlet okullarında görev yapan çalışmaya katılımı gönüllü olarak kabul eden 55'i erkek, 59'u kadın olmak üzere toplam 114 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine Metafor ile ilgili açıklamaların yer aldığı ve "Şiir……...gibidir; çünkü……..." ifadesinin yazılı olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu verilerek bu cümleyi tamamlamaları ve de yalnızca bir metafor üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Bu araştırmada "çünkü" sözcüğüne katılımcıların ürettikleri metaforlara mantıklı bir dayanak (Saban, 2004; Saban, 2008) sunmaları için yer verilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin şiir kavramına ilişkin ürettikleri zihinsel imge ve gerekçeler bu araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi verideki ilk örüntüleri belirleme, kodlama, kategorize etme ve etiketlendirmeyi içermektedir (Patton, 2018: 463). İçerik analizinde temel gaye elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlar ve ilişkilere ulaşarak verilerin daha derin bir işleme tabi tutulmasıdır. Bu amaçla, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, ardından ortaya çıkan kavramlara göre veriyi açıklayan temaların belirlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Bu sebeple verilerin analizinde araştırmacılar tarafından metafor ifadelerinin yazılı olduğu formlar tek tek ve tekrar tekrar okunarak değerlendirilmiştir. Boş bırakılan, birden fazla metafor üretilen ve metafor yapısına uymayan veriler ayıklanmıştır. 2 görüşme formunda birden fazla metafor üretildiği için elenmiştir. Daha sonra örnek metafor derleme, kategori geliştirme, geçerlilik ve güvenilirlik, bulguları tanımlama ve yorumlama verilerin bilgisayar ortamına aktarılması aşamaları takip etmiştir. Elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Birbiriyle ilişkili olan kodlar, benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmış ve araştırmacılar tarafından verilerin hangi temalar altında toplanacağına ve sunulacağına karar verilmiştir. Araştırmanın güvenirliğini sağlamak için, araştırmada ulaşılan ve 11 kategori altında verilen metaforların söz konusu bir kategoriyi temsil edip etmediğini onaylamak amacıyla uzman görüşü alınmıştır. Ulaşılan 72 adet metaforun ve 11 adet olarak belirlenen kategorinin yer aldığı iki liste biri Türkçe alanında diğeri sınıf eğitimi alanında iki uzmana verilmiştir. Uzmanlardan bu iki listeyi de kullanarak birinci listedeki metaforları ikinci listedeki 11 kategori (hiçbir metaforu dışarıda bırakmayacak şekilde) ile eşleştirmeleri istenmiştir. İki ayrı uzmanın görüşleri doğrultusunda metafor ve kategori eşleşmelerine son şekli verilmiştir. İki uzmanın görüş ayrılığında bulundukları durumlar söz konusu olmakla beraber yapılan güvenirlik hesaplamasında birbirinden bağımsız uzmanların

% 91,6 oranında fikir birliği sağladığı görülmüştür. "Güvenirlik hesaplamasında Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen [(Görüş Birliği) / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100 formülü kullanılmıştır. Miles ve Huberman'a göre (1994), güvenirlik hesaplarının %70 ve üzerinde olması, nitel araştırmalar için güvenilir kabul edilmektedir. Bulgular sunulurken ortaya çıkan metaforlara ilişkin örnek alıntılara yer verilmiştir. Çözümlenen veriler araştırmanın amaçları doğrultusunda anlam verilerek yorumlanmış ve verilerin bilgisayar ortamına aktarılması gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Verilerin analiz edilmesi sonucunda sınıf öğretmenlerinin şiire ilişkin geliştirdiği 72 metafor on bir (11) kategoride (çeşitlilik içeren, eğlenceli, duyguların ifadesi, gereksinim duyulan, yaşam ifadesi, mutluluk verici, sıkıntı verici, sevgi duyulan, farkındalığı arttırıcı, dinlendirici ve diğer) toplanmıştır. Bu kategoriler ve bunlara ilişkin frekanslar tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sınıf Öğretmenlerinin Şiir Kavramına İlişkin Geliştirdiği Metaforlar

Kategoriler	**f**	**%**
Çeşitlilik	26	23.25
Eğlence	6	5.5
Duyguların İfadesi	9	8
Gereksinim	18	16
Yaşam İfadesi	8	7
Mutluluk Verici	14	12.5
Sıkıntı Verici	3	2.75
Sevgi Duyulan	5	4.5
Farkındalık Arttırıcı	5	4.5
Dinlendirici	14	12.5
Diğer	4	3.5
Toplam	**112**	**100**

Sınıf öğretmenlerinin oluşturduğu metaforlarla ilgili kategoriler incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin en çok "çeşitlilik" (% 23.25), en az ise "sıkıntı verici" (%2.75) metaforunu ele aldıkları görülmektedir. Çeşitlilik kategorisine ilişkin sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Çeşitlilik Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	f	%
Çeşitlilik	Aşure	1	0.89
	Bahçe	1	0.89
	Deniz	1	0.89
	Dünya	1	0.89
	Düşünce	1	0.89
	Gökkuşağı	5	4.54
	Gökyüzü	1	0.89
	Kültür	2	1.79
	Mevsim	1	0.89
	Okyanus	3	2.67
	Renk	3	2.67
	Tablo	3	2.67
	Toprak	1	0.89
	Yemek	2	1.79
Toplam		**26**	**23.25**

Tablo 2'de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin %23.25'i şiiri çeşitlilik açısından ele almıştır. Çeşitlilik kategorisinde katılımcılar tarafından en çok gökkuşağı, okyanus, renk ve tablo ifade edilmiştir.

Şiirin gökkuşağı olduğu yönündeki görüşlerini araştırmanın katılımcılarından biri şu şekilde ifade etmiştir: *Farklı kelimeler bir araya gelerek bir anlam bütünlüğü oluşturur. Nasıl ki gökkuşağı renklerin uyumunu gösteriyorsa, şiir de kelimelerin uyum içinde dans etmesini sağlar."* (Ö3) şeklinde ifade ederken; bir diğer katılımcı ise, "*İçinde gökkuşağı gibi (gökkuşağının renkleri barındırdığı) oda değişik duyguları barındırır. Dikkat çekicidir. Farklı zamanlarda farklı oluşur. İnsana farklı duygular yaşatır. Her duygu şiirde farklı şeklide yansır. Bazen duygular karışır ama sonuç ifade yine zengindir. Bazen ulaşılmaz bazen farkında olmadan içinde yaşanır."* (Ö78) diyerek görüşlerini belirtmiştir. Şiirin okyanus olduğunu katılımcılardan biri "*Her şiir anlattıkları ile insana derinlik, bilinmezlik katar. Bu yönüyle şiir okyanusuna benzer."* (Ö44) cümleleriyle görüşünü ifade etmiştir.

Şiirin renk olduğunu katılımcılardan biri şu şekilde ifade etmiştir: "*Renklerde olduğu gibi şiirde de bazı duygular bizi kendine çeker. Ruh halimize göre bir şeyler bulabiliriz."* (Ö51). Şiirin tablo olduğu yönündeki görüşlerini araştırmanın katılımcılarından biri "*Her bakışında farklı hayaller kurduran beğendiğin bir tablo şiir de her okunduğunda insanı farklı dünyalara götürebilir. Rudyard Kipling'in "Adam Olmak" şiirinde olduğu gibi her okuduğumda bana farklı hayaller kurdurur. Bazen umuda ışık tutar bazen hüzünlendirir ama her defasında bende bir karşılığı vardır."* (Ö14) şeklinde ifade etmiştir. Eğlence kategorisi açısından sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Eğlence Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	f	%
Eğlence	Su	1	0.92
	Akarsu	1	0.92
	Dans	1	0.92
	Ritim	2	1.80
	Şelale	1	0.92
Toplam		**6**	**5.5**

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlerin %5.5'i şiiri eğlence açısından ele almıştır. Eğlence kategorisinde katılımcılar tarafından en çok ritim ifade edilmiştir. Şiiri "ritim" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*Günlük hayatımızda tüm duyguları yaşarız. İşte tüm bu duygular kelimelerin birbirinden güzel uyumu ile dizilere dökülür. Bu dizeler adeta kıtalarda bir ritim tutar gibi okuyanları mest eder."* şekilde açıklamıştır (Ö35). Duyguların ifadesi kategorisi açısından sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Duyguların İfadesi Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Duyguların İfadesi	Söz	1	0.89
	Coşku	1	0.89
	Duygular	2	1.78
	Heyecan	1	0.89
	Ruh Hali	1	0.89
	Ruhumuz	1	0.89
	Sevgi	2	1.78
Toplam		**9**	**8**

Tablo 4'te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin %8'i şiiri duyguların ifadesi olarak ele almıştır. Duyguların ifadesi kategorisinde katılımcılar tarafından en çok duygular, sevgi metaforları oluşturulmuştur.

Şiiri "duygular" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*İnsan çeşitli duygu ve düşüncelere sahiptir. Bu duyguları şiir yoluyla ifade eder. Yaşanmış olaylar şiir yoluyla anlatılır. Şiir sanatın bir dalıdır. Şiir yoluyla insanlara daha rahat ulaşılır."*(Ö25) şekilde açıklamıştır. Şiiri "sevgi" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini şu şekilde açıklamıştır. "*Şiiri sevgiye benzetiyorum. Çünkü şiir anlatma istediğimizi içinde barındırır.*" (Ö8). Gereksinim kategorisi açısından sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Gereksinim Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Gereksinim	Ateş	2	1.78
	Eğitim	1	0.89
	Ekmek	2	1.78
	Hava	2	1.78
	Işık	1	0.89
	Lamba	1	0.89
	Nefes	2	1.78
	Özgürlük	2	1.78
	Pencere	1	0.89
	Soba	1	0.89
	Su	3	2.68
Toplam		**18**	**16**

Tablo 5'te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin %16'sı şiiri gereksinim ifadesi olarak ele almıştır. Gereksinim ifadesi kategorisinde katılımcılar tarafından en çok su, ateş, ekmek, hava, nefes, özgürlük metaforları oluşturulmuştur.

Şiiri "su" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*İnsan çeşitli duygu ve düşüncelere sahiptir. Bu duyguları şiir yoluyla ifade eder. Yaşanmış olaylar şiir yoluyla anlatılır. Şiir sanatın bir dalıdır. Şiir yoluyla insanlara daha rahat ulaşılır."*(Ö62) şekilde açıklamıştır. Ö21 ise şiiri "nefes" olarak belirtiyor ve bunu "*Yaşadığımız her anı yani aldığımız her nefesi tekrar yaşarız şiirlerde. Bazen yaşamış bir hüznü, bazen bir sevinci bazen de bir korkuyu buluruz okudukça. Bu yüzden şiir bir nefes gibidir.*" cümleleriyle ifade etmektedir. Şiiri "ekmek" olarak belirten katılımcılardan biri görüşlerini " *Nasıl ekmeği yediğimizde açlığımızı gideriyorsak, nasıl ekmeksiz kuru fasulyenin tadı yoksa, nasıl ekmek arası en sevdiğimiz aperatifse, nasıl ekmek bizim için kutsalsa, nasıl yemekte ekmek yoksa kendimizi doymuş saymıyorsak, nasıl en nadide tarım topraklarımızı ekmek için ayırıyorsak işte şiirde ruhumuzun ekmeğidir. Onsuz edebiyatın tadı yoktur. Onsuz yazılar yavandır. Edebiyatın en nadide sanatçıları geçmişten günümüze kadar hep şairler olmuştur."* cümleleriyle ifade etmektedir (Ö38). Yaşam ifadesi kategorisi açısından sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yaşam İfadesi Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Yaşam İfadesi	İnsan	2	1.78
	Kalp	2	1.78
	Yaşam Tarzı	2	1.78
	Yaşantı	1	0.89
	Tohum	1	0.89
Toplam		**8**	**7**

Tablo 6'da görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin %7'sı şiiri yaşam ifadesi olarak ele almıştır. Yaşam ifadesi kategorisinde katılımcılar tarafından en çok insan, kalp, yaşam tarzı, yaşantı, tohum metaforları oluşturulmuştur.

Şiiri "insan" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*İnsan nasıl zaman geçtikçe büyür, gelişir, farklı olursa şiir de zaman içinde insan gibi farklılaşmaya başlar. Şiir bu yönüyle insan gibidir.*" (Ö21) şekilde açıklamıştır. Ö40 ise şiiri "kalp"e benzetiyor ve bunu "*İnsanın yaşaması için kalp, sanatın yaşaması için ise şiir aynı görevi üstlenir.*" cümleleriyle ifade etmektedir. Mutluluk verici kategorisi açısından sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Mutluluk Verici Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Mutluluk Verici	Altın	1	0.89
	Cennet	1	0.89
	Çikolata	1	0.89
	Çocuk	3	2.68
	Çiçek	1	0.89
	İlkbahar	1	0.89
	Mutluluk	2	1.78
	Pasta	1	0.89
	Şeker	1	0.89
	Tatlı	2	1.78
Toplam		**14**	**12.5**

Tablo 7'de görüldüğü gibi öğretmenlerin %12.5'i şiiri mutluluk vericiliği açısından ele almıştır. Mutluluk verici kategorisinde katılımcılar tarafından en çok çocuk ifade edilmiştir. Şiiri "çocuk" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*Şiirle kalbinden ve aklından geçen tüm düşünceleri ve hisleri yazıya dökebilirsin, aktarabilirsin. Çocuk gibi çocuklarda kalplerinden hisleri ile hareket ederler ve kötüyü düşünmezler. Her şiirin kendine ait özellikleri, anlamı, hissiyatı bulunduğu gibi çocuklarında her birinin kendine ait özellikleri, düşünceleri ve hayalleri bulunmaktadır. Nasıl bir şair şiirine yaşadığı, hissettiği şeyleri yüklüyor ise ebeveynlerde çocuklarına hislerini, düşüncelerini aktarırlar. Şair için şiirin anlamı ne ise anne baba için de çocuğun anlamı öyledir. Şair nasıl daha güzel yazmak için sabrediyorsa, ebeveynler de çocuklarının büyümesi için sabretmektedir. Hem şiir hem de çocuklar benzerdir. İkisi de benzersizdir.*" şekilde açıklamıştır (Ö66). Sıkıntı verici kategorisi açısından Sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Sıkıntı Verici Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Sıkıntı verici	Sonbahar	1	0.90
	Hüzün	1	0.90
	Boşluk	1	0.90
Toplam		**3**	**2.75**

Tablo 8'de görüldüğü gibi öğretmenlerin %2.75'i şiiri sıkıntı verici açısından ele almıştır. Sıkıntı verici kategorisinde katılımcılar tarafından şiir; sonbahar, hüzün, boşluk olarak ifade edilmiştir. Şiiri "sonbahar" olarak ifade eden katılımcı görüşünü "*Sonbahar denince akla ilk gelen şey hüzündür. Doğanın tazeliğini yitirdiği, güneşli günlerin geride kaldığı mevsimdir. Doğanın şekil değiştirmesidir. İç dünyamızda her şiirde bu mevsim gibi şekil değiştirir. Sonbahar duygusal değişimleri yaşatıp etkilediği gibi şiir de bizi duygusal etkiler.*" şekilde açıklamıştır (Ö2). Sevgi duyulan kategorisi açısından Sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş

oldukları metaforlar tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Sevgi Duyulan Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Sevgi Duyulan	Aşk	4	3.6
	Sinema	1	0.9
Toplam		**5**	**4.5**

Tablo 9'da görüldüğü gibi öğretmenlerin %4.5'i sevgi duyulan açısından ele almıştır. Sevgi duyulan kategorisinde katılımcılar tarafından en çok aşk ifade edilmiştir. Şiiri "aşk" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*Aşk; içinde hissedilen, olmasını istediğin, kabaran duyguların, masumiyetin, zaferin, gururun, sessizliğin ve birçok duygunun yaşanmasıdır. Şiir de bu yönleriyle aşka benzemektedir.*" şekilde açıklamıştır (Ö49). Farkındalık arttırıcı kategorisi açısından Sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Farkındalık Arttırıcı Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Farkındalık Arttırıcı	Ayna	3	2.67
	Doğa	1	0.90
	Hayat	1	0.90
Toplam		**5**	**4.5**

Tablo 10'da görüldüğü gibi öğretmenlerin %4.5'i farkındalık arttırıcı açısından ele almıştır. Farkındalık arttırıcı kategorisinde katılımcılar tarafından en çok ayna ifade edilmiştir. Şiiri "ayna" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*İnsanlar içindeki duygularını, düşüncelerini, sevinçlerini, hüzünlerini şiir ve şarkı sözleriyle, türkülerle yansıtırlar.*" şekilde açıklamıştır (Ö17). Dinlendirici kategorisi açısından Sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Dinlendirici Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Dinlendirici	Çay	5	4.5
	Kahve	2	1.79
	Kitap	2	1.79
	Müzik	1	0.89
	Orman	1	0.89
	Sohbet	2	1.79
	Uyku	1	0.89
Toplam		14	12.5

Tablo 11'de görüldüğü gibi öğretmenlerin %12.5'i dinlendiriciliği açısından ele almıştır. Dinlendirici kategorisinde katılımcılar tarafından en çok çay ifade edilmiştir. Şiiri "çay" olarak ifade eden katılımcılardan biri görüşlerini "*Güzel, hoş zamanlarda insanlara mutluluk katar. Mutluluklarına, güzelliklerine eşlik eder. Ortama dışarıdan gelen kişi bile çay sayesinde ortama uyar, sohbete katılır en azından dinleyici olur. Çay aslında ortamı güzelleştiren birçok etkenden biridir. Hatta başrollerde oynar. Çay içelim, çay söyleyelim*

denir. Birçok dert, problem çay sayesinde çözüm bulur." şekilde açıklamıştır (Ö19). Diğer kategorisi açısından Sınıf öğretmenlerinin geliştirmiş oldukları metaforlar tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Diğer Kategorisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Geliştirmiş Oldukları Metaforlar

	Geliştirilen Metaforlar	**f**	**%**
Diğer	Yol	1	0.88
	Zaman	1	0.88
	Varoluş	1	0.88
	Vatan	1	0.88
Toplam		4	3.5

Tablo 12'de görüldüğü gibi öğretmenlerin %3.5'i diğer açısından ele almıştır. Diğer kategorisinde katılımcılar tarafından yol, zaman, varoluş, vatan ifadelerine yer verilmiştir. Şiiri "vatan" olarak ifade eden katılımcı görüşünü "*Ucu bucağı olmayan, kendini güvende hissettiğin, kahramanlarınla övündüğün, dalgalanan bayrağının altında sonsuzluğu düşündüğün vatan gibi seni sarıp, koklayan duygudur şiir.*" şekilde açıklamıştır (Ö28). Ö44 ise şiiri "varoluş" olarak "*Şiirlerde canlıların doğuşu, yaşayışı ve yok oluşunu duygusal olarak anlatımı gerçekleşir. Bunları okuyarak hayattan tat almamızı duygusal olarak yaşamamızı amaçlar. Duygu ve düşünceler şiirlerle anlatılarak daha çok yaşam sevinci kazanmamızı ve hayattan vazgeçmememize vesile olur."* cümleleriyle ifade etmektedir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İlköğretimde Türkçe öğretiminin başlıca amacı, anlama, anlatım dinleme ve okuma gibi alanlarda gerekli bilgi beceri ve alışkanlıklar kazandırmaktır (Kavcar, Oğuzkan, Sever, 2005: 12). Bu amaç doğrultusunda çocuklara çeşitli yazınsal türlerin okutulması ve yazınsal deneyim kazandırılması gerekmektedir. Onların, yazınsal metinlerle elde ettikleri insanı ve yaşamı tanımaya dönük deneyimlerinin gittikçe çeşitlenmesi gerekmektedir. Bunun için de yazınsal türlerin en özgün ürünlerine gereksinim vardır (Sever, 2019: 31) Bu bağlamda İlköğretim öğrencilerini yazınsal türlerden şiirler ile buluşturan sınıf öğretmenleridir ve bu süreçte onlara önemli görev düşmektedir. Sınıf öğretmenlerinin "şiir" kavramına ilişkin algılarının incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin şiiri çok farklı metaforlarla tanımladıkları görülmektedir. Örneğin vatan, tohum, soba, heyecan, sinema gibi ya da birden fazla sınıf öğretmenini tarafından tercih edilen gökkuşağı (f:5), çay (f:5), aşk (f:4), ayna (f:3), çocuk (f:3), su (f:3), tablo (f:3), renk (f:3), okyanus (f:3), ateş (2), kalp (f:2), tatlı (f:2), özgürlük (f:2) gibi metaforlar ortaya çıkmıştır.

Şiir kavramı en fazla gökkuşağı metaforu ile tanımlanmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin şiiri farklı anlam ve tanımlarla ifade ettikleri görülmüştür. Üretilen yetmiş iki (72) metafor kategorilere göre bakıldığında ise 11 kavramsal kategori altında, çeşitlilik kategorisinde "gökkuşağı (5)", eğlence kategorisinde "ritim (2)", duyguların ifadesi kategorisinde "duygular (2)" ve "sevgi (2)", gereksinim kategorisinde "su (3)", yaşam ifadesi kategorisinde "insan (2)", "kalp (2)" ve "yaşam tarzı (2)", mutluluk verici kategorisinde "çocuk (3)", sıkıntı verici kategorisinde "sonbahar (1)", "hüzün (1)" ve "boşluk (1)", sevgi duyulan kategorisinde "aşk (4)", farkındalık arttırıcı kategorisinde "ayna (3)", dinlendirici kategorisinde "çay (5)" ve diğer kategorisinde ise "yol (1)", "zaman (1)", "varoluş (1)" ve "vatan (1)" metaforlarını diğerlerine göre daha fazla kullandıkları görülmektedir. Şiir kavramının en fazla gökkuşağı (f:5) ve çay (f:5) metaforuyla tanımladığı görülmektedir.
Sınıf öğretmenlerinin en fazla ürettikleri üç kategori şiirin içinde çeşitlilik (f:26) içermesi, hayat gibi yaşamsal bir gereksinim olması (f:18), şiirin şeker, tatlı, çocuk gibi bir mutluluk verici (f:14) bir duruma benzetilmesi ve çay, kahve, kitap, müzik, sohbet, uyku gibi dinlendirici (f:14) bir duruma benzetilmesidir.

Sonuç olarak sınıf öğretmenlerinin şiiri içinde farklılıklar barındıran, okuyana ve yazana mutluluk verirken dinlendiren, yaşamsal bir gereksinim olmakla birlikte hayatın bir parçası olarak gördükleri söylenebilir. En önemli algı araçlarından biri olarak metaforları araştırmak, öğretmenlerin sınıfta sahip olduğu roller, öğrenciler ve eğitimle ilgili inanç ve varsayımlarının altında yatanları ortaya çıkarmak için önemlidir (Ben-Peretz, Mendelson ve Kron, 2003). Bu çalışmanın, sınıf öğretmenlerinin derslerinde şiir kavramına yönelik örtük kuramları hakkında fikir verme noktasında alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Şiir sanatına ilişkin sınıf öğretmenlerine eğitici eğitimlerinin düzenlenmesi önerilebilir Ayrıca ilkokul öğrencilerinin de şiir kavramına yönelik metaforik algılarının belirlenmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. Afacan, A. (2010, Ocak, 23-24). *Nitelik açısından şiir ve okuryazarlık*. Uluslararası Katılımlı Okuma Kütürü "Sorunlar ve Çözüm Yolları" Sempozyumu. İstanbul.
2. Akbayır, S. (2005). Yaş gruplarına göre okuma eğilimleri ve metin türleri. *Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, 10*(104-105), 257-292.
3. Akyol, C. ve Dikici, A. (2009). Şiirle öğretim tekniğinin öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi, *Elementary Education Online, 8*(1), 48-56.
4. Ben-Peretz, M., Mendelson, N. ve Kron, F. W. (2003). How teachers in different educational context view their roles. *Teaching and Teacher Education*, 19, 277-290.
5. Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yay.
6. Çam Türkan, Ç. (2019, Nisan, 04-06). *Şiirde metafor kullanımı: Şermin ve metafor*. III. Congress of International Applied Social Sciences Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi. İzmir.
7. Dwyer, E. J. (1982). Guıded readıng ın poetry: combınıng aesthetıc apprecıatıon and development of essentıal skılls. *Reading Psychology*, *3*(3), 261–264. doi:10.1080/0270271820030308
8. http://www.etymonline.com/index.php?term=metaphor adresinden 01 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
9. Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (2005). *Türkçe Öğretimi: Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin* (8. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.
10. Kaya, M. (2013). Okuma yazma öğretiminde şiir. *Dil ve Edebiyat Dergisi, 10*(1), 49-96.
11. Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, USA.
12. Lukens, R. J., Smith, J. J. & Coffel, C. M. (2018). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Erdem Yayınları.
13. Martin, M.E. and Byrne, B. 2002. Teaching children to recognise rhyme does not directly promote phonemic awareness. *British Journal of Educational Psychology, 72*(4): 561–572.
14. Milli Eğitim Bakanlığı, (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Ankara.
15. Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis :An expanded sourcebook. (2nd Edition).* California: SAGE Publications.
16. Muter, V., Hulme, C., Snowling, M. J. and Stevenson, J. (2004). Phonemes, rimes, vocabulary, and grammatical skills as foundations of early reading development: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology, 40*(5): 665–681.
17. Oğuzkan, A. F. (1995). *Çocuklar İçin Şiir Dünyası*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayını.
18. Oğuzkan, A. F. (2000). *Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
19. Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. Baskı). (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
20. Postman, Neil (1996). *The End Of Education: Redefining The Value Of School*. New York: Vintage Books.
21. Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının, öğretmen

kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, (2)*2, 189-203.

22. Saban, A. (2008). "Okula İlişkin Metaforlar", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *55*, 459-496.
23. Sennur, S. (2000, Ocak). *Çocuklar için şiir yazmanın gerekliliği ve zorluğu*. I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu. Ankara.
24. Sever, S. (2015). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü* (2. Baskı). Ankara: TUDEM.
25. Sever, S. (2019). *Çocuk ve Edebiyat* (10. Baskı). Ankara: TUDEM
26. Şimşek, T. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Konya: Suna Yayınları.
27. Şirin, M. R. (1998). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
28. Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

YARATICI YAZMA ETKİNLİKLERİNİN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF CREATIVE WRITING ACTIVITIES ON CREATIVE THINKING SKILLS OF UNIVERSITY STUDENTS

Dr. Emine SUR

MEB

ORCİD: 0000 0002 6594 8885

ÖZET

Yaratıcı yazma etkinliklerinin yaratıcı düşünme becerisini geliştirdiği alan uzmanları tarafından kabul edilen bir durumdur ancak literatür incelendiğinde yaratıcı yazmanın yaratıcı düşünme becerisine etkisini deneysel bir çalışma ile ortaya koyan araştırmaya rastlanamamıştır. Bu araştırmanın amacı yaratıcı yazma etkinliklerinin yaratıcı düşünme becerisini ne düzeyde etkilediğini tespit etmektir. Yarı deneysel desenlerden tek gruplu ön test son test deneme modelinin kullanıldığı araştırma 23 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda, yaratıcı yazma etkinliklerinin üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerisi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmadığı ancak yaratıcı yazma etkinliklerinin yaratıcı düşünmenin alt boyutları arasında yer alan orijinallik ve akıcılık üzerinde küçük düzeyde anlamlı farklılık yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yazma, Yaratıcı Yazma, Yaratıcı Düşünme

ABSTRACT

It is a situation accepted by field experts that creative writing improves creative thinking skills, but no research has been found in the literature that reveals the effect of creative writing on creative thinking skills with an applied study. The aim of this research is to determine to what extent creative writing affects creative thinking skills. The study, in which the single-group pre-test post-test trial model was used, was carried out with 23 university students. At the end of the research, it was seen that creative writing activities did not make a statistically significant difference on the creative thinking skills of university students, but creative writing activities made a small significant difference on originality and fluency, which are among the sub-dimensions of creative thinking.

Keywords: Writing, Creative Writing, Creative Thinking

1. GİRİŞ

Yaratıcı yazma, yaratıcı düşünme (yeni, orijinal, yaratıcı ve sanatsal değeri olan her şey) ve yazma (fikirleri yazılı forma dönüştürme) olmak üzere iki boyutlu yapıyı ifade eden bir kavramdır. Yaratıcı düşünce, yaratıcı yazmanın zihinde yapılandırılmış ve anlatılmaya hazır olan soyut boyutunu; yazma ise bu düşüncenin kâğıt üzerine aktarılmasını sağlayan somut boyutu oluşturmaktadır (Temizkan, 2010). Bu iki boyutun birbirini tamamlaması ve geliştirmesi ile ortaya çıkan yaratıcı yazma bir konudaki duygu ve düşüncelerin, dış dünyadan elde edilen izlenimlerin hayal gücünü kullanarak özgürce kâğıda aktarılmasıdır (Aşılıoğlu, 1993; Oral, 2014).

Yazarın düşüncelerini ve duygularını yaratıcı, genellikle benzersiz ve şiirsel bir şekilde ifade edilmesi olarak tanımlanabilen yaratıcı yazma; açıklayıcı yazmanın olgusal ve mantıksal ilerlemesinin kısıtlayıcı talepleri yerine yazarın duygu ve düşüncelerini ifade etme ihtiyacı tarafından yönlendirilmektedir (Lukiv, 2006 Akt. El-Mahdy, Quara & El Hadidy, 2019). Bu durum bireylerin öğrenme sürecini, dil, kişilik ve üst düzey düşünme becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Yaratıcı yazma sadece sanatsal ifadeleri geliştirmek, yazmanın değerini ve işlevini keşfetmek gibi dil gelişimine (dil bilgisi ve kelime bilgisi dâhil) yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda kişisel gelişime de katkıda bulunur. Bu tür yazmanın hayal gücünü ve yaratıcılığı teşvik ettiği; düşünme, soyutlama, sentezleme ve yorumlama gibi üst düzey zihinsel becerileri geliştirdiği; öz saygıyı ve özgüveni artırdığı kanıtlanmıştır. Öğrencilerin kimliklerini ifade etmesi ve özgün çözümler bulmaya daha istekli olması yaratıcı yazmanın getirdiği olumlu gelişmelerden birkaçıdır (Demirbaş, 2005; Gail E. Tompkins Akt. Maltepe, 2006b; Avramenko, Davydova ve Burikova, 2021).

Yaratıcı yazma, yaratıcılığı temel alan ve çocukların düşünme becerisinin gelişimi ile ilgili olan açık uçlu bir tasarım sürecidir (Chen & Zhou, 2010). Hayallerin, isteklerin, tasarıların özgürce ve özgünce ifade edildiği, üründen ziyade sürece odaklanıldığı yaratıcı yazma; bireyselliği ortaya çıkararak ilham, motivasyon ve hayal gücünü artıran; yaratıcı düşünme, soyutlama, sentezleme ve yorumlama gibi üst düzey zihinsel becerileri geliştiren bir yazma biçimidir. Yaratıcı düşünme; kalıpların yıkılması, ezberletilmiş düşüncelerden uzaklaşılması, problemin çözümü için alternatifler üretilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Yaratıcı yazma sürecinde orijinalliğin ve hayal gücünün önemli rol oynaması bu sürecin yaratıcı düşünmeyi desteklemesini sağlamaktadır (Avramenko, Davydova ve Burikova, 2021; Şimşek ve Arslan, 2021).

Alan yazında yaratıcı yazmanın yaratıcı düşünmeyi desteklediğine ilişkin genel bir görüş birliği bulunmaktadır ancak yaratıcı yazma çalışmalarının yaratıcı düşünmeyi ne düzeyde etkilediğine ilişkin bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmanın amacı alan yazındaki bir eksikliği gidermek amacıyla yaratıcı yazma etkinliklerinin üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerini ne düzeyde etkilediğini tespit etmektir. Araştırmanın problem cümlesi "Yaratıcı yazma etkinlikleri üniversite öğrencilerinin "Yaratıcı Düşünme Testi" ön-test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın temel problem cümlesine bağlı olarak alt problemler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1. Yaratıcı yazma etkinlikleri, üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme testinin alt boyutu olan akıcılık öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmakta mıdır?

2. Yaratıcı yazma etkinlikleri, üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme testinin alt boyutu olan esneklik öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmakta mıdır?
3. Yaratıcı yazma etkinlikleri, üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme testinin alt boyutu olan orijinallik öntest ve sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Yaratıcı yazma etkinliklerinin üniversite öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada yarı deneysel desenlerden tek gruplu ön test son test deneme modeli kullanılmıştır. Bu modelde, araştırmada yer alan tek bir grubun uygulama öncesi bilgileri ölçülerek uygulamaya başlanmakta, belli bir zaman diliminden sonra grup için yeniden ölçüm yapılmaktadır. Yapılan veri analizi doğrultusunda grubun ön test ile son test sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edildiği takdirde bunun uygulamadan kaynaklandığı kabul edilmektedir (Karasar, 2008).

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Necmettin Erbakan Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde öğrenim gören 23 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların 13'ü (%56.52) bayan, 10'u (%43.38) erkektir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Torrance tarafından geliştirilen Aslan (2001) tarafından Türkçeye uyarlanan "Torrance Yaratıcı Düşünme Testi Sözel A Formu", "Yaratıcı Yazma Etkinlikleri" kullanılmıştır.

Torrance Yaratıcı Düşünme Testi: Test toplamda 7 etkinlikten oluşmaktadır. Üç etkinlik ilk sayfada verilen resimle ilgili planlanmıştır. Birinci etkinlikte, ilk sayfada verilen resimle ilgili sorular yazılması ve sadece resme bakarak cevaplanacak soruların sorulmaması istenir. İkinci etkinlikte, ilk sayfadaki gösterilen durum hakkında mümkün olduğu kadar çok neden üçüncü etkinlikte ilk sayfada gösterilen resim hakkında mümkün olduğu kadar çok neden sıralanması istenir. 4. etkinlikte 15 cm uzunluğunda 227 gr ağırlığında bir fil resmi verilmiştir. Etkinlikte, çocukların bu oyuncak fille oynarken eğlenmesi için akıllıca, ilgi çekici ve alışılmadık değişiklikler yapılması istenir. 5. etkinlikte karton kutularla ilgili ilginç ve değişik kullanım alanlarının yazılması, bireylerin kendilerini görülen ve duyulan kullanım alanları ile sınırlandırmaması istenir. 6. etkinlikte karton kutularla ilgili başkalarını akıl edemeyeceği, düşünülebildiği kadar çok soru düşünülmesi istenir. 7. etkinlikte gerçek hayatta olamayacak bir durum verilmiştir. Bulutların yeryüzüne kadar uzanan iplere tutturulmuş olsaydı nelerin olabileceği sorulmuştur.

Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve yedinci etkinlikler akıcılık, esneklik ve orijinallik alt boyutlarında; altıncı etkinlik akıcılık ve orijinallik boyutlarında puanlanır. Testin Türkçe versiyonunu oluşturmak için dilsel eşdeğerlik, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları Aslan (2001) tarafından gerçekleştirilmiştir. Testin Türkçe versiyonunu elde etmek amacıyla anaokulundan üniversite ve yetişkin yaş grubuna kadar toplam 922 kişiden oluşan çalışma gruplarından veri toplanmıştır. Güvenirlik için iç tutarlılık hesaplamaları yapılmıştır. Sözel yaratıcılık için okul öncesi yaş gurubu hariç diğer yaş gruplarının puanlarıyla spearman brown, guttmann ve cronbach alfa teknikleri uygulanarak elde edilen iç tutarlılık analizlerinde r=0.38 ile r=0.89

arasında korelasyon katsayıları elde edilmiştir. Sonuç olarak, testin tüm yaş grupları ve tüm puan türleri için güvenilir olduğu görülmüştür (Aslan, 2001: 28).

Araştırmanın uygulama sürecinde Temizkan (2010) tarafından hazırlanan yaratıcı yazma etkinlikleri kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada katılımcılara, "Torrance Yaratıcı Düşünme Testi" uygulanmıştır. Bu uygulamadan alınan puanlar, ön test puanları olarak hesaplanmıştır. Altı haftayı kapsayan yaratıcı yazma etkinlikleri sonunda "Torrance Yaratıcı Düşünme Testi" tekrar uygulanmış ve ikinci uygulama son test puanı olarak hesaplanmıştır.

1. **Hafta:** "Gözleri Sulu Meryem" adlı hikâyenin giriş kısmından alınan etkinlikte yazar okuyucuyu meraklandırmak üzere bir sahne düzenlemiştir. Burada yazarın hikâye boyunca sürecek olan entrik yapının girişini oluşturan bir ara düğüm söz konusudur. Bu düğümün nasıl çözülebileceğini gösteren bir sahne yazılmıştır.
2. **Hafta:** İki karakter arasında geçmesi muhtemel olan bir fiziksel çatışma sahnesi yazılmıştır.
3. **Hafta:** "Motor" adlı hikâyenin giriş kısmından alınan etkinlikte gözlemci üçüncü kişi anlatıcı bulunmaktadır. Bu bölümün başına anlatıcı tipini egemen (hâkim) anlatıcıya dönüştürecek bir paragraf yazılmıştır.
4. **Hafta:** Geriye dönüş tekniği kullanılarak bir paragraf yazılmıştır.
5. **Hafta:** Kahramanının fiziki ve psikolojik tasviri yapılmıştır.
6. **Hafta:** Sekiz tane kelime verilmiştir. Bu sekiz kelime ile ilgili bir hikâye yazılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların "Torrance Yaratıcı Düşünme Testi" öntest-sontest ortalama puanlarının normal dağılım göstermesi nedeniyle verilerin analizinde gruplar arası farkın belirlenmesinde parametrik testlerden ilişkili örneklemler için (paired samples) t-testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Yaratıcı yazma etkinliklerinin öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerileri, akıcılık, esneklik ve orijinallik ön test- son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturup oluşturmadığı ilişkili örneklemler için t-testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Katılımcıların yaratıcı düşünme becerisi, akıcılık, esneklik ve orijinallik öntest-sontest puanları

	n	x	s	sd	t	p
Yaratıcı Düşünme						
Ön test	24	198.00	13,63	66,81		
Son test	24	198.875	16,53	81,00	-0.53	0.95
Akıcılık						
Ön test	24	35.458	8.41	8,41		
Son test	24	42.458	9.78	9,78	-3.81	0.01

Esneklik						
Ön test	24	156.83	1.71	61,92		
Son test	24	147.83	1.91	75,12	0.56	0.57
Orijinallik						
Ön test	24	5.70	0.61	3,02		
Son test	24	8.58	0.74	3,63	-4.16	0.00

Tablo 1'e göre, Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerisi ön test puanları X= 198, son test puanları X= 198.875'tir. Öntest ve sontest puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı t-testiyle karşılaştırıldığında ($t_{(23)}$ = -0.53; p>.05) farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Akıcılık alt boyutundan aldıkları öntest puanları 35.458, sontest puanları 42.45'tir. Öntest ve sontest puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı t-testiyle karşılaştırıldığında ($t_{(23)}$ = --3.81; p<.05) farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Esneklik alt boyutundan aldıkları öntest puanları 156.83, sontest puanları 147.83'tür. Öntest ve sontest puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı t-testiyle karşılaştırıldığında ($t_{(23)}$ =0.56; p>.05) farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Orijinallik alt boyutundan aldıkları öntest puanları 5.70, sontest puanları 8.58'dir. Öntest ve sontest puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı t-testiyle karşılaştırıldığında ($t_{(23)}$ =-4.16; p>.05) farkın anlamlı olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Yaratıcı yazma etkinliklerinin Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı düşünme becerileri üzerinde anlamlı bir etki yaratıp yaratmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmada yaratıcı yazmanın yaratıcı düşünme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı fark yaratmadığı ancak yaratıcı düşünmenin alt boyutları arasında yer alan orijinallik ve akıcılık üzerinde küçük düzeyde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Literatür incelendiğinde yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanamamıştır. Ancak alan uzmanları arasında özgün veya benzersiz fikirler üretme becerisi olan yaratıcı yazmanın yaratıcı düşünme becerisinin gelişimini olumlu yönde etkilediğine; bu yazı türünün temel amacının yalnızca bilgide ustalaşmayı değil, aynı zamanda özgün yazı üretmede yaratıcılığın gücünden yararlanılması ve öğrencilerde var olup da henüz açığa çıkmamış olan yaratıcılık özelliklerinin keşfedilmesine yardımcı olduğuna ilişkin görüş birliği bulunmaktadır (Lubart, 2009; Rini & Cahyanto, 2020; Myers, 1993 Akt. Akbaba, 2020).

Yaratıcı yazmanın yaratıcı düşünceyi desteklemesine, yaratıcı düşünme becerisinin gelişimini olumlu yönde etkilemesine karşın yapılan araştırmada yaratıcı yazma etkinliklerinin yaratıcı düşünme üzerinde anlamlı bir fark yaratmaması, yaratıcı düşünmenin alt boyutları arasında yer alan akıcılık ve orijinallik üzerinde ise küçük düzeyde etkide bulunduğunun görülmesi alan yazınla bağdaşmayan bir sonuçtur. Yaratıcı düşünmenin karmaşık, geliştirilmesi güç bir beceri olması 6 haftalık yaratıcı yazma etkinliklerinin yaratıcı düşünme üzerinde küçük düzeyde etki oluşturduğunu düşündürmektedir. Bu konuda kesin bir sonuca ulaşabilmek için daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Öneriler

1. Bundan sonraki araştırmalarda yaratıcı yazma etkinliklerinin ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisini incelemek mümkündür.

2. Bundan sonraki araştırmalarda altı haftadan fazla uygulanan yaratıcı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisini incelemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akbaba, R. S. (2020), Yaratıcı Yazma Çalışmalarının Öyküleyici Metin Yazma Becerisine ve İleri Okuma Farkındalığına Etkisi, Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Aslan, E. (2001), "Torrance Yaratıcı Düşünce Testi Türkçe Versiyonu", İstanbul: M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 14: 19-40.

Aşılıoğlu, B. (1993), Ortaokullarda Türkçe Öğretimi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Avramenko, A. P., Davydova, M. A. & Burikova, S. A. (2021), "Developing Creative Writing Skills in a High School ESL Classroom", Training, Language and Culture, 2(4): 55-69.

Chen, S., & Zhou, J. (2010), "Creative Writing Strategies of Young Children: Evidence From A Study of Chinese Emergent Writing", Thinking Skills and Creativity, 5(3): 138–149.

Demirbaş, A. (2005). Biyoloji Öğretiminde Yaratıcı Yazma Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

El-Mahdy, M. M. A., Qoura, A. A. & El Hadidy, M. (2018), "Developing Creative Writing Skills Through a Short Story-Based Program", Journal of Research in Curriculum, Instruction and Educational Technology, 4(4): 153-166.

Karasar, N. (2008). "Bilimsel Araştırma Yöntemi", Nobel Yayıncılık, Ankara.

Lubart, T. (2009). In Search of the Writer's Creative Process. In S. B. Kaufman & J. C. Kaufman (Eds.), *The psychology of creative writing* (pp. 149–165). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511627101.011

Maltepe, S. (2006a), Yaratıcı Yazma Yaklaşımı Açısından Türkçe Derslerindeki Yazma Süreçlerinin ve Ürünlerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Maltepe, S. (2006b), Türkçe öğretiminde yazılı anlatım uygulamaları için bir seçenek: Yaratıcı yazma yaklaşımı, Ankara Üniversitesi Dil Dergisi, 132: 56–66. doi: 10.1501/Dilder_0000000056

Oral, G. (2014). "Yine Yazı Yazıyoruz", Pegem Akademi, Ankara.

Rini, T. A. & Cahyanto, B. (2020), "Supporting Elementary Students Creative Writing Skill With Assessment as Learning", Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 487: 51-57.

Şimşek, Ş. ve Bulut, F. (2020), "Bir Yaratıcı Yazma Etkinliği Olarak Küçürek Öykü ile Değerler Eğitimi", TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 8(23): 183-193.

Şimşek, T. ve Arslan, M. A. (2021). "Uygulamalı Yaratıcı Yazma", Pelikan Kitabevi, Ankara.

Temizkan, M. (2010), "Türkçe Öğretiminde Yaratıcı Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi", Türklük Bilimi Araştırmaları, 27: 621-643.

ÂŞIK TARZI EDEBİYATTA DİVAN EDEBİYATININ ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE EFFECT OF DIVAN LITERATURE ON LIKE LITERATURE

Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

ORCİD: 0000-0002-2022-0014

ÖZET

Âşık edebiyatının önemli üç temsilcisi Âşık Ömer, Karacaoğlan, Köroğlu bu çalışma için incelenmiş ve bu sanatçıların dillerinde Divan edebiyatı etkileri tespit edilmiştir. Yüksek zümrenin edebiyatı olarak kabul edilen Divan edebiyatının yapılan çalışmayla görülmüştür ki etkisi sadece yüksek zümre ile sınırlı kalmamıştır. Halkın dili ile halkın duygularını yine halka anlatmak için oluşturulan Aşık edebiyatı aynı coğrafyanın farklı bir zümreyi hedef alan, dili ve konusu bu zümreye uygun olan edebiyatından etkilenmekten kendini uzak tutamamıştır. Çalışmada Âşık Ömer'in, Karacaoğlan'ın, Köroğlu'nun kimi aşkı, kimi yiğitliği, kimi insan olma erdemini anlatan eserleri incelenerek bu eserlerde yüksek zümrenin edebiyatının izleri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda Aşık edebiyatının bu üç temsilcisinin eserlerinde özellikle dil yönünden etkiler tespit edilmiştir. Bu tespitler de aynı coğrafyada aynı milletin oluşturduğu edebiyat kollarının birbirlerini etkileyerek anlam ve biçim olarak nasıl zenginleştirdiğini ortaya koymuştur. Türk halk edebiyatı, kadim dönemlerden günümüze kadar varlığını her dönemde etkin bir şekilde ortaya koymuştur. Orta Asya'da "Ozan" isminin verildiği halkın edebiyatçısı, Anadolu'da 15. yy sonunda "Âşık" adını almıştır. Okuma yazma bilmeyen, rüyada bade içip Hak'tan aldığı izinle halk için söyleyen âşık, yaşadığı çevresinde görüp duyduğu, ustasından öğrendikleri ile biçimlenen dil ve duygu dünyasını sazıyla söze dökerek dile getirmiştir. Hece ve dörtlükler halinde söylediği türkü denilen ezgileriyle halkın sosyal durumunu, eğitim durumunu, yaşam tarzını halkın kendi dili olan Türkçe eserlerle ortaya koymuştur. Osmanlı döneminde ise yerel halkın aksine, imparatorluğa yakın eğitimli kesimin Arapça ve Farsçayı kullandıkları görülmüştür. Yüksek zümrenin oluşturduğu Divan edebiyatı halkın anlayacağı dil ve içerikten uzak, yüksek zümrenin edebiyatı olmuştur. Yine

de dil ve biçim olarak en çok Âşık tarzı Divan edebiyatının dil kadrosundan etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Aşık Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Karacoğlan, Âşık Ömer, Karacaoğlan, Köroğlu

ABSTRACT

Three important representatives of Âşık literature, Âşık Ömer, Karacaoğlan and Köroğlu, were examined for this study and the effects of Divan literature on the languages of these artists were determined.

It has been seen that the Divan literature, which is accepted as the literature of the high class, was not limited to the high class only.

The Aşık literature, which was created to express the people's language and the feelings of the people to the public and targets a different group of the same geography, could not keep itself away from being influenced by the aşık literature, whose language and subject are suitable for this group

In the study, the works of Âşık Ömer, Karacaoğlan and Köroğlu, some of which describe love, some valor, and some the virtue of being human, were examined and the traces of the literature of the high class were investigated in these works.

As a result of the study, especially linguistic effects were determined in the works of these three representatives of Aşık literature. These determinations revealed how the branches of literature were formed by the same nation in the same geography and enriched each other in terms of meaning and form by influencing each other.

Turkish folk literature has effectively revealed its existence in every period from ancient times to the present. Folklorist, who was given the name "Ozan" in Central Asia, took the name "Aşık" in Anatolia at the end of the 15th century. The illiterate lover who drank wine in a dream and sang for the people with the permission he received from God, expressed the language and emotional world shaped by what he saw and heard in his surroundings and what he learned from his master, by putting it into words with his instrument.

With his melodies called folk songs, which he sang in syllables and quatrains, he revealed the social status, educational status and lifestyle of the people with Turkish works,

which is the people's own language. In the Ottoman period, unlike the local people, it was seen that the educated people close to the empire used Arabic and Persian.

Divan literature, which was created by the high class, became the literature of the higher class, far from the language and content that the public could understand. However, it has been seen that the Âşık style, in terms of language and form, was mostly influenced by the language team of Divan literature.

Keywords: Literature, Aşık Literature, Divan Literature, Karacoğlan, Âşık Ömer, Karacaoğlan, Köroğlu

GİRİŞ

Âşık edebiyatı halkın içinden çıkmış aşıkların ortaya koyduğu edebiyattır. XVI. yy da ozan-baksı geleneğine temeli dayayan edebiyat kendi klasik geleneğini oluşturarak günümüze kadar gelmiştir. Ümmi olmaları ile bilinen âşıklar usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş, usta malı söylemeyi ve doğaçlama sazla sözü birleştirmeyi öğrenmiş, bade içerek isimlerini şiirlerinde geçirerek nazım biçimlerini ve nazmın ölçüsü heceyi ve kafiyeyi neredeyse kusursuz söyleyerek Âşık edebiyatı kolunu oluşturmuştur. Âşık edebiyatı tanımlanırken hece ölçüsüyle söylenmiş, halkın konuştuğu ortak dili kullanmış denir. Bu özellikler Âşık edebiyatını tanımlasa da aynı toprakların, aynı toplumun diğer edebiyat kollarından etkilenmemesi mümkün değildir. 13 yy da ortaya çıkmış Tekke edebiyatı ya da ozan-baksı geleneğinin devamı Anonim edebiyat kadar imparatorluğun merkezinden, saraya yakın çevreden çıkan yani yüksek zümrenin oluşturduğu Divan edebiyatının da Âşık edebiyatı üzerinde etkisi olmuştur. Bu etkileri aruz veznini kullanan Divan edebiyatından etkilenmiş bazı sanatçıların eserlerinde aruz ölçüsü kullanıldığını görmek kadar, Divan edebiyatının Arapça-Farsça ağırlıklı, eğitim almış sanatçıların gazellerinde, kasidelerinde kullandığı dili de görmek mümkündür (Artun, 2008: 85). Dinin dilinin ve dönem itibari ile bilimin dilinin Arapça olması yalnızca eğitim almış kişilerin dillerini etkilememiştir. Özellikle İslamiyet'in Arap toplumu içinde doğması ve kutsal kitap Kur'an-Kerim'in Arapça olması Anadolu'ya Müslüman olarak giren Türklerin dili Türkçenin Arapçadan etkilenmesine neden olmuştur. İbadet dili kadar günlük yaşamda yer alan ve kullanım sıklığı nedeniyle sanki Türkçeymiş gibi zaman içinde kullanılan Arapça kelimeler Anadolu'da eğitimli olmayan kişilerin de günlük dillerinde yer almıştır. Günlük yaşamın içinde artık Türkçeymiş gibi kullanılan kelimeler, Arapça, Farsça terkipler Âşık şiirinin içinde, Âşık şiirinin temel özelliği olan Türkçe söylenir özelliğini bozmayacak oranda kendini göstermiştir (Halıcı, 1992:5). Çünkü

toplumu yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve edebi yapısından uzakta düşünmek mümkün değildir. Yaşamdan soyutlanmayan dil, edebiyattan da soyutlanamaz. Yaşadığı çevreye göre kiminde daha çok Âşık Ömer gibi, kiminde daha az Köroğlu, Karacaoğlan gibi Divan şiirinin etkisini görürüz. Çünkü aynı coğrafyada yaşayan toplumun içinden çıkan edebiyatların birbirini az ya da çok etkilememesi mümkün değildir. Bir toplumun edebiyatı bütün olarak incelenmelidir. Toplumun içinden çıkan edebiyattan kollar oluşsa da bu kollar biçim ve içerik olarak birbirinden büyük farklılıklar gösterse de temelde aynı toplumun malıdır. Bu nedenle de birbirinin özelliklerinden mutlak etkilenmektedirler. Divan şiiri XIII. yüzyıl itibari ile İran edebiyatı etkisi ile ortaya çıkmaya başlamış zaman içinde klasik bir edebiyat görünümüne kavuşmuştur. Divan edebiyatı varlığını XIX. yüzyıl sonuna kadar da sürdürmüştür. Divan edebiyatı tanımı, Osmanlı saray ve konaklarında oluşan divan dedikleri ekabir meclisleri olan özel bir zümre edebiyatının kastedilmiş olduğu zamanla unutulmuştur. Şairlerin şiirlerini bir araya topladıkları eserlere de divan dendiği için, divan adlı şiir mecmualarından meydana gelme bir edebiyat olduğu şeklinde yorumlanarak, Divan edebiyatı isminin Divan mecmualarından geldiği kabul görmüştür. Divan edebiyatı sanatçıları durum ya da bir özelliği belli eden veya geldiği yerin ismini gösteren mahlas kullanmışlardır. Divan edebiyatına çok az Türklerin katkısı olmuştur. Divan edebiyatı tamamen İran edebiyatının uyarlaması şeklinde varlığını sürdürmüştür (Akün, 1994: 389-427).

Yüksek zümre edebiyatı olan Divan edebiyatı eğitimli sanatçıların oluşturduğu ve genellikle eğitimli kişilerin okuduğu ve beğendiği edebiyattır. Dili halkın dilinden farklıdır. Biçim olarak halkın alıştığı hece ölçüsü değildir. Kendi içinde gazel, kaside, mesnevi gibi isimler alan aruzla yazılmış şiirlerdir (Batislam, 2016:16). Yine de XIV. yüzyılda klasikleşen ve geleneğini oturtan, heceyle ve halkın konuştuğu sade dille yazan Âşık şiiri özellikle kelime olarak Divan şiirinden etkilenmiştir. Biçim ve içerik olarak Âşık şiirinin üzerinde Divan şiirinin etkisini görsek de aruz ölçüsü ve beyitlerle yazılan şiirlerin etkisi daha azdır. Divan şiirinin Âşık şiiri üzerinde en çok etkisini kelime kadrosunda görmekteyiz. Bu etkilenmenin özellikle dil kadrosunda olduğunu tespit etmek amacıyla yaptığımız çalışmada araştırmalara göre yaklaşık olarak aynı yüzyılda yaşamış üç Aşık edebiyatı sanatçısının eserlerinden örnekler seçilmiştir. Her sanatçıdan 20 adet tesadüfi seçimle belirlenen şiirler üzerinde Divan edebiyatının etkisi incelenmiştir.

İncelediğimiz âşıklardan Âşık Ömer'in XVII. yüzyılda büyük şöhrete ulaştığı bilinmekle birlikte hayatı bu güne kadar elde edilen bazı rivayetler ve bilgilere rağmen hala sisler içindedir. Kendi dizelerinde yer alan bilgilerden Aydınlı olduğu bilinmektedir. Bu

bilgiler içinde Kırım'da geçmektedir. Aydın'dan mı Kırım'a gittiği, Kırım'dan mı Aydın'a gittiği netlik kazanmamıştır. Aşık Ömer medrese eğitimi almıştır, Arapça ve Farsça bilmektedir. Haylaz bir öğrenci olan Âşık Ömer bir gün mezarlıkta uyurken, rüyasında gördüğü bir kızın eline saz vermesi ile saz ve söz ile ilgilenmeye başlamıştır. Âşık Ömer'in yaşadığı yüzyıl halk şairlerinin Divan edebiyatının dil ve sanat anlayışına özendiği dönemdir. Derinlemesine medrese eğitimi almamış olmasına rağmen aldığı eğitim ile Âşık Ömer İslam ilimlerini, evliya menkıbelerini öğrenmiştir. Ayrıca Fuzulî, Nesimi, İranlı Hafız-ı Şirazi, Sadî'yi tanımıştır. Genç yaştan itibaren âşık kahvelerinde de bulunmasından dolayı hem Âşık edebiyatı geleneğine hem de Anonim edebiyat geleneğine de hakim olmuştur. Heceyle olduğu kadar aruzla da yazan Âşık Ömer'in nerede ve ne zaman öldüğü ise bilinmemektedir (Elçin, 1999: 1-15)

İncelediğimiz bir diğer âşık Karacaoğlan'ın 16 yüzyılda Bahçe ilçesinin Farsak köyünden olduğu tahmin edilmektedir. Karacaoğlan'a isnat edilen şiirlerin çoğu XVII. yüzyıla ait cönklerden derlenmiştir. Güney Anadolu Türkmen oymakları arasında geçen yaşamında Güney yöresinin hemen her yerinde şiirlerini derlemek mümkündür. Bu nedenle yaşadığı ve dolaştığı yerler Karacaoğlan'ı sahiplenmişlerdir. Karacaoğlan ilahi aşktan çok insani aşka dönük bir aşıktır. Tasavvufun dışında insana dönük şiirle müziği buluşturmuştur. Konuşma rahatlığında söyleyeceklerini kısa ve en kestirme yoldan söyleyen aşık, şiirlerinde benzetme ve ifade ediş biçimi olarak oldukça gerçekçidir (Karaer: 11-67)

İncelediğimiz üçüncü âşık Köroğlu'nun XIV yüzyılda Bolu civarında yaşadığı genel kanı olsa da, aslında nereli olduğu, hatta gerçekten yaşayıp yaşamadığı bile kesin bir bilgiye dayanmamaktadır. Pek çok araştırmacı Köroğlu'nun varlığını farklı tarihlere hatta farklı coğrafyalara dayandırmaktadır. "*Fuat Köprülü "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde XVI. yüzyıl öncesini işaret eder. Evliya Çelebi, Ziya Gökalp, ArakelTebrizi, Ümit Kaftancıoğlu, M. H. Tehmasib, Cafer Cabbarlı, Sırrı Numan; Köroğlu'nun yaşadığı yer olarak Anadolu'yu işaret ederken, N. G. Cerişevski Köroğlu'nu Azebaycanlı olarak gösterir. Chotdzko, Fahrettin Kırzıoğlu, Tahir Alangu Köroğlu'nun II. Abbas (1642-1667) zamanında Horasan'da yaşadığını ileri sürerken, Faruk Sümer Köroğlu'nun Anadolu'dan İran coğrafyasına yayıldığı, Rıza Nur ve Dumezil Kafkasyalı, Fuat Köprülü de onun Astrabatlı olduğu görüşündedir. Mezaros'la A. H. Krappe ise Köroğlu'nun Fars olduğunu savunurken, Ermeni araştırmacı onun Ermeni olduğu konusunda ısrar eder.1 Tarihçi Mustafa Akdağ, Celali İsyanları adlı eserinde Köroğlu'nu XVI. yüzyılda Celâli isyanlarında rol almış bir çetebaşı olarak nitelerken, Ziya Gökalp, Millî Tetebbular Mecmuasının ilk cildinin üçüncü sayısında*

"Eski Türklerde İçtimaî ve Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur" adlı yazısında Köroğlu'nu Sakalara kadar götürür. A. Chodzko'ya göre Köroğlu, Teke boyundan olup adı da Ruşen'dir. Babası ise Türkistan padişahı Mirza Sarraf'ın atlarını güden bir çobandır (Boratav, 1984: 136). Bugün Bulgaristan'dan, Azerbaycan'a kadar uzanan coğrafyada şiirlerinin izleri sürülen ve bu nedenle de bu geniş coğrafyanın her yerinde sahiplenilen Köroğlu şiirlerinin içeriğinden yola çıkarak Bolulu olduğu kabul edilmektedir. Şiirlerinin içeriği ve şiirlerinin yayınlandığı cönklerden yola çıkarak da XVI yüzyıl şairi sayılmaktadır. Asıl isminin Ruşen Ali olduğu sanılan aşığın babasının kör edilmesi efsanesi ile körün oğlu olma durumu bilinen ismi haline gelmiş Köroğlu olmuştur. Şiirlerini koçaklama tarzında yazan Köroğlu'nun dili sadedir. Yiğitlik üzerine söylediği şiirleri hece ölçüsüyle söylenmiştir. Halkın ezilmişliğine isyandan yola çıkan şiirleri bu nedenle geniş coğrafyanın ve yüzlerce yıl halkın belleğinin malı olmuştur.

Yazılı kültürle tanışmamış, çoğu zaman memleketinin dışını görmemiş aşık da bile Divan edebiyatının kelimelerini görüyorsak, ünü sınırları ve zamanları aşmış Aşık Ömer, Karacaoğlan, Köroğlu'nda görmemiz olması gerekendir.

Yine bir haber geldi çeşme-i mestimden

Bana rahmeylemiş gelse gerektir

Çok zamandır cüda düştüm dostumdan

Ağlayan dideler gülse gerektir

Aşık Ömer (Ergün: 32)

Ömer sabreyle bu râz-ı müşkilin

Gelir râz-ı aşkın sorarlar müşkilin

Aşık Ömer (Ergun: 33)

Köroğlu der, budur derdim

Sarardı çehre-i zerdım

Bu benim nihâi derdim

Düştü dillere, dillere

Köroğlu (Öztelli, 1984: 85)

Diyarî gurbetin câr köşesinde

Eğleşilmez kisb ü kâr olmayınca

Karacaoğlan (Cunbur, 1973: 71)

Bu edebiyat her ne kadar üst kültürün olarak değerlendirilse de, zaman içerisinde yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi Aşık edebiyatını da etkilemiştir. Aşık Ömer gibi az ya da çok eğitim görmüş uzun zaman İstanbul'da bulunmuş ve Divan edebiyatına sempati duymuş sanatçılarda bu etki daha fazla olmuştur. Güneyin aşığı la-dini ve halkın konuştuğu yalın Türkçe ile yazdığı kabul edilen Karacaoğlan'da, savaş ve kahramanlık duygularıyla dünyasını görmüş Köroğlu'nda bu etki daha az olmuştu. Önemli olan azlık ya da çokluk değildir. Aynı kültürün bu sanatçıları da besleyip gelişimlerine katkı sağlamış olmasıdır. Sanatçılar da beslendikleri kaynakları eserlerinde göstermişlerdir..

1. Aşık Ömer'in Örnek Şiirlerinde Divan Edebiyatı İzleri

Râh

Hakikat **râhında** gönül bülbülü

Gonca evrakını râyegan okur

Cevreylemek

Yeter **cevreyledin** bana yazıktır

Güle güle gel geyvanım pâresi

Nikab

Gün saba goncanın açtı **nikabın**

Saf olup ref'etti anda icabın

Leb-i Sükker

Aşıkına bâde sundu

Leb-isükker dudağından

Bâd-i Sabâ

Yine **bâd-ı sabâ** esti

Ağam çıktı otağından

Sine

Açma bu **sineme** yâre

Kul hatasız olmaz hele

Cûş Eylemek

Seher vaktında **cûş eyler**

Âşıkın gönlün hoş eyler

Ejder

Ejderler misâli siyah kâkülün

Dökülmüş gerdanda teller hu çeker

Müştâk

Müştakındır senin niçe aşıklar

Meclisinde şirin diller hu çeker

Mihnet

Kamu insan bir âhenge mâildir

Kolay nedir **mihnet** nedir bilmezler

Meftun

Nice **meftunların** vardır ey güzel

Benim gibi ednâ kullar hu çeker

Dürr-i Meknun

Dürr-i meknun söylesen de kim anlar

Türkü nedir müfred nedir bilmezler

Türâb

Âşık Ömer hasmı ile görüşür

Tenin **türâb** hem aslına kar

Lütf Eylemek

Gele canım sana bir suâlim var

Lütuf eyle bana şundan haber ver

Felek

Bir zaman demezdim **feleğe** beli

Kim alur elinden ruhları âli

Hümâ

Serin olur Ayvansaray havası

Hümâ kuşu gibi yüksek yuvası

Âh u Efgân

Coşkun sular gibi çağladım aktım

Bülbül gibi âh u efgânımız var

Kalbi Âhen

Âşıka ettiğin başka fen gibi

Hiç görmedim **kalbi âhen** sen gibi

Peri resm

Âşık Ömer eder ey **peri resmim**

Eğrilmiş hilâle döndürdün cismim

Aşk Şarabı

Âşık Ömer der ki aşka yanarım

İçün **aşkın şarabını** kanarım

Dem Sürmek

Ölmeden bir **dem sürelim**

Uzak yollarda âlem var

Figan Eylemek

Bahar oldu düştük dile

Sen de **figan eyle** bülbül

Hâkipaye Yüz Sürmek

Varup **hâkipâye yüzüm sürmeye**

Selam olsun bizden ol kaşı yaya

Bülbül

Seyradna bahçede bağda

Gönlümüzü ağla **bülbül**

Cemâl

Hub **cemâlin** gördüm aklım şaşırdım

Yaradan Mevlâya kaldı çaresi

Sâki

Dolu sunar sana **sâki**

Yüreğinde aşkın oku

Zâr

Günümüz **zâr** ile geçer

Hep aşıklar böyle bülbül

Hâr

Hâr elinden gönce güle

Şikayetin söyle bülbül

Dil

Hele meydana gelsün dil

Pesend olsun da seyr eyle

Tutu Dil

Gönül eğlencesi ey **tutu dillim**

Ya benim kaşları hilâlim mi var

Rakib

Varup ol **rakibe** karşu koyacak

Zaifim sultanım mecâlim mi var

Kasdeylemek

Ne canın var el sözüne uyacak

Kasdeyleyüb canımıza kıyacak

Hasbıhâl

Aşkın ile **hasbıhâlin** söylerim

İnüp aşkın deryasını boylarım

Çeşm

Yine bir haber geldi **çeşm**-i mestimden

Bana rahmeylemiş gelse gerektir

Kâkül

Dolansın boynuna **kâkül**

Kemend olsun da seyr eyle

Seyr eylemek

Ki herbirine bir hasta

Fikend olsun da **seyr eyle**

Dildâr

Erişsin kaddi **dildârın**

Bülend olsun da seyr eyle

Ağyâr

Bugün dersin yarın dersin

Ağyârına yârim dersin

Leb

Paşam gözlerin süzülmüş

Lebinden şeker ezilmiş

Eyyâm

Bahar **eyyâmı** geçtikçe

Perişandır halin bülbül

Adu

Nazlı dilber benden kaçar

Adulara göğsün açar

Bâde

Bâde-i aşkı nuş eyler

Sakındıkça dilin bülbül

Destimâl

Destimâlimiz elinde

Nazlı nazlı salınırsın

Vefa

Ömer'im geçti serinden

Vefa gelmez dilberinden

Mâh-i tâbân

Ol siyah kâkülün gördüm

Mâh-i tâbâne yaslanmış

Aşık Ömer'in şiirlerinde kullanılan Divan edebiyatına ait kelimelerden bazıları şunlardır; râh, evrak, sabâ, gonca, nikâb, refetti, mekteb-i irfan, fehmetmek, cahil-i bed zebân, câr, cuş, rumuz-ı ayn, sem-i idrak, buy-ı amber, bâb, dimağ, kutb, didebân, mükâfat, ilm, izhâr, dilber, hûb, cemâl, cevreylemek, lütûf, kalb-i ahen, pâyine yüz sürmek, peri resm, mestâne göz, zülâl, bazirgâh, cevahir, kasdeylemek, r3akib, çeşm-i mest, cudâ, dide, felek, beli, âli, deyra,

hasbıhâl, gamze, sine, nişan, nazenin, müştak, ejder, misâl, kâkül, gerdan, gazel, meftun, ednâ, ahenk, mihnet, cürm, seyran, meclis-i dem u devran, mecis-i durr-i meknûn, müfred, mamûr, hasım, türâb, canân, üftâde, hâre, bâki, dildâr, bülbül, mabûd, ferman, münezzeh, muhal, asuman, cihan, kadd, bülend, seyr eylemek , menend, müddet, dil, pesend, zülf, nevrest, deste be deste, ağyâr, leb, figan, hâr, adu, bâd-ı sabâ, bade, sükker, fend, bâde-i aşk, nuş eylemek, sâki, dehân, cefâ, afitâb, gevher, destmâl, ser, vefâ, mah, tekellüm, gülşen, temâşâ, gül-i handan, mah-ı taban, nazar kılmak.

2. Karacaoğlan'ın Örnek Şiirlerinde Divan Edebiyatı İzleri

Pervâne

Yüküm gamdır, gam alırım satarım

Pervâneler gibi yanar tüterim

Dilber

Dilber, at kolların, dola boynuma

Ölüm endişesi gelmez aynıma

Minnet

Çünkü güzel bende meylin yoğ ise

Benim işim **minnet** ile zor değil

Lâl u Mercan

Düğmeler diktireyim **lâl u mercan**

Yârsız kalan dünya başıma zindan

Zülf

Üçü uzun boylu, kaşların süzer

Üçü orta boylu, **zülfünü** düzer

Viran

Bahçe viran olmuş, bağı nidelim?

Dökülmüş yaprağın gülün kalmamış

Diyâr-ı Gurbet

Diyâr-ı gurbetin câr köşesinde

Eğleşilmez kisb ü kâr olmayınca

Nâr

Kızlar gitti deyi pınar ağladı

Açıştım yüreğim yandı bu **nâra**

Cilve-Naz

Bizlere gelince **nâz** üstüne **nâz**

İllere gelince **cilvelenirsi**n

Leb

Gayri insafa gel, **lebleri** balım

Şu benim derdime dermanım, tez gel

Keman Kaş

Gönüller eğleyen bir kaşı keman

Kaşları kemanım, amanın tez gel

Cemâl

Cemâlim karşımdan gitmez her zaman

Düşünüp derdimi edeyim beyan

Hâr

Has bahçandan dersem gonca gülünü

N'eyleyim, **hâr** almış sağ ve solunu

Âh

Garib bülbül gibi artıyor **âhım**

Göğsünde din, iman var ise tez gel

Medh

Güzeller içinde **medhin** eyleyim

İl ile gezmeye merâmın nedir

Deryâ

Karacoğlan bunu böyle söyledi

İndi, aşkın **deryâsını** boyladı

Merâm

Ben kendi derdime yanıp ağlarken

Yeni derd katmaya **merâmın** nedir?

Figân

Seherde oturur bülbül **figâna**

Gayri, kuşlar dillenecek zamandır

Çeşm

Bakın hey ağalar, bakah halına

Değirmenler döner **çeşmin** seline

Felek

Zalim **felek** bizi yaktı, yandırdı

Savurdu havaya küllerimizi

Sîne

Yine zindan oldu dünya başıma

Sînem ataşlara yandı, gidiyor

Güman

Karacoğlan der ki, **gümanım** yoktur

Gayri, rakiblere amanım yoktur

Misk

Göğsünün üstüne **misk** mi bürünmüş?

Yanağın çevresi bal, kömür gözlüm

Cihân

Ben de çok gezerdim ili, **cihânı**

Güzeller söylemez asla yalanı

Ser

Her seher, her sabah ötür bülbüller

Aşkı bu **serime** kondu, gidiyor

Gam Leşkeri

Acem şâhı bize nâme gönderdi

Gam leşker'in üstümüze gönderdi

Bergüzâr

Ben kendi halımda gezdiğim yerde

Getirip **bergüzar** vermeseneydin

Karacaoğlan'ın şiirlerinde kullanılan Divan edebiyatına ait kelimelerden bazıları şunlardır; zülüf, deryâ, nâr, dilber, nisbet, yâd, zulum, mürekkep, kalem, divit, merâm, cihân, medh, bülbül, âh, gonca gül, hâr, cemâl, beyan, keman, kaş, perişan, leb, kerem, kanun, nâz, cilve, felek, vefâ, kahir,sâd, muhabbet, bergüzar, cana kast, misk, bô-ı sabâ, nâme, gam leşkeri, pervâne, zalım, güman, rakib, zindân, sine, hayal, seher, ser, dide, revân, gülşen, gikir, küllîyat, şem, diyâr, gurbet, çâr, kisb ü kâr, bend, lâl ü mercan, sıdk ile cân, minnet, meyil, âlim, sitem, figân, çeşm, virân

3. Köroğlu'nun Örnek Şiirlerinde Divan Edebiyatı İzleri

Hun

Bir kötü kavgadan dönmüş kaçıyor

Kaçma kötü kaçma, şimdin **hun** olur

Gam

Köroğlu düşmüştür **gama**, savaşa

İster elli yaşa, ister yüz yaşa

Derd-i Firâk

Çeken bilir dayim **derd-i firâki**

Söndürmek olur mu yanan çırağı

Ferace

Sağ yanı Ayvaz da, solu Bey Veli

Feracesi merdaneli Köroğlu

Zâr

Deryanın yüzünde yatan gemiler

Zârından da dağlar, taşlar iniler

Nusret

Kılıç değer, adam iki bölünür

Nusret bizim, bey neci, paşa ne

Âb-ı Hayat

Akar **âb-ı hayatı** biter yemişler

Aslan gibi dağlarda kalmalı

Dest

Bineyidim Kır Atımın üstüne

Alayıdım hançerimi **destime**

Bâde

Güzele **bâde** içirdim

Hasmı meydandan kaçırdım

Felek

Feleğin nolduğun bildim

Kâhice kâhice güldüm

Temâşa

Haykırdı çıktı meşeden

Gün tutuldu **temâşadan**

Kasd

Şirin canlar **kasdındadır**

Ayvaz bu gelen yâr bu gelen

Sada

Ok gıcırtısından, kalkan sesinden

Dağlar **sada** verip seslenmelidir

Köroğlu'nun şiirlerinde kullanılan Divan edebiyatına ait kelimelerden bazıları şunlardır; sada vermek, temâşa, mest, kasd, derd-i firag, gam, hun, ceng, felek, bâde, divân, menzil, dest, ab-ı hayat, ser, cihân, nişan, seyran etmek, derya, zâr, ferace, merdâne, mürüvvet, figân

SONUÇ

Türk edebiyatının kökeni sözlü edebiyata dayanmaktadır. Orta Asya'da ozan-baksının yuğ törenlerinde, toylarda, çeşitli durumlarda kopuz eşliğinde söylediği sözler, Türk edebiyatının temelini oluşturmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türklerin İslamiyet'i kabulü ve zaman içinde yerleşik hayata geçişle dini, sosyal hayatı ve edebiyatı değişmiş, özellikle edebiyatta ozan yerini aşığa bırakmış, anonim edebiyat yanında Aşık edebiyatı meydana gelmiştir. Aşık edebiyatı XVI yüzyılda biçim, içerik olarak ve bade içme, usta-çırak ilişkisi, doğaçlama şiir söyleme, usta malı söyleme, şiirde ismini-mahlasını geçirme gibi özellikleri ile geleneksel formunu klasikleştirmiştir. Halkın konuştuğu dille eserlerin oluşturulduğu Aşık edebiyatı halkın edebiyatı olmuştur. Divan edebiyatı ise yüksek zümrenin edebiyatıdır. Dili ağır ve ağdalı, eseri oluşturan ve genelde okuyanların eğitimli olduğu bu nedenle halka inememiş bir edebiyattır. Divan edebiyatı Arapça ve Farsçanın ağırlıklı kullanıldığı bir dille oluşturmuştur. Arapça ve Farsça terkipler, kelimeler Divan edebiyatının halka inmesine engel olmuştur. XIII yy sonunda ilk örneklerinin verildiği daha sonra vezin olarak aruzun kullanıldığı, gazel, kaside, mesnevi vb olarak isimlendirilen çeşitlerinin olduğu genelde nazıma dayanan edebiyat varlığını sürdürdüğü XIX yy sonuna kadar klasik formunu bulmuş, yaklaşık 600 yy zengin örneklerin verildiği Divan edebiyatı klasik edebiyat olmuştur. Dili, anlattığı dünya ve kullandığı vezin ile halkın içinden çıkan Aşık edebiyatından farklı görünse de aynı coğrafyada yaşayan toplumun içinden çıkan edebiyatın birbirinden etkilenmemesi söz konusu olamayacağından, birbirinden uzak gibi görünen bu iki edebi kol birbirini özellikle dil olarak etkilemiştir. Ne kadar halkın konuştuğu dille ve halkı anlatan ürünler veren edebiyat olarak bilinse de Aşık edebiyatı incelendiğinde görülmüştür ki Divan edebiyatının Arapça ve Farsça dil kadrosu bu edebiyatın içinde de yer almıştır. Eğitimli Aşık Ömer'in eserlerinde de, ümmi oldukları düşünülen Karacaoğlan ve Köroğlu'nun eserlerinde de Divan edebiyatının kelime olarak etkilerini görmek mümkündür. Yapılan çalışma göstermiştir ki medrese eğitimi almış olmasından dolayı Aşık Ömer'in dilinde Divan

edebiyatının dil kadrosu oldukça etkili olmuştur. Fakat Bolu'nun yiğitlik söyleyicisi Köroğlu ya da güneyin kadınını ve aşkı anlatan Karacaoğlan'ı da bu etkiden uzak kalamamıştır.

Bir milletin edebiyatı bir bütündür ve ayrı kollarda olsa bile başlangıçlarını oluşturan millet aynı, bu milletin ortak değerleri aynıdır. Bu nedenle de ayrı gibi görülen kolların birbirinden etkilenmeleri olağandır. Birbirini besleyen ve etkileyen edebiyatlar bu nedenle bir bütün olarak bakılıp sonra bütünün parçaları olarak incelenmelidir.

Binlerce yıl önceye dayanan anonim edebiyat Anadolu'ya geldikten sonra bulunduğu ve hitap ettiği çevreye, edebiyatı oluşturan sanatçının eğitim aldığı ve söylemek isteği mesaja göre değişik kollarda klasikleşerek varlığından edebi zenginlik oluşturmuştur. Bu nedenle Türk edebiyatı her bir kolu birbirini besleyip etkileyerek varlığını zenginleştirmiş ve bu güne kadar gelen, bugün de oluşturulmaya devam ürünlerle zengin bir edebiyat halini almıştır.

KAYNAKÇA

Akün, Ö. F. (1994). C.9, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi "divan edebiyatı" maddesi, C.9, İstanbul. İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Artun, E. (2008). Âşıklık edebiyatı araştırmaları. İstanbul. Kitabevi.

Artun, E. (2011). Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı. Adana. Karahan Kitabevi.

Batislam, D. (2016). Divan edebiyatı bahçesinden. İstanbul. Türkiyat Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Boratav, P. N. (1984). Köroğlu Destanı. İstanbul. Adam Yayınları.

Cunbur, M. (1973). Karacaoğlan. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Elçin, Ş. (1999). Âşık Ömer. Ankara. Kültür Bakanlığı.

Ergun, S. N. (Tarihsiz). Aşık Ömer hayatı ve şiirleri. Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi

Günay, U. (2005). Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi. Ankara. Akçağ Yayınları.

Halıcı, F. (1992). Âşıklık geleneği ve günümüz halk şairleri. Ankara. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları

Kabaklı, A. (2008). Âşık edebiyatı. İstanbul. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Karaer, M. N. (Tarihsiz) Karacaoğlan. Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul.

Özdemir, C. (2016). Değerlerin aktarımı bağlamında âşık edebiyatı ve gençlik. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi. S.32. C.32.

Öztelli, C. (1984). Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu. İstanbul. Özgür Yayıncılık

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTİM TEKNOLOJİSİ STANDARTLARINA YÖNELİK ÖZ YETERLİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF PRE-SCHOOL TEACHERS ON SELF-PROFITAL STANDARDS

Sibel AKŞAMOĞLU

ORCİD: 0000-0002-0268-1685, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Doç. Dr. Hanifi PARLAR

ORCİD NO: 0000-0002-6313-6955

İstanbul Ticaret Üniversitesi

ÖZET

Zaman geçtikçe her alanda olduğu gibi eğitim alanında da teknolojinin değeri git gide artmaktadır. Bu artışa karşılık kaliteli bir eğitim için öğretmenlerin kendini yeterli hissetmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi konusunda öz yeterliliklerini incelemektir. Araştırmanın evrenini İstanbul Anadolu yakası devlet okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenleri, örneklemini 200 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Veriler, "Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Öz yeterlilik Ölçeği" yardımıyla toplanmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojilerine yönelik öz yeterlilik algıları cinsiyet, kıdem, mezuniyet yılı ve yaş kriterleri açısından değerlendirilmiştir. Veriler betimsel tarama yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgulara göre okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlilik seviyesi düşük çıkmıştır. Cinsiyetlerine ve mezuniyet düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmazken yaşları ve mesleki kıdemlerine göre anlamlı farlılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim Teknolojisi, Eğitim Teknolojisi Standartları, Öz yeterlilik*

Abstract

As in time, the value of value in the field of education is increasing gradually. This is because he has to afford an education for graduation. From this point of view, its aim is to investigate the self-efficacy of preschool education in educational technology. In the schools of the research, pre-school teachers in the state schools of the Anatolian side of Istanbul, and 200 pre-school schools were formed as the sample. The data were collected in the best way in the "Self-

Assessment Scale for Educational Technology Standards". Self-efficacy perceptions, years of education and age evaluations for the technologies of pre-school education were evaluated. The data were analyzed by descriptive scanning method. When we look at the pre-school period, the essence is mentioned in detail in terms of education. Significant differences in age and occupation and seniority, while no Ortalamaingful life is possible according to their gender and graduation.

***Key words**: Educational Technology, Educational Technology Standarts, Self-Efficacy*

1. GİRİŞ

Dünya sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Eğitimde gelişmelere uyum sağlayan bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanoğlu sürekli değişime karşı mücadelesini ancak kendini yenileyerek kazanabilir. Fizyolojik yaşamda beslenme, üreme gibi temel ihtiyaçlar ne kadar önemliyse toplumsal yaşam içinde eğitim odur (Dewey, 1996. Akt. Erdem ve Demirel, 2002).

Eğitimde kullanılan davranışçı yöntemler günümüzde geçerliliğini yitirmiş ve yerini yapılandırmacı öğrenme yöntemlerine bırakmıştır. Perkins (1999)'e göre yapılandırmacı yaklaşım öğrenenin bilgiyi kendi bilişsel süreçlerini kullanarak tekrar yapılandırmasıdır. Bilgi, öğrenen tarafından ezberlenerek değil transfer edilerek, yeniden yorumlanarak elde edilir.

Öğrenmenin kalıcılığını artırmak için birçok yöntem vardır. Bunlardan biri de teknolojiyi kullanmaktır. Teknolojinin eğitim alanındaki gelişmelerini inceleyen eğitim teknolojisi alanı eğitimde niteliği artırmak için ortaya atılan her türlü araştırma girişimidir (Özçiftçi, 2014). Eğitim teknolojisi kavramı eğitimde malzeme kullanımı yanında insan-teknoloji etkileşimi, performans teknolojisi, sanal eğitim gibi konuları da içine almaktadır (Şimşek, 2016).

Okul öncesi dönem çocuğu henüz soyut kavramları idrak etmekte güçlük yaşayacağı için teknolojinin getirmiş olduğu somutlaştırma çocuğun öğrenebilmesinde çok büyük önem taşır. Bu yüzden özellikle okul öncesi alanında çalışan öğretmenlerin eğitim teknolojisi alanında meslekî yeterliliğinin olması çok büyük bir önem arz etmektedir.

Teknoloji her alanda karşımıza çıkmakta ve hayatımızı kolaylaştırmaktadır. Teknoloji kullanımı da her şeyin değiştiği ve geliştiği dünyada önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Eğitimcilerin de sürekli kendilerini yenilemeleri ve çağa ayak uydurmaları gerekmektedir. Toplumun kalitesini artırmak gereklidir. Öğrencinin öğrenmesini artıracak en önemli unsurların başında öğretmen gelmektedir. Öğretmenler eğitim ve öğretim materyallerinin etkili bir şekilde

kullanabilmelidirler. Çağımızda öğrenmenin kalıcılığını artırmak için görsel ve işitsel özellikleri bir arada bulunduran eğitim teknolojisi araçları kullanılmaktadır. Bir başka deyişle eğitim teknolojisi standartları öğretmenler tarafından tüm dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Eğitim teknoloji standartları, öğretim programlarının kalıcılığını artırmak için öğretmenler tarafından sınıf içerisinde kullanılan teknolojik ve dijital araç gereçler, öğrenme ortamları ve uygulamaları olarak tanımlanabilir. Tüm ülkede bütün dersleri kapsadığı ve aynı uygulamalar kullanıldığı için eğitim teknoloji standartları olarak adlandırılmaktadır. Avrupa ve Amerika kıtasındaki ülkelerde belirli Ulusal Eğitim Teknolojisi Standartları (NETS) bulunmaktadır. Fakat ülkemizde böyle bir standartlaşma çalışması bulunmamaktadır. Öğretmenleri teknoloji kullanımını artırmak konusunda bizim ülkemizde de bu konuda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Yurtiçi alan yazın incelendiğinde (yök tez, Google akademi, üniversite veri tabanları) bu konuda öğretmen adaylarıyla ilgili çalışmalar yapıldığı ancak okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterlilik düzeylerinin belirlenmesiyle ilgili bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırma alan yazına bu konuda katkı sağması açısından önemlidir. Bu araştırma okul öncesi öğretmenlerin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik kendilerine olan inançlarının ne düzeyde olduğunu ortaya koymak ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin bu konuda yapacakları gelişmelere rehberlik edecektir.

Bu çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterliliklerinin ne düzeyde olduğunu incelemektir. Alt amaçları ise şunlardır:

- Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisine yönelik öz yeterlilikleri hangi düzeydedir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisine yönelik öz yeterlilik düzeyleri cinsiyetlerine, yaşlarına, mezuniyet düzeylerine ve meslekî kıdemlerine göre değişmekte midir?

1.1. Eğitim Teknolojisi

Teknolojinin insan hayatına girmesiyle her alanda birçok gelişme sağlanmıştır. Bu alanlardan bir tanesi de eğitimdir. Eğitim teknolojisi eğitimdeki verimliği artırmak için kullanılacak yöntemlerden birisidir. Eğitim teknolojisi, teknolojik gelişmelere göre eğitimdeki istenilenlere

yön verir. Teknolojik aletlerin hayatımıza girmesiyle her şey daha da kolaylaşmıştır. Özellikle bilgisayar ve internetin yaygınlaşmasıyla eğitim alanında da bilginin kalıcılığı artmış ve verimlilik yükselmiştir. Bu da teknoloji ve eğitimi ayrılmaz bir bütün haline getirmiştir (Bulun, Gülnar ve Güran, 2004).

> Eğitim teknolojisi, daha etkin bir öğrenme-öğretme temini için insan-makina sistemlerinde personel ve öğretim araçlarının faaliyetlerini koordine eden; çevresel faktörleri artan bir duyarlıkla kontrol altında bulunduran, kuram ile uygulamanın birleştiği ve eğitim işlemlerinin devamlı olarak geliştirildiği uygulamalı bilimsel araştırmalara dayalı bir disiplin alanıdır. Eğitimle ilgili kuramların etkin ve olumlu biçimde uygulamaya dönüştürülmesi için personel-araç-gereç, süreç ve yöntemlerden oluşmuş bir sistemler bütünüdür (Alkan, 1974, s.340).

Eğitim teknolojilerini öğrenme ortamına getirecek ve uygulayacak kişiler öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenler her yönden teknoloji eğitimine sahip ve donanımlı olmalıdırlar. Öğretmenler eğitimde teknolojiyi kullanarak öğrencilerin yaratıcılığını geliştirebilir ve öğrenme ortamını zenginleştirebilirler (İşman vd., 2002).

1.1.1. Eğitim Teknolojisi Standartları

Eğitimde teknolojik gelişmelere uyum sağlama çalışmalarını yürütecek ve öğrenme ortamında kullanacak kişiler öğretmenlerdir. Birçok ülkede öğretmenlere eğitimde teknoloji kullanımı konusunda eğitimler verilmektedir. Öğretmenlerin branşları ne olursa olsun teknolojik bilgiyi ve beceriyi aynı şekilde kullanmaları için oluşturulmuş nitelikler vardır. Bunlar eğitim teknolojisi standartları olarak adlandırılmaktadırlar. Öğretmenlerin teknoloji kullanımına yönelik yeterli bilgiye sahip olmamaları eğitim ve öğretim sürecinde eğitim teknolojisi konusunda birlik sağlama gereksinimi beraberinde getirmiştir. Bu sebepten dolayı eğitim teknolojileri standartları belirlenmiş ve öğretmenlerin hangi teknoloji kullanımında hangi bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir (Çoklar, 2008). Öğretmenler için belirlenen eğitim teknoloji standartları şunlardır (ISTE, 2021):

- Öğrenen; başkalarından ve başkalarıyla birlikte öğrenerek ve öğrencilerin öğrenimini geliştirmek için teknolojiden yararlanan kanıtlanmış ve gelecek vaat eden uygulamaları keşfederek uygulamalarını sürekli olarak geliştirirler.
- Lider; öğrencilerin yetkilendirilmesini ve başarısını desteklemek ve öğretme ve öğrenmeyi geliştirmek için liderlik fırsatları ararlar.
- Vatandaş; öğrencilere dijital dünyaya olumlu katkıda bulunmaları ve sorumlu bir şekilde katılmaları için ilham verir.

- İşbirlikçi; uygulamayı geliştirmek, kaynakları ve fikirleri keşfetmek, paylaşmak ve sorunları çözmek için hem meslektaşları hem de öğrencileri ile işbirliği yapmak için zaman ayırır.
- Tasarımcı; öğrenen, değişkenliğini tanıyan ve bunlara uyum sağlayan özgün, öğrenci odaklı etkinlikler ve ortamlar tasarlar.
- Kolaylaştırıcı; öğrencilerin teknoloji standartları başarılarını desteklemek için teknolojiyle öğrenmeyi kolaylaştırır.
- Analist; öğrencilerin öğretimlerini yönlendirmek ve öğrencileri öğrenme hedeflerine ulaşmalarında desteklemek için verileri anlar ve kullanır.

Alkan (1998) tarafından yapılan eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi tanımlarından yola çıkarak, eğitim teknolojisinin tüm disiplinleri kapsaması nedeniyle bu belirlenen özellikler eğitim teknolojisi standartları olarak adlandırılmıştır. Ortaya konulan standartlar tüm branş ve okullardaki öğretmenleri kapsamaktadır.

Sürekli gelişen çağda öğretmenlerden beklenen kendilerini ve mesleki gelişimlerini teknolojik gelişmelere paralel yenilemeleridir. 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi'nde de belirtildiği gibi öğretmenler için eğitim teknolojisi standartları öğretmenlerin özümsemesi gereken ve küçük yaştan itibaren öğrencilere aktarmaları beklenen davranışlardır (Güneş, 2019).

Birçok ülke kendi eğitim teknolojisini belirlemiştir ve tüm ülkede eğitim teknolojileri aynı şekilde uygulanmaktadır. Özellikle ABD'de NETS (National Education Technology Standarts) konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. UNESCO (2002) verilerine göre ABD'de uygulanan standartlar üç özelliğe sahiptir. Birincisi ABD birçok eyalete sahip olduğu ve bunların hepsine göre düzenlendiği için uygulanan standartlar ulusal bir özellik kazanmışlardır. İkincisi diğer eğitim teknolojisi standartlarından farklı olarak öğretmenlere, öğrencilere, yöneticilere uygun farklı standartlar belirlenmesidir. Üçüncü ise diğer ülkelerdeki gibi tavsiye niteliğinde kalmamış projelerle yürütülmüş ve başarısı takip edilmiştir. ABD'nin geliştirdiği standartlar İngiltere, Çin, Avustralya gibi ülkelerde de uygulanmaktadır.

Eğitim teknolojisi standartları ülkemizde tavsiye niteliğinde kalmıştır. Bilişim Teknolojilerine yatırımlar yapılmakta fakat daha istenilen ilerleme kaydedilememiştir. Uluslararası alanda kabul gören NETS standartları birçok ülke tarafından uyarlanarak kullanılmaktadır. Bu durum ülkemizde de yapılabilir ve bu konuda standartlaşmaya gidilebilir (Çoklar, 2008: 13).

1.2. Öz Yeterlilik

Çoklar'a (2008) göre öz yeterlik kişinin bir işi yaparken kendine olan inancı olarak tanımlanabilir. Öz yeterlik kavramını ilk kez kullanan kişi Bandura'dır. Bandura'ya (1986) göre öz yeterlilik kişinin inanışları davranışlara bağlıdır ve bir işi nasıl organize ettiğine ve yürüttüğüne yönelik yargılarıdır.

Alabay'a (2006) göre öz yeterlik inancı kişinin bir problemle karşılaştığında onu çözmek için ne kadar mücadele ettiği ve uğraştığı olarak tanımlanmıştır.

Öğrencilerin başarma duygusunu tattıkları en önemli yerlerden birisi de öğrenme ortamlarıdır. Öğretmen, uygun öğrenme ortamları hazırlayarak öğrencilerin kendilerine olan öz yeterlilik inançlarını geliştirmelidir. Bunun içinde öğretmenlere gerekli eğitimler verilerek eğitim ortamlarındaki kendilerine olan öz yeterlilik inançları geliştirilmelidir. Öğretmen teknoloji kullanımını konusunda ne kadar çok eğitim alır ve geliştirilirse bu konuda öz yeterlik inancı da aynı şekilde artacaktır.

1.2.1. Teknolojiye Yönelik Öz Yeterlilik

Teknoloji yönelik öz yeterlilik, bireyin teknoloji kullanımına yönelik kendine olan inancıdır. Bu inanç kişinin teknoloji kullanımını hayatının içine entegre ettikçe gelişecektir. Eğitim alanında öğretmen teknolojiyi sınıf ortamında ne kadar kullanırsa teknolojik öz yeterlilik o kadar artacaktır.

Bu konuda yapılan araştırmalarda genellikle bilgisayar kullanımında yüksek öz yeterliğe sahip kişilerin bilgisayarı daha çok kullandıkları bulunmuştur (Çoklar, 2008). Compeau ve Higgins (1995) ve Chao (2003) tarafından yapılan araştırmalara göre bilgisayar kullanımında düşük öz yeterliğe sahip kişilerin daha az bilgisayar kullandıkları ve bilgisayar kullanırken bir sorunla karşılaştıklarında sorunu çözmek için daha az çaba harcadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Saleh'in (2008) yaptığı araştırmaya göre ise öğretmenlerin sahip oldukları eğitim teknolojisi öz yeterliği eğitim ortamı içinde kullanılan teknolojiyi etkilemektedir. Öğretmenlerin sahip oldukları bilgisayar kullanımı öz yeterliği arttıkça ders içeriğine uygun olarak eğitim teknolojisi kullanımı da artmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterliliklerinin ne düzeyde olduğunu incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, tarama modellerinden betimsel tarama modeli tercih edilmiştir. Betimsel tarama modeli, görünen

şekliyle konuyu, bireyi ya da olayı olduğu gibi aktarmaktır. Çalışmada ele alınan konu olay ya da birey kendi şartlarında değerlendirilir (Karasar, 2002).

2.1.Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında İstanbul ili Anadolu yakasında devlet okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Bu evrenden kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen 220 okul öncesi öğretmeni seçilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi, evrenin sınırlarının ve elemanların kesin olarak belirlenemediği durumlarda kullanılır. Bu tip bir örneklemede araştırmacı, evreni temsil edebileceği düşündüğü araştırma konusuyla ilgi bir örnek bulduktan sonra, bu örneğe tanıdığı başka örneklerin bulunup bulunmadığını sormaktadır. Daha sonra mevcut örnek tarafından önerilen bu yeni kişiler de araştırmaya dahil edilerek çalışma yürütülmektedir. Dolayısıyla zincirleme olarak örnek büyüklüğü artmaktadır. Örnek böylece, sanki karda itilerek büyüyen, bir kartopu gibi büyüme gösterir. Bu örnekleme tipinde en temel problem, ilk örneğe ulaşmaktır.

Örneklem seçiminde İstanbul ili Anadolu yakasında devlet okullarında görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenlerini farklı okullardan kartopu yöntemiyle belirlenmiştir. Öğretmenler seçilirken gönüllülük esasına göre katılmak isteyenler arasından alınmıştır. Bu okullardan 220 öğretmen seçilmiştir. Uygulanan ölçeklerde istenilen ve araştırmanın bulgularını etkileyen bilgileri doldurmayan öğretmenler değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınamayan öğretmen sayısı 20 olup geri kalan 200 öğretmen bilgileri değerlendirmeye alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterlilik düzeylerini Ömer Şimşek ve Taha Yazar (2016) tarafından belirlemek için tarafından geliştirilen Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Öz-Yeterlik Ölçeği (ETSYÖ) ölçeği uygulanmıştır.

2.2.1. Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Öz-Yeterlik Ölçeği (ETSYÖ)

Şimşek ve Yazar (2016) tarafından geliştirilen Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Öz-Yeterlik Ölçeği (ETSYÖ) 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Biraz Katılıyorum”, “Katılmıyorum” ve “Tamamen Katılmıyorum” şeklinde cevaplanmaktadır.

Araştırmada ölçeğin kapsamını belirlemek için öncelikli olarak ISTE-T (2008) standartları ve performans göstergeleri ve açıklamaları incelendikten sonra bu standartları açıklayan Morphew (2012) ve Cennamo, Ross ve Ertmer'in (2010) çalışmaları da göz önünde tutulmuş ve alan uzmanlarının değerlendirmesi için 62 maddelik bir anket formu oluşturulmuştur. 12 katılımcı uzmanın görüşlerini belirttiği kapsam geçerlik oranları(KGO) hesaplanmıştır. KGO hesaplandıktan sonra 40 maddelik bir pilot ölçek hazırlanmıştır. ETSYÖ ölçeğinin alt boyutları, (1) Öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırma ve yaratıcılığı teşvik etme (2) Dijital çağa uygun öğrenme ortamları ve değerlendirme etkinlikleri tasarımlama ve geliştirme (3) Dijital çağın çalışma ve öğrenme anlayışına öncülük etme (4) Dijital vatandaşlıkta model olma (5) Mesleki gelişim ve liderlik etkinliklerine katılma şeklindedir.

Araştırmada, Hem DFA1 hem de DFA2 grubu için DFA'nın uygulanmasından önce Tabachnick ve Fidell (2007) tarafından belirtilen sayıltılara göre veri setleri incelenmiştir. Örneklem ve kayıp veri, doğrusallık ve normallik, çoklu bağlantılılık ve aykırı gözlemler ön koşulları incelendikten sonra öğretmen ve öğretmen adayları için iki farklı doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisine yönelik öz yeterliliklerinin hangi düzeyde olduğunu görmek ve bu düzeylerinin cinsiyet, yaş, meslekî kıdem ve mezuniyet düzeylerine göre nasıl değiştiğini analiz etmek amacıyla betimsel analiz yöntemi, bağımsız örneklem testi, t-testi kullanılmıştır. Veriler, bilgisayar programı (SPSS 21) kullanılarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisine yönelik öz yeterlilik düzeylerini belirlemek üzere uygulanan ölçeğe ait toplam puan ve alt puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları betimsel analiz ile belirlenmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik toplam puanları ve alt boyutları Tablo 1'de gösterilmektedir:

Tablo 1: Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik toplam puanları ve alt boyutları

Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Std. Sapma
F1	200	2,118	,8841
F2	200	1,955	,8168
F3	200	2,030	,8278
F4	200	2,193	,8719

F5	200	1,796	,8218
Geçerli N	200		

F1= Öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırma ve yaratıcılığı teşvik etme

F2= Dijital çağa uygun öğrenme ortamları ve değerlendirme etkinlikleri tasarımlama ve geliştirme

F3= Dijital çağın çalışma ve öğrenme anlayışına öncülük etme

F4= Dijital vatandaşlıkta model olma

F5= Mesleki gelişim ve liderlik etkinliklerine katılma

Tablo 1'de okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterliliği toplam puan ve alt puanların ortalamaları ve standart sapmaları gösterilmiştir. Eğitim teknolojisi öz yeterliliğine ilişkin alt boyutlardan "öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırma ve yaratıcılığı teşvik etme (x=2,1)"nin en yüksek aritmetik ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. "Mesleki gelişim ve liderlik etkinliklerine katılma (x=1,7)" alt boyutunun ise puan ortalaması en düşüktür. Anketten alınan puanların alt boyutlarının aritmetik ortalamalarına bakarsak 5 üzerinden oldukça düşük değerler alındığı görülmektedir. Bu sonucuna göre okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterliliğinin oldukça düşük olduğu yorumunu yapabiliriz.

Çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik düzeyinin mesleki kıdemlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ölçek puanlarının betimsel tablosu ve ANOVA testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının Mesleki kıdemlerine göre ANOVA testi sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
F1	Gruplar Arası	616,156	2	308,078	5,065	,007
	Grup İçi	11983,124	197	60,828		
	Toplam	12599,280	199			
F2	Gruplar Arası	956,505	2	478,252	7,647	,001
	Grup İçi	12320,995	197	62,543		
	Toplam	13277,500	199			
F3	Gruplar Arası	143,983	2	71,992	4,343	,014
	Grup İçi	3265,517	197	16,576		
	Toplam	3409,500	199			
F4	Gruplar Arası	348,793	2	174,396	4,863	,009
	Grup İçi	7064,707	197	35,861		
	Toplam	7413,500	199			
F5	Gruplar Arası	499,101	2	249,551	4,733	,010
	Grup İçi	10387,779	197	52,730		
	Toplam	10886,880	199			

*p <0.05

Eğitim teknolojisi öz yeterlik düzeyinin mesleki kıdemlerine göre (5 Yıl ve altı, 6-10 Yıl, 10 Yıl ve üzeri) farklılık gösterip göstermediğini gösteren tabloya baktığımızda tüm alt boyutlarda sonuçlar 0.05'ten küçük olduğu için anlamlı bir farklılık vardır. En yüksek anlamlı farklılık 'dijital çağa uygun öğrenme ortamları ve değerlendirme etkinlikleri tasarımlama ve geliştirme' alt boyutunda görülürken en düşük anlamlı farklılık 'dijital çağın çalışma ve öğrenme anlayışına öncülük etme' alt boyutunda görülmektedir.

Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknoloji öz yeterlik puanlarının mezuniyet düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ölçek puanlarının betimsel tablosu ve bağımsız t testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3: Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının mezuniyet düzeyine göre bağımsız t testi sonuçları

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
F1	Equal variances assumed	19,588	,000	-1,023	198	,307	-3,3746	3,2979	-9,8780	3,1289
	Equal variances not assumed			-,469	5,057	,658	-3,3746	7,1883	-21,7898	15,0407
F2	Equal variances assumed	25,484	,000	-1,564	198	,120	-5,2749	3,3736	-11,9278	1,3780
	Equal variances not assumed			-,657	5,047	,540	-5,2749	8,0297	-25,8587	15,3089
F3	Equal variances assumed	17,300	,000	-2,132	198	,034	-3,6254	1,7007	-6,9792	-,2716
	Equal variances not assumed			-1,008	5,061	,359	-3,6254	3,5949	-12,8327	5,5819
F4	Equal variances assumed	23,722	,000	-,671	198	,503	-1,7010	2,5335	-6,6972	3,2951
	Equal variances not assumed			-,298	5,053	,778	-1,7010	5,7072	-16,3255	12,9234
F5	Equal variances assumed	29,043	,000	-1,863	198	,064	-5,6770	3,0471	-11,6859	,3319
	Equal variances not assumed			-,768	5,045	,477	-5,6770	7,3950	-24,6361	13,2822

*p <0.05

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlilik puanlarının mezuniyet düzeyine göre (Lisans, Yüksek Lisans) anlamlı farklılık olup olmadığını gösteren tablo incelendiğinde yalnızca tabloda F3 ile gösterilen "Dijital çağın çalışma ve öğrenme anlayışına öncülük etme" alt boyutunda istatiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir (p <0.05).

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla bağımsız t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4: Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının cinsiyete göre bağımsız t testi sonuçları

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
F1	Equal variances assumed	5,427	,021	,085	198	,932	,2818	3,3065	-6,2387	6,8023
	Equal variances not assumed			,457	147,803	,649	,2818	,6172	-,9378	1,5014
F2	Equal variances assumed	,629	,429	-,066	198	,948	-,2234	3,3944	-6,9171	6,4704
	Equal variances not assumed			-,125	6,313	,904	-,2234	1,7880	-4,5463	4,0996
F3	Equal variances assumed	,048	,827	,310	198	,757	,5326	1,7197	-2,8586	3,9239
	Equal variances not assumed			,354	5,418	,737	,5326	1,5057	-3,2497	4,3150
F4	Equal variances assumed	,129	,719	,264	198	,792	,6701	2,5360	-4,3308	5,6710
	Equal variances not assumed			,344	5,556	,744	,6701	1,9481	-4,1906	5,5308
F5	Equal variances assumed	1,539	,216	,282	198	,778	,8660	3,0731	-5,1941	6,9261
	Equal variances not assumed			,630	6,966	,549	,8660	1,3745	-2,3875	4,1195

* *p <0.05

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Sadece öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırma ve yaratıcılığı teşvik etme alt boyutunda anlamlı farklılaşma olmuştur (p<0,05). Diğer boyutlarda bir fark olmadığı için cinsiyet etkeninin etkili olmadığı yorumu yapılabilir.

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Elde edilen veriler Tablo 5'de verilmiştir:

Tablo 5: Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının yaşlarına göre ANOVA testi sonuçları

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
F1	Gruplar Arası	795,087	2	397,544	6,635	,002
	Grup İçi	11804,193	197	59,920		
	Toplam	12599,280	199			
F2	Gruplar Arası	1034,522	2	517,261	8,323	,000
	Grup İçi	12242,978	197	62,147		
	Toplam	13277,500	199			
F3	Gruplar Arası	280,175	2	140,088	8,819	,000
	Grup İçi	3129,325	197	15,885		
	Toplam	3409,500	199			
F4	Gruplar Arası	450,052	2	225,026	6,366	,002

	Grup İçi	6963,448	197	35,347		
	Toplam	7413,500	199			
	Gruplar Arası	496,601	2	248,300	4,708	,010
F5	Grup İçi	10390,279	197	52,743		
	Toplam	10886,880	199			

*p <0.05

Okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi öz yeterlik puanlarının yaşlarına göre (30 yaş ve altı, 30-40 yaş arası, 40 yaş ve üstü) anlamlı farklılık olup olmadığını gösteren tablo incelendiğinde tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p<0.05$). 'Dijital çağa uygun öğrenme ortamları ve değerlendirme etkinlikleri tasarımlama ve geliştirme ve dijital çağın çalışma ve öğrenme anlayışına öncülük etme' alt boyutlarında en yüksek anlamlı fark görülmektedir. 'Mesleki gelişim ve liderlik etkinliklerine katılma' alt boyutunda ise diğer alt boyutlara göre en düşük anlamlı fark olduğu anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada elde edilen bulgulara göre okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojisi yeterliliğinin seviyesi düşüktür. Analizler sonucunda;

- ✓ Okul öncesi öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre eğitim teknolojisi düzeyleri arasında belirgin bir fark bulunmamıştır.
- ✓ Okul öncesi öğretmenlerinin yaşları ile eğitim teknolojisi düzeyleri arasında bir fark bulunmuştur.
- ✓ Okul öncesi öğretmenlerinin mezuniyet düzeyi ile eğitim teknolojisi düzeyleri arasında belirgin bir fark bulunmamıştır.
- ✓ Okul öncesi öğretmenlerinin meslekî kıdemleri ile eğitim teknolojisi düzeyleri arasında belirgin bir fark bulunmuştur.

Öneriler

Okul öncesi dönem çocuğun somut olarak öğrendiği bir dönem olduğu için teknolojiyi bu dönemde pozitif yönde kullanmak çok önemlidir fakat ulaşılan sonuçlar okul öncesi öğretmenlerinin bu konuda yetersizliğini göstermektedir. Bu yüzden okul öncesi öğretmenlere:

- ✓ Eğitim teknolojisi konusunda hizmet içi eğitimler verilebilir.
- ✓ Üniversitelerde eğitim teknolojisi zorunlu ve uzun saatli bir ders olarak okutulabilir.
- ✓ Okul öncesi sınıfında teknoloji donanımı arttırılabilir.

Bu araştırma eğitim teknolojisinde öğretmen yetersizliğini öne süren bir araştırma olduğu için diğer araştırmacılara ışık tutabilir. Eğitim teknolojisi alanında diğer branşlardaki öğretmenlerin yeterliliğinin ne düzeyde olduğuna bakılabilir.

KAYNAKÇA

Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T. ve Özdemir, S. (2015). *STEM Eğitimi Türkiye raporu*. İstanbul: Scala Basım.

Alabay, E. (2006). İlköğretim okul öncesi öğretmen adaylarının fen ile ilgili öz yeterlik inanç düzeylerinin incelenmesi. *Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(1), 30-40.

Alkan, C. (1974). Eğitim Teknolojisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7*(1). 339-344.

Alkan, C. (1998). *Egitim Teknolojisi*. (6. baskı). Ankara: Anı.

Ayaz, M. F., Oral, B., & Söylemez, M. (2015). Türkiye'de Öğretmen Eğitimi İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online, 14*(2), 787-802.

Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Yetiştirmede Yeniden Yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 20*, 16-25.

Bulun, M., Gülnar, B. ve Güran, M. S. (2004). Eğitimde mobil teknolojiler. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 3*(2), 165-169.

Compeau, D. ve Higgins, C. (1995). Computer Self-Efficacy: Development of A Measura and Initial Test. *MIS Quarterly***.** ss.189-211.

Çoklar, A. N. (2008). *Öğretmen Adaylarının Eğitim Teknolojisi Standartları İle İlgili Öz Yeterliklerinin Belirlenmesi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Erdem, E. ve Demirel, Ö. (2002). Program Geliştirmede Yapılandırmacılık Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(23).

Güneş, M. G. (2019). *Öğretmenlerin Eğitim Teknolojisi Standartları ile İlgili Özyeterliliklerin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Gül, Z. (2012). *Fen Eğitiminde Öğretmenlerin Özel Alan Yeterlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

ISTE (International Society for Technology in Education). (2021). https://id.iste.org/my-profile/standards-download (20.09.2021 tarihinde erişildi).

İlğan, A. (2013). Öğretmenler İçin Etkili Mesleki Gelişim Faaliyetleri. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14.

İşman, A., Baytekin, Ç., Balkan, F., Horzum, B. ve Kıyıcı, M. (2002). Fen Bilgisi Egitimi ve Yapısalcı Yaklasım. The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, 1(1).

Karasar, N. (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel.

Khurmyet G. (2016). *Mobil Eğitim Teknolojisi Olarak Tablet Bilgisayarın Etkin Öğrenim Amaçlı Kullanımı: Özel Ortaöğretim Kurumları Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Lortoğlu, A. (2008). *Sınıf Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Öğretim Programı Kapsamında, Eğitim Teknolojisi Uygulamalarında Karşılaştıkları Güçlükler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2010). Yenilikçi Öğretmenler Eğitimi - Yenilikçi Öğretmenler Kaynak Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. http://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39 adresinden alındı.

Mısırlı, Z. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Eğitim Teknolojisi Standartlarına İlişkin Yeterliklerinin İncelenmesi* (Doktora Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Önür, Z. (2018). *Ortaokul Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Öğrenme Becerileri ile Eğitim Teknolojisi Yeterlilikleri Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Özçiftçi, 2014. *Sınıf Öğretmenlerinin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Özyeterliklerinin İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya Üniversitesi, Amasya.

Özer, B., & Gelen, İ. (2008). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerine Sahip Olma Düzeyleri Hakkında Öğretmen Adayları Ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39-55.

Saleh, H. K. (2008). Computer Self-Efficacy of University Faculty in Lebanon.Educational Technology Research and Development, 56(2), ss.229-240.

Seferoğlu, S. S. (2004a). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Yeterlilikleri Açısından Kendilerini Değerlendirmeleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 26, 131-140.

Şimsek, O., & Yazar, T. (2016). Education Technology Standards Self-Efficacy (ETSSE) Scale: A Validity And Reliability Study. *Eurasian Journal Of Educational Research*, 63, 311-334, Http://Dx.Doi.Org/ 10.14689/Ejer.2016.63.18.

Şimşek, Ö. (2016). *Öğretmen Adaylarının Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz-Yeterliklerinin Uluslararası Eğitim Teknolojisi Standartları (Iste-T 2008) Bağlamında İncelenmesi* (Doktora Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Yeni, G. (2018). *21. Yüzyıl Becerileri Eğitiminin Yabancı Dil Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi ve Materyal Geliştirme Yeterliklerine İlişkin Algılarına Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, H. (2018). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Mesleki Eğitimlerinin Yeterliğine İlişkin Görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.

Yılmaz, N. (2013). An Investigation of Preservice Early Childhood Teahcers' Levels of Individual Innovativeness And Perceived Attributes of Instructional Computer Use. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

ERGENLERİN EBEVEYNE VE ARKADAŞA BAĞLANMALARI İLE STRES DÜZEYLERİ VE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' ATTACHMENT TO PARENTS AND FRIENDS AND STRESS LEVELS AND ACADEMIC ACHIEVEMENT

Muharrem Uğur CEYLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, ORCID No: -

Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL

Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü, mustafa.ozgenel@izu.edu.tr, ORCID No: 0000000272764865

ÖZET

Bu çalışmada lise eğitimine devam etmekte olan ergenlerin bağlanma stilleri ile algılanan stres düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, ilişkisel taramam modeline göre yürütülmüştür. Çalışmanın verileri 2020-2021 eğitim öğretim yılları arasında İstanbul ilinde Küçükçekmece ilçesinde devlet kurumlarında lise eğitimine devam etmekte olan öğrencilerden toplanmıştır. Örneklem, kolay örnekleme yöntemiyle belirlenen 400 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler, demografik bilgi formu, ebeveyn ve arkadaşa bağlanma envanteri ve algılanan stres ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan veriler korelasyon ve regresyon yapılarak çözümlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında; ergenlerin ebeveyn ve arkadaşa bağlanmaları ile stres düzeyleri arasında negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca ergenlerin ebeveyne bağlanmaları ile akademik başarıları arasında poizitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre hem ebeveyne hem de arkadaşa bağlanma ergenlerin algıladıkları stresi olumsuz; ebeveyne bağlanma ise ergenlerin akademik başarılarını olumlu yönde yordamaktadır. Başka bir ifadeyle, ebeveyne ve arkadaşa bağlanma ergenlerin streslerini olumsuz yönde etkileyerek azalttığı; ebeveyne bağlanma ise ergenlerin akademik başarılarını olumlu etkileyerek arttırdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma stilleri, ebeveyne bağlanma, arkadaşa bağlanma, algılanan stres, akademik başarı

ABSTRACT: In this study, it was aimed to examine the relationship between attachment styles, perceived stress levels and academic achievements of adolescents who continue their high school education. The study was conducted according to the relational survey model. The data of the study were collected from students who were continuing their high school education in public institutions in Küçükçekmece district in Istanbul between the academic years of 2020-2021. The sample consists of 400 students determined by easy sampling method. Data were collected through demographic information form, parent and friend attachment inventory, and perceived stress scale. The collected data were analyzed by correlation and regression. Considering the findings obtained from the study; It is seen that there is a negative correlation between adolescents' attachment to parents and friends and their stress levels. In addition, a positive relationship was found between adolescents' attachment to their parents and their academic success. According to the results of the regression analysis, attachment to both parents and friends negatively affects the perceived stress of adolescents; attachment to parents positively predicts the academic achievement of adolescents. In other words, attachment to parents and friends reduces the stress of adolescents by negatively affecting them; on the other hand, it can be said that attachment to parents increases the academic achievement of adolescents by positively affecting them.

Keywords: Attachment style, attachment to parent, attachment to peer, perceived stress, academic achievement

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında insanlar başarılı olmaya odaklanarak hayatlarını buna göre şekillendirmektedirler. Hem kişisel hem de iş hayatında başarılı olmak insanlar için önemli bir durumdur. Kişiden kişiye değişen başarı kelimesinin tanımı, sözlükte "başarma işi" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Eğitim alanında elde edilen başarıyı ifade etmek için kullanılan akademik başarı terimi, öğrencilere öğretilen derslerin ya da becerilerin öğretmenler tarafından verilen notlar ile ya da öğrencilere yapılan test puanları ile yıl sonunda öğrencilerin almış olduğu not ortalamaları olarak tanımlanmaktadır (Sarıer, 2016). Öğrencilerin elde etmiş oldukları akademik başarılar yaşamın ilerleyen dönemlerinde iş ya da okul seçimi gibi durumlarda etkili olmaktadır. Dolayısıyla istediği işe ya da okula girmek için gerekli olan akademik başarıyı sağlamak öğrencilerde strese neden olduğu düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde Engin, Demirci ve Yeni (2013) stres ile öğrenme düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

İnsanlar günlük hayatlarında sıklıkla stres ile karşı karşıya kalmaktadır. Bazen farkında olmasalar da çoğu kimse ağır stres altında yaşamaktadır. Yaşamda iyi ya da kötü olarak karşımıza çıkan tüm durumlar aslında strese neden olmaktadır. Duygusal bir durum olduğundan dolayı stresi açıklamak zor bir durumdur. Stres için kullanılan farklı tanımlar bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu (2021) Güncel Sözlükte yer alan tanıma göre stres: "*Kişide birtakım sorunların yol açtığı coşkusal, ruhsal gerilim*" olarak yer almaktadır. Stresin bir diğer tanımı ise "*Bireyin, fiziki ve sosyal çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayret*" (Cüceloğlu, 2006).

Kişilerin günlük hayatlarında içinde bulunduğu stres durumu kişilerin verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 2002). Hayatın her alanında olan stres farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bu stres oluşumunu birçok faktör belirlemektedir. Özel yaşam, kişilik özellikleri, maddi sıkıntılar bu faktörler arasında yer almaktadır ve bu alanda yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Yurtsever, 2009). Perrine (1998) güvenli bağlanma stiline sahip öğrencilerin güvensiz bağlanma stiline sahip öğrencilere göre daha düşük düzeylerde stres algıladıklarını belirtmektedir.

Bebek ile bebeğe bakımını veren kişi arasında gelişen ilişki bağlanma olarak ifade edilmektedir. Bu ilişkinin gelişimi daha sonraki yaşamda çeşitlenmektedir. Bowlby (1973'ten akt., Çetin vd., 2017) bağlanmayı şu şekilde tanımlamaktadır: İnsanların kendileri için önemli olan kişilere karşı besledikleri duygusal bağlar bağlanmadır. Bağlanma durumu özellikle kişinin yaşamış olduğu korku ve kaygı anlarında ortaya çıkmakta ve bunu en iyi açıklayan durum, bebeğin annesi veya ona bakan kişi ile kurmuş olduğu bağ olarak ifade edilmektedir. Bağlanmanın temelinde bireyin ihtiyaçlarını karşılama durumu yatmaktadır. Kişinin karşılanması gereken ihtiyaçları yalnızca

bebeklik döneminde değil, yetişkinlik döneminde de devam etmektedir. Buna bağlı olarak kişilerde bağlanma davranışı bebeklikten başlayarak yaşam boyunca devam eden bir durumdur. Bağlanma durumu bebeklik döneminde anne veya bebeğe bakan bakıcıya karşı tek yönlü bağlanma şeklinde gerçekleşmektedir. Fakat yetişkinlik döneminde, kişinin kendisinin de bağlanma nesnesi olması bağlanma davranışını çift yönlü hale getirmektedir (Raja, McGee ve Stanton, 1992).

Bowlby (1958) ve Ainsworth'un (1989) bu alanda yapmış oldukları çalışmalardan aktardıklarına göre, üç çeşit bağlanma stili vardır. Bu stiller güvenli, kaygılı-kararsız ve kaçınan olarak ifade edilmektedir. Bu alanda yapılan bir başka çalışma ise Bartholomew ve Horowitz (1991) tarafından gerçekleşmiştir. Çalışmalarını yaparken Bowlby ve Ainsworth'tün yapmış oldukları çalışmalardan esinlenerek bağlanmada dörtlü model ortaya koymuşlardır. Ortaya konulan bu bağlanma modelini güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu durumları oluşturmaktadır. Kişilerin güvenli bağlanma stiline sahip olmaları kendilerine ve çevrelerine karşı olan düşüncelerinde ve algılarında olumlu olmaktadır. Saplantılı bağlanma stilinde, kişilerin kendileri ile ilgili algılamaları olumsuzdur. Fakat kendi dışındaki diğer insanlara olan algısında insanları değerli ve olumlu görmektedir. Kayıtsız bağlanma stiline sahip olan kişilerin ise kendileri ile ilgili algıları olumludur. Ancak diğer insanlara karşı olan algılarında onları değersiz ve olumsuz bir şekilde görmektedirler. Bireylerin korkulu bağlanma stiline sahip olmaları kendilerini ve diğer insanları olumsuz olarak algılamalarına sebep olmaktadır. Bu tarz kişiler insanlarla yakın ilişki kurmaktan kaçınırlar ve ilişkilerinde mesafeli davranmaktadırlar (Bartholomew ve Horowitz, 1991).

Literatür incelendiğinde, bireylerin bağlanma stilleri ve iletişim becerileri (Kılıç, 2016; Yılmaz, 2007), stres ile başa çıkma durumları (Altundağ, 2011), karar verme stilleri (Yılmaz, 2015), kimlik statüleri (Baş, 2013) ve sınav kaygısı ve öz yeterlilik (Erzen, 2013) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Bu konuda çalışma yapan Perrine (1998) bağlanma stilleri ile üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda güvenli bağlanma stiline sahip olan öğrencilerin güvensiz bağlanma stiline sahip olan öğrencilere göre stres seviyelerinin anlamlı bir şekilde düşük olarak algıladıklarını belirtmiştir. Başka bir çalışma da Yurtsever (2009) kişilerin içinde bulundukları ortamın koşulları, yaşamış oldukları bilişsel, duygusal ve psikolojik problemler, özel hayatlarında olan problemler ve maddi durumlar ve bireylerin kişisel özellikleri ile stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Engin, Demirci ve Yeni (2013) stres ile öğrenme arasındaki ilişkiyi yapmış oldukları çalışmada incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmadan alınan sonuca göre, stres seviyesi arttıkça öğrenme azalmakta, stres seviyesi azaldıkça da öğrenme durumu artmaktadır. Baysal ve Özgenel (2019) ise öz düzenleme düzeyleri ve bağlanma stilleri arasında pozitif yönlü olarak anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Yapmış olduğu

çalışmada Sevingil (2018) ise akademik başarı ve güvenli bağlanma stilleri arasında pozitif yönlü olarak anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ise lise eğitimine devam etmekte olan ergen öğrencilerin bağlanma stilleri ile stres düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışma sonunda elde edilen olan bulgular sayesinde ergenlerin bağlanma stilleri ve stres düzeyleri ile akademik başarı arasındaki ilişkinin açıklanması, stres seviyeleri ile akademik başarıya etki eden değişkenlerin belirlenmesinde katkıda bulunulması, bunların ergenleri anlama noktasında başta aileler olmak üzere öğretmenlere, psikolojik danışmanlara ve ruh sağlığı uzmanlarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında araştırmacılar için faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları ile algılanan stres düzeyleri ve akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?
2. Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları akademik başarılarını yordamakta mıdır?
3. Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları algılanan stres düzeylerini yordamakta mıdır?
4. Ergenlerin algılanan stres düzeyleri akademik başarılarını yordamakta mıdır?
5. Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları ve algılanan stres düzeyleri birlikte, akademik başarılarını yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ergenlerin bağlanma stilleri ile stres düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere betimsel tarama ve ilişkisel tarama modelleri kullanılarak hazırlanmış nicel bir araştırmadır. Betimsel tarama araştırması, bir gruba ait özellikleri belirlemek amacıyla verilerin toplanmasıyla yapılan araştırmalardır. İlişkisel tarama modelinde ise iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek amaçlanır. İlişkisel tarama modeli, ilişkilerin yönü ve düzeyini belirlemeye yönelik korelasyonel araştırma ve neden-sonuç ilişkilerine dönük istatistiksel işlemlerin yapıldığı nedensel karşılaştırma araştırması olarak iki türlü yapılır (Şimşek, 2012a). Bu araştırmada her ikisi de kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim döneminde İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde devlet kurumlarında eğitimine devam etmekte olan 31726 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi kolay ulaşılır örnekleme yöntemi ile belirlenen

400 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken %95 güven aralığı ve %5 kabul edilebilir hata oranı ölçüt olarak göz önünde bulundurulmuştur (Surveysysytem, 2020). Kolay ulaşılır örnekleme yönteminde araştırmacı kolaylıkla ulaşabileceği katılımcıları çalışmaya dahil eder. (Şimşek, 2012b). Çalışmaya dahil olan öğrencilerin 109'u (%27,3) 14 yaşında, 108'i (%27,0) 15 yaşında, 93'ü (%23,3) 16 yaşında, 90'ı (%22,5) 17 yaşındadır. Öğrencilerin 254'ü (%63,5) erkek, 146'sı (%36,5) ise kadındır. Çalışmanın çoğunluğunda erkek öğrenciler bulunmaktadır. Ailelerinin aylık gelir durumları 111'inin (%27,8) 2800 TL ve altı, 121'inin (%30,3) 2801-3500 TL arası, 54'ünün (%13,5) 3501-4500 TL arası, 51'inin (%12,8) 4501-5500 TL arası ve 63'ünün (%15,8) 5501 TL ve üzeridir. Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri 245'i (%61,3) ilköğretim mezunu, 116'sı (%29,0) lise mezunu ve 39'u (%9,8) üniversite mezunu iken; babalarının eğitim düzeyleri 196'sı (%49,0) ilköğretim mezunu, 134'ü (%33,5) lise mezunu ve 70'i (%17,5) üniversite mezunudur. Öğrencilerin yıl sonu başarı puanları 17'si (%4,3) 59 ve altında, 45'i (%11,3) 60-69 arasında, 116'sı (%29,0) 70-84 arasında, 222'sinin (%55,5) ise 85-100 arasındadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Öğrencilere cinsiyet, yaş, ailenin gelir durumu, anne ve baba eğitim düzeyleri ve yıl sonu ağırlıklı not ortalamasının sorulduğu sorular yer almaktadır.

2.3.2. Ebeveyn ve Arkadaşa Bağlanma Envanteri (EABE-G)

Türkçeye uyarlaması Yavuz, Yüksel ve Yavuz (2018) tarafından yapılan ebeveyn ve arkadaşa bağlanma envanteri gözden geçirilmiş formu (EABE-G), Gullone ve Robinson (2005) tarafından çocuk ve ergenlerin bağlanma stillerini belirlemeye yönelik geliştirilmiştir. EABE-G ebeveyn ölçeği 28, arkadaş ölçeği 25 maddeden oluşmaktadır. Ebeveyn ölçeğinde 12 madde (3, 5, 7, 9, 10, 12, 15, 18, 19, 22, 25, 27), arkadaş ölçeğinde 7 madde (4, 9, 10, 11, 18, 22, 24) ters puanlanmaktadır. Her madde "Her zaman doğru (3), bazen doğru (2) ve hiç doğru değil (1)" arasında değişen 3'lü likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmekte ve toplanarak toplam puan elde edilmektedir. Yüksek puan güvenli bağlanma stiline işaret etmektedir. Ebeveyn ve arkadaş formlarından ayrı puanlar elde edilmektedir.

2.3.3. Algılanan Stres Ölçeği

Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlaması ise Eskin, Harlak, Demirkıran ve Dereboy (2013) tarafından yapılmıştır. Kişinin hayatındaki birtakım durumları ne derece stresli algıladığını ölçmek için uygulanan ölçek (ASÖ-14) 14 maddeden oluşmaktadır. Bu uzun formun yanı sıra 10 maddelik (ASÖ-10) ve 4 maddelik (ASÖ-4) kısa formları da bulunmaktadır. Bu çalışmada 14 maddelik uzun form kullanılacaktır. ASÖ-14 maddelerinden 7 tanesi (4, 5, 6, 7, 9, 10, 13) olumlu ifadeler

içermekte ve ters puanlanmaktadır. Her madde "Hiçbir zaman (0) ile çok sık (4)" arasında değişen 5'li likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Puanlar toplandığında 0-56 arasında bir puan elde edilmektedir. Puan yükseldikçe stresin de yükseldiği kabul edilmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Veri toplama ölçekleri ile toplanan veriler elektronik ortamında sayısal ifade şeklinde yazılmış olup, bu bilgiler sosyal bilimler için istatistik paket programından (SPSS) yararlanılarak istatistiksel sonuçlara dönüştürülmüştür.

Analiz sonuçlarında, anlamlılık düzeyi en az $p<.05$ olarak kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, 0.05'ten küçük olması durumunda anlamlıdır, 0.05'ten büyükse anlamsızdır ilkesine göre değerlendirilmiştir. İkili değişkenlere ilişkin karşılaştırmalarda bağımsız değişkenler t testi, ikiden fazla değişkene sahip olan karşılaştırmalarda varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişki Pearson Momentler çarpımı korelasyon katsayısı, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki rolünü ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1'de çalışmaya dahil olan öğrencilerin ebeveyn ve arkadaşa bağlanma, algılanan stres düzeyleri ve akademik başarıları (yıl sonu başarı puanları) arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu Analizi yapılmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin Ebeveyn ve Arkadaşa Bağlanmaları ve Algılanan Stres Düzeyleri ile Akademik Başarıları Arasındaki Korelasyon

	1	2	3
1-Ebeveyne Bağlanma	1		
2-Arkadaşa Bağlanma	,305**	1	
3-Algılanan Stres	-,416**	-,338**	1
4-Akademik başarı	,143**	-0,011	-0,012

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin ebeveyne bağlanmaları ile arkadaşa bağlanmaları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde (r=.305); ebeveyne bağlanma ile algılanan stres arasında negatif yönde ve orta düzeyde (r=.-416); ebeveyne bağlanma ile yıl sonu başarı puanı arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde (r=.143); arkadaşa bağlanma ile algılanan stres arasında negatif yönde ve orta düzeyde (r=-338) anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Arkadaşa bağlanma ile akademik başarı; algılanan stres ile akademik başarı arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p>.05$).

Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmalarının akademik başarılarını yordayıp yordamadığına yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Ergenlerin Ebeveyn ve Arkadaşa Bağlanmalarının Akademik Başarılarını Yordayıp Yordamadığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p
Sabit	Akademik başarı	2,941	,318		9,245	,000
Ebeveyne bağlanma		,012	,004	,161	3,097	,002
Arkadaşa bağlanma		-,006	,005	-,060	-1,151	,250
$R=.154$; $R^2=.019$; $F=4.819$; $p<.01$						

Tablo 2 incelendiğinde ergenlerin ebeveyne bağlanmalarının (β =.161) akademik başarıyı anlamlı bir şekilde yordadığı ($r^2=.019$; $F=4.819$; $p<.01$) görülmektedir. Ergenlerin ebeveyne bağlanmaları akademik başarılarındaki toplam varyansın %2'sini açıklamaktadır. Bir diğer deyişle ergenlerin ebeveyne bağlanmaları akademik başarıyı olumlu yönde etkilemektedir. Ebeveyne güvenli bağlanma akademik başarıyı arttırmaktadır.

Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmalarının algıladıkları stres düzeylerini yordayıp yordamadığına yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Ergenlerin Ebeveyn ve Arkadaşa Bağlanmalarının Algılanan Stres Düzeylerini Yordayıp Yordamadığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p
Sabit	Algılanan Stres	60,815	2,974		20,451	,000
Ebeveyne Bağlanma		-,269	,036	-,345	-7,423	,000
Arkadaşa Bağlanma		-,242	,048	-,232	-5,000	,000
$R=.471$; $R^2=.218$; $F=56.644$; $p<.000$						

Tablo 3 incelendiğinde ergenlerin ebeveyne bağlanmaları (β=-.345) ve arkadaşa bağlanmalarının (β=-.232) algılanan stres düzeyini negatif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı ($r^2=.218$; $F= 56.644$; $p<.01$) görülmektedir. Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları algılanan stres düzeylerinde toplam varyansın %22'sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları algılanan stresi olumsuz yönde etkilemektedir. Güvenli bağların kurulması algılanan stres düzeyini düşürmektedir.

Ergenlerin algılanan stres düzeylerinin akademik başarılarını yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Ergenlerin Algılanan Stres Düzeylerinin Akademik Başarılarını Yordayıp Yordamadığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p

Sabit	Akademik Başarı	3,392	,152		22,313	,000
Algılanan Stres		-,001	,005	-,012	-,237	,813
R=.012; R^2=.000; F=.056; p>.000						

Tablo 4 incelendiğinde ergenlerin algılanan stres düzeylerinin akademik başarılarını anlamlı bir şekilde yordamadığı (β=-.012; r^2=.000; F=.056; p>.01) görülmektedir. Başka ifadeyle ergenlerin algıladıkları stresin akademik başarıları üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları ve algılanan stres düzeylerinin birlikte, akademik başarılarını yordayıp yordamadığını belirlemeye yönelik yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Ergenlerin Ebeveyne ve Arkadaşa Bağlanmaları ve Algılanan Stres Düzeylerinin Birlikte, Akademik Başarılarını Yordayıp Yordamadığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p
Sabit	Akademik Başarı	2,680	,456		5,876	,000
Ebeveyne bağlanma		,013	,004	,177	3,180	,002
Arkadaşa bağlanma		-,005	,005	-,049	-,921	**,357**
Stres		,004	,005	,045	,799	**,425**
R=.159; R^2=.025; F=3,422; p<.01						

Tablo 5 incelendiğinde ebeveyne bağlanmanın (β=.177; r^2=.025; F=3.422; p<.01) akademik başarıyı anlamlı bir şekilde yordadığı; arkadaşa bağlanma (β=-.005; r^2=.025; F=3.422; p>.01) ve algılanan stres düzeyinin (β=.004; r^2=.025; F=3.422; p>.01) akademik başarıyı anlamlı bir şekilde yordamadığı görülmektedir. Ergenlerin ebeveyne bağlanmaları akademik başarılarındaki toplam varyansın %2'sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle ergenlerin ebeveyne bağlanmalarının akademik başarıları üzerinde olumlu yönde etki ettiği görülürken, arkadaşa bağlanma ve algılanan stres düzeylerinin akademik başarılarına istatistiksel açıdan herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında, ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları ile stres düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Ulaşılan bulgulara göre ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları ile algılanan stres düzeyi arasında negatif yönlü, ebeveyne bağlanma ile akademik başarı arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Perrine (1998) tarafından yapılan çalışmada güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin güvensiz bağlanma stiline sahip olanlara göre stres düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sevingil (2018) ise araştırmasında öğrencilerin bağlanma stilleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bunun sonucunda

bağlanma stilleri ile akademik başarı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucunda ulaşmıştır. Bu bulgular çalışmamızı destekler niteliktedir. Seiffe-Krenke ve Beyers (2005) tarafından yapılan boylamsal bir çalışmada hem ergenlik hem de erken yetişkinlik döneminde stresle başa çıkma tarzları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişki incelenmiş ve stresle başa çıkma tarzlarının bağlanma türündeki farklılıklardan kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Özetle, güvenli bağlanma arttıkça ergenlerin stresi azalmakta ve akademik başarı artmaktadır.

Araştırma bulgularına göre ergenlerin ebeveyne bağlanmaları akademik başarılarını yordamaktadır. Ancak arkadaşa bağlanmanın akademik başarıya herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bir diğer deyişle, ergenlerin ebeveyne güvenli bağlanma düzeyleri arttıkça akademik başarılar da artmaktadır. Araştırma bulgularıyla benzer şekilde Wong, Wiest ve Cusick (2002), Fass ve Tubman (2002) ergenler ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda ebeveyne bağlanmanın akademik başarının önemli bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle eğitim kademesinin birinden diğerine geçişlerde bağlanma kalitesinin akademik başarının sürdürülmesi ve geliştirilmesinde önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Çalışmanın aksine Tuncel (2018) tarafından yapılan çalışmada ise bağlanma stilleri ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Gallardo, Barrasa ve Guevara-Viejo (2016) ise ergenlik döneminde olumlu akran ilişkilerinin akademik başarıyı olumlu yönde yordadığını belirtmektedir. Tüm bulgular incelendiğinde akademik başarı bağlanmanın kalitesinden etkilenmektedir. Ebeveyn bağlanmanın artması akademik başarıyı arttırmaktadır.

Ergenlerin ebeveyne bağlanmaları ve arkadaşa bağlanmalarının algılanan stres düzeyini negatif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ergenlerin ebeveyne ve arkadaşa bağlanmaları algılanan stresi olumsuz yönde etkilemektedir. Güvenli bağların kurulması algılanan stres düzeyini düşürmektedir. Çalışmanın aksine Yıldırım (2018) bağlanma stilleri ile algılanan stres düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmalar güvenli bağlanma stili geliştiren bireylerin stresle etkin bir şekilde başa çıktıkları rapor etmilerdir (Abdullayev, 2019; Çekiç, 2020; Seiffe-Krenke ve Beyers, 2005; Yazıcıoğlu, 2011). Ebeveyn ve arkadaşlarıyla sağlıklı ilişkiler geliştiren kişiler daha az stres yaşamaktadır. Ayrıca karşılaştıkları stresli durumlarla etkin bir şekilde baş edebilmekte ve diğerlerinden yardım istemekten çekinmemektedirler.

Araştırma bulgularına göre ergenlerin algılanan stres düzeylerinin akademik başarılarını beklenilenin aksine anlamlı bir şekilde yordamadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ergenlerin algıladıkları stresin akademik başarıları üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Çalışmanın aksine Yıldırım (2006) tarafından yapılan çalışmada stres yaratabilecek gündelik sıkıntıların akademik başarıyı negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çiftçi (2002) ergenlerin akademik başarıları ile stresle başa çıkma tutumlarının ilişkili olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre ergenler stresle başa çıkma stratejilerini etkin kullanarak akademik başarılarını arttırmaktadır. Benzer şekilde Gustems-Carnicer ve arkadaşları (2019) etkili stresle baş edebilen kişilerin, algıladıkları stres düzeylerinin düşük ve akademik başarılarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Özetle, algılanan stres düzeyi ile akademik başarı arasında negatif bir ilişkiden söz edilebilir. Ayrıca stres ile etkin bir şekilde başa çıkmak algılanan stres düzeyini düşürmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde ebeveyne bağlanmanın akademik başarıyı anlamlı bir şekilde yordadığı; arkadaşa bağlanma ve algılanan stres düzeyinin akademik başarıyı anlamlı bir şekilde yordamadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ergenlerin ebeveyne bağlanmalarının akademik başarıları üzerinde olumlu yönde etki ettiği görülürken, arkadaşa bağlanma ve algılanan stres düzeylerinin akademik başarılarına herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Çalışmamızı destekler nitelikte Sumbas ve Sezer (2017) tarafından yapılan çalışmada akademik başarının yüksek olması güvenli bağlanmaya işaret ettiği belirtilmiştir. Türktan (2004) anne babaya bağlanma ile akademik başarı arasında doğrusal bir ilişkiden söz etmektedir. Bağlanma düzeyi arttıkça akademik başarı da artmaktadır. Kolkhorst, Yazedjian ve Toews (2010) üniversite öğrencilerinde bağlanma stillerinin, üniversiteye uyum ve akademik başarılarını inceledikleri çalışma sonucunda ebeveyne bağlanmanın akademik başarı ile pozitif yönlü ilişki içinde ve bağlanma kalitesinin akademik başarının tek yordayıcısı olduğunu belirtmektedir. Tüm bulgular incelendiğinde ebeveyne güvenli bağlanmanın akademik başarıyı yordadığı görülmektedir. Bağlanma kalitesi arttıkça akademik başarı da artmaktadır. Bebeklik döneminde oluştuğu ve hayatın geri kalanında da etkili olduğu bağlanma davranışı çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bu nedenle doğumdan itibaren ebeveyn ile çocuk arasında güvenli bağlanmanın gelişimi son derece önemlidir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, öğretmen eğitim programlarında ve veli toplantılarında ergenleri anlamaya yönelik olarak kullanılabilir. Bebeklik döneminde başlayan bağlanma davranışı, yaşamın geri kalan kısmına da etki etmektedir. Bu bağlamda hamilelik dönemindeki anne adayları doğumdan sonra bebekleri ile nasıl güvenli bağlanma geliştirecekleri konusunda bilinçlendirilebilir, seminer ve eğitimler verilebilir. Okullarına devam etmekte olan ergenlerin ve ailelerini bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir. İstenilen davranışları göstermekte zorlanan, akranlarıyla iyi ilişkiler geliştiremeyen öğrencileri anlamaya yönelik öğretmenler bilgilendirilebilir. Sağlıklı ilişkiler kuramayan, akademik başarısı istenilen düzeyde olmayan öğrencilerle grupla psikolojik danışma veya bireyle psikolojik danışma uygulamaları yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

1. Abdullayev, A. (2019), "Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ve Stresle Başa Çıkma Biçimleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
2. Ainsworth, M.D.S. (1989), "Attachments Beyond İnfancy", American Psychologist, 44(4): 709-716.
3. Altundağ, G. (2011), "Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma Stilleri, Stresle Başa Çıkma Tutumları ve Stresi Algılama Düzeyinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
4. Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2012), "Stres ve Başaçıkma Yolları", Remzi Kitabevi, İstanbul
5. Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991), "Attachment Styles Among Young Adults: A Test Of A Four-Category Model", Journal of Personality and Social Psychology, 61(2): 226-244.
6. Baş, N. (2013), "Ergenlerin Bağlanma Stilleri ve Kimlik Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
7. Baysal, A. ve Özgenel, M. (2019), "Ortaokul Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ve Öz-Düzenleme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Eğitimde Kuram ve Uygulama, 15(2): 142-152.
8. Bowlby, J. (1958), "The Nature Of The Child's Tie To His Mother", International Journal of Psycho-Analysis, 39: 350-373.
9. Cüceloğlu, D. (2006), "İnsan ve Davranışı", Remzi Kitabevi, İstanbul.
10. Çekiç, İ. (2020), "Üniversite Öğrencilerinin Geriye Dönük Olarak Algılamış Oldukları Anne-Babaya Bağlanma Örüntüsünün Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Üzerindeki Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
11. Çetin, N., Güngör Aytar, A., Pak, M. ve Artık, A. (2017), "Ergenlerde Anne-Baba ve Arkadaşlara Bağlanma Biçimleri ile Romantik İlişkilerde Sorun Çözmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Toplum ve Sosyal Hizmet, 27(2): 79-95.
12. Çiftçi, M. P. (2002), "Bir Grup Lise Öğrencisinin Stresle Başa Çıkma Yolları ile Strese Karşı Duyarlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
13. Engin, A. O., Demirci, N. ve Yeni, E. (2013), "Stres ve Öğrenme Arasındaki İlişki", Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(2): 290-299.
14. Erzen, E. (2013), "Üniversite Sınavına Hazırlanan Ergenlerin Bağlanma Stilleri ve Öz Yeterlikleri ile Sınav Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

15. Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F. ve Dereboy, Ç. (2013), "Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi", New/Yeni Symposium Journal, 51(3): 132-140.
16. Fass, M. E. ve Tubman, J. G. (2002), "The Influence Of Parental And Peer Attachment On College Students' Academic Achievement", Psychology in the Schools, 39(5): 561-573.
17. Gallardo, L. O., Barrasa, A. ve Guevara-Viejo, F. (2016), "Positive Peer Relationships And Academic Achievement Across Early And Midadolescence", Social Behavior and Personality: an International Journal, 44(10): 1637-1648.
18. Gustems-Carnicer, J., Calderôn, C. ve Calderôn-Garrido D. (2019), "Stress, Coping Strategies And Academic Achievement In Teacher Education Students", European Journal of Teacher Education, 42(3): 375-390.
19. Kılıç, T. ve Kümbetlioğlu, M. (2016), "Bağlanma Stillerinin İletişim Becerilerine Etkisini Araştırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(3): 381-396.
20. Kolkhorst, B., Yazedjian, A. ve Toews, M. (2010), "A Longitudinal Examination Of Parental Attachment, College Adjustment, And Academic Achievement", Journal of the First-Year Experience & Students in Transition, 22(1): 9-25.
21. Perrine, R. (1998), "Stress And College Persistence As A Function Of Attachment Style", Journal of The First Year Experience and Stıdents in Transition, 11(1): 25-38.
22. Raja, S. N., McGee, R. ve Stanton W. R. (1992), "Perceived Attachments To Parents And Peers And Psychological Well-Being In Adolescence", Journal of Youth and Adolescense, 21(4): 471-485.
23. "Sample Size Calculator", http://www.surveysystem.com/sscalc.htm [25.06.2021].
24. Sarıer, Y. (2016), "Türkiye'de Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-Analiz Çalışması", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(3): 609- 627.
25. Seiffge-Krenke, I. ve Beyers, W. (2005), "Coping Trajectories From Adolescence To Young Adulthood: Links To Attechment State Of Mind", Journal of Research on Adolescence, 15(4): 561-582.
26. Sevingil, F. N. (2018), "7-12 Yaş Çocuklarının Bağlanma Stilleri ile Okul Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Tarsus İlçesi Uygulaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
27. Sumbas, E. ve Sezer, Ö. (2017), "Ortaokul Öğrencilerinde Anne Babaya Bağlanmanın İncelenmesi", Ege Eğitim Dergisi, 18(1): 288-310.

28. Şimşek, A. (2012a), "Araştırma Modelleri", A. Şimşek (Ed.), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri İçinde (s. 80-107), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1619.
29. Şimşek, A. (2012b), "Evren ve Örneklem", A. Şimşek (Ed.), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri İçinde (s. 108-134), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1619.
30. TDK. (2021), *Güncel Türkçe Sözlük.* https://www.sozluk.gov.tr [25.06.2021].
31. TDK. (2021), *Güncel Türkçe Sözlük*. https://www.sozluk.gov.tr [25.06.2021].
32. Tuncel, T. D. (2018), "Türkiye'de 18-25 Yaş Grubu Üniversite Öğrencileri Arasında Görülen Depresyonun; Benlik Saygısı, Aile Bağlılığı, Akademik Başarı ve Cinsiyet ile Olan İlişkisi ve Depresyonda Olan Bu Öğrencilerin Süresi Sınırlı Psikodinamik Psikoterapi ile Tedavisi", Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 1(2): 74-96.
33. Türktan, Ş. (2004), "İstanbul İli 6. Sınıf Öğrencilerinin Aileye Bağlanma Düzeyleri ile Algılanan Özgüvenleri ve Okul Başarıları Arasındaki İlişkiler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
34. Wong, E. H., Wiest, D. J. ve Cusick, L. B. (2002), "Perceptions Of Autonomy Support, Parent Attachment, Competence And Self-Worth As Predictors Of Motivational Orientation And Academic Achievement: An Examination Of Sixth-And Ninth-Grade Regular Education Students", Adolescence, 37(146): 255-266.
35. Yavuz, M., Yüksel, N. ve Yavuz, B. G. (2018), "Ebeveyne ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Gözden Geçirilmiş Formunun Psikometrik Açıdan Değerlendirilmesi ve Ergenlik Depresyonu ile İlişkisi", Anadolu Psikiyatri Dergisi, 19(2): 72-79.
36. Yazıcıoğlu, G. (2011), "Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ve Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki: ODTÜ Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
37. Yıldırım, C. (2018), "Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stillerinin İnternet Bağımlılığı ve Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
38. Yıldırım, İ. (2006), "Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Gündelik Sıkıntılar ve Sosyal Destek", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(30): 258-267.
39. Yılmaz, B. (2007), "Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İletişim Becerileri ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

40. Yılmaz, E. (2015), "Ortaokul Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
41. Yurtsever, H. (2009), "Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM: SANAL MANİPÜLATİFLER

A NEW APPROACH TO TEACHING MATHEMATICS: VIRTUAL MANIPULATIVES

Dr. Öğr. Üyesi Nesime Kübra TERZİOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü
ORCID No: 0000-0002-2041-5049

Özet

Özel eğitim alanında matematik öğretiminde somut manipülatiflerin kullanımının önemi büyüktür. Özel gereksinimli öğrencilerin bilişsel sınırlılıklar, dikkat eksiklikleri gibi sahip olduğu özelliklerden dolayı bu öğrencilerle matematik çalışılırken somut manipülatiflerin kullanılması önerilmektedir. Ancak bu geleneksel yaklaşımın zamanla bazı sınırlılıkları görülmeye başlanmıştır. Örneğin, geleneksel yaklaşımlarla yapılan öğretimlerde öğretmenlerin aktif öğrencilerin ise daha pasif konumda olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretimlerde öğretmenlerin daha aktif olması nedeniyle öğrencilerin karar verme, kendini yönetme gibi becerilerinin istenilen düzeyde gelişmediği gözlemlenmiştir.

Tüm bu düşüncelere ek olarak teknoloji de hızla gelişmeye devam etmektedir. Teknolojinin gelişimi birçok alanı etkilemektedir. Teknolojideki gelişmeler eğitim anlayışının da değişmesine katkı sağlamıştır. Eğitim anlayışında meydana gelen değişiklikler matematik öğretiminde çok önemli gelişmelere neden olmuştur. Matematik öğretiminde geleneksel yaklaşımların dışına çıkarak daha öğrenci merkezli öğretimlerin yapılabileceği teknoloji temelli yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliği doğmuştur. Matematik öğretiminde çok büyük bir yere sahip olan somut manipülatiflerin yerine alternatif olarak sanal manipülatiflerin kullanılabileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Somut ve sanal manipülatiflerin etkililiklerinin karşılaştırıldığı bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sonuçları da özel gereksinimli öğrencilere matematik öğretiminde sanal manipülatiflerin kullanılmasını destekler nitelikte olmuştur.

Peki sanal manipülatifler ne demektir? En basit hali ile sanal manipülatifler (örneğin, şekil 1), gerçek nesnelerin iki ya da üç boyutlu halleridir (Moyer, Bolyard ve Spikell, 2002; Reimer ve Moyer, 2005; Suh ve Moyer, 2008). Sanal manipülatifler uygulama temelli ve web temelli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sanal manipülatifler telefon, tablet, bilgisayar gibi cihazlarla çalıştırılmaktadır. Çoğunlukla bu materyallere ücretsiz bir şekilde ulaşım sağlanmaktadır. Bu durum sanal manipülatiflere somut manipülatiflere göre avantaj sağlamaktadır. Çünkü somut manipülatiflere genellikle yüksek bir ücret karşılığında ulaşılabilmektedir. Öte yandan ise sanal manipülatiflere ulaşım kolaydır.

Somut Manipülatif Sanal Manipülatif

Şekil 1. Somut Ve Sanal Manipülatifler

Günümüzde matematik öğretiminde sanal manipülatiflerin kullanıldığı çalışmalar artmaktadır. Çünkü içinde bulunduğumuz çağ her alanda teknolojiyi gerektirmektedir. Ayrıca 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve şuanda her ülkeyi etkisi altına alan Koranavirüs salgını nedeniyle özellikle eğitim alanında teknolojiyi çok önemli bir noktaya taşımıştır. Salgından dolayı ülkelerin neredeyse hepsi salgının yayılma hızını kontrol altına almak amacıyla eğitim kurumlarını geçici olarak kapatmıştır. Bu nedenle eğitim-öğretim faaliyetlerinin aksamaması adına çoğu ülke uzaktan eğitim çalışmalarını başlatmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde sanal manipülatiflerin önemi bir kez daha ortaya konmuştur. Çünkü eğitimciler derslerinde sanal manipülatiflere ihtiyaç duymuş ve yoğun bir şekilde kullanmışlardır.

Sonuç olarak içerisinde bulunduğumuz çağın gereği olarak sanal manipülatiflerin kullanımı artmaktadır. Sanal manipülatiflere çoğunlukla ücretsiz bir şekilde ve kolaylıkla ulaşılmaktadır. Ancak ulaşılan bu sanal manipülatifler incelendiğinde özel gereksinimli öğrencilere yönelik hazırlanmış olanların sınırlı sayıda kaldığı görülmektedir. Ülkemizde bu öğrencilere yönelik geliştirilmiş sanal manipülatifler yer alsa da tüm matematik konularını içine alan geniş bir uygulamanın olmadığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle özel gereksinimli öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarına yönelik tüm matematik konularını içeren web temelli veya uygulama temelli sanal manipülatiflerin geliştirilmesi önerilmektedir.

Abstract

The use of concrete manipulatives in mathematics teaching in the field of special education is of great importance. Due to the characteristics of special needs students such as cognitive limitations and attention deficits, it is recommended to use concrete manipulatives while studying mathematics with these students. However, some limitations of this traditional approach have started to be seen over time. For example, it has been seen that teachers are active and students are more passive in teaching with traditional approaches. In addition, it was observed that the students' skills such as decision-making and self-management did not develop at the desired level due to the fact that teachers were more active in teaching.

In addition to all these considerations, technology continues to develop rapidly. The development of technology affects many areas. Advances in technology have also contributed to the change in the understanding of education. Changes in the understanding of education have led to very important developments in mathematics teaching. It has become necessary to

develop technology-based approaches in which more student-centered teaching can be made by going beyond traditional approaches in mathematics teaching. The view that virtual manipulatives can be used as an alternative to concrete manipulatives, which have a great place in mathematics teaching, has become widespread. There have been some studies comparing the effectiveness of concrete and virtual manipulatives. The results of these studies supported the use of virtual manipulatives in teaching mathematics to students with special needs.

So what are virtual manipulatives? In their simplest form, virtual manipulatives (for example, figure 1) are two or three-dimensional states of real objects (Moyer, Bolyard, & Spikell, 2002; Reimer & Moyer, 2005; Suh & Moyer, 2008). There are two types of virtual manipulatives: application-based and web-based. Virtual manipulatives are operated with devices such as phones, tablets and computers. These materials are mostly provided free of charge. This gives virtual manipulatives an advantage over concrete manipulatives. Because concrete manipulatives are usually available for a high fee. On the other hand, access to virtual manipulatives is easy.

Concrete Manipulatives Virtual Manipulatives

Figure 1. Concrete and vitual manipulatives

Today, studies using virtual manipulatives in mathematics teaching are increasing. Because the age we live in is the age of technology. In addition, due to the Coranavirus epidemic, which emerged in Wuhan, China in 2019 and is now affecting every country, technology has brought technology to a very important point, especially in the field of education. Due to the epidemic, almost all of the countries temporarily closed their educational institutions in order to control the spread of the epidemic. For this reason, most countries have started distance education studies in order not to disrupt educational activities. The importance of virtual manipulatives in the distance education process has been demonstrated once again. Because educators needed and intensively used virtual manipulatives in their lessons.

As a result, the use of virtual manipulatives is increasing as a requirement of the age we live in. Virtual manipulatives are mostly freely available and easily accessible. However, when these virtual manipulatives are examined, it is seen that the ones prepared for students with special needs are limited in number. Although there are virtual manipulatives developed for these students in our country, it is striking that there is not a wide application covering all mathematics subjects. For this reason, it is recommended to develop web-based or application-based virtual manipulatives that include all mathematics topics for the educational needs of students with special needs.

Kaynakça

Moyer, P. S., Bolyard, J. J., & Spikell, M. A. (2002). What are virtual manipulatives? *Teaching Children Mathematics, 8*, 372–377.

Reimer, K., & Moyer, P. S. (2005). Third-Graders learn about fractions using virtual manipulatives: A classroom study. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching, 24*(1), 5–25.

Suh, J. M., & Moyer, P. S. (2008). Scaffolding special needs students learning of fraction equivalence using virtual manipulatives. *Proceedings of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, 4*, 297–304.

TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ

CONSUMER ARBITRATION COMMITTEES IN TURKEY

Dr. Alper COŞKUN
Ticaret Bakanlığı, Ticaret Müfettişi
ORCID:0000-0003-4745-5160

ÖZET

Sanayi devrimi ile birlikte artan ürün çeşitliliği sonrasında zayıf konumda olan tüketiciler, haklarını korumak amacıyla ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde harekete geçmişlerdir. Bu hareket kısa sürede tüm dünyaya yayılarak evrensel bir boyuta ulaşmıştır. Bu hareket sonucunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen evrensel tüketici hakları arasında tazmin edilme, zararların karşılanması hakkı bulunmaktadır.

Türkiye'de mevzuatta yer alan tüketici tanımına 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yer verilmiştir. Mevzuatta tüketici; "Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi" olarak tanımlanmıştır. Tüketiciler gerek bilgi noksanlığı gerek hukukî düzenlemelerin eksikliği ve yargı davalarının çok uzun sürmesi gibi birçok sebeple satıcı ve sağlayıcılara karşı haklarını koruma noktasında zorlanmaktadırlar. Bu durumda tüketicinin korunması bir mecburiyet olmaktadır.

Bu bağlamda Türk hukukunda tüketici işlemlerinde ve tüketicilere yönelik işlem ve uygulamaların sonucunda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde tüketici hakem heyetleri ile tüketici mahkemeleri görevli ve yetkili kılınmışlardır. İlgili mevzuata göre tüketiciler, "mal veya hizmeti satın aldığı veya kendi ikametgâhının bulunduğu yerdeki tüketici hakem heyetine" müracaat ederek anlaşmazlığın giderilmesini talep edebilirler.

Tüketici Hakem Heyetleri'ne 2020 yılında 594.270 başvuru yapılmıştır. Bunların yaklaşık %87,8'i sonuçlandırılmıştır. Her 10 başvurudan 6'sı tüketiciler lehine sonuçlanmıştır. Her geçen yıl artan başvuru sayıları da dikkate alındığında Türkiye'de tüketicilerin yaşadıkları sorunlara çözüm yolu olarak tüketici hakem heyetleri ile tüketici mahkemelerini gördükleri anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, yalnızca tüketicilerin taraf olduğu uyuşmazlıklar için özel olarak görevlendirilmiş olan ve her geçen yıl başvuru sayısı artan tüketici hakem heyetlerinin görev ve yetki alanları irdelenmiştir. Tüketici hakem heyeti ile ilgili parasal sınırlar belirtilerek, çalışma prensiplerinin 6502 sayılı Kanun kapsamında detaylı olarak açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, tüketici hakem heyeti, tüketici örgütleri.

ABSTRACT

Consumers, who were in a weak position after the product diversity increased with the industrial revolution, first took action in the United States to protect their rights. This movement spread all over the world in a short time and reached a universal dimension. As a result of this act, among the universal consumer rights accepted by the United Nations General Assembly, there is the right to be compensated and compensated for the damages.

The definition of consumer in the legislation in Turkey is included in the Law No. 6502 on the Protection of the Consumer. Consumer in legislation; it is defined as a "real person or legal entity acting with non-commercial or non-professional purposes". Consumers have difficulty in protecting their rights against vendors and providers for many reasons, such as lack of information, lack of legal regulations, and the length of judicial proceedings. In this case, consumer protection becomes a necessity(Aslan, 2000, p. 4).

In this context, consumer arbitration committees and consumer courts are authorized in consumer transactions and in the resolution of disputes arising as a result of transactions and practices towards consumers in Turkish law. According to the relevant legislation, consumers can request the settlement of the dispute by applying to the "consumer arbitration committee in the place where they purchased the goods or services or where their residence is located".

In 2020, 594.270 applications were made to the Consumer Arbitration Committees. Approximately 87.8% of these have been concluded. 6 out of 10 applications were concluded in favor of consumers. Considering the increasing number of applications every year, it is understood that consumers in Turkey see consumer arbitration committees and consumer courts as a solution to the problems they experience.

In this study, the duties and jurisdictions of the consumer arbitration committees, which are specially appointed only for disputes in which consumers are a party, and whose number of applications increase every year, are examined. It is aimed to explain the working principles in detail within the scope of Law No. 6502 by specifying the monetary limits regarding the consumer arbitration committee.

Keywords: Consumer, consumer arbitration committee, consumer organizations.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca tüketicilerin korunması amacıyla ilgili hükümler Hammurabi Kanunlarında, Sümerlerde, Hititlerde ve eski Hint Kanunlarında kendilerine yer bulmuştur (Tiryaki, 2007, s. 21). Roma Hukuku'nda da satılanın ayıplarını bildiği halde susan satıcının, alıcının zararını gidermesi yönünde hüküm bulunmaktaydı (Yolcu Altıner, 2018, s. 1112-1113).

Türkiye'de, ahilik teşkilatının ve sonrasında loncalar tarafından belirlenen standart ve uygulamaların tüketicilerin korunmasına yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle 1502 yılında yayınlanan "Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa" isimli fermanın, dünya tarihindeki ilk tüketici kanunu olduğu değerlendirilmekle birlikte fermanda günümüzdeki idari düzenlemelere benzer şekilde kalite ölçütlerinin belirlendiği, tavan fiyat ve ceza hükümlerine yer verildiği görülmektedir (Özdemir, 2017, s. 5).

Tüketicinin korunması kavramı günümüzdeki değerine sanayi devrimi sonrasında ulaşmıştır. Sanayi devrimi sonrasında üretilen ürün çeşidi artmış, üretilen mallarla ilgili teknik bilginin yetersizliği ve hemen hemen aynı kalitede üretilmesine rağmen değişik firmalarca değişik fiyatlarla piyasaya sunulması tüketiciler açısından sorun teşkil etmeye başlamıştır (Akipek, 1999, s. 68). Bu süreçte tüketiciler ile üreticiler arasındaki denge tüketiciler aleyhine artarken, tüketiciler ile üreticiler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde genel hükümler içeren düzenlemelerin yetersiz kaldığı, bu amaca yönelik özel düzenleme ve kurumların ihdas edilmesi gerektiği anlaşılmıştır (Yolcu Altıner, 2018, s. 1114-1115).

Türkiye'de tüketicilerin korunması olgusunun tek bir kurum bünyesinde toplanması amacıyla 1993 senesinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde, "Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Genel Müdürlük tarafından Avrupa Birliği yönergelerine uygun olarak hazırlanan ve 08.03.1995 tarihli ve 22221 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak 8 Eylül 1995 yılında yürürlüğe giren 4077 sayılı "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun" ile Türkiye'de ilk defa tüketicilerin korunması noktasında özel bir kanun çıkartılmıştır (Güler, 2007, s. 82). İzleyen süreçte 4077 sayılı Kanun, 28.11.2013 tarih ve 28835 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak 28.05.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6502 sayılı "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun" ile yürürlükten kaldırılmıştır.

2. TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ

Türkiye'de meri mevzuatta tüketici hakem heyetlerine ilişkin kanuni düzenlemeye 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 66 ile 72'nci maddeleri arasında yer verilmiştir. Mezkûr Kanun'un İkinci bölümünde "Tüketici Hakem Heyeti" alt başlığındaki; hakem heyetlerinin kuruluşu ve görev alanı, raportör, başvuru, inceleme, karar ve karara itiraz, huzur hakkı ve ücreti ile diğer hususlar, kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir.

Mezkûr Kanun'un 72'nci maddesine dayanılarak Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği (THHY) hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu Yönetmeliklerde tüketici hakem heyetlerinin kurulması ve çalışmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

2.1. Hakem Heyetlerinin Kuruluşu ve Yapısı

6502 sayılı Kanun'un 66'ncı maddesinin birinci fıkrasında;

> "Bakanlık, tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla il merkezlerinde ve yeterlilik şartları yönetmelikle belirlenen ilçe merkezlerinde en az bir tüketici hakem heyeti oluşturmakla görevlidir."

şeklinde yer alan hüküm ile tüketici hakem heyetlerinin kuruluşu düzenlenmiştir.

Söz konusu yetkiye dayanarak Ticaret Bakanlığı tarafından, ilk başta 1.011 adet Tüketici Hakem Heyeti sayısı, 01.08.2018 tarihinden itibaren "nüfus yoğunluğu, başvuru sayıları, usül ekonomisi" hususları göz önünde bulundurularak 211'e indirilmiştir (Ticaret Bakanlığı, http://tuketici.ticaret.gov.tr). İlgili mevzuata göre;

> "Tüketici hakem heyetleri başkanlığı illerde ticaret il müdürü, ilçelerde ise kaymakam veya bunların görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen tüketici hakem heyeti; belediye başkanının konunun uzmanı belediye personeli arasından görevlendireceği bir üye, baronun, mensupları arasından görevlendireceği bir üye, satıcının tacir olduğu uyuşmazlıklarda ticaret ve sanayi odasının ya da bunların ayrı ayrı örgütlendiği yerlerde ticaret odasının; satıcının esnaf ve sanatkâr olduğu uyuşmazlıklarda, illerde esnaf ve sanatkârlar odaları birliğinin, ilçelerde ise en fazla üyeye sahip esnaf ve sanatkârlar odasının görevlendireceği bir üye, tüketici örgütlerinin kendi aralarından seçecekleri bir üye, olmak üzere başkan dâhil beş üyeden…"

oluşmaktadır.

2.2. Hakem Heyetlerinin Görev Alanı

6502 sayılı Kanun'un ilgili maddesine dayanılarak yayımlanan "Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği"nin 6'ncı maddesinde;

> "Tüketici hakem heyetlerine yapılacak başvurularda değeri:
>
> a) İki bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda ilçe tüketici hakem heyeti,
>
> b) Büyükşehir statüsünde olan illerde iki bin Türk Lirası ile üç bin Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyeti,
>
> c) Büyükşehir statüsünde olmayan illerin merkezlerinde üç bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyeti,
>
> ç) Büyükşehir statüsünde olmayan illere bağlı ilçelerde iki bin Türk Lirası ile üç bin Türk Lirası arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyeti,
>
> görevlidir. Bu fıkrada belirtilen parasal sınırların üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaz.
>
> (2) Görevli tüketici hakem heyetinin tespitinde başvuru tarihindeki parasal sınırlar dikkate alınır.
>
> (3) Başvurunun, tek bir uyuşmazlıkla ilgili olması ve uyuşmazlık konusunun bu maddede belirtilen parasal sınırları aşması halinde, sınırları aşan kısımdan feragat edilerek tüketici hakem heyetine başvuru yapılabilir. Parasal sınırları aşan kısım için tekrar tüketici hakem heyetine başvuru yapılamaz.
>
> (4) Bu maddede belirtilen parasal sınırlar her takvim yılı başından itibaren geçerli olmak üzere, o yıl için 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca

> tespit ve ilan edilen yeniden değerleme oranında arttırılarak uygulanır. Bu artışların hesabında on Türk Lirasının küsuru dikkate alınmaz."

şeklinde yer alan hüküm ile tüketici hakem heyetlerinin görev alanı belirlenmiştir. Söz konusu değerler yeniden değerleme sonucunda 2021 yılı için Tüketici Hakem Heyetlerine yapılacak başvurularda değeri 7.550,00.-TL altında bulunan uyuşmazlıklarda İlçe Tüketici Hakem Heyetleri, büyükşehir statüsünde olan illerde 7.550,00.-TL ile 11.330,00.- TL arasındaki uyuşmazlıklarda İl Tüketici Hakem Heyetleri yetkili kılınmıştır.

2.2. Hakem Heyetlerinin Yetki Alanı

6502 sayılı Kanun'un ilgili maddesine dayanılarak yayımlanan "Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği"nin 7'nci maddesinde;

> (1) İl tüketici hakem heyetleri il sınırları içinde, ilçe tüketici hakem heyetleri ise ilçe sınırları içinde yetkilidir. Tüketici hakem heyeti kurulmayan ilçelerde Bakanlıkça o ilçe için belirlenen tüketici hakem heyeti yetkilidir.
>
> (2) Başvurular, tüketicinin yerleşim yerinin bulunduğu veya tüketici işleminin yapıldığı yerdeki tüketici hakem heyetine yapılabilir.
>
> (3) İkinci fıkra uyarınca başvuru yapılabilecek ilçede tüketici hakem heyetinin kurulmamış olması halinde tüketiciler o ilçe kaymakamlığına başvuru yapabilir. Yapılan bu başvurular, kaymakamlıklarca gereği yapılmak üzere Bakanlıkça belirlenen yetkili tüketici hakem heyetine intikal ettirilir.

şeklinde yer alan hüküm ile tüketici hakem heyetlerinin yetki alanı belirlenmiştir.

2.3. Hakem Heyetlerinin Yapısı

6502 sayılı Kanun'un 66/2'nci maddesi hükmü uyarınca tüketici hakem heyetleri;

> "Başkanlığı illerde ticaret il müdürü, ilçelerde ise kaymakam veya bunların görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen tüketici hakem heyeti; a) Belediye başkanının konunun uzmanı belediye personeli arasından görevlendireceği bir üye, b) Baronun, mensupları arasından görevlendireceği bir üye, c) Satıcının tacir olduğu uyuşmazlıklarda ticaret ve sanayi odasının ya da bunların ayrı ayrı örgütlendiği yerlerde ticaret odasının; satıcının esnaf ve sanatkâr olduğu uyuşmazlıklarda, illerde esnaf ve sanatkârlar odaları birliğinin, ilçelerde ise en fazla üyeye sahip esnaf ve sanatkârlar odasının görevlendireceği bir üye, ç) Tüketici örgütlerinin kendi aralarından seçecekleri bir üye, olmak üzere başkan dâhil beş üyeden oluşur…. Tüketici hakem heyetinin oluşumunun sağlanamadığı yerlerde noksan üyelikler, yönetmelikle belirlenen üyelik niteliklerine sahip Devlet memurları arasından illerde ticaret il müdürü, ilçelerde ise kaymakam tarafından tamamlanır."

Bu noktada tüketici örgütlerinin tespitinde sırasıyla;

> "a) Tüketici hakem heyetinin bulunduğu il veya ilçe merkezinde çalışmalarını faal olarak yürüten,
>
> b) İl veya ilçe merkezinde birden fazla tüketici örgütünün bulunması halinde, kayıtlı üye sayısı en fazla olan,
>
> c) Ülke düzeyinde kurulan ve faaliyette bulunan şube sayısı en fazla olan…"

tüketici örgütünün değerlendirmeye alınacağı, ilçede herhangi bir tüketici örgütünün bulunmaması durumunda o ilçenin bağlı bulunduğu ilde kurulu bulunan tüketici örgütleri arasından belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

2.4. Hakem Heyetlerinin İşleyişi

Tüketici hakem heyetine yapılacak başvuru öncelikle uyuşmazlığa ilişkin dilekçe ve gerekli ise uyuşmazlığa ilişkin ispatlayıcı belgelerle birlikte doğrudan hakem heyetine ıslak imzalı dilekçe ile veya elektronik ortamda e-devlet üzerinden ya da tüketici bilgi sistemi üzerinden yapılır.

Tüketici hakem heyeti şikayet konusu ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi taraflardan, ilgili kurum ve kuruluşlardan isteme yetkisine sahiptir. Taraflara, tebliğin ulaşmasından itibaren azami 30 güne kadar savunma süresi verilir. Bu süre kesin olmayıp, tarafların isteği üzerine uzatılabilir.

Tüketici hakem heyeti ayda en az iki defa olmak üzere ihtiyaç duyulduğunda heyet başkanının çağrısı üzerine, illerde il müdürlüğünce ilçelerde kaymakamlıkça belirlenen yerlerde toplanır. Kararlar da oy çokluğu aranır ve üyeler çekimser oy kullanamazlar. Oylamada eşitlik olması durumunda başkanın oy kullandığı tarafın görüşü kabul edilir.

Tüketici hakem heyeti; incelenmesi ve çözümü teknik bilgi gerektiren hallerde istek üzerine veya resen bilirkişi görevlendirebilir. Tüketici hakem heyeti, başvuruları, azami altı ay içerisinde karara bağlar. Karar süresi en fazla altı ay daha uzatılabilir. Alınan kararlara ilişkin itiraz; taraflar kararın tebliğinden itibaren 15 gün içerisinde tüketici hakem heyetinin bulunduğu yerdeki Tüketici Mahkemesine yapılır.

2. SONUÇ

Tüketici hakem heyetlerine yapılan başvurularının ücretsiz olduğu dikkate alındığında tüketici hakem heyetleri sayesinde tüketicilerin şikâyetleri daha hızlı ve daha az masraflı olarak çözüme kavuşmaktadır. Özellikle maddi değeri düşük olan ihtilaf konularının da hakem heyetlerine taşınması, heyetlerin amacının gerçekleştirilmesi yönünde başarılı olduğu kanaati uyandırmaktadır.

Tüketici hakem heyeti üyelerinin mesleki deneyim ve tecrübe kazanabilmeleri amacıyla heyet üyelerinin gerekli nitelikler gözetilerek seçilmesi ve seçilen kişilerin görevleri süresince başka bir ek görev yapmadan sadece hakem heyeti ile görevlendirilmelerinin gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akipek, Ş. (1999). *Türk hukuku ve mukayeseli hukuk açısından tüketici kredisi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güler, O. (2007). Tüketici yazıları 1. Müberra Babaoğul, Arzu Şener (Eds.), *Tüketicinin korunmasında Avrupa birliği mükteseBatının neresindeyiz?* (s. 77-86). Tüpadem.

Özdemir, R. (2017). Tarihte tüketici haklarına yönelik yapılan ilk kanun: "Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa". *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*, 1-16.

Ticaret Bakanlığı, Tüketicinin ve Piyasanın Korunması Genel Müdürlüğü, "http://tuketici.ticaret.gov.tr" adresinden erişilmiştir.

Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği (Kabul Tarihi: 27.11.2014)

Yolcu Altıner, F.Z. (2018). Tüketicinin korunması kavramının tarihsel gelişimi ve bu gelişimin Türk hukukuna *yansıması. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, *24* (2), 1111-1124.

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (Kabul Tarihi: 23.02.1995)

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (Kabul Tarihi: 7.11.2013)

YEŞİL LOJİSTİK UYGULAMALARI: KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE LOJİSTİK FİRMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

GREEN LOGISTICS PRACTICES: A STUDY ON LOGISTICS FIRMS IN THE NORTHEAST ANATOLIA REGION

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin TATLI
Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ORCID No: 0000-0002-0143-6127
Emre ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, (Sorumlu Yazar)
ORCID No: 0000-0003-3320-4192

ÖZET

Lojistik sektörü, geçmişten günümüze büyük gelişmeler göstermiştir. Geçmişte sadece taşımacılık faaliyetleri için kullanılan lojistik kavramı günümüzde birçok ifadeyi içinde barındırmaktadır. Bu yüzden lojistik, büyük, orta ve küçük ölçekli işletmelerin vazgeçilmezi haline gelmiş bir sektördür. İşletmeler devamlılığını sürdürebilmek amacıyla taşıma, ambalajlama/paketleme, depolama, elleçleme vb. temel lojistik faaliyetlerini gerçekleştirmek zorundadır. Ancak işletmeler temel lojistik faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye verdikleri zararı göz ardı etmektedirler. Taşımacılık faaliyetini gerçekleştirirken, araçların egzozundan atmosfere yayılan zararlı gazlar, ambalajlama/paketleme ve depolama faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve geri dönüşüme gönderilmeyen atıklar, ozon tabakasının delinmesine, küresel ısınmaya ve doğanın tahribi gibi büyük ölçüde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Tam bu noktada "yeşil lojistik" kavramı devreye girmektedir. "Yeşil" kavramı doğa dostu ve çevre meseleleri ile ilgilenmektedir. Yeşil ile lojistik kavramı bir araya geldiğinde çevreye verilen zararları minimuma indiren çevre dostu tedarik zincirini betimlenmektedir.

Araştırmanın amacı Kuzeydoğu Anadolu'da TRA 1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgesinde yer alan lojistik işletmelerin, yeşil lojistik uygulamalarından hangi seviyede yararlandıkları, yeşil lojistik uygulamalarının ne kadar etkin kullanıldığını belirlemek amaçlanmıştır. Bölgenin seçilme sebepleri ise coğrafi konumunun ticaret için geçiş güzergâhı özelliği taşımasıdır. TRA 1 bölgesi ipek yolu, baharat yolu ve kürk yolu gibi tarihi ticaret yollarının Anadolu'ya giriş kapısıdır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında bulunan zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında köprü görevi görmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru Ana İletim Hattı ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı TRA 1 bölgesi içerisinden geçmektedir.

Günümüzde gelişen hızlı sanayileşme ve işletme nüfusundaki artış, uyguladığı faaliyetlerin çevresel etkilerini göz ardı ettiği için küresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Küresel sorunların önüne geçilebilmesi, çevre verilen zararın önlenmesi ve sürdürülebilir bir lojistik anlayışın sağlanması için yeşil lojistik kavramına verilen önemin artması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada örnek olarak seçilmiş TRA 1 bölgesinde yer alan lojistik firmalara SPSS programı yardımıyla fark analizleri yapılmıştır. Bildiride analizin gerekliliği ve uygulanan yöntem daha ayrıntılı olarak aktarılacaktır. Ayrıca gelecekte yeşil lojistik hakkında yapılacak diğer çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Lojistik, Yeşil Standartlar, Tedarik Zinciri Yönetimi

ABSTRACT

The logistics sector has shown great developments from the past to the present. The concept of logistics, which was used only for transportation activities in the past, covers many activities today. That's why logistics has become indispensable for businesses of all sizes. To ensure the continuity of businesses, transportation, packaging, storage, handling, etc. It has to perform basic logistics activities. However, businesses ignore the damage they cause to the environment while performing their basic logistics activities. Harmful gases emitted into the atmosphere from the exhaust of the vehicles while carrying out the transportation activities, the wastes that are generated as a result of packaging/packaging and storage activities and that are not sent for recycling can cause damage to the ozone layer, global warming, and destruction of nature etc. has major negative effects. At this point, the concept of green logistics has emerged. The concept of "green" deals with nature-friendly and environmental issues. When green and the concept of logistics come together, and environmentally friendly supply chain that minimizes the damage to the environment is depicted.

The research is aimed to determine at what level the logistics enterprises located in the TRA 1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) region in Northeast Anatolia benefit from green logistics applications and how effectively green logistics applications are used. The reason for choosing the region is that its geographical location is a transit route for trade. The TRA 1 region is the gateway to Anatolia for historical trade routes such as the silk road, spice route, and fur route. In addition, it acts as a bridge in transporting the rich energy resources in Central Asia and the Caucasus to international markets. Baku-Tbilisi-Ceyhan Crude Oil Pipeline, Baku-Tbilisi-Erzurum, and East Anatolian Natural Gas Pipeline Main Transmission Line and Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline pass through the TRA 1 region.

Today, global problems arise because the rapid industrialization and the increase in the business population ignore the environmental effects of the activities it implements. In order to prevent global problems, to prevent damage to the environment, and to provide a sustainable logistics understanding, the importance given to the concept of green logistics should increase. For this reason, difference analyzes were made with the help of the SPSS program to the logistics companies located in the TRA 1 region selected as an example in the study. The necessity of the analysis and the applied method will be explained in more detail in the paper. In addition, suggestions will be made for other studies on green logistics in the future.

Keywords: Green Logistics, Green Standards, Supply Chain Management

GİRİŞ

İşletmeler devamlılığını sürdürebilmek amacıyla lojistik faaliyetlerini gerçekleştirmek zorundadır. Bu faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye verdikleri olumsuz etkiler her geçen gün artmaktadır. İşletmeler lojistik faaliyetlerini çevreye zarar vermeyecek şekilde değiştirmediği sürece gelecek nesillere yaşanılabilir bir ortam kalmayacaktır. Bu nedenle işletmelerin çevreye verdikleri etkilerin azaltılması gerektiği, çevreye zarar veren lojistik faaliyetler yerine vermeyen yeşil lojistik uygulamalarını benimsemeleri gerekmektedir.

Son yıllarda daha çok artan ambalajlama/paketleme, etiketleme, taşıma, depolama, stok yönetimi, sipariş süreci, talep tahmini vb. temel lojistik faaliyetlerin çevre uygulamaları göz ardı edilerek yapılması, paketleme kaynaklı atıkların artması, taşımadan kaynaklı ses ve gürültü kirliliği, karbondioksit emisyonunun artması gibi etkilerin artmasına neden olmuştur.

Yeşil kavramı 1980 ve 1990'ların ilk yıllarında dünya ulaştırma endüstrisi için önemli haline gelmiştir. Toplumun çevre konularına duyarlılığı çevresel duyarlılığın gelişmesine paralel olarak gelişim göstermiştir (Paskannaya ve Shaban, 2019: 174). 1990'lı yıllarda ülkelerin çevreyi korumak adına attıkları adımlarda Kyoto Protokolü de etkili rol oynamıştır. Kyoto Protokolü, Küresel İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekreteryası tarafından, 11 Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto şehrinde Taraflar Konferansı'nda kabul edilen bir anlaşmadır.

Kyoto Protokolü'ne göre ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını düşürmeleri zorunlu kılmaktadır (Bakan ve Şekkeli, 2017: 179).

Günümüzde sürdürülebilirlik bağlamında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri iklim değişikliğidir. İklim değişikliğinin dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri haline gelmiştir. İklim değişikliği aynı zamanda çevre için olduğu kadar ekonomi için de bir tehdit olarak görülüyor. Bugüne kadar yapılan çalışmalar, iklim değişikliğinin küresel ısınmanın bir sonucu olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin de imzaladığı Kyoto Protokolü'ne göre sera gazı salınımının %5,2'nin altına düşürülmesi önerilmiştir. Türkiye ise 6,2 tonluk kişi başına karbon salınımı ile dünya ortalamasının üzerindedir. Bu da Türkiye'nin sera gazları konusuna daha dikkatli yaklaşması gerektiğini gösteriyor (Rad ve Gülmez: 2017: 604).

Yeşil lojistik, yeni lojistik uygulamalarından biri olup, kavram isminden de anlaşılacağı gibi mal ve hizmetin tedarik süresi boyunca çevresel ve sosyal faktörlerin göz önünde bulundurularak yapılmasıdır (Üstünbaş, 2018: 12).

Yeşil lojistik, lojistik faaliyetlerinin doğaya olan etkisini minimum düzeye indirmek için gerekli olan tüm girişimler olarak tanımlanmaktadır. Yeşil lojistik sadece çevre dostu değil, genellikle sosyal ve ekonomik işlevi olan lojistik şeklidir.

Kullanıldığından tedarik zinciri yönetimi içerisindeki araştırmacılar ve uygulamacılar tarafından ilgi çekici bir boyuta ulaşmamıştır (Yaygınlar ve Sarı, 2017: 103).Yeşil lojistik tüm paydaşlarını, çevreye en az zarar verecek şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmeye yöneltmektedir. (Ekinci, 2019: 43).

Yeşil lojistik, işletme ve sanayi için üretim maliyetini minimuma indirmek, katma değer yaratmak, enerji tasarrufu sağlamak ve çevreyi de korumaktadır. Dünyadaki işletmeler yaptıkları faaliyetler sonucunda küresel çevre sorunlarına yol açtıklarının farkına varmaya başladığında sürdürülebilirlikte önem kazanmaya başlamıştır (Keskin, 2017: 32).

Günümüzde yeşil lojistik kavramının önem kazanmasının nedeni budur. Alan McKinnon ve diğer akademisyenlere göre, küresel sera gazı emisyonlarının %15'inin lojistikle ilişkili olduğu göz önüne alındığında, yeşil lojistik büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, 2050 yılına kadar lojistiğin CO2 emisyonlarının azaltılmasına gereken katkıyı sağlaması beklenmektedir (Codruța ve Alexandru, 2015: 112).

Geleneksel lojistik, üreticiden tüketiciye ulaştırma, depolama, ambalajlama ve envanter yönetimi dağıtımını organize etmeyi amaçlarken, çevresel faktörler geri dönüşüm gibi yeni pazar alanları açmıştır. Lojistik ürünlerin geri dönüşüme sokulması toksik ve tehlikeli ürünler de dahil olmak üzere her türlü atık maddenin atılması önemli bir pazar haline geldi. Yeşil lojistiğin işletmelere sağladığı belli başlı avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Keskin, 2017: 35);

- CO2 emisyonlarının azalması,
- Maliyetlerde tasarruf,
- İşletme performansının artması,
- Arttırılmış tedarik zinciri optimizasyonu,
- Yasal baskılardan korunma,
- Pazar baskısından kurtulma,
- Sosyal baskılardan kurtarmak.

Çevre, insanın her türlü üretim ihtiyacını ve yaşama kaynağını karşılayan doğal koşullar bütünüdür. Buna göre çevre kavramı, sadece geçmişi değil aynı zamanda geleceğimizi de etkileyen, insanların ve diğer canlıların varlığını devam ettirebilmesi ve uyum içinde yaşayabilmesi için gerekli tüm koşulları bize sunan ve tüm toplumu yakından ilgilendiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Başaran, 2009: 3). Bu yüzden çevre küresel bir nitelik taşımaktadır. Karşılaşılacak sorunlar ve çözümler de küresel nitelik taşımak zorundadır.

Oluşan çevresel sorunların çoğu işletmelerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların önüne geçmek için hükümetler konuya el atmış ve işletme yöneticilerini harekete geçirmiş, işletmeler çevreye verdikleri zararları kontrol altına almaya çalışmışlardır (Bolat ve

Gözlü, 2003: 40). Bunun için geliştirilen çevre yönetim sistemi ile ilgili bütün standartlara ISO 14000 standart ailesi denilmektedir. Bu standartlar;

- ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi-Özellikler ve Kullanım Kılavuzu,
- ISO 14004 Çevre Yönetimi-Çevre Yönetim Prensipler Kılavuzu-Sistemler ve Destekleyici Teknikler,
- ISO 14010 Çevre Yönetimi-Çevre Denetimi Kılavuzu-Çevre ile İlgili Denetimin Genel Prensipleri,
- ISO 14011 Çevre yönetimi-Çevre Denetimi Kılavuzu-Denetim Usulü-Kısım 1-Çevre Yönetim Sistemlerinin Denetimi,
- ISO 14012 Çevre Yönetimi-Çevre Denetçilerinin Haiz Olması Gereken Özellikler,
- ISO 14020 Çevre Yönetimi-Çevre ile İlgili Etiketlemenin Temel Prensipleri,
- ISO 14021 Çevre Yönetimi-Çevre ile İlgili Etiketleme-Özbeyan Çevre ile İlgili İddialar-Terimler Tarifler,
- ISO 14025 Çevre Yönetimi-Çevre Etiketleri ve Beyanları,
- ISO 14040/44 Çevre Yönetimi-Hayat Boyu Değerlendirme-Genel Prensipler ve Uygulamalar,
- ISO 14060 Çevre Yönetimi-Mamullerin Çevre Veçhelerinin Mamul Standartlarına Dâhil Edilmesi ile İlgili Kılavuz,
- ISO 14064 Çevre Yönetimi-Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimidir.

2. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Keskin (2017), çalışmasında sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla insan kaynaklı faaliyetler sonucunda ortaya çıkan olumsuz çevre etkilerinin daha aza indirgenmesinin lojistik ağların geliştirilmesiyle mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Yaptığı uygulama sonucunda lojistik faaliyetlerden kaynaklı çevreye verilen olumsuz etkiler, bireyler, işletmeler, kamu kurum ve kuruluşları ve devletin ilgisinin arttığını gözlemlemiştir.

Birol (2014), çalışmasında lojistik sektörünün öneminden ve büyüme potansiyelinin oldukça yüksek olduğundan bahsetmektedir. Lojistik sektörünün Türkiye'de turizmden sonra en fazla potansiyeli bünyesinde barındıran sektör olduğunu ve son yıllarda meydana gelen gelişmeler, yapılan anlaşmalar, Türkiye'nin 2023 üretim ve özellikle ihracat hedefleri doğrultusunda lojistik sektörünün kantitatif ve kalitatif anlamda büyümesi, milli gelir içindeki payının artması ve taşıdığı stratejik önem bakımından daha çok gelişebilir sektör olması beklendiğinden söz etmektedir. Yaptığı deneysel çalışmasında ortaya çıkan sonuç ise, Türkiye'nin lojistik performansını geliştirmesi için öncelikli olarak teknolojik altyapısını iyileştirmesi, inovatif bir üretim ve dış ticaret politikası izlemesi ve dünya pazarlarındaki payını artırması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Eşmen ve diğerleri (2015), çalışmalarında yeşil lojistik kavramının giderek önem kazandığına ve Türkiye'de geliştirilmesinin öneminden bahsetmişlerdir. Çevre duyarlılığı konusunda işletme bilincinin artması gerektiğini, politika ve strateji geliştirmeleri gerektiğini ve gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak için işletmelerin yeşil lojistik uygulamalarını misyon ve hedef olarak belirlemeleri ve uygulamaya koymaları gerektiğinden söz etmişlerdir.

Turhan (2015), çalışmasında işletmelerin taşıma faaliyetlerini sürdürürken çevreye verdikleri zararı azaltmak için işletmelerin mevcut rotalarını iyileştirmek ve karbondioksit salınımının en az olan rotanın belirlenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak genetik algoritma metasezgiseli ve 2-apt yerel arama yöntemini beraber kullanarak yeni rotalarda atmosfere daha az

karbondioksit salınımında iyileştirmeler sağlamıştır.

Barak (2018), çalışmasında karayolu yük taşımacılığı sektöründe yeşil lojistik uygulamalarını ve belirleyici faktörleri araştırmıştır. Yaptığı analizler sonucunda maliyet, uygunluk, göreceli yarar, örgütsel destek ve hükümete ait destek faktörlerinin yeşil lojistik uygulamalarının faaliyete geçmesinde önemli etkileri olduğunu gözlemlemiştir. Buna karşın kanun baskısı, çevresel belirsizlik, müşteri baskısı faktörlerinin yeşil lojistik uygulamalarında önemli bir etki yaratmadığını söylemiştir.

Sağer (2019), çalışmasında firmaların sürdürülebilirlik stratejileri, yeşil lojistik ve lojistik performansları konuları üzerinde durmuş ve aralarındaki ilişkiyi incelemiştir. Yaptığı analiz sonucunda firmaların sürdürülebilirlik stratejileri ve lojistik performans arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Yeşil lojistik ve lojistik performans arasında da yine anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Firmaların stratejilerini belirlerken sürdürülebilirlik çerçevesinde belirlemesi gerektiğini ve yeşil lojistik uygulamaları ile yürütülen operasyonların lojistik performansları arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Bilgi Toplama Yöntemleri

Yapılacak araştırma faaliyetinde anakütle ile ilgili bilgilerin elde edilebilmesi adına ana kütleyi oluşturan tüm birimlerin incelenmesi gerekir. Anakütleyi oluşturan tüm birimlerin incelenmesi işlemine de “tam sayım” ya da “tam gözlem” denmektedir. Fakat ne kadar bilgi kaynakları zengin olsa da araştırma ile ulaşılmak istenen bilgilerin maliyet ve zaman kısıtı gibi sebeplerle her zaman tam sayım ile elde edilmesi mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda ana kütlenin tüm birimlerinin incelenmesi elde edilecek bilgiler örnek yardımı ile tahmin edilir (Güriş ve Astar, 2015: 56 – 57).

Araştırma çalışmasının anakütlesini Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerindeki lojistik işletmeleri oluşturmaktadır. Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde faaliyet gösteren lojistik işletmeleri içerisinden ise anakütleyi temsil edecek 100 lojistik firması örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir.

Likert sorular, Zhang ve diğerlerinin “Analyzing the Promoting Factors for Adopting Green Logistics Practices: A Case Study of Road Freight Industry in Nanjing, China” adlı çalışmasından Türkçeye çevrilerek uyarlanmıştır. Anketler seçilen lojistik firmaların yöneticilerine veri toplama amacıyla kişisel görüşme yöntemiyle doğrudan yapılmıştır.

Anket çalışması ise 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde işletmenin demografik özelliklerine yönelik sorular yer almıştır. İkinci bölümde firmaların çevreye yönelik yürüttüğü çalışma soruları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise Yeşil lojistik uygulamalarına (çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörlerine) yönelik sorular sorulmuştur. Yeşil lojistik uygulamalarına yönelik sorular 5’li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3 = Kararsızım, 4 = Katılıyorum ve 5 = Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir).

3.2.Araştırmanın Hipotezleri

H_1: İşletmelerin ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_2: İşletmelerin ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_3: İşletmelerin ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_4: İşletmelerin ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimi Standartları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_5: İşletmelerin ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_6: İşletmelerin Euro Emisyon Standartları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.
H_7: İşletmelerin Eco Performans Ödülü programı için başvurusu olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. İşletmelere Ait Bilgiler

Ankete katılan işletmelere ait özelliklere ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Değişkenler		**N**
Şehir	Bayburt	15
	Erzincan	20
	Erzurum	65
Hukuki Statü	Şahıs İşletmesi	6
	Limited Şirket	34
	Anonim Şirket	60
Faaliyet Yılı	0-2 yıl	3
	3-6 yıl	21
	7-10 yıl	15
	11-19 yıl	37
	20 yıl ve üzeri	24
Pazar Alanı	Yerel	7
	Bölgesel	64
	Ulusal	24
	Uluslararası	5
Yıllık Ciro	1 milyon altı	14
	1-3 milyon	34
	4-8 milyon	39
	9-25 milyon	11
	26-50 milyon	2

Tablo 1. Ankete Katılan İşletmelerle İlgili Veriler

Bayburt ilinde katılımcıların frekans değeri 15 iken, Erzincan ilinde katılımcıların frekans

değerinin 20 ve Erzurum ilinde katılımcıların frekans değerinin 65 olduğu gözlemlenmektedir. Ankete katılan firmaları şehir bazında dikkate aldığımızda en yüksek oran %65 ile Erzurum şehri olduğunu ve bunu sırasıyla %20 ile Erzincan ve %15 ile Bayburt'un takip ettiği görülmektedir.

Verilerden elde edilen sonuçlara göre işletmelerin %60'ı anonim şirket, %34'ü limited şirket ve %6'sının şahıs işletmesi olduğu görülmektedir.

Verilerden elde edilen sonuçlara göre işletmelerin %37'si 11-19 yıl, %24'ü 20 yıl ve üzeri, %21'i 3-6 yıl, %15'i 7-10 yıl ve %3'ü 0-2 yıl arası faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Verilerden elde edilen sonuçlara göre işletmelerin %64'ü bölgesel pazarda, %24'ü ulusal pazarda, %7'si yerel pazarda ve %5'i uluslararası pazarda faaliyetlerini yürüttüğü görülmektedir.

Verilerden elde edilen sonuçlara göre işletmelerin %39'u 4-8 milyon, %34'ü 1-3 milyon, %14'ü 1 milyon altı, %11'i 9-25 milyon ve %2'si 26-50 milyon olarak görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin faaliyet alanı Tablo 3'de yer almaktadır. Ankete katılan firmalar birden fazla seçeneği işaretleyeceği söylendiği için Tablo 2'de yer alan faaliyet alanı bölümü tek tek incelenmiştir.

Faaliyet Alanları	**N**
Gümrük işlemleri	5
Operasyon ve sevk yönetimi	6
Dağıtım	78
Tersine lojistik faaliyetleri	61
Talep yönetimi	3
Parça ve hizmet desteği	3
Vergi mevzuat ve işlemleri	6
Lojistik bilgi sistemleri	49
Hurda/ atıkların düzenlenmesi	3
Nakliye takibi işlemleri	9
Banka işlemleri ve mal bedeli tahsilât, vb.	3
Sipariş süreci	4
Satın alma	7
Depo ve depolama	84
Taşıma	100
Envanter kontrolü	76
Ambalajlama, barkod ve etiketleme	69
Stok ikmali	3

Tablo 2. Ankete Katılan İşletmelerin Lojistik Faaliyet Alanı İle İlgili Bilgiler

Verilerden elde edilen sonuçlara göre işletmelerin %17,6'sı taşıma, %14,7'si depo ve depolama, %13,7'si dağıtım, %13,3'ü envanter kontrolü, %12,1'i ambalajlama, barkod ve etiketleme, %10,7'si tersine lojistik faaliyetleri, %8,6'sı lojistik bilgi sistemleri, %1,6'sı nakliye takibi işlemleri, %1,2'si satın alma, %1'i operasyon ve sevk yönetimi, %1'i vergi

mevzuat ve işlemleri, %0,8'i gümrük işlemleri, %0,7'si sipariş süreci, %0,6'sı talep yönetimi, %0,6'sı parça ve hizmet desteği. %0,6'sı hurda/ atıkların düzenlenmesi, %0,6'sı banka işlemleri ve mal bedeli tahsilat, vb. ile %0,6'sının stok ikmali alanında faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

4.2. Araştırmanın Güvenilirliği

Ölçekte sıralı cevaplar içeren soruların tutarlılığını ölçmek için Cronbach's Alpha analizi yapılmıştır. Cronbach's Alpha anketin güvenilirliğini ölçen bir analiz türüdür. Cronbach's Alpha katsayısının 0,7 ile 1 arasında değerler alması beklenmektedir. Cronbach's Alpha katsayısının 0,9'a eşit veya 0,9'dan büyük olması "mükemmel güvenilirlik" olarak ifade edilmektedir.

Ölçekler	İfade sayısı	Cronbach's Alpha
Çevresel yönetim stratejisi	10	,978
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	7	,948
Düşük karbonlu taşıma	8	,960
Filo yönetimi	4	,939
Yeni alternatif enerji	3	,962
Lojistik inovasyon	3	,982

Tablo 3. Ölçeklerin İç Tutarlılık Analizi Sonuçları

Kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alfa katsayıları değerlendirildiğinde çevresel yönetim stratejisine yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,978; düşük karbonlu depolama ve paketlemeye yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,948; düşük karbonlu taşımaya yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,960; filo yönetimine yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,939; yeni alternatif enerjiye yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,962 ve lojistik inovasyona yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu 0,982 olarak tespit edilmiştir. İç tutarlılık sonuçları dikkate alındığında ölçeklerin (Cronbach's Alpha > 0,70) güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

4.3. Fark Analizleri

İki ölçek arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ölçmek için kullanılan analiz türleridir. Analize tabi tutulan değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ölçmek için sig. (p) değerinin 0,05'den küçük olması veya *t* değerinin 1,96'dan yüksek veya -1,96'dan küçük olması testin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Faktörler		N	Ortalama	*t*	df	Sig.
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	69	4,2420	10,131	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	31	2,7355	10,088	57,278	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	69	4,0145	9,041	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	31	2,7926	8,793	54,232	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	69	4,3750	9,706	98	

	Çalışma yürütülüyor	31	2,9315	9,097	49,996	0,000
Filo yönetimi	Evet	69	4,0797	8,097	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	31	2,7258	8,345	62,249	
Yeni alternatif enerji	Evet	69	4,1304	9,551	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	31	2,5054	9,359	55,169	
Lojistik inovasyon	Evet	69	4,1739	10,066	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	31	2,4516	9,752	53,754	

Tablo 4. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip olan veya bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_1: İşletmelerin ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***T***	**df**	**Sig.**
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	31	4,3194	3,999	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,5304	4,872	92,343	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	31	4,1106	4,065	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4224	5,041	94,842	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	31	4,3468	3,053	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,7391	4,004	97,857	
Filo yönetimi	Evet	31	4,2339	4,179	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4022	4,866	84,299	
Yeni alternatif enerji	Evet	31	4,3011	4,550	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3237	5,531	92,019	
Lojistik inovasyon	Evet	31	4,3548	4,700	98	

	Çalışma yürütülüyor	69	3,3188	5,840	95,088	0,000

Tablo 5. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip olan işletmelerin lojistik inovasyona yönelik ifadelere, bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_2: İşletmelerin ISO 14025 Çevresel Ürün Beyanları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***t***	**Df**	**Sig.**
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	31	4,3194	3,999	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,5304	4,872	92,343	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	31	4,1106	4,065	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4224	5,041	94,842	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	31	4,3468	3,053	98	0,003
	Çalışma yürütülüyor	69	3,7391	4,004	97,857	
Filo yönetimi	Evet	31	4,2339	4,179	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4022	4,866	84,299	
Yeni alternatif enerji	Evet	31	4,3011	4,550	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3237	5,531	92,019	
Lojistik inovasyon	Evet	31	4,3548	4,700	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3188	5,840	95,088	

Tablo 6. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

İşletmeniz ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip olan işletmelerin lojistik inovasyona yönelik ifadelere, bu alanda çalışma yürüten işletmelerin

düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_3: İşletmelerin ISO 14040-44 Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi Standart Serisi belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimi Standartları belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***t***	**Df**	**Sig.**
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	34	4,3794	4,923	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,4636	5,756	95,973	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	34	4,1261	4,581	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,3831	5,431	97,236	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	34	4,3897	3,673	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,6894	4,602	95,754	
Filo yönetimi	Evet	34	4,2721	4,908	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,3447	5,554	91,269	
Yeni alternatif enerji	Evet	34	4,3137	5,066	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,2727	5,998	97,147	
Lojistik inovasyon	Evet	34	4,3529	5,101	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	66	3,2727	6,147	97,963	

Tablo 7. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü Ve Denetimi Standartları Belgesine Sahip Mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimi Standartları belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimi Standartları belgesine sahip olan veya bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_4: İşletmelerin ISO 14064 Sera Gazı Emisyonu Ölçümü ve Denetimi Standartları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik T-Testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***t***	**df**	**Sig.**
Çevresel yönetim	Evet	31	4,3194	3,999	98	

stratejisi	Çalışma yürütülüyor	69	3,5304	4,872	92,343	0,000
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	31	4,1106	4,065	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4224	5,041	94,842	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	31	4,3468	3,053	98	0,003
	Çalışma yürütülüyor	69	3,7391	4,004	97,857	
Filo yönetimi	Evet	31	4,2339	4,179	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4022	4,866	84,299	
Yeni alternatif enerji	Evet	31	4,3011	4,550	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3237	5,531	92,019	
Lojistik inovasyon	Evet	31	4,3548	4,700	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3188	5,840	95,088	

Tablo 8. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı Belgesine Sahip Mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

İşletmeniz ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı belgesine sahip olan işletmelerin lojistik inovasyona yönelik ifadelere, bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_5: İşletmelerin ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmeniz Euro Emisyon Standartları belgesine sahip mi?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***T***	**df**	**Sig.**
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	33	4,3606	4,606	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	67	3,4866	5,457	94,964	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	33	4,1472	4,693	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	67	3,3838	5,620	96,203	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	33	4,3750	3,453	98	0,001
	Çalışma yürütülüyor	67	3,7071	4,391	96,715	
Filo yönetimi	Evet	33	4,2576	4,635	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	67	3,3657	5,312	89,807	

Yeni alternatif enerji	Evet	33	4,3434	5,195	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	67	3,2736	6,145	94,772	
Lojistik inovasyon	Evet	33	4,3939	5,323	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	67	3,2687	6,431	96,995	

Tablo 9. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmeniz Euro Emisyon Standartları Belgesine Sahip Mi?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde Euro Emisyon Standartları belgesine sahip olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

Euro Emisyon Standartları belgesine sahip olan işletmelerin lojistik inovasyona yönelik ifadelere, bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_6: İşletmelerin Euro Emisyon Standartları belgesine sahip olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin "İşletmenizin Eco Performans Ödülü programı için başvurusu bulunmakta mı?" sorusuna yönelik t-Testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Faktörler		**N**	**Ortalama**	***T***	**df**	**Sig.**
Çevresel yönetim stratejisi	Evet	31	4,3194	3,999	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,5304	4,872	92,343	
Düşük karbonlu depolama ve paketleme	Evet	31	4,1106	4,065	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4224	5,041	94,842	
Düşük karbonlu taşıma	Evet	31	4,3468	3,053	98	0,003
	Çalışma yürütülüyor	69	3,7391	4,004	97,857	
Filo yönetimi	Evet	31	4,2339	4,179	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,4022	4,866	84,299	
Yeni alternatif enerji	Evet	31	4,3011	4,550	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3237	5,531	92,019	
Lojistik inovasyon	Evet	31	4,3548	4,700	98	0,000
	Çalışma yürütülüyor	69	3,3188	5,840	95,088	

Tablo 10. Ankete Katılan İşletmelerin "İşletmenizin Eco Performans Ödülü Programı İçin Başvurusu Bulunmakta Mı?" Sorusuna Yönelik t-Testi Sonuçları

Sonuçlar incelendiğinde Eco Performans Ödülü programı için başvurusu bulunmakta olan işletmeler ile çevresel yönetim stratejisi, düşük karbonlu depolama ve paketleme, düşük karbonlu taşıma, filo yönetimi, yeni alternatif enerji ve lojistik inovasyon faktörleri arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunduğu gözlenmektedir.

Eco Performans Ödülü programı için başvuruya sahip olan işletmelerin lojistik inovasyona yönelik ifadelere, bu alanda çalışma yürüten işletmelerin düşük karbonlu taşımaya yönelik ifadelere daha fazla katıldığı gözlemlenmiştir.

"H_7: İşletmelerin Eco Performans Ödülü programı için başvurusu olması açısından yeşil lojistik uygulamalarında anlamlı bir farklılık vardır.**"** hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İşletmelerin çoğu devamlılığını sürdürebilmek ve rekabet avantajı elde edebilmek için bir yarış içerisi olduğunun farkındadır. Bu yüzden diğer işletmelerden bir adım önde olma gerekliliğinin farkındadır. Rekabet eden işletmelerin faaliyetleri sonucu çevreyi tehdit eden ve bu tehdidin her geçen gün daha da artmasına yol açacak nitelikte olması ekolojik sistemin dolayısıyla insanlığın devamlılığını tehdit etmektedir. İşletmeler için bu farkındalık kazandırılmalıdır ki insanoğlunun devamlılığı için tehdit olan bu unsurun önüne geçilebilsin.

Çevreye verilen önemin her geçen gün artması, toplumun bu konuda duyarsız kalmaması gibi nedenlerden dolayı işletmelerin çevreyi etkileyen faaliyetlerini gözden geçirmeleri gerektirdiğini göstermektedir. Çevresel etkilerini en aza indirgemiş olan işletmeler diğer işletmelere karşı üstünlük sağlamaktadır.

Analiz sonucunu bütün olarak ele aldığımızda ankete katılım sağlayan işletmelerin çoğunluğunun tehdidin bilincinde olduğu görülmektedir. Yeşil lojistik uygulamalarını kullanan işletmeler, çevre uygulamalarına önem göstermektedir. Bu sayede hem rakiplerine karşı bir rekabet üstünlüğü sağlamışlar hem de çevre ile uyum içerisinde lojistik faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedirler.

KAYNAKLAR

Bakan, İsmail ve Şekkeli, Zümrüt Hatice. Lojistik Yönetimi. İstanbul: Beta, Zümrüt H. (2017).

Barak, Serpil (2018). İşletmelerde Yeşil Lojistik Uygulamaları Ve Belirleyici Faktörler: Bucak Karayolu Yük Taşımacılığı Sektörü İşletmelerinde Bir Araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Başaran, Damla (2009). ISO 14001:2005 Çevre Yönetim Sistemi'nin Çalışanlar Tarafından Benimsenmesi Ve Çevre Bilinci Gelişimine Etkisinin Araştırılması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir Üniversitesi, İzmir.

Bolat, Bersam ve Gözlü, Sıtkı (2003). ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Uygulamasında Etken Olan Faktörler. İtüdergisi. 2 (2).

Codruța, Alexandra, Alexandru, Şipoş Ciprian (2015). Green Logıstıcs – A Condıtıon Of Sustaınable Development. Revista Economica. 67 (4), 112-130.

Ekinci, Gül (2019). Yeşil Tersine Lojistik Ürünlere İlişkin Kalite Algısı ve Risk Algısı ile İnovasyon Difüzyonu Arasındaki İlişki. İstanbul: Hiperyayın.

Ekran, Birol (2014). Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücü. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi. (1).

Eşmen, Osman, Bedük, Fatma, Bedük, Aykut (2017). Yaşanabilir Bir Dünya İçin Yeşil Lojistik: Türkiye ve Dünya Uygulama Örnekleri. Ulaştırma ve Lojistik Kongreleri İstanbul. 87-98.

Güriş, Selahattin; Astar, Melek. Bilimsel araştırmalarda SPSS ile istatistik. İstanbul: Der Kitabevi. (2014).

Keskin, Soner (2017). Yeşil Lojistik Uygulamaları: Dhl Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Paskannaya, Tatsiana, Shaban, Galyna (2019). Innovatıons In Green Logıstıcs In Smart Cıtıes: Usa And Eu Experıence. Marketing and Management of Innovations. (1), 173-181.

Sağer, Timuçin (2019). Firmaların Sürdürülebilirlik Stratejileri ile Yeşil Lojistik Ve Lojistik Performans Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Turhan, Erkan (2015). Yeşil Lojistik ve Bir Örnek Uygulama. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Tüzün Rad, Sevgi, Selim Gülmez, Yavuz (2017). Green Logıstıcs For Sustaınabılıty. Int. Journal Of Management Economics and Business. 13 (3), 603-614.

Üstünbaş, Nida Nur (2018). Marmara Bölgesindeki Lojistik Firmaların Yeşil Lojistik Uygulamaları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

BİLGİ UÇURMA NİYETİ VE ETİK DUYARLILIK İLİŞKİSİ: ÖN LİSANS MUHASEBE BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

THE RELATIONSHIP BETWEEN INTENTION TO WHISTLEBLOWING AND ETHICAL SENSITIVITY: A STUDY FOR ASSOCIATE DEGREE ACCOUNTING DEPARTMENT STUDENTS

Öğr. Gör. Dr. Ali Aykut PEKER
Aksaray Üniversitesi, Ortaköy Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4894-7434

ÖZET

Muhasebe bölümünden mezun olan öğrenciler, kariyerleri boyunca yasadışı eylemlerle karşılaşma ihtimali oldukça yüksek olan geleceğin denetçileri ve muhasebecileridir. Çalışmanın amacı muhasebe meslek mensubu adaylarının sahip oldukları etik duyarlılıklarının bilgi uçurma niyetleri üzerindeki etkisi ve bilgi uçurma niyetleri ile etik duyarlılık arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Bu kapsamda, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları öğrencilerine anket uygulanarak bulgular elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin bilgi uçurma niyeti konusunda kararsız kaldıkları fakat etik duyarlılığa sahip oldukları belirlenmiştir. Demografik faktörlerden cinsiyet ile etik duyarlılık ve bilgi uçurma niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Öğrenim görülen sınıf bazında incelenen ortalamalarda ise istatistiki açıdan farklılıklar belirlenmiştir. İkinci sınıf öğrencileri birinci sınıf öğrencilerine göre daha yüksek etik duyarlılık ve bilgi uçurma niyeti ortalamalarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların verdikleri cevaplar çerçevesinde etik duyarlılığın bilgi uçurma niyetini %57,2 oranında etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte etik duyarlılık ile bilgi uçurma niyeti arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Uçurma, Etik Duyarlılık, Muhasebe

ABSTRACT

Students graduating from the accounting department are future auditors and accountants, who are more likely to encounter illegal acts throughout their careers. The aim of the study is to explain the effect of ethical sensitivity of professional accountant candidates on their whistleblowing intentions and the relationship between whistleblowing intentions and ethical sensitivity. In this context, findings were obtained by applying a questionnaire to Aksaray University, Vocational School of Social Sciences, Accounting and Tax Applications students. According to the results of the analysis, it was determined that the students were undecided about the whistleblowing intention, but they had ethical sensitivity. No statistically significant difference was found between gender, ethical sensitivity and whistleblowing intention, among demographic factors. Statistical differences were determined in the averages examined on the basis of the class of education. It has been determined that second year students have higher ethical sensitivity and whistleblowing intention averages than first year students. In addition, within the framework of the answers given by the participants, it was determined that ethical sensitivity affected the whistleblowing intention by 57.2%. However, it has been determined that there is a strong positive relationship between ethical sensitivity and whistleblowing intention.

Key Words: Whistleblowing, Ethical Sensitivity, Accounting

GİRİŞ

Tunçay ve Yağız (2020) çalışmalarında ülkemizde yayınlanan Whistleblowing makalelerine yönelik bibliyometrik analizi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada ulusal ve uluslararası yayınlar incelendiğinde "Whistleblowing" kavramı yerine 22 farklı çeviri sözcüğü kullanıldığı, en çok çalışmalarda tercih edilen çevirinin ise "bilgi uçurma" olduğu belirlenmiştir (Tunçay ve Yağız, 2020: 276). Bu bağlamda çalışmada "Whistleblowing" kavramı yerine çeviri olarak "Bilgi Uçurma" kavramının kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Bilgi uçurma; eski ve mevcut örgüt üyelerinin, işverenlerinin kontrolü altındaki yasa dışı, ahlaka aykırı gayri meşru uygulamaları, eylemde bulunabilecek kişi ve/veya kuruluşları yetkililere bildirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Asiamah ve Mensah, 2021: 745). Bilgi uçuran birey, kişisel çıkarlarından ziyade kamu yararı ve/veya kurumsal çıkarları düşünerek hareket etmeli bu bağlamda şüpheli ve suiistimal edilen durumları yetkililere bildirmelidir (Onyango, 2021: 231). Bilgi uçurma örgüt içi ve örgüt dışı olarak iki türlü gerçekleşebilmektedir. Örgüt içi bilgi uçurma, suiistimallerin üstlere veya bir kuruluş içindeki anonim kanallar aracılığıyla ifşa edilmesini ifade ederken, örgüt dışı bilgi uçurma suiistimalleri engellemeye yardımcı olan medya gibi doğrudan örgüt dışı araçlar kullanılarak yapılan ihbar şeklinde tanımlanmaktadır (Alleyne, Charles-Soverall, Broome, ve Pierce, 2017: 245).

Bilgi uçurma faaliyetinin kişiye, kuruma ve topluma çeşitli faydaları vardır. Bu faydalar bilgi uçuran kişinin psikolojik ve vicdani olarak rahatlaması, kurumda iç denetim faaliyetlerinin aktif olarak devam etmesi ve toplum menfaatinin korunması şeklinde özetlenebilir (Meriç ve Elden, 2019: 1497). Bilgi uçuran kişiye muhbir denilmekte ve muhbir olabilmek için gerekli kararlığa ve cesarete sahip olunması gerekir. Muhbir; işten çıkarılmayla tehdit edilebilme, çalışma arkadaşları ve/veya yönetim tarafından dışlanma ve çeşitli başka misilleme biçimleriyle karşılaşma potansiyeline sahiptir (Tompunu, Kasingku, ve Prayanthi, 2020: 242).

Bilgi uçurma faaliyetleri son yıllarda denetim ve muhasebe ile ilişkilendirilmiştir. Bilgi uçurma, 2008-2009 mali krizinden günümüze kadar artarak devam etmekteyken yılda yaklaşık 4000 ihbar yetkili kurumlara ulaşmaktadır (Brody, Gupta, ve White, 2020: 126). Enron, WorldCom gibi birçok uluslararası şirketin çöküşüne yol açan iş skandallarının ortaya çıkması, dolandırıcılık ve organizasyonel yanlışlıkların tespit edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu kurumsal başarısızlıklar bazılarında, özellikler Enron ve WorldCom vakalarında, çalışanların farkındalığı ve yanlışları bildirme taahhüdü (ihbarı) tehdidi dizginlemek için en güçlü araç olduğu belirlenmiştir (Owusu, Bekoe, Anokye, ve Okoe, 2020: 477). Özellikle muhasebe alanında, muhasebe sahtekârlığı ve diğer yanlış uygulama biçimlerinin tespit edilmesi ve önlenmesinde bilgi uçurmanın önemi daha da iyi anlaşılmıştır.

Bu çalışmada öğrencilerin bilgi uçurma niyetleri ile etik duyarlılıkları arasında ilişki kurularak, etik duyarlılığın bilgi uçurma niyetine etkisi ele alınmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik faktörleri ile bilgi uçurma niyeti ve etik duyarlılıkları tespit edilmiştir. Bununlar beraber literatür çalışması gerçekleştirilerek bilgi uçurma niyeti hem meslek mensupları hem de öğrenciler açısından irdelenmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Asiamah ve Mensah (2021) yapmış oldukları çalışmada, liderlik statüsü ve demografik faktörlerin bilgi uçurma niyeti üzerindeki etkisinin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, liderlerin lider olmayanlara oranla ihbarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca demografik faktörler (yaş, cinsiyet, meslek, kıdem, din, eğitim) bilgi uçurma niyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kusumaningsih (2021) yapmış olduğu çalışmada; yakınlık, misilleme, sosyal anlaşma ve ihbar sonuçları ile bilgi uçurma niyeti arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda, bilgi

uçurma niyetini misilleme faktörünün anlamlı derecede etkilediğini diğer faktörlerin anlamlı derecede etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Brody, Gupta, ve White (2020) yapmış oldukları çalışmada, muhasebe camiasında (meslek mensupları ve öğrenciler) bilgi uçurma davranışını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, katılımcılar bilgi uçurma faaliyetini gerçekleştirmeden önce güçlü kanıtlar elde edilmesi konusunda istekli olduklarını belirtmişlerdir.

Owusu, Bekoe, Anokye, ve Okoe (2020) yapmış oldukları çalışmada, üniversite öğrencilerinin bilgi uçurmaya yönelik niyetlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda; öğrencilerin yanlışları bildirme konusunda istekli oldukları ve bilgi uçurma faaliyeti gerçekleştirilirken daha çok örgüt içi mekanizmaları kullanmayı tercih edecekleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Meriç ve Elden (2019) yapmış oldukları çalışmada, lisans ve ön lisans öğrencilerinin bilgi uçurma faaliyetlerine bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin bilgi uçurma düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tosunoğlu (2019) yapmış olduğu çalışmada, muhasebe meslek mensupları üzerinde bilgi uçurmanın psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, bilgi uçurmanın psikolojik dayanıklılık üzerinde pozitif yönlü yüksek düzeyde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Alleyne, Charles-Soverall, Broome, ve Pierce (2017) yapmış oldukları çalışmada Barbados gibi küçük, gelişmekte olan bir kültüre bilgi uçurma niyetinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, bilgi uçurmanın etik bir davranış olduğu, işletme içi bilgi uçurmanın daha fazla tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yazarkan ve Yımaz (2016) yapmış oldukları çalışmada, işletme bölümü öğrencilerinin ahlaki olamayan davranışların duyurulması algıları ile bilgi uçurma niyetlerinin incelenmesini amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin ahlaki olmayan davranışları duyurma algıları ile bilgi uçurma niyetleri arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çiftyıldız ve İslamoğlu (2015) yapmış oldukları çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının bilgi uçurma eğilimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, meslek mensupları birçok ahlaki olmayan durumla karşılaştıkları fakat bilgi uçurma faaliyetlerinde kararsız bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir.

Erkmen, Çalışkan, ve Esen (2014) yapmış oldukları çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının bilgi uçurma niyetlerinin demografik faktörler çerçevesinde araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının bilgi uçurma niyetlerinde yaş ve cinsiyet değişkenleri hariç demografik faktörlerin herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Shawver (2008) yapmış olduğu çalışmada, muhasebe bölümü öğrencilerinin bilgi uçurma düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin yüksek önemlilik düzeyine sahip konularda ihbarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu ve kendilerine iş garantisi verildiği takdirde ihbarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

2. ARAŞTIRMA

Araştırmanın amacı, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe bölümü öğrencilerinin etik duyarlılıklarının, bilgi uçurma niyeti üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Ayrıca çalışmada demografik özelliklerden cinsiyet ve öğrenim görülen sınıf

bazında bilgi uçurma niyetindeki farklılıkların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgular ile öğrencilerin etik duyarlılık seviyeleri ve bilgi uçurma niyetleri belirlenerek bu konuya ilgi duyanlara çeşitli katkıların sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe bölümü, birinci sınıf, ikinci sınıf öğrencilerine 2020-2021 Güz döneminde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilerek bulgular elde edilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet ve öğrenim görülen sınıfın yer aldığı demografik faktörler, ikinci bölümde bilgi uçurma niyeti, üçüncü bölümde ise etik duyarlılığa ilişkin ifadeler yer almaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak tercih edilen anketin oluşturulmasında Kusumaningsih (2021) tarafından geliştirilen bilgi uçurma niyeti ölçeği ile Toti ve Moulins (2017) tarafından geliştirilen etik duyarlılık ölçeği kullanılmıştır. Her iki ölçekte 5'li Likert Ölçek formatındadır (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum). Araştırmaya geri dönüş sağlayan öğrenci sayısı ise 73'dür. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde kayıtlı öğrenci sayısının % 56'sına tekabül etmektedir.

2.2.Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet ve öğrenim gördüğü sınıfa ait sorulara verilen yanıtlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik Faktörler

1. Cinsiyet	**N**	**%**
Kadın	42	% 57,5
Erkek	31	% 42,5
2. Okuduğunuz Sınıf		
1.Sınıf	38	% 52,1
2.Sınıf	35	% 47,9

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların cinsiyet dağılımının %57,5'i kadın %42,5'i erkek şeklindedir. Öğrencilerin 38'i birinci sınıf, 35'i ise ikinci sınıfta öğrenimine devam etmektedir.

Araştırmada analiz aşamasına geçmeden önce uygulanan ölçeklerinin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla testler gerçekleştirilmiş ve Cronbach's Alpha değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizleri

Uygulanan Ölçekler	**Cronbach's Alpha**	**Soru Sayısı**
Bilgi Uçurma Niyeti Ölçeği	,752	18
Etik Duyarlılık Ölçeği	,882	8

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda Cronbach's Alpha değerlerinin $0.7 \leq \alpha < 0.9$ arasında çıkması durumunda ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu ve analizlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (Kılıç, 2016: 48). Araştırmanın anketinde yer alan iki ölçeğinde Cronbach's Alpha değerlerinin 0,70'den yüksek olduğu ve analiz için güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Araştırma anketinde yer alan bilgi uçurma niyeti ifadelerine yönelik soruların yanıtlarının ortalaması Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Bilgi Uçurma Niyeti İfadelerinin Yanıt Ortalamaları

Bilgi Uçurma Niyeti	Ortalama	Standart Sapma
Her türlü ihlal rapor edilmeyi hak eder.	3,8356	,92817
Bilgi uçurmanın örgütsel çevre üzerinde yaygın etkisi vardır.	3,6438	,88772
Bilgi uçurmanın organizasyon üzerinde olumlu etkisi vardır.	3,1507	1,08872
Bilgi uçurma, herkesin iyiliği için yapılan iyi bir eylemdir.	2,7945	1,15421
Herkesin ihlalleri bildirme hakkı vardır.	3,9178	,87803
Herkes ihlalleri bildirmekle yükümlüdür.	3,5068	,94462
İhbar sistemi ihlallerin faillerini eğitebilir.	3,3425	,83698
İhlalin faili yakın bir akraba olsa bile ihbarın yine de yapılması gerekir.	4,0685	,91786
Bilgi uçurma sadece yabancı olan faillere karşı yapılmalıdır.	1,8904	,65747
Bilgi uçurma, yalnızca birinin bir ihlale ilk elden tanık olması durumunda gerçekleştirilir.	3,1507	,92303
İhlaller, faillerin misillemesinden endişe duymadan yetkililere bildirilebilir.	3,6301	,93552
İhlalleri bildirenlere yetkililerin koruması sağlanmalıdır.	3,9041	,86866
İhlalin failinden, ihbarcının kimliğinin gizli tutulmalıdır.	3,9589	,97807
Suçluların kınanması gerekmektedir.	3,4795	1,04229
İhlalleri bildirmenin, kuruluş için iyi bir eylem olduğuna inanılır.	3,7945	,88127
İhlal raporları yalnızca ciddi konular için düzenlenir.	2,7260	,87019
İhlal raporları sadece arkadaş olmayan failler için düzenlenir.	2,0822	,74075
İhlal raporları sadece yetki sahibi olmayan failler için düzenlenir.	2,3699	,88986
Bilgi Uçurma Niyeti İfadelerinin Genel Ortalaması	**3,2915**	**,40262**

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların verdiği yanıtlara göre en yüksek ortalamaya sahip olan ifade "İhlalin faili yakın bir akraba olsa bile ihbarın yine de yapılması gerekir" şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu ifadeyi sırasıyla "İhlalin failinden, ihbarcının kimliğinin gizli tutulması", "Herkesin ihlalleri bildirme hakkı vardır" ifadeleri takip etmektedir. En düşük ortalamaya sahip olan ifadeler ise "Bilgi uçurma sadece yabancı olan faillere karşı yapılmalıdır" ve "İhlal raporları sadece arkadaş olmayan failler için düzenlenir" şeklinde belirlenmiştir. Katılımcıların bilgi uçurma niyeti ifadelerine verdikleri cevapların genel ortalaması incelendiğinde ise öğrencilerin bilgi uçurma konusunda kararsız kaldıkları söylenebilir.

Araştırma anketinde yer alan etik duyarlılık ifadelerine yönelik soruların yanıtlarının ortalaması Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Etik Duyarlılık İfadelerinin Yanıt Ortalamaları

Etik Duyarlılık	Ortalama	Standart Sapma
Her ne şekilde olursa olsun haksızlığa karşıyım.	4,3151	1,24585
Başkalarının kültürüne, özeline, kişiliğine vb. saygılıyım.	4,3836	1,18591
Başkalarının sağlık ve mutluluk içinde olmaları konusunda hassasım.	3,9863	1,11172
Başkalarına zarar vermemek benim için önemlidir.	4,3151	,94099
Başkalarının menfaatleri kendi menfaatlerimden önce gelir.	2,6849	,97006
Karar verirken başkalarının menfaatlerini göz önünde bulundururum.	3,2466	,93957
Bağış yapmak (para, kan, çeşitli eşyalar vb.) kendimi faydalı hissettirir.	4,2740	,93185
Gönüllük faaliyetleri, toplum yaşamı için çok önemlidir.	4,3425	,90091
Etik Duyarlılık İfadelerinin Genel Ortalaması	**3,9435**	**,76604**

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların verdiği yanıtlara göre en yüksek ortalamaya sahip olan ifade "Başkalarının kültürüne, özeline, kişiliğine vb. saygılıyım" şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu ifadeyi sırasıyla "Gönüllük faaliyetleri, toplum yaşamı için önemlidir", "Her ne şekilde olursa olsun haksızlığa karşıyım" ve "Başkalarına zarar vermemek benim için önemlidir" ifadeler takip etmektedir. En düşük ortalamaya sahip ifade ise " Başkasının menfaatleri kendi menfaatlerimden önce gelir" şeklinde belirlenmiştir. Katılımcıların etik duyarlılık ifadelerine verdikleri cevapların genel ortalaması incelendiğinde ise öğrencilerin etik duyarlılığa sahip oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin bilgi uçurma niyetleri ortalamaları ve etik duyarlılık ortalamalarının demografik faktörlere göre farklılaşma durumunun incelenmesi için örneklem yapısı gereği "Non-Parametrik" testler kullanılmıştır. Bilgi uçurma niyeti ortalamalarının cinsiyet ve öğrenim görülen sınıfa göre istatistiki açıdan farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesi için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Tablo 5'de bilgi uçurma niyeti ile etik duyarlılık ortalamalarının cinsiyet faktörüne göre analizinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Bilgi Uçurma Niyeti Ortalamaları ile Etik Duyarlılık Ortalamaları ve Cinsiyet

Test Statistics[a]		
	Bilgi Uçurma Niyeti	**Etik Duyarlılık**
Mann-Whitney U	568,500	575,000
Wilcoxon W	1064,500	1071,000
Z	-,923	-,853
Asymp. Sig. (2-tailed)	,356	,394
Cinsiyet	**Mean Rank**	**Mean Rank**
Kadın	%38,96	%38,81
Erkek	%34,34	%34,55
a. Grouping Variable: Cinsiyet		

Tablo 5 incelendiğinde Sig.(2-tailed) değerleri 0,05'den büyük olduğu için bilgi uçurma niyeti ile etik duyarlılık ortalamaları cinsiyete göre istatistiki açıdan farklılık göstermemektedir. Başka bir ifadeyle erkek ve kadın öğrencilerin ortalamaları ile bilgi uçurma niyeti ve etik duyarlılık ortalamaları arasında istatistiki açıdan herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 6'da bilgi uçurma niyeti ve etik duyarlılık ortalamaları ile öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıf faktörüne göre analizinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Bilgi Uçurma Niyeti Ortalamaları ile Etik Duyarlılık Ortalamaları ve Sınıf

Test Statistics[a]		
	Bilgi Uçurma Niyeti	**Etik Duyarlılık**
Mann-Whitney U	445,500	465,500
Wilcoxon W	1186,500	1206,500
Z	-2,430	-2,216
Asymp. Sig. (2-tailed)	,015	,027
Öğrenim Görülen Sınıf	**Mean Rank**	**Mean Rank**
1.Sınıf	%31,22	% 31,75
2.Sınıf	%43,27	% 42,70
a. Grouping Variable: Sınıf		

Tablo 6 incelendiğinde Sig.(2-tailed) değerleri 0,05'den küçük olduğu için bilgi uçurma niyeti ile etik duyarlılık ortalamaları eğitim görülen sınıfa göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle ikinci sınıf öğrencilerinin bilgi uçurma niyeti ve etik duyarlılık ortalamaları birinci sınıf öğrencilerine göre daha yüksektir.

Etik duyarlılığın bilgi uçurma niyeti üzerindeki etkisi Basit Doğrusal Regresyon Analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Regresyon analizine geçilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Skewness ve Kurtosis değerleri incelenmiş ve verilerin normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 7'de Regresyon analizinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7. Etik Duyarlılığın Bilgi Uçurma Niyetine Etkisi-Regresyon Analizi

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,757[a]	,572	,566	,26515
a. Predictors: (Constant), Etik Duyarlılık				

ANOVA[a]						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	6,680	1	6,680	95,007	,000[b]
	Residual	4,992	71	,070		
	Total	11,671	72			
a. Dependent Variable: Bilgi Uçurma Niyeti						
b. Predictors: (Constant), Etik Duyarlılık						

Coefficients[a]						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1,724	,164		10,520	,000
	Etik Duyarlılık	,398	,041	,757	9,747	,000
a. Dependent Variable: Bilgi Uçurma Niyeti						

Tablo 7 incelendiğinde etik duyarlılık, bilgi uçurma niyetini %57,2 oranında etkilediği belirlenmiştir. Sig. Değerinin 0,05'den düşük çıkması ise etik duyarlılığın bilgi uçurma niyetini üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır.

Tablo 8'de istatistiki açıdan bilgi uçurma niyeti ile etik duyarlılık arasında bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek için Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Bilgi Uçurma Niyeti ile Etik Duyarlılık Arasında İlişki-Korelasyon

Correlations			
		Bilgi Uçurma Niyeti	Etik Duyarlılık
Bilgi Uçurma Niyeti	Pearson Correlation	1	,757**
	Sig. (1-tailed)		,000
	N	73	73
Etik Duyarlılık	Pearson Correlation	,757**	1
	Sig. (1-tailed)	,000	
	N	73	73
**. Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).			

Tablo 8 incelendiğinde istatistiki açıdan bilgi uçurma niyeti ile etik duyarlılık arasında Sig. değerinin 0,05'den düşük çıkması ve %99 güven aralığında 0,757 Korelasyon katsayısına ulaşılması nedeniyle pozitif yönlü güçlü düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

3. SONUÇ

Örgüt içerisindeki yasadışı, ahlaka aykırı olan faaliyetlerin yetkililere bildirilmesi şeklinde tanımlanan bilgi uçurmanın, son yıllarda muhasebe ve finans alanında Enron ve WorldCom olayları sonrasında önemi gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanan bu finansal hileler ve olayların tüm toplumu dolayısıyla ülke ve dünya ekonomisini etkilemesi, bilgi uçurmanın önemin artmasının nedeni olarak gösterilebilir. Türkiye'de durum çok farklı değildir. Türkiye'de işletme sahipleri, işletme yöneticileri ya da müşterilerin çeşitli baskıları sonucunda suiistimale en fazla uğrayabilecek mesleklerden bir tanesi muhasebecilerdir. Muhasebeciler duygusal tercihleri ile akılsal tercihleri arasında sürekli çatışma yaşayan bireylerdir. Etik değerlere sahip olan bir meslek mensubu yasa dışı olaylara ve/veya finansal hilelere başvurmak istememektedir. Fakat günümüz şartlarında rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü elde etmek amacıyla çeşitli faaliyetleri istemeyerek de olsa gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiği zaman, potansiyel meslek mensubu adaylarının etik duyarlılıklarının bilgi uçurma niyetine etkisinin araştırılması amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre; Öğrencilerin bilgi uçurma niyeti ortalamaları incelendiğinde katılımcıların bilgi uçurma niyeti faaliyetinde kararsız kaldıkları belirlenmiştir. Çalışma bu yönüyle literatürdeki bazı çalışmaları (Owusu, Bekoe, Anokye, ve Okoe, 2020; Meriç ve Elden, 2019; Alleyne, Charles-Soverall, Broome, ve Pierce, 2017) desteklemezken, bazı çalışmaları (Çiftyıldız ve İslamoğlu, 2015) desteklemektedir. Öğrencilerin etik duyarlılık ortalamaları incelendiğinde ise öğrencilerin etik duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin demografik özelliklerinden cinsiyet ile bilgi uçurma niyetleri ve etik duyarlılıkları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Çalışma bu yönüyle literatürdeki bazı çalışmaları (Asiamah ve Mensah, 2021; Erkmen, Çalışkan, & Esen, 2014) desteklememektedir. Demografik özelliklerden öğrenim görülen sınıf ile bilgi uçurma niyeti ve etik duyarlılık arasında ise istatistik açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İkinci sınıfta öğrenim gören öğrenciler birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek seviyede bilgi uçurma niyetine ve etik duyarlılığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Etik duyarlılığın bilgi uçurma niyeti üzerindeki etkisi incelendiğinde ise etik duyarlılığın bilgi uçurma niyetini %57,2 oranında etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bu sonuç bilgi uçurma niyetine etki eden farklı unsurlarında hâlihazırda var olduğunu (%42,8) göstermektedir.

Etik duyarlılık ile bilgi uçurma niyeti arasındaki ilişki incelendiğinde ise Korelasyon katsayısının 0,757 hesaplanması sonucunda etik duyarlılık ile bilgi uçurma niyeti arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Etik duyarlılık ile bilgi uçurma niyeti arasındaki etkiyi ve ilişkiyi inceleyen çalışmanın, literatüre bu yönüyle katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise öğrencilerin (potansiyel meslek mensubu adayları) yanı sıra muhasebe meslek mensupları ve öğreticilerinde katılımıyla örneklem sayısı genişletilebilir bu yönüyle geniş kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesi öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKLAR

1. Alleyne, P., Charles-Soverall, W., Broome, T., ve Pierce, A. (2017). Perceptions, Predictors and Consequences of Whistleblowing among Accounting Employees in Barbados. *Meditari Accountancy Research, 25*(2), 241-267. doi:https://doi.org/10.1108/MEDAR-09-2016-0080

2. Apadore, K., Chin, C. Y., Qi, M. D., Yan, T. M., Yu-Sinn, W. G., ve Min, W. T. (2018). Factors Affecting Whistleblowing Intention: An Empirical Study. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law, 15*(5), 108-118.

3. Asiamah, N., ve Mensah, H. K. (2021). Leadership Status and Demographic Correlates of Whistleblowing in Healthcare: The Influence of a Consolidated Theory. *International Journal of Healthcare Management, 14*(3), 744-755. doi:https://doi.org/10.1080/20479700.2019.1692767

4. Brody, R. G., Gupta, G., ve White, T. (2020). Whistleblowing in India: Evidence from Accounting Students and Professionals. *International Journal of Accounting & Information Management, 28*(1), 126-146. doi:10.1108/IJAIM-01-2019-0001

5. Çiftyıldız, K., ve İslamoğlu, E. (2015). Muhasebecilerin Bilgi Uçurmaya İlişkin Eğilimleri: Sakarya İlinde Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 4*(1), 1-21.

6. Erkmen, T., Çalışkan, A. Ö., ve Esen, E. (2014). An Empirical Research About Whistleblowing Behavior in Accounting Context. *Journal of Accounting & Organizational Change, 10*(2), 229-243. doi:10.1108/JAOC-03-2012-0028

7. Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı. *Journal of Mood Disorders (JMOOD), 6*(1), 47-48.

8. Kusumaningsih, A. (2021). Factors Affecting Whistleblowing Intention: A Study of Accounting Undergraduate Students. *AKRUAL: Jurnal Akuntansi, 13*(1), 109-118. doi:10.26740/jaj.v13n1.p 109-118

9. Meriç, A., ve Elden, B. (2019). Muhasebe Hilelerin Ortaya Çıkarılmasında Whistleblowing'in Önemi ve Muhasebe Öğrencilerinin Whistleblowing Tercihleri: Kayseri Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(62), 1495-1503. doi:http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3157

10. Onyango, G. (2021). Whistleblowing Behaviours and Anti Corruption approaches in Public Administration in Kenya. *Economic and Political Studies, 9*(2), 230-254. doi:https://doi.org/10.1080/20954816.2020.1800263

11. Owusu, G. M., Bekoe, R. A., Anokye, F. K., ve Okoe, F. O. (2020). Whistleblowing Intentions of Accounting students. *Journal of Financial Crime, 27*(2), 477-492. doi:10.1108/JFC-01-2019-0007

12. Shawver, T. (2008). What Accounting Students Think About Whistleblowing. *Management Accounting Quarterly, 9*(4), 33-41.

13. Tompunu, C., Kasingku, F. J., ve Prayanthi, I. (2020). Do Professional Commitment and Anticipatory Socialization Affect The Intention To Do Whistleblowing? *International Research Journal of Business Studies, 13*(3), 241-248. doi: https://doi.org/10.21632/irjbs

14. Tosunoğlu, B. (2019). Bilgi Uçurmanın Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkisi: TR90 Bölgesi Muhasebe Meslek Mensupları Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10*(Ek sayı), 170-180.

15. Toti, J.-F., ve Moulins, J.-L. (2017). Ethical Sensitivity: Conceptualization and New Scale Development. *Recherche et Applications en Marketing, 32*(3), 6-27.

16. Tunçay, S. S., ve Yağız, F. N. (2020). Türkiye'deki "Bilgi Uçurma (Whistleblowing)" Makalelerinin Bibliyometrik Profili. *Business & Management Studies: An International Journal, 8*(4), 266-295. doi:http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1716

17. Yazarkan, H., ve Yımaz, Z. (2016). Muhasebe Dersi Alan Lisans Öğrencilerinin Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulmasına Yönelik Tutumları: Ordu Üniversitesi'nde Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18*(4), 945-972.

UNDERSTANDING THE ROLE OF INTELLECTUAL ON PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ETHIOPIA

Cherinet Boke Chakiso[1], Nilay Alüftekin Sakarya[2]

[1] PhD Scholar, Ankara Yildirm Beyazit University, Turkey

[2] Professor, Ankara Yildirm Beyazit University, Turkey

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine how the intellectual capital looks like, its processes, and roles on the performance of small and medium enterprises in Ethiopia. Considering the goal, this study employs qualitative research design. A semi-structured interview with 30 participants (n=15 from small and n=15 from medium) was conducted with key informants of owners and/or managers of small and medium enterprises in the metropolitan city of Addis Ababa. Participants from various industries in the manufacturing sector including garment, furniture, leather, publishing, and others participated in the study. We employed Thematic analysis (Braun & Clarke, 2006) and coding techniques of (Strauss & Corbin, 1990). The results of the analysis show that three main categories identified from the interview transcript namely human capital, social capital, and structural capital are influencing the performance of SMEs in Ethiopia. At the same time, the acquisition and leveraging of human, social, and structural capital are characterized by informality. The informality was found to benefit SMEs in areas such as identifying financial needs with low interest rate and human capital from families. To the contrary, it was affecting their performance due to lack of formal registration and license. In contrast, informality was greater in smaller firms than medium firms.

Key Words: Intellectual capital, Human Capital, Social capital, Structural capital, Performance

INTRODUCTION

Entrepreneurship and enterprise development have been considered as the major vehicle for economic development and poverty reduction (Ács et al., 2014; Bruton et al., 2008). According to (Shane & Venkataraman, 2000a), entrepreneurship is defined as the "discovery and exploitation of profitable opportunities" (P.217). This involves proper "examination of how, by whom and by what effects opportunities to create future goods and services are discovered, evaluated, and exploited" (Shane & Venkataraman, 2000: 217). Those shifts to promote entrepreneurship as a strategy for economic development were initiated by World Bank (Ács et al., 2014; Acs & Virgil, 2010). In other words, countries started to promote self-employment as a vehicle for economic development. This led to major policy shifts that encourage the development of small and medium enterprises (SMEs) in most parts of the world. Africa is not an exception in adopting SMEs by believing that they can generate employment, transition to industrialization, and overall economic development (Melese, 2018; Wellalage & Locke, 2016). But, to achieve these objectives SMEs needs to persistently perform to create job opportunities and contribute to economic development (Krasniqi & Mustafa, 2016; OECD, 2010)

Several scholars have asserted the importance of the performance of firm studies as they promote economic growth and generation of employment opportunities(Buli, 2017; Krasniqi & Mustafa, 2016; Wiklund & Shepherd, 2005). SMEs contribute to employment generation and act as agents

of economic growth when they bring new products and services to the market, usher efficient forms of production and working, and in general, perform and grow to shoulder the desperate needs of the economy (OECD, 2010). However, not all SMEs either new or old are equal. On the one hand, there is a small number of SMEs that contribute to bridging to industrializations, ushering new and efficient forms of works, and shouldering economic development. But their number is significantly low in comparison to their counterparts. For example, findings from eleven OECD countries indicate that ''gazelles'' constitute less than 1 percent of "high-growth enterprises" which employ more than 10 employees account for only 2 and 8 percent (OECD, 2010). On the other hand, most SMEs fail within few years of their establishment.

Despite inconsistence, evidence show that SMEs are contributing to economic development when they perform. (Taiwo, 2016) emphasized the role of SMEs in the country's economic growth, employment creation, and poverty alleviation in both urban and rural Nigeria. Even in fragile economies, (Tobias et al., 2013) study from the poverty-conflict zone indicates that entrepreneurs are transforming and improving the lives of themselves and society by overcoming challenges and constraints in the economic and social arena through entrepreneurship. In the present day global environment, the ultimate success of firms is mainly attributed to the firm's resources and knowledge. According to McMullan & Kenworthy, (2008), "new venture success is a function of management" (P. 29). In other words, managers' knowledge of functional areas of the enterprise such as accounting, marketing, human resources, and as well task environments are considered as the source of sustained competitive advantage (McMullan & Kenworthy, 2008). Ultimately, the firm's value creation and competitive advantage are achieved through intellectual capital (Al-Jinini et al., 2019). According to (Barney, 1991), the shift in the economy demanded new forms of resources by replacing traditional forms of factors of production for gaining sustained competitive advantage. Existing studies in knowledge-based economy indicate that major share of the values is created by intellectual capital (Ehrhardt, 2007). Thus, cognizant of the role of SMEs for the economic development of a given country, their performance needs to be nurtured and the factors that contribute to the performance of firms have received little attention (Krasniqi & Mustafa, 2016; McMullan & Kenworthy, 2008). Similarly, McMullan & Kenworthy, 2008) underlined the need for performance study as "relatively few studies focus on firm performance research" (P. 31).

Hence, this research addresses two research gaps. First, there is a lack of knowledge in extant literature about intellectual capital in Ethiopian SMEs and its relationship with performance. Second, it will develop a typology of intangible resources on the performance of SMEs in Ethiopia. Considering the above purpose, nature, and context, this study is expected to answer the following research questions.

Research Question 1

What does the intellectual capital of small and medium enterprises look like in the Ethiopian context?

Research Question 2

How do endowments of intellectual capital contribute to the performance of small and medium enterprises in Ethiopia?

Research context

This study was conducted with the aim of understanding how intellectual capital look like and the role on performance of SMEs in Ethiopia. In the process, we developed a typology that can

describe the frameworks to understand the unique resources possessed by SMEs. The African continent is neglected in research regarding entrepreneurial firms and their performance. More specifically, studies to understand the role of intellectual capital are very limited in the African context (Gupta et al., 2015; Zoogah et al., 2015). Ethiopia as an African country is not an exception in this list. Very little attention is given to research on the areas related to the intellectual capital management of SMEs while they are believed to be one of the catalysts for economic development, poverty reduction, and employment generation. Despite their importance, SMEs face several challenges both internal and external to the firm including lack of enough knowledge to run the business, poor knowledge and management and accessing of markets, lack of systems that can support and link them with other firms which they can benefit each other (Taiwo et al., 2016). These challenges are dedicated to their personal management styles, management of their employees, relationship with external actors (Mano et al., 2011). According to Barney, (1991)intangible resources are the sources of sustained competitive advantage.

Methodology

To answer the research question, this paper employs the thematic analysis technique (Braun & Clarke, 2006b). (Braun & Clarke, 2006b) defined thematic analysis as "a method for identifying, analyzing, and reporting patterns (themes) within data." (P. 79). Thematic analysis helps the researcher to report rich, rigorous, and flexible, yet complex accounts of data (Braun & Clarke, 2006a). The richness and flexibility in thematic analysis allow theoretical correspondence of emerging themes from the analysis of data. In addition, the study employed a multiple case study design (Yin, 1984) in line with the research question. In both steps, attempts were made to identify common emerging themes from the interview using the coding techniques of (Strauss & Corbin, 1990).

The population of the study involves SMEs operating in the manufacturing sector in Addis Ababa city administration, Ethiopia and followed by FDRE Manufacturing Enterprises Development Agency and FDRE Job Creation Commission. The database for this study was collected from these two institutions that have the mandate to collect the list of Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) operating in Ethiopia. Among the population of the study, the sampling followed several considerations based on the objectives and representation of the enterprises from different levels of enterprises and different sectors of business. Thus, purposive sampling was employed in this study to select participants. Consideration was given to include enterprises from both small and medium-scale enterprises and different sectors of businesses operating in the manufacturing sector. Moreover, snowball sampling was employed to select enterprises that have high performance at least within the last three years during the data collection period. Their performance indicators were measured with their awards and graduation to the next level of a firm within a short period of time. This process brought 30 SMEs to semi-structured interviews with replication logic and triangulation (Eisenhardt, 1989). Initially, the interview questions were prepared in the English language which was later translated to the local language Amharic for execution. It is worth mentioning that interviews were conducted with managers, owner-manager, or co-owner managers as key informants believing that these are the ones who can have detailed information about their enterprises.

Findings of the study

Human Capital

This category encompasses how SMEs run their business regarding human capital. It involves Industry-specific training, formal schooling, knowledge, and skills. In addition, it also includes the strategy of SMEs to knowledge transfer and the institutional bound problems regarding human capital and how they are influencing the performance of SMEs in Ethiopia. We identified 5 themes under this category.

Industry-specific Training

With the increasing interest in the study of intellectual capital within the theoretical perspective of the resource-based view, it is imperative that which types of human capital are contributing to the performance of firms. The debate led to classify the human capital construct as general human capital and specific human capital. General human capital is gained from formal education and knowledge obtained from schooling. Whereas specific human capital is knowledge and skills specific to the firm (Unger et al., 2011). According to (Unger et al., 2011), specific human capital is obtained through experience and training. In addition, (Dimov, 2017) underlined that specific HC capital is measured with entrepreneurial experience, industry experience, and managerial experience (Dimov, 2017). One of the most common themes that emerged from the interview was industry-specific training. The interviewees asserted that they took industry-specific training whenever they wanted to engage in business activities.

One participant noted that:

> *"I was working as a lawyer in Dire Dawa. In 2015, I gave birth to my first child, and there was nobody with me taking care of my child. Thus, I left my previous job. During the childbed, I was selling stuff like butter and honey from home. In the meantime, I decided not to return to Dire Dawa again and started teaching at a private school at Addis Ababa. Then, entrepreneurs' Scouters came to my house and told me the opportunities of training available in various sectors such as leather, garment, and so on. I decided and took training on leather and garments from them and started working.* (Manager and owner, Shoe Manufacturer).

An interesting finding here is even those who are highly educated took industry-specific training to continue to the business. This implies that entrepreneurs need additional training relating to the job they are passionate about. In other words, the general knowledge they obtain from formal schooling is not enough to run small businesses which have scarce resources and require specific technical inputs from the entrepreneur. One participant added that:

> "*I graduated in English language and literature from Addis Ababa University. Then I worked for one and a half years in a private school as a teacher. I enjoyed the work because I know that I will not continue my job. My passion was doing business. I continued the study because my family wants me to see graduate. I also thought that it is an opportunity to finish my degree since education supports other skills. Then I took 3 months basic*

training from government and 3 months in private college to realize my dream." (Personal interview, Owner/manager, Garment, and fashion design).

Industry-specific experience

One of the debates among academia and researchers is whether general or specific human capital has a greater influence on factors such as performance and internationalization (Shane, 2000; Stucki, 2016). The classification of human capital as general and specific is based on the individual's ability to understand the situation (Unger et al., 2011). Considering the literacy rate of Ethiopia, and the size of the enterprises, participants noted that industry-specific experience motivated them to undertake their own firms.

One of the participants noted that:

> *"I was a carpenter in a private construction company as an employee. In the meantime, I studied furniture in a technical and vocational college. Then I established small business and started furniture production."* (Personal interview, Owner/Manager, Furniture factory).

However, industry-specific experience may have very limited knowledge to operate and be successful in the business. According to (McMullan & Kenworthy, 2008), a business requires a bundle of skills such as marketing, bookkeeping, and human resources management. A person with limited skill may face the challenges for running the business since there is very limited capital in the start-up for SMEs to hire or outsource these people specialized in the area.

The same participant added that:

> *"One of the challenges was market research. We had no knowledge of market research. First, failing to list down the products which can make us profitable and incur a loss. We didn't know the cost breakdown and pricing. We used to sell at loss without knowing we were doing so. The other was the mismatch between income and expenses and rent expenses. Managing employees and adapting and working with them."* (Face to face interview, Owner/Manager, Furniture Company).

At the institutional level, there are different opportunities for its citizens to learn both general and industry-specific knowledge for SMEs. As human capital is important for the success of a given business, anybody who has an interest can join the institutions closer to him.

Another participant noted that:

> *"The government is supporting us every time. Today I learn to design, the other time I learned how to make shoes, the other time I get training on bag patterns, and jackets, and so on. This is not only for me but also for employees registered under my enterprise. There is no limit on the number of trainees to represent. This is the most advantage we can gain from the government. They also come here and train us, or we can go to "Misrak Polytechnique College". I am not saying I want to do everything. If you are interested in such businesses, you can even join at any time. It is not only who is beneficial from the training, but also those employees. If you are motivated and perseverant, the training is*

enough. Some people may not bring the desired change. The training is designed for everyone interested in for free." (Personal interview, Owner/Manager, Leather products Manufacturer).

Knowledge transfer & succession

The study on succession indicates that it is not momentary, but it is process. Unlike the corporations which have a clear succession plan, in SMEs, the death or other unforeseen circumstances hinders the functioning of the operation. Entrepreneurial success may be measured with a firm's profit during the operation of the entrepreneur. However, the way succession planning continue among SMEs needs attention. Participants in this study have backup plans for their success as well.

One of the participants stated that:

"…most of the time we use the previous sketch to modify new designs and offers. We again save and store the modified one. I know one day we are mortal. So, I am training my son to replace me. He is also studying mechanical engineering". (Face to face interview, Owner/Manager, Engineering company).

Formal education and cross knowledge in business

The participants in this study mentioned that formal education helped them to entrepreneurial performance. Formal education associated with the experience can enable SMEs to expand their product lines and diversify the business.

One participant noted that:

"The pharmacist (current owner) was working in a cosmetics factory abroad. Having this idea, they (with his friend left the company) initially took a license to start a cosmetics factory in Ethiopia. Later they also expanded the product lines to soap and detergent factories. We still produce shampoos and conditioners in bulk and sell it in bulk". (Face to face interview with the manager of Soap and Detergent company).

Similarly, some participants with formal education are enjoying their knowledge when they have industry-specific skills and experiences. The same applies to the previous experience obtained from paid employment. This lets them the cross-fertilization of knowledge and aids them in mutually handling their tasks without needing support from others. One participant explained as:

"I had been working as an accountant in one import-export company. I left the job to start my own enterprise, which was my dream. After taking the necessary training to start my current job, I started my business. The accounting I had been working on helped me very much because I can do all the tasks by myself." (Personal interview, Owner/Manager, Leather products manufacturing enterprise).

Scarcity of skilled human capital and challenges

One of the challenges in developing countries is the scarcity of skilled labor. The institutional challenges of skilled human capital continued in Ethiopia. These challenges are mainly emanated from the employees' unwillingness to stay longer with one employer asking huge wages beyond what they can afford. This led to the high percentage of employees' turnover in most Ethiopian SMEs. In addition, SMEs in Ethiopia addressed that the problem is affecting their consistent production and overall performance.

One participant explained the problem as:

> *"Human capital in the job market is one of the major challenges for doing this business. Even when we bring and laypersons and train them, they start to ask very high wage after knowing very simple jargons in the industry such as hammer and plain."* (Personal interview, owner/manager, furniture company).

On the other hand, one participant takes responsibility for firms with the institutional problem of human capital scarcity. He believes that companies have the moral obligation to train employees until they become fully equipped with the necessary skills. He continued as:

> *"It is customary to listen employers complain about the job market. We as citizens also have the responsibility to train new employees. When I was in Austria, factories announce vacancies, for example, for only four persons. But train at least 30 trainees. This is discharging responsibilities. In our company, whenever new trainees come and ask for an internship, I offer without hesitation but with preconditions. They need to work seriously. Come on time and leave with other employees. In short, be punctual and have no absenteeism. Otherwise, I do not accept their offer for an internship. It is through this way that we can discharge our responsibilities and fulfill the gap in the job market. İf you wait for universities to produce quality graduates; it might be difficult. They may not have enough laboratories for each specific sector. Our factories need to provide as an institute. Look at why I did not reject your interview. I should first discharge my responsibility. Responsibilities must not be left for only the ministry of education. Quality education requires multiple stakeholders".* (Face to Face interview, Owner/Manager, Plastic factory)

The other participant from the publishing industry added as:

> *To be honest, there were not any schools to teach publishing. Even now there are very few universities that are there to train to publish. How many people can afford to pay for the tuition? So, we bring trainees by affiliations such as by neighboring, familiness, ... our enterprise is not only to get hired but also training center."* (Face to face interview, Manager, Publishing).

Social capital

Entrepreneurship researchers agree on the importance of resources for the successful functioning of enterprises. This category encompasses how SMEs in Ethiopia acquire and obtain resources from their social relations and how it is affecting their performance. It is noteworthy to mention here that this may be a structural social capital that emanates from naturally existing linkages from

peoples around us such as families or cognitive social capital which is a proactive strategy by the firm itself.

Collaboration with competitors

As to most of the functional areas and activities in Ethiopian SMEs, a collaboration between SMEs is also dominated by informality. This was mainly done by sharing necessary inputs for return as a collaboration among network members and competitors. On the contrary, there are firms that are good at collaboration. This was mainly manifested in industries such as the publishing and advertising industry which require many technicalities and difficulty of one firm to provide all the products or services in the industry. One of the participants expressed the experience of publishing and advertising industry as:

> *"Sometimes you may not win bids. But those who win [competitors] may also bring you tasks to share. Sometimes organizations may not run bids. If you provide quality products for them, they will come accidentally. Once you know each other, you need to create a relationship of familiness. People can even get married after a few encounters."* (Personal interview with Manager of Publishing enterprise).

There is evidence showing difficulties are pushing for collaboration in Ethiopian SMEs. After underscoring the challenge of importing chemicals due to hard currency, a participant from a shoe sole manufacturing company stated as:

> *"We have a bit good experience and traveled a number of miles in collaboration works. Last year, we helped one company by producing 1000 soles. They are our direct competitors. If we asked others, we don't get it. We took some chemicals from them, and we also produced the shoe soles for them. If we worked like this, we would develop together."* (Personal interview, Manager, Shoe sole factory).

Help of family and friends

Families and friends play a crucial role in social relationships (Kebede, 2018). In Ethiopia, with collectivist culture (Hofstede, 2001; Kebede, 2020), families and friends provide the necessary resources to entrepreneurs during startups and further operations. Families and friends provide tangible resources such as initial capital in the form of a loan without interest or as a gift. Many of the participants pledged their agreement on the help of families and friends. One participant stated the financial support received from her family as:

> *"During the startup, the initial capital was small. I had a small amount of savings from previous salaried employment. The rest of the costs were covered by my families except for machines in which I had received from Addis Capital in the form of a mid-term loan."* (Personal interviews, Owner/Manager, Leather products company).

Families and friends may also provide intangible resources such as counseling on which businesses to engage in during startups. The intangible resources help may be more worthy which may motivate the entrepreneur to have moral support. This motivates the entrepreneurs to dare risk which is an integral part of entrepreneurship. One participant noted this as:

> *"My husband and I were working in paid employment. After my husband relocated to Addis Ababa, I had to follow him. In the meantime, I gave birth to my first child. I started to sell items like butter and Pepper during childbed. After working for a while in a private school as a teacher, I asked my husband to start my own business. His response was very positive and started supporting me. If he had not supported me, I wouldn't have been able to be here."* (Personal interview, Owner/manager, Leather company).

Membership in traditional institutions (*Iqqub*, *Mahber*, *Iddir*)

Traditional institutions in Ethiopia play a vital role in the relationship among peoples. *Iqqub* is rotational savings among businessmen in a fixed interval period, for example, weekly. *Mahber* is social gatherings based on common purposes such as family or spiritual. Whereas *Iddir* is a traditional form of insurance that provides members with insurance services such as funerals and other services when a member of *iddir* or close relatives dies and applies in accordance with their rules and regulations. Those traditional institutions have utmost importance for the members not only for their functions but also for socialization among members. One participant noted as:

> *"I used to have iqqub when I was a government employee. Otherwise, I cannot save a small salary to start my own dream business. I am also a member of iddir for the past 25 years. It is our insurance."* (Personal interview, Garment and fashion design).

Structural capital

Structural capital refers to the institutionalized cultures, processes, routines, technologies, and cultures in the organization (Pablo, 2004). As intricated to the organizational system, structural capital remains in the organization even when the employees leave the organization (Al-Jinini et al., 2019). These include relationship management with customers and adapting to their needs and wants, organizational culture, human relationships, and managing knowledge.

Customer relationship and management

Customers are the backbones of every business almost elsewhere. The participants in this study noted that customers relationship management culture is good in their business. The SMEs in Ethiopia have strategies for further contact with customers and collecting feedback. However, most of them have no strategies supported with modern technology.

One participant noted that:

> *"We regularly register our customer's information on the desktop. We also ask our customers for their feedback. I think this gives them some kind of trust in us."* (Personal interview, Manager, Cosmetics factory).

Learning organization and adapting to customer needs

Anticipating and exploiting opportunities in response to the changes in customers' needs is one of the decisive strategies a successful firm can take. This requires clear vision and flexibility among management to cope with changing customer needs and seize them. SMEs in Ethiopia are

characterized by sensing changing customer needs at the embryonic level and responding to them as early as possible.

One participant noted that:

> *"Mainly new products are ordered by customers. They bring the molds, and we usually give them quality products. Earlier, we used to produce the shoe soles based on our research and design. When we offer the products to the markets, it failed many times. For the past 3 to 4 years, we were mainly producing the products based on customers-provided molds. That doesn't mean that we don't use our molds. However, we still have our molds; which we are famous for."* (Personal interview, Manager, Shoe Sole factory).

Cross-fertilization of teams

Teams represent a key place in organizations. Those teams are formed and managed by immediate superiors in a way to successful operations of the enterprises. Teams may perform differently to different forms of management styles and their relationships within members and across teams. SMEs in Ethiopia have shown flexible and intact culture which enables them to exploit their potential for innovation and successful operations. One participant noted the experience of his factory as:

> *"Our organization structure is well organized. There is a drawn chart that shows the organization. I work as both the owner and manager of this company. But they (employees) rarely need me even for technical matters. They discuss each other and solve the problem. Whenever they face problems, they come as a team, and we discuss. Only ideas win. There is no superior or subordinate in ideas. We share ideas together."* (Face to face interview, Owner/manager, Plastic factory)

Human resource management styles

Unlike larger companies or organizations, managers in SMEs may lack the necessary skills and knowledge to manage their employees. In addition, participants affirmed that the recruitment process is informal and mostly based on connection with others or familiness. One participant explained this case as:

> *"There is a scarcity of skilled human capital in the labor market. So, we bring trainees by affiliations such as by neighboring, familiness, …. our enterprise is not only to get hired but also training center."* (Face to face interview, Manager, Publishing company)

An interesting thing noticed is informality is dominant in every aspect of the operation of the enterprise. This is common in human resource management relations where employees have no stringent rules to time. In principle, employees are supposed to come to work early in the morning. But both employees and superiors understand each other. One participant noted:

> *"I don't think crafting rules are the solutions for organizational problems. Even if you want to develop rules you need to build the culture of familiness. I don't believe in punishment. Here, for example, some employees come to work late. Even for those who use public transportation, I also face challenges to coming on time with my private car. I know*

> *their behaviors. What matters for me is not the time they come but what they do after coming. There is nothing to do when employees come on time and start to loaf and waste the time. When you treat them better, they do tasks more than expected."* (Face to face interview, Manager, Publishing Company).

An interesting finding also is the relationship between employees and their superiors. This is also supported by common understanding and discussion. Another participant added:

> *"We as a company have frequent meetings with our employees. Whenever there is a problem, we discuss to solve it. In the meeting, everybody is free to raise his ideas without hesitation. We [managers or owners] do not belittle ideas by anybody. It is the little that belittles ideas."* (Face to face interview, Owner/manager, plastic factory).

This kind of mutual understanding was reported by many of the SMEs interviewed. This may be attributed to the attachment due to close relationships and frequent meetings.

Organizational culture and Sense of ownership among employees

Organization as an entity is a function of employees. It is believed that building a sense of ownership among employees can improve organization's performance. Creating a sense of ownership requires good policies and practices that can install the idea on the minds of employees. This has at least two tangible benefits. The first one is to minimize the distance between the management of the firm and employees. The second is that having the ownership sense among employees can boost motivation.

One of the owner managers noted this as:

> *"Employees should not believe that the enterprise belongs to the owners. Employees have to say that this enterprise is mine. We teach and work to convince this. To this belief, factories need to provide benefits for the employees such as incentives, salary increments, health insurance, and .... we also extend our hands to their family. He is guaranteed and feels it is him/herself. The enterprise serves as an insurance for the employee."* (Face to face interview, Owner/manager, Plastic factory).

Knowledge management and documentation

Organizations are run by a bundle of knowledge resources. Once obtained by the entrepreneur, knowledge must be documented for future use. It is through this way that we can externalize knowledge resources. In this regard, Ethiopian SMEs are externalizing their knowledge resources and documenting them for future use. In addition, there are firms that are doing great on documenting what they achieved and new forms of jobs.

One participant expressed his experience as:

> *"My son is an electrical engineer. He started to document all the manufacturing processes. Moreover, there are production instructions Infront of every machine that can explain to the employees."* (Face to face interview, Owner/Manager, Plastic factory).

Another participant added that:

> *"When new chemicals come, we test their effectiveness first. We usually document them in the diary book and computer. Including the contents to be mixed. Even laymen can understand what we document here."* (Face to face interview, Manager, Shoe sole factory).

A third participant added that:

> *"We usually document what we sketch here. The papers I draw here may look unimportant, but they are very important. We may use it again in the future or modify it a little bit."* (Face to face interview, Owner/manager, Engineering company).

Discussion and Conclusion

Nowadays, the strategies of firms have shifted focus to a knowledge-based economy in order to cope with rapid change in the dynamic global environment (Audretsch & Thurik, 2004; Zali et al., 2012). The importance of intellectual capital for value creation and superior performance of firms is widely chronicled (Edvinsson & Malone, 1997; Inkinen, 2015). Moreover, companies' competition focus has shifted from tangible factors of production to intangible factors of production (Inkinen, 2015). Bontis, (1998) pointed out that IC is not just a static intangible asset, but it is a strategic resource to achieve means to ends.

The study identified how intangible assets and their relationship with each other in Ethiopian SMEs. The typology identified three main themes. The first one is human capital. Given the importance of human capital on success, there is a gap on what constitutes human capital and how do entrepreneurs obtained the human capital that remained unanswered in the Ethiopian context particularly among SMEs. The result indicates activities such as taking industry-specific trainings, prior industry experiences, transferring knowledge and working on succession planning. In addition, SMEs were deploying knowledges obtained from formal education. Meanwhile, SMEs are facing scarcity of skilled human capital and challenges of obtaining skilled capital with limited resources.

According to (Unger et al., 2011), human capital increases owner's overall capabilities and identification and exploitation of profitable opportunities which is a central theme in entrepreneurship (Shane & Venkataraman, 2000). The results indicate that SMEs in Ethiopia obtain industry-specific training from different colleges. Considering this, the government of Ethiopia has given special emphasis to both Technical and Vocational Education and Training (TVET) and Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs). The institutional fabric is widely encouraging the establishment of TVET, and they are currently expanding rapidly in Ethiopia (Krishnan & Shaorshadze, 2013). Ethiopian TVET colleges are designed in a way to prepare trainees for initial entry into employment. However, the requirements to join are criticized as command-driven and less equitable (Krishnan & Shaorshadze, 2013).

Davidsson & Honig, (2001) note that the endowments of human capital predicted nascent entrepreneurship. Studies such as (Martínez-Román & Romero, 2017; Nega & Hussein, 2016; Unger et al., 2011) underscored the importance of specific trainings on firm performance. Even though formal education is widely noted to improve decision making capacity of the entrepreneur (Kebede, 2018), specific short-term courses dedicated to the industry found as one of the most

important task entrepreneurs do during start-up and operation of the enterprise. Consistent with our findings, Martin et al., (2013) underscored the strong effect of specific trainings on performance of firms. The findings of Essel et al., 2019) corroborated this finding that business skill trainings and acquisitions are important antecedents of firm's growth.

Previous studies indicate that work experience is one of the important components of human capital. Dimov, (2017) stated that work experience in combination with other human capital indicators contributed to firm outcomes of venture emergence. Our findings are consistent with previous studies that work experience contributed to human capital and performance. The findings of previous studies (e.g., (Dimov, 2017; Ganotakis & Love, 2012) indicate that specific experience improves export performance. This is because experience of the entrepreneurs in the same sector has been related with performance of the firm (Niels Bosma et al., 2004). In addition, the same-sector experience lets the firm to better understanding and utilization of knowledge which are specific to the industry which are not easily imitable by potential competitors (Cooper et al., 1991; Ganotakis & Love, 2012). The experience in the industry may also assist the firm to cross knowledge to and identify and exploit viable opportunities that cannot be seen by potential competitors without prior experience (Shane, 2000).

The second interesting note from this study is the nature of social capital category which encompasses of collaboration among SMEs in Ethiopia. Evidence from larger multinational corporation suggests that interfirm collaboration was found to contribute to gaining proportionally larger benefits for the collaborating firms (Gnyawali & Park, 2011). The nature of collaboration in Ethiopian SMEs was mainly common in the Publishing industry because of challenges in a change in technologies and multiplicity of demands which cannot be handled by one enterprise. Consistent with this finding is a study by (Gnyawali & Park, 2011) which states firms with pressures such as technological changes, the need for heavy investments, and the importance of technological standards force firms to cooperate with their direct competitors. In the case of Ethiopian SMEs particularly from the publishing industry findings indicate that firms cooperate with their direct competitors to complement with technologies that they do not have. Once the order from customers, they may not have technologies to produce but they also do not want to be incapable in front of their customers who potentially comes with huge orders in the future. In such circumstances, they offer their competitors with the necessary technology to take the order on their behalf and bring the order back on they agreed with their customer. This strategy is important for at least two reasons. First, the enterprise will not lose its customer which may come potentially with good offers in the future. Second, the collaborating firm which took the present order will do '*quid pro quo*' when they get orders which they took which either have no technology to produce or are in tight time to give back to the customer which is in need.

Families and friends appear as one of the indispensable components of SMEs in Ethiopia. In the case of Ethiopian SMEs, most of them started their enterprise with financial support from their families at least in partial amount. Support from family in Ethiopia is expected in Ethiopian SMEs due to the collectivistic culture in the country (Hofstede, 2001; Kebede, 2018). Some of the participants said that they get both financial and moral support from their families. SMEs are getting the necessary loan from their families especially during start-up. In Africa where there are the challenges of accessing startup capital and finance from formal institutions (Assenova & Sorenson, 2017; Bekele & Worku, 2008; Buli, 2017; Kamukama, 2013; Mersha & Sriram, 2019; Wakkee et al., 2018; Wellalage & Locke, 2016b) families and friends serve as alternative sources

of finance with low risks and costs mostly free of interest. In addition, some of the participants (especially married) expressed the moral support they have been receiving from their family members (Sorenson & Bierman, 2009). Particularly in marital relations where main decisions were made together among couples, participants' attitudes and moral support are critically important.

Lastly, structural capital is crucial to enterprises and also do for Ethiopian SMEs. Even though there are firms that follow the formal way to organizational capital, informality dominated organizational capital of SMEs in Ethiopia. There are areas of activities that demand full documentation to satisfy. Companies engaged in export are essentially required to satisfy all quality and brand requirements. These companies are dominantly characterized by formal structural capital. Even smaller firms must satisfy some requirements to participate in bidding. For example, a firm must be registered in the national Value Added Tax (VAT) list and quality standards are inspected within regular intervals before they participate in any competitive bidding. Those documents are entirely formal and governed by national standards. Any failure to fulfill in accordance with the national standards will be punished for at least six months by the national bidding organization.

On the other hand, Ethiopian SMEs are far away from digitalization to manage their records to track sales, receive feedback, interact with their customers, and build and prioritizing their orders using software's. In fact, the SME's limited capital by itself does not allow them to expand their major business let alone to invest a huge amount of capital in the management of resources such as Enterprise Resource Planning (ERP).

The human resource management in SMEs is also not formal as in larger organizations (Kebede, 2018). Employees may come late in the morning and leave in the evening. In both cases, there may not be punishment for late coming and payment for late leaving. Some of the participants affirmed that what matters most is their effectiveness after coming to work. The relatively smaller size of the firm also helped superiors to understand the individual behavior of their employees. Unlike larger firms which have little or no personal connection of ordinary employees with top level management, the smaller size of SMEs brings both superior and subordinates to know and understand each other. As reported by Ethiopian SMEs, most of them do not face human resource turnover. This may be attributed to the informal relationships between employees and their bosses.

In addition, informal relationships also create a sense of belongingness and ownership among employees (Baumeister, 2002; Jena & Pradhan, 2018). (Baumeister, 2002) described the importance of belongingness in human life as "frequent and pleasant interpersonal interactions in the context of the stable and enduring framework of affective concern for each other's welfare" (p. 497). Some participants said that they are striving to build a sense of belongingness among employees. Building a sense of belongingness and psychological ownership have paramount importance for the organization. According to (Han et al., 2010), those employees participate in the decision-making can lead to increase knowledge-sharing behavior. In addition, sharing of power with employees gives employees freedom which rewards with a sense of belongingness, and psychological ownership which will reward in the commitment of the employees to the organization (Han et al., 2010).

Main contribution of this study is contextualizing. Since it was conducted in Ethiopia where many scholars called for management research to be conducted in Africa (George, 2015; George et al.,

2016; Zoogah et al., 2015). In addition, it also delineated the typology of growth strategies of SMEs in developing country. From a practical point of view, the study result indicates that enterprises with investments in human capital (having knowledge, experience, training) and social capital (relationships with customers, competitors, institutions) are reaping benefits and performing better than their counterparts.

References

Ács, Z. J., Autio, E., & Szerb, L. (2014). National Systems of Entrepreneurship: Measurement issues and policy implications. *Research Policy*, *43*(3), 476–494. https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.08.016

Acs, Z. J., & Virgil, N. (2010). Entrepreneurship in Developing Countries. . In Z. J. Acs & D. B. Audretsch (Eds.), *The Handbook of Entrepreneurship Research: An Interdisciplinary Survey and Introduction* (pp. 485–515). Springer, London: Dordrecht Heidelberg. .

Al-Jinini, D. K., Dahiyat, S. E., & Bontis, N. (2019). Intellectual capital, entrepreneurial orientation, and technical innovation in small and medium-sized enterprises. *Knowledge and Process Management*, *26*(2), 69–85. https://doi.org/10.1002/kpm.1593

Assenova, V. A., & Sorenson, O. (2017). Legitimacy and the benefits of firm formalization. *Organization Science*, *28*(5), 804–818. https://doi.org/10.1287/orsc.2017.1146

Audretsch, D., & Thurik, R. (2004). *A Model of the Entrepreneurial Economy*.

Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, *17*(1), 99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Baumeister, H. (2002). *Customer Relationship Management for SME's*.

Bekele, E., & Worku, Z. (2008). *Women Entrepreneurship in Micro, Small and Medium Enterprises: The Case of Ethiopia*. http://vc.bridgew.edu/jiwshttp://vc.bridgew.edu/jiws/vol10/iss2/2

Bontis, N. (1998). Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models. *Management Decision*, *36*(2), 63–76.

Braun, V., & Clarke, V. (2006a). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Braun, V., & Clarke, V. (2006b). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Bruton, G. D., Ahlstrom, D., & Obloj, K. (2008). *Entrepreneurship in Emerging Economies: Where Are We Today and Where Should the Research Go in the Future*.

Buli, B. M. (2017). Entrepreneurial orientation, market orientation and performance of SMEs in the manufacturing industry: Evidence from Ethiopian enterprises. *Management Research Review*, *40*(3), 292–309. https://doi.org/10.1108/MRR-07-2016-0173

Cooper, A. C., Gimeno-Gascon, F. J., & Woo, C. Y. (1991). INITIAL HUMAN AND FINANCIAL CAPITAL AS PREDICTORS OF NEW VENTURE PERFORMANCE. In *Journal of Busines.s Venturing* (Vol. 9).

Davidsson, P., & Honig, B. (n.d.). *THE ROLE OF SOCIAL AND HUMAN CAPITAL AMONG NASCENT ENTREPRENEURS**.

Dimov, D. (2017). Towards a qualitative understanding of human capital in entrepreneurship research. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, *23*(2), 210–227. https://doi.org/10.1108/IJEBR-01-2016-0016

Edvinsson, L., & Malone, M. (1997). *Intellectual capital: Realizing your company's true value by finding its hidden brainpower*.

Ehrhardt, L. (2007). Intellectual capital: the new competitive advantage. . *Management Today*, 50–62.

Eisenhardt, K. M. (1989). Building Theories from Case Study Research. In *Source: The Academy of Management Review* (Vol. 14, Issue 4). https://www.jstor.org/stable/258557

Essel, B. K. C., Adams, F., & Amankwah, K. (2019). Effect of entrepreneur, firm, and institutional characteristics on small-scale firm performance in Ghana. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, *9*(1). https://doi.org/10.1186/s40497-019-0178-y

Ganotakis, P., & Love, J. H. (2012). Export propensity, export intensity and firm performance: The role of the entrepreneurial founding team. *Journal of International Business Studies*, *43*(8), 693–718. https://doi.org/10.1057/jibs.2012.16

George, G. (2015). Expanding context to redefine theories: Africa in management research. *Management and Organization Review*, *11*(1), 5–10. https://doi.org/10.1017/mor.2015.7

George, G., Howard-Grenville, J., Joshi, A., & Tihanyi, L. (2016). Understanding and tackling societal grand challenges through management research. *Academy of Management Journal*, *59*(6), 1880–1895. https://doi.org/10.5465/amj.2016.4007

Gnyawali, D. R., & Park, B. J. (2011). Co-opetition between giants: Collaboration with competitors for technological innovation. *Research Policy*, *40*(5), 650–663. https://doi.org/10.1016/j.respol.2011.01.009

Gupta, S., Beninger, S., & Ganesh, J. (2015). A hybrid approach to innovation by social enterprises: lessons from Africa. *Social Enterprise Journal*, *11*(1), 89–112. https://doi.org/10.1108/sej-04-2014-0023

Han, T. S., Chiang, H. H., & Chang, A. (2010). Employee participation in decision making, psychological ownership and knowledge sharing: Mediating role of organizational commitment in Taiwanese high-tech organizations. *International Journal of Human Resource Management*, *21*(12), 2218–2233. https://doi.org/10.1080/09585192.2010.509625

Hofstede, G. H. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (Second). Thousand Oaks, CA: Sage .

Inkinen, H. (2015). Review of empirical research on intellectual capital and firm performance. *Journal of Intellectual Capital*, *16*(3), 518–565. https://doi.org/10.1108/JIC-01-2015-0002

Jena, L. K., & Pradhan, S. (2018). Conceptualizing and validating workplace belongingness scale. *Journal of Organizational Change Management*, *31*(2), 451–462. https://doi.org/10.1108/JOCM-05-2017-0195

Kamukama, N. (2013). Intellectual capital: Company's invisible source of competitive advantage. *Competitiveness Review*, *23*(3), 260–283. https://doi.org/10.1108/10595421311319834

Kebede, G. F. (2018). Social Capital and Entrepreneurial Outcomes: Evidence from Informal Sector Entrepreneurs in Ethiopia. *Journal of Entrepreneurship*, *27*(2), 209–242. https://doi.org/10.1177/0971355718781250

Kebede, G. F. (2020). Network Locations or Embedded Resources? The Effects of Entrepreneurs' Social Networks on Informal Enterprise Performance in Ethiopia. *Journal of the Knowledge Economy*, *11*(2), 630–659. https://doi.org/10.1007/s13132-018-0565-6

Krasniqi, B. A., & Mustafa, M. (2016). Small firm growth in a post-conflict environment: the role of human capital, institutional quality, and managerial capacities. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *12*(4), 1165–1207. https://doi.org/10.1007/s11365-016-0384-9

Krishnan, P., & Shaorshadze, I. (2013). *Technical and Vocational Education and Training in Ethiopia*.

Mano, Y., Iddrisu, A., Yoshino, Y., & Sonobe, T. (2011). *How Can Micro and Small Enterprises in Sub-Saharan Africa Become More Productive? The Impacts of Experimental Basic Managerial Training d [Corresponding author] Foundation for Advanced Studies on International Development*.

Martin, B. C., McNally, J. J., & Kay, M. J. (2013). Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes. *Journal of Business Venturing*, *28*(2), 211–224. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2012.03.002

Martínez-Román, J. A., & Romero, I. (2017). Determinants of innovativeness in SMEs: disentangling core innovation and technology adoption capabilities. *Review of Managerial Science*, *11*(3), 543–569. https://doi.org/10.1007/s11846-016-0196-x

McMullan, W. E., & Kenworthy, T. P. (2008). *Creativity and Entrepreneurial Performance*. . Cham, Switzerland: Springer International Publishing. .

Melese, B. (2018). Small enterprise development as a strategy to promote entrepreneurship in Bahir Dar city, Ethiopia. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, *10*(1), 42–59. https://doi.org/10.1108/JEEE-02-2017-0015

Mersha, T., & Sriram, V. (2019). Gender, entrepreneurial characteristics, and success: Evidence from Ethiopia. *Thunderbird International Business Review*, *61*(2), 157–167. https://doi.org/10.1002/tie.21984

Nega, F., & Hussein, E. (2016). *Small and Medium Enterprise Access to Finance in Ethiopia: Synthesis of Demand and Supply The Horn Economic and Social Policy Institute (HESPI)*. www.hespi.org

Niels Bosma, Mirjam van Praag, Roy Thurik, & Gerrit de Wit. (2004). The Value of Human and Social Capital Investments for the Business Performance of Startups. *Small Business Economics*, *23*(3), 227–236.

OECD. (2010). *Economic Policy Reforms Going for Growth A Family Affair: Intergenerational Social Mobility across OECD Countries*.

Shane, S. (2000). *Prior Knowledge and the Discovery of Entrepreneurial Opportunities* (Vol. 11, Issue 4). https://www.jstor.org/stable/2640414

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000a). The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. In *Source: The Academy of Management Review* (Vol. 25, Issue 1). https://about.jstor.org/terms

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000b). The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. In *Source: The Academy of Management Review* (Vol. 25, Issue 1).

Sorenson, R. L., & Bierman, L. (2009). Family capital, family business, and free enterprise. *Family Business Review*, *22*(3), 193–195. https://doi.org/10.1177/0894486509341178

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques.* Sage Publications, Thousand Oaks, CA. .

Stucki, T. (2016). How the founders' general and specific human capital drives export activities of start-ups. *Research Policy*, *45*(5), 1014–1030. https://doi.org/10.1016/j.respol.2016.02.010

Taiwo, J. N. (2016). SMES FINANCING AND ITS EFFECTS ON NIGERIAN ECONOMIC GROWTH BACKGROUND OF THE STUDY. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, *4*(4). www.idpublications.org

Taiwo, J. N., Falohun, T. O., & Agwu M. Edwin. (2016). SMES FINANCING AND ITS EFFECTS ON NIGERIAN ECONOMIC GROWTH BACKGROUND OF THE STUDY. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, *4*(4). www.idpublications.org

Tobias, J. M., Mair, J., & Barbosa-Leiker, C. (2013). Toward a theory of transformative entrepreneuring: Poverty reduction and conflict resolution in Rwanda's entrepreneurial coffee sector. *Journal of Business Venturing*, *28*(6), 728–742. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.03.003

Unger, J. M., Rauch, A., Frese, M., & Rosenbusch, N. (n.d.). *Human Capital and Entrepreneurial Success: A Meta-Analytical Review 1*.

Wakkee, I., Hoestenberghe, K., & Mwasalwiba, E. (2018). Capability, social capital and opportunity-driven graduate entrepreneurship in Tanzania. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, *25*(4), 554–572. https://doi.org/10.1108/JSBED-02-2017-0053

Wellalage, N. H., & Locke, S. (2016a). Informality and credit constraints: evidence from Sub-Saharan African MSEs. *Applied Economics*, *48*(29), 2756–2770. https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1128081

Wellalage, N. H., & Locke, S. (2016b). Informality and credit constraints: evidence from Sub-Saharan African MSEs. *Applied Economics*, *48*(29), 2756–2770. https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1128081

Wiklund, J., & Shepherd, D. (2005). Entrepreneurial orientation and small business performance: A configurational approach. *Journal of Business Venturing*, *20*(1), 71–91. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2004.01.001

Yin, R. K. (1984). *Case Study Research - Design and Methods.* . Sage Publications. Beverly Hills.

Zali, M. R., Madhoushi, M., Mehdivand, M., Reza, M., Corresponding, Z., Madhoshi, M., & Kordnaeij, A. (2012). *Intellectual Capital and Nano-Businesses Performance: The Moderating Role of Entrepreneurial Orientation*. http://www.eurojournals.com/EJEFAS.htm

Zoogah, D. B., Peng, M. W., & Woldu, H. (2015). Institutions, resources, and organizational effectiveness in Africa. *Academy of Management Perspectives*, *29*(1), 7–31. https://doi.org/10.5465/amp.2012.0033

GÜMRÜKLERE GÖRE İHRACATTA YAKINSAMA HİPOTEZİ GEÇERLİ MİDİR?

IS THE CONVERGENCE HYPOTHESIS APPLICABLE IN EXPORT ACCORDING TO CUSTOMS?

Öğr. Gör. Dr. Abdulkadir Sezai EMEÇ
Tarsus Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ORCİD No: 0000-0003-0312-8555
Arş. Gör. Safa KOCADEMİR
Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCİD No: 0000-0002-4572-258X
Doç. Dr. Fatih KAPLAN
Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCİD No: 0000-0001-7417-1126

ÖZET

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; 2020 yılında Türkiye'de bulunan 134 gümrük müdürlüğünden 169 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Söz konusu gümrük müdürlüklerinden gerçekleştirilen ihracat hacminin zaman içerisinde yakınsaması uygulanacak politikalar için önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada, gümrüklerden yapılan ihracat verileri kullanılarak yakınsama hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2013:01-2021:08 dönemine ait ihracat verileri Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsaması algoritmasında analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, 30 ilin 26'sını kapsayan 6 alt yakınsama kulübü, 4 ilde ise ıraksama kulübünün oluştuğu tespit edilmiştir. Kulüpler incelendiğinde, kulüp içerisinde bulunan illerin uzun dönemde ortak hareket etmelerine rağmen coğrafi olarak birbirlerine uzak oldukları ve herhangi bir sınıflandırmaya uymadıkları belirlenmiştir. Bu sonuç, gümrük ihracat işlemleri için ortak bir politika yapılmasının zor olacağı şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük, İhracat, Yakınsama Hipotezi.

ABSTRACT

According to the data of the Turkish Statistical Institute (TUIK); In 2020, 169 billion dollars of exports were realized from 134 customs directorates in Turkey. The convergence of the export volume realized from the said customs directorates over time is important for the policies to be implemented. In this context, it is aimed to test the validity of the convergence hypothesis by using export data from customs. For this purpose, export data for the period 2013:01-2021:08 were analyzed in the club convergence algorithm developed by Phillips and Sul (2007). As a result of the analysis, it was determined that 6 sub-convergence clubs covering 26 of 30 provinces and divergence clubs were formed in 4 provinces. When the clubs are examined, it has been determined that although the provinces within the club act together in the long term, they are geographically far from each other and do not comply with any classification. This result was interpreted as it would be difficult to make a common policy for customs export transactions.

Key Words: Customs, Export, Convergence Hypothesis.

DIŞ TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASINDA GÜMRÜK İŞLEMLERİNİN ROLÜ

THE ROLE OF CUSTOMS PROCEDURES IN FACILITATION FOREIGN TRADE

Öğr. Gör. Dr. Abdulkadir Sezai EMEÇ
Tarsus Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ORCİD No: 0000-0003-0312-8555
Arş. Gör. Safa KOCADEMİR
Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCİD No: 0000-0002-4572-258X
Doç. Dr. Fatih KAPLAN
Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCİD No: 0000-0001-7417-1126

ÖZET

20. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak ülkeler arası entegrasyonun artmasıyla birlikte uluslararası ticarette önemli artışlar yaşanmıştır. Dünya genelinde tüketim alışkanlıklarının değiştiği ve birçok sektörlerde üretim, pazarlama, dağıtım vb. alanlarda yaşanan yenilikler, ülke ekonomileri açısından dış ticaretin önemini daha belirgin hale getirmiştir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerinde önemli bir yere sahip olan dış ticaret işlemlerinde kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı önlemler, bu ülkelerin dış ticaret hacimlerinin artmasını ve ekonomik olarak daha hızlı büyümesini sağlamaktadır.

Dış ticaretin kolaylaştırılması, Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) tarafından uluslararası ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Dış ticaretin kolaylaştırılması kavramı, uluslararası ticaret için gerekli olan işlemlerin basitleştirilmesi, bu işlemler için gerekli belgelerin ve maliyetlerin azaltılması ve ticarete konu olan malların alıcı ve satıcılar arasındaki hareketlerinin hızlandırmasını ifade etmektedir. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere dış ticaretin kolaylaştırılmasındaki en önemli sorumluluk alanlarından birini doğrudan veya dolaylı olarak gümrükler üstlenmektedir. Bu kapsamda, dış ticaret sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların da talepleri doğrultusunda özel sektör-kamu işbirliğiyle dış ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik yürütülen çalışmalarda, gümrük işlemlerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de gümrük işlemlerinin düzenlenmesine ve iyileştirilmesine yönelik uygulanan politikaların dış ticaretin kolaylaştırılmasındaki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 07/10/2009 tarihli resmi gazetede yayımlanan Gümrük Yönetmeliği'nde belirli tarihlerde yapılan değişiklikler arasında dış ticaretin kolaylaştırılması amacına yönelik olan düzenlenmeler irdelenmektedir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'de dış ticaretin kolaylaştırılması amacıyla gümrük mevzuatında yapılan ve olumlu yönde etkileri görülen düzenlemelere yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, uluslararası standardizasyona henüz uyum sağlanamayan ve atılması gereken adımlara yönelik politika önerileri de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaretin Kolaylaştırılması, Gümrük Mevzuatı.

ABSTRACT

As a natural consequence of the globalization that has gained momentum since the end of the 20th century, there has been a significant increase in international trade with the increase of integration between countries. Changes in consumption habits throughout the world and innovations in areas such as production, marketing and distribution in many sectors have made the importance of foreign trade more evident in terms of national economies. Facilitating and accelerating measures in foreign trade transactions, which have an important place in the economic growth processes of especially less developed and developing countries, enable these countries to increase their foreign trade volumes and to grow faster economically.

The facilitation of foreign trade is defined by the World Trade Organization as the simplification and harmonization of international trade procedures. The concept of facilitating foreign trade means simplifying the operations required for international trade, reducing the documents and costs required for these operations, and accelerating the movement of tradable goods between buyers and sellers. As can be understood from this definition, customs directly or indirectly undertake one of the most important areas of responsibility in facilitating foreign trade. In this context, in line with the demands of organizations operating in the foreign trade sector, it is important to regulate and improve customs procedures in the studies carried out to facilitate foreign trade with private sector-public cooperation.

In this study, it is aimed to examine the role of policies applied for the regulation and improvement of customs procedures in facilitating foreign trade in Turkey. In accordance with this purpose, among the amendments made on certain dates in the Customs Regulation published in the Official Gazette dated 07/10/2009, the regulations aimed at facilitating foreign trade are examined. In the conclusion of the study, the regulations made in the customs legislation in order to facilitate foreign trade in Turkey and which have positive effects are included. In addition, policy recommendations are presented for the steps that have not yet been harmonized with international standardization and that need to be taken.

Keywords: Foreign Trade Facilitation, Customs Legislation.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ALDIKLARI GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ İLE ONLARIN GİRİŞİMCİLİK MOTİVASYONU ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' ENTREPRENEURSHIP EDUCATION AND THEIR ENTREPRENEURSHIP MOTIVATION

Öğr. Gör. Dr. Ahmet TAŞHAN

İnönü Üniversitesi Malatya Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-4889-7123

ÖZET

Girişimcilik, sorun ve ihtiyaçları fark edip, bunları gidermeye odaklı mal ve hizmet üretmek veya toplumsal bir fayda ortaya koymak amacıyla çeşitli üretim faktörlerini bir araya getirmek, bunları düzenlemek, yönetmek ve gerektiğinde çeşitli riskleri almayı da içeren bir süreçtir. Girişimci, girişimci tutum ve girişimci davranış kavramını kişiliğinde bütünleştirmiş kişidir. Bu bağlamda girişimcilerin zeki, dinamik, deneyim sahibi, girişken rasyonel davranış yetisine sahip ve motivasyonu yüksek kişiler olduğu söylenebilir. Girişimcilik eğitimi hem girişimci yeteneğini geliştirmekte, hem de doğuştan var olan yetenekleri açığa çıkarmakta ve daha da güçlenmesi sağlamaktadır. Girişimcilik kültürü ve düşüncesinin, eğitim-öğretim süresinde öğrencilere verilebilmesi ve onların ileride kabul edilebilir riskleri alarak düşüncelerini hayata geçirebilen, düşlerini gerçekleştirmeye çalışan bir girişimci olmalarını sağlayacak iklimin yaratılması birincil amaç olmalıdır. Girişimcilik motivasyonu ise, örgütleri, insanları veya fikirleri olabildiğince hızlı ve bağımsız bir şekilde organize etme, manipüle etme ve yönetme arzusu veya eğilimi olarak ifade edilmektedir. Yenilik, risk alma, kontrol ihtiyacı, başarı ihtiyacı ve bağımsız olma isteği gibi faktörler girişimcilik motivasyonunu geliştirmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada üniversite öğrencilerinin aldıkları girişimcilik eğitimi ile onların girişimcilik motivasyonu arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Öğrencilerin girişimcilik motivasyonlarının aldıkları girişimcilik eğitiminin yanında sahip oldukları demografik özellikleri ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın örneklemi, İnönü Üniversitesi Malatya Meslek Yüksekokulu ve Organize Sanayi Bölgesi Meslek Yüksekokulu'nda Girişimcilik derslerini alan 118 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma verileri, Wardana vd. (2020) tarafından geliştirilen "Girişimcilik Eğitimi" ile Barba-Sánchez ve Atienza-Sahuquillo (2012) tarafından geliştirilen "Girişimcilik Motivasyonu" ölçekleri aracılığıyla toplanmıştır. Veriler sayı, yüzde aritmetik ortalama, standart sapma ve bağımsız gruplarda t testi ve Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada öğrencilerin %55.9'u erkek, %60.2'si ikinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin girişimcilik eğitimi puan ortalaması 2.79 ± 1.23, girişimcilik motivasyonu puan ortalaması ise 3.94±1.10'dur. Yapılan Pearson korelasyon analizine göre öğrencilerin almış oldukları girişimcilik eğitimi ile girişimcilik motivasyonu puanı arasında pozitif yönde orta şiddette anlamlı ilişki saptanmıştır ($p<0.001$). Öğrencilerin yaş, cinsiyet, okunulan sınıf, kendi işinin olma durumu özellikleri ile girişimcilik eğitimi arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p<0.05$). Benzer şekilde öğrencilerin yaş, cinsiyet, okunulan sınıf, kendi

işinin olma durumu ile girişimcilik motivasyonu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir ($p<0.05$).
Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğitimi, Girişimcilik Motivasyonu

ABSTRACT

Entrepreneurship is a process that includes bringing together various production factors, arranging and managing them and taking various risks when necessary in order to produce goods and services focused on recognizing the problems and needs and solving them, or to provide a social benefit. An entrepreneur is a person who has integrated the concepts of entrepreneurial attitude and entrepreneurial behavior in his personality. In this context, it can be said that entrepreneurs are intelligent, dynamic, experienced, enterprising, rational behavior and highly motivated people. Entrepreneurship education not only develops entrepreneurial skills, but also reveals innate talents and provides further empowerment. The primary goal should be to give the entrepreneurship culture and thought to students during the education period and to create an environment that will enable them to become entrepreneurs who can realize their thoughts and try to realize their dreams by taking acceptable risks in the future. Entrepreneurial motivation is expressed as the desire or tendency to organize, manipulate and manage organizations, people or ideas as quickly and independently as possible. Factors such as innovation, risk taking, need for control, need for achievement and desire to be independent improve entrepreneurial motivation. In this context, in this study, it is aimed to investigate the relationship between the entrepreneurship education received by university students and their entrepreneurial motivation. It is thought that the entrepreneurial motivation of the students is related to the demographic characteristics they have as well as the entrepreneurship education they receive. The sample of the research consists of 118 students who take Entrepreneurship courses at İnönü University Malatya Vocational School and Organized Industrial Zone Vocational School. Research data were collected through “Entrepreneurship Education” developed by Wardana et al. (2020) and “Entrepreneurship Motivation” scales developed by Barba-Sánchez and Atienza-Sahuquillo (2012). Data were evaluated by number, percent arithmetic mean, standard deviation and independent groups t test and Pearson correlation analysis. In the study, 55.9% of the students were male and 60.2% were second year students. The mean score of entrepreneurship education of the students is 2.79 ± 1.23, and the mean score of entrepreneurship motivation is 3.94 ± 1.10. According to the Pearson correlation analysis, a moderately significant positive correlation was found between the entrepreneurship education received by the students and the entrepreneurship motivation score ($p<0.001$). No significant relationship was found between the students' age, gender, class, and their own job status and entrepreneurship education ($p<0.05$). Similarly, it was determined that there was no statistically significant relationship between the students' age, gender, class, having their own business and entrepreneurship motivation ($p<0.05$).
Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Education, Entrepreneurship Motivation

KRİPTO PARA PİYASASINDA FIRSATLARI KAÇIRMA ÖLÇEĞİ: YATIRIMCILARIN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

FEAR OF MISSING OPPORTUNITIES SCALE IN THE CRYPTO CURRENCY MARKET: A SCALE DEVELOPMENT STUDY ON THE BEHAVIORS OF INVESTORS

Öğr. Gör. Dr. Ahmet TAŞHAN

İnönü Üniversitesi Malatya Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-4889-7123

ÖZET

Kripto para piyasasında yatırımcılar, fırsatları kaçırma korkusu (FOMO) psikolojisi ile hareket edebilmektedir (Pichet, 2017:3). Yatırımcılar, kripto para biriminin fiyatının artacağını algıladıkça, fiyat artışından elde edilen karı maksimize etmek için tereddüt etmeden alabilecekleri kadar kripto para satın alabilmektedir. FOMO, genellikle sosyal ağlar bağlamında ele alının bir kavram olmuştur (Zhang vd., 2020:1619). Bununla birlikte, FOMO sadece sosyal medya ile sınırlanamayacak kadar kapsamı geniş bir kavramdır. FOMO, Finansal piyasalarda, hızlı fiyat artışlarının daha fazla kar elde etme fırsatını kaçırma korkusunu tetiklemesine ve daha fazla riske girerek işlemlerde bulunulmasına neden olabilmektedir (Maciejewski ve Lesznik, 2020:27).

Bu çalışmada, FOMO'nun kripto para piyasasında işlem yapan yatırımcıların davranışı üzerindeki etkisi araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Przybylski vd. (2013) ve Zhang vd. (2020) tarafından yapılan çalışmalar temel alınarak bir Kripto FOMO (K-FOMO) ölçeği geliştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini kripto para piyasasında aktif olarak yer alan 116 yatırımcılar oluşturmaktadır. Katılımcılar araştırmaya kolayda örnekleme yöntemiyle dahil edilmiştir. Veriler online "Google form" aracılığıyla toplanmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliliği için uzman görüşüne, örneklem yeterliliğini saptamak için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analizi ve örneklem sınama büyüklüğünü saptamak için Barlett's Test of Sphericity testi kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesi için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonrası Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliliğinin incelenmesinde Cronbach's α tekniği, K-FOMO'nun test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi incelemek için ise madde-toplam puan korelasyon katsayılarına bakılmıştır.

Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.829 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerlik testine uygunluğunu belirleyen Temel Bileşenler Analizi sonucunda KMO değeri (0.882) ve Barttlet testi sonuçlarının (433.775) istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda X^2=27.396, df= 26 ($p<0.05$), X^2/df=1.054, RMSEA=0.022, GFI=0.95, CFI=0.99 ve IFI=0.99 ulaşılan değerler modelin iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Araştırma bulguları K-FOMO ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelime: Kripto para, Fırsatları kaçırma korkusu, FOMO, ölçek geliştirme

ABSTRACT

In the cryptocurrency market, investors can act with the psychology of fear of missing out (FOMO) (Pichet, 2017:3). As investors perceive that the price of the cryptocurrency will rise, they can buy as many cryptocurrencies as they can without hesitation to maximize profits from the price increase. FOMO has been a concept that is generally considered in the context of social networks (Zhang et al., 2020:1619). However, FOMO is too broad a concept to be limited to just social media. In financial markets, FOMO can cause rapid price increases to trigger the fear of missing the opportunity to make more profits and to take more risks (Maciejewski and Lesznik, 2020:27).

In this study, it is aimed to investigate the effect of FOMO on the behavior of investors trading in the cryptocurrency market. In this context, Przybylski et al. (2013) and Zhang et al. (2020), a Crypto FOMO (K-FOMO) scale has been developed. The sample of the research consists of 116 investors who are actively involved in the crypto money market. Participants were included in the study by convenience sampling method. The data were collected through the online "Google form". Expert opinion was used for the content validity of the scale, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) analysis was used to determine the sample adequacy and Barlett's Test of Sphericity test was used to determine the sample test size. Exploratory factor analysis was performed to determine the construct validity of the scale. After Exploratory Factor Analysis (EFA), Confirmatory Factor Analysis (CFA) was applied. Cronbach's α technique was used to analyze the reliability of the scale, and item-total score correlation coefficients were used to examine the relationship between the scores obtained from the test items of K-FOMO and the total score of the test.

The reliability coefficient of the scale was calculated as 0.829. As a result of Principal Components Analysis, which determined the scale's suitability for the construct validity test, it was determined that the KMO value (0.882) and the Bartlett test results (433,775) were statistically significant. As a result of confirmatory factor analysis, the values obtained as $X2=27.396$, $df= 26$ ($p<0.05$), $X2/df=1.054$, $RMSEA=0.022$, $GFI=0.95$, $CFI=0.99$ and $IFI=0.99$ showed that the model showed a good fit. Research findings showed that the K-FOMO scale is a valid and reliable scale.

Keywords: Cryptocurrency, Fear of missing out, FOMO, scale development

OTANTİKLİK VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİ: DUYGUSAL ZEKANIN ARACI ROLÜ

THE RELATIONSHIP BETWEEN AUTHENTICITY AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: THE MEDIATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

Öğr. Gör. Kutay ÖZDEMİR

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ORCID No: 0000-0003-0161-148X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, otantiklik ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide duygusal zekanın aracılık rolünü tespit etmektir. Bu doğrultuda Süleyman Demirel Üniversitesi ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde görev yapan 212 akademik personele ulaşılmıştır. Ölçüm aracı olarak 36 ifadeden oluşan bir anket kullanılmıştır. Kişinin öz benliği ile eylemleri arasındaki uyum olarak tanımlanan, Wood ve ark. (2008) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması İlhan ve Özdemir (2013) tarafından yapılan otantiklik ölçeği 3 boyut ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Yaşamda karşı karşıya kalınan varoluşsal meydan okumaları yönetme olarak tanımlanan, Diener ve ark. (2010) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Telef (2013) tarafından yapılan psikolojik iyi oluş ölçeği tek boyut olup 8 ifadeden oluşmaktadır. Kişinin kendi duygularını ve başkalarının duygularının anlaması olarak tanımlanan, Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilen ve Atilla (2012)'den alınan duygusal zeka ölçeği ise 4 boyut ve 16 ifadeden oluşmaktadır. Elde edilen veriler IBM SPSS 26 ve AMOS 24 programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenirliklerini sınamak için güvenirlik katsayıları hesaplanmış ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Otantiklik ölçeğine ait güvenirlik katsayısı .73, psikolojik iyi oluş ölçeğine ait güvenirlik katsayısı .79 ve duygusal zeka ölçeğine ait güvenirlik katsayısı ise .82 olarak hesaplanmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinde ölçeklerin iyi seviyede uyum gösterdiği doğrulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, otantiklik ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu ve duygusal zekanın bu ilişkiye araçlık ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Otantiklik, Psikolojik İyi Oluş, Duygusal Zeka

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the mediating role of emotional intelligence in the relationship between authenticity and psychological well-being. Accordingly, 212 academic staff working at Süleyman Demirel University and Isparta University of Applied Sciences were reached. A questionnaire consisting of 36 statements was used as a measurement tool. Autenticity scale which is defined as the harmony between one's self and his actions, developed by Wood et al. (2008) and its Turkish adaptation was made by İlhan and Özdemir (2013), consists of 3 dimensions and 12 statements. Psychological well-being ehich is defined as managing the existential challenges faced in life, developed by Diener et al. (2010) and its Turkish adaptation was made by Telef (2013), is one-dimensional and consists of 8 statements. The emotional intelligence scale, which is defined as the understanding of one's own and others' emotions, developed by Wong and Law (2002) and taken from Atilla (2012), consists of 4 dimensions and 16 expressions. Obtained data were analyzed by IBM SPSS 26 and AMOS 24 programs. In order to test the validity and reliability of the scales, reliability coefficients were calculated and confirmatory factor analysis was performed. In the confirmatory factor analyses performed, it was confirmed that the scales showed good level of consistency. In line with the findings obtained from the research, it can be said that there is a significant and positive relationship between authenticity and psychological well-being, and emotional intelligence mediates this relationship.

Keywords: Authenticity, Psychological Well-being, Emotional Intelligence

12 MART 1971 MUHTIRASI'NIN SEBEPLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE MEMORY OF MARCH 12, 1971

Dr. Murat KARATAŞ

Dr. Abdullah Gül Üniversitesi, AİİT Bölümü,

Kayseri/Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1174-5828

ÖZET

27 Mayıs 1960 darbesiyle demokratik rejimde bir siyasi aktör olarak yeri bulunmayan askerler, Türkiye'nin reel siyasetinde başrol oyuncusu halini almış ve dönem boyunca bu hali sürdürme çabası içerisinde olmuştur. 12 Mart'a giden süreçte 27 Mayıs'ın doğurduğu uygulama sorunları ve Başbakan Süleyman Demirel'in 1965-1971 döneminde hayata geçirdiği iç-dış politikalar ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal buhran ortamı doğurmuştur. Sonuçta bu durumdan çıkılmasını isteyen askerler 12 Mart 1971'de Başbakan Demirel'e muhtıra vererek Adalet Partisi (AP) hükümetinin istifasını istemiştir. Muhtıra ile askerler 27 Mayıs'tan farklı olarak meclisi ve siyasi partileri kapatmamış ayrıca siyasilere karşı yargı ve hapis süreci başlatmamıştır. Bununla birlikte askerler bu dönemde ülkedeki buhranın sebebi olarak 1961 Anayasası'nı işaret etmiş ayrıca yaklaşık üç yıllık "*Ara Rejim*" döneminde radikal reformları hayata geçirme yönünde adımlar atmıştır. Fakat atılan bu adımlar farklı sebeplerden dolayı başarılı olamazken ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal buhranın derinleşmesine buna bağlı olarak da 12 Eylül 1980'de yeni bir darbenin oluşmasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, Süleyman Demirel, Ordu, 12 Mart Muhtırası, Partiler Üstü Hükümet.

ABSTRACT

With the coup of May 27, 1960, the soldiers, who had no place as a political actor in the democratic regime, became the leading actor in Turkey's real politics and tried to maintain this situation throughout the period. In the process leading up to March 12, the implementation problems caused by May 27 and the domestic – foreign policies implemented by Prime Minister Süleyman Demirel in the 1965-1971 period created an environment of economic, political and social depression in the country. As a result, the soldiers who wanted to get out of this situation gave a memorandum to Prime Minister Demirel on 12 March 1971 and demanded the resignation of the Justice Party (AP) government. With the memorandum, unlike May 27, the soldiers did not close the parliament and political parties, and did not initiate a judicial or prison process against politicians. However, in this period, the soldiers pointed to the 1961 Constitution as the reason fort he crisis in the country, and took steps to implement radical reforms during the "Intermediate Regime" period of about three years. However, while these steps were not successful due to different reasons, it is possible to say that he economic, political and social depression in the country deepened, and accordingly, it paved the way for the formation of a new coup on September 12, 1980.

Key Words: Justice Party, Süleyman Demirel, Army, 12 March Memorandum, Non-Party Government

GİRİŞ

Türk Modernleşmesinin doğal bir sonucu olarak ordu Cumhuriyet döneminde siyasal hayatta baskın bir yere sahip oldu. Diğer bir deyişle Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ordu sıkıyönetim, darbe ya da muhtıra yoluyla sistemin bir unsuru haline geldi. Özdağ'ında ifade ettiği gibi Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve çevresindeki Kemalist kadronun milli devleti kurma ve kurumsallaştırma noktasında elindeki en önemli araç ordu idi[1]. Buna rağmen hem Atatürk hem de İnönü dönemlerinde ordunun siyasi hayatın dışında kalması için özel hassasiyet gösterildi. Bu hassasiyet ordu mensuplarının oy verme haklarının kısıtlanmasına kadar vardı. Ancak söz konusu durum ülkede çok partili hayata geçme kararının alınmasıyla birlikte değişime başladı. Bu değişimin temelinde NATO sistemine girilmesi ve bağlı olarak ordunun modernleştirilmesi oldu.

Türkiye, 1950'li yılları Demokrat Parti'nin (DP) idaresinde geçirdi. Bu dönemde DP'nin uyguladığı ekonomik, siyasi ve sosyal politikalar ek olarak muhalefete karşı takındığı antidemokratik tavır ülkeyi 27 Mayıs 1960 darbesine taşıdı. Türkiye'de 27 Mayıs, ordunun yönetimi fiilen eline aldığı, hiyerarşi dışı ilk askeri darbe olma özelliği taşır. Darbe sonrasında 1924 Anayasası uygulamadan kaldırılırken parlamento ve DP kapatıldı. Ayrıca çok sayıda DP'li isme seçme-seçilme yasağı getirildi. Darbe sonrasının en acı gelişmesi ise Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmesi oldu[2].

Diğer taraftan 12 Mart'ın 27 Mayıs'tan farkı, muhtıracıların 27 Mayıs ile yasal olarak kabul edilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üyeleri olmasıdır. Yani tüm aksi görüntüye rağmen 12 Mart görece emir-komuta zinciri içinde yapıldı[3]. Türk siyasi hayatında 27 Mayıs için darbe, 12 Mart için muhtıra ve 12 Eylül için ihtilal nitelemeleri kullanılmaktadır. Bu nitelemeler arasındaki farkı Aydemir, "*Müdahale ne bir darbe, ne bir ihtilaldir. Müdahalede bir yapı değişikliği de olmaz. Hatta bazen iktidar da değişmez, parlamento devam eder. Müdahale sadece gidişattan memnun olmayan müdahaleci güçlerin, gidişatta gerekli gördüklerini ifade ettikleri bazı davranış değişikliklerini dikte etmelerinden ibarettir. Bu müdahaleci güç ise tabii*

[1]Ümit Özdağ, **Atatürk-İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017, s. 16.
[2]Darbe ve sonrasında yaşanalar için Bkz. Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004; Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İç Yüzü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
[3]Mehmet Kemal, **Ara Rejim Kara Rejim (12 Mart Yazıları)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s. 25.

ordu olabilir. Çünkü temsil ettiği Silahlı Kuvvetlerdir ki bu diktasını destekleyebilirler"[4] şeklinde ifade etmektedir.

Genel kabule göre 12 Mart, öncesindeki 27 Mayıs'tan ve sonrasındaki 12 Eylül'den farklıdır. Gerek oluşum, gerek seyir ve gerekse de sonuçları itibariyle bu fark açık olarak ortadadır. Ülkede kaybolan ekonomik ve siyasi istikrarı sağlama ayrıca ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda radikal reformlar yapma iddiasındaki muhtıra süreç içerisinde askerler ve siyasiler tarafından kısa sürede anlamını ya da önemini yitirdi. Bununla birlikte muhtıra, siyasi yelpazenin sağında yer alan aktörler tarafından dönemde ordu içi bir radikal cuntanın yapmayı planladığı sol bir darbeyi önlemesi nedeniyle kötünün iyisi olarak değerlendirildi[5].

Ordunun darbe, muhtıra ya da ihtilal yolu ile Türk siyasal hayatında ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak yıkıcı etkileri olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Türk siyasal hayatında ara dönem uygulama örneği olarak 12 Mart 1971 Muhtırasının sebepleri, sonuçları ve etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Milli devletin kuruluş ve kurumsallaşma döneminden kaynaklı zorlukların çok partili hayata geçişle birlikte asker-sivil ilişkilerini şekillendirmede baskın role sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'de her zaman darbe şartları olmuş ya da oluşturulmuştur. Bu anlamda 1969 seçimleri sonrasında %47 oy alan Adalet Partisi'nin (AP) oluşturduğu meşru hükümet 12 Mart'ta radyodan okunan muhtıra ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Muhtıracılar, 27 Mayıs ile sistem içinde elde ettikleri üstünlüğü devam ettirme çabası içinde olmuştur. 12 Martçıların bu çabasında dönemdeki aydınların "*toplumsal ilerleme*" konusunda halka güvenmemesi ve bu bağlamda "*ilericiliğin*" askerler eliyle yukarıdan aşağıya getirilmesi konusunda bir kanaatinin bulunmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çalışma hazırlanırken kaynakçada gösterilen araştırma inceleme eserler, döneme ait gazete örnekleri ile yine döneme ait siyasi ve askeri isimlerin hatıraları kullanıldı. 12 Mart'ı hazırlayan karmaşık bir arka plan vardır. Öncelikli olarak bu karmaşık gelişmeler dizisine bakmak gerekmektedir.

1.MUHTIRAYI HAZIRLAYAN SÜREÇ

1.1.27 Mayıs'tan 15 Ekim 1961'e

Türkiye'yi 1950'li yıllarda tek başına yöneten Demokrat Parti (DP), 27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidardan uzaklaştırıldı. 38 alt rütbeli subay tarafından gerçekleştirilen bu darbenin en önemli sonucu gelecek on yıllarda devam edecek bir askeri vesayet sistemi oldu. Dünya görüşü,

[4]Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 101-102.
[5]Rasim Cinsli, **Bir Devrin Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 335.

gelecek beklentisi vb. noktalarda homojen bir nitelik taşımayan darbeciler kendilerini Milli Birlik Komitesi (MBK) adı niteledi. Darbe sabahı radyodan okunan bildiride hareketin hiçbir parti ve gruba karşı yapılmadığı, hareketin hukuk içinde seyredeceği kamuoyuna duyuruldu. Ancak kısa süre sonra DP kapatılırken Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in de içinde olduğu çok sayıda DP'li isim tutuklandı.

MBK, 1924 Anayasası'nı yürürlükten kaldırırken yeni anayasa yapım sürecini başlattı. 12 Haziran 1960 geçici anayasasının değiştirilmesiyle oluşan ve 13 Aralık 1960'ta kabul edilen yasa bir kurucu meclisin kurulmasını öngördü. MBK ve Temsilciler Kurulundan oluştu[6]. Söz konusu meclisin hazırladığı anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunuldu. Devlet karşısında kişi hak ve özgürlüklerini genişleten bu anayasa yapım sürecindeki sorunlardan dolayı Türk halkından yaklaşık %60 "*evet*" oyu alarak yürürlüğe girdi. Anayasa yapıcısı DP tecrübesinden hareketle, yürütmeyi, yasama ve yargı karşısında dengelemek için yeni kurumlar oluşturdu. Bu durum 1960'lı yıllar boyunca siyasi yelpazenin sağında yer alan partiler özelliklede AP tarafından eleştiri konusu yapıldı. Bu nedenle muhtıra sonrası ordunun hükümetlerden istediği anayasa değişikliklerine bu partiler destek verdi.

MBK'nın Ocak 1961'de yeni siyasi parti kurulmasına izin vermesiyle kısa sürede çok sayıda parti kuruldu[7]. Bunlardan Adalet Partisi (AP) eski genelkurmay başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala liderliğinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise Ekrem Alican liderliğinde kuruldu. Bu partiler dönemde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile birlikte DP'nin mirasına sahip çıkma mücadelesine girişti. Bu mücadeleden süreç içerisinde galip çıkan AP oldu. AP, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca merkez sağın temsilcisi olurken ideolojik olarak da antikomünist bir kimlik taşıdı.

MBK üyelerinin Anayasa yapım sürecinde kendilerine ömür boyu senatörlük hakkı vererek geleceklerini güvence altına alması ordu içinde huzursuzluk doğurdu. Bu huzursuzluğun adı üst düzey komutanların içinde olduğu Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) cuntası oldu. Bununla birlikte etkinliğini yitirmek istemeyen MBK, farklı alanlarda tasfiyelere girişti. Bu tasfiyelerin ilki komite içinde Alparslan Türkeş'in liderlik ettiği 14'ler grubunun yurt dışına sürgünü oldu[8].

[6]Ömer Faruk Gençkaya, "Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis: 1961 ve 1981 Deneyimlerinin Karşılaştırılması", **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, (Ed. Prof. Dr. Suna Kili), Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 22.

[7]Bu dönemde kurulan partiler için Bkz. F. Hüsrev Tökin, **Türk Siyasi Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 103.

[8]Yurt dışına sürgün edilen Alparslan Türkeş, idamlar sürecinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e yazdığı mektuplarla başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere idamı istenen DP'li isimlerin idam edilmeyip yurt dışına geçici süreliğine sürgün edilmelerini önermiştir. Türkeş'e göre Menderes ve diğer isimlerin idamı ülkedeki ayrışmayı derinleştirip yeni kırgınlıkların doğmasına sebep olacaktır. Murat Karataş, "Türkiye'nin 1960'lı Yıllarında Türkçü Basın Örneği Olarak Milli Yol Dergisi", **USBIK 2020 3. Uluslararası Sosyal Bilimler**

Ardından ABD'den sağlanan finansmanla ordudan 235 general ve amiral ile yaklaşık yedi bin subay emekli edildiği[9] ordu tasfiyesi ve üniversiteleri siyasetten uzaklaştırma, yeniliklere açık hale getirme vb. amacı taşıyan üniversite tasfiyesi gerçekleşti.

Bu arada DP'lilerin 14 Ekim 1960'da başlayan Yassıada yargılamaları 15 Eylül 1961'de sona erdi. DP'nin önde gelen isimleri on yıllık iktidarlarında yaptıkları çok farklı konulardaki iş ve işlemler yargılama konusu oldu. Bu konulardan en önemlisi anayasayı ihlal davası idi[10]. Yargılamaların sonunda SKB'nin baskısıyla MBK, Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği idamları onayladı. Böylece Başbakan Menderes ve iki bakanı asılarak idam edildi[11].

1.2. 15 Ekim 1961 Seçimleri ve Yeni Krizler

Türkiye bu koşullarda 15 Ekim 1961 genel seçimlerine gitti. Seçimlerde DP'nin mirasına sahip çıktığı propagandasını yapan AP, CKMP ve YTP oyların %60'ından fazlasını aldı. Bu durum söz konusu partilerin koalisyon kurma tehlikesini ortaya çıkardığında SKB cuntası yeni darbe tehdidinde bulundu. Buna göre şayet siyasi partiler meclisin açılmasını istiyorsa yeni hükümet CHP liderliğinde kurulacak, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olacak ve eski DP'lilerin ve ordudan tasfiye edilenlerin affı gündem olmayacaktı[12]. Bu isteklerin parti liderleri tarafından kabulüyle açılan meclisler silahların gölgesinde darbeci Cemal Gürsel'i Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı seçti.

Türkiye 1961-1965 döneminde, darbecilerin gözetimindeki zayıf koalisyonlar dönemini yaşadı[13]. Bu koalisyonların ilki CHP-AP hükümeti olarak kuruldu[14]. Ancak söz konusu koalisyonun ömrü kısa oldu. Bu durumun sebebi hükümetin darbecilerin zoruyla kurulması ayrıca iki partinin programlarındaki önceliklerin farklılığı oldu. Meclislerin açılması yeni hükümetin kurulması ülkedeki darbe tehlikesini ortadan kaldırmadı. Bu dönemde 27 Mayıs'ın

Kongresi (29-31 Ocak 2020/Kayseri-Türkiye) Tam Metin E-Kitabı, (Ed. Ayhan Kuşçulu), Temmuz 2020, s. 817-818.

[9]Tasfiyenin finansmanının ABD'den sağlanması Mazıcı tarafından 27 Mayıs'ta ABD parmağının olması şeklinde değerlendirilmiştir. Nurşen Mazıcı, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s. 95.

[10]Yargılama konularından biride 27 Mayıs öncesi CHP lideri İnönü'nün Kayseri ziyareti sırasında çıkan olaylarla ilgilidir. Bu süreçte İnönü'nün treni Kayseri'nin girişinde Başbakan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'in emri ile durdurulmuş ve İnönü'nün Ankara'ya geri dönmesi istenmişti. Mahkeme bu durumu seyahat hürriyetinin engellenmesi olarak yorumlamış ve emri uygulayan devlet görevlilerini kanunsuz emri uyguladıkları için suçlu bulmuştu. Murat Karataş, "27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte İsmet İnönü'nü Kayseri Ziyareti ve Çıkan Olaylar", **INSAC Advances İn Social And Education Sciences**, (Ed. Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç), Duvar Yayınları, İzmir, 2021, s. 64-66.

[11]Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 306

[12]Adem Çaylak, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, ATAM Yayınları, Ankara, 2010, s. 434.

[13]Bu dönemde kurulan koalisyon hükümetleri için Bkz. Nedim Yansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Kitapları, İstanbul, 2006.

[14]CHP parti meclisi bu kritik dönemde muhalefette kalma kararı almasına rağmen İnönü, orduyla yakın ilişkileri sürdürmek ve süreci kontrolünde tutmak amacıyla AP ile koalisyon kurulmasını zorunlu gördü. İlker Başbuğ, **Türkiye Cumhuriyeti'nde (1961-1980) Güç Odaklarının Mücadelesi**, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2021, s. 22.

hedefinden saptırıldığı iddiasında bulunan Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir iki başarısız darbe girişiminde bulundu. 21-22 Şubat 1962'deki ilk başarısız darbe girişimi sonrasında Başbakan İnönü tarafından affedilen Aydemir ve çevresindekiler 21 Mayıs 1963'teki ikinci darbe girişiminde bulundu. Bu girişim sonrasında yapılan mahkemeler sonrasında Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edildi[15]. Aydemir'in iki darbe girişiminin de başarısız kalması, 27 Mayıs sonrasında ordunun hiyerarşi dışı darbeleri önlemek için aldığı önlemlerin başarılı olduğunu göstermektedir[16].

SKB cuntasının gücünü artırdığı ve onun izin verdiği sürece devam edecek demokrasi ortamında AP'nin kurucu lideri Ragıp Gümüşpala vefat etti. AP yeni liderini seçmek için 27-29 Kasım 1964'te kongresini topladı. Kongrede Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel ve Tekin Arıburun liderlik için yarıştı. Bilgiç ve ekibi kongre salonuna Demirel'in mason olduğuna dönük evrak getirerek delegelerin kanaatini değiştirmeye çalıştı. Buna karşılık Demirel'de Bilgi locasından aldığı mason olmadığına dönük sahte bir evrakla karşılık verdi[17]. Sonuçta delegelerden en fazla oyu alan Demirel AP'nin yeni lideri olurken mason olduğuna dönük tartışmalar 1970'li yıllarda da peşini bırakmadı.

1.3. 1965 Seçimleri ve Siyasetin Yeni Aktörleri

Türk siyasi hayatında 1961-1964 dönemi, geçiş dönemi koalisyon hükümetlerini ve İsmet İnönü'nün son başbakanlığını içermektedir. Türkiye, 10 Ekim 1965 genel seçimlerine üçüncü İnönü hükümeti tarafından kabul edilen "*Milli Bakiye Sistemi*"[18] ile gitti. Bu sistem özünde AP'nin tek başına iktidar olmasını engellemeyi amaçlıyordu. Ancak AP %53 oy ve 240 milletvekili aldığında sistemin tam aksi yönde çalıştığı ortaya çıktı.

Demirel'in ilk başbakanlık dönemini başlatan seçim sonuçları sosyalist programa sahip Türkiye İşçi Partisi'ni de (TİP) meclise getirdi. TİP seçimlerde aldığı yaklaşık %3'lük oyla millet meclisinde 14 senatoda ise 1 sandalye kazandı[19]. Bu dönemde TİP'in parlamentoda temsil imkânından yoksun kalan grupların sözcüsü olmayı başarması ayrıca AP ve CHP'yi ekonomik kalkınma ve sosyal adalet yaklaşımlarını yeniden düzenlemek zorunda bırakması demokrasimiz açısından önemli bir gelişme oldu.

[15]Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri için Bkz. Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010; Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilâlin Hikâyesi**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1966; Can Kaya İsen, **22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilâl**, Tan Matbaası, İstanbul, 1964; Yeşim Demir, **Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri**, Andaç Yayınları, Ankara, 2017.

[16]Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Militarizm**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 183.

[17]İlhami Soysal, **Masonluk ve Masonlar: Dünya'da ve Türkiye'de**, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s. 391-407.

[18]Bu sistem 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı kanunla öngörülmüş ve 1965 seçimlerinde ilk ve son kez kullanılmıştır. Erdoğan Günal, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 116-117.

[19]Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, (Haz. Kıvanç Koçak), İletişim Yayınları, 2014, s. 10.

Seçimlere "*Ortanın Solu*"[20] söylemiyle giren CHP'nin aldığı sonuçlar parti içinde tartışma başlattı. Bu tartışmanın sonunda kendilerini ortanın sağında olarak niteleyen Turhan Feyzioğlu partiden koparak Güven Partisi (GP) adıyla yeni bir parti kurdu[21]. Feyzioğlu ve partisi 1970'li yıllarda kurulan zayıf koalisyon hükümetlerinin aranan ismi oldu. Bundan sonra CHP, sol siyaset yelpazesinde yalnız değildi. TİP ve GP'den sonra "*İlerici, Atatürkçü ve Reformcu*" nitelemeleriyle Birlik Partisi (BP) dinin siyasallaşması ve kimlik siyasetinin ilk örneği olarak ortaya çıktı. Partinin kuruluş gerekçesi, Aleviliğin resmi ağızlarca aşağılanması, Nurculuğun örgütlenmesi vb. sebeplerle açıklıyordu[22].

Diğer taraftan Türk siyasal yelpazesinin sağ tarafına dönük en önemli sonucu, milliyetçilik ideolojisinin siyasetteki yerini belirleme sürecini hızlandırması oldu. Bu süreçteki temel aktör 27 Mayıs'ın etkili isimlerinden Albay Alparslan Türkeş oldu. Sürgün sonrası 14'lerden kendisiyle birlikte hareket eden Türkeş, CKMP'nin yönetimini ele geçirdikten sonra partinin 1969 Adana Kongresi'nde ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirdi. Bu değişimde partinin amblemi kırmızı zemin üzerine beyaz "*Üç Hilal*" olurken yine partinin gençlik kolları olan Ülkü Ocakları içinde "*Hilal ve Bozkurt*" amblemi kabul edildi[23].

SKB, Demirel iktidarına karşı kuşku duyuyordu. Bu dönemde Başbakan Demirel önceliğini ülkeyi dönüştürecek ekonomi politikasını uygulama olarak belirledi. Demirel'in konuşmalarında "*Büyük Türkiye*" olarak ifade ettiği politika ithal ikamesine dayanıyordu. Çok farklı faktörlerin etkisiyle bu politika 1965-1969 döneminde her yıl ülkede %5 enflasyon ve %7 kalkınma hızının görüldüğü dönem oldu[24]. Ekonomideki bu olumlu tabloya rağmen SKB'nin beklentileri onu hayli zorladı. Demirel eski DP'lilerin siyasi yasaklarını kaldırma noktasından ısrarcı olmazken ayrıca sağlık sorunları nedeniyle görevini yapamayacağı açıklanan Cumhurbaşkanı Gürsel'in yerine CHP lideri İnönü ile anlaşarak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ı Çankaya Köşküne çıkardı. Bütün bunları yaparken Demirel'in amacı yeni darbe tehditlerini savuşturmaktı. Buna rağmen Demirel, Genelkurmay Başkanı Orgeneral

[20]"*Ortanın Solu*" düşüncesi CHP'yi, devleti korumakla görevli bir kurum olmaktan çıkarıp, gerçek anlamda bir siyasal parti, seçim kazanan bir parti haline getirmeyi amaçlamıştı. Cemal Fedayi ve Vasfiye Çelik, "12 Mart Döneminde CHP: Sol CHP'nin Darbe İle İmtihanı", **Sosyal Demokrasi Okumaları**, (Ed. İbrahim Sarıtaş), Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s. 229; Erol Çevikçe, **CHP İle Bir Ömür**, Medyamen, İstanbul, 2012, s. 109.

[21]Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1969, s. 306-308.

[22]Birlik Partisi ile ilgili daha detaylı bilgi için Bkz. Hatice Aydoğdu ve Nilifer Timisi Nalçaoğlu, **Mustafa Timisi Anlatıyor Biz Varız: Dün, Bugün, Yarın**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021; Kelime Ata, **Alevilerin İlk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)**, Kelime Yayınevi, Ankara, 2007; Sabır Güler, **Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

[23]MHP hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Turgay Uzun, **Türk Milliyetçiliği ve MHP**, Orion Kitabevi, Ankara, 2020; F. Salim Sanlı, **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne-Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika- (1960-1969)**, Ötüken Neş., İstanbul, 2019; Mustafa Çalık, **Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi-Kaynakları ve Gelişimi- (1965-1980)**, Cedit Neş., Ankara, 1995.

[24]Metin Heper, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 197.

Tural'ın darbe hazırlığı ile yüz yüze geldi. Bu darbe tehlikesini Cumhurbaşkanı Sunay ile işbirliği yaparak önleyen Demirel, Orgeneral Tural'ı görevinden azlederken yerine Orgeneral Memduh Tağmaç'ı atadı[25].

1.4. Muhtıranın Temel Nedeni: 1969 Seçimleri

Türkiye, 12 Ekim 1969 seçimlerine milli bakiye sisteminin kaldırıldığı, sokaklarda ve üniversitelerde sağ-sol şeklinde gelişen öğrenci olaylarının arttığı, sosyo-ekonomik göstergelerin bozulmasıyla artış gösteren işçi hareketleri, toprak işgalleri vb. gelişmeler altında gitti. Katılımın %64 düzeyinde gerçekleştiği seçimlerden AP, birinci parti çıkarken Demirel'de ikinci iktidar dönemini başlattı. Bununla birlikte seçimlerde on üç bağımsız adayın parlamentoya girmesi mevcut siyasi ortama ve siyasi partilere olan güvensizliğin bir göstergesi oldu. Bu güvensizliğin bir örneği olarak Mayıs 1969'da yüksek yargı üyeleri cüppeli yürüyüş yaparken Kasım ayında polis koleji öğrencileri toplu halde dersleri boykot ediyorlardı[26].

Seçimin siyasi yelpazenin sağına ve soluna dönük önemli sonuçları oldu. Bu anlamda seçimlerin tek kaybedeni TİP değildi. Ortanın Solu söylemiyle merkez solu temsil eden CHP'de seçimlerden umduğunu bulamadı. Buna rağmen İnönü, parti içinde ortanın solu çevresine desteğini devam ettirdi. Onun bu desteği ilerleyen süreçte partiden yeni bir kopmayı doğurdu. CHP içinde Turan Feyzioğlu, Nihat Erim gibi sağ kanadı temsil eden Kemal Satır, İnönü'nün genel başkanlık yarışını Bülent Ecevit'e kaybetmesi üzerine partisinde ayrılarak Cumhuriyetçi Parti (CP) adıyla kendi partisini kurdu.

Seçimlerin merkez sağa dönük sonucu AP lideri Demirel'in partide ve ülkede tek adam yönetimi kurma amacı taşıdığı şeklinde başlayan tartışma oldu. Sürecin Başbakan Demirel tarafından yönetilememesi tartışmayı kısa sürede AP'nin iç meselesi olmaktan çıkarıp rejim sorunu haline getirdi. Demirel'in muhalifleri dikkate almaması üzerine parti içinde 72'ler muhtırası ortaya çıktı. "*Ben muhtıra ile iş görmem*" şeklinde Demirel'in tavrını devam ettirmesi kendi hükümet bütçesine 41 AP'li ismin kırmızı oy vermesi ve ülkede hükümet krizinin doğmasıyla sonuçlandı. Cumhuriyet tarihinde ilk kez kendi vekillerinin oyu ile bütçesi reddedilen Demirel istifa etti. Cumhurbaşkanı Sunay tekrar hükümeti kurma görevini Demirel'e verdi. Demirel, yeni hükümeti kurduğunda 41'lerden kendisine güvenoyu veremeyen 26 ismi AP'den ihraç etti. AP'den ihraç edilenlerin Demokratik Parti (DP) adıyla partileşmesiyle süreç

[25]Ümit Cizre, **AP-Ordu İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 65-76; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 245; Şerif Demir, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs – 12 Mart – 12 Eylül)**, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2020, s. 167.

[26]Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. Irvın c. Schınk-E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 236.

son buldu[27]. Buna ek olarak dönemde AP'yi yeterince dindar görmeyenler Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdu[28]. Görüldüğü gibi bu dönemde sağdan sola doğru geniş bir yelpaze de yeni aktörler ortaya çıkarken oylar merkezdeki AP ve CHP'ye akıyordu. Bununla birlikte yeni kurulan partilerin siyasi yelpaze de kendilerini söz sahibi yapma yolunda attıkları adımlar ise seçmen kutuplaşmasını körükleyecekti.

Bütün dünyayı 1968 baharında etkisi altına alan öğrenci hareketlerinden Türkiye de etkilendi. Başlangıçta öğrencilerin eğitim, beslenme, barınma, iş vb. konularda reform isteğiyle başlayan olaylar kısa sürede sosyalist grupların süreci yönetmesiyle antiemperyalist bir kimlik kazandı. ABD 6. Filosunun Türkiye ziyareti sırasında söz konusu grupların ülkede kendilerine dönük bir kamuoyu oluşturma çabası içine girmesi sağ gruplar arasında ülkenin SSCB'nin uydusu haline getirileceği şeklinde bir düşüncenin oluşmasına sebep oldu. Bundan sonraki süreçte Kanlı Pazar, Büyük İşçi Yürüyüşü (15-16 Haziran 1970) vb. yaşanan olaylar ordu içinde AP'nin ülkeyi yönetme noktasında zafiyet gösterdiği düşüncesinin gelişmesine neden oldu[29]. Bunlara ek olarak 1970 yılı Ağustos ayında, AP Hükümetinin ülkenin içine düştüğü dış ödeme krizinden çıkabilmek için %66.6 oranında kur ayarlaması yapmak zorunda kalması ve bir ekonomik istikrar programını yürürlüğe koyması toplumun farklı kesimlerindeki huzursuzluğu artıran bir sebep oldu[30].

Özetlemek gerekirse Türkiye'yi 12 Mart'a götüren gelişmeler dizisi çok farklı etmenlerden oluşmuştur. 1960'lı yılları dolayısıyla dönemdeki siyasi hayatı ve muhtırayı söz konusu etmenlerin oluşturduğu söylenebilir. Bu gelişmeler dizisinin ilk ayağı 1924 Anayasası ile kurulan Cumhuriyetin kurumsal yapısını ortadan kaldırarak yerine 1961 Anayasası ile yeni ve farklı bir kurumsal yapı getirme çabasıdır[31]. İkinci ayağı 27 Mayıs'ın kapattığı DP'nin mirasına sahip çıkma iddiasını taşıyan AP'nin 1965 ve 1969 seçimlerini kazanmasıdır. Bu durum farklı gerekçelerle asker ve sivil çevrelerde darbe yanlılarını bir araya getirmiştir. Başka bir şekilde

[27]Murat Karataş, "27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Bir Siyasal Aktör Olarak Ferruh Bozbeyli ve Demokratik Sağ Düşüncesi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Y: 42, C: 126, S: 248, İstanbul, Eylül-Ekim 2020, s. 221.
[28]Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 89-108.
[29]Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2015; Süleyman Kocabaş, **Bir Kuşağın Dramı**, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2018; Erol Kılınç, **İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.
[30]Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", **Geçiş Süresinde Türkiye**, (Der. Irvın C. Schick ve E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 652; Selim Özkar, **Türkiye'de Darbelerde CIA'nın Rolü**, Orion Kitabevi, Ankara, 2017, s. 40.
[31]Tanör'e göre bu dönemde radikal sol çevrelerin anayasa da ifade edilen Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki maddesini "*Sosyalizm*" olarak algılayarak ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatını esir alacak şekilde yorumlaması karşı tepkiyi doğurmuştur. Bülent Tanör, **İki Anayasa /1961-1982)**, Beta Yayınları, 1991, s. 25-27; Dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a göre "*Sosyal uyanışın, ekonomik uyanışı aşması*" muhtırayı doğuran temel sebepti. **Milliyet**, 4 Ağustos, 1970.

söylemek gerekirse dönemde bu çevreleri bir araya getiren temel sebep AP'nin halktan aldığı güçlü destekle bir tek parti yönetimi oluşturmasıdır. Türkiye'yi 12 Mart'a götüren gelişmeler dizisinin üçüncü ayağı ABD'nin dış politikasında Türkiye'ye dönük yaptığı değişikliklerdir. ABD-SSCB arasındaki soğuk savaşın yumuşamaya başlamasıyla ABD'nin Küba Füze Krizi, Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu, Haşhaş ekimi gibi konularda Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyen girişimleri İnönü ve Demirel hükümetlerini çok yönlü dış politika arayışına itmiştir[32]. Türkiye'yi 12 Mart'a götüren gelişmeler dizisinin dördüncü ve son ayağı ise 1969 seçimleri sonrası AP'de yaşanan parti içi krizin ortaya çıkardığı ihraçlarla partinin parçalanmasıdır. Türk demokrasisinin temel sorunu olan "*tek adamlık anlayışı*" sürecin kaynağı olmuştur. Bu süreçte AP lideri Demirel'in partide ve ülkede tek adam olma yönünde attığı adımlar partide dirençle karşılaşırken hem Başbakan Demirel'i zayıflattı hem de muhtıra için gerekli atmosferi oluşturan bir işlev gördü.

2.MUHTIRA VE SONRASI GELİŞMELER

Muhtıradan üç gün önce "*9 Mart Hareketi*" diye anılan gelişme yaşandı. 1961 Anayasasının sağladığı görece özgürlükçü ortamda sosyalist düşünce kendine toplumda farklı kanallardan taban bulmaya başladı. Bu dönemde Doğan Avcıoğlu'nun başında bulunduğu Yön ve Devrim dergileri sosyalist düşüncenin yazılı basındaki merkezi oldu. Avcıoğlu ve çevresi haftalık çıkardığı Devrim dergisinde ülkede işçi sınıfının azlığından hareketle seçim kazanma yoluyla iktidara gelme fırsatının olmadığını, dolayısıyla sosyalistlerle toplum içindeki ilerici gruplardan biri olan askerlerin birlikteliğini içeren kısa yolun takip edilmesini savundu[33]. Bu dönemde darbe arayışlarının bir başka önemli ismi Mihri Belli oldu. Devrimin yolu konusunda Belli, öğrencilerin açtığı yoldan subaylara devrimin devredilmesi fikrini dillendirdi. Ona göre Milli Demokratik Devrimciler, "*Milli*" ve "*Demokratik*" güçlerle işbirliği yaparak ABD emperyalizmine karşı milli devrimi ve feodaliteye karşı demokratik devrimleri peş peşe gerçekleştirecekti[34].

9 Mart'a giden yolda darbe arayışında olan üç grup vardı. Bunlar: Yön-Devrim çevresini oluşturan siviller, eski MBK üyesi askerler ve 27 Mayıs'tan sonra ordu içerisinde yükselen askerler idi. Bu gruplara Dev-Genç, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C), Türkiye İhtilalci Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) gibi

[32]Ozan Şahin, "1960'lı Yıllarda Türk Dış Politikası", **Türk Dış Politikası (1830-1989)**, (Ed. Serkan Kekevi vd.), Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s. 590.
[33]Yön ve Devrim dergileri için Bkz.; Gökhan Atılgan, **Yön-Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.
[34]Savaş Açıkkaya, **Solun Türk Devrimiyle İmtihanı**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 188-195.

silahlı yapılarda destek veriyordu[35]. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un bilgisi dâhilinde Celil Gürkan, diğer grupların liderleri Doğan Avcıoğlu ve Cemal Madanoğlu ile farklı zamanlarda yaptıkları toplantılarda darbe sonrasının planlamasını hazırlamışlardı[36]. Batur'un anılarında ifade ettiğine göre Cumhurbaşkanlığına Faruk Güler, kendisi Başbakanlığa, Celil Gürkan Başbakan Yardımcılığına, Atıf Erçıkan ise Genekurmay Başkanlığına getirilecekti[37]. Görüldüğü gibi 9 Martçılar Olayı[38] olarak da nitelenen bu gelişme, millet iradesine dayanan hükümeti iktidardan uzaklaştırmayı amaçlayan bir kalkışmadır. Türkiye'de sosyalist düşüncenin pratiğini yapmayı amaçlayan bu darbe arayışı uygulamaya geçmeden Genelkurmay Başkanı Tağmaç tarafından engellendi. Ancak bu engelleme 12 Mart'ın ortaya çıkasını önleyemedi[39].

12 Mart'a giden süreçte Yüksek Komuta Heyeti zaman zaman basın yoluyla ordunun yaşananlardan duyduğu rahatsızlığı AP hükümeti ve kamuoyu ile paylaştı. Örneğin Milliyet'in haberine göre Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 3 Mart 1971 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı konferans salonunda Ankara'daki generaller, karargâh subayları ve şube başkanlarının katıldığı bir toplantı düzenleyerek komutanlara, aşırı uçların Ordu'yu demokratik rejime karşı harekete itmek amacı güttüklerini ve niyetlerinin kendi düşüncelerine uygun bir idare tarzı, '*sağın padişahlık, solun komünizm*' getirmek olduğunu söylemiş sonrasında "*Aşırı akımlara kapılmayın. Demokrasiyi korumaya çalışıyoruz. Gereken, gerektiği zaman yapılacaktır.*"[40] şeklinde ikazda bulunmuştur.

Muhtıra, 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Celal Eyiceoğlu tarafından imzalandı[41]. Muhtıra metninde iki tespit yapılmıştı. İlkine göre, ülkeyi ekonomik, siyasi ve sosyal karışıklığa sürükleyen Demirel hükümeti ve Meclislerdi. İkincisine göre de ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için partiler üstü bir anlayışla inandırıcı bir hükümetin kurulması gerekli idi. Bunlara ek olarak

[35]Nusret Kirişçioğlu, **12 Mart**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 215-218.
[36]Muhtıra döneminde ordu ile ilişiği kesilen Gürkan anılarında yaptıkları bu toplantıların, bir cunta faaliyeti değil emir-komuta zinciri içinde gerçekleşen görevler olduğunu söylemektedir. Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 140.
[37]Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, 1985, s. 233.
[38]Söz konusu cuntacılar MİT elemanı Mahir Kaynak tarafından deşifre edilmiştir. Kaynak'a göre, Cuntacılar, ülkede Baas tipi bir rejim kurma ayrıca asker ve sivillerden oluşan sol ideolojiye sahip bir parti eliyle ülkeyi militarist yönetmeyi amaçlamışlardı. Mahir Kaynak, **Darbeli Demokrasi**, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 61-63.
[39]Refiğ'e göre Başbakan Demirel'in liderliğindeki AP hükümetinin engellemekte başarısız olduğu silahlı sol eylemler ülkeyi, 12 Mart sürecine getirmiştir. Şengül Kılıç Hrıstidis, **Sinemada Ulusal Tavır "Halit Refiğ Kitabı"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007, s. 202.
[40]**Milliyet**, 4 Mart 1971.
[41]Muhtıra metni için Bkz. **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

kurulacak hükümet anarşiyi bitirecek, ülkenin ihtiyacı olan reformları yapacak, devrim kanunlarını uygulayacak nitelikte olmalıydı. Ayrıca muhtıracılar önerilerinin dikkate alınmaması halinde açık bir darbe tehdidinde bulunuyordu[42].

Muhtıranın muhatabı olan Başbakan Demirel, aynı gün kabinesini toplayarak istifa kararı aldı. Cumhurbaşkanı Sunay'a sunduğu istifa mektubunda Demirel, "*Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil*"[43] ifadesine yer verdi. Demirel'in mektupta muhtıracılara dönük itham dili kullandığı görülürken muhtıracılar ise Demirel'in istifa yolu ile gösterdiği anlayıştan dolayı duydukları memnuniyeti kamuoyu ile paylaştılar[44]. Muhtıra ile istifası istenen Başbakan Demirel'den Cumhurbaşkanı Sunay yeni başbakan belirlenene kadar görevde kalmasını istedi. Demirel yaklaşık bir hafta müstafi olarak yine koltuğunda otururken muhtıracılar sosyalist darbe hazırlığı içinde oldukları şüphesini taşıdıkları beş general/amiral ve sekiz albayın dâhil olduğu kırk askerin ilişiğini kendisine kestirerek ordu içindeki tasfiyeyi tamamladılar[45].

Diğer taraftan Muhtıra, Türk siyasetinin temel bir zaafını ortaya çıkardı. Bu dönemde siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin hiç birisi prensip olarak da olsa, demokrasiye karşı yapılan bu açık müdahaleye karşı çıkmadı. Bütün aktörler sadece meclisin açık olmasıyla yetindi[46]. Bu noktada örneğin AP'den ayrılanlarca kurulan Demokratik Parti, gelişmeleri "*Asıl olan Atatürk'ün açtığı bir Meclis'in millet adına yüklendiği kutsal görevine devam etmesidir. Hükümetler değişebilir.*" şeklinde değerlendirirken Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP'li Tekin Arıburun ise muhtırayı senatoda okuttuktan sonra "*Cumhuriyet Senatosu'nun muhtırada bahse konu olan ithamlarla bir ilgisinin olmadığı*"[47] yönünde açıklamada bulundu. Bunlara ek olarak muhtıra sonrası sosyalist bir darbe beklentisi içerisinde olan sosyalist grupların/aydınların Demirel hükümetinin devrilip yerine sosyalist eğilimli bir hükümetin kurulacağı hayaline

[42]Sadi Koçaş, **12 Mart Anıları**, Cem-May Dağıtım, İstanbul, 1978, s. 680.
[43]Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 366; Kazım Güleçyüz, **Süleyman Demirel, İslam-Demokrasi-Laiklik**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 297.
[44]Füruzan Tekil, **Türk Demokrasisi İçinde Demirel**, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 208-209.
[45]Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, (Yay. Haz. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 203; Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, C: 4, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 227.
[46]AP dışında siyasi yelpazenin sağında yer alan partiler ülkeyi "*Marksist bir darbe tehlikesinden kurtardığı*" için muhtırayı olumlu buldu. CHP lideri İnönü ise başlangıçta muhtıraya tepki gösterdi. Ancak Nihat Erim'in başbakan olması üzerine tavır değiştirdi. Bu gelişme Genel Sekreter Bülent Ecevit'in 12 Mart'ın kendisini ve ortanın solu hareketini hedef aldığını söyleyerek isyanını doğurdu. Sonuçta Ecevit'in İnönü ile girdiği genel başkanlık yarışını kazanması CHP'de lider değişikliği ortaya çıkardı. Mehmet Ali Birand, **12 Mart: İhtilalin Peşinde Demokrasi**, Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 259-260; Tanju Cılızoğlu, **Kamil Kırıkoğlu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 44.
[47]A. Haydar Soysüren, **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, ATAM Yayınları, Ankara, 2014, s. 169.

kapılarak muhtırayı destekleyen açıklamalar yaptıkları görüldü[48]. Bu noktada örneğin Devrim dergisi "*Ordu Anti-Kemalist Gidişe Dur Dedi*" manşetiyle çıkarken Doğan Avcıoğlu "*Teşhis ve Tedavi*" başlıklı yazısında "*cici demokrasinin sonu geldi. (...) Türkiye'miz cici demokrasi uğruna 25 yıl israf etti, yeter artık.*" diyor Uğur Mumcu'da "*Erkekseniz Karşı Çıkın*" başlıklı yazısında "*Erkeklerse ordunun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, AP, CHP, GP ve Demokratik Partililerin, hepsinin bir daha geri dönmemek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını. (...) Ordu'yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır.*"[49] şeklinde muhtırayı sahiplenmişlerdir. Bunun üzerine Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, muhtıraya imza koyan komutanların komünizm, bilimsel sosyalizm ve teokratik idare tarzlarına Türkiye'yi götürebilecek fikir ve eylemlere karşı olduklarını söylerken Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu da 12 Mart'ın herhangi bir parti veya sosyal sınıfın ideolojilerini tasvip ya da tahrik için hazırlanmadığını kamuoyuna duyurdu[50]. Diğer taraftan kısa süre sonra Ziverbey Köşkünde yaşananlar Türk Soluna darbelerin kimden gelirse/kime karşı yapılırsa desteklenmemesi gerektiğini; çünkü sonuçlarının kestirilemeyeceğini ve bu sebeple demokrasiyi savunmanın vicdani bir sorumluluk olduğunu gösteren önemli ve maalesef acı bir tecrübe olmuştur.

Anayasayı yürürlükten kaldırmaması, meclisleri kapatmaması ve sivil siyasi hayatı yasaklamaması gibi gelişmelerden hareketle "*yarı darbe*"[51] girişimi olarak görülen Muhtıra, Türk kamuoyunda dış ve iç sebep olmak üzere tek bir unsurla açıklanmaya çalışılır. Buna göre Başbakan Demirel'in Türk dış politikasını ABD etkisinden çıkarma çabası, haşhaş ekim yasağı kimi çevrelerce dış sebep olarak ileri sürülürken[52] silahlı sol hareketlerin artışı, Demirel'in uyguladığı sosyo-ekonomik politikaların başarısızlığı, Marksist darbe tehlikesinin oluşması iç sebep olarak ileri sürülmüştür[53]. Bize göre ise ABD'nin merkezde olduğu dış etmenler bir sebep olmakla birlikte 1960'lar boyunca asker-sivil çevrelerde oluşan cuntacılık faaliyetleri ve 1969

[48]Sedef Bulut, **Muhtıra Sonrası Demokratikleştirme Hareketlerine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 81; Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) ilk gün yayınladığı bildiri il Muhtırayı desteklemiş, "*Devrimci işçi kesiminde büyük ferahlık oluşturduğunu*" açıklamıştı. Bülent Ruscuklu, **Demokrat Parti'den 12 Eylül'e**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 101.
[49]Davut Dursun, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2018, s. 187.
[50]**Milliyet**, 28 Eylül 1971; **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.
[51]Ergun Özbudun**, Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 30.
[52]Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995, s. 157; Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 685-686; İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri-Yapısı-Sonuçları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 369.
[53]Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.167; Emre Kongar, **2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 174; Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedigün Yayınları, Ankara, 1973, s. 216; Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 296.

seçimleri sonrasında Başbakan Demirel'in parti ve ülke yönetiminde içine düştüğü zafiyet muhtırayı getiren asıl sebepler olmuştur.

Muhtıra döneminde ordunun gözetiminde dört hükümet kuruldu. Bunların ilk ikisi Nihat Erim tarafından kurulurken sonrakiler Ferit Melen ve Naim Talu tarafından kuruldu. Bu hükümetlerin en temel özelliği muhtıracıların güçlü desteğine rağmen kısa ömürlü olmaları idi. Hükümetlerin ömrü ise parlamentoya dayanmaması, reformcu ve muhafazakârları bir arada barındırması vb. etmenlerden beslendi[54].

Muhtıradan bir hafta sonra Cumhurbaşkanı Sunay, yılların CHP'lisi Nihat Erim'e tarafsız Başbakan nitelemesiyle hükümeti kurma görevi verdi[55]. Ahmad'ın da ifade ettiği gibi bu süreçte Erim ismini öne çıkaran şey onun hem CHP hem de AP tarafından kabul edilebilir bir isim olması ayrıca askerlerle iş birliği yapmaya açık olması idi[56]. Büyük çoğunluğu teknokrat isimlerden oluşan Erim Hükümeti, 7 Nisan 1971 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmalarına başladı[57]. Başbakan olarak düzenlediği ilk toplantıda "*Reform Hükümeti*" ve "*Beyin Takımı*" nitelemeleri kullandığı hükümetinin başlıca görevinin anayasanın öngördüğü reformları yapmak olduğunu söyledi[58]. Ancak ülkede yaşanan buhran hali kısa sürede Erim Hükümetinin önceliklerini değiştirdi. Bu değişmenin temel sebebi radikal silahlı sol grupların yaptığı eylemler idi. Hükümet yükselen anarşiyi önlemek için ordudan gelen telkinler sonucunda güvenlikçi politikaları uygulamaya soktu. Bu süreçte ilk olarak "*Balyoz Harekâtı*"[59] ardından aralarında Ankara ve İstanbul'unda olduğu on bir ilde sıkıyönetim ilan edildi[60]. Sıkıyönetimin ilan edilmesi ile birlikte anayasa gereği artık yönetme yetkisi Hükümetten çıkmış bunun yerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Milli İstihbarat Müsteşarı Fuat Doğu üçlüsüne geçmişti. Bu üçlü karaları alacak, kararların

[54]Murat Karataş, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", **Anadolu Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2(3), 2019, s. 88.
[55]Metin Toker, **İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 233.
[56]Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 166; İpekçiye göre uluslararası camiada tanınıyor olması, diğer partilerle arasında belli bir mesafe bulunması, İngilizce ve Fransızcaya hâkim olması bu dönemde muhtıracılar nazarında Nihat Erim ismini öne çıkartmıştır. **Milliyet**, 19 Mart 1971.
[57]**Cumhuriyet**, 8 Nisan 1971; Hükümetinin meclisten güvenoyu alması üzerine yaptığı kısa teşekkür konuşmasında Erim, 1961 yılından beri hiçbir hükümetin bu kadar oy (321 'Evet') alamadığını belirtmiştir. Nihat Erim, **Günlükler (1925-1979)**, C: 2, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 968.
[58]Muhtıranın da gerekçesini oluşturan reformlar Erim tarafından eğitim, enerji ve tabii kaynaklar, hukuk ve adalet, toprak, yönetim başlıklarıyla ifade edildi. **Milliyet**, 8 Nisan 1971.
[59]İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un THKP-C militanlarınca kaçırılması üzerine Başbakan Erim'in "*Alınacak tedbirler hemen başlarına balyoz gibi inecektir.*" açıklamasıyla ülkedeki sol örgütlere karşı başlatılan harekâttır. **Hürriyet**, 23 Nisan 1971.
[60]Erim Hükümeti Sıkıyönetimin gerekçesini "*Laik Cumhuriyete karşı faaliyetleri kontrol etmek, Anarşi olaylarına son vermek, Doğu illerindeki bölücü faaliyetleri durdurmak, Kıbrıs'a olası harekât için uygun ortam sağlamak*" şeklinde kamuoyuna duyurmuştu. **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971.

uygulanması ise Erim Hükümetine kalacaktı[61]. Bu arada Ankara ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlıkları aralarında cemiyet, dernek vb. yapıları kapatmış ayrıca grev, gösteri ve toplantı düzenlenmesini yasaklamıştı[62].

Diğer taraftan Erim Hükümeti, bu dönemde içeride güvenlikçi politikaların dışında sıkı maliye politikalarına yönelmiş dış politikada ise Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkileri soğutarak, ABD'ye yönelen bir politika uygulamaya koymuştu. Bu politikanın bir gereği olarak haşhaş ekimi yasaklanmış[63], ülkenin farklı noktalarında NATO hava savunma sistemlerinin kurulmasına girişilmiş, 40 adet F-4 savaş uçağı alımı için antlaşma imzalanmıştır. Bunlara ek olarak hükümet Çin Halk Cumhuriyetini tanıyarak diplomatik ilişki kurma yoluna gitmiştir[64].

Yine bu dönemde Erim Hükümeti ordudan gelen telkinler sonucunda 1961 Anayasasında kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan değişikliklere gitmiştir. Bu değişiklikler dönemde sol çevrelerce temel insan hak ve hürriyetlerine ciddi darbe vurulması olarak değerlendirilirken başta AP olmak üzere diğer sağ partiler ve ordu tarafından desteklenmiştir[65]. Bütün bunlara rağmen Başbakan Erim, kabinesindeki reformcu ve muhafazakâr bakanları çekişmesinden ve AP lideri Demirel'in hükümete dönük siyasi hamlelerinden etkilenerek istifa etmiştir[66].

Aynı gün Cumhurbaşkanı Sunay tarafından tekrar hükümeti kurma görevi verilen Erim, 22 Aralık 1971 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmaya başlamıştır[67]. Erim'in bu hükümeti de kendisini reformcu olarak nitelemesine rağmen ilkinden farklı olarak bünyesinde teknokrat isme yer vermemdi. Cumhurbaşkanı Sunay ve muhtıracıların Erim'den güvenliğin sağlanmasını önceleme yönündeki istekleri -ki bunlar sıkıyönetimin uzatılması, Devlet Güvenlik Mahkemesinin (DGM) kurulması ve hükümete kanun hükmünde kararname yetkisinin verilmesi- hükümetle diğer siyasi partileri meclisin üstünde güç oluşturulduğu tartışmasına sokmuştur. Sonunda bu tartışma Erim Hükümetinin istifasını ortaya çıkarmıştır. İkinci Erim Hükümeti'nin istifasında sıkıyönetim komutanları ve sıkıyönetim mahkemelerinin

[61]Tekin Önal, "12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973), **Hıstory Studies**, Volume: 8, Issue: 1, (Mart-2016), s. 97-98.
[62]Ankara ve İstanbul Sıkıyönetim komutanlıkları tarafından Dev-Genç, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Mücadele Birliği, Ülkü Ocakları aynı anda kapatılmıştı. **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1971.
[63]Yasak karşılığında ABD Erim Hükümetine üç yıllık süre için 35 milyon dolar vermeyi önermiş, hükümet de bunu kabul etmiştir. Barış Doster, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – ABD İlişkileri", **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni**, (Der: Behlül Özkan – Tolga Gürakar), Tekin Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 324.
[64]Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 221.
[65]Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1969, s. 77.
[66]Başlangıçta hükümette yer almayı düşünmeyen Demirel ilerleyen zamanda, sürecin dışında kalmama, gelişmeleri kontrolünde tutma ve muhtıracıları manipüle etme noktasından hareket etmiş ve başarılı da olmuştur. Hüseyin Demirel, **12 Mart'ın İçyüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 264.
[67]**Milliyet**, 23 Aralık 1971.

uygulamaları ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı hakkında verilen kararın etkili olduğu görülmektedir[68].

Erim'in ikinci kez istifası üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, bu hükümetlerde Milli Savunma Bakanlığı görevini üstlenen Ferit Melen'e yeni hükümeti kurma görevi verdi[69]. Melen basına verdiği demecinde, kuracağı hükümetin anarşiyi önleyecek, reformları yapacak bir partiler üstü hükümet özelliği taşıyacağını kamuoyuna ilan etti[70]. Melen Hükümeti, 5 Haziran 1972 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmaya başladı[71]. Bu süreçte AP ve CHP'nin Melen Hükümetine üye ve güvenoyu vermesinin temel gerekçesi genel seçimlerin zamanında yapılması idi. Buna rağmen hükümet programında eğitim, maliye, hukuk ve adalet, maden ve petrol gibi konularda reformlar yapıldıktan sonra seçimlerin yapılacağı ifade edildi[72].

Muhtıra döneminin en önemli uygulamalarından biri olan sıkıyönetim uygulamasına Melen Hükümeti döneminde de devam edildi. Ancak bu dönemde Erim Hükümetlerindeki "*Sıkıyönetimin sorumluluğu hükümetindir*." anlayışı yerine "*Sıkıyönetim komutanları görevini yaparken Başbakan'a karşı sorumludur*." prensibi hayata geçmiştir. Üskül'e göre hükümet bu yaklaşımıyla sıkıyönetim makamlarının siyasi iktidara ortak olmasını kabul etmiştir[73]. Bu hükümet döneminde de güvenlikçi uygulamalar hayata geçti. Bu noktada en önemli gelişme 15 Şubat 1973'te Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulması olmuştur[74]. Yine bu dönemde "*Dernekler Kanunu*" yürürlüğe girerken bu kanuna dayanarak çok sayıda dernek kapatılmıştır[75].

Melen Hükümetinin sonunu getiren gelişme 13 Mart 1973'te başlayan Cumhurbaşkanlığı seçim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Başbakan Melen ve partisi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'e açık destek vermiştir. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Melen kendi hükümetini ortaya çıkaran şartların değiştiğini ifade ederek 7 Nisan

[68]**Cumhuriyet**, 17 Nisan 1972.
[69]Bu süreçte Melen'e hükümet kurma görevi verilmeden önce Cumhurbaşkanı Sunay tarafından Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye hükümet görevi verilmişti. Mecliste temsil edilen partilerin hepsinden bünyesinde isim bulunduran Ürgüplü hükümeti Cumhurbaşkanı Sunay tarafından 12 Mart Muhtırasının icaplarına ve cari durumun şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez yaşanan bu durum üzerine Ürgüplü Başbakanlık görevinden istifa etti. **Milliyet**, 15 Mayıs 1972; Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 565.
[70]**Hürriyet**, 16 Mayıs 1972.
[71]**Cumhuriyet**, 6 Haziran 1972.
[72]**Milliyet**, 30 Mayıs 1972
[73]Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 192-197.
[74]**Hürriyet**, 16 Şubat 1973.
[75]**Cumhuriyet**, 2 Aralık 1972.

1973'te istifa etti[76]. Başbakan Melen dönemde reformları hayata geçirme ile sıkıyönetimi devam ettirme arasında kalmış bu durum ise hükümetinin başarısını etkilemiştir.

Melen Hükümetinin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk, Kontenjan Senatörü Naim Talu'ya hükümeti kuma görevi verdi. Talu Hükümeti, partiler üstü bir nitelik taşımaması ayrıca altı ay sonra ülkeyi genel seçimlere götürecek olması gibi nedenlerle meclisten güvenoyu almış ve çalışmaya başlamıştı[77]. Talu Hükümeti, dönemde Erim ve Melen tarafından kurulan hükümetlerden farklı olarak meclisteki partilere dayanmış ve bu yönüyle de partiler üstü bir nitelik taşımamıştır. Görevde bulunduğu süre içinde hükümet ülkede huzur ve asayişi sağlamayı, sıkıyönetimi kaldırarak yarım kalan reformları tamamlamayı, seçim yasasını değiştirerek seçimlerin zamanında yapılmasını sağlamayı amaçladı[78]. 14 Ekim 1973 genel seçimleri sonrası Başbakan Talu, Cumhurbaşkanı Korutürk'e muhtıra döneminin son hükümetinin istifasını sundu[79]. Ancak ara rejim dönemini bitiren seçimlerden sonra CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulması yaklaşık yüz gün sürdü. Böyle bir süreçte yeni hükümet kuruluncaya kadar ülkeyi müstafi Talu Hükümeti yönetti.

3.MUHTIRANIN ETKİLERİ

Türkiye, 12 Mart 1971'den 14 Ekim 1973 genel seçimlerine kadar yaklaşık otuz aylık süreçte askerlerin gözetiminde kurulan partiler üstü hükümetler tarafından yönetildi. Bu dönemde genel olarak sıkıyönetim komutanları etkinleşti. Dönemde partisiz başbakan nitelemesiyle iki partiler üstü hükümet kuran Nihat Erim'in en çok sıkıntı yaşadığı konuların başında sıkıyönetim uygulamaları geldi. Erim hükümetlerinin ardından kurulan Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri döneminde de ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar sağlanamadı. Bundan dolayı toplumdaki kargaşa ortamı devam etti[80]. İçişleri Bakanlığı'nın resmi kayıtlarına göre söz konusu dönemde Ankara ve İstanbul başta olmak üzere ülkenin farklı illerinde adam

[76]**Milliyet**, 8 Nisan 1973.
[77]Bülent Ecevit, "*CHP ara rejim hükümeti ile özdeşleşmemelidir.*" diyerek Talu Hükümetine hem üye hem de güvenoyu vermemiştir. **Hürriyet**, 27 Nisan 1973.
[78]Muhtıra dönemi boyunca devam eden sıkıyönetim uygulaması 26 Eylül 1973 tarihinde tamamen kaldırıldı. **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1973.
[79]**Milliyet**, 24 Ekim 1973; 12 Mart döneminin, 14 Ekim 1973 genel seçimleriyle sona ermesine izin verilmesinde iki faktör etkili oldu. Bunlardan ilki ekonomide geçici bir iyileşmenin görülmesi olurken ikincisi ise Anayasa'da kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı düzenlemelerin yapılması ve bağlı olarak solun bulunmadığı güdümlü" bir atmosferin oluşturulmuş olmasıdır. Faruk Atay, **12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti**, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2007, s. 64.
[80]Örs'e göre muhtıra dönemindeki hükümetleri başarısız kılan temel sebep ordunun tüm gücünü ülke içinde güvenliği sağlama ve solu bastırmaya ayırması idi. Birsen Örs, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli]**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 163.

kaçırma/öldürme, bombalı patlama, banka soygunu, asker/polis ile çatışma gibi gelişmeler yaşandı[81].

12 Mart 1971 muhtırasının sebepleri değerlendirildiğinde muhtıranın altında yatan sebepler çok çeşitli olduğu görülür. Bununla birlikte baskın bir sebep söz konusudur. Bu baskın sebep 27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidardan indirilen DP'nin mirasına sahip çıkma iddiasındaki AP'nin 1965 seçimlerinden sonra 1969 seçimlerinden de tek başına iktidar olarak çıkmasıdır. Bu durum zaman içerisinde parlamento dışı muhalefet unsurları ile ordu içerisinde oluşan rahatsızlığın bir araya gelmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Seçim sonrası sandıktan çıkan millet iradesi karşısında umutsuzluğa kapılan darbeci zihniyet, sözde devrimci bir arayış içine girdiği görülmektedir. Bu arayışın altında yatan sebep dönemin Başbakanı Demirel tarafından "*elit-halk çatışması*" olarak ifade edilmiştir. Demirel'e göre dönemdeki sorun elit ve halkın birbirini sevmemesi ve birbirine güvenmemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu sorunun ortadan kalkması için ülkedeki şehirleşme ve okuma-yazma oranlarının artırılması ayrıca toplumu oluşturan her bir grubun milli gelirden olabildiğince dengeli pay alması gerekmekteydi[82].

Muhtıra kendisine haber verildiğinde üzüntüsünü gizlemeyen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın kısa süre içinde muhtırayı destekleyici bir söylem içine girmiştir. Ona göre muhtıra devleti uçurumun kenarından alan meşru bir eylem olup AP hükümetinin zaafları ülkeyi bu gelişme ile karşı karşıya getirmişti[83].

Diğer taraftan 1960 darbesi sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası halkoyuna sunularak kabul edilmiş ve uygulamaya girmişti. Ancak kişi hak ve özgürlüklerini genişleten bu anayasa muhtıra döneminde gerek muhtıracılar gerekse de AP başta olmak üzere siyasi yelpazenin sağında yer alan partiler tarafından ülkeyi muhtıra koşullarına getirmekle eleştirilmişti. Söz konuş anayasa bu dönemde yapılan 1971 ve 1973 değişiklikleriyle neredeyse dörtte bir oranında yenilenmişti. Yine anayasaya eklenen on bir geçici maddeyle anayasanın kişi hak ve özgürlüklerini geniş bir şekilde yorumlayan bakış açısı daraltılmıştı.

Muhtıradan sonra toplumsal kargaşanın devam etmesi Türk toplumunun hayatına sıkıyönetim ve Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) uygulamalarının girmesi sonucunu doğurdu.

[81]**TBMM Tutanak Dergisi**, D: 3, B: 8, C: 10, 25 Mayıs 1971, s. 328-329.
[82]**TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, C: 1, TBMM Yayınları Ankara, 2012, s. 418.
[83]Cumhurbaşkanı Sunay muhtıraya bakışını "*Devletin derin ve sonu karanlık çıkmaza girmesini önleyen; tehlikeli bir dönemeci geride bırakan yeni bir devreyi açan hamledir. Silahlı Kuvvetlerin bu girişimi, anayasa ve 211 sayılı kanunla kendisine verilen görev ve yetkinin kullanılmasından başka bir şey değildir ve meşrudur. Bu evrede artık tüm vatandaşlar, sorumlu kuruluşlar arasında inanç, tutum, davranış ayrılığına bundan böyle müsamaha ve tahammül edilmeyecek bir sürece girilmiştir. Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, laik karakterine halel getirici tüm faaliyetlere karşı önlemler içeren kanunların uygulanmayışı, son bulacaktır. Silahlı Kuvvetlerin son müdahalesinin amacı da budur.*" şeklinde ifade etmiştir. **TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, C: 1, TBMM Yayınları Ankara, 2012, s. 447.

Toplumsal kargaşayı bitirme iddiasındaki muhtıracılar İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un THKP-C tarafından kaçırılması ve sonrasında da öldürülmesi üzerine Erim hükümetine on bir ilde bir aylığına sıkıyönetim ilan ettirdi. Erim hükümetince kabul edilen 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunuyla başta Ankara ve İstanbul olmak üzere Adana, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Siirt ve Zonguldak illerinde bir aylığına sıkıyönetim ilan edildi. Ancak bu uygulama muhtıracıların isteğiyle sağ partilerin desteğiyle dönemde ikişer aylık uzatmalarla on beş kez uzatılmış ve yaklaşık otuz ay kamuoyunun gündeminde kalmıştır. 27 Mayıs'tan farklı olarak 12 Mart parlamentoyu kapatmayarak onun çalışmalarına devam etme prensibini benimsedi. Bu kararın ardında farklı nedenler bulunmaktadır. Bununla birlikte temel neden muhtıracıların kendi gözetimlerinde bir CHP-AP hükümeti kurabileceklerini düşünmeleri idi. Onlara göre bu hükümet toplum tarafından da kabul görecek dolayısıyla ülkede bir rahatlama sağlanacaktı. Ancak bu hükümet kurulamadığı gibi partiler üstü nitelemesiyle kurulan hükümetlerde parlamentoya dayanmadığı için kendilerinden beklenileni yerine getiremedi ve kısa ömürlü oldu.

Muhtıra döneminde Erim hükümetleri ile birlikte Sıkıyönetim Komutanlığının etkinleştiği görülmektedir. Nitekim Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 27 Nisan 1971 tarihli bildirisi ile toplumun farklı kesimlerine ait dernek, cemiyet, talebe birliği gibi oluşumlar kapatılır. Bu dönemde DDKO, Dev-Genç, Milli Türk Talebe Birliği, Ülkü Ocakları kapatılan oluşumlardan en önde gelenleridir. Bu kapatmadan sonra 14 Ekim 1974 genel seçimleri sonrasında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti tarafından çıkartılan Af Kanunu'na kadar Türkiye'de öğrenci hareketleri açısından göreceli sakin bir döneme girilir[84].

Diğer taraftan 12 Mart döneminde iç politikada bu gelişmeler yaşanırken dış politikada kayda değer bir gelişme yaşanmadı. Ordu tarafından şekillendirilen bu dönemdeki hükümetlerin yaklaşık üç yıllık süreçte dış politikada ülkeyi ileri taşıyacak bir gündemlerinin olmaması oldukça anlamlıdır.

SONUÇ

DP, ülkeyi 1950-1960 döneminde tek başına yönetti. Bu dönemde uygulanan ekonomik, siyasi ve sosyal politikalar emir-komuta zinciri dışında gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesinin temel gerekçesi oldu. Ülkede istikrarı sağlama iddiası ile yapılan darbe ülkenin tarihinde yaşanan ilk ve son darbe olmazken gelecek on yıllarda tekrarlanacak filmin ilk gösterimi olma özelliği taşır. Bu doğrultuda benzer gerekçelerle 12 Mart ve 12 Eylül'de sivil siyasi hayata müdahale eden

[84]Sefa Salih Aydemir, "12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C: 3, S: 5, 2014, s. 49.

ordu, sivil siyasi hayat üzerinde sahip olduğu askeri vesayeti devam ettirme amacı güder. 27 Mayıs sonrası halkoylamasına sunulan ve milletin kabul etmesiyle uygulamaya giren 1961 Anayasası kişi hak ve özgürlüklerini o zamana kadar olmayan bir şekilde genişletti. Buna ek olarak yeni bir dünya özlemi taşıyan Avrupa ve ABD merkezli gençlik hareketi rüzgârı Türkiye'yi de kısa sürede etkisi altına aldı. Anayasanın sağladığı görece özgürlük ortamında üniversite gençliği içerisinde farklı dünya görüşüne sahip cemiyet, dernek vb. yapılar ortaya çıktı. Bu yapılar dışarıda soğuk savaş sürecinin yaşanması içeride de ülkenin geçirmekte olduğu sosyo-ekonomik sürecin etkisiyle kısa sürede birbirlerine karşı şiddet eylemlerine girişti.

1961 Anayasası ülkede din, etnisite, sınıf vb. esaslara dayalı basın yayın organı, cemiyet, dernek, siyasi partilerin kurulmasına yasal zemin tanımıştı. 1960'lı yılların başıyla birlikte Türkiye'de sosyalist düşünce dünyaya açılma, okuma-yazma oranının artması, şehirleşme, ekonomik gelişmenin etkisiyle başta İstanbul olmak üzere ülkenin sanayi şehirlerinde kendini göstermeye başladı. Dönem boyunca TİP sosyalist düşüncenin siyasi alandaki merkezi olurken Doğan Avcıoğlu yönetiminde çıkan Yön ve Devrim dergileri fikir alanındaki merkezi olmuştur. Süreç içerisinde sosyalist düşüncenin toplumda karşılık bulmaya başlaması üniversitelerdeki gençlik hareketlerinin de eylemsel bir boyuta geçmesi sonucunu doğurdu. Ordu içinde Faruk Gürler ve Muhsin Batur gibi komutanların liderlik ettiği cunta, tüm bu gelişmeleri yakından takip etti. 1969 yılıyla birlikte yaşanan "*Kanlı Pazar Olayı*", "*15-16 Haziran İşçi Direnişi*" gibi olaylar ve buna benzer olaylar 12 Mart Muhtırasının gerekçesini oluşturdu. Yine bu süreçte çıkan Devrim Dergisi ve sosyalist grupların faaliyetleri önemli rol oynadı.

27 Mayıs sonrasında ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarın sağlandığını söylemek mümkün değildir. Özellikle 1961-1965 döneminde darbecilerin gözetiminde kurulan zayıf koalisyon hükümetleri ve yeni darbe tehditleri bu sonucu ortaya çıkardı. Buna ek olarak DP'nin iktidardan uzaklaştırılması ve kapatılması dönem boyunca onun sahip olduğu kitlede bir mağduriyet duygusunun oluşmasına ve bu duygunun dönemi esir almasına neden oldu. Öyle ki DP'nin mirasına sahip çıkma iddiasını taşıyan AP milletten aldığı güçlü desteğe rağmen 1965-1971 döneminde inandığı eylem ve söylemi sergileyemedi. Bu noktada AP'nin oy aldığı kitle ile darbeciler arasında kaldığı ve inandığı politikaları uygulayamadığı görülmektedir.

1965 seçimleri sonrasında tek başına iktidara gelen AP lideri Süleyman Demirel, 1965-1969 döneminde içeride önceliği askerlerin siyasi hayattaki etkisini azaltmaya, ekonomiyi güçlendirmeye dışarıda da dış politikayı ABD güdümünden kurtarmayı amaçlayan çok yönlü dış politika anlayışını uygulamaya koydu. Bu politikanın sonucu olarak 1969 seçimlerinde oyları düşse de tek başına iktidar oldu. Bu durum sandık yoluyla iktidara gelinemeyeceğini

düşünen sivil hayattaki ve ordu içerisindeki radikal sol düşünceye sahip kesimleri darbe arayışına yöneltti. Bu arayışın, AP lideri Demirel'in 1969 seçimleri sonrasında parti içinde baş gösteren hizip kavgasını yönetememesi, ekonomik göstergelerin bozulması ve farklı dünya görüşüne sahip öğrenci gruplarının birbirlerine karşı silah kullanmaya başlaması sonucundan beslendiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'nin 27 Mayıs'tan 12 Mart'a kadar geçen süreçte yaşadıkları, 9 Mart 1971'de emir-komuta zinciri dışında bir Sosyalist darbe tehlikesini ortaya çıkardı. Ancak Yüksek Komuta Heyeti 27 Mayıs'tan çıkardığı dersle emir-komuta zinciri içinde bir muhtıra ile darbe girişiminin yönünü değiştirdi. 12 Mart'ta askerler verdikleri muhtıra ile ülkenin içinde bulunduğu durumdan sorumlu tuttukları Başbakan Demirel'i istifa ettirirken yaklaşık otuz ay sürecek "*Ara Rejim Dönemi*" ni başlattı. Bu dönem ordunun doğrudan iktidara el koymadığı ve parlamentoyu kapatmadığı fakat ülkeyi partiler üstü olarak nitelenen hükümetlerle yönetmeye çalıştığı bir dönem özelliği taşır. Bu yönüyle 12 Mart'ın asker-sivil ilişkileri boyutunda sivil siyasi hayatı radikal biçimde askeri vesayet altına alan 28 Şubat 1997 post-modern darbesine de örnek oluşturduğu söylenebilir. Dönemde muhtıracıların gözetiminde dört partiler üstü hükümet kuruldu. Bu hükümetler kurulurken ülkede ekonomik, siyasi ve sosyal reformların hayata geçirilmesi amaçlandı. Ancak sonuç hükümetlerin parlamentoya dayanmaması, askerlerin bu işe plan/program yapmaksızın girişmesi, hükümetlerin oluşumundaki bünyesel zayıflıklar gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmedi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen muhtıra döneminde hayata geçen sıkıyönetim uygulaması ile ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatını etkileyen radikal silahlı sosyalist hareketler kontrol altına alındı. Ayrıca anayasa değişiklikleri ile ordunun gözetiminde sistem bir bütün olarak restore edilmesi durumu söz konusu oldu.

Muhtırada imzası olan Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilememesi ordu içerisinde artık muhtıranın takibini yapanların etkinliğini yitirdiği sonucunu ortaya çıkardı. Ancak bu seçim sürecinde AP ve CHP liderleri anlaşamadığı için kendilerine dikte edilen Fahri Korutürk'ü Cumhurbaşkanlığına taşıdılar. Muhtıra dönemi 14 Ekim 1973 genel seçimleri sonrasında CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonlandı. Ancak seçim sonuçlarının siyasi yelpazenin sağında ortaya çıkardığı dağınıklık ve özellikle Süleyman Demirel ile Ferruh Bozbeyli arasındaki kısır çekişme, uzun süreli hükümet bunalımları, Kıbrıs sorununun doğurduğu sorunlar ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal çöküşü hızlandırdı. Bütün bunlar 12 Eylül 1980 ihtilalinin hazırlayıcı sebepleri oldu.

Son söz olarak söylemek gerekirse 12 Mart sonrasında yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında, ordunun 27 Mayıs sonrasında sivil siyasi hayat üzerinde oluşturduğu askeri vesayeti devam ettirme amacı güttüğü görülür. Dönemde yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarsızlıkların hiçbiri, millet iradesiyle ortaya çıkan AP hükümetinin tepeden inme bir yaklaşımla iktidardan uzaklaştırılma gerekçesi olarak kabul edilemeyeceği gibi sonraki süreçte de hiçbir hükümete karşı kabul edilmemelidir. Bu noktada sivillerin öncelikli olarak sivil düşünceye sahip olması ve onu her durum ve şart altında savunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Millet iradesiyle oluşan hükümetlere dönük girişilen darbe, müdahale ya da ihtilal şekliyle ifade edilen her askeri işlem sonrası sürecin, toplumdaki ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarsızlıkları daha yıkıcı hale getirdiği görülmektedir. Bu nedenle sivil demokratik hayata dönük yapılacak her türlü girişim meşru değildir, hukuksuzdur ve kabul edilemez.

KAYNAKLAR

1. Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu

2. Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

3. Kitaplar-Makaleler

Ahmad F. (2010). **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

---------- (2010). **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul.

Altuğ K. (1973). **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedigün Yayınları, Ankara.

Arcayürek C. (1985). **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara

Atay F. (2007). **12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti**, De Ki Basım Yayım, Ankara.

Atılgan G. (2018). **Yön-Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul.

Aybar M. A. (2014). **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, (Haz. Kıvanç Koçak), İletişim Yay., İstanbul.

Aydemir Ş. S. (1999). **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydemir S. S. (2014). "12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C: 3, S: 5, 2014, s. 43-51.

Aydın S. ve Taşkın Y. (2014). **1960'tan Günümüze Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Başbuğ İ. (2021). **Türkiye Cumhuriyeti'nde (1961-1980) Güç Odaklarının Mücadelesi**, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Batur M. (1985). **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları.

Birand M. A. (2016). **12 Mart: İhtilalin Peşinde Demokrasi**, Can Yayınları, İstanbul, 2016

Bulut S. (2010). **Muhtıra Sonrası Demokratikleştirme Hareketlerine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara.

Cem İ. (2009). **Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri-Yapısı-Sonuçları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Cılızoğlu T. (2017). **Kamil Kırıkoğlu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Cinisli R. (2018). **Bir Devrin Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul.

Cizre Ü. (2002). **AP-Ordu İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çaylak A. (2010). **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, ATAM Yayınları, Ankara.

Çevikçe E. (2012). **CHP İle Bir Ömür**, (Der. İrfan Aydın), Medyamen, İstanbul.

Demir Ş. (2020). **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs - 12 Mart - 12 Eylül)**, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara.

Demirel H. (1977). **12 Mart'ın İçyüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.

Doster B. (2020). "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – ABD İlişkileri", **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni**, (Der: Behlül Özkan – Tolga Gürakar), Tekin Yayınevi, İstanbul.

Dursun D. (2018). **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Erhan Ç. (2002). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul.

Erim N. (2005). **Günlükler (1925-1979)**, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Eroğul C. (2013). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. Irvın c. Schınk-E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul.

Fedayi C. ve Çelik V. (2012). "12 Mart Döneminde CHP: Sol CHP'nin Darbe İle İmtihanı", **Sosyal Demokrasi Okumaları**, (Ed. İbrahim Sarıtaş), Orion Kitabevi, Ankara.

Gençkaya Ö. F. (1998). "Türk Siyasal Sisteminde Kurucu Meclis: 1961 ve 1981 Deneyimlerinin Karşılaştırılması", **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, (Ed. Prof. Dr. Suna Kili), Boyut Kitapları, İstanbul, s. 15-32.

Gevgili A. (1987). **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Günal E. (2005). **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Gürkan C. (1986). **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Kitabevi, İstanbul.

Heper M. (2011). **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul.

İsen C. K. (1964). **22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilâl**, Tan Matbaası, İstanbul.

İpekçi A-Coşar Ö. S. (2010). **İhtilalin İç Yüzü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Karadeniz H. (2015). **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, Literatür Yayınları, İstanbul.

Karataş M. (2019). "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", **Anadolu Balkan Araştırmaları Dergisi**, 2(3), s. 69-110.

---------- (2020). "Türkiye'nin 1960'lı Yıllarında Türkçü Basın Örneği Olarak Milli Yol Dergisi", **USBIK 2020 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (29-31 Ocak 2020/Kayseri-Türkiye) Tam Metin E-Kitabı**, (Ed. Dr. Ayhan Kuşçulu), Temmuz 2020, s. 814-829.

---------- (2020). "27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Bir Siyasal Aktör Olarak Ferruh Bozbeyli ve Demokratik Sağ Düşüncesi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Y: 42, C: 126, S: 248, İstanbul, Eylül-Ekim 2020, s. 211-230.

---------- (2021). "27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte İsmet İnönü'nü Kayseri Ziyareti ve Çıkan Olaylar", **INSAC Advances İn Social And Education Sciences**, (Ed. Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç), Duvar Yayınları, İzmir, 2021, s. 53-74.

Karpat K. (2012). **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat K. (2012). **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kayalı (1994). **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kaynak M. (2006). **Darbeli Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kemal M. (1979). **Ara Rejim Kara Rejim (12 Mart Yazıları)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Kılınç E. (2008). **İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Kirişçioğlu N. (1973). **12 Mart**, Baha Matbaası, İstanbul.

Kocabaş S. (2018). **Bir Kuşağın Dramı**, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.

Koçaş S. (1978). **12 Mart Anıları**, Cem-May Dağıtım, İstanbul.

Kongar E. (2000). **2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Mazıcı N. (1989). **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yay., İstanbul.

Önal T. (2016). "12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973)", **Hıstory Studies**, Volume: 8, Issue: 1, (Mart-2016), s. 89-109.

Örs B. (1996). **Türkiye'de Askeri Müdahaleler [Bir Açıklama Modeli]**, Der Yayınları, İstanbul, 1996

Örtülü E. (1966). **Üç İhtilâlin Hikâyesi**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya.

Öymen Ö. (1987). **Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Özbudun E. (2007). **Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitap, İstanbul.

Özdağ Ü. (2004). **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul.

Özdemir H. (1989). "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, C: 4, (Yay. Haz. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.

Özkar S. (2017). **Türkiye'de Darbelerde CIA'nın Rolü**, Orion Kitabevi, Ankara.

Öztan G. G. (2018). **Türkiye'de Militarizm**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Ruscuklu B. (2008). **Demokrat Parti'den 12 Eylül'e**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Sarıbay A. Y. (1985). **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"**, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Sencer (1969). **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul.

Soysal İ. (1988). **Masonluk ve Masonlar: Dünya'da ve Türkiye'de**, Der Yayınları, İstanbul.

Soysüren A. H. (2014). **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, ATAM Yay., Ankara.

Şahin O. (2017). "1960'lı Yıllarda Türk Dış Politikası", **Türk Dış Politikası (1830-1989)**, (Ed. Serkan Kekevi vd.), Berikan Yayınevi, Ankara, s. 588-618.

Tekil F. (1978). **Türk Demokrasisi İçinde Demirel**, Göktürk Yayınları, İstanbul.

Toker M. (1993). **İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tökin F. H. (1965). **Türk Siyasi Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul.

Üskül Z. (1997). Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Kitabevi, Ankara.

Yetkin Ç. (1995). **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayınları, Ankara.

CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ZİYARETİNE İLİŞKİN PROPAGANDA YAYINLARI.

PROPAGANDA PUBLICATIONS REGARDING PRESIDENT CELAL BAYAR VISIT TO THE UNITED STATES

Dr. Mehmet Şah ÖZCAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Orcid No: 0000-0002-1445-0155

ÖZET

Türkiye, Yalta Konferansı'nda belirlenen, Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için Almanya ve Japonya'ya karşı savaşa girmiş olmak şartı gereğince, İkinci Dünya Savaşı'na sembolik olarak katılmıştır. Savaşın sonunda Sovyetler Birliği'nin Boğazlar rejiminde kendi lehine bir değişiklik talebi ve Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı uzatmayacağını açıklaması, Türkiye'nin Batı Bloku ile yakınlaşmasının yolunu açmıştır. Missiouri savaş gemisinin İstanbul ziyareti, Marshall Yardımı ve Truman Doktrini kapsamında Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçte Türkiye, tek partili siyasi hayattan çok partili siyasi hayata adım attı. Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO'ya üye olmak için başvuruda bulundu. 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'na Müttefiklerin yanında tugay düzeyinde bir kuvvetle katılan Türkiye, 18 Şubat 1952'de NATO'ya dâhil olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti, liberal politikalar izleyerek Türkiye'nin Batı Blokundaki yerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. 22 Mayıs 1950'de Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, 28 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret etmiştir. ABD'yi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı Bayar, Amerikan Kongresi'nde konuşma yapmış, bir aylık gezi boyunca birçok eyaleti gezmiş ve temaslarda bulunmuştur. Bu temaslar Türk ve Amerikan basını tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Bu çalışma, Bayar'ın ABD gezisi hakkında ABD Ortadoğu Propaganda Servisi ve Demokrat Parti tarafından hazırlanan propaganda kitaplarını incelemektedir. Toplam üç kitap alfabetik sıraya göre incelenmiştir. İçerik, üslup, görselleri incelerken bu yayınların 2 Mayıs 1954 seçimlerinden önce iç siyaset propagandası ilkesinde kullanılıp kullanılmadığını tespit etmeye çalıştık. Bayar'ın ABD ziyaretinin siyasi sonuçları ve Türk kamuoyuna yansımaları başka çalışmalarda incelenirken, bu çalışmada propaganda kitapları esas alınarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Propaganda kitaplarının yanı sıra araştırma ve telif eserler, çalışmanın bibliyografyasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Celal Bayar, Propaganda, Türk-Amerikan İlişkileri

ABSTRACT

Turkey joined the Second World War symbolically as required by the condition, determined at the Yalta Conference, of being has entered the war against Germany and Japan to become a member of the United Nations. At the end of the war, the Soviet Union's demand for a change in its favor in the Straits regime and its declaration that it would not extend the Turkish-Soviet Non-Aggression Pact paved the way for Turkey's rapprochement with the Western Bloc. A new era has started in Turkish-American relations within the scope of the Missouri warship visit to Istanbul, Marshall Aid, and Truman Doctrine. In this process, Turkey stepped into a multi-party political life from a single-party political life. Turkey applied to become a member of NATO, which was established in 1949. Participating in the Korean War, which started on June 25, 1950, with a brigade-level force alongside the Allies, Turkey joined NATO on February 18, 1952.

While these developments were taking place in Turkish-American relations during the Cold War, the Democratic Party, which came to power in Turkey with the May 14, 1950 elections, tried to consolidate Turkey's position in the Western Bloc by following liberal policies. Celal Bayar, elected as the third President of Turkey on May 22, 1950, visited the United States of America between January 28 and February 27, 1954. Bayar, The first Turkish President to visit the USA, made a speech at the American Congress, visited many states during his one-month trip, and made contacts. These contacts were followed with interest by the Turkish and American press.

This study examines propaganda books prepared by the US Middle East Propaganda Service and the Democratic Party about Bayar's trip to the USA. A total of three books were analyzed in alphabetical order. While examining the content, style, visuals, we sought to determine whether these broadcasts were used in the principle of propaganda for domestic politics before the 2 May 1954 elections. While the political results of Bayar's visit to the USA and its repercussions on the Turkish public are examined in other studies, it is aimed to contribute to the literature by taking propaganda books as a basis in this study. In addition to the propaganda books, the Republic Archive of the Presidency of the State Archives documents and the research and copyrighted works constitutes the study's bibliography.Başlık

Keywords: Celal Bayar, Propaganda, Turkish-American Relations

Giriş

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada beliren iki kutuplu sistemde temel tercihini Batı Blokundan yana kullanmıştır. Sovyetler Birliği'nin savaşın hemen ardından İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Doğu Anadolu'da sınır değişikliği içeren değişiklikleri tasarlaması, Türkiye'nin savaş sonunda müttefik arayışına itmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği ile ittifak halindeki Amerika Birleşik Devletleri de Sovyet yayılmacılığının Güneydoğu Avrupa ve Akdeniz bölgesinde durdurmak için Türkiye ve Yunanistan'la iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. 5 Nisan 1946 tarihinde ABD donanmasının en büyük savaş gemis Missiouri zırhlısı, İstanbul boğazına demirleyerek Türkiye'nin merhum ABD Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşını getirdi. Missiouri'nin ziyareti anısına pullar basılırken

ABD, Türkiye'yi Truman Doktrini kapsamına alarak 100 milyon dolar değerinde silah yardımı programına başladı (Birand, 2007, s. 26). 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD, Türkiye'yi Marshall Planı'a dahil etti (Armaoğlu, 1991, s. 168). İki ülke arasındaki yakınlaşma Kore Savaşı ile savaş alanında müttefikliğe dönüştü. Türkiye, öteden beri NATO'ya katılma isteğini de sağlayabilmek için Kore'ye bir tugay gönderdi (Birand, 2007, s. 27). 27 Haziran – 25 Temmuz 1950 tarihleri arası ilgili yazışmaların yapılmasıyla Türk barış gücü Kore Savaşı'na katıldı (Armaoğlu, 1991, s. 180-182). Kore Savaşı'nda Türk barış gücü, savaşın önemli anlarına kritik müdahalelerde bulundu. Kunuri Muharebelerinde ABD VIII. Ordusunun düşman tarafından kuşatılmasını önledi. Kore Savaşı'nda bu neticelerle Türk barış gücü ağırlığını koyarken diplomaside de karşılığı oldu. 7 Ocak 1952'de Türkiye ile Amerika arasında Ortak Güvenlik Anlaşması imzalandı (Armaoğlu, 1991, s. 185). Nihayet 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya katıldı (Geçikli, 2016, s. 154). Türkiye- ABD ilişkileri Türkiye'de çok partili hayatın kurulması ve Demokrat Parti'nin liberal politikalar ekseninde izlediği siyasetle gelişti. Bunun neticesinde 1953 yılında Türkiye Cumhuriyeti III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, on kişilik bir kafile ile ABD'ye resmi ziyaret için davet edildi (Özdemir ve Karakuzu, 2015, s. 64). Bayar 1954 yılı Ocak ayında ABD ziyaretine çıktı. 27 Ocak'ta ABD'ye ulaşan Bayar, ABD'yi ziyaret eden ilk Türk devlet adamı oldu (Geçikli, 2016, s. 224). 27-29 Ocak tarihleri arası ABD Başkanı Eisenhower ile görüştü. 29 Ocak'ta Temsilciler Meclisi'nde bir konuşma yapan Bayar, ABD'nin yardımları ile Türkiye'nin fedakarlığının altını çizdi. Washington'daki görüşmelerden sonra New York, Cleveland, Toledo, Chicago, San Francisco, Los Angeles, Las Vegas, Dallas ve Raleigh'ı ziyaret eden Bayar, 27 Şubat'ta ABD'den ayrıldı. 9 Mart'ta yurda döndü (Geçikli, 2016, s. 239).

Propagandanın sözcük anlamı, Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı Büyük Türkçe Sözlük'e göre; *(bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtma, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışmadır* (Büyük, 2011, s 1847). İlkçağlara kadar uzanan geçmişi olan propagandanın bu çalışmadaki incelenen türünün ilk örneği sayılabilecek çalışmalar Fransız İhtilali'ne uzanmaktadır. 20. Yüzyılda propagandanın gelişimi iki büyük dünya savaşında örneklerini göstermiştir. Türkiye'de yazılı propagandanın geçmişi, I. Dünya Savaşı'na değin uzanırken, radyonun yaygınlaşıp televizyon yayınlarının başlamasına kadar en önemli propaganda aygıtı olarak etkisini sürdürmüştür Profesyonel propagandanın temeli Birinci Dünya Savaşı'nda ordu foto-film merkezinin kurulmasıyla atılmıştır (Sarı, 2019, s. 853). Millî Mücadele döneminde İtilaf Devletleri'nin giriştikleri Millî Mücadele karşıtı propaganda faaliyetleri, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ne karşı isyanların çıkmasında etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla beraber inkılapların halk nezdinde yerleşmesi için yeni rejim, propaganda faaliyetleri yürütmüştür (Sarı, 2019, s. 853). Cumhuriyetin onuncu yılında iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu Sovyetler Birliği'nden gelen propaganda ekibi, ülkede çekimler yaparken, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında anti-komünist propagandayı deneyimlemiştir.

Çok partili hayata geçiş evresinde partiler yazılı propaganda örneği olarak afiş, broşür, el ilanı, gazete ve kitapçık kullanmışlardır. 1950 seçimlerinin ardından iktidarın değişimiyle birlikte propaganda faaliyetleri devam etmiştir. 1951 ve 1953 yıllarında Demokrat Parti, hükümet icraatını propaganda kitaplarıyla halka sunarken, 1954 senesinde çalışmamızın

konusunu teşkil eden Celal Bayar'ın ABD ziyaretini propaganda konusu olarak gündemine almıştır. Propaganda konusu olarak bu gezinin seçilmesindeki temel neden, Türkiye Cumhuriyeti devlet başkanlığı seviyesindeki ilk ABD ziyareti olmasıdır. Çok partili hayata geçiş sürecinde Sovyetler Birliği ile gerilen ilişkiler neticesinde Türk-Amerikan yakınlaşmasının beraberinde gelen NATO'ya üyelik gibi basamaklar, Celal Bayar'ın ABD ziyaretiyle zirveye çıkmıştır. Bayar'ın ABD gezisi hakkında akademik çalışmaların yapılmasına istinaden bu çalışmanın farklılığı, gezinin propaganda faaliyetleri kapsamına alınmasıdır. Bayar'ın ABD temaslarının iç politikaya yönelik, Demokrat Parti'nin bir başarısı olarak lanse edilmesidir. İncelenen muhtelif kitaplar arasında DP'nin doğrudan yayını, gazetecilerin hazırladıkları izlenim ve gözlem kitapları, ABD Dış Haberler Servisi gibi yayınlanan çalışmalar vardır. Kitapların metin içi atıflarında eğer yazar yoksa kitap adının ilk kelimesi verilmiştir.

Bayar'ın Amerika Seyahati

Alfabetik sırayla incelenen ilk propaganda yayını, Demokrat Parti'nin propaganda birimi tarafından hazırlanan "Bayar'ın Amerika Seyahati" isimli broşürdür. Kapakta Bayar'ın bir portresi bulunan broşürün hazırlayan bilgisi bulunmamaktadır. İç kapakta "Demokrat Parti Neşriyatından No: 6" bilgisine erişilmektedir. Basım yılı 1954 olan broşür, Ankara'da Güneş Matbaası'nda basılmıştır. Üçüncü hamur kâğıda basılı broşür, 14x20 cm ebadındadır. Otuz bir sayfalık broşür, sırtında herhangi bir zımba ya da birleştirici olmadan, ciltlenmemiş halde sayfaları iç içe geçme suretiyle tabedilmiştir. Siyah beyaz baskı halinde on bir fotoğrafın olduğu broşürün yazıların başlıklar yerine Roma rakamları atılıdır. İlk yazıda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD ziyareti bir zafer geçidi olarak nitelendirilmektedir (Bayar'ın, 1954, s. 4).

II numaralı yazıda Bayar'ın Washington'daki gazetecilere verdiği demeçten bir bölüm yer almaktadır. Bayar; *"Türkiye'nin Birleşik Amerika'da hiç tanınmadığı zamanlar, pek eski bir mazi değildir. Türkiye kelimesi, yakın senelere kadar, umumi bir şekilde Şark'tan bahsedilirken kullanılan müphem bir tabir gibi idi"* demektedir (Bayar'ın, 1954, s. 5). Yazının devamında Türkiye'nin ABD kamuoyu tarafından bilinirliğinin azlığına somut bir örnek verilmektedir. Summer Welles'in ABD Dışişleri Bakanı olduğu dönemde basılan bir eserde yer alan ifadeler broşürde tırnak içinde alıntılanarak; "*Ekseri Amerikalılar nazarında, Türkiye, büyük kısmı çöllerle kaplı bir ülkedir. Bu ülkenin başlıca ziyneti, develerdir. 1950 senesine kadar, idare sistemi (Faşist) kelimesiyle ifade edilebilecek bir diktatörlüktü*." denmektedir (Bayar'ın, 1954, s. 6). Yazının devamında artık Amerikalı devlet adamlarından mektep talebelerine kadar her kesimin Türkiye hakkında malumat sahibi oldukları ifade edilmektedir. III numaralı yazıda, Bayar'ın Newyork'ta Cracy Falkenburg'a verdiği röportajın ülke genelinde 300 radyo istasyonundan yayınlandığı bilgisi aktarılmaktadır (Bayar'ın, 1954, s. 7). Röportajda Falkenburg'un, Türkiye'den Eisenhower'a hediye olarak ne getirildiği sorusuna Bayar, "*Türk milletinin Amerikan milletine candan muhabbeti*" demiştir. (Bayar'ın, 1954, s. 7).

Broşürün ilerleyen sayfalarında Celal Bayar'a övgüler yer almaktadır. Sekizinci sayfada Nevada eyaletinin demokrat senatörü Mc Carran'ın Avrupa'da dört büyük devlet adamı bulunduğunu ve bunların Celal Bayar, Churchill, De Gasperi ve Adenauer olduklarını

belirttiği yazmaktadır (Bayar'ın, 1954, s. 8). Mc Carran'ın Kore'deki Türk askerine övgülerinin ardından dokuzuncu sayfada, Bayar'ın Ohio durağında Ohio Valisi Lausche'nin Bayar'ın eşi ile olan diyaloğuna yer verilmiştir. Broşürde;

> "Ohio Valisi Lausche, komünist diktatörlüğün Boğazlardan aşağı inmek istediğine işaret etmiş ve Devlet Reisimizin refikalarından şu suali sormuştur: <<Sizi tehdit eden bir komşunuzun bulunmasından ne hissediyorsunuz?>> Valinin aldığı cevap gayet kısa olmakla beraber, siyasi tarih kitaplarında müelliflerin daima zikretmeğe lüzum duyacakları kadar kuvvetlidir: <<Biz buna alışığız>>".

Broşürde Sovyetler Birliği hakkında komünist diktatörlük ifadesi dikkat çekicidir. Texas Valisinin sözlerinden naklen "*Türkiye Orta Şarktaki en kuvvetli dostumuz ve müttefikimizdir. Siz Türkiye'nin başında bulundukça, demir perdenin bir santim daha ileri gidemeyeceğini biliyoruz"* satırları aktarılmaktadır (Bayar, 1954, s. 9). V numaralı bölümde Daily News gazetesinde yayınlanan yazıdan alıntılarla Bayar'ın yirminci asırda en ciddi kalkınmayı yapan bir devletin reisi olduğu, Akdeniz havzasındaki en mükemmel ordunun da Türk ordusu olduğu övgülerine yer verilmektedir. Broşürün on birinci sayfasında Bayar'ın ABD ziyaretindeki temaslarının tek bir broşürle özetlenmesine imkân olmadığı, ziyaret boyunca yayınlanan haber, makale ve fotoğrafların büyük bir ciltle ancak aktarılabileceği vurgulanmaktadır.

Saturday Evening Post'ta Bayar'ın kişisel özelliklerinden bahseden bir makaleden kısa pasajların yer alması da propaganda broşürünün sadece Türk-ABD ilişkileri ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Nitekim Bayar'ın o tarihte yetmiş yaşında olmasına rağmen 80 metreden sigara paketine tabancasıyla beş atıştan üçünü isabet ettirebildiği, seçim toplantılarında halkın dilinden anlayabildiği, binicilikle uğraştığı ve ailesinin tarihi hakkındaki bilgilerin ABD'de yayınlandıktan sonra tekrar Türkçeye tercüme edilerek broşürde verilmesi önemlidir (Bayar'ın, 1954, s. 12). Makaledeki Bayar tanıtımında Türkiye'nin iç politikasına yönelik Demokrat Parti'ye sempati belirten kısımlar da broşüre alınmıştır. Örneğin: *"Atatürk devrinin Başvekillerinden İsmet İnönü, Rusya'ya yaptığı bir seyahatten dönünce, devletçiliğe taraftar kesilmiştir. İktisadi meseleleri, askeri bir disiplin içinde idare etmek lüzumuna kanaat getirmiştir. İsmet İnönü'nün müfrit temayüllerine karşı, iktisat siyasetinde modern fikirleri ve Avrupai zihniyeti müdafaa eden Celal Bayar olmuştur"* (Bayar'ın, 1954 s. 13).

Bayar hakkında kişisel bilgilerden sonra 1950 seçimleri kampanyasında kullandığı "Uğur" isimli jeep modeli aracına da atıfta bulunulmuştur. Toledo şehrindeki Willys otomobil fabrikası ziyaretinde Bayar'a jeep hediye edilmesinden bahsedilmektedir. Bayar'ın Temsilciler Meclisi ve Senato'da yaptığı konuşmalardan (broşürde Senato yerine Âyan Meclisi ifadesi geçmektedir) kesitler bulunurken konuşmasının 21 defa alkışlandığı vurgusu vardır (Bayar'ın, 1954 s 18). Bayar'ın konuşmasını takiben ABD'li politikacılarının konuşmalarından bazı cümleler vardır. Bu isimler arasında Nixon ve Lyndon Johnson gibi sonrasında ABD Başkanı olan isimler de bulunurken Charles Halleck'in Türkiye'ye yardım yapılmasının ilk teklif eden politikacı olduğu bilgisi de dikkat çekicidir (Bayar'ın, 1954, s. 18). Broşürün yirmi birinci ve yirmi üçüncü sayfaları arasında ismi belirtilmeyen bir Türk gazetecinin makalesi bulunmaktadır. XII numaralı bölümde Bayar'ın üniversite ziyaretlerindeki izlenimleri aktarılmaktadır. Princeton, Columbia, Stanford, Hoover, Duke,

Caroline üniversiteleri yer alan üniversitelerdir. Gezinin takvimli güzergahı ise broşürün son sayfalarındadır (Bayar'ın… 1954, s. 29-31).

Resmî Ziyaret

Tam adı "Resmi Ziyaret …Türkiye Cumhurreisi Celâl Bayar'ın Birleşik Amerika'yı ziyaretinin hikayesi, Ocak – Mart, 1954" olan propaganda kitabının yazar bilgisi bulunmamaktadır. Kapakta çapraz tutulmuş ABD ve Türkiye bayrakları vardır. ABD bayrağının altına ABD Kongre Binası ile Türkiye bayrağının altına Ayasofya'nın çizimleri yerleştirilmiştir. İç kapakta Türkçe ve İngilizce başlıkların altında yine Türkçe ve İngilizce "Birleşik Amerika Haberler Teşkilâtı Ankara Merkezi tarafından neşredilmiştir" ile "Beyruttaki Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakın Doğu Bölge Servis Merkezinde basılmıştır" ibareleri yazmaktadır. Albüm niteliğinde, 24.5x20 cm ebadında ikinci hamur kâğıda basılı olan kitap, toplam 144 fotoğraf ve 166 sayfadır. Kitapta sayfa numaralarının olmaması göze çarpan eksikliktir. Kitabın sol sayfalarında iki sütun halinde yazılar yer alırken sol sütun İngilizce, sağ sütun Türkçedir. Sağ sayfalarda ise fotoğraflar bulunmaktadır.

İlk sayfada kitabın içeriği ile ilgili şu satırlar yer almaktadır:

> "Bu kitap Türkiye Cumhurreisi Celal Bayar'ın 1954 senesi Ocak – Mart aylarında Birleşik Amerika'ya yaptığı resmi ziyareti tesbit etmektedir. Hikâye Birleşik Amerika'nın Türkiye'ye yeni tayin edilen Büyükelçisi Avra M. Warren'in 1953 Eylül'ünde Cumhurreisi Bayar'a itimatnamesini takdim ve aynı zamanda da Cumhurreisi Eisenhower'in kendi ve Amerikan halkının misafiri olarak Cumhurreisi Bayar'ı Birleşik Amerika'ya davetini bildirmesiyle başlamıştır. Hikâye hemen hemen dokuz ay sonra, 1954 Haziran'ında Büyükelçi Warren'i Cumhurreisi Bayar'a, ziyareti hakkında 40 dakikalık bir filmi takdime fırsat bulması ile tamamlanmıştır. Büyükelçi bu filmi, Ankara'nın ışıklı gece manzarasına nazır Amerikan Sefirinin ikametgahının bahçesinde filmin gösterilişinden sonra takdim etmiştir. Filmin gösterilişinde Cumhurreisi, Başvekil Adnan Menderes, Kabine üyeleri, Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Türkiye'nin ileri gelen gazetecileri hazır bulunmuştur. "Tarihi Bir Ziyaret" ismini taşıyan film Birleşik Amerika Haberler Servisi tarafından meydana getirilmiştir."

Kitapta Bayar'ın ziyaret ettiği şehirler bölümler halinde sunulmuştur. Şehirlere geçmeden önceki sayfalarda Bayar'ın ziyareti ile ilgili Amerikan basınında çıkan haberler ve makalelerden spot başlıklar ile sayfanın sağ tarafından bu gazetelerden fotoğraflar yer almaktadır. Amerikan basınından geziye ilgi gösteren gazeteci ve gazete bilgileri şöyledir: Washington Star'dan Constantine Brown, Bell Sendikası'ndan Dorothy Thompson, Christian Science Monitor'dan Neal Stanford, Wall Street Journal'dan William Henry Hartmann, Washington Daily News'dan Evelyn Peyton Gordon, New York Times'dan Anne O'hare McCormick ve mahalli gazetecilerdir (Resmî, 1954, s. 3). Saturday Evening, Post, American Magazine, Diplomat Magazine, Foreign Commerce Weekly, Time ve Life dergilerinde de gezi ile ilgili yazıların yer aldığı bilgisi aktarılmatadır.

Kitapta Bayar'ın ziyaretinde sunulan ilk şehir New York'tur. 26 Ocak 1954 Salı günü Mauretania transatlantiği ile New York limanına geldiği bilgisi vardır. Bayar'ın sırasıyla Birleşmiş Milletler'e ziyareti, Waldorf Astoria Otel'de onuruna verilen balo ve NBC Televizyonuna ziyareti verilmektedir. Bayar'ın New York temaslarında Amerika'nın Sesi Radyosunun her gün üç defa on beşer dakikalık yayınlar yaptığı vurgulanmaktadır.

İkinci bölüm, 27 Ocak'ta Bayar'ın Washington'a geldiği tarihten başlamaktadır. Geziye dair birçok detayı içeren ikinci bölümde Bayar'ın Columbia Üniversitesi'nden aldığı Fahri Doktora payesi töreninde çekilen fotoğraflar da bulunmaktadır. Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Kilisesi Başpsikoposu Mihael Mayflower ile görüşmelerinin de verildiği propaganda kitabında, Washington Camii ziyaretine geniş yer ayrılmıştır. Washington Camii'den sonra Capitol tepesindeki Kongre kütüphanesine uğrayan Bayar, kütüphaneye ciltli Nutuk hediye ederken kendisine de 1953'te Princeton Üniversitesi'nde tertip edilen İslam Konferansı zabıtları takdim edilmiştir. Kongre kütüphanesinden sonra Kongre binasına gelen Bayar'ın konuşmasından propaganda kitabında sunulan kesit şu satırlardır (Resmî, 1954, s. 51):

> "Asrımızın kaydettiği muazzam teknik terakkiler bir bakımdan tesirlerini mesafelerin kısalıp dünyanın daralmasında şeklinde göstermektedir. Bir zamanlar dünyanın birbirinden uzak ve ayrı parçaları bugün adeta birleşmiş ve kıta mefhumu ortadan kalkmış gibidir. Bu sözlerimle varmak istediğim hakikat memleketleri tehdit eden tehlikelerin artık müşterek hale gelmiş olmasıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun, herhangi bir memleketin bir tehdit karşısında kalması dünyamızı tehdit eden bir tehlike teşkil eder. Bu vaziyette küçük tereddüt ve zaaflar dahi sulhperver alemimiz için felaketler yaratabilir. Bu itibarla dünyanın sulhsever milletlerinin vazifeleri, manen ve maddeten kuvvetli ve birleşmiş bulunmaktır. Huzurunuzda namına konuşmak şerefine mazhar olduğum memleketim bu hakikatleri böylece bildiği için hür dünyanın bütün ümidini bağladığı müşterek güvenlik prensibine imanla merbut bulunuyor."

Üçüncü bölüm Princeton şehridir. Buradaki üniversite ziyaretine geniş yer ayrılırken dördüncü bölüm Cleveland'dır. Burada çelik fabrikası haddehanelerini gezen Bayar'ı seneler önce aileleri ABD'ye yerleşmiş, ABD doğumlu üç Türk işçinin karşılaması, propaganda kitabında önce çıkan unsur olmuştur. Dördüncü bölümde Toledo temaslarında Bayar'a buradaki Willys jeep fabrikasında Willys Şirketi Başkanı Mr. Kaiser tarafından kırmızı jeepin hediye edilmesinin fotoğrafları yer almaktadır (Resmî, 1954, s 72.) Chicago'da Conrad Hilton otelinde kalan Bayar'ın fotoğrafları sayfanın sağ tarafında yer alırken, basın mensuplarına Türk hükümetinin boğaza nazır 300 odalı bir otel inşaatı için Hilton ile anlaşma yapıldığı bilgisi de propaganda kitabından aktarılmaktadır (Resmî, 1954, s 81). Chicago'dan sonraki durak olan San Francisco'da Bayar'a kendisinin büyük boy bir karikatürü hediye edilirken Bayar, buradaki konuşmasında İkinci Dünya Savaşı'ndan önce görev yapan Milletler Cemiyeti'nin yaptığı hataların doğurduğu sonuçlara değinerek Birleşmiş Milletler'in öneminin altını çizmiştir (Resmî, 1954, s. 88). San Francisco'nun sembolü haline gelen köprüler Golden Gate ve Oakland Bay Brige 'dan geçen Bayar'ın İstanbul'da boğaz içine bir köprü yapma istekleri propaganda kitabında yer alan bir diğer noktadır (Resmî, 1954 s. 92).

Kitabın yedinci bölümü, Los Angeles şehrinde Bayar'ın Hollywood setlerine yaptığı ziyaretlerden kareler ve bir kovboy filminin setinde yaptığı atış denemesinin fotoğrafı bulunmaktadır (Resmî, 1954, s. 103-104) Kitapta Los Angeles bölümünden sonra sırayla Las Vegas, Royal Gorge-Pueblo, Dallas, Shreveport'tur. Shreveport'ta Türk Hava Kuvvetleri'ne o dönem yeni katılan F-84 uçaklarını denetleyen Bayar'ın bir sonraki durağı Alabama Birmingham olmuştur. Birmingham'da çocuk hastanesini ziyaret eden Bayar'ın eşiyle beraber çocuklarla ilgilendiği anlara ait kareler, kitabın seçtiği fotoğraflar arasındadır (Resmî, 1954, s. 142). Kitabın sondan bir önceki bölümü, gezinin son istasyonu olan Raleigh'tir. Bu bölümde Bayar, kentteki nükleer santral ziyaretinin fotoğrafları ile nükleer enerji hakkındaki

görüşleri aktarılmaktadır. Son bölüm İstanbul'a dönüşün ardından teşekkür metni yer almaktadır. Kitabın teşekkür metni şöyledir (Resmî, 1954, s. 166);

> "Yazımızı tamamlamakta bize malumat ve resim yardımında bulunmuş olan İstanbul'da Associated Press Büros Başkanı Fred Zusy'e, Ankara Anadolu Ajansı İç Haberler Kısmı Müdürü Erdoğan Ulus'a, Washington Post'a, Toledo'da Willys Motors Inc'a, Chicago'da Conrad Hilton Oteli'ne, Indiana'da East Chicago'da Inland Steel Company'e, San Francisco'da Mark Hopkins Oteli'ne, Hollywood'da Universal-International Stüdyoları'naSanta Monica'da Douglas Aircraft Company Inc'a, Colorado, Pueblo'da Pueblo Ticaret Odsı'na Dallas'da Magnolia Petrol Şirketi'ne Lousiana, Shereveport, Barkdale Hava Kuvvetleri Üssü Temsil Bürosuna Alabama, Birmingham Belediye Reisi J.W. Morgan'a, Kuzey Carolina Durham'da Duke Üniversitesi Basın Mümessliğine, Kuzey Carolina Rocky Mount'da Shelton Dokuma Tezgahlarına, seyahat esnasında Cumhurreisine refakat eden Mehmet Sürenkök'e
>
> Tamamlanmış yazılarımızı okuyan New York Times gazetesinin Ankara muhabiri Welles Hangen'e, kıymetli fikirleri ve yardımlarından dolayı Beyrut'ta ulunan Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakın Doğu Bölge Servis Merkezi, İstihbarat Müdürü Howard Stingle'e, Cumhurreisine refakat eden basın mensuplarına yorulmak bilmeyen yardımları ile seyahat hakkında doğru haberleri mümkün kılan Birleşik Amerika Hariciye Vekaleti Basın Sekreteri Lincoln White'a teşekkürlerimizi bildiririz."

Türkiye Reisicumhuru Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri

Propaganda kitabının kapağında ABD ve Türkiye Cumhuriyeti bayrakları önünde Celal Bayar ve Dwight D. Eisenhower'in eşleriyle beraber tokalaştıkları renklendirilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. İç kapakta kitabın hazırlayanları Recep Bilginer ve M. Ali Yalçın olarak görülmektedir. İkinci hamur kâğıda, 58 fotoğraf ve 200 sayfadan oluşan kitabın son sayfasında basım bilgileri yer almaktadır. Metinlerin Anadolu Ajansı'nın bültenlerinden ve foto servisinden derlendiği, Sulhi Garan matbaasında basıldığı, klişelerinin Paker Klişe Atölyesinde hazırlandığı aktarılmaktadır. Kitabın yayınlanma amacı önsözde şu satırlarla okurlara duyurulmaktadır; "*Türklerle Amerikalılar dostturlar… Amerikalı dostlarımız, Türk milletinin kendi hürriyet ve istikbali uğrunda, yeni yeni destanlar yaratacağından emindir. Türkiye, komünizmin bir emperyalizm halinde dünyayı tehdit ettiği demir perdenin yanı başında, aşılmaz bir kaledir."* (Türkiye, 1954, s. 3).

Kitap, "Bayar'ın Ankara'dan Uğurlanışı" başlığı ile 14 Ocak 1954'te Bayar'ın Ankara'dan yola çıkmasıyla başlamaktadır. İki gazetecinin günce halinde notlarını aktaran kitabın ikinci bölümünde Bayar'ın ve ABD'li devlet adamlarının konuşmalarından seçkiler bulunmaktadır. Bu kitapta göz önüne gelen bir diğer husus ise kitapta yer alan fotoğrafların altında açıklama metinlerinin bulunmasıdır. Gezi programının sona ermesiyle beraber kitabın son bölümünde gazetecilerin köşe yazılarından seçkiler vardır. Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman'ın İdealleştirilen Türkiye başlıklı yazısı bu bölümde yer alan ilk yazıdır (Türkiye, 1954, s. 156). Zafer gazetesinden Mümtaz Faik Fenik, Amerika'da Bize Duyulan Büyük Alaka başlıklı yazısıyla ikinci sıradadır. Doğan Nadi'nin Dallas'dan gönderdiği, Cumhuriyet'te yayınlanan Amerikadan Notlar başlıklı makalesini takip eden son yazı ise Samuel Anderson'a aittir. Vaitkâr İnkişaflar ve Büyük Terakkiler Diyarı: Türkiye olarak başlığı çevrilen yazının orijinal başlığı ve yayınlandığı yer bilgisi bulunmamaktadır (Türkiye, 1954, s. 161).

SONUÇ

İncelenen kitaplar arasında Sovyetler Birliği'nin ismi verilmeden komünist diktatörlük gibi tabirlerin olması, Soğuk Savaş döneminin hâkim olduğu iklimi göstermektedir. Kitapların ana temasında Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği kahramanlığa atıflarda bulunulması, Kore Savaşı'na asker gönderilmesinin hükümetin doğru karar verdiğine argüman olarak görülmektedir. ABD devlet adamlarının ve gazetecilerin Bayar ve Türkiye hakkında övgülerde bulunması da kitaplarda sıkça vurgulanarak Türkiye-ABD ilişkilerinin tek parti döneminde âtıl kaldığı, bunun DP iktidarı ile sağlandığı mesajı verilmek istenmiştir.

Türkiye'nin ABD ile olan politikasının iç politikaya dönük olarak vurgulanmasında 1954 yılının bir seçim yılı olduğu hususunun da etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti, seçim propagandasında kendisinden önceki iktidar döneminde atılamayan bazı dış politika adımlarını – NATO'ya üye olmak- ve iç politikada ekonomik refahın yükselmesini ön plana çıkarttığı gibi Türk-Amerikan ilişkilerindeki gelinen noktada kendisine paye çıkararak parti propagandasına dönüştürdüğü söylenebilir.

İncelenen kitaplarda Bayar'ın bir ayı aşkın gezisinin bütün detaylarının sunulması, günlük gazetelerde haber olarak aktarılmasına rağmen gezinin ileriye dönük vurgulanma isteğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk Türk devlet adamının ziyareti olarak tarihi öneme sahip bu gezinin propaganda kitaplarının incelenmesiyle Türkiye'nin basılı propaganda tarihinde kitapçık ve broşürlerin etkili araçlar olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (1991). "Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayar'ın Amerika Seyahati (1954). Demokrat Parti Neşriyatı, Ankara.

Bilginer, R. ve Yalçın, M.A. (1954). "Türkiye Reisicumhuru Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri", Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.

Birand, M.A. ve Can Dündar ve Bülent Çaplı. (2007). "Demirkırat", Doğan Kitap, İstanbul

Geçikli, R. M. (2016). "Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri", İleri Yayınları, İstanbul.

Özdemir, E. ve Karakuzu, H. (2015). "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları", Cappadocia Journal of History and Social Sciences,4: 62-78.

Resmî Ziyaret (1954). Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, Beyrut.

Sarı, Ç. (2019). "27 Mayıs 1960 Darbesinin Meşrulaştırma Aracı Propaganda Yayınları", 19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, C. 2: 845-877.

Türk Dil Kurumu (2011). Propaganda Maddesi, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE DİN EĞİTİMİNDE BOŞLUK YILLARI (1930-1949)

YEARS OF UNCERTANITY IN RELIGIOUS EDUCATION DURING THE SINGLE POLITICAL PARTY PERIOD (1930-1949)

Dr. Yakup KAYA

Altınordu Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Ordu, Türkiye

ORCID No: 0000-0002-1838-6007

ÖZET

Osmanlı devletinin yıkılıp 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte sosyal, siyasal, kültürel, dini vb. birçok alanda olduğu gibi eğitim öğretim alanında da köklü yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden bir tanesi de 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanununun TBMM'de kabul edilmiş olmasıdır. Bu kanun 6 Mart 1924'te Resmi Gazetede 430 Sayılı Kanun olarak yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilk üç maddesi gereği bütün medrese ve mektepler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Dördüncü madde ise din eğitimi ve öğretimi ile ilgili olup ilkokul, ortaokul ve liselerdeki din dersleri ile ilgili bir hüküm içermezken, İmam-Hatip Okullarının açılmasını ve İlahiyat Fakültesinin kurulmasını öngörmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler sonrasında yani Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi ihmal edilmemiş, eğitim sistemi içerisinde din dersleri okul çatısı ve anlayışı içerisinde okutulmaya devam edilmiş, kanunun gereği olarak yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere İstanbul'da İlahiyat Fakültesi ve halkın din ile ilgili hizmetlerini görecek elemanları yetiştirmek üzere de İmam-Hatip Mektepleri açılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren, yeni bir toplum ve devlet oluşturma projesinin bir yansıması olarak, devlet eliyle total bir kültür değişikliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında din dersleri özelinde din eğitiminin amacı ve hedefi, din alanında yerleşmiş yanlış kanaatlerin düzeltilmesi ve modernleşme çabalarında dinden yararlanılması olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda muhtemelen pozitivist düşüncenin etkisi, seküler anlayışın bazı elitler üzerindeki etkisi ve ulus devlet inşa sürecine geleneksel din anlayışının zarar verebileceği endişesi, din eğitimi kurumları açısından olumsuz deneyimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Din eğitimi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun aksine hiçbir yasal dayanağa bağlı olmadan tedrici olarak eğitim sisteminin dışında bırakılmıştır. Dinin vicdan işi olduğundan hareketle, din eğitiminin aile sorumluluğuna bırakılması gerektiğine inanılmış ve Türk eğitim sistemi din eğitimi ve öğretiminden soyutlanmıştır.

Eğitim sisteminden din eğitiminin tamamen çıkarılması sonucu yaklaşık 20 yıllık bir dönem (1930-1949) din eğitiminde boşluk yılları olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde din eğitimi resmi - Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri gibi- ve resmi olmayan - bazı Osmanlı Ulemasının faaliyetleri vb.- iki ana kanal üzerinden varlığını sürdürmüştür. Said Nursi, Necip fazıl Kısakürek ve Süleyman Hilmi Tunahan gibi kişiler resmi olmayan kanal üzerinden faaliyetlerini sürdürenlerden bazılarıdır. Bu dönem çok partili döneme kadar bu şekliyle devam

etmiş ve 1946 sonrasında ise din eğitimiyle ilgili önemli talep ve tartışmaların yaşandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti, Din Eğitimi, Laiklik, Tevhid-i Tedrisat, İmam Hatip Okulları

ABSTRACT

With the collapse of the Ottoman state and the proclamation of the Republic in 1923, social, political, cultural, religious and so on. As in many other fields, radical new arrangements have been made in the field of education as well. One of these regulations was the adoption of the Law of Unification of Education in the Turkish Grand National Assembly on March 3, 1924. This law was published in the Official Gazette on March 6, 1924 as Law No. 430 and entered into force. In accordance with the first three articles the Law of Unification of Education, all the traditional religious seminaries (*medrese*) and schools were subordinated to the Ministry of National Education. The fourth article, on the other hand, is related to religious education and teaching and does not contain a provision about religious lessons in primary, secondary and high schools, but stipulates the opening of Imam-Hatip Schools and the establishment of the Faculty of Theology. After the radical changes made in the field of education with the Law of Unification of Education, that is, in the first years of the Republic, religious education was not neglected, religious lessons within the education system continued to be taught within the framework and understanding of the school. Imam-Hatip Schools were opened in order to train the personnel who would serve religious services. From the first years of the republican period, as a reflection of the project of creating a new society and state, a total cultural change was tried to be realized by the state. In the first years of the Republic, the aim and aim of religious education, in particular religion lessons, was to correct the wrong beliefs in the field of religion and to benefit from religion in modernization efforts. However, in the following years, the influence of positivist thought, the effect of secular understanding on some elites, and the concern that traditional religious understanding may harm the nation-state building process have caused negative experiences in terms of religious education institutions. Contrary to the Law of Unification of Education, religious education has been gradually excluded from the education system without any legal basis. Considering that religion is a matter of conscience, it was believed that religious education should be left to family responsibility, and the Turkish education system was isolated from religious education and training.

As a result of the complete removal of religious education from the education system, a period of about 20 years (1930-1949) is defined as the years of uncertainty in religious education. In this period, religious education continued its existence through two main channels - official - such as the activities of the Presidency of Religious Affairs - and informal - the activities of some Ottoman Ulema, etc. People such as Said Nursi, Necip Fazıl Kısakürek and Süleyman Hilmi Tunahan are some of those who continue their activities through the unofficial channel.

This period continued in this way until the multi-party period, and after 1946, it is seen that there were important demands and discussions about religious education.

Keywords: Single Party, Religious Education, Secularism, The Law of Unification of Education, The Imam Hatip Schools

KARAKOYUNLU VE AKKOYUNLU DEVLETLERİNDE BENZER VE FARKLI YÖNLERİYLE HANEDAN ÜYELERİNİN KATLİ MESELESİ[1]

THE QUESTION OF MURDER OF DYNASTY MEMBERS IN QARAQOYUNLU AND AQQOYUNLU STATES WITH SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS

Eda GEYİK

Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ORCID No: 0000-0003-3872-6192

ÖZET

Şehzade katli hususundaki çalışmalar çoğunlukla Batı tarihçiliğinin de ilgi ve etkisiyle daha çok Osmanlı dönemi üzerine yoğunlaşsa da aslında hanedan mensuplarının taht uğruna, saltanatta hak iddiasında bulunmaları nedeniyle birbirlerini öldürmeleri hem İslamiyet öncesi dönemde hem de Türk-İslam devletlerinde hatta beylikler bünyesinde dahi yaşanmıştır. Bu durumun temel nedeni Türklerdeki kut olgusu ve bu anlayışın babadan oğula olacak şekilde kan yoluyla intikal ettiğine inanılmasıdır. Böylece saltanat davasında eşit haklara sahip olan hanedanın her bir üyesi, taht uğruna kıran kırana bir mücadele içine girmiş, bu uğurda aile üyelerini katlettikleri gibi kendi canlarından da olmuşlardır. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de tıpkı diğer Türk devletlerinde olduğu gibi hanedan içi katl vakalarının yaşandığı tespit edilmiştir. Bu vakalar çoğunlukla, isyan eden şehzade üyelerinin hükümdar tarafından öldürüldüğü ya da isyancı hanedan üyeleri tarafından öldürülen hükümdarlar şeklinde görülmektedir. Bunun dışında bazen de hanedan üyeleri birbirlerinin yönetim yerlerini makam ve mevki statülerini elde etmek için bulundukları yönetim yerlerini gasp ederek birbirlerini öldürmüştür. Birçok alanda gerçekleşen bu hadiselerin dışında ayrıca erkek hanedan üyeleri haricinde oldukça az bir sayıyı teşkil etse bile Karakoyunlularda kadın hanedan üyelerinin de siyaseten katle kurban gittikleri görülmüştür. Buna nazaran Akkoyunlu Devleti'nde kadın hanedan üyelerinin hiçbirinin katledilmediği görülmekle birlikte Sultan Yakub Mirza'nın annesi Selçukşah Begüm'ün ölümü konusundaki bazı söylemler bu hususu şaibeli bırakmaktadır. Bu çalışma ile, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde yaşanmış hanedan içi bu hadiselerin gelişimi, adı geçen devletlerde cereyan eden hanedan içi katl vakalarının birbiriyle ortak yönleri ve birbirinden farklılaşan, ayrışan yönleri incelemiş olup ayrıca zaman zaman hem İslamiyet öncesi dönemdeki Türk devletlerinde yaşanan hanedan içi katl hadiseleriyle hem de Osmanlı döneminde gerçekleşmiş olan hanedan üyelerinin birbirini katl etmesi süreci ve örnekleriyle birlikte ele alınarak, mukayese ve yorumlamaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaseten Katl, Şehzade Katli, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Hanedan Katli

ABSTRACT

Although the studies on the murder of the princes mostly focused on the Ottoman period with the interest and influence of Western historiography, the fact that members of the dynasty killed each other for the sake of the throne, due to their claim to the sultanate, was experienced both in the pre-Islamic period and in the Turkish-Islamic states and even within the principalities. The main reason for this situation is the phenomenon of kut in Turks and the belief that this

[1] Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi "Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerinde Hanedan Üyelerinin Katli" isimli tezden üretilmiştir.

understanding is inherited from father to son through blood. Thus, each member of the dynasty, who had equal rights in the cause of the sultanate, engaged in a fierce struggle for the throne, and for this cause they killed their family members as well as their own lives. In the Qaraqoyunlu and Aqqoyunlu states, it has been determined that there were cases of intra-dynastic murder, just like in other Turkish states. These cases are mostly seen in the form of monarchs who have rebelled princes killed by the monarch or killed by rebel dynasty members. Apart from this, sometimes the members of the dynasty killed each other by usurping each other's places of administration in order to obtain the status of authority and position. Apart from these events that took place in many areas, it was also seen that female dynasty members were politically murdered among the Qaraqoyunlu, even though they constituted a very small number of them, except for male dynasty members. According to this, although it is seen that none of the female dynasty members were killed in the Aqqoyunlu State, some discourses about the death of Seljuk Shah Begum, the mother of Sultan Yakub Mirza, leave this issue questionable. In this study, the development of these intra-dynastic events in the Qaraqoyunlu and Aqqoyunlu states, the common aspects of the intradynastic massacres that took place in the mentioned states, and the differentiating and diverging aspects from each other, were also examined from time to time, both with the intra-dynastic massacres in the Turkish states in the pre-Islamic period. In this study, the process of murder of the members of the dynasty, which took place in the Ottoman period, will be discussed together with its examples, and will be tried to be compared and interpreted.

Keywords: Political Murderess, Murderess of Princes, Qaraqoyunlu, Aqqoyunlu, Murderess of Dynasty

1. GİRİŞ

Türklerde tahtın mutlak sahibinin belirlenmesinde belirgin kanunların olmayışı, özellikle de Osmanlı döneminde Fatih'in kardeş katli kanununa kadar verasetin intikali usulünde kesin hükümler bulunmaması hanedan içi yaşanan katl vakalarının temel nedenini teşkil etmektedir. Devleti idare edecek kişinin belirlenmesi hususunda ancak belli başlı yöntemlerin uygulana geldiğini söylemek mümkündür. Türklerde hükümdarlık yetkisinin ancak Tanrı tarafından kutlu kişiye bahşedildiği düşüncesi, bir diğer ifade ile kut anlayışı, hükümdar olabilmenin öncelikli şartının ilahi bir güce dayandırıldığı bir olgudur. Orhun yazıtlarında geçen *"Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum."*[2] ifadesi kut anlayışını ifade eden en açık örneklerden biridir. Hükümdarlık yetkisinin ilahi bir güce dayandırılması ve bu duruma kutsallık verilmesi, hükümdarın da hâkimiyet gücünü arttırması açısından oldukça önem taşımaktadır. Kutun Tanrı tarafından bir hanedana bağışlandığı düşüncesi ve beraberinde babadan oğula olacak şekilde kan yoluyla geçtiğine inanılması, hanedan üyeleri arasında birçok taht kavgasının yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum hanedan üyelerinin saltanat adına birbirlerini katletmelerine neden olduğu gibi, devletlerin hem iç hem de dış siyasetinde ciddi sorunlara sebebiyet vermiştir. Hanedan üyelerinin tahta çıkma konusunda kutun intikali sayesinde eşit haklara sahip olması devletlerin zayıflayıp, parçalanmasındaki en büyük etmenlerin başında gelmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki Fetret dönemi bu durumun bilindik örneklerindendir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yaşanan hanedan içi katl hadiselerini Osmanlı döneminden ayıran en büyük fark, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi masum şehzadelerin öldürülmesine sıcak bakmamaları olmuş, herhangi bir suç yükümlülüğü altına girmeyen ya da isyana kalkışmayan hanedan mensupları Osmanlı Devleti'nde birçok örnekte

[2] Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 2015, s.13.

olduğu gibi, ileride tehlikeli olabileceği düşüncesiyle ya da devletin bekası anlayışı adı altında katledilmemiştir.

2. TÜRK-İSLAM SÜRECİNDE SİYASETEN KATL OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde de yaşanan hanedan içi katl hadiseleri başta Osmanlı olmak üzere diğer Türk-İslam devletlerine nazaran daha az sayıda gerçekleşmiştir. Özellikle siyaseten katl olgusu, Türklerin İslamiyet'i benimsemesinden sonra Türk cihan hâkimiyeti düşüncesi İslam çerçevesinde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Eski Türklerdeki kut anlayışı, İslami bir forma bürünerek Türkler arasında yerini bulmuştur. Böylece dünya iktidarını ele geçirme anlayışı, gaza ve cihat anlayışıyla yeni bir biçim kazanmıştır.

Kandaki kutsiyetlik olgusu İslamiyet öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi İslamiyet döneminde de devam etmiştir. Özellikle ilk Müslüman Türk devletlerindeki hanedan içi katl vakaları incelendiği zaman isyan etmelerine rağmen, isyancı şehzadelerin daha çok affedildiği durumlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin Gazneliler Devleti'nden I. Mesud ile kardeşi Muhammed arasındaki taht mücadelesi sırasında I. Mesud başarılı olmuş ve Muhammed'i öldürmek yerine onun gözlerine mil çekerek hapsettirmiş, böylece de onun hükümdarlık çabasını gelecekte de kısıtlayıcı bir hale getirmiştir.[3] Ancak görüldüğü üzere hayatına dokunmamıştır. Yine Karahanlılar tarihine bakıldığında 1056 senesinde Arslan Han, kardeşi Muhammed'e karşı düzenlediği bir seferde başarılı olamayarak esir düşmüş ancak kardeşi tarafından öldürülmeyerek hapsedilmiştir.[4] Büyük Selçuklular döneminden ise Kara Arslan Kavurd Bey, ağabeyi Alp Arslan'a karşı defalarca isyan etmesine rağmen öldürülmemiştir. Onun katli, yeğeni Melikşah'ın saltanatına karşı giriştiği başka bir isyan sonucunda olmuştur.[5] Bahsedildiği üzere ilk Müslüman Türk devletlerinde, Osmanlı döneminde olduğu gibi masum şehzadelerin öldürüldüğü olaylar görülmemiştir. İsyan eden hanedan mensupları dahi affedilmiş, hatta eski görev yerlerine yeniden getirilmiştir. Bunun dışında bazen de isyancı hanedan üyelerinin hapsedildikleri görülmüş ya da gözlerine mil çekilmek suretiyle hükümdar olma yolundaki adımları engellenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Selçukluları dönemine gelindiğinde ise artık hanedan üyelerinin saltanat uğrundaki anlayışlarında bazı değişiklikler meydan geldiği gözlemlenmektedir. 1110 yılında Sultan I. Kılıçarslan'ın oğlu olan Şehinşah (Melikşah), Anadolu Selçuklu tahtına oturduktan sonra kardeşleri Mesud ve Arab'ı kendisine karşı isyan etmemeleri için hapsettirmiştir.[6] Bu durum Osmanlı Devleti'nde görülen yeni padişahın cülusu ile tahtta hak iddia etmemeleri için katledilen şehzadeleri hatıra getirmektedir. Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid'in cülusu sırasında kardeşi Yakub Çelebi'yi öldürmesi[7] ve bunun ardından Osmanlı hükümdarlarının cülusları sırasında isyan etsin ya da etmesin ardındaki hanedan mensuplarını, özellikle de kardeşlerini Fatih Sultan Mehmed'in merkeziyetçilik esasını temel alarak bu uğurda katletmiştir. Osmanlı cülusларındaki bu katledilmelerin kuşkusuz en çarpıcı örneği III. Mehmed dönemidir. III. Mehmed tahta çıkar çıkmaz Fatih Kanunnamesini uygulayarak sadece dördünün yetişkin olduğu, toplamda 19 şehzadeyi bir gecede boğdurtmuştur.[8] Türkiye

[3] Eroğan Merçil, "Mesud b. Mahmud-u Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.346.

[4] Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.407.

[5] Nurullah Yazar, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.35, 2014, s.227; Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset-Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s.79.

[6] Muharrem Kesik, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.58.

[7] İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.1, Ankara 1988, s.132; Uğur Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 2017, s.171.

[8] Feridun Emecen, "Mehmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, s.408; Tuğba Demirci, "Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed'in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.9, 2019, s.155.

Selçuklularında yaşanan hanedan içi katl vakalarına I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi de örnek olarak verilebilir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, yeğeni III. Kılıçarslan ile olan saltanat mücadelesinde Anadolu Selçuklu tahtında oturan ve henüz 11 yaşında olan[9] yeğeninin canını bağışlayacağına dair söz vermesine rağmen ve yeğeni kendi rızası ile amcası adına tahttan feragat etmesine rağmen, başta gözetim altında tutulsa da kendisine karşı bir isyan hazırlığı içine girmesini engellemek amacıyla onu katletmiştir.[10] III. Kılıçarslan'ın amcasına itaat etmesine ve ona karşı bir âsilik yapmamasına karşın gelecekte kendisine karşı başkaldırabileceği endişesi sebebiyle öldürülmüş olması Osmanlı Devleti'nde görülen masum şehzadelerin öldürülmesinin temeli olarak yorumlanabilir.

Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran topraklarında hüküm süren Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin de tıpkı diğer Türk devletlerinde olduğu gibi kut anlayışı ve Türk cihan hâkimiyeti çerçevesinde hareket ettikleri görülmüştür. Hem Karakoyunlu hem de Akkoyunlu hanedan üyeleri arasında saltanat kavgası yaşadıkları ve bu sebeple birbirilerini bu uğurda katlettikleri olayların varlığı birçok örnekle göstermek mümkündür.

3. KARAKOYUNLU ve AKKOYUNLULARDA HÜKÜMDARLIK ANLAYIŞLARI VE HANEDAN İÇİ KATL VAKALARINDA GENEL HUSUSLAR

Karakoyunlu ve Akkoyunluların Anadolu'ya ne zaman ya da nereden geldikleri konusunda hala bir görüş birliğine varılmamasına rağmen, son dönem yapılmış çalışmalar bu konuda, her iki boyun da Moğollar tarafından Anadolu'ya sürülen gruplar arasında olduklarını ve bu dönemde Doğu Anadolu topraklarına gelip yerleştiklerini ifade etmektedir. [11] Orta Asya'dan Doğu Anadolu'ya gelen Karakoyunlu ve Akkoyunlular, Türk gelenek ve göreneklerini bu coğrafyada yaşatmışlardır. Bu durum sosyal, siyasal birçok açıdan görülmekte olduğu gibi Orta Asya Türk siyasi geleneklerinin de Karakoyunlu Akkoyunlu topraklarında yaşatıldığı, onların egemenlik haklarındaki anlayışlarına ve taht yarışlarındaki bu mücadelelerinde etken olan inançlara ulaşılabilmektedir.

Orta Asya Türk devletlerinde görülen tahta çıkacak kişinin soyuna önem verme ya da soyun saflığını önde tutma sadece İslamiyet öncesi Türk devletlerinde değil, aynı zamanda İslami dönem Türk devletlerinde de görülmektedir. Özellikle İslamiyet öncesi Türk devletlerinde tahta çıkacak kişinin annesinin Türk olmasına büyük önem verilmiştir. Bu durum, hükümdar olacak kişiye doğal bir meşruiyet kazandırası açısından önem taşımaktadır. Göktürkler döneminde Ta-lo-pien veliaht olarak atanmasına, yetenekli ve başarılı bir kişi olmasına rağmen kurultay tarafından sırf annesinin Türk olmaması sebebiyle veliahtlığı tanınmayarak hükümdar olmasına engel olmuştur.[12] Bu hususta Türk töresi, kağanlık makamına oturacak kişinin asil bir soydan olması gerektiği konusunda titiz davranmıştır. Soyun, Türk soyu olmasına önem verme hususuna Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de bir şekilde devam ettirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple olacak ki Akkoyunlu vakanüvisi Tihranî, eseri Kitab-ı Diyarbekriyye'yi yazarken daha eserin ilk başlarında Uzun Hasan Bey'in soyunu tanıtmakta ve bu soy silsilesini de Oğuz Han'a dayandırmaktadır.[13] Böylece devletin meşruiyetliğinin sorgulanmasının bir anlamda önüne geçmekte ve Akkoyunlu devletine yasallık kazandırmayı hedeflemektedir. Tihranî, Uzun Hasan

[9] İbn Bibi, *Selçukname I*, (Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s.14.

[10] Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)", *Selçuklu araştırmaları Dergisi*, S.5, Güz 2016, s.63.

[11] Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a kadar),* C.1, Ankara 1992, s.36; Oqtay Əfəndiyev, vd, *Azərbaycan Tarixi XIII-XVIII əsrlər,* Azərbaycan Mill Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Bakı 2007, s.71.

[12] Bahaddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı,* Ankara 1982, s.67.

[13] Tihranî, a.g.e, s.30.

Padişah'ın soyunu sıralarken onun soyunu Oğuz Han'a kadar dayandırarak bir nevi devletin kutsiyetliğini ve Akkoyunlu soyunun yüceliğini ön plana çıkarmak istemiştir. Aynı şekilde Osmanlı vakanüvisi Âşıkpaşazade'nin de Tevârih-i Âli Osman'ı yazarken Osman Gazi'nin soyunu Oğuzlardan gelecek şekilde açıkladığı görülmektedir.[14]

Karakoyunlular hakkında yerli kaynakların yetersizliği onların hükümdarlık anlayışları hakkında bilgi edinimini sınırlandırmaktadır. Karakoyunlularla ilgili bilgilerin büyük çoğunluğuna Akkoyunlu Devleti'nin ana kaynağı olan Kitab-ı Diyarbekriyyeden elde edilmektedir. Karakoyunluların egemenlik haklarındaki anlayışına Cihanşah döneminden bir örnek vermek mümkündür. Cihanşah Mirza'nın oğlu Pir Budak Mirza isyan ettiği zaman, Cihanşah Mirza oğlunun öldürülmesini hemen istememiş, bir müddet beklemeyi tercih etmiştir. Cihanşah Mirza'nın, oğlu Pir Budak Mirza'nın isyanı neticesinde oğluna hitaben yazmış olduğu mektupta Karakoyunlulardaki hükümdarlık anlayışına ve saltanatın intikalinde nasıl bir yol çizildiğini görmekteyiz. Cihanşah, Pir Budak Mirza'ya uzun süren isyanının ardından şu şekilde seslenmektedir; *"Sen bizim öteden beri hakkımız olan mansıbı gasp etmeye kalkma. Gasp bizim adet ve ananemize uygun değildir. Babana karşı hâkim vaziyete geçme, kılıç çekme, mahcup olursun… Bu mansıp doğrudan doğruya sana nasıl geçer? Babamdan bana geçtiği gibi benden sonra da senin eline geçmesi lazımdır."*[15] Karakoyunluların Türk töresine göre saltanatın babadan oğula olacak şekilde geçtiği ve şehzadelerin hükümdara karşı kalkıştıkları isyan hareketlerini hoş karşılamadıkları Cihanşah Mirza'nın kaleme almış olduğu bu dizelerle açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde bu hususa Akkoyunlulardan da örnek verilebilir. Akkoyunluların ilk dönemlerinde Şeyh Hasan Mirza'nın yeğeni Câfer Mirza'ya *"Bizim büyük kardeşimiz Yakub Beydir. Onun saltanat iddiası yoktur. En büyük oğul sensin. Töre ve âdet senin padişah olman yönündedir. Gel, saltanat senin hakkındır. Biz hepimiz senin yardımcıların ve destekçileriniz."*[16] diyerek haber göndermiş olması, Türk töresinde yaşça büyük oğul olmasının önemini ve saltanatın babadan oğula olacak şekilde intikal ettiğini gösteren kıymetli bir ifadedir.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri tarihine bakıldığında her iki devlet içerisinde de özellikle son dönemlerine doğru ilerleyen süreçte birçok katledilme vakaları görülmektedir. Bu çerçevede Karakoyunlu Devleti'nde en az ikisi kadın olmak üzere toplamda 12 hanedan üyesi katledilmiştir. Ayrıca Karakoyunlu Devleti'nden Kara Mehmed Mirza'nın ölümü hususunda da onun katili olan Kara Pir Hasan'ın, yapılmış son dönem çalışmalara istinaden Karakoyunlu hanedanın bir üyesi olduğu düşünülmesi sebebiyle Kara Mehmed Mirza'nın da hanedan içi katle kurban gittiği söylenebilir.

Akkoyunlu Devleti'nde ise hanedan içi katl olaylarında 26 kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak Karakoyunlu Devleti'nden farklı olarak Akkoyunlu Devleti'nde bir de şaibeli bir durum olarak ele alınan 3 ölüm daha vardır. Bunlar Sultan Yakub Mirza, kardeşi Yusuf Mirza ve anneleri Selçukşah Begüm'dür. Sultan Yakub Mirza ve beraberindekilerin ölümü konusunda hala açıklığa kavuşmayan durumlar mevcuttur. Özellikle onların ölümünün Tebriz'deki veba salgını sonucu olduğu mu yoksa bazı Osmanlı ve Safevî tarihçilerinin iddia ettikleri gibi Selçukşah Begüm'ün oğlu Sultan Yakub Mirza'ya karşı planladığı bir suikast sonucu mu gerçekleşmiştir? Akkoyunlu saray tarihçisi olan Huncî'nin ifadelerine göre anılan bu üç isim, o yıllarda Akkoyunlu topraklarında görülen veba salgını sonuncunda vefat etmiştir[17] ancak, buna karşın Osmanlı tarihçileri ve Safevî tarihçisi Hasan Bey Rumlu, bu hususta Sultan Yakub Mirza, Yusuf Mirza ve anneleri Selçukşah Begüm'ün ölümlerini Selçukşah Begüm'ün

[14] Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âli Osman (Âşıkpaşazâde Tarihi)*, (Hazırlayan: Ayşenur Kala), İstanbul 2013, s.33.

[15] Devletşah, *Şair Tezkireleri,* (Çev. Necati Lugal), İstanbul 2011, s.534.

[16] Ebu Bekr Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* (Çeviren: Mürsel Öztürk), Ankara 2001, s.86.

[17] Derya Örs, *Fazlullah b. Ruzbihan-i Huncî* ve *Tarih-i Âlem-aray-i Emini*'si, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1999, s.115.

gerçekleştirmeye çalıştığı bir suikast sonucunda meydana geldiğini ifade etmektedirler.[18] Yukarıda adı geçen üç hanedan üyesinin ölümüne dair ortaya atılan, Selçukşah Begüm'ün planlamış olduğu bir suikasta kurban giderek, zehirlenmek yoluyla öldüklerini ifade etmeleri esasında Minorsky'nin belirttiğine göre ilk kez Osmanlı tarihçisi olan Mislihiddin Lâri tarafından Mirat'ül-Edvâr adlı eserinde dile getirilmiş, kendisinden sonra ise, Lâri'nin adı geçen eserinden yararlanan Hoca Sâdeddin Efendi tarafından da bahsi geçen olay biraz daha abartılarak Tacü't-Tevârih'de yeniden şekillendirilmiştir.[19] Bu durum, Akkoyunlu Devleti'nde katledilen hanedan üyelerinin sayısının belirlenmesinde zorluk meydana getirmekle birlikte bu vakanın şaibeli olarak ele alınması daha uygun görülmüştür.

3.1. Karakoyunlu Devleti'nde Katledilen Hanedan Üyelerinin Tablosu

*Karşı isyan: Kendisine karşı çıkmış bir isyan sonucunda hayatını kaybeden hanedan üyesini temsil etmektedir.

Hanedan üyeleri	**Öldürüldüğü Yıl**	**Faili**	**Öldürülme nedeni**	**Öldürüldüğü Yer**	**Ölüm şekli**
Kara Mehmed	791/1389	Pir Hasan	Karşı isyan*	Belirsiz	Savaş sırasında
Bayram	791/1389	Pir Hasan	Karşı İsyan*	Belirsiz	Savaş sırasında
Ebu Said	835/1431-32	İskender	Isyan	Erdebil	Idam
İskender	841/1438	Şah Kubâd	Karşı isyan*	Alıncak Kalesi	Hançerlenerek
Şah Kubâd	841/1438	Cihanşah	Kısas	Belirsiz	İdam
Fulad	849/1446	Cihanşah	İsyan	Belirsiz	Belirsiz
Elvend	898/1454-55	Pir Budak	İsyan	Ammar pınarında	İdam
Fülâne Hanım	871/1467	Pir Budak	Belirsiz/Güvensizlik	Bağdat	Belirsiz
Pir Budak	871/1467	Muhammedî	İsyan	Bağdat	Kılıçla
Hüseyin Ali	872/1467	Kasım	Karşı isyan*	Sahibâbâd	İdam
Ebu'l-Kasım	873/1468-69	Hasan Ali	Masum	Miyane	Boğdurularak
Hatun Can	873/1468-69	Hasan Ali	Masum	Belirsiz	Belirsiz

3.2. Akkoyunlu Devleti'nde Katledilen Hanedan Üyelerinin Tablosu

*Karşı isyan: Kendisine karşı çıkmış bir isyan sonucunda hayatını kaybeden hanedan üyesini temsil etmektedir.

** Ölümünde şaibe olan hanedan üyesini temsil etmektedir.

[18] Həsən Bəy Rumlu, *Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı),* (Çev. Oqtay Əfəndiyev-Namiq Musalı), Kastamonu 2017, s.330; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't Tevârih III,* (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1979, s.334-335.

[19] Vladimir Minorsky, "Smert Sultana Yakuba", *Elm neşriyatı*, Bakü 1987, s.155-156.

Hanedan üyeleri	Öldürüldüğü Yıl	Faili	Öldürülme nedeni	Öldürüldüğü Yer	Ölüm şekli
Şeyh Hasan	855/1451	Uzun Hasan	Isyan	Belirsiz	Belirsiz
Bayezid	855/1451	Uzun Hasan	Isyana destek	Belirsiz	Belirsiz
Câfer	860/1456	Kasım	Bölgeyi ele geçirme	Belirsiz	Belirsiz
Üveys	880/1475-76	Uzun Hasan	Isyana destek	Ruha Kalesi	İdam
Uğurlu Mehmed	881/1477	Bayındır	Isyan	Erzincan	Okla vurularak
Maksud	882/1478	Sultan Halil	Isyana destek	Tebriz	Boğdurularak
Murad	883/1478	Sultan Halil	İsyan	Firûzkûh Kalesi	Başı kesilerek
Sultan Halil	883/1478	Sultan Yakub	Karşı isyan*	Merend	Savaş sırasında
Bayındır	886/1481	Sultan Yakub	Isyan	Save	Başı kesilerek
Habil	886/1481	Sultan Yakub	Isyana destek	Kum	Belinden ikiye ayrılarak
Selçukşah**	895/1490	Selçukşah	İntihar	Karabağ	Zehirlenerek
Yusuf**	895/1490	Selçukşah	Masum	Karabağ	Zehirlenerek
Sultan Yakub**	896/1490	Selçukşah	İsyan	Karabağ	Zehirlenerek
Ali	896/1490-91	Sûfî Halil	Masum	Karabağ	Idam
Mesih	896/1496-91	Sûfî Halil	Isyan	Sultanabad	Başı kesilerek
Mahmud	896/1496-91	Baysungur	Isyan	Burucerd	Idam
Kayıtmaz	896/1490-91	Baysungur	Isyan	Yezd	Başı kesilerek
Korkmaz	897/1491-92	Süleyman Biçen	Isyan	Belirsiz	Idam
Baysungur	897/1499-92	Rüstem	Isyan	Sehend dağı	Idam
Hasan	897/1491-92	Rüstem	Isyana destek	Belirsiz	Idam
Köse Hacı	898/1492-93	Rüstem	Isyan	Dercezin	Idam
Rüstem	902/1497	Göde Ahmed	Isyan	Belirsiz	Idam
Hüseyin Alihanî	902/1497	Göde Ahmed	Gücünü kötüye kullanma	Belirsiz	Kısas
Göde Ahmed	903/1497	İbrahim Sultan	Karşı isyan*	Burucerd	Savaş sırasında
İbrahim Sultan	904/1499	Muhammedî	Isyan	Azizkendi	Savaş sırasında
Muhammedî	905/1499	Sultan Murad	Isyan	Karuleng	Savaş sırasında
Kasım	908/1502	Elvend	Isyan	Mardin	Idam
Şeyh Hasan	909/1503	Yakub Can	Bölgeyi ele geçirme	Cüyum	Savaş sırasında
Yakub Can	909/1503	Beşaret Bey	Kan davası	Musul	Belirsiz

4. KARAKOYUNLU ve AKKOYUNLU DEVLETLERİNDE KATLEDİLEN HANEDAN ÜYELERİNDE BENZEŞEN VE AYRIŞAN YÖNLER

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde katledilen hanedan üyeleri birçok açıdan ortak özelliğe sahip olduğu gibi bünyelerinde farklı karakterleri de barındırmaktadır. Öncelik olarak her iki devlette de görülen hanedan içi katl vakalarında, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde yaşanan bu hadiseler Türkiye Selçuklu Devleti'nde görülen hanedan içi katl

vakalarına büyük oranda benzemektedir. Her iki devletin ilk yıllarında da hanedan üyelerinin çoğunlukla birbirini bağışladığı görülmüş ve Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde kayıtlara yansıyan masum şehzadelerin öldürüldüğü olaylara ancak hem Karakoyunluların hem de Akkoyunluların son dönemlerine doğru rast gelinmiştir.

Karakoyunlu tarihinde birçok kez hanedan üyeleri birbirine karşı cephelerde yer alsa da 4 şehzadenin isyanı sonucunda hayatını kaybettiğini söylemek mümkündür. Karakoyunlu şehzadeleri isyan etmesine rağmen pek çok kez affedilmiştir. Bu hususa ilk olarak Kara Yusuf Mirza döneminden vermek gerekirse Kara Yusuf Mirza'nın oğlu İskender Mirza'nın babasının haremindeki hanımlardan biriyle gayrı meşru bir münasebette bulunması, hatta ondan bir oğlu dünyaya gelmesine[20] rağmen İskender Mirza'nın hayatına dokunmamıştır. Bununla birlikte 821/1418-19 yılında Kara Yusuf Mirza'nın İskender Mirza'ya kızarak henüz sebebi bilinmeyen bir nedenle onu hapsettirildiği görülmektedir. Ancak bu esaretin ardındaki sebebin, bu yasak münasebetten haberdar olması mı yoksa Sümer'in İbn Hacer'den bildirdiği İskender Mirza'nın Irak-ı Acem'i ele geçirme teşebbüsünden[21] mi kaynaklandığı henüz kesinlik kazanmış değildir. Ancak her iki açıdan da Kara Yusuf Mirza'nın oğlu İskender Mirza'yı katletmediği bilinmektedir. Cihanşah Mirza döneminde ise hem Hasan Ali Mirza'nın hem de Pir Budak Mirza'nın defalarca başkaldırışına rağmen babaları Cihanşah Mirza tarafından öldürülmemeleri yine örnek olarak gösterebilir. Özellikle Pir Budak Mirza'nın isyanının uzun sürmesinin ardında Cihanşah Mirza'nın oğlunu öldürmek konusunda aceleci davranmadığını, bir süre beklemeyi uygun gördüğü görülmektedir.

Bunun dışında Cihanşah Mirza'nın oğlu Hasan Ali Mirza için de benzer bir örnek vermek mümkündür. Hasan Ali Mirza, hapis hayatı yaşadığı Makû Kalesi'nden çıkarak birden çok kez babasına karşı isyan etmiştir. Bu isyanları sonucunda affedilmiş, canı bağışlanmış, en sonda da ülkeden çıkarılarak Şam sınırına gönderilmiştir.[22] Onun canının bağışlanmasında Hasan Ali Mirza'nın üvey annesi olan Hatun Can Begüm'ün rolü oldukça büyüktür.

Aynı şekilde Akkoyunlu Devleti'nde de ilk dönemlerinde şehzadelerin katledilmesi hususunda isyan etmesine rağmen öldürülmeyen hanedan mensuplarını görmek mümkündür. Devletin ilk yıllarında Cihangir ve Üveys mirzaların isyanları ve onların Uzun Hasan Bey tarafından bağışlanmaları bu hususta önemli bir örnek teşkil etmektedir. Uzun Hasan Bey'in küçük kardeşi olan Urfa hâkimi Üveys Mirza, ağabeyleri Cihangir Mirza'ya, Cihangir Mirza'nın hükümdarlığı döneminde bağlılık yemini etmiş ve elinden geldiğince de bu yemini sürdürmeye devam etmiştir. Öyle ki bu Uzun Hasan Bey'in karşısında olmak demek anlamına bile gelse, bu yemininden caymamıştır. 856/1452-533 yılında Uzun Hasan Bey ile Cihangir Mirza arasındaki muhaliflikte Üveys Mirza ve Cihangir Mirza Ruha (Urfa) Kalesinde ittifak edince Uzun Hasan Bey, Ruha Kalesini kuşatma altına almıştır. Bu durum karşısında Cihangir ve Üveys mirzalar Mardin'e kaçmakta çareyi bulmuştur. Uzun Hasan Bey, Cihangir Mirza'nın kendi siyasi iktidarını kabul etmesinin ardından onun canını almayı tercih etmemiş, hayatına dokunmamıştır. Aynı şekilde Cihangir Mirza'nın tahttaki hak iddiasındaki çekilişin ardından Üveys Mirza, Uzun Hasan Bey'e bağlılığını bildirmiştir.[23] Uzun Hasan Bey döneminde kendisine karşı sürekli olarak ağabeyleri Cihangir Mirza'nın yanında yer alan küçük kardeşleri Üveys Mirza'nın da bu ihanetleri karşısında Uzun Hasan Bey her daim bağışlayıcı olmuştur. Bu sayede Üveys Mirza, ölümüne kadar Ruha (Urfa) Kalesi yöneticiliğini sürdürmüştür. Ancak 879/1474-75 yılına gelindiğinde Üveys Mirza'nın bu kez de Uzun Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmed Mirza'nın başkaldırısına destek verdiği görülmektedir. Özellikle bu hususta Venedikli

[20] Tihrani, a.g.e, s.56.

[21] Sümer, a.g.e, s.101-105.

[22] Tihrani, a.g.e, s.215-218; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.222; Behramnejad, a.g.e, s.58.

[23] Tihranî, a.g.e, s.171.

elçi Josaphat Barbaro'nun verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Barbaro, Uzun Hasan Bey'in Ruha (Urfa) valisi olan Üveys Mirza için "*Şehrin valisi (Üveys Mirza) benim kim olduğumu anlayınca pek memnun oldu. Öyle ki ben ona mektupları verince çok neşelendi. Buranın valisinin günlerini korku ve kaygı içinde geçirdiğinden başka, şehir hakkında daha fazla bir şey söyleyemiyorum."*[24] Burada geçen ifadeden yola çıkarak Üveys Mirza'nın, yeğeni Uğurlu Mehmed Mirza'nın isyanına destek verdiğinden dolayı duyduğu kaygı ve endişe içinde olması muhtemeldir. Ancak tüm bu kaygı ve korkuya rağmen yeğeninin isyanını desteklemiş ve bunun sonucunda Ruha Kalesinden çıkarılarak idam edilmiştir.[25]

Karakoyunlu ve Akkoyunlularda yaşanan bu katledilme hadiseleri çoğunlukla isyan eden şehzadelerin öldürülmesiyle ilgilidir. Bu çerçeve içerisinde Karakoyunlu Devleti'nden 4 şehzadenin, Akkoyunlu Devleti'nden ise 14 şehzadenin isyan ettiği için katledildiği görülmektedir.

Bunun dışında her iki devletin bünyesinde de özellikle son dönemlerine doğru masum olarak addedilebilecek kişilerin de öldürüldüğü görülmüştür. Karakoyunlularda bu durum net olarak ifade edilemese de Hatun Can Begüm ve Ebu'l-Kasım Mirza'nın öldürülmesi kısmen masum kategorisinde değerlendirilebilir. Durumun kesin bir ifade etmeyişindeki sebep, Hatun Can Begüm'ün de Ebu'l-Kasım Mirza'nın da siyasi faaliyetlerde aktif rol almalarıdır. Kaynakların ifadesine göre Hatun Can Begüm, birçok kez üvey oğlu Hasan Ali Mirza'nın, babası Cihanşah Mirza'ya karşı başkaldırılarında hayatının bağışlanması hususunda ön ayak olmuş[26], hatta Cihanşah Mirza'nın ölümünün ardından İskender Mirza'nın oğlu Hüseyin Ali Mirza'nın Tebriz'i ele geçirdiği haberini alır almaz, Hüseyin Ali Mirza'yı öldürtüp şehri üvey oğlu olan Hasan Ali Mirza'ya teslim etmiştir. Ancak bir süre sonra Hatun Can Begüm, sırf siyasi gücünü kırmak isteyen Hasan Ali Mirza tarafından katledilmiştir.[27] Aynı şekilde Ebu'l-Kasım Mirza da Cihanşah Mirza'nın ölümünün ardından Kirman'dan yola çıkarak Azerbaycan'a doğru yola çıkmış, ancak bir süre sonra Harvereh yakınlarındayken Çağataylı Sultan Ebu Said Mirza'nın askerleriyle giriştiği çatışmadan kaçarak kardeşi Hasan Ali Mirza'nın yanına gitmiştir. Onun gelişini haber alan Hasan Ali Mirza ise Ebu'l-Kasım Mirza'nın Tihranî'nin ifadesiyle Akkoyunlu Uzun Hasan Padişahın yanına sığınmasından endişe ettiği gerekçesiyle, esasında kardeşine güvenmemesi sebebiyle iple boğulmak suretiyle öldürtmüştür.[28] Hem Hatun Can Begüm'ün hem de Ebu'l-Kasım Mirza'nın Hasan Ali Mirza'ya destek verdikleri süre zarfında Hasan Ali Mirza tarafından katledilmeleri, Hatun Can Begüm ve Ebu'l-Kasım Mirza'nın öldürülmeleri masum olarak sınıflandırılabilir.

Karakoyunlulara nazaran Akkoyunlularda öldürülen masum şehzade olayları daha belirgin örnekler taşımaktadır. Özellikle Ali Mirza'nın ölümü, Osmanlı Devleti'nde görülen masum şehzadelerin öldürülmesi durumuyla yakın benzerlik göstermektedir. Sultan Yakub Mirza'nın öldüğü gece Baysungur Mirza'ya karşı tahtta hak iddia etmesinin önüne geçmek niyetiyle aynı gece Baysungur Mirza'nın lalası olan Sûfi Halil Bey tarafından katledilmiştir.[29] Gaffarî bu hususta Ali Mirza'nın Safer ayının başlangıcında, Pazartesi günü hapsedildiğini, Sultan Yakub

[24] Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat***,** (Çev. Tufan Gündüz), İstanbul 2009, s.52.

[25] John E. Woods, *The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Salt Lake City, 1999, s.118; Tülay Koyuncuoğlu**,** *İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.45.

[26] Tihranî, a.g.e, s.117; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.227.

[27] Tihranî, a.g.e, s.247; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaifü'l-Ahbâr III*, Matbaa-i Âmire, 1869, s.154.

[28] Tihranî, a.g.e, s.273-274; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.276; Buket Gündüz, *Kadı Ahmed Gaffarî'nin Tarîh-i Cihân-Ârâ İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safevîler)*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019, s.45; Muhsin Behramnejad, *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, (Çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer), İstanbul 2019, s.67.

[29] Fatma Akkuş, *Akkoyunlu-Memluk Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s.136.

Mirza'nın öldüğü gece, yani Perşembe gecesi ise Sûfi Halil Bey tarafından katledildiğini dile getirmektedir.[30] Aynı şekilde Kazvinî de *"O (Sûfi Halil Bey), Yakub Bey'in öldüğü gece Sultan Halil'in oğlu Emir-i Divan-ı Padişah olan Ali Mirza'yı öldürttü."* ifadelerini kullanmıştır. Ali Mirza, babası Sultan Halil Mirza'nın, amcası Sultan Yakub Mirza tarafından Merend'deki savaş alanında öldürülüşünün ardından ona itaat etmeyip Irak'a doğru saltanat hayaliyle yola çıkmış ancak bir süre sonra kaynaklar onun Sultan Yakub Mirza'nın himayesi altına girdiğinden bahsetmektedir. Bu andan itibaren amcası Sultan Yakub Mirza'ya ölümüne kadar tam sadakat göstermiş ve zamanla Akkoyunlu ordusunun başat isimlerinden biri haline gelmiştir. Görülmektedir ki, Sultan Yakub Mirza onun baştaki itaatsizliğini görmezden gelerek bağışlayıcı bir tavır takınmış ve himayesi altına alması sayesinde kendisine sadık bir kişi haline getirmiştir. Öyle ki Ali Mirza, Sultan Yakub Mirza tarafından Receb-Şevval 894/1489 yazıyla birlikte Emir-i Divan-ı Padişah[31] görevine tayin edilmiştir.[32]

Karakoyunlulardan farklı olarak Akkoyunlularda güç ve mevki sebebiyle, başka bir ifadeyle bir şehzadenin topraklarını ve bölgesini ele geçirmek sebebiyle öldürüldüğü olayların görülmesidir. Akkoyunlu Devleti'nin ilk dönemlerinde 860/1456 yılında Cafer Mirza, yönetim yeri olan Erzincan'ı ele geçirmek isteyen Kasım b. Kara Yülük Osman tarafından katledilmiştir.[33] Bir örnek de Akkoyunlu Devleti'nin son dönemlerinden vermek mümkündür. Şeyh Hasan b. Köse Hacı, 909/1503 senesinde Yakub Can Mirza b. Dânâ Halil Mirza tarafından Şiraz'ı ele geçirmek için öldürülmüştür.[34] Ayrıca Yakub Can Mirza ise Kasım Bey Purnak'ı katlettiği için kan davası güden onun kardeşi Beşaret Bey Purnak tarafından öldürülmüştür (909/1503).[35] Karakoyunlularda ise bu tip bir katledilme vakası tespit edilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygın bir hale gelen siyaseten katl kavramının Akkoyunluların son dönemlerinde etkin hale gelmeye başladığı görülmektedir. Sadece hanedan üyeleri arasında yaşanan bu katl hadiselerinin dışında siyasi sebepler gereğince hükümdarlar tarafından öldürülme emrinin verilmesi, Akkoyunlularda Osmanlı tarzı ilk siyaseten katl hadisesine Göde Ahmed Mirza döneminde Hüseyin Alihanî'yi kişisel sebeplerden ötürü Muzaffer Purnak'ı katletmesi üzerine onun bu yersiz davranışları sonucunda Göde Ahmed Mirza tarafından öldürülmesiyle görülmektedir.[36] Bu hadisenin Osmanlı sarayında eğitim alan ve Osmanlı merkeziyetçi esasını Akkoyunlu topraklarında uygulamak isteyen Göde Ahmed Mirza döneminde gerçekleşmiş olması şaşırtıcı değildir.

Karakoyunlular ile Akkoyunlulardaki yaşanan hanedan üyelerinin katli konusundaki bir başka farklılık ise katledilen hanedan üyeleri arasındaki cinsiyet özelliğidir. Kadınların siyasal yaşamdaki etkinliği zaman zaman onların hayatlarına mal olmuş, bu faaliyetler neticesinde öldürülmüşlerdir. İslamiyet öncesi dönemdeki Türk devletlerinde de nadiren de olsa siyasette etkin rol üstlenen bazı kadınların katledildiği bilinmektedir. Bu hususta Asya Hun Devleti'nden Mo-tun (Mete Han)'un, Yüeçilere esir olarak gönderilip veliaht olarak kendi oğlunu ilan ettirmesinde etkin faaliyet yürüten üvey annesini öldürmesi örnek olarak verilebilir.[37] İslami dönem Türk devletlerinde de aynı sebeple bazı kadınların öldürüldüğü bilinmektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine bakıldığında ise Karakoyunlulardan 2 kadın hanedan üyesinin katledildiği görülmektedir. Bu hanımlardan ilki, Cihanşah Mirza'nın hanımlarından

[30] Gündüz, a.g.tz, s.51.

[31] Bu ifade günümüzde Genel Kurmay Başkanlığı anlamına gelmektedir.

[32] Woods, a.g.e, s.269.

[33] Tihranî, a.g.e, s.141; Woods, a.g.e, s.73-79.

[34] Həsən Bəy Rumlu, a.g.e s.382; Woods, a.g.e, s.207.

[35] Namiq Musalı, *I Şah İsmayılın Hakimiyyəti (Tarix-i Aləmara-yi Şah İsmayıl Əsəri Əsasında)*, Bakı 2011, s.150.

[36] Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.348; Altan Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârîh'inde Akkoyunlularla Alakalı Bilgiler", *Belleten*, C.71, S.260, Nisan 2007, s.62.

[37] Bahaddin Ögel, *Türlerde Devlet Anlayışı,* Ankara 1982, s.155.

Hatun Can Begüm'dür. Hatun Can Begüm, hayatını siyasi ve sosyal yaşamda aktif olarak geçirmiş bir kadındır. Kocası Cihanşah Mirza'nın ölümünden sonra devleti dirlik altında tutmak için çabalamış ve İskender Mirza'nın kızları ve oğlu Hüseyin Ali Mirza tarafından ele geçirilen Tebriz şehrini geri alarak üvey oğlu Hasan Ali Mirza'ya teslim etmiştir. Ne var ki onun bu güçlü siyasi duruşu karşısında kendisinden çekinen Hasan Ali Mirza, üvey annesi Hatun Can Begüm'ü kendi tarafgirliğini gütmesine rağmen Cuşin Kalesinden getirterek öldürtmüştür (873/1468-69).[38] Karakoyunlulardan katledilen bir diğer hanım ise Pir Budak b. Cihanşah'ın eşlerinden adı bilinmeyen hanımdır. Kaynaklara göre bu kadın, Halilullah Şirvanî'nin kızıdır ve esasında Elvend b. İskender'in haremine mensuptur ancak Elvend Mirza'nın öldürülmesiyle Pir Budak Mirza tarafından kendine nikahlanmıştır.[39] Bu hanımın öldürülmesinde etken olan sebep, Pir Budak Mirza'nın isyanı sırasında babasına karşı savunmasız kalması, ordusu kadar haremine de güvenmemesi etken olmuştur. Tihranî'ye göre, Pir Budak Mirza, bu dönemde nikahı altındaki başka hanımları da katletmiştir.[40] Kaynakların yetersizliği, tam olarak Karakoyunlularda kaç kadın hanedan üyesinin hayatını kaybettiğini saptamak konusunda durumu zorlaştırmaktadır. Örneğin İskender Mirza'nın eşlerinden biri olan Leyla Hatun'un Şah Kubad Mirza olan münasebeti ve Şah Kubad Mirza ile kurdukları ittifak ile İskender Mirza'yı öldürmeleri sonucunda Cihanşah Mirza tarafından İskender Mirza'nın katillerinin bazılarının ölümle cezalandırıldığı[41] bilinmekle birlikte Leyla Hatun'un bu andan sonraki akıbeti hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Aynı şekilde Cihanşah Mirza'nın ölümünden sonra Tebriz tahtını ele geçiren İskender Mirza'nın kızları Ârayiş ve Şah Saray begümlerin, hükümdar olarak ilan ettikleri erkek kardeşleri Hüseyin Ali Mirza'nın Hatun Can Begüm'ün kardeşi Kasım tarafından öldürülmesinden sonra Ârayiş ve Şah Saray begümlerin hapsettirildiği[42] bilinmesine karşın daha sonra katledilip katledilmedikleri hususunda kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Hatun Can Begüm'ün katledilmesi emrini veren Hasan Ali Mirza'nın adı geçen begümlerin de öldürülmesi yönünde emir verme ihtimali yüksek görünmesine karşın bu konudaki bilgiler yetersiz kalmaktadır.

Karakoyunlulara karşın Akkoyunlularda ise hanedanın kadın üyelerine karşı cana kast edici bir muamelenin uygulanmadığı söylenebilir. Öyle ki Sultan Yakub döneminde Şeyh Haydar'ın öldürülmesinden sonra Şeyh Haydar'ın eşi olan ve aynı zamanda Sultan Yakub Mirza'nın da ablası olan Halime Hatun/Alemşah Begüm çocuklarıyla birlikte İstahr Kalesine hapsettirilmiş[43] ancak burada kendisine saygıda kusur edilmeyecek bir şekilde ağırlanmıştır. Bunun dışında Sultan Halil Mirza'nın ölümünün ardından eşi Hani Hatun'un tebaadan bir kişi olan Çelebi Hüseyin ile evlendiğini duyduğunda Selçukşah Begüm bu duruma karşı çıkmış ve bu konuyu bir kengeş meclisi toplayarak, durumun ciddiyetsizliği karşısında öfkelenmiştir. *"Bre gayretsizler bu ne iştir bir raiyet benim gelinimle evlensin. Varıp ikisini de öldürelim."*[44] diyerek onların yakalanarak öldürülmesini istemişse de daha sonra Sultan Yakub Mirza tarafından bu talep reddedilmiştir. Böylece Hani Hatun ile Çelebi Hüseyin'in canları bağışlanarak onların affedildiği görülmektedir.

Karakoyunlularda ve Akkoyunlularda yaşanan hanedan üyelerinin katli meselesi hanedan mensuplarının öldürülme yöntemleri açısından ele alındığı zaman, kandaki kutsiyetlik olgusuna

[38] Tihranî, a.g.e, s.247; Müneccimbaşı Ahmed Dede, a.g.e, s.154.

[39] Tihranî, a.g.e, s.225.

[40] Tihranî, a.g.e, s.225.

[41] Tihranî, a.g.e, s.96-97; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.146.

[42] Tihranî, a.g.e, s.264; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.253.

[43] Örs, a.g.tz, s.89-92; Həsən Bəy Rumlu, a.g.e, s.325-327; Woods, a.g.e, s.143; Çetin, *a.g.m*, s.58.

[44].Muhy-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, İstanbul 2014, s.104-107; Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlu Devletinde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu", (Editör: Burak Kocaoğlu), *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Ankara 2019, s.421

her iki devlet bünyesinde de çoğu zaman riayet edildiğini, ancak Karakoyunluların ilerleyen dönemlerine doğru kanlı ölümlerin de meydana geldiğini söylemek mümkündür. Özellikle İskender Mirza ve Pir Budak Mirza'nın ölümlerinin hançerlenmek ve kılıçla öldürülmek suretiyle gerçekleştiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Akkoyunluların da son dönemlerine doğru başların kesildiğini, belinden ikiye ayrılmak suretiyle ölümlerin yaşandığına dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Ancak Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde gerçekleştirilen idam cezaları bilgisindeki eksiklik, bu hususu açık bırakmaktadır. Öyle ki Karakoyunlulardan 4 şehzadenin, Akkoyunlulardan ise 12 tanesinin yakalanarak idam edildiği bilgisine erişilmesine rağmen kaynaklardaki idam cezalarının tasvirlerinin ya da hangi şekilde gerçekleştiğinin bilinmemesi bu alandaki çalışmaları şimdilik yetersiz kılmaktadır.

5. SONUÇ

Gerek İslamiyet öncesi dönem Türk devletlerinde gerekse İslami dönem Türk devletlerinde görülen hanedan içi katledilmeler, Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran coğrafyalarında hüküm sürmüş Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de meydana gelmiştir. Moğolların Anadolu'ya ilerleyişi sırasında Anadolu topraklarına giren ve Doğu Anadolu bölgesinde yurt edinen Karakoyunlular ve Akkoyunlular, Orta Asya siyasi gelenek ve inançlarını bu coğrafyalarda yaşatmışlardır. Bununla birlikte eski Türklerdeki kut anlayışı, onların saltanatı algılayış biçimlerini derinden etkilemiş ve hükümdarlık yolunda eşit haklara sahip olan her bir hanedan üyesinin taht için birbirini öldürmesinde ve bu uğurda kanlar dökülmesinde etken olmuştur. Bu amaçla hem Karakoyunluların hem de Akkoyunluların ilk dönemlerinden son zamanlarına kadar her fırsatta isyanların yaşandığı, devletlerin iç siyasetlerindeki bu kargaşanın devletin güç kaybetmesinde büyük bir etken olduğu görülmektedir. Özellikle Akkoyunlu Devleti'nde Sultan Yakub Mirza'nın ani ölümünün ardından yaşanan taht kavgalarının arka planında aşiretler kavgasının varlığı, sık yaşanan hükümdar değişiklikleri, hem Akkoyunlu beylerinin başına buyruk davranışları hem de şehzadelerin bulundukları bölgelerde hükümdarlık ilan etme çabaları devletin hızla çökmesine neden olmuştur.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedan üyelerinin birbirini katletmesi, birçok açıdan benzer özellik taşıdığı gibi bazı farklılıkların varlığı da gözlemlenmiştir. Her iki devletin bünyesinde yaşanan bu katledilmeler başta kut anlayışının getirdiği inançla birlikte kandaki kutsiyete saygı gösterdikleri görülmekle birlikte zamanla bu hususu arka plana atarak kanlı ölümlerin gerçekleştiği bilinmektedir. Ortak bir kültürün varlığı, benzer devlet ve saltanat anlayışı sunarken, Akkoyunluların, Karakoyunlulardan daha uzun ömürlü oluşu, bunun dışında Akkoyunluların son dönemlerinde özellikle de Göde Ahmed döneminde Osmanlı Devleti'ndeki saltanat ve merkeziyetçilik anlayışından etkilenmiş olmaları her iki devlet arasındaki hanedan mensuplarının birbirini katlettiği olaylardaki farklılaşmaya neden olmuş görünmektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde görülen bu hanedan içi katledilmeler Türk-İslam devletleri arasından Türkiye Selçuklularında görülen hanedan içi katl hadiseleriyle yakın benzerlik göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akkuş, Fatma, *Akkoyunlu-Memlûk Münasebetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi., Ankara 2005.

Barbaro, Josaphat, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat,* (çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

Behrâmnejâd, Muhsin, *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, (çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer), Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Çetin, Altan, "Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlarla Alakalı Bilgiler". *Belleten, 71*/260 (2007), s.53-64.

Demirci, Tuğba, "Osmanlı Tarih Kitaplarında III. Mehmed'in Cülusunda Öldürülen On Dokuz Şehzade Meselesi" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5/9(2019), s.147-167.

Derviş Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âli Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi,* (haz. Ayşenur Kala), Kamer Yayınları, İstanbul 2013.

Devletşâh., *Şair Tezkireleri*. çev. Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye,* (çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

Əfəndiyev, Oqtay., v.d., *Azərbaycan Tarixi XIII-XVIII əsrlər,* Azərbaycan Mill Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Bakı 2007.

Emecen, Feridun, "Mehmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 28* (2003), s. 407-413.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2015.

Gündüz, Buket. *Kadı Ahmed Gaffârî'nin Târih-i Cihân- Âra İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar-Karakoyunlular-Akkoyunlular-Safevîler),* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2019.

Həsən Bəy Rumlu, *Əhsənüt-təvarix (Tarixlərin ən yaxşısı)*, (çev. Oqtay Əfəndiyev-Namiq Musalı), Uzanlar, Kastamonu 2017.

Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih III.* (çev. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1979.

İbn Bibi, *Selçuknâme I*, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 31. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

Kesik, Muharrem, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29* (2004) , s.58-59.

Koca, Salim, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211)", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5 (2016), s.25-67.

Koyuncuoğlu, Tülay, *İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile İlgili Kayıtlar,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

Merçil, Erdoğan, "Mesud b. Mahmud-ı Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29* (2004), s.346-347.

Minorsky, Vladimir, "Smert Sultana Yakuba", *Elm neşriyatı* (1987), s.155-156.

Muhy-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phonenix Yayınları, Ankara 2017.

Musalı, Namıq, *I Şah İsmayılın Hakimiyyəti (Tarix-i Aləmara-yi Şah İsmayıl Əsəri Əsasında)*, Nurlan, Bakı 2011.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaif'ül-Ahbar III*, Matbaa-i Âmire 1869.

Ögel, Bahaddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.

Örs, Derya, *Fazlullâh b. Rûzbihan-i Huncî ve Târih-i Âlem-arâyi Eminî'si,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi., Ankara 1999.

Özaydın, Abdülkerim, "Karahanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24 (2001), s.404-412.

Paydaş, Kazım, Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan, Burak Kocaoğlu (Ed.) içinde *Ak-Koyunlu Devletinde Siyasi Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu* (s. 413-428), Berikan Yayıncılık, Ankara 2019.

Sümer, Faruk, *Kara Koyunular (Başlangıçtan Cihanşah'a kadar)*, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1992.

Uzunçarşılı, İsmail. H., *Osmanlı Devleti Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Woods, John E., *The Aqqoyunlu: Clan, Confederation, Empire*, The University of Utah Press, Salt Lake City 1999.

Yazar, Nurullah, "Kirman Meliki Kavurd Beyin Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10/19 (2011), s. 221-237.

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUMELİDE YAŞANAN HAREKETLİLİKLER VE MEYDANA GELEN GÖÇLER

MOBILITIES IN RUMELI IN THE SECOND HALF OF THE XVI CENTURY AND THE MIGRATIONS OCCURRED

Dr. Osman KİMYA
Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
ORCID No: 0000-0003-4168-5224

ÖZET

Göç olayları ilk çağlardan itibaren insanların yaşamlarında belirgin olmuş ve şekillendirmiştir. Meydana gelen göçler gönüllü ya da zorunlu olması fark etmeksizin yaşanılan coğrafyadaki insanları derinden etkilemiştir. İnsanlık tarihi kadar eski olan göç hareketleri devletlerin demografik yapısını, siyasî durumunu, kültürel şeklini ve iktisadî temelini teşkil eden önemli bir faktör olmuştur. İnsanların bir yerden başka bir yere göç etme hareketi olarak tanımlanan göçlerin yapısında da zamanla yenilikler ve değişimler olmuştur. Tarihin ilk dönemlerinde yaşanan göçlerin sebeplerine bakıldığında savaşlar, kıtlıklar, iklim koşulları, bulaşıcı hastalıklar ve hayvanlara otlak alanları bulmak şeklinde kategorize edilirken, günümüze doğru geldikçe iktisadî, siyasî, eğitim, dinî, kültürel özellikler ve sanayileşme gibi sebeplerin daha çok etkili olduğu görülmüştür. Göç hadiseleri tarihte ve özellikle Türk tarihinde sık görülen sosyal bir durum olmuştur. Çeşitli Türk boyları nüfuslarının artmasıyla beraber yeni yerlere göç etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti de bir şekilde bu göçlerden nasibini almıştır. Bu bazen devletin bir politikası şeklinde tezahür ederken bazen de devlet iradesi dışında yaşanan birtakım olaylar neticesinde meydana gelmiştir. Kuruluş döneminde yaşanan göçler, genelde devletin siyasî amaçları çerçevesinde olmuştur. Devlet, Rumeli'de fetihler yapmasıyla beraber fethedilen topraklara Anadolu'dan yeni kitleleri sevk ederek onları iskân etmeye çalışmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde Rumeli topraklarında halen hareketliliklerin olduğu ve devlet tarafından iskânların yapıldığı görülmektedir. Çalışmada özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli'de yaşanan hareketlilikler ve bunun neticesinde meydana gelen göçler verilecektir. Ayrıca yaşanan göçlerin yanında yapılan iskânlar da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli, XVI. Yüzyıl, Göç, İskân.

Abstract

Migration events have been prominent and shaped in the lives of people since the early ages. Regardless of whether they are voluntary or compulsory, the migrations that have taken place have deeply affected the people in the geography they live in. Migration, which is as old as human history, has been an important factor in the demographic structure, political situation, cultural form, and economic basis of states. There have been innovations and changes in the structure of migration, which is defined as the movement of people to migrate from one place to another. When we look at the causes of migration in the first periods of history, it has been categorized as wars, famines, climatic conditions, infectious diseases, and finding grazing areas for animals. Migration events have been a common social situation in history and especially in Turkish history. Various Turkish tribes started to migrate to new places with the increase in their population.

The Ottoman Empire somehow got its share from these migrations. While this was sometimes manifested as a policy of the state, sometimes it occurred as a result of some events that

occurred outside the will of the state. Migrations during the establishment period were generally within the framework of the political aims of the state. With the conquests in Rumelia, the Ottoman Empire tried to resettle them by sending new masses from Anatolia to the conquered lands. When it comes to the 16th century, it is seen that there were still activities in Rumelia, and settlements were made by the state. In the study, especially since the second half of the XVI century, the movements in Rumeli and the resulting migrations will be given. In addition to the migrations, the settlements will also be discussed.

Keywords: Ottoman Empire, Rumelia, XVI Century, Migration, Settlement.

1.GİRİŞ

Göç kavramını, birey ya da kitlelerin, sosyo-iktisadî, siyasî, dinî, coğrafî ve benzeri birtakım sebeplerden ötürü yer değiştirme hareketi olarak tanımlamak mümkündür (Akkaya, 1979: 23). Tarihte yaşanan göçler neticesinde birçok yeni devlet kurulmuş ve var olan birçok devlette yıkılmıştır. Hatta dönem dönem meydana gelen yoğun göçler sonucunda devletlerin haritalarında (kavimler göçü vb.) birçok kez değişiklikler olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun da bu şekilde meydana gelen göçler sonucunda olduğu malumdur. Türkmen boyları çeşitli nedenlerle Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya kitleler halinde gelip yerleşmişlerdir. Osmanoğulları da bu göçlerle Anadolu'ya gelerek Ahlat ve civarına yerleşmişti. Anadolu'da Moğol istilasının başlamasıyla Türkmen boylarının yeniden batıya doğru bir göç serüveni başlamıştı. Batı Anadolu'ya aşiretiyle göç etmek durumunda kalan Ertuğrul Bey'e Selçuklu sultanı tarafından yurt olarak Domaniç ve Söğüt verilmişti (Aşıkpaşazâde, 2018: 71-7; Neşri, 1949: 65). Söğüt ve Domaniç havalisinde babasından beyliğin idaresini devralan Osman Bey, Bizans içerisinde yaşanan taht mücadeleleri ve çatışmaların da etkisiyle batıya doğru sınırlarını genişletmeye başlayarak kendi adıyla anılacak olan devletin kuruluşunu sağlamıştır.

Beyliğin Balkanlarda kısa süre içinde büyük fetihler yaparak büyümesinin ve genişlemesinin temelinde pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin en önemlisi devletin ilk zamanlardan itibaren yaptığı fetihlerde gaza endeksli hareket etmesiydi. Devletin gaza eksenli hareket etmesi İslamiyet'in Balkanlarda daha rahat yayılmasını sağladı. Bu durum dönemin kaynaklarına da yansımıştır. Mehmed Neşri, Sultan Orhan'ın fetih hareketleri sonunda düşüncelerini eserinde aktarırken "*Ben ol diyardan zulmet-i küfri görütüp nuru islam ile münevver kılayın didi"* şeklinde kaydetmiştir (Neşri, 1949: 173). Osmanlı Devleti, gaza endeksli fetihler yaparken fethedilen yerlerdeki ahaliye dinini yaşama noktasında herhangi bir sıkıntıya mahal vermemiştir. Yerinde kalmak isteyen gayrimüslim ahali belirlenen vergiler karşılığında Osmanlı tebası olarak kabul edilmiş ve hakları korunmuştur.

Devleti'nin Rumeli'de yaptığı fetih hareketlerinin başarılı olmasında diğer bir etkende idarecilerin izlediği "istimâlet" politikası olmuştur. İstimâlet, kavram olarak gönül çekme, teselli etme veya kendine meylettirme olarak tanımlanmaktadır (Develioğlu, 2010: 528). Osmanlı Devleti gayrimüslim ahaliye hoşgörülü davranarak, belirli vaatlerle daha rahat şekilde itaat altına almıştır (İnalcık, 2012: 1-10; İlgürel, 2001: 362). Osmanlı padişahları, Rumeli'de bulunan gayrimüslim ahaliye mal ve can garantisi olan ahitnâmeler ile istimâlet politikasını uygulamıştır. Devlet, gayrimüslim ahaliye verdiği ahitnâmelerde kendi egemenliklerini tanımaları durumunda malları, canları ve dinlerini teminat altına almaktaydı (İnalcık, 2012: 4). Bu şekilde ahitnâmelerle Rumeli'de ahali üzerinde etkin bir güven ve istimâlet sağlanması devletin yapacağı fetihlerin önünü açmıştır.

Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran bir diğer etken ise Balkanlarda ve Anadolu'da ki siyasî bölünmüşlük olmuştur. Balkan devletlerinin içinde bulunduğu siyasî bölünmüşlük XIII. ve XIV. yüzyıllarda önemli bir etken olmuştur. Anadolu ve Rumeli'de mevcut olan devletlerin siyasî durumları ve parçalanmışlıkları, Anadolu'da yaşanan Moğol istilası sonrasında Selçuklu Devleti'nin parçalanmaya başladığı dönemlerde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde pek çok küçük beyliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlılar, bu durumu fırsata çevirerek sistemli halde Bizans topraklarını fethetmeye başlamıştı. Aynı zamanda Anadolu'da Karesioğulları Beyliğini egemenlik altına alınmasıyla Osmanlılar sınırlarını Çanakkale Boğazı'na kadar genişletmişti (Aşıkpaşazâde, 2018: 313; Lütfi Paşa, 2001:158).

Balkanlarda durum daha da karışık bir haldeydi. Bizans İmparatorluğu devam eden taht kavgaları ve iç karışıklıklarla uğraşmaktayken, Sırbistan, Bulgaristan ve Eflak prenslikleri ise varlıklarını devam ettirebilmek adına birbirleriyle mücadele halindeydiler (Aktepe, 1953-a: 299). Bölgede güçlü ve dirayetli bir devletin olmaması Osmanlılar için önemli bir avantaj olmuştur.

2.KURULUŞTAN 1566'YA KADAR RUMELİ'DE FETİH VE İSKÂN

Karışıklık içerisinde bulunan Bizans'ın, Sırplara karşı Orhan Bey'den yardım istemesi ise iki devlet arasında bir yakınlaşmanın olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, Bizans Kralına yaptıkları yardımlar neticesinde İmparator, kızı Theodora'yı Sultan Orhan'la evlendirmişti. Bizansların ikinci defa yardım istemeleri karşılığında ise Orhan Bey, Çimpi kalesini istemişti. Bizanslar, Sırplarla mücadeleleri bittikten sonra Çimpi Kalesini Orhan Bey'den geri istese de, Süleyman Paşa'nın gayretleriyle Gelibolu'da bulunan Çimpi kalesi 1352'de kalıcı olarak Osmanlıda kaldı (Aktepe, 1993-b: 317; Baştav, 1999: 171). Rumeli'de ilk göç ve iskân faaliyetinin bu sırada yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kale bulunduğu konum itibariyle devlet için ileriki dönemlerde Rumeli'de yapılacak fetih hareketlerine üs konumunda olmuştur. 1354'de ise Gelibolu'da şiddetli bir zelzelenin meydana gelmesi sonucunda burada bulunan kasaba ve köylerin tamamen boşalması neticesinde, Osmanlı Devleti bölgenin tamamını kısa sürede bir dirençle karşılaşmadan fethettiği anlaşılmaktadır (İnalcık, 1999: 64). Süleyman Paşa, fethedilen topraklara kalıcılığı temin etmek maksadıyla Anadolu'dan topraksız olan Türkmenleri getirerek iskân etmiştir (Aşıkpaşazâde, 2018: 313; Hadidî, 1991: 75).

Rumeli'de başlayan fetih hareketleri Osmanlı Devleti için dönüm noktası olmuş ve yapılan fetihler devletin Balkanlara doğru genişlemesini sağlamıştır. İleride yapılan fetihlerinde bu minvalde olmasına temel olmuştur (İnbaşı, 2017: 1242). Rumeli topraklarına geçen Türk kuvvetleri, burada yapılan fetihler akabinde Hristiyan halkın terk etmek durumunda kaldığı arazilere Anadolu'dan konar-göçer olan göçebe aşiretleri getirerek iskânlarını sağlamıştır. Devlet bu şekilde yaptığı iskân faaliyeti ile Rumeli de kalıcılı olmayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti, fethettiği toprakların güvenliğini temin etmek adına iyi uygulanmış bir iskân metodu ve toplu şekilde sürgün yöntemini kullanmış. Fetihlerin devam ettiği ilk senelerde Anadolu'nun birçok bölgesinde akın akın gelen Türkmen boylarını, Osmanlı Devleti, gönüllü şekilde göçlere teşvik etmeye çalıştı. Bu kitleleri Rumeli tarafına sevk ederek iskânlarını sağlamış ve ele geçirdiği şehir, kasaba ve köylerde sistemli şekilde iskân politikası takip etmiştir (İnbaşı, 2017: 1242, Aktepe, 1953-a: 299).

Rumeli'de Sultan I. Murad devrinde de Kavala, Serez ve Drama fethedilerek, Saruhan'da bulunan bazı yörük grupları getirilerek, burada iskân edildi (Oruç Bin Adil, 1925: 24). Aynı zamanda Edirne fethedilerek yine devletin merkezi haline getirildi, imarı ve iskânı için çalışmalar yapıldı (Aşıkpaşazâde, 2018: 322-323). Devlet merkezinin de Rumeli'ye geçmesiyle beraber fetihler daha da hız kazandı. Filibe, Köstendil, İştip, Manastır ve Ohri

fethedilerek Osmanlı Devleti tarafından buralara uygun şekilde iskânlar yapıldı (Ercan, 1989: 5). Yıldırım Bayezid devrinde Filibe'nin fethedilmesiyle Menemen Ovasında devlete karşı asi davranan tuz yasağına uymayan bazı aşiretler sürgün edilerek Filibe ve havalisine iskân edildi (Aşıkpaşazâde, 2018: 322-323; Şahin, 1987: 250). Teselya'nın fethedilmesiyle yine Anadolu'dan büyük oranda göçmenler getirilerek yerleştirilmişti (Anonim, 1992: 48-49; Halaçoğlu, 1974: 89-100). Bu fetihlerle Rumeli coğrafyasına göçebe ve topraksız Türkmenler nakledilerek, planlı şekilde iskânlar yapılmıştır. Fethedilen topraklara yerleşen Türkmenler kendi adlarıyla yeni köyler ve kasabalar tesis etmişlerdir (Aktepe, 1953-a: 301).

XV. yüzyılın başlarında yine Çelebi Mehmed'in Samsun'u fethetmesinden sonra İskilip'deki Tatarları Filibe yöresine yerleştirdiği (Sümer, 2011: 168-170), aynı şekilde Fatih'in vezirlerinden Gedik Ahmed Paşa'nın da Kastamonu ve Sinop'u almasından sonra İsfendiyaroğlu İsmail Bey'i bütün cemaatiyle beraber Filibe havalisine iskân ettirdiği anlaşılmaktadır (Tursun Bey, 1977: 107-108; Uzunçarşılı, 1988: 25). II. Murad devrinde Bizans İmparatorluğunun ikinci önemli kenti olan Selanik'in fethedilmesiyle Osmanlı Devleti artık Balkanların en büyük hâkimi durumuna gelmişti (Aşıkpaşazâ, 2018: 386; Ruhi Çelebi, 1992: 439). Ayrıca İstanbul'un fethiyle beraber Rumeli'de ki Ortodoks ahali Osmanlı tebası durumuna gelmiştir (İnbaşı, 2017: 1249).

Fatih Sultan Mehmed'den sonra Osmanlı tahtına geçen II. Bayezid devrinde ise fetih politikası Cem Sultan hadisesinden dolayı sönük geçmiştir (Lütfi Paşa, 2001: 189-196). XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde I. Selim devrinde daha çok doğuya yönelik seferler yapılmasından ötürü Rumeli'de fetih hareketi durgun geçmiştir. Ancak kendisinden sonra başa geçen oğlu I. Süleyman babasının aksine tekrar batıya yönelmiştir. Balkanlardaki Osmanlı egemenliği daha da zirveye çıkmış I. Süleyman zamanında Belgrad ve Rodos alınmış, Macaristan'da Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır (İnbaşı, 2017: 1250),

3.KLASİK DEVLET YAPISININ SARSILMASININ EMARELERİ

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlette merkezi otoritenin sarsılma emareleri göstermesi, kuruluş zamanlarından itibaren devam eden fetih ve cihad endeksli devlet politikasını zedelemeye başlamıştır. I. Süleyman'ın saltanatının son senelerinde uluslararası koşullar Osmanlı Devleti için elverişsiz hale gelmeye başlamıştı. 1565'te Malta başarısızlığı, 1566'da Macaristan'a yapılan son sefer, devletin Orta Avrupa ve Akdeniz'de ilerlemesinde bir duraklamanın başlangıcını simgeler (İnalcık 2015: 46). I. Süleyman'dan sonra 1566-1574'te başa geçen II. Selim, atalarının aksine seferlere çıkmadan Topkapı Sarayında vefat etmiştir. Bu döneminin en önemli fetih olayı Kıbrıs Adası'nın fethedilmesi olmuştur. Devlet işlerinin önemli bölümünü Sokullu Mehmed Paşa'nın üstlendiği malumdur. Aynı zamanda ilerde sarayla bütünleşen ve saraydan çıkmayan padişah tipinin de ilk örneğidir denilebilir (Emecen, 2016: 15).

Osmanlı Devletinde klasik dönemde devletin iki temel kurumu kul ve timar sistemiydi. Bu iki sistem devletin askerî yapısını politik düzenini, toprağı kullanma biçimini ve vergi sistemini tanımlayarak, devletin bütün toplumsal ve politik yapısını belirlemekteydi. Bunların çözülmesini dönemin yorumcuları, devletin gerilemesinin temel nedenleri olarak görmüşlerdir (İnalcık, 2015: 52). Devletin temel dinamiği ve işleyişinin sağlayıcısı timar sistemi olmuştur. Osmanlı toprak rejiminin temeli olan timar sayesinde ahalinin durumu ve ödeyeceği vergi oranı belirlenmişti. Timar, devletin klasik çağında tarım ekonomisinde belirleyici bir unsur olmuş, devlet bununla toprağı idare etmenin yanında toprağın işletilmesi ve ziraî üretimin de devamlılığını sağlamaktaydı (İnalcık, 2012: 169). Ancak 1550'lerden sonra timarlar artık sarayda rütbelilerin eline geçti ve istedikleri şekilde dağıtılmaya başlandı. Bir kısım timarda

ahaliye rüşvet olarak verilmekteydi. Neticede devletin temel yapı taşı olan timarın bozulması beraberinde birçok sorunu getirmekteydi (İnalcık, 2015: 52). Sefere çıkılırken timar sahipleri, elindeki timarın büyüklüğüne ve cinsine bağlı olarak gulam ve cebelü denilen askerleri, teçhizatlı şekilde sefere hazırlamak zorundaydı. Ağırlaşan mesuliyet timar sahiplerinin seferlerden kaçmalarına neden oldu (İnalcık, 2012: 170-172).

Osmanlı Devleti'nin iktisadî temeli tarıma dayanmaktaydı. XVI. yüzyılda başlayan mali sıkıntılar çözmek adına vergilerin artırılması ve hatta olağan üstü durumlarda alınan vergiler bile ahaliyi zor durumda bırakarak göçlere sevk etti. Bu göçlerden dolayı toprağı terk eden ahali çift bozanlık[1] denilen vergiyi ödemek zorunda kaldı. Ayrıca bu dönemde çift bozanlık hızla artmaya başladı. Topraktan gelir elde edemeyen ahali ya büyük şehirlere göç etti ya da üst düzey devlet görevlilerinin (bey, vezir vs.) yanlarında levent, sarıca ve sekban olarak çalışmaya başladı. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında baş gösteren mali bunalımlar birçok kurumda aksaklıklara ve bozulmalara sebep oldu (Solak, 2014: 6). Bunların dışında önemli bir problemde merkeze uzak bulunan sancak veya eyaletlerde bazı yöneticiler, voyvodalar veya vergi görevlileri devlet denetimi azalınca ahaliden kanunlar dışında vergiler almaya başlamasıydı. Bu durum yine ahalinin göç etmesine neden oldu. Alınan ağır vergiler dışında, rüşvet alma, adam kayırma, eşkıyalık ve benzer birçok durum devleti zor durumda bıraktı. Osmanlı'da devlet adamları artan yolsuzlukları ve bozulmaları ortadan kaldırmak adına önlemler almaya çalışmıştır. Ancak 1570'lerden sonra artık bunun önüne geçemediler (İnalcık, 2018: 324).

I. Süleyman'dan itibaren yaşanan şehzade kavgaları ve taraftarlar arasındaki mücadeleler devleti yıprattı. Merkezi otoritenin zayıflaması medrese talebeleri gibi yeni eşkıyalıkların zuhur etmesine neden oldu. Mali buhranların bu dönemde artması yeni birçok probleme yol açtı. Akçenin ayarının düşürülmesi ve ayarı düşük akçe ile maaşların ödenmesi devlet içerisinde çeşitli isyanların patlak vermesine sebep oluşturdu. Özellikle celali denen güruhun zuhur etmesi devleti, XVII. yüzyılın sonuna kadar uğraştırdı ve Osmanlı topraklarının tamamını etkileyecek bir isyan hareketinin başlamasına neden oldu. İran ve Avusturya ile yaşanan harplerin uzun sürmesi devletin mali yükünü daha da artırdı. Bu dönemde artık mali sorunların yanında birçok sorunla karşılaşan devlet uzun yıllar yaşanacak sıkıntılı bir döneme girmeye başlamıştı.

4.RUMELİ'DE MMEYDANA GELEN GÖÇLER VE YAPILAN İSKÂNLAR

Osmanlı Devleti, kuruluştan XVI. yüzyılın başlarına hatta ortalarına kadar da Rumeli'de fetihler yaptı. Fethedilen topraklara Anadolu'dan topraksız göçebe Türkmenleri istekli veya zorunlu şekilde getirerek iskân etmeye çalıştı. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlette yaşanan mali buhranlar ve sarsıntılar, devletin egemenliğinde bulunan Rumeli'deki toprakları da etkilemeye başladı. Rumeli'de çeşitli nedenlerden ötürü sorun yaşamaya başlayan ahali bölgeler arasında göç etmeye başlayınca, bölgede yoğun hareketlilikler yaşanmaya başlandı. Bu dönemde meydana gelen göçlere bakıldığında daha çok Rumeli'de bölgeler arasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihine ait arşiv kayıtları incelendiğinde Rumeli'de ilk hareketliliğin 1560'larda meydana geldiği anlaşılmaktadır. 5 Şaban 968 / 21 Nisan 1561'de yazılan bir hükümde Keşan'a tabi hali ve harap bir durumda olan Avlonya ve İzdin'de yaklaşık kırk hanenin göç ettiği anlaşılmaktadır. Keşan'da bulunan idarecilere yazılan talimatlarda göç eden bu hanelerin Keşan'a tabi uygun yerlerde iskân edilmesi istenmekteydi (A.DVNS.MHM. d. nr. 4, hk. 2176).

[1] *Çift bozan:* Osmanlıda toprak sahibinin toprağını terk etmesine verilen addır. Elindeki toprağı nedensiz şekilde bıraktığında çift bozan vergisi denilen bir vergi vermek zorunda kalırdı. (Barkan, 2001: 79).

Devlet, Rumeli tarafında bazen asi davranan ve ahaliye huzursuzluk veren bazı grupları zorunlu şekilde göç ettirerek uygun mahallerde iskân etmekteydi. Bu şekilde 1 Cemâziye'l-evvel 972 / 5 Aralık 1564'te Akkirman ve Dobruca'dan gelerek Kırım tarafına yerleşen Tatarlardan, fesad çıkartan ve ahaliye zarar verenlerin derhal başka bir yerde iskân edilmesi için talimat verilmişti (A.DNVS.MHM. d. nr. 6, hk. 463). Verilen talimatlarla Tatarlar, bulundukları topraklardan kaldırılarak başka yerlerde iskân edildiler.

Osmanlı Devleti'nde göç eden ahalinin tespit edilmesi hadisesi genelde tahrir işlemleri yapıldığında ortaya çıkmaktaydı. Devlet bir yeri fethettiğinde orada ilk iş olarak tahrir işlemini yaparak vergi mükellefi olan ahaliyi tespit edip defterlere kaydetmekteydi. Daha sonra bu topraklarda tahrirleri yine 30 yıl 40 yıl gibi (bu durum araştırmacılara göre değişiklik arz etmiş ve genel kabul 30 yılda bir tahrir işleminin yapıldığı şeklinde olmuştur) belli aralıklarla egemenliğindeki topraklarda tahrirler yaparak vergileri tespit ve tanzim etmeye çalışmaktaydı (Lütfi Paşa, 2017: 47). 11 Cemâziye'l-evvel 975 / 13 Kasım 1567'de Semendire, Alacahisar, İzvornik ve Vidin'de devlete ait vergileri toplamaya giden görevlilerin vergi vermekle yükümlü olan ahalinin noksan olduğunu fark etmiştir. Yaptıkları araştırmada Temeşvar'da vergilerin hane başına tahrir olunduğundan ahalinin Temeşvar'a göç ettiği ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti böyle bir duruma müsaade edilmemesi için idarecileri uyarmaktaydı. Çünkü bu durumda memleketin bir tarafı mamur edilmek istenirken diğer tarafının harap olmasına yol açacağından buna müdahale edilmesini istemişti. Temeşvar Beyine verilen talimatta göç yoluyla gelen ahalinin Temeşvar'a alınmamasını ve geçenlerinde geri topraklarına gönderilmesini emretmekteydi A.DVNS.MHM. d. nr. 4, hk. 2176).

Ahali bir sancak'ta veya eyalette alınan vergilerin diğer sancak ve eyaletlere oranla daha uygun olması halinde göç ederek gitmekteydi. 8 Cemâziye'l-âhir 975 / 10 Aralık 1567 tarihli bir arşiv kaydı incelendiğinde aynı durumun geçerli olduğu ve; "*Semendire re'âyâsın umûmen harâca ve koyun hakkına kaydolunup ve yılda beş-on kerre teklîfât olmağla mütehammil olmayup vilâyet-i Tımışvar'da ve Segedin ve Sirem ve Pojega sancaklarında re'âyâ filoriye kaydolunup; Bir evde on kâfir dahı olursa bir altun ile savılmak mukarrer. diyü eflak tâyifesi ol vilâyete gidüp lâkin Tımışvar ve Sirem ve Segedin ve Pojega sancakları tahrîr olunup re'âyâ harâc-u koyun hakkına kaydolunsa mîrîye kırk-elli yük akça sa'yolduğından gayri re'âyâ sancakdan sancağa gezmeyüp yirlerinde turmak mukarrerdür ve harâcîler geldükde mürde vü gîrîhtenün dahı yirinde kalanların almağla geçinmesi kolay yire göçerler"* (A.DVNS.MHM. d. nr. 7, hk. 519) ifadelerinden anlaşıldığı üzere Semendire ahalisi kendilerinden alınan haraç ve koyun vergilerinin fazlalığına tahammül edemeyerek bir bölümünün göç ederek Temeşvar, Segedin, Sirem ve Pojega'ya gittikleri anlaşılmaktadır. Ancak devlet göç eden ahalinin göç etmelerine izin verilmemesi için Semendire Bey'i Tur Ali Bey'e hitaben yazdığı hükümde; *Sen dahı gereği gibi mukayyed olup iskelecilere tenbîh ü te'kîd eyleyesin ki, min-ba'd bu yakadan öte yakaya re'âyâdan kimesne geçürmeyüp ve ubûra kâbil olan yirleri dahı âdemler koyup onat vechile hıfzitdüresin ki, berü yakadan öte cânibe re'âyâdan kimesne geçmelü olmaya. Ba'de't-tenbîh eslemeyüp geçürenlerün haklarından gelesin ve vilâyet kâtibine dahı tenbîh idesin ki, iç il re'âyâsından göçüp varanları yazmayup mukaddem göçenleri iç il kânûnı üzre yazdurasın"* hitabıyla göç edilen noktalara adam konularak sıkı kontrol edilmesini tembihlemişti. Ayrıca yörenin görevli kâtibine de daha önceden göç eden kişilerin tespit edilerek kanuna uygun halde geri gönderilmesini, eski topraklarında deftere yazılmasını ve vergilerin aynen tahsis edilmesini emretmekteydi (A.DVNS.MHM. d. nr. 7, hk. 519).

Rumeli topraklarında bazen ahalinin idarecilere haber vermeden toprağını terk edip firar ettiği de olmuştur. Nitekim 23 Ramazan 978 / 18 Şubat 1571'de Edirne ile Hasköy arasındaki

Kayaboğazı mevkiinde beş köy ahalisinin toprağını terk ederek göç ettiği dönemin yazışmalarından anlaşılmaktadır. Edirne beyine yazılan talimatta; "*mahall-i mezbûrdan firâr idenler her kande firâr itmişlerse anun gibileri girü yirlü yirlerine getürdüp temekkün-ü tavattun itdüresin; gelmeyüp ınâd idenleri yazup arzeyleyesin ki, küreğe konılalar"* denilerek göç eden köylerin ahalisinin nerede iseler bulunmaları, yerli yerinde iskân edilmeleri ve gelmemekte direnenlerin de kürek cezasına konulmaları istenmişti. Hükmün sonunda ise firar edenlerinin isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmişti (A.DVNS.MHM. d. nr. 12, hk. 85).

Kayıtlarda dikkat çeken önemli bir hadisede bazen bir yörenin ahalisinin devletten izin alarak bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmek istemesi olmuştur. Bu şekilde bir hüküm Kefe Beyi ve Taman Kadısına yazılmıştı. 24 Muharrem 979 /18 Haziran 1571'de yazılan hükümde Jana ahalisinden bazı Çerkes beyleri gelip kırk hane kadar ahalinin Taman ovasına göç etmelerine müsaade edilmesi için hüküm istemişlerdi. Kefe Beyine verilen hükümde göç etmek isteyen hanelerin, oturdukları yerde şer ve defter muktezasınca hukuk ve rüsumu eda eyledikçe kendilerine izin verilmesi ve üzerlerine taarruz edilmemesi, bir taarruz olursa da engel olunması için emir verilmişti (A.DVNS.MHM.d.nr. 21, hk. 83).

Devlet Rumeli'de vergi vermemek için dağlarda yaşayan ve vergi vermeyen ahaliyi tespit ettiğinde düz yerde iskân edilmesi için idarecilere emirler vermekteydi. Bu tarz bir hüküm 27 Şaban 983 / 1 Aralık 1575'de Delvine Beyi Bayezid Bey'e yazılarak; *"senki sancâk beyisin sancağın askeriyle üzerlerine varub varub dağbaşında olan mahallerinden kaldurub yine düzinde olan mekânlarına temekkün itturub mirîye âid olan rusûm ve hukûk ve cizyeden üzerlerinde ne mikdâr nesne kalmış ise bi kusûr tasil idub zimmetlerine bir akçe ve bir habbe bâkî koydurmayasın"* şeklinde Kruleş asilerinden Yonca köyü ahalisi, dağda isyanları yoksa ovaya indirilerek, düz yerde iskân edilmeleri ve varsa devlete vergi borçları tahsil edilmesi istenmekteydi (Döşemetaş, 2014: 221).

Rumeli'de eşkıyalık yapan bazı elebaşlarının da zaman zaman ahalinin vergi vermesini engelleyerek devlete karşı isyana sevk etmekteydi. Bu şekilde bir hüküm 19 Rabîu'l-evvel 985 / 6 Haziran 1577'de Ohri Bey'i Sinan Bey'e yazıldı. Hükümde 984 senesi avarız ve cizye vergilerini vermek istemeyen Moş Nahiyesi ahalisinden öncelikle zor kullanmadan vergilerini ödemeleri için uyarılmaları istenmekteydi. Ancak yapılacak uyarılara rağmen itaat etmezlerse köylerin vurulmasına izin verildiğini kaydetmekteydi. Köylerin üzerine gidilirken ahalinin esir edilmemesini, sadece müfsid ve elebaşı olanların cezalandırılmasını ayrıca düz yerlerde iskân edilmeleri vurgulanmaktaydı (A.DVNS.MHM. d. nr. 30, hk. 580).

Devlet, bazı durumlarda sınır bölgelerinde yaşayan ahalinin bir sınırdan başka bir sınır bölgesine göç etmesine engel olunmaması için idarecilere hükümler yazmaktaydı. Çünkü sınırlarda ikamet eden ahali göç ederek yeni bir sınır toprağına gittiğinden yeniden devlete ait olan topraklarda, sınır güvenliğini sağlamaktaydı. Bununla alakalı olarak 18 Rabîu'l-âhir 984 / 15 Temmuz 1576'da Kopan Sancak beyine bir hüküm yazılmıştı. Hükümde Eflak'tan Budin sancağına göç edip tehlikeli ve sınır yerleri şenlendiren ahalinin rahatsız edilmemesi ve hatta gerekirse düşman taarruzundan himaye edilmeleri için emir verilmişti. Aynı hükmün bir sureti ise Şimontorna Bey'ine gönderilmişti (A.DVNS.MHM. d. nr. 42, hk. 2000). Ancak Osmanlı Devleti her zaman bu şekilde oluşan göçlere izin vermemiştir. 8 Zi'lkâde 985 / 17 Ocak 1578'de Mohaç ve Budin beylerine yazılan bir hükümde Budin'de varoşlardaki köylerden ahalinin başka mahallere göç ettiği yazılmaktaydı. Hükümde göç eden ahalinin eski topraklarına döndürülerek kanunlarda belirlenmiş olan vergilerinin aynen alınmasına ve ahalinin düşman taarruzundan muhafaza edilmesi için talimat bildirilmişti (A.DVNS.MHM. d. nr. 33, hk. 4679).

Devlet adamları, bir yerde tahrir yapılacağı zaman tahrir görevlilerine ve tahririn yapılacağı yerin beyine verdiği emirlerde tahrirlerin adalet üzere olmasını özellikle belirtmekteydi. Bu durum yine dönemin kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. 15 Zi'lkâde 985 / 24 Ocak 1578'de Temeşvar Beylerbeyine gönderilen hükümde, Temeşvar'da yapılacak tahririn adalet üzere olmasını, ahaliye iskân hususunda güven verilerek başka yerlere göç etmelerine meydan verilmemesi istenmiştir. Ayrıca bu hükmün suretleri Morava, Çanad, Gule, Yanık ve Lipova sancak beylerine de gönderilmiştir (A.DVNS.MHM. d. nr. 33, hk. 493).

Bu dönemde göçler ile alakalı yazılan hükümlerde göç bölgesinde görevli bulunan kişilere, göç eden ahalinin rahatsız edilmeden defterlere kaydedilmesi ve yerleştiği yere vergileri verilmesi istenmekteydi. Budin Beylerbeyine ve Pojega idarecisine 20 Şaban 987 /12 Ekim 1579'da yazılan hükümde, ziraat edilecek arazisi olan köylere göç eden ahalinin vergi defterlerine yeni yerlerinin yazılması için emir verilerek, ahalinin göç teklifiyle rahatsız edilmemesi belirtilmişti (A.DNVS.MHM. d. nr. 40, hk. 324). Böyle durumlarda devlet göç eden ahaliyi rahatsız etmeden vergisini yeniden düzene bağlar ve göç ettiği yerde kalmasına müsaade ederdi.

Osmanlı Devleti sarsılmaların başladığı 1570'lerden sonra birçok yörenin idarecilerine gönderdiği hükümlerde ahalinin göç etmelerine müsaade etmemelerini ve hatta göç edilecek yolların tutulmasını istemekteydi. 27 Cemâziye'l-evvel 989 / 29 Haziran 1581'de Erdel Voyvodasına gönderilen talimatta Temeşvar ve sair yerlerden Erdel'e geçecek ahalinin Erdel'de kabul ve iskân edilmeyip, iade edilmeleri ve bu meselede taviz verilmemesi istenmekteydi (A.DVNS.MHM.d. nr. 42, hk. 840)

Merkezi idare, bazen göç eden ahaliye karışmadan, sadece ne suretle göç ettiklerine dair görevlilere hükümler yazmaktaydı. Böyle bir hüküm 5 Cemâziye'l-âhir 990 / 27 Haziran 1582'de Sirem beyine yazılmıştı. Hükümde Temeşvar'a göç eden ahalinin rahatsız edilmemesini, ancak göç etmelerinin sebeplerinin araştırılarak merkeze bildirilmesi istenmekteydi (A.DVNS.MHM.d. nr. 47, hk. 413). Artık XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da Avusturya ile yaşanan savaşlar ve Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan buhranlar, devletin egemenliğindeki topraklarında, bölgeler arasında sürekli hareketliliklerin oluşmasına neden olmaktaydı. 21 Zi'l-hicce 991 /5 Ocak 1584'te bu durumu yansıtan bir hüküm Lipova beyine yazılmıştı. Talimatta Temeşvar ve Lipova arasında bulunan bazı köylerin topraklarını terk ederek boş ve sakin yerlerde mütemekkin oldukları bildirilerek, bu şekilde göç edenlerin eski yerlerine iskân edilmesi istenmekteydi (A.DVNS.MHM.d. nr. 52, hk. 491)

Devlet ahaliyi uygun yerlere iskân ettikten belli bir müddet sonra yerlerini benimseyemeyen ahali yeniden göç etmekteydi. Avlonya sancağındaki kadılara 4 Cemâziye'l-evvel 993 / 4 Mayıs 1585'te gönderilen talimatlarda daha önce dağlardan düz yerlere indirilerek iskân edilen ahalinin yeniden dağlarda bulunan köylerine geri gittikleri bildirilmekteydi. İdarecilerden bu ahalinin yeniden ovalarda iskân edilmesi ve kabul etmezlerse durumun merkeze bildirilmesi istenmişti (A.DVNS.MHM.d.nr. 58, hk. 126). Çünkü bu tarz durumlarda merkezi idare bölgeye bir takım görevliler göndererek gerekirse güç kullanmaktan çekinmemekteydi. Budin beylerbeyine, kadısına ve defterdarına 15 Zi'lkâde 996 / 6 Ekim 1588'de yazılan talimatlarda bazı köylerin ahalisinin topraklarından göç ettikleri ve daha sakin, uygun ve boş arazilere yerleştikleri yazılmaktaydı. İdarecilere verilen talimatlarda göç eden ahalinin on yılı geçmemişse kaldırılarak eski köylerine iskân edilmeleri emredilmişti (A.DVNS.MHM.d.nr. 64, hk. 463). Şayet göç eden ahalinin göçleri üzerinde on yıl gibi bir zaman geçmişse, yerleşmiş olan ahalinin yeniden göç ettirilmesine razı olmayarak, idarecilere

rahatsız edilmemelerini sadece gittikleri yerlerde aynı şekilde vergilerinin takip edilerek tahsil edilmesini emretmekteydi.

5.SONUÇ

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde Rumeli'ye geçmesiyle beraber, fetih hareketlerine hız vererek, fethedilen topraklara Anadolu'dan yeni kitleleri sevk ederek, kalıcı şekilde iskân etmeye çalıştı. Bu iskân politikası kısmen sekteye uğrasa da XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etti. Yapılan iskânlar ve meydana gelen göçler, bazen devletin bir politikası şeklinde tezahür ederken bazen de devlet iradesi dışında yaşanan birtakım olaylar neticesinde meydana geldi. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle I. Süleyman'ın iktidarının son yıllarında devlet içerisinde birtakım sıkıntılar başladı. Şehzadeler arasında vuku bulan saltanat mücadelesini II. Selim kazandı. II. Selim atalarının aksine ordunun başında seferlere katılmayarak devlet içerisinde yeni bir padişah tipinin oluşmasına neden oldu. Bununla beraber devlette başlayan mali sıkıntılar ve devletin diğer kurumlarında görülen bozulmalar giderek artmaya başladı. Aynı zamanda Osmanlı-İran savaşları ve Osmanlı-Avusturya savaşları devleti malî, siyasî ve askerî alanda hayli yıprattı. Osmanlı parasının değer kaybetmesi mali yükü artırdı. Yaşanan sıkıntılar Rumeli'de devlete ait olan topraklarda da kendisini iyice hissettirdi. Özellikle Rumeli'de bu dönemde başlayan hareketliliklerin sonraki yüzyıllarda da devam ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Rumeli'de bu sorunlardan dolayı bölgeler arasında göçler meydana gelmeye başladı.

Osmanlı Devleti bölgedeki idarecilere hükümler göndererek göçleri engellemeye ve ahalinin problemlerini halletmeye yönelik tedbirler almaya çalıştı. Ancak Anadolu başlayan suhte ayaklanmaları ve sonrasında ortaya çıkan celali eşkıyaları devlet için önemli bir sorun oldu. Patlak veren isyan ve eşkıyalık faaliyetleri, Rumeli'de ki toprakları da etkiledi. Osmanlı Devleti göç eden ahaliye sıkıntı vermeden eski topraklarında yeniden iskân etmeye çalıştı. Göç eden ahalinin on yıldan fazla göç etmişlerse yeniden göç ettirilmelerine müsaade etmeyerek idarecilere bu doğrultuda hükümler göndererek talimat verdi. Fakat devletin kuruluş ve yükseliş zamanlarında Rumeli'de yaptığı iskân faaliyetlerini bundan sonra artık başarılı şekilde yapamadı. Sadece meydana gelen göçleri engellemeye yönelik tedbirler almaya çalışarak, bölgedeki idarecileri bu mesele ile alakalı sürekli talimatlar gönderdi. XVII. yüzyıla gelindiğinde durum daha da kötüleşerek artık kuruluştan XVI. yüzyılın ortalarına kadar sürekli Rumeli tarafına göçmen naklederek iskânlar yapan Osmanlı Devleti, bu dönemden sonra artık tam tersine Rumeli'de göç yoluyla gelmeye başlayan göçmen kitlelerini durdurmaya yönelik tedbirler almaya başladı. Gelen göçmenleri yine Rumeli tarafında uygun mahallerde iskân etmeye çalıştı.

KAYNAKLAR

1. BOA. A.DVNS.MHM. d. nr. 4, hk. 2176; d. nr. 7, hk. 519; d. nr. 42, hk. 2000; d. nr. 33, hk. 4679; d. nr. 33, hk. 493; d. nr. 40, hk. 324; d. nr. 47, hk. 413; d. nr. 6, hk. 463; d. nr. 30, hk. 580; d. nr. 42, hk. 840; d. nr. 52, hk. 491; d.nr. 58, hk. 126.
2. Akkaya, T., (1979), Göç Ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
3. Aktepe, M. M., (1953), "XIV ve XV Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", Türkiyat Mecmuası, Cilt 10, İstanbul: 299-305.
4. Aktepe, M. M., (1993), "Çimbi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 8 , Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 317-318.
5. Anonim, (1992), Tevârih-i Âli Osman (Giese Neşri), Haz: Azamat, N., Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

6. Aşık Paşazâde, (2018), Tevârîh-i Âli Osman (Osmanoğullarının Tarihi), Haz: Saraç, Y. – Yavuz, K., 5. Baskı, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.
7. Barkan, Ö. L., (2001), XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt 1, Haz: Özdeğer, H., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
8. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1996), 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 /1570-1572), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
9. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1998), 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 /1567-1569), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
10. Baştav, Ş., (1999), "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa", Osmanlı, Cilt 1, İstanbul. 169-175.
11. Develioğlu, F., (2010), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
12. Döşemetaş, Ö. (2014), 27 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-140), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.
13. Emecen, F. M., (2016), İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları, Cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
14. Ercan, Y., (1989), Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
15. Hadidî, (1991), Tevârih-i Âli Osman (1299-1523), Haz: Öztürk, N., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
16. Halaçoğlu, Y., (1974), "Teselya Yenişehri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma", Güneydoğu Araştırmaları Dergisi, Sayı 2-3, İstanbul: 89-100.
17. İlgürel, M., (2001), "İstimâlet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, İstanbul: 362-363.
18. İnalcık, H., (1999), "Osmanlı Tarihine Toplu bir Bakış", Osmanlı, Cilt 1, Ankara: 37-117.
19. İnalcık, H., (2012), "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", GAMER, Cilt 1 (1): 1-10.
20. İnalcık, H., (2015), Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), 20. Baskı, Çev: Sezer, R., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
21. İnalcık, H., (20189, Devlet-i Aliyye, Cilt 1, 61. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
22. İnbaşı, M., (2017), "Osmanlı Devletinin İskân Politikası ve Rumeli", Geçmişten Günümüze Göç, Cilt 2, Editör: Köse, O., Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun: 1241-1250.
23. Lütfi Paşa, (2001), Tevârih-i Âli Osman, Haz: Atik, K., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
24. Lütfi Paşa, (2017), Asafnâme, Haz: Uğur, A., Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
25. Mehmed Neşri, (1949), Kitâb-ı Cihânnümâ, Haz: Unat, F. R. – Köymen, A. M., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
26. Oruç Bin Adil, (1925), Tevârih-i Âli Osman, Babinger Neşri, Hannover.
27. Ruhi Çelebi, (1992), Ruhi Tarihi (Oxford Nüshası), Haz: Yücel, Y. - Cengiz, H. E., Belgeler, 14 (18), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
28. Solak, Ö. S., (2014), Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Suhte İsyanları (1558-1576), Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Muğla.

29. Şahin, İ., (1987), "XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Mehmet Eröz'e Armağan, Sayı 48, Haziran, 250-251.
30. Tursun Bey, (1977), Târih-i Ebu'l Feth, Haz: Tulum, M., Baha Matbaası, İstanbul.
31. Uzunçarşılı, İ. H., (1988), Anadolu Beylikleri ve Ak Koyunlu, Kara Koyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ'NE GÖRE XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE BEKÂR ODALARI VE İŞLEVLERİ

ACCORDING TO EVLIYA CELEBI TRAVEL BOOK IN THE XVII CENTURY SINGLE ROOMS AND ITS FUNCTIONS IN THE OTTOMAN STATE

Dr. Osman KİMYA
Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
ORCID No: 0000-0003-4168-5224

ÖZET

İnsanoğlu geçmişten beri çalışma imkânlarının az olduğu ya da hiç olmadığı bölgelerden çalışma ortamının daha yoğun olduğu kentlere iş amacıyla göç etmiştir. Yapılan iş göçü nedeniyle büyük kentlere göç eden insanlar, çalışma süreleri boyunca kalacak uygun mekân arayışında olmuştur. Bu durum ise bekâr odaları denilen sadece bekârların bir arada kaldığı küçük mekânların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bekâr sözlükte; evlenmemiş veya ergen kişi anlamına gelmektedir. Kelime ile ilgili farklı tanımlar da yapılmıştır. Evli olduğu halde iş bulmak maksadıyla büyük kentlere göç edenler de bekâr olarak tanımlanmıştır. Yine evli olup ailesinden uzakta yaşayan kişi, bekâr olarak adlandırılmıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarında ise kelime mücerred olarak telaffuz edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bekâr odaları XVI. yüzyılın başlarına kadar da nadir görülmüştür. Fakat XVI. yüzyılda özellikle İstanbul ve Bursa gibi büyük kentlerde bu mekânların sayısında artış olmuştur. Taşrada bazı insanlar geçim derdi veya başlık parası biriktirme gibi nedenlerle büyük kentlere göç etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca başlayan celali ayaklanmaları Anadolu'da birçok bölgede işsiz insanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu şekilde işsiz kalan insanlar, iş bulmak maksadıyla büyük kentlere göç etmiştir. XVI. yüzyılın son çeyreği ve XVII. yüzyılda ise bu tarz göçlerde önemli derecede artış görülmüştür. Göçlerden ötürü büyük kentlerde nüfus artışları görülmüş ve bu durum düzensiz şekilde yerleşmeye neden olmuştur. Göçler sonucunda kentlerde bekâr odalarının sayısında da artışlar olmuştur. Çalışmada XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bulunan bekâr odaları ve bu odaların işlevleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın genelinde Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme eserinde verdiği bilgiler temel kaynak olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Göç, Bekâr Odaları, Evliya Çelebi, Seyahatnâme.

Abstract

Since the past, human beings have migrated for business purpose from regions where there are few or no working opportunities to cities where the working environment is more intense. Because of job migration big cities have been in search of a suitable place for people who migrated to stay during their working period. This situation has led to the formation of small spaces, called single rooms, where only singles stay together. single means, an unmarried or adolescent person in the dictionary. There are also made different definitions of the Word. At the same time, People who were married but for the purpose to find a job migrate to big cities are defined as a single. Moreover, a person who was married and lives away from her family is called single. In the Ottoman archive, the word was pronounced as mücerred.

Single rooms were rare in the Ottoman Empire until the beginning of the 16th century. However, in the XVI century, there was an increase in the number of these places, especially

in big cities such as Istanbul and Bursa. Some people in the countryside had to migrate to big cities for reasons such as living problems or saving money. In addition, the Celali revolts that started led to the emergence of unemployed people in many regions of Anatolia. Thus and so, unemployed people migrated to big cities in order to find a job. There was a significant increase in such migrations In the last quarter of the XVI century and the XVII century. Due to these migrations, population increases were observed in big cities, which led to irregular settlements. As a result of these immigrations, there has been an increase in the number of single rooms in cities. In this study, single rooms in the Ottoman Empire in the XVII century and the functions of these rooms will be analyzed. Throughout the study, the information given by Evliya Çelebi in his Seyahatnâme will be considered as the main source.

Keywords: Ottoman State, Migration, Single rooms, Evliya Çelebi, Travel Book.

1.GİRİŞ

Bekâr sözlükte; hiç evlenmemiş veya ergen kişi anlamına gelmektedir. Kelime ile ilgili farklı tanımlar da yapılmıştır. Evli olduğu halde iş bulmak maksadıyla büyük kentlere göç edenler de bekâr olarak tanımlanmıştır. Yine evli olup ailesinden uzakta yaşayan kişi, bekâr olarak adlandırılmıştır (Develioğlu, 2010: 91; Pakalın, 1993: 129). Kelime Osmanlı terminolojisinde mücerred olarak telaffuz edilmiştir. Mücerred anlam olarak; yalnız, tek, soyulmuş, katışık ve karışık olmayan, çıplak ve yalınlığı ifade etmiştir (Develioğlu, 2010: 8223). Osmanlı Devleti'ne ait arşiv kayıtlarında kavram, en erken XV. yüzyılda tahrir defterlerinde mücerred olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde gelir sahibi olan bekâr erkeklerden alınan vergiye "*mücerred resmi*" yani bekârlık vergisi denilmekteydi. Osmanlı'da bekârların (mücerredlerin) vergi verme miktarı ve durumu, bulunduğu bölgeye göre değişmekteydi. Kanunnamelerde mücerred resmi ile alakalı "*mücerred (evlenmemiş bekâr), olan fukarâ-i reâyâ ve babasile olup müstakil kisb eden mücerrede derler, müstakil kisbi olmayana mücerred derler, kat'â resim alınmaz*" şeklinde geçmektedir (Barkan, 2001: 47; İnalcık, 1959: 41). Yeni-il kanuna göre Kengırı'de (Çankırı) bekârlardan vergi alınmamış ve bunlar tamamıyla vergilerden muaf tutulmuşlardır (Barkan, 2001: 76; İnalcık, 1959: 41-42).

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE BEKÂR ODALARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Mücerred resimlerinin umumiyetle XVI. yüzyılda daha geniş halde uygulandığı görülmektedir (İnalcık, 1959: 41-42). Aynı şekilde bekâr odaları da XVI. yüzyılın başlarına kadar da Osmanlı toplum yapısında nadir bulunmaktaydı. Fakat XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen iktisadî zorluklar, çeşitli iç karışıklıklar ve isyanlar bekâr odalarının sayında artışa neden oldu. Mali sıkıntılar artıkça bu dönemde ziraatla geçinen ahalinin üzerine yüklenen iktisadî yükte artmaya başladı. Mevcut vergilerin artırılması ve yeni vergilerin alınmaya başlaması köylerde ahalinin toprağı terk etmesine sebep oldu. Çift bozanlık denilen olay bu dönemde artış gösterdir. Köylerden kasaba ve kentlere doğru göçler giderek arttı ve büyük kentlerde insan yığınlarına neden oldu. İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa ve Ankara gibi büyük kentler ve çevrelerinde bundan ötürü bekâr odaları, gurbet taifesi ile dolmaya başladı (Akdağ, 1963: 68). Büyük çoğunluğu çift bozanlardan olan bekâr ve gurbet taifesi yüzünden Osmanlı toplumundaki dirlik düzenlik gittikçe bozulmaya başlamıştır. Özellikle Anadolu'da ve Rumeli'de güvenlik problemlerinin artmasıyla birlikte çiftini ve tarlasını terk etmek durumunda kalan bekârlar köylerinden ayrılarak büyük kentlere, iş umuduyla göç etmiştir.

Genel olarak kendilerine levend ismi verilen bu bekârların en çok göç ettikleri yerler İstanbul, Bursa, Ankara ve Edirne gibi büyük kentler olmuştur. Osmanlı toplum yapısında 1550'den sonra köylerde ve şehirlerde ortaya çıkmaya başlayan haramiler, levend ve suhte bölükleri

tamamıyla yine bekâr kişilerden oluşmaktaydı (Akdağ, 1963: 47; Artan, 2016: 27). Osmanlı toplumu içerisinde bu kadar kalabalık genç kitlenin gruplar halinde büyük kentlerde sonu gelmeyen bekârlık yaşamı sürmeleri toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir. Göç ettikleri büyük kentler, bu kitleler için daha önceki hayatlarında sağlam ahlâkî vasıflarını devam ettirmelerine imkân bırakmıyordu. Büyük kentlere olan göçler sonucunda XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bütün ümeranın kapıları binlerce bekâr sekbanların toplandığı birer yuva haline gelmeye başladı. Bölük bölük ulûfeye yazılarak, kalelere azap, yeniçeri, sipahi ve gönüllüler bekâr yaşamaktaydı. Köylerden şehirlere, geçinmek derdiyle gelen pek çok insan da buralardaki ömrünü bekâr geçirmek durumundaydı (Akdağ, 1963: 47).

Anadolu'dan büyük şehirlere göç ederek, iş arayan genç kitleler, kalacak mekânları olmadığından öncelikle vakıflara ait mekânlarda kalmaktaydılar. Bekâr göçlerinin büyük şehirlerde gittikçe artmasıyla beraber zamanla sadece bekâr kişilerin kalabileceği ve kaynaklarda bekâr odaları veya erkek odaları denilen mekânlar olmaya başladı (Güneş Yağcı, 2013: 67). Büyük kentlerde bu şekilde bekârların artması hırsızlık, içki âlemleri, eşkıyalığın artması, fuhuş ve birçok ahlaksızlığın artmasına elverişli ortam oluşturdu (Akdağ, 2013: 203). XVI. yüzyılın son çeyreği ve XVII. yüzyılda bekâr insanların büyük kentlere göçleri önemli derecede artış olması düzensiz nüfus artışına ve çarpık kentleşmeye neden oldu. Göçler sonucunda kentlerde bekâr odalarının sayısında da artışlar olmaya başladı. Bu durum büyük kentlerde bekâr odaları denilen hanların, büyük kar getiren mekânlara dönüşmesinin önemli bir sebebiydi. Bekâr odaları olan bu hanlarda yirmi, otuz veya daha fazla oda bulunabilmekteydi (Akdağ, 1963: 71). Odalarda genelde üç veya dört bekâr bir arada kalmaktaydı. Bu sayı mekâna ve duruma göre değişiklik arz etmekteydi. Bekâr odalarının sayısının artması büyük kentlerde ahlaki bozulmanın artmasına ve toplumsal yapının sarsılmasına neden olmaktaydı. Çünkü Anadolu'nun her tarafından işsiz kalan insanlar büyük şehirlere göç etmeye başlamıştı. Kentlerdeki kahvehaneler bekârların içip eğlendikleri batakhane haline gelmeye başladı. Anadolu'da gurbet ve çingeniyan taifesi, güzel kadınlar tedarik ederek bekârların çadırlarında eğlenceler düzenlemekteydiler. 1579'ten sonra Osmanlı Devleti'nde birçok bölgede, bekârların ahlaki bozulmalara sebep oldukları ve türlü şikâyetlerin merkeze yapıldığı dönemin arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır (Akdağ, 1963: 47; A.DVNS.MHM.d.nr. 30, 85).

Merkezi idare, yapılan şikâyetleri dikkate alarak, bekâr göçlerini engellemek adına dönem dönem emirler yayınladı. Hükümlerde özellikle kefilsiz şekilde büyük kentlere göç edenlerin eski yerlerine geri gönderilmesi vurgulanmaktaydı. XVII. yüzyıla gelindiğinde artan celali eşkıyaları, devleti uğraştıran mali buhranlar ve savaş cepheleri uzun sürmesi gibi nedenler göçleri daha da tetikledi. Bununla beraber göçlere bağlı olarak bekâr hanları ve odalarının sayılarında da artışlar devam etmekteydi. Bu odaların yüksek kira gelirinin olması ise zenginlerin iştahını kabartmaktaydı. Sultan IV. Murad'ın İstanbul'da uygulattığı tütün yasağıyla beraber kahvehanelerin yıktırılması ve yerlerine debbağ, nalband ve bekâr odalarının yaptırılması bunun en önemli göstergesiydi.

3.SEYAHATNÂME'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE BEKÂR ODALARI

Evliya Çelebi eserinde verdiği bilgilere göre 10 Muharrem 1020 / 25 Mart 1611'de İstanbul'da Unkapanı'nda doğduğunu kaydetmektedir. Osmanlı devlet kademelerinde birtakım hizmetler yapmıştır. Geniş bir hayal âlemine sahip olması ve seyahat arzusuna karşı konulmaz bir hale getirmiş olmalıdır. Eserinde seyahatlerinin nedeninin Muharrem 1040 / Ağustos 1630'da aşure gecesinde gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Rüyada İstanbul'da Yemiş İskelesi yakınında Ahî Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecanlanarak Resûl-i Ekrem'in elini öperken, "*Şefaat yâ Resûlellah*"

diyeceğine "*Seyahat yâ Resûlellah*" der. Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti ona müjdeler; cemaatte bulunan ashabın duasını alır; Sa'd b. Ebû Vakkās da gördüklerini yazması temennisinde bulunur. Gördüğü rüyayı yorumlatmasını eserinde şöyle aktarmaktadır: *"Oradan Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye varıp mübarek ellerini öpüp rüyamı onlara da yorumlattırdım. "On İki İmamın elini öpmüşsün, dünyada himmetli olursun, Aşere-i Mübeşşere ellerini öpmüşsün, cennete girersin, Çar-yar-ı güzinin mübarek ellerini öpmüşsün, dünyada bütün padişahlarla sohbet etme şerefine erip has nedimleri olursun. Ola ki Hz. Risalet'in cemalin görüp mübarek ellerini öpüp hayr duasını almışsın iki dünya mutluluğuna ulaşırsın. Ebi Vakkas oğlu Sa'd'ın öğüdü üzerine önce bizim İstanbulcığazımızı yazmaya gayret edip elinden geleni sarf eyle, 'Takdir edilen olur' fehvasınca sana da takdir olan nasibin elbette gelir" diye yedi cilt değerli nefis tarih kitapları hediye edip "Yürü işin rast gele, el-Fatiha" deyip hayır dualarıyla nasiplendik* (Evliya Çelebi, 2003: 5). Bu ifadelerle rüyasını Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Abdullah Dede''ye tabir ettirir, "*Sa'd b. Ebû Vakkās'ın nasihati üzere ibtidâ bizim İstanbul'cağızı tahrir eyle"* nasihatiyle önce doğduğu ve yaşadığı şehri gezmeye, gördüklerini yazmaya karar verir. Hayatını adadığı seyahati bu şekilde başladığı bilinmektedir (İlgürel, 1995:529-530).

XVII. yüzyılda hayatı boyunca Osmanlı topraklarını gezerek gördüklerini kaydeden Evliya Çelebi her gittiği yerde bekâr odalarından ve hanlarından sık sık bahsetmektedir. Seyahatnâme isimli eseri Osmanlı dünyasının geniş bir panoramasını ve yerleşim yapısını tarihi pencereden verir ve aynı zamanda yazarın seyahatle geçen ömrünü içerir. Eserini yazarken gezip gördüklerini kaydetmesinin yanında dönemin kaynaklarını da kullanmıştır (Tezcan, 2009: 16-17).

3.1.İstanbul'da Bulunan Bekâr Odaları

Eserinde ilk Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'dan başlamakta ve burayla alakalı bilgiler vermektedir. İstanbul içinde bulunan mücerred yani bekâr odalarında idari düzenin sağlanması için odabaşıları olan hâkim ve zabitlerin olduğundan bahseder. İstanbul'daki bekâr odalarına alınan bekâr kişiler, kefilsiz odaya alınmadığını, bunların en kalabalık olanları Yolgeçen odalarında kalanlar olduğunu vurgular ve sayılarının dört yüz den fazla olduğu kaydeder. Devletin ihtiyaç durumunda bunlardan bin kişilik bir askeri gücü rahatlıkla çıkarabildiğini yazar (Evliya Çelebi, 2003: 281). Sadece İstanbul'da Yolgeçen odalarında bulunan bekâr odalarıyla ile alakalı verilen sayısal verilerin bu kadar fazla olması, XVII. yüzyıl için küçümsenmeyecek bir miktardır. Bu odalarda ortalama üç bekâr'ın kaldığı varsayımıyla hareket edilse dahi 400x3=1200 kişilik bir nüfusun olduğu anlaşılır. Bahsedilen bu kitlenin sadece Yolgeçen odalarında olması ise İstanbul için toplam bekâr odalarında ikamet eden insanların azımsanmayacak derecede olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Evliya Çelebi, ikinci olarak Mercan odalarından bahsetmekte ve sayılarının sekizden ibaret olduğunu kaydetmektedir. Hatta I. Süleyman dönemi için eserde anlatılan bir hikâyede yeniçerilerin divanda çorba içmeyerek tasları ayaklarıyla devirmeleri üzerine Sultan I. Süleyman'ın sinirlenip; *"Edepleriyle olsunlar yohsa vallahi hepsini pabuççu bekârlarına kırdırırım"* demesi üzerine bunu duyan yaklaşık kırk bin pabuççu bekârının Bâb-ı Hümâyûn önünde toplandığı anlatılır (Evliya Çelebi, 2003: 602). Her ne kadar hikâye şeklinde anlatılırsa da dönem itibariyle sadece pabuççu bekârlarından kırk bin kişinin toplanması hadisesi İstanbul'da ikamet eden bekâr ve bekârhaneler için azımsanmayacak bir sayıdır.

Bunların dışında Mahmud Paşa civarında Cephane Odaları, Pertev Paşa Odaları, Süleymaniye'de Hilâlci Odaları, Atpazarı'nda kırk bekârhane ve Büyük Karaman'da kırk bekârhanenin olduğunu vurgular. Ayrıca Gedikpaşa Bekârhanesi ve Unkapanı civarında Yedi

Azepler Bekârhanesinin olduğundan bahsetmektedir. Bunlar dışında İstanbul'da daha nice bekârhanelerin olduğunu isim vermeden anlatır. Yine bu bekârhanelerin her birinde bin ve iki bin arasında er kaldığını tekrarlar (Evliya Çelebi, 2003: 281). Yedikule Kasabası'ndan bahsederken evli mahallesinin burada çok az olduğunu kalanların genelinin bekâr olduğunu yazmaktadır. Kendi deyimiyle "*Yedikule Kasabası hepsi bekâr pazarıdır"*. Savaş ve çatışma çıktığında beş bin güçlü debbağ bekârı yiğitlerin çıkacağını ve her birinin Ahî Evran'a benzediğini söyler (Evliya Çelebi, 2003: 352-353). Yazılanlardan anlaşıldığı şekliyle Yedikule'de bulunan bekâr odalarında kalanların debbağlar olduğunu, Mercan Çarşısında ise toplamda yedi bekârhanenin olduğu ve yaklaşık sekiz bin pabuççu bekârın bu hanelerde ikamet ettiğini yazar. Verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, bekâr odalarında kalan kişilerin meslek grupları şeklinde ayrı kaldıkları ve her meslek grubuna ait kişilerin beraber kaldıkları anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2003: 185).

3.2.Diğer Osmanlı Kentlerinde Bekâr Odaları

İstanbul'dan sonra yine bu dönemde büyük bir Osmanlı şehri olan ve devletin kuruluşunda önemli rol oynayan Bursa'da da bekâr hanlarının bir hayli fazla olduğunu kaydetmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği rakamlara göre Bursa'da toplamda yetmiş tane bekârhane olduğu anlaşılmaktadır. Her bekârhanede ortalama bin kişinin ikamet ettiği hesaplanırsa (ki bu rakamlar dahi az görülmüştür) ortalama hesapla yetmiş bin bekârın bekârhanelerde ikamet ettiği söylenebilir. Bu bekârhanelerde zanaat ehli kişiler, garipler, dışardan gelen bekârlar ikamet etmekteydi. Bursa'da durumun İstanbul'a göre farklı olduğu ve bekârhanelerde kalanların birbirlerine kefil olduğunu belirtir. Bekârhanelerin kapılarını zincirlerle bağlanıp kapandığını, İstanbul'a benzer şekilde görevli kapıcıların, odabaşıları ve hâkimlerin olduğunu söylemektedir (Evliya Çelebi, 2005: 20).

Evliya Çelebi, Erzurum'da on bir adet bekâr odasının bulunduğunu ve her bir odanın bir caminin evkâfı olduğunu yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2005: 242). Erzurum'daki bekâr odalarında fakir, gariban, yolcu, tüccar ve kimsesizlerin kaldığını kaydeder. Eserde verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Erzurum'da bulunan bekâr odalarının halen vakıf şeklinde olduğu ve masraflarının camii vakıfları tarafından karşılandığı bilgisi çıkmaktadır. Bu durum aslında Osmanlı egemenliğindeki bütün şehir ve kasabalarda bekâr odalarının tamamen aynı olmadığını ve azda olsa işlev farklılıklarının olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu dönem için önemli bir Osmanlı kenti ise Konya idi. Konya ile alakalı verilen bilgilerden gariplerin konakladıkları hanların sayının yirmi adet olduğunu yazar. Konya'da bekâr odalarında kalanların genelde maarif ehli bekârlar olduğunu belirtir. (Evliya Çelebi, 2006: 30). Antakya'da tamamı dokuz adet bekâr hanı olduğunu ve burada tamamen tüccarların kaldığını söylemektedir (Evliya Çelebi, 2006: 74). Osmanlı Devleti ile İran arasından bazı dönemlerde el değiştiren önemli bir kent ise Tebriz'di. Evliya Çelebi, Tebriz'den bahsederken, Tebriz'deki bekâr hanlarının tamamının yüz on adet olduğunu söyler. Bunlardan bazılarının Müstakim Hanı, Ferhadiye Hanı, Caferiye Hanı, Firuz Han Hanı, Gevher Han Hanı, Cağal Paşa Hanı ve Kelenter Bekârhanesi olduğunu kaydeder (Evliya Çelebi, 2005: 287).

Evliya Çelebi, Balkanları anlatırken Silistre eyaletinde sayı vermemekle beraber birkaç bekâr hanının olduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2006: 465). Tatarpazarı Kasabası'nda yedi adet bekâr hanlarının olduğu eserdeki bilgilerden anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2006: 504). Tatarpazarı'nın küçük bir kasaba olmasına rağmen yedi adet bekâr hanının olması bekâr sayısının fazlalığına işaret etmektedir. Balkanlarda bekâr hanlarının en yoğun bulunduğu bir büyük şehir ise Edirne idi. Edirne, Osmanlı Devleti tarafından fethedildiğinde kentin imarı ve iskânı için gerekli düzenlemeler yapılarak, Osmanlı devletine yaraşır kenti olma özelliğini

kazanmıştı. Hatta Osmanlı Devletine uzun seneler başkentlik yapmış ve Rumeli'deki fetihlerin sağlayıcısı olmuştu. Edirne, Balkanlarda bu dönemde en çok göç alan büyük kent konumunda olması, kentte bekârların ve bekâr odalarının sayısının fazla olmasına neden olmuştur. Evliya Çelebi, Edirne'de bulunan bekâr hanlarının tamamının yetmiş adet olduğunu ve aynı şekilde hanların başında kapıcıları ve zabitleri bulunduğunu kaydeder. Edirne'de, diğer kentlerden ayrı olarak genelde pabuççu bekârları ve diğer çarşı bekârlarının, bekâr odalarında kalma konusunda birbirlerine kefil olduklarını aktarmaktadır. Fakat Edirne'deki bekâr hanlarında diğer bekâr hanları gibi akşamları davul çalınmadığını belirtir. Edirne'de bekâr hanlarının başında Zağanos Paşa Bekârhanesinin geldiğini, eski medrese ile mahkeme arasında bulunup ve bu bekârhanede yaklaşık bin kadar dikici bekârının kaldığını kaydeder. Yine Edirne'de Taya Kadın Bekârhanesinin bulunduğunu ve burada da pabuççu bekârlarının kaldığını aktarır (Evliya Çelebi, 2006: 596).

Evliya Çelebi yeniden Anadolu'ya yaptığı seyahatinde gittiği önemli bir yer Malatya olmuştur. Malatya'dan bahsederken altı bekârhanenin bulunduğunu ve genelde kalanların pabuççu bekârları ya da Trabzon'un tüccar bez dokuyucu bekârları olduğunu kaydeder. Bu hanlarda birtakım kuralların olduğunu ve idari düzeni sağlayan idarecilerin bulunduğunu eserden anlamaktayız (Evliya Çelebi: 2010: 15). Malatya'nın akabinde Muş ile alakalı bilgiler verir. Muş kentinde bulanan bekârhanelerin mimari olarak farklı olduğunu ve konuk evi tarzında yapıldığını kaydeder. Konuk evlerinde kalanların genelde Muş civarından gelen garibanlar olduğunu belirtir (Evliya Çelebi, 2010: 194). Yine doğu sırında bulunan ve konumu itibariyle Osmanlı Devleti için stratejik bir yerde bulunan Van'dan uzun uzun bahseder. Evliya Çelebi, Van'ı anlatırken üç yüz adet topçu ve cebeci hanesinin olduğunu kaydeder. Devamında ise tamamının bekârlardan meydana geldiğini söyler (Evliya Çelebi, 2010: 259). Van kenti ile alakalı verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bekârların fazla olmasının nedeni askerlerin fazla olmasıydı. Kentin İran sınırında bulunması, devletin askerî gücünün burada fazla olmasını sağlamaktaydı. Dolayısıyla kentte kalan bekârların fazla olmasında önemli bir sebebi sınırda bulunması ve güvenlik gerekçesi olması muhtemeldir.

Tekrar yönünü batıya çeviren seyyah, Bozcaada'dan bahsederken liman civarında birkaç han ve bekâr odasının olduğunu kaydeder (Evliya Çelebi, 2010: 414), Yine Gelibolu'da bu dönemde toplam on bir adet bekâr odasının olduğunu belirtir (Evliya Çelebi, 2010: 427). Evliya Çelebi, eserinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da egemen olduğu kent ve kasabalardan aynı şekilde bahseder. Devlet için önemli bir yer olan Belgrad'ı anlatırken yedi bekâr odasının var olduğunu kaydeder. Bu odalarda ikamet edenlerin genelde zanaat ehli olduğunun bilgisini verir (Evliya Çelebi, 2010: 514). Bosnasaray'da sekiz adet bekâr odasının olduğunu, ancak burada kefil olmadan bekârların odalara alınmadığını aktarır. Saraybosna'da bekâr odalarında kuralların, diğer kentlere göre daha katı olduğu eserden anlamaktayız. Buradaki bekâr odalarında gece kapıcıdan veya odaların hâkiminden izinsiz dışarı çıkan kişiler dışarda kalır ve hiçbir şekilde sabaha kadar odalara alınmadığını görmekteyiz (Evliya Çelebi, 2010: 586).

4.SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra baş gösteren bozulmalar, devletin birçok kurumunu etkisi altına aldı. Kurumların işlevini eksik yapması ya da yerine getirememesi toplumsal yapının sarsılmasına neden oldu. Bu dönemde taşrada başlayan isyan faaliyetleri devletin tarım politikasını olan timar'ın bozulmasına sebep oldu. Güvenlik endişesiyle, Anadolu'da insanlar toprağını ter ederek daha güvenli bölgelere göç etti. Göç edenlerin tabi olarak ilk durağı büyük kentler oldu. Büyük kenteler başlayan yoğun göçler, aynı zamanda düzensiz ve çarpık kentleşmeye sebep oldu. Bununla beraber yine bekâr insanların sayısında da artışların olması kalacak mekân sorununu gündeme getirdi. İlk olarak

vakıflara ait yerlerde bekârlar kalmaya başladı. Ancak göçlerin fazla olması ve vakıfların bunu karşılayamaması Osmanlı Devleti'nde bekâr odaları veya hanları denilen yapılaşmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu odalar sadece bekârların kalabileceği şekilde yapılıp, odalar halinde her odada üç veya beş kişinin kalabileceği mekânlardı. Evliya Çelebi yaptığı seyahatler boyunca gittiği her yerde bu odalardan ve işlevlerinden bahsetmeye çalışmıştır. Verdiği bilgiler baz alındığında Osmanlı Devleti'nde bir bekârhanede ortalama bin kişinin kalabildiği anlaşılmaktadır. Bekâr odalarının tamamında düzeni tesis eden kapıcılar, odabaşıları, hâkimler ve zabitleri gibi birtakım görevliler bulunmaktaydı. Bölgelere göre değişmekle beraber odalarda kefilsiz kimse alınmamaktaydı. Bu odalarda memleketinden ayrı iş sahibi, tüccar, gezgin, fakir ve işçi kimseler kalmaktaydı. Debbağ bekârları, Pabuççu bekârları, dikici bekârları, bez dokuyucular ve daha birçok iş grubunda bekâr hanları bulunmaktaydı. Bekâr hanlarında genel usul her gece akşam davullar dövülüp kapılar kapatılırdı. Kapılar kapandıktan sonra bekâr hanlarına kimse içeri alınmaz ve içerdekiler de hasta dahi olsalar kimse dışarı çıkamazdı. Ancak sabah olduktan sonra kapılar açılır ve hareketlilik başlardı. Kara ve deniz ticaretiyle uğraşan bütün bekârlar da bu hanlarda kalırlardı. Ayrıca bütün ülkelerden gelen tüccar, gezgin, zanaat ve meslek sahibi fakir kişiler birbirlerine kefil olup bu hanlarda kalırdı.

KAYNAKÇA

1. Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları", YKY, İstanbul 2013.
2. Evliya Çelebi, (1999-2010), Seyahatnâme, Cilt 1-10, 5. Baskı, Haz: Kahraman, S. A. – Dağlı, Y., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
3. Ferit Develioğlu, (2010), Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
4. Halil İnalcık, (1959), "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", Belleten, Cilt 23, 575-610.
5. Mehmet Zeki Pakalın, (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
6. Mihriban Artan, (2016), Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkiyalık Hareketleri (1626-1631), Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Mardin.
7. Mustafa Akdağ, (1963), Celâlî İsyanları (1550-1603), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
8. Mücteba İlgürel, (1995), Evliya Çelebi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul, 529-533.
9. Nuran Tezcan, (2009), Seyahatnâme, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 37, İstanbul, 16-19.
10. Ömer Lütfi Barkan, (2001), XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt 1, Haz: Özdeğer, H., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
11. Zübeyde Güneş Yağcı, (2013), Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr Odaları ve Bekârlar, 13. Uluslararası Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, 1-5 Ekim 2013, İspanya Alcala, 65-85.

MEHMED MEMDUH PAŞA'NIN MİFTAH-I YEMEN KİTABININ ANALİZİ

ANALYSIS OF MEHMED MEMDUH PASHA'S BOOK "MIFTAH-I YEMEN"

Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Orcid :0000-0002-5276-7241

ÖZET

Mehmed Memduh Paşa (1839-1925), Mazlum Mustafa Paşa'nın oğlu olup ilk memuriyete Hariciye Nezaretinde başlamıştır. Şura-yı Devlet üyeliği ve çeşitli valiliklerde bulunduktan sonra 31 Ekim 1895'te atandığı Dahiliye Nezaretinde 13 yıl görev yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanını müteakip kurulan ilk hükümette de Dahiliye Nazırı olmuştur. Ancak bu hükümetin yeni rejimi temsil etmediğine dair tepkiler sebebiyle 1 Ağustos 1908'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Ardından birçok kişiyle birlikte Sultan Abdülhamid döneminin adamı olarak tutuklandı. İlkönce Büyükada'ya, sonra Sakız adasına sürüldü. İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali üzerine sürgünlerin Sakız'dan ayrılmasına izin verilince İzmir'e yerleşti. Çıkan afla ölünceye kadar kalacağı İstanbul'a gitti. Edebi yönü kuvvetli olan Paşanın birçok eseri mevcuttur.

Memduh Paşa, Dahiliye Nazırlığı esnasında Yemen meselesiyle yakından ilgilenmiştir. Paşa, Yemen'le ilgili ilk eseri "Yemen Islâhâtı ve Bazı Mütâlaât"ı 1325/1909'da yayımlamıştır. Konumuzu teşkil eden kitabını ise Sakız adasında sürgündeyken kaleme almıştır. Aslında bu eser, ilk eserin tamamlayıcısı olmakla birlikte Paşanın kendisini savunması niteliğini de taşımaktadır. 29 sayfadan oluşan kitap, İstanbul'da Matbaa-i Hayriye ve Şürekası'nda 1330/1912'de basılmıştır. Kitabın ilk yedi sayfası, Yemen'in Osmanlı hakimiyetine geçtiği ana kadarki dönemi kapsamaktadır. Ardından Yemen'in 1287'de büyük bir askeri seferle fethi ve vilayet olarak teşkiline kadarki süreç kısaca anlatılmaktadır. Kitabın 13. sayfasından itibaren vilayet olarak teşkil edildikten sonraki dönem ele alınmaktadır. İlk olarak Yemen'deki huzursuzluğun temel sebeplerinden idari suiistimaller ve bilhassa vergi toplamadaki usulsüzlükler bahsedildikten sonra 1891 ve 1904'teki büyük Zeydi İsyanlarına değinilmektedir. Paşa, bu isyanların sebeplerini ve devlete maliyetini izah etmekte ve bu soruna dair çözüm önerilerini açıklamaktadır. Bu hususta devletin uyguladığı yanlış politikalara dikkat çekmekte ve kendisinin dahiliye nazırıyken bu konudaki çabalarını vurgulamaktadır. Kitap ayrıca Mübarek el-Sabah'ın Kuveyt'in idaresini haksızca ele geçirmesi ve İngiltere ile anlaşma yapması konu alıyor. Memduh Paşa kitabında Zeydi İmamıyla anlaşma yapılması ve Müslümanlar arasında yıllardır dökülen kanın durdurulmasını istemektedir. Bizzat Yemen meselesiyle ilgilenmiş bir devlet adamının kaleminden çıkması esere ayrı bir değer katmaktadır. Dolayısıyla bu sempozyum bildirisinde Miftah'ı Yemen eserinin içeriği incelenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Memduh Paşa, Miftah-ı Yemen, Yemen

ABSTRACT

Mehmed Memduh Pasha (1839-1925), the son of Mazlum Mustafa Pasha, started his first civil service in the Ministry of Foreign Affairs. After being a member of the *Şûra-yı Devlet* and various governorships, he served for 13 years in the Ministry of Internal Affairs, where he was appointed on 31 October 1895. He was also the Minister of Internal Affairs in the first government established following the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. However, he had to resign on 1 August 1908 due to the reactions that this government did not represent the new regime. Afterwards, he was arrested as a man of the Sultan Abdulhamid era, along with many others. He was exiled first to Büyükada and then to Chios (*Sakız*). When the exiles were allowed to leave Chios after the Italian occupation of Tripoli, he settled in Izmir. He went to Istanbul, where he would stay until his death. Pasha, who has a strong literary aspect, has many works.

Memduh Pasha was closely interested in Yemen issue during his Ministry of Internal Affairs. Pasha published his first wrote on Yemen, "Yemen Islâhâtı ve Bazı Mütâlaât" (Yemen Reform and Some Opinions) in 1325/1909. He wrote his book, which is our subject, while he was in exile in Chios. In fact, this work, besides being a complement to the first work, also bears the characteristic of Pasha's defence. The 29-page book was published in Istanbul in 1330/1912 at *Matbaai- Hayriye ve Şürekası*. The first seven pages of the book cover the period until Yemen came under the Ottoman rule. Then, the process until the conquest of Yemen with a great military campaign in 1871 and its establishment as a province is briefly explained. From the 13th page of the book, the period after its establishment as aprovince is discussed. First of all, after mentioning the main causes of unrest in Yemen, administrative abuses and especially irregularities in tax collection, the great Zaydi revolts in 1891 and 1904 are mentioned. Pasha explains the reasons of these revolts and their cost to the state and explains the solution proposals for this problem. In this regard, he draws attention to the wrong policies implemented by the state and emphasizes his efforts on this issue while he was the Minister of Internal Affairs. The book also deals with Mubarak al-Sabah's unjust takeover of Kuwait and making an agreement with England. In his book, Memduh Pasha wants to make an agreeement with the Zaydi Imam and to stop the bloodshed among Muslims for years. The fact that it was written by a statesman who was personally interested in the Yemen issue adds a special value to the work. Therefore in this symposium paper, the content of *Miftah-ı Yemen* will be examined and evaluated.

Keywords: Mehmed Memduh Paşa, Miftah-ı Yemen, Yemen

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ADANA BÖLGESİNE YAPILAN HAVA SALDIRILARI

AIR ATTACKS IN THE ADANA REGION DURING WORLD WAR I

Dr. Öğr. Üyesi Yıldıray YILDIRIM

Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID No: 0000-0002-7175-370X

ÖZET

Uçak teknolojisindeki gelişmeler 20. yüzyılın başlarında hızla gelişmiş ve devletlerin bu icadı askeri alana tatbik etmeleriyle devam etmiştir. Ancak ilk başlarda uçaklar teknik yetersizliklerden dolayı keşif yapmak ve kara kuvvetlerini desteklemek için kullanıldı. Bazı uçakların silahlarla donatılmasıyla saldırı gerçekleştirmeye de başlandı. I. Dünya Savaşı boyunca uçakların yaptığı keşif ve saldırılar, Adana civarında da yaşanmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinden tespit edilen bilgilere göre, Adana havalisinde görülen düşman uçakları, Ayas ve Mersin açıklarında bulunan gemilerden havalanarak bölgede faaliyetler yürütmüşlerdir. Bazen bu faaliyetlere engel olunabilmişse de her zaman mümkün olmamıştır. Adana bölgesine yapılan saldırılardan ilki 19 Ağustos 1915 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Mersin limanına gelen bir zırhlıdan havalanan uçak, tren yolunu takip ederek Adana İstasyonuna ulaşmış ve sonra şehre uçaktan bir bomba atılmıştır. Saldırıda üç hane tahrip olmuş, bir kişi ölmüş ve iki kişi yaralanmıştır. İkinci saldırı, 10 Aralık 1915'te gerçekleşmiş olup Adana üzerinden Mersin'e giden bir uçaktan atılan bombalardan, dört kişi yaralanmış ve bu kişilerden ikisi daha sonra hayatlarını kaybetmiştir. Ayrıca bazı hanelerde 100 lira kadar maddi hasar gerçekleşmiştir. Bir sonraki saldırı 10 Ağustos 1916'da meydana gelmiştir. Mersin Limanına gelen Fransız bayraklı harp gemilerinden havalanan uçaklar, Almanlar tarafından idare olunan bir fabrikayı bombalamıştır. 29 Ağustos 1916'da da bir düşman uçağı Adana İstasyonuna gelerek Seyhan Nehri üzerinde bulunan Demiryolu köprüsünü bombalamaya çalışmış ancak atılan bombaların tarlaya düşmesi sonucunda zayiat ve tahribat gerçekleşmemiştir. Adana'daki en şiddetli saldırı 15 Temmuz 1917'de gerçekleşmiştir. Sivillerin de hedef alındığı bu saldırıda Fransa'ya ait 4 uçak tarafından istasyon, iplik fabrikası ve bazı haneler ile Darülmuallimin ve Enver Paşa Darüleytamı bombalanmıştır. Buralara yapılan saldırıda uçaklardan, biri büyük beşi orta olmak üzere altı bomba atılmış, Darüleytamdaki ilk bomba mektebin yemekhanesinin arka tarafına düşerken diğeri de bahçede infilak etmiştir. Saldırıdan korkan öğrenci ve öğretmenlerden bir kısmı etraftaki tarlalara kaçıp kurtulurken, bir kısmı ana kapıdan çıkmak için bahçeye koştuklarında buraya isabet eden büyük bombanın hedefi olmuşlardır. Atılan bombalar yüzünden 5 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişi de yaralanmıştır. Darülmuallimin'e atılan bombalar yüzünden ise 2 kişi canından olmuştur. Patlamanın etkisiyle okul büyük zarar görmüştür. Şehit cenazeleri kalabalık bir törenle Tarsus Caddesi üzerindeki kabristana defnedilmiştir. Son saldırı ise 11 Ekim 1917'de Adana istasyonu ve köprüsüne yapılmıştır. Bu çalışma I. Dünya Savaşı sırasında Adana bölgesinde yaşanan hava saldırıları ve sivil kayıpları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adana, I. Dünya Savaşı, Hava Saldırıları

ABSTRACT

The developments in aircraft technology developed rapidly at the beginning of the 20th century and continued with the application of this invention to the military field by the states. However, at first, airplanes were used for reconnaissance and supporting ground forces due to technical inadequacies. After some planes were equipped with weapons, they started to carry out attacks too. During the First World War, reconnaissance and attacks by planes were also experienced around Adana. According to the information determined from the Ottoman archive documents, the enemy planes seen in the Adana area carried out activities in the region by taking off from the ships in Ayas and Mersin. Sometimes these activities were prevented, but not always possible. The first of the attacks on the Adana region was carried out on 19 August 1915. The plane, which took off from a battleship arriving at Mersin port, reached Adana Station by following the train track, and then one bomb were dropped on the city from the plane. Three houses were destroyed in the attack, one person was killed and two people were injured. The second attack took place on December 10, 1915, and four people were injured by the bombs dropped from a plane going to Mersin via Adana, and two of these people later lost their lives. In addition, material damage of up to 100 liras occurred in some households. The next attack occurred on 10 August 1916. The planes that took off from the French flagged warships arriving at Mersin Port bombed a factory managed by the Germans. Also On August 29, 1916, an enemy plane came to Adana Station and tried to bomb the railway bridge on the Seyhan River, but as a result of the bombs falling on the field, no casualties or destruction occurred. The most violent attack in Adana took place on July 15, 1917. In this attack, in which civilians were targeted, the station, yarn factory, some households, Teacher's School and Enver Pasha orphanage were bombed by 4 planes belonging to France. In the attack on the orphanage, six bombs, one large and five medium, were dropped from planes, and the first bomb exploded in the back of the school cafeteria and the other in the garden. While some of the students and teachers escaped to the surrounding fields and saved, some of them became the target of the big bomb that hit here when they ran to the garden to get out of the main gate. As a result of the bombs thrown, 5 people lost their lives and 6 people were injured. Due to the bombs dropped on the Teacher's School, 2 people lost their lives. The school was severely damaged by the explosion. The bodies of the martyrs were buried in the cemetery on Tarsus Street with a crowded ceremony. The last attack was on the Adana station and bridge on October 11, 1917.This study deals with the air attacks and civilian casualties in the Adana region during World War I.

Keywords: Adana, World War I, Air Attacks

1. GİRİŞ

Avrupa'da 19. yüzyıl boyunca yaşanan gelişmeler ve rekabetler sonucunda I. Dünya Savaşı öncesinde büyük Avrupa devletleri İtilaf ve İttifak bloğu olmak üzere iki kutba ayrılmıştı. Bu kutuplaşma, devletlerin kendi güvenlikleri ve yayılma arzuları için aşırı derecede silahlanmalarına neden oldu. Bu sırada dünyanın çeşitli yerlerinde 19. yüzyıl boyunca uçağın

icadı için önemli gelişmeler olmuş ve 20. yüzyılın başlarında bu konudaki girişimler iyice hız kazanmıştı. Hızla gelişen uçak sanayisi neticesinde, 1910'lara gelindiğinde binin üzerinde uçak imal edilirken 1913'lerde deniz uçakları da üretilmeye başlandı. Bu çalışmalar neticesinde gelişmiş devletler, hızla bu icadı askeri amaçlı kullanma eğilimine girişti. I. Dünya Savaşı öncesinde bu devletler hava güçlerini oluşturmuşlardı. Savaşın hemen öncesinde Osmanlı Devleti'nin karşısında İtilaf Devletleri içerisinde yer alan Fransa'nın 27 filoda 216, İngiltere'nin ise 7 filoda toplam 84 uçağı bulunuyordu. Savaş boyunca da bu sayılar hızla artı.

Osmanlı Devleti de uçak teknolojisinde yaşanan bu gelişmeleri takdir etmekte ve bu konuda girişimlerde bulunmaktaydı. Fakat ülkenin içinde bulunduğu durum büyük çapta bir hava gücünün oluşturulmasına izin vermemekteydi. Bu yüzden savaşın başında Osmanlı Devleti'nin sadece üçü faal beş kara ve iki deniz uçağı bulunmaktaydı. Savaşın devamında ise müttefiklerin yardımıyla bu sayı ancak yüze kadar ulaşabilecekti.

Uçakların savaş ortamında kullanılmaya başlanması sonucunda daha önceleri devletlerin güvenliğinde etkili olan dağ, çöl ve deniz gibi doğal engeller önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu engeller artık uçaklar sayesinde kolayca aşılabilmiş ve iç bölgeler de savaşlardan etkilenmeye başlamıştır. Ancak savaşın başlarında henüz teknik yetersizliklerden dolayı uçaklar, daha ziyade keşif amaçlı hizmet görürken, kısa sürede monte edilen makineli tüfeklerle donatılmış ve zamanla bombardıman uçakları da faaliyete başlamıştır. Böylece kısa sürede uçaklardan muharebe amaçlı yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da meydana gelen kutuplaşmalar sonucunda yaşanacak bir savaşta, bu savaşın dışında kalamayacağının farkındaydı. Bu nedenle ilk başta İtilaf Bloğuna katılmak için girişimlerde bulundu fakat bir netice alamadı. Saraybosna'da 28 Haziran 1914 tarihinde gerçekleşen suikast ile tetiklenen ve kısa sürede önce Avrupa'yı sonra da tüm dünyayı etkisi altına alan I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti, tarafsız bulunmaktaydı. Saraybosna'da yaşanan olaydan hemen sonra Osmanlı Devleti, bir taraftan alacağı pozisyonu tespit etmeye çalışırken diğer taraftan güvenliği için 2 Temmuz 1914'te Harbiye Nezaretine, daha önce hazırlanan ve Osmanlı hava sahasında yabancı devletlerin uçak ve balonlarının faaliyetlerini yasaklayan nizamname çerçevesinde bir ek bilgilendirme gönderdi. Bilgilendirmede hava faaliyetine yasak olan mıntıkalar belirtilmekteydi. Bu çerçevede Adana mıntıkası; Maraş, Ayıntab, Kilis, Harem ve Adana hattı dahilinde kalan bölge olarak tespit edilmişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzaladığı antlaşma ve devamında İtilaf donanmasından kaçan Goeben ve Breslau zırhlılarının önce Osmanlı karasularına sığınması ve ardından Ekim ayının sonunda Karadeniz'e açılarak Rus sahillerini bombalaması neticesinde, 2 Kasım'da Rusya ve üç gün sonra da İngiltere ile Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Böylece fiilen savaşa katılmış olan Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerin uçak ve balonları için hava sahasını yasaklamasının bir ehemmiyeti kalmadı. Bu yüzden savaş boyunca düşman uçakları cephe ve cephe gerisinde gözlem ve saldırı amacıyla birçok faaliyet yürüttü. Aşağıda düşman uçaklarının Adana ve civarında yürüttükleri faaliyet ve saldırılar ele alınacaktır.

2. CEPHELER ve ADANA BÖLGESİNİN ÖNEMİ

I. Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti'nin ilk açtığı cephe Kafkas Cephesi olmuş ve ardından Müttefik Devletler Rusya'ya yardım için Çanakkale Cephesi'ni açmışlardı. Kafkas Cephesi'nde Rus ilerleyişi 1914 Kasım başından 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilaline kadar devam ederken 18 Mart 1915-9 Ocak 1916 tarihlerini kapsayan Çanakkale Cephesi'nde Müttefik Devletler hem deniz hem de kara muharebelerinde başarısız olarak geri çekilmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin güney topraklarında ise İngiliz kuvvetleri, önce Irak Cephesi'nde 3 Kasım 1914'te Basra kıyılarına gelerek buraya asker çıkarmışlar ve Osmanlı kuvvetleriyle yaşanan mücadele sonucunda 23 Kasım 1914'de Basra'yı işgal etmişlerdi. İngiliz kuvvetleri, bu cephede Kut'ül amare'de ağır bir mağlubiyet yaşasa da savaşın sonlarında Kerkük'e kadar olan bölgeyi ele geçirdiler. Güneydeki diğer cephe ise Osmanlı tarafından açılan ve Mısıra hâkim olmak ve İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek amacıyla açılan Kanal Cephesi'ydi. Bu cephe Osmanlı kuvvetlerinin 2-3 Şubat 1915 tarihinde yaptığı taarruz harekâtıyla başlamış ancak hem bu harekât hem de 4-5 Ağustos 1916 tarihinde gerçekleşen ikinci harekâtın da başarısız olması nedeniyle Osmanlı kuvvetleri geri çekilmişti. Bunun üzerine İngilizler kanalın doğusuna geçerek Sina-Filistin bölgesini ele geçirmek için harekete geçti ve böylece Aralık 1916'da Sina Filistin ve Suriye Cephesi açılmış oldu. Osmanlını savaştan çekildiği 30 Ekim 1918'de düşman kuvvetleri Halep Şehri'ne kadar ilerlemiş bulunuyorlardı.

Güney bölgelerindeki cephelere yapılacak lojistik ve askeri sevkiyat için iki seçenek bulunmaktaydı. Bunlardan ilki deniz yoluydu. Ancak hem Çanakkale Cephesinde savaş devam ettiğinden hem de müttefik donanmasının Akdeniz'de üstün bulunmasından dolayı bunu gerçekleştirmek mümkün değildi. Müttefik devletlerin donanması henüz daha savaşın başlangıcından itibaren deniz kıyılarını ablukaya almış ve limanları bombalamaya başlamıştı. Düşman donanması İskenderun'dan Silifke'ye kadar olan bölgede savaş boyunca birçok saldırı gerçekleştirdi. Fakat Adana Şehrinin kıyıdan yaklaşık 60-70 kilometre içeride bulunması sayesinde burası savaş gemileri tarafından yapılan saldırılardan etkilenmedi. Diğer yol ise demiryoluydu. Bu yol Adana mevkiinde üç kola ayrılmakta biri Mersin Limanı'na diğeri ise İskenderun Limanı'na gitmekteydi. Fakat sevkiyat açısından cephelere giden asıl önemli olan hat kıyının iç kesimlerinden geçen ve Bağdat'a kadar uzanan hattı. Bu hattan ayrılan bir kol da aynı zamanda Halep'ten geçerek Medine'ye kadar uzanan Hicaz Demiryoluna bağlanmaktaydı. Adana tüm bu yolların kavşak noktasında olduğundan stratejik bakımdan oldukça önemliydi. Bu nedenle savaş boyunca ordunun ikmal hatlarını kesmek amacıyla Adana bölgesine müttefik uçakları tarafından bazı saldırılarda bulunuldu. Ancak bu saldırılar sırasında sadece stratejik açıdan önemli olan yol ve köprüler değil sivillere ait yerler de hedef alındı.

3- KEŞİF FAALİYETLERİ ve GEMİLERDEN YAPILAN SALDIRILAR

Savaş boyunca düşman donanmasına ait gemiler İskenderun-Silifke arasında bir dizi manevralarda ve saldırılarda bulunurken aynı zamanda gemilerden indirilen uçaklar da bölgede keşif ve saldırı faaliyetleri gerçekleştirdi. Osmanlı arşiv belgelerine göre, 4 Haziran 1915

tarihinde saat dörtte Fransızların Ernast Renan adlı zırhlı kruvazörü ile yanında bulunan bir Belçika nakliye gemisi, İskenderun istikametinden gelerek Ayas'ın doğu tarafında, sahilden iki üç mil açıkta durmuştu. Bir saat sonra nakliye gemisinden denize indirilen bir uçak keşif faaliyeti yürüttü. Uçak önce sahili takip ederek Dörtyol, Kızlarsuyu (Gölovası), Yumurtalık taraflarında keşifte bulunmuş ardından kıyı içlerine hareket etmişti. İç bölgede Zeytun Beli üzerinden ve kasabanın kuzeyinden Turunçlu mevkiine doğru keşif faaliyetine devam etti. Böylece İskenderun ve Yumurtalık arasındaki sahillerde bulunan askeri mevkileri tamamen tespit etmeye çalıştıktan sonra saat altıda denize indi. Yarım saat sonra da gemiler, Re'sü'l-Hınzır (Hınzır Burnu-Kızıldağ) istikametine hareket ettiler. Daha sonra alınan istihbarata göre bu gemilerin 5 Haziran sabahı Mersin Limanına doğru gittikleri öğrenildi. Bundan yaklaşık bir buçuk ay sonra 18 Ağustos 1915 tarihinde yine Fransızlara ait üç gemi bölgede tespit edildi. Bunların biri harp, diğeri uçak ve sonuncusunun da askerleri taşıyan gemiler olduğu anlaşıldı. Gemiler Dörtyol ile Kızlarsuyu civarında dolaştıktan sonra Ayas istikametine doğru gittiler. Ertesi yılın başlarında 1 Şubat 1916 tarihinde ise Ayas Burnu açıklarında tespit edilen ancak hangi devlete ait olduğu anlaşılamayan bir gemiden havalandırılan uçak, Toprakkale ve Mersin taraflarında keşif uçuşu gerçekleştirdikten sonra gemiye dönerek bölgeden uzaklaştı. Yapılan bu keşif uçuşlarıyla bölge hakkında bilgi toplanmış ve stratejik noktalar tespit edilmiştir.

Keşif faaliyeti dışında bölgede bulunan savaş gemileri kıyı hattındaki hedeflere de sık sık saldırılarda bulundu. Bu saldırılar İskenderun, Mersin, Anamur ve Silifke bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin 1916 yılının Mart-Kasım aylarında Osmanlı Devleti'ne karşı düşman donanması ve uçaklarının yaptığı bombardıman ve tecavüzleri içeren bir raporda Adana mıntıkasında yapılan saldırılar şöyleydi: İskenderun'da tren yolu hattının bulunduğu bölge, hükümet konağı, Alman Bankası, Amerikan Konsolosluğu, sahil feneri ve altı hane ile bir keçi sürüsüne saldırıda bulunuldu. Saldırıya uğrayan bütün binalar büyük zarar gördü. Mersin'de pamuk yağı fabrikası, gümrük, istasyon ve dokuma fabrikasına saldırıldı ve buralarda kısmen tahrip edildi. Anamur'da yapılan saldırılarda genellikle hayvan sürüleri hedef alındı. Silifke'de ise yine hayvan sürüleri ile Taşucu'ndaki fener hedef alınmış ve fener tahrip edilmiştir. Bu saldırılardan anlaşılacağı üzere düşman birlikleri, bölgedeki ulaşım hatlarını ve üretim merkezlerini hedef alarak bu dönemde çatışmaların sürdüğü güney cephelerini zor durumda bırakmaya ve Osmanlı Devleti'ni yıldırmaya çalışmaktadırlar.

4- HAVA SALDIRILARI

Adana Şehrinin iç kısımda ve yolların kavşak bölgesinde bulunması, ulaşım hatlarına zarar vermek isteyen düşman birliklerinin bu bölgeye hava saldırıları gerçekleştirmesine neden oldu. Daha önce ifade edildiği üzere teknik yetersizliklerden dolayı uçaklar savaşın başında henüz yoğun olarak saldırı amaçlı kullanılmamaktaydı. Ancak savaş boyunca bu durum hızla değişti. Ayrıca uçaklarda henüz radar sistemi de mevcut değildi. Bu nedenle yollarını coğrafi işaretlerden tespit etmek zorundaydılar. Fakat bu durum Adana'ya yapılacak saldırılar için engel teşkil etmiyordu. Çünkü Mersin ve Ayas kıyılarında bulunan gemilerden havalanan

uçaklar, Adana'dan Mersin ve İskenderun limanlarına giden demir yolunu kılavuz olarak kullandılar.

Bölgede yapılan ilk saldırı 19 Ağustos 1915'te gerçekleşti. Saldırıdan bir gün önce Dörtyol ve Ayas civarında görünen üç gemi bu tarihte Mersin Limanı açıklarına gelmiş ve buradan bir uçak havalandırmışlardı. Uçak, demir yolu hattını takip ederek Adana istasyonuna geldi ve daha sonra şehir üstüne yönelerek şehre bir bomba attı. Atılan bombadan üç hane zarar gördü, bir kişi öldü ve iki kişi de hafifçe yaralandı. Daha sonra uçak deniz istikametine doğru şehri terk etti. Ancak bu uçağın saldırıdan ziyade keşif amacıyla geldiği anlaşılmaktadır. Stratejik açıdan istasyonun bombalanması daha mantıklıydı. Fakat şehrin üzerine ve sivilleri hedef alan rastgele bir bomba atıp uzaklaştı. Bu olaydan 10 gün sonra yine bir Fransız deniz uçağı bu sefer istasyon ile Seyhan Köprüsü'nü hedef alan bir saldırıda bulundu. Saldırıda köprü zarar görmezken yeni istasyonun ambarı tahrip edildi ve bir inzibat hafifçe yaralandı.

Adana'ya yapılan bu hava saldırılarından üç ay sonra 28 Kasım 1915'te bu defa Mersin hedef alındı. Adana üzerinden Tarsus yolunu takip ederek saat 3:30 civarında Mersin'e gelmiş olan bir düşman uçağı, bombardımanı gerçekleştirdikten sonra 30 mil açıkta bulunan gemisine gitti. Saldırıda üçü ağır biri hafif olmak üzere dört kişi yaralandı ve zarar gören binalarda 100 lira kadar masraf oluştu. Ağır yaralılardan Mersin Düyun-ı Umumiye Kolcusu Ziya Efendi ile müskirat tüccarından Ayan Pavlosoğlu yatırıldıkları hastanede hayatlarını kaybetti. Saldırıdan iki gün sonra Adana Valisi İsmail Hakkı Bey, bu cinayetin cezasının iki Fransız veya İngiliz'in idamı olması gerektiğini merkeze ifade etti. Dâhiliye Nezareti de 18 Nisan 1916 tarihinde Adana valisinden düşman uçaklarının verdiği zarar için ilerideki duruma göre tazminat talep edilebilmesi amacıyla bir rapor düzenlenmesini istedi. Fakat savaşın neticesi böyle bir talebi mümkün kılmamıştır. 1915 yılının 7 Aralık'ında ise Ayas'tan havalanan bir uçağın Ceyhan Köprüsü doğru geldiği istihbaratı alınmış ve bölgedeki askerlerin açtığı ateş sayesinde herhangi bir saldırı yaşanmadan uçak geri dönmüştür.

Ceyhan Köprüsüne yapılan saldırı girişiminden sonra 15 Temmuz 1916 tarihine kadar bölgede herhangi bir hava saldırısı gerçekleşmedi. Bu durgunluk muhtemelen Osmanlı Kuvvetlerinin İngiliz Kuvvetleriyle mücadele ettiği Irak Cephesi'nde 1915 yılının sonlarından itibaren çatışmaların Kutü'l-amare'de yoğunlaşmasından ve ağırlığın o bölgeye verilmesinden kaynaklanmaktaydı. Bölgedeki kuvvetler Çanakkale ve Kafkas cephelerinden gelen kuvvetlerle takviye edilmiş ve Kutü'l-amare'deki mücadele 29 Nisan 1916'da Osmanlı kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanmıştı. Müttefik devletler bu yenilgiden sonra bölgedeki kuvvetlerini takviye etti. Aynı zamanda 1916 yılında Kanal Cephesi ve ardından Sina Filistin Cephelerinde de savaş yoğunlaştığından Adana ve civarında Ağustos ayında gerçekleşen iki hava saldırı dışında fazla bir hareket olmadı.

Saldırılardan ilki 10 Ağustos 1916 tarihinde Mersin'de gerçekleşti. Bu tarihte dört savaş gemisi ile yedi nakliye gemisi sabah saatlerinde Mersin Limanına doğru gelmişti. Gemilerden havalanan uçaklar kışla ile Almanlar tarafından işletilen bir fabrikayı bombaladı. Yirmi gün

sonra da bir düşman uçağından Adana istasyonuna ve demir yolu köprüsüne birkaç bomba atıldı. Fakat bombaların tarlalara düşmesinden dolayı zayiat veya tahribat meydana gelmedi.

Ertesi yıl cephelerdeki durum Müttefik Devletler lehine değişmiş ve Osmanlı kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştı. Bu yıl içerisinde de Adana'ya iki saldırı gerçekleşti. Yapılan saldırıların en şiddetlisi 15 Temmuz 1917'de gerçekleşti. Sivillerin de hedef alındığı saldırı 45 dakika sürdü. Fransa'ya ait 4 uçak tarafından istasyon, iplik fabrikası ve bazı haneler ile Darülmuallimin ve Enver Paşa Darüleytamı bombalandı. Uçaklar, şehir üzerinde makaslar yaparak dolaştıktan sonra 250 metreye kadar alçalarak bombardımanlarını gerçekleştirdi. Yapılan bombardımanda Darüleytam ve Darülmuallimine biri büyük beşi orta olmak üzere altı bomba atıldı. Darüleytama atılan ilk bomba mektebin yemekhanesinin arka tarafına düşerken diğeri de her iki binanın ortasındaki bahçede bulunan çiçeklik ve havuz kenarına isabet etti. İlk bombanın atılmasından ve uçakların okulun üstünde helezonlar çizerek uçmasından korkan öğrenci ve öğretmenlerin bir kısmı etraftaki tarlalara kaçıp kurtuldu. Fakat bir kısmı ana kapıdan çıkmak için bahçeye koştuklarında buraya isabet eden büyük bombanın hedefi oldular. Buraya atılan bombalar yüzünden Darüleytam muallimlerinden Veyzi İbrahim Efendi, talebelerden Abdülkadir ve Baka Efendi, Okulun aşçısı Hoyter? olay anında, ağır yaralanan Hademe Kirkor ise daha sonra hayatını kaybetti. Talebelerden Faik, İhsan, Halil, Abdullah, Hüseyin ve Osman isimlerinde 6 kişi de yaralandı. Aynı şekilde yapılan saldırıda Darülmuallimine atılan bombalar yüzünden de okulun Edebiyat Muallimi Cemal Bey ile 3. Sınıf öğrencilerinden İhsan Efendi ağır yaralanmış fakat bu kişiler de yatırıldıkları hastanede hayatlarını kaybetmişlerdir. Saldırı sırasında Darüleytamda yaralanan 6 kişinin dışında, toplamda 5 kişi daha yaralanmıştır.

Patlamanın şiddetinden Darülmuallimin mektebinin bütün camları ve yirmi pencere çerçevesi, mektep müzesinin kimya laboratuvarı ve bazı mektep eşyası büyük zarar gördü. Saldırının ardından alınan tedbirlerle mektebin portatif sedyeleri ile Hilal-i Ahmer (Kızılay) sedyelerinden istifade edilerek yaralılara müdahale edilip pansuman ve sargıları yapıldıktan sonra bu kişiler hastaneye sevk edildi.

Saldırıda hayatını kaybedenler için büyük bir cenaze töreni tertip edildi. Vefat edenlerin cenazeleri, merkez hastaneden tabutlarla alındı. Tabutlar, Osmanlı bayrakları çiçekler ve kurdeleler ile donatıldı. Merasim, vefat eden talebelerin muallimleri önde öğrencileri arkada olmak üzere vilayette bulunan komutanlar, mülki memurlar, bütün mekteplerin talebeleri, polis, jandarma, asker ve halktan oluşturuldu. Merasim alayı hastaneden hareketle Enver Paşa Darüleytamına ve Darülmuallimine götürüldü. Buralarda Darülmuallimin Müdürü Ahmet Hilmi Bey ve Müdür Yardımcısı Niyazi Bey tarafından talebeler ile törene katılanlara hitaben konuşmalar yapıldı. Konuşmalardan etkilenen halkta, sivilleri hedef alan düşmana karşı büyük bir öfke ortaya çıktı. Daha sonra cenazeler mektebin karşısında ve Tarsus Caddesi üzerindeki kabristana nakledilerek orada defnedildiler. Darülmuallimin müdürü, bu saldırıda kaybedilen ilim ve irfan erbabı ile küçücük yetimleri vahşetçe katleden Fransız pilotlarının cinayetlerini dünyaya göstermek için vefat edenlerin, yaralıların, cenaze alayı ve tahrip edilen yerlerin

gerekli yerlere gönderilmesi ile okulda bir hatıra köşesi oluşturmak amacıyla çok sayıda fotoğraf çektirttiğini ifade etmektedir. Fakat yapılan araştırma ve görüşmelerde iki okulda da bu tür resim veya köşeye rastlanılmadığı gibi bu konuda okul yönetimlerinin de bilgisi bulunmamaktadır. İfade edilen bu köşe yapılmamış olabileceği gibi günümüze kadar ulaşmamış olması da mümkündür.

Saldırıdan sonra zarar gören okulların tamiri ve eşyaların tedarikine girişildi. Ancak iki okulun da tamamen kırılan camlarını bölgeden karşılamak mümkün olmadığından bunlar Maarif-i Umumiye Nezaretinden talep edildi. Maarif Nezareti de 25 Eylül 1917'de camların Dersaadet piyasasından satın alınarak tedarik edilmesi için Müdür Ahmet Hilmi Bey'e gerekli belgelerin hızlıca hazırlanmasını Men-i İhtikâr Komisyonu'ndan talep etmiştir.

Yapılan bu saldırıdan sonra 21 Temmuz 1917 'de hükümet tarafından sahil vilayetlerine gönderilen bilgilendirmede düşman uçaklarının ekin ve harmanlara zarar vermek amacıyla sahil köylere ve civarına hücum ettikleri ve buralarda çıkartılacak yangınlara meydan vermemek için tedbirlerin alınması istenmekteydi. Fakat Adana bölgesinde böyle bir olayın yaşandığına dair kayıtlara rastlanmamıştır.

Adana'ya yapılan son saldırı 11 Ekim 1917'de yine ordunun ulaşım hattını kesmeye yönelik Adana istasyonu ve köprüsüne yönelik oldu. Saldırıda iki kişi hayatını kaybederken üç kişi de yaralandı. Ancak saldırıyı gerçekleştiren uçak Ayas tarafına giderken şehre bir saat mesafede bulunan bir noktaya zorunlu iniş yapmak zorunda kaldı. İhbarı alan yetkililer hemen olay yerine intikal ederek pilotu saklandığı yerde yakalayarak esir ettiler.

Savaş yıllarında sadece Adana'da değil ülkenin çeşitli yerlerinde ve bilhassa başkentte hava saldırıları meydana geldi. Bu saldırılarda da sivil hedefler vuruldu. Bu yüzden Harbiye Nazırı olan Enver Paşa tarafından Müttefik Devletlere ait uçakların sivil hedefleri bombalamaması için ikazlarda bulunuldu. Ayrıca bu konuda Hariciye Nezareti de devreye sokularak girişimler gerçekleştirildi. Fakat savaş boyunca Adana'da yaşanan sivil hedeflere yönelik saldırılardan da anlaşılacağı üzere bu konuda bir sonuç elde edilemedi.

5. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı boyunca Adana bölgesi, sahip olduğu stratejik öneminden dolayı birçok saldırıya maruz kaldı. Bu saldırılarda, savaşlarda yeni kullanılmaya başlanan uçaklar etkili oldu. Daha önce yaşanan savaşlarda ordular, rakiplerinin takviye yollarını kesmek için cephe gerisine sızarak ancak bunu gerçekleştirebilirdi. Fakat uçakların kullanılmaya başlanması bu konuya yeni bir boyut kazandırmış oldu. Uçaklar artık kolayca cephe gerisine ulaşabilmekte ve iç kesimlerdeki noktaları vurabilmekteydi. Bu durum aynı zamanda toplum açısından da önemli bir değişimdi. Yine önceki savaşlarda cephe gerisindeki halk sıcak çatışmadan etkilenmemekteydi. Düşmanın ilerlemesi durumunda halk, daha güvenli olan içi bölgelere doğru göç ederek canını kurtarabiliyordu. Hava saldırıları bu durumda da büyük bir değişim gerçekleştirdi. Özellikle hava saldırılarında hedef alınan sivil noktalar, artık cephe gerisinin de güvenli olmadığını göstermiştir. Düşmanın, sivil noktalara yaptığı saldırılar, genellikle karşı

tarafı yıldırmak ve barışa zorlamak amacıyla gerçekleşen propagandalardı. Bunun halkta büyük korku ve panik yarattığı gerçektir. Fakat Adana'da yapılan saldırılardan sonra düzenlenen cenaze töreni de göstermektedir ki halk sivil noktalara yapılan saldırılar yüzünden düşmana karşı daha büyük bir öfke duymuş ve kendi arasında kenetlenmiştir. Ayrıca savaşlardaki hava saldırıları ülkelerin hava savunma sistemleri kurmalarını ve sivil savunmaya önem vermelerini zorunlu kılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri: BOA, DH.EUM.2.Şb., 7/65; BOA, DH.EUM.2.Şb., 15/11; BOA, DH.EUM.3.Şb., 8/16; BOA, DH.EUM.5.Şb., 23/24; BOA, DH.EUM.6.Şb., 5/38; BOA, DH.EUM.6.Şb., 17/75; BOA, DH.EUM.MH., 86/107; BOA, DH.EUM.MH., 268/57; BOA, DH.İ.UM.EK., 106/91; BOA, DH.ŞFR., 78/251; BOA, DH.ŞFR., 474/26; BOA, DH.ŞFR., 528/29; BOA, DH.ŞFR., 530/48; BOA, DH.ŞFR., 559/81; BOA, DH,ŞFR., 568/47; BOA, HR.SYS., 2416/38; BOA, MF.MK., 1228/8; BOA, MF.MK., 1230/3
2. Akpolat, Mustafa S. (2004), Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 21(1), s.77-93
3. Albayrak, Mustafa (1995), "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı", OTAM, (6), s.1-38.
4. Atabey, Figen (2020), "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", Atatürk Yolu Dergisi, (66), s.63-90.
5. Doğan, Orhan (2011), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Okutman Yayıncılık, Ankara.
6. Durukan Kopuz, Ayşe (2016), Adana'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'ne Ait Bir Yapı Örneği; Adana Tren Garı, Tasarım Kuram Dergisi, (22), 2016, s.21-33.
7. Harita Genel Müdürlüğü, Türkiye Ulaşım Haritası, ttps://www.harita.gov.tr/uploads/files/products/turkiye-ulasim-haritasi-1537.pdf
8. İşcan, İsmail Hakkı (2004), "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 1(2), s. 47-79.
9. Komisyon (2011), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Okutman Yayıncılık, Ankara.
10. Kuş, Burhan ve Günay, Nejla (2019), "Osmanlı'da Demiryolu Ağının Gelişimi Açısından Hicaz Demiryolu", ANKAD, 3(1), s.65-79.
11. Renouvin, Pierne (1969), Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), Cilt 1, Adnan Cemgil (Çev.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

12. Sezer Ayten (Ed.) (2003), Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara.

13. Süme, Mehmet (2013), "I. Dünya Savaşından II. Dünya Savaşına Avrupa (1914-1939)", Yakınçağ Avrupa Tarihi, Ayşe Kayapınar (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.96-121.

14. Türkmen, Zekeriya (2017), "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve Kutü'l-Amare Zaferi", Türk Dünyası Araştırmaları, 116(228), s.63-98.

15. Yalçın, Osman (2016), "Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi", Atatürk Yolu Dergisi, (59), s.181-236.

EKLER:

Ek 1. Enver Paşa Darüleytamına Ait Fotoğraflar

Kaynak: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Adana/Seyhan-Adana Fen Lisesi (https://adanafen lisesi.meb.k12.tr/ icerikler /tarihce_5775660.html)

Ek 2. Adana Darülmuallimin'e Ait Fotoğraflar

Kaynak: Adana İl Eğitim Tarihi Müzesi sorumlusu Hacı Mehmet Balcı arşivinden alınmıştır.

Kaynak: http://ogm.meb.gov.tr/yuz-tarihi-lise/1883-ADANA-ERKEK-ANADOLU-LISESI.html.

Ek 3. Adana Demiryolu Hattı ve Adana İstasyonu

Kaynak: Mustafa S. Akpolat, Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığından Bir Kesit: Adana-Mersin Demiryolu İstasyon Binaları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 2004, s.86,88

Kaynak: Şimendifer İstasyon İmalathanesi ve Adana Tren İstasyonu (1917), (Oğuz Baytok Arşivi). Alıntı: Ayşe Durukan Kopuz, Adana'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'ne Ait Bir Yapı Örneği; Adana Tren Garı, *Tasarım Kuram Dergisi*, (22), 2016, s.27

ÇANAKKALE'DE HAYIRSEVER BİR KADIN: FATMA HANIM

A CHARITABLE WOMAN IN ÇANAKKALE: FATMA HANIM

Doç. Dr. Kadir ARSLANBOĞA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü,
ORCID NO: 0000-0002-0264-4796

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde vakıflar toplumsal sistemin temelini oluşturmaktaydı. Devletin mali ve idari olarak desteklediği vakıflar halk içerisinde birçok kesim tarafından kurularak toplumdaki refah artışına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte vakıf kuranlar hayırsever bir faaliyet olarak kendileri için sadaka-i cariye olmasını da beklemekteydiler.

Modern devletlerde refah devleti anlayışı çerçevesinde toplumun iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarıyla birlikte altyapı ve üstyapı yapılar da merkezi idare ile geçekleştirilmektedir. Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde bu faaliyetlerin hepsi vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla bir vakıf medeniyeti kurulmuştur. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulanan bölgelerin çoğunda inşa edilen ve günümüze ulaşan eserler bu vakıf medeniyetinin bakiyesi ve mirasıdır.

Vakfı kuran kişiler çeşitli amaçlarla kurduğu vakfın faaliyetlerine devamı amacıyla gelir getirici arazi, emlak ve dükkan başta olmak üzere ticaret merkezleri, değirmen, hamam, konaklama için mesken ve kervansaraylar vb. binaları inşa etmişlerdir. Bahsi geçen gayrimenkullerle birlikte ekonominin sermaye ve finansmanı ile halkın nakit ihtiyacının karşılanması amacıyla nakdi servetlerini de vakfetmişlerdir. Böylelikle gerek gayrimenkul gerekse de menkul değerlerle iktisadi hayatın temelini oluşturmuşlardır. Ayrıca istihdam alanına da ciddi katkı sağlayarak toplam talebin ve toplam arzın dengesine katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla vakıflar, gelirlerini toplumla paylaşan iktisadi işletmeler olarak tanımlanabilirler.

Vakıfların bir diğer önemli hususiyeti de her kesimin servetine göre faaliyette bulunmasına olanak tanımasıydı. Başta Valide sultanlar olmak üzere serveti olan kadınlar bu imkandan yararlanarak vakıf kurmuşlardır. Vakıf kuran kadınlardan biri de dedesi Bayramiç ayanı, babası Biga mütesellimi ve Akdeniz Muhafızı ve eşi Çanakkale kaymakamı olan Fatma Hanım'dır.

Fatma Hanım, 24 Ağustos 1855 tarihinde vakfını kadı huzurunda tescil ettirerek kurmuştur. Bu tescil belgelerine vakfiye denilmektedir. Vakfiyelerde vakfın idaresi, gelir kaynakları ve bu kaynaklardan elde edilecek olan gelirlerin hangi faaliyetlerde nasıl harcanılacağı açıkça belirtilmiştir. Vakıflar yüzyıllar boyunca bu vakfiyelerdeki şartları gereğince yönetilmişlerdir.

Fatma Hanım'a ait vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Vakfiye Defterleri'nde 609 numaralı defterde kayıtlıdır. Bu çalışmada Fatma Hanım'ın kurduğu vakfa ait vakfiye ele alınmıştır. Fatma Hanım kurduğu vakıf yoluyla vakfettiği akarı ve nakdiyle Çanakkale'deki iktisadi hayata katkıda bulunmuş ve buralardan elde ettiği gelirlerle dini müesseseleri desteklediği gibi istihdam olunan eğitilmiş ve eğitime katkı veren kişileri de maddi olarak desteklemiştir. Çalışmada Fatma Hanım'a ait vakfın faaliyetleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Vakıf Sistemi, Çanakkale

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, foundations formed the basis of the social system. Foundations, which were financially and administratively supported by the state and established by many segments of the society, were a key instrument to increase the general welfare as well as serving as a "heavenly" charity for those who established them.

In modern states, both infrastructure and superstructure structures are assumed by the central government within the framework of a welfare state along with the economic and social needs of the society. All of these activities in the Seljuk and Ottoman Empires were likewise carried out through foundations. Especially the Ottoman Empire was full of such foundations which assumed a great portion of the state work. Countless works built in various regions within the borders of the Ottoman Empire which have survived to the present day are the remnants and legacy of this civilization of foundations.

The people who set up the foundation built numerous income generating land, real estate and shops, especially trade centers, mills, baths, residences for accommodation and caravanserais etc. for various purposes. as well as maintaining the activities of the foundation. Along with the aforementioned real estates, they also donated with their own cash in order to meet the capital needs and funding of the economy and people, forming the basis of economic life with both real estate and securities. They also contributed to the balance of total demand and total supply by making a serious contribution to the field of employment. Therefore, foundations can be defined as economic enterprises that share their income with the society.

Another important peculiarity of the foundations was that they allowed different fractions of the society to operate according to their wealth. Wealthy women, especially the Valide Sultans took advantage of this situation and established foundations. One of such women was Fatma Hanim, whose grandfather was among Bayramiç nobility, while her father was the Biga trustee (mutesellim) and Mediterranean Guard, and her husband was Çanakkale District Governor.

Fatma Hanim established her foundation on 24 August 1855 by registering it in the presence of a kadi (local judge). These registration documents are called foundation certificates. In the charters, the administration of the foundation, its sources of income and how the income from

these sources will be spent on which activities are clearly stated. Foundations have been managed in accordance with the conditions in these foundations for centuries.

The endowment charter that belongs to Fatma Hanim is registered in the registry (vakfiyye) number 609 in the Foundations General Directorate (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi). This study examines the foundation charter of the foundation established by Fatma Hanim, who contributed to the economic life of Çanakkale with the real estate and cash she donated through her foundation. She also financially supported people who were employed and contributed to education as well as religious institutions with the income she obtained from these activities, which are thoroughly explained in this study.

Keywords: *Ottoman Empire, Foundation System, Çanakkale*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde vakıflar toplumsal hayatın dinamiğini oluşturan en önemli unsurdur. Toplumun ihtiyacı olan dini, sosyal ve iktisadi birçok kurum vakıf sistemi çerçevesinde kurulmuştur. Kuruldukları bölgelerde topluma asırlaca hizmet etmişlerdir. Günümüzde dahi Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü bölgelerde çok sayıdaki eser miras olarak kalmıştır. Bu eserler çeşitli kurumların idaresi altında topluma hizmet vermeye devam etmektedir.

Toplumun ihtiyacını karşılamak amacıyla vakıf kuran kişiler bu faaliyetlerin devamı için gelir sağlayıcı birçok iktisadi varlıkları kurdukları vakıflara bağışlamışlardır. İktisadi varlıklara bakıldığında arazi, emlak, dükkan, ticaret mekanları, değirmen, hamam, ev ve odalar ile kervansaraylar inşa etmişlerdir. Bahsi geçen gayrimenkullere ilaveten menkul olarak para da vakfedilmesiyle ekonominin ve halkın ihtiyacı olan finansmanda vakıflar yoluyla sağlanmaktaydı. Ayrıca inşa ettikleri kurumlarında personel çalıştırmaları sebebiyle istihdama katkı sağlamaktaydılar. Genel olarak bakıldığında vakıfları iktisadi ve sosyal alanda toplumun birçok ihtiyacı olan müesseseleri inşa ederken, buralardan elde ettikleri gelirleri de yine toplumla paylaşan iktisadi işletmeler olarak tanımlayabiliriz (Yediyıldız, 2003; Güran, 2006; Genç, 2014).

Bir vakıf kurulması hem sözlü olarak hem de yazılı olarak kadı huzurunda tescil edilmekteydi. Bu tescil işlemindeki kayda vakfiye denilmekteydi. Vakfiyelerde vakfın nasıl yönetileceği, gelirlerinin ne olduğu ve bu gelirlerin nerelere sarfedileceği açıkça belirlenmekteydi (Özgüdenli, 2012: 466).

Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve iktisadi hayata katılmaları noktasında en önemli araçların başında vakıflar gelmektedir. Saray'dan birçok valide ve hanım sultan ile halk içinde vakıf kurabilecek serveti olan Kadınlar vakıflar yoluyla toplum refahının yükselmesine katkıda bulunmuşlardır (Başar, 2018).

İstanbul'a ait 1578 yılında düzenlenen vakıf tahrir defterindeki vakıf kuranlara bakıldığında Suriçi olarak tabir edilen yerleşim yerinde faaliyette bulunan 2.813 vakıf bulunmaktadır. Bu

vakıfların 1.140'ı bir kadın tarafından, 5 tanesi kadınlar tarafından ve 34 adeti de erkek-kadın ortaklı olarak kurulmuşlardır. Görüldüğü üzere kurulan vakıfların 1179 adeti ve %42'si kadınlar tarafından kurulmuştur (Arslantürk vd., 2015: 27).

Vakıf kuran kadınlardan biri de Çanakkale'de 10 Zilhicce 1271/ 24 Ağustos 1855 tarihinde vakıf tesis eden Fatma Hanım'dır. Çalışmamızda Çanakkale'nin önde gelen ailelerinden birinin kızı olduğu kuvvetle muhtemel olan ve Çanakkale'de kaymakamlık yapan Mehmet Bey'in eşinin kurmuş olduğu vakıf ele alınmıştır. Böylelikle Çanakkale toplumu içerisinde yüksek bir mevkide bulunan bir kadının sosyal ve iktisadi hayata olan katkısının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmaya konu olan vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Vakfiye Defterleri katoloğunda 609 numaralı defterin 168. sayfasında 206 numarayla kayıtlıdır. Bununla birlikte aynı defterin bir sonraki kaydına vakfa ait ilamda çalışmada değerlendirilmiştir. Ekte hem vakfiyenin hem de ilam kaydının transkripti verilmiştir.

2. FATMA HANIM'IN AİLESİ

Fatıma Hanım'ın Çanakkale'nin önemli ailelerinden olan Hadımoğulları ailesinden Osman Ağa'nın kızı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Vakfiyesinde kendi ailesine dair baba ismi haricinde bir ifade bulunmamaktadır. Eşi ise Çanakkale kaymakamlarından Mehmet Bey'dir. Vakfın kurulduğu tarihten önce Mehmet Bey vefat etmiştir(VGM, 609: 168). Fatma Hanım'ın kendi ailesi olan Hadımoğullarının Çanakkale'deki geçmişi 17. yüzyıl sonlarına kadar gitmektedir.

Hadımoğullarından Ahmet ve Mustafa adlarında iki kardeş 17. yüzyıl sonlarında Bayramiç'e yerleşmişlerdir. Ancak bu iki kardeşin ne şekilde Bayramiç'e yerleştiklerine dair kesin bir malumat yoktur. İlk olarak 1691 yılında Konya'nın Hadim Kasabası'ndan Bayramiç'e geldikleri ve burada dericilik işiyle meşgul oldukları düşünülmektedir. İkinci olarak ise önce İstanbul'a göç ettikleri ve burada Saray'da görevli oldukları sonrasında ise Padişah II. Ahmet'ten Bayramiç'in sancaktarlığını aldıkları ve ilerleyen zaman içerisinde ise Bayramiç'in ve Çanakkale'nin en önemli ailelerinden (Hadımoğlulları) biri haline geldikleridir (Ünen, 1947: 169; Başaran, 2002: 21-22). Kardeşlerden Ahmet Ağa kurduğu vakıfların vakfiyelerinde Bayramiç Ayanı olarak belirtilmektedir(VGMA, 737: 23). Bir bölgenin ayanlığını alabilmek için ise iki yol bulunmaktadır. İlki ehl-i örf/bürokrasi içerisinden gelmeleri, diğeri ise bölgelerinde zenginleşen kişilerin bu zaman içerisinde bu ünvanı elde edebilmeleridir(Özkaya, 1994: 7).

II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin mali bir darboğaza girmesiyle birlikte ayanlar mali sistem içerisinde öne çıkmaya başlamışlardır. Özellikle de vergi tahsili ve devlete finansal açıdan destek vermek suretiyle ayanlar zenginleşmişler, imtiyazlarını ve bulundukları bölgelerdeki konumlarını kuvvetlendirmişlerdir (Mert, 1991: 196). Büyük bir ihtimal ile Ahmet ve Mustafa kardeşler ilk olarak Çanakkale ili

Bayramiç ilçesine gelmişler ve burada dericilik işiyle elde ettikleri sermayeyi iltizam ve özellikle malikane sistemi içerisinde kullanarak bölgenin zengin bir ailesi olmuşlardır.

Kardeşlerden Ahmet Ağa 1175 / 1761-1762 yılında vefat etmiştir. Arşiv kayıtlarında Ahmet Ağa'nın iki oğlundan sözedilmektedir. 14 Nisan 1781 tarihli kayıtta Ahmet Ağa'dan sonra kurmuş olduğu vakfın mütevellilik görevi büyük oğlu Mustafa'ya verilmiştir. Mustafa'nın vefatı sonrasında görev vakıf şartnamesi gereğince küçük oğlu Osman Ağa'ya verilmiştir (BOA. C. EV. 254-12957). Ahmet Ağa ile oğulları Mustafa Ağa ve Osman Ağa'nın kabirleri Bayramiç Hacı Baliğ Cami avlusunda yer almaktadır. Mustafa Ağa'nın mezar taşında "Sâbıkan Biga Sancağı Mütesellimi iken…" 17 Mart 1781 tarihinde vefat ettiği belirtilmiştir(Yazıcı vd., 2007: 52) Mustafa Ağa'nın babasının ayanlığı sonrasında Biga Mütesellimi olması ailenin zaman geçtikçe bölgedeki bürokraside yetkilerinin ve etkilerinin arttığını açık bir şekilde göstermektedir. Ailenin en meşhuru ise Osman Ağa'dır.

1807 yılında Osman Ağa'nın Akdeniz Muhafızlığı görevinde bulunmuş ve aynı yıl görevinden ayrılmıştır (Süreyya, 1996: 1287). Arşiv kayıtlarında ise Osman Ağa'nın 1783'te Biga Mütesellimi, 1788 yılı itibariyle de Boğaz Muhafızı ve Biga Mütesellimi olduğu belirtilmektedir (BOA. TSMA.e. 725.7; BOA. C. AS. 390.16905). 28 Şubat 1808 tarihli iki kayıtın ilkinde Biga'da ikincisinde ise Bayramiç'te ikamet ettiğini belirten Osman Ağa, yaşlanması sebebiyle şahsına bir memuriyet verildiğinde yerine oğlu Ahmet'i yollayacağını bildirmiştir (BOA. HAT. 1365.54013; BOA. HAT. 1356.53056).

3. FATMA HANIM'IN AKAR VE PARA VAKFI

Çanakkale'de Cami-i Kebir mahallesinde ikamet eden Fatma Hanım, vakfın resmi olarak kurulması amacıyla Asakir-i Nizamiye Topçu İmamlarından Recep Efendi'ye vekaletini vermiştir. Recep Efendi'de Duhancı esnafından Ali ve Süleyman'ı şahit olarak yanına alarak kadı huzurunda vakfın tescilini gerçekleştirmiştir. Vakfın mütevelliliği hayatta olduğu sürece Fatma Hanım'da, vefatı sonrasında ise Çanakkale merkezdeki Fatih Cami imam kadrosundan birinci imamın bu görevi yürütmesi vakfiyede belirtilmiştir. Fatma Hanım'ın kurmuş olduğu vakıf akar ve para vakfıdır(VGM, 609: 168).

Fatma Hanım çarşı içerisinde ve Bat Pazarı olarak isimlendirilen bölgede üç kepenki ve bir kapısı olan şekerci dükkanını vakf etmiştir. Bu dükkanın icare-i vahide ile kiraya verilmesini ve oradan elde edilen gelirin Ramazan aylarında Kuran okuyan hafızların kendi aralarında taksim etmelerini şart koşmuştur. Bununla birlikte hafızların yılda bir kere kendi ruhu içinde hatim etmeleri belirtilmiştir(VGM, 609: 168). Vakıf mülklerinin icare-i vahide ile kiralanması normal bir kira antlaşmasını ifade etmektedir. Belli bir süre ile vakfın mütevellisi tarafından akarın kiraya verilmesini ifade etmektedir (Akgündüz, 2000: 388).

Vefatından sonra ise emlak, eşya ve nakiti dahil tüm terekesinin 1/3'ünü taksim ederek vakfetmiştir. Vakfiyede 1/3'ün meblağı olarak 9.500 kuruş belirtilmiş ve bu meblağın 2.000 kuruşu kendisinin cenaze masraflarına harcanmasını ve kalan 7.500 kuruşuyla para vakfı

kurulmasını ve bu vakfın sermayesinin aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere taksimini şart koşmuştur(VGM, 609: 168).

Tablo 1: Fatma Hanım'ın Vasiyetinin Dağılımı

Vasiyetin Dağılımı	Kuruş
Cenaze masrafları	2.000
Yalı Cami'nin sıcak suyu için	1.000
Yusuf Ağa Câmi Çeşmesi Vakfı	2.000
Çınarlık Câmi	1.000
Arslanca Câmi	500
KilitBahir'de Cahidi Baba Cami	1.000
Kilitbahir'de Meydan Câmi	500
Kilitbahir'de Çarşı Cami	500
Çay Mahallesi'ndeki mektebin sıbyan muallimine	1.000
Toplam:	**9.500**

Tablodan da görüleceği üzere Fatma Hanım terekesinden ayırdığı meblağ ile Yalı Camisi'nin sıcak su ihtiyacının karşılanması amacıyla 1.000 kuruş, Yusuf Ağa Cami-i Çeşmesi Vakfı'na 2.000 kuruş, Çınarlık Cami'sine 1.000 kuruş, Arslanca Cami'sine 500 kuruş, Kilitbahir'deki Cahidi Baba Cami'sine 1.000 kuruş, Kilitbahir'de Meydan Cami'si ve Çarşı Cami'sine 500'er guruş taksim etmiştir. Bunlarda birlikte Çay Mahallesi'ndeki sıbyan mektebi öğretmenine de 1.000 kuruş taksim etmiştir(VGM, 609: 168). Fatma Hanım'ın buradaki amacı sermayeyi anapara olarak değil de geliri itibariyle bölmektir.

Para vakıfları anaparalarını yıllık %10-%15 arasında değişen oranlarda kullandırıyorlardı. Fatma Hanım'ın vakfettiği 7.500 kuruşun tamamının bir yıl için çeşitli finansman ihtiyacı olan kişilere verilmesi sonrasında %10 ribh[1] alındığı durumda vakfın kârı 750 kuruş olacaktır. Bu durumda Yalı Camisi'nin sıcak suyu için taksiminde anaparanın 1.000 kuruşluk kısmından elde edilecek olan 100 kuruş gelir caminin sıcak su hizmetinin devamına harcanacaktır.

Osmanlı Devleti'nde para vakıfları yoluyla iktisadi ve sosyal hayat için tasarruf eksikliğinin giderildiği ve halkın olağan ve arızi ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır. Para vakıflarında nakit sermayenin işletilmesinde çoğunlukla muamele-i şeriyye olarak isimlendirilen işleyiş kullanılmıştır. Bu işleyiş iki şekilde gerçekleştirilmektedir. İlki, vadeli satım akdidir. Burada vakıftan bir malı vadeli olarak alan kişi o malı bir başka kişiye düşük bedelle peşin olarak satmakta, o da satın aldığı malı aynı bedel ile vakfa satmaktadır. Dolayısıyla vakıf vadeli olarak sattığı malı daha düşük ve perşin bedel ile almıştır. Aradaki fark vakfın karını

[1] Artma, kâr ve ticari kazancı ifade etmek için kullanılmaktadır(Dönmez, 2006: 148).

oluşturmaktadır. İkincisi ise karz ve hibe akdidir. Burada vakıftan borç alan kişi borç olarak aldığı miktarın vadesi ve rıbhın oranı kadar vakıftan aynı vadede bir mal daha alır. Vade sonunda hem anaparayı hem de almış olduğu o eşyanın parasını öder. Dolayısıyla bu işlemde vakfın ribhden olan kârı eşya satımıyla gerçekleşmektedir. Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak kullanılan yöntem de muamele-i şeriyyenin ikinci işleyişi olan karz ve hibe akdidir(Kurt, 2015: 77; Osmanağaoğlu, 2010: 285).

Fatma Hanım Vakfı'na ait vakfiyenin bulunduğu defterde vakfiye kaydından sonraki kayıtta vakıfla ilgili bir ilam yer almaktadır. 24 Mayıs 1901 tarihli ilam kaydında şekerci dükkanın zaman içerisinde harap duruma geldiğini ve yeniden iki kat olarak mütevelli tarafından inşa edildiği belirtilmektedir(VGM, 609: 169).

Dükkan vakfın kurulması sonrasında aylık 30 kuruş olarak kiraya verilmiştir. Kiradan elde edilen gelir vakfiyede belirtildiği üzere hafızlara taksim edilmiştir. Vakfın mütevellisi zaman içerisinde harap olan dükkanın bu ilamdan 4 sene öncesi 1897 yılında dükkanı iki katlı olarak kendisi inşa ettirmiştir. İnşa maliyetini karşılamak amacıyla dışarıdan nemayla/rıbhla 4.000 kuruş borçlandığını belirtmiştir. İnşa sonrasında ise dükkanı 80 kuruş ile kiraya vermiştir. İlam kaydında mütevelli dükkanın ilk kirası olan 30 kuruş ile inşa sonrasındaki 80 kuruş arasındaki 50 kuruşun kendisine verilmesini istemektedir. Bununla birlikte vakfın mütevelliliğini ücretsiz olarak yapan olmadığından kifayet miktarda/piyasadaki ücret mukabilinde bir ücret isteği de ilam kaydında bulunmaktadır. Vakfın mütevellisinin bu istekleri kabul edilmiştir(VGM, 609: 169).

İlam kaydından anlaşılacağı üzere vakıfların yıllar içerisinde karşılaştıkları ve mali yapılarını olumsuz olarak etkileyen en önemli masraf Fatma Hanım Vakfı'nın mülkünde de meydana gelmiştir. Vakıf müesseslerinin tamirat, bakım, yangın ve sel gibi meydana gelen arızi durumlar karşısında vakıfların mali olarak tüm dengelerini bozmaktaydı. Çoğunlukla vakıfların mali durumları güçlü olmadığında ya gelirden tamirat ve yeniden inşa masrafları için bir bedel ayrılacak ya da zaman içerisinde ortaya çıkan icareteyn ve mukataalı vakıf uygulamalarıyla vakfın gayrimenkulleri yeniden inşa edilecekti. Burada da vakfın mütevellisi kendi borçlanarak binayı yeniden inşa ettirmekte ve gelir fazlalığını kendine gelir olarak almıştır.

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde vakıflar birçok yönden toplumun ihtiyaçlarını karşılayan kurumlardır. Vakıflar yoluyla hayır faaliyetleri gerçekleştirilirken, bu faaliyetlerin yerine getirilmesi amacıyla gelir getiren iktisadi işletme alanları ve nakit sermaye vakfediliyordu. Böylelikle iktisadi hayatın devamı için gerekli olan alanlar akarlar yoluyla oluşturulurken, nakte ihtiyacı olan insanların bunu karşılayabilmesi içinde nakit sermaye de çeşitli usullerle işletilerek finansman ihtiyacı karşılanıyordu.

Fatma Hanım'da hayır faaliyetlerinde bulunmak amacıyla dükkanını ve vefatından sonra kalan terekesinin 1/3'nü vakfetmiştir. Böylelikle dükkan geliriyle Kuran okuyan hafızlara bir

gelir aktarı katkısında bulunmuş ve kendi ruhu içinde hatim okumalarını şart koşmuştur. Para vakfıyla da bölgedeki camilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca çocuklara eğitim veren öğretmenin maaşının artmasına ve dolayısıyla eğitime katkı sağlamıştır.

Vakfın dükkanı ise zaman içerisinde yıkılıp harap olsa da, mütevellinin kendisi tarafından yeniden ve iki katlı olarak inşa ettirilmiştir. Vakfın payına düşen gelir vakfiyedeki şart olunan yere tahsis edilerek vakfın faaliyetinin devamı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Askeriye (C. AS.), 390.16905

Cevdet Evkaf (C. EV) 254-12957

Hatt-ı Hümayun (HAT.) 1356.53056; 1365.54013

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA. e.) 725.7

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterler (VGMA)

Vakfiye Defterleri (VD) 609; 737

Akgündüz. A, (2000), "İcare-i Vahide", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 21, 388-389, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Arslantürk, H. A ve Arslanboğa, K. (2015), İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, Okurakademi, İstanbul.

Başar, F. (2018), Vakıf Kuran Kadınlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 132, Ankara.

Başaran, C. (2002), Geçmişten Günümüze Bayramiç Tarihi-Coğrafyası ve Arkeolojisi, T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

Genç, M. (2014), "Klasik Osmanlı Sosyal İktisadî Sistemi ve Vakıflar", Vakıflar Dergisi, Cilt 42, 9-18, Ankara.

Güran, T. (2006), Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları, Kitabevi, İstanbul.

Dönmez, İ. K. (2006), "Murabaha", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 31, 277-299. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Kurt, İ. (2015), Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Mert, Ö. (1991), Ayan, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 4,195-198, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Osmanağaoğlu, C. (2010), "Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde Para Vakıflarının Hukuki Yönü", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2, 277-299.

Özgüdenli, O. G. (2012), Vakfiye, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 42, 465-467, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Özkaya, Y. (1994), Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Süreyya, M. (1996), Sicill-i Osmanî, (Haz: Nuri Akbayar) Cilt 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ünen, N. (1947), Dünkü ve Bugünkü Çanakkale, C.H.P. Halkevleri Yayınları, Ankara.

Yazıcı, G. Şahin, İ. ve Yazıcı, M. (2007), "Kitabelere Göre Bayramiç'te Sosyal Hayat", Bayramiç Sempozyumu 07, 03-05 Ağustos 2007, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 39-55.

Yediyıldız, B. (2003), XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir sosyal Tarih İncelemesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ek 1: Fatma Hanım ibnet Osman Ağa Vakfı′na âit 10 Zilhicce 1271 tarihli vakfiyenin transkriptidir.

Hülâsa-yı Vakfiye:	Kuyûd-ı Vakfiye Numerosu:
3028	1036

İşbu vakfiye Şûra-yı Evkâf′ın 20 Mart 338 târîhli karârına tevfîkan 30 Receb 340 târîhinde sudûr iden irâde-i aliyye mûcebince kayd olundı

El-Hamdu li′llâhi′llezi e‘azze havâsse ibâdihi bi-sarf-i emvâlihim ilâ-envâi′l-hayrâti ve e‘ânehum alâ iktisâbi esnâfi′l-mehâmidi ve′l-meberrât ve′s-salâtu ve′s-selâmu alâ Resûlihi ve Nebiyyihi Muhammedin hayri′l-beriyyât ve alâ âlihi ve ashâbihi ilâ-yevmi yestezillu′l-mer‘u tahte′s-sadakât.

Emmâ ba‘dü; işbu vakfiye-i celîli′ş-şân ve cerîde-i bedî‘ü′l-ünvânın tahrîr ve inşâsına bâdî ve tastîr-i imlâsına bâdî oldır ki Medine-i Kal‘a-i Sultâniye mahallâtından Câmi‘-i Kebîr Mahallesi sâkinelerinden müteveffâ kâimmakâm Mehmed Bey zevcesi sâhibetü′l-hayrât-i ve′l-hasenât Fatıma Hânım ibnet Osman Ağa tarafından zât-ı mûmâ-ileyhâyı Medine-i merkûme ahâlilerinden ârifân Duhâncı Mustafa Efendi ibn Zekeriya ve Duhâncı Süleyman Ağa ibn Ali şehâdetleri ile vekîl-i sâbi′ti′l-vekâle topçı asâkir-i nizâmiye hazret-i şâhâne tabur imâmlarından Receb Efendi bin Mehmed meclis-i şer‘-i şerîf-i enverde vakf-ı şerîf-i âti′l-beyâna li-ecli′t-tescîl mütevellî nasb ve ta‘yîn eylediği yine Medine-i merkûme ahâlisinden Rüstem Efendi ibn el-Hâcc Ahmed müvekkile-i mûmâ-ileyhânın yedinde mülk ve hakkı olup kasabâ-i mezbûre çarşusunda Bat Pazarı nâm mahalde vâki‘ tarafları Torumzâde el-Hâcc Mustafa Ağa dükkânı ve Kâmil Efendi bağçesi ve Kuyum oğlu Edhem dükkânı ve tarîk-i âmmm ile mahdûd üç kepenk bir bâb şekerci dükkânını vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüp;

Şöyle şart ve ta‘yîn eyledim ki dükkân-ı mezbûre müvekkilem mûmâ-ileyhâ mutasarrıfe olup bi-emri′llâhi te‘âlâ vefât eyledikden sonra kasabâ-i mezbûrede vâki‘ Ebû′l-Feth Sultân Mehmed Han Gazi Câmi‘-i şerîf-i kebîrinde İmâm-ı Evvel evlası zâtı hasbeten li′llâhi mütevellî olup dükkân-ı mezkûrı icâre-i vâhide ile îcâr ile beher sene Ramazân-ı şerîf-i mezkûrda mukâbele-i şerîf kırâât iden Hâfız Efendiler ruhum içün ayruca bir kere hatm-i şerîf idüp ruhuma ihdâ eyleyeler ve dükkân-ı mezkûrun icâresini beyinlerinde iktisâm ideler ve müvekkilem mûmâ-ileyhânın vefâtından sonra mutasarrıfe oldığı emlâk ve eşya ve nukûdu bi′l-cümle tereke-i müvekkilem mûmâ-ileyhânın sülüs mâlından techiz ve tekfin iskat-ı salât içün iki bin guruş ve kal‘a-i merkûmede vâki‘ Yalı Câmi‘-i şerîfi′nin sıcak suyuna bin guruş kezâlik kal‘a-i merkûmede vâki‘ Câmi‘-i Yusuf Ağa Çeşmesi Vakfı′na iki bin guruş yine Kal‘a-i merkûmede vâki‘ Çınarlık Câmi‘-i şerîfi′ne bin guruş ve Arslanca Câmi‘-i şerîfi' ne

beş yüz guruş ve Çay Mahallesi′nde vâki‘ mekteb-i münîfin mu‘allim-i sıbyânâ meşrûta bin guruş ve kilidi′l-bahirde vâkî cennet mekân firdevs âşiyân eş-Şeyh Seyyid Sultân Cahidi Baba kuddise sırruhu hazretlerinin câmi‘-i pürenvârlarına bin guruş yine kilidi′l-bahirde Meydan Câmi‘-i şerîfi′ne beş yüz guruş yine kilidi′l-bahirde Çarşu Câmi‘-i şerîfi′ne beş yüz guruş ki dokuz bin beş yüz guruş da bâlâda zikir oldığı vechile techiz ve tekfin iki bin guruş bi′t-tenzîl bâkî kalan yedi bin beş yüz guruş bâlâda muharrer vücûh-ı birre mütevellî-i mûmâ-ileyh ma‘rifeti ve ma‘rifet-i şer‘le edâ oluna didi didikde gıbbe′t-tasdîki′ş-şer‘î vâkıfe-i mûmâ-ileyhâ butlân-ı vakf-ı akâr ve nukûd-ı mevkûfe ve zımnında olan kaydın ba‘dehu kavl-i adem-i lüzûmına teşebbüs idüp mütevellî-i mûmâ-ileyhâ dahî sıhhât-lüzûmına zâhib eimme-i dîn kavilleri ile mukâbele birle hüküm talep idecek fi-zamânina beyne′l-ulemâi′li‘zâm cârî olan vech-i muhtâr üzere hâkim-i kitâb tûbâ-lehu ve hüsnü meâb efendi hazretleri huzûrunda murâfa‘a itdiklerinde ol dahî bi′l-hilâfi′l-cârî beyne′l-eimmeti′l-eşrâf vakf-ı mezkûrun evvelen sıhhatine sâniyen lüzûmına kazâ-yı mer‘î itmeğle vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım olup min-ba‘d nakz u butlânı mümteni‘u′l-ihtimâl oldı.Cerâ zâlike hurrire fi′l-yevmi′s-sâdis aşere min-şehr-i Zi′l-hicceti′ş-şerîfe li-sene ihdâ ve seb‘în ve mieteyn ve elf.(1271).

ŞUHÛDU′L-HÂL:

-Kâtib-i Mahkeme Süleyman Efendi ibn fâik Efendi

-Duhâncı Mustafa ibn Zekeriya

-Ali Beyzâde Hâfız Süleyman Efendi ibn Hasan

-Duhâncı Süleyman Ağa ibn Ali

-Keresteci Molla Ahmed ibn Molla Halil

-Timurcuzâde Süleyman Ağa ibn Mustafa

-Duhâncı Şa‘bân Ağa

-Kahveci Osman bin vâli Ebu Nebi

-Muhzır Mehmed Dayı

-ve gayrıhum.

Ek 2: 609 Numaralı defterin 169. sayfa 207. sırasında kayıtlı Fatıma Hanım ibnet Osman Vakfı′na ait 5 Safer 1319 tarihli ilamın transkriptidir.

Bu dahî i‘lâm-ı şer‘î kaydıdır.

Medine-i Kal‘a-i Sultâniye′de Câmi‘-i Kebîr Mahallesi′nde sâkin Fatih Sultân Mehmed Han aleyhi′r-rahmetu ve′l-gufrân hazretlerinin câmi‘-i şerîfleri imâm-ı evveli ve zikri âtî vakfın şart-ı vâkıf vechiyle ber-vech-i hasbî mütevellîsi mekremetlü Mehmed Fehmi Efendi ibn el-Hâcc Ahmed Efendi medine-i mezbûre mahkemesinde ma‘kûd meclis-i şer‘-i şerîf-i enverde takrîr-i kelâm ve ta‘bîr-i ani′l-merâm idüp mahalle-i mezbûrede sâkine iken bundan akdem vefât iden müteveffâ kâimmakâm Mehmed Bey zevcesi sâhibetü′l-hayrât Fatma Hânım ibnet Osman Ağa bin iki yüz yetmiş bir senesi Zi′l-hicceti′ş-şerîfe′sinin on altıncı günü târîhiyle müverraha ve ol târîhde medine-i mezbûre kâdîsı olan es-Seyyid Mehmed Said Efendi′nin mührüyle memhûr bir kıt‘a vakıfnâme nâtıka oldığı üzere Bat Pazarı′nda kâin mutasarrıf oldığı bir bâb dükkânını vakf-ı sahîh-i müebbed ile vakf ve habs idüp dükkân-ı mezkûra kendüsü mutasarrıf olup vefâtından sonra câmi‘-i şerîf-i mezkûrda İmâm-ı Evvel olan zât hasbeten li′llâhi te‘âlâ mütevellî olup dükkân-ı mezkûreyi icâre-i vâhide ile îcâr idüp beher sene Ramazân-ı şerîf′de câmi‘-i şerîf-i mezkûrda mukâbele-i şerîf kırâât iden hafız efendiler ruhum içün ayrıca bir kere hatm-i şerîf idüp ruhuma ihdâ idile dükkân-ı mezkûrun icâresini beynlerinde iktisâm ideler deyu şart ve ta‘yîn itmiş ve dükkân-ı mezkûr mâhiye otuz guruş icâre ile âhere îcâr olunup şart-ı mezkûr tamâmen icrâ olunmakda ise de dükkân-ı mezkûr murûr-ı zamânla harâb olup bundan dört sene mukaddem ma‘a nemâ âherden istidane eylediğim dört bin küsur guruş sarfla iki kat olarak müceddeden inşâ ittirüb seksen guruş âhare îcâr oluna geldikde ise de vâkıfe-i mezkûrenin mütevellî-içün ücret şart itmeyüp dükkân-ı mezkûrı iki kat olarak müceddeden inşâ ittirüb fazla icâre kendisine ve tevliyet-i mezkûreyi bilâ-ücret deruhte idecek kimesne bulunmamasına binâen galle-i vakıfdan ücret olarak mikdâr-ı kifâye meblâğ takdîr olunur murâdımdır didikde hâl mütevellî-i mûmâ-ileyhin bâlâda bast ve beyân eylediği minvâl-i muharrer üzere oldığı Hacı Emin Ağazâde el-Hâcc Hüseyin Tevfik Bey ve birâderi el-Hâcc Mustafa Bey ve Muharrem Efendi bin Şeyh Halil Efendi nâm sûkat-i sahîhatu′l-kelimatın alâ tarîki′ş-şehâde ahyârlarıyla lede′ş-şer‘i′l-enver zâhir ve metehakkik olup kütub-i fıkhiyyede dahî bu misillü vakıf tevliyetlerini bilâ-ücret îfâ itmek üzere kimesne tarafından deruhte olundığu halde mütevellîlerin re’y-i hâkimle münâsib mikdâr ta‘yîn ücreti virilmesine mesağ-ı şer‘î olmağla galle-i vakıfdan şehriye otuz guruş vazîfe olarak almak üzere mütevellî-i mûmâ-ileyh Mehmed Fehmi Efendi′ye izin verilmeğin mâ-vak‘a bi′t-taleb ketb olundı.fî′l-yevmi′l-hâmis min-Saferi′l-Hayr li-seneti tis‘a aşer ve selâse mietin ve elf.(1319).

ŞUHÛDU′L-HÂL:

-Mübâşir Hacı fâik Efendi

-Mübâşir İsmail Efendi

-Odacı Şaban Ağa

-ve gayrıhum.

BİR DİSİPLİN SUÇU OLARAK "GAYRİ TABİİ MUKARENETTE BULUNMAK"

"ENGAGING UNNATURAL SEXUAL RELATIONSHIP" AS A DISCIPLINE CRIME

Doç. Dr. Seçkin YAVUZDOĞAN

Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı

ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-4698-3140

ÖZET

Gayri Tabii Mukarenet, cinsi hissi tahrik ve tatmin maksadıyla erkekler veyahut kadınlar arasında veyahut insanlar tarafından hayvanlara karşı yapılan (sodomi) cinsi muamelelerle bu maksatla tabiata mugayir yapılan sair temaslar ve her türlü fiillerdir. Başka bir deyişle doğal olmayan cinsel birleşme, yakınlaşma şeklinde ifade edilebilir.

Gayri Tabii Mukarenette bulunmak eylemi 6413 sayılı Disiplin Kanunu'nda disiplin suçu olarak düzenlenmesinin yanında 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nda da askeri suç olarak düzenlenmiştir.

Cinsellik, bireyin özel hayatına dahil olan en önemli unsurlardan birisidir. Bu yüzdendir ki başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)(md.8) olmak üzere birçok uluslararası sözleşme bireyin cinsel özgürlüğünü güvence altına almayı hedeflemiştir. Zamanla cinselliğin bir genel ahlak değil, özgürlük sorunu olduğu anlayışının hâkim olmaya başlaması ceza hukukunun cinsel suçlara bakışını da önemli ölçüde etkilemiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)'da bu gelişmelere paralel olarak Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçları (102-105. maddeler) ikinci bölümde "Kişilere Karşı Suçlar" başlığı altında düzenleyerek korunan yararın kişinin cinsel özgürlüğü olduğunu vurgulamak istemiştir. Cinsel özgürlük, "*hukukun veya örf ve adetin belirlediği sınırlar çerisinde insanın cinsel ilişkiler yönünden kendi vücudu üzerinde serbestçe tasarruf edebilmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır.

Her ne kadar yaşanan gelişmeler cinsel özgürlükler lehine olsa da, Türk Milletinin genel ahlak anlayışına ve geleneklerine aykırı olarak kabul edilen doğal olmayan cinsel ilişkiler toplum nezdinde kabul görmemektedir. Türk Milletinin ayrılmaz bir parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin de doğal olmayan cinsel ilişkiye bakışı farklı olmamıştır. Zira İç Hizmet Kanunu md. 39 ve md. 86 iyi ahlak sahibi olmayı her askerde bulunması gereken vasıflar arasında saymıştır. İşte Askeri Ceza Kanunu yukarıda ifade edilen gerekçelerle gayri tabii mukarenette bulunmak eylemini md. 153/2'de askeri suç olarak düzenlemiştir. Kanun koyucu, bu tür eylemlerin silahlı kuvvetlerin temel yapı taşlarından olan disiplin ve mutlak itaati ağır derecede

zedeleyeceği düşüncesiyle, aynı zamanda ayırma cezasını gerektiren bir disiplinsizlik hali olarak kabul etmiş ve madde metnini koruyarak 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu md. 20/1-ğ'ye aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler : Disiplin Hukuku, Asker kişi, Cinsellik, Mukarenet

ABSTRACT

Sexuality is one of the most important elements of an individual's private life. This is why many international conventions, especially the European Convention on Human Rights (ECHR) (art.8), have aimed to secure the sexual freedom of the individual. Over time, the understanding that sexuality is not a matter of morality, but of freedom began to dominate, and this significantly affected the criminal law's view of sexual crimes.

Sexual freedom is defined as "the ability of a person to freely dispose of his own body in terms of sexual relations within the limits determined by law or custom".

Although the developments are in favor of sexual freedoms, unnatural sexual relations, which are considered contrary to the general moral understanding and traditions of the Turkish Nation, are not accepted by the society. The view of the Turkish Armed Forces, which is an inseparable part of the Turkish Nation, on unnatural sexual intercourse has not been different.

BİR MESLEKTEN ÇIKARMA CEZASI OLARAK "KAÇAKÇILARLA İLİŞKİ KURMAK"

"ESTABLISHING RELATIONSHIP WITH SMUGGLERS"

AS A DISMISSAL DISCIPLINARY PUNISHMENT

Doç. Dr. Seçkin YAVUZDOĞAN

Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı

ORCID ID:https://orcid.org/0000-0002-4698-3140

ÖZET

Sözlük anlamı olarak kaçakçılık bir devletin yürürlükteki yasal ve idari düzenlemelerine karşı gelerek/muhalefet ederek gerçekleştirilen ticari faaliyet, gümrük vergisi ödenmeden ülkeye mal sokmak veya çıkarmak, gizlice bir şeyi kaçırma, hileli yollar kullanma olarak tarif edilebilmektedir. Kaçakçılık, hileli usullerle ödenmesi gereken vergiyi ödememek, yasaların uygun gördüğü şekiller dışında ticari nitelikli işlemler yapmak, yasaklanmış bir eşyayı ticarete konu edinmek, yasaklanmamış bir eşyayı yasaklanmış şekillerde ticarete konu edinmek ve bu şekillerden birini kullanarak alım, satım veya aracılık etmektir.

Kolluk personelinin disiplin hükümleri 7068 sayılı "Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun" hükümlerine göre yürütülmektedir. Anılan Kanun'un "Disiplin cezası verilecek fiiller" başlıklı 8. Maddesinin 6/o bendi uyarınca "Kaçakçılık yapmak veya kaçakçılarla ilişki kurmak." meslekten çıkarma cezasını gerektiren eylemlerden sayılmıştır.

Türk Ceza Hukuku'ndaki ilkelerin birçoğu disiplin hukukunda da uygulanır. Hal böyle olunca bir disiplin suçunun oluşabilmesi için suçun unsurlarının da incelenmesi gerekir. Görüleceği üzere anılan kanun hükmü uyarınca "kaçakçılık yapmak veya kaçakçılarla ilişki kurmak" disiplin suçunun oluşabilmesi için ortada kaçakçılık yapan yani hukuken kendisine kaçakçı diyebileceğimiz bir gerçek kişi bulunmalı ve yine ortada kaçakçı olduğu hukuken tespit edilmiş gerçek kişiler olmalıdır. Bu kriterler bulunmadan verilecek bir disiplin cezası hukuka aykırı hale gelecektir. Böyle bir durumda kaçakçılarla ilişki kurduğundan bahisle kişi hakkında meslekten çıkarma cezası verilmesinde idarenin ağır hizmet kusuru bulunur ve kişinin duyduğu elem ve ızdırabı hafifletecek derecede ve Mahkemece manevi tazminat ilke ve koşulları çerçevesinde takdir edilecek tutardaki manevi tazminatın yasal faiziyle birlikte kişiye ödenmesi gerekir.

Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi diğer bir ifadeyle "masumiyet karinesi" olarak tanımlayabileceğimiz ilke, ceza hukukunun ana ilkelerinden olmakla birlikte disiplin hukukunda da kabul görmüştür.Adil yargılanma hakkının temel bir parçasını oluşturan bu ilke; disiplinsizliğe konu fiilin, muhatabı personel tarafından gerçekleştirildiğinin veya sübuta erdiğinin hiç bir şüpheye yer vermeyecek şekilde maddi ve somut deliller ile ispatlanamaması halinde memurun "masum" kabul edilmesini sağlayan hukuki bir güvencedir.

ABSTRACT

Many of the principles in Turkish Criminal Law are also applied in disciplinary law. Therefore, in order for a disciplinary offense to occur, the elements of the offense must also be examined. As it can be seen, in accordance with the aforementioned law provision, in order for the disciplinary offense of "smuggling or having relations with smugglers" to occur, there must be a real person who is engaged in smuggling, that is, a smuggler who we can legally call himself a smuggler, and there must be real persons who have been legally determined to be smugglers. A disciplinary sanction without these criteria will be unlawful. In such a case, the administration has a serious fault in issuing the penalty of dismissal from the profession on the grounds that he has relations with smugglers, and the moral compensation in an amount to be determined by the Court within the framework of the principles and conditions of non-pecuniary damage should be paid to the person, together with the legal interest, to a degree that will alleviate the pain and suffering of the person.

Anahtar Kelimeler : Disiplin Hukuku, Kolluk, Kaçakçılık, Kaçakçılarla İlişki Kurmak

TÜRK MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUKUNDA KAMU DÜZENİ ANLAYIŞI

PUBLIC POLICY INTERVENTION ON TURKISH PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Dr. Cemre TÜYSÜZ

Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Orcid: 0000-0001-5889-0681

ÖZET

Milletlerarası özel hukukun amaçlarından biri, içerisinde yabancılık unsuru olan olaylara en sıkı ilişkide olunan hukuku tatbik etmektir. Bu hukuk; yabancı bir devlet hukuku veya uyuşmazlığı çözecek hâkimin hukuku (Türk hukuku) olabilecektir. Uygulanması gereken hukukun yabancı bir devlet hukuku olması durumunda, bu hukuk bütün unsurlarıyla birlikte olaya tatbik edilmelidir. Ancak bazı durumlarda uygulanması gereken yabancı hukuk yerine Türk hukukundaki ilgili hükümlerin olaya tatbiki söz konusu olabilir. Türk hukukunda iki halde, uygulanması gereken yabancı bir hukuk yerine Türk hukukunun tatbiki söz konusu olmaktadır. Bunlar; doğrudan uygulanan kurallar ve yabancı hukuktaki kuralların Türk kamu düzenine aykırı olması halleridir.

Türk kamu düzeninin müdahalesi ile yabancı hukukun tatbikinin engellenmesi, 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'da (MÖHUK) "Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması hâlinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hâllerde, Türk hukuku uygulanır" şeklinde düzenlenmiştir (m. 5). Dolayısıyla yabancı hukukun tatbikinin engellenebilmesi, bazı şartların gerçekleşmesi ve belirli bir metodolojinin takip edilmesi ile söz konusu olmaktadır. Bu çalışmada MÖHUK m. 5'te düzenlenen kamu düzeni müdahalesinin ne olduğu ve ne şekilde gerçekleşeceği, emsal yüksek mahkeme kararları belirtilerek incelenecektir.

ABSTRACT

One of the main purposes of private international law is to apply the most related law to the issues with foreign element. This applicable law may be the law of the judge (Turkish law) or a foreign state law. If the applicable law is a foreign law, this law shall be applied with all

aspects to the issues at hand. However, in some cases the application of the applicable law may be prohibited. These cases are overriding mandatory rules and intervention of public policy.

Non-application of foreign law with the reason of the intervention of public policy is established at the law on International Private and Civil Procedural Law, numbered 5718. According to Article 5 “In case the provision of a competent foreign law to be applied for a specific event is evidently contrary to public order of Turkey, that provision is not applied. Turkish law is applied in cases where deemed necessary.” Therefore, nonapplication of the authorized foreign law can be done by the existence of some conditions and application of a methodology. In this study, intervention of Turkish public policy mentioned in article 5 of International Private and Civil Procedural Law will be examined through the principles and procedure with respect to the principles of Private International Law.

A. Genel Olarak

Günümüzde yaşanan ticarî, ekonomik, sosyal ve beşerî ilişkiler sadece ulusal boyutta gerçekleşmemekte, uluslararası alanlarda da bu ilişkilere rastlanılmaktadır. Örneğin bir Türk şirketi ürettiği malları internet üzerinden aldığı sipariş ile Almanya’daki bir şirkete satabilmektedir. Ek olarak, aynı Türk şirketi mal üretebilmek için hammadde gereksinimini de Endonezya’dan sağlayabilmektedir. Bir diğer örnekte ise, Türk vatandaşı ikamet ve çalışmak amacıyla gittiği İngiltere’de bir Fransız vatandaşıyla evlenebilmekte ve Londra’da faaliyette olan bir Türk şirketi bünyesinde çalışabilmektedir.

Verilen bütün bu örneklerde birden fazla devletle ve bu devletlere ait hukuklarla temas halinde bulunulan durumlar söz konusudur. Bütün bu örneklerdeki ilişkilerde uyuşmazlık çıkması muhtemeldir. Çıkan uyuşmazlıkların da çözümünde Türk mahkemelerine başvurulduğunda hâkimin önünde esas itibariyle 2 temel problemin bulunduğu kabul edilmektedir. Bu problemlerden ilki uyuşmazlığın kendisi, ikincisi ise bu uyuşmazlığın hangi devlet hukukuna göre çözüleceği problemidir. Bu çalışmada problemlerden ikincisi üzerine durulacaktır.

Milletlerarası özel hukukun amaçlarından bir tanesinin, içerisinde yabancılık unsuru olan olaylara, en sıkı irtibatlı hukukunun uygulanması olduğu söylenebilmektedir. Öğretide bu amacın gerçekleştirilmesi ile milletlerarası özel hukuk hakkaniyetinin de sağlanacağı kabul edilmektedir. Sonuç itibariyle, birden fazla devlet hukuku ile irtibatlı olan hukukî olaylara, en sıkı ilişkili hukukun tatbik edilmesi milletlerarası özel hukukun varlık sebeplerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

İçerisinde yabancılık unsuru bulunan olaylara uygulanması gereken genel prensipleri, uygulanacak hukuku tespit eden kanunlar ihtilafı kurallarını ve son olarak da usule ilişkin meseleler hakkındaki usul kurallarını barındıran temel kanun 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'dur. Kanunun sistematiği ve amacı bir arada değerlendirildiğinde, aslolanın yabancılık unsuru bulunan olaylarda, yetkili yabancı hukukun uygulanması olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak bazı hallerde uygulanması gereken hukuk yerine Türk hukukunun tatbiki söz konusu olabilmektedir. Bu haller MÖHUK'ta doğrudan uygulanan kurallar (m. 6) ve yabancı hukuk kuralının Türk kamu düzenine aykırı olması olarak düzenlenmiştir (m. 5). Doğrudan uygulanan kurallar yabancı hukukun uygulanmasını engelleyen bir genel prensip olmasına rağmen, bu çalışma kapsamında olmadığından burada sadece ismini zikretmekle yetiniyoruz.

Kamu düzeni MÖHUK m. 5'te "*yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması hâlinde, bu hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hâllerde, Türk hukuku uygulanır*" şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla uygulanması gereken yabancı hukukun kamu düzeni engeli ile karşılaşabilmesi için bazı şartların varlığı ve belirli bir sistematiğin takip edilmesi gerekmektedir.

Kamu düzenine aykırılığın yabancı hukuku engelleyen bir durum olması bütün hukuk sistemlerinde ve düzenlenen milletlerarası anlaşmalarda kabul edilen bir durumdur. Burada devletlerin kamu düzeni müdahalesini kendi hukuk, kültür ve gelenek ile medeniyet anlayışına aykırı buldukları yabancı hukuk düzenlemelerini tatbik etmekten kaçınma vasıtası olarak gördükleri kabul edilmektedir[1]. Ek olarak, kamu düzeni müdahalesinin, bağımsız olmayan bir kanunlar ihtilafı kuralı olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre, yabancı hukukun uygulanması gereken her durumda kamu düzeni göz önünde tutulması gereken, yabancı hukukun uygulanmasını engelleyen bir özelliği bulunduğundan, bağımsız olmayan bir kanunlar ihtilafı kuralı olduğu ifade edilmektedir[2].

Yabancı hukuktaki bir düzenlemenin ne şekilde kamu düzenine aykırı olacağı konusunda MÖHUK m. 5'te herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Öğretide de konu üzerinde bir anlaşma söz konusu değildir[3]. Kamu düzeni kavramının değişkenliği sebebiyle kavramın içeriğini tam olarak tespit edebilmek mümkün olmamaktadır[4]. Öğretide kamu düzeninden

[1] Şanlı, Cemal / Esen, Emre / Ataman Figanmeşe, Milletlerarası Özel Hukuk, 9. Bası, İstanbul 2021, s. 73; Nomer, Ergin, Devletler Hususî Hukuku, 23. Bası, İstanbul 2021, s. 161.
[2] Nomer, s. 163; Dölle, Hans, Internationales Privatrecht. Eine Einführung in seine Grundlagen, 1971, s. 106.
[3] Nomer, s. 161.
[4] Nomer, s. 164.

anlaşılması gerekenin ne olduğu, hangi durumlarda kamu düzeninin müdahalesinin gerektiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Toplumsal kalkınmayı hedefleyen ve kişisel hak ve özgürlükleri koruyan temel prensiplerin, anayasanın temel ilkelerinin ve toplumda geçerli olan örf-âdet ve ahlak telakkilerinin kamu düzenini oluşturan değerler olarak kabul edilmesi ve bu nedenle bu değerlere aykırı bir düzenlemenin de kamu düzenine aykırı sayılması gerektiği öğretide belirtilen bir görüştür[5].

Bir diğer görüşte de anayasal haklarda yer alan ve çeşitli kanun hükümlerinin temelinde yatan ana prensiplerin millî anlayışları kamu düzeninin tespitinde söz konusu olmaktadır[6]. Benzer bir görüşte, kamu düzeni müdahalesi ile millî hukuktaki eşitliğe, ailenin ve kişiliğin korunmasına ilişkin temel değerlerin korunmasının amaçlandığı ifade edilmiştir[7].

Milletlerarası özel hukuktaki bir diğer görüşe göre kamu düzeni anlayışı ile ilgili öğretide ileri sürülen bir diğer görüşte kamu düzenine ilişkin kurallar; kamu hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini ve fertler arasındaki münasebetlerde huzur ve ahlak kaidelerine uygunluğu temine yarayan kuralların bütünü ile toplumun temel yapısı ve temel çıkarlarını koruyan kurallar olarak belirtmektedir[8]. Dolayısıyla yabancı hukuktaki düzenlemelerin iç hukuktaki bu kurallara aykırılık içermesi halinde kamu düzenine aykırılık söz konusu olacaktır.

Bir diğer görüşte de kamu düzenine aykırılığın tarifinin yapılmasının güç olduğu belirtildikten sonra, kamu düzenine aykırılığın söz konusu olabilmesi için; Türk kanunlarının esas prensiplerine aykırılık, Türk adap ve ahlâk anlayışına aykırılık, Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklere aykırılık hususlarından birinin veya birkaçının aynı olayda bulunması gerektiği belirtilmiştir[9].

B. Türk Kamu Düzenine Aykırılık Anlayışı ile İlgili Örnek Olaylar

MÖHUK m. 5'te kamu düzeni şu şekilde ifade edilmektedir. "*Yetkili yabancı hukukun belirli bir olaya uygulanan hükmünün Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması hâlinde, bu*

[5] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 76.
[6] Nomer, s. 165. Yine bu görüş uyarınca kamu düzeni, tarif edilmeksizin, kanun hükümlerinde somutlaşmaya çalışan, fakat aslında hâkimin takdirine bağlı olarak belirsizlik içerisinde kendini kabul ettiren genel ve kapsamlı bir kavramdır.
[7] Tekinalp, Gülören, Milletlerarası Özel Hukuk, Bağlama ve Usul Hukuku Kuralları, 13. Bası, İstanbul 2020, s. 52.
[8] Çelikel, Aysel / Erdem, B Bahadır, Milletlerarası Özel Hukuk, 17. Bası, İstanbul 2021, s. 139.
[9] Dayınlarlı Kemal, Milletlerarası Özel Hukukta Kamu Düzeni, Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, 1988, s. 8.

hüküm uygulanmaz; gerekli görülen hâllerde, Türk hukuku uygulanır." Kanun düzenlemesinde kamu düzeni müdahalesindeki metoda ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Yargıtay kararları incelendiğinde kamu düzenine aykırılığın; "*Türk hukukunun temel değerlerine, Türk genel adap ve ahlak anlayışına, Türk kanunlarının dayandığı temel adalet anlayışına, Türk kanunlarının dayandığı genel siyasete, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere, milletlerarası alanda geçerli ortak prensip ve özel hukuka ait iyiniyet prensibine dayanan kurallara, medeni toplulukların müştereken benimsedikleri ahlak ilkeleri ve adalet anlayışının ifadesi olan hukuk prensiplerine, toplumun medeniyet seviyesine, siyasi ve ekonomik rejimine, insan hak ve özgürlüklerine aykırılık*"[10] olarak kabul edildiği görülmektedir.

Gerek öğretide gerekse de Yargıtay içtihadı birleştirme kararında belirtilen kamu düzeni anlayışına ilişkin belirtilenler incelendiğinde, Türk hukukunda yer alan herhangi bir emredici düzenlemeye aykırı olan yabancı hukuktaki hükmün Türk kamu düzenine aykırı olarak kabul edilemeyeceği sonucuna ulaşılmalıdır. Tatbiki gereken yabancı hukuktaki hükmün Türk kamu düzenine aykırı olduğunun kabul edilebilmesi için, çeşitli kanun hükümlerinin temelinde yatan ana prensiplere, kişisel hak ve özgürlükleri koruyan temel prensiplere, anayasanın temel ilkelerine ve toplumda geçerli olan örf-âdet ve ahlak telakkilerine, kısacası toplumdaki adalet anlayışına aykırı olan bir düzenlemenin varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla yabancı hukuktaki düzenlemenin konuyu Türk hukukundan farklı düzenlemesi, kamu düzenin müdahalesi açısından yeterli kabul edilmemelidir[11].

Öncelikli olarak, kamu düzeni müdahalesinin söz konusu olabilmesi için hâkim tarafından ilgili yabancı düzenlemenin olaya uygulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir konunun kategorik olarak doğrudan kamu düzeninden addedilerek, ilgili yabancı hukukun içerik ve sonuçlarına bakılmadan, Türk hukukunun uygulanması, milletlerarası özel hukuktaki kamu düzeni müdahalesinin yanlış yorumlanması ve uygulanması anlamına gelmektedir. Çünkü kamu düzenine aykırılıktan söz edilebilmesi için öncelikle yabancı hukuktaki ilgili düzenleme tespit edilmeli ve değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır[12]. Ancak Yargıtay bazı kararlarında; evlat edinme, nafaka, velayet, faiz, kıdem tazminatı, nüfus hukuku ve zamanaşımı gibi konuları kamu düzeninden kabul ederek bu konularda doğrudan Türk maddî hukukunun tatbik edileceği sonucuna ulaşmıştır[13]. Bu tarz bir yorum kanaatimizce isabetli değildir. Çünkü

[10] Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı, E. 2010/1, K. 2012/1, RG. 20.09.2012 T., 28417 S.
[11] Aynı yönde bkz. Tekinalp, s. 52, Doğan, Vahit, Milletlerarası Özel Hukuk, 6. Bası, Ankara 2020, s 261.
[12] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 85, Çelikel, Erdem, s. 145. Kamu düzeni müdahalesinden bahsedilebilmesi için yabancı hukukun tatbikinin kamu düzenine aykırı olması gerektiği de ifade edilmiştir. Nomer, s. 171.
[13] İlgili kararlar için bkz. Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 85-89.

yabancı hukuk düzenlemesinin kamu düzenine aykırı olabilmesi için, öncelikle yabancı hukuktaki ilgili hükmün tespiti ile olaya uygulanması gerekmekte ve ortaya çıkan sonucun açıkça kamu düzenine aykırı olması gerekmektedir. Ancak Yargıtay vermiş olduğu kararlarda, içerisinde yabancılık unsuru bulunmasına rağmen yetkili hukuktaki düzenlemelere bakmadan, doğrudan o konunun kamu düzenine ilişkin bir konu olduğu ve bu tarz konularda da yabancı hukukun uygulanamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Kamu düzeni müdahalesinin bu şekilde yorumlanması hatalıdır. Bu şekilde yorumlandığı takdirde kamu düzeni müdahalesinin istisnaî karakteri ortadan kalkacaktır[14]. Bazı alanların kamu düzenine ilişkin olduğu gerekçesiyle, yabancı hukukun içeriği ve sonuçlarının incelenmeden doğrudan Türk hukukunun uygulanması, milletlerarası özel hukuktaki kamu düzeni müdahalesinin hatalı yorumlanması ve uygulanması anlamına gelmektedir[15].

Esasında yabancı hukukun içeriğinin incelenip incelenmemesi, kamu düzeni müdahalesi (MÖHUK m. 5) ile doğrudan uygulanan kurallar (MÖHUK m. 6) arasındaki temel farklardan birisidir. Doğrudan uygulanan kurallar kapsamına giren meselelerde, yabancılık unsurunun varlığı aranmaksızın, yabancı hukukta konunun ne şekilde düzenlendiğine ilişkin bir değerlendirme yapılmaksızın doğrudan tatbik edilir[16]. Ancak burada da görüldüğü üzere, tatbiki gereken yabancı hukuktaki düzenlemeler incelemeye tâbi tutulduktan sonra, Türk kamu düzenine aykırı bir durum ortaya çıktığı takdirde kamu düzeni müdahalesi söz konusu olmaktadır. Kaldı ki bu durum kamu düzeni müdahalesinin olumsuz etkisi olarak ifade edilmektedir[17].

Öncelikle yabancı hukukun ilgili hükmünün tespiti ve değerlendirmeye tâbi tutulması, kamu düzeni müdahalesinin istisnaî niteliğini ifade eden bir durumdur[18]. Çünkü asıl olan uyuşmazlık konusu olayla en sıkı ilişkili yabancı hukukun uygulanmasıdır. Şartları var ise istisnaî olarak yabancı hukuk tatbik edilmeyecektir[19]. Bu durum da kamu düzeninin doğrudan uygulanan kurallardan farklı olan bir diğer unsurudur. Çünkü doğrudan uygulanan kuralın varlığı halinde asıl olan doğrudan uygulanan kuralın tatbikidir. Bu nedenledir ki uygulanacak

[14] Kamu düzeni müdahalesinin istisnaî nitelikte olduğu kabul edilmektedir. Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 86-87, Nomer, s. 162, Doğan, s. 259, Çelikel, Erdem, s. 147, Gülin Güngör, Türk Milletlerarası Özel Hukuku, Kanunlar İhtilafı Hukuku Milletlerarası Usul Hukuku, Ankara 2021, s. 103.
[15] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 90-91.
[16] Doğrudan uygulanan kurallar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hatice Özdemir Kocasakal, Doğrudan Uygulanan Kurallar ve Sözleşmeler Üzerine Etkileri, İstanbul 2001, s. 1 vd.
[17] Nomer, s. 167, Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 76; Çelikel, Erdem, s. 149, Doğan, s. 261.
[18] Tekinalp, s. 52.
[19] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 79, Nomer, s. 162-163, Çelikel, Erdem, s. 149, Tekinalp, s. 53.

yabancı hukukun ne olduğu ve içeriğine ilişkin herhangi bir araştırmanın yapılması, doğrudan uygulanan kurallar kapsamındaki olaylarda söz konusu olmayacaktır.

Yargıtay'ın birçok kararında yukarıda ifade ettiğimiz şekildeki kamu düzeni müdahalesinin sistematiği yerine, doğrudan uygulanan kurallara yakın yaklaşımların benimsendiği fark edilmektedir. Şöyle ki, Yargıtay bazı kararlarında evlat edinme, nafaka, velayet, vesayet, faiz, zamanaşımı, kıdem tazminatı gibi alanları baştan kamu düzeninden olduğunu kabul ederek, yabancı hukukun içeriğine bakmadan, Türk hukuk kurallarını tatbik etmiştir[20]. Hatta somutlaştıracak olursak, Yargıtay'ın ortak velayete ilişkin eski kararları[21] da önemlidir. Yargıtay bu konuda vermiş olduğu eski kararlarda genel itibariyle, yetkili hukukta ortak velayetin kabul edilmesi ve taraflarca da bunun tercih edilmesi halinde, söz konusu ortak velayetin Türk kamu düzenine aykırı olduğu ifade edilmekteydi. Buna gerekçe olarak ortak velayete ilişkin Türk Medeni Kanunu'nda herhangi bir düzenleme olmadığı verilmekteydi. Türk hukukundan düzenlenmemesi nedeniyle kamu düzenine aykırı kabul edilerek uygulanması gereken yetkili hukuktaki ortak velayete ilişkin düzenlemelerin tatbik edilmemesi haklı olarak eleştirilmiştir. Yargıtay söz konusu eleştiriler doğrultusunda eski görüşünü son dönemde değiştirmiş ve ortak velayete ilişkin düzenlemelerin Türk kamu düzenine açıkça aykırı olarak kabul edilemeyeceğini ve Türk toplumunun temel yapısı veya temel çıkarını ihlâl ettiği anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir[22].

MÖHUK düzenlemesinde kamu düzenine aykırılık incelemesindeki metot ile ilgili belirtilmesi gereken bir diğer unsur ise, kamu düzenine aykırılığın açık olma zorunluluğudur. Dolayısıyla, yabancı hukukun olaya tatbik edilen düzenlemesinin açıkça Türk kamu düzenine aykırı olması haline ilgili yabancı hüküm uygulanmayacaktır. Kanunda aranan açık aykırılık kriterinin, yabancı hukuktaki Türk hukukundan farklı düzenlemelerin kamu düzeni müdahalesine uğramasını engelleyeceği belirtilmektedir[23].

Kamu düzeni müdahalesinin metodu ile ilgili son durum ise yabancı hukuktaki düzenlemenin kamu düzenine açıkça aykırı olması durumunda sadece gerekli görülen hallerde Türk hukukunun uygulanmasıdır. Bu durum kamu düzeni müdahalesinin olumlu etkisi olarak ifade edilmektedir[24].

[20] Örnek kararlar için bkz. Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 95-98'deki kararlar.
[21] Yargıtay 2. HD., 2004/13947 E., 2004/15854 K., 27.12.2004 T. www.kazanci.com.
[22] Yargıtay 2. HD., 2016/15771 E., 2017/1737 K., 20.02.2017 T. www.kazanci.com.
[23] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 79.
[24] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 91; Çelikel, Erdem, s. 149, Nomer, s. 167.

Sonuç itibariyle, yabancı hukuktaki düzenlemelerin MÖHUK m. 5 kapsamında Türk kamu düzenin müdahalesine uğrayabilmesi için; öncelikle ilgili hükmün tespiti ve olaya tatbiki ile ortaya çıkan sonucun Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması gerekmektedir.

Öğretide uygulanması gerekli yabancı hukukun içerisindeki düzenlemeler ile ilgili olarak her durumda, kamu düzenin müdahalesinin söz konusu olmayabileceği ifade edilmektedir. Burada genellikle yabancı hukukun uygulanmasında kamu düzeninin müdahalesine olay ile Türkiye arasındaki bağlantının fazla olup olmadığının da etki edebileceği kabul edilmektedir[25]. Şöyle ki, Türk hukuk düzeni ile bağlantı arttıkça kamu düzeni müdahalesi ihtimali artmakta, azaldıkça ise kamu düzeni müdahalesi azalmaktadır. Yargıtay kararına konu olmuş boşanma davasının incelenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz[26]. İki İtalyan vatandaşının Türk mahkemelerinde açtıkları boşanma davasında, millî hukuklarında boşanma yasağı bulunduğundan ötürü, boşanma kararı Yargıtay ikinci Hukuk Dairesi tarafından bozulmuştur. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun[27] 15.01.1969 tarihli başka bir kararına konu olayda ise, İtalyan vatandaşın erkek ile Türk vatandaşı kadının boşanma davasında, İtalyan hukukundaki boşanma yasağının, taraflardan birinin Türk olması nedeniyle, Türk mahkemelerinde kabul edilemeyeceği kararı verilmiştir. Burada eşlerden birinin Türk vatandaşı olması nedeniyle Türkiye ile irtibatın artması sonucunda, Türk kamu düzeninin müdahalesinin devreye girdiği ifade edilmektedir[28]. Yargıtay'ın verdiği kararlarda esas alınan düzenlemeler aynı olmasına rağmen, her iki tarafın İtalyan vatandaşı olduğu durumlarda Türkiye ile ilgili asgari düzeyde bile olsa herhangi bir bağlantısının bulunmaması nedeniyle, yabancı hukuktaki Türk kamu düzenine aykırı olan hüküm mahkemece uygulanmıştır. Bunun karşısında Türkiye ile irtibatın kurulduğu halde ise kamu düzeni müdahalesi ile karşılaşılmıştır. Bu örnekler kamu düzeninin müdahalesi açısından somut durumu gözler önüne sermektedir.

Her ne kadar kamu düzeni müdahalesi ile ülke içi irtibat aransa da bazı durumlarda kamu düzeni müdahalesi ile yabancı hukukun tatbikinin engellenmesi, Türk vatandaşlarının zarar görmesi sonucuna ulaşılmasını sağlayabilmekte ve bu durumda dikkatli olunması gerektiği ifade edilmektedir[29].

Konuyla ilgili örnekte ise talâk beyanı ile boşanma söz konusudur. Kadıköy 2. Asliye hukuk Mahkemesi'nin 7.2.1991 tarihli kararında, Suudi Arabistan vatandaşı koca ile Türk

[25] Doğan, s. 264.
[26] Yargıtay 2. HD. 1983/5550 E., 1983/5697 K., 23.06.1983 T., Yargıtay Kararları Dergisi, Cilt 10, 1984, s. 46.
[27] YKD. 1969/5, s. 198 vd.
[28] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 89, Nomer, s. 163.
[29] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 90.

vatandaşı kadın, Suudi Arabistan'da kocanın talâk beyanı ile boşanmış ve bu boşanma da yetkili Kadılık makamı tarafından karara bağlanmıştır. Her ne kadar talâk olsa da Türk vatandaşı kadının da bu boşanmayı talep ettiği belgeler içerisinde anlaşılmaktadır. Türk vatandaşı kadının boşanma kararının tanınmasını Kadıköy mahkemelerinden talep etmesi üzerine, söz konusu kadılık makamı kararı tanınmıştır. Kadıköy 2. Asliye Hukuk Mahkemesi, her ne kadar talâk beyanı ile erkeğin tek taraflı boşanması Türk kamu düzenine açıkça aykırı olsa da söz konusu Kadılık Makamı kararının tanınmasının bu nedenle engellenmesi, boşanmayı talep eden Türk vatandaşı kadını cezalandırıcı bir sonuç doğuracağını ifade etmiştir. Bu nedenle de kamu düzenine açıkça aykırılık içermesine rağmen Kadılık Makamı kararının tanınmasına karar verilmiştir[30]. Sonuç itibariyle, Mahkeme burada kamu düzeni müdahalesi ile elde edilecek sonuçlardan hareket etmiştir. Türk vatandaşı kadının korunmaya değer menfaati, Türk kamu düzeni menfaatinden üstün tutularak, Türk kamu düzenine açıkça aykırı şekilde sadece tek taraflı beyanla elde edilen yabancı boşanma kararının tanınmasına karar verilmiştir.

Kamu düzenine aykırılık ile ilgili öğretide verilen bir diğer örnek ise Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen denkleştirme talebine ilişkindir.[31] Özetle denkleştirme talebi, hakkaniyet gereği, acentelik sözleşmesi sona erdikten sonra müvekkilin ücret kazanmaya devam etmesi ancak acentenin gelir elde edememesi nedeniyle acenteye talep imkânı sağlanan bir düzenlemedir. TTK m. 122/4'te ayrıca bu denkleştirme talebinden önceden vazgeçilemeyeceği de ifade edilmektedir. Sonuç itibariyle acenteye tanınan bu denkleştirme talebine ilişkin düzenlemelerin, sözleşmenin zayıf tarafı durumundaki acenteyi korumaya yönelik olduğu kabul edilmektedir. Uygulanması gereken hukukta denkleştirme talebinin kabul edilmemesi halinde, hakkaniyeti sağlamaya ve zayıf tarafı korumaya yönelik kabul edilen denkleştirme talebinden mahrum kalmanın, Türk kamu düzenine aykırı sonuçlar oluşturacağından hareketle, yabancı hukuktaki düzenlemelerin denkleştirme talebi açısından uygulanmaması gerektiği ifade edilmektedir[32].

Kamu düzeni kavramının içeriğinin kendisi incelendiğinde, onun değişken, izafî ve müphem olduğu ifade edilmektedir. Kamu düzeni anlayışının belirlenmesinde, bu müdahaleyi kabul veya reddedecek hâkimlerin kamu hukuku ve milletlerarası özel hukuk anlayışlarının

[30] Karar ve değerlendirmesi için bkz. Ergin Nomer, "Talâk ve Türk Kamu Düzeni", İBD, 1991/7-8-9, s. 501 vd.
[31] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 101, Duygu Ercan, Türkiye'de Faaliyet Gösteren Acente veya Tek Satıcıların Taraf Oldukları Yabancı Unsurlu Sözleşmelerde Yer Alan Yetki veya Tahkim Şartına Rağmen Açacakları Davaların Türk Mahkemelerinde Görülüp Görülemeyeceği Meselesi, PPIL, 2020, Cilt 40, S. 2, s. 1613 vd.
[32] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 101, Ercan, s. 1630.

önemli olduğu ifade edilmiştir[33]. Gerçekten de kamu düzeni anlayışı gerek toplumlar bakımından gerekse de aynı toplum için zaman bakımından farklılık gösterebilmektedir. Türk toplumu açısından bugün için kamu düzenine aykırılık teşkil eden bir durum, bundan yıllar sonra aynı şekilde kabul edilmeyebilecektir. Bu nedenle de herhangi bir yabancı kuralın Türk kamu düzenine aykırı olup olmadığının tespitinde bu hususların da dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz.

C. Milletlerarası Özel Hukukta Kamu Düzeni Müdahalesinin Sonucu

Yetkili yabancı hukuktaki kuralların Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması durumunda, ilgili yabancı kuralın uygulanmayacağı, gerekli görülen hallerde Türk hukukunun uygulanacağı düzenlenmiştir (MÖHUK m. 5). Dolayısıyla burada kamu düzenine aykırı yabancı kuralın uygulanmaması durumunda hâkimin önündeki uyuşmazlığı ne şekilde çözeceği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Öğretide konuyla ilgili iki görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilkine göre, kanunda gerekli görülen hallerde Türk hukuku uygulanır dendiği için, hâkimin uyuşmazlığı yine uygulanması gereken hukuk içerisindeki kurallara göre çözmesi, yabancı hukukun bütünüyle Türk kamu düzenine aykırı olması durumunda ancak Türk hukukunun uygulanması gerektiği ifade edilmiştir[34]. Bunun karşısındaki görüşte ise, esasen bu tarzda bir çözümün hayatın gerçekleriyle bağdaşmadığı, yabancı hukuk sisteminde yer alan düzenleme Türk hukukundaki temel ilke ve prensiplere aykırı olduğundan dolayı tatbik edilemediği ifade edilerek, pratikte kamu düzeni müdahalesinin olduğu her durumda Türk hukukundaki kurallara göre çözüldüğü ifade edilmiştir[35]. Sonuç itibariyle uygulamaya bakıldığında, ikinci görüşün gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç

Türk kamu düzeninin müdahalesi yetkili yabancı hukukun uygulanmasını engelleyen milletlerarası özel hukuk genel prensiplerinden kabul edilmektedir. Yetkili yabancı hukukun

[33] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 91.
[34] Nomer, s. 182, Doğan, s. 264.
[35] Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, s. 102. Yabancı hukuktaki hükmün Türk kamu düzenine aykırı olması durumunda, boşluğun Türk hukukundaki kurallar ile giderileceği hakkında bkz. Güngör, s. 108.

kamu düzeni müdahalesi ile tatbikinin engellenebilmesi için bazı şartların varlığı ile belirli bir usulün takip edilmiş olması gerekmektedir.

Aranan şartlardan ilki yabancı hukuktaki kuralın Türk kamu düzenine açık aykırılık taşıması gerektiğidir. Bu aykırılık da sadece Türk hukukundan farklı düzenlenme olarak anlaşılmamalı, Türk hukukundaki temel ilke ve prensiplere aykırılık olarak kabul edilmelidir.

Türk hukukunun temel ilke ve prensiplerine aykırı olarak kabul edilen yabancı hukuk kuralının kamu düzeni müdahalesi ile karşılaşabilmesi için bir diğer şart ise, ülke ile irtibatın varlığıdır. Türkiye ile irtibatın arttığı müddetçe kamu düzeni müdahalesinin gerçekleşme ihtimali de artmaktadır.

Yabancı hukuktaki hükmün kamu düzeni müdahalesi ile karşılaşabilmesi için takip edilmesi gereken usulde ilk başta yabancı hukukun tespiti ve olaya uygulanması gerekmektedir. Sonrasında da bu uygulama neticesinde ortaya çıkan durumun tetkik edilerek, Türk hukukundaki temel ilke ve prensipleri ile Türk hukukundaki adalet anlayışına aykırı bir sonuç oluşturuyorsa ancak o durumda yabancı hukuk kuralının Türk kamu düzenine aykırı olduğunun kabulü gerekmektedir.

Türk kamu düzenin aykırı olduğu kabul edildikten sonra da kanunun lafzına bakıldığında uyuşmazlığın yine yetkili yabancı hukuk içerisinde Türk kamu düzenine aykırı olmayan diğer kurallar ile çözülmesi gerekmekle birlikte, uygulamada bunun pek mümkün olmayabileceği ve uyuşmazlığın Türk hukuk kuralları ile çözüleceği sonucuna ulaşılması gerektiği de söylenebilecektir.

Kaynakça

Çelikel, Aysel / Erdem, B Bahadır, Milletlerarası Özel Hukuk, 17. Bası, İstanbul 2021.

Dayınlarlı Kemal, Milletlerarası Özel Hukukta Kamu Düzeni, Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, 1988.

Doğan, Vahit, Milletlerarası Özel Hukuk, 6. Bası, Ankara 2020.

Dölle, Hans, Internationales Privatrecht. Eine Einführung in seine Grundlagen, 1971.

Duygu Ercan, Türkiye'de Faaliyet Gösteren Acente veya Tek Satıcıların Taraf Oldukları Yabancı Unsurlu Sözleşmelerde Yer Alan Yetki veya Tahkim Şartına Rağmen Açacakları Davaların Türk Mahkemelerinde Görülüp Görülemeyeceği Meselesi, PPIL, 2020, Cilt 40, S. 2.

Ergin Nomer, "Talâk ve Türk Kamu Düzeni", İBD, 1991/7-8-9.

Gülin Güngör, Türk Milletlerarası Özel Hukuku, Kanunlar İhtilafı Hukuku Milletlerarası Usul Hukuku, Ankara 2021.

Hatice Özdemir Kocasakal, Doğrudan Uygulanan Kurallar ve Sözleşmeler Üzerine Etkileri, İstanbul 2001, s. 1 vd.

Nomer, Ergin, Devletler Hususî Hukuku, 23. Bası, İstanbul 2021.
Şanlı, Cemal / Esen, Emre / Ataman Figanmeşe, Milletlerarası Özel Hukuk, 9. Bası, İstanbul 2021

Tekinalp, Gülören, Milletlerarası Özel Hukuk, Bağlama ve Usul Hukuku Kuralları, 13. Bası, İstanbul 2020.

TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNA GÖRE TÜRK VATANDAŞLIĞININ KAYBI

LOSS OF TURKISH CITIZENSHIP ACCORDING TO TURKISH CITIZENSHIP LAW

Dr. Cemre TÜYSÜZ

Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Orcid: 0000-0001-5889-0681

ÖZET

Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybına ilişkin temel ilkeler T. C. Anayasası'nın 66. maddesinde yer almaktadır. Bu doğrultuda Türk vatandaşlığı, kanunun (5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu) gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir (AY m. 66/2). Ek olarak, vatandaşlığın kaybı ile ilgili bir diğer kabul edilen ilke ise, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça Türk vatandaşlarının vatandaşlıktan çıkarılamayacağıdır (AY m. 66/3). Son olarak belirtilmesi gereken temel ilke ise, vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamamasıdır (AY m. 66 son).

Hukuk devleti olmanın gereği olarak, vatandaşlığın kaybına ilişkin temel ilkelerin belirlendiği bu esaslarla doğrultusunda, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda Türk vatandaşlığının ne şekilde kaybedileceği düzenlenmiştir. Kanuna göre Türk vatandaşlığı çıkma, kaybettirme, iptal ve seçme hakkının kullanılması yoluyla kaybedilecektir.

Türk vatandaşlığının kaybı ile kişi Türkiye açısından yabancı statüsüne geçmektedir. Dolayısıyla yabancıların sahip olduğu haklar ile maruz kaldığı sınırlamalar, Türk vatandaşlığını kaybedenler açısından da söz konusu olacaktır. Ancak kanun koyucu Türk vatandaşlığını kaybeden bazı yabancılara, diğer yabancılardan daha fazla imkân sağlamıştır. Bu kişiler, doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanıp da çıkma suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlerdir.

Bu çalışmada T. C. Anayasası'nda belirlenen esaslar doğrultusunda, iç hukuktaki vatandaşlık kayıp halleri incelenecektir. Söz konusu kayıp halleri nitelikleri gereği çeşitli durumlar için söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla da sonuçları açısından da farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar, kanun koyucunun Türk vatandaşlığını çıkma yoluyla kaybeden bazı kişilere daha fazla hak tanıyan hükümleriyle ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, bir diğer önemli farklılık da Türk vatandaşlığının yeniden kazanılmasında söz konusu olmaktadır. Vatandaşlığın kaybı halleri ve sonuçları bu çalışma içerisinde incelenecek konulardır.

ABSTRACT

General principles for acquiring and losing Turkish citizenship has been established in the Article 66 of Turkish Constitution. Therefore, Turkish citizenship is acquired by the conditions stipulated by Law (Turkish Citizenship Act -TCA- numbered 5901) and lost only by the conditions set forth in TCA. Moreover, another important principle is that the citizenship of an individual can only be seized through their actions which may accepted as treason (Art. 66/3). The last main principle on this matter is that application to court on these issues cannot be prohibited for the individuals for any reason (Art. 66/last paragraph).

Consequent of being a state of law and through the principles set in the Constitution, losing the Turkish citizenship has been established in Turkish Citizenship Act numbered 5901. Therefore, the types of Turkish citizenship loss are renouncement, deprivation, annulment and loss by choice.

Consequent the loss of Turkish Citizenship, individual became a foreigner for Turkey. Therefore, rights and limitations of foreigners are having in Turkey shall be applied to them also. However, for some of the citizenship losses, some individuals who lost their citizenships are entitled more rights and face less limitations in Turkey. These persons are the ones who acquired Turkish citizenship by birth and lost by renouncement.

With this Study, types of Turkish citizenship loss will be examined. These types may vary for different conditions. Therefore, the results may differ on some aspects also. These differences may appear mainly on the people who lost their citizenship by renouncement. It can also be accepted that, another difference may arise between the citizenship loss types that the reacquiring the Turkish citizenship. These differences will also be examined within this study.

GİRİŞ

Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybına ilişkin temel ilkeler T. C. Anayasası'nın 66. maddesinde yer almaktadır. Bu doğrultuda Türk vatandaşlığı, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun[1] (TVK) gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde

[1] 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, RG 12.06.2009-27256.

kaybedilir (AY m. 66/2). Ek olarak, vatandaşlığın kaybı ile ilgili bir diğer kabul edilen ilke ise, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça kimsenin vatandaşlıktan çıkarılamayacağıdır (AY m. 66/3). Son olarak belirtilmesi gereken temel ilke ise, vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamamasıdır (AY m. 66 son).

Hukuk devleti olmanın gereği olarak, vatandaşlığın kaybına ilişkin temel ilkelerin belirlendiği bu esaslarla doğrultusunda, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda Türk vatandaşlığının ne şekilde kaybedileceği düzenlenmiştir. Kanuna göre Türk vatandaşlığı; çıkma, kaybettirme, iptal ve seçme hakkının kullanılması yoluyla kaybedilecektir.

Türk vatandaşlığının kaybı ile kişi Türkiye açısından yabancı statüsüne geçmektedir. Dolayısıyla yabancıların sahip olduğu haklar ile maruz kaldığı sınırlamalar, Türk vatandaşlığını kaybedenler açısından da söz konusu olacaktır. Ancak kanun koyucu Türk vatandaşlığını kaybeden bazı yabancılara, istisnaî olarak diğer yabancılardan daha fazla imkân sağlamıştır. Bu kişiler, doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanıp da çıkma suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlerdir. Bu kişiler genel itibariyle, TVK m. 28'de yer alan ve diğer kanunlarda özel olarak Türk vatandaşlarına hasredilen konular dışında, Türk vatandaşlarına sağlanan imkânlardan yararlanmaya devam edeceklerdir (TVK m. 28).

I. Türk Vatandaşlığının Kayıp Halleri

A. Genel Olarak

Türk Vatandaşlığı Kanunu incelendiğinde Türk vatandaşlığının kayıp hallerinin yetkili makam kararıyla veya seçme hakkının kullanılması yoluyla olmak üzere ikili ayrıma gidildiği görülmektedir (m. 23). Yetkili makam kararı ile kayıp halleri de çıkma, kaybettirme ve vatandaşlığa alınmanın iptali olarak kabul edilmiştir (TVK m. 24).

Öğretide kanunun bu sistematiği eleştirilerek, tarafların (vatandaş ve idare) iradesine bağlı olarak vatandaşlığın kaybı açısından üçlü tasnife tabi tutulması gerektiği ve böylelikle de seçme hakkının kullanılması, çıkma ve yoksun bırakılma şeklinde düzenlenmesinin daha doğru olacağı ileri sürülmüştür[2].

B. Çıkma Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kaybı

1. Genel Olarak

[2] Rona Aybay / Nimet Özbek / Gizem Ersen Perçin, Vatandaşlık Hukuku, Ankara 2019, s. 166.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kişinin vatandaşlık değiştirme talebinin keyfî olarak reddinin insan haklarına aykırı olduğunu ortaya koymaktadır (m. 15). Bu hükmün vatandaşlık ile ilgili olarak genel-geçer milletlerarası hukuk kuralı olduğu kabul edilmektedir[3].

Ek olarak, yabancılara sonradan vatandaşlık kazandırma (müktesep vatandaşlık) düzenlemelerinde devletler, yabancının aynı zamanda başka bir devlet vatandaşı olması durumunda çoklu vatandaşlıkla ilgili olarak iki yoldan birini tercih etmektedirler. Bunlardan ilki, kendi vatandaşlığını kazanabilmesi için yabancının önceki vatandaşlığını kaybetme şartını kabul etmesidir. Örneğin Alman Vatandaşlık Kanunu 10. maddesinde Alman vatandaşlığı kazanmak isteyen yabancılardan önceki vatandaşlığından çıkmaları şartı düzenlenmiştir. Bu yolun karşısındaki ikinci ihtimalde ise, Türk Vatandaşlığı Kanunu m. 44'te de tanınan çoklu vatandaşlığın kabul edildiği ülkelerde, sonradan vatandaşlık kazanmada bu yönde bir şart aranmamaktadır[4].

Yukarıda yer verilen her iki durum bir arada değerlendirildiğinde, Türk vatandaşları sahip oldukları vatandaşlığı, başka bir devlet vatandaşlığını kazanmak amacıyla veya başka herhangi bir sebepten dolayı kendi iradeleri ile kaybetmek isteyebilirler. Bu doğrultuda da TVK'da çıkma yoluyla Türk vatandaşlığının kaybı müessesesi düzenlenmiştir.

Çıkma yoluyla Türk vatandaşlığının kaybı genel itibariyle Türk vatandaşlığının normal yolla kaybedilmesi anlamına gelmektedir[5]. Yani burada birey ile idarenin iradeleri bir arada bulunmaktadır. Kanunun lafzı incelendiğinde aranan şartların varlığı halinde çıkma izni veya çıkma belgesi verilebileceği kabul edildiğinden (TVK m. 26) idarenin takdir yetkisinin bulunduğunun kabulü gerekmektedir. Çıkma yoluyla Türk vatandaşlığının kaybında İçişleri Bakanlığı'na tanınan takdir yetkisinin tartışmalı bir düzenleme olduğu da öğretide ileri sürülmüştür[6]. Sonuç itibariyle, idarenin de vatandaşlığın kaybı konusunda iradesi olduğundan, kanunda aranan şartların bulunması ilgilinin Türk vatandaşlığını doğrudan kaybedeceği anlamına gelmeyecektir[7].

2. Şartları

[3] Ergin Nomer, Türk Vatandaşlık Hukuku, 21. Bası, İstanbul 2021, s. 133, B. Bahadır Erdem, Türk Vatandaşlık Hukuku, 8. Bası, İstanbul 2020, s. 233.

[4] Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda, Türk vatandaşlığını genel yolla kazanmak isteyen yabancıların bazılarından istisnai olarak idarenin önceki vatandaşlığından çıkma şartı aranabileceği kabul edilmekteydi (m. 11/2). Ancak 7039 sayılı Kanun'un 34. maddesiyle bu hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. RG 19.10.2017-7039.

[5] Vahit Doğan, Türk Vatandaşlık Hukuku, 16. Bası, Ankara 2020, s. 121, Uğur Tütüncübaşı, Türk Vatandaşlığından Çıkma ve 6304 Sayılı Kanun Kapsamında Türk Vatandaşlığından Çıkanların Hakları, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 2, 2011, s. 158

[6] Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 184.

[7] Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 184, Nomer, s. 134, Doğan, s. 121, Erdem, s. 233, Gülin Güngör, Tâbiiyet Hukuku, Gerçek Kişiler – Tüzel Kişiler – Şeyler, 3. Bası, Ankara 2015, s. 146.

Türk vatandaşlığının çıkma yoluyla kaybedilebilmesi için TVK dört şart aramaktadır. Bunlardan ilki kişinin ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmasıdır (m. 25/a). Bu şart genel itibariyle Türk hukukunda tam ehliyet (Türk Medeni Kanunu[8]-TMK m. 10) için aranan şart olduğundan, bu şartın vatandaşlığın iradî kaybında aranmasının doğal olduğu kabul edilmektedir[9]. Gerçekten de kişinin vatandaşlığı ile ilgili esaslı bir değişiklik yaratan bu konuda tam ehliyetin aranması doğal kabul edilmelidir. Ek olarak, vesayet altındakilerin de çıkma yolunu tercih edebilecekleri ancak burada vesayet makamlarının müdahalesi ve izninin alınması gerektiği ifade edilmektedir[10] (TMK m. 463/2).

Kanunda aranan bir diğer şart ise, yabancı devletin vatandaşlığını kazanmış olmak veya kazanacağına ilişkin inandırıcı belirtiler bulunmaktır (TVK m. 25/b). Bu şartın sağlanmasında yabancı devlet vatandaşlığını halihazırda kazanan Türk vatandaşları için herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Buradaki problem yukarıda yer verilen Alman hukukundaki gibi bir durumda, yani yabancıya sahip olduğu vatandaşlığı kaybetmeden kendi vatandaşlığını kazandırmayan devlet hukukları söz konusu ise ortaya çıkmaktadır. Kanun koyucu bu problemleri ortadan kaldırmak için "yabancı devlet vatandaşlığını kazanacağına ilişkin inandırıcı belirtiler bulunma" şartını getirmiştir. Burada da henüz yabancı devlet vatandaşlığını kazanmamış kişilerin faydalanabileceği bir düzenlemede bulunulmuştur.

Kanunun lafzı incelendiğinde inandırıcı belirti kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda sorun yaşanabilecektir. Konuyla ilgili bir diğer düzenleme ise bu konudaki sorunları tamamıyla gideremese de daha açıklayıcı ifadeler barındırmaktadır. Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te[11] "*Kişi, yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanmış ise buna ilişkin belge, henüz kazanmamış ise kazanmak istediği devlet vatandaşlığına kabul edileceğine ilişkin teminat belgesinin onaylanmış örneği*" şeklinde inandırıcı belirti ile ilgili olarak "teminat belgesi" terimi kullanılmıştır. Öğretide bunun yeterli açıklık içermediğinden dolayı eleştirilmiştir[12]. İnandırıcı belirtiye örnek olarak teminat belgesi, ilgilinin Türk vatandaşı olarak o ülkede uzun zamandan beri oturmasına ve orada meslekî ticarî veya sınaî faaliyetlerde bulunmasına izin verildiğini gösteren belge veya o devlet vatandaşı ile evli olması ve bu durumun vatandaşlığa alınmasında kolaylık sağlayacağının düşünülmesi

[8] RG. 08.12.2001-24607.
[9] Nomer, s. 136.
[10] Nomer, s. 136.
[11] RG 06.04.2010-27544.
[12] Doğan, s. 124, Nomer, s. 136, Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 180, Güngör, s. 147-148.

verilmiştir[13]. Ek olarak bu şekilde içeriği belirsiz kavramların vatandaşlığın kaybı gibi bir konuda tercih edilmesi de eleştirilmiştir[14].

Kanunda aranan diğer şart ise herhangi bir suç veya askerlik hizmeti nedeniyle aranan kişilerden olmamaktır (m. 25/c). Sonuç itibariyle bu tarz yükümlülüklerinden kaçmak isteyen kişinin vatandaşlık kaybı suretiyle buna imkân tanınmasının önüne geçilmek istendiği söylenebilecektir.

Çıkma yoluyla vatandaşlık kaybında kanunda aranan son şart ise ilgilinin hakkında herhangi bir mâli ve cezaî tahdit bulunmamadır (m. 25/ç). Kişi hakkında bu yönlerden bir sınırlandırma olması ve bu sınırlamalardan da vatandaşlığın kaybı neticesinde kurtulmak istemesine imkân vermemek amacıyla, kanun vatandaşlıktan çıkmak isteyen kişinin bu yönlerden herhangi bir sınırlama altında olmamasını bir şart olarak aramıştır.

3. Türk Vatandaşlığından Çıkma Belgeleri (TVK m. 26)

Türk vatandaşlığını çıkma yoluyla kaybedeceklerin başvurusu İçişleri Bakanlığı tarafından olumlu bulunanlarla ilgili olarak Kanun, bu kişilere verilecek belgeleri yabancı devlet vatandaşlığı kazanıp kazanmadıklarına göre ikili bir ayrıma tâbi tutmuştur.

Türk vatandaşlığından çıkmak isteyen yabancı devlet vatandaşlığını kazanmış ise, kendisine çıkma belgesi verilecektir. Ancak henüz yabancı devlet vatandaşlığı kazanamayanlara ise çıkma izin belgesi verileceği düzenlenmiştir (TVK m. 26/1). Henüz yabancı devlet vatandaşlığını kazanamamış kişilere verilen çıkma izin belgesi kişinin vatandaşlığı kaybettiği anlamına gelmemektedir. İzin belgesi sadece yabancı devlet vatandaşlığını kazandığını belgelediği takdirde Türk vatandaşlığını kaybedeceğini belirten bir işleve sahiptir. Dolayısıyla çıkma izin belgesi alan kişi halen Türk vatandaşıdır. Kendisine çıkma belgesi verilmediği sürece de Türk vatandaşı olarak kalmaya devam edecektir[15].

Çıkma izin belgesinin süresi İçişleri Bakanlığı kararı tarihinden itibaren iki yıldır. Bu süre içerisinde ilgili yabancı devlet vatandaşlığına kazandığına dair belgeleri sunmak zorundadır. Aksi takdirde iki yıllık süre sonunda izin belgesi geçersiz hale gelecektir (TVK m. 26/2).

Çıkma belgesinin ilgiliye teslimi ile Türk vatandaşlığının kaybedilecek, nüfus kayıtlarının kapatılacak ve sonuç itibariyle kişi yabancı statüsüne geçecektir (TVK m. 27/1).

[13] Nomer, s. 136-137, Güngör, s. 150.
[14] Nomer, s. 137, Doğan, s. 124, Feriha Bilge Tanrıbilir, Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Vatandaşlığın Kaybına İlişkin Hükümleri, TBB Dergisi, S. 76, 2008, s. 40.
[15] Nomer, s. 138, Erdem, s. 243.

Ek olarak, eş ve çocuklara çıkma ile vatandaşlık kaybının etkisine bakacak olursak; çıkma ile vatandaşlık kaybı diğer eşin vatandaşlığına tesir etmeyecektir. Türk vatandaşlığını kaybeden ana veya babanın talepte bulunması veya diğer ebeveynin muvafakati ile çocukları da kendileriyle birlikte Türk vatandaşlığını çıkma yoluyla kaybedeceklerdir (TVK m. 27/2).

C. Kaybettirme

1. Genel Olarak

Anayasa'da hiç kimsenin vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamayacağı düzenlenmiştir (AY m. 66/4). Anayasa'da vatana bağlıkla bağdaşmayan eylemler olarak ifade edilen ve vatandaşlığın elinden zorla alınabileceği ifade edilen eylemlerin sonucunda vatandaşlığın kaybı TVK'da kaybettirme olarak düzenlenmiştir.

Kaybettirme genel itibariyle ilgili şahsın vatandaşlığın kaybı konusunda herhangi bir iradesinin bulunmadığı, idare tarafından elinden vatandaşlığın alındığı bir vatandaşlık kayıp usulüdür[16]. TVK'da hangi şartlarda kaybettirme kararı alınacağı düzenlenmiştir (m. 29). Kanun'da kaybettirme kararının Cumhurbaşkanı tarafından alınabileceği düzenlendiğinden, kanunda aranan şartların varlığı halinde ilgilinin vatandaşlığının kaybettirilmesinde Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisi olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı dilerse şartları taşıyan kişi hakkında kaybettirme kararı vermeyebilecektir[17].

2. Şartları

Türk Vatandaşlığı Kanunu 29. maddede yer alan şartlardan birini taşıyan kişi hakkında Cumhurbaşkanı tarafından kaybettirme kararı verilebilecektir. Bu şartlardan ilki; Yabancı bir devletin, Türkiye'nin menfaatlerine uymayan herhangi bir hizmetinde bulunmadır (m. 29/a). Ancak bu şartı taşıyan kişinin vatandaşlığının kaybettirilebilmesi için bu görevi bırakmaları kendilerine yurt dışında dış temsilcilikler, yurt içinde ise mülki idare amirleri tarafından bildirilmesine rağmen, üç aydan az olmamak üzere verilecek uygun bir süre içerisinde kendi istekleri ile bu görevi bırakmaması gerekmektedir. Dolayısıyla Türk vatandaşının sadece Türkiye'nin menfaatine aykırı bir hizmette bulunması yetmemekte, söz konusu hizmeti bırakması için kendisinin ihtar edilmesi ve süre verilmesi ve bu süre sonunda da hala bu görevi bırakmaması gerekmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus ise, söz konusu "Türkiye'nin menfaatlerine uymayan" kriterinden ne anlaşılması gerektiğidir. Söz konusu düzenleme ile ilgili gerek kanunda gerekse de yönetmelikte herhangi bir açıklayıcı düzenleme

[16] Nomer, s. 139, Doğan, s. 149, Erdem, s. 258.
[17] Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisi hakkında bkz. Nomer, s. 140, Doğan, s. 151-152, Erdem, s. 259.

bulunmadığından, bu konunun takdiri Cumhurbaşkanı'na aittir[18]. Son olarak, yabancı devletin hizmetinde bulunan Türk vatandaşının kendi isteğiyle bu hizmeti bırakmamış olması gerekmektedir. Türk vatandaşının serbest iradesi ile bu hizmette bulunmaması, yani zorla bulunması durumunda ise kaybettirme kararı verilemeyecektir[19].

Kaybettirme yoluyla kişinin vatandaşlığının elinden alınabileceği ikinci hal ise, Türk vatandaşının Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin her türlü hizmetinde Cumhurbaşkanının izni olmaksızın kendi istekleriyle çalışmasıdır (m. 29/b). Burada ise bir önceki hâlden 3 hususta farklılık bulunmaktadır. Bunlardan ilki yabancı devlet ile savaş halinin bulunmasıdır. İkinci farklılık ise savaş halinde olunan bu devletin herhangi bir hizmetinde bulunulmasıdır. Dolayısıyla burada "Türkiye'nin menfaatine uymayan" kriteri aranmamıştır. Burada savaş halinde bulunulan bir devletin herhangi bir hizmetinde bulunma Türkiye'nin menfaatine aykırı kabul edilebilecektir. Son olarak, kaybettirme kararının bu halde verilebilmesi için kişiye ihtarda bulunularak süre verilmesine gerek bulunmamaktadır. Milletlerarası hukuk açısından savaş hali içerisinde bulunulan bir devletin hizmetinde bulunmamaları, bu hizmetten ayrılmaları konusunda kendilerine bildirimde bulunulmasına gerek olmadığı, bunun bir vatandaşlık görevi olduğu kabul edilmektedir[20].

Kaybettirme yoluyla vatandaşlığın kaybedilebileceği üçüncü hal ise izin almaksızın yabancı bir devlet hizmetinde gönüllü olarak askerlik yapmaktır (m. 29/c). Bu hükmün 5901 sayılı Kanun ile mevzuatımıza girdiğinden, uygulaması ile ilgili belirsizlikler içermesi nedeniyle eleştirilmiştir. Şöyle ki, izni verecek yetkili makam, izin prosedürünün nasıl olacağı gibi konular düzenlenmediğinden öğretide eleştirilmiştir[21]. Konuyla ilgili getirilen bir diğer eleştiri de yabancı devletin askerlik hizmetinde bulunmanın vatandaşlığa bu kadar geniş kapsamda tesir ettiği başka bir devlet hukukunun bulunmamasına ve askerlik yükümlülüğü ile vatandaşlık arasında bu kadar fazla ilişki kurulmasının yerinde olup olmadığına ilişkindir[22]. Sonuç itibariyle izin almaksızın yabancı devletin gönüllü askerlik hizmetinde bulunmak Türk vatandaşlığının elinden zorla alındığı bir kaybettirme sebebidir.

Kaybettirme ile ilgili kabul edilen son hal ise 02.01.2017 tarihli -680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile getirilmiş olan devletin güvenliği ve anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlarla ilgili yapılan yurda dön ilânına süresi içerisinde uymama halidir (m. 29/d). Kanunun düzenlemesine bakıldığında bu kişiler hakkında kaybettirme kararı

[18] Nomer, s. 140, Doğan, s. 152.
[19] Nomer, s. 141, Doğan, s. 153.
[20] Nomer, s. 142, Doğan, s. 153.
[21] Nomer, s. 142.
[22] Tanrıbilir, s. 42.

verilebilmesi için bu suçları işlemenin arandığı düşünülebilmektedir. Ancak kanuna göre kaybettirme kararı verilebilmesi için bu suçların işlenmesi aranamamakta, hakkında soruşturma veya kovuşturma yürütülen ve yabancı ülkede bulunması nedeniyle kendisine ulaşılamayan Türk vatandaşının, İçişleri Bakanlığı tarafından Resmî Gazete'de yapılan yurda dön ilanına rağmen üç ay içinde yurda dönmemesi şartı aranmaktadır. Bu nedenledir ki, önemli olan kişinin sayılan suçları işlemesi değil, kendisine için Resmî Gazete'de yapılan yurda dön ilânına uymamasıdır[23]. Öğretide bu düzenleme, haklarında beraat kararı verilen kişilerin kovuşturma ve soruşturma aşamasında haklarında vatandaşlıklarının kaybettirilebileceği nedeniyle haklı olarak eleştirilmiştir[24]. Ek olarak, yargı kararıyla kesinleşmeyen isnatlara dayanılarak kişinin vatandaşlığının elinden alınmasının hukuk mantığına ters olduğu da ifade edilmiştir[25].

Yurda dön ilânına süresi içerisinde uymama nedeniyle kişinin Türk vatandaşlığının kaybettirilebilmesi için hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan suçlar: Devletin birliğini ve bütünlüğünü bozma (Türk Ceza Kanunu- TCK m. 302), Anayasa'yı ihlâl (TCK m. 309), Cumhurbaşkanına suikast ve fiilî saldırı (TCK m. 310), yasama organına karşı suç (TCK m. 311), hükümete karşı suç (TCK m. 312), Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine karşı isyan (TCK m. 313), silahlı örgüt kurma suçu (TCK m. 314), silah sağlama suçu (TCK m. 315) olarak belirtilmiştir. Bunlar dışındaki suçlarla ilgili olarak TVK m. 29/d uyarınca ilgilinin Türk vatandaşlığı kaybettirilemez.

3. Sonuçları

Türk vatandaşlığının kaybettirilmesi Cumhurbaşkanı kararının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihten itibaren geçerli olacaktır (TVK m. 30/1). Dolayısıyla yayımlanma tarihinden itibaren kişi yabancı statüsüne geçmektedir. İdare hukukundaki idari uyuşmazlıklarda tebliğden itibaren 6o günlük iptal davasına ilişkin hak düşürücü sürenin başlaması açısından[26] Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihten itibaren işlemeye başlayacaktır. Çünkü, Resmî Gazete'de yayımlanma ile ilgiliye kaybettirme kararı tebliğ edilmiş sayılacaktır (TVK m. 41).

Kaybettirme kararlarına ilişkin yukarıda verilen bilgiler değerlendirildiğinde, bunun cezaî nitelikte bir vatandaşlık kayıp hali olduğu sonucuna ulaşılacaktır[27]. Ancak cezaî olmasının

[23] Erdem, s. 265.
[24] Nomer, s. 143.
[25] Doğan, s. 158.
[26] İdari uyuşmazlıklarda yazılı bildirimden itibaren iptal davası açma süresi başlamaktadır (İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 7/2a). RG 20.01.1982-17580.
[27] Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 210, Erdem, s. 267.

bir diğer önemli noktası da söz konusu kaybettirme kararlarının şahsî olmasıdır. Yani ilgilinin eş ve çocuklarının vatandaşlıkları kaybettirme kararından etkilenmeyecektir (TVK m. 30/2).

Her ne kadar kaybettirme cezaî nitelikte olsa da yabancı statüsüne geçme açısından diğer kayıp hallerinden herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Sadece temel farklılık Türk vatandaşlığının geri kazanılmasında söz konusu olmaktadır. Şöyle ki vatandaşlığını çıkma yoluyla veya anne babalarına bağlı olarak kaybedip süresi içerisinde seçme hakkını kullanmayanlar Türk vatandaşlığını ikamet şartına bağlı olmaksızın yeniden kazanabilirken (TVK m. 13), vatandaşlığı kaybettirilenler ancak 3 yıl boyunca Türkiye'de ikamet etme şartıyla vatandaşlığı yeniden kazanabilirler (TVK m. 14).

D. Vatandaşlığa Alınma Kararının İptali

Vatandaşlığa alınma kararının iptali nitelik itibariyle diğer kayıp hallerinden farklıdır. Bu yolla vatandaşlığın kaybedilebilmesi için ilgilinin Türk vatandaşlığını doğumla değil, sonradan kazanması (müktesep) gerekmektedir. Çünkü iptal edilecek konu sonradan vatandaşlığını kazanma kararıdır.

Vatandaşlığa alınma kararın iptali TVK m. 31'de düzenlenmiştir. Buna göre "*Türk vatandaşlığını kazanma kararı; ilgilinin yalan beyanı veya vatandaşlığı kazanmaya esas teşkil eden önemli hususları gizlemesi sonucunda vuku bulmuş ise kararı veren makam tarafından iptal edilir.*" Bakıldığında vatandaşlığa alınma kararının iptali sebeplerinin, vatandaşlığa alınma kararı öncesinde bulunması gerekmektedir. Ek olarak kanunda iki adet iptal sebebi kabul edilmiştir. Bunlar "yalan beyan" ve "önemli hususları gizleme"dir. Sonuç itibariyle bu iki halden birisi bulunduğu takdirde, vatandaşlığa alınma kararı iptal edilecektir.

Kanunda aranan yalan beyan ve önemli hususları gizleme şartlarının esas itibariyle önemli olmasının gerekmediği, bu ilgilinin yalan beyanı olmasaydı veya gizlediği huşuları beyan etseydi vatandaşlık kazanılmayacaksa, vatandaşlık kazanma kararının iptal edilmesi gerektiği haklı olarak ifade edilmiştir[28].

İptal ile ilgili birkaç önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iptal kararı ile ilgili olarak herhangi bir zamanaşımının kabul edilmemesidir. Vatandaşlığın devamlı bir hukukî statü teşkil etmesi nedeniyle uzun süre iptal edilebilme ihtimali içerisinde bırakılmaması gerektiğinden, TVK'nın bu konuyu düzenlememesi eleştirilmektedir[29].

İptal ile ilgili önemli olan bir diğer husus ise, iptal kararını vatandaşlık kazanma kararı veren makam tarafından verilmesi ve bu konuda idareye takdir yetkisinin bulunmamasıdır.

[28] Nomer, s. 147, Doğan, s. 138, Erdem, s. 269.
[29] Nomer, s. 147, Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 214, Doğan, s. 143, Erdem, s. 273, Güngör, s. 172.

Kanunda "*iptal edilir*" şeklinde düzenlendiğinden, idarenin bağlı yetkisi bulunduğu sonucuna ulaşılması gerekmektedir[30].

İptal kararlarının verilmesiyle birlikte ilgili artık yabancı olacağından, uygulamada çıkması muhtemel sorunlardan birisi, bu kararların kazanma anından mı yoksa verildiği andan itibaren geçerli olacağıdır. TVK bu konudaki muhtemel problemleri çözmek amacıyla iptal kararlarının verildiği tarihten itibaren yürürlüğe gireceğini düzenlemiştir (m. 32). Dolayısıyla iptal kararları geriye yürümemektedir[31]. Ancak bu durum öğretide, iptal müessesinin geriye etkili hukukî sonuç doğurarak, kazanma kararından itibaren geçerli olması gerektiğinden hareketle eleştirilmiştir. Bu görüşe göre iptal kararı vatandaşlığı kazanma kararı öncesindeki olaylar nedeniyle verildiğinden, geriye yürüyerek kazanma anından itibaren geçerli olması gerekmektedir. Bu görüş dayanağını idare hukukundaki idari işlemlerin iptalinde de bu esasın kabul edilmiş olmasından almaktadır[32].

Öğretide ayrıca Türk vatandaşlığı kazanma kararlarının iptalinin İdari Yargılama Usul Kanunu m. 2/1-a kapsamında bir iptal olmadığı, geçmişe etkili olmadığından geri alma olarak da nitelendirilemeyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık kazanma kararının iptalinin, idari bir kararın başka bir idari karar ile ileriye dönük olarak yürürlüğe son verilmesi anlamına gelen, idare hukukundaki kaldırma (ilga) olarak nitelendirilmesi gerektiği belirtilmektedir[33].

İptal kararının genel sonucu ilgilinin yabancı statüsüne geçmesidir. İptal kararının eş ve çocukların vatandaşlığına etki etmesi sadece bu kişilerin iptal edilen vatandaşlığa alınma kararı neticesinde Türk vatandaşlığını kazanmış olmaları halinde söz konusudur. İptal kararı ilgili kişiye bağlı olarak Türk vatandaşlığını kazanan eş ve çocuklar hakkında da uygulanacağı kabul edilmiştir (TVK m. 32). Dolayısıyla bu kişiye bağlı olarak vatandaşlık kazanan eş ve çocukların da vatandaşlığı iptal edilecektir.

E. Seçme Hakkının Kullanılması Yoluyla Vatandaşlığın Kaybı

Hukukumuzda vatandaşlığın kaybı ile ilgili düzenlediği son hal, seçme hakkının kullanılması yoluyla vatandaşlığın kaybıdır. Kanunda yer alan şartların varlığı ve vatansız

[30] Nomer, s. 148, Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 212, Erdem, s. 274, Güngör, s. 172. Mülga kanun dönemindeki düzenleme ile ilgili olarak benzer görüş için bkz. Hicri Fişek, Vatandaşlığa Alınmanın İptali, Osman F. Berki'ye Armağan, Ankara 1977, s. 382.
[31] Güngör, s. 171.
[32] Nomer, s. 149.
[33] Güngör, s. 171.

kalmamaları halinde Türk vatandaşı seçme hakkını kullanarak, idarenin herhangi bir iradesi söz konusu olmaksızın Türk vatandaşlığını kaybedebilmektedir[34].

Türk hukukunda seçme hakkını kullanmak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedecek kişilerde aranan şartlar TVK m. 34'te belirtilmiştir. Buna göre en başta kişi seçme hakkını kullanmasıyla birlikte vatansız kalacak ise, diğer şartlar bulunsa bile bu hakkını kullanamayacaktır. Bu durum esas itibariyle milletlerarası hukukta ve birçok uluslararası belgede kabul edilen vatansızlığın azaltılmasına ilişkin ilkeler doğrultusunda getirilmiş bir düzenlemedir[35].

TVK'da seçme hakkının kullanılması için aranan diğer şartlar ergin olma ve ergin olduktan itibaren üç yıl içerisinde bu hakkın kullanılmasıdır (m. 34/1).

Seçme hakkının kullanılması ile Türk vatandaşlığının kaybedilebilmesi için yukarıda yer verilen şartlar yanında ilgilinin beş halden birisine sahip olması gerekmektedir. Buna göre;

- Ana ya da babadan dolayı soy bağı nedeniyle doğumla Türk vatandaşı olanlardan yabancı ana veya babanın vatandaşlığını doğumla veya sonradan kazanma (m. 34/1a),
- Ana ya da babadan dolayı soy bağı nedeniyle Türk vatandaşı olanlardan doğum yeri esasına göre yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanma (m. 34/1b)
- Evlat edinilme yoluyla Türk vatandaşlığını kazanma (m. 34/1c),
- Doğum yeri esasına göre Türk vatandaşı oldukları halde, sonradan yabancı ana veya babasının vatandaşlığını kazanma (m. 34/1ç),
- Herhangi bir şekilde Türk vatandaşlığını kazanmış ana veya babaya bağlı olarak Türk vatandaşlığını kazanma (m. 34/1d) hallerinden birinin söz konusu olması gerekmektedir.

Yukarıda yer alan şartları taşıyan ve kanunda belirtilen hallerden birine göre Türk vatandaşlığını kazanan Türk vatandaşları, seçme haklarını kullanarak Türk vatandaşlığını kaybedebileceklerdir.

Seçme hakkı ile Türk vatandaşlığının kaybının, bu hakkın kullanılmasına dair şartların varlığının tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren hüküm ifade edeceği kabul edilmiştir (m. 35/1). Dolayısıyla burada idarenin vereceği karar tespite ilişkin bir karar olduğundan idarenin takdir yetkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmalıdır. Son olarak, seçme hakkını kullanarak

[34] Elvin Süleymanov, Türk Vatandaşlığının Yetkili Makam Kararı ve Seçme Hakkının Kullanılmasıyla Kaybedilmesi, International Social Sciences Studies Journal, 2020, C. 6, S. 65, s. 3016, Aybay, Özbek, Ersen Perçin, s. 169, Doğan, s. 171, Erdem, s. 280.

[35] Vatansızlığın Azaltılmasına Dair BM Sözleşmesi (1961), Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme (1972), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve konuyla ilgili insan haklarına ilişkin birçok uluslararası belgede yer almaktadır.

Türk vatandaşlığından ayrılan kişilerin eşleri ve çocukları hakkında çıkmanın sonuçlarına atıf yapılmıştır (m. 35/2). Dolayısıyla, seçme hakkının kullanılması ile vatandaşlığın kaybı diğer eşin vatandaşlığına etki etmeyecektir. Çocukların vatandaşlıklarının kaybı için de diğer eşin muvafakati aranacaktır. Muvafakat verilmemesi durumunda da mahkemeye başvurulması mümkündür (TVK m. 27).

Sonuç

Vatandaşlık kişi ile devlet arasındaki hukukî bağı ifade etmektedir. Bu nedenle de hem birey hem de devlet açısından karşılıklı hak ve yükümlülükleri ihtiva eden bir hukukî ilişki olarak kabul edilmelidir. Bu hukukî ilişkinin her iki tarafı da zaman içerisinde bu hukukî ilişkiyi sonlandırmak isteyebilmektedir. Buna da vatandaşlığın kaybı denmektedir.

Türk vatandaşlığının kaybı ile ilgili olarak Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda çeşitli yollar kabul edilmiştir. Bunlardan bazısında (*çıkma*) ilişkinin her iki tarafının iradesi rol oynamaktadır. Bunun karşısında, bazı hallerde (*kaybettirme ve iptal*) ise devlet artık bu hukukî bağın ortadan kalkmasını istemekte ve ilgilinin iradesi hilafına vatandaşlığı elinden alınabilmektedir. Son olarak, idarenin herhangi bir iradesi rol oynamaksızın sadece bireyin bu hukukî ilişkiyi sonlandırması (*seçme hakkı*) da mümkün olabilmektedir.

Her ne yol ile olursa olsun, Türk vatandaşlığının kaybı ile ilgili Türk vatandaşlığını kaybetmekte ve Türk hukuku açısından yabancı statüsüne geçmektedir. Ancak vatandaşlığın kaybı sonrası iki durumda farklılık ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde kanun koyucu, kişinin Türk vatandaşlığını, başka devlet vatandaşlığını kazanmak amacıyla kaybetmek zorunda kaldığı düşüncesinden hareketle (çıkma), vatandaşlığı kaybettikten sonra bu kişilerin bazı imkânlara sahip olmasını devam ettirmektedir (TVK m. 28). Bunlar (*doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanmış ama çıkma suretiyle Türk vatandaşlığını kaybetmiş kişiler*) dışındaki kayıp hallerine bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybedenler ise, diğer yabancılardan herhangi bir farkları olmadığından, onların karşılaştıkları sınırlamalara da kayıp anından itibaren tâbi olacaklardır.

Vatandaşlık kaybı sonrasında farklılık arz eden ikinci durum ise, yeniden Türk vatandaşlığının kazanılmasında ortaya çıkmaktadır. Buna göre, yabancının vatandaşlığını kayıp usulüne göre ikamet iznine bağlı olarak veya olmayarak yeniden Türk vatandaşlığını kazanması söz konusu olacaktır. Türk toplumu ile bağının kopmadığı düşünülen, çıkma ve anne babalarına bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybedip süresi içinde seçme hakkını kullanmayanlar, ikamet şartına bağlı olmaksızın yeniden Türk vatandaşlığını kazanabilmektedir (TVK m. 13). Bunun karşısında, Türk toplumu ile bağının koptuğu düşünülen vatandaşlığı kaybettirilenler ile seçme

hakkını kullanmak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlerin yeniden Türk vatandaşlığını kazanmaları, Türkiye'de üç yıl ikamet etmeleri şartına bağlıdır (TVK m. 14). Bu sayılanlar dışında ise, kişi ne şekilde Türk vatandaşlığını kaybederse kaybetsin, Türk hukuku açısından yabancı kabul edilmektedir.

Kaynakça

Aybay R. / Özbek N. / Ersen Perçin G., Vatandaşlık Hukuku, Ankara 2019.

Bilge Tanrıbilir F., Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Vatandaşlığın Kaybına İlişkin Hükümleri, TBB Dergisi, S. 76, 2008.

Doğan V., Türk Vatandaşlık Hukuku, 16. Bası, Ankara 2020.

Erdem B. B., Türk Vatandaşlık Hukuku, 8. Bası, İstanbul 2020.

Fişek H., Vatandaşlığa Alınmanın İptali, Osman F. Berki'ye Armağan, Ankara 1977.

Güngör G., Tâbiiyet Hukuku, Gerçek Kişiler – Tüzel Kişiler – Şeyler, 3. Bası, Ankara 2015.

Nomer E., Türk Vatandaşlık Hukuku, 21. Bası, İstanbul 2021.

Süleymanov E., Türk Vatandaşlığının Yetkili Makam Kararı ve Seçme Hakkının Kullanılmasıyla Kaybedilmesi, International Social Sciences Studies Journal, 2020, C. 6, S. 65, s. 3016.

Tütüncübaşı U., Türk Vatandaşlığından Çıkma ve 6304 Sayılı Kanun Kapsamında Türk Vatandaşlığından Çıkanların Hakları, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 2, 2011.

TÜRK HUKUKUNDA YABANCILARIN TÜRKİYE'DE UZUN SÜRELİ İKAMETİ
LONG-TERM LEGAL RESIDENCE OF FOREIGNERS ACCORDING TO TURKISH LAW

Dr. Cemre TÜYSÜZ

Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Orcid: 0000-0001-5889-0681

ÖZET

Yabancıların Türkiye'ye girişi ve kalışına (ikametine) ilişkin usul ve esaslar 04.04.2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) ve ilgili mevzuatta düzenlenmiştir. YUKK'a göre vizenin veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden ya da doksan günden fazla Türkiye'de kalacak yabancılar ikamet izni almak zorundadır. Dolayısıyla, belirli bir süre Türkiye'de kalacak yabancıların, bu kalışlarını sadece vizeye dayandırarak gerçekleştirmeleri hukuken mümkün değildir.

Yabancıların Türkiye'de yasal ikameti, vatandaşlık kazanma ve uzun dönem ikamet izni sahibi olmak gibi birçok yönden imkân sağlamaktadır. Bu nedenle de yabancıların Türkiye'de ikameti konusu YUKK'ta detaylı olarak düzenlenmiştir.

İkamet izin türleri genel itibariyle; kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. İkamet izinleri ile ilgili aranan şartlar ve usuller YUKK ve ilgili mevzuatta belirtilmektedir. Ek olarak idarenin takdir yetkisi söz konusu ikamet izinlerinin verilmesinde önem arz eden bir konudur. Ancak ikamet izinleri ile ilgili olarak kanunda aranan şartlar var ise ancak idare tarafından verilebilecektir. İdarenin şartları taşımayan yabancıya takdir yetkisine dayanarak ikamet izni vermesi gibi bir durum ise hukukumuzda kabul edilmemiştir.

Çalışmamızda Türk hukukunda yabancıların ikamet izinleri ile ilgili düzenlemeler ile buradaki idarenin takdir yetkisi konusu incelenecektir.

ABSTRACT

Entrance and residence of foreigners in Turkey has been regulated by Foreigners and International Protection Law (FIPL), dated 04.04.2013 and numbered 6458. According to FIPL, foreigners who request to reside more than 90 days in Turkey shall acquire a residence permit. Therefore, any foreigner cannot legally reside in Turkey only with their visas.

Legal residence of foreigners in Turkey may also result to acquiring Turkish citizenship or long-term residence permits. Therefore, residence of foreigners has been established in FIPL in detail.

In Turkish Law the legal residence permits are short-term residence permit, family residence permit, student residence permit, long-term residence permit, humanitarian residence permit, trafficking victims' residence permit. Conditions and procedures for aforementioned residence permits are set forth within the FIPL and related regulations. Moreover, discretion power of government on these permits is also another essential issue on this matter. Government can only give permit to the applications which have the required conditions. However, for those applications which have the required conditions, whether allowing these permits is the full discretion of the government. It is accepted by the Turkish Law that allowing the residence permits to the applicants who do not have the necessary requirements is not within the Government's discretion.

In our study, regulations regarding residence permits in Turkish Law and Government's discretion on these matters will be examined.

GİRİŞ

Yabancıların Türkiye'ye girişi ve kalışına (ikametine) ilişkin usul ve esaslar 04.04.2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda[1] (YUKK) ve ilgili mevzuatta düzenlenmiştir. YUKK'a göre vizenin veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden ya da doksan günden fazla Türkiye'de kalacak yabancılar ikamet izni almak zorundadır. Dolayısıyla,

[1] RG 11.04.2013-28615

belirli bir süre Türkiye'de kalacak yabancıların, bu kalışlarını sadece vizeye dayandırarak gerçekleştirmeleri hukuken mümkün değildir.

Yabancıların Türkiye'de yasal ikameti, vatandaşlık kazanma ve uzun dönem ikamet izni sahibi olmak gibi birçok yönden imkân sağlamaktadır. Bu nedenle de yabancıların Türkiye'de ikameti konusu YUKK'da detaylı olarak düzenlenmiştir.

İkamet izin türleri genel itibariyle; kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. İkamet izinleri ile ilgili aranan şartlar ve usuller YUKK ve ilgili mevzuatta belirtilmektedir. Ek olarak idarenin takdir yetkisi söz konusu ikamet izinlerinin verilmesinde önem arz eden bir konudur. Ancak ikamet izinleri ile ilgili olarak kanunda aranan şartlar var ise idare tarafından verilebilecektir. İdarenin kanunda yer alan şartları taşımayan yabancıya takdir yetkisine dayanarak ikamet izni vermesi gibi bir durum ise hukukumuzda kabul edilmemiştir.

YUKK öncesi dönemde bir yabancının Türkiye'de daimî olarak ikamet veya yerleşmesi için hak tanınması söz konusu değildi[2]. Yabancıların elde ettikleri ikamet izin süreleri ne olursa olsun, Türkiye'de süresiz ikamet etme hak ve ayrıcalığına sahip olmadığı kabul edilmekteydi[3]. Bu imkanların yabancının Türk vatandaşlığı kazanmadığı sürece de söz konusu olamayacağı ifade edilmekteydi[4].

Önceki mevzuatta yer almayan yabancıların daimî olarak Türkiye'de ikamet etme imkânı, YUKK ile tanınmış oldu[5]. Çalışmamızda Türk hukukunda yabancıların ikamet izinleri ile ilgili düzenlemelerden, uzun dönem ikamet izni, şartları ve sağladığı imkânlar açısından incelenecektir.

1. Uzun Dönem İkamet İzni Alabilecek Kişiler

A. Genel Olarak

[2] Emre Esen, Türk Hukukunda Yabancıların İkamet İzinleri, İstanbul 2019, s. 256, Nuray Ekşi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı, İstanbul 2012, s. 91, Aydoğan Asar, Yabancılar Hukuku (Temel Konular), 6. Bası, Ankara 2020, s. 120.

[3] YUKK öncesi dönemde yabancıların ikameti Yabancıların İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile düzenlenmişti. Bu kanun döneminde de uzun dönem ikamet izninin düzenlenmemiş olmasına rağmen, arka arkaya alınan ikamet izinleri ile fiilen uzun dönem ikamet izinlerinin sağlandığı ifade edilmiştir. Bülent Çiçekli, Yabancılar Hukuku, Ankara 2007, s. 103.

[4] Çiçekli, s. 99.

[5] AB Hukukunda 25.11.2003 tarihli, 2003/109/EC sayılı Üçüncü Ülke Vatandaşlarının Uzun Dönen İkametine İlişkin Konsey Yönergesinde de üye devletlerin üye devlet vatandaşı olmayan yabancıların ülkelerinde uzun dönem ikamet etme imkânı tanınmıştır. YUKK'taki düzenlemelerin de bu Yönerge ile paralellik arz ettiği de ifade edilmiştir. Esra Dardağan Kibar, An Overview and Discussion of the New Turkish Law on Foreigners and International Protection, Perceptions, Autumn 2013, C. 18, S. 3, s. 117. Öğretide ayrıca uzun dönem ikamet izninde herhangi bir süre öngörülmediğinden ve daimî olarak Türkiye'de ikamet etme imkânı verildiğinden bu izin türünün daimî ikamet izni veya süresiz ikamet izni olarak düzenlenmesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir. Nuray Ekşi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul 2016, s. 97. Yine aynı şekilde, uzun dönem ikamet izni sahiplerinin, diğer ikamet izni sahiplerine nazaran imtiyazlı oldukları için bkz. Nuray Ekşi, Mahkeme Kararları Işığında İnsanî İkamet İzni, (2018) 38 PPIL, s. 248.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 42. maddesinde uzun dönem ikamet izni alabilmesi için yabancının; en az kesintisiz sekiz yıl Türkiye'de ikamet etmesi veya İçişleri Bakanlığı'nın[6] belirlediği şartlara uyması gerekmektedir.

B. Türkiye'de Sekiz Yıl Kesintisiz İkamet Edenler

YUKK m. 43'te yer alan şartları taşımak kaydıyla, Türkiye'de sekiz yıl kesintisiz ikamet eden yabancıların uzun dönem ikamet izni alabilecekleri kabul edilmiştir (YUKK m. 42/1). Dolayısıyla bu şart doğrultusunda uzun dönem ikamet izni alınabilmesi için yabancının öncesinde Türkiye'de yasal olarak sekiz yıl boyunca ikamet etmesi gerekmektedir. İkamet etme şartının belirtildiği bu durumun uygulamada çeşitli görünümleri söz konusu olduğundan, sadece Türkiye'de sekiz yıl bulunmanın uzun dönem ikamet izni alınmasını sağlamayabileceği de mümkün olabilmektedir.

Mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü ile insanî ikamet izni sahipleri ve geçici koruma sağlananlara uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı sağlamayacağı düzenlenmiştir (YUKK m. 42/2). Bu düzenleme neticesinde Türkiye'de kesintisiz sekiz yıl boyunca yasal olarak bulunan her yabancının uzun dönem ikamet izni alabilmesi için bu ikamet etme şartını taşımadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sayılan kişilere uzun dönem ikamet iznine geçiş imkânı verilmemesinin, belirli sebeplerden ötürü Türkiye'den koruma talebinde bulunan bu yabancıların statülerinin belirsiz olması ve ilerde tekrar vatandaşı oldukları ülkenin korumasından yararlanabilmeleri imkânı nedeniyle, yerinde olduğu da ifade edilmektedir[7]. YUKK'da istisnai olarak belirtilen haller incelendiğinde bu yabancıların Türkiye tarafından koruma altına alındığı ve zorunluluk nedeniyle Türkiye'de bulunduğu düşünülebilmektedir. Böylelikle de kanun koyucunun iradesinin Türkiye'de koruma altında bulunan şahısların, sonuçları itibariyle Türk vatandaşından da çok fazla farkı olmayan uzun dönem ikamet iznine geçiş sağlanmasını istemediği sonucuna da ulaşılabilecektir.

Bu şart uyarınca uzun dönem ikamet iznine başvurabilecek yabancıların öncesinde "kesintisiz en az sekiz yıl ikamet izni" ile Türkiye'de kalmış olması ifade edildiğinden, ikamet izni ile kastedilenin geniş yorumlanması gerektiği, aksi açıkça düzenlenmediği sürece kanunda farklı adlarla da düzenlenmiş olan ancak ikamet izni yerine de geçen belgelerden birine sahip yabancıların da bu şartı sağladığının kabul edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir[8]. Buna örnek

[6] Kanunun önceki halinde İçişleri Bakanlığı yerine "Göç Politikaları Kurulu" tarafından belirleneceği düzenlenmişti. Ancak 06.12.2019 tarihli 7196 sayılı Kanun'un 73. maddesi ile bu durum "Bakanlık" olarak değiştirilmiştir.
[7] Esra Tekin, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Göre Yabancıların Türkiye'de İkamet İzni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Diyarbakır, 2014, s. 106-107.
[8] Esen, s. 258.

olarak verilebilecek belgelerden biri "Vatansız Kişi Kimlik Belgesi"dir. Bu belge ikamet izni yerine geçmektedir (YUKK m. 50/2). Ek olarak, bu belgeyle Türkiye'de kalan yabancının geçirdiği süreler de ikamet sürelerinin toplanmasında hesaba katılmaktadır (YUKK m. 50/3). Dolayısıyla vatansız kişi kimlik belgesine sahip yabancıların Türkiye'de kesintisiz sekiz yıl bulunması halinde uzun dönem ikamet iznindeki bu şartı sağladığının kabulü gerekmektedir[9].

Konuyla ilgili incelenmesi gereken diğer belgeler ise çalışma izinleri ve çalışma izni muafiyetleridir. Çalışma izinleri ile Çalışma İzni Muafiyet Belgesi'nin ikamet izni yerine geçeceği kabul edilmiştir (YUKK m. 27/1). Her ne kadar bu belgeler ikamet izni yerine de geçse bu belgelerle Türkiye'de kalmanın uzun dönem ikamet izni başvurusunda aranan sekiz yıllık ikamet şartını sağlayıp sağlamayacağının da bu belgelerin düzenlendiği mevzuat içerisinde ve ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Gerek çalışma izni gerekse de Çalışma İzni Muafiyet Belgesi 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda (UİK) düzenlenmiştir[10]. UİK'e göre Çalışma İzni Muafiyet Belgesi'ne dayanılarak geçirilen süreler, kanuni çalışma izni veya ikamet izni sürelerinin hesabında dikkate alınmayacaktır (m. 13/6). Ek olarak, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (YUKKY) uyarınca çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti ile Türkiye'de ikamet izninden muaf olarak geçirdikleri süreler ikamet izni sürelerinin hesaplanmasında toplam süreye dahil edilmeyecektir (YUKKY m. 20/4). YUKKY'nin bu açık düzenlemesine rağmen ayrıca yine YUKKY'de çalışma izni ve Çalışma İzni Muafiyet Belgesi sürelerinin, ikamet izni sürelerinin hesaplanmasında toplam süreye dâhil edileceği de kabul edilmiştir (YUKKY m. 25/4). Aynı yönetmelik içerisinde birbirinin zıttı iki düzenleme nedeniyle açık bir çelişki bulunmaktadır. Bu çelişkili iki düzenlemeyle birlikte UİK'deki düzenlemeden hangisinin esas alınarak uzun dönem ikamet izninde aranan şartın sağlanıp sağlanmadığının tespiti önemlidir.

Buradan bakıldığında biri kanunî diğerleri yönetmelik hükmü olmak üzere üç düzenleme bulunmaktadır. Yönetmelik hükümlerinin kanuna aykırı olmamaları esastır (T. C. Anayasası m. 124). Dolayısıyla burada bakıldığında YUKKY m. 25/4'teki hüküm, çalışma izinlerinin esasları ve hükümlerini düzenleyen asıl düzenleme olan UİK hükmüne (m.13/6) aykırıdır. Ek olarak YUKKY içerisinde de bu husus çelişkili düzenlenmiştir. Her ne kadar çalışma izinleri ve çalışma izni muafiyeti UİK içerisinde düzenlenmiş olsa da kanaatimizce burada esas alınması gereken unsur YUKK'deki düzenlemeler olmalıdır. Çünkü karar verilecek konu yine YUKK'deki uzun dönem ikamet izinlerinde ikamet sürelerinin hesaplanması

[9] Aynı yönde Esen, s. 258.
[10] RG 13.08.2016-29800.

olduğundan, esas alınması gereken de YUKK ve YUKKY'deki çalışma izinleri ve çalışma izni muafiyetlerinin ne şekilde kabul edildiğidir. Çalışma izinlerinin uzun dönem ikamet iznindeki süre açısından hesaba katılması ile ilgili olarak YUKK ve YUKKY hükümlerinin esas alınması gerektiği belirtildikten sonra, bu birbirleriyle çelişkili iki hükümden hangisinin dikkate alınması gerektiği de çözülmesi gereken ikinci sorundur.

YUKKY'de çalışma izni ve çalışma izninden muafiyetin ikamet izni olmasıyla ilgili iki çelişkili düzenlemeden birisi ikamet izninden muaf olan yabancılar başlıklı maddede bu grupta bulunan kişilere ilişkin genel bir düzenleme bulunmaktadır (YUKKY m. 20). Bunun karşısında çalışma izninin ikamet izni sayılması başlıklı maddede ise sadece çalışma izni ve çalışma izni muafiyet belgesi ile ilgili özel bir düzenleme yer almaktadır (YUKKY m. 25). Dolayısıyla burada özel nitelikli düzenlemeye etki tanınarak, Yönetmelik içerisindeki çelişki giderilmeye çalışılmalıdır[11]. Ancak söz konusu çelişkinin de İçişleri Bakanlığı tarafından Yönetmelikte yapılacak değişiklikle ortadan kaldırılması da gerekmektedir.

Konuyla ilgili bir diğer düzenleme de Türkiye'de görevli diplomasi ve konsolosluk memurları ile bunların ailelerinden Dışişleri Bakanlığınca bildirilenlere ilişkindir. Bu gruptakiler ikamet izni almaktan muaf bulunmakla birlikte (YUKK m. 20/1 c ve ç), bu muafiyet süresince Türkiye'de geçirdikleri sürelerin ikamet izin sürelerinin toplamına dahil edilmeyeceği kabul edilmiştir (YUKKY m. 20/4 ve Yabancı Misyon Kimlik Kartı Yönetmeliği m. 16). Dolayısıyla ikamet izni almaktan muaf tutulan bu grup için mevzuatta açıkça Türkiye'de geçirilen sürelerin ikamet izin sürelerinin hesaplanmasında dikkate alınmaması nedeniyle uzun dönem ikamet izni almada süre şartını karşılamadıkları söylenebilecektir[12].

Sahip oldukları belgelerin niteliği gereği, ikamet izni alması zorunlu olmayan yabancılarla ilgili bahsedilmesi gerekenler ise YUKKY m. 20/4'te belirtilenlerdir. Bu yabancılar; Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamında olanlar (m. 20/1b). Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalarla ikamet izninden muaf tutulanlar (m. 20/1ç), Türkiye'de görevli diplomasi ve konsolosluk memurları ile bunların ailelerinden Dışişleri Bakanlığınca bildirilenler (m. 20/1d), Türkiye'de yerleşik yabancı misyonlarda geçici bir süreyle görevlendirilip pasaportuna, Dışişleri Bakanlığı tarafından en fazla altı ay süreli ikamet izninden muafiyet sağlayan geçici görev şerhi tatbik edilenler (m. 20/1e), uluslararası kuruluşların Türkiye'deki temsilciliklerinde çalışan ve statüleri anlaşmalarla belirlenmiş

[11] Esen, s. 259. Aynı düzeyde yer alan ve aynı tarihli iki kural arasında çatışma olduğu takdirde, bunlardan özel hüküm niteliğindeki hükmün uygulanacağı, genel nitelikli hükmün ihmal edileceği hakkında bkz. Kemal Gözler, Hukukun Temel Kavramları, 18. Bası, Bursa 2020, s. 129.
[12] Aynı yönde Esen, s. 259.

olanlar (m. 20/1f), uluslararası koruma başvurusu çerçevesinde geçerli Kayıt Belgesi veya Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi ya da Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi bulunanlar (m. 20/1g), İskân Kanunu kapsamında Göçmen Belgesi sahibi olanlardır (m. 20/1h). Bu sayılanların Türkiye'de kalışlarına esas teşkil eden belge ve izinlerle ikamet izninden muaf olarak geçirdikleri süreler, İkamet izin sürelerinin toplamına dahil edilmeyecektir (YUKKY m. 20/4).

C. İçişleri Bakanlığı'nın Belirlediği Şartlara Uyanlar

Öncelikle, kanun ilk yürürlüğe girdiği anda şartları belirleyecek olan kurum YUKK m. 105'te düzenlenen Göç Politikaları Kurulu idi. Ancak bu Göç Politikaları Kurulu 02.07.2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile lağvedildiğinden, bu kurulun görevine giren bu işlem, İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir[13].

2. Uzun Dönem İkamet İzninin Şartları

A. Genel Olarak

Uzun dönem ikamet izninin şartları başlıklı YUKK m. 43'te, en az sekiz yıl kesintisiz ikamet etme şartı yanında dört adet diğer şart belirtilmiştir. Ancak bu şartlar İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen şartları taşıma kriteri karşısında aranmayacaktır. Yani, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen şartları taşıyan yabancıların, m. 43'teki şartları da taşıması gerekmemektedir[14].

Uzun dönem ikamet izninde kanun koyucunun esas düşüncesi, yabancının Türkiye'de uzun süreden beridir bulunmasıyla birlikte ülkeye uyum sağlamış olmasıdır. Ancak buna rağmen, uyum sağlamanın belirlenmesine yönelik bir şart aranmadığı belirtilmiştir[15]. Bunun nedeninin de aranan diğer şartların uyumun varlığını işaret ettiği düşüncesi olduğu ifade edilmiştir[16].

B. Kesintisiz En Az Sekiz Yıl İkamet İzniyle Türkiye'de Kalanlar (m. 43/1a)

Kanunda aranan ilk şart, kesintisiz en az sekiz yıl ikamet izniyle Türkiye'de kalmış olmaktır. Bir önceki maddede uzun dönem ikamet izni alabilecek yabancıların kesintisiz en az sekiz yıl ikamet izniyle Türkiye'de kalanlar ve İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen şartlara uyanlar olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla burada İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen şartları taşıyanlar açısından, sekiz yıllık ikamet etme şartı aranmayacaktır. Esasında 43. maddede de

[13] 15.02.2017 tarihli Göç Politikaları Kurulu Kararıyla; belirlenen şartları taşıyan Ahıska Türkleri, Bulgaristan Türkleri ve Yunanistan Türklerinin (Batı Trakya Türkü ve Iskat İşlemi Görenler) uzun dönem ikamet izni müracaatları Valilikler tarafından alınarak uygun değerlendirilenlere uzun dönem ikamet izni verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun dışında, mevcut durum hakkında İçişleri Bakanlığının belirlediği şartlar ile ilgili herhangi bir karara rastlanılamamıştır.
[14] Aynı yönde Esen, s. 261.
[15] Şule Arslan, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahat Hakkı, İstanbul 2018, s. 161.
[16] Esen, s. 261.

42. maddede yer alan şart aynen tekrar edilmiştir. Burada incelenmesi gereken husus, söz konusu sürenin hesaplanmasına ilişkin olacaktır.

İkametin hesaplanmasında kesintinin ne şekilde tespit edileceği, YUKKY m. 40/2 ve 40/3'te düzenlenmiştir. Buna göre; öncelikle YUKK yürürlüğe girmeden önce alınmış ikamet izinleri bakımından da hesaplamada YUKKY m. 40/2'deki yöntem uygulanacaktır (YUKKY m. 40/3). Ek olarak, hesaplamada başvuru tarihi esas alınacaktır[17]. Yabancının yurtdışında kaldığı süreler ve ikamet izni almadan Türkiye'de kaldığı süreler kesinti olarak kabul edilmektedir (YUKKY m. 40/2a).

Başvuru tarihinden itibaren geriye dönük birer yıllık dilimler içerisinde toplam yüz seksen günü aşan kesinti bulunmuyorsa diğer bir yıllık dilime geçilecektir ve söz konusu hesaplamaya sekiz yıl tamamlanana kadar devam edilecektir (YUKKY m. 40/2b).

Birer yıllık dilimlerde yüz seksen günü aşan kesinti olmaması durumunda son beş yıllık dilim içinde toplam üç yüz altmış beş günü aşan kesinti olup olmadığına bakılacaktır (YUKKY m. 40/2c).

Sekiz yıl içerisinde bir seferde veya peş peşe, yurtdışında ya da ikamet izni veya bunun yerine geçen bir belge olmaksızın Türkiye'de geçirdiği süre altı ayı geçen yabancıların talepleri, dilimlik hesaplamaya geçilmeden olumsuz olarak sonuçlandırılmalıdır[18] (YUKKY m. 40/2ç).

Son olarak, sınır dışı etme işlemi uygulanan yabancıların, önceki ikamet izni süreleri, ikamet izin sürelerinin toplanmasında hesaba katılmayacaktır (YUKKY m. 40/2d).

C. Son Üç Yıl İçinde Sosyal Yardım Almamış Olmak

Son üç yıl içinde sosyal yardım almamış olmak YUKK'da uzun dönem ikamet izni için aranan bir diğer şarttır (YUKK m. 43/1b). Bu nedenle, uzun dönem ikamet izinlerinde yabancının, başvuru tarihi itibarıyla son üç yıl içinde sosyal yardım alıp almadığı kontrol edilerek, sosyal yardım aldığı tespit edilirse talebi olumsuz sonuçlandırılacaktır (YUKKY m. 40/4).

Sosyal yardım kendi elinde olmayan nedenlerle ihtiyacı olan bireylere, insanlık onuruna yaraşır bir yaşam seviyesine ve çevreye uyum sağlayabilmeleri amacıyla yapılan sosyal ve ekonomik yardımlar olarak belirtilmektedir. Çocuk yardımı, yaşlılık yardımı, engelli yardımı,

[17] Örnek ikamet süresi hesaplaması için bkz. Sema Çörtoğlu Koca, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Yabancıların Türkiye'de İkameti ve Uzun Dönem İkamet İznine İlişkin Değerlendirmeler, Ankara Barosu Dergisi, 2016/2, s. 66.
[18] Çörtoğlu Koca, s. 66.

işsizlik yardımı ve sağlık yardımı gibi çeşitli örneklerle ortaya çıkan sosyal yardımlar, genellikle parasal yardımlar şeklinde devlet eliyle gerçekleştirilmektedir[19].

Uzun dönem ikamet izinlerinde sosyal yardım almama şartının aranmasının dayanağı olarak, Türkiye'de uzun süreyle ikamet edecek yabancıların geçim sıkıntısı yaşamaksızın ve kendilerine yetebilecek şekilde bu ikametlerini gerçekleştirmeleri gösterilmiştir[20].

Son olarak, sosyal yardım almama şartı da İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen şartları taşıyan yabancılar açısından aranmayacaktır.

D. Kendisi veya varsa ailesinin geçimini sağlayacak yeterli ve düzenli gelir kaynağına sahip olmak

Uzun dönem ikamet izni verilebilmesinde aranan bir diğer şart ise, kendisi veya varsa ailesinin geçimini sağlayacak yeterli ve düzenli gelir kaynağına sahip olmaktır (YUKK m. 43/1c). Kanunda "yeterli" gelir kaynağı ifadesi ile içeriği belirsiz (*müphem*) bir kavram tercih edilmiştir. Ancak bu şartın bulunup bulunmadığının tespitinde esas alınacak kriterler ise, YUKKY m. 40/5'te belirtilmiştir. Buna göre yeterli ve düzenli gelir kaynağına sahip olma kuralının uygulanmasında yabancı, başvuru yaptığı yıl itibarıyla geçerli olan net asgari ücret kadar aylık giderini karşılayabilecek maddi güce sahip olmasına dikkat edilecektir (YUKKY m. 40/5a).

Ek olarak, uzun dönem ikamet izni almak isteyen yabancının ailesinin de bulunması durumunda, ailesinin yabancı, toplamda asgari ücretten az olmamak üzere kendisi dahil her bir aile üyesi için asgari ücretin üçte biri kadar gideri karşılayabilecek maddi güce sahip olması gerekmektedir (YUKKY m. 40/5b).

Son olarak bir diğer husus ise, gelir kaynağının tespitinde üçüncü kişilerin taahhütleri kabul edilmeyecektir (YUKKY m. 40/5c).

E. Geçerli Bir Sağlık Sigortasına Sahip Olmak

YUKK'de uzun dönem ikamet izni başvurularında geçerli bir sağlık sigortasının bulunması, bir şart olarak kabul edilmiştir (YUKK m. 43/1ç). Geçerli bir sağlık sigortasının bulunmasının bir şart olarak istenmesinin nedeninin Türkiye'de kalan yabancının ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarından dolayı oluşan sağlık masraflarının karşılanabilmesi amacıyla bir güvenceye sahip olunması olduğu ifade edilmiştir[21].

[19] Sosyal yardımlar için bkz. Can Tuncay, Ömer Ekmekçi, Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul 2017, s. 19 vd.
[20] Çörtoğlu Koca, s. 67.
[21] Çörtoğlu Koca, s. 68.

Sağlık sigortası genel veya özel sağlık sigortası olabilmektedir. Genel sağlık sigortası 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda[22] (GSSK) düzenlenmiştir. Buna göre Türkiye'de yerleşim yeri sahibi olanlar (GSSK m. 60) ve mütekabiliyet esası da dikkate alınmak şartıyla, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişiler genel sağlık sigortalısı kabul edilecektir (GSSK m. 60/d). Dolayısıyla uzun dönem ikamet izninde önceden Türkiye'de ikamet etme şartı arandığından, bu yabancıların 5510 sayılı kanun uyarınca genel sağlık sigortalısı olduğu kabul edilmelidir.

Ek olarak, genel sağlık sigortası yanında, kişilerin özel sağlık sigortası da yaptırmaları mümkün olduğundan, uzun dönem ikamet izni başvurusunda ilgilinin özel sağlık sigortası sahibi olması da mümkündür.

YUKKY'de de başvuru tarihi itibariyle geçerli bir sağlık sigortası bulunmaması, başvurunun reddi sebebi olarak düzenlenmiştir (YUKKY m. 40/6).

F. Kamu Düzeni veya Kamu Güvenliği Açısından Tehdit Oluşturmama

Uzun dönem ikamet izni verilebilmesi için kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehdit oluşturmama şartı aranmaktadır (YUKK m. 43/1d). YUKK içerisinde birçok yerde bu şartın arandığına rastlanılabilmektedir. Ancak bu şartın içeriğinin ne şekilde tespit edileceğine ilişkin herhangi bir hüküm de yer almamaktadır.

Kamu düzeni ile ilgili olarak öğretide pek çok tanıma yer verilmekle beraber mevzuatta kamu düzenini açıklayan bir tanıma yer verilmemiştir. Belirli bir ülkede, belirli bir zamanda kamu yararlarını, kamu vicdanı ile genel ahlakı çok yakından ilgilendiren konular olduğu ifade edilmiştir[23]. Yargıtay kararlarında kamu düzenini ihlal eden olgular; ahlak ve dürüstlük kurallarını, toplumun temel ilke ve yapılarını, adaleti, ahlak anlayışını, Anayasa'da yer alan temel hakları ciddi şekilde sarsan ve aykırılık oluşturan olaylar olarak ifade edilmiştir[24]. Dolayısıyla kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehdit oluşturmamanın da bu bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir[25].

Ek olarak, bu şart aynı zamanda sınır dışı etme sebebidir (YUKK m. 54/1d). Uzun dönem ikamet izni alınabilmesi için aranan şartlardan birisi de önceden kesintisiz sekiz yıl Türkiye'de ikamet etme olduğundan, Türkiye'de halihazırda ikamet eden yabancıya kamu düzeni veya

[22] RG 16.06.2006-26200.
[23] A. Gündüz Ökçün, Devletler Hususî Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara 1997, s. 9.
[24] HGK 06.05.1998, 1998/12-287 E., 1998/325 K., karar ile ilgili bilgi için bkz. Ergin Nomer, Devletler Hususi Hukuku, 23. Bası, İstanbul 2021, s. 164.
[25] Kamu düzeni anlayışıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Arda Atakan, Kamu Düzeni Kavramı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 13, S. 1-2, 2007, s. 59 vd.

kamu güvenliği açısından tehdit oluşturması nedeniyle uzun dönem ikamet izninin verilmemesi durumunda, sınır dışı işlemlerinin de başlatılması bir zorunluluktur (YUKK m. 54/1d).

Ek olarak, bu şart Yönetmelikte ise, gerektiğinde ilgili güvenlik birimleriyle iş birliği içinde, yabancının kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehdit oluşturup oluşturmadığının araştırılacağı şeklinde düzenlenmiştir (YUUKY m. 40/son).

3. Uzun Dönem İkamet İzninin Sağladığı Haklar

Uzun dönem ikamet izni, yabancının belirli bir süre kısıtlamasına bağlı olmaksızın Türkiye'de kalmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla da bu yabancılara birtakım haklar tanınması gerektiğinden hareketle, YUKK m. 44'te belirtilen istisnalar ve özel kanunlardaki düzenlemeler hariç, Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanacakları kabul edilmiştir (m. 44/1).

Uzun dönem ikamet izni sahiplerine YUKK'da tanınmayan haklar; askerlik yapma yükümlülüğü, seçme ve seçilme, kamu görevlerine girme (memur olma) ve muaf olarak araç ithal etmedir. Esasında burada belirtilenler, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 28. maddesinde, doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanıp da çıkma suretiyle Türk vatandaşlığını kaybeden yabancılarla ilgili düzenleme ile paraleldir[26]. Bu düzenlemenin istisna getirmiş gibi göründüğü ancak aslında uzun dönem ikamet izni sahiplerinin Türk vatandaşlarına özgü haklardan yararlanmasının önüne geçerek, bu kişileri diğer yabancılar ile aynı konuma getirildiği ifade edilerek eleştirilmiştir[27].

Uzun dönem ikamet izni sahiplerinin Türkiye'deki ikamet, seyahat, çalışma, yatırım, ticari faaliyet, miras, taşınır ve taşınmaz iktisabı ile ferağı gibi konulara yönelik işlemleri, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından Türk vatandaşlarına uygulanmakta olan mevzuata göre yürütüleceği kabul edilmektedir (YUKKY m. 41/1ç).

Yukarıdaki istisnalar dışında özel kanunlarda bazı hakların kullanımında özel olarak Türk vatandaşlığı olma koşulu aranmışsa, uzun dönem ikamet izni sahipleri bu hakları talep edemeyecektir (YUKK m. 44, YUKKY m. 41/2).

Uzun dönem ikamet izni sahipleri Türk Vatandaşlığı Kanunu m. 28'deki yabancılar ile UİK'da düzenlenen turkuaz kart sahiplerine ilişkin düzenlemeler ile büyük benzerlikler

[26] 5901 sayılı Kanun'un (RG 12.06.2009-27256) 28. maddesi: Doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenler ve üçüncü dereceye kadar olan altsoyları, bu maddede belirtilen istisnalar dışında Türk vatandaşlarına tanınan haklardan aynen yararlanmaya devam ederler. Millî güvenliğe ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklıdır.
Bu madde kapsamında bulunan kişilerin, seçme ve seçilme, muafen araç veya ev eşyası ithal etme hakları ile askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü yoktur. Bu kişilerin sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış hakları saklı olup bu hakların kullanımında ilgili kanunlardaki hükümlere tabidirler.
Bu madde kapsamında bulunan kişiler, bir kadroya dayalı ve kamu hukuku rejimine tabi olarak asli ve sürekli kamu hizmeti görevlerinde bulunamazlar. Ancak kamu kurum ve kuruluşlarında işçi, geçici veya sözleşmeli personel olarak çalıştırılabilirler.

[27] Esen, s. 265-266.

taşımakla birlikte[28], bazı yönlerden ise farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan birisi uzun dönem ikamet sahiplerine tanınan hakların Cumhurbaşkanı kararıyla kısmen veya tamamen kısıtlanabilmesidir (YUKK m. 44/2). Yönetmelikte de bu durum uzun dönem ikamet izni bulunan yabancılara tanınan haklar, Bakanlığın teklifi üzerine veya resen Cumhurbaşkanı kararıyla kısmen veya tamamen kısıtlanabileceği şeklinde düzenlenmiştir (YUKKY m. 41/3). Bu düzenleme; Cumhurbaşkanının kanunda yer almayan sebeplerle yabancıların haklarına sınırlamalar getirilmesi halinde, kanunilik ilkesinin altında yatan hukuk güvenliğinin tesisi ve belirsizliğin ortadan kaldırılması amaçlarının gerçekleştirilmesini engelleyebileceği ifade edilmiştir. Ek olarak, Cumhurbaşkanına tanınan yetkinin şartları ve çerçevesi belirlenmediğinden, Anayasa m. 16 doğrultusunda milletlerarası hukuka ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir[29].

Anayasa m. 16 kapsamında getirilen bir diğer eleştiri de Yönetmeliğin 41/1ç ve 41/2'deki düzenlemelerle ilgilidir. YUKKY m. 41/1ç'de uzun dönem ikamet izni sahiplerinin Türk vatandaşlarının yararlandığı haklardan yararlanabilecekleri ifade edilmişken, Yönetmelik m. 41/2'de ise hak ve yükümlülüklerin kullanılmasında özel kanunlarda Türk vatandaşı olma koşulu arandığı takdirde, uzun dönem ikamet iznine sahip olan kişilerin bu haklardan yararlanmayı talep edemeyecekleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin de yabancılara tanınan hakların ancak kanunla ve uluslararası hukuka uygun olarak sınırlandırılabileceğini düzenleyen Anayasanın 16. maddesi açısından hukuka uygun olmayabileceği nedeniyle eleştirilmiştir[30].

Uzun dönem ikamet izni sahipleri hakkındaki düzenleme ile diğer benzer düzenlemeler arasındaki bir diğer farklılık ise, çalışma izinlerine ilişkindir. UİK m. 10/3 uyarınca uzun dönem ikamet izni sahipleri süresiz çalışma iznine başvurabilecektir. Süresiz çalışma izni verilmesi de idarenin takdirine bağlı olduğundan, uzun dönem ikamet izni sahiplerinin çalışması, idarenin takdirine bırakılmıştır[31]. Dolayısıyla UİK uzun dönem ikamet izni sahiplerinin çalışma iznine başvurmasını öngörmüştür. Ancak uzun dönem ikamet izni sahiplerinin çalışma açısından Türk vatandaşları gibi muameleye tâbi tutulacağı ifade edilmiştir (YUKK m. 44 ve YUKKY m. 41/1ç).

[28] Vahit Doğan, Yabancılar Hukuku, 5. Bası, Ankara 2020, s. 101, Aysel Çelikel, Günseli Öztekin Gelgel, Yabancılar Hukuku, 26. Bası, İstanbul 2021, s. 109, Çörtoğlu Koca, s. 69, Esen, s. 266.
[29] Barış Teksoy, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 62, C. 3, 2013, s. 861.
[30] Mesut Aygün, Vatandaş veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul Edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde, B.U.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 37, S. 2, 2018, s. 182.
[31] Doğan, s. 102.

Sonuç itibariyle, YUKK ve UİK arasında çatışma bulunmaktadır. Bu çatışmanın da UİK'daki düzenlemenin sonraki kanun hükmü olması hem de özel kanun olması nedeniyle uygulanması gerektiği ifade edilmiştir[32]. Bakıldığında bu çözüm yolunun doğru kabul edilmesi gerekmektedir. Kaldı ki burada özel hüküm genel hüküm ayrımına gidilmeksizin sonraki kanun hükmü önceki kanun hükmünü ilga etmesi söz konusu olacaktır[33].

4. Uzun Dönem İkamet İzninin İptali

A. Genel Olarak

Uzun dönem ikamet izni genel itibariyle, yabancının Türkiye'de daimî ikameti yanında yabancıya Türk vatandaşına tanınan hakları da sağlamaktadır. Dolayısıyla bu iznin iptalinin de diğer ikamet izin türlerinin iptaline nazaran daha zorlaştırıldığı ifade edilmektedir[34].

Uzun dönem ikamet izninin iptali Bakanlık onayıyla valilikler tarafından yerine getirilecektir YUKKY m. 42/3). Bu iptal kararı yabancıya ya da yasal temsilcisine veya avukatına tebliğ edilecektir (YUKKY m. 42/5). Uzun dönem ikamet izninin iptalinde idarenin takdir yetkisinin bulunmadığı, Kanun'da aranan şartlar var ise idarenin ikamet iznini iptal etmek zorunda olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla burada idarenin bağlı yetkisi bulunmaktadır[35]. Ancak bunun karşısında, iptal sebeplerinin gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespitinde idarenin takdir yetkisi bulunduğundan, bağlı yetki ile idarenin takdir yetkisinin tamamen bertaraf edilmediği de ifade edilmiştir[36].

YUKK uzun dönem ikamet izinlerinin yabancının, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturması veya sağlık, eğitim ve ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenle kesintisiz bir yıldan fazla süreyle Türkiye dışında bulunması hallerinde iptal edileceğini düzenlemiştir (m. 45/1).

B. Kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturma

Kamu düzeni veya kamu güvenliği YUKK içerisinde birçok yerde kullanılan şartlardan birisidir. Örneğin kısa dönem ikamet izinlerinde (m. 33/1a), aile ikamet izinlerinde (m. 36/1a) ve öğrenci ikamet izinlerinde (m. 39/1b) iptal sebebi olarak kabul edilmiştir. Ancak uzun dönem ikamet izinlerinin iptalinde kamu düzeni veya kamu güvenliğinin bir kıstas kabul edildiği diğer hallerden bir farklılık bulunmaktadır. Diğer iptal hükümleri incelendiğinde, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından sakıncalı görülmek yeterli kabul edilmişken, uzun dönem ikamet izninin iptalinde ise kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturma

[32] Doğan, s. 102, Esen, s. 267.
[33] Gözler, s. 128.
[34] Çörtoğlu Koca, s. 75.
[35] Doğan, s. 102-103.
[36] Esen, s. 269.

aranmaktadır. Dolayısıyla uzun dönem ikamet iznindeki şartın iptal için daha ağır olduğu kabul edilmelidir[37].

Uzun dönem ikamet izni sahibinin, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturup oluşturmadığı, güvenlik birimlerinin görüşü alınarak tespit edilecektir (YUKKY m. 41/2).

C. Sağlık, eğitim ve ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenle kesintisiz bir yıldan fazla süreyle Türkiye dışında bulunma

Uzun dönem ikamet izni sahibinin sağlık, eğitim ve ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenle kesintisiz bir yıldan fazla süreyle Türkiye dışında bulunması, ikamet izni iptal sebebi olarak kabul edilmiştir (YUKK m. 45/1b).

Öncelikle iptal sebebinin mefhumu muhalifinden, bir yılı aşmayan yurtdışında bulunmaların, iptal sebebi oluşturmayacağının kabulü gerekmektedir. Burada esas alınması gereken bir tam yıl boyunca uzun dönem ikamet sahibinin yurtdışında bulunması halinde ikamet izninin iptali söz konusu olacaktır. Öğretide bu durum, bir tam yılın kesintisiz olması yerine belirli bir zaman aralığında, örneğin beş yıl, bir tam yılın yurtdışında geçirilmesinin daha doğru olacağı nedeniyle eleştirilmiştir[38]. Hakikaten de bir tam yılı doldurmadan Türkiye'ye giriş yapıp, tekrar uzun bir süre yabancının yurtdışında bulunması halinde, uzun dönem ikamet izninde var olan yabancının Türkiye'ye uyum sağladığından dolayı daimî ikamet imkânı sağlama amacının gerçekleşmesinde sorun yaşanabilecektir.

Uzun dönem ikamet izninin iptali için kesintisiz bir yıldan fazla yurtdışında bulunmanın sağlık, eğitim veya ülkesinde zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenden olması gerekmektedir. Dolayısıyla burada bu ölçütlerle ilgili olarak detaylı bir açıklama yer almaması nedeniyle idareye takdir yetkisi verildiği ifade edilmektedir. Örneğin eğitim nedeniyle yurtdışında bulunma ölçütünde sadece ortaöğretim, önlisans, lisans, yüksek lisans veya doktora eğitimi mi kabul edilecektir yoksa meslek içi eğitimler veya hobi amaçlı eğitimler de bu kapsamda değerlendirilebilecek midir? Dolayısıyla bu gibi nedenlerle içeriği tam belirlenmediğinden YUKK'daki bu iptal sebebi eleştirilmektedir[39].

Uzun dönem ikamet izni iptal edildikten sonra yabancı Türkiye'de ikamet etmek istediğinde bu isteğin mümkün olup olmadığı, iptal sebebine göre farklılık arz edecektir. Şöyle ki, uzun dönem ikamet izninin sağlık, eğitim ve ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenle kesintisiz bir yıldan fazla süreyle Türkiye dışında bulunması nedeniyle iptali üzerine yapılacak

[37] Esen, s. 270, Çörtoğlu Koca, s. 75.
[38] Esen, s. 271.
[39] Esen, s. 271.

tekrar ikamet izni başvurularının Yönetmelik ile düzenleneceği kabul edilmiştir (YUKK m. 45/2).

Kanunda kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturma nedeniyle uzun dönem ikamet izninin iptali durumunda tekrar izin başvurusu ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Kaldı ki kanaatimizce buna ilişkin bir düzenleme yapılmasına da gerek bulunmamaktadır. Çünkü kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturma kısa dönem ikamet izni (YUKK m. 32/1b), aile ikamet izni (YUKK m. 35/1d) ve öğrenci ikamet izni (YUKK m. 39/1b) açısından da bu izinlerin verilebilmesini engelleyen bir hal olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu şart nedeniyle uzun dönem ikamet izni iptal edilen yabancıların kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni ve öğrenci ikamet izni alması mümkün değildir[40].

Sağlık, eğitim, ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti veya görev gerekçesi hariç kesintisiz bir yıldan fazla Türkiye dışında kalmaları nedeniyle uzun dönem ikamet izni iptal edilen yabancıların ise bu izinlerini tekrar almak üzere başvuruda bulunabilecekleri kabul edilmiştir (YUKKY m. 43/1).

Yeniden ikamet izni almak için yapılacak başvurular, yurt dışında konsolosluklara, yurt içinde ise yabancının bulunduğu ildeki valiliğe bizzat ya da Göç İdaresi Başkanlığına[41] belirlenen başvuru usulüne göre yapılır (YUKKY m. 43/2). Bu başvurular öncelikli olarak değerlendirilir ve en geç bir ay içinde sonuçlandırılacaktır (YUKKY m. 43/3).

Yeniden ikamet izni başvurusu değerlendirilirken yabancının; Türkiye'de yerleşmek amacıyla kalma iradesinin, Türkiye'de yakınlarının bulunup bulunmadığının, taşınmaz mal varlığının, aktif iş ve çalışma ilişkilerinin, Türkiye ile olan sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarının göz önünde bulundurulacağı kabul edilmiştir (YUKKY m. 43/4).

Yeniden ikamet izni başvurusunda, uzun dönem ikamet izni alma şartlarının yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edileceği, ancak, kesintisiz sekiz yıl ikamet izniyle kalma şartının yeniden aranmayacağı düzenlenmiştir (YUKKY m. 43/5).

Son olarak valiliklerce yapılan değerlendirme, valilik görüşüyle birlikte İçişleri Bakanlığına gönderilir. Uzun dönem ikamet izninin tekrar verilmesi Bakanlığın onayına tabidir (YUKKY m. 43/6).

[40] Kamu düzeni veya kamu güvenliğine ciddi tehdit oluşturma gerekçesiyle uzun dönem ikamet izni iptal olan kişilerin sadece insani ikamet izni alabileceği de ifade edilmiştir. Asar, s. 126.

[41] YUKK ve YUKKY'de kısaltma olarak Genel Müdürlük olarak ifade edilen kurum Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'dür. 29.10.2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir.

SONUÇ

Uzun dönem ikamet izni, Türkiye'ye uyum sağladığı düşünülen yabancının Türkiye'de daimî olarak ikamet edebilmesini sağlamak amacıyla hukukumuza ilk defa Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile getirilmiş bir ikamet izin türüdür.

Yabancının bu ikamet iznini alabilmesi için genel itibariyle uzun bir süre Türkiye'de kalması gerekmektedir. Bunun öngörülmesinin nedeni de yabancının Türkiye'ye uyum sağladığının kabulü için belirli bir süre Türkiye'de bulunmasının gerekmesidir.

Uzun bir süre Türkiye'de bulunan yabancı, kanunda yer alan şartları taşıdığı takdirde ve idarenin de uygun bulması halinde uzun dönem ikamet izni alacaktır. Uzun dönem ikamet izni yabancıya Türkiye'de daimî olarak bulunma imkânı verdiğinden, bu yabancıların da diğer yabancılardan daha fazla imkânlara sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle de kanun koyucu uzun dönem ikamet izni sahiplerinin genel itibariyle Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanabileceğini, bazı istisnalar dışında kabul etmiştir. Böylelikle de uzun dönem ikamet izni sahiplerinin, Türkiye'de bulunan diğer yabancılara nazaran imtiyazlı bir konumda oldukları düşünülebilecektir.

KAYNAKÇA

Arslan Ş., Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahat Hakkı, İstanbul 2018.

Asar A., Yabancılar Hukuku (Temel Konular), 6. Bası, Ankara 2020.

Atakan A., Kamu Düzeni Kavramı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 13, S. 1-2, 2007.

Aygün M., Vatandaş veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul Edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde, B.U.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 37, S. 2, 2018.

Çelikel A., Öztekin Gelgel G., Yabancılar Hukuku, 26. Bası, İstanbul 2021.

Çiçekli B., Yabancılar Hukuku, Ankara 2007.

Çörtoğlu Koca S., Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Yabancıların Türkiye'de İkameti ve Uzun Dönem İkamet İznine İlişkin Değerlendirmeler, Ankara Barosu Dergisi, 2016/2.

Doğan V., Yabancılar Hukuku, 5. Bası, Ankara 2020.

Ekşi N., Mahkeme Kararları Işığında İnsanî İkamet İzni, (2018) 38 PPIL.

Ekşi N., Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul 2016.

Ekşi N., Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı, İstanbul 2012.

Esen E., Türk Hukukunda Yabancıların İkamet İzinleri, İstanbul 2019.

Esra Dardağan Kibar, An Overview and Discussion of the New Turkish Law on Foreigners and International Protection, Perceptions, Autumn 2013, C. 18, S. 3.

Gözler K., Hukukun Temel Kavramları, 18. Bası, Bursa 2020.

Nomer E., Devletler Hususi Hukuku, 23. Bası, İstanbul 2021.

Ökçün A. G., Devletler Hususî Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara 1997.

Tekin E., Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Göre Yabancıların Türkiye'de İkamet İzni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Diyarbakır, 2014.

Teksoy B., 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Göre Yabancıların Vize Alma Zorunluluğu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 62, C. 3, 2013.

Tuncay C., Ekmekçi Ö., Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, İstanbul 2017.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ UYGULAMALARINDA AMİCUS CURİAE

AMICUS CURIAE IN EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE

Deniz GÜRCAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Özel Hukuk Anabilim Dalı,
ORCID No: 0000 0003 0634 8399

ÖZET

İlk olarak Roma döneminde kullanıldığı belirtilen amicus curiae'nin Türkçe karşılığı "mahkemenin dostu"dur. Anglo-Amerikan hukuk geleneğinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kurum bir kişinin, kuruluşun tarafı olmadığı bir davada, mahkemeye belirli bir konuda hukuki veya olgusal bilgi veya görüş sunma imkânı tanıyan bir katılım sürecidir. Mahkeme kararları, taraflar dışında da diğer kişiler veya kuruluşlar yönünden hukuki, sosyal ve ekonomik etkileri barındırmaktadır. Bir diğer ifade ile mahkeme kararları, dava dışındaki üçüncü kişilerin hukuki durumunu etkileyebilmektedir. Amicus curiae de mahkeme kararından etkilenebilecek nitelikteki üçüncü kişiler açısından seslerini duyurduklarından müdahale aracıdır. Başka bir deyişle amicus cruiae davanın tarafı olmayan bir kişiye veya kuruluşa, mahkemenin doğru karar vermesi konusunda yardımcı olmak üzere mahkemeye katılmasına imkan tanıyan sistemdir.

Amicus curiae'nin en temel amacı ve geleneksel işlevi, hakime yardımcı olmaktır. Bu kurum ile hakimin bilgisinin yetersiz kaldığı zor, karmaşık, uzmanlık gerektiren olaylarda, olayın anlaşılması amacıyla mahkemeye bilgi sunularak mahkemenin doğru bir karar vermesine katkıda bulunulmaktadır. Amicus curiae'nin sundukları farklı argümanlarla içtihat geliştirmeyi amaçladığını ifade edebiliriz.

Bazı ulusal mahkemelerin yanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası mahkemelerde yerleşik bir kurum olan amicus curie, salt tek tip görünüşe sahip değildir. Bu çalışmada tek tip görünüşe sahip olmayan, faklı yargılama sistemlerinde farklı görünüşe ve amaca sahip amicus curiae'nin AİHM'nde uygulanış biçimi incelenecektir. Bu doğrultuda amicus curiae'nin AİHM uygulamalarında hukuki niteliği ve yargılamadaki işlevi ile amaçları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Amicus curiae, AİHM, mahkemenin dostu.

ABSTRACT

Amicus Curiae is known to be used by Rome for the first time and in Turkish it is called "Mahkeme Dostu (Court friendly)". İt is used often in Anglo-American legal tradition. This institution is a period which gives an opportunity to an individual or organization to submit Legal or factual information or submit an idea in curtain subjects on a case where they are not a part or they are not involved with this case. The Court's decision can also effect legally, socially and economically to others as individuals or organisations to whom are not involved in that case and Amicus Curiae is an intervention tool to these third parties because it gives them an opportunity to make their voice heard. In other words Amicus Curiae is a system which allows third parties to be present and to help the court to make the right decision.

The main purpose and traditional working style of Amicus Curiae is to help Judges. It is the contribution when the judge's knowledge is not enough in hard and mixed up cases and where an expert is needed to have the better understanding to make a decision. We can describe The Amicus Curiae as purpose to develop jurisprudence by bringing in different arguments.

Amicus Curiae is a settled organisation within the European Court of Human Right likely in international courts and in some of national courts and it does have many different type of appearances. In this work the way of applying the Amicus Curiae which has a different appearance and different purposes in different trail system, will be study on AIHM, The purpose, The Class and The Work of Amicus Curiae in trails and legals will be evaluated accordingly in AIHM applications.

Key Words : Amicus curiae, AIHM, court friendly.

1.GİRİŞ

Latince kökenli bir kavram olan amicus curiae, karşılaştırmalı hukukta ve çeşitli uluslararası mahkeme uygulamalarında sıklıkla başvurulan bir kurumdur. Kurumun kaynağının Roma hukukuna dayandığı ifade edilmektedir (Angell,1967). Ancak esas itibariyle İngiltere hukukunda doğduğu ve 17. yüzyıl eserlerinde yer aldığı belirtilmektedir (Cawley, 2004). Fransız hukuku ile tanınan kurum (Toroman, 2015), esas itibariyle Amerikan hukukunda geniş yankı uyandırmıştır ve Supreme Court'un "vazgeçilmezi" haline geldiği ifade edilmektedir (Cawley, 2004). Amicus curiae'nin öncelikle devlet temsilcilerinin davaya katılması ile ortaya çıktığı, akabinde belli alanda uzmanlaşmış kişiler, işçiler, barolar şeklinde özel kişi ve kamu kuruluşlarının amicus curiae olarak görüş sunduğu ve en son geniş kamu çıkarlarını temsil eden sivil toplum kuruşları ile kliseler, azınlıkların yargılama faaliyetine amicus curiae olarak katıldıkları gözlemlenmiştir (Angell, 1967).

Amicus curiae'nin farklı yargılama sistemlerinde farklı görünüş şekilleri nedeniyle yeksanak bir tanımını yapmak kolay değildir. En temelde amicus curiae, bir kişinin, kuruluşun tarafı olmadığı bir davada, mahkemeye belirli bir konuda hukuki veya olgusal bilgi veya görüş sunma imkânı tanıyan bir katılım sürecidir. Covey ise amicus curiae'nin taraf olmadığını, bu nedenle verilecek hükümle bağlı olmadığını, kurumun mahkemenin bir kuruluşu veya çalışanı olmadığını, aynı zamanda gerçek anlamda bir müdahil olmadığını, davaya müdahale için doğrudan menfaat şartının bulunmadığını belirterek olumsuz özelliklerinin tespiti ile kurumun çerçevesini belirlemiştir (Covey, 1959). Amicus curiae, dava dışı üçüncü kişinin, dava konusu olay, aynı zamanda hukuki sorun hakkında davaya müdahil olmasıdır ve bir nevi gözlemci bir diğer deyişle seyirci niteliğinde bir kurumdur (Angell, 1967).

En yalın hali ile amicus curiae, dava konusu hukuki uyuşmazlığın çözümünde, davanın dışındaki üçüncü kişi konumunda olan kişi veya kuruluşların davaya dahil edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bilirkişilik kurumunun sorunlarını bertaraf etmek ve kurumun boşluklarını doldurmak amacıyla da amicus curiae uygulanmaktadır (Yalabık, 2014). Bilirkişilik kurumundan farklı olarak amicus curiae hukuki konularda da görüş sunabilmektedir (Dinah, 1994)

Amicus curiae'nin Türkçe karşılığı ise "mahkeme dostu"dur. Türk hukukunda amicus curiae'yi "fikir verme yöntemi" (Yalabık, 2014) olarak tanımlamanın yanında bir çalışmada kavram olarak "dostane katılım"ın tercih edildiği dikkat çekmektedir (Pehlivan, 2019).

Kurumun Roma hukukundan beri en temel işlevi mahkemenin eksik olduğu, uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren konularda mahkemeye bilgi vermektir (Lowman, 1992). Bu işlevinin yanı sıra taraflarca davada ileri sürülmemiş hususları belirtmek amicus curiae'nin bir diğer işlevidir (Shai, 2019). Çalışmamızın esasını oluşturacak mesele ise AİHM uygulamasında amicus curiae'nin uygulanma biçimi, işlevi ve amacının belirlenmesi noktasıdır.

2.AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ ve AMİCUS CURİAE

AİHM kararlarında kurumun "amicus curiae" olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak amicus curiae'nin tanımına ve kavramın çerçevesine ilişkin mevzuatında ve içtihatlarında bir belirleme yoktur. AİHS'nin 36. maddesinin 2. fıkrası "üçüncü taraf sıfatıyla davaya katılma" başlığı taşımaktadır. Madde *"Mahkeme başkanı, adaletin gereği gibi yerine getirilmesi amacıyla, davaya taraf olmayan herhangi bir yüksek sözleşmeci tarafı ya da başvurucu dışında davayla ilgili her kişiyi yazılı görüş sunmaya veya duruşmalara katılmaya davet edebilir"* şeklinde düzenlenmiştir (URL 1). Madde üçüncü kişilere davaya katılım imkanı sağlarken bu katılım uygulamada taleplere izin verme şeklindedir (Sicilianos / Kostopoulou, 2021). Madde de belirtilen katılım şekli bir nevi amicus curiae uygulamasıdır.

2.1. Lambert ve Diğerleri /Fransa Kararı

"Lambert ve diğerleri /Fransa – Başvuru No: 46043/14" kararında (URL 2) Vincent Lambert'in annesi ve babası, üvey erkek kardeşi ve kız kardeşinin yatağa bağımlı olan Vincent Lambert'in yapay beslenmesi ile su ihtiyacının karşılanmasının sonlandırılmasına dair karara karşı başvuruda bulunmalarını konu almaktadır. Vincent Lambert'ın sorumlu doktoru, Leonetti yasası kapsamında hasta hakları ve yaşamın sona erdirilmesi hakkındaki öngörülen danışma usulünü uygulamış ve nihayetinde hastanın beslenmesine ve su ihtiyacının karşılanmasına son verilmesine karar vermiştir. Konu ile ilgili Danıştay'a başvurulmuş, Danıştay en son sağlık bilançosunun iki buçuk yıl önce gerçekleştiğinden Vincent Lambert'ın güncel sağlık bilgilerinin gerekli olduğuna karar vermiştir. Bu durumda mahkeme amicus curiae'ye başvurmuştur. İlgili kararda "amicus curiae" olarak geçen kurum "üçüncü kişi mütaalası" olarak da ifade edilmiştir.

Danıştay nöroloji alanında 3 doktordan tıbbi rapor talep etmiş ve olayın kapsamının genişliği ile zorluğu karşısında ulusal tıp akademisi, ulusal etik inceleme komitesi, hekimler odasından ve ayrıca Jean Leonetti'den iyileşmesi mümkün olmayan hastayı "yapay olarak zorla hayatta tutma ısrarı" (mantıksız ısrar ve hayatta yapay olarak tutma kavramları) hakkında aydınlatıcı genel görüşler talep etmiştir. Jean Leonetti beyinleri hasar görmüş, hastalığı ilerlemiş ve aynı zamanda tedavisi mümkün olmayacak ağır hastalara uygulanacağını ve yasa kapsamına girenlerin hayatlarının son aşamasında olmalarının gerekmediğini ifade etmiştir. Ayrıca tedaviyi durdurma kararının aileye değil hastadan sorumlu doktora verildiğini belirtmiştir. Ulusal Doktorlar Birliği Konseyi de bir kişinin her açıdan kötüye gitmesine neden olan kronik hale gelmiş olan patolojik bir durumu vurgulayarak iyileşmeye dair işaretin altını çizmiştir.

Danıştay bu durumda Vincent Lambert'in sorumlu doktoru tarafından hastasının yapay olarak beslenmesine ve su ihtiyacının karşılanmasına son verilmesi kararının yasal olduğuna karar vermiştir. AİHM ise detaylı tıbbi bilirkişi raporunu ve "en yüksek etik ve tıbbi birimlerin görüşlerini" dikkate alan Yüksek Mahkeme'nin derinlemesine inceleme yaptığına karar vermiştir.

Yukarıda örnek verilen kararda üst mahkemenin geniş kapsamlı bir konu hakkında derinlemesine araştırma sağlamak amacıyla kendiliğinden amicus curiae'ye başvurduğu görülmektedir. "Amici"ler ulusal tıp akademisi, ulusal etik inceleme komitesi, hekimler odasından ve Jean Leonetti'den oluşmaktadır. AİHM kararında bu durum "üçüncü kişi mütaalası" ve "en yüksek etik ve tıbbi birimlerin görüşleri" olarak da ifade edilmektedir. AİHM tarafından davaya daha geniş açıdan bakabilmek amacıyla kullanılan amicus curiae'nin bir nevi bilirkişi olarak ifade edildiği anlaşılmaktadır.

2.2. Loızıdou / Türkiye Kararı

"Loızıdou / Türkiye – Başvuru No :15318/89" sayılı dava (URL 3), Titina Loizidou isimli Rum vatandaşının 1989 ve 1990 yılları içerisinde mülkiyet hakkının ihlal edildiğine ve 19 Mart 1989'da Rum kadınların kuzeyde bulunan Akıncılar köyüne doğru organize ettiği bir protesto yürüyüşünde engellendiği iddiasının yer aldığı ve Türkiye'nin aleyhine tazminat ödemesi kararı verilen davadır. Davada Türk Hükümeti mevcut davanın Türkiye'nin eylem ve ihmalleriyle ilgisinin bulunmadığını, Kıbrıs'ın kuzeyinde kurulmuş bağımsız bir Devlet olduğunu beyan ettiği "KKTC"yi ilgilendirdiğini savunmuştur. Mahkeme Türkiye'nin "KKTC"yi tanıyan tek devlet olduğunu beyan edip, "KTTC"nin taraf olmadığından yargılamadaki konumunu amicus curiae olarak belirtmiştir.

İlgili kararda amicus curiae'nin taraf ile ortak menfaatler çevresinde davada bir tarafın yanında yer aldığı görülmektedir. Bu şekildeki amicus curiae'nin doktrinde "lobi model amicus curiae" olarak tanımlanmaktadır. Amicus curiae'nin menfaati bulunduğu tarafın yanında yer alarak tarafın savunuculuğunu yaptığı belirtilmektedir (Collins, 2004).

2.3. Xhoxhaj / Arnavutluk Kararı

"Xhoxhaj / Arnavutluk - Başvuru No: 15227/19" kararına (URL 4) konu olay; mesleğine 1995 yılı Mart ayında Trina İlçe Mahkemesinde hakim olarak başlayan başvurucunun 2006 yılında Adalet Yüksek Konseyi üyeliğine ve akabinde , 25 Mayıs 2010 tarihinde 9 yıllığına Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmesi ve akabinde yaşanan gelişmelere ilişkindir. Başvuran "Malvarlığı Beyanı Yasası" kapsamında 2003 ilâ 2016 yılları arasında yıllık beyannameler sunmuştur. Başvuran "İnceleme Yasası" uyarınca malvarlığı beyanı, geçmiş doğruluk beyannamesi ve mesleki şahsi değerlendirme formu sunmuş ve sunmuş olduğu bu beyannameler incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda başvuranın taşınmazlarında tutarsızlık ve haksız nakit varlığı ayrıca anayasal şikâyet incelemesinden çekilmede ihmal gösterdiği iddiasına karşı savunma talep edilmiştir. Netice itibariyle başvuran hakimin meslekten çıkarılmasına hükmedilmiştir.

1990 yılında kurulan "Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu" olarak da ifade edilen Venedik Komisyonu, anayasal konularda çalışma yapan bağımsız uzmanların oluşturduğu Avrupa Konseyi danışma organıdır. Arnavutluk Anayasa Mahkemesi Başkanı Venedik Komisyonu'nu amicus curiae raporu sunmaya davet etmiştir. Venedik Komisyonu hakim ve savcıların değerlendirilmesi yapılmasının yargısal yolsuzluktan korunmak amacıyla gerekli olduğunu bildirirmiştir. Ayrıca IQC'nin bağımsız bir yargısal organı olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Arnavutluk Anayasa Mahkemesi de "İnceleme Yasası"nın anayasaya uygun olduğuna karar vermiştir. Yaptığı itirazların reddedilmesi üzerine başvuran, sözleşmenin 6/1.

ve 8. maddesinin ihlal edildiği gerekçesi ile AİHM'ne başvurmuştur. Mahkemece ihlalin bulunmadığına karar verilmiştir.

AİHM önüne gelen bu davada, üst mahkeme amicus curiae'ye başvurmuştur. Amicus curiae anayasa hukukunda uzmanlardan oluşmaktadır. Burada amicus, Avrupa Konseyi'nin danışma organıdır. Mahkemenin daha doğru karar vermesi amacıyla görüş bildirmektedir. Bir nevi "fikir alma" uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. X / Letonya Kararı

"X / Letonya - Başvuru No: 27853/09" davasında (URL 5) Letonya vatandaşı aynı zamanda 2007 yılında Avusturya vatandaşlığını da alan X başvurandır. X, Avusturya'da T. ile ilişki yaşamaya başlamış ve ortak çocukları olmuştur. T. baba olarak kaydedilmemiştir. Çocuğu da yanına alan X'in Letonya'ya dönmesi üzerine T. Avustralya Aile Mahkemesi'ne başvurmuş ve babalığı kabul edilmiştir. Avusturya **"**Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine dair Lahey Sözleşmesi" uyarınca çocuğun iadesini talep etmiştir. Letonya ilk derece mahkemesi de çocuğun yasaya aykırı uzaklaştırıldığına karar vermiş, X'in temyizi üzerine Riga Bölge Mahkemesi kararı onamıştır. X., AİHM'ne başvurarak Sözleşme'nin 8. maddesinin, "özel ve aile hayatına saygı hakkının", ihlal edildiğini belirtmiştir. Mahkemece de Sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir.

Bu davada Başkan, Büyük Daire'de yapılan işlemlere Sözleşmenin 36/2.maddesi kapsamında müdahil olmaları için Finlandiya, Çek Cumhuriyeti ve Reunite Child Abduction Centre adlı sivil toplum örgütünü davet etmiştir. Bahsi geçen kurumlar yazılı görüşlerini sunmuşlardır.

Amicus curiae'nin AİHM yargılamasında davayı aydınlatmaya yönelik kullanıldığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşunun davaya katılması ile davaya daha geniş çaplı bir katılım olmaktadır. Ayrıca davanın sonucunun etkileyeceği kişilerin davada temsili söz konusu olmaktadır. Bu şekildeki bir katılımla mahkeme bir nevi hatadan kaçınmak istemektedir. "Klasik model" amicus curiae uygulamasıdır.

2.5. Muñoz Díaz / İspanya Kararı

"Muñoz Díaz / İspanya Kararı – Başvuru No: 49151/07" davasında (URL 6) başvurucu, Roman geleneği ile evlendiği eşi ölen ve emekli aylığı bağlama isteği reddedilen İspanyol vatandaşı M.D.'dir. Çiftin toplamda 6 çocuğu olmuş ve bu çocuklar aile cüzdanına yazışmıştır. Aile kalabalık aile statüsü almıştır. Bir başka deyişle ulusal hukukun şartlarını sağlayan evlilik yapmadan Roman adetlerine göre evlenen çiftin devlet tarafından aile cüzdanı verilmesi, statü verilmesi ile devletin evli gibi muamele yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak başvuranın eşi ölmeden önce sosyal güvenlik primi ödemesine rağmen, başvuran emekli aylığı alma talebi hukuka uygun evlilik olmadığı gerekçesi ile reddedilmiştir. Mahkemelerce bu red kararı onanmıştır.

AİHM önüne gelen bu davada evliliğin geçerli tanınmamasında ayrımcılık olmadığına karar vermiştir. İspanya hukukunda resmi olmayan evliliklerde dul kalanlara belli şartlar altında (en önemli koşul iyi niyet) emekli aylığı bağlanabilmektedir. Bu nedenle AİHM, başvurucuya diğer iyi niyetli eşler gibi muamele etme ve aylık bağlama talebinin reddinde ayrımcılık olduğuna karar vermiştir.

AİHM bu dava önüne geldiğinde "Unión Romaní"ye amicus curiae olarak başvurmuştur. Unión Romaní (Roman Birliği), Roman toplumu haklarını savunmak amacı ile kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. Davada Başkan tarafından amicus curiae olarak davaya müdahale etmesi için kuruluşa izin verilmiş ve üçüncü taraf görüşü alınmıştır. Kararda amicus curiae "third-party comments" olarak belirtilmiştir. Roman Birliği Başkanı olan MrJ.D. Ramírez Heredia kurum adına mahkemece dinlenilmiştir. Unión Romaní, Roman evliliğinin diğer evlilik türünden farklı olmadığını, devletin başvuranın ailesini aile olarak görüp yasal imkanlar tanıdığını ancak emekli aylığı talebinde ise evliliği geçerli saymadığını, İspanya'daki Roman toplumunun yüzyıllardır geleneklerini koruduğunu beyan etmiştir. Ayrıca kuruluş AİHM'den etnik azınlıklara saygının Sözleşmenin temel bir parçası olması nedeniyle dikkate almasını talep etmiştir.

AİHM sivil topluluk kuruluşunun davaya müdahale talebine izin vererek Romanların büyük çoğunluğunu temsil eden bir kuruluşu davada dinlemiş ve davaya daha geniş bit katılım sağlanmıştır. Hukuki problem daha geniş bir açıdan ele alınmıştır. Mahkeme sonucundan genel anlamda etkilenecek üçüncü kişiler mahkemede kendilerini ifade etmişlerdir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

AİHM uluslararası insan hakları alanında, amicus curiae kurumu ile üçüncü kişilerin müdahalelerini kabul eden uluslararası mahkemelerden biridir. AİHM kararlarını incelediğimizde sivil toplum kuruluşlarının üçüncü taraf olarak varlığı dikkat çekmektedir. Bu katılım biçiminin AİHM yargısal örgütlenme amacı ile uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Amicus curiae'in geniş toplulukların çıkarlarını koruma işlevinin mahkemede daha yaygın kullanıldığı belirtilebilir. Bu şekildeki bir katılım ile mahkeme kararlarının meşruiyetinin artacağı değerlendirilmektedir (Magraw / Amerasinghe, 2008). AİHM boyutunda incelemede de benzer bir durum söz konusudur. Bu toplulukların davaya katılmaları için kişisel ilgiden ziyade genel ilgilerinin bulunduğunun ispatı yeterli görülmekle birlikte incelediğimiz kararlarda genelde amicus curiae uygulamasında dava konu ile ilgili sıkı bir ilişki göze çarpmaktadır.

Amicus curiae ile yargılama konusu olay ile ilgili bilgi paylaşması ve mahkeme kararlarının olası etkilerinin sunulması amaçlanmaktadır. Kurum ile bir açıdan da mahkemece verilen kararlar arasındaki çelişki önleme amacı bulunmaktadır (Tercan, 2012). İncelediğimiz kararların genelinde bu ve benzeri etkiler görülmektedir.

Sivil toplum kuruluşları yanında devletin, uluslararası kamu kuruluşlarının da amicus curiae yolu ile davaya katılabildiği görülmektedir. Aynı zamanda amicus curiae'nin bilirkişi gibi örneğin sağlık alanında teknik ve özel bir konuda uzmanlığını mahkemeye aktardığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Angell, E. (1967) "The Amicus Curiae American Development Of English İnstitutions", International & Comparative Law Quarterly, C:16, S:4.
2. Cawley, B. J. (2004) "Friend Of The Court: How The Wto Justifies The Acceptance Of The Amicus Curiae Brief From Non-Governmental Organizations", Penn St. Int'l L. Review, 23, 47.

3. Collins Jr, P. M. (2004) "Friends of the Court: Examining the Influence of Amicus Curiae Participation in U.S. Supreme Court Litigation", Law & Society Review, 38, 4.
4. Covey, F. M. (1959-1960) "Friend Of The Court", 9 DePaul L. Review, 30.
5. Dinah, S. (1994) "The Participation Of Nongovernmental Organizations In International Proceedings", American Journal of International Law, 88.
6. Lowman, M. K. (1992) "The Litigating : When Does The Party Begin After The Friends Leave?", The American University Law Review, 41.
7. Pehlivan, O. K. (2019) "Uluslararası Adalet Divanı'nda Görülen Davalara Dostane Katılım (Amicus Curiae) ve Dostane Mütalaa (Amicus Brief) Usulü", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S:38.
8. Shai, F. (2019) "The Amicus Curiae Phenomenon Theory, Causes And Meanings", Transnational Law and Contemporary Problems, 29, 1.
9. Sicilianos L.A. / Kostopoulou, M. A. (2021) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Bireysel Başvuru Usul Rehberi, s.84. https://www.echr.coe.int/Documents/Individual_application_European_Convention_TUR.pdf
10. Tercan, M. (2012) "Devletin Yatırım Dışı Yükümlülükleri Bağlamında ICSID Tahkiminde Üçüncü Kişilerin Tahkim Yargılamasına Müdahalesinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
11. Toraman, B. (2015) "Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi İncelemesi", Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
12. Yalabık, T. (2014) "Anglo-Amerikan ve Fransız Hukuklarında Bilirkişilik Kurumuna Genel Bakış", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 16, Özel Sayı.
13. URL 1. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (s.e.t. 15.10.2021)
14. URL2 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-163048%22]}
15. URL3 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57920%22]} (s.e.t. 24.10.2021)
16. URL 4 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-208812%22]} (s.e.t. 25.10.2021)
17. URL 5 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22TUR%22],%22appno%22:[%2227853/09%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22]} (s.e.t. 25.10.2021)
18. URL 6 https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-96100%22]} (s.e.t. 25.10.2021)

ANAOKULU ÇOCUKLARINDA ZORLAYICI DAVRANIŞLARIN ANALİZİ

ANALYZING CHALLENGING BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN

Rabia BAŞ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı,

ORCID ID: 0000-0001-8518-2058

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZKÜR DUMAN
Nişantaşı Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6188-5928

ÖZET

Okul öncesi eğitim çocukların sosyal duygusal, bilişsel, motor ve dil gelişimlerini desteklerken, onların ilkokul eğitimine olan hazırlık seviyesini de artırır. Anaokulu eğitimi alan çocukların ilkokul dahil olmak üzere, ilerleyen bütün eğitim kademelerinde daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Bunun nedenlerinden biri de, çocukların davranış düzenlemelerinin anaokulu eğitimi sayesinde daha erken yaşlarda başlamasıdır. Anaokulu eğitimi alan çocuklar kendi akran grupları ile beraber bir araya gelerek, yetişkinler tarafından belirlenmiş kurallara uyarak, oyun gruplarında kendiliğinden gelişen durum ve kurallara adapte olarak belirli bir sosyalleşme sürecine girmektedir. Bu süreç içerisinde oyun ve eğitsel etkinliklerin yanı sıra, çocuklar değişen durumlarda göstermeleri gereken davranışları da kazanırlar. Ancak bu davranış kazandırma süreci her zaman kolay olmamaktadır. Anaokulu öğretmenleri çocukların zorlayıcı davranışlarına maruz kalırlar ve bir kriz yönetimi sergilemek zorundadırlar. Bu süreçte yapılması planlanan eğitim süreci aksar ve verimi azalır. Anaokulu çocuklarının düzeltilmeyen zorlayıcı davranışları ise onun ileriki yaşantısında sorunlar yaşamasına neden olur. Bu nedenle anaokulu çocuklarının sahip olduğu zorlayıcı davranışların önlenmesi, okul öncesi eğitimde öncelik verilen konulardan biridir. Çocukların zorlayıcı davranışları meydan okuyan, muhalif, saldırgan, uyumsuz ve öfke nöbetlerine dönüşen şekiller alabilir. Bu durum çocuğun etkinliğe katılımını olumsuz yönde etkiler. Bu davranış akranları için olumsuz örnek teşkil ettiğinden, diğer çocuklar da öğrenme sürecine katılmak istemeyebilir. Ayrıca çocuğun yönergelere uymaması, kendisi ve akranları açısından güvenlik riskleri oluşturur. Bu çalışmanın amacı anaokulu öğretmenlerinin karşılaştığı zorlayıcı davranışların belirlenmesidir. Çalışmada öğretmenlerin çocukların bu davranışlarını ne kadar sürede çözdüğü de incelenmiştir. Çalışmaya İstanbul İlinde çalışan 150 anaokulu öğretmeni katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Anaokulu Çocukları Zorlayıcı Davranış Envanteri kullanılmıştır. Verilerin analizinde davranışların frekans ve yüzde değerleri kullanılmış olup, davranışların çözüm süreleri ise aritmetik ortalama kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçlar öğretmenlerin en çok çocuk bir etkinliğe katılmak istemediğinde ve ısırma, oyuncak fırlatma gibi saldırgan davranışlar sergilediğinde zorlandığını göstermiştir. Araştırma da elde edilen diğer sonuçlara, tam metinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorlayıcı Davranış, Anaokulu, Çocuk

ABSTRACT
While pre-school education supports children's social, emotional, cognitive, motor and language development, it also increases their preparation level for primary school education. It has been determined that children who receive preschool education are more successful at all educational levels, including primary school. One of the reasons for this is that children's behavior regulation begins at an earlier age during preschool education. Children who attend preschool enter a certain socialization process by meeting with their peer groups, following the rules determined by adults, and adapting to the situations and rules that develop spontaneously in the playgroups. In addition to games and educational activities, children also acquire the behaviors they need to show in changing situations. However, this process of gaining behavior is not always easy. Kindergarten teachers are exposed to children's compulsive behavior and have to demonstrate a crisis management. The learning process planned to be carried out in this process is disrupted and its efficiency decreases. Compulsive behaviors of preschool children cause problems in their future life as well. For this reason, preventing the challenging behaviors of kindergarten children is one of the priorities in preschool education. Children's compulsive behaviors can take the forms of defiant, oppositional, aggressive, maladaptive, and tantrums. This negatively affects the child's participation in the educational activity. Other children may not want to participate in the learning process, as this behavior sets a negative example for their peers. In addition, the child's non-compliance behaviors with the instructions, creates safety risks for himself and his peers. The aim of this study is to determine the challenging behaviors observed by kindergarten teachers. In the study, it was also examined the time period of solving these behaviors of children. 150 kindergarten teachers working in Istanbul participated in the study. Kindergarten Children's Challenging Behavior Inventory was used as a data collection tool. The frequency and percentage values of the behaviors were used in the analysis of the data, and the solution times of the behaviors were analyzed using the arithmetic mean. The results showed that the teachers had the most difficulty when the child did not want to participate in an activity and exhibited aggressive behaviors such as biting and throwing toys. Other results obtained in the research are included in the full text.

Keywords: ChallengingBehavior, Preschool, Children

1. GİRİŞ

Tüm çocukların olumlu ve olumsuz olarak nitelendirilen çeşitli davranışları vardır. Çocukların kendisinden beklenen tipik ya da olumlu davranışları göstermeyerek, geliştirdiği çözüm gerektiren davranışlar, zorlayıcı davranış olarak nitelendirilir. Bu davranışlar çocuğun sosyal çevresi tarafından kabul görmeyen, sosyal etkileşimleri olumsuz etkileyen, başa çıkılması zor, hem aileye hem de çevresine sorun yaratan davranışlardır (Brock & Beaman-Diglia, 2018).
Küçük çocuklar doğal gelişimleri gereği aile içerisinde, yakın çevresinde ve okulda farklı davranışlar sergileyebilirler. Çoğunlukla çocuklar karşılaştıkları yeni durumlara adapte olur ve davranışlarını geliştirebilir. Bu uyum süreci beyinde esneklik, olumsuz gelişmelere katlanmak ve problem çözme becerileri sayesinde başarılır. Çocukların sahip oldukları ıraksak düşünce becerileri, uyum süreçlerini kolaylaştırır. Çünkü ıraksak düşünce problemler karşısında çocuğun birden fazla çözüm yolu üretmesini sağlar. Ancak aksi durumlarda çocuk hayal kırıklıkları ya da olmayacak istekleri ile nasıl baş edeceğini bilemez. Bu durum kolaylıkla bir öfke nöbetine dönüşebilir. Bu durumda çocuk çevresine karşı saldırgan davranışlar sergileyecektir. Bazen de çocuklar içine kapanarak tepki gösterirler. Her iki durumda da ortaya çıkan davranış, zorlayıcı davranıştır. Ancak çocukların çevresine zarar vermeden içine kapandıkları durumları yetişkinler çok geç fark edebilmektedir (Price & Steed, 2016). Halbuki bu tip zorlayıcı davranışların çözümü daha fazla zaman alabilir.

Çocukların gösterdiği zorlayıcı davranışlar gerek akran grupları, gerek yetişkinler ve gerekse öğretmen/okul ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Okul öncesi eğitim sürecine baktığımızda, çocukların çeşitli sebeplerle diretmeleri, ağlama, çığlık atma ve vurma davranışları göstermeleri, öğrenme sürecinin niteliğini düşürmektedir. Çocuğun sınıf içerisinde akranları ile olan etkileşimi sarsıntıya uğramaktadır. Bu durum çocuğun eğitim ortamında sosyalleşmesini engellemektedir. Sosyal beceriler ise günümüzde çocuklara kazandırılması gereken en önemli beceriler olarak öne çıkmaktadır (Walker, 2004). Çocuğun öğrenme sürecini aksatan davranışları ise daha genel bir kayba yol açmaktadır. Çünkü diğer çocuklar zorlayıcı davranış kaynaklı sorunlardan dolayı etkinliklere verimli bir şekilde katılamamaktadır. Öğretmen ise çocuklara ve etkinliğin kazanımlarına odaklanmak yerine, zorlayıcı davranışı çözümlemek üzerine yoğunlaşır. Bu durum öğrenmelerin hangi seviyede oluştuğunu ve bu öğrenmeleri destekleyici iletişimleri engellemektedir. Zorlayıcı davranış aynı zamanda bu tip davranışa sahip olmayan çocuklar için kötü örnek olmakta ve zorlayıcı davranışlar grup içerisinde hızla yayılabilmektedir. Bu nedenlerle çocuklarda zorlayıcı davranışların oluşumunu engellemek ve olumlu davranışlara çevirmek oldukça önemlidir.

Anaokulu eğitimi alan çocuklar kendi akran grupları ile beraber bir araya gelerek, yetişkinler tarafından belirlenmiş kurallara uyarak, oyun gruplarında kendiliğinden gelişen durum ve kurallara adapte olarak belirli bir sosyalleşme sürecine girer. Çocuklar değişen oyun ve eğitsel etkinlikler içerisinde göstermeleri gereken davranışları kazanırlar. Ancak bazen çocuklar zorlayıcı davranışlar sergileyerek, uyum göstermezler. Çocukların zorlayıcı davranışları meydan okuyan, muhalif, saldırgan, uyumsuz ve öfke nöbetlerine dönüşen şekiller alabilir. Bu durum çocuğun etkinliğe katılımını olumsuz yönde etkiler. Ayrıca çocuğun yönergelere uymaması, kendisi ve akranları açısından güvenlik riskleri oluşturur. Anaokulu çocuklarının düzeltilmeyen zorlayıcı davranışları ise onun ileriki yaşantısında sorunlar yaşamasına neden olur. Bu nedenle anaokulu çocuklarının sahip olduğu zorlayıcı davranışların önlenmesi, okul öncesi eğitimde öncelik verilen konulardan biridir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı anaokulu öğretmenlerinin karşılaştığı zorlayıcı davranışların belirlenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma anaokulu öğretmenlerinin karşılaştıkları zorlayıcı davranışların ve çözüm sürelerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2008, s.177).Anaokulu öğretmenlerinin çocuklarda gördükleri ve çözmek zorunda kaldıkları zorlayıcı davranışlar, olduğu gibi betimlenecektir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İl merkezinde çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde uygun örneklem belirleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklem zaman, para ve iş gücü açısından var olan zorlukları kolaylaştırmak amacı ile örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz&Demirel, 2020, s. 90).). Örneklem oluşturulurken önce 50 adet anaokulu belirlenmiştir. Bu anaokullarında en az iki yıllık çalışma deneyimine sahip öğretmenlere çalışmanın amacı belirtilerek, gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır. Çalışmanın örneklemi en az iki yıl çocuklarla çalışma deneyimine sahip, yüz elli anaokulu öğretmeninden oluşmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanması amacı ile Anaokulu Çocukları Zorlayıcı Davranış Envanteri (Duman, 2013) kullanılmıştır. Bu envanterde zorluk derecesine göre 3 gruba ayrılmış on beş adet zorlayıcı davranış vardır. Bu zorlayıcı davranışlar tekme atma/ısırma, oyuncak fırlatma, oyun oynamayı reddettme, oyun kurallarına uymama, sık oyun değiştirme, oyun sürecini görmezden gelme, oyun arkadaşını görmezden gelme, oyun arkadaşlarını tehdit etme, oyun arkadaşlarını rahatsız etme, oyuncağı izinsiz alma, tek başına oynama, oyun içinde iletişim kurmama, geçişlerde zorlanma, oyunu ifade etmede zorlanma ve oyuncaklarını toplamama olarak belirlenmiştir. Anaokulu öğretmenleri bu davranışlardan hangileri ile sık karşılaştıklarını üçlü Likert (çok nadir, bazen ve sıklıkla) halinde belirtmişler ve çözümü için 1 hafta, 1-4 hafta ve 4 haftadan fazla seçeneklerinden birini işaretlemişlerdir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi amacı ile Anaokulu Çocukları Zorlayıcı Davranış Envanteri'nden gelen veriler betimlenmiştir. Önce zorlayıcı davranışların hangi sıklık ile oluştuğuna ve çözümü için geçen süreye yönelik cevapların frekansları hesaplanmıştır. Daha sonra üçlü Likert tipi cevaplar, en az değer taşıyandan, en çok değer taşıyan seçeneğe doğru sırası ile 1, 2 ve 3 ile çarpılarak, toplam cevap sayısına bölünmüştür. Bu nedenle verilen cevapların aritmetik ortalaması 1 ile 3 arasında bir değer alabilir. Aritmetik ortalama 1'e yaklaştıkça en küçük değer, 2'ye yaklaştıkça orta değer ve 3'e yaklaştıkça en üst değeri işaret eder. Buna göre zorlayıcı davranışın aritmetik ortalaması bir için çok nadir, 2 için bazen ve 3 için sıklıkla görüldüğü anlamına gelir. Davranışın çözümü için geçen süreye bakıldığında ise 1 için bir hafta, 2 için 1-4 hafta arası ve 3 için 4 haftadan fazla sürdüğü anlaşılır. Yapılan analizler ve aritmetik ortalamalar tablo halinde sunulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde anaokulu öğretmenlerinin karşılaştıkları zorlayıcı davranışlar ve çözüm sürelerine yönelik bulgular verilmiştir. Bulgular en çok görülen ilk beş davranış, orta seviyede görülen beş davranış ve en az görülen beş davranış olarak sunulmuştur.

Tablo 1 anaokulu öğretmenlerinin en sık karşılaştığı zorlayıcı davranışları ve bu davranışların çözülme süresini göstermektedir.

Tablo 1.En Sık Görülen Zorlayıcı Davranışlar

Zorlayıcı Davranış	**Sıklık** $\bar{x}$	**Çözüm** $\bar{x}$
Oyun kurallarına uymama	2,25	1,87
Oyuncağı izinsiz alma	2,17	1,56
Oyun arkadaşını görmezden gelme	2,09	1,54
Oyuncağı fırlatma	2,03	1,17
Geçişlerde zorlanma	2,02	2,24

n=150

Tablo 1 anaokulu öğretmenlerinin en sık karşılaştıkları zorlayıcı davranışları ve çözüm sürelerini göstermektedir. Tabloya göre, öğretmenlerin en sık rapor ettiği zorlayıcı davranışlar oyun kurallarına uymama (sıklık $\bar{x}$=2,25, çözüm $\bar{x}$=1,87), oyuncağı izinsiz alma (sıklık $\bar{x}$=2,17, çözüm $\bar{x}$=1,56), oyun arkadaşını görmezden gelme (sıklık $\bar{x}$=2,09,

çözüm $\bar{x}$=1,54), oyuncağı fırlatma (sıklık $\bar{x}$=2,03, çözüm $\bar{x}$=1,17) ve geçişlerde zorlanma (sıklık $\bar{x}$=2,02, çözüm $\bar{x}$=2,24) olarak belirlenmiştir.

Tablo 2 anaokulu öğretmenlerinin orta seviyede karşılaştığı zorlayıcı davranışları ve bu davranışların çözülme süresini göstermektedir.

Tablo 2. Orta Seviyede Görülen Zorlayıcı Davranışlar

Zorlayıcı Davranış	**Sıklık** $\bar{x}$	**Çözüm** $\bar{x}$
Sık oyun değiştirme	1,96	1,79
Tek başına oynama	1,72	1,45
Oyun arkadaşlarını rahatsız etme	1,60	1,44
Oyun içinde iletişim kurmama	1,44	1,40
Oyun sürecini görmezden gelme	1,42	1,32

n=150

Tablo 2 anaokulu öğretmenlerinin orta seviyede karşılaştıkları zorlayıcı davranışları ve çözüm sürelerini göstermektedir. Tabloya göre, öğretmenlerin orta düzeyde rapor ettiği zorlayıcı davranışlar sık oyun değiştirme(sıklık $\bar{x}$=1,96, çözüm $\bar{x}$=1,79), tek başına oynama(sıklık $\bar{x}$=1,72, çözüm $\bar{x}$=1,45), oyun arkadaşını rahatsız etme(sıklık $\bar{x}$=1,60, çözüm $\bar{x}$=1,44), oyun içinde iletişim kurmama (sıklık $\bar{x}$=1,44, çözüm $\bar{x}$=1,40) ve oyun sürecini görmezden gelme (sıklık $\bar{x}$=1,42, çözüm $\bar{x}$=1,32) olarak bulunmuştur.

Tablo 3 anaokulu öğretmenlerinin en az karşılaştığı zorlayıcı davranışları ve bu davranışların çözülme süresini göstermektedir.

Tablo 3. En Az Görülen Zorlayıcı Davranışlar

Zorlayıcı Davranış	**Sıklık** $\bar{x}$	**Çözüm** $\bar{x}$
Oyun oynamayı reddetme	1,27	1,54
Oyunu ifade etmede zorlanma	1,25	1,65
Oyuncaklarını toplamama	1,24	1,02
Oyun arkadaşlarını tehdit etme	1,18	1,13
Tekme atma/ ısırma	1,07	1,57

n=150

Tablo3 anaokulu öğretmenlerinin en az karşılaştıkları zorlayıcı davranışları ve çözüm sürelerini göstermektedir. Tabloya göre, öğretmenlerin en az rapor ettiği zorlayıcı davranışlar oyun oynamayı reddetme(sıklık $\bar{x}$=1,27, çözüm $\bar{x}$=1,54), oyunu ifade etmede zorlanma(sıklık $\bar{x}$= 1,25, çözüm $\bar{x}$=1,65), oyuncaklarını toplamama(sıklık $\bar{x}$= 1,24, çözüm $\bar{x}$=1,02), oyun arkadaşlarını tehdit etme(sıklık $\bar{x}$= 1,18, çözüm $\bar{x}$=1,13) ve tekme atma/ ısırma (sıklık $\bar{x}$= 1,07, çözüm $\bar{x}$=1,57) olarak tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada anaokulu öğretmenlerinin çocuklarla çalışırken karşılaştığı zorlayıcı davranışlar ve bu davranışları düzeltmek için harcadıkları süreler incelenmiştir. Çalışma anaokulu öğretmenlerinin en çokkarşılaştığı zorlayıcı davranışların oyun kurallarına uymama, oyuncağı izinsiz alma, oyun arkadaşını görmezden gelme, oyuncağı fırlatma ve geçişlerde zorlanma olduğunu göstermiştir. Bu zorlayıcı davranışların biçimsel özelliklerine dikkat edildiğinde, çoğunluğunun sosyal ve psikolojik içerikli olduğu söylenebilir. Bu zorlayıcı davranışlardan

sadece oyuncağını fırlatma fiziksel şiddet unsuru içerirken, diğerleri fiziksel şiddet içermemektedir. Örneğin oyun kurallarına uymama davranışı sosyal davranış ile ilişkili iken, geçişlerde zorlanma içsel motivasyonla ilgilidir.
Çocuklarda görülen zorlayıcı davranışlarının çözümüne bakıldığında ise öğretmenler; düzeltilmesi en çok zaman alan zorlayıcı davranışlaringeçişlerde zorlanma, oyun kurallarına uymama ve sık oyun değiştirme olduğunu belirtmiştir. Tekme atma/ısırma ve oyuncağını fırlatma gibi fiziksel şiddet unsuru içeren davranışların düzeltilmesi daha az zaman almaktadır. Bu durum fiziksel şiddet içeren davranışların diğer çocuklara verdiği zarardan dolayı hiç hoş görülmemesine bağlanabilir. Fiziksel şiddet içeren davranışlar ortaya çıkmadan ya da ortaya çıktı ise anında müdahaleye uğramaktadır. Bu davranışların engellenmesinde öğretmen, ebeveyn ve idare beraber hareket etmektedir. Çünkü bu davranışın devam etmesi, çocuğun okuldan alınmasına kadar gidebilir.

Bu çalışma çocukların zorlayıcı davranışlarını ortaya koymaktadır. Burada yer alan zorlayıcı davranışların tamamı öğrenme sürecini farklı derecelerde etkilemektedir. Öğrenme sürecinde sorun yaşanmadan anaokulu eğitiminin beklenen amaçlarına ulaşabilmesi için, öğretmenler zorlayıcı davranışları çözümlemek zorunda kalmaktadır. Çocuklarda görülen zorlayıcı davranışlar azaldıkça, anaokulu öğretmenlerinin öğrenme süreçlerini daha etkili kullandığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Brock, M. E., & Beaman-Diglia, L. E. (2018). Efficacy of coaching preschool teachers to manage challenging behavior. *Education and Treatment of Children*, *41*(1), 31-48. Retrieved fromhttps://muse.jhu.edu/article/689026/summary

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Duman, G. (2013). Pre-service preschool teachers self competency evaluation of challenging play behaviors. *Educational Research and Reviews*, *8*(24), 2313-2316. Retrieved from https://academicjournals.org/journal/ERR/article-abstract/86F53D142522

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Tıp.

Price, C. L., & Steed, E. A. (2016). Culturally responsive strategies to support young children with challenging behavior. *YC Young Children*, *71*(5), 36-43. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/pdf/ycyoungchildren.71.5.36.pdf

Walker, S. (2004). Teacher reports of social behaviour and peer acceptance in early childhood: Sex and social status differences. *Child Study Journal*, *34*(1), 13-28. Retrieved from https://eprints.qut.edu.au/00001236/

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE KULLANILAN MÜZİK ETKİNLİKLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF MUSIC ACTIVITIES USED IN PRESCHOOL EDUCATION IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Rabia BAŞ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0001-8518-2058
Prof. Dr. Gökhan DUMAN
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-8650-3594

ÖZET

Okul öncesi eğitimde kullanılan müzik etkinlikleri çocukların bilişsel, dil, sosyal duygusal ve motor gelişimlerinin desteklenmesinde önemli rol oynamaktadır. Müzik etkinlik planlarının eğitsel ve biçimsel özellikleri, okul öncesi eğitim sürecini etkilemektedir. Bu nedenle müzik etkinliklerinin okul öncesi eğitim programında belirtilen ilke ve hedeflere uygun olması önemlidir. Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan müzik etkinlik planlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Ele alınan müzik etkinliklerinin okul öncesi eğitim programı ilkelerine uygunluğu ve eğitsel nitelikleri belirlenmiştir.

Araştırma nicel verilere dayalı, tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Etkinlikler doküman analizi ve tümevarım yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 100 adet etkinlik ele alınmıştır. Etkinlikler hazır olarak sunulmuş müzik etkinlik planları ve öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinlik planları olarak tasnif edilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Müzik Etkinlikleri Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Müzik etkinlik planları biçimsel özellikler ve eğitsel özellikler boyutları ile incelenmiştir. Biçimsel özellikler bölümünde; etkinlik çeşidi, yaş grubu, uygulama grubu, uygulama alanı, öğrenme süreci, aile katılımı, uyarlama, kazanım/göstergeler, materyal ve değerlendirme bölümleri ele alınmıştır. Etkinliklerin eğitsel yönlerinin ele alındığı ikinci bölüm; öğretim yöntemleri alt boyutu, dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları ile bedensel devinim çalışmaları alt boyutlarından oluşmaktadır.

Bulgular frekans yüzde değerleri ve bağımsız gruplar arası *t*-Testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda müzik etkinliklerinin yaş grubu, uygulama alanı, ele alınan kazanımlar ve uygulama grubu noktalarında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerinden daha nitelikli olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte bütün müzik etkinliklerinin öğretim yöntemleri ile biçimsel ve eğitsel özellikler alt boyutlarında bazı unsurların eksik olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Müzik, Etkinlik Planı.

ABSTRACT
Music activities used in preschool education have an important role in supporting children's cognitive, language, social emotional and motor development. The educational and formal qualities of music activity plans affect the educational process. For this reason, it is important that music activities are in accordance with the principles and goals of pre-school education curriculum. The purpose of this study was to investigate the music activity plans used in preschool education in terms of various variables. Music activities were discussed in line with the principles of pre-school education curriculum and educational qualities. The research is a descriptive study in the survey model based on quantitative data. Data were analyzed and described using document analysis technique. Sample of 100 music activities that actively applied in preschool education were analyzed within the scope of the research. The activities were classified as ready to use music activities and music activities that planned by teachers. Music Activities Assessment Form developed by the researcher was used for data collection purposes. Music activities were examined in the sub-dimensions of formal features and educational features. The first section called formal features examines the activity type, age group, classroom size, educational environment,family participation, adaptation, goals and achievements, material and evaluation sections of the plans. The second section called educational features examines the teaching methods, language skills practices, vocalization practises, body percussion practises sections of the activity plans.
Frequency and percentage values of the sub-dimensions and independent groups *t*-Test was applied for the analyses. Results showed that music activities were not planned in accordance with the age group application subject, achievements and group size. It has been determined that the music activities planned by teachers, had some qualities comparing to ready to use activity plans. Furthermore it has been observed that all music activities had missing basics of music education in the sub-dimensions of teaching methods, formal and educational features.
Keywords: Preschool Education, Music, Activity Plan.

1. GİRİŞ
Okul öncesi eğitim 0-72 aylık çocukların bilişsel, sosyal duygusal, dil, motor gelişim alanlarını ve öz bakım becerilerini desteklemeyi hedefleyen, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını, gelişimsel özelliklerini ve bireysel farklılıklarını temel alan planlı ve sistematik bir eğitim sürecidir (Gültekin Akduman, 2012, s.3; Kuru Turaşlı, 2015, s.3). Bu süreçte çeşitli eğitim öğretim faaliyetleri düzenlenmektedir. Okul öncesi dönem oyun çağı olduğu için faaliyetler oyun temelli etkinlikler yoluyla gerçekleştirilir. Etkinlikler bireysel, büyük grup veya küçük grup etkinlikleri olarak düzenlenebilir. Bununla birlikte uygun geçişler ile birden fazla etkinlik bir araya getirilerek bütünleştirilmiş etkinlikler planlanabilir (MEB, 2013).
Müzik etkinliği okul öncesi eğitim programında belirtilen etkinlik türlerinden biridir. Okul öncesi dönemde müzik yardımı ile çocukların öz bakım becerileri, bilişsel, dil, sosyal duygusal ve motor gelişimleri desteklenmesine katkı sağlanabilir (MEB, 2013, s.40). Müzik etkinliklerinin doğru planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi verimli eğitim süreci için önem taşımaktadır.
Okul öncesi dönemde müzik eğitimi; bilişsel, sosyal duygusal, dil ve motor gelişim alanlarını desteklemek ve öz bakım becerilerini geliştirmek için etkili bir araçtır (MEB, 2013). Şarkı

söylemek, ritim tutmak, dans etmek gibi müziksel aktiviteler çocuklar için ortak bir eğilimdir. Bu ortak payda göz önüne alınarak müziğin eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılması dünya ülkelerinde oldukça yaygındır. Çocukların hayatında önemli role sahip olan müzik, duygu ve düşünceleri anlatmak için de etkili bir yoldur. (Kaytez & Deleş 2020).

Müzik bilişsel gelişimde önemli rol oynamaktadır. Müziğin farklı bilişsel becerilerin geliştirilmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Ayata & Aşkın, 2008). Etkin müzik eğitimi çocukların dikkat, denge, tepki, koordinasyon, karar verme, muhakeme becerilerinin gelişmesine yardımcı olur (Başer, 2014). Odaklanma, hafıza, ayırt etme, karşılaştırma becerilerinin desteklenmesi ve kavram öğretiminde de müziğin etkili olduğu bilinmektedir (Uluğbay, 2013).

Çocukların keyifli bir ortamı paylaşarak gruba ait hissetmesini ve diğer çocuklarla beraber sosyalleşmesini sağlayan müzik, ortak bir amaç için beraber hareket etme duygusunun yaşanmasına, motivasyonun ve özgüvenin artmasına, işbirliği ve yardımlaşmayı öğrenmeye, disiplinli ve düzenli çalışma alışkanlığı geliştirmeye yardımcı olur. Estetik anlayışın gelişmesinde önemli rol oynayan müzik çocuğun sanata ve sanatçıya olan bakış açısını etkiler. Sosyal hayatın gerektirdiği sırasını bekleme, karşısındakine saygı duyma, topluluk karşısında kendini ifade etme gibi becerileri öğrenmesini kolaylaştırır (Başer, 2014; Şen, 2006; Türkmen, 2010).

Okul öncesi dönemde hızla ilerleyen bir diğer gelişim alanı ise motor gelişimdir. Dönemin başında daha basit motor beceriler sergilenirken zamanla bu beceriler gelişir ve daha karmaşık hale gelir. Motor gelişim müzik ile ritim tutma, dans etme, müzikle eş zamanlı olarak hareket etme, tempoya uygun bedensel devinimler sergileme gibi eylemler ile desteklenebilir. Aynı zamanda hareket gerektiren eylemler müzik yoluyla zenginleştirilerek sürecin daha verimli geçmesi sağlanabilir (Yıldız, 2019, s.5).

Müziğin çocuk gelişimindeki yeri ve önemi göz önüne alındığında okul öncesi eğitimde kullanılan müzik etkinliklerinin doğru planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Etkinliklerin biçimsel ve eğitsel özellikleri iyileştirildiği takdirde daha verimli ve keyifli öğrenme ortamları sağlanabilir.

Müzik etkinliklerinin uygulanma durumlarını ele alan araştırmalar incelendiğinde rastlanılan birtakım ortak bulgular mevcuttur. Bu bulgulara göre öğretmenler müzik etkinliklerini önemli görmekte ve sınıflarında uygulamaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin birçoğu müzik etkinliklerini şarkı söyleme ve ritim tutma çalışması olarak değerlendirmektedir. Müzik eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitimler ve atölye çalışmaları öğretmenler tarafından yetersiz bulunmaktadır. Müzik merkezlerindeki araç gereçlerin nicelik ve nitelik olarak yetersiz görülmesi de araştırma sonuçları arasındadır (Temiz, 2006; Salı, Akkol & Oğuz, 2013; Koca, 2019; Yıldız, 2017; Sönmezöz & Haseski Hakyol 2016).

1.1 Problem Durumu

Müzik etkinlikleri okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel, dil, sosyal duygusal, motor gelişimlerinin ve öz bakım becerilerinin desteklenmesinde kullanılır. Bu nedenle okul öncesi eğitim kurumlarında, okul öncesi öğretmenleri tarafından sıklıkla müzik etkinliği planlanır ve uygulanır. Okul öncesi eğitimde kullanılan müzik etkinliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenerek, okul öncesi eğitim programının hedef ve ilkelerine uygunluğu ile niteliklerinin ortaya koyulması, bu araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

1.2 Araştırma Soruları

1. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin biçimsel özellikleri nasıldır?
2. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin öğretim yöntemleri nasıldır?

3. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin dil becerileri çalışmaları nasıldır?
4. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin ses ve nefes çalışmaları nasıldır?
5. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin bedensel devinim çalışmaları nasıldır?
6. Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinin niteliksel özellikleri nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analizi bölümlerine yer verilmiştir.

2.1 Araştırma Modeli

Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan müzik etkinlik planlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle araştırma tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2008, s.177).

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan 36-72 aylık çocuklara yönelik müzik etkinlik planları oluşturmaktadır. Etkinlik planları belirlenirken etkinlik türünün yalnızca ‘’Müzik Etkinliği’’ olduğu planlar ele alınmıştır. Ardından benzer öğrenme sürecine sahip etkinlikler evrenden çıkarılmıştır.
Öğretmenler tarafından hazırlanmış etkinlikler belirlenirken kartopu tekniği kullanılmıştır. Kartopu tekniğinde süreç ilerledikçe elde edilen eleman sayısı bir kartopu gibi büyür ve örneklemin genişlemesi sağlanır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s.122). Etkinlik planı istenilen öğretmene, bir sonraki etkinliğin hangi öğretmenden istenebileceğine dair tavsiyesi sorulmuştur. Süreç devam ettikçe daha fazla öğretmen ve etkinliğe ulaşılmıştır. Okul öncesi öğretmenleri ile yapılan birebir görüşmeler sonucunda öğretmenler tarafından hazırlanmış toplam iki yüz iki adet müzik etkinlik planı elde edilmiştir. Öğretmenler tarafından planlanan müzik etkinlikleri basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak örnekleme dahil edilmiştir. Basit seçkisiz örnekleme her bir elemana eşit seçilme imkanı verir (Ekiz, 2020, s. 114). Elemanlar birbirinden bağımsızdır. Bu sebeple örneklemin belirlenmesinde seçkisiz örnekleme diğer yöntemlerle kıyaslandığında en iyi örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2020, s. 89). Bu çalışmada iki yüz iki adet öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinliğinden elli tanesi basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenerek, örnekleme alınmıştır.
Araştırma kapsamında MEB ve okul öncesi eğitime yönelik özel yayınevleri tarafından hazırlanmış iki yüz adet hazır müzik etkinlik planına ulaşılmıştır. Hazır olarak sunulmuş müzik etkinlikleri tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Tabakalı örnekleme yönteminde tüm üyeler, her bir üye yalnızca bir tabakaya ait olacak şekilde gruplara ayrılır (Oral & Çoban, 2020, s. 153). Grupların evrene oranları yüzde olarak belirlenir. Ardından elemanlar belirlenen orana göre bu gruplardan seçkisiz olarak çekilir (Korkmaz, 2020, s. 153). Hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerinin kaynağının belirlenmesinde en yüksek etkinlik sayısına sahip yayınevlerine yer verilmiştir. Buna göre iki yüz adet hazır olarak sunulmuş müzik etkinliğinden örnekleme alınan müzik etkinlik planı sayısı elli adet olmuştur. Böylece

araştırmanın örneklemini öğretmenler tarafından hazırlanmış ve yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş toplam yüz adet müzik etkinlik planı oluşturmuştur.

2.3 Veri Toplama Araçları

Müzik etkinlik planlarının incelenmesi amacı ile yapılan bu çalışmada, öncelikle etkinlik planlarının demografik özellikleri belirlenmiştir. Bu bölümde etkinlik planının kaynağı, uygulama yaş grubu, uygulama grup büyüklüğü ve uygulama alanına yönelik bilgiler elde dilmiştir. Etkinliklerin niteliksel özelliklerinin belirlenmesi amacı ile araştırmacı tarafından geliştirilen Müzik Etkinlikleri Değerlendirme Formu (MEDEF) kullanılmıştır. Müzik Etkinlikleri Değerlendirme Formu (MEDEF) biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları ile bedensel devinim çalışmaları alt boyutlarından oluşmaktadır.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesi alt amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçlarından elde edilen veriler doküman analizi ile incelenmiştir. Öncelikle müzik etkinliklerinde bulunan biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları ile bedensel devinim çalışmaları belirlenmiştir. Ardından Müzik Etkinlikleri Değerlendirme Formu'ndan gelen veriler betimlenmiştir. Tümevarım yöntemi ile önce maddelerin ardından alt boyutların toplam yüzde frekans değerleri hesaplanmıştır. Ardından müzik etkinliklerinin, biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları, bedensel devinim çalışmaları alt boyutlarında ve MEDEF toplam puanlarında kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Analizler, SPSS (20) paket programı ile bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda belirlenen müzik etkinliklerinde bulunan biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları ve bedensel devinim çalışmalarına yönelik yorumlar yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan müzik etkinliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenerek, niteliklerinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin demografik ve nitel özellikleri belirlenmiştir.

Tablo 1 çalışma kapsamında incelenen müzik etkinliklerinin kaynağına göre sayısını göstermektedir.

Tablo 1.Müzik Etkinliklerinin Kaynağına Göre Sayısal Dağılımı

Kaynak	f	%
Öğretmen Etkinliği	50	50
Hazır Etkinlik	50	50
Toplam	100	100

Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan eğitsel etkinlikler okul öncesi öğretmenleri tarafından hazırlanmakta ya da yayınevleri tarafından hazır olarak öğretmenlere sağlanmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu çalışmanın kapsamını öğretmenler tarafından planlanmış 50 müzik etkinliği (%50) ve hazır olarak sunulan 50 müzik etkinliği (%50) oluşturmaktadır. Çalışmada toplam 100 müzik etkinliği (%100) incelenmiştir.

Tablo 2 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin kaynağına göre yaş grubu dağılımını göstermektedir.

Tablo 2.Müzik Etkinliklerinin Kaynağına Göre Yaş Grubu Dağılımı

Yaş Grubu	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
36-48 Ay	11	2	13	13
48-60 Ay	21	44	65	65
60-72 Ay	18	4	22	22
Toplam	50	50	100	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi çalışma kapsamında incelenen öğretmenler tarafından planlanmış müzik etkinliklerinden, 11 etkinlik (%22) 36-48 ay, 21 etkinlik (%42) 48-60 ay ve 18 etkinlik (%36) 60-72 ay çocuklar için hazırlanmıştır. Yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerinden, 2 etkinlik (%4) 36-48 ay, 44 etkinlik (%88) 48-60 ay ve 4 etkinlik (%8) 60-72 ay çocuklar için hazırlanmıştır. Genel dağılıma bakıldığında, 13 müzik etkinliğinin (%13) 36-48 ay, 65 müzik etkinliğinin (%65) 48-60 ay ve 22 müzik etkinliğinin (%22) 60-72 ay çocuklar için hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 3 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin kaynağına göre uygulama grubu dağılımını göstermektedir.

Tablo 3. Müzik Etkinliklerinin Kaynağına Göre Uygulama Grubu Dağılımı

Uygulama Grubu	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
Küçük Grup	0	3	3	3
Büyük Grup	50	47	97	97
Bireysel	0	0	0	0
Toplam	50	50	100	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi çalışma kapsamında öğretmenler tarafından planlanan müzik etkinliklerinden 50 etkinlik (%100) büyük grup olarak planlanmış; küçük grup ya da bireysel müzik etkinliği planlanmamıştır (%0). Yayınevleri tarafından hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinden 3 etkinlik (%6) küçük grup, 47 etkinlik (%94) büyük grup olarak planlanmış; bireysel müzik etkinliği planlanmamıştır (%0).
Genel dağılıma bakıldığında, 3 müzik etkinliğinin (%3) küçük grup, 97 müzik etkinliğinin (%97) büyük grup olarak planlandığı; bireysel müzik etkinliğinin planlanmadığı görülmüştür. Buna göre müzik etkinliklerinin yüksek bir oranda (%97) büyük gruplar ile uygulamak için planlandığı tespit edilmiştir. Küçük grup müzik etkinlik planlarının sayıca eksik olduğu (%3), hiç bireysel müzik etkinliği planlanmadığı (%0) belirlenmiştir. Okul öncesi eğitimde günlük eğitim akışı dengelilik ilkesi göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır (MEB,2013, s.15). Tablo 3'e göre müzik etkinlikleri için daha fazla küçük grup ve bireysel etkinlik hazırlanması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin kaynağına göre uygulama alanı dağılımını göstermektedir.

Tablo 4.Müzik Etkinliklerinin Kaynağına Göre Uygulama Alanı Dağılımı

Uygulama Alanı	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
Sınıf	50	49	99	99
Açık Hava	0	1	1	1
Toplam	50	50	100	100

Tablo 4'te görüldüğü gibi çalışma kapsamında incelenen öğretmen tarafından planlanmış müzik etkinliklerinin 50 tanesi(%100) sınıfta uygulanmak üzere hazırlanmış, açık havada uygulanmak üzere müzik etkinliği hazırlanmamıştır (%0). Hazır olarak sunulan müzik etkinliklerinden 1 etkinlik (%2) açık havada ve 49 etkinlik (%98) sınıf içinde uygulanmak üzere planlanmıştır.
Genel dağılıma bakıldığında, 1 müzik etkinliğinin (%1) açık havada ve 99 müzik etkinliğinin (%99) sınıf içinde uygulanmak üzere planlandığı görülmüştür. Buna göre anaokulu ve anasınıflarında kullanılan müzik etkinliklerinin yüksek bir oranda (%99) sınıf içi etkinlik olarak planlandığı belirlenmiştir. Müzik etkinliklerinin yapısı düşünüldüğünde açık havada uygulamak için daha fazla plan hazırlanması gerektiği söylenebilir.

Tablo 5 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin biçimsel özellikler alt boyutuna ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5.Müzik Etkinliklerinin Biçimsel Özellikleri

Grup	N	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	2,87	.13	5,21	.512
Hazır Etkinlik	50	2,67			

$p \leq 0.05$

Tablo 5'te müzik etkinlikleri biçimsel özellikler alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 5'e göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,87), hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=2,67) daha yüksektir. Biçimsel özellikler alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 6 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin öğretim yöntemleri alt boyutuna ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6.Öğretim Yöntemleri

Grup	N	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	2,07	.13	4,12	.471
Hazır Etkinlik	50	2,04			

$p \leq 0.05$

Tablo 6'da müzik etkinlikleri öğretim yöntemleri alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 6'ya göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,07), hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=2,04) kısmen yüksektir. Öğretim yöntemleri alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinlikleri ile benzer düzeydedir.

Tablo 7 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin dil becerileri çalışmaları alt boyutuna ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 7. Dil Becerileri Çalışmaları

Grup	N	$\bar{x}$	σ	T	*P*
Öğretmen Etkinliği	50	1,87	.16	7,44	.02*
Hazır Etkinlik	50	1,52			

$p \leq 0.05$

Tablo 7'de müzik etkinlikleri dil becerileri çalışmaları alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu ($p<0,05$) görülmüştür.
Tablo 7'ye göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=1,87) hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,52) daha yüksektir. Dil becerileri çalışmaları alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 8 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin ses ve nefes çalışmaları alt boyutuna ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8. Ses ve Nefes Çalışmaları

Grup	N	$\bar{x}$	σ	t	*P*
Öğretmen Etkinliği	50	1,92	.17	4,87	.317
Hazır Etkinlik	50	1,86			

$p \leq 0.05$

Tablo 8'de müzik etkinlikleri ses ve nefes çalışmaları alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 8'e göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=1,92), hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,86) daha yüksektir. Ses ve nefes çalışmaları alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 9 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin bedensel devinim çalışmaları alt boyutuna ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 9. Bedensel Devinim Çalışmaları

Grup	N	$\bar{x}$	σ	t	*P*
Öğretmen Etkinliği	50	1,55	.15	6,48	.586
Hazır Etkinlik	50	1,52			

$p \leq 0.05$

Tablo 9'da müzik etkinlikleri bedensel devinim çalışmaları alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız gruplar arası *t*-Test

uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 9'a göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=1,55), hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,52) daha yüksektir. Bedensel devinim çalışmaları alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinlikleri benzer düzeydedir.

Tablo 10 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin MEDEF Puanlarına ait *t*-Test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 10.MEDEF Puanları t-Testi

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*P*
Öğretmen Etkinliği	50	2,05	.15	5,62	.387
Hazır Etkinlik	50	1,92			

$p \leq 0.05$

Tablo 10'da müzik etkinlikleri MEDEF toplam puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla, öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır sunulan etkinlik grupları arası bağımsız *t*-Test uygulanmıştır. Uygulanan *t*-Test sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 10'a göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,05), hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,92) daha yüksektir. MEDEF toplam puanlarına göre öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinlikleri, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, okul öncesi eğitimde kullanılan müzik etkinlik planlarının, niteliklerini ve okul öncesi eğitim programı ilkelerine uygunluğunu belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre müzik etkinliklerinin en fazla planlandığı yaş grubu 48-60 ay olmakla beraber en az planlandığı yaş grubu 36-48 aydır. Planlar yüksek bir oranda büyük grup etkinliği olarak hazırlanmış ve bireysel etkinliklere rastlanmamıştır. Bu etkinliklerin uygulama alanı yüksek oranda sınıf içi ortam olarak öne çıkarken, açık havada müzik etkinlikleri düzenlenmemiştir. Bu araştırma daha fazla sayıda açık havada uygulanan müzik etkinliği planlama gerekliliğini ortaya koymuştur. MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı, öğretmenlerden küçük grup etkinlikler ve bireysel etkinlikler yapmasını ister. Küçük grup ve bireysel etkinlikler eğitimin niteliğini artırmaktadır. Bu çalışmada öğretmenler tarafından hazırlanmış ve yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerinin neredeyse tamamının büyük grup etkinliği olduğu görülmüştür. Dolayısıyla daha fazla sayıda küçük grup ve bireysel müzik etkinlikleri planlanmalıdır.
MEB etkinlik formatına göre etkinliklerde bulunması gereken bölümler, etkinliğin ismi, yaş grubu, sözcükler, kavramlar, materyaller, kazanım ve göstergeler, öğrenme süreci, değerlendirme, aile katılımı ve uyarlamadır (MEB, 2013). Bu çalışmada incelenen müzik etkinliklerinin biçimsel özellikleri MEB kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Sonuçlar, öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinliklerinin, yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerine göre kısmen de olsa daha nitelikli olduğunu göstermiştir.Bu durum öğretmenlerin çocukları tanıması ve çocuklarla beraber çalışmasından dolayı deneyimlerini planlarına yansıttığını düşündürebilir.
MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'na göre müzik etkinliği planında bulunması gereken bölümler; ses ve müzik dinleme ve ayırt etme çalışmaları, ritim çalışmaları, nefes ve

ses çalışmaları, şarkı söyleme, çalgı çalma, yaratıcı hareket ve dans, müzikli öykü oluşturmadır. Yapılan analizler sonucunda öğretim yöntemleri boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinliklerinin, hazır olarak sunulmuş müzik etkinlikleri ile benzer niteliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dil becerileri çalışmaları, ses ve nefes çalışmaları ile bedensel devinim çalışmaları alt boyutları değerlendirilirken, MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan ilgili kazanım ve göstergeler esas alınmıştır. Dil becerileri çalışmaları ile ses ve nefes çalışmaları alt boyutlarında öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinliklerinin, hazır olarak sunulmuş müzik etkinliklerinden daha nitelikli olduğu belirlenmiştir. Bedensel devinim çalışmaları alt boyutunda, öğretmenler tarafından hazırlanmış müzik etkinliklerinin, yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş müzik etkinlikleri ile benzer niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

MEDEF toplam puanları değerlendirildiğinde, öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum, her iki kaynaktan gelen müzik etkinlikleri arasında anlamlı bir fark yaratmamıştır. MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'na göre etkinlik planları; çocuk merkezlilik, esneklik, denge ve bütüncüllük ilkelerine uygun olarak hazırlanmalıdır. Araştırma sonuçları göz önüne alındığında müzik etkinliklerinin; yaş grubu, uygulama grubu büyüklüğü, uygulama alanı noktalarında daha dengeli hazırlanması gerektiği tespit edilmiştir. Müzik etkinliklerinin MEB etkinlik formatına ve okul öncesi eğitim programına uygun hazırlanması konularında eksiklikler olduğu ortaya koyulmuştur. Tüm bu sonuçlar göz önüne alınarak müzik etkinliklerinin geliştirilerek zenginleştirilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ayata, E., & Aşkın, C. (2009). Müziğin beynin bilişsel fonksiyonlarına olan etkisi. *İTÜDERGİSİ/b,5*(2).http://www.itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_b/article/view/181 sayfasından erişilmiştir.

Başer, F. (2014). Müziğin okul öncesi dönemde çocuk gelişimine katkısı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (8). https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115743 sayfasından erişilmiştir.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri; yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gültekin Akduman, G. (2012). Okul öncesi eğitimin tanımı ve önemi. G. Uyanık Balat (Ed.), *Okul öncesi eğitime giriş içinde* (s. 2-15). Ankara: Pegem Akademi.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Tıp.

Kaytez, N., & Deleş, B. (2020). Okul öncesi dönemde çocuğu olan annelerin istismar farkındalık düzeylerinin örselenmiş çocukluk yaşantıları açısından incelenmesi. *İnönü üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 8*(2), 321-335. https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TXpjeU1UYzVPUT09 sayfasından erişilmiştir.

Koca, Ş. (2019). Çocukların gözüyle müzik ve müzik etkinlikleri. *Journal of International Social Research, 12*(66).

http://apbs.mersin.edu.tr/files/sehriban.koca/Publications_006.pdf sayfasından erişilmiştir.

Korkmaz, İ. (2020). Nicel araştırmalarda evren, örneklem, örnekleme teknikleri. B. Oral & A.Çoban (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde. (s. 147- 159). Ankara: Pegem Akademi.

Kuru Turaşlı, N. (2015). Okul öncesi eğitimin tanımı, kapsamı ve önemi. G. Haktanır (Ed.), *Okul öncesi eğitime giriş içinde* (s. 689-713). Ankara: Anı.

Millî Eğitim Bakanlığı (2013). Okul öncesi eğitimi programı. http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf sayfasından erişilmiştir.

Oral, B. & Çoban, A. (2020). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Salı, G., Levent Akkol, M., & Oğuz, V. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Müzik Etkinliklerinde Yaşadığı Sorunlar. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 15*(2). http://dx.doi.org /10.5578/JSS.7042

Sönmezöz, F. & Haseski Hakyol, F. L. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki müzik eğitiminin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12*(3), 726-740. https://dergipark.org.tr/en/pub/eku/issue/26697/280863 sayfasından erişilmiştir.

Şen, Y. (2006). Okulöncesi dönemde, çocuğun gelişiminde müziğin önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 337-343. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/31990 sayfasından erişilmiştir.

Temiz, E. (2006). Okulöncesi Dönemde Müzik Eğitimi; Yaşanan Problemler ve Çözüm Önerileri. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu,* 26-28.

Türkmen, U. (2010). Çocuğun bireysel toplumsal ve kültürel gelişiminde amatör müzik eğitiminin yeri problemleri ve çözüm önerileri. *İlköğretim online, 9*(3), 960-970.https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90727 sayfasından erişilmiştir.

Uluğbay, S. (2013). Müzik eğitiminin çocuk zekasına olan etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(3), 1025-1034.https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22605/241585 sayfasından erişilmiştir.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yıldız, G. (2019). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi.* Ankara: Anı.

Yıldız, G. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik müzik eğitimi öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(19), 396-407. https://dergipark.org.tr/en/pub/makusobed/issue/29997/298242 sayfasından erişilmiştir.

AÇIK HAVA ÇOCUK OYUN ALANLARININ ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYZING PROPERTIES OF CHILDREN'S OUTDOOR PLAY AREAS

Özge Kübra ESİN
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/Türkiye, (Sorumlu Yazar)
ORCID ID: 0000-0003-2728-7358.

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖZKÜR DUMAN
Nişantaşı Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6188-5928

ÖZET
Oyun çocukların zihinsel, duygusal, sosyal, fiziksel ve motor gelişimlerini destekleyen bir olgudur. Oyun içerisinde gerçek hayatın parçası olan ögeler içerir ve çocukları gerçek yaşama hazırlar. Oyun oynayan çocuklar, oyun sürecinden haz alarak rahatlarlar. Çocuk gelişimi açısından oyun o kadar önemlidir ki, çocukların oyun oynama hakları yasalar ile güvence alınmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesine göre çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakları vardır. Çocukların yaşları büyüdükçe, oynadıkları oyunların türü ve oyun yerleri değişmektedir. Çocuklar özellikle sekizli yaşlardan sonra açık hava ve dış mekan oyun ve alanlarına doğru yönelmektedir. Açık havaya sahip dış mekanlarda oyun oynayan çocukların küçük ve büyük kas grupları gelişmekte, el-göz koordinasyonu artmakta ve motor becerileri uzmanlaşmaktadır. Açık oyun alanlarında çocuk çevresini ve toplumu tanımakta, toplumda gördüğü sosyal rolleri oyunlarına taşımakta ve işbirliği içerisinde takım ruhunu geliştirmektedir.
Dış mekânda yer alan çocuk oyun alanlarının öne çıkan iki temel özelliği fiziksel aktiviteyi teşvik etmesi ve çevre ile iletişimin sağlanmasıdır. Her ne kadar çocuklar yaşıtları ile etkileşime girmeye meyilli olsalar da, dış mekan oyunlarında sıklıkla karma yaş gruplarının birbiri ile oynadığı görülür. Bunun bir nedeni de dış mekanların her yaştan çocuklar açık olmasıdır. Bu alanlar genel eğitim sınıflarının dışında olduğundan, eğitim kademelerinde olduğu gibi çocuklar yaşa göre gruplanmazlar. Ayrıca çocuklar güneşten ve temiz havadan yararlanmış olurlar. Fiziksel aktiviteler ise onların solunum, sindirim ve boşaltım işlevlerini düzenler.
Bu çalışmanın amacı dış mekan çocuk oyun alanlarının niteliklerinin belirlenmesidir. Bu amaçla İstanbul İlinde yer alan 1000 m2'den büyük on adet, 400-1000 m2 arası on adet ve 400 m2'den küçük on adet çocuk oyun alanı incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak Açık Hava Çocuk Oyun Alanı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Sonuçlar açık çocuk oyun alanları arasında nitelik olarak farklar olduğunu göstermiştir. Oyun alanlarının öne çıkan ortak özellikleri arasında büyük kas gruplarına hitap eden oyuncak gruplarının bulunduğu görülmüştür. Detaylı sonuçlar tam metin içerisinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Açık Hava, Oyun Alanı, Çocuk

ABSTRACT
Play is a phenomenon that supports children's mental, emotional, social, physical and motor development. Play perid contains elements that are part of real life in the game and prepares children for real life. Children playing games relax by enjoying the game process. Play is too important in terms of child development that children's right to play is secured by law. According to the Convention on the Rights of the Child, the child has the right to rest, to spend free time, to play, to engage in age-appropriate entertainment, and to freely participate in

cultural and artistic life. As children get older, the type of games they play and the places they play change. Especially after the age of eight, children tend towards open-air and outdoor playgrounds. Children's small and large muscle groups develop, their hand-eye coordination increases and their motor skills become specialized when they play outdoors with open air. In open playgrounds, children get to know their environment and society, carry the social roles they see in the society into their games, and develop team spirit in cooperation.
The two main features of children's playgrounds located outdoors are encouraging physical activity and providing communication with the environment. Although children tend to interact with their peers, outdoor games often feature mixed age groups playing with each other. One reason is that the outdoors are open to children of all ages. Since these areas are outside of general education classes, children are not grouped according to age, as in education levels. In addition, children benefit from the sun and fresh air. Physical activities regulate their respiratory, digestive and excretory functions.
The aim of this study is to determine the qualities of outdoor children's playgrounds. For this purpose, ten children's playgrounds larger than 1000 m2, ten playgrounds in the size of between 400-1000 m2 and ten playgrounds smaller than 400 m2 in Istanbul Province were examined. The Outdoor Children's Playground Rating Scale was used as a data collection tool. The results showed that there are qualitative differences between open playgrounds. It has been observed that among the prominent common features of the playgrounds, there are toy groups that appeal to large muscle groups. Detailed results are discussed in the full text.

Keywords: Outdoor, Play Area, Children

1. GİRİŞ

Oyun çocukların isteyerek içinde yer aldığı, belli bir amacı ve kuralı olması gerekmeyen, ancak çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimlerini destekleyen bir süreçtir (Duman & Koçak, 2013). Oyun çocuklar için bir ihtiyaçtır ve çocuklar oyun oynayarak öğrenirler, sosyalleşirler ve gelişirler. Çocuklar oyun içerisinde gerçek hayatın parçası olan ögeler ile uğraşı içine girerek, gerçek yaşama hazırlanır. Çocuk gelişimi açısından oyun o kadar önemlidir ki, çocukların oyun oynama hakları yasalar ile güvence alınmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesine göre çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakları vardır.
Çocukların yaşları büyüdükçe, ilgileri açık hava ve dış mekan oyunlarına ve dolayısı ile oyun alanlarına doğru yönelmektedir. Açık havaya sahip dış mekânlarda oynayan çocukların küçük ve büyük kas grupları gelişmekte, el-göz koordinasyonu artmakta, dolaşım ile solunum sistemleri gelişmekte ve motor becerileri uzmanlaşmaktadır. Sosyal açıdan bakıldığında ise, açık hava oyun alanlarında çocuk yakın çevresini ve toplumu tanımaya başlar. Çocuk toplumda gördüğü sosyal rolleri oyunlarına taşımakta ve işbirliği içerisinde takım ruhunu geliştirmektedir.

Çocukların oyun seçiminde içinde bulunan mekân özellikleri ve oyun araçların özellikleri oldukça belirleyicidir (Bal, 2005). Açık oyun alanları, çocukların dış mekânda rahatlayıp, oyun ihtiyaçlarını karşıladıkları, fazla enerjilerini boşalttıkları, sosyal ilişkilerini geliştirdikleri, fizyolojik gereksinimlerini sağladıkları, muhakeme etme yeteneklerini geliştirdikleri, içinde çeşitli oyun elemanlarının bulunduğu ve oyun amacına yönelik olarak tasarlanmış açık alanlardır (Acar, 2003). Bu alanların tasarımı ve donanımı, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacak önemli bir görevi yerine getirmektedir. Açık hava oyun alanları gündüz güneş ışığından faydalanma ve akşamları dikkatli planlanmış aydınlatma ile güvenli oyun alanı sağlar. Çocuklar gündüz ve akşam saatlerinde rahatça hareket edilebildikleri ve

farklı faaliyetlerde bulunma imkânına sahip oldukları için, açık hava oyun alanlarında daha uzun süreler vakit geçirebilmektedir.
Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de açık hava oyun alanlarına yer ayrılması, tasarımının yapılması ve hareket/oyun araçları ile donatılması çoğunlukla yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Yerel yönetimlerin açık hava çocuk oyun alanlarına önem verdiği söylenebilir (Duman & Koçak, 2013). Bununla birlikte, açık hava çocuk oyun alanlarının sahip oldukları niteliklerin belirlenmesi gereklidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma açık hava oyun alanlarının niteliklerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu nedenle araştırma tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2008, s.177). Bu çalışma kapsamında incelenen açık hava oyun alanlarının sahip olduğu özellikler olduğu gibi betimlenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul Avrupa yakası merkez ilçelerinde yer alan açık hava oyun alanları oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde uygun örneklem belirleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklem zaman, para ve iş gücü açısından var olan zorlukları kolaylaştırmak amacı ile örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2020, s. 90). Örneklem oluşturulurken önce kolay ulaşılabilir ilçeler incelenmiştir. Araştırmacı için bu ilçeler Sarıyer, Şişli, Kağıthane ve Beşiktaş olmuştur. Çalışmanın örneklemini bu ilçelerde yer alan, 1000 m^2'den küçük, kamuya ait ve geleneksel ya da temalı türde on iki adet açık hava çocuk oyun parkı oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilerin toplanması amacı ile Prof. Dr. Gökhan Duman tarafından geliştirilen Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Formun demografik bilgiler bölümünde (Şekil 1) oyun alanının tür, konum ve ölçüm bilgilerine yer verilmiştir.

AÇIK HAVA ÇOCUK OYUN PARKI DEĞERLENDİRME FORMU				
Gözlem Tarihi:	. . . . . / . . . . . /202 . . .			
Oyun Alanı Türü:	( ) Geleneksel	( ) Temalı	( ) Ahşap	( ) Diğer . . . . .
Oyun Alanı Büyüklüğü:	( ) Küçük (< 1000 m^2)	( ) Orta (1000 - 2500 m^2)	( ) Büyük (>2500 m^2)	
Hizmet Sağlayıcı:	( ) Kamu	( ) Özel		
İl / Semt:	. . . . . /			
Oyun Alanının Adı:	. . . . .			

Şekil 1. Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formu Künye Bilgileri

Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formunun ikinci bölümünde ise üç alt boyutta toplam 35 madde vardır. Bu alt boyutlar oyun parkının konum ve genel görünümüne yönelik özellikler (9 madde), parkın kullanımına yönelik özellikler (11 madde) ve parkın çevre düzenlemesine yönelik özellikler (15 madde) olarak belirlenmiştir. Maddelerin tamamına üçlü Likert tipi (Hayır, Kısmen, Evet) değerlendirme uygulanmıştır. Değerlendirme formunda yer alan olumsuz üç maddenin tersine çevrilmesinden sonra, alınabilecek en yüksek puan 105'tir. Değerlendirme formundan elde edilen puanların aritmetik ortalamasına göre nitelik aralık

değerleri 1,00-1,66 için zayıf, 1,67-2,33 için orta ve 2,34-3,00 arasında ise iyi olarak gösterilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi amacı ile Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formundan gelen veriler betimlenmiştir. Önce değerlendirme formunda yer alan maddeler hayır için bir, kısmen için iki ve evet için üç ile çarpılarak toplanmış ve toplam madde sayısına bölünmüştür. Bu nedenle verilen cevapların aritmetik ortalaması 1 ile 3 arasında bir değer alabilir. Bu değerin analizinde, aralık değerleri olan 1,00-1.66 (zayıf), 1,67-2,33 (orta) ve 2,34-3,00 (iyi) kullanılmıştır. Yapılan analizlerin aritmetik ortalamaları tablo halinde sunulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde açık hava çocuk oyun alanlarının niteliklerine yönelik bulgulara verilmiştir. Bulgular toplam aritmetik puan ve aralık değeri üzerinden yorumlamıştır.

Tablo 1 açık hava çocuk oyun alanlarının nitelik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1. Açık Hava Çocuk Oyun Alanı Nitelik Özellikleri

Açık Hava Çocuk Oyun Alanı	n	$\bar{x}$	Aralık Değeri
Sarıyer	3	2,05	Orta
Şişli	3	2,17	Orta
Kağıthane	3	2,01	Orta
Beşiktaş	3	2,12	Orta

Toplam n=12, Toplam $\bar{x}$=2,08

Tablo 1 örnekleme alınan açık hava çocuk oyun alanlarının Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formundan elde edilen aritmetik ortalamasını ve aralık değerini göstermektedir. Tabloya göre Sarıyer ilçesinde yer alan oyun alanlarının nitelik değeri orta ($\bar{x}$=2,05), Şişli ilçesinde yer alan oyun alanlarının nitelik değeri orta ($\bar{x}$=2,05), Kağıthane ilçesinde yer alan oyun alanlarının nitelik değeri orta ($\bar{x}$=2,01) ve Beşiktaş ilçesinde yer alan oyun alanlarının nitelik değeri orta ($\bar{x}$=2,12) olarak bulunmuştur. Buna göre oyun alanlarının konum ve genel görünüm, kullanım ve çevre düzenlemesi alt boyutlarında iyileştirmeler yapılabileceği görülmüştür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma açık hava çocuk oyun alanlarının niteliklerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Bu amaçla, Açık Hava Çocuk Oyun Parkı Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Sonuçlar oyun alanlarının benzer standartlara sahip olduğunu göstermiştir. Bu durum çocuk oyun alanlarına karşı standart bir yaklaşım ve donanım arayışı olduğunu gösterebilir. Sonuçlar araştırmaya daha büyük metrekareye sahip çocuk oyun alanları eklendiğinde farklılık gösterebilir.

KAYNAKLAR

Acar, H. (2003). *Çocuk oyun alanlarında kullanıcıların bitki tercihlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma: Trabzon kenti örneği*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Bal, A. (2005). *Zonguldak kenti yeşil alan sistemindeki çocuk oyun alanlarının durumunun peyzaj mimarlığı ilkeleri açısından irdelenmesi*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Duman, G. ve Koçak, N., 2013. Çocuk oyun alanlarının biçimsel özellikleri açısından değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 11(1), 64-81.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Tıp.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE UYGULANAN OYUN VE BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ OYUN ETKİNLİKLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PLAY AND INTEGRATED PLAY ACTIVITIES APPLIED IN PRE-SCHOOL EDUCATION

Özge Kübra Esin
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/Türkiye (Sorumlu Yazar)
ORCID ID: 0000-0003-2728-7358.
Gökhan Duman
Prof. Dr, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara/ Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-8650-3594.

ÖZET

Okul öncesi dönemde çocukların eğitim ve öğretim faaliyetleri MEB Okul Öncesi Eğitim Programı ile düzenlenmiştir. Oyun etkinlikleri MEB Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan etkinlik çeşitlerinden biridir. Eğitimci ve ebeveynlerin oyunu etkili bir şekilde kullanabilmesi ile çocukların gelişimleri en üst seviyede desteklenmektedir.

Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan oyun etkinliklerinin, biçimsel ve eğitsel açıdan niteliklerinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Araştırma nicel verilere dayalı, tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Araştırma kapsamında 100 adet oyun etkinliğine ulaşılmıştır. Bu etkinlikler hazır olarak sunulmuş ve öğretmenler tarafından planlanmış etkinlikler olarak kategorize edilmiştir. Ardından etkinlikler, oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri olarak tasnif edilmiştir. Örnekleme alınan oyun etkinlikleri doküman inceleme ve tümevarım yöntemi ile incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak Oyun Etkinliği Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan etkinlikler MEB Okul Öncesi Eğitim Programı dikkate alınarak incelenmiştir. Oyun Etkinliği Değerlendirme Formu biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır.

Araştırma verilerinin çözümlenmesi alt amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde frekans, yüzde ve bağımsız grup *t*-Testi kullanılmıştır. Etkinliklerin biçimsel özelliklerinde ve öğretim yöntemleri alt boyutunda farklar olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler tarafından hazırlanan oyun etkinliklerinin biçimsel özellikleri daha iyi iken, hazır etkinlik planlarında farklı öğretim yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan oyun etkinliklerinin fen etkinliği, okuma yazmaya hazırlık etkinliği ve alan gezisi türleri ile hiç bütünleştirilmediğini göstermiştir. Bu durum MEB Okul Öncesi Eğitim Programı ilkelerinin oyun etkinliklerine yeterince yansımadığını göstermektedir. İlaveten, oyun etkinliklerinin biçimsel olarak eksikleri olduğu ve eğitsel özellikleri açısından zenginleştirilmeleri gerektiğini görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Oyun, Oyun Etkinliği

ABSTRACT

Educational activities of children in the pre-school period are organized with the MEB Pre-School Education Program. Play activities are one of the activities in the MoNE Preschool Education Program. Educators and parents effective use of play support children's healthy development. This research was carried out with the aim of determining the formal and educational qualities of the play activities applied in pre-school education classrooms. The

research is a descriptive study based on quantitative data, in a scanning model. Sample of 100 play activities that actively applied in preschool education were analyzed within the scope of the research. These activities were categorized as ready to use and planned by teachers play activities. Then the activities were classified as play and integrated play activities. The sampled play activities were examined by document analysis and induction method. Play Activity Evaluation Form was used as data collection tool. The activities discussed within the scope of the research were examined in two parts as MoNE Preschool Education Program features. Play Activity Evaluation Form consists of five sub-dimensions: formal features, teaching methods, cognitive development, social emotional development and motor development.

Data was analyzed in terms of sub-questions. Frequency, percentage and independent groups t-Test were used for the analysis purposes. It has been determined that there are differences in the formal features of the activities and in the teaching methods sub-dimension. While the formal features of the play activities prepared by the teachers had better specifications, different teaching methods were used in the ready-made activity plans. This shows that the MoNE Preschool Education Program principles are not sufficiently reflected in the play activities. In addition, it has been concluded that play activities have some shortages in terms of format and all play activities should be enriched in terms of educational features.

Keywords: Pre-school Education, Play, Play Activity

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocukların bedensel, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinin en hızlı olduğu yılları kapsamaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016, s.6). Yaşamın ilk altı yılı olarak ifade edilen okul öncesi dönem, çocukların gelişimi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde, zengin uyarıcılar içeren eğitim ortamı ile çocukların gelişimi önemli ölçüde desteklenir (Bodrova & Leong 2005, s.39). Okul öncesi eğitim kurumları, eğitim ortamlarını Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı çerçevesinde düzenlemektedir. Çocuklara kazandırılmak istenen beceriler, etkinliklerin içine gömülerek MEB Okul Öncesi Eğitim Programı temel ilkeleri doğrultusunda eğitimciler tarafından hazırlanır ve uygulanır. Bu etkinlik türlerinden biri olan oyun etkinlikleri çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal yönden gelişimi için oldukça önemlidir (Aral, Gürsoy, Köksal, 2000, s.14).

Oyun, çocukların bilişsel kapasitelerini, ilgilerini ve sosyal becerilerini kapsayan bir sürece sahiptir. Bu sürece hâkim durumda olmak, çocukların gelişim seviyelerini, ilgi ve becerilerini yakından görebilme imkânı tanımaktadır. Eğitimci ve ebeveynlerin oyunu etkili bir şekilde kullanabilmesi ile çocukların gelişimleri en üst seviyede desteklenebilmektedir (Parten, 1933; Piaget, 1962, s.115; Saracho, 1999). Moore, Goltsman ve Lacofano (1987) ‘ya göre oyun, çocuklar için eğitici bir işleve sahiptir ve iyi planlanmış oyunlar çocukların gelişimlerini olumlu olarak etkilemektedir. Bu nedenlerle, oyun etkinlikleri, amacına uygun olarak eğitsel ve gelişimsel özelliklere uygun şekilde planlanmalıdır (Macun & Güvendi, 2019).

1.1 Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Doğum öncesi dönemden sonra gelişimin en hızlı olduğu dönem olan okul öncesi eğitim dönemi, çocukların bilişsel, fiziksel, dil, sosyal-duygusal ve psiko-motor alanlarındaki gelişimlerinin temelini oluşturmaktadır. Çocuklar, gelişimsel süreçleri ile duygu ve düşünce şekilleri açısından yetişkinlerden farklılık göstermekte, düşünmeye, değişime ve gelişime

açık bireylerdir. Bu sebeple, okul öncesi dönemde son derece zengin uyarıcılarla karşılaşmaları, planlı ve düzenli bir eğitim almaları önem arz etmektedir. Alan yazındaki araştırmalar incelendiğinde, okul öncesi dönemde elde edilen kazanımların, yetişkinlik döneminde bireyin inançlarını, değer yargılarını ve kişilik yapısını şekillendirdiği görülmüştür (Wortham, 2006; Tunçeli & Zembat, 2017; Bacanlı, 2001). Bu dönemde yaşanan olumsuz deneyimler ve gelişimde görülen risk faktörleri, çocukların yetişkinlik dönemi etkilemektedir. Bu anlamda, okul öncesi dönemde verilen eğitim, çocukların yaşamlarını etkileyebilecek büyük bir öneme sahiptir (Bredekamp, 2015). Okul öncesi dönem, çocuklara destek olacak uygun çevresel ortamı hazırlayarak gelişimine katkı sağlarken aynı zamanda bir erken müdahale özelliğini de taşımaktadır. Bu dönemde verilen eğitim, normal gelişim gösteren çocukların var olan potansiyellerini artırmakla birlikte, gelişimsel gerilik gösteren çocuklara erken müdahale yöntemi uygulayarak gelişimleri desteklenmektedir (Öztürk, 2010; Rozencwajg & Corroyer, 2005).

1.2 Okul Öncesi Eğitim Programı

Okul öncesi eğitim kurumları, eğitim ortamlarını Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı çerçevesinde düzenlemektedir. Bu program, Milli Eğitim Bakanlığı'nın genel amaçları doğrultusunda, çocukların zihin, beden ve duygu gelişimini sağlamayı, onları ilkokula hazırlamayı, Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını, elverişsiz şartlara sahip olan çocuklar için ortak bir yetiştirme programı yaratmayı amaçlar (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013, s.10). Program, çocukların gelişimsel özelliklerini, ilgilerini, ihtiyaçlarını ve çevresel koşullarını dikkate alan gelişimsel, sarmal ve eklektik bir yapıya sahiptir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013, s.8). Programda Türkçe, sanat, drama, müzik, hareket, oyun, fen, matematik, okuma yazmaya hazırlık ve alan gezileri olmak üzere 10 adet etkinlik türü bulunmaktadır. Eğitimciler, çocuklara kazandırmak istedikleri beceriler doğrultusunda bu etkinlik türlerini kullanarak planla yapar ve uygular. Etkinlik türleri tek plan olarak ele alınabilir veya diğer etkinlik türleri ile bütünleştirilebilir.

MEB Okul Öncesi Eğitim Programında etkinlik planı formatı bulunmaktadır. Bu etkinlik planı formatı, kazanımlar ve göstergeler, materyaller, sözcükler, kavramlar, öğrenme süreci, aile katılımı, uyarlama ve değerlendirme olmak üzere 8 başlıktan oluşmaktadır. İlaveten, eğitimciler için MEB 2013 yılında Okul Öncesi Eğitim Programı Etkinlik Kitabı hazırlanmıştır. Etkinlikler farklı etkinlik türleri bir araya getirilip uygun geçişlerle planlanarak bütünleştirilmiş etkinlikler olarak da kullanılabilir. Bununla birlikte, bütünleştirilmiş etkinlikler planlanırken, etkinlikler arasındaki geçişlerin akışa uygun şekilde planlanması önem arz etmektedir (Baykoç, Akman, Yıldız, & Kanpolat, 2014, s. 42).

1.3 Oyunun Çocuk Gelişimindeki Yeri ve Önemi

Çocukların deneyimlerini edinme sürecinin en önemli tamamlayıcılarından biri de oyundur. Temel olarak oyun için çocuğun işi ve uğraşısı da denilmektedir (Duman, 2015). Alan yazında oyun ile ilgili yapılan tanımlamalar öğrenme, yaratıcılık ve eğlence ögelerini de içerir (Özyürek, Tezel Şahin & Gündüz, 2018). Çocuklar, oyun yoluyla hem çevreleriyle etkileşim içinde yer alır hem de onların sosyal, zihinsel ve dil gelişimleri desteklenir (Dönmez, 1992; Işılak & Durmuş, 2004).

Moore, Goltsman ve Lacofano (1987) 'ya göre oyun, çocuklar için eğitici bir işleve sahiptir ve iyi planlanmış oyunlar çocukların gelişimlerini olumlu olarak etkilemektedir. Literatüre katkı sağlamış çeşitli araştırmacılar oyunu farklı şekillerde tanımlamıştır. Freud'a göre oyun, çocuğun yasak dürtülerinin kabul edilebilir biçimde ifade edildiği ve yaşantısında hissettiği kaygı ve stresi en aza indirgediği faaliyetlerdir. Erikson 'a göre oyun, çevreyle etkileşim sonucu kazanılan becerilerin çözümlendiği ortamlardır Piaget'e göre oyun, bilişsel gelişim sürecinde uyum sağlayıcı bir işleve sahiptir. Bandura, oyunu gözlemleyerek öğrenme ve

kavramların bilişsel olarak içselleştirilmesiyle gerçekleşen bilgi edinme ortamı olarak tanımlamaktadır (Sevinç, 2004). Frobel, oyunu çocuğun temel gereksinimi olarak kabul eder. Oyunda öğrenilen bilgiler daha kalıcıdır bu sebeple çocuğa kazandırılmak istenen her şey oyun temelli olarak sunulmalıdır. Pestalozzi, oyunu çocuğu hareket etmeye sevk eden bir güç olarak ifade eder. Lazarus'a göre oyun, belirli bir amaç olmaksızın çocukları eğlendiren aktiviteler olarak tanımlar. Berlyne göre oyun, çocuğun kendi davranışlarını değiştirerek etkinliğe ilgi çekici ve keyif verici yenilikler katma sürecidir.

Oyun, çocuğun tüm gelişim alanlarına hitap eder. Zihni ve bedeni kuvvetlendirerek çocukların yeteneklerini ve ilgilerini geliştirmekle birlikte, kavramların ve şemaların kazanılma sürecine zemin hazırlar (Duman, 2015). Oyunun çocuklar için eğitici işlevleri vardır. Çocukları pasif durumdan aktif rollere taşıması sebebiyle diğer öğrenme tekniklerine göre daha etkilidir (Duman, 2015). Oyun, çocuğu gerçek hayata hazırladığı gibi iç dünyasının dışavurumunda da etkin bir araçtır. Yaşadıklarını, isteklerini, duygularını oyun yoluyla dışa vurur (Öztürk, 2010). Oyun sırasında üstlendiği rollerle dünyayı algılamaya çalışır, özdeşim kurar ve böylece kişiliği oluşmaya ve gelişmeye başlar (Sevinç, 2004). Oyun, çocuğun fiziksel, zihinsel, dil ve sosyal becerilerinin gelişmesine fırsat vererek çocuğun toplum içindeki rolünün, özdeşiminin ve kendini diğer bireylerden ayıran özelliklerin farkına varmasını sağlamaktadır (Piaget, 1962; Smilansky & Shafatya, 1990) Oyun, çocukların günlük yaşamda edindikleri kötü deneyimleri ve duyguları yansıtmalarına olanak sağlar. Çocuklar kaygılarını, korkularını ve suçluluk duygularını oyuna aktarır (Erikson, 1985).

1.4 Okul Öncesi Eğitimde Oyun Etkinlikleri

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı'na (2013, s. 15) göre;

> "Çocuk oyun aracılığıyla öğrenir, kendini ve içinde yaşadığı dünyayı oyunla tanır ve kendini en iyi oyun sırasında ifade eder, kritik düşünme becerilerini oyun içinde kazanır. Çocuğun dili oyundur. Programda kazanım ve göstergeler ele alınırken oyunun bir yöntem ve/veya etkinlik olarak kullanılması özellikle önerilmektedir. Oyun aracılığıyla öğrenme bu programın ve okul öncesi eğitiminin ayrılmaz parçası olarak görülmektedir."

olarak tanımlanmıştır. Oyun etkinliği; çocuklar öğrenme deneyimlerini oyun içerisinde geliştirdikleri etkinliklerdir. Oyunlar, çocukların meraklar duygularını besleyerek araştırma, gözlem yapma ve keşif olanakları sunacak şekilde hazırlanır. Farklı oyun türlerine günlük eğitim programında dengeli bir şekilde yer verilmelidir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013, s.14). Çocukların oyun ihtiyacını karşılayabilmek için, günlük eğitim akışı içinde, farklı türlerde, farklı kazanımlara yönelik çeşitli oyun etkinlikleri sunmak önemlidir. Yapılandırılmamış/ serbest oyun, yarı-yapılandırılmış oyun ve yapılandırılmış oyun olmak üzere üç temel oyun çeşidi bulunmaktadır. Yapılandırılmamış oyun/serbest oyun, tamamen kişisel ilgi ve tercihleri doğrultusunda bireysel, eşli, küçük veya büyük grup hâlinde oynanan oyunlar arasında yer alır. Çocuklar bu süreci yöneten kişilerdir ve kararlarını kendileri alırlar. Yarı-yapılandırılmış oyun, bir öğretim yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu etkinlikler çocuk merkezlidir, çocukların gelişimini tüm boyutlarda desteklenmeyi hedeflemektedir. Süreç, öğretmen veya çocuk tarafından başlatılır ve çocukların aktif katılımı ile devam eder. Yapılandırılmış oyun etkinlikleri, çocukların gelişimlerini desteklemek amacıyla kuralları başkası tarafından belirlenmiş etkinliklerdir. Geleneksel çocuk oyunları bu kategoride yer almaktadır.

1.5 Problem Durumu

Okul öncesi dönemde oyun, çocuklar için en uygun öğrenme ortamıdır. Çocukların aktif olarak katıldıkları bu süreçte yeni deneyimler edinmeleri, öğrendikleri bilgileri kullanmaları ve doğru davranışlar kazanmaları mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, çocuklara sunulan oyun etkinliklerinin eğitsel olarak nitelikli ve zengin uyaranlar içermesi gerekmektedir. Okul öncesi dönemin gelişim açısından kritik yıllar olduğu dikkate alındığında oyun

etkinliklerinin incelenmesi, çocukların bedensel, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu nedenlerle, okul öncesi eğitimde uygulanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin incelenmesi, bu araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

1.6 Araştırmanın Alt Problemleri

1- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin biçimsel özellikleri nasıldır?
2- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin öğretim yöntemleri nasıldır?
3- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin bilişsel gelişim çalışmaları nasıldır?
4- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin sosyal duygusal gelişim çalışmaları nasıldır?
5- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin motor gelişim çalışmaları nasıldır?
6- Öğretmen tarafından hazırlanan ve hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin niteliksel özellikleri nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin niteliklerinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle araştırma tarama modelinde, betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2008, s.177). Okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin niteliklerini betimlemek amacı ile doküman incelemesi yöntemi kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2002, s.91).

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri oluşturmaktadır. Öğretmenler tarafından hazırlanan etkinlikler kartopu tekniği ile belirlenmiştir. Kartopu tekniğinde süreç ilerledikçe elde edilen eleman sayısı bir kartopu gibi büyür ve örneklemin genişlemesi sağlanır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s.122).
Etkinlik planı istenilen öğretmene, bir sonraki etkinliğin hangi öğretmenden istenebileceğine dair tavsiyesi sorulmuştur. Süreç devam ettikçe daha fazla öğretmen ve etkinliğe ulaşılmıştır. Okul öncesi öğretmenleri ile yapılan birebir görüşmeler sonucunda öğretmenler tarafından hazırlanman toplam iki yüz adet oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planı elde edilmiştir. Öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak örnekleme dahil edilmiştir. Basit seçkisiz örnekleme her bir elemana eşit seçilme imkanı verir (Ekiz, 2020, s. 114). Elemanlar birbirinden bağımsızdır. Bu sebeple örneklemin belirlenmesinde seçkisiz örnekleme diğer yöntemlerle kıyaslandığında en iyi örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2014, s. 89). Bu çalışmada yüz yirmi adet öğretmenler tarafından hazırlanmış oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliğinden elli tanesi basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenerek, örnekleme alınmıştır.
Araştırma kapsamında MEB ve okul öncesi eğitime yönelik özel yayınevleri tarafından hazırlanman iki yüz adet hazır oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planına ulaşılmıştır. Hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Tabakalı örnekleme yönteminde tüm üyeler, her bir üye yalnızca bir tabakaya ait

olacak şekilde gruplara ayrılır (Oral & Çoban, 2020, s. 153). Grupların evrene oranları yüzde olarak belirlenir. Ardından elemanlar belirlenen orana göre bu gruplardan seçkisiz olarak çekilir (Korkmaz, 2020, s. 153). Hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin kaynağının belirlenmesinde en yüksek etkinlik sayısına sahip yayınevlerine yer verilmiştir. Buna göre iki yüz adet hazır olarak sunulmuş oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliğinden örnekleme alınan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planı sayısı elli adet olmuştur. Böylece araştırmanın örneklemini öğretmenler tarafından hazırlanmış ve yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş toplam yüz adet oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planı oluşturmuştur.

2.3 Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanması amacı ile okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planlarına ulaşılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan Oyun Etkinliği Değerlendirme Formu (OEDEF) ile toplanmıştır. OEDEF, biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim alt boyutlarından oluşmaktadır.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesi alt amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçlarından elde edilen veriler doküman analizi ile incelenmiştir.
Öncelikle oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinde bulunan biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişime yönelik çalışmalar belirlenmiştir. Ardından Oyun Etkinlikleri Değerlendirme Formu'ndan gelen veriler betimlenmiştir. Tümevarım yöntemi ile önce maddelerin ardından alt boyutların toplam yüzde frekans değerleri hesaplanmıştır. Ardından oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin, biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim alt boyutlarında ve OEDEF toplam puanlarında kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Analizler, SPSS (20) paket programı ile bağımsız gruplar arası *t*-Test uygulanarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda belirlenen oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinde bulunan biçimsel özellikler, öğretim yöntemleri, bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim alt boyutlarına yönelik çalışmalara yönelik yorumlar yapılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin incelenerek, niteliklerinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında ele alınan etkinliklerinin demografik ve nitel özellikleri belirlenmiştir.

Tablo 1 çalışma kapsamında incelenen oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin kaynağına göre sayısını göstermektedir.

Tablo 1. Oyun Etkinliklerinin Kaynağına Göre Sayısal Dağılımı

Kaynak	f	%
Öğretmen	50	50
Hazır Etkinlik	50	50
Toplam	100	100

Okul öncesi eğitimi kurumlarında uygulanan eğitsel etkinlikler öğretmen tarafından hazırlanmakta ya da özel kuruluşlar tarafından öğretmenlere sağlanmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu çalışmanın kapsamını öğretmenler tarafından planlanmış 50 etkinlik (%50) ve özel kuruluşlar tarafından hazır olarak sunulan 50 etkinlik (%50) oluşturmaktadır. Çalışmada toplam 100 etkinlik (%100) incelenmiştir.

Tablo 2 çalışma kapsamında ele alınan etkinliklerin kaynağına göre hangi yaş grubuna yönelik olarak hazırlandığını göstermektedir.

Tablo 2. Oyun Etkinliklerinin Kaynağına Göre Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
36-48 Ay	2	2	4	4
48-60 Ay	30	32	62	62
60-72 Ay	18	16	34	34
Toplam	50	50	100	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi çalışma kapsamında incelenen öğretmen tarafından planlanmış 2 etkinlik (%4) 36-48 ay, 30 etkinlik (%60) 48-60 ay ve 18 etkinlik (%36) 60-72 ay çocuklar için hazırlanmıştır. Hazır olarak sunulan 2 etkinlik (%4) 36-48 ay, 32 etkinlik (%64) 48-60 ay ve 16 etkinlik (%32) 60-72 ay çocuklar için hazırlanmıştır. Etkinliklerin genel yaş dağılımına bakıldığında, 4 etkinliğin (%4) 36-48 ay, 62 etkinliğin (%62) 48-60 ay ve 34 etkinliğin (%34) 60-72 ay çocuklar için hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 3 çalışma kapsamında ele alınan etkinliklerin kaynağına göre uygulama grubu özelliklerini göstermektedir.

Tablo 3. Uygulama Grubu Dağılımı

Uygulama Grubu	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
Küçük Grup	2	4	6	6
Büyük Grup	48	46	94	94
Bireysel	0	0	0	0
Toplam	50	50	100	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi çalışma kapsamında öğretmenler tarafından 48 etkinlik (%96) büyük grup, 2 etkinlik (%4) küçük grup olarak planlanmış ve bireysel etkinlik planlanmamıştır (%0). Hazır olarak sunulan etkinliklerden 4 etkinlik (%8) küçük grup, 46 etkinlik (%92) büyük grup olarak planlanmış; bireysel etkinlik planlanmamıştır (%0).

Çalışma kapsamında incelenen etkinliklerin toplam dağılımına bakıldığında, oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinden 6 etkinliğin (%6) küçük grup, 94 etkinliğin (%94) büyük grup olarak planlandığı; bireysel etkinlik planlanmadığı görülmüştür. Buna göre oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin yüksek bir oranda (%94) büyük gruplar ile uygulamak için planlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4 çalışma kapsamında ele alınan etkinliklerin kaynağına göre uygulama alanı özelliklerini göstermektedir.

Tablo 4. Uygulama Alanı Dağılımı

Uygulama Alanı	Öğretmen	Hazır	Toplam	%
Sınıf	48	49	97	97
Açık Hava	2	1	3	3
Toplam	50	50	100	100

Tablo 4'te görüldüğü gibi çalışma kapsamında incelenen öğretmen tarafından planlanmış etkinliklerin 48 tanesi (%96) sınıfta, 2 tanesi (%4) açık hava ortamında uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Hazır olarak sunulan etkinliklerden 49 etkinlik (%98) sınıfta ve 1 etkinlik (%2) açık hava ortamında uygulanmak üzere planlanmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen etkinliklerin toplam dağılımına bakıldığında, incelenen oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinden 97 etkinlik (%97) sınıfta ve 3 etkinlik (%3) açık hava ortamında uygulanmak üzere planlanmıştır. Buna göre anaokulu ve anasınıflarında kullanılan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin yüksek bir oranda (%97) sınıf içi etkinlik olarak planlandığı belirlenmiştir.

Tablo 5 çalışma kapsamında ele alınan oyun etkinliklerinin hangi etkinlik çeşitleri ile bütünleştirildiğinin dağılımını göstermektedir.

Tablo 5. Bütünleştirilmiş Oyun Etkinliklerinin Dağılımı

	Öğretmen		Hazır		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Drama Etkinliği	2	4	1	2	3	6
Türkçe Etkinliği	5	10	8	16	13	26
Matematik Etkinliği	7	14	2	4	9	18
Sanat Etkinliği	4	8	5	10	9	18
Müzik Etkinliği	0	0	4	8	4	8
Okuma Yaz. Haz. Etkinliği	0	0	0	0	0	0
Hareket Etkinliği	7	14	4	8	11	22
Fen Etkinliği	0	0	1	2	1	2
Alan Gezisi	0	0	0	0	0	0
Toplam	25	50	25	50	50	100

Tablo 5 oyun ile bütünleştirilmiş etkinliklerin sayısal dağılımını göstermektedir. Buna göre öğretmen tarafından planlanmış 2 etkinlik (%4) drama etkinliği, 5 etkinlik (%10) Türkçe etkinliği,7 etkinlik (%14) matematik etkinliği, 4 etkinlik (%8) sanat etkinliği, 7 etkinlik (%14) hareket etkinliği ile bütünleştirilmiştir.
Tablo 5'e bakıldığında hazır olarak sunulan oyun etkinliklerinden 1 etkinliğin (%2) drama etkinliği, 8 etkinliğin (%16) Türkçe etkinliği, 2 etkinliğin (%4) matematik etkinliği, 5 etkinliğin (%14) sanat etkinliği, 4 etkinliğin (%8) müzik etkinliği, 4 etkinliğin (%8) hareket etkinliği ve 1etkinliğin (%2) fen etkinliği ile bütünleştirildiği belirlenmiştir.
Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmenlerin hazırladıkları bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinde müzik etkinliği, okuma yazmaya hazırlık etkinliği, fen etkinliği ve alan gezisi ile bütünleştirilen oyun etkinliği bulunmamaktadır (%0). Hazır olarak sunulan bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinde ise okuma yazmaya hazırlık etkinliği ve alan gezisi ile bütünleştirilmiş etkinlik bulunmamaktadır (%0).
Bununla birlikte, öğretmenlerin hazırladığı etkinliklerde oyun etkinliği ile en çok bütünleştirilen etkinlik çeşidinin matematik ve sanat etkinliği olduğu (%14), hazır sunulan etkinliklerde ise oyun etkinliği ile en çok bütünleştirilen etkinlik çeşidinin Türkçe etkinliği olduğu (%16) görülmüştür. Etkinliklerinin geneline bakıldığında oyun etkinliği ile en fazla bütünleştirilen etkinlik çeşidinin Türkçe etkinliği (%26) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6 çalışma kapsamında ele alınan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin biçimsel özellikler alt boyutuna ait *t* -Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Etkinliklerin Biçimsel Özellikleri

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	2,97	.17	4.21	.473
Hazır Etkinlik	50	2,96			

Tablo 6'da oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri biçimsel özellikler alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (p.>.0.05) bulunmamıştır.

Tablo 6'ya göre öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,97), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=2,96) yüksektir. Biçimsel özellikler alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 7 çalışma kapsamında ele alınan oyun bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin öğretim yöntemleri alt boyutuna ait *t* -Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 7. Öğretim Yöntemleri

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	1,34			
			.15	4.11	.117
Hazır Etkinlik	50	1,28			

Tablo 7'de oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri öğretim yöntemleri alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (p.>.0.05) bulunmamıştır.

Tablo 7'ye göre öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=1,34), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,28) yüksektir. Öğretim yöntemleri alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 8 çalışma kapsamında ele alınan oyun ve bütünleştirilmiş etkinliklerinin bilişsel gelişim alt boyutuna ait *t* -Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8. Bilişsel Gelişim

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	1,42			
			.15	4.17	.454
Hazır Etkinlik	50	1,40			

Tablo 8'de oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri bilişsel gelişim alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (p.>.0.05) bulunmamıştır.

Tablo 8'e göre öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin

ortalama puanları ($\bar{x}$=1,42), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,40) yüksektir. Bilişsel gelişim alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 9 çalışma kapsamında ele alınan oyun ve bütünleştirilmiş etkinliklerinin sosyal duygusal gelişim boyutuna ait *t* -Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 9. Sosyal Duygusal Gelişim

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	2,07			
			.18	4.19	.541
Hazır Etkinlik	50	2,04			

Tablo 9'da oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri sosyal duygusal gelişim alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (p.>.0.05) bulunmamıştır.

Tablo 9'a göre öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,07), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=2,04) yüksektir. Sosyal duygusal gelişim alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 10 çalışma kapsamında ele alınan oyun ve bütünleştirilmiş etkinliklerinin motor gelişim boyutuna ait *t* -Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 10. Motor Gelişim

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	2,19			
			.21	4.12	.413
Hazır Etkinlik	50	2,17			

Tablo 10'da oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri motor gelişim alt boyutu puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. İki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark (p.>.0.05) bulunmamıştır.

Tablo 10'a göre öğretmenler tarafından planlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=2,19), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=2,17) yüksektir. Motor gelişim alt boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

Tablo 11 çalışma kapsamında ele alınan müzik etkinliklerinin OEDEF Puanları *t*-Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 11. OEDEF Puanları t-Testi

Grup	n	$\bar{x}$	σ	t	*p*
Öğretmen Etkinliği	50	1,99			
			.17	4.16	.401
Hazır Etkinlik	50	1,97			

Tablo 11'de oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin OEDEF toplam puanlarının etkinlik kaynağına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu amaçla dağılımın normalleştirme işlemi yapılarak, öğretmen tarafından planlanan ve hazır olarak sunulan etkinlik grupları arası bağımsız t-Testi uygulanmıştır. Uygulanan t-Testi sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p \geq 0,05$) görülmüştür.
Tablo 11'e göre öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin ortalama puanları ($\bar{x}$=1,99), hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre ($\bar{x}$=1,97) daha yüksektir. OEDEF toplam puanlarına göre öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeydedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, okul öncesi eğitimde kullanılan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlik planlarının niteliklerini ve okul öncesi eğitim programı ilkelerine uygunluğunu belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin en fazla planlandığı yaş grubu 48-60 ay olmakla beraber en az planlandığı yaş grubu 36-48 aydır. Etkinlik planları yüksek bir oranda büyük grup etkinliği olarak hazırlanmış ve bireysel etkinliklere rastlanmamıştır. Bu planların uygulama alanı yüksek oranda sınıf içi ortam olarak öne çıkarken, açık havada oldukça az sayıda etkinlik planlanmıştır. İlaveten, araştırma kapsamında ele alınan oyun etkinlikleri en çok Türkçe ve hareket etkinliği ile bütünleştirilmiş, okumaya yazmaya hazırlık ve alan gezisi etkinlik türleri ile bütünleştirilen oyun etkinliği bulunmadığı görülmüştür.

MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı, eğitim akışı içerisinde tüm etkinlik türlerine dengeli bir şekilde yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Farklı türlerde planlanan etkinlikler ile çocukların gelişimi çok yönlü olarak desteklenmektedir. Program, öğretmenlerin bu etkinlikleri büyük grup etkinliği, küçük grup etkinliği ve bireysel etkinlik olarak planlamasını istemektedir. Küçük grup ve bireysel etkinlikler eğitimin niteliğini artırmaktadır. Bu çalışmada öğretmenler tarafından hazırlanmış ve yayınevleri tarafından hazır olarak sunulmuş oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin neredeyse tamamının büyük grup etkinliği olarak planlandığı görülmüştür. Dolayısıyla daha fazla sayıda küçük grup ve bireysel oyun etkinlikleri planlanmalıdır. Programa göre, çocuklar sadece sınıf içinde değil, açık havada da oyun oynayabilecekleri fırsatlardan yararlandırılmalıdır. Araştırma sonucu açık havada uygulanmak üzere planlanan oyun ve bütünleştirilmiş etkinliği sayısının artması gerektiğini ortaya koymuştur.

MEB etkinlik formatına göre etkinliklerde bulunması gereken bölümler, etkinliğin ismi, yaş grubu, sözcükler, kavramlar, materyaller, kazanım ve göstergeler, öğrenme süreci, değerlendirme, aile katılımı ve uyarlamadır (MEB, 2013). Bu çalışmada incelenen oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin biçimsel özellikleri MEB kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Sonuçlar, öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin, yayınevleri tarafından hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre kısmen de olsa daha nitelikli olduğunu göstermiştir. Bu durum

öğretmenlerin çocukları tanıması ve çocuklarla beraber çalışmasından dolayı deneyimlerini planlarına yansıttığını düşündürebilir.

MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'na göre çocukların oynama gereksinimini karşılayabilmek için, günlük eğitim akışı kapsamında farklı türlerde, farklı kazanımlara hizmet edecek çeşitli oyun oynama fırsatları sunmak önemlidir. Yapılan analizler sonucunda öğretim yöntemleri boyutunda öğretmenler tarafından hazırlanan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin, hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerine göre daha iyi düzeye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim alt boyutları değerlendirilirken, MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan ilgili kazanım ve göstergeler esas alınmıştır.

Bilişsel gelişim, sosyal duygusal gelişim ve motor gelişim alt boyutlarında, öğretmenler tarafından hazırlanman oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin, yayınevleri tarafından hazır olarak sunulan oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri ile benzer niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

OEDEF toplam puanları değerlendirildiğinde, öğretmenler tarafından hazırlanan müzik etkinliklerinin ortalama puanları, hazır olarak sunulan müzik etkinliklerine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum, her iki kaynaktan gelen oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri arasında anlamlı bir fark yaratmamıştır. MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'na göre etkinlik planları; çocuk merkezlilik, esneklik, denge ve bütüncüllük ilkelerine uygun olarak hazırlanmalıdır.

Araştırma sonuçları göz önüne alındığında oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinlikleri etkinliklerinin; yaş grubu, uygulama grubu büyüklüğü, uygulama alanı ve bütünleştirilen etkinlik türü noktalarında daha dengeli hazırlanması gerektiği tespit edilmiştir. Oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin MEB etkinlik formatına ve okul öncesi eğitim programına uygun hazırlanması konularında eksiklikler olduğu ortaya koyulmuştur. Tüm bu sonuçlar göz önüne alınarak oyun ve bütünleştirilmiş oyun etkinliklerinin geliştirilerek zenginleştirilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Aral, N., Gürsoy, F. & Köksal, A. (2000). *Okul öncesi eğitiminde oyun.* İstanbul: YAPA.

Bacanlı, H. (2001). *Eğitim psikolojisi.* Ankara: Pegem Akademi

Baykoç, N., Akman, Y., Yıldız, F., & Kanpolat, S. (2014). *Okul öncesi ve kaynaştırma için etkinlikler.* Ankara: Vize.

Bodrova, E. & Leong, D. (2007). *Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education.* (2nd Ed). Columbus, OH: Merrill/Prentice Hill.

Bredekamp, S. (2015). *Erken çocukluk eğitiminde etkili uygulamalar.* (Effective Practices in Early Childhood Education, 2nd Edition). (Çev. Hatice Zeynep İnan & Taşkın İnan). 343-345. Ankara: Nobel.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem.

Dönmez, A. (1992). Bilişsel sosyal şemalar. *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi,14,* 131-146.

Duman, G. (2015). *Okul öncesi eğitimde beden eğitimi ve oyun.* Ankara: Eğiten.

Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Anı.

Erikson, E. H. (1985). *The life cycle completed.* New York: Norton.

Işılak, H. & Durmuş, A. (2004). *Kara tahtayı asmak, öğrenci merkezli öğretmenlik*. İstanbul: Kaktüs.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel

Korkmaz, İ. (2020). *Nicel araştırmalarda evren, örneklem, örnekleme teknikleri.* B. Oral & A. Çoban (Ed.), Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde. (s. 147- 159). Ankara: Pegem Akademi.

Macun, B. ve Güvendi, Ö.F. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının oynama eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, *78*(5), 69-78.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: MEB

Moore, R., Goltsman, S.M. & Lacofano, D., S. (1987). *Play for all guidilines: Planning, desing and management of outdoor play setting for all children*. Berkeley: CA, Mig Communication.

Oral, B. & Çoban, A. (2020). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Öztürk, A. (2010). *Okul öncesi eğitimde oyun.* Ankara: Eğiten.

Özyürek, A., Tezel Şahin, F. & Gündüz, Z. (2018). Nesilden nesile kültürel aktarımda oyun ve oyuncakların rolü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (1), 1-12. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/36563/414513

Parten, M. (1933). Social play among preschool children. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 28*, 136-147.

Piaget, J. (1962). *The mechanisms of perception*. London: Rutledge ve Kegan Paul.

Rozencwajg, P., & Corroyer, D. (2005). Cognitive processes in the reflective-impulsive cognitive style. The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development, 166(4), 451–463. https://doi.org/10.3200/GNTP.166.4.451-466

Saracho, O.N. (1999). A Factor analysis of pre-school children's play strategies and cognitive style. *Educational Psychology, 19*(2), 165-180.

Sevinç, M. (2004). Erken *çocukluk gelişimi ve eğitiminde* oyun. İstanbul: Morpa Kültür.

Smilansky, S. & Shafatya, L. (1990). *Facilitating play*. Psychosocial and Educational Publications.

Tunçeli, H. İ. & Zembat, R. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları*, 3 (3), 1-12. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ekuad/issue/31101/337390

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2002). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin

Wortham, S. C. (2006). *Early childhood curriculum: Developmental bases for learning and teaching.* Upper Saddle River, N.J.: Pearson/ Merrill/Prentice Hall.

UZAKTAN EĞİTİM TARİHİ VE TEORİSİ

HISTORY AND THEORY OF DISTANCE EDUCATION

Dr. Nübar Həsənova Əhmədəli qızı

Azərbaycan Turizim və Menecment Universiteti, doktorant,Bakı /Azerbaycan,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4591-9083

ÖZET

Uzaktan eğitim alanı son on yılda önemli ölçüde değişti. Öğrenci ve öğretim elemanının yer ve bazen de zamana göre ayrıldığı yapılandırılmış öğrenme olan uzaktan eğitim, şu anda yurt içi ve yurt dışı eğitimin en hızlı büyüyen şeklidir. Bir zamanlar geleneksel olmayan eğitim sistemlerini kullanan özel bir eğitim biçimi olarak kabul edilen şey, şimdi temel eğitimde önemli bir kavram haline geliyor. Ağ bağlantılı öğrenme, bağlantılı öğrenme alanları, esnek öğrenme ve hibrit öğrenme sistemleri gibi kavramlar, daha önceki uzaktan eğitim modellerinin kapsamını genişletmiş ve doğasını değiştirmiştir. Web tabanlı ve web ile geliştirilmiş kurslar, artık "her zaman, her yerde" eğitici beslenme çılgınlığına katılmak için yarışan geleneksel programlarda ortaya çıkıyor. Rastgele seçilmiş 75 üniversite uzaktan eğitim programıyla 2002 yılında yapılan bir ankette, sonuçlar yüksek öğretim uzaktan eğitim pazarında şaşırtıcı bir büyüme oranını ortaya çıkardı (Primary Research Group, 2002). Bütçelerin küçüldüğü bir zamanda, uzaktan eğitim programları yıllık ortalama yüzde 41'lik bir kayıt artışı bildiriyor. Programların yüzde otuzu, yetişkinler için profesyonel sürekli eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmektedir. Uzaktan öğrencilerin yüzde yirmi dördü evde yüksek hızlı bant genişliğine sahiptir. Bu gelişmeler, geleneksel uzaktan eğitimde ciddi bir yeniden yönlendirmeye işaret ediyor.

Anahtar kelimeler: eğitim, mesafe, öğrenme, müfredat, pedagoji, teknolojiler

ABSTRACT

The field of distance education has changed dramatically in the past ten years. Distance education, structured learning inwhich the student and instructor are separated by place, and sometimes by time is currently the fastest growing form of domestic and international education. What was once considereda special form of education using nontraditional delivery systems, is now becoming an important concept in main stream education. Concepts such as networked learning, connected learning spaces, flexible learning and hybrid learning systemshave enlarged the scope and changed the nature of earlier

distanceeducationmodels.Web-basedandweb-enhancedcoursesare appearing in traditional programs that are now racing tojoin the “anytime, anyplace” educational feeding frenzy. In a2002 survey of 75 randomly chosen college distance learningprograms, results revealed an astounding rate of growth in thehigher education distance learning market (Primary ResearchGroup, 2002). In a time of shrinking budgets, distance learningprograms are reporting 41 percent average annual enrollmentgrowth. Thirty percent of the programs are being developed tomeet the needs of professional continuing education for adults.Twenty-fourpercentofdistancestudentshavehighspeedband-width at home. These developments signal a drastic redirectionof traditional distance education.

Keywords: education, distance, learning, curriculum, pedagogy, technologies

1. Introduction

Distance Education is not a new concept. In the late 1800s, atthe University of Chicago, the first major correspondence program in the United States was established in which the teacherand learner were at different locations. Before that time, par-ticularly in preindustrial Europe, education had been available primarily to males in higher levels of society. The most effective form of instruction in those days was to bring students together in one place and one time to learn from one of themasters. That form of traditional education remains the modeltoday. The early efforts of educators like William Rainey Harperin 1890 to establish alternatives were laughed at. Correspondence study, which was designed to provide educational opportunities for those who were not among the elite and who could not afford full time residence at aneducational institution, was looked down on as inferior education. Many educators regarded correspondence courses as simply business operations. Correspondence education offended the elitist, and extremely undemocratic educational system that characterized the early years in this country (Pittman, 1991). Indeed, many correspondence courses were viewed as simply poor excuses for the realthing. However, the need to provide equal access to educational opportunities has always been part of our democratic ideals, so correspondence study took anew turn.

As radio developed during the First World Warandtelevisionin the 1950s, instruction outside of the traditional classroom had suddenly found new delivery systems. There are many ex-amples of how early radio and television were used in schools to deliver instruction at

distance. Wisconsin's School of the Air was an early effort, in the 1920s, to affirm that the bound aries of the school were the boundaries of the state. More recently, audio and computer tele conferencing haveinfluenced the delivery of instruction in public schools, higher education, the military, business and industry. Following the establishment of the Open University in Britain in 1970, and Charles Wedemeyer'sinnovative uses of media in 1986 at the University of Wiscon-sin, correspondence study began to use developing technolo-gies to provide more effective distance education. The UnitedStates was slow to enter the distance education marketplace,andwhenitdid,aformofdistanceeducationuniquetoitsneedsevolved. Not having the economic problems of some countriesnor the massive illiteracy problems of developing nations, the United States nevertheless had problems of economy of delivery. Teacher shortage sinareasofscience, math, and foreign language combined with state mandates to rural schools produceda climate, in the late 1980s, conducive to the rapid growth ofcommercial courses such as those offered via satellite by the TI-Innetworkin Texas, and Oklahoma State University. In the United States, fewer than 10 states were promoting distanceeducation in 1987. A year later that number had grown to two-thirdsofthestatesandby1989virtuallyallstateswereinvolvedin distance learning programs. Perhaps the most important political document describing the state of distance education inthe 1980s was the report done for Congress by the Office of Technology Assessment in 1989 called *Linking for Learning* (Office of Technology Assessment, 1989). The report gives anoverview of distance learning, the role of teachers, and reports of local, state and federal projects. It describes the state of dis-tance education programs throughout the United States in 1989, and highlights how technology was being used in the schools. Model state networks and telecommunication delivery systemsare outlined with recommendations given for setting up localand wide area networks to link schools. Some projects, such as the Panhandle Shared Video Network and the Iowa Educational Telecommunications Network, have serve das examples of operating video net works which are both efficientand cost effective. The 1990s saw a rapid rise in the number of institutions want-ingtooffernetwork-based flexible learning through traditional programs. As they looked at the potential market and at thegrowth of online degree programs using a commercial portal, aconceptual battle began between the for-profit and non-profitproviders. The success of joint business ventures capitalizingon the information needs of the educational community in thedigital age will depend on how these partnerships are viewedby educational institutions, commercial courseware providersand thestudents themselves.

2. Distance Education as a Global Movement

Distance education has developed very differently in the United States from the way it has in the rest of the world. Current inter- national issues regarding the development of distance learning will be discussed at greater length later in this chapter, but it is important to recognize here the importance that many countries have played in the history of distance education and its corollaries, distance and open learning.

In the United States, national interest and federal involve ment invirtual learning is reflected inthecreation of The Bipartisan Web-based Education Commission by Congress in 1998, aspart of the reauthorization of the Higher Education Act underTitle VIII. Chaired by former Nebraska Senator J. Robert Kerreyand co-chaired by Georgia Congressman Johnny Isakson, the16-member commission was charged with studying how theInternet can be used in education from pre-kindergarten tojob retraining and what barriers may be slowing its spread. "The Commission's report, titled "*The Power of the Internetfor Learning*" (2000) urges the new administration and 107th Congress to make E-learning a center-piece of the nation's education policy. "The Internet is perhaps the most transforma-tive technology inhistory, reshaping business, media, entertain-ment, and society in astonishing ways. But for allits power, it is just now being tapped to transfor meducation going back. The traditional classroom has been transformed" (Web-Based Education Commission, 2000, p.1).

The House Education and Workforce Committee and the Subcommittee on 21st Century Competitiveness approved H.R.1992, a bill to expand Internet learning opportunities in higher education. The "Internet Equity and Education Act of 2001" (2001) would repeal the rule that requires schools to provide at least 50 percent of their instruction in person, as well as the "12-hour" rule that requires students enrolled in classes that typical quarter or semester to spend at least 12 hours per week in class. The bill would allow students to use federal loans to pay for a college education delivered entirely over the Internet. This bill is the first step to ward making the Web-based Education Commission'srecommendationsa reality. Byallowing students to use federal loan stop ayforon-linecourses, H.R.1992 will make the online option available to more students

3. Defining Distance Education

1982, the International Council for Correspondence Educa-tion changed its name to the International Council for Distance Education to reflect the developments in the field. With the rapid growth of new technologies and the evolution of systems for delivering

information, distance education with its ideals of providinge quality of access toeducation, became areality. Today the reare distance education courses offered by dozen so public and private organization sand institution school districts, universities, the military and large corporations. Di-rect satellite broadcasts are produced by more than 20 of thecountry's major universities to provide over 500 courses inengineering delivered live by satellite as part of the NationalTechnological University (NTU). In the corporate sector, morethan 40 billion dollars a year are spent by IBM, Kodak, and theFortune 500 companies on distance education programs. Distance education is the broad term that includes distance learn-ing, open learning, networked learning, flexible learning, dis-tributed learning and learning in connected space. Definitionsvary with the distance education culture of each country, butthere is some agreement on the fundamentals. Distance learning is generally recognized as a structured learning experience that can be done away from an academic institution, athomeorat a workplace. Distance education often offers programs leading, to degrees or credentials. Colleges and universities in the United States offer existing courses through distance learning programs as an alternative to traditional attendance. Educators in the United Kingdom describe their distance strategiesas flexible or open learning. They were the first to develop an Open University large scale. Open learning is flexible, negotiated and suited to each person's needs. It is characterized by open entry open exit courses, and the courses begin and end when the student is ready.

The rapid growth of networks, particularly the Internet andthe World Wide Web, have spawned an interest in networkedlearning, sometimes referred to as learning in connected space or learning in the virtual classroom. This type of instruction may take place intraditional classrooms with web-enhanced features such as online syllabus, readings and assignments but with ma-jorportions of discussion done in the traditional classroom. Or the net work may facilitate web-based instruction in which the entire course is online. Networked learning is particularly useful in providing information resources to remote geographic areas. It has vast implications for educating largepopulations of people who have an adequate technology infra-structure.

These distance education strategies may form hybrid combinations of distance and traditional education in the form of distributed learning, networked learning or flexible learning in which multiple intelligences are addressed through variousmodes of information retrieval.

Distance education hastraditionally been define as instruction through print or electronic

communications media to persons engaged in planned learning in a place or time different from that of the instructor or instructors. The traditional definition of distance education is slowly be in change as new technological developments challenge educators to reconceptualize the idea of schooling and life long learning. Atthesametime, interest in the unlimited possibilities of individualized distance learning is growing with the de-velopment of each new communication technology. Although educational technologists agree that it is the systematic design of instruction which should drive the development of distance learning, the rapid development of computer related technolo-gies has captured the interest of the public and has been responsible of the light in which distance educators currently find themselves. Asynchronous or time-delayed computer conferencing has shown the capability to network groupsof learners over a period of time there by challenging Keegan's 1980 definition that learn ersneed to be taught asindividuals rather groups.

Distance education has developed very differently in the United States from the way it has in the rest of the world. Currentinter national issues regarding the development of distance learning will be discussedat greater length later in this chapter, important to recognize here the importance that many countries have played in the history of distance education and its corollaries, distance and open learning.

Literature:

1. Adolphs, R., & Damasio, A. R. (2001). The interaction of affect and cogni- tion: A neurobiological perspective. In J. P. Forgas (Eds.), *Handbook of affect and social cognition* (pp. 27–49). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
2. Alluisi, E. A. (1991). The development of technology for collective train- ing: SIMNET, a case history. *Human Factors, 33*(3), 343–362.
3. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer W. (2010). Critical think- ing, cognitive presence, and computer conferencing in distance education. *American Journal of Distance Education, 15*(1), 7–15.
4. Jordan, B. & Henderson, A. (2007). Interaction analysis: Foundations and practice. *The Journal of the Learning Sciences, 4*(1), 39–103.
5. Kanuka, H., & Anderson, T. (2012). Online social interchange, discord, and knowledge construction. *Journal of Distance Education*, *13*(1),57–74.

6. Kumpulainen, K., & Mutanen, M. (2009). Mapping the dynamics of peer group interaction: A method of analysis of socially shared learning processes. In H. Cowie & van der Aalsvoort (Eds.), *Social interaction in learning and instruction: The meaning of discourse for the construction of knowledge* (pp. 144–160). Advances in Learning and Instruction Series. Amsterdam: Pergamon.
7. Rourke, L., Anderson, T., Garrison, D. R., & Archer, W. (2001). Method- ological issues in the content analysis of computer conference tran- scripts. *International Journal of Artificial Intelligence in Educa- tion, 12,* 8–22.
8. Rumble, G. (2011). *The planning and management of distance edu- cation*. London: Croom Helm.
9. Saba, F. (2016). Research in distance education: A status report. *The International Review of Research in Open and Distance Learning 1*(1). Accesses at *http://www.icaap.org/iuicode?149.1.1.3*
10. Saba, F. (2014). Toward a systems theory of distance education. *The American Journal of Distance Education, 13*(2).

ALTERNATİF BİR ÖLÇME ARACI OLARAK ZİHİN HARİTASI KULLANIMININ İNCELENMESİ

REVIEW OF THE USE OF MIND MAP AS AN ALTERNATING ASSESSMENT

Tuba YENİL

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID No: 0000-0003 - 3457-9586

Doç. Dr. Çiğdem ARSLAN

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
ORCID No: 0000-0001-7354-8155

ÖZET

Günümüzde yaşanan birçok değişiklik eğitimde de etkisini göstermektedir. Bu değişikliklerden birisi de alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarıdır. Bu araştırmada, matematik eğitiminde zihin haritası kullanımının ve kazanım değerlendirme sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışma Marmara Bölgesi'ndeki bir devlet ortaokulunda beşinci sınıfta eğitim gören yedi öğrenci ile yürütülmüştür. Nitel durum araştırması ile yürütülen bu çalışmada, veriler nicel araştırma yöntemleri ile desteklenmiştir. Araştırmaya başlanmadan önce sınıf matematik öğretmeni, öğrencilere zihin haritalarını tanıtmış ve farklı bir konuyla ilgili zihin haritası hazırlatmıştır. Araştırma üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamasında, araştırmacı tarafından öğrencilere iki ders saatinde zihin haritası tanıtılmış ve hazırlanmış olan farklı konulardaki zihin haritaları örneklendirilmiştir. İkinci aşamada, öğrencilerden doğal sayılarla işlemler konusuyla ilgili zihin haritası hazırlaması istenmiştir. Üçüncü aşamada ise öğrencilerin zihin haritası ile ilgili görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış olan öğrenci görüş formuyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Hazırlanan bu zihin haritaları ders kapsamında yapılmış olan kazanım değerlendirme sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında hazırlanmış olan zihin haritaları ve yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda, kazanım değerlendirme sonuçları yüksek ve orta düzey olan öğrencilerin zihin haritalarının, başarı düzeyi düşük olan öğrencilerin zihin haritalarına göre daha kapsamlı olduğu görülmüştür. Yüksek düzey notları olan öğrencilerin zihin haritalarında orta düzey öğrencilerden farklı olarak doğal sayılarla işlemlerle ilişkilendirdikleri farklı konulara yer vermiş oldukları bu çalışmanın farklı bir bulgusudur. Öğrencilerin başarı düzeylerine göre hazırladıkları zihin haritalarında farklar ortaya çıkmıştır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, zihin haritalarının alternatif bir ölçme aracı olarak kullanılabileceği konusunda yol gösterici sonuçlar elde edildiği düşünülebilir. Yapılan görüşmelerde öğrenciler zihin haritası yaparken eğlendiklerini ve başka konularda da zihin haritası hazırlamak istediklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Doğal sayılarla işlemler, ölçme değerlendirme, zihin haritası

ABSTRACT

Many changes today also have an impact on education. One of these changes is alternative assessment and evaluation tools. In this research, it is aimed to compare the use of mind map and objective assessment results in mathematics education. The study was conducted with seven students in fifth grade at a public middle school in Marmara Region. In this study conducted with qualitative status research, the data were supported by quantitative research methods. Before the research was started, the classroom mathematics teacher introduced the students to the mind maps and prepared a mind map on a different subject. The research took place in three stages. In the first stage, the students were introduced to the mind map at two lesson hours by the researcher and the mind maps on different subjects were sampled. In the second stage, students were asked to prepare a mind map on the subject of transactions with natural numbers. In the third stage, semi-structured interviews were conducted with the student opinion form prepared by the researcher in order to get the students' opinions on the mind map. These mind maps prepared were compared with the results of the gain evaluation made within the scope of the course. The mind maps prepared within the scope of the research and the semi-structured interviews were interpreted by conducting content analysis. As a result of the research, it was observed that the mind maps of students with high and moderate achievement assessment results were more comprehensive than the mind maps of students with low achievement levels. It is a different finding of this study, in which students with high-level grades include different subjects on their mind maps that they associate with processes with natural numbers, unlike intermediate students. Differences have emerged in the mind maps prepared by the students according to their success levels. Considering these, it can be thought that guiding results have been obtained that mind maps can be used as an alternative measurement tool. In the interviews, the students stated that they had fun making a mind map and wanted to prepare mind maps in other subjects.

Keywords: Operations with natural numbers, assessment and evaluation, mind map

1. GİRİŞ

Zihin haritası Tony Buzan tarafından geliştirilmiş özel bir not alma tekniği olarak ortaya çıkmıştır (Erdem, 2017). En basit haliyle zihin haritası, dalları merkezinden uzanan ve çağrışım örüntüleri boyunca gelişerek bir beyin hücresinin yapısını görselleştiren karmaşık bir diyagramdır (Buzan, 2020; s.10). Bir zihin haritasının merkezinde bir anahtar kelime ve fikirlerle bağlantılı olarak düzenlenmiş kelimeler, fikirler, görevler veya diğer ögeler bulunur (Deshatty ve Mokashi, 2013). Zihin haritası, bilgileri hiyerarşiler ve kategoriler aracılığıyla düzenlemeye dayanır. Zihin haritası merkezi bir görüntüden akan dallar, kelimeler ve görüntüler ile şekillenebilir (Budd, 2004). Düşünmeyi destekleyen bir organizasyon aracı olan zihin haritası beyninizde bulunan kelimelerin, görüntülerin, çizgilerin dışa aktarımı olarak tanımlanabilir (Loc ve Loc, 2020). Zamanla not alma dışında birçok farklı şekilde kullanılabilir

hale gelmiştir (Brinkmann, 2003). Bunlardan bir tanesi de eğitimdir (Atabek-Yiğit ve Balkan-Kıyıcı, 2018; Budd, 2004; Cendros-Araujo ve Gadanidis, 2020; Dewantara, 2019).

Değişen ve gelişen dünya, eğitim sistemini de etkilemektedir (Korkmaz ve Tutak, 2017). Bu değişim beraberinde eğitim öğretim sürecinin önemli öğelerinden birisi olan ölçme ve değerlendirme yöntemleri için bazı yenilikler gerektirmiştir. Geleneksel ölçme ve değerlendirmenin yanı sıra değerlendirmeye fırsat tanıyan alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarına ihtiyaç artmıştır (Atabek-Yiğit ve Balkan-Kıyıcı, 2018). Mutlu, Deniz ve Polat (2017) zihin haritalarını dolaylı ölçme aracı olarak kullanmış ve yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının alan bilgilerini ölçmüşlerdir. Matematik eğitiminde değerlendirme; öğrencilerin söyledikleri, yaptıkları veya yaptıklarının gözlemlenmesinden elde edilen kanıtlara dayanarak çıkarımlar yapma sürecini ifade eder (Gouli, Gogoulou ve Grigoriadou, 2003). Literatür incelendiğinde zihin haritalarını puanlama ile ilgili çalışmalar yer almaktadır (Evrekli, İnel ve Balım, 2010; D'Antoni, Zipp ve Olson, 2009; Rahayu, Susantini ve Oka, 2018). Ayrıca Güleç (2019) üslü sayılarda işlemler konusunu zihin haritaları ile öğretmiş ve öğrencilerin başarılarına olumlu etkisi olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Zihin haritalarının öğrencilerin ön bilgileri ve yaratıcılıklarının ortaya çıkarmada kullanabildiğini örnekleyen çalışmalar mevcuttur (Tağa, 2013; Maltepe ve Gültekin, 2017; Sidekli, 2020). Ancak matematik eğitiminde zihin haritaları ile ilgili çalışma sayısının az olduğunu ifade edilmektedir (Cendros Araujo ve Gadanidis, 2020).

Bu bağlamda bu çalışmanın matematik eğitiminde zihin haritası ile ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda geleneksel bir ölçme aracının yerine alternatif bir ölçme aracı olarak zihin haritasının kullanımına ilişkin fikir vermesi beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

Beşinci sınıf öğrencilerinin;

1) Doğal sayılarla işlemler konusunda hazırladıkları zihin haritaları ile kazanım değerlendirme sonuçları arasındaki ilişki nasıldır?

2) Doğal sayılarla işlemler konusunda hazırladıkları zihin haritaları ile ilgili görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Veriler nicel araştırma yöntemleri ile desteklenmiştir. Nicel verilerin analizinde SPSS 23 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin doğal sayılarla işlemlerle ilgili hazırladığı zihin haritalarını matematik birinci kazanım değerlendirme sonuçları ile karşılaştırmak amaçlanmış ve aralarında ilişki olup olmadığına dair cevaplar aranmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında Marmara Bölgesi'nde bulunan bir devlet ortaokulunda beşinci sınıfta okuyan 7 (4 kız, 3 erkek) öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. 5. sınıf öğrencilerinin zihin haritası ile kazanım değerlendirme sonuçlarını karşılaştırmak ve zihin haritalarının ölçme aracı olarak kullanıp kullanılamayacağının incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın katılımcılarının seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Sonuçlar ayrıntılı bir şekilde incelenmek istendiğinden tüm grubun özelliklerini taşıyacak bir grup tercih edilmiştir. Bu yöntemin belirlenmesindeki amaç en yakındaki katılımcılara ulaşmaktır. Katılımcıların gizliliği açısından gerçek isimleri kullanılmamış, onun yerine çalışma grubu Ö1, Ö2, …, Ö7 olarak kodlanmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmanın veri toplama sürecine geçilmeden önce, öğrencilerin sınıf matematik öğretmeni zihin haritasının nasıl yapıldığını sınıfına anlatmış ve öğrencilere matematik öğretim programındaki başka bir konu ile ilgili zihin haritası hazırlatmıştır. Sınıf matematik öğretmeni eğitim sürecinde daha önce zihin haritası ile tanışmış ve zihin haritaları hazırlamıştır. Araştırmanın veri toplama süreci üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada, araştırmacı tarafından öğrencilere 2 ders saatinde zihin haritası tanıtılmış ve hazırlanmış olan farklı konulardaki zihin haritaları örneklendirilmiştir. İkinci aşamada, öğrencilerden doğal sayılarla işlemler konusuyla ilgili zihin haritası hazırlaması istenmiştir. Üçüncü aşamada ise öğrencilerin zihin haritası ile ilgili görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış olan öğrenci görüşme formuyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 10-15 dakika sürmüştür. Verilerin analizi için içerik analizi tercih edilmiştir. Nitel içerik analizi, yorumsal bir bakış açısıyla incelenen verilerin ne olduğunu anlamaya yönelik tümevarım yaklaşımıyla verilerin analiz edildiği yöntemdir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 332). Ek olarak araştırmada sınıf matematik öğretmenin hazırlamış olduğu kazanım değerlendirme sonuçları kullanılmıştır. Kazanım değerlendirmede matematik öğretim programında yer alan 5. sınıf doğal sayılar ve doğal sayılar da işlemler kazanımları yer almaktadır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın esas bulgularına geçilmeden önce sınıf öğretmeninin yapmış olduğu kazanım değerlendirme sonuçları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Birinci kazanım değerlendirme sınavı 5. sınıf matematik öğretim programındaki doğal sayılar ve doğal sayılarla işlemler kazanımlarını içermektedir. Kazanım değerlendirmenin sonuçlarının normal dağılım gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla Shapiro-Wilk testi yapılmıştır. Öğrenci sayısının 26 olması sebebiyle Shapiro-Wilk testi tercih edilmiştir. Test sonucunda grubun anlamlılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için ($p = 0.155$) grubun normal dağıldığı söylenebilir. Bu çalışmada seçilen konunun doğal sayılarla işlemler konusu olması sebebiyle kazanım değerlendirmedeki doğal sayılarla işlemler konusu ile ilgili sorular seçilerek normal dağılım gösterip göstermediği tekrar test edilmiştir. Doğal sayılarla işlemler konusundaki grubun anlamlılık değeri 0.05'ten büyük olduğu için ($p = 0.075$) grubun normal dağıldığı sonucuna ulaşılabilir. Kazanım değerlendirmede doğal sayılarla işlemler konusu ile ilgili 13 soru mevcuttur. Doğal sayılarla işlemler konusu ile ilgili öğrencilerin doğru yanıtlarının ortalaması 5.27 ve standart sapması 3.99 çıkmıştır. Verilerin ayrıntılı bir şekilde araştırılması amacıyla bu grup içerisinden grubun özelliklerini sağlayacak bir alt grup seçilmiştir. Çalışmaya katılan bu

grup ile sınıf arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Tüm Sınıf	26	16,35	425	74	0.450
Çalışma Grubu	7	19,43	136		

Mann-Whitney U testinin sonucuna göre, tüm sınıfın notları ile çalışmaya katılanların notları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir ($U = 74$, $p > 0.05$). Doğal sayılarla işlemler konusundaki sonuçların ortalaması 5.27'dir. Bu göz önünde bulundurularak 1-4 arası düşük (D), 5-9 arası orta (O) ve 10-13 arası yüksek (Y) olarak kabul edilmiştir.

3.1. Doğal sayılarla işlemler konusunda hazırladıkları zihin haritalarıyla kazanım değerlendirme sonuçlarının karşılaştırılması ile ilgili bulgular ve yorumlar

Bu bölümde öğrencilerin doğal sayılarla işlemler konusu ile ilgili hazırladıkları zihin haritaları ve doğal sayılarla işlemler konusuyla ilgili kazanım değerlendirme sonuçları karşılaştırılmıştır. Aşağıdaki tabloda kazanım değerlendirmedeki soru sayıları konulara göre belirlenmiştir. Bazı sorular iki konuyu da kapsadığı için soru sayısı 13'ten daha fazla çıkmıştır. Bu konularla ilgili soru sayıları ve öğrencilerin zihin haritalarına aktardıkları konular Tablo 2'de yer almaktadır. Çizdikleri dallar, zihin haritasına aktardıkları konular, örneklerle ilgili öğrenci kodlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Kazanım Değerlendirme Soru Sayıları (KDSS) ve Zihin Haritasındaki Dalların (D) ve Örneklerin (Ö) Öğrenci Kodları

	Toplama		Çıkarma		Çarpma		Bölme		Zihinsel stratejiler ve tahmin		Çarpan, bölüm veya bölüneni bulma		Üslü ifadeler		Parantezli ifadeler		Problemler	
	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö
Ö1(Y)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+								
Ö2(Y)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+							+	+
Ö3(D)		+		+		+		+		+								
Ö4(O)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+			+	+
Ö5(Y)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+								
Ö6(D)	+	+	+	+	+	+	+	+	+								+	+
Ö7(O)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+							+	+
KDSS	1		3		2		2		1		2		2		1		2	

Tablo 2 incelediğinde kazanım değerlendirmede bulunan çarpan, bölüm ve bölüneni bulma ve parantezli işlemler konularının zihin haritalarına aktarılmadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin hepsi toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleri ile ilgili örnekleri zihin haritalarına aktarmışlardır. Öğrencilerin zihin haritalarını hazırlarken genel işlemleri ana dallara aktardığı ve alt dallara ise bu konular ile ilgili örnekler yazdıkları söylenebilir. Ayrıca öğrenciler zihin haritalarını hazırlarken ekledikleri görselleri alt dal olarak değil, görsel olarak kullandığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple zihin haritaları incelenirken görseller göz önünde bulundurulmamıştır. Yapılan görüşmelerde zihin haritalarına görsel ekleyen öğrenciler, çizdikleri resimleri zihin haritasında görselliği güzelleştirme amacıyla eklediklerini ifade etmişlerdir.

Başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin toplama, çıkarma, çarpma ve bölme gibi genel işlemlere haritalarında doğru bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Fakat bu öğrenciler de diğer öğrenciler gibi zihin haritalarında görsellere yer vermemeyi tercih etmişlerdir. Başarı düzeyi yüksek olan Ö1, Ö2 ve Ö5 zihin haritalarına örüntüler konusunu da eklemişlerdir. Diğer öğrencilerin bu konuyu eklememesi ve başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin zihin haritalarına bu konuyu eklemesi dikkat çeken bir bulgu olmuştur.

Genel olarak sonuçlar incelendiğinde başarı düzeyi düşük olan öğrencilerin zihin haritaları daha yetersiz görülmüştür. Başarı düzeyi orta olan öğrenciler ile başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin zihin haritaları arasında büyük farklar gözlemlenmemiştir. Fakat başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin örneklere daha çok yer verip birbiri ile ilişkilendirdikleri konuları zihin haritalarına eklemeleri fark oluşturmuştur.

3.2. Doğal sayılarla işlemler konusunda hazırladıkları zihin haritaları ile ilgili öğrenci görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilere uygulanan görüşme formlarından elde edilen veriler ve bu form üzerinden yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yer almaktadır. Görüşme formu zihin haritalarıyla ilgili olarak dört sorudan oluşmaktadır. Öğrenciler "Matematik dersinizde kullandığınız zihin haritaları hakkında neler düşünüyorsunuz? Zihin haritasının en çok beğendiğiniz özellikleri nelerdir? Nedenini açıklayınız." sorusuyla ilgili genellikle öğrendikleri konuları pekiştirmek amacıyla kullanılabileceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. En çok beğendikleri yanının ise genel olarak yapımının eğlenceli ve renkli boya kalemleriyle yapılmasının olduğunu söylemişlerdir. Ö4'ün görüşleri Şekil 1'de verilmiştir.

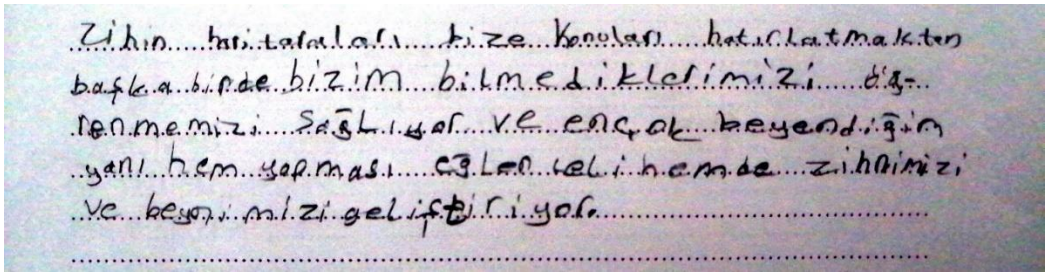

Şekil 1. Ö4'ün Birinci Soruyla İlgili Yazılı Açıklaması

Ö4, zihin haritalarının konuları hatırlattığını ifade etmiştir. Zihin haritaları hazırlarken konuları öğrendiğini ve zihin haritası yapmanın eğlenceli olduğunu söylemiştir. Öğrenciler "Zihin haritasını yaparken seçtiğiniz renklerin konu ile ilişkisi veya senin için bir önemi var mıydı? Varsa bu rengin senin için neden önemli olduğunu/konu ile ilişkisini detaylı bir şekilde açıklayanız." sorusuna genel olarak sevdikleri renkleri seçtiklerini ve konuyla bir bağlantı kurmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö7'nin açıklaması Şekil 2'de yer almaktadır.

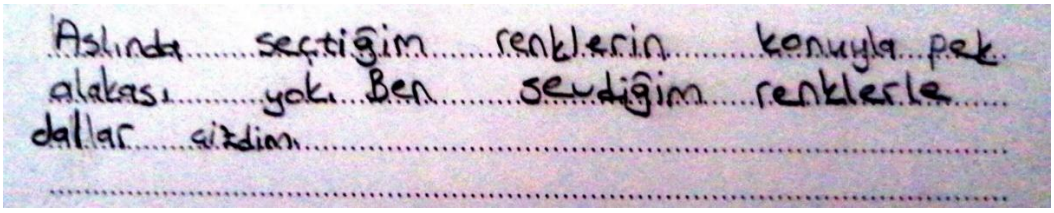

Şekil 2. Ö7'nin İkinci Soruyla İlgili Yazılı Açıklaması

Ö7 kendi sevdiği renklerle ilgili dallar çizdiğini ifade etmiştir. Yapılan görüşmede öğrenci konuyla alakalı olarak seçmediğini ilk olarak sevdiği renklerle zihin haritasına başladığını söylemiştir. Öğrenciler "Zihin haritasını hazırlarken en çok nerede zorlandınız? Sizce zorlanma sebebiniz neydi? Nedenini açıklayınız." sorusuna genel olarak konuları hatırlamakta ve çizimleri yapmakta zorlandıkları şeklinde cevap vermişlerdir. Ö1 konuları zihin haritasına rahat bir şekilde geçirdiğini ama çizimde zorlandığını ifade etmiştir. Ö1'in yazılı açıklaması Şekil 3'de yer almaktadır.

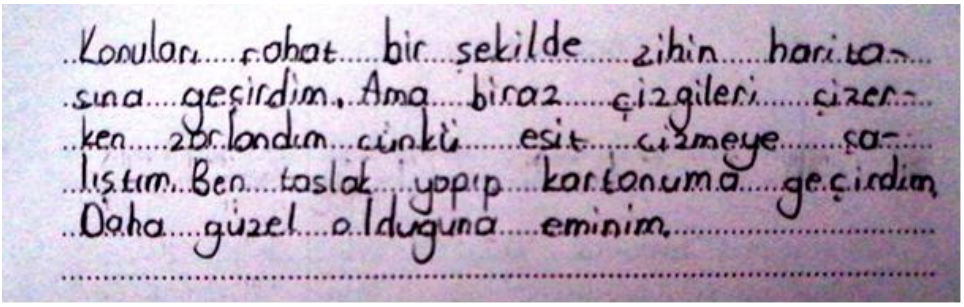

Şekil 3. Ö1'in Üçüncü Soruyla İlgili Yazılı Açıklaması

Ö1 seviyesi yüksek öğrencilerden biridir ve konuları zihin haritasına aktarmakta problem yaşamadığını söylemiştir. Neden taslak olarak çizdiği sorulduğunda ise zihin haritasıyla yeni tanıştığını nasıl yapılması gerektiğini yeni öğrendiğini ifade etmiştir. Öğrenciler "Matematiğin farklı konularında da zihin haritası hazırlamak ister miydiniz? Açıklayınız." sorusuna genel olarak kullanmak istediklerini ve konuları pekiştirdiğini ifade etmişlerdir. Bu sonuçtan farklı görüşü olan Ö6'nın yazılı açıklaması Şekil 4'de yer almaktadır.

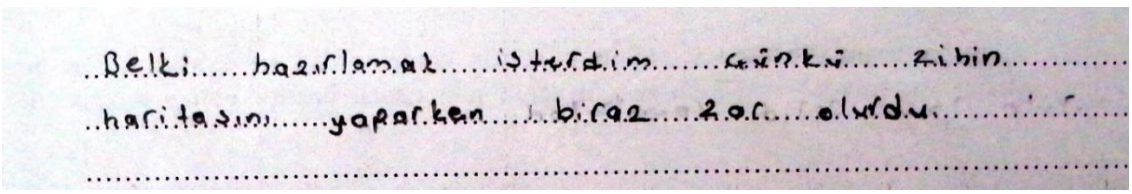

Şekil 4. Ö6'in Dördüncü Soruyla İlgili Yazılı Açıklaması

Ö6 yapılan görüşmede zihin haritası yaparken zorlandığını ve zaman aldığını düşündüğü için zihin haritası hazırlamak istemediğini ifade etmiştir. Genel olarak öğrenciler zihin haritası hazırlamaktan memnun oldukları başka konularda da zihin haritası çizmek istediklerini ifade etmişlerdir.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın sonucunda, kazanım değerlendirme başarı notları düşük olan öğrencilerin zihin haritalarının da yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başarı düzeyi orta ve yüksek olan öğrenciler ise konuların genelini zihin haritasına aktarmakta ve örnekler vermekte başarılı olmuşlardır. Tağa (2013) yaptığı çalışmasında asıl çalışmaya geçmeden önce zihin haritalarını tanıtmış ve 4 farklı konuda zihin haritası hazırlatmıştır. Doğal sayılarla işlemler konusunda yapılan bu çalışmada Tağa (2013)'dan farklı olarak öğrenciler sadece bir kez zihin haritası yapma fırsatı bulmuş ve asıl çalışmaya geçilmiştir. Bu durumun öğrencilerin çizimlerini etkilemiş olabilir. Öğrencilerin daha çok zihin haritası hazırlaması sonucunda orta ve yüksek düzey başarıya sahip öğrenciler arasındaki farkların artacağı düşünülebilir.

Dikkat çeken başka bir sonuç ise öğrencilerin zihin haritalarında yeterli görsellere yer vermemiş olmasıdır. Öğrencilerin zihin haritalarında doğal sayılarla işlemlerle ilişkilendirdikleri şekillere bağlantılı olarak yer vermesi, yazdıkları örneklerle ilgili görseller çizmeleri, hesap makinesi vb. görsellere yer vermeleri beklenmiştir. Bunun sebebi ise konuya ilişkin eklenebilecek görsel sayısının kısıtlı olması olabilir. Öğrencilerin zihin haritası hazırlarken yapılması gereken büyük harfler kullanma, dalların üzerine yazma gibi genel kuralları kavramakta zorlandıkları görülmüştür. Ayrıca parantezli işlemler ve çarpan, bölüm ve bölüneni bulma konusunu zihin haritasına beklenen düzeyde aktarmamışlardır. Bunun sebebi ise öğrencilerin genel olarak parantezli işlemleri toplama, çıkarma, çarpma ve bölme gibi işlemlerden ayırt edememiş olması olabilir. Öğrenciler toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerini zihin haritalarına eklemişlerdir.

Bu araştırma zihin haritalarının alternatif bir ölçme ve değerlendirme aracı olarak kullanılıp kullanılamayacağına dair yapılmış bir ön araştırmadır. Küçük bir çalışma grubu ile gerçekleştirilmiş olup daha geniş çalışma grupları ile ve daha uzun süreli çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Atabek-Yiğit, E. ve Balkan-Kıyıcı, F. (2018), "Bilişsel Stiller ve Alternatif Ölçme ve Değerlendirme Araçlarının Kullanım Yeterliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Scientific Educational Studies, Aralık, 2: 39-55.
2. Brinkmann, A. (2003), "Graphical Knowledge Display-Mind Mapping and Concept Mapping As Efficient Tools in Mathematics Education", Mathematics Education Review, April, 16: 35-48.

3. Budd, J. W. (2004), "Mind Maps As Classroom Exercises", The Journal of Economic Education, August, 35: 35-46.
4. Buzan, T. (2020), "Zihin Haritalama", Çev. Bayraktar T., Olimpos Yayınları, İstanbul.
5. Cendros-Araujo, R. and Gadanidis, G. (2020), "Online Collaborative Mind Mapping in a Mathematics Teacher Education Program: A Study On Student Interaction and Knowledge Construction", ZDM, January, 52: 943-958.
6. D'Antoni, A. V., Zipp, G. P. and Olson, V. G. (2009), "Interrater Reliability of The Mind Map Assessment Rubric İn A Cohort Of Medical Students", BMC Medical Education, April, 9.
7. Deshatty, D. D. and Mokashi, V. (2013), "Mind Maps as a Learning Tool in Anatomy", International Journal of Anatomy and Research, September, 1: 100-103.
8. Dewantara, D. (2019), "The Effect of Learning with The Mindmapping Method Using Imindmap Towards Student's Analytical Ability", Indonesian Journal of Science and Education, April, 3: 10-14.
9. Erdem, A. (2017), "Mind Maps as a Lifelong Learning Tool", Universal Journal of Educational Research, December, 5: 1-7.
10. Evrekli, E., İnel, D. and Balım, A. G. (2010), "Development of a Scoring System to Assess Mind Maps, Procedia-Social and Behavioral Sciences", January, 2: 2330-2334 .
11. Gouli, E., Gogoulou, A. and Grigoriadou, M. A (2003), "Coherent and İntegrated Framework Using Concept Maps for Various Educational Assessment Functions", Journal of Information Technology Education: Research, January, 2: 215-240 .
12. Güleç, D. (2019), "Üslü Sayılarda İşlemler Konusunun Kavram Haritası ve Zihin Haritaları ile Öğretimi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erkaban Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
13. Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., ve Taşğın, A. (2015), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma", ikinci baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
14. Korkmaz, E. ve Tutak, T. (2017), "Dönüşüm Geometrisi Konularının Gerçekçi Matematik Eğitimi Etkinlikleriyle İşlenmesinin Öğrenci Başarısına ve Matematik Tutumuna Etkisi", Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, Aralık, 1: 30-42.
15. Loc, N. P. and Loc, M. T. (2020), "Using Mind Map in Teaching Mathematics: An Experimental Study", International Journal of Scientific & Technology Research, April, 9: 1149-1155.

16. Maltepe, S. ve Gültekin, H. (2017), "Zihin Haritası Tekniğinin Ortaokul Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerilerine Etkisi", HAYEF Journal of Education, Ekim, 14: 79-92.
17. Mutlu, Y. Deniz, D. ve Polat, S. (2017), "Sınıf Öğretmenlerinin Geometrik Cisimler ve Şekiller Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Zihin Haritaları Üzerinden İncelenmesi", Journal of Human Sciences, December, 14: 4742-4752.
18. Rahayu, P., Susantini, E. and Oka, D. N. (2018), "Development of Creative Mind Map Rubric to Assess Creative Thinking Skills in Biology for the Concept of Environmental Change", International Journal of Innovation and Research in Educational Sciences, April, 5: 230-236.
19. Tağa, T. (2013), "İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Dersinde Kullanılan Zihin Haritası Tekniğinin Öğrencilerin Yazma Becerilerine Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erkaban Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
20. Uysal, H. ve Sidekli, S. (2020), "İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Zihin Haritası Yöntemi ile Hikâye Yazma Becerilerinin Geliştirilmesi", Eğitim ve Bilim, 45: 1-22.

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN MATEMATİK VE MUHASEBE ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI İLE ZİHİN HARİTALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN MIND MAPS AND LEARNING APPROACHES OF MATHEMATICS AND ACCOUNTING TEACHERS TAKING PEDAGOGICAL FORMATION EDUCATION

Çiğdem ARSLAN

Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

ORCID No: 0000-0001-7354-8155

Zeynep ÖZAYDIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID No: 0000-0003-1768-3963

Tuba YENİL

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

ORCID No: 0000-0003-3457-9586

ÖZET

Öğrenme yaklaşımlarının, bireylerin öğrenme eylemine karşı sergiledikleri tavırla ilgili olduğu düşünülmektedir. Zihin haritaları ise literatürde yer alan tanımlara bakıldığında öğrenmeyi sağlayan görsel araçlar olarak ele alınabilir. Bireylerin zihin haritası oluştururken tercih ettikleri yöntemlerin ve oluşturdukları zihin haritalarının niteliğinin, öğrenme yaklaşımlarına göre şekillenip şekillenmediği bu araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir. Araştırmada, pedagojik formasyon eğitimi alan matematik ve muhasebe öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ile öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm, hazırladıkları zihin haritalarını temel alan bazı değişkenler (zihin haritası puanı, zihin haritası yapım yöntemi) arasındaki ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu pedagojik formasyon eğitimi programında "Özel Öğretim Yöntemleri" dersini alan 59 (21 matematik, 38 muhasebe) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Dersin içeriğine yönelik olarak öğretmen adaylarına zihin haritalarının nasıl hazırlanması gerektiği, zihin haritalarını hazırlarken dikkat edilmesi gerekenler hakkında bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan iki ölçme aracından ilki öğretmen adaylarının özel öğretim yöntemleri ile ilgili hazırladıkları zihin haritaları ikincisi ise "Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği"dir. Elde edilen verilerin analizi Bağımsız Örneklemler T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile gerçekleştirilmiştir. Analizlere ait bulgularda hem matematik hem de muhasebe öğretmen adaylarının derin

öğrenme yaklaşımına eğilimli olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ile öğrenim gördükleri bölüm, zihin haritası puanları, zihin haritası yapım yöntemleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihin Haritası, Öğrenme Yaklaşımları, Pedagojik Formasyon

ABSTRACT

Learning approaches are thought to be related to the attitude of individuals towards learning. Mind maps, on the other hand, can be considered as visual tools that enable learning when looking at the definitions in the literature. The problem of this research is whether the methods preferred by individuals while creating mind maps and the quality of the mind maps they create are shaped according to their learning approaches. In the research, it was aimed to reveal the relationships between the learning approaches of pre-service mathematics and accounting teachers who received pedagogical formation education and the department they study in, and some variables (mind map score, mind map construction method) based on the mind maps they prepared. The research was carried out in a survey design, which is one of the quantitative research methods. The study group of the research consists of 59 (21 mathematics, 38 accounting) teacher candidates who took the "Special Teaching Methods" course in the pedagogical formation education program. For the content of the course, an explanation was given to the teacher candidates about how to prepare mind maps and what to consider when preparing mind maps. The first of the two measurement tools used in the research is the mind maps prepared by the pre-service teachers about special teaching methods. The second one is the "Learning Approaches Scale" developed by Biggs et al. (2001) and adapted to Turkish by Bati et al. (2010) and ensured its validity and reliability. The scale was applied online to 59 pre-service teachers who constituted the study group of the research. Analysis of the obtained data was carried out with Independent T-Test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA). In the findings of the analysis, it was revealed that both mathematics and accounting teacher candidates were inclined to the deep learning approach. At the same time, no significant difference was found between the learning approaches of the pre-service teachers and the department they studied, their mind map scores and mind map making methods. Finally, a general evaluation was made for the findings and suggestions were made for the studies to be done in this field.

Keywords: Mind map, learning approaches, pedagogical formation

1.GİRİŞ

Öğrenme yaklaşımlarına yönelik literatürdeki ilk çalışmalar Marton ve Saljo (1976a; 1976b) tarafından yapılmıştır (Kember ve Harper, 1987). Araştırmacılar, öğrencilerinin akademik bir makaleyi okuma görevini nasıl işe koştuklarını analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda öğrencilerinin öğrenmeyi ele alma durumlarında iki temel yapı saptamışlardır ve okuma sırasında anlam arama ve oluşturmaya yönelme durumuna “derin yaklaşım”, olgular arasında ilişki kurmadan bilgiyi olduğu gibi kabul etme durumuna “yüzeysel yaklaşım” ismini

vermişlerdir (Marton ve Saljo 1976a; 1976b). Araştırma kapsamında öğrenme yaklaşımları ile arasındaki ilişkilerin sorgulanacağı zihin haritaları anımsatıcı, analiz edici, yaratıcı ve etkileşimli bir not alma tekniğidir (Buzan ve Buzan, 2015). Zihin haritalarının temel amaçlarından biri öğrenmeyi merkeze almasıdır (Pressley vd., 1998). Zihin haritaları öğrenme-öğretme sürecinde beynin tüm fonksiyonlarının aktif olarak kullanıldığı, hatırlatmayı kolaylaştıran etkili bir tekniktir (Erdem, 2017). Bu tanımlardan hareketle zihin haritalarının öğrenme için önemli bir temsil, araç, teknik olduğu söylenebilir.

Literatürde öğrenme yaklaşımlarını etkileyen çeşitli değişkenlerden söz edilebilir. Örneğin; öğrenenin geçmiş eğitim yaşantıları, başarı düzeyi, deneyimleri, konuya ilişkin anlayışı gibi (Cuthbert, 2005). Bununla ilgili olarak Kurnaz (2019) çalışmasında lisans öğrencilerinin cinsiyet, yaş, derslere devam durumu gibi bazı değişkenler ile öğrenme yaklaşımları arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymuştur. Ancak literatürde bireylerin öğrenme yaklaşımları ile hazırladıkları zihin haritalarını konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle literatüre katkıda bulunacağı düşünülen mevcut çalışmanın amacı pedagojik formasyon eğitimi alan matematik ve muhasebe öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ile öğrenim gördükleri bölüm, hazırladıkları zihin haritalarını temel alan bazı değişkenler (zihin haritası puanı, zihin haritası yapım yöntemi) arasındaki ilişkileri ortaya koymak olarak belirlenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseninde yürütülmüştür. Tarama araştırmaları, var olan durumu, var olduğu biçimde nesnel bir yaklaşım ile ortaya koyma prensibini benimser (Karasar, 1999). Araştırmanın çalışma grubunu pedagojik formasyon eğitimi programında öğrenim gören 59 (21 matematik, 38 muhasebe) öğretmen adayı oluşturmaktadır.

İlgili araştırmada iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. İlk veri toplama aracı çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının hazırladığı zihin haritalarıdır. Öğretmen adaylarından zihin haritası hazırlamaları istenmeden önce, ilgili ders kapsamında zihin haritalarına yönelik bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Zihin haritalarının nasıl hazırlanması gerektiği, zihin haritalarını hazırlarken dikkat edilmesi gerekenler hakkında bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Sonrasında öğretmen adaylarından öğretim yöntemleri konusuna yönelik bir zihin haritası hazırlamaları istenmiştir. Hazırlanan zihin haritalarını değerlendirmek için D'Antoni vd., (2009) tarafından geçerliği güvenirliği sağlamış değerlendirme rubriği kullanılmıştır.

İkinci veri toplama aracı ise Biggs ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilip Batı ve diğerleri (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirliği sağlanan "Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği"dir. Ölçek, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 59 öğretmen adayına çevrimiçi ortamda uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin analizi Bağımsız T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile gerçekleştirilmiştir. Analizler sayesinde öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ile öğrenim gördükleri bölüm, hazırladıkları zihin haritalarını temel alan bir takım değişkenler

(zihin haritası puanı, zihin haritası yapım yöntem) arasında istatistiksel bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bulgular tablolar halinde ifade edilmiştir ve yorumlanmıştır.

3.BULGULAR

Araştırma kapsamında kullanılan "Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği" derin öğrenme yaklaşımı ve yüzeysel öğrenme yaklaşımı olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarına ilişkin veriler Tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımlarına İlişkin Puanlarının Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Bölüm	Öğrenme Yaklaşımları	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Matematik	Derin Yaklaşım	21	38,33	5,023
	Yüzeysel Yaklaşım	21	24	4,347
Muhasebe	Derin Yaklaşım	38	39,82	4,975
	Yüzeysel Yaklaşım	38	23,08	6,135

Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarını belirme açısından Tablo 1 incelendiğinde, hem muhasebe hem de matematik öğretmen adaylarının derin öğrenme yaklaşımı puanlarının ortalamasının yüzeysel öğrenme yaklaşımı puanlarının ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, öğretmen adaylarının derin öğrenme yaklaşımına daha eğilimli olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları puanlarının öğrenim görülen bölüm değişkenine göre karşılaştırılmasında değişken iki alt boyuta (matematik ve muhasebe) sahip olduğu için bağımsız örneklemler t-testi kullanılmış ve anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Bölüme Göre Öğrenme Yaklaşımları

Öğrenme Yaklaşımı	Öğrenim Görülen Bölüm	N	A.Ort.	SS	t puanı	p
Derin Yaklaşım	Matematik	21	38,33	5,023	-1,092	0,279
	Muhasebe	38	39,82	4,975		
Yüzeysel Yaklaşım	Matematik	21	24	4,347	0,608	0,546
	Muhasebe	38	23,08	6,135		

Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımı puanlarının öğrenim gördükleri bölüme göre karşılaştırılmasını gösteren Tablo 2 de yer alan t-testi sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm ile derin öğrenme ($p = 0,279 > 0,05$) ve yüzeysel öğrenme ($p = 0,546 > 0,05$) yaklaşımları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımı puanlarının "zihin haritası puanı" ve "zihin haritası yapım yöntemi" değişkenlerine göre karşılaştırılmasında değişkenler ikiden fazla alt boyuta sahip olduğu için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmış ve anlamlılık düzeyi %5 olarak alınmıştır.

Analizler yapılmadan önce öğretmen adaylarının zihin haritalarından aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Ardından zihin haritalarından alınan puanlar minimum ve maksimum puanla sınırlandırılarak ortalamanın bir standart sapma altı ve bir standart sapma üstü ile zayıf-orta-yüksek olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Zihin Haritası Puanına Göre Öğrenme Yaklaşımları

	Öğrenme Yaklaşımı	Zihin Haritası Puanı	N	A.Ort.	SS	F puanı	p
Matematik	Derin Yaklaşım	zayıf	2	37	1,4	0,984	0,393
		orta	17	37	5,1		
		yüksek	2	43	5,6		
	Yüzeysel Yaklaşım	zayıf	2	19	2,8	3,284	0,061
		orta	17	25	4		
		yüksek	2	20	1,4		
Muhasebe	Derin Yaklaşım	zayıf	2	45	2,8	1,213	0,309
		orta	31	39	5,1		
		yüksek	5	40	3,4		
	Yüzeysel Yaklaşım	zayıf	2	21	7	1,132	0,336
		orta	31	22	6,1		
		yüksek	5	26	5,6		

Zihin haritası puanı değişkenine göre, matematik öğretmen adaylarının hem derin öğrenme yaklaşımı puanlarının ($p = 0,393 > 0,05$) hem de yüzeysel öğrenme yaklaşımı puanlarının ($p = 0,061 > 0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği Tablo 3 de görülmektedir. Bulgular muhasebe öğretmen adaylarında da farklı p değerlerinde aynı sonucu vermektedir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Zihin Haritası Yapım Yöntemine Göre Öğrenme Yaklaşımları

Öğrenme Yaklaşımı	Zihin Haritası Yapım Yöntemi	N	A.Ort.	SS	F puanı	p
Derin Yaklaşım	Kâğıt-Kalem	41	39	4,6	0,622	0,541
	Dijital Ortam	7	37	6,7		
	Her İkisi de	11	39	5,1		
Yüzeysel Yaklaşım	Kâğıt-Kalem	41	22	5,4	2,997	0,058
	Dijital Ortam	7	21	5,2		
	Her İkisi de	11	26	5		

Zihin haritası yapım yöntemi değişkenine göre, öğretmen adaylarının hem derin öğrenme yaklaşımı puanlarının ($p = 0,541 > 0,05$) hem de yüzeysel öğrenme yaklaşımı puanlarının ($p = 0,058 > 0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği Tablo 4 de görülmektedir.

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Mevcut araştırma zihin haritalarının öğrenmeyi sağlayan bir araç olmasını gerekçe göstererek, matematik ve muhasebe öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları ile hazırladıkları zihin haritalarını temel alan bazı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarının öğrenim gördükleri bölüme göre değişmediği görülmüştür. Bu durumun sebebi muhasebe eğitiminin teorik bilgilerle sınırlı olmayıp problem çözme, analitik düşünme ve takım halinde çalışma gibi yetenekleri de içermesiyle (Kaytmaz-Balsarı ve Aslantürk, 2007) matematik eğitimine benzerlik göstermesi olabilir.

Aynı zamanda hem matematik hem de muhasebe öğretmen adaylarının derin öğrenme yaklaşımına eğilimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu Kurnaz (2019) tarafından ortaya koyulan muhasebe eğitimi alan lisans öğrencilerinin yüzeysel öğrenmeye eğilimli oldukları sonucu ile örtüşmemektedir. Bu duruma Kurnaz (2019)'ın çalışma grubunun lisans eğitimi aşamasında olan öğrencilerden oluşması, mevcut araştırmadaki çalışma grubunun ise lisans eğitimini tamamlamış meslek hayatına atılmış öğretmen adaylarından oluşması sebep gösterilebilir.

Araştırmadan elde edilen diğer ise öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarının, hazırladıkları zihin haritalarını temel alan bazı değişkenlere (zihin haritası puanı, zihin haritası yapım yöntemi) göre farklılık göstermediği olmuştur. Öğretmen adaylarına ilgili ders kapsamında zihin haritalarına yönelik olarak kısa süreli bir anlatım gerçekleştirilmiş olması, öğretmen adaylarının zihin haritası yapımını tam olarak içselleştirememiş olmaları bu durumun sebebi olabilir. Bu araştırma kapsamında gerek öğretmen adaylarına gerekse farklı çalışmalarda tercih edilecek farklı çalışma gruplarında, zihin haritalarına yönelik bir araştırma gerçekleştirilmeden önce daha kapsamlı bir eğitim verilmesi gerekli görülmekte ve önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Bati, A. H., Tetik, C., ve Gürpinar, E. (2010). Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği Yeni Şeklini Türkçeye Uyarlama ve Geçerlilik Güvenirlilik Çalışması. Türkiye Klinikleri. Tip Bilimleri Dergisi, 30(5), 1639.

Biggs, J., Kember, D., & Leung, D.Y.P. (2001). "The Revised Two-Factor Study Process Questionnaire: R-SPQ-2F". British Journal of Educational Psychology, 71, 133-149.

Buzan, T. ve Buzan, B. (2015). Zihin Haritaları Yaratıcılığınızı Ortaya Çıkarır Hafızanızı Güçlendirir Hayatınızı Değiştirir, translated by Gürcan Tercanlı, Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Cuthbert, P. F. (2005). The student learning process: learning styles or learning approaches. Teaching in Higher education, 10, 2, 235-249.

D'Antoni, A. V., Zipp, G. P., & Olson, V. G. (2009). Interrater reliability of the mind map assessment rubric in a cohort of medical students. BMC Medical Education, 9(1), 1-8.

Erdem, A. (2017). Mind Maps as a Lifelong Learning Tool. Universal Journal of Educational Research, 5(n12A), 1-7.

Karasar, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara/ Nobel Yayınevi, 1999.

Kaytmaz-Balsarı Ç. ve Aslantürk B. E. (2007), "Kavram Haritaları ve Muhasebe Eğitimi, Yönetim Muhasebesi Uygulaması", XXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya.

Kember, D. ve Harper, G. (1987). Approaches to studying research and itsimplications for the quality of learning from distance education. Journal of Distance Education, 16, 35-46.

Kurnaz, E. (2019). Muhasebe Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Öğrenme Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 12(2), 237-254.

Marton, F. ve Saljo, R.(1976a). On qualitative differences in learning-I outcome and process. British Journal of Educational Psychology, 46, 4–11

Marton, F. ve Saljo, R. (1976b). On Qualıtatıve Dıfferences In Learnıng-II Outcome As A Functıon Of The Learner's Conceptıon Of The Task. British Journal of Educational Psychology, 46 :115–127.

Pressley, M., Van Etten, S., Yokoi, L., Freebern, G., & VanMeter, P. (1998). The metacognition of college studentship: A grounded theory approach. In J. D. D. J. Hacker & A. C. Graesser (Eds.), Metacognition in theory and practice (pp. 347–367). Mahwah, NJ: Erlbaum.

DİJİTAL ÇAĞDA İLETİŞİMSİZLİK: DİJİTAL ZORBALIK

COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE: DIGITAL BULLYING

Dr. Öğr. Üyesi Ensar LOKMANOĞLU
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Sakarya Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Sakarya, TÜRKİYE
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1597-3433

ÖZET

Dijital dönüşüm ile gelecek çağları nasıl olacağı konusunda sürekli düşündüğünüz bu dönemlerde eski çağlardaki fiziksel gücün yerini artık teknolojik gelişmelerle bilgiye bırakmıştır. Eski çağlarda fiziksel güç dengesizliği temeline dayanarak yapılan zorbalık bilgi çağında daha çok duygusal ilişkilere evirilmiştir. Son zamanlarda özellikle internetin ve teknolojik gelişmelerin yarattığı dijitalleşme ile hayatımıza giren ve halk sağlığını olumsuz etkileyen iletişimsizlik türü olan dijital zorbalık konusu bu çalışmada ele alınmıştır.

Günümüzde elektronik iletişim araçları ile yapılan sosyal iletişim yöntemleri teknolojik gelişmelerle sürekli farklılaşmakta ve değişmektedir. Bu değiş ile birlikte farklı demografik özelliklere sahip bireyler etkileşim içinde olmak amacıyla sanal ortamda buluşmakta özellikle çevrimiçi oyunlar, sosyal medya aplikasyonları aracılığı ile internet ortamında siber zorbalık olarak nitelendirdiğimiz davranışlarla karşılaşabilmektedirler.

Geleneksel zorbalıktan farklı unsurları olan siber zorbalığın türleri değerlendirildiğinde ve özellikle bu davranışların internet ortamında sergilendiği dikkate alındığında siber zorbalığı önlemek amacıyla oluşturulacak önerilerin salt hukuki yaptırımdan daha ziyade dijital ortamda kullanılan iletişim teknikleri ve konu ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının (RTÜK-Bilgi Teknolojileri Kurumu vs) birlikte sunacakları eğitimler ile çözümlenmesi daha etkin olacağı değerlendirilmektedir.

Bu durumdan yola çıkarak giderek yaygınlaşan dijital zorbalıkla karşı karşıya gelen bireylerin bunu tanıması, iletişim teknikleri ile bunula baş edebilme yolarını öğrenmesi, hak kayıpları için takip etmesi gereken süreçler hakkında bilgi edinilmesi, dijital zorbalığın bireylerin sosyal yaşantısına olumsuz etkilerinden korumak ve en aza indirebilmek için farkındalığın arttırılması ve siber tuzaklardan korunmasını bilen dijital vatandaşlık bilincinin oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Çağ, Dijital Zorbalık, Dijital İletişim, Dijital Vatandaşlık

ABSTRACT

This is what you are constantly thinking about how the future ages will be with digital transformation. In ancient times, physical power was replaced by technological developments and information. has left. Bullying on the basis of physical power imbalance in ancient times It has evolved into more emotional relationships in its age. Recently, the internet and With the digitalization created by technological developments, it has entered our lives and negatively affected public health. The issue of digital bullying, which is a type of miscommunication that affects

Today, social communication methods made with electronic communication tools are technological. constantly changing and changing with developments. With this change, different demographics Individuals with special characteristics meet in the virtual environment in order to interact, especially cyberbullying on the internet through online games, social media applications

They may encounter behaviors that we describe as When the types of cyberbullying, which have different elements from traditional bullying, are evaluated and especially considering that these behaviors are exhibited in the internet environment, cyberbullying The proposals to be created in order to prevent it are in the digital environment rather than pure legal sanction. communication techniques used and related public institutions and organizations (RTÜK-Bilgi Technologies Institution etc.) will be more effective to solve with the trainings they will offer together. is being evaluated.

Based on this situation, individuals who are faced with increasingly widespread digital bullying to recognize this, to learn communication techniques and ways to deal with it, to learn about the loss of rights. obtaining information about the processes that should be followed, digital bullying Increasing awareness in order to protect and minimize the negative effects of and creating digital citizenship awareness that knows how to protect from cyber traps intended.

Keywords: Digital Age, Digital Bullying, Digital Communication, Digital Citizenship

TASARIM ELEMANI OLARAK EMOJİ KULLANIMININ ANALİZİ: COVİD 19 GRAFİK TASARIM ÇALIŞMALARI ÖRNEĞİ

ANALYSIS OF THE USE OF EMOJI AS A DESIGN ELEMENT: AN EXAMPLE OF COVID 19 GRAPHIC DESIGN STUDIES

Doç. Dr. Engin UĞUR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7831-5449

ÖZET

İki yıla yaklaşan bir süredir dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisine karşı mücadelede toplumun her kesiminin bilinçlendirilmesinin büyük önem taşıdığı görülmüştür. Bilinçlendirmede her türlü iletişim platformu etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle kitle iletişim araçları ile toplumun bilgilendirilmesinde kolay, hızlı ve etkin yapısından dolayı emojiler yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Bilişim teknolojileri, sınırları kaldırarak dünyamızı tek bir yapıya dönüştürmüştür. Ortaya çıkan bu yeni yapıda, yazılı iletişim araçları yetersiz kalmıştır. Toplumların kendine özgü kültürel yapılarından dolayı ufak tefek yüklenen anlamlar açısından problemler yaşanmış olsa da emojiler, ileriye dönük olarak ortak bir iletişim dili olma yolunda hızla ilerlemektedir. Kolay hızlı ve güçlü iletişim yapısı diğer iletişim araçlarına karşı tartışmasız avantaj sağlamaktadır.

Covid 19 a karşı mücadeleyle ilgili ister afiş tasarımı isterse diğer medya çalışmalarında iletilmek istenen mesajın desteklenmesi için genellikle zahmetli görsel hazırlamak yerine kullanımında lisans hakkı gerektirmeyen emojiler tercih edilmektedir. Konuyla alakalı fotoğraf veya illüstrasyon hazırlamak hem maliyetli hem de zaman alıcı olmasından dolayı özellikle profesyonel ekiplerin elinden çıkmayan çalışmalarda emojiler can simidi olarak tercih edilmektedir. Fakat covid 19 ile ilgili veya farklı grafik tasarım çalışmalarında sürekli emoji kullanımı beraberinde algı isteksizliğini getirmektedir. Bu nedenle kullanımda aşırıya kaçmamak gerekmektedir.

Çalışmada, 19 ile ilgili emojiler arasından rastgele seçilen örnekler geçmişten günümüze kadar gelen grafik tasarım kavram ve teknikleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu değerlendirmeler kişisel bakış açısı ile yapıldığı için her türlü farklı görüş ve eleştiriye açıktır.

Anahtar kelimeler: Grafik tasarım elemanı, emoji, covid 19

ABSTRACT

In the fight against the covid-19 pandemic, which has affected the world for almost two years, it has been seen that raising awareness of all segments of society is of great importance. All kinds of communication platforms have been used effectively in raising awareness. Emojis have been widely used, especially because of their easy, fast and effective structure in informing society through mass media.

Information technologies have transformed our world into a single structure by removing borders. In this new structure, written means of communication were insufficient. Although there have been problems in terms of meanings burdened by the unique cultural structures of societies, emojis are rapidly moving towards becoming a common language of communication going forward. Easy, fast and powerful communication structure provides an undisputed advantage over other communication tools.

In order to support the message that needs to be conveyed in the banner design or other media work related to the fight against Covid 19, emojis that do not require a license in their use are usually preferred instead of preparing troublesome images. Because it is both costly and time consuming to prepare photos or illustrations related to the subject, emojis are preferred as a lifeline, especially in studies that do not come out of the hands of professional teams. But the constant use of emoji in covid 19-related or different graphic design works brings with it a reluctance to perceive. For this reason, it is necessary not to overdo it in use.

In the study, randomly selected samples from 19 related emojis were evaluated within the framework of graphic design concepts and techniques from the past to the present Dec. Since these evaluations are made from a personal point of view, they are open to all kinds of different views and criticisms.

Key words: Graphic design element, emoji, covid 19

KÜLTÜREL BİR İMGE OLAN ŞAMAN DAVULU VE SİMGELERİNİN YANSIMALARI

THE SHAMAN DRUM, A CULTURAL IMAGE, AND ITS ICONS

Öğr. Gör. Dr. Tekin BAYRAK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü

ORCİD NO: 0000-0003-1703-6133

ÖZET

Günümüzde ve binlerce yıl öncesindeki Türk toplumlarında müzik kültürü önemli bir yere sahiptir. Kültürel geleneğin nesilden nesile sürekli aktarılması kuşkusuz Türk kültüründe etkisi büyük olan müzik anlayışını ve enstrüman geleneğini de kapsamaktadır. Doğum, ölüm ve ritüellerin vazgeçilmez baş unsuru olan merasimlerde çeşitli müzik enstrümanları kullanılmıştır. Geleneksel ve inançsal açıdan önemli olan bu enstrümanlardan biriside davuldur. Günümüzde gerek Türk toplumlarında ve diğer toplumlarda önemini koruması geleneğin devam ettiğinin bir göstergesi olmuştur.

İlk Türk toplumlarında ve devletlerinde Şamanizm kültürünün temel parçalarından birisi de davuldur. Şaman kültüründe davulu, tedavi edici ruhlarla, koruyucu ve cezalandırıcı ruhlarla, çeşitli ilahi olgularla ve kozmolojik olaylarla ilişkilendirilmiştir. Şaman felsefesinde davul önemli bir ritüel aracı olarak kabul edilmiştir. Seslerin ve müziğin birlikteliği hem bedenin hem de ruhun tedavi edici ritüeli davulla sağlanmıştır. Şaman olarak kabul gören kişinin davulu bu felsefede büyük öneme sahiptir. Ses çıkarmasına ilaveten üzerinde yer alan simgeler ritüele ruhani bir etki katmakta ve büyülü bir ortam sağlamaktadır. Şamanın ritüel sırasında yaşadığı olguları ve deneyimlerini davula sembolik aktarırken farklı materyallerle desteklemiştir. Geçmişten geleceğe somut birer delil olarak kabul edilen davullar ve simgeleri bu kültürü çözümlemede önemli bir etken olmuştur. Farklı formlarda olabilen şaman davulları zamana göre ve bölgeye göre değişimlere uğramış olsa da ruhani bir ritüel aracı olarak kullanılma amacını hep korumuştur.

Çok çeşitli kompozisyonların bulunduğu, farklı figürlere yer verildiği davul etrafında ve yüzeylerinde insan, hayvan, doğal nesneler ve simgelerin birleştirilerek doldurulduğu görülmektedir. Bu çalışmada da Şamanizm kültüründe vazgeçilmez bir enstrüman olan davul ve davul üzerinde yer alan simgelerin önemine dikkat çekilerek ilgili literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şaman, Davul, Sembol, Ritüel.

ABSTRACT

Music culture has an important place in Turkish societies today and thousands of years ago. The continuous transfer of cultural tradition from generation to generation undoubtedly includes the musical understanding and instrument tradition, which have a great influence in Turkish culture. Various musical instruments were used in ceremonies, which are indispensable elements of birth, death and rituals. One of these traditional and religiously important instruments is the drum. Today, its importance both in Turkish and other societies has been an indicator of the continuation of the tradition.

One of the basic parts of Shamanism culture in the first Turkish societies and states is the drum. In shamanic culture, the drum is associated with healing spirits, protective and punishing spirits, various divine phenomena, and cosmological events. The drum has been accepted as an important ritual tool in shamanic philosophy. The unity of sounds and music is provided by the drum, the therapeutic ritual of both the body and the soul. The drum of the person who is accepted as a shaman has great importance in this philosophy. In addition to making a sound, the symbols on it add a spiritual effect to the ritual and provide a magical environment. While transferring the facts and experiences of the shaman to the drum, he supported them with different materials. Drums and their symbols, which are accepted as concrete evidence from the past to the future, have been an important factor in analyzing this culture. Although shaman drums, which can be in different forms, have changed according to time and region, they have always preserved their purpose of being used as a spiritual ritual tool.

It is seen that people, animals, natural objects and symbols are combined and filled around and on the surfaces of the drum, where there are various compositions and different figures are included. In this study, it is aimed to contribute to the relevant literature by drawing attention to the importance of the drum and the symbols on the drum, which is an indispensable instrument in the culture of Shamanism.

Keywords: Shaman, Drum, Symbol, Ritual.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ŞAMANİZM'DEN ETKİLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

ITS EFFECTS FROM SHAMANISM IN TURKISH CULTURE AND ITS REFLECTIONS TODAY

Öğr. Gör. Dr. Tekin BAYRAK

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü

ORCİD NO: 0000-0003-1703-6133

ÖZET

Bilinen Türk kültürü binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Günümüze kadar farklı bilim dalları tarafından ortaya çıkarılan somut deliller bunun en önemli göstergesi olmuştur. Balkanlardan Orta Asya'ya, Sibirya'dan Anadolu'ya ve birçok Dünya coğrafyasında (konar-göçer ve yerleşik hayat düzeninde) varlıklarını sürdürmüşler ve kültürlerin her bölgeye taşımışlardır. Türklerin kökenleri ve yaşadığı yerler için birçok tahmin vardır. M.Ö. binlerce yıldır yaşadığı sanılan orta Asya Türkleri için ön-Türkler veya Proto-Türkler olarak adlandırılmıştır. Ön-Türkler avcı ve savaşçı bir kavim olarak bilinmektedir. Doğu Türkistan'da, Tanrı ve Altay dağları civarlarında göçebe hayat süren ön-Türkler yayılmacı bir politika izlemiştir

Yaşam sürdükleri her dönemde ve coğrafyada kültürlerini benimsetmiş ve diğer kültürlerle etkileşimde bulunmuşlardır. İlk Türk toplumlarının inanç sisteminde önemli bir rol oynayan Gök Tanrı inancı ve Şamanizm anlayışı yaşamlarında önemli etken olmuştur. Gündelik yaşamlarına bu inançsal etkiler tüm Türk toplumlarınca benimsenmiş ve gündelik yaşamlarında uygulamaya devam etmişlerdir.

Türk kültüründe Şamanizm'in ruhlar âlemi etkileşiminde olan ve animistik özellikler doğrultusunda yaşam süren yapısı, günümüze kadar bir tartışma konusu olmuştur. Şamanizm'in bir din veya inanç sistemi ya da bir yaşayış tarzı olup olmadığı çoğu bilim tarafından çözümlenmeye çalışılmaktadır. İlk yaşam belirtilerinden günümüze kadar Gök tanrı inancı ve sonrasında varlığı kabul edilmiş birçok din (İslamiyet'te dâhil) inanışında kültürel olarak Şamanizm'den etkilerin varlığını göstermesi dikkat çekici olmuştur. Bu bağlamda Şamanizm'in aslında bilinen bir din veya inanç sistemi olmadığı hemem hemen her dini inanışa etkisini yansıtan bir gelenek ve kültürel bir ritüel olarak yansıdığı anlamını yüklemek daha doğru olacaktır.

Bu çalışmada da Türk kültüründe önemli bir etkisi olan Şamanizm'in yansımaları ele alınarak ilgili literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Şamanizm, İnanç.

ABSTRACT

Known Turkish culture has a history of thousands of years. The concrete evidence unearthed by different branches of science until today has been the most important indicator of this. From the Balkans to Central Asia, from Siberia to Anatolia, and in many world geographies (in the nomadic and settled life order), they have continued their existence and carried cultures to every region. There are many estimates for the origins and places of residence of the Turks. B.C. It is called the Proto-Turks or Proto-Turks for the Central Asian Turks who are thought to have lived for thousands of years. The Proto-Turks are known as a hunter and warrior tribe. Proto-Turks, who lived a nomadic life in East Turkestan, around the God and Altai mountains, followed an expansionist policy.

In every period and geography they lived, they adopted their culture and interacted with other cultures. The belief in the Sky God and the understanding of Shamanism, which played an important role in the belief system of the first Turkish societies, became an important factor in their lives. These religious influences on their daily lives have been adopted by all Turkish societies and have continued to be applied in their daily lives.

The structure of shamanism in Turkish culture, which interacts with the spirit world and lives in line with animistic features, has been a subject of discussion until today. Whether shamanism is a religion or belief system or a way of life is tried to be analyzed by most sciences. From the first signs of life to the present day, it has been remarkable that the belief in the Sky god and the beliefs of many religions (including Islam) that have been accepted afterward, show the existence of cultural influences from Shamanism. In this context, it would be more accurate to assume that shamanism is not actually a known religion or belief system, but is reflected as a tradition and a cultural ritual that reflects its influence on almost every religious belief.

In this study, it is aimed to contribute to the relevant literature by considering the reflections of Shamanism, which has an important effect on Turkish culture.

Keywords: Turkish Culture, Shamanism, Faith.

GASTRONOMİK ÜRÜN OLARAK KAHVE VE KAHVE KÜLTÜRÜ

COFFEE AND COFFEE CULTURE AS A GASTRONOMIC PRODUCT

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇEKİÇ
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
ORCID No: 0000-0001-7375-1866

ÖZET

Gastronomi turizmi farklı toplumların mutfak kültürlerini tanıma, deneyimleme ve kıyaslama isteği duyan kişilerin tercih ettiği alternatif bir turizm çeşididir. Gastronomik birikimin metalaşmasından beslenen bu turizm çeşidi, spesifik mutfak uygulamalarına sahip destinasyonların sürdürülebilirliklerine ve kalkınmalarına da katkı sağlamaktadır. Günümüzde gastronomi turizminin sağladığı avantajlardan faydalanmak isteyen destinasyonlar, mutfak kültürlerini tanıtmak ve pazarlamak adına bazı girişimlerde bulunmaktadır. Söz konusu girişimlerin başında ise gastronomi temalı ürün geliştirme çalışmaları ile genel ya da ürün bazlı tanıtım faaliyetleri gelmektedir. Bu çalışma kahvenin ve kahve etrafında oluşan kültürel pratiklerin metalaşma ve gastronomik ürüne dönüşme sürecini irdelemek ve tespitlerde bulunmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ilgili alan yazın, yazılı basın ve web siteleri ayrıntılı bir şekilde taranmış; kahvenin fiziksel ve kültürel özelliklerine yönelik bilgiler derlenmiştir. Bu işlemin ardından kahve ve kahve kültürü gastronomik ürünün boyutları üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma kahveyi gastronomik bir ürün olarak merkeze alan küresel kahve etkinliklerinin belirlenmesi ve mukayeseli bir analize tabi tutulmasıyla sonlandırılmıştır. Yapılan analizler neticesinde gastronomik ürün olarak kahve ve kahve kültürünün turizm pazarlaması açısından önemli bir argüman olduğu ve bu argümandaki devinim ve değişimin gün geçtikçe arttığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Gastronomik Ürün, Gastronomi Turizmi, Kahve, Türk Kahvesi.

ABSTRACT

Gastronomy tourism is an alternative type of tourism preferred by people who want to know, experience and compare the culinary cultures of different societies. This type of tourism, fed by the commodification of gastronomic accumulation, also contributes to the sustainability and development of destinations with specific culinary practices. Today, destinations that want to benefit from the advantages of gastronomic tourism make some attempts to promote and market their culinary cultures. At the beginning of these initiatives are gastronomy-themed product development studies and general or product-based promotional activities. This study is designed to examine the process of commodification of coffee and coffee culture and its transformation into a gastronomic product. In this context, first of all, the relevant literature, print media and websites were scanned in detail; Information on the physical and cultural characteristics of coffee has been compiled. After this process, coffee and coffee culture were evaluated on the dimensions of the gastronomic product. The research was concluded with the determination and comparative analysis of global coffee activities that center coffee as a gastronomic product. As a result of the analyzes made, it has been revealed that coffee and coffee culture as a gastronomic product is an important argument in terms of tourism marketing and the movement and change in this argument is increasing day by day.

Keywords: Gastronomy, Gastronomic Product, Gastronomy Tourism, Coffee, Turkish Coffee.

AKDENİZ İLÇESİNDEKİ (MERSİN) KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI ÜZERİNE COĞRAFİ DEĞERLENDİRMELER

GEOGRAPHICAL ASSESSMENTS ON URBAN TRANSFORMATION APPLICATIONS IN THE MEDITERRANEAN DISTRICT (MERSIN)

Dr. Öğr. Üyesi Nadire KARADEMİR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
ORCİD No: 0000-0002-5850-0580
Şeyma NACAR
Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Bölümü, (Sorumlu Yazar), ORCİD No: 0000-0002-1009-5838
Prof. Dr. Ersin Kaya SANDAL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,

ORCİD No: 0000-0002-6969-1570

ÖZET

Kentler karmaşık ve dinamik yapıda olan yerleşim birimleridir. Bu dinamik yapıları nedeniyle de kuruldukları günden beri sürekli olarak bir değişim içinde olmuşlardır. Şehirler 19. yüzyıldan günümüze kadarki süreçte hızlı bir kentleşme süreci yaşamıştır. Değişen şartlar ve ihtiyaçlar dâhilinde mekân her defasında farklılaşmış, gerektiğinde ise biçim ve ilişkileri gerçekleştirecek şekilde yeniden planlanmıştır. Dünya genelinde insanların kent merkezleri kabul edilen alanlara sosyokültürel, eğitim ve ekonomik nedenlerden ötürü göç ettiği bilinmektedir. Plansız şekilde yapılan göçler çarpık kentleşmeye yol açarak zamanla büyük bir sorun haline gelmiştir. Kentte yaşanan sorunlara çözüm olarak ise kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya konulmaktadır.

Kentsel dönüşüm; kentsel mekânın ve o mekânda yaşayan insanların kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını değiştiren ve kentsel alandaki mevcut sorunları çözmeyi hedefleyen uygulamalardır. Bu uygulamalar fiziksel ve toplumsal çöküntü alanları haline gelen kent parçalarında ekonomik canlılığı yeniden sağlayacak stratejileri geliştirmeyi ve böylece kentsel refah ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Kentsel dokudaki özelliklerin değişim ihtiyacının karşılanması önem arz etmektedir. Akdeniz ilçesindeki birkaç mahallede göçlerden dolayı meydana gelen çarpık kentleşme sorunu belirgin şekilde görülmektedir. Bu olumsuz durum ve şartların iyileştirilmesi için kentsel dönüşüm uygulamaları başlatılmıştır. Bu çalışmanın amacı, kentsel dönüşüm konusuna açıklık getirmek ve Akdeniz ilçesi sınırları içerisinde yer alan Çay, Barış ve Bahçe mahallelerinde gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerini incelemektir.

Çalışmada Akdeniz ilçesinde uygulanan ve uygulanması planlanan kentsel dönüşüm projeleri detaylı olarak analiz edilmiş, kentsel dönüşüm kapsamında yapılan çalışmalar temel

alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak çok sayıda literatür incelemesi yapılmıştır. Akdeniz ilçesi kentsel altyapı sorunları fazla, ancak gelişme ve ilerleme potansiyeli yüksek bir kenttir. İlçede sosyal, ekonomik, çevresel ve yapısal tüm kararları içeren plan ve projelerin tanımlandığı, kentsel hizmetlerin ve kentteki yaşam kalitesinin arttığı, sorun çözücü bir bakış açısıyla planlama yaklaşımının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Kentsel Dönüşüm Uygulamaları, Akdeniz İlçesi, Mersin.

ABSTRACT

Cities are complex and dynamic settlements. Due to these dynamic structures, they have been in a constant change since the day they were founded. Cities have experienced a rapid urbanization process from the 19th century to the present. The space has always been differentiated within the changing conditions and needs, and has been re-planned to realize the form and relations when necessary. It is known that people around the world immigrate to areas considered urban centers for sociocultural, educational and economic reasons. Unplanned migrations have led to sprawly urbanization and have become a major problem over time. Urban transformation projects are being implemented as a solution to the problems experienced in the city.

Urban transformation; These are applications that change the cultural and socio-economic structure of the urban space and the people living in that space and aim to solve the existing problems in the urban area. These practices aim to develop strategies that will restore economic vitality in urban areas that have become areas of physical and social depression, and thus increase urban welfare and quality of life. It is important to meet the need for change in the characteristics of the urban fabric. In a few neighborhoods in the Akdeniz district, the problem of unplanned urbanization due to migration is clearly visible. The problem of unplanned urbanization due to migration is evident in a few neighborhoods in the Akdeniz district. Urban transformation practices have been initiated to improve these negative situations and conditions. The aim of this study is to clarify the issue of urban transformation and to examine the urban transformation projects realized in Çay, Barış and Bahçe neighborhoods within the boundaries of Akdeniz district.

In the study, the urban transformation projects implemented and planned to be implemented in the Akdeniz district were analyzed in detail, and the studies carried out within the scope of urban transformation were evaluated in basic sub-titles. In accordance with the purpose of the study, many literature reviews have been made. Akdeniz is a district with many urban infrastructure problems, but with a high potential for development and progress. It is thought that a planning approach should be developed with a problem-solving perspective, in which plans and projects containing all social, economic, environmental and structural decisions are defined in the district, urban services and the quality of life in the city increase.

Keywords: Urbanization, Urban Transformation Applications, Akdeniz District, Mersin.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden beri kentler üzerinde fiziksel, kültürel ve ekonomik boyutta değişimler meydana getirmiştir. Kentler sanayi faaliyetleriyle birlikte hız kazanarak bugün en büyük değişimin meydana geldiği beşeri ortamlar olmuştur.

Çok yönlü ve dinamik yapıları nedeniyle geçmişten bu yana sürekli olarak bir değişim gösteren kentler, bu değişim sürecinde hızlı ve kontrolsüz göç hareketlerinin varış noktaları olduklarından, başta konut sorunu olmak üzere birçok sorun ile karşı karşıya kalırlar (Karadağ ve Mirioğlu, 2012). Çeşitli sebeplerden dolayı zaman içerisinde kentin fiziksel yapısının bozulması veya terk edilen yerleşim yerlerinin eski haline getirilmesi için yapılan çalışmalar kentsel dönüşüm olarak ifade edilmektedir (Aydın ve Çamur, 2016). Kentsel dönüşüm, çok kapsamlı bir kavram olmasına karşın, bünyesinde kentsel yenileme, iyileştirme, sağlamlaştırma, yeniden canlandırma kavramlarını da içerecek şekilde kullanılmaktadır (Erzene, 2013). Kentsel Dönüşüm, planlama bağlamında bir süredir öne çıkan çeşitli kavramlar arasında önemli bir yer tutmaktadır (Aksu, 2007).

Tarihin ilk dönemlerinde kurulan kentlerin karşı karşıya kaldığı problemler nüfus yoğunluğunun düşük olması sebebiyle ciddi boyutlara ulaşmamıştır (Akyüz, 2021). Ancak kentlerin zamanla çökerek ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmesi sebebiyle özellikle sanayi devrimi sonrasında kentsel dönüşüm kavramı daha çok gündeme gelmeye başlamıştır (Ayik, 2014). Bu kavram özellikle plansız ve kontrolsüz biçimlenmiş kentler ve metropoliten alanlar söz konusu olduğunda başlangıçta olumlu anlamlarla yüklü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kontrolsüz mekânsal büyümenin özellikle kentli yoksul sınıflar açısından olumsuz yaşama ve barınma koşullarını yarattığı bilinmekte ve kentsel dönüşüm projelerinin bu alanlarda belirli iyileşmeler sağlayacağı düşünülmüştür (Kurtuluş, 2012). Kentsel dönüşüm uygulamalarının ilk işaretleri 19. yüzyılın ortasında görülmüştür. Londra'nın gecekondu alanlarındaki olumsuz şartlar 1850'lerde hayırseverler tarafından fark edilmiş ve sosyal konutların yapımı için harekete geçilmesine sebep olmuştur. Paris kentinde Haussmann tarafından 1851-1873 yılları arasında kamulaştırma, geniş alanlar ortaya çıkarmak için mevcut yapıların yıkılması şeklinde kentsel yenileme metotları uygulanmıştır (Zengin, 2021).

Kentsel dönüşüm projeleri bütün dünyada olduğu gibi Türkiye 'de de yasalaştırıcı söylemler eşliğinde kapitalizmin küresel çapta kentsel alanların metalaşması ve pazardaki aktörlerin güç-rekabet ilişkilerine bağlı olarak oluşmuştur (Kurtuluş, 2012). Kentsel ekonomik eşitsizlik ekonomik düzenin üstündeki "kazanan hepsini alır" ölçüsüzlüklerinin ve en alttaki daimi trajedinin bir ürünü olarak görülür (Florida, 2018). İnsanın en temel ihtiyaçlarından birisini yani konut sorununu diğer adıyla barınma ihtiyacını da karşılayabilecek çözümlerden biri olan bu projeler, kentsel eşitsizliğe yol açmadan uygulama alanı bulabilmelidir (Koçak ve Tolanlar, 2008). Türkiye'de kentlerin ilk dönüşüm sürecindeki nitelikli çalışmalar yirminci

yüzyılın ilk yarısında gecekondulaşmayla başlamıştır. Süreç anlatılırken her dönem için geçerli olan göç ve kentleşme olgusunun da göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir (Erzene, 2013). Türkiye´de sanayi sektöründe istihdam edilen nüfusun sonraki aşamalarda ailelerinin hatta akrabalarının da kente gelmesi şeklinde işleyen süreç çok hızlı ve denetimden uzak kentlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Karadağ ve Mirioğlu, 2012). Mersin kenti deniz kıyısına koşut gelen, doğu-batı aksı ile dağlara yaylalara giden bir dikey kuzey-güney aksı arasında gelişmiştir. Yerleşim planı, bölgenin hava sıcaklığı ve nem durumu göz önünde bulundurulup denizden dağ eteklerine doğru uzanan cadde ve sokaklar düzenlenerek yapılmıştır (Kakız, 2018). Mersin'de yaşanan en temel sorunların başında ise çarpık kentleşme gelmektedir. Göç ve plansız kentleşmenin etkisiyle kaçak yapılaşma oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Akdeniz ilçesinde yer alan mahallelerde bu sorun daha net görülmektedir (Erjem, 2009). Sözü edilen bu sorunların mekânsal boyuttaki olumlu-olumsuz etkileri araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Kentsel dönüşüm fiziksel, ekonomik, sosyo-kültürel olarak işlevini tamamlamış ve çöküntü haline gelmiş kent parçalarının yenilenerek kente kazandırılması anlayışıdır. Bu anlayış ile birlikte kentsel dönüşüm çoğunlukla, kentte bozulan ve çöküntüye uğrayan düşük gelirli insanların yaşadıkları sosyal ve mekânsal sorunların görüldüğü alanlarda uygulanmaktadır (Kakız, 2018). Kentsel dönüşüm projelerinin en önemli aşamalarından biri, düzenlenecek bölgenin önce mevcut durumunun saptanmasıdır. Mevcut durumun saptanması ise, düzenlemeye esas oluşturacak verilerin toplanması ve analizini içerir. Burada söz konusu olan iş, mekânsal ve sözel bilgileri içeren coğrafi verinin toplanması, belirli bir düzende organize edilmesi ve analizidir (Aksu, 2007).

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, kentsel dönüşüm konusunda Mersin ilinin Akdeniz ilçesine bağlı olan Çay, Barış ve Bahçe Mahallelerindeki Kentsel Dönüşüm Projeleri´ni inceleyerek çalışmalara yardımcı olacak sonuçlar ortaya çıkarmaktır. Bu mahallelerin çalışma alanı olarak seçilme nedeni, Akdeniz ilçesinde uygulanmış ve devam eden ilk kentsel dönüşüm projeleri olmasıdır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının kentsel mekândaki etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışma içerisinde kentsel dönüşüm olgusu detaylı şekilde anlatılmıştır. Çalışma alanının mevcut fonksiyonel kullanımı, ihtiyaçlara cevap verip vermediği, proje alanındaki nüfusun kentsel dönüşüm konusundaki yaklaşımları ve konutların durumu hakkındaki sorulara cevap aranmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi toplama aşamasında yerli ve yabancı kaynakların araştırılması, ilgili kurumlardan elde edilecek olan rapor, bilgi ve belgelerin incelenmesi yer almaktadır. Kentsel dönüşüm konusunda uluslararası alanda yapılan çalışmaların incelenmesi, ulusal örnekler arasında karşılaştırma yapılması, sorunların ortaya konulması hedeflenerek çeşitli kriterlerin ekonomik ve sosyal boyuttaki gelişimlerinin konuya

etkisi de değerlendirilmiştir. Gerek Mersin kenti, gerekse Akdeniz ilçesindeki mahallelere dair mekânsal veriler ArcGIS 10.5 programı aracılığıyla haritalandırılmıştır. Akdeniz ilçesinde uygulanan ve uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projeleri coğrafi bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. ÇALIŞMA ALANININ COĞRAFİ YAPISI

Mersin ilinin dört merkez ilçesinden biri olan Akdeniz´in doğusunda Tarsus, batısında Yenişehir, kuzeyinde Toroslar, güneyinde ise Akdeniz yer almaktadır. İlçenin coğrafi konumu 36° 48′ 43,5708” Kuzey ve 34° 38′ 29,3244” Doğu boylamları arasındadır (Şekil 1). 2020 yılında 259.381 kişi olan Akdeniz nüfusunun 131.889 (%50,85)´u erkek, 127.492 (%49,15) kişisi ise kadındır. 1.783 km^2 ile Mersin´in en küçük yüzölçümüne sahip ilçeleri arasındadır. Akdeniz, ticari hacmi bakımından Türkiye'de ilk 5 büyük ilçe arasındadır. Türkiye'nin en büyük limanı olan Mersin Limanı da bu ilçede bulunmaktadır (URL 1).

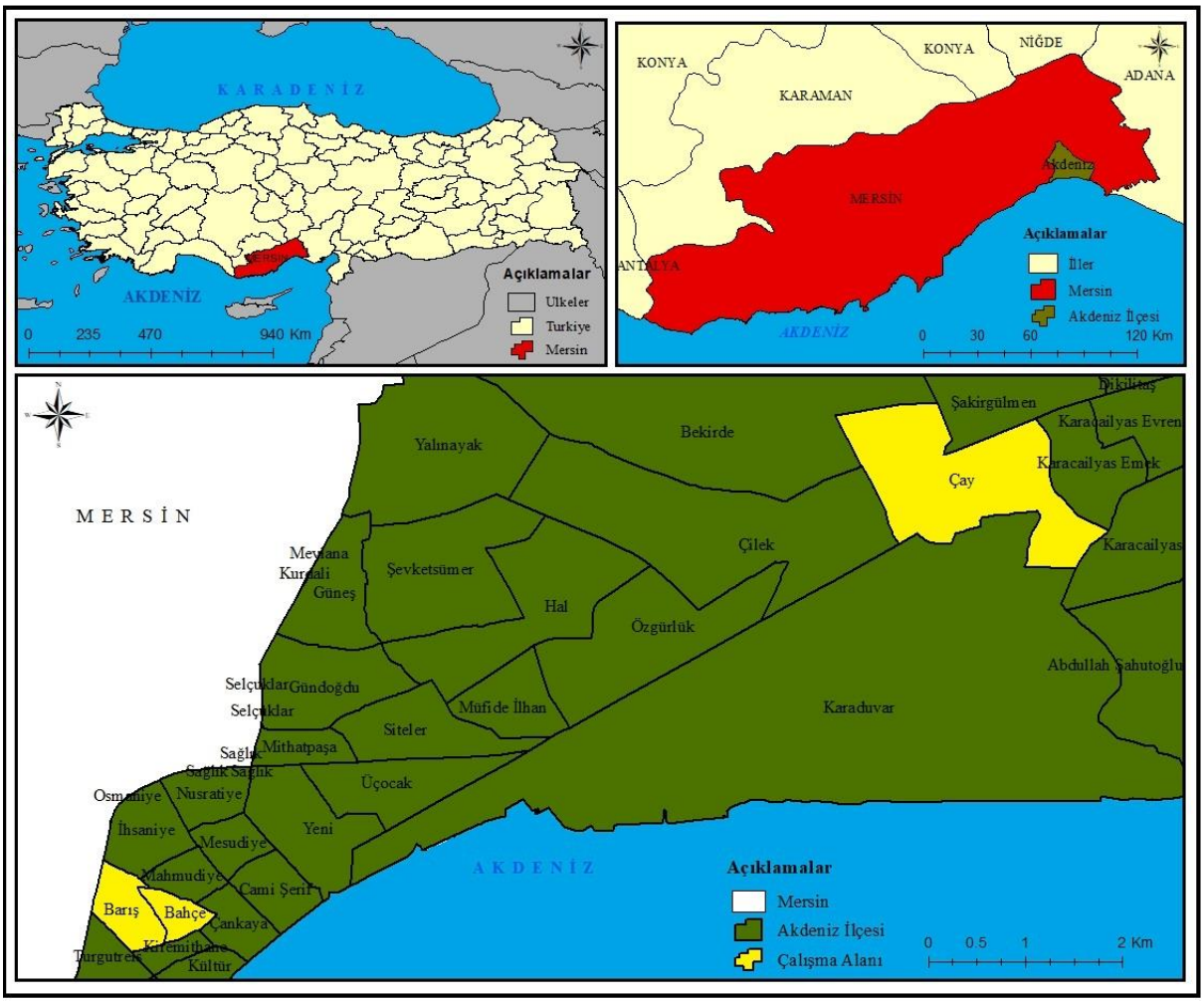

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Akdeniz ilçesinin güneyi ve orta bölümü düz ve düze yakın alanlarla kaplı iken, kuzey ve kuzeybatısı yükseltinin etkisi ile dağlık kütlelerle çevrelenmiştir. 2 m´den başlayıp 799

metreye kadar çıkan ilçenin denizden ortalama yükseltisi 230 m´dir. İlçe yüzölçümünün 304 km^2'lik kısmı düz arazi üzerine kurulmuştur (Şekil 2). İlçeye bağlı köylerde yer yer engebeli arazi yapısı görülmektedir. Akdeniz iklim özelliğine sahip olan ilçede, yazlar sıcak ve kurak kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Söz konusu olan ilçenin arazisi genel olarak tarıma elverişli alanlar ile kaplıdır (URL 1).

İlçenin %80'i 0-100 metre aralığındaki kıyı düzlüğü olarak tanımlanan alan üzerinde yer almaktadır. İlçede dağlık bölgeye, geçiş alanlarına ve yaylalara çok az rastlanılmaktadır. Alanın geneli düzlüklerden oluşmuş ve bununla birlikte kıyıdan kuzeye doğru gidildikçe eğimli alanlara rastlanılsa da bu alanlar toplam alan içerisinde oldukça az yer kaplamaktadır (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015) (Şekil 2).

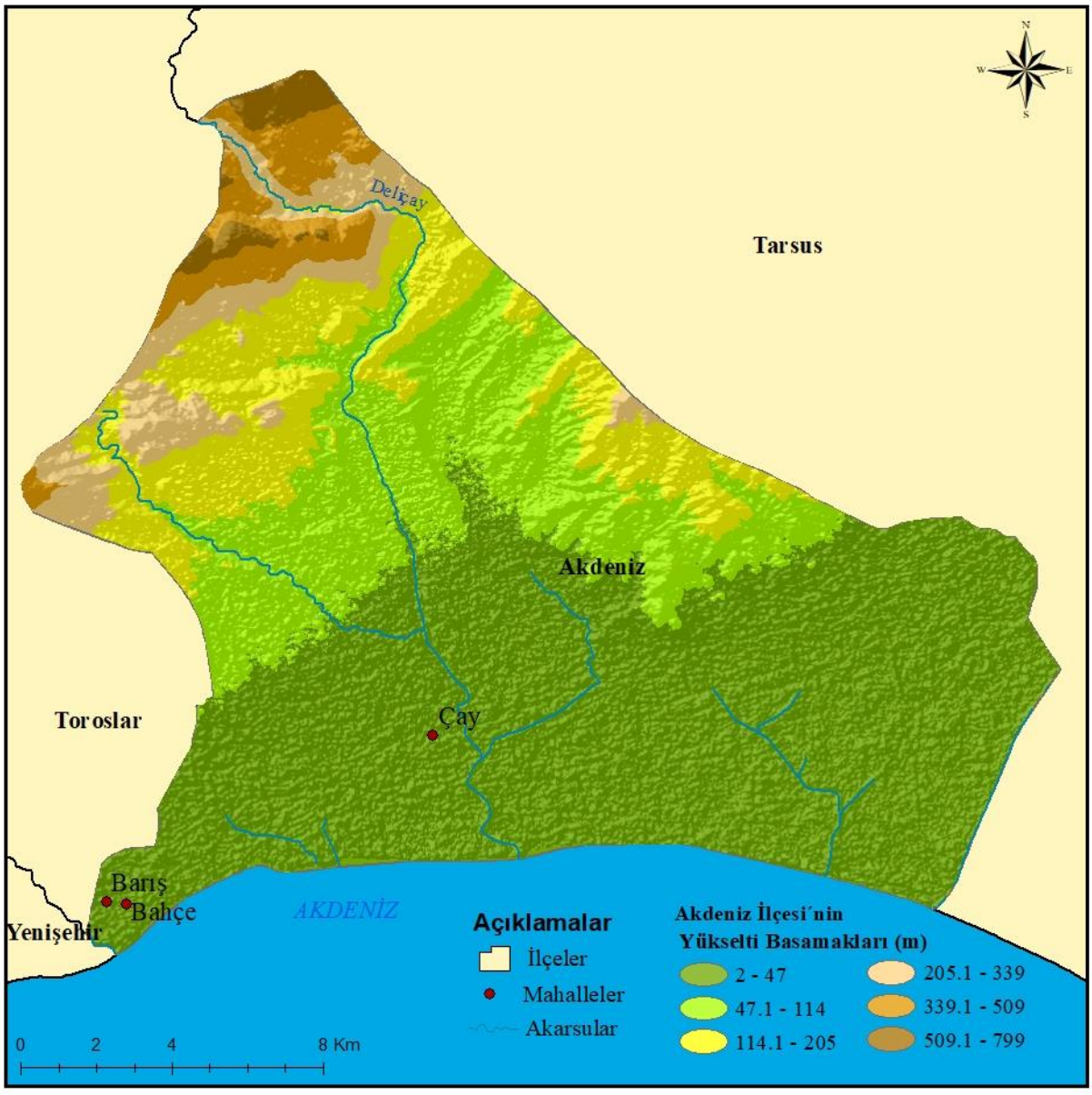

Şekil 2. Akdeniz İlçesi´nin Fiziki Haritası.

Mersin´in Akdeniz, Toroslar, Yenişehir ve Mezitli olmak üzere dört merkez ilçesi bulunmaktadır. Bu dört merkez ilçe arasında en geniş yüzölçümüne sahip olan ilçesi Akdeniz´dir. İlçe Türkiye´nin güneyinde, doğu Akdeniz havzasında Akdeniz'e kıyısı olan güneşlenme potansiyeli yüksek bir kenttir. Akdeniz, Toroslar, Yenişehir ve Mezitli İlçeleri 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı çalışmalarında; hem üst ölçekten gelen hedefler doğrultusunda alt ölçek plan kararlarını yönlendirmek, hem de yerel ölçekten gelen dinamiklerin üst ölçekli kabullerle eşgüdümünü kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Nazım ve uygulama imar planının hazırlanması imar faaliyetleri arasında yer almaktadır. Akdeniz ilçesi ve yakın çevresinde mevcut imar planları var olan yapılaşmayı onaylamaktan öteye gidememiştir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015; Sandal ve Adıgüzel, 2021) (Şekil 3).

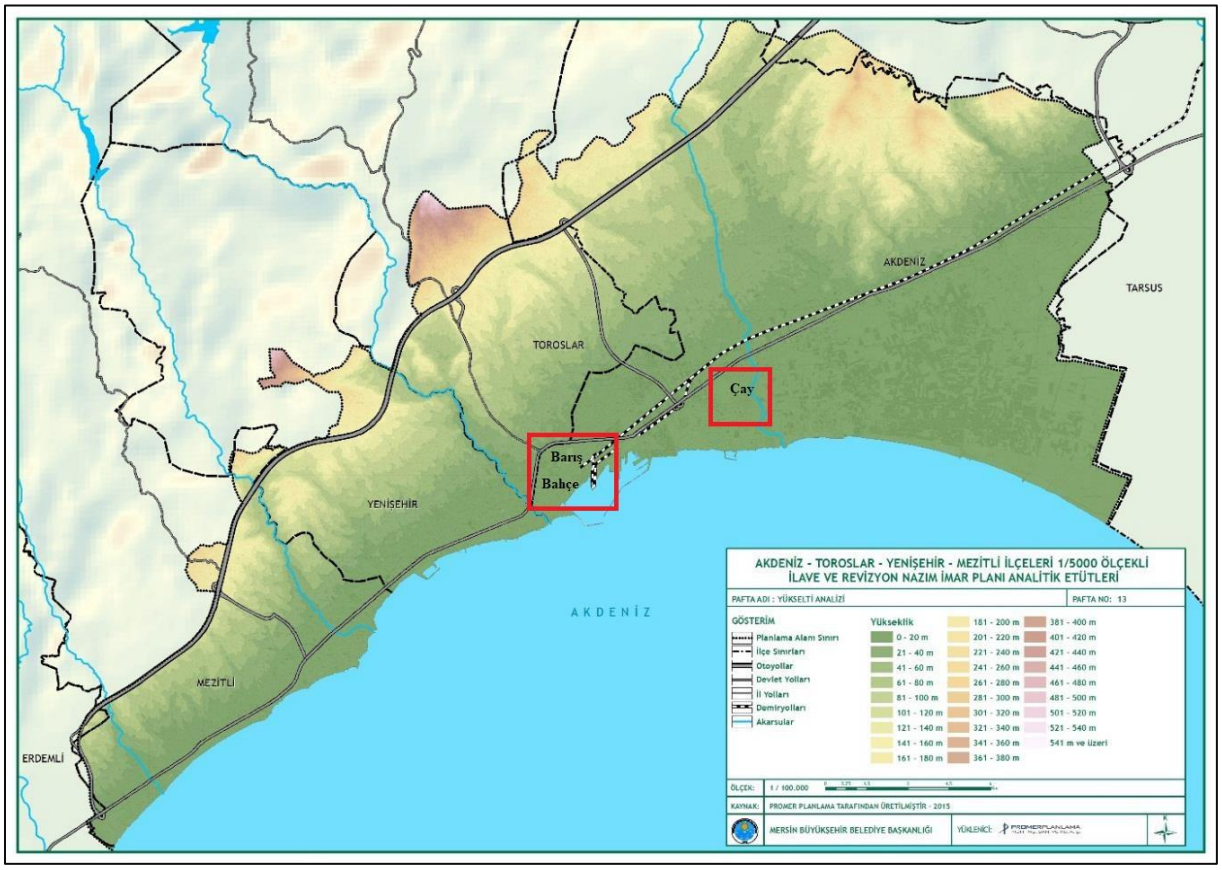

Şekil 3. Akdeniz, Toroslar, Yenişehir ve Mezitli İlçelerinin 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Analitik Etütleri (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015).

4. AKDENİZ İLÇESİNDEKİ KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI

Akdeniz ilçesi gerek erken dönem yapılarının çokluğu gerekse nüfusun yoğun olması nedeniyle, kent deformasyonunun en yoğun olduğu ilçelerden biridir. İlçe kentsel dönüşüm konusunda Mersin´de en çok talep gören alandır. Merkez ilçe olması ve yapılaşmanın yoğun olması Akdeniz ilçesine olan ilgiyi de arttırmaktadır.

Akdeniz ilçesinin kent yapılanmasında geleneksel mimarinin yerini özellikle 1980'lerden sonra çok katlı binalar almıştır. Ancak bu beraberinde kentte önemli yapılaşma sorunlarını yaratmış, kent formundaki denetimsizliğin yanı sıra kentleşmede ciddi aşırılıklar yaşanmıştır. Denizin hemen kıyısında yirmi katı aşan yapılaşmalar kentte yaşamı zor hale getirmiştir (Adıyeke ve Adıyeke, 2004) (Şekil 4). Kentlerin karşılayamayacağı ölçüde gerçekleşen yoğun göç nüfus artışıyla beraber düzensiz çarpık yapılaşmaya yol açmıştır. En yüksek hanehalkı büyüklüğü Güneydoğu'dan yüksek oranda göç alan ilçelerden biri olan Akdeniz ilçesinde olup, hanehalkı büyüklüğü 4,11 kişidir ve bu oranla Mersin ili hane halkı büyüklüğünün (3,50) üstünde bir değere sahiptir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015). Kentin nüfus olarak büyümesi de dönüşüm dinamiklerini belirleyen faktörlerdendir.

Şekil 4. Akdeniz İlçesi Kent Merkezinin 2005 Yılına Ait Bir Görünümü (Ünlü, 2007).

5393 sayılı Belediye Kanununda, kentsel dönüşümle ve çeşitli boyutlarıyla ilgili hükümler ve düzenlemeler bulunmaktadır. Bu hükümler ve düzenlemeler arasında "Arsa ve Konut Üretimi" başlıklı 69. Madde ile "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı" başlıklı 73. Madde yer almaktadır. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanunla ise, muhtemel bir doğal afet durumuna karşı mevcut haliyle depreme dayanıksız ve sağlıksız konutlara karşı sağlıklı, güvenli ve sürdürülebilir kentsel dönüşümün yapılması amacına yönelik esaslar belirlenmektedir (Daşkıran ve Ak, 2015).

Akdeniz İlçesine bağlı Çay Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi 26 Şubat 2020 tarihinde Altyapı ve Çevre Düzenlemesi yapım işi 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 19. maddesine göre ihale edilmiştir (URL 6). Bahçe ve Barış Mahalleleri kentsel dönüşüm proje alanı ile ilgili olarak; 6 Ocak 2021 tarih ve 31356 sayılı Resmi Gazetede 3355 Karar Sayısı ile 3,75 hektarlık uygulama alanı "Riskli Alan" ilan edilmiştir. 26 Ağustos 2021 tarih ve 31523 sayılı Resmi Gazete'nin 4178 sayılı kararı ile 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27'nci maddesince de Bahçe ve Barış mahallelerini kapsayacak şekilde olan alana acele kamulaştırma kararı verilmiştir (URL 1).

4.1. Çay Mahallesi (Ataş Yerleşkesi)´nde Yerinde Kentsel Dönüşüm

Çay Mahallesi Akdeniz ilçe merkezine 5,3 kilometre uzaklıkta, Mersin şehir merkezine ise yaklaşık 6 kilometre uzaklıktadır. Çay mahallesinin 2020 yılı toplam nüfusu 12.302 kişidir. Bu nüfusun 6.135 (%49,9)'i erkek, 6.167 (% 50,1) 'si ise kadındır. Akdeniz ilçesine bağlı Çay mahallesinin bağlı olduğu belediye büyükşehir statüsündedir. Çay Mahallesi´nin kuzeyinde Bekirde, kuzeydoğusunda Şakirgülmen, doğusunda Karacailyas Emek, güneydoğusunda Karacailyas, güneyinde Karaduvar, batısında ise Çilek Mahallesi yer almaktadır (Şekil 5).

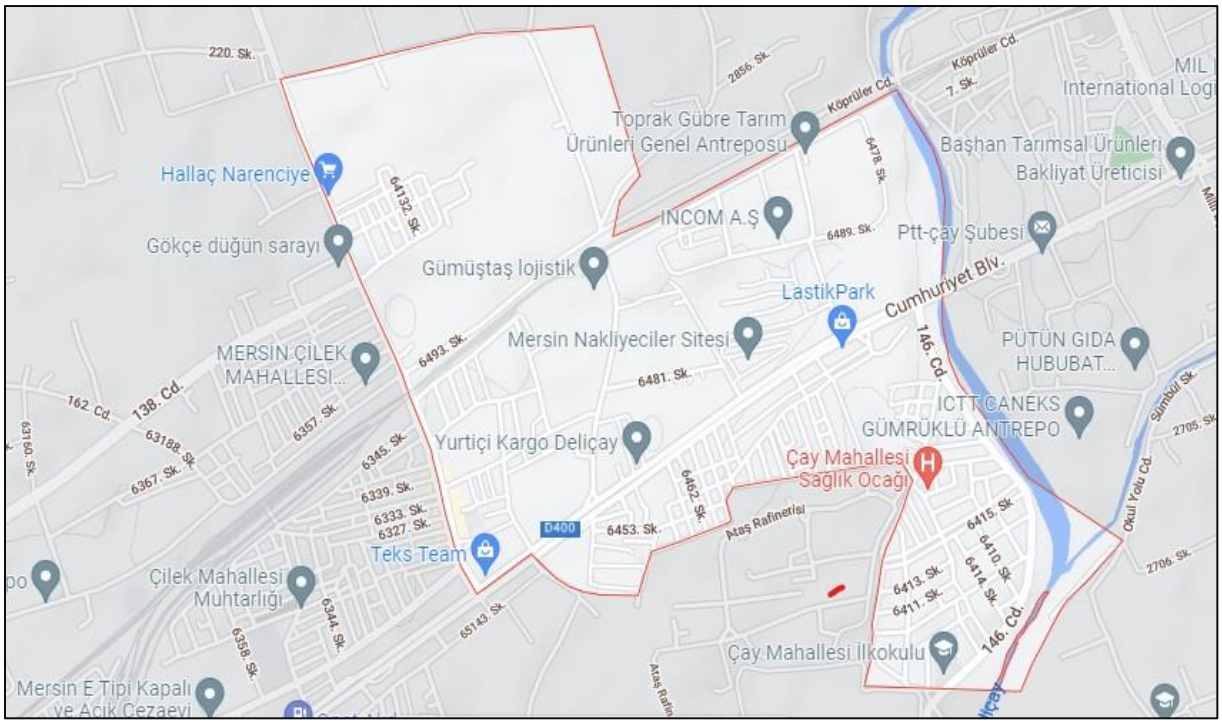

Şekil 5. Çay Mahallesinin Google Maps Görüntüsü (URL 3).

Akdeniz ilçesine göçün yoğunluk kazanması sonucunda konut sorunu ortaya çıkmıştır. Bu konut sorunu, 1960'ların başından bu yana gecekonduların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gecekondulaşma eğilimi özellikle 1990'lar sonrası Doğu ve Güneydoğu illerinden yaşanan zorunlu göçlerle hız kazanarak limanın kuzeydoğusundan Müftü Köprüsü'ne kadar uzanan Çay mahallesinde yoğunluk kazanmıştır (Kakız, 2018).

Akdeniz ilçesindeki Çay Mahallesinde uygulanan kentsel dönüşüm projesi bitme aşamasında olan tek proje olduğu için ayrıca önem arz etmektedir. Proje alanı konum itibariyle kentin gelişmekte olan orta bölümünde yer almaktadır. Akdeniz İlçesi Çay Mevkiinde 56.650 m² arazi üzerine tasarlanan proje, toplamda 73.165 m² kapalı inşaat alanına sahiptir. 14 adet konut bloğu, 6 adet ticaret + konut karma blok, Ticaret Merkezi ve 600 kişilik Cami olmak üzere toplamda 22 bloktan oluşan projede toplam 429 adet 3+1 ve 2+1 konut ayrıca 44 adet ticari birim bulunmaktadır (URL 5). Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) 2020 yılında Çay Mahallesi'nde hayata geçirilen "Yerinde Kentsel Dönüşüm Projesi "nin ilk etabı büyük ölçüde tamamlanmıştır. TOKİ´nin Çay Mahallesi'ndeki büyük bir hızla devam eden projesinin kaba inşası 6 ay sürmüştür. Proje bittiğinde 32 iş yeri, otoparkları, 14 dönümlük yeşil alanı, camisi, deniz manzarası ve doğalgazıyla modern bir yerleşim alanına

dönüşmüş olacaktır. Yoğun olarak dar gelirli vatandaşların yaşadığı Çay Mahallesi´nde yapılan konutlarla fiziksel görünüm büyük ölçüde değişecektir. Dönüşümün ikinci etabında ise 262 daire inşa edilerek konut sayısının 678'e çıkarılması düşünülmektedir (URL 1) (Şekil 6).

Şekil 6. Çay Mahallesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanından Bir Görünüm (Zengin, 2021).

Kentsel dönüşüm uygulama biçimleri arasında yenileme, sağlıklaştırma, koruma, yeniden canlandırma, yeniden geliştirme, düzenleme, temizleme ve boşlukları doldurarak geliştirme yer almaktadır. Yerinde dönüşüm kentsel dönüşümün bir kolu olarak afet riskli alanlarında bulunan riskli yapıların yıkılıp yerine yeniden deprem ve güncel olan imar mevzuatına göre inşa edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Yerinde kentsel dönüşüm projesi olması sebebiyle Çay Mahallesi´ne yapılan konutlar orada oturan halk için tahsis edilmiştir. Bu kentsel dönüşüm sürecindeki birincil amaç yerinde dönüşümü gerçekleştirmektir (Şekil 7). Yerinde dönüşümün mümkün olmadığı durumlarla karşılaşıldığında ise en yakın ve olası yerlerde bulunan rezerv alanları değerlendirilmektedir (Sarı vd., 2019).

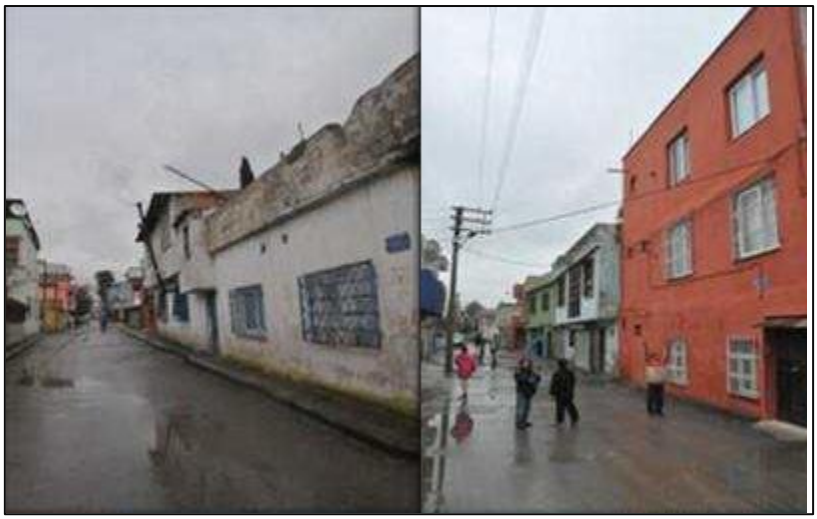

Şekil 7. Çay Mahallesindeki Yapılaşmanın Görünümü (Levent ve Özel, 2015).

4.2. Barış Mahallesi´nde Yerinde Kentsel Dönüşüm

Barış Mahallesi Akdeniz ilçe merkezine 3 kilometre uzaklıkta, Mersin şehir merkezine ise yaklaşık 3 kilometre uzaklıktadır. Barış mahallesinin 2020 yılı toplam nüfusu 5.520 kişidir. Bu nüfusun 2.759 (%50)' u erkek, 2.761 (%50)'i kadındır (TÜİK, 2021). Akdeniz ilçesine bağlı olan Barış mahallesinin yer aldığı belediye büyükşehir statüsündedir. Barış Mahallesi´nin kuzeyinde Turgut Türkalp ve İhsaniye, doğusunda Mahmudiye ve Bahçe, güneyinde Kiremithane, batısında Turgutreis, kuzeybatısında ise Alsancak, Demirtaş ve Turunçlu Mahalleleri yer almaktadır (Şekil 8).

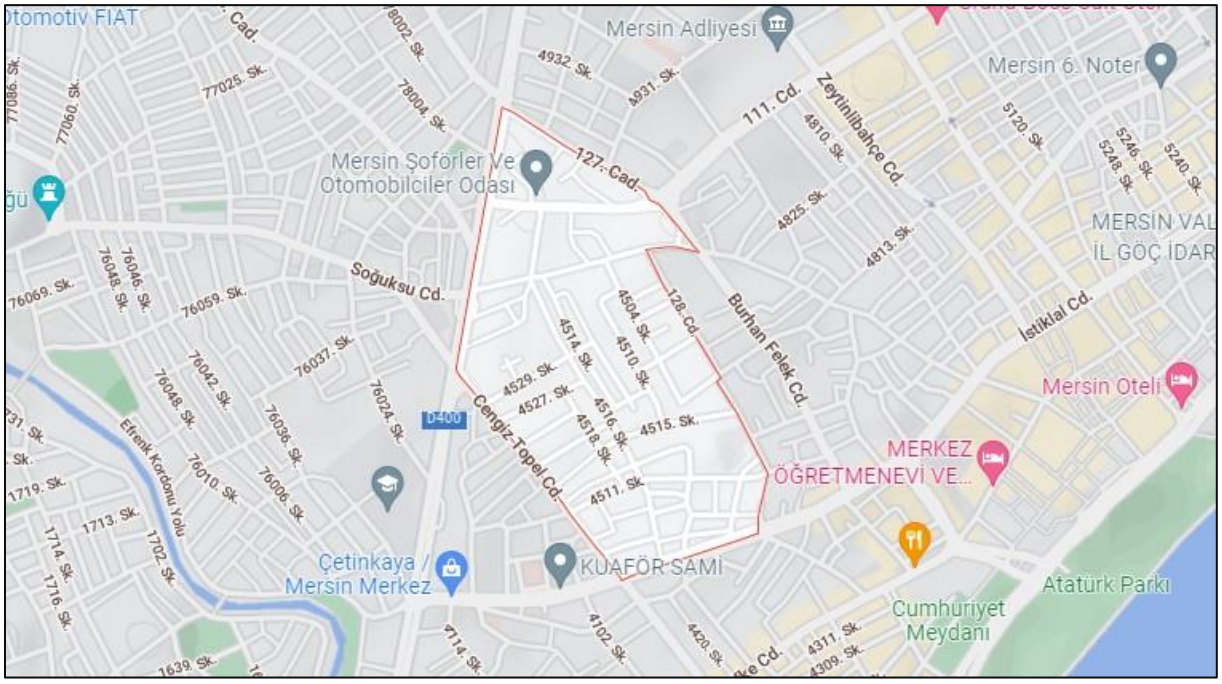

Şekil 8. Barış Mahallesinin Google Maps Görüntüsü (URL 3).

Mersin'in merkez ilçesi Akdeniz´e bağlı olan Barış Mahallesi'nde başlatılan kentsel dönüşüm projesi bölge sakinlerince memnuniyetle karşılanmıştır. Barış Mahallesi'nde mahalle sakini vatandaşların %87'si ile arsa bazında anlaşma sağlanmış ve TOKİ'ye tapu devir işlemlerinde %62'ye ulaşılmıştır. Takas veya nakit anlaşma sağlanıp evlerini boşaltan mahallesi sakinlerine kira yardımları yapılmıştır. TOKİ tarafından yürütülen proje ile ayrıca 45 dükkân, cami, kreş ve kültür merkezi gibi yaşam alanları oluşturulacaktır. Çay Mahallesi'nin ardından Mersin kent merkezinde yer alan ve kentin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Barış Mahallesi'nde gerçekleşen kentsel dönüşüm projesi ile Mersin´in büyük ölçüde değişeceği düşünülmektedir (URL 1).

Mersin'in merkez ilçesi Akdeniz´de yer alan Çay Mahallesi'nin ardından Barış ve Bahçe mahallelerini kapsayan 'Yerinde Kentsel Dönüşüm Projesi'ne 2021 yılının Eylül ayı itibariyle başlanmıştır. TOKİ tarafından, Bahçe ve Barış mahallelerinde 37.533 m^2'yi kapsayan 1. etap kentsel dönüşüm projesi kapsamında 415 konut, 50 dükkân, kültür merkezi, birer cami, kreş ve ticaret merkezi gibi sosyal-kültürel donatı alanlarıyla birlikte altyapı ve çevre düzenleme işlerinin yapılması planlanmıştır (URL 1) (Şekil 9 ve 10).

Şekil 9. Barış Mahallesinden Bir Görünüm (URL 1).

Şekil 10. Barış Mahallesi Kentsel Dönüşüm Alanından Bir Görünüm (Kakız, 2018).

4.3. Bahçe Mahallesi´nde Yerinde Kentsel Dönüşüm

Bahçe Mahallesi Akdeniz ilçe merkezine 2 kilometre uzaklıkta, Mersin şehir merkezine ise yaklaşık 3 kilometre uzaklıktadır. Bahçe mahallesinin 2020 yılı toplam nüfusu 3.639 kişidir. Bu nüfusun 1.795 (% 49,3)' i erkek, 1.844 (%50,7)' ü ise kadındır (TÜİK, 2021). Akdeniz ilçesine bağlı olan Bahçe mahallesinin yer aldığı belediye büyükşehir statüsündedir. Bahçe Mahallesi´nin doğusunda Mahmudiye, güneydoğusunda Çankaya, güneyinde Kiremithane, batısında ve kuzeyinde Barış Mahallesi yer almaktadır (Şekil 11).

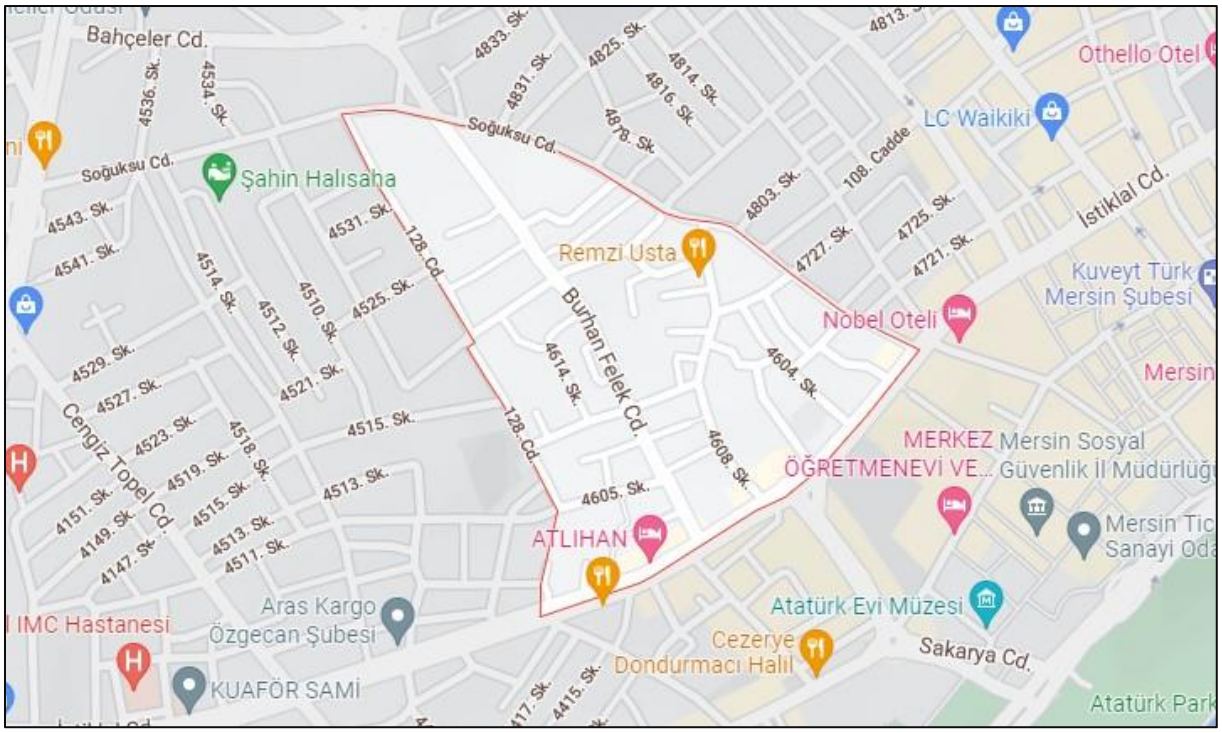

Şekil 11. Bahçe Mahallesinin Google Maps Görüntüsü (URL 3).

Bahçe mahallesi Mısır, Suriye ve Lübnan'dan gelen tarım işçilerinin kurduğu bir Fellah (Arap) mahallesidir. Mahalledeki konut tipleri arasında bazı farklılıklar vardır. Mahalle huğ (çalı, çamurdan üzeri sazlıkla örülen evler) ev ve çardaklardan nadiren taş evlerden oluşmakta, mahalle halkı geçimlerini bahçecilik ve meyvecilik ile sağlamaktadır (Şekil 12) (Güler, 2017). Kentsel dönüşüm çalışması yapılmak istenen Bahçe Mahallesi fiziksel açıdan kötü bir görünüm ortaya koymaktadır. Bu alanda yaşayan halkın %28,7'si mahallenin fiziksel görüntüsünden memnunken, %71,3'ü memnun olmadığını belirtmiştir (SAMER, 2015). Yıkılmaya yüz tutmuş ve tehlike arz eden bu eski yerleşim alanının hem kent estetiği açısından hem de vatandaşların sağlığı açısından dönüşüm projelerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

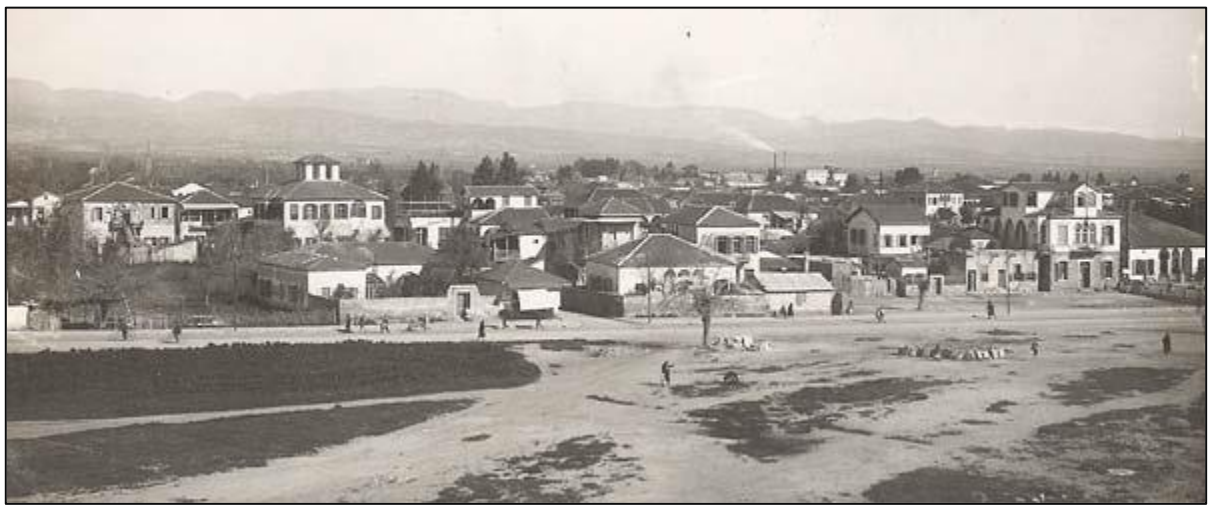

Şekil 12. Bahçe Mahallesinin 19. Yüzyılın Sonlarına Ait Bir Görünümü (Ünlü, 2007).

2015 yılında Mersin'in Akdeniz İlçesi´nde yer alan Bahçe Mahallesinde herhangi bir doğal afet meydana gelmeden iki katlı bir bina kendiliğinden yıkılarak beş kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Bu olay sonrasında kent merkezinin eski mahallelerinde kentsel dönüşüm projelerinin önemi konuşulmaya başlanmıştır. Alanın çevresi incelendiğinde depreme dayanıksız, sağlıksız ve riskli yapıların yer aldığı tespit edilmiştir (URL 2) (Şekil 13).

Şekil 13. Bahçe Mahallesi Kentsel Dönüşüm Uygulama Alanından Bir Görünüm (Kakız, 2018).

2015 yılında Akdeniz Belediyesi ile Siyasal ve Sosyal Araştırma Merkezi (SAMER)´nin Bahçe ve Barış mahallelerinde yaptıkları anket çalışmasında Araştırma grubunun %2,8'i bina yaşını bilmediğini belirtmişken, %4'ü 6-10 yaş aralığı, %2,8'i 11-15 yaş aralığı, %8,4'ü 16-20 yıl yaş aralığı, %14,1'i 21-25 yıl yaş aralığı, %16,6'sı 26-30 yıl yaş aralığı, %16,6'sı 31-40 yıl yaş aralığı ve %34,7'si ise 40 yıldan daha fazla bina yaşına sahip olduğunu belirtmiştir. Bahçe ve Barış mahallelerinde yaşayan halkın %45,5'i kiracı olduğunu, %54,5'i kiracı olmadığını ve bir şekilde mülkiyette söz sahibi olduğunu belirtmiştir (SAMER, 2015). Kentsel dönüşüm uygulama süreçlerinde, özellikle tahliye ve yıkım aşamasında, mülkiyet durumu oldukça önem arz etmektedir. Kentsel dönüşüm uygulama sahasında kiracıların fazla olması tahliye ve sonraki aşamalar için süreci zorlaştırmaktadır. Çünkü kiracıların konutlarını seçme nedenleri arasında çoğunlukla ikamet ettikleri mahallelerde uygun ev bulabilmeleri yer almaktadır. Bahçe ve Barış mahallesinde yaşayan halk farklı

yerlere taşınma durumunda gelir seviyelerine uygun konut bulmakta zorluk yaşayacaklarını düşündükleri için kentsel dönüşüm alanını terk etmeme konusunda ısrarcı olmaktadır. Bu durumda kentsel dönüşümü güçleştirmekte ve kentsel dönüşüm sürecini uzatmaktadır (Kakız, 2018) (Şekil 14 ve 15).

Şekil 14. Bahçe ve Barış Mahallelerini Kapsayan Alandan Bir Görünüm (URL 1).

Şekil 15. Bahçe ve Barış Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Proje Alanından Bir Görünüm (URL 1).

Bahçe ve Barış Mahallelerinde yaşayan halkın %38,2'si kentsel dönüşümün yaşam koşullarını iyileştireceğini, %36,1'i konut alanlarının daha sağlıklı olacağını, %24,9'u sosyal çevrenin değişeceğini, %13,1'i yeni iş alanlarının açılacağını, %12,2'si ise herhangi bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Kentsel dönüşüm uygulama sahasında yaşayan yerel halk sosyal, ekonomik ve kentsel sorunlarının giderileceğine yönelik beklenti içinde olduğunu ve kentsel dönüşüm projesinin gerçekleşmesi durumunda kentsel yaşam kalitesinin artacağını düşünmektedir. Hane halkının aylık gelir durumuna bakıldığında ise büyük çoğunluğunun düşük ve orta gelir seviyesindeki insanlardan oluştuğu bilgisine ulaşılmıştır (SAMER, 2015).

Dönüşüme yönelik Nazım ve Uygulama İmar Planlarının ana kararlardan bağımsız olarak üretilmesi mümkün değildir. Kentsel dönüşüm planlarının ulaşım, kullanım durumu, yoğunluk değerleri vb. kararlarıyla uyumlu olması ve yakın çevresindeki plan kararlarıyla bütünlük sağlayacak nitelikte olması zorunludur (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015) (Şekil 17).

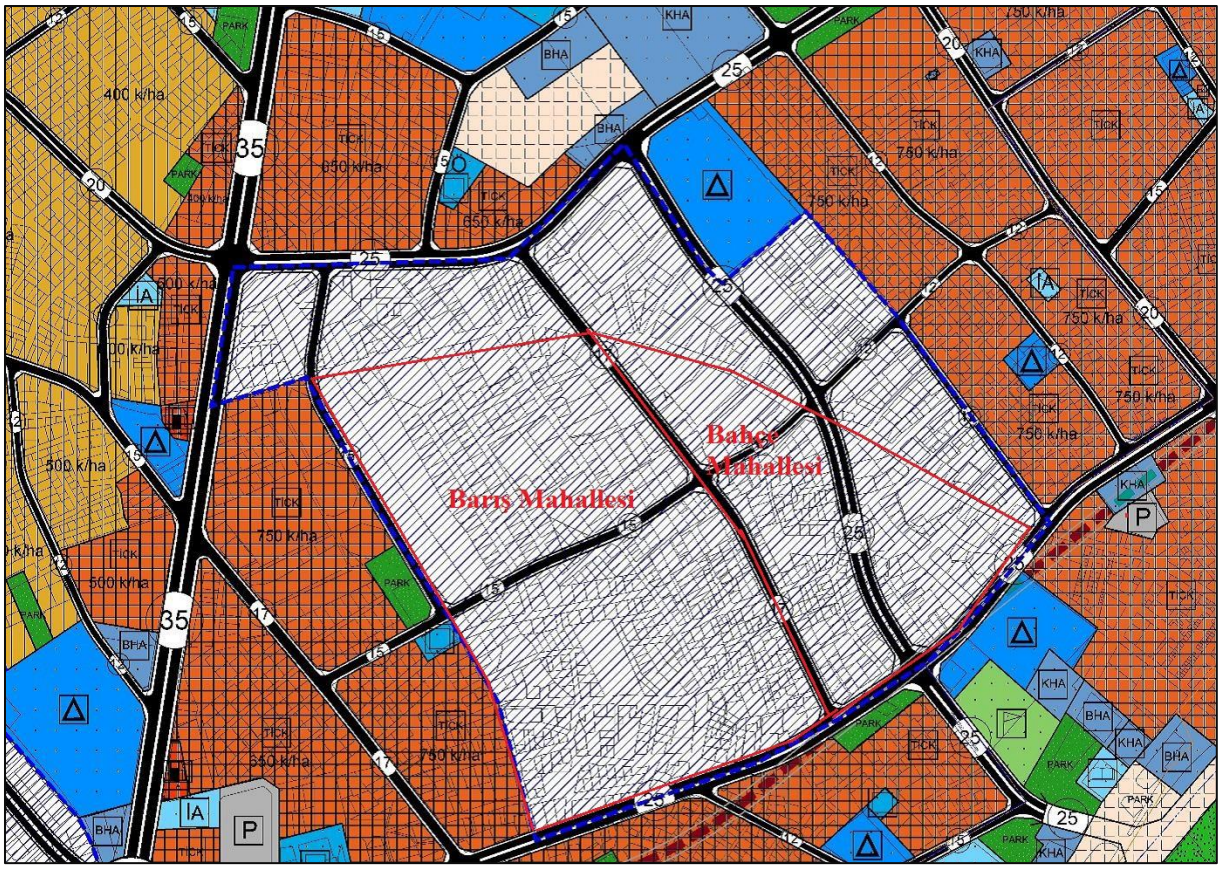

Şekil 17. Bahçe ve Barış Mahalleleri Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2015).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile hızla değişen değerler kentleri etkilemekte ve özellikle mimari alanda ortaya çıkan yeni yapım teknolojiler ile ilgili pek çok alan ise kendini yenilemekte ve değiştirmektedir. Kentlerin karşılayamayacağı ölçüde meydana gelen göç, nüfus artışı, imar mevzuatı ile şehircilik ve planlama ilkelerine tezatlık teşkil eden yapılaşma düzensiz çarpık kentleşmeye yol açmaktadır. Bu kentleşme süreci kentsel altyapı alanlarının, ulaşım ve güvenliğin yetersizliği gibi sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Şehirlerde yaşanan bu sorunlara çözüm olarak kentsel dönüşüm uygulamaları başlatılmaktadır.

Kentsel dönüşüm, farklı nedenlerden dolayı zamanla niteliğini kaybederek köhneleşmiş ve çöküntü alanı haline gelmiş kentsel alanların ekonomik, sosyal, mekânsal ve çevresel koşullarına uzun süreli olarak bir çözüm sağlayıp dönüştürerek tekrardan kente kazandırmayı amaçlamaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile Akdeniz ilçesinin sosyal ve mekânsal sorunlarının tespit edilip eksikliklerinin giderilerek mevcut sorunların çözülmesi istenilir. Bu uygulamalar kentin sorunlarına etkin ve etkili bir çözüm sunarak bu sorunların büyümesinin önüne geçecek şekilde strateji geliştirmesi açısından önemlidir. Akdeniz ilçesi için yararlı kentsel dönüşümü gerçekleştirebilmek planlamada bütüncül bir yaklaşımın sergilenmesine bağlıdır. Mahalleler hızlı bir yapılaşma süreci yaşamaktadır. Ancak bu yapılaşmanın bütüncül planlamalar çerçevesinde yürütülmesi büyük önem arz etmektedir.

Bunun için de yerel yöneticilerin kendilerine tanınan yetki, sorumluluk ve kaynakları en etkin biçimde kullanmaları gerekmektedir. Doğanay ve Keskin (2018)´in Aksaray´da uygulanan kentsel dönüşüm projelerini konu aldığı çalışmalarında yerel yönetimlerin özel sektör ile bütünleşik ve eşgüdümlü çalışarak yönlendirici olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum kentsel dönüşümün doğru bakış açısıyla gerçekleştirilmesi gerektiği noktasında benzer çalışmalar olduğunu göstermektedir.

Çalışma alanını oluşturan Akdeniz ilçesinde kentsel dönüşümün fiziksel ve ekonomik boyutu olduğu kadar sosyal boyutu da vardır. Uygulama alanının sınır tespitinin ardından, detaylı mevcut durum analizleri yapılarak sosyal ve fiziki yapı incelemeleri yaşayanların beklenti ve istekleri ile birlikte ele alınmalıdır. Bozdağ vd. (2011)´ın İnegöl kenti üzerine yaptıkları çalışmada alanın ihtiyaçları ile yaşayanların beklentilerinin birbiriyle örtüştüğünü ve yapılacak kentsel dönüşüm içerikli bir düzenlemenin sosyal yapının beklentilerine cevap oluşturacak nitelikte olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durum paydaşların beklenti ve isteklerinin birbiriyle uyumlu olması gerektiği noktasında çalışmayı destekler niteliktedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında süreç boyunca hak sahiplerine bilgi verilmelidir. Açıklık ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda doğru bilgi, belge ve görüşler paylaşılmalıdır. Kentsel dönüşüm projelerinde bir diğer sosyal aktör olan kiracıların hakları kesin olarak belirlenerek mağdur olmalarına izin verilmemelidir.

Aydın ve Çamur (2016)´un çalışmalarında Türkiye´de uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin sadece fiziki yapıyı değiştirmek olarak algılandığı ve bu eksikliğe yapılan çalışmalar ile çözüm önerileri getirilerek dile getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışmada da kentsel dönüşümün yapıldığı alanda yaşayan halkın projeye dâhil edilerek dönüşüm sürecinde başarıya ulaştıran önemli aktörler olduğu belirtilmiştir. Bu durumda çalışmalardaki önermelerin benzer olduğunu göstermektedir.

Sontay ve Selim (2021)´in Kocaeli´ni konu aldığı çalışmasında kentsel dönüşüm uygulamalarının kent merkezine yenilikçi ve nitelikli yapılar kazandırmayı hedeflemesinin yanı sıra yaşanacak doğal afetler sonucunda oluşacak can ve mal kayıplarının önlenmesi için de çözüm önerileri getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Akdeniz ilçesindeki kentsel dönüşümde mikro alanlara odaklanılmış ve dönüşüm ağırlıklı olarak fiziksel bir yenilenme şeklinde olmaktadır. İlçede kentsel dönüşümün yerleşmelerin fiziksel yapısı açısından bir ihtiyaç olduğu ve yoğun göç almasına bağlı olarak gecekonduların alansal olarak yayılmış olması, kente yapılacak olan yapıların bu sorunlara çözüm sunması açısından önemlidir.

Kentsel dönüşüm konusunda çıkarılan kanunlar içerisinde bu çalışmada da değinilmiş olan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu yer almaktadır. Çay Mahallesi 5393 sayılı Belediye Kanunun 73. Maddesinde geçen “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı (KDGPA)” başlığı altında dönüştürülmüştür. Barış ve Bahçe Mahalleleri ise “riskli alan” ilan edilerek 6306 sayılı kanun kapsamında acele kamulaştırılma kararı alınarak dönüşüm süreci başlatılmıştır.

Akdeniz İlçesinde yer alan Barış ve Bahçe Mahallerinde afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi fikri, soylulaştırma ile birlikte dar gelirli grupları yerinden etmemelidir.

Kentsel dönüşüm, rant isteğine dayalı projeler haline getirilerek toplumun eşitsizliğine yol açmamalıdır. Kentin sürekli değişen yapısı içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap vererek kentin etkin bir biçimde kullanılmasıyla gereksiz yayılmanın önüne geçileceği düşünülmektedir. Duman (2015)´ın İstanbul´u konu alan çalışmasında kentsel yenileme veya afet riskli alan ilan edilerek uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin mekân yatırımcılarına maksimum mali fayda sağladığı vurgulanmıştır. Akdeniz ilçesinde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri üzerine verilen önermelerin Duman (2015)´ın çalışmasında ortaya konulan bulgu olarak verilmesi, çalışmaların ortak bir görüşü ifade ettiği görülmektedir.

Çalışma alanını oluşturan Akdeniz İlçesi´nin problemlerini ve potansiyellerini daha yakından inceleyebilmek için çevresini kent ölçeğinde ele almak olumlu sonuç verecektir. Çalışmada yapılan analizler ve incelenen makaleler çerçevesinde Çay Mahallesinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde vizyon ve stratejinin kritik öneme sahip olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Adıyeke, N. ve Adıyeke, N. (2004), "Modernleşmenin doğurduğu kent: Mersin", Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss. 69-88.
2. Aksu, A. (2007), "Kentsel Dönüşümde Coğrafi Bilgi Sistemi Kullanılması - Üsküdar İlçesi Örnek-Esatpaşa-Ünalan Mahalleleri Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi Ve Fotogrametri Mühendisliği, ss: 146.
3. Akyüz, E. (2021), "Farklı Boyutlarıyla Kent ve Kentleşme", Paradigma Akademi, ss: 295, İstanbul.
4. Aydın, H. A. ve Çamur, Ö. (2016), "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Başarılı Dünya Örnekleri: Danbara, Solidere, Rio De Janeiro", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6. Cilt, 1. Sayı, ss: 53-68.
5. Ayik, U. (2014), "Mekânsal Ve Toplumsal Yansımalarıyla Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Projelerine Coğrafi Bakış: Fikirtepe Örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, ss: 124.
6. Bozdağ, A. İnam, Ş. ve Durduran, S. S. (2011), "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşım Bursa (İnegöl) Kenti Örneği", Selçuk Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Harita Mühendislik Bölümü, ss: 124-139.
7. Daşkıran, F. ve Ak, D. (2015), "6306 Sayılı Kanun Kapsamında Kentsel Dönüşüm", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:13, Sayı:3, ss: 264-288.
8. Doğanay, S. ve Eskin, B. (2018), "Aksaray İli Kentsel Dönüşüm Uygulamaları", Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 4, ss: 45-54.
9. Duman, B. (2015), "Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Çalışması", Yıldız Teknik Üniversitesi, Enformatik Bölümü, Megaron Dergisi, 10 (3), ss: 410-422.
10. Erjem, Y. (2009), "Mersin'de Göç Kentleşme ve Sosyal Problemler", Mersin Valiliği Yayınları, Mersin.

11. Erzene, Ş. (2013), "Kentsel Dönüşüm Ve Uygulanabilirliği İle İlgili Bir Yöntem Yaklaşımı", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, ss:145.
12. Florida, R. (2018), "Soylulaştırma Eşitsizlik ve Seçkinler Şehri İle Gelen Yeni Kentsel Kriz", Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul.
13. Güler, H. (2017), "Mersin Kentinde Mahalle Olgusundaki Değişim Süreci" Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, ss: 52.
14. Kakız, S. (2018), "Mersin'in Akdeniz İlçesinde Kentsel Dönüşüm: Bahçe, Barış, Mahmudiye Ve Turgutreis Mahalleleri Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, ss: 105.
15. Koçak, H. ve Tolanlar, M. (2008), "Kentsel Dönüşüm Uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar Örnekleri)", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi C.X ,S II, s: 397-415.
16. Kurtuluş, H. (2012), "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı: 53, 3-4, ss: 102.
17. Levent, S. Y. ve Özel, L. (2015), "Bir Kentsel Mücadele Kazanımı Olarak Ataş Lojman Yerleşkesinin Dünü, Bugünü ve Yarını", Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokyumu "Müdahale, Mücadele Ve Planlama", Karadeniz Teknik Üniversitesi, ss: 1-14.
18. Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2015), "Akdeniz – Toroslar – Yenişehir – Mezitli İlçeleri 1/5000 Ölçekli İlave Ve Revizyon Nazım İmar Planı", Mersin Büyükşehir Belediyesi, ss: 94.
19. Ünlü, S.T. (2007), "Mersin'in Mekânsal Biçimlenme Süreci ve Planlama Deneyimleri", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 22 (3).
20. Ünlü, S.T. (2007), "19. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, ss:101-119, Mersin.
21. Sandal, K.E. ve Adıgüzel, F. (2021), "Kent Araştırmaları", Editör: Doç. Dr. Şenay Güngör ve Öğr. Gör. Dr. Fatih Adıgüzel, Literatürk Akademi, sayfa: 165-181, Konya.
22. Sarı, Z. F. Murt, D. ve Aladağ, M. (2019), "Kentsel Dönüşüme Bütüncül Bir Bakış: Adana/Çukurova ilçesi Belediye Evleri Kentsel Dönüşüm Projesi", Kent, İnşaat ve Ekonomi Kongresi, Gaziantep.
23. Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (SAMER). (2015), Akdeniz Belediyesi Kentsel Dönüşüm Anket Araştırması, Mersin.
24. Sontay, E. ve Selim, H. H. (2021), "Kentsel Dönüşüm Uygulama Modeli Üzerine Bir Örnek Tartışma (Kabakoz Mevki, Körfez/Kocaeli)", Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, Cilt: 3, No: 2, ss: 235-245.
25. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu: http://rapor.tuik.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.
26. Zengin, N. (2021), "Sürdürülebilirlik Bağlamında Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Mersin İli Akdeniz İlçesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, ss: 177.
27. URL 1. https://www.akdeniz.bel.tr (Erişim Tarihi: 03.12.2021).

28. URL 2. https://www.gazetevatan.com (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
29. URL 3. https://www.google.com/maps (Erişim Tarihi: 11.12.2021).
30. URL 4. https://www.haberturk.com (Erişim Tarihi: 02.12.2021).
31. URL 5. https://www.mesart.com.tr (Erişim Tarihi: 20.12.2021).
32. URL 6. https://www.toki.gov.tr (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

KENT SİLÜETİNİN BİRLEŞENİ OLARAK CAMİLER

MOSQUES AS COMPONENT OF THE URBAN SILHOUETTE

Öğr. Gör. Ayşegül KOÇ ÜNLÜSOY

Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü , (Sorumlu Yazar)

ORCID: 000-0003-3871-0182

Öğr. Gör. Dr. Begüm DEMİROĞLU İZGİ

Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, ORCID000-0002-0571-6572

ÖZET

Her kenti kendine özgü kılan ve diğer kentlerden ayrıştıran kimlik özellikleri vardır. Kentsel kimlik ise, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihi ve biçimsel öğelerle şekillenir ve içerisinde yaşayan insanların yaşam biçiminin oluşturduğu bütüncül kompozisyonu tarifler. Kent kimliği sürekli gelişip değişerek, geçmişten geleceğe kentsel sürdürülebilirliği sağlar. Kent kimliğini bütüncül bir kompozisyon olarak kent silueti görünür kılmaktadır. Kentsel imaj öğelerinden oluşan kent silueti, kentsel estetiğin değerlendirilmesinde ve kentsel bütünlüğün sağlanmasında rol alan en önemli etkenlerdendir.

Kentlere eklemlenen yeni mimari öğeler silueti doğrudan etkiler. Bu yeni mimari öğelerin tasarımında, tasarımı yapan mimarın estetik beğenilerinin yansıması olacağı açıktır. Bu çalışma ile gelecekte kentlere eklemlenecek camilerin biçimsel özeliklerinin nasıl olacağının tasarımcıların estetik beğenileri üzerinden öngörülmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, Yozgat Bozok Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Kentsel Koruma Yaklaşımları Dersi Öğrencileri mimari mekanları tasarlayacak yeni bir kuşak olmaları nedeniyle denek grubu olarak seçilmiştir. Deneklere kent silüeti ve silüeti oluşturan öğeler hakkında bilgi verilmiştir. İstanbul, Prag ve Venedik kentlerinden birini seçerek silüet eskizi yapmaları ve eskizlerde imaj öğelerine ait fonksiyon analizi ve tarihlendirme yapılması istenilmiştir. Son aşamada ise, siluetlere 2021 yılında eklemlenecek Caminin biçiminin nasıl olması gerektiği tasarım problemi olarak verilmiştir. Bu sayede deneklerin cami fonksiyonu için geleneksel ya da modern biçimsel öğelerin hangisini tercih ettiği ve estetik beğenilerinin hangi yönde olduğu sorgulanmıştır. Eskizlerde silüete eklenmesi düşünülen caminin biçimlenişi klasik cami biçimlenişi üzerinden yorumlanmıştır.

Çalışmada, 34 kişi İstanbul, 5 kişi Prag ve 5 kişi ise Venedik'i çalışma alanı olarak seçmiştir. Deneklerin çoğunluğu İstanbul'u çalışma alanı olarak seçmesi zihin haritalarında İstanbul ile ilgili kayıtlı daha fazla veri olması olasılığı ile örtüşmektedir. Deneklerden elde edilen veriler klasik cami biçimlenişine yaklaşım biçimi olarak taklit, yorumlama ve farklılaşma başlıklarında yorumlanmıştır. 19 kişinin taklit, 14 kişinin yorumlama, 11 kişinin ise farklılaşma şeklinde tasarım yaptığı tespit edilmiştir. Günümüzde klasik cami biçimlenişinin takliti üzerinden yapılan tasarım anlayışı denek grubu üzerinde de hakimdir. Fonksiyonel gerekliliği kalmasa dahi tüm denekler taklit/yorumlama/farklılaşma yaklaşımlarından hangisini seçmiş olursa olsun minarenin kent siluetine etkisini tasarımlarında kullanmayı sürdürmüşlerdir. Estetik beğenilerindeki taklit yaklaşımının fonksiyonun kutsallığından kaynaklandığı ve klasik biçimselliğin korunması ile kutsallığın korunmasının eş görüldüğü düşünülmektedir. Yapılan çalışma ile gelecekte inşa edilecek camilerin estetik özelliklerine projeksiyon tutulmaya çalışılmıştır. Özgün biçimlenişin hakim olduğu cami tasarımlarının kent siluetlerine

eklemlenebilmesi için cami ve mimari üzerine çalışmaların yoğunlaşması ve artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Silüeti, Camiler, Camilerde Biçimsel Yaklaşım

ABSTRACT

Each city has identity features that make it unique and distinguish it from other cities. Urban identity, on the other hand, is shaped by physical, cultural, socio-economic, historical and formal elements and defines the holistic composition formed by the life style of the people living in it. Urban identity constantly develops and changes, providing urban sustainability from the past to the future. The silhouette of the city makes the urban identity visible as a holistic composition. The city silhouette, which consists of urban image elements, is one of the most important factors that play a role in the evaluation of urban aesthetics and ensuring urban integrity.

New architectural elements added to the cities directly affect the silhouette. It is clear that the design of these new architectural elements will be a reflection of the aesthetic tastes of the architect who made the design. With this study, it is aimed to predict how the formal features of the mosques that will be added to the cities in the future will be based on the aesthetic tastes of the designers. Within the scope of the study, Yozgat Bozok University Department of Architecture, Urban Conservation Approaches Course students were chosen as the subject group because they are a new generation who will design architectural spaces. The subjects were informed about the silhouette of the city and the elements that make up the silhouette. They were asked to make silhouette sketches by choosing one of the cities of Istanbul, Prague and Venice, and to make a function analysis and dating of the image elements in the sketches. In the last stage, the shape of the mosque, which will be added to the silhouettes in 2021, is given as a design problem. In this way, it was questioned which traditional or modern formal elements preferred by the subjects for the mosque function and in which direction their aesthetic tastes were. The formation of the mosque, which is thought to be added to the silhouette in the sketches, has been interpreted through the classical mosque formation.

In the study, 34 people chose Istanbul, 5 people chose Prague and 5 people chose Venice. The fact that the majority of the subjects chose Istanbul as their study area coincides with the possibility of having more recorded data about Istanbul in their mind maps. The data obtained from the subjects were interpreted under the headings of imitation, interpretation and differentiation as a way of approaching the classical mosque formation. It has been determined that 19 people design as imitation, 14 people as interpretation and 11 people as differentiation. Today, the understanding of design based on the imitation of the classical mosque formation is also dominant on the subject group. Even if there is no functional necessity, all the subjects continued to use the effect of the minaret on the city silhouette in their designs, no matter which of the imitation/interpretation/differentiation approaches they chose. It is thought that the imitation approach in aesthetic tastes originates from the sanctity of the function and that the preservation of classical formality and the preservation of sanctity are considered equal. With the study, it has been tried to keep a projection on the aesthetic features of the mosques to be built in the future. It is necessary to concentrate and increase the studies on mosque and

architecture in order to articulate the mosque designs, which are dominated by the original form, to the city silhouettes.

Keywords: City Silhouette, Mosques, Formal Approach in Mosques

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL ARAZİ YÖNETİMİ AÇISINDAN 1923'DEN 2020'YE KONYA KENTİ ARAZİ KULLANIM VE DEĞİŞİM SÜRECİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF LAND USE PROCESS IN KONYA CITY 1923-2020 IN TERMS OF SUSTAINABLE URBAN LAND MANAGEMENT

Rümeysa GÖKTAŞ
Niğde Ömer Halisdemir University
Orcid No: 0000-0002-0971-7476
Doç. Dr. Aslı BOZDAĞ
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Orcid No: 0000-0003-2178-6527

ÖZET

Kentler nüfus artışı, sanayileşme ve ulaşım olanaklarının artması gibi pek çok nedenle gelişmekte ve değişmektedir. Kentsel gelişme süreçlerinin sürdürülebilir ve yaşanabilir çevreler elde edilebilmesi için izlenerek yeniden planlanması gerekmektedir. Arazi yönetimi; kentlerin arazi kullanım planlamasında, çevresel kaynakların doğru ve etkin kullanılmasında ve bu sürecin izlenmesinde önemli bir araçtır. Böylece kentlerin yayılması önlenerek arazi kaynaklarının tahrip edilmesi ve üzerinde oluşan kentleşme baskısı önlenebilir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Konya kentinin 1923, 1945, 1975, 1995 ve 2020 yıllarına ait imar planları Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) yardımıyla sayısallaştırılmış ve arazi kullanım parametreleri kapsamında mekânsal analizleri gerçekleştirilmiştir. 1923-2020 yılları arası Konya kentinin arazi yönetimi sürecine ilişkin değişimi GZFT (Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit) analizi ile ortaya konulmuştur. Konya kentinde mekânsal değişim odaklarına yönelik gelecek planlama dönemi için alınması gereken mekânsal stratejiler ve önlemler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Arazi Yönetimi, Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS), İmar Planlaması, Kentleşme, Kentsel Yayılma.

ABSTRACT

Cities are developing and changing for many reasons such as population growth, industrialization and increased transportation opportunities. Urban development processes need to be administered and replanned in order to obtain sustainable and livable environments. Land management is an important tool in the land use planning of cities, in the correct and effective use of environmental resources, and in administering this process. Thus, by preventing the sprawl of cities, the destruction of land resources and the pressure of urbanization can be prevented.

In this study, the development plans of the city of Konya in Turkey for the years 1923, 1945, 1975, 1995 and 2020 were digitized with the help of Geographical Information System (GIS) and spatial analyzes were carried out within the scope of land use parameters. The change in the land management process of the city of Konya between 1923 and 2020 has been revealed by SWOT (Strong, Weak, Opportunity, Threat) analysis. Spatial strategies and interventions to be taken for the next planning period for the spatial change focuses in the city of Konya have been determined.

Keywords: Sustainable Land Management, Geographical Information System (GIS), Development Planning, Urbanization, Urban Sprawl

1. GİRİŞ

Kent; sınırları içinde yaşayan nüfusun geçim kaynaklarını tarım dışı uğraşıların oluşturduğu, toplumsal ilişkiler, kültürel alanlar, nüfus yoğunluğu gibi birçok yönden kırsal alanlardan farklı olan yerler şeklinde tanımlanmaktadır (URL 1). Kentsel mekân; doğal ve yapılaşmış çevrenin oluşturduğu bir algı alanı, bir mimarlık ürünüdür (URL 2). Kentsel mekan ise kentin tamamı ya da bir parçası olup sonuçta kentin bütününe ait olan ve onu yansıtan yaşam alanıdır.

Sanayileşme ve gelişen refah seviyesinin zorladığı kentleşme eğilimi kentsel mekanın gelişimini etkilemiş ve yönlendirmiştir. Kentler bu gelişme sürecine zaman zaman uyum sağlamış ancak kimi zaman kentten ayrı, bütünleşemeyen kent parçaları oluşmuştur. Bu kent parçaları çarpık kentleşmeye ve beraberinde tarımsal alanlarda kentsel alanların yayılmasına neden olmuştur.

Kentsel mekanın gelişim ve değişimi sadece kentsel planlama üzerinde değil aynı zamanda kentin üretim ve tüketim kaynaklarının dağılımında da gözlenmektedir. Üretim; sonsuz olan insan ihtiyaçlarını karşılamak için kıt mal ve hizmetlerin miktarını ya da faydalarını artırmaya yönelik çabalar olarak tanımlanabilir (URL 3). Bu kapsamda değişime sürüklenen kentin hem planlama hem de üretim-tüketim süreçlerini dengede yürütebilmesi kentin yaşanabilirliği açısından oldukça önemlidir. Bu süreçte karşımıza ‘Sürdürülebilirlik' kavramı çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik; daimi olma yeteneği olarak tanımlanabilir (URL 4). Daha geniş bir ifade ile sürdürülebilirlik, mevcut kaynakların dengeli kullanımını esas alan; çevrenin sadece o dönem kullanıcılarına hitap edecek ve en çok yarar sağlayacak değil, fakat aynı zamanda çevresel kaynakların gelecek nesiller tarafından da kullanım hakkını gözeten çağdaş bir değerlendirme olarak kabul edilen; ekolojik boyutunun yanı sıra ekonomik ve toplumsal boyutlara da sahip olan bir olgudur (Demirel ve diğ.. 2008). Bu kavram, kentsel alanlarda sürdürülebilir arazi yönetimi olarak arazi ve arsalar üzerinde uygulanmak üzere hem yönetici hem de uygulayıcı birimlerin üzerinde önemle durması gereken bir konudur.

Türkiye’de son yılarda geliştirilen mevzuatlar eşliğinde özellikle orta ve büyük ölçekli kentlerimizde hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ancak yaşanan bu dönüşüm ve değişmenin günün ihtiyaçlarına anlık çözümler getiren ve sürdürülebilir arazi yönetimi kapsamında üretilen politikalarından beslenmeyen, yönlendirmeler olduğu da bir gerçektir. Mevcut arazilerin bir envanterinin oluşturulması arazi yönetimi kapsamında bu arazilerden planlı yararlanma ve bir program altında kullanımının sağlanması; böylece kentsel mekanın sürdürülebilir üretiminin sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 1923 yılından 2020 yılına kadar Konya Kentinin mevcut imar planlarına ilişkin envanterler toplanmış ve CBS ortamında sayısallaştırılmıştır. Arazi kullanım parametreleri kapsamında bu imar planlarının değişimi ortaya konulmuştur. 1923-2020 yılları arası Konya kentinin arazi yönetimi sürecine ilişkin mekânsal değişimi GZFT analizi ile değerlendirilmiştir. Gelecek planlama dönemleri için kentin sürdürülebilir nitelikte geliştirilmesine yönelik alınması gereken mekânsal stratejiler ve önlemler belirlenmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

2.1 Çalışma alanı

Konya Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesinin Güneyine 36° 41' ve 39° 16' kuzey enlemleri ile 31° 14' ve 34° 26' doğu boylamları arasında yer alan ve 38.873 km2 yüzölçümüne sahip olan bir ildir. Şekil 1’de Konya kenti genel durumu ve çalışma alanı olan kent merkezi görülmektedir.

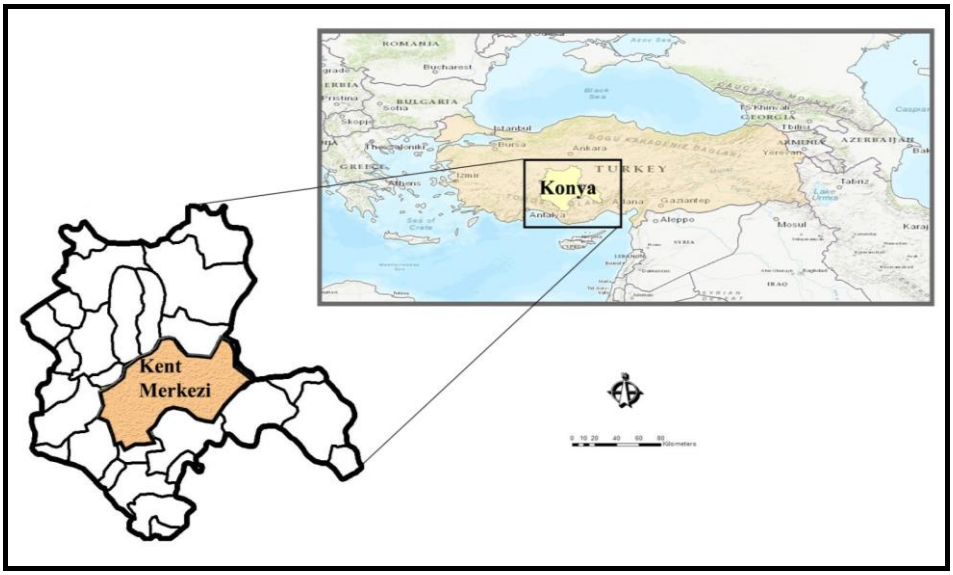

Şekil 1. Konya kenti genel görünümü

Tarımsal üretim anlamında zengin olan ilde diğer sektörlerin de gelişmesiyle kentsel alanlarda nüfus yoğunluğu Cumhuriyet tarihi boyunca istikrarlı olarak artış göstermiştir (Koyuncu, 2011). Kent merkezi bu göçlerle birlikte değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Çalışma kapsamında bu değişim 1923-2020 yılları arasında kademeli olarak ortaya konulacaktır.

2.2 Veri toplama

1923-2020 yılları arasında Konya kent merkezinde arazi kullanım değişimini analiz etmek amaçlı geçmiş imar planları ve bunlara ilişkin envanterler toplanmıştır. 1923 kent planı Konya Mimarlar Odası arşivinden elde edilmiştir. Elde edilen altlık harita Osmanlıca'dan Türkçe'ye dönüştürülerek arazi kullanım özellikleri sayısallaştırılmıştır.

1945 ve 1975 yıları kentin imar altlığı pafta formatı arşivlerden tespit edilememiş ve Meram Belediyesi'nden .jpeg görüntüsü elde edilmiştir. Elde edilen bu görüntü üzerinden hala kent üzerinde hala mevcut olan landmarklardan (mezarlık, cami, anıtlar vb.) yararlanarak georeferanslama gerçekleştirilmiş ve koordinatlandırılarak CBS üzerinden sayısal formatı elde edilmiştir.

1995 yılı kentin imar durumuna yönelik altlık pafta .NCZ formatında Belediye'den elde edilmiş ve bu altlık CBS formatına dönüştürülerek tüm arazi kullanım özellikleri sayısallaştırılmıştır. 2020 yılı kentin imar altlığı ise Google Earth ve Konya Kent Bilgi Sisteminden yararlanarak database üzerinden sayısallaştırılmıştır. Tüm altlıklarda arazi kullanım özellikleri aynı tabaka ve sembol özellikleri ile düzenlenerek kentin değişiminin karşılaştırılmasına ilişkin bir veri tabanı oluşturulmuştur.

2.3 Metodoloji

Çalışmada kentin arazi kullanım değişiminin yıllara göre analizini ortaya koyacak iki aşama yer almaktadır. Bunlar;

- farklı yıllara ilişkin arazi kullanım özelliklerinin ve alansal değişiminin CBS yardımıyla analizi ve
- CBS sonuçlarına yönelik mekansal değişimin GZFT analizi ile kent bütününde değerlendirilmesi

olarak ifade edilebilir.

İlk aşamada georeferanslama işlemi ile 1923, 1945 ve 1970 yıları görüntüleri ortak referans sistemin taşınmıştır. 1995 ve 2020 yılları altlık haritalarda aynı referanslama sistemi ile sayısallaştırılmış ve kentin değişimi arazi kullanım miktarlarının değişimi üzerinden incelenmiştir.

İkinci aşamada GZFT analizinin gerçekleştirilmiştir. Bir stratejik planlama aracı olan GZFT; Güçlü yönler (Strengths) ve Zayıf yönler (Weaknesses) ile Fırsatlar (Opportunities) ve Tehditler (Threats) kapsamında ilgili konuya ilişkin bakış açısı oluşturmaktadır (URL 5). Bu analiz tekniği önemli problemli alanları tanımlayan, net bir genel bakış içeren ve kullanımı kolay bir yöntemdir (Toksoy, ve diğ., 2009; Altuntaş, 2021). Bu yöntem yardımıyla kentsel alanın yayılması ve geçmişten günümüze arazi değişimi analiz edilmektedir.

3. BULGULAR

3.1 CBS Yardımıyla 1923-2020 Yılları Arasında Mekânsal Değişim Bulguları

Çalışma kapsamında öncelikli olarak 1923, 1945, 1970, 1995 ve 2020 yılı kent planları kentin gelişme eğilimleri kapsamında incelenecek ardından arazi kullanım parametrelerinin değişimi yıllara göre grafikler ile ifade edilecektir.

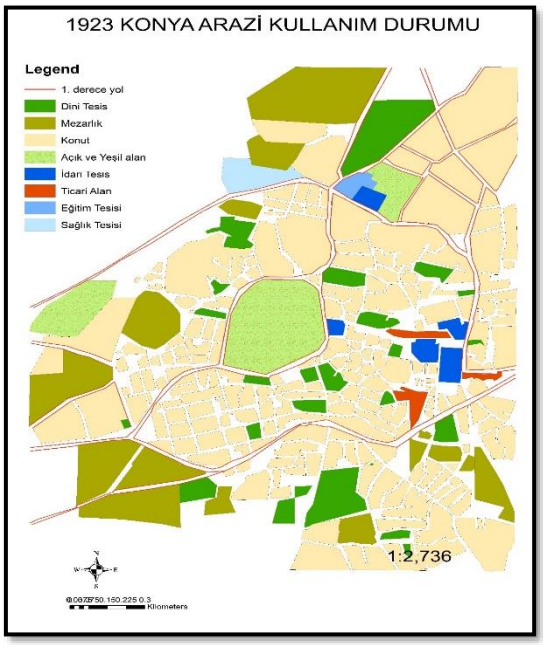

Şekil 2. 1923 yılı Konya kent planı

1923 yılı sayısallaştırılmış kent haritasında; 1.deree yol ağları, dini tesisler, mezarlık, konut alanları, yeşil alanlar, idari, tesisler, ticaret alanları, eğitim tesisleri ve sağlık tesisleri tespit edilip idari sınırları belirlenmiştir. Belirlenen tesisler içerisinde eğitim ve sağlık tesislerinin kentin bütünü için yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Ulaşım ağları teknolojik olarak taşıt kullanımının yoğunlaşmadığı bir dönemi yansıtması nedeniyle kentin tamamında etkili değildir. Mezarlık, cami ve yeşil alan gibi arazi kullanım özelliklerinin kentin baskın arazi kullanım özelliği olduğu dikkat çekmektedir. Daha insan ölçeğinde bir yerleşimin örümcek ağı formatında geliştiği gözlemlenmiştir.

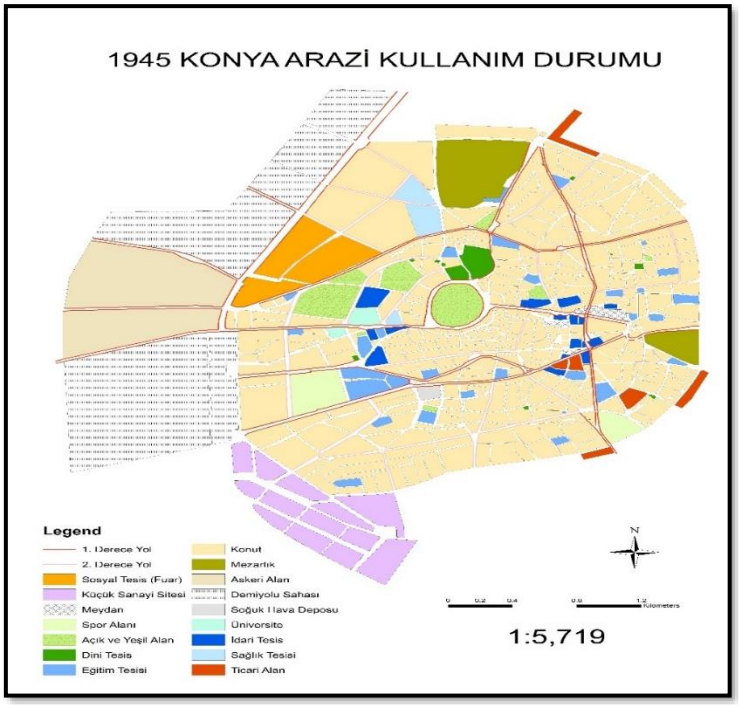

Şekil 3. 1945 yılı Konya kent planı

1945 yılı sayısallaştırılmış kent haritasında; 1. Derece yol 2. Derece yol, sosyal tesis(fuar), küçük sanayi sitesi, meydan spor alanı, açık ve yeşil alan, dini tesis, eğitim tesisi, konut, mezarlık, askeri alan, demiryolu sahası, soğuk hava deposu, üniversite, idari tesis sağlık tesisi, ticari alan sınırları tespit edilmiştir. Kent eski kent merkezi etrafında örümcek ağı formunda gelişmeye devam etmiştir. Kentin ulaşım ağlarında sanayi gibi yeni arazi kullanım fonksiyonları ve onların etrafında konut oluşumuna yönelik bir gelişme gözlenmektedir. Kentin insan ölçeğinden giderek uzaklaştığı ve taşıt kullanımının şekillendirmeye başladığı bir forma yöneldiği görülmektedir. Eğitim, sağlık ve idari tesislerin kentin belli bölgelerinden ayrılarak kent içinde daha homojen nitelikte yayıldığı tespit edilmiştir.

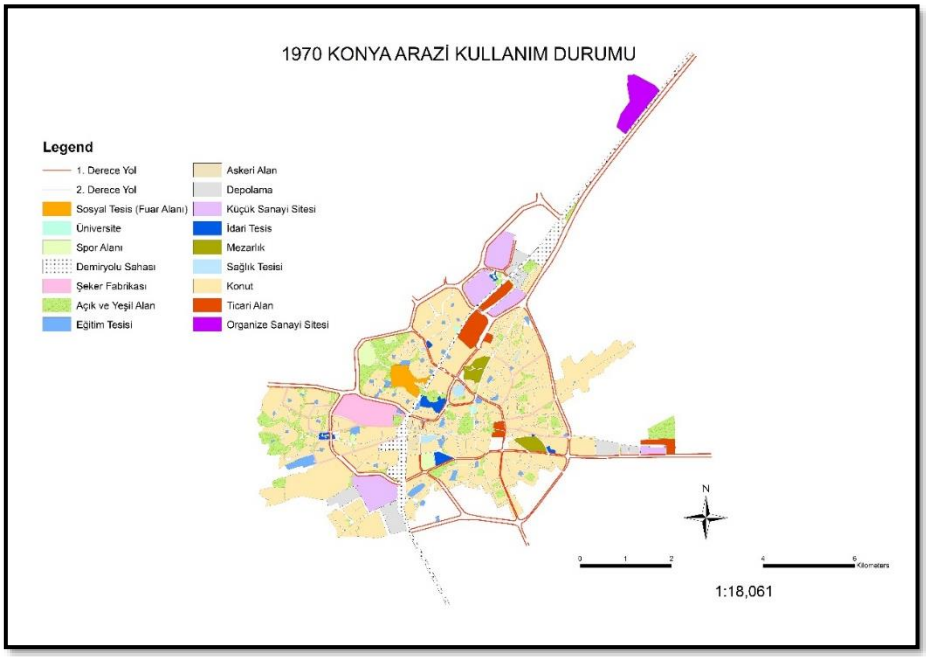

Şekil 4. 1970 yılı Konya kent planı

1970 yılı sayısallaştırılmış kent haritasında; 1. Derece yol, 2 Derece yol, sosyal tesis, üniversite, spor alanı, demiryolu sahası, şeker fabrikası, açık ve yeşil alan, eğitim tesisi, askeri alan, depolama, küçük sanayi, idari tesis, mezarlık, sağlık tesisi, konut, ticari alan, organize sanayi sitesi gibi tesislerin sınırları tespit edilmiştir. Kentin kuzeyinde yeni bir küçük sanayi Bölgesi oluşmuştur. Bu Sanayi Bölgesi beraberinde kentin örümcek ağı tipolojisinden kuzeye doğru yönelmesini sağlamıştır. Ayrıca kentin kuzeyinde İstanbul yolu üzerinde oluşturulan Kampüs Sahası bu yönde imar sahalarının açılmasına ve kentin lineer yayılmasına neden olmuştur.

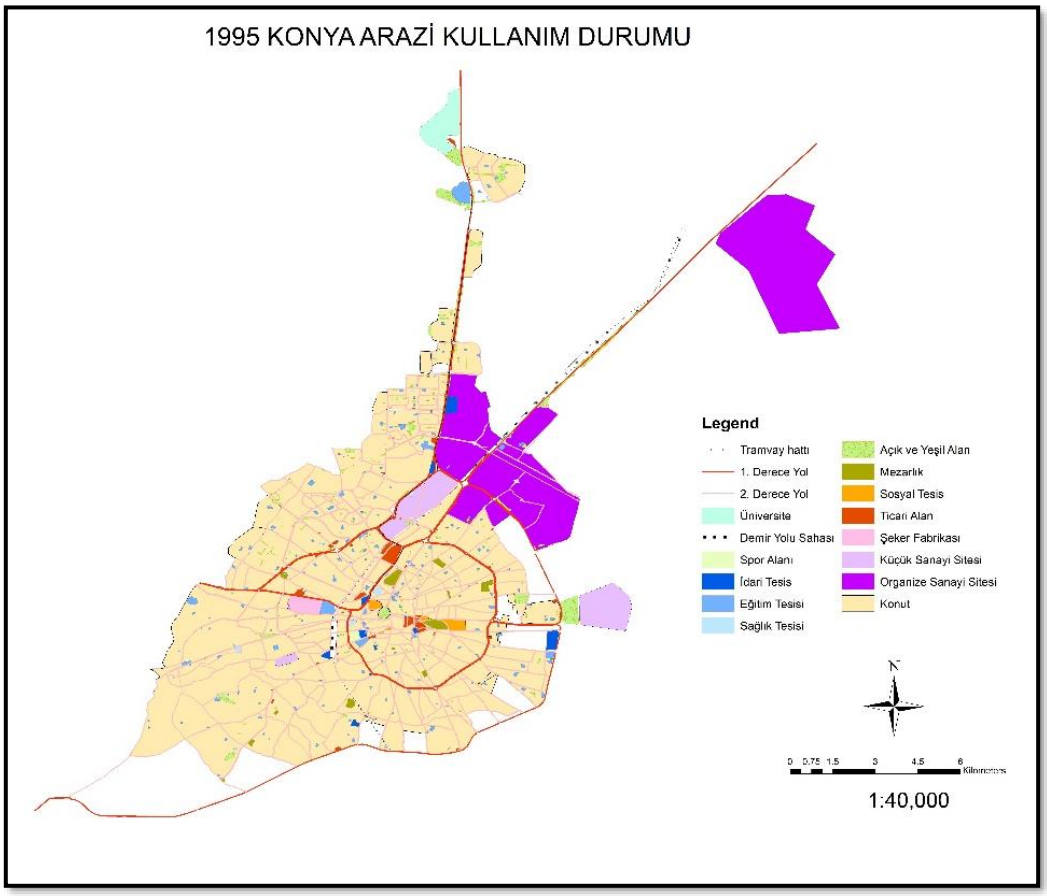

Şekil 5. 1995 yılı Konya kent planı

1995 yılı sayısallaştırılmış kent haritasında; tramvay hattı, 1. Derece yol, 2.derece yol, üniversite, demiryolu sashası, spor alanı, idari tesis, eğitim tesisi, sağlık tesisi, açık ve yeşil alan, mezarlık, sosyal tesis, ticari alan, şeker fabrikası, küçük sanayi sitesi, organize sanayi sitesi ve konut alanları sınırları tespit edilmiştir. Kentin kuzey kesiminde yer alan Kampüs Sahasına yönelik oluşturulan tramvay hattı uydu kentlerinin oluşmasına ve bu yönde kentsel yayılmaya neden olmuştur. Bu tarihlerde kentin kuzeyinde yeni bir Organize Sanayi Bölgesi oluşmuştur. Bu Sanayi Bölgesinin oluşması ile birlikte kentin sanayi sektörel odağı kentin güney kesiminden kuzey kesimine doğru bir değişme göstermiştir.

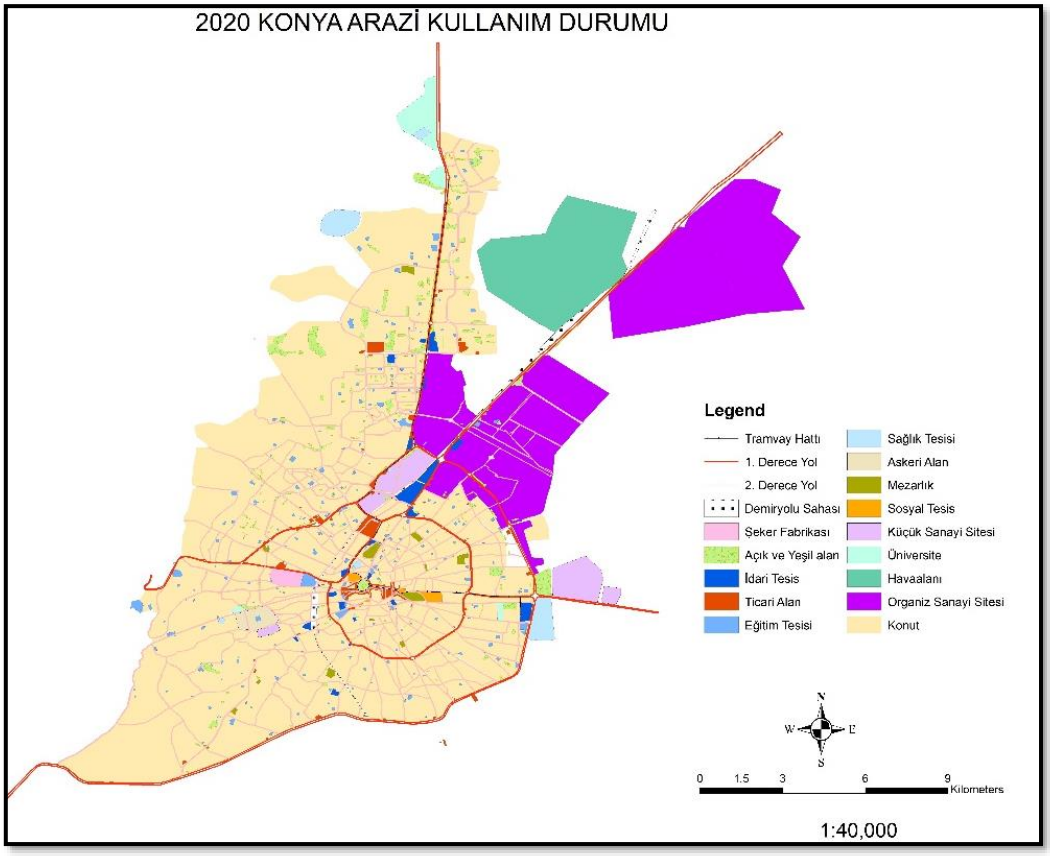

Şekil 6. 2020 yılı Konya kent planı

2020 yılı sayısallaştırılmış Konya kent haritasında; tramvay hattı, 1. Derece yol, 2.derece yol, demiryolu sahası, şeker fabrikaları, açık ve yeşil alan, idari tesis, ticari alan, eğitim tesisi, sağlık tesisi, askeri alan, mezarlık, sosyal tesis, küçük sanayi sitesi, üniversite, havaalanı, organize sanayi sitesi, konut alanlarının idari sınırları belirlenmiştir. 2020 yılı Konya kenti mevcut durumu kentin kuzeyde yoğunlaşan sanayi ve kampüs yatırımları ile ilk örümcek ağı formundan ayrılarak yatırımlara yönelik nasıl bir değişim gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kentin güney batı kesiminde yeni oluşturulan diğer bir Üniversite Kampüs sahası kentin güney batı yönünde gelişmesine etkili olmuştur. Kentin iş ve eğitim odağı değişmiş ve bu durum kenti yönlendirmiştir.

Haritalarda ortaya konulan arazi kullanım durumuna göre değişen kentsel gelişme yönü ayrıca arazi kullanım miktarının yıllara göre değişimi ile grafiklendirilerek ifade edilmiştir. Şekil 7 ve Şekil 8'de konut ve diğer arazi kullanım özelliklerinin değişimi ifade edilmiştir.

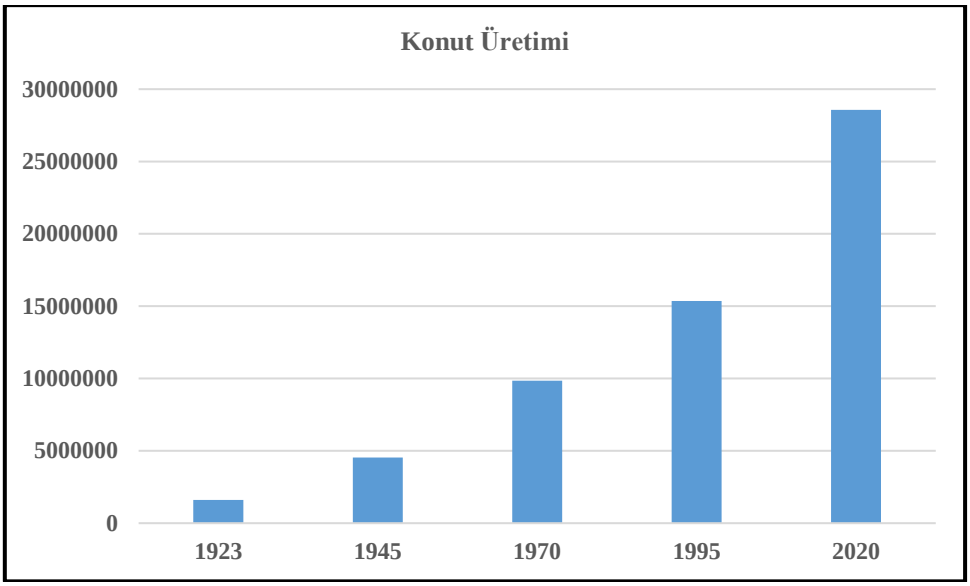

Şekil 7. Yıllara göre Konut kullanımı değişimi

Şekil 7'de görüldüğü gibi konut için ayrılan diğer bir deyişle imara açılan arazi miktarı her geçen uygulama planında artmıştır. En fazla oransal artışın 1995 ve 2020 yılları arasında olduğu görülmektedir.

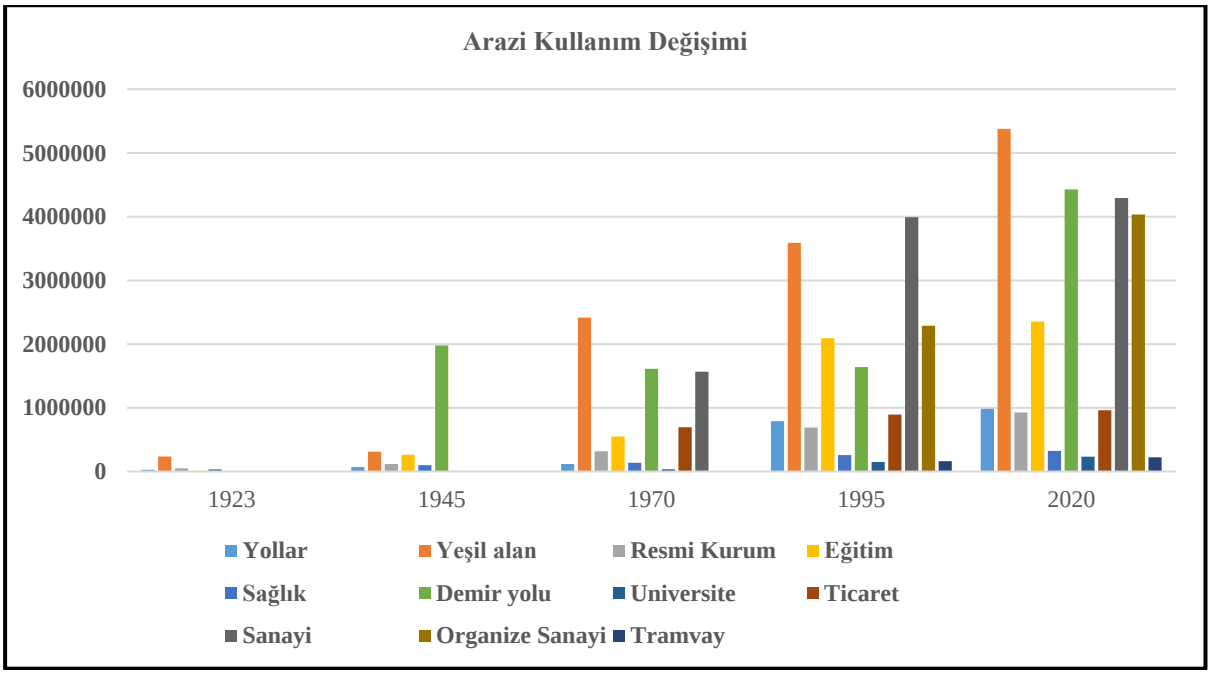

Şekil 8. Yıllara göre diğer arazi kullanım değişimleri

Şekil 8 de görüldüğü gibi diğer arazi kullanım özelliklerinde de yıllar içinde düzenli bir artış gerçekleşmiştir. 1995 ve 2020 yıllarında sanayi sektöründeki artış diğer yıllara oranla daha fazladır. 1995 ve 2020 yıllarında eğitim ve sağlık sektöründe değişim yüksek oranda bulunmamaktadır. Bu durum arazi kullanım açısından bu şekilde görünmesine rağmen bu yıllarda yeni tıp fakültelerinin açılmış ve faaliyete geçmiş olması ve bu arazilerin Üniversite arazi kullanımı altında bulunması nedeniyle gerçekleşmiştir.
Yeşil alan ve demir yolu kullanımı artmış ve plan üzerinde bu iki arazi kullanımın birbiriyle entegre edildiği tespit edilmiştir.

GZFT analizi yardımıyla 1923-2020 yılları arasında mekânsal değişimin değerlendirilmesi
Tablo 1'de GZFT analizi yardımıyla oluşturulan haritalar ve grafikler yorumlanmış ve kentin mevcut gelişme eğilimleri ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Konya kenti 1923-2020 gelişme eğilimlerinin GZFT analizi

Güçlü Yönler	**Fırsatlar**
Kentin sürekli nüfus artışı ve göç alma potansiyeli, Sanayi odaklarının eski kent merkezi ve konut kullanımlarından uzakta yer seçmiş olması, Cumhuriyetten bugüne kadar kentin bir planlama kapsamında ele alınarak geliştirilme çabası, Yatırım odaklarının ulaşım sistemi ile bütünleştirilmesi,	Kentin yatırımlara yönelik ulaşım sistemlerini geliştirmesi, Kentin Kuzeye yönelmesi ile imarlı arsa talebinin kent üzerindeki baskısının azaltılması, Sanayi odaklarının yer seçimi ile oluşturacağı zararlı etkilerin kentten uzak tutulabilmesi, Son yıllarda kentin Güney Batı kesiminde yapılan Kampüs yatırımı ile kentin Kuzey yönündeki baskının azaltmış olması, Demir yolu kullanımının artmasıyla toplu taşım imkanlarının kentin ulaşım ve çevresel gelişimine katkıda bulunması,
Zayıf Yönler	**Tehditler**
Sanayi ve yatırım olanaklarının kentin sadece belirli bir yönünde değerlendirilmiş olması, Ulaşım akslarının kuzeye yönelmesi ile ulaşımın kompakt bir formdan uzaklaşması ve ulaşım sistemleri-kent entegrasyonunun birbiriyle bütünleşememesi, Üniversite kampüs sahasının kentten ayrı bir fonksiyon olarak yer alması, Kentin doğu ve batı yönünde gelişmesine yönelik bir yatırım ve arazi kullanım değişimine gidilmemiş olması,	Tramvay etkisi ile kentin kuzeyinde oluşan uydu kentleşmenin kentin imar ve şehircilik bütünlüğünü bozması, Kent merkezi ile kentin doğu ve batı akslarının daha fazla kentsel gelişme içinde katılmamış olması,

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Konya kent merkezine ait 1923, 1945, 1975, 1995 ve 2020 yılı imar planları sayısallaştırılmış ve arazi kullanım durumu haritaları oluşturulmuştur. Bu altlık haritalardan yola çıkarak 1923-2020 yılları arası Konya kentsel alan kullanımının değişim ve gelişmeleri ile ilgili çeşitli mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir.

1923-2020 yılları arası kentsel gelişme yönünün eski kent merkezine göre değiştiği ve yatırımların büyük oranda bu değişime katkı sağladığı tespit edilmiştir. Kentin örümcek ağı diye ifade edilen kent formundan lineer bir forma yönelik gelişme göstermesinde demiryolu ulaşım sisteminin kuzey yönünde değişmesi etkili olmuştur.
Kent 1923-2020 yılları arası arazi kullanım özellikleri açısından sürekli bir gelişme göstermiştir. Sanayi sektörü ve Eğitim sektörünün 1995 yılından itibaren kentin yönlenmesi ve arazi kullanım açısından değişmesinde etken rol oynadığı oluşturulan grafikler ile tespit edilmiştir.

Konya Selçuklu'ya başkent olan ve binlerce yıldır pek çok medeniyetin yer aldığı bir odak olmuştur. Bu kentin sürdürülebilir nitelikte arazi kullanımda değişimi geçmişten gelen

kimliğinin korunması ve yaşatılması açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu kapsamda gelecek mekânsal planlamalarında kentin çevresel dokusuna zarar vermeyen, toplu ulaşımı destekleyen, tarihi kent kimliğine uygun nitelikte eğitim, idare ve sağlık açısından sektörel gelişmelerin ön planda yer aldığı bir vizyona sahip olması kentin sürdürülebilirliği açısından oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Altuntaş, B. (2021). Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi Ve Kırşehir İlinin Tarımsal Kooperatifçilik Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. Ahi Evran International Conference on Scientific Research. 30 Kasım-2 Aralık 2021.
2. Demirel, Z.; Gür, M. (2008), Arazi Yönetimi ve Mesleğimizdeki Değişime Etkileri, TMMOB-HKMO Dergisi, s.98, Ankara.
3. Koyuncu, A. (2011). ANADOLU KENTLERĠNE GÖÇ: KONYA ÖRNEĞİ. NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011) 130-145
4. Toksoy, D., Yenigün, M., ve Şen, G. (2009). Orman köylerindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Swot analizi ile değerlendirilmesi (Maçka ilçesi örneği). Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 9(1), 12-18.
5. URL 1: www.pendik.bel.tr/.../SABANCI%20NVERSTES_TEMMUZ%202005.doc- (Erişim Tarihi: 25.10.2021)
6. URL 2: http://www.doganhasol.net/Articles/kentsel-mek%C3%A2n-ve-kentlilikbilinci_
7. 10820.html (Erişim Tarihi: 24.10.2021)
8. URL 3:http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cretim (Erişim Tarihi: 22.10.2021)
9. URL4: http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik (Erişim Tarihi: 22.10.2021)
10. URL 5: https://www.makaleler.com/swot-analizi-nedir (Erişim Tarihi: 10.10.2017)

TÜRKİYE'NİN YURTDIŞINA KAÇIRILAN ARKEOLOJİK ESERLERİNİN GERİ ALINMASINDA SON YİRMİ YIL

THE LAST TWENTY YEARS OF RETURN OF TURKEY'S ARCHEOLOGICAL ARTIFACTS SAVED ABROAD

Sinem Kurtural KARAKUNDAKOGLU

Dr. Öğrencisi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Müzecilik Bölümü,

ORCID No:0000-001-9880-4979

İrem OĞUZ

Dr. Öğrencisi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Müzecilik Bölümü,

ORCID No: 0000-0003-4739-3043

Behçet Behiç OLGUN

Dr. Öğrencisi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Müzecilik Bölümü

ORCID No: 0000 0001 9408 1670

ÖZET

Türkiye birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da hüküm sürmüş uygarlıklar; sosyal, siyasi ve ekonomik düzenlerini ilkel devlet düzenleri içerisinde hayata geçirirken gerek inançları doğrultusunda gerekse değerleri doğrultusunda kendilerini ve medeniyetlerini ifade eden sayısız eser yaratmışlardır. Medeniyetlerin kendilerine özgü estetik tutumlarının vücut bulduğu arkeolojik eserler günlük hayatın çok farklı birimlerinde yer almalarının yanı sıra özellikle sanat başlığında geçmişin güçlü temsili izleri olarak yer tutmuştur. Anadolu'daki uygarlıkların mimarisi olan arkeolojik eserler yüzyıllar boyu; Münferit devlet ve diplomatik ilişkiler, yasal boşluklar, kişisel çıkarlar ve kaçak kazılar gibi faktörler sonucunda sebeplerinin zamanın şartlarına göre değiştiği bir ortamda dünyanın farklı bölgelerine Anadolu'dan götürülmüştür. Türkiye'nin kültür ve sanat politikaları içerisinde önemli konulardan olan, kaçırılan arkeolojik eserlerin geri iadesi konusu ülke gündemini arkeolojik eserler bakımından zengin toprakların ev sahibi olarak uzun yıllar meşgul etmiş ve etmeye devam etmektedir. Ülke dışına kaçırılan binlerce eserden geri getirilemeyenler dışında önem arz eden girişim ve çabalar sonucunda kaçırılan ülkelerdeki diplomatik direnç resmi belgelerle kırılarak, eserlerin bazıları Türkiye'ye iade edilip müzelerde sergilenmiştir. Bu

çalışma gönüllü geri iade alınan eserler, dava sonucu geri alınan eserler ve hâlâ alınma süreci devam eden eserler incelenerek bu geri alınma süreçleri araştırılmıştır. Anadolu coğrafyasının tarihi değeri de göz önünde bulundurarak ülkemizde kaçakçılıkla mücadele dairesi kurulmuş ve eserlerin güvenliği ve geri iadesi üzerine odaklanılmıştır. Bu bildiri Türkiye'nin yurtdışındaki kültürel mirasını geri alma çabasına yönelik izlediği tutumları ortaya koymaktadır ve değerlendirmektedir. Özellikle son yirmi yılda eserlerin çıkarıldıkları topraklara ait olma konusu tartışılmaktadır. Ülkeler bu konu hakkında çalışmalar yapmaktadır. Bu durum bütünlükçü kültürel miras anlayışını doğurmakla birlikte ülkeler arası siyasi ilişkilere yansımaktadır. Bu çalışma yapılan literatür taramaları çerçevesinde alan yazınında bu konunun eksikliğini gidermeyi ve dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Özellikle son yirmi yılda kayda değer mücadelenin sonuçları daha hızlı alınmaya başlanmıştır. Türkiye'nin son yirmi yıl içinde yurt dışındaki kültürel mirasını geri alma çabasına ilişkin örnekler eserler üzerinden ele alınıp, söz konusu eserlerin iade süreçleri sonuç odaklı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müze, kültürel miras, arkeoloji, arkeolojik eser kaçakçılığı

ABSTRACT

Turkey has hosted many civilizations. Civilizations that ruled in Anatolia; While realizing their social, political and economic orders within the primitive state orders, they created countless works that express themselves and their civilizations in line with their beliefs and values. Archaeological artifacts, in which the unique aesthetic attitudes of civilizations are embodied, have taken place in many different units of daily life, as well as strong representations of the past, especially in the title of art.

Archaeological artifacts, which are the architecture of civilizations in Anatolia, for centuries; It was taken from Anatolia to different parts of the world in an environment where the reasons changed according to the conditions of the time as a result of factors such as individual state and diplomatic relations, legal loopholes, personal interests and illegal excavations. The return of abducted archaeological artifacts, which is among the important issues in Turkey's cultural and artistic policies, has been on the agenda of the country for many years as the host of lands rich in archaeological artifacts.

Apart from the thousands of artifacts smuggled out of the country that could not be brought back, diplomatic resistance in the abducted countries was broken with official documents as a

result of important initiatives and efforts, and some of the artifacts were returned to Turkey and exhibited in museums. The aim of this study, is to list the archeological artifacts that were returned voluntarily, the works that were taken back as a result of the lawsuit, and the works that are still in the process of being taken back, were investigated. Considering the historical value of the Anatolian geography, an anti-smuggling office was established in Turkey. Focused on the safety and return of the objects. This paper presents and evaluates the attitudes of Turkey towards the effort to regain its cultural heritage from abroad. Especially in the last twenty years, the issue of belonging to the land where the artifacts were extracted has been discussed. Countries are working on this issue. Although this situation gives rise to an integrative understanding of cultural heritage, it is also reflected in the political relations between countries. This study aims to make up for the lack of this subject in the literature and to draw attention within the framework of the literature review. Especially, in the last twenty years, the results of the remarkable struggle have begun to be obtained faster. Examples of Turkey's efforts to reclaim its cultural heritage abroad in the last twenty years are handled through the works, and the return processes of the said artifacts are analyzed in a result-oriented manner.

Keywords: Museum, cultural heritage, archeology, smuggling of archaeological artifacts

ANADOLU'DA MYCOBACTERİUM TUBERCULOSİS OLGUSU

MYCOBACTERIUM TUBERCULOSIS CASE IN ANATOLIA

Onur KARAYİĞİT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bölümü (Sorumlu Yazar), ORCID No: 0000-0002-2865-823X

Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, ORCID NO: 0000-0003-3382-1019

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca dünyada mikroorganizmaların neden olduğu birçok enfeksiyon hastalığı görülmüştür. Tüberküloz, Neolitik dönemden günümüze kadar birçok bireyin hastalanmasına ve hayatını kaybetmesine neden olmuş olup, günümüzde de halen etkinliğini sürdürmektedir. Hastalığın ana etkeni Mycobacterium tuberculosis ve Mycobacterium bovis basilleridir. İnsanlığın Neotilik dönemde yerleşik hayata geçmesinin ardından, hastalığın görülme sıklığı artmış olup günümüze kadar ilerlemiştir. Tüberküloz hastalığı kendisini ilk olarak zoonoz bir enfeksiyona neden olan Mycobacterium bovis basili ile göstermiştir. Özellikle çiğ süt tüketimi ile bireyleri enfekte eden bu mikroorganizma, sindirim sistemi vasıtası ile hayvanlardan insanlara bulaşmış olup hayvandan insana zoonoz bir yayılım göstermiştir.

Günümüzde de sıkça görülmekte olan ve çoğunlukla Akciğer tüberkülozuna neden olan Mycobacterium tuberculosis basili ise yerleşik hayata geçilmesinin ardından insanlar arasında kolayca yayılma imkanı bularak, birçok bireyi enfekte etmiştir. Mycobacterium tuberculosis basili, en çok solunum yolu ile insanlara bulaşmakta olup, havada asılı kalabilmesi nedeniyle toplu yaşam ortamlarında daha kolay yayılmaktadır. Hastalığın temel etkeni tüberküloz basili olmasına rağmen, bireylerin yaşam biçimi hastalığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kötü beslenme koşulları, savaş, kötü hava koşuları, rutubete uzun süre maruziyet vb. nedenlerle oluşan bağışıklık sistemi zayıflaması neticesinde hastalık daha kolay bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bazı durumlarda hastalık uzun yıllar boyunca vücutta gizlenebilmekte olup yıllar sonra ortaya çıkabilmektedir. Geçmiş toplumlarda yaşayan bireylerin yaşam biçimlerinin incelenmesinde patolojinin önemi oldukça büyüktür. Toplumların gelişmişlik düzeylerinin belirlenebilmesi, toplumda yaşayan bireylerin yaşam biçimlerinin analiz edilebilmesi için paleopatolojik ve paleoepidemiyolojik çalışmalara fazlaca ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde ve Dünya'da literatüre bakıldığında Tüberküloz hakkında yapılan paleopatolojik çalışmaların henüz istenen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Birçok topluma ev sahipliği yapmış olan Anadolu coğrafyasında yapılan çalışmalar, geçmiş toplumları inceleyerek günümüzle kıyas yapılabilme, farklılıkları belirleyebilme ve tarihe katkı sağlama açısından oldukça önemli

olmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmamızın toplumların yaşam koşullarının daha iyi incelenebilmesi ve tüberküloz hastalığının daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada, yapılan arkeolojik ve antropolojik kazılarda çıkarılan bireyler incelenmiş olup, yapılan ilgili literatürler taranarak çalışma gerçekleştirilmiştir. Karagündüz Toplumunda 5 erkek 1 cinsiyeti belirsiz birey olmak üzere toplam 6 bireyde, Eski Cezaevi toplumunda cinsiyeti belirsiz 1 bireyde, Hakkari Erken Demir Çağı toplumunda 2 erkek bireyde, Van Kalesi Toplumunda 1 erkek bireyde, Nif Olimpos toplumunda 1 Cinsiyeti belirsiz bireyde, Kadıkalesi toplumunda 2 cinsiyeti belirsiz bireyde ve Konstantin ve Helena Kilisesi kazılarında çıkarına 2 Erkek bireyde tüberküloz izlerine rastlanmıştır. Genel olarak hastalığın görülme sebeplerinin, kötü yaşam koşulları, beslenme yetersizliği ve savaş nedeniyle gelişen kötü yaşam koşullarının olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tüberküloz, Epidemiyoloji, Paleopatoloji, Antropoloji,

ABSTRACT

Throughout human history, many infectious diseases caused by microorganisms have been seen in the world. Tuberculosis has caused many individuals to get sick and die from the Neolithic period to the present day, and it continues to be effective today. The main cause of the disease is Mycobacterium tuberculosis and Mycobacterium bovis bacillus. After the sedentary life of humanity in the neotylic period, the incidence of the disease increased and progressed until today. Tuberculosis disease first manifested itself with Mycobacterium bovis bacillus, which causes zoonotic infection. This microorganism, which infects individuals especially with the consumption of raw milk, has been transmitted from animals to humans through the digestive system and has spread from animal to human as zoonosis.

Mycobacterium tuberculosis bacillus, which is still common today and mostly causes pulmonary tuberculosis, has infected many individuals by allowing it to spread easily among humans after its introduction to settled life. Mycobacterium tuberculosis bacillus is most commonly transmitted to humans through the respiratory tract and spreads more easily in public living environments due to its ability to hang in the air. Although the main factor of the disease is tuberculosis bacillus, the way of life of individuals can cause the appearance of the disease. As a result of weakening of the immune system caused by poor feeding conditions, war, bad weather runs, prolonged exposure to humidity, etc., the disease occurs more easily.

In some cases, the disease can be hidden in the body for many years and may occur years later. Pathology is very important in the study of the lifestyles of individuals living in past societies. Paleopathological and paleoepidemiological studies are needed to determine the development levels of societies and to analyze the lifestyles of individuals living in society. When we look at the literature in our country and in the world, it is understood that paleopathological studies on tuberculosis are not yet at the desired level. The studies carried out in anatolian geography, which has hosted many societies, are very important in terms of

examining past societies, being able to compare with the present, identifying differences and contributing to history. In this context, it is thought that our study is very important for better examination of the living conditions of societies and a better understanding of tuberculosis disease.

In the study, the individuals unearthed in archaeological and anthropological excavations were examined and the study was carried out by scanning the relevant literature. A total of 6 individuals, 5 men and 1 gender determinant, in the "Karagündüz" society, 1 gender-ambiguous individual in the Old Prison society, 2 men in the Early Iron Age society in Hakkari, 1 male in the Van Castle Society, 1 gender-indeterminate individual in the Nif Olympus society, 2 individuals in the Kadıkalesi society. gender uncertain individual and 2 male individuals in the Constantine and Helena Church excavations. traces of tuberculosis were found. It has been seen that the causes of the disease are poor living conditions, malnutrition and poor living conditions due to war.

Keywords: Tuberculosis, Epidemiology, Paleopathology, Anthropology,

YAŞLILIK ve TEKNOLOJİ

AGING AND TECHNOLOGY

İrem ÇELİKKOL

Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-0550-6989?lang=en

ÖZET

Toplumsal bir olgu olarak kabul gören yaşlılık, insan doğasının önemli evrelerinden biridir. İnsanın doğal gelişim sürecinin kaçınılmaz bir dönemi olan yaşlılık, bireyleri fizyolojik, biyolojik ve psikolojik vb. faktörlere bağlı olarak birçok açıdan etkilemektedir. Bu durum yaşlanma sürecindeki bireylerde bazı riskleri içinde barındırmaktadır. Bu riskler yaşlıların gündelik hayat pratiklerinde belirgin bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfus oranındaki hızlı artış, sosyal, ekonomik, sağlık ve teknolojik vb. alanlarda yapılan ve yapılacak olan yaşlılara yönelik sosyal politikaların önemi arttırmaya başlamıştır. Bu nedenle son yıllarda yaşlanma ve yaşlılık üzerine araştırmalar yapan geriatri, gerontoloji gibi bilimler önem kazanmış ve bilimsel bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Yaşlılıkla ilgili çalışmalar, yaşlılığın nasıl anlamlandırıldığına bağlı olarak şekillenmiştir. Bireyin biyolojik, kronolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik değişimlerine göre temellendirilerek tanımlanmıştır. Bu sebeple bu çalışmada yaşlılık, tüm bu tanımlandırmalar göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Bu kapsamda bu çalışmada yaşlılık ve teknoloji arasındaki ilişkinin gündelik hayat pratikleri üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Küresel pandemi etkisine bağlı olarak, Covid'19 sebebiyle araştırma kapsamında konuyla ilgili verilere, literatür taranarak ulaşılmak zorunda kalınmıştır.

Yaşlıların maruz kaldığı durumların gündelik hayat pratiklerine etkileri teknolojik bağlam arka planında temellendirilerek, yaşlıların fizyolojik ve biyolojik olarak sağlıklı olmalarına rağmen gündelik hayat pratiklerinde birtakım temel ihtiyaçlarını birilerine bağımlı olarak gidermek durumunda kalmaları arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlanma, Gerentoloji, Teknoloji, Dezavantajlılık

SUMMARY

Old age, which is accepted as a social phenomenon, is one of the important stages of human nature. Old age, which is an inevitable period of the natural development process of human beings, affects individuals physiologically, biologically and psychologically influences in many ways depending on factors. This situation includes some risks in individuals in the aging process. These risks can be clearly observed in the daily life practices of the elderly.

The rapid increase in the rate of elderly population in the world and in our country, social, economic, health and technological etc. the importance of social policies for the elderly, which have been made or will be made in the fields, has begun to increase. For this reason, sciences such as geriatrics and gerontology, which have been doing research on aging and aging, have gained importance and become a scientific need in recent years.

Studies on aging have been shaped depending on how aging is made sense. It is defined based on the biological, chronological, social, psychological and economic changes of the individual. For this reason, in this study, old age is discussed by considering all these definitions. In this context, in this study, it is aimed to reveal the effect of the relationship between old age and technology on daily life practices. Due to the effect of the global pandemic, due to Covid'19, the data on the subject within the scope of the research had to be reached by scanning the literature.

The effects of the situations that the elderly are exposed to on their daily life practices are based on the background of the technological context, and the relationship between the fact that the elderly have to meet some of their basic needs in daily life practices, despite being physiologically and biologically healthy, is emphasized.

Keywords: Elderly, Aging, Gerentology, Technology, Disadvantage

GİRİŞ

Yaşlılık, kavramsal olarak biyolojik, kronolojik, tarihsel, sosyal ve kültürel açıdan farklı temellendirmeleri içine alan doğal bir süreçtir. Yaşlılığın; zamana, mekâna, çağa ve bölgeye ve hatta kültürlere göre farklılık gösteren değişken unsurları yaşlılığın sübjektif bir olgu olduğunu göstermektedir.

Yaşlanma insan yaşamının doğal bir evresi olduğu için bu dönemin spesifik bazı özellikleri vardır. Çağlar boyunca biyolojik özelliklerin deformasyonu, bedenin güçsüzleşmesi, organ fonksiyonlarının zayıflaması, ömrün sınırlılığı ve sağlık sorunlarındaki belirgin değişim gibi hususlar daha çok yaşlılarda görülen ve yaşlılıktan kaynaklanan sorunlar olarak değerlendirilmiştir (Özkul & Kalaycı, 2015, 260). Bu özellikler yaşlıların içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak şekillenmektedir.

Yaşlanma ve yaşlılık kavramları arasındaki ilişki bu süreçte dikkat çekmektedir. Yaşlanma genel olarak bedenin kronolojik ve biyolojik dönüşüm sürecini ifade ederken, yaşlılık bu süreçteki bireylerin sosyo-kültürel ilişki ve etkileşimini ifade etmektedir. Niceliksel olarak artan yaşlı nüfusun ve onların çevrelerinin geçirdiği toplumsal dönüşümler ve değişimler, yaşlı bireylerin ve yakınlarının gündelik hayattaki değişimleri, hızlı teknolojik değişmeler bağlamında incelemeyi zorunlu kılmaktadır (Alptekin, 2011 ,9) .

Gelişen teknoloji ve yeni alışkanlıklar, bireyler için birçok sosyal ilişkinin niteliğinde değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Bu değişimler özellikle yaşlı nüfus üzerindeki etkileri de beraberinde meydana getirmiştir. Bunların başında teknolojik gelişmelerin yansımaları gelmektedir (Atila Demir, 2019, 301).

Ulaşım, iletişim ve teknolojik gelişmelerde meydana gelen değişim ve dönüşümler bireylerin gündelik hayat pratiklerini kolaylaştırırken aynı zamanda bazı özel grupların hayatlarını zorlaştırabilmektedir. Bu gruplardan biri olan yaşlıların, teknolojiyi kullanabilme becerisi günlük hayatlarına etki etmektedir.

Yaşlıların gündelik hayat pratikleri, teknoloji ve yakınları ile olan iletişim ve etkileşimleri bu çerçevede önemi her geçen gün artan olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılıktan kaynaklanan birtakım sorunlarla beraber teknolojik üzerin kullanım hızına yetişmemek bu sorunları daha da ciddi bir perspektif ile dikkate alınması açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede yaşlılığın kuramsal ve kavramsal alt yapısı şekillenmiştir.

A. Yaşlılık Tanımları

Bir kavram nasıl anlamlandırılırsa ona göre tanımlanabilmektedir. Kavramların tanımları eylem ve söylemler arasındaki ilişkinin tutarlılığı açısından önemlidir. Bu yüzden yaşlılık ile ilgili tanımın hangi anlamlandırmalar arka planında temellendirildiğini algılayabilmek için yaşlılık kavramının tanımına değinilmelidir.

Aslında yaşlılık ile ilgili birçok tanım vardır. Her bir tanım yaşlılığın başka bir boyutunu temel alarak yaşlılığı tanımlamıştır. Tanımların ortak özelliğine bakıldığında; bu tanımlar bireylerin çeşitli fonksiyonlarının etkinliğinin azalması noktasında birleşmektedir. Yaşlılık; kronolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere farklı boyutları ile tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından bu değişmeler üzerine temellendirilen yaşlılık kavramı, bireyi kontrolünün dışında ortaya çıkan ve çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azaldığı biyolojik bir dönem olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2013).

Genel kabul gören kronolojik yaş Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO – World Hospital Organization) belirlediği 65 yaş olup, 65 yaş ve üzerindeki kişiler kronolojik açıdan yaşlı sayılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 65-74 yaş aralığındakiler genç-yaşlı, 75-84 yaş aralığındaki kişiler ileri yaşlı, 85 yaş ve üstü ise çok-ileri-yaşlı olarak adlandırılmaktadır (Yerli, 2017, 1279).

Bu yüzden bilimsel çalışmalarda 65 ve daha büyük yaştaki bireyler "yaşlı" olarak kabul edilmektedir. Bu tanımlamalarda da görüldüğü gibi yaşlılığın da kendi içersinde çeşitli evreleri vardır. Bu evreler kronolojik yaş almaya bağlı olarak değişmektedir.

Kişi, yaşlanma sürecinin bizzat içinde şekillendiği için, yaşlılığın günlük hayatına olan etkilerinin nasıl değişime uğradığını, günlük rutinlerinin ne ölçüde değiştiğini bu süreçte yaşayarak tecrübe etmektedir. Bu sebeple yaşlanmanın hangi açılardan tanımlandığını, bireyi nasıl etkisi altına aldığını bilmek aynı zamanda yaşlılığa olan bakış açısını etkileyen faktörleri de bilmek anlamına gelecektir (Çetin, 2019, 5).

Yaşlanma, bireyin fiziksel, bilişsel ve sosyal işlevselliğinin giderek azaldığı doğal bir süreç iken yaşlılık birçok açıdan bağımsızlıkların azalıp bağımlılığın başladığı, kayıpların belirginleştiği ve statülerde değişmelerin olduğu bir dönemdir. Yaşlanma kavramı hayat boyu

devam eden bir süreç ile ilişkilidir. Yaşlılık ise fiziksel ve bilişsel fonksiyonların gerilediği, üremenin durmasından ölüme kadar geçen süredeki değişimleri kapsayan bir dönemdir (Çetin, 2019, 7) .

Yaşlanma, canlının doğumundan yaşamın bitimine kadar devam eden bir süreç olduğu için yaşlılığın her evresi bireyleri etkilemektedir. Günümüzde yaşlılığın başlangıcı için belli bir yaş sınırı net olarak bilinememektedir. Çünkü yaşlılığın her bir evresi bireylerde farklı zaman ve mekân diliminde gerçekleşmektedir (Kılıççı akt, Çetin, 2019,10) .

B. Yaşlılık Kuramları

Kuramlar yaşlılığın hangi mekanizmalardan etkilendiğini anlaşılabilmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda yaşlılıkla ilgili kuramlar dikkate alındığında; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olmak üzere üç farklı kategoride kuramlar bulunmaktadır. Bu kuramlardan psikolojik ve sosyolojik kökenli olanlarda, yaşlılık döneminin sorunları ve yaşlının toplumsal ilişkileri vardır. Biyolojik kökenli kuramlarda ise; bireyin yaşının ilerlemesiyle ortaya çıkan biyolojik ve fizyolojik özelliklere odaklanılmıştır (Kalınkara akt. Kalaycı, 2015, 20) .

Yaşlılık ile ilgili kuramların arka planı göz önünde bulundurulduğunda iki önemli yaklaşıma vurgu yapılması gerekmektedir. Bu yaklaşımlar yerinde yaşlanma ve aktif yaşlanmadır.

Yerinde yaşlanma; yaşlıların toplumda kendi mekanında ihtiyaçlarının giderilmesi, bakımı, yaşlının sosyal ortamında yaşadığı sorunların azaltılması ve eksikliklerinin toplum kaynaklarının aktarılması esasına dayalı sistemi ifade eder. Aynı zamanda yaşlıların fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal, kültürel vb. hallerini iyileştirmeye yönelik görülmektedir. Aktif yaşlanma ise; yaşlı bireyin biyolojik, fizyolojik, psikolojik vb. açıdan sağlıklı olmaları anlamına gelmektedir. Aktif yaşlanma, beklenen yaşam süresinin uzaması ile hayatımıza eklenen yılların olabilecek en yüksek nitelikte ve en az bilişsel kayıp ile yaşanılabilmesini hedefler (Ünalan akt, Atila Demir, 2019, 304).

Bu yaklaşımlar aslında birbiri ile iç içe ve birbirlerini ile besleyen ve destekleyen niteliktedir. Yerinde yaşlanma yaşlılar için hem fiziki ve sosyal eşitsizliklerin mekânsal bağlamda gidermeye yönelik bir düzenleme olarak da açıklanabilir. Yaşlıların sosyal ilişkilerinin ve deneyimlerinin var olduğu mekânlarda yaşlanması, yaşlılık sürecinde yaşanabilecek problemleri azaltmamasına ve yaşlıların aidiyet hissettikleri yer ile bağların

güçlenmesine yardımcı olarak yaşlıların kendine has rutin pratikler geliştirmelerini sağlamaktadır. Aktif yaşlanma süreci çok yönlü ve çok boyutludur. Yaşlıların bireysel ve toplumsal şartlarının yaşlılara olan etkileri üzerine odaklanır (Atila Demir, 2019, 304).

Yaşlılık, sosyolojik ve psikolojik kuramlar çerçevesinde değerlendirildiğinde; yaşlılıkla ilgili psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla ortaya koyulan 7 farklı kuramlar vardır. Bu kuramlar; aktivite/etkinlik kuramı, yaşamdan geri çekilme kuramı, modernleşme kuramı, süreklilik kuramı, eksiklik kuramı, rol kaybetme kuramı ve toplumsal değiş tokuş kuramıdır. Her bir kuram aslında birbiri ile bağlantılıdır. Bu kuramların kavramsal çerçevesi yaşlılığın nasıl anlamlandırıldığına göre şekillenmiştir. Bu kuramların bazıları kısaca detaylandırılacak olunursa;

1. Etkinlik/Aktivite Kuramı

Kuramın adından da anlaşılacağı gibi bu kuram; yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini merkeze alarak temellendirilmiştir. Bireyin sosyal ilişki ağı arasındaki ilişkisini ve yeni roller üstlenmesinin önemli olduğunu savunmaktadır Aktivite kuramının dayandığı en önemli nokta; bireyin daha iyi bir yaşlanma sürecini geçirebilmesi için, sürekli aktif ve sosyal etkileşiminin yoğun olması gerekmektedir. Bireyleri birbirinden ayıran özellik yaş farkından ziyade toplumsal, sosyal, kültürel vb. aktivitelere katılım düzeyi ve etkileşimidir (Kalaycı, 2015, 20).

Kurama göre, yaşlıların psikolojik ve sosyal ihtiyaçları orta yaşta olan bireylerle benzer özellikler göstermektedir. Bu kuramda yaşlı bireylerden pasif değil, aktif olarak sosyal ilişkilerini sürdürmesi beklenmektedir.

2. Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı

Bu kuramda yaşlılığı, fiziksel, psikolojik ve toplumsal geri çekilme süreci olarak ele almakta ve sosyal etkileşim yapılarına fonksiyonel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu kapsamda toplumda birtakım değişim ve dönüşüm yaşanmaya başladıkça yaşlının statüsünün etkinliğinin azaldığını varsaymaktadır. Geçmişten günümüze meydana gelen toplumsal değişmeler yaşlı bireylerin değerlerinin, otoritelerinin azalmasına sebep olmuştur. Çünkü zamanla yaşlı bireylerin bilgi ve deneyimlerine olan ihtiyaç azalmıştır. Kuram yaşlıların ve toplumun birbirinden ayrılma noktasını işaret etmektedir (Kalaycı, 2015, 22) .

3. Modernleşme Kuramı

Yaşlılık; biyolojik, kronolojik, fiziksel, ruhsal, sosyal vb. birçok faktöre bağlı olarak farklı anlamlar içermektedir. Bu durum yaşlının zaman içersinde yeniden anlamlandırılmasına, yaşlının statü ve rollerinin değişim ve dönüşüme uğramasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda modernleşme kuramı; yaşlının modernleşme süreci içindeki geçmişten günümüze dek değişimlerini odak noktasına koymuştur.

Bu kurama göre toplumlar modernleştikçe yaşlıların statüsünde değişmeler ve düşüş yaşanıyor olmasıdır. Bu durum teknolojik gelişmelerin etkisiyle, yaşlının tecrübelerini ve bilgi birikimini değersizleştirirken, kentleşme ve toplumsal hareketlilik aile ilişkilerini zayıflatmış ve bu durum modernleşme ile yaşlıların statüsünün gerek aile içi gerekse toplumsal alanda zayıflatmıştır (Şentürk & Ceylan akt, Atila Demir, 2019,304).

Modernleşmenin argümanlarına uyum sağlama durumuna göre yaşlıların toplumsal konumları değişmiştir. Bireysel farklılıklar göz ardı edildiğinde, 1972'de Cowgil ve Holmes tarafından ortaya atılan yaşlanmanın modernleşmesi kuramına göre yaşlıların rolleri ve statüleri teknolojik gelişmelerle ters yönde bir ilişkiye sahiptir. Sanayileşme ve teknolojik değişim hızına ayak uyduramayan yaşlı bireyler, teknolojik değişimlerin etkisiyle, deneyim ve birikimlerinin değerini kaybetmektedir. Teknolojik gelişmeler yaşlıların deneyimlerine ve bilgeliğine verilen değerin azalmasına neden olmuştur (Cowgill akt, Çataloğlu, 2018, 30).

Tüm bu kuramların detayları dikkate alındığında yaşlanma sürecinin risklerine odaklanılmış ve bu riskler çeşitli argümanlarla desteklenerek ortaya koyulmuştur. Her bir kuram kendi içinde değerli ve anlamlıdır. Bu kuramların her biri yaşlılığın başka bir evresine vurgu yapmıştır. Bu yüzden kuramların kabul edilebilirliği noktasında uzlaşı söz konusu değildir. Bu kuramların her birine yönelik eleştiriler doğal olarak olabilmektedir. Bu çerçevede yaşlıların; zaman, mekân, ekonomik, kültürel, siyasal, sosyal, fiziksel ve biyolojik şartlarındaki farklılıklar göz önünde bulundurulması önemlidir.

C. Yaşlıların Dışlanma Biçimleri

Dışlanma maddi ve manevi boyutlarla ele alınabilen dinamik bir kavramdır. Dışlanma çok boyutlu bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden her birey çeşitli sebeplerden ötürü dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Her birey gibi yaşlı bireylerde yaşlanma süreci içersinde dışlanmaya maruz kalmıştır. Yaşlılığın getirmiş olduğu birtakım biyolojik, fizyolojik ve

kronolojik özelliklerdeki kayıpların etkisi, yaşlıların dışlanmadan daha belirgin bir şekilde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Yaşlılığın dışlanma biçimlerinin bilinmesi, bireyin yaşlılıktan kaynaklanan sorunlarının bağlamını bulmakta, yaşam kalitesindeki değişimlerin organik bağlarını anlamakta ve yaşlı olmaya dair bireyin tutum ve davranışlarını öğrenme konusunda yol gösterici olacaktır (Çetin, 2019, 11) .

Yaşlılar, yaşlılık dönemi ile birlikte fizyolojik, biyolojik, psikolojik vb. açılardan değişmeler olmaktadır. Bu değişimler zaman zaman yaşlıların normal aktivitelerini yapmakta zorlanmaları sebep olmaktadır. Bu durum yaşlıların eğitim, ekonomi, işgücü piyasası, toplumsal, sosyo- kültürel, barınma imkânı, sağlık, teknoloji ve politika alanları gibi birçok alandan dışlanmasına etki etmektedir (Çunkuş, Taşdemir Yiğitoğlu, & Akbaş, 2019, 62) .

Yaşlı bireylerin dışlandıkları alanlar genel olarak yedi kategoride sınıflandırılabilir. Bu kategoriler; toplumsal ilişkilerden dışlanma, kültürel faaliyetlerden dışlanma, toplumsal faaliyetlerden dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma, finansal ürünlerden dışlanma, yaygın tüketim ürünlerinden dışlanma ve sağlık hizmetlerinde dışlanma olarak sınıflandırılmıştır. Her bir dışlanma biçimi aslında yaşlanmanın süreç içersindeki değişim ve dönüşümüne bağlı olarak biçimlenmiştir. Daha genel bir kategori yapılacak olunursa yaşlıların dışlama biçimlerinde ekonomik, sosyal, mekânsal, teknolojik ve kamusal alandan dışlanma görülmektedir.

Yaşlıların dışlanmasında yaşlanma sonucu meydana gelen fiziksel değişimler, yoksunluklar, yetersizlikler ve işlevselliğini yitirme özellikleri onları işgücü piyasasından da uzaklaştırmak durumunda kalması etkili olmaktadır (Çunkuş, Taşdemir Yiğitoğlu, & Akbaş, 2019, 62).

Bu duruma bağlı olarak yaşlı bireyler başkalarına bağımlı olarak, temel ihtiyaçlarını ve gündelik hayat patiklerini gerçekleştirmek durumunda kalabilmektedir. Kısaca dışlanma biçimlerinin yaşlılar üzerindeki etkilerine değinilecek olunursa; toplumsal ilişkilerden dışlanma; yaşlıların yakınları ile daha az vakit geçirmeleri, daha az sosyal aktivite ve sosyalleşme içinde olması ile ilgilidir. Kültürel faaliyetlerden dışlanma; yaşlıların sanat, spor, müzik ve opera vb. kültürel etkinliklere katılımından dışlanmasıdır. Sağlık hizmetlerinden dışlanması ise; dikkat çekicidir. Yaşlanmanın beden üzerindeki doğal değişimler ve bazı sağlık sorunlarının meydana gelme durumu vardır. Bu durum bilindiği için sağlık

çalışanlarının yaşlıların sağlık sorunları ile yeteri kadar ilgilenmemesi de sağlık hizmetlerinden dışlanmanın göstergesidir.

Temel hizmetlere erişimden dışlanma ise; bu noktada daha kapsayıcı bir dışlanmadır. Çünkü temel hizmetlere erişimden dışlanma aynı zamanda temel gereksinimlerinden dışlanmayı da meydana getirmektedir. Bu durum yaşlıları, biyolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olsalar dahi bir başkasına bağımlı hale getirebilmektedir.

Ayrıca bu temel hizmetler yaşlıların yaşam kalitesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yaşlıların ulaşım ağında yaşadıkları güçlükler veya yaşlılığın getirdiği biyolojik ve fiziksel yoksunluklar, onların bu hizmetlere erişimini kısıtlamakta ve/veya engellemektedir. Postane, banka, hastane, market, alışveriş merkezleri gibi yerlere gidemeyen yaşlılar, kendilerini başkalarına bağımlı hissetmekte ve toplumla etkileşime giremedikleri için toplumsal dışlanma riski taşımaktadırlar (Çunkuş, Taşdemir Yiğitoğlu, & Akbaş, 2019, 64) .

Yaşlanmanın doğal dönüşümü her birey yaşlılık dönemini belli aşamalardan geçerek biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyal bakımdan birtakım değişimler yaşamaktadır. Bu duruma bağlı olarak yaşlılık döneminde fiziksel ve bilişsel gerilemeler, gelirde azalma, sosyal statü kaybı, yalnızlaşma gibi birçok risk faktörü de görülmektedir (Çetin, 2019, 1) .

Günlük hayatın merkezinde üretim ve tüketimin olması, yaşlı nüfusun üretemeyen, fonksiyonsuz, tüketici ve statik görülmesi yönünde bir eğilime yol açmıştır; yaşlılık ekonomik perspektifte değerlendirdiğinde sosyal bir sorun olarak algılanabilmektedir. Hayatın tüm alanına yayılan günlük yönlendirebilen teknolojinin genç kuşak tarafından kullanılıyor olması da, geleneksel toplumlarda yaşlıların elinde olan bilgi ve deneyim gücünün modern toplumlarda genç kuşağa geçmesi, kişisel tecrübelere duyulan önemin azalması yaşlılığın değersizleştirilmesine ve böylelikle otorite ve statü kaybına uğramasına sebep olmaktadır (Ceylan akt, Çetin, 2019, 32).

Geçmişten günümüze her dönemde dışlanma çeşitli açılarla yaşlıları etkilemiştir. Dışlanmanın her bir boyutunu belirli riskleri de içinde barındırmaktadır. Bu riskler yaşlanma sürecini olumsuz etkileyebilmekte ve yaşlıların günlük hayat pratiklerini gerçekleştirirken sıkıntılarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Dışlanma çeşitli biçim ve argümanlarla her geçen gün etki alanını şekillendirmektedir. Bu durumdan yaşlılara belirgin bir şekilde etkilenerek günlük hayat rutinlerinden sıkıntılar yaşamaktadır.

D. Yaşlıların Teknoloji Kullanımı

Modernleşme süreciyle küresel ölçekte yaşanan ulaşım, iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler her geçen gün daha da artmaktadır. Bu artış aynı zamanda bu alanlardaki gelişmeleri hızlandırarak yoğun ve karmaşık hale getirmektedir.

Bu çerçevede yaşlılar açısından bakıldığında; bu durum zaman zaman sıkıntılara sebep olabilmektedir. Çünkü hızlı bir şekilde dönüşen teknoloji, yaşlıların uyum sağlayabilme becerilerini daraltmakta bu da teknolojik ürünleri kullanabilmesine engel oluşturmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik seviyelerdeki değişkenlikler, yaşlıların bu ürünleri kullanabilme ve uyum kabiliyetlerini farklılaştırmaktadır.

Fiziksel ve bazı zihinsel kayıpların yaşandığı yaşlılık döneminde, her geçen gün değişen teknolojiye uyum sağlayabilmeye çalışmak yaşlı hayatını zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda yaşlıların teknolojik ürünleri kullanabilme becerisinin yetkin olamaması yaşlılar için bir risk oluşturmaktadır (Kahrıman, 2014, 87) .

Teknolojik değişimlerin hızı ve yeni gelişmeler özellikle sosyal anlamda yaşlıların yeni duruma uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Değişen teknoloji ağlarının niteliği yaşlıların bilgi, tecrübe aktarımı ve kabul görme ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı risklerin doğmasına yol açmıştır. Yerine geçen sanal destek ağları özellikle ülkemizde yaşlılar tarafından aktif olarak kullanılmamakta bu durum ise bazı temel ihtiyaçların eksikliğinin daha güçlü hissedilmesine yol açmaktadır (Atila Demir, 2019, 301) .

Modernleşmeyle beraber yaşlı bireyin toplumsal konumunda ve gündelik hayatında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Günümüzde, teknolojik değişimler yaşlılığın farklı bir statüde değerlendirilmesi neden olmuştur. Yaşlılara yüklenilen anlamlar yaşlının ‘’teknolojinin hızına yetişebilme ve kullanabilme’’ kriterine göre değer yüklenmiştir.

Teknoloji, yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımı, bağımlılığı olmadan yaşayabilme, hareket alanı sağlama, güvenlik ve koruma sağlama gibi konularda etkili bir rol oynayıp, fayda sunabilir. Yaşlıların bağımsızlığını engelleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar kronik sağlık sorunları, fizyolojik ve bilişsel bozukluklar, sosyal hayat ve sosyal iletişimden uzaklaşma, giderek azalan hareketlilik ve fiziksel aktivitelerdir (Çataloğlu, 2018, 30) .

Bu bağlamda bu engeller karşısında teknoloji birtakım çözümler üretebildiği gibi bir takım sorunlara da sebep olabilmektedir. Teknolojik gelişmelere uyum sağlayamayan yaşlılar

dışlanabilmekte ve birilerinin yardımı ile teknolojik ürünleri kullanabilmek durumunda kalabilmektedir. Bu durum yaşlıları, biyolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı olsalar dahi bir başkasına bağımlı hale getirebilmektedir.

Teknoloji bir bakıma gündelik hayatın bir parçası olurken aynı zamanda gündelik hayatın düzenleyicisi, kontrol edicisidir. Bu bağlamda bakıldığında teknoloji, ona ayak uyduramayan bireyi, kronolojik yaş fark etmeksizin dışlayabilmektedir. Yaşlı birey teknolojik ürünü kullanamadıkça toplumdan ve sosyal hayattan dışlanabilme tehdidi altındadır.

Bu durum örneklendirilecek olunursa; ATM'den para çekememe, televizyon ve kablo kumandalarını birbirine karıştırma, bazı hatların operatörlerinin seslerini duyamayıp talimatlara uyamamak, işitme cihazının sesini ayarlayamamak, hastanelerden randevu alamamak, toplu taşıma için kontör dolduramamak, akıllı telefon ve sosyal medya kullanama gibi sayıca çoğaltılabilecek birçok durum mevcuttur (Çataloğlu, 2018, 31) .

''Ek olarak, yaşlı bireylerin teknolojiyi kullanma konusunda kendilerine güvenmemeleri, alay edilmesi korkusu ve kişisel bilgilerin başkalarının eline geçmesine yönelik mahremiyet zedeleyici olduğu düşünülen bazı psikolojik engellerde olduğunu öne sürmüştür'' (Abbey & Hyde akt, Çataloğlu,2018, 2009, 31) .

Yaşlı bireylerin teknolojiyi kullanamamasının önünde birçok haklı sebepleri olabilir. Çağa, zamana, mekâna, ekonomik ve sosyal durumlar bağlı birçok değişken bu olguyu destekleyebilmektedir. Yaşlıların bu durumların dışında bedensel fonksiyonlarındaki giderek azalmanın olması da yaşlıların her geçen gün değişen teknolojinin hızına uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Yaşlılar uyum sorununu ile yakınlarının yardımı ile aşabilmekte ve yakınlarından destek alabilmektedir. Teknoloji hayatı kolaylaştırırken aynı zamanda da karmaşıklaştırarak yaşlıları yakınlarına bağlı hale getirebilmektedir. Her yaşlının ekonomik, sosyal, eğitim ve sağlık gibi durumu farklı olduğu için, her bir yaşlının teknoloji ile ilişkisi ve uyum sağlayabilme yeteneği değişkenlik göstermektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Her birey doğal yaşamın döngüsü içinde yaşlı adayıdır. Yaşlılık; kişilerin kültürel, sosyal, siyasal, toplumsal ve bireysel kodlarına göre çeşitli anlamlar yüklenerek somutlaşmıştır. Bu yüzden her birey için yaşlılığın anlamı farklı ve derindir. Yaşlılık bazı bireyler için olumsuz bir dönem olarak algılanabilmekteyken bir başka birey için olumlu, verimli bir dönem olarak algılanabilir.

Yaşlandıkça bireylerde biyolojik, fiziksel vb. olarak birtakım değişimler doğal olarak meydana gelir. Yaşlanma ile birlikte birtakım fonksiyonların gerilemesi yaşlıları pasif bir duruma düşmesine neden olabilmektedir. Bu durumda önemli olan bu değişimleri kontrol altına alabilmek ve bu değişimleri avantaj haline dönüştürebilmektir.

Tarihsel süreç içersinde her alanda olduğu yaşlıların konumunda da değişimler görülmüştür. Yaşlıların bilgi, deneyim ve otoritesi zamanla azalmıştır. Çünkü teknoloji bilgiyi üreterek yaşların deneyimlerine, bilgi birikimlerine olan ihtiyacı azaltmıştır. Bu durum yaşlıların toplumdan zamanla dışlanmasına sebep olmuştur.

Bu kapsamda dışlanma, teknolojik bağlamda temellendirildiğinde; teknoloji hayatı kolaylaştırdığı düşünülürken, teknolojinin uygulamalarına uyum güçlüğü çeken yaşlıların hayatını zorlaştırmıştır. Yaşlılar bu çerçevede fiziksel, zihinsel ve biyolojik olarak sağlıklı olsalar dahi birilerine bağımlı olarak gündelik hayat pratiklerini gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır.

Çünkü teknoloji artık günlük hayatın merkezinde bir mekanizmadır. Günlük hayatın yönlendiricisi olan teknoloji, her geçen gün kendini yenilenmekte ve gündelik hayatı kontrol altına alabilmektedir. Bu sebeple teknolojik gelişmelere uyum sağlayamayan, kullanamayan, teknolojik bilgi ve donanıma sahip olamayan yaşlılar bir başkasına ihtiyaç duyarak temel ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalmaktadır. Teknoloji bu yönüyle birçok yaşlıyı bir başkasına bağımlı hale getirmektedir. Bir başkasına bağımlı olarak günlük temel hayat pratiklerinin karşılanması yaşlıların sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkıldığında; yaşlılığın genel olarak birçok kişi tarafından olumsuz bir süreç olarak görülmesine yol açmıştır. Yaşlıların dışlanmaya maruz kalmasında sadece yaşlı olmak tek başına bir sebep olmamaktadır. Yaşlılığın inşasında her bir bireyin, her bir kurum ve kuruluşun görevleri olmalıdır. Şu an ortaya koyulmuş olan mevcut problemlerin çözümü imkansız değildir.

Her birimiz yaşlı adayı olduğumuz için, gelecek kuşaklara ve kendimize uygun bir yaşlılık planı oluşturmamız gerekmektedir. Bu yüzden ileride birilerine bağımlı olmadan, kendi temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek durumda olmak için teknolojiyi yakın takip edebilmeli, teknolojinin gelecek nesillerin hayatını kolaylaştıracak ürünler ortaya koymasına öncülük edilebilmelidir.

Son olarak; Dünya'da ve ülkemizdeki yaşlı nüfus oranındaki artışın göz ardı edilmemesi ve bu duruma uygun olarak sosyal politikaların oluşturulmasına ağırlık verilmelidir. Yaşlının şu anki mevcut durumları ne kadar iyileştirilirse yaşlılığa ilişkin tutum ve algılar bir o kadar olumlu yönde değişecektir.

Her birimiz yaşlı adayı olduğumuz için bu bilinçle kendi yaşlılığımızı, toplumsal mekanizmaları kullanarak şekillendirebiliriz.

KAYNAKÇA

Abbey, R. & Hyde, S. (2009). No country for older people? Age and the digital divide, Journal Of Information, Communication&Ethics in Society, s.228.

Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları. *Yardım ve Dayanışma , 2* (3), 7-15.

Atila Demir, S. (2019). Yaşlıların Sosyalleşmesinde Ara Formüller. *The Journal of Academic Social Science Studies* (77), 301-311.

Çataloğlu, S. (2018). Yaşlılık, Değer ve Teknoloji. *International Journal of Human Studies , 1* (1), 25-33.

Çetin, S. (2019). *Yaşlılarda Yaşam Kalitesi ve Yaşlılık ALgısında Sosyal Hizmetin Rolü: Ankara Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çunkuş, N., Taşdemir Yiğitoğlu, G., & Akbaş, E. (2019). Yaşlılık ve Toplumsal Dışlanma. *Geriatrik Bilimler Dergisi , 2* (2), 58-67.

Erbatu, B. (2017). *Huzurevi ve Evde Yaşayan Yaşlıların Yalnızlık Düzeylerinin Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.

Kahrıman, A. (2014). *Türkiye'de Sosyal Koruma Kapsamında Yaşlılık ve Yaşlılıkla İlgili Uygulanan Politikalar(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalaycı, I. (2015). *Yaşlılık Statüsü, Rolleri Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri Ve Sorunları (Isparta Örneği) (Yayınlanmamış Doktora Tezi).* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıççı, Y. (1988). Yaşlılığın Uyum Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 41-45.

Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015). Türkiye'de Yaşlılık Çalışmaları. *Sosyloji Konferansları*, (s. 259-290).

Tufan, İ. (2004). Geranto- Sosyoloji. *Toplum ve Sosyal Hizmet , 15* (1), 75-84.

Umutlu, S., & Tekin Epik, M. (2019). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi , 11* (1), 29-43.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, , 52* (10), 1278-1287.

TOPLUMSAL CİNSİYET ve DİN
GENDER AND RELIGION

İrem ÇELİKKOL
Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı
Orcid No: https://orcid.org/0000-0002-0550-6989?lang=en

ÖZET

Bireyler içinde bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel özelliklerine göre; davranışlarına, eylemlerine ve söylemlerine yön verme eğilimdedirler. Kadın ve erkek olarak yaratılmış olan insanların biyolojik farklılıklarından dolayı bazı kalıplaşmış rolleri vardır. Bu roller bireylerin içinde bulunduğu topluma göre şekillenerek tarihsel, toplumsal, kültürel ve dönemsel olarak zaman zaman farklılaşmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesi de bu noktada önem arz etmektedir. Toplumsal değişmeler toplumsal cinsiyet rollerinin de şekillenmesine etki etmekte olup bu etkilerden biri de dindir. Din insana dair her şeyi kuşatan ve anlamlandıran bir inanç sitemi olduğu için cinsiyetle ilgili durumlarda etkisi vardır. Bu çerçevede din ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişki, toplumsal değişmenin cinsiyetler üzerindeki etkisinin açıklanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Türkiye üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesi; İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra olarak ayrılarak konunun sınırlandırıldığı bu çalışmada din ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Din, Kadın

SUMMARY

According to the social and cultural features of the society in which individuals live; they tend to direct their behaviors, actions and discourses. People who were created as men and women have some stereotypical roles due to their biological differences. These roles are shaped according to the society in which individuals live and differ from time to time, historically, socially, culturally and periodically. The shaping of social gender roles is also important at this point. Social changes affect the shaping of gender roles and one of these effects is religion. Since religion is a belief system that encompasses and gives meaning to everything about human beings, it has an impact on gender-related situations.

In this framework, the relationship between religion and gender roles is important in terms of explaining the effect of social change on genders. The shaping of gender roles in

Turkey; In this study, in which the subject is limited by separating it as before Islam and after Islam, it is aimed to reveal the relationship between religion and gender.

Keywords: Sex, Gender, Religion, Women

GİRİŞ

Toplum yapısı gereği bir sistemler ağıdır ve bu sistemler ağı oluşturduğu gereksinimlerine göre aktörün biyolojik farklılıklarını sosyolojik zemine oturtmak için kendi alt sistemlerini var eder. Var edilen bu sistemlerden biri de toplumsal cinsiyet kavramıdır ve toplumdan topluma kültürden kültüre değişim arz etmektedir.[1] Değişime etki eden birçok faktör toplum tarafından belli etmenler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Dinde toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesindeki etkisi açısından temel kurumların başında gelmektedir. Din, toplum hayatında son derece önemli bir kurumu olarak her devirde düşünürlerin ve sosyal bilimcilerin ilgi odağı olmuştur. Temel kurumsal ilişkilerin yerine getirilmesinde etkili olan din, içersinde barındırdığı özelliklerden dolayı sosyal ve kültürel ilişkilerin sınırlarını da oluşturarak toplumsal ilişkileri üzerinde bir otoritedir.

A. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek için toplumun uygun gördüğü doğal olmayan yapay değer kalıplarıdır. Doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler, zamanla içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılır ve toplumun kadın ve erkekten beklentileri de buna göre şekil alır. Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley'e göre "cinsiyet", biyolojik olarak erkek-kadın ayrımını anlatırken;"toplumsal cinsiyet" erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Fakat bu terimin kapsamı ile ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği değil, ayrıca sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ve stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel iş bölümünü içine alacak kadar genişlemiştir.[2]

Cinsiyetin sosyo-kültürel inşasını vurgulayan "toplumsal cinsiyet", tanımı gereği her iki cinsiyeti içeren bir kavram olmakla birlikte, bu başlık altında yapılan çalışmaların kadınlar ve sorunları üzerinde odaklandığı görülmektedir. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak varlık

[1] Kirman, M. Ali (2011). Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, 2. baskı, İstanbul, s.328.

[2] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yay. Ankara, 1999, s. 98.

sebebinin ve temel konusunun endüstri toplumlarının değişme süreçleri /sorunları olduğu hatırlanacak olursa, bu odaklanılanın toplumsal gerçeklikteki karşılığını tahayyül etmek zor olmayacaktır.[3]

B. Din

Din; içinde barındırıldığı çeşitliklerden ve farklılıklardan dolayı tanımlanması zor bir kelimedir. Din; bireysel ya da kolektif insan yaşamının her sahasında en derin yönleriyle hissedilen bir olgudur. Dinlerin en önemli sosyal işlevlerinden biri, mensuplarının dünya karşısındaki tutum ve davranışlarını belirleyen bir zihniyet ve ideolojiyi kazandırmadır. Yani her dinin kognitif (bilişsel) yönü vardır.[4] Din, mensubu olan insanlara belirli bir dünya görüşü sağlar. İnananlar, inandıkları dinin etkisiyle dünya ve dünyevî olaylar karşısında nasıl bir tutum ve eylem içinde bulunacaklarını belirlerler. Şerif Mardin'in de dediği gibi din, bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belli bir yere yerleştirme modeli olarak işlev gören bir fenomendir.[5] Din her şeyden önce insanın aşkın alanıyla bağ kurmasını sağlar. İlk elde kendisini ve çevresini tanımada, kozmostaki yerini belirlemede açıklayıcı hazır bilgiler verir.[6] Kişinin toplum karşısındaki tutumu ve dinin toplumsal ilişkiler ve kurumlar üzerine olan etkisini büyük bir kısmıyla dini grubun akideleri, ibadetleri ve teşkilatına nüfuz etmiş bulunan zihniyete bağlıdır. Belli bir toplumun içerisinde insanlar arasındaki ilişkiler bu ruh tarafından belirlenmiş bulunmaktadır.[7]

C. İslam Dini

İslam dini; en genel tanımıyla iman, amel ve ahlak üçlüsüne dayanan bir dindir. İmandan kast edilen; tevhit inancı yani Allah'ın varlığı ve birliğine, peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanma, amelden kast edilen; pratikler, Allah'ın emir ve yasaklarıdır. Ahlak ise; İslam'ın en hassas olduğu konulardan biridir. İnsanların din ile bağları nispetinde kişiden kişiye değişebilen durumlar oluşabilir. Bir idrak düzeyinde sorunları çözen din, başka bir idrak düzeyinde sorunlara yol açabilir. Bu noktadan hareket edildiğinde İslam dininin birkaç özelliğinin ön plana çıktığını görülebilir.

1- İslam, cinsiyetli bir dindir, ancak cinsiyetli bir din olması cinsiyetçi bir din olması demek değildir

[3] Amman M.Tayfun,**Din Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri,**2012,İstanbul.

[4] Okumuş Ejder, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yay. , 2003, s.69.

[5] Mardin Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim yay., İstanbul,1992.s. 25.

[6] Aydın Mustafa, **Kurumlar sosyolojisi**,Vadi yay., 2000, s.112.

[7] Wach Joachim, **Din Sosyolojisi**, Çev. Ünver Günay, MÜİFVY., İstanbul, 1995, ss:53-54.

- Burada "cinsiyetli" terimini, kadınla erkek arasındaki farklılıkları kabul eden, gerek ibadet, gerek diğer yönlerden farklılıkları kabul eden
- ‘’Cinsiyetçilik" ise bir cinsi diğerinden üstün tutan toplumsal düzenlemelere vurgu yapan bir kavramdır.
- İslam' a göre Allah katındaki üstünlüğün ancak takva ile olduğu tartışılmaz.

2- İslam, cinsiyetler arasına mesafe koyan bir dindir. Cinsel yakınlığı nikâh şartıyla onaylar. Sadece zinayı değil, zinaya yol açabilecek durumları da yasaklar

- Kadın ve erkeğe belirlediği rol ve statülerde o toplumda toplumsal cinsiyetin belirlenmesine ve insanların buna göre değer yargılarına ulaşmasına neden olmaktadır.

Dinin ilişkilerimize yön veren özelliğinden dolayı; kadın ve erkeğin toplumdaki davranışlarını belirlemede etkili olmaktadır.[8]

D. Toplumsal Cinsiyet ve Din İlişkisi

Toplumsal cinsiyet ve din ilişkisinde dinlerin kadınlarla ilgili konumlarının tek yanlı bir ilişki oluşturmadığı noktasından hareket etmek daha uygun görünmektedir. Din ve kadın ilişkisi çeşitli ve hatta çelişik şekillerde kurulabilir olmakla birlikte bu konudan söz açıldığında ilk akla gelen ve baskın nitelik taşıyan şey ataerkillik kavramı olmaktadır. Dinlerin, baba figürler tarafından yönetilmelerinden dolayı ataerkil niteliklerinin öne çıkması burada bir hareket noktası haline gelmektedir. Buna göre ataerkilliğin dinlerin özünde geçerli olan ana unsur olduğu yolundaki tez noktasında dünyadaki belli başlı dinlerin tümünün erkekler tarafından kurulmuş olmaları ve hâkim rollerin yine onlara verildiği şeklindeki bir argümana dayanılmaktadır. Yine dinlerin çoğunun erkeklerin başında olduğu toplumsal düzenler içerisinde ortaya çıktıkları da bu gözlemi besleyen bir ek kanıt oluşturmaktadır.[9] Teoride ve pratikte farklı olabilir; yani farklı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda insanlar tarafından hem algılanışı hem de uygulanışı farklı olabilir. Kadınlara yönelik cinsiyet ayırımcılığı birçok dini öğretide görülmekle birlikte, ayırımcılığının türü ve derecesi farklıdır.

E. İslamiyet’ten Önce Kadın

İslamiyet’ten önce kadının hiçbir statüsü ve değeri yoktu. Kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü ve kadının bir köle gibi kullanıldığı bir zihniyetin hâkimiyeti vardı.

[8]Amman M.Tayfun,**Din Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri,**2012,İstanbul.
[9] Fisher, M. P. (2007) **Women in Religion.** New York: Pearson & Longınan.

Bağımsız, hak ve sorumlulukları olan saygın insan varlığını yitirerek erkeğe bağımlı, bireyin sosyal haklarında yoksun, tek görevi erkeğe itaatten ibaret olan, adeta bir köle durumuna getirilen kadının Kuranî bakıştan yoksun ötekileştirilmiş kimliğine İslamiyet'ten önceki toplumlarda rastlanmaktadır. Çokeşliliğin yaygın olduğu ve kadının ötekileştirilmesi söz konusuydu. Kadının sadece erkeğin ihtiyaçları gideren konumu vardı.

F. İslamiyet'ten Sonra Kadın

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte birçok toplumsal değişmeler meydana gelerek, toplumsal hayatta dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler özellikle kadının statüsündeki ve toplumdaki konumunda meydana gelmiştir. İslamiyet ile birlikte kadın aile noktasında mübarek ve şerefli kılınmıştır. Kadına kimlik ve statü kazandırılarak özgür bir birey haline getirilmiştir. Hz. Muhammed zamanında kadın, toplum hayatından kendisini soyutlamamış bizzat kendi haklarını kendisi koruyan, şahsiyet sahibi bir varlık olduğunun bilinci ile hareket etmiştir. Yeri geldikçe de erkeklerle eşit haklarda bulunduklarını kabul ettirmek için girişimlerde bulunulmuştur. İslam dininde hem Kur'an ayetleri ile hem de hadislerle vurgulanan kadının her şeyden önce insan olduğu ve başta yaşama hakkı olmak üzere birçok temel hakkının bulunduğu bizzat Hz. Muhammed tarafından ifade edilmiştir .[10]

G. Diğer Dinlerde Kadın

Kadınlara yönelik cinsiyet ayırımcılığı birçok dini öğretide görülmekle birlikte, ayırımcılığının türü ve derecesi farklıdır. Örneğin kadın düşmanı olarak da göreceğimiz;

İlkel dinlerden totemizmde kadın totem olarak görülürken erkekler her zaman statü olarak kadınlardan üstün görülmüşlerdir. [11]Hinduizm'de kadına karşı yapılan her türlü şiddet, baskı ve aşağılama kutsallık söylemleri ile meşrulaştırılmıştır. Mülkiyet hakkı bulunmayan kadının ideal evlenme yaşı da 8 olarak bilinmektedir. Ayrıca ne tür haksızlığa uğrarsa uğrasın eşinden boşanamaz. Hindistan da ayrıca eşleri ölen kadınların yakıldığı da bilinmektedir. [12]Budizm'de de kadın anlayışı aynı şekildedir. Kadının herhangi bir hakkı bulunmamakta

[10] İbni Mace**, Sünen-u İbni Mace**, Çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, Karaman Yayınları,1986, Nikah,50.
[11] Hikmet Tanyu, **Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Bir Araştırmalar**, A.Ü.İ.F.D., s.155. (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/731/9295.pdf / 15 Ekim 2010)
[12] "Women in Indo-Aryan Societies", http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/1335/Soc/w_ary.html.

kutsal metinlerde aşağılanmaktadırlar. [13]Eski Çinlilerde kadın insan bile sayılmaz ona ad takılmazdı. Erkek çocuklar makbul sayılır, kız çocukları "domuz" diye anılırdı.[14]

Japon dinlerinden Konfüçyanizm'de ise kadının erkeğe saygı duyup boyun eğmesi gerekmektedir. Bir insanın evlenmeden veya erkek çocuk bırakmadan ölmesi büyük günah sayılır. Çünkü erkek evlat, ata ruhlarına ibadeti devam ettirmekle görevlidir.

Hristiyanlıkta 4. yüzyıl kilise vaizlerine göre kadınlar öncelikle Havva'nın çocuklarıydı ve isteyerek ya da istemeyerek doğaları gereği bir erkeği baştan çıkarabilirlerdi. Özellikle 4. yüzyıl vaizi İoannes Hrisostomos kadınları "gerekli bir kötülük" olarak değerlendirmiştir. Onlara göre kadın "Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman dışarı çıkmalıdır." [15]

Yahudiliğin kadına bakış açısını ise her sabah yaptıkları "Ezeli İla-hımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun" duası açıkça ifade etmektedir.

Yine Yahudiliğin kutsal metinlerin-de geçen "Rab Tanrı kadına "Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim" dedi. "Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek". [16]Sözleri de kadının toplumdaki yerini gözler önüne sermektedir.[17]

Uygulama itibari ile İslamiyet'in kadın sorununu çözdüğü; ilerici ve devrimci çabalarla kadına ilişkin cahili kabulleri değiştirerek insanlığın yarısını teşkil eden kadın cinsini yeniden insanlığa kazandırdığı, bilinen genellikle de kabul gören bir gerçekliktir .Bu gerçeklikten hareketle tekst ile kontekstin farklılığının bariz biçimde kendini hissettirdiği ve Türk- İslam sentezinin ortaya koyduğu muhafazakâr ve gelenekçi söylemde kadının hala bir özgürlük ve özne arayışı içinde olduğu sonucuna varabiliriz.[18]

[13] **Tipitaka**, Anguttara Nikaya 3:23.
[14] Bekir Topaloğlu, **İslam'da Kadın**, Ensar Neşriyat, İstanbul,1988, s.18.
[15] Hill, **a.g.e.,** s.18.
[16] Tevrat: 2/21-22
[17] M. Tayyib Okiç, **İslamiyet'te Kadın Öğretimi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1978, s.7.
[18] Aktaş Cihan, "**Kadının Toplumsallaşması ve Fitne"**, İslami Araştırmalar Dergisi, C.5 S. 4,Ekim 1991, s.252.

SONUÇ

Toplum belli mekanizmalarla varlığına anlam yükleyerek düzeni sağlar. Her toplumun kendine özgü belli norm ve kabulleri olmakla birlikte bireylere yüklemiş olduğu roller vardır. Bu roller kuşaktan kuşağa dönüşerek aktarılmakta olup, tarihe ve kültüre göre yeniden form kazanmaktadır. Toplumun cinsiyetlere bağlı olarak kadın ve erkekten beklentileri de bu çerçeve içersinde şekillenmektedir. Kadın ve erkek, içinde bulunduğu toplumun yapısına ve kültürel normlarına bağlı olarak davranışlarını belli bir kalıp içersinde sürdürmektedir. Biyolojik farklılıklardan daha baskın olan toplumsal cinsiyetin cinsiyetler üzerinde belli bir etkinliği bulunmaktadır. Bu ağırlığı çevresel etmenlerinde etkisi ile birlikte zaman içinde değişebilmektedir. Din de toplumların, toplumsal düzenin sağlanması açısından önemli temel kurumların başında gelmektedir. Din, insan ve toplum yaşamının her safhasında yer alarak bireylerin hayatlarını belli bir düzene koymaktadır. Din içinde barındırdığı özellikleri itibari ile cinsiyetler arasına da bir biçimde sınırlamalar koyar. Sınırlılıklar bireylerin dini, kişisel olarak içselleştirdiği oranda bireylerin davranışlarına etki etmektedir.

Cinsiyete bağlı farklılıklar kültürel olarak dikkate alındığında birçok farklı toplumsal cinsiyet rolleri karşımıza çıkmaktadır. Din de bu farklılığın analiz edilebilmesi noktasında önemli bir kurumdur. Cinsiyet kutuplaşmasına dayalı iş bölümünün İslamiyet'ten önceki durumuna bakıldığındaki boyutu ile İslamiyet'ten sonraki boyutu tamamen farklılaşmakta olduğunu açık bir biçimde ortadadır. Bu yüzden dinler kadın ve erkeğin her platformda temsil edilebilirliğini meşrulaştırma görevi görmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkıldığında küreselleşme ve sekilerleşmenin hız kazandığı dünyada erkeğin değişen konumumun araştırılması toplumsal cinsiyetin daha iyi algılanabilmesine olanak sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Salih, **Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın**, Cilt:5, Sayı:4, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara 1991.

Aktan, Hamza, **"İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi"**, Sosyal Hayatta Kadın, der: İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

Aktaş, Cihan, **Kadının Toplumsallaşması ve Fitne**, Cilt:5, Sayı:4,İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara 1991.

Aliyyu'l-Kari, **Zayıf Hadisleri Öğrenme Metodu**, Çev: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1986.

Arat, Necla, **Kadın Sorunu**, Say yayınları, İstanbul 1986.

Aydın, Mustafa, **Kurumlar sosyolojisi**, Vadi yayınları, Ankara 2000.

Beauvoir, Simone de, **Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı**, I. Cilt, Payel yayınları, İstanbul 1993.

Berger, Peter L., **Dini Kurumlar**, Çev: A. Çiftçi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1995.

Buhari, **Sahihi Buhari**, Çev. Mehmet Sofuoğlu, Üçgen Yayınları, İstanbul 1990.

Butler, Judith, **Cinsiyet Belası Feminist Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev: Başak Ertür, Metis yayınları, İstanbul 2008.

Challage,Felicien, **Dinler Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 1994.

Hill, Barbara, **Bizans İmparatorluk Kadınları (1025-1204) İktidar, Himaye ve İdeoloji**, Çev.:Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

İbni Mace, **Sünen-i İbni Mace**, Çev. Haydar Hatipoğlu, Karaman Yayınları, İstanbul 1986.

Kutsal, Necdet, **Kadının Değeri, Ölçüsü, Örtüsü**, Selamet Yayınları, İstanbul 1984.

Lundberg, George A., **Sosyoloji**, Siyasal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1970.

Mardin, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara 1999.

Okiç, M. Tayyib, **İslamiyet'te Kadın Öğretimi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1978.

Okumuş, Ejder, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003..

Savaş, Rıza, **Raşid Halifeler Devrinde Kadın**, Ravza yayınları, İstanbul 1996.

Tanyu, Hikmet, **Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Bir Araştırmalar**, Ankara

Toksarı, Ali, **"Hz. Peygamberin Devrinde Kadın"**, Sosyal Hayatta Kadın, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

Topaloğlu, Bekir, **İslam'da Kadın**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1988.

Wach, Joachim, **Din Sosyolojisi**, Çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

EVLİLİKTE TERK EDİLME KAYGISI ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ANXIETY ABOUT ABANDONMENT IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Kübra GÜNDOĞDU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-1730-2393

ÖZET

Terk etmek kavramı, birisini, bir durumu, bir nesneyi, bir mekanı bırakmak, ondan kaçmak, ona bir daha dönmeyi istememek, onunla ilgisini kesmek demektir. Terk edilme kaygısı ise hayatımızın ilk yıllarında sözel dönem öncesi gelişen bir duygudur. Bazı insanlar birlikte oldukları kişiyi kaybedeceklerine dair yoğun kaygı yaşarlar. Evlilikte terk edilme kaygısı eşlerden birinin terk edileceği veya eşine bir şey olacağı düşüncesiyle aşırı derecede kaygı duymasıdır. Eşlerde terk edilme kaygısı olduğunda ilişki zarar görmektedir. Eşler arasında sürekli olarak devam eden kaygı ve gerginlik ortamı evlilikte doyumu ve uyumu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, eşlerin evlilikte terk edilme kaygısı yaşayıp yaşamadıklarını saptayabilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırma yaşları 24 ile 58 arasında değişen 165'i kadın 53'ü erkek 218 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların evlilikte terk edilme kaygısını ölçmek üzere 24 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte terk edilme kaygısını ölçmesi açısından incelenip 19 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 programı ile yapılmıştır.

Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48'ini açıklayan, öz-değeri 9,2 olan tek boyutlu ve 19 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .31 ile .82 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .30 ile .78 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Evlilikte Terk Edilme Kaygısı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The concept of abandonment means to leave someone, a situation, an object, a place, to escape from it, not wanting to return to it again, to disconnect from it. On the other hand, abandonment anxiety is a feeling that develops before the verbal period in at the first ages of our lives. Some people experience intense anxiety that they will lose the person they are with. Abandonment anxiety in marriage is excessive worry that one of the spouses will be abandoned or that something will happen to their spouse. When spouses are concerned about abandonment, relationship suffers. The environment of constant anxiety and tension between spouses directly affects marital satisfaction and harmony. Therefore, it is very important to develop a scale to see the anxiety of abandonment in marriage.Purpose of this study is to develop in the Scale of Anxiety about Abandonment in Marriage and to examine its validity and reliability.

This research was carried out with 218 participants, 165 female and 53 male, aged between 24 and 58 years. In process of developing this scale, a 24-item pool was created first and then these items were examined in terms of their grammar, intelligibility, and whether it really measure Anxiety about abandonment in marriage and a 19-item application form was obtained in the end. Corrected item-total correlation coefficients were calculated for item analysis of scale. Construct validity of scale was examined by exploratory factor analysis and its reliability was examined with Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with SPSS 20.

As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one-dimensional and 19-item measuring tool with an eigenvalue of 9,2 was obtained explaining 48% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .92. Factor loads of scale were ranged between .31 and .82. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .93. Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .30 to .78. These results show that scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Anxiety about abandonment in marriage, *Abandonment, Reliability, Validity.*

GİRİŞ

İnsanlar olarak her birimiz yaşamda bir anlam ararız. Belirsizliği sevmeyiz, her şeyin bir sebebi, bir anlamı, bir bağlantısı olduğunu düşünürüz. Neden sonuç ilişkisi içerisinde kendi algılarımızla var olmaya çalışırız. Kendimizi, diğer insanları ve dünyayı anlamak isteriz. Kendimizde ve çevremizde anlamlandıramadığımız şeyler bizlerde kaygı yaratır. Kaygıyı büyük derecede yaşadığımız noktalardan birisi de evlilik olabilmektedir. Romantik ilişkilerimizde "zaten herkes beni terk edecek, zaten bu ilişki bir gün bitecek" "ya beni bırakırsa onsuz ne yaparım" gibi varsayımlar ve düşünceler terk edilme kaygısının olduğunu gösterir. Özellikle ikili ilişkilerden biri olan evlilikte de kendini gösteren terk edilme kaygısı, kişinin duygusal bağ kurmasında sorun yaşamasıdır. Terk edilmemek için sevdikleri kişinin her istediğini yaparlar. İlişkilerinde kurtarıcı kişi olmayı ve kendilerine ait olmayan sorumlulukları yüklenmeyi seçerler. Evlilikte terk edilme kaygısı, eşlerden birinin terk edileceği veya eşine bir şey olacağı düşüncesiyle aşırı derecede kaygı duymasıdır. Eşlerde terk edilme kaygısı olduğunda ilişki zarar görmektedir. Eşler arasında sürekli olarak devam eden kaygı ve gerginlik ortamı evlilikte doyumu ve uyumu doğrudan etkilemektedir. Özellikle evlilikte insanlar güven dolu ve sağlıklı ilişkiler yaşamak ister. Bu nedenle, evlilikte terk edilme kaygısını saptayabilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu

araştırmanın amacı Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma yaşları 24 ile 58 arasında değişen 165'i kadın 53'ü erkek 218 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

  Katılımcıların evlilikte terk edilme kaygısını ölçmek üzere 24 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte terk edilme kaygısını ölçmesi açılarından incelenip 19 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

  Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte terk edilme kaygısına yönelik olumlu tutumun daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

  Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Tutum Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .30 ile .78 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	31,5275	110,287	,418	,930
m2	31,5000	109,053	,419	,930
m3	29,5275	107,237	,301	,936
m4	31,6651	108,288	,658	,927
m5	31,2431	106,369	,609	,926
m6	31,2431	102,701	,675	,925
m7	31,5505	106,064	,686	,925
m8	31,5642	105,639	,696	,925
m9	31,3119	102,041	,665	,925
m10	31,3991	102,425	,718	,924
m11	31,3853	102,920	,651	,925
m12	31,5367	104,637	,731	,924
m13	31,6193	106,808	,723	,925
m14	30,9587	98,823	,626	,927
m15	31,3899	101,631	,783	,923
m16	31,4862	104,749	,725	,924
m17	31,0872	99,776	,667	,925
m18	31,1560	101,782	,676	,925
m19	31,4266	103,398	,758	,923

- **Yapı Geçerliği**

Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48'ini açıklayan, öz-değeri 9,2 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .31 ile .82 arasında sıralanan ve 19 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilikte Terk Edilme Kaygısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,481
m2	,468
m3	,311
m4	,727
m5	,652
m6	,717
m7	,751
m8	,772
m9	,710
m10	,749
m11	,717
m12	,790
m13	,790
m14	,644
m15	,815
m16	,772
m17	,685
m18	,692
m19	,801

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında. 30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .30 ile .78 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ROMANTİK İLİŞKİDE DUYGUSAL İSTİSMAR VE İLİŞKİ İSTİKRARI ARASINDAKİ İLİŞKİ*

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL ABUSE AND RELATIONSHIP STABILITY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS

Gülcan GÜLER UYANIK
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Kent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı,
ORCID No: 0000-0001-5228-2722
Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı
ORCID NO : 0000-0001-5323-5776

ÖZET

Bu çalışma, romantik ilişkide uygulanan/maruz kalınan duygusal istismar ve ilişki istikrarı(ilişki doyumu, seçeneklerin niteliğini değerlendirme, ilişki yatırımı) arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini romantik ilişkisi olan 403 yetişkin oluşturmaktadır. Araştırmada Demografik Bilgi Formu, Çok Boyutlu Duygusal İstismar Ölçeği ve İlişki İstikrarı Ölçeği kullanılmıştır. Demografik bilgi formu ve ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 22.0 aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmada değişkenlerin demografik özelliklerin düzeylerindeki farkları için Bağımsız Gruplar t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi ve Çok Değişkenli Varyans Analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi ile incelenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda katılımcıların duygusal istismara maruz kalma ve ilişki doyum düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öte yandan, uygulanan duygusal istismar ile ilişki yatırımı, seçeneklerin niteliğini değerlendirme düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bulguya göre, bireyin partnerine duygusal istismar uygulama düzeyi arttıkça ilişki yatırımı ve seçeneklerin niteliğini değerlendirme düzeyleri de artmaktadır. Yapılan regresyon analizinde, maruz kalınan duygusal istismarın ilişki istikrarının alt boyutu olan ilişki doyumundaki varyansın %24'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin demografik özellikler bakımından karşılaştırılması sonucunda, maruz kalınan duygusal istismar düzeyinin erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek, uygulanan istismar düzeyinin ise cinsiyet bakımından farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Uygulanan istismar düzeyi medeni duruma göre farklılaşmaktadır. Evli bireylerin duygusal istismar uygulama düzeyi evli olmayanlara kıyasla daha yüksektir. İlişki istikrarının demografik değişkenler bakımından karşılaştırılması sonucunda cinsiyet, medeni durum, ilişki süresi ve çalışma durumuna göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda veriler yorumlanmış ve ilgili literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: duygusal istismar, ilişki doyumu, ilişki yatırımı, seçeneklerin niteliğini değerlendirme, ilişki istikrar

ABSTRACT

This study is a descriptive study aiming to examine the relationships between emotional abuse in romantic relationship and relationships stability. The sample of the study consists of 403 adults who are currently in relationship. Demographic Information Form, Relationship Stability Scale, Multidimensional Measure of Emotional Abuse Scale were used in the study. The data obtained from the demographic information form and the scales were analyzed using SPSS 22.0. In the study, Independent Groups t-test, One-Way Analysis of Variance, Multivariate Analysis of Variance were used for the differences in the levels of demographic characteristics of the variables. Relationships between variables were examined by Pearson Correlation Analysis and Basic Linear Regression Analysis.

As a result of the correlation analysis, a negative significant relationship was found between the emotional abuse and relationship satisfaction levels of the participants. On the other hand, a low-level positive and significant relationship was found between the level of emotional abuse and relationship investment and evaluation of the quality of options. According to this finding, as the individual's level of emotional abuse to his partner increases, the level of evaluation of relationship investment and the quality of options also increases. In the regression analysis, it was determined that the emotional abuse experienced explained 24% of the variance in relationship satisfaction, which is a sub-dimension of relationship stability. As a result of the comparison of the variables in terms of demographic characteristics, it was found that the level of emotional abuse experienced was higher in men than in women, and the level of abuse did not differ in terms of gender. The level of abuse applied differs according to marital status. Married individuals have a higher level of emotional abuse compared to unmarried individuals. As a result of the comparison of relationship stability in terms of demographic variables, it was concluded that it differed according to gender, marital status, duration of relationship and employment status. In line with the findings obtained, the data were interpreted and discussed in line with the relevant literature.

Keywords: emotional abuse, relationship satisfaction, relationship investment, evaluating the quality of options, relationship stability

BAKIM SÜRECİNDE ETİK KARAR VERME
ETHICAL DECISION MAKING IN THE CARE PROCESS

Ebru ÖZCAN

Öğr. Gör, Kastamonu Üniversitesi, Taşköprü MYO

Orcıd no: **0000-0003-2075-8516**

(Sorumlu yazar)

Yasemin ÖZYER

Dr. Öğr. Gör, Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü.

Orcıd no: **0000-0002-2706-8107**

ÖZET

Hemşirelik gibi geleneksel bir mesleğin profesyonelleşmesinde önemli bir ilerleme kaydedebilmesi ve günümüzün sağlık bakım alanında hemşirelerin etkin ve özerk bir şekilde çalışabilmeleri için temel etik ilkeleri ve etik karar verme sürecini anlamaları gerekmektedir. Profesyonelliğin öncelikli kriterlerinden olan otonomi, hemşirelik mesleğinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Sağlık alanında insan hemşire ilişkisi yardım etme amacına yönelik işlevler çerçevesinde biçimlenir. Her bir insan biyolojik, sosyal, kültürel, spiritüel boyutları olan eşsiz bir varlıktır. Bu eşsiz varlıklardan biri yaşamsal dönemine ilişkin yardım arayışı içerisindeyken diğeri de bu arayışa yardım sunan taraf konumundadır. Yardım arayan bireye yardım etmek doğal olarak bütün sağlık disiplinleri için de söz konusudur. Bu noktada hemşireliği diğer sağlık disiplinlerinden ayıran bakım verme sürecine yüklenen anlam ve özellikte saklıdır. Otonomi diğer deyişle özerklik, bağımsız iş yapma, kendi uzmanlık alanında serbestçe davranma anlamına gelmektedir Sağlık alanında insan hemşire ilişkisi yardım etme amacına yönelik işlevler çerçevesinde biçimlenir. Bakım süreci; hemşirelik uygulamalarını yönlendirir, hemşirelik bakımını standardize eder ve hemşireler arasında uyum sağlar. Hemşirelik açısından klinik karar verme, hemşirelik bilgisinin kullanılması ve uygulamaya konulmasını ifade etmektedir. Hemşirelik sürecinde etik karar verme, birçok seçeneğin yer aldığı ortamda, etik açıdan sorunun belirlenmesi ve doğru eyleme karar verilmesini içeren mantıksal bir süreçtir. Bu çalışma, hemşirelerin hasta bakım sürecinde etik karar verme sürecini incelemek amacıyla planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakım, bakım süreci, etik karar verme, hasta, hemşire

ABSTRACT

In order to make significant progress in the professionalization of a traditional profession such as nursing and to be able to work effectively and autonomously in today's health care field, nurses need to understand the basic ethical principles and ethical decision-making process. Autonomy, one of the primary criteria of professionalism, has a very important place in the nursing profession. In the field of health, the human-nurse relationship is shaped within the framework of functions for the purpose of helping. Every human being is a unique being with biological, social, cultural and spiritual dimensions. While one of these unique beings is in search of help regarding his life period, the other is the party that provides assistance to this quest. Helping the individual seeking help naturally applies to all health disciplines. At this point, the meaning and feature attributed to the caregiving process that distinguishes nursing from other health disciplines is hidden. Autonomy, in other words, means autonomy, independent work, acting freely in their area of expertise. In the field of health, the human-nurse relationship is shaped within the framework of functions aimed at helping. Maintenance process; directs nursing practices, standardizes nursing care and ensures harmony among nurses. In terms of nursing, clinical decision making refers to the use and application of nursing knowledge. Ethical decision making in the nursing process is a logical process that includes identifying the ethical problem and deciding on the right action in an environment with many options. This study was planned to examine the ethical decision-making process of nurses in the patient care process.

Keywords: Care, care process, ethical decision making, patient, nurse

ÖZET

Hemşirelik gibi geleneksel bir mesleğin profesyonelleşmesinde önemli bir ilerleme kaydedebilmesi ve günümüzün sağlık bakım alanında hemşirelerin etkin ve özerk bir şekilde çalışabilmeleri için temel etik ilkeleri ve etik karar verme sürecini anlamaları gerekmektedir. Sağlık alanında insan hemşire ilişkisi yardım etme amacına yönelik işlevler çerçevesinde biçimlenir. Bakım süreci; hemşirelik uygulamalarını yönlendirir, hemşirelik bakımını standardize eder ve hemşireler arasında uyum sağlar. Hemşirelik açısından klinik karar verme, hemşirelik bilgisinin kullanılması ve uygulamaya konulmasını ifade etmektedir. Hemşirelik sürecinde etik karar verme, birçok seçeneğin yer aldığı ortamda, etik açıdan sorunun belirlenmesi ve doğru eyleme karar verilmesini içeren mantıksal bir süreçtir. Bu çalışma, hemşirelerin hasta bakım sürecinde etik karar verme sürecini incelemek amacıyla planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakım, bakım süreci, etik karar verme, hasta, hemşire

GİRİŞ

Yapılan bir işin meslek sayılabilmesi için belirli kriterleri bünyesinde barındırması gereklidir (Yıldırım ve Dülgerler,2010).

Profesyonelliğin öncelikli kriterlerinden olan otonomi, hemşirelik mesleğinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Otonomi diğer deyişle özerklik, bağımsız iş yapma, kendi uzmanlık alanında serbestçe davranma anlamına gelmektedir (Adıgüzel ve ark., 2011).

1900'lü yıllarda hemşire, insanlar tarafından mümkün olabildiğince ahlaki olarak temiz, namuslu ve dürüst bir kadın olarak tanımlanırdı. Günümüzde ise hemşire;

- Eleştirel düşünebilen,
- Araştırma yapabilen,
- Meslek standartlarını ve meslek ahlak kurallarını belirleyebilen,
- İnsan sağlığının korunması ve yükseltilmesinde özerkliğini koruyabilen,
- Sorumluluk yüklenebilen ve karar mekanizmalarına katılabilen insan gücü olarak tanımlanmaktadır (Kıvanç,2005).

Tarihsel süreçten de anlaşılacağı üzere hemşirelik gibi geleneksel bir mesleğin profesyonelleşmesinde önemli bir ilerleme kaydedebilmesi ve günümüzün karmaşık sağlık bakım alanında hemşirelerin etkin ve özerk bir şekilde çalışabilmeleri için temel etik ilkeleri ve etik karar verme sürecini anlamaları gerekmektedir. Bu etik ilkeler ve etik karar verme süreci hemşirelerin bakım sürecinde etik bir ikilemle karşı karşıya kaldıklarında pratikte nasıl tepki vereceğini ve bu durumda nasıl davranacaklarını belirlemede önemli bir rehberlik sağlar (Black,2017).

1.BAKIM SÜRECİNDE ETİK KARAR VERME

Profesyonel bir meslek olarak hemşirelik genç meslekler arasında olmasına karşın fonksiyonları açısından oldukça eskidir. Toplumun, çok önceden beri hasta düşkünlere bakmakla yükümlü bireylerden beklediği görev bilinci ve ahlaki standartlar oldukça yüksek düzeydedir. Hemşirelik mesleğinin de doğrudan insana ve çoğunlukla da hasta insana hizmet ettiği bilinen bir gerçektir (Şentürk, 2013).

Sağlık alanında insan hemşire ilişkisi yardım etme amacına yönelik işlevler çerçevesinde biçimlenir. Her bir insan biyolojik, sosyal, kültürel, spiritüel boyutları olan eşsiz bir varlıktır. Bu eşsiz varlıklardan biri yaşamsal dönemine ilişkin yardım arayışı içerisindeyken diğeri de bu arayışa yardım sunan taraf konumundadır. Yardım arayan bireye yardım etmek doğal olarak bütün sağlık disiplinleri için de söz konusudur. Bu noktada hemşireliği diğer sağlık disiplinlerinden ayıran bakım verme sürecine yüklenen anlam ve özellikte saklıdır

Bakım Süreci

Bakım süreci; hemşirelik uygulamalarını yönlendirir, hemşirelik bakımını standardize eder ve hemşireler arasında uyum sağlar. Birçok hemşire tarafından bilinen ve Amerikan Hemşireler Birliği (ANA) tarafından desteklenen bu süreç genellikle etkileşimli ve ardışık aşamaları içerir. Bu aşamalar;

- Sorunun öznel ve nesnel verilere dayanılarak tanımlanması,
- İstenen sonuçlar doğrultusunda bakım planının hazırlanması,
- Bu plan doğrultusunda belirlenen girişimlerin uygulanması,
- Uygulanan girişimlerin değerlendirilmesidir (Burkhardt & Nathaniel, 2013).
- Hemşirelik bakımı, hemşirenin bilimsel bilgi birikimi doğrultusunda sorumluluğunu üstlendiği birey/bireyler için en doğru kararı vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu da ancak etik ilkeler doğrultusunda etik karar verme sürecinin uygulanmasıyla sağlanabilir.

1.2.Etik Karar Verme

Günlük hayatın bir parçası olarak, gerek özel gerekse meslek hayatında, herkes her gün belli kararlar vermek zorundadır. Karşılaşılan sorunlar çok basit olabildiği gibi birçok faktörün etkilediği çok karmaşık sorunlar de olabilmektedir (Sağır,2006). Hemşirelik sürecinin her aşamasında karar verme yer almaktadır. Hemşirelik süreci içerisinde hemşire; iletişim, karar

verme, problem çözme, değişim, liderlik, yardım etme ve eğitim gibi süreçleri kullanarak bakımı planlayıp uygular ve değerlendirir (Taşçı, 2005).

Hemşirelik açısından klinik karar verme, hemşirelik bilgisinin kullanılması ve uygulamaya konulmasını ifade etmektedir (Azak ve Taşçı,2009). Hemşirelerin hastalara sağladıkları bakımın yönetiminde her gün defalarca klinik karar verme sürecini üstlendikleri görülmektedir (Banning,2007). Hemşireler ve diğer sağlık profesyonelleri hizmet sunarken hasta haklarının savunucusu rolünü yerine getirmeli, alacağı kararların sorumluluğunu taşımalı ve verilecek kararda yarar-zarar arasındaki dengeyi gözeterek, hizmet sunulan birey ve ailesinin değer sistemine saygı duymalı ve etik açıdan öncelikli amaç bireye 'yarar sağlama' olmalıdır (Akça Ay, 2011; Azak ve Taşçı,2009).

Karar verebilmede etik ilke ve kuralların, profesyonel ve kişisel etiğin dikkate alınması gerekir. Son zamanlarda hızla gelişen teknolojinin sağlık uygulamalarına yansıması, organ transplantasyonu uygulamaları, az bulunan kaynakların dağılımı, ekip içinde hemşirenin değişen sorumlulukları ve rolü artık hemşireleri daha sık etik sorunlarla karşı karşıya getirmekte ve etik kararlar vermek zorunda bırakmaktadır. Etik kararlar alma ve bu kararları uygulamada hemşireler bu yeni durumlar nedeniyle daha çok ikilem yaşamaktadırlar (Kıvanç, 2005).

1.3. Karar Vermeyi Etkileyen Faktörler

Karar verme sürecini birçok faktör etkilemektedir. Bu faktörler; deneyim, bilgi, yaratıcı düşünme yeteneği, eğitim, çevresel ve durumsal stresörler ve kişisel düşüncelerdir. Bu faktörler karar vermede, karar vermeyi destekleyici ya da engelleyici özellik taşırlar. Bunların dışında; amaçların iyi anlaşılmaması, zaman kısıtlılığı, bedensel ve ruhsal hastalıklar, aceleci kişilik yapısında olmak ve seçenekleri doğru değerlendirmemek de karar vermeyi engelleyen nedenler arasında sayılmaktadır (Azak ve Taşçı,2009).

1.3.1.Deneyim

Benner ve arkadaşları deneyimsiz hemşirelerin hastanın durumu değiştiğinde bunları ayırt edemediğini ve hastanın durumundaki ince ayrıntıları belirleyemediklerini belirtmişlerdir Deneyimli hemşirelerin önceliği hastanın değişen klinik durumuna özgü akut bakım girişimleri iken deneyimsiz hemşirelerin önceliği ise yaptıkları iş ve işin düzenlenmesidir. Deneyimli hemşirelerin karar verirken daha fazla ipucu topladıkları ve bu ipuçları ile birlikte daha hızlı karar aldıkları belirtilmiştir. Buna göre deneyim doğru kararlar almada oldukça önemli bir yere sahiptir (Sucu ve ark.,2012).

1.3.2.Temel Teorik Bilgi

Hemşirelik eğitimi ve uygulamasında edinilen temel teorik bilgi ve bunun kullanımı klinik karar vermeyi etkileyen en önemli etmendir. Hemşirelik gibi uygulamalı disiplinler daha fazla kuramsal bilginin kullanılmasını gerektirir (Azak ve Taşçı,2009).

1.3.3. Bireysel Özellikler

Hemşirelerin kendine güvenmesi etkili karar vermede önemli rol oynar. Kendine güvenmesini ise; bireysel özellikleri, teorik ve uygulama bilgisi, sosyal ve mesleki etkileşimleri etkiler. Eleştirel düşünme becerisi de hemşirenin bireysel özelliklerindendir ve hemşireler ipucu özelliğini taşıyan verileri kullanarak sorunu belirlemede, kanıta dayalı teorik bilgi ile karar vermede ve uygulamalarını değerlendirmede eleştirel düşünme becerilerini kullanmak zorundadır (Sucu ve ark.,2012).

1.3.4.Karar Verilen Durumun Karmaşıklığı

Durumun niteliği hemşirenin karar vermesini etkileyen bir diğer etmendir. Hastanın sağlık durumunun basit ya da karmaşık olması, hemşirenin karar verme yükünün belirlenmesinde rol oynar. Hemşirelerin klinik karar verme kalitesinde , deneyimin, karmaşık hasta verilerinin ve meslektaşlar arasındaki etkileşimin belirleyici olduğu saptanmıştır (Currey & Worrall-Carter, 2001).

1.3.5. Çevresel Faktörler

Çevresel etmenlerin karar vermeyi ve bakımın kalitesini etkilediği görülmüştür. Ortamın fiziki özellikleri, yöneticinin desteği, öğrenme ortamının geliştirilmesi ve ekip üyelerinin etkileşimleri karar vermeyi olumlu yönde etkiler ve geliştirir (Currey & Worrall-Carter, 2001). Etik karar verme sürecini etkileyen birçok faktör nedeniyle etik sorunun çözümüne ilişkin 'en iyi'kararı vermekte zorlanan hemşirelerin bu süreçte rehberliğe ve desteğe gereksinimleri bulunmaktadır (Cerit,2010).

1.4. Karar Vermede Kullanılan Etik İlkeler

- En yararlı karar seçilmeli,
- Karar yasa, yönetmelik ve yönergelere aykırı olmamalı,
- Adaletli olunmalı,
- Gerçek söylenmeli, dürüst olunmalı ve doğru bilgiler sunulmalı,
- Sözde durulmalı, güvenilir olunmalı, gizlilik ilkesi sürdürülmeli,
- Kişinin inanç ve görüşlerine saygılı olunmalı,
- Her türlü zarar vermekten kaçınılmalı.

Bu ilkeleri yanı sıra etik karar vermede deontolojik kuram ve yararlılık kuramı da geçerlidir.

Yararlılık Kuramı : Bir davranışın sonucunda, birden fazla kişiye çok büyük mutluluk ve yarar veriyorsa, o davranış etik olarak değerlendirilir.

Deontolojik Kuram: Odağında doğrular, görevler ve ilkeler vardır. Bu kuramda, alınacak etik kararlarda uygulanacak ilkeler; otonomi, başkalarına zarar vermeme, iyilik ve adalet ilkesidir (Şentürk,2013).

1.5. Etkin Etik Karar Vericinin Olumlu Özellikleri

1.5.1. Ahlaki Bütünlük

Ahlaki bütünlük kişinin tüm ahlaki erdemlerini bir bütün halinde birleştirir, karakterde tamlık ve istikrar oluşturarak kişiye karşı güven kazandırır. Kişinin duygu, düşünce, istek, bilgi ve diğer unsurlarının birbirleriyle tutarlı olarak bütünleşmesidir.

1.5.2. Hassasiyet, Şefkat ve Önemseme

Hassas, şefkatli ve düşünceli hemşireler, hastaları ile içtenlikle ilgilenir, hastasının söylediklerine kulak verir ve onları anlar ve hastasının isteğini kendi isteği gibi algılar (Burkhardt&Nathaniel,2013).

1.5.3. Sorumluluk

Sorumlu bir hemşire hastasına karşı görev bilincine sahiptir ve hastasına bakım sunmak ya da bir sorunu çözmek için uygun sınırlar çerçevesinde gereken herşeyi yapma zorunluluğu hisseder (Burkhardt&Nathaniel,2013).

1.5.4.Güçlendirme

Güçlendirme, insanların kendilerini etkileyen konularda etkin katılımcı olma kapasitesidir. Cesaret ve güç kullanmayı içerir. Karar verme sürecine dâhil kişiler için güçlendirme önemli bir özelliktir (Burkhardt&Nathaniel,2013).

1.5.5.Sabır ve danışmanlık vermede isteklilik

Hemşire dinlemeyi bilmeli ve sabırlı olmalıdır. Güvenli bir ortam yaratıp etik karar verme sürecinde hastalara, ailelerine ve meslektaşlarına nezaket içinde destek olmalıdır (Burkhardt&Nathaniel,2013.)

1.6. Etik İkilem

Etik ikilem hemşirelik uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Hemşirelikte sıklıkla ortaya çıkan etik ikilemler hasta, ailesi, sağlık bakım profesyonelleri ve kurum ile arasındaki çatışmalardan kaynaklanmaktadır (Black,2017; Şentürk, 2013;Kıvanç,2005). Etik ikilem bir eylemi uygularken karar verilmesi gereken bir durumla karşı karşıya kalındığında iki değer arasındaki çatışmadan kaynaklanır (Fry,1991). Etik ikilem; iki ya da daha fazla seçenek olduğunda hangi seçeneğin daha iyi olduğuna karar vermedir.

Ülkemizde 395 hemşire üzerinde yapılan bir araştırmada hemşirelerin en çok etik ikilem yaşadıkları konunun malzeme temin etmede ki güçlük olduğu belirlenmiştir (Elçigil ve ark.,2011). Erdemir ve arkadaşları ise yaptıkları çalışma da en sık karşılaşılan etik ikilemin hemşirenin yetki ve yeterlilikleri konusundaki yasal sınırlılıklardan ya da kurumsal politikalardan ve hemşirelik bakımında kaynakların neden olduğunu belirtmişlerdir.

Etik ikilemle karşılaşan sağlık bakım profesyonelleri çözüm üretme, çözüm yollarını belirleme ve seçme aşamalarını karar verme süreci doğrultusunda gerçekleştirmelidir. Karar verme sürecinde önemli olan etik ilkelere en uygun olan davranış, hareket stratejisinin önceden belirlenmesidir (Akça Ay,2011). Karar verme sürecinin bireyin değerleri ve beklentileri doğrultusunda, en uygun etik ilkenin hangisi olduğuna karar verilerek başlatılması önerilmektedir. Karar verme sürecindeki hareket stratejisini belirleyen ilkeler;

- Bireyin inanç ve değerlerine dayanarak bağımsızca karar verme hakkına sahip olduğunu savunan **özerklik ilkesi,**
- Bireye güvenilir, saygılı ve etkili hizmet almak konusunda koruyucu davranılmasının beklendiği **yararlılık ilkesi,**
- Benzer durumlarda herkesin yeterli sağlık hizmeti alma hakkının bulunduğu **adalet ilkesi,** ya da bireyin bilgilenerek karar vermesi amacı ile **aydınlatılmış onam ilkesidir.**

1.6.1. Etik İkilem Durumunda Etik Davranışı Sağlayan Temel Değerler

Özgecilik (Altruism) : Başkalarının sağlık, esenlik, ve iyilik durumu ile ilgilenmeyi ifade eder.

İnsan Onuru: İnsanın doğumundan itibaren değerli olduğuna, özgür olması gerektiğine ve eşsizliğine inanılan değerdir

1.7.Etik Karar Verme Modeli

Etik karar verme süreci, karmaşık yönlerin açık bir şekilde ortaya konulmasına olanak sağlamasının yanı sıra, sağlık bakım profesyonellerinin geçmiş deneyimlerinden de faydalanarak, hasta/sağlıklı birey için en doğru olanın yapılmasını destekler. Etik karar verme sürecinin temelinde öncelikli amaç yarar sağlama olmalıdır (Akça Ay,2011).

1.7.1. Etik Sorunun Belirlenmesi/ Etik ikilemi aydınlatmak

Karar verme sürecindeki ilk aşama problemin açıkça tanımlanmasıdır. Bu ilk aşamada asıl sorunun ne olduğu, etik ikilemden kimin etkileneceği, değer çatışmaları varmı , kararın zaman çerçevesi nedir gibi soruların netleştirilmesi gerekir (Black,2017). Problem, mevcut durum ile istenilen durum arasındaki farklılık olduğundan, problemi tanımladığınızda amacı da belirlemiş olursunuz. Kişi ahlaki bir problem olduğunu sezdiği anda etik karar verme başlar (Burkhardt&Nathaniel,2013). Etik sorunu belirleyen çeşitli etmenler bulunmaktadır. Her şeyden önce sorunun etik yönünü başka konulardan ayırt etmek, ardından tıbbi verilerin toplanması ve değerlendirilmesi gelir (Aydın ve Ersoy,1995).

Sorun belirlenirken öncelikle vakanın etik yönünden başka konulardan ayrıştırılmasına dikkat edilmelidir. Öncelikle ortaya çıkan durumun gerçekten etik bir sorun olup olmadığı netleştirilmelidir. Etik sorunun saptanmasında bazı güçlükler yaşanmakta, yanılgılara düşülmekte, gereksiz yere vakalar etik bir sorun imiş gibi değerlendirilmekte ve yorumlama hataları ile etik dışı kararlar bile alınabilmektedir (Aydın ve Ersoy,1995). Bu aşamada sağlık çalışanları hastanın ifadeleri ve kendi mesleki değerlendirmeleri sonucunda detaylı anamnez almalıdır. Öncelikle sorunun ne olduğu veya sorun yaşayan bireyin hayatını etkileyen olayların neler olduğu belirlenmelidir (Akça Ay,2011).

1.7.2. Veri Toplanması

Bir etik problem ortaya çıktığında, probleme yol açan etkenleri açıklığa kavuşturmak üzere bilgi ve veri toplanması gerekir. Etik ikilem tanımlandıktan sonra çoğu zaman ek verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Durum hakkında ne kadar ek bilgiye sahip olursanız netlik o kadar artar (Black,2017). Etik çelişkiyi oluşturan, çelişen ahlaki iddiaların tanımlanması bu sürecin bir parçasıdır. Toplanan veriler etik bileşenlerin, göz önünde bulundurulacak etik ilkelerin, ve sorunların farklı algılarının ve durumla ilgili diğer kişilerin ilkelerinin de anlaşılmasını sağlar. Bu aşamada sosyal, dini kültürel değer ve inançlara dikkat edilmelidir. Başlangıçta etik bir ikilem gibi gözüken bir durumun pratik bir ikilem olduğunu fark edebilirsiniz. Veriler dikkatle toplanıp bir araya getirildiğinde bu ayrımı yapmak da daha kolay olacaktır (Burkhardt&Nathaniel,2013).

Veri toplanması aşamasında katılımcıların etik perspektiflerinin anlaşılması da çok önemlidir. Örneğin karar veren kişinin, seçimlerinde diğerlerini mutlu etmenin amaçlandığı bir gelişim döneminde olup olmadığını, bu bağlamda alternatifler arasından sadece onaylanma arzusu ile yönlendirilen bir seçim yapma ihtimalinin olup olmadığını belirlemek faydalı olabilecektir. Bir başka örnek ise; yaşam desteğinin durdurulmasının söz konusu olduğu bir durumda, katılımcılardan birinin, bir yaşamı sonlandırmanın her durumda yanlış olduğunu düşünüyorsa bu kişinin aksini düşünen kişilerle anlaşması zor olacaktır. Bu gibi durumlarda ölümün gerçekte hangi noktada meydana geldiğinin tanımlanmasıyla başlanması ortak bir zemine ulaşmak açısından faydalı olabilecektir. Farklı değerlere sahip kişilerin dâhil olduğu durumlarda göreviniz, bu kişilerin ilkelerini anlamak ve hedefler hakkında fikir birliğine varmalarına yardım etmek olabilir (Burkhardt&Nathaniel,2013).

1.7.3. Seçenekleri Tanımlama ve Planlama

Problemin tanımlanması, istenilen durumun ortaya koyulması ve verilerin toplanmasını takip eden süreçte, seçenekler belirlenerek bakım/tedavi girişimlerine ilişkin eylem süreci planlanır (Black,2017; Akça Ay,2011). Katılımcılar istenilen sonuçları belirledikten sonra, olası alternatif stratejileri tanımlamalıdır. Çoğu etik ikilemin birden fazla çözümü olabilir fakat bunların bir ya da birkaçı bireye fayda sağlaması açısından diğerlerinden daha uygundur. Bu durumda başkaları ile de beyin fırtınası yaparak her seçeneğin olası sonuçlarını öngörmeye

çalışmanız en yararlı sonuca ulaşmanızda yardımcı olacaktır (Black,2017). Belirlenen hedefleri en iyi hangi alternatiflerin karşıladığına, temel inanç, yaşam tarzı ve değerlerine hangi alternatifin en iyi uyduğuna karar verilmelidir. Bu aşamada kabul edilebilir alternatiflerin listesi daraltılabilir ve kabul edilemez alternatifler elenir. Katılımcılar tercihte bulunurken hem kalplerini hem de mantıklarını kullanmalıdır ve en iyi seçimin nadir durumlarda söz konusu olduğunu unutmamalıdır (Burkhardt&Nathaniel,2013).

Planlama aşamasında;

- Tanımlanan soruna ilişkin özel bilgileri ve uygulamaları düşünme,
- Daha önce benzer sorunlar için tercih edilen uygulamaların başarı ve başarısızlıkların nedenlerinin kontrol edilmesi,
- Özel duruma ait uygulama sonuçlarını prospektif olarak tahmin etme,
- İstenilen amaca ulaşmak için uygun kaynaklara ulaşılabilir olduğundan emin olma,
- Eylem sürecinin planlanması aşamasında, ileride yaşanabilecek bir sorun karşısında alternatif eylem sürecini planlama aşamaları yer almaktadır.

Sağlıklı bir planlama için bilgi ve becerinin, etik ilkeler ile harmanlanmış kombinasyonu gereklidir (Akça Ay,2011).

1.7.4. Uygulama

Uygulamaya geçmek karar verme sürecinin asıl amacı ve en zor aşamasıdır. Kararın doğruluğu hakkında gerek emin olmak gerekse şüphe ile iç içe geçmiş birçok duyguyu harekete geçirebilir (Burkhardt&Nathaniel,2013). Başarılı bir planlama aşaması, alınan kararların istenilen ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için ön koşuldur. Burada etik ilke ve teorilerin yanı sıra evrensel temel insanlık değerlerinin göz önünde bulundurulması her seçeneğin önemini belirlemeye yardımcı olabilir (Black,2017). Uygulama aşamasında yarar sağlama ilkesi göz ardı edilmeksizin, planlama doğrultusunda kararlı, özgüvenli ve cesaretli bir şekilde hareket edilmesi gereklidir (Akça Ay,2011).

Uygulama bu süreçte anahtar aşama olmasına rağmen diğer aşamalarla birlikte oluşan zincirin de bir halkasıdır. Uygulama aşamasında planlamaya sadık kalmanın yanı sıra, değişen durum ya da durumlara karşı da uyum sağlanmalı ve uygulamaya bu doğrultuda yön verilmelidir. Burada genel ve özel duruma ait uygulamaların, eylemsel kararların etkin ve verimli bir şekilde uygulamaya konulup konulmadığı dikkatle izlenmelidir. Amaçla ilgili sonuçlar ve veriler, yarar sağlama çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sürecin her aşamasında etik gereklilikler yerine getirilmelidir (Akça Ay,2011).

1.7.5. Değerlendirme

Değerlendirme karar verme sürecinin her aşamasında yapılmakla birlikte, istenen sonuçlara ulaşılıp ulaşılmadığını gösteren, mutlaka yerine getirilmesi gereken son derece önemli bir aşamadır (Akça Ay,2011). Bu aşamanın temel özelliği, eylem sürecinin hedeflenen sonuçlara ulaşıp ulaşmadığı konusunda değerlendirme yapabilmenin yanı sıra, etik açıdan da sorgulanabilir olmasıdır. Amaçlanan hedefe ulaşılmışsa etik ikilemi çözülmüş olması gereklidir (Black,2017). Bu yalnızca hedeflenen sonuçlara ulaşılıp ulaşılmadığının değerlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda alternatif eylem süreçlerinin yarar sağlama/zarar vermeme analizlerini de içerir. Yarar sağlamanın değerlendirilmesi kolay olmamakla birlikte bireyin bütüncül ve hümanist bir yaklaşım ile ele alınması vazgeçilmez bir ilkedir (Akça Ay,2011).

Sonuç olarak ; değerlendirme aşaması karar verme sürecinin tüm aşamalarını kapsar. Değerlendirme; hem karar verme sürecindeki bireysel adımların nasıl ve ne şekilde ‘iyi’

tanımlanmasına hem de uygulamanın etik ilkeler anlamında bütüncül yaklaşım ile analiz edilmesine olanak sağlar. Sürecin her aşamasında etik açıdan farklılıklar olabilir. Değerlendirme sonuçlarının 'iyi', 'kötü', ' güzel', 'yanlış' olarak ifadesi , etik karar verme sürecinin yarar sağlama, maliyet, uygulamadaki başarı performansının ve yararlılığın değerlendirilmesi açısından önemlidir (Akça Ay,2011).

Sonuç olarak;

Hemşirelik, uğraşı alanı insan olan ve hemşirelik bakımına temellenmiş bir meslektir. Bakım yalnızca hemşireliğe özgü değildir, ancak bakım hemşirelik için özgündür. Bakım hemşirelik mesleğinin profesyonelleşmesinde temel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemşire, profesyonel olarak bakım verme rolünü hemşirelik süreci olarak nitelendirdiğimiz bir bilimsel yöntem çerçevesinde gerçekleştirir. Hemşire, hemşirelik sürecini kullanarak bakımı, sezgisel değil sistematik ve analitik bir yaklaşım içinde gerçekleştirir. Bu bağlamda hemşirelik bakımı, mesleki bilgi, beceri ve donanım ile uygun tutum gerektirmektedir.

Hemşirelikte etik karar verme süreci; hemşirelik süreci ile benzerlik göstermektedir. Hemşirelik sürecinde etik karar verme, birçok seçeneğin yer aldığı ortamda, etik açıdan sorunun belirlenmesi ve doğru eyleme karar verilmesini içeren mantıksal bir süreçtir. Bireyin sağlıklı ortamda yaşama ve gerektiğinde optimal bakım almaya hakkı olduğuna, kendine özgün özellikleri kişiliği ve bütünlüğü içinde hak ve mahremiyetine saygı duyulması gerektiğine ve hastanın kendi özelliklerine özgü olarak en yüksek kaliteli hemşirelik bakımını holistik ve hümanistik görüş doğrultusunda almaya hakkı olduğunu savunan hemşireler, bakım sürecini, kendi akılsal yeteneklerini , teorik ve pratik bilgi ve becerilerini kullanarak hemşirelik felsefesi ışığında ve etik değerler doğrultusunda yürekleri ile karar vererek gerçekleştirirler.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, O., Tanrıverdi, H. Ve Özkan Sönmez, D. , (2011). Mesleki Profesyonellik Ve Bir Meslek Mensupları Olarak Hemşireler Örneği, Yönetim Bilimleri Dergisi. 9: 2.
2. Akça Ay, F. (2011), Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler, Nobel Tıp, İstanbul
3. Aydın, E. Ve Ersoy, N.Y. (1995), Klinikte Etik Karar Verme Süreci, Turkiye Klinikleri J Med Ethics , 3(1):12-6
4. Azak A. Ve Taşçı S., (2009). Klinik Karar Verme ve Hemşirelik, Turkiye Klinikleri J Med Ethics. 17(3):176-83
5. Banning, M. (2008). A review of clinical decision making: models and current research. Journal of clinical nursing, 17(2), 187-195.
6. Black ,PB. (2017), Professional Nursing : Consepts & Challenges, Eight Edition, Elseiver, North Carolina
7. Burkhardt, M.A & Nathaniel, A. K. (2013). Çağdaş Hemşirelikte Etik. Çeviri Editörleri: Alpar Ş, Bahçecik N, Karabacak Ü. 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Medikal Sağlık Ve Yayıncılık Hiz. Tic. Ltd. Şti.
8. Cerit, B., (2010) , Hemşirelik Etik İkilem Testi'nin Geçerlik-Güvenirlik Çalışması ve Hemşirelerin Etik Karar Verebilme Düzeyi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi 47-67
9. Currey, J. & Worrall-Carter, L., (2001), Making Decisions: Nursing Practices İn Critical Care. Australian Critical Care , 14(3):127-131.
10. Elçigil, A., Bahar, Z., Beşer, A., Mizrak, B., Bahçelioğlu, D., Demirtaş, D., Özdemir, D., & Özgür E. Y., (2011). " Hemşirelerin Karşılaştıkları Etik Ikilemlerin İncelenmesi", Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 14(2): Ss; 52-60.

11. Fry, S.T. (2000). Hemşirelik uygulamalarında etik. Çev. B.Bağ. İstanbul. Aktif Yayınevi, Bölüm 1.
12. Kıvanç Madenoğlu, M. (2005).Hemşirelikte Etik Karar Verme, İstanbul Üniversitesi F.N.H.Y.O. Dergisi. 13(55)
13. Şentürk Erhan, S. (2013), Meslek Olarak Hemşirelik Ve Hemşirelikte Etik İlkeler, Nobel Tıp, İstanbul
14. Taylor C. , (2000), Clinical Problem-Solving İn Nursing: Insights From The Literature, Journal Of Advanced Nursing , 31(4):842-849.
15. Yıldırım, S. ve Dülgerler, Ş., (2010), Psikiyatride Etik ve Psikiyatri Hemşireliği Uygulamasına Yansıması, Türkiye Klinikleri J Med Ethics , 18(2):103-8

İSLAM HUKUKUNDA BİRDEN FAZLA KADINLA EVLİLİK

POLYGAMY IN ISLAMIC LAW

Doç. Dr. Suat Erdem

Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü Fıkıh Anabilim Dalı

ORCID No: 0000-0003-0914-4775

Yozgat/Türkiye

ÖZET

Çok evlilik, erkek veya kadının karşı cinsten birden fazla eş ile evli olmasını yani hem erkeğin birden fazla kadınla hem de kadının birden fazla erkekle evli olmasını ifade etmektedir. Çok kocalılık, insanlık tarihinde genellikle pek karşılaşılan bir durum değildir. İnsanın fıtratına ve sosyal yaşantısına en uygun olan tek eşle evliliktir. Bundan dolayı da insanlık tarihi boyunca en fazla karşılaşılan evlilik çeşididir. Genel durum tek eşle evlilik olmasına rağmen toplumların hayat tarzları, gelenekleri, kültürleri, erkek-kadın nüfus oranları, ekonomik ve sosyal durumları ve bölgesel şartlar gibi faktörlerle yakından ilgili olan çok kadınla evlilik de insanlık tarihi boyunca karşılaşılan bir durum olmuş ve neredeyse tarihin her döneminde görülmüştür. Mesela, eski Mısırlılar, Çinliler, Sümerler, Lidyalılar, İranlılar, Yunanlılar, Babilliler, Asurlular, Hintliler, Slavlar, Cermenler, Hititler, İbraniler ve Anglosaksonlarda çok kadınla evliliğin bulunduğu bilinmektedir.

İslam öncesi cahiliye dönemi Araplarında da genellikle tek eşle evlilik hâkim olmasına rağmen bir erkeğin çok kadınla evliliği de normal karşılanmakta ve uygulanmaktaydı. Hatta bunun bir üst sınırı da bulunmamaktaydı.

Çok kadınla evlilik konusunda İslam hukukçularının görüşleri, tek kadınla evliliğin İslâm'ın asıl ve tek görüşü olduğunu belirten görüşten, çok kadınla evliliğin neredeyse İslâm'ın önemli uygulamalarından birisi ve emri olduğunu belirten görüşlere varıncaya kadar geniş bir yelpaze içinde değişmektedir. Bazı İslam hukukçularına göre İslam, çok kadınla evliliğe izin vermekle kalmayıp aynı zamanda bunu teşvik de etmişken diğer bazılarına göre ise birden fazla kadınla evlilik ancak bazı şartların veya istisnai durumların gerçekleşmesi halinde mümkün olabilmektedir.

Nisâ suresinin 3. ayetine binaen İslam hukukunda çok kadınla evliliğin meşru ve mubah oluşunda klasik fıkıh doktrininde ittifak bulunmakla beraber asıl olan tek kadınla evliliktir.

Çünkü, teaddüd-i zevcât denilen erkeğin birden fazla kadınla evliliği, klasik İslam hukukçularına göre eşler arasında adaletin sağlanması ve nafakanın temin edilmesi şartlarıyla bir ruhsat hükmü olarak kabul edilmektedir.

Son dönem bazı İslâm hukukçuları birden fazla kadınla evliliğin meşruiyetine dayanak teşkil eden Nisâ suresinin 3. ayetinin sevk ediliş amacından hareketle bu konuda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Biz bu tebliğimizde birden fazla kadınla evlilikle ilgili İslam hukukçularının başlıca görüşlerini, delillerini ve ihtilaf sebeplerini ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Aile Hukuku, Evlilik, Çok Kadınla Evlilik, Poligami.

ABSTRACT

Polygamy means that a man or woman is married to more than one partner of the opposite sex, that is, both the man is married to more than one woman and the woman is married to more than one man. Polygamy is not a common occurrence in human history. Marriage with one spouse is the most suitable for human nature and social life. For this reason, it is the most common type of marriage throughout the history of humanity. Although the general situation is monogamous marriage, polygamy, which is closely related to factors such as societies' lifestyles, traditions, cultures, male-female population ratios, economic and social situations, and regional conditions, has also been a situation encountered throughout human history. It has been seen in almost every period of history. For example, it is known that polygamy existed among ancient Egyptians, Chinese, Sumerians, Lydians, Persians, Greeks, Babylonians, Assyrians, Indians, Slavs, Germans, Hittites, Hebrews and Anglo-Saxons.

Although monogamous marriage was common in the Arabs of the pre-Islamic jahiliyyah period, the marriage of a man with many women was also considered normal and practiced. There was no upper limit for it.

The views of Islamic jurists on polygamy vary widely, from the view that monogamy is the fundamental and only view of Islam, to those that state polygamy is almost one of the most important practices and commandments of Islam. According to some Islamic jurists, Islam not only allows marriage with more than one wife but also encourages it, according to others, marriage with multiple wives is only possible under certain conditions or exceptional circumstances.

Based on the 3rd verse of the chapter of Nisa, although there is an alliance in the classical fiqh doctrine that multiple wives are legitimate and permissible in Islamic law, marriage with one woman is still accepted as essential. According to classical Islamic jurists, a man's marriage to more than one woman, called 'teaddüd-i zevcât', was accepted as a license provision on the condition of ensuring justice between the spouses and providing alimony.

Some recent Islamic jurists put forward different views on this issue, based on the purpose of the 3rd verse of the chapter of Nisa, which justifies the legality of marriage with more than one woman. In this paper, we will examine the main views, evidences of Islamic jurists and reasons for disagreement regarding marriage with more than one woman.

Keywords: Islamic Law, Islamic Family Law, Marriage, Polygamy, Polygamy.

1. GİRİŞ

Çok evlilik, erkek veya kadının aynı anda birden fazla eş ile evli olması yani hem erkeğin birden fazla kadınla (poligami, taaddüd-i zevcât) hem de kadının birden fazla erkekle (poliandri, taaddüd-i ezvâc) evli olması anlamına gelmektedir. Çok kocalılık tarihte pek görülmezken poligami eski hukuk sistemlerinde ve toplumlarda bilinen ve uygulanan bir durumdur. Bu yüzden "çok eşlilik" veya "çok evlilik" denilince genellikle erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli oluşu kastedilmektedir. İslâm hukukunda, erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli olması "teaddüd-i zevcât" tabiri ile ifade edilmektedir.[1]

İslam hukukuna göre bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi, İslam hukukunun tartışmalı konularından birisidir. Bu hususta yöneltilen eleştiriler genellikle İslam hukukunun bu hususstaki görüşlerini ayrıntılı şekilde bilmeyen çevreler tarafından yapılmakta ve de yanlış sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı konunun ayrıntılı bir şekilde araştırılması ve mahiyetinin gözler önüne serilmesi gerekliliğini belirtmek isteriz.

2. BİRDEN FAZLA KADINLA EVLİLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ

Aynı anda birden fazla kadınla evlilik uygulamasını tarihte ilk olarak ortaya çıkaran İslamiyet değildir. Hemen hemen her toplum ve dinde aynı anda çok kadınla evlilik söz konusu olmuştur.

[1] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/10; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 183; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1708; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar", 560.

İnsanın fıtratına ve sosyal yaşantısına uygun olması münasebetiyle tek eşle evlilik, tarih boyunca en fazla görülen evlilik çeşididir. Ancak toplumların hayat tarzları, gelenekleri, kültürleri, kadın ve erkek nüfus oranları, ekonomik ve sosyal durumları ve bölgesel şartlar gibi faktörlerle yakından ilgili olan çok kadınla evlilik de neredeyse insanlık tarihi kadar eski olup hemen hemen tarihin her döneminde görülmüştür.[2] Mesela eski Mısırlılar, Çinliler, Sümerler, Lidyalılar, İranlılar, Yunanlılar, Babilliler, Asurlular, Hintliler, Slavlar, Cermenler, Hititler, İbraniler ve Anglosaksonlarda birden fazla kadınla evliliğin bulunduğu bilinmektedir. Yine Hammurabi kanunlarında belirli şartlarla ikinci evliliğe izin verildiği görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre Müslüman olmadan önce Türklerde de birden fazla kadınla evlilik uygulaması bulunmaktadır.[3]

Yahudilik veya Hristiyanlıkta çok kadınla evliliği yasaklayan herhangi bir hüküm söz konusu değildir. Bugünkü uygulamaları genellikle farklı olmakla birlikte, eskiden Yahudilerde ve Hıristiyanlarda da birden fazla kadınla evlilik uygulaması bulunmaktaydı. Tevrat veya İncil'de birden fazla kadınla evliliği yasaklayan, sınırlayan veya kayıt altına alan bir ifade bulunmadığından Yahudilik ve Hristiyanlık dininde birden fazla kadınla evliliğin yasak olmadığı söylenebilir.[4] Buna göre Yahudi ve Hristiyanların bugün genellikle çok evliliğe karşı olmaları dinlerinden kaynaklanan bir durum olmayıp daha çok sosyal bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. CAHİLİYE DÖNEMİNDE BİRDEN FAZLA KADINLA EVLİLİK

İslam öncesi cahiliye dönemi Araplarında genellikle tek eşle evlilik hâkim olmasına rağmen bir erkeğin çok kadınla evliliği de normal karşılanmakta ve uygulanmaktaydı. Hatta bunun bir

[2] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 190-193; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 183, 184; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 9-11; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 1261-263; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 105; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1708; Yılmaz vd., "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri", 222;

[3] Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 190-193; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 183, 184; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 9-11; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 105; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1708.

[4] Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/136; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 190-193; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 183, 184; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 11; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 105; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1708; Yılmaz vd., "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri", 223.

üst sınırı da bulunmamaktaydı. Erkek, ekonomik durumuna göre dilediği sayıda kadınla evlenebilmekteydi.[5]

Cahiliye dönemi Araplarında birden fazla kadınla evlilik uygulamasının çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Kabile ve aşiretlerin gücü nüfusları ile doğru orantılı olduğundan çok kadınla evlilik, nüfusu artırmak özellikle de erkek çocuğa sahip olmak amacıyla yapılmaktaydı. Erkekler, kabilenin temel gücünü oluşturuyorlardı. Erkek çocuk sayısının çokluğu, siyasî bakımdan güçlü olmaya yaradığı gibi sözü dinlenir olmak için de gerekliydi. Diğer taraftan erkek çocukların fazlalığı, ekonomik bakımdan güçlü olmanın sebeplerindendi. Bu gibi gerekçelerle Araplar hem ailenin hem de kabilenin nüfuzu için önem arz eden erkeklerin sayısını artırmak amacıyla, çok kadınla evlenmeyi önemser, erkek çocukları olduğu zaman sevinir, kız çocukları olduğu zaman üzülürlerdi.[6]

Cahiliye Araplarında çok kadınla evlilik, erkeğin güçlü ve varlıklı oluşunun bir göstergesiydi. Zira kişinin birden fazla evlilik yapabilmesi, maddî imkânlarının yeterli olmasına bağlıydı.[7]

Cahiliye Araplarında evliliğin kabileler arası ilişkiler açısından önemli bir fonksiyonu vardı. Bazen ilişkileri geliştirmek, bazen de gerginlikleri azaltmak amacıyla kabile liderinin kızını almak ya da ona kız vermek, sık sık başvurulan yöntemlerden biriydi. Bu da birden fazla kadınla evlilikte bir etken olabilmektedir.[8]

Cahiliye Araplarında kadının çocuk doğuramaması ya da hastalıktan dolayı zevcelik görevini yerine getirememesi de çok kadınla evliliğin nedenlerindendir.[9]

4. İSLAM HUKUKUNDA BİRDEN FAZLA KADINLA EVLİLİK

İslam hukukunda birden fazla kadınla evlilik ile ilgili tek kadınla evliliğin İslâm'ın esas görüşü olduğunu belirten görüşten, asıl olanın çok kadınla evlilik olduğunu belirten görüşlere kadar geniş bir yelpaze içinde farklı görüşler bulunmaktadır.

[5] Mâverdî, *el-Ḥâvi'l-kebîr*, 9/5; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, 9/485, 486; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/135-137; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 193; Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 85-90; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 184; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 16; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1708. Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177.

[6] Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 25; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 106.

[7] Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 87; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 19, 20.

[8] Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 92; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 26.

[9] Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 29.

4.1. İslâm Hukukunda Birden Fazla Kadınla Evliliğin Meşruiyeti

İslâm hukukunda birden fazla kadınla evliliğin meşruiyeti ile ilgili klasik fıkıh doktrininde ittifak bulunduğu söylenebilir. Tek kadınla evlilik esas olmakla beraber "*Şayet yetimler hakkında adaleti yerine getirememekten endişe ediyorsanız size helal olanlardan ikişer, üçer veya dörder kadınla evlenin...*"[10] ayetine binaen belli şartlar dahilinde birden fazla kadınla evlilik de meşrudur.[11]

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre bu ayete ve ilgili hadislere binaen birden fazla kadınla evlilik en fazla dörtle sınırlandırılmış olup dörtten fazla kadınla evlenmek meşru değildir. Çünkü bu ayetin nüzul gerekçeleri arasında evliliğin azami sınırının belirlenmesi de bulunmaktadır. Buna göre insanlar kendi velayetinde bulunan yetim kızlarla kendilerini koruyacak ve haklarını savunacak akrabaları bulunmadığı için mallarına göz dikerek evlenmekte ve haklarını da tam olarak vermeyerek haksızlık yapmakta idiler. İşte söz konusu ayet bu tür kişilerin yetimlerle evlenerek onlara haksızlık yapmalarına engel olmak, yetimler ve eşler arasında adaleti temin etmelerini sağlamak, yetim mallarını haksız bir şekilde yemelerini önlemek, yetimlerin mehirlerinde adaletli davranmalarını sağlamak ve erkeğin yetimlerle evlenmek yerine helal olan diğer kadınlardan ikişer, üçer veya dörder evlenebileceklerini bildirmek amacıyla nazil olmuştur. Bu ayete göre eşler arasında adil davranılması şartıyla en çok dört kadınla aksi takdirde sadece bir kadınla evlenme müsaadesi verilmiştir.[12] Ayet, İslam hukukunda birden fazla kadınla evliliğin meşru olduğunu ve zevce

[10] en-Nisâ 4/3.

[11] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/175; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 7/531-534; Nîsâbûrî, *et-Tefsîr*, 2/552-557; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 11/417; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân*, 1/447-450; Semerkandî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/428-430; Zemahşerî, *el-Keşşâf* , 1/466-468; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz, 2/5-8*; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 9/485, 486; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 7/85; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/11-20; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/328, 329; *Tûfî, el-İşârâtü'l-ilâhiyye ile'l-mebâḥisi'l-uṣûliyye*, 153; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/135-137; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 185, 186; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 24; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177, 261-263; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 106, 107; Yıldırım, "Nisa suresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", 533-546; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1718; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 12, 13; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar", 561.

[12] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/44, 54, 161, 175; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 7/531-534, 537-540; Nîsâbûrî, *et-Tefsîr*, 2/552-557; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/4, 5, 166-168; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân*, 1/450; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/466-468; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/445, 446; Semerkandî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/428-430; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz, 2/5-8*; Mergînânî, *el-Hidâye, 1/189;* İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/64, 65; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 9/485-488; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/32; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 7/85; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/11-13; *Beyzâvî, Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl*, 2/59; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 16/137, 138, 242-244; *Mevsılî, el-İḫtiyâr*, 3/85, 86; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/328, 329; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, 2/182-184; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 478-481; Cin, Halil – Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2/84, 94; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 30; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 106; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 12, 13.

sayısının dört veya bir şeklinde sınırlandırıldığını açıkça göstermesi bakımından nastır.[13] Çünkü ayetin asıl sevk sebebi bu hüküm olup aksine bir delil bulunmadıkça nas olan lafızların anlamlarına göre hareket edilir. Buna göre söz konusu bu ayetin farklı anlaşılmasını gerektiren bir delil bulunmadıkça ayetin lafzı ile kastedilen mananın dışına çıkılmaması asıldır.[14]

Nisâ suresinin 3. ayeti nazil olunca Hz. Peygamber dörtten fazla kadınla evli olan sahabeye eşlerini dört ile sınırlamalarını emretmiştir.[15] Mesela Gaylan b. Seleme Müslüman olduğunda on hanımı vardı. On hanımı da kendisi ile beraber Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber dördü hariç diğerlerini boşamasını istedi.[16] Bu ve buna benzer uygulamalar İslam hukukunda dörtten fazla kadınla evliliğin olamayacağının delillerindendir. Çünkü mevcut evliliklerin dörtten fazla kısmının devamına izin verilmezken ilk başlangıçta dörtten fazla kadınla evlenme yasağının bulunması daha evleviyetlidir.

Zahirî, İmamiyye ve Rafîzî mezheplerinin fakihleri ayette geçen "*ikişer, üçer ve dörder*" lafızlarındaki sayıları toplayarak bir erkeğin evlenebileceği kadın sayısının dokuz olduğunu kabul etmektedir. Hatta Zahirîlerin bir kısmı bir erkeğin on sekiz kadınla evli olabileceği kanaatindedir.[17] Bu görüşü benimseyen fakihlere göre ayette geçen "vav" harfi cem' vavı olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı da iki, üç ve dört rakamlarının toplamı olan dokuz kadınla evlenme müsaadesinin bulunduğunu savunmaktadırlar. Peygamberin dörtten fazla kadınla evli olması da bu görüş sahiplerinin dörtten fazla kadınla evlenilebileceğinin delilleri arasındadır.

Nisâ suresinin 3. ayetine göre bir erkeğin evlenebileceği kadının üst limitini dört olarak kabul eden Cumhur, üst limiti yükselterek kabul edenleri bidat ehli olarak görmekte ve görüşlerinin

[13] Nas, manasına açık bir şekilde delalet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebini teşkil eden bununla beraber tevil ve tahsis ihtimaline açık bulunan lafızdır. (Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları,* 478-481).

[14] Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları,* 478-481; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 12, 13.

[15] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/175; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/166, 167; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/184, 185. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/445, 446; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 12, 13.

[16] Birden fazla kadınla evliliği dörtle sınırlayan rivayetler usul yönünden her ne kadar zayıf ise de ashap ve tabiûnun uygulamaları ve İslam alimlerinin bu konudaki icmaları, mezkûr rivayetleri desteklemektedir. (Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 20).

[17] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/44, 54, 161; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/166, 167; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/445, 446; Semerkandî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/428-432; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/64, 65; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 9/487, 488; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/85; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/16, 17; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/137, 138, 242-244; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/184, 185; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/135-137.

isabetli olmadığını belirtmektedir. Cumhur'a göre ayetteki "vav" harfi karşı görüş sahiplerinin iddia ettiği gibi cem' vavı değil atıf veya bedel vavı olup muhayyerlik anlamı vermektedir. Yani ayet, erkeklerin ister iki ister üç ve isterse de dört kadınla evlenebileceği anlamına gelmektedir. Dokuz kadınla evlenilebileceği görüşü sahabe ve tabiunun en fazla dört kadınla evlenilebileceği şeklindeki ittifakına da aykırıdır.[18] Karşı görüş sahiplerinin delilleri arasında zikredilen Hz. Peygamberin dörtten fazla kadınla evli oluşu, Cumhur'a göre Peygambere has olan uygulamalardan birisi olup dörtten fazla kadınla evliliğin caizliğine delil olarak getirilemez.[19]

İslam Hukukçularının cumhuruna göre Nisâ suresinin 3. ve 129. ayetlerinde zikredildiği üzere birden fazla kadınla evlilikte eşler arasında adaletin sağlanmasının gerekliliği bunun da zor olduğu ve haksızlığa meyletmemek için en uygun olanın tek eşle evlilik olduğu vurgulandığı için asıl olan tek eşlilik olup birden fazla kadınla evlilik ancak belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde bir ruhsat hükmü olarak kabul edilmiştir. Kur'an'da çok kadınla evliliğe teşvik ya da yasaklama anlamına gelebilecek açık bir ifade yoktur. İslâm dini, aile ile ilgili birçok uygulamasını toplumsal şartları da göz önünde bulundurarak ortaya koymuştur. Buna göre erkekler, mevcut eşlerinin üzerine ikinci bir kadın ile evlenmek zorunda olmadıkları gibi, kadınların da ikinci bir eş olarak evli bir erkek ile evlenmeye hayır deme hakları vardır.[20]

4.2. Birden Fazla Kadınla Evliliğin Şartları

İslam hukukunda birden fazla kadınla evlilik, eşler arasında adaletin gözetilmesi ve eşlerin nafakalarının temin edilebilmesi şeklinde zorlaştırıcı birtakım ilave şartların bulunmasına bağlanmıştır.

[18] Semerkandî, *et-Teysîr fî't-tefsîr*, 4/428-432; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, 9/487, 488; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 7/85; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/16, 17; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 16/137, 138; Karâfî, *ez-Ẕaḫîre*, 4/314, 315; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 18.

[19] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/175; Mâverdî, *el-Ḥâvi'l-kebîr*, 9/166, 167; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/445, 446; Semerkandî, *et-Teysîr fî't-tefsîr*, 4/428-430; İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 7/85; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 16/137, 138, 245; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, 2/184, 185; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 198, 205, 206; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7.

[20] Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, 9/486; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/135-137; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 218; Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 84; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 185, 186; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 30; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 177; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 6; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 108; Yıldırım, "Nisa suresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", 533-546; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 12, 13.

4.2.1. Eşler Arasında Adaletin Gözetilmesi

İslam hukukunda birden fazla kadınla evlilik için eşler arasında adaletin gözetilmesi şart olup adaletin gözetilemeyeceği ve haksızlık yapılacağı endişesinin bulunması durumunda bir evlilikle yetinilmesi gerekmektedir.[21] Nitekim "…*Aralarında adaletsizlik yapmaktan endişe ederseniz bir kadınla yetinmelisiniz…*"[22] ayeti ve "*Kimin iki hanımı olur da bunlardan birine farklı ilgi gösterirse kıyamet gününde bir tarafı felçli olarak haşredilecektir*."[23] hadisi, kocanın eşleri arasında adaletli davranmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Eşler arasında gözetilmesi şart koşulan adalet, eşine zaman ayırma, eşlerin barınma, yeme, içme ve giyim gibi aslî ihtiyaçlarını gidermede eşit davranma şeklindeki şeklî ve zahirî adalettir. Yoksa insanın elinde olmayan eşine kalben bağlılıktaki ve eşine duyduğu sevgideki adalet değildir. Nitekim "*Ne kadar istekli olsanız da kadınlar arasında tam âdil davranmaya güç yetiremezsiniz. O halde birisine tamamen meyledip diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın*."[24] ayeti eşler arasında sevgide adaletin sağlanmasının mümkün olamayacağına ancak bu sevgi farklılığının da nafaka ve geceleme ile ilgili farklı davranışlara yol açmaması gerektiğine işaret etmektedir.[25]

Ancak eşler arasında gözetilmesi istenen adaletin sevgi ve muhabbeti de kapsadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşte olan fakihlere göre Nisâ suresinin 129. ayetinde, adaletin sağlanamayacağı, gelecekteki olumsuzluğu bildiren "Len" edatı ile kayıtlanmıştır. Buna göre ayetin manası, "…*Hiçbir şekilde kadınlar arasında adil davranamayacaksınız*…" şeklindedir. Nafaka ve geceleme konusunda adil davranmak mümkün olabileceğine göre,

[21] Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 7/531-534, 537-540; Nîsâbûrî, *et-Tefsîr*, 2/552-557; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân*, 1/450; Semerkandî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/428-430; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü'l-vecîz, 2/5-8*; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/11-13, 407, 408; Zemahşerî, *el-Keşşâf* , 1/466-468; Semerkandî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, 4/428-430; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, 2/185, 186, 381; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 9/485, 486; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 16/145; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî,* 1/328, 329; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/135-137, 263-265; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 203; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 185, 186; Cin, Halil – Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2/84, 94; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 19; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 107; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 9, 12, 13.

[22] en-Nisâ 4/3.

[23] *Müsned*, II, 295, 347, 471; Ebû Dâvûd, "Nikâḥ", 38; Tirmizî, "Nikâḥ", 42.

[24] en-Nisâ 4/129.

[25] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/203, 204; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, 11/237; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân*, 284-292; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/135-137; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 24; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 260, 261; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/407, 408; *Beyzâvî, Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl*, 2/101; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî,* 1/402; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, 2/381; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/215, 216; *Mevsılî, el-İḫtiyâr,* 3/117; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/78, 79; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 185, 186; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 106; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1709; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar", 572.

ayette kastedilen adaletin sevgi ve muhabbeti kapsamayıp sadece nafaka ve gecelemede eşit davranmayı kapsadığını söylemek doğru olmayacaktır.[26]

Ancak ilgili ayetin devamında yer alan " ... *bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki, diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız* ... " şeklindeki ifadelerden hareketle, sevgi ve muhabbet açısından vaki olacak adaletsizliğin birden fazla kadınla evliliğe mâni olmayacağı ve Allah'ın insanları bu açıdan sorumlu tutmayacağı görüşünde olan fakihlere göre, birden fazla kadınla evlenen erkekler eşlerine her yönüyle adil davranmaları mümkün olmamakla beraber hiç olmazsa bir eşine tamamen meyledip diğer eşlerini tamamen ilgisiz bir şekilde bırakmamalıdırlar.[27]

4.2.2. Eşlerin Geçimini Temin Edebilme (Nafaka) Şartı

Birden fazla kadınla evliliğin meşru olmasının ikinci temel şartı kocanın ekonomik durumunun eşlerinin nafakalarını karşılayabilecek yeterlilikte olmasıdır.[28] Bu konuda ilgili naslarda doğrudan ileri sürülen bir şart bulunmamakla birlikte birden çok kadınla evliliğin meşru olmasına dayanak teşkil eden Nisâ suresinin 3. ayetinde ve genel olarak evlilikte kocanın nafaka yükümlülüğünden bahseden ayetlerde kocanın nafakaya güç yetirebilmesinin şart olduğu dolaylı bir şekilde belirtilmektedir. Nitekim "*Evlenmeye güçleri yetmeyenler de Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar*."[29] ayetinde genel olarak evlilikte kocanın nafaka yükümlülüğünden bahsedilerek kocanın ailenin nafakasını temin etme gücüne ve imkânına sahip olması şart koşulmaktadır. Erkeğin ilk evliliğinde bile nafakayı temin etme imkanına sahip olması şart olunca, ikinci eş için bu durum evleviyetle şart olmaktadır. Buna göre eşlerinin nafakasını temin edemeyen kişilerin tek ya da birden fazla kadınla evliliği meşru değildir.[30]

4.3. Birden Fazla Kadınla Evliliğin Gerekçeleri

İslâm hukukçuları birden fazla kadınla evliliğin gerekçelerini toplumsal sebepler ve bireysel sebepler olmak üzere iki grupta ele almışlardır.

[26] Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 203
[27] Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 204.
[28] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/93, 94; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/76, 77; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/135-137; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 19, 24; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 9, 12, 13; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar", 574, 575.
[29] en-Nûr, 24/33.
[30] Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/4, 5; *Beyzâvî, Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/59; Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî,* 1/328, 329; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/182-184; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136.

Savaş ve doğal afet gibi bir sebepten dolayı erkek ve kadın nüfus dengesinin bozularak kadın nüfusunun erkeklere göre daha fazla olması buna bağlı olarak da dul ve kimsesiz kalan bakıma muhtaç kadınların maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumdaki nüfus oranının tabi olarak azalmasından dolayı neslin artmasına ihtiyaç duyulması gibi sebepler birden fazla kadınla evliliğe gerekçe olabilen toplumsal sebeplerdendir.[31]

Savaş ve başka sebeplerle erkeklerin nüfusu azaldığı için bazen kadınların sayısı erkeklerden fazla olabilmektedir. Kadın ve erkek nüfusu arasındaki sayısal farklılığın tedbir alınmadığı takdirde birtakım sosyal ve ahlâkî problemleri beraberinde getireceği muhakkaktır. Bu durumda sayısal eşitsizlik halinde ahlakî bozulmanın önüne geçmek için birden fazla kadınla evlilik kaçınılmaz olabilmektedir. Buna göre birden fazla kadınla evlilik, kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu bu gibi durumlarda sadece erkeğin değil aynı zamanda kadının da haklarını ve ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan noktada birden fazla kadınla evliliğe izin verilmemesi, gayr-i meşru ilişkilerin yaşanmasına ve toplumda fuhşun yaygınlaşmasına sebebiyet verebilecektir.[32] Mesela Malezya gibi kadın nüfusunun erkek nüfusundan çok fazla olduğu ülkelerde tek eşliliğin esas alınması halinde, sadece kadınların az bir kısmının evlenme imkanına sahip olacağını, diğerlerinin aile mutluluğunu tadamayacaklarını, bunun bir neticesi olarak da toplum düzeninin bozulacağını söylemek mümkündür.[33]

Milletlerin güçlü ve itibarlı olmalarında çeşitli etkenlerin yanı sıra nüfusun da önemli rol oynadığı bir gerçektir. Tek başına yeterli sayılmamakla birlikte nüfus faktörü olmadan güçlü millet olmak ve büyük devlet kurmak mümkün değildir. Bu hedefe ulaşabilmek için gerektiğinde çok evlilik yönteminin kullanılması sağlıklı bir yol olarak görülebilmektedir.[34]

[31] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136, 137; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 193, 194; Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 93, 94; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1709; Yılmaz vd., "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri", 223.
[32] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 186. Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar", 577.
[33] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136, 137; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 193, 194, 205; Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 93, 94; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1709; Yılmaz vd., "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri", 223.
[34] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 186.

Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi bazı durumlarda yapılan evliliklerde siyasi ve dinî gayelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Birden fazla kadınla evlenme yolu ile kurulan akrabalıklar İslâm'ın yayılması ve insanların kalplerinin İslâm'a ısındırılması için güzel bir vesile olabilmekteydi.[35]

Kadının kısır veya müzmin hasta olması, fizyolojik olarak kusurlu olması ve erkeğin cinselliğe aşırı arzu duyması sebebiyle zinaya düşme tehlikesinin bulunması gibi durumlar ise birden fazla kadınla evliliğe gerekçe olabilen özel sebeplerdendir.[36]

Çocuk sahibi olmak evliliğin ve aile kurmanın hedeflerinden birisidir. Kadındaki bir rahatsızlık sebebiyle çocuk sahibi olamayan ailelerde meselenin çözümü, çok evliliğin uygulanmadığı toplumlarda boşanıp yeniden evlenmeye bağlıdır. İslâm hukukuna göre çocuğu olmayan bir kadını boşamaktansa erkeğin ikinci eş edinmesi hem ilk karısı açısından hem de toplum açısından maslahata daha uygundur.[37]

Hemen hemen bütün toplumlarda azımsanmayacak sayıda erkeğin çeşitli bahanelerle ve hiçbir hukuki sorumluluk yüklenmeden birden fazla kadınla ilişki içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu ilişkiye bazen samimi ve güçlü bir sevgi, bazen de birinci eşle cinsî münasebette bulunmanın hem dinen hem de tıbben sakıncalı olduğu âdet ve lohusalık halleri veya başka durumlar sebebiyet vermekte bu açıdan da söz konusu münasebet mazur görülebilmektedir. Hem erkeklerin kendilerine göre olan bu gerekçelerine engel olmak hem de onları meşru bir zeminde tutmak birden fazla kadınla evliliğin gerekçeleri arasında görülebilmektedir.[38]

Bütün bu gerekçeleri göz önünde bulundurarak yapılması gereken her halükârda birden fazla kadınla evliliği yasaklamak değil belli gerekçelere bağlı olarak devletin denetim, düzenleme ve izni çerçevesinde birden fazla kadınla evliliğin yolunu açmak keyfi uygulamaların önlenmesine, hak kayıplarının ve aile içi anlaşmazlıkların azalmasına katkı sunulabilir.[39]

[35] Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136, 137; Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", 93.
[36] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136, 137; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 193, 194; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1709; Yılmaz vd., "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri", 223.
[37] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 186; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 7; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 107; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1723.
[38] Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*, 2/112-114; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Aras, "İslam'a Göre Çok Evlilik", 186.
[39] Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", 1722, 1723.

4.4. Birden Fazla Kadınla Evlilik Konusunda Son Dönem İslam Hukukçularının Görüşleri

Klasik dönem fakihlerinin birden fazla kadınla evliliğin meşruluğunda ittifak etmelerine rağmen son dönem İslam hukukçuları arasında birden fazla kadınla evliliğin meşruiyeti ile ilgili Nisâ suresi 3. ayetinin nüzul sebebinden kaynaklanan farklı görüşler ileri sürülmektedir.[40]

Klasik görüşe göre genel olarak, evlenilebilecek kadın sayısındaki sınırlamanın Kur'an'a dayandığı kabul edildiği halde son dönem bazı İslam hukukçularına göre Kur'an'da bir erkeğin birden çok kadınla evliliğine sınırlama getiren açık ve kesin bir ifade bulunmamaktadır. Birden fazla kadınla evliliği dörtle sınırlandırdığı kabul edilen "*Eğer yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır*."[41] ayeti yetimlerle ilgili olup onlar hakkında âdil olmaktan korkulduğunda başka kadınlardan istenildiği kadar evlenilebileceğini açıklamaktadır. Nitekim bundan önceki ayet de yetimlerin mallarının korunmasına yöneliktir. Bu görüşü savunan İslam hukukçularına göre ayet, lafzıyla açık bir şekilde sınırlama anlamı taşımadığı halde, muhtemelen İslâm'ın doğuşu sırasında çok kadınla evliliğin uygulamada çoğunlukla dörtten az olması, tek kadınla evliliğin yaygınlığı, pratikte sınırlamaya gerek görülmesi, Medine'deki uygulamalar ve İslâm Tarihinin ilk döneminde başka kültürlerle karşılaşmanın beslediği etkenlerle erken bir zamanda sınırlamaya paralel bir anlama kavuşmuş olmalıdır.[42]

Son dönem İslam hukukçuları arasında birden fazla kadınla evlilik uygulamasının devlet tarafından düzenlenmesi ve sınırlandırılmasının gerekliliğini savunan görüşler bulunduğu gibi devletin müdahalesinin uygun olmadığını belirten görüşler de bulunmaktadır.

Birden fazla kadınla evlilik uygulamasına devletin müdahalesini uygun gören İslam hukukçularına göre birden fazla kadınla evlilik için gereken, eşler arasında âdil olunması ve eşlerin nafakalarının karşılanabilmesi şartlarının sağlanması erkeklerin takdir ve insafına bırakılması, uygulamada çok eşlilik hakkının istismar edilmesine ve ilk eşin mağduriyetine

[40] Yılmaz, "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar", 561.
[41] en-Nisâ 4/3.
[42] Aydın, "Kur'an'ın Evlilik ve Çok Eşlilik Konusundaki Rehberliği", 371-377; Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 22, 23; Yıldırım, "Nisa suresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", 533-546.

sebep olabilmektedir. Bu yüzden bu hakkın kullanımı ile ilgili düzenleme ve sınırlandırmalara yönelik devletin müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır.[43] Buna göre devletin birden fazla kadınla evliliğe müdahil olması caiz hatta bazen de gereklidir. İslâm hukukunda kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul eden İslâm hukukçuları görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler. Birincisi, birden fazla kadınla evliliğin mubah olması ve kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisinin bulunmasıdır. İkincisi ise, birden fazla kadınla evliliğin ayetlerde "kocanın, eşleri arasında adaleti gözetmesi" ve "kocanın, eşlerinin nafakasını temin etme gücüne sahip olması" şartları ile kayıtlı olması ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesinin denetimine tabi tutulmasının Allah'ın birden fazla kadınla evliliği hukuki kılma maksadına ve toplumun maslahatına daha uygun olmasıdır. Diğer taraftan birden fazla kadınla evlilik konusu, bireysel ve toplumsal şartlara ve ihtiyaçlara göre değişebileceği için bu konuda yapılacak hukuki düzenlemeler de toplumlara göre değişiklik arz edecektir. Dolayısıyla bu konuda birden fazla kadınla evliliğin yasaklanması veya serbest bırakılması şeklinde her toplum için geçerli olabilecek hukuki bir düzenlemenin yapılması doğru değildir. Bunun yerine her toplum kendi şartlarını, ihtiyaç ve özelliklerini dikkate alarak bireysel ve toplumsal maslahata en uygun olan hukuki düzenlemeleri yapabilmelidir.[44]

Birden fazla kadınla evliliğe devletin müdahalesinin uygun olmadığını savunan İslam hukukçularına göre ise birden fazla kadınla evlilik, Kur'an-ı Kerim'in açık naslarıyla ve bu naslarda belirtilen kayıtlar çerçevesinde mubahtır ve ayette belirtilen şartların sağlanıp sağlanmadığı erkeklerin takdirine ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Dolayısıyla bu hususta kamu otoritesinin müdahalesi uygun olmadığı gibi iznine de gerek yoktur. Çünkü İslâm hukukunda birden fazla kadınla evlilik, naslarla sabit meşru bir haktır ve bunun kamu otoritesi tarafından yasaklanabileceğine veya sınırlandırılabileceğine dair kesin bir delil yoktur. Yine Allah'ın meşru kıldığı bir hakkı yasaklamak veya sınırlandırmak naslara aykırıdır. Çünkü ayette zikredildiği üzere kocanın eşleri arasında adil davranması talebinde muhatap alınan kocanın kendisi olup hâkim değildir. Ayrıca hâkimi bu işe karıştırmak özel işlere ve aile içi

[43] Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 8.
[44] Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 211; Öge, "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", 107; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 15-18; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 9.

sırlara karıştırmak demek olur ki bu hem uygun değil hem de hâkimi gereksiz yere meşgul etme anlamına gelir.[45]

Son dönem İslam hukukçularından bazılarına göre birden fazla kadınla evlilik genel bir hüküm değil bilakis bazı zaruret ve ihtiyaç hallerinde başvurulabilecek bir ruhsat olup mutlaka yerine getirilmesi gereken bir emir değildir. Bu ruhsat hükmü de eşler arasında adil davranmak ve nafakalarını karşılamak gibi bazı şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Eşler arasında adalete riayet edemeyecek erkeklerin birden fazla kadınla evliliği kesinlikle caiz değildir. Asıl olan tek kadınla evliliktir. Buna göre birden fazla kadınla evlenebilmeye yönelik ayetin hükmü bunu gerektiren sebeplerin bulunması ve şartlarına riayet edilmesi şartıyla her zaman ve mekânda geçerlidir.[46]

SONUÇ

Çok evlilik, erkek veya kadının karşı cinsten birden fazla eş ile evli olmasını ifade etmektedir. İnsan fıtratına ve sosyal yaşantısına uygunluğundan dolayı insanlık tarihi boyunca en fazla karşılaşılan evlilik çeşidi tek eşle evliliktir. Ancak toplumların hayat tarzları, gelenekleri, kültürleri, erkek-kadın nüfus oranları, ekonomik ve sosyal durumları ve bölgesel şartlar gibi faktörlerle yakından ilgili olan çok kadınla evlilik de insanlık tarihi boyunca karşılaşılan bir durum olarak neredeyse tarihin her döneminde görülmüştür.

Tevrat veya İncil'de birden fazla kadınla evliliği yasaklayan, sınırlayan veya kayıt altına alan bir ifade bulunmadığından Yahudilik veya Hristiyanlıkta çok kadınla evliliğin yasak olmadığı söylenebilir. Bugünkü uygulamaları farklı olmakla birlikte, eskiden Yahudilerde ve Hıristiyanlarda da birden fazla kadınla evlilik uygulaması bulunmaktaydı.

İslam öncesi cahiliye dönemi Araplarında genellikle tek eşle evlilik hâkim olmasına rağmen bir erkeğin çok kadınla evliliği de normal karşılanmakta ve uygulanmaktaydı. Hatta bunun bir üst sınırı da bulunmamaktaydı.

İslam hukukunda birden fazla kadınla evlilik ile ilgili tek kadınla evliliğin İslâm'ın esas görüşü olduğunu belirten görüşten, asıl olanın çok kadınla evlilik olduğunu belirten görüşlere kadar geniş bir yelpaze içinde farklı görüşler bulunmaktadır.

[45] Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 9/136-139; Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 211; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 9, 20.
[46] Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar", 211-215; Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365-369; Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili", 21, 22; Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", 10-13.

İslâm hukukunda "*Şayet yetimler hakkında adaleti yerine getirememekten endişe ediyorsanız size helal olan olanlardan ikişer, üçer veya dörder kadınla evlenin...*" (en-Nisâ 4/3) ayetine binaen belli şartlar dahilinde birden fazla kadınla evliliğin meşruiyeti ile ilgili klasik fıkıh doktrininde ittifak bulunduğu söylenebilir.

Klasik dönem fakihlerinin birden fazla kadınla evliliğin meşruluğunda ittifak etmelerine rağmen son dönem İslam hukukçuları arasında birden fazla kadınla evliliğin meşruiyeti ile ilgili Nisâ suresinin 3. ayetinin nüzul sebebinden hareketle farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Hem klasik dönem hem de son dönem İslam hukukçularının çoğunluğuna göre birden fazla kadınla evlilik için eşler arasında adaletin gözetilmesi ve kocanın ekonomik durumunun eşlerinin nafakalarını karşılayabilecek yeterlilikte olması şarttır. Nisâ suresinin 3. ve 129. ayetlerinde zikredildiği üzere birden fazla kadınla evlilikte adaletin sağlanması zor olduğu ve haksızlığa meyletmemek için en uygun olanın tek kadınla evlilik olduğu vurgulandığı için adaletin gözetilemeyeceği ve eşlere haksızlık yapılacağı endişesinin bulunması durumunda tek evlilikle yetinilmesi gerekmektedir. Buna göre asıl olan tek eşlilik olup birden fazla kadınla evlilik ancak belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde bir ruhsat hükmü olarak kabul edilmiştir. Kur'an'da çok kadınla evliliğe teşvik ya da yasaklama anlamına gelebilecek açık bir ifade bulunmamaktadır.

İslâm hukukçuları birden fazla kadınla evliliğin gerekçelerini toplumsal sebepler ve bireysel sebepler olmak üzere iki grupta ele almışlardır. Savaş ve doğal afet gibi bir sebepten dolayı erkek ve kadın nüfus dengesinin bozularak kadın nüfusunun erkeklere göre daha fazla olması buna bağlı olarak da dul ve kimsesiz kalan bakıma muhtaç kadınların maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumdaki nüfus oranının tabiî olarak azalmasından dolayı neslin artmasına ihtiyaç duyulması gibi sebepler birden fazla kadınla evliliğe gerekçe olabilen toplumsal sebeplerdendir.

Kadının kısır veya müzmin hasta olması, fizyolojik olarak kusurlu olması ve erkeğin cinselliğe aşırı arzu duyması sebebiyle zinaya düşme tehlikesinin bulunması gibi durumlar ise birden fazla kadınla evliliğe gerekçe olabilen özel sebeplerdendir.

Bütün bu gerekçeleri göz önünde bulundurarak yapılması gereken her halükârda birden fazla kadınla evliliği yasaklamak değil belli gerekçelere bağlı olarak devletin denetim, düzenleme ve izni çerçevesinde birden fazla kadınla evliliğin yolunu açmak olmalıdır. Böylece keyfi

uygulamaların önlenmesine ve bazı toplumsal ve kişisel sorunların çözülmesine katkı sunulabilir.

KAYNAKLAR

1. Acar, Halil İbrahim. "Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar". *Ekev Akademi Dergisi* 1/2 (Mayıs-1998), 189-220.
2. Acarlıoğlu, Ahmet. "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 83-109.
3. Ali, Kevser Kâmil - Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
4. Aras, Mehmet Özgü. "İslam'a Göre Çok Evlilik". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Güz-2007), 183-188.
5. Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1996.
6. Aydın, Zeynel Abidin. "Kur'an'ın Evlilik ve Çok Eşlilik Konusundaki Rehberliği". *Disiplinler arası Kadın Çalışmaları II (2019).* 371-379.
7. *Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286. Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.
8. Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1971). *Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
9. Cin, Halil – Akgündüz, Ahmet. *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
10. Demircan, Adnan. "Câhiliyye ve Hz.Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İSTEM* 1/2 (2003), 9-32.
11. Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
12. Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kāsım es-Sülemî ed-Dımaşkī (ö. 660/1262). *Tefsîru'l-Kur'ân* (*İḫtişâru Tefsîri'n-Nüket ve'l-ʿUyûn)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996.
13. Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî (ö. 606/1210). *Mefâtîḥu'l-ġayb* (*et-Tefsîrü'l-kebîr*). 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Baskı, 1999.

14. İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gālib b. Abdirrahmân b. Gālib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147). *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
15. İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî (ö. 774/1373). *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
16. İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî (ö. 620/1223). *el-Muġnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1969.
17. İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî (ö. 620/1223). *el-Kâfî fî fıḳhi'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
18. İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḳteṣıd*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
19. Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî (ö. 684/1285). *ez-Ẕaḫîre (fi'l-fıḳh)*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994.
20. Keskin, Yusuf Ziya. "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2000), 5-26.
21. Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
22. Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058). *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
23. Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058). *Tefsîrü'l-Ḳurʾân (en-Nüket ve'l-ʿuyûn)*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
24. Mergīnânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî (ö. 593/1197). *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
25. Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284). *el-İḫtiyâr li-taʿlîli'l-Muḫtâr*, 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.
26. Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310). *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakāiku't-te'vîl)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

27. Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *el-Mecmûʿ şerḥu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Dâru'l-Fikr, ty.
28. Nîsâbûrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir (ö. 318/930). *et-Tefsîr*. 2 Cilt. Medine: Dâru'l-Meâsir, 1423/2002.
29. Öge, Ali. "Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış". Mehir (1998), 105-108.
30. Semerkandî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (ö. 537/1142). *et-Teysîr fî't-tefsîr*. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâsâti ve Tahkîki't-Turâs, 1440/2019.
31. Şâban, Zekiyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Usûlü'l-fıkh). çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 28. Basım, 2017.
32. Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820). *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
33. Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf (ö. 476/1083). *el-Mühezzeb fî fıḳhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
34. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli âyi'l-Ḳurʾân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
35. Tûfî, Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd el-Hanbelî (ö. 716/1316). *el-İşârâtü'l-ilâhiyye ile'l-mebâḥiṯi'l-uṣûliyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
36. Yalçın, İsmail. "Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 1707-1725.
37. Yıldırım, Mustafa. "Nisa suresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi". *Dinlerde Nikâh (Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*). 533-546. İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), 2012.
38. Yılmaz, Ertan vd. "Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 7/2 (2015), 221-228.
39. Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar". *Bilimname* 37/1 (2019), 559-591.
40. Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 5-28.
41. Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144). *el-Keşşâf ʿan ḥaḳāʾiḳı ġavâmiżi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.

42. Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi* (*el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*). çev. Ahmet Efe vd. 10 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 1992.

ŞEREFÜDDÎN AHMED BİN YAHYÂ MÜNÎRÎ'NİN *MEKTÛBÂT*'INDA NEFS KAVRAMI

THE CONCEPT OF THE SOUL IN THE LETTER OF SEREFÜDDÎN AHMED BIN YAHYÂ MÜNİRİ

Dr. Arş. Gör. Ömer TAY

Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye

ORCID No. 0000-0002-1692-9143

ÖZET

Tasavvuf, mânevî hayatın eğitimini amaçlayan bir ilim dalıdır. Mânevî eğitimle ilgilenen sûfîlerin bu düğümü çözebilmek için de merkeze nefs kavramını almışlardır. Nefs kavramına değinen sûfîlerden biri de XIV. yüzyılda Hindistan'da yaşayan ve Mahdumü'l-mülk lakabıyla bilinen Ahmed b. Yahya el- Münîrî'dır. Bundan hareketle çalışmada Münîrî'nin *Mektûbât-ı Münîrî* ismindeki eserinden yararlanılarak onun nefs hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir. Zâhirî ilimlerde icazet aldıktan sonra tasavvufa yönelen Münîrî, Buda'nın kaldığı Râcgîr ormanında yaklaşık on iki yıl boyunca Hindu yogilerle birlikte nefsin tezkiyesi için çetin mücâhede ve riyâzatler uygulamıştır. İmam-ı Rabbânî'den yaklaşık iki yüz yıl önce yaşayan Münîrî, vahdet-i şuhûdu savunmuştur. Münîrî, her ne kadar halkın daha çok vecde kapılan, kerâmet gösteren sûfîlerin büyüklüğünü tercih etmiş olsa da aslında muhakkik ehli olan sûfîlerin mânevî mertebelerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Fakat Yüce Allah'ın muhakkik ehline verdiği tahammül gücü sayesinde nara atmadıklarını ve elbiselerini parçalamadığını ifade etmiştir. Münîrî, nefsi terbiye ve ıslah etme de asıl amacın nefsânî istekleri yok etmek olmadığını aksine nefsin isteklerinin kırılmasının amaçlandığını zira nefsânî arzuları tümünden yok olanın fıkhen tedavi edilmesi gerektiğini söylemiştir. Nefs, bedenin bir sıfatı mı yoksa kendine has bir cevher mi diye felsefe, kelam ve tasavvuf alimleri tarafından tartışılan bir konudur. Münîrî, nefsin bir sıfat değil bizzat mevcud olduğunu ve nefsin bazı sıfatlara sahip olduğunu ve bunların bizzat müşâhede edildiklerini belirtmiştir. Münîrî, nefsin mahiyet ve özü itibariyle asla yok edilemeyeceğini fakat riyâzatle terbiye ve kontrol altına alınabileceğini söylemiştir. Münîrî, kurtuluşa erebilmek için nefsin hevâsına muhalefet etmek gerektiğini zira ona mutabaat edenin helak olacağını ifade etmiştir. Münîrî, insanoğlunun tabiatında serkeşlik ve kötü ahlak taşıma potansiyeli olduğunu ve bunların nefs-i emmârenin baskın gelmesiyle ortaya çıktığını vurgulamıştır. Zira nefs-i emmârenin hedefi, kişiyi hak dinden sapıtıp, imandan mahrum ve dergâh-i Rabbü'l-izzetten uzaklaştırmaktır. Bu yüzden gönüle düşman ve dine muhalif olan nefs-i emmâreye karşı uyanık olmak lazım. Nitekim Münîrî, nefsin insanın içinde olması hasebiyle tehlikesinin şeytandan daha fazla olduğunu belirtmiş ve derûnî bir düşman olmasından onun tedavisinin de hayli zor olduğunu ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Nefs, Münîrî.

ABSTRACT

Sufism is a branch of science that aims to educate the spiritual life. The Sufis, who were interested in spiritual education, took the concept of soul to the center in order to untie this knot. One of the Sufis who mentioned the concept of soul is XIV. Ahmed b. He is Yahya al-Munîrî. Based on this, in this study, Münîrî's views on the soul were analyzed by making use of his work called Mektûbât-ı Münîrî. Münîrî, who turned to Sufism after obtaining ratification in the

external sciences, practiced hard struggles and riyâzats for the purification of the soul with Hindu yogis for about twelve years in the Râcgîr forest where the Buddha stayed. Münîrî, who lived about two hundred years before Imam-i Rabbani, defended unity of unity. According to Münîrî, although the people preferred the greatness of the Sufis who were more ecstatic and showed miracles, he stated that the spiritual level of the Sufis, who were in fact the people of the truth, was higher, but they did not cry out and did not tear their clothes, thanks to the strength of endurance that Almighty Allah gave to the people of inquiry. Münîrî said that the main purpose in self-development and improvement is not to destroy the desires of the soul, on the contrary, it is aimed to break the desires of the soul, because the one who has destroyed all the self-desires should be treated fiqh. Philosophy, kalam and mysticism scholars debate whether the soul is an attribute of the body or a unique substance. Münîrî stated that the soul is not an attribute, it exists in itself, and that the soul has some attributes and they have been observed in person. Münîrî said that the soul can never be destroyed in terms of its nature and essence, but it can be disciplined and controlled by obedience. Münîrî stated that in order to achieve salvation, it is necessary to oppose the desire of the soul, because anyone who agrees with it will perish. Münîrî stated that human beings have the potential to have rebellion and bad morality in their nature and that these emerge when the nafs-i ammâre predominates. Because the goal of the nafs-i ammare is to deviate a person from the true religion, deprived of faith and away from the dervish lodge. Therefore, it is necessary to be vigilant against the nafs-i ammara, which is hostile to the heart and opposed to religion. As a matter of fact, Münîrî stated that the danger of the soul is greater than that of the devil, since it is inside the human being. He stated that because he is an inner enemy, it is very difficult to treat him.

Keywords: Sufism, Nefs, Münîrî.

1. GİRİŞ

İlk günden itibaren insanoğlunu yakından ilgilendiren konulardan biri de hiç şüphesiz nefs konusu olmuştur. Öyle ki insanlık için bir hidayet kaynağı olan kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm de bu konuya eğilmiştir. Kelam ve felsefe ilimleri nefs kavramına değinmekle birlikte bu konuyu geniş bir şekilde ele alan ise tasavvuf ilmidir. Diğer ilim dallarından farklı bir şekilde nefsi tanımlayan tasavvuf ehli, nefsten kasıtları kötü davranışları tetikleyen, şerrin merkezi konumunda olan şeyi kastetmişlerdir.[1] Sûfîlerin nefs üzerinde durmaları, nefse psikolojik ve ahlakî bir fonksiyon yüklemelerinden kaynaklanmaktadır. Sûfîler, iç dünyalarının gizliliklerini nefs kavramı çerçevesinde çözmek için yepyeni bir terminoloji oluşturarak ihtiyaç duydukları, eksikliğini hissettikleri ya da insan fıtratının bütünlüğü içerisinde gerekli gördükleri yöntemleri geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu açıdan bakılınca tasavvufta nefs, kişilik eğitiminin temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.[2]

Temel özelliği kötülük olan nefs, insan ile Yüce Allah arasında engel olduğundan insanın düşmanı kabul edilir. Zira nefs, şeytanla iş birliği yaparak insanı hataya sürükler. Hakk'a vuslatı gerçekleştirebilmek için bir mürşid öncülüğünde ve gözetiminde çıkılan mânevî bir yolculuk olan seyr u sülûkte ana gaye, insanı nefsanî özelliklerden kurtarıp ona ruhanî sıfatlar kazandırarak nefsin mertebelerini birer birer aşıp en üst seviyeye ulaştırmaktır. Bunun için de nefs eğitime tabi tutulur, onunla mücadele edilir ve nefs sorguya çekilerek kötü arzularının tam tersi yapılmaya çalışılır.[3] Bu yüzden tasavvuf tarihinde nefsi birtakım riyâzet ve mücâhedelerle doğrudan etkisiz kılmaya çalışan tarîkatlara nefsânî usûl denilmiştir. Nefsânî metodu uygulayan

[1] Abdulkerim b. Havâzin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi* (İstanbul: Semerkand, 2019), 232.
[2] Zafer Erginli, *İlk Sûfîlerde Nefis Kavramı Hâris Muhâsibî Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2001), 8.
[3] Ahmet Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1994), 109.

tarîkatlarda Allah'ın bazı isimleriyle zikre devam edilerek nefsin ilk mertebesi olan emmârelik vasfından sırasıyla levvâme, mülhime, mutmainne, râzıye, marziyye ve kâmile/zekiyye mertebelerine ulaştırılmaya gayret edilir.[4]

2. HAYATI

Şerefüddin ve Mahdumü'l-mülk lakaplarıyla bilinen Ahmed b. Yahya 661/1290 senesinde Hindistan'ın Münîr kasabasında doğmuştur. Dedeleri Kureyşî olup Filistin'in el-Halil şehrinden Hindistan'ın Bihar eyaletinin Münîr kasabasına göç etmişlerdir. Dedesi Muhammed Tac-ı Fakih'in hizmetleri sayesinde bölgede çok kişi Müslüman olmuştur. Dedesi bir süre burada irşad ve tebliğde bulunduktan sonra yerine oğlunu bırakarak memleketi Filistin'e dönmüştür. Erken yaşlarda eğitime başlayan Münîrî, o dönemde yaygın olan Arapça gramer kitapları ve kelime hazinesi gelişsin diye de hocaları tarafından bazı sözlükler kendisine ezberlettirilmiştir. Fakat daha sonraları Münîrî: "Keşke o sözlükler yerine Kur'ân-ı Kerîm ezberletilseydi" diye o günkü eğitim sistemine bu konuda sitem etmiştir. Kasabasında ilmî açıdan belli bir seviyeye geldikten sonra ilim tahsili için günümüzde Bangladeş'in başkenti Dakka'nın yakınlarında bulunan Sunnargaon şehrine gitmiştir. İlme çok düşkün olan Münîrî, vaktinin boşa gitmemesi için çoğu zaman sofraya oturup yemek yememiştir. Münîrî, ilmî yeteneğinden dolayı Mevlâna Şerefüddin Ebü Tuvâme'nin (ö. 700/1301) takdirini kazanmış ve hocasının damadı olma şerefine nail olmuştur. Münîrî, belli bir süre hocasının medresesinde ders verdikten sonra memleketine dönmüştür. Memleketine döndüğünde babası vefat ettiğinden annesinden izin alarak içindeki yanan ilâhî aşk ateşini söndürmek için dönemin ünlü Çiştiyye pîrlerinden olan Nizâmeddin Evliyâ'ya (ö. 725/1325) intisap etmek için Delhi'nin yolunu tutmuştur. Fakat Delhi'ye ulaştığında Nizâmeddin Evliyâ'nın vefat ettiğini haber almıştır.[5] (Bazı kaynaklarda ise Nizâmeddin Evliyâ ile görüşmüş fakat Nizâmeddin Evliyâ: "Münîrî yükseklerde uçan bir şahindir fakat bizim kısmetimiz değildir" şeklinde onu başka mürşidlere yönlendirdiği rivayet edilmiştir.)[6] Bunun üzerine orada birçok tasavvuf pîriyle görüşmüş fakat hiç kimseden etkilenmemiştir. Artık Delhi'deki mürşidlerden tam da ümidini keserken biraderinin tavsiyesiyle Şeyh Necibüddin Firdevsî'ye (ö. 733/1333)[7] uğramıştır. Necibüddin Firdevsî'nin huzuruna çıkarken kendisini titreme tutmuş ve bunu intisaba yoran Münîrî, şeyhe intisap etmiştir.[8] Rivayete göre bîat ettikten birkaç gün sonra mürşidi kendisine hilafet icazetini verince Münîrî kendini irşad konusunda yetersiz bulduğu anlamına gelen şu sözleri sarfetmiştir: "Efendim tarîkat âdâbını henüz öğrenemedim. Bu nazik ve ağır görevin üstesinden nasıl gelebilirim?" Bunun üzerine mürşidi teselli mahiyetinde: "Sizin eğitiminiz bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılacaktır" deyip gitmesini söylemiş "Ve yolda bir haber işitirsen sakın geri dönme" diye tembihlemiştir. Daha bir iki konak katetmişken mürşidinin vefat haberini duymuş fakat tavsiyeye uyup yoluna devam etmiştir. Rivayete göre mürşidinden ayrıldıktan sonra kendisini bir elem ve üzüntü kaplamış ve memleketine dönünce tavus kuşunun ötmesinden etkilenerek ormana dalmış ve bir daha kendisinden haber alınamamıştır. Böylece Münîrî, Buda'nın da kaldığı Râcgîr ormanında yaklaşık on iki yıl boyunca Hindu yogilerle birlikte mücâhede ve riyâzatle meşgul olmuştur. Bu süre zarfında çok çetin riyâzatler uygulayan Münîrî, daha sonraları mürîdi Kâdî Zahid'e: "Benim yaptığım bu riyâzatleri dağ yapmış olsaydı

[4] Reşad Öngören, "Tarîkat" (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 40/95.
[5] Ebu'l-Hasan Ali Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1992), 3/211-218; Iqtidar Husain Siddiqi, "Şerefeddin Mânerî" (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2003), 27/567; Zamirüddin Ahmed, *Mahdûm Şerefüddin Ahmed Yahya Münîrî Ahvâlü Efkâr* (Hindistan: Hudâbahş Yayınları, 1994), 40; Mes'ud Caferî- Leyla Şevki, "Madenü'l-Maanî Melfuzâti Ahmed b. Yahya Münîrî", *Nâme-i Ferhengistan (Şibhi Kâreh)* 3 (1393), 284-285.
[6] Şuayb Münîrî, *Menâkıbü'l-Asfiyâ* (Karâçi: Kütüphâne-i Kâdiriyye, 1999), 194.
[7] Geniş bilgi için bk. Hamid Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ" (İstanbul, 2006), 32/500-506.
[8] Münîrî, *Menâkıbü'l-Asfiyâ*, 193; Abdülhak Muhaddis Dihlevî, *Ahbârü'l-Ahyâr fî Esrâri'l-Ebrâr* (Tahran: Encümen-i Âsâr-ı Mefâhir-i Ferhengî, 1963), 231; Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi,* 3/219.

su olurdu" diye ağır şartlarda halvet çıkardığını ifade etmiştir. Fakat daha sonları bu süre zarfında yaptığı bazı riyâzatlerin şerîata ters olduğundan pişmanlığını belirten bir hatırasını şöyle dile getirmiştir: "Bir defasında gusül abdesti için çok soğuk bir suyla yıkandığımdan bayıldım ve bu gereksiz meşakkatin mükafatı olarak o günün sabah namazını kaza ettim" diyerek azimete terstir diye bu tür zorluklara katlanmaya gerek olmadığını ifade etmiştir. Yarım asır boyunca irşad ve tebliğ faaliyetinde bulunan Münîrî'nin eliyle birçok Hindu Müslüman olmuş ve yüzbinlerce kişi onun sohbetlerinden istifade ederek mürîdi olmuşlardır. 782/1380 senesinde vefat eden Münîrî'nin vasiyeti üzere mezarına türbe ve kubbe inşa edilmemiştir. [9]

3. ESERLERİ

Münîrî, kitap konusunda üretken müelliflerden biridir. Fakat onun birçok eseri toplumun gafletinden olsa gerek kaybolmuştur. Günümüze ulaşan eserleri ise şunlardır: *Râhatü'l-Kulûb, Ecvibe, Fevâid-i Rüknî, İrşadü't-Talibin, İrşadü's-Sâlikin, Risale-i Mekkiye, Madenü'l-Maanî, Letaifü'l-Maani, İşaret-i Makul Maani, Han-ı Pürnimet, Tuhfe-i Gaybi, Risale der Taleb-i Taliban, Melfuzat, Zad-ı Sefer, Akaid-i Şerefi, Fevaid-i Mürîdin, Bahrü'l-Maani, Safarü'l-Muzaffer, Kenzü'l-Maani, Genci La Yüfna, Münisu'l-Mürîdin, Şerhu Adabü'l- Mürîdin, Mektubat.*[10]

Tüm eserleri kıymetli olmakla birlikte mektuplarının onun görüşlerinin en önemli görüntüsü olduğunu söyleyebiliriz. Zira Mektupları Hind toplumunu ıslah etme açısından İmâm Rabbânî'nin (ö. 1034/1624) mektuplarından sonra belki de en önemli mektuplardır. Zira vefatından sonra da binlerce kişi bu mektuplarından faydalanmıştır. Yüzyıllar geçmesine rağmen mektupları hâlâ canlılığını ilk gün gibi koruyor. Mektuplarının en meşhur olanları Çûse şehrinin valisi Şemseddin Kâdî'nın ricası üzerine ve uzakta olan mürîdlerin istifadeleri için kaleme alınan mektuplardır. Münîrî'nin hâs mürîdlerinden olan Zeyn Bedrî Arabî tarafından derlenen bu mektuplar, *Yüz yıllık mektuplar* diye basılmıştır. Söz konusu mektuplar Paul Jackson tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Bunlar dışında farklı mektupları da bulunmaktadır.[11] Münîrî'nin Farsça kaleme aldığı mektuplarında kerâmet, peygamberlerin velîlerden üstün olmaları, şerîat-tarîkat bağlantısı, sâlik, muhabbet, marifet, ilâhî aşk, mücâhede, semâ, ruh, nefs ve mürîdin âdâbı gibi tasavvufun önemli konularını işlemiştir. Münîrî, bunları yazmakla mürîdin şerîata bağlılığını artırmak ve tarîkat adabını öğretmek için kaleme almıştır. Bunları ayet, hadis ve Hücvîrî'nin (ö. 465/1072) *Keşfü'l- Mahcûb* ve Necmüddîn-i Dâye'nin (ö. 654/1256) *Mirsâdü'l-ʿibâd* gibi eserlerinden yararlanarak bunları mürîdlere izah etmeye çalışmıştır.[12]

4.TASAVVUF ANLAYIŞI

Tasavvuf tarihinde vahdet-i vücûd düşüncesini sistemli hale getiren İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'dir. Fakat ondan önce de vahdet-i vücûdün izlerine rastlamak mümkündür. Aynı şekilde vahdet-i şuhûd anlayışının kurucusu her ne kadar İmam-ı Rabbânî kabul edilse de ondan yaklaşık iki yüz yıl önce yaşayan Münîrî'nin sözlerinde de vahdet-i şuhûda rastlanılmaktadır. Nitekim Münîrî'nin, güneşin ışığı karşısında yıldızların ışığının kaybolması gibi Hakk'ın

[9] Münîrî, *Menâkıbü'l-Asfiyâ*, 195; Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/233-235,277; Envâr Ahmed, *Meşâyihi Firdevsiyye kı İlmu İrfani Hdâmât ka îk Mutalaâ* (Aligerh: Merkezi Tahkikati Farisi Aligerh Müslim Üniversitesi, 2009), 84-98; Ahmed, *Mahdûm Şerefüddin Ahmed Yahya Münîrî Ahvâlü Efkâr*, 50-65.

[10] Envâr Ahmed, *Meşâyihi Firdevsiyye kı İlmu İrfani Hdâmât ka îk Mutalaâ*, 90; Muhammed Tayyib Ebdâlî, *eş-Şeref* (Bihar: Mektebe-i Sûfîya, 1980), 224-301.

[11] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/241,279,292; Debîrân Hekîme, "Pejveheşi der Mektûbâti Şerefüddin Menyerî", *Mecelle-i Dânışgede-i Edebiyatü Ulûmi İnsanî* 52 (1385), 51-53; Rizwanur Rahman, "Sharafuddin Ahmad Yahya Maneri: Patron Saint of Islam in the Indian Province of Bihar" (Proceedings of the International Symposium on Islamic Civilisation in South Asia, İstanbul, 2013), 208.

[12] Envâr Ahmed, *Meşâyihi Firdevsiyye kı İlmu İrfani Hdâmât ka îk Mutalaâ*, 95; Hekîme, "Pejveheşi der Mektûbâti Şerefüddin Menyerî", 54.

nurunun karşısında da sâlikin gözünde eşyaların varlığının kaybolduğunu ifade etmesi gibi sözleri, vahdet-i şuhûda işaret etmektedir. Tabii ki bunun eşyanın yok olduğu veya yıldızların güneş ile bütünleştiği anlamına gelmediğini aksine güneş ışığının yayılması üzerine yıldızların gizlenmekten başka yapabilecekleri bir şey olmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde kulun Allah oluşu şeklinde de anlaşılmaması gerektiğini zira Yüce Allah'ın bundan münezzeh olduğunu söylemektedir. Ayrıca kulun tamamen yok olmadığını çünkü temelden yok olmanın başka şey, göze görünmemenin ise başka şey olduğunu belirtmektedir. Konuyu daha da netleştirmek adına ayna örneğini veren Münîrî şöyle demektedir: "Sen aynaya baktığın zaman kendi cemaline kendini verdiğin için aynayı görmemektesin. İş böyledir diye, ayna yoktur diyemezsin. Veya ayna senin güzelliğin haline geldi yahut senin çehren ayna haline geldi de diyemezsin." Ayrıca bu konunun çok nazik bir konu olduğunu ve bu konuda birçok kişinin ayağının kaydığını ve Allah'ın yardımı olmadan ve yol gösteren bir mürşidin yetişmemesi halinde hakikat yolu üzere durabilmenin çok zor olduğunun altını çizmektedir.[13]

Münîrî, kâmil insanların mânevî hallerini gizlediklerini çoğu defa onların sohbetlerinde uzun süre kalanların bile bundan haberleri olmadığını ifade etmektedir. Hatta toplumun onların mânevî mertebelerinden habersiz olduklarından mertebe bakımından onlardan çok aşağıda olan vecd ve şevk ehlini bunlara tercih ettiklerini belirtmektedir. Yüce Allah'ın bu zatlara verdiği üstün cesaret ve tahammül gücü sayesinde bunların ne yakalarını ne de eteklerini parçalamadıklarını ve nara atıp raks etmediklerini ifade etmektedir. Bunu örneklendirmeye çalışan Münîrî, hareketin hızla orantılı bir şekilde geliştiğini zira hareket ne kadar hızlı ise, yapılan fiilin de o nispette göze görülmediğini söylemektedir. Bu yüzden gürültülü esen kasırgayı herkesin hissettiğini fakat yeniden hayat bahşeden seher yelinden hiç kimsenin haberi olmadığını belirtmektedir.[14]

Münîrî, nefsi terbiye ve ıslah etme de asıl amacın nefsânî istekleri yok etmek olmadığını aksine nefsin isteklerinin kırılmasının amaçlandığını Gazâlî'nin (ö. 505/1111) de bu görüşte olduğunu belirtmektedir. Nitekim Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde nefsini terbiye etmekten amacın, öfke vb. duyguları kökünden söküp atmak değil de onu frenlemenin esas olduğunu söylemektedir.[15] Münîrî, bu yüzden ayette "öfkesini yok edenler" yerine "öfkesini yenenler"[16] şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Münîrî, şerîatın tamamen nefsânî isteklerin yok edilmesine karşı olduğunu aksine bir kişinin nefsânî isteklerinin tamamen yok edilmesi halinde tedavi edilmesi gerektiğini beyan etmektedir. Zira neslin çoğalması ve savaşlarda kafirlere karşı kin ve öfke duyulabilmesi için bu duyguların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Aslında şerîatın kişiden istediği bunları kontrol altına almasıdır. Zira köpek ve at kontrol altında tutuldukları müddetçe zarar yerine fayda sağladıklarını aynı şekilde nefsânî duygular kontrol edildikleri sürece sahibini dünya ve ahiret saadetine ulaştırdıklarını söylemektedir.[17]

Kerâmetin hak olduğunu söyleyen Münîrî, bunun Yüce Allah tarafından dostlarına bir ikram olduğunu belirtmekte ve onlara verilen bu ikramdan dolayı inkara gitmemek gerektiğini ifade etmektedir. Bu ikram sayesinde Allah dostlarının imanlarının ve güzel ahlaklarının daha da arttığını belirtmektedir. Fakat halk arasında kerâmet tarzında olağanüstü şeyler göstermenin mânevî büyüklüğün alameti olarak bilinmenin doğru olmadığını söylemektedir. Zira Münîrî, bunun tersini düşünerek kerâmetlerin bile Allah dostları için birer perde olduğunu bu yüzden kulun mâsîvâyla meşgul olma endişesini taşıdığından bu tür olağanüstü şeylerin dahi sâlik için put hükmünde olduğunu bundan dolayı bazı zamanlarda bunlardan uzak durmanın gerekli

[13] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/327-329.
[14] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/330-332.
[15] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (İstanbul: Ayfa Yayınları, 2020), 3/17.
[16] Âl-i İmrân 3/134.
[17] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/333.

olduğunu ifade etmektedir. Yani kafirlerin putlarla meşgul olmalarından Allah'a düşman oldukları gibi ârif kişi de şayet kerâmetlere takılıp tatmin olursa gözlerinin perdelenip o makamdan atılacağını söylemektedir.[18]

Münîrî, velîlerin peygamberlere tâbi olduklarını ve peygamberlerin velîlerden üstün olduğunu, velîlik makamına ancak peygamberlerin yol göstermesiyle ulaşılacağını ve bütün peygamberlerin velî olduğunu fakat hiçbir velînin peygamber olmadığını ifade etmektedir.[19]

5. NEFSİN MAHİYETİ

Nefsin mahiyeti ve hakikati, somut ve soyutluğu, cevher ve araz oluşu gibi hangi sıfatlara sahip olduğu hususunda kelam, felsefe ve tasavvuf alimleri tarafından öteden beri tartışılmış ve bu konuda her ilim dalı kendine has bir şekilde fikir ileri sürmüştür. Sûfîler nefsin mahiyetinden ziyade onun nasıl güzel hasletlerle donatılabileceği üzerinde durmuşlardır.[20] Nitekim onlara göre nefs, şerrin kaynağı, kötülüğün temelidir, ruh gibi bedene tevdi edilmiş bir cevherdir, hayat gibi kalıbın sıfatı olan bir şeydir, kötü huyların ve çirkin fiillerin ortaya çıkmasının sebebidir.[21]

Felsefeyi kelamın bir parçası haline getiren Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), nefsin cisim olmadığını ve cesetten ayrı bir cevher olduğunu ileri sürmektedir.[22] Münîrî, nefsin mahiyet ve özü konusunda sûfîlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının nefsin bizzat ruh gibi vücuda tevdi edilen ve kendine has varlığı ve bünyesi olan bir şey olduğunu, diğer bir kısmının ise bizzat değil de hayat gibi sıfat olarak bedende bulunduğunu ileri sürdüklerini ifade etmektedir. Fakat nefsin günahlara; kibir, hased gibi kötü alışkanlıklara sebebiyet vermesinde her iki grup da hem fikir olduklarını söylemektedir. Bu kötü alışkanlıkların terk edilmesi ise ancak riyâzat sayesinde olabileceğini, masiyetlerin terk edilmesinin ise tevbe sayesinde olacağını vurgulamaktadır. Zira masiyetlerin zahirî, kötü alışkanlıkların ise batınî özellikler kısmına dahil olduğunu bu yüzden bâtında zühûr eden kötü alışkanlıkların zâhirdeki yüksek vasıflarla yani riyâzatle temizleneceğini, zâhirde zuhûr eden masiyetlerin ise bâtındaki yüksek vasıf olan tevbeyle yok olacağını ifade etmektedir. Münîrî, nefs ve ruhu latifelerden kabul ederek bunları şeytan, melek; cennet ve cehennem gibi düşünmek gerektiğini yani birini iyiliklerin diğerini ise kötülüklerin mahalli olduğunu ifade etmektedir. Münîrî, insanların niçin insan ismini aldığını, bunun hakikatinin ne olduğu hakkında ihtilaf olduğunu belirtmektedir. Fakat her sâlikin "insaniyet"in hakikatini öğrenmesi gerektiğini zira "kendi zatından bîhaber olan birinin başkasından haberdar olmasının imkânsız olduğunu", "kendini bilen rabbini bilir", "kendi nefsinin zelilliğinin farkında olan Rabbinin izzet ve azametini bilir", "kendi kulluğunun farkında olan Rabbinin rubûbiyetini bilir" gibi sözlerin kişinin öncelikle kendini tanıması gerektiğine işaret ettiğini, kendini tanımayanın hakkıyla Yüce Allah'ı tanımasının imkânsız olduğunu ifade etmektedir.[23]

Sûfî müelliflerin öncülerinden olan Hücvîrî, insaniyet vasfının ruhtan ibaret olmadığını zira ruh bedenden ayrıldıktan sonra da bedene insan vasfının verildiğini belirtmektedir. Ayrıca Hücvîrî, "insaniye"tin illeti ruhtan ibaret olsaydı hayvanlara da insan vasfının verilmesi gerektireceğini zira onların da ruh sahibi olduklarını halbuki hayvanlara kimsenin insaniyet hükmünü icra etmediğini belirtmektedir.[24] Bu konuda Hücvîrî gibi düşünen Münîrî, "insaniyet"in hakikatını

[18] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/334; Ebdâlî, *eş- Şeref*, 51.
[19] Nedvî, *İslâm Önderleri Tarihi*, 3/343.
[20] Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, 8.
[21] Ali b. Osman Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 259; Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 94.
[22] Fahreddin Râzî, *Kitabu'n-Nefs ve'r-Ruh ve Şerhu Kuvvahuma* (Pakistan: Ma'hedü'l-Ebhâsi'l-İslâmiyye, ts.), 43.
[23] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 261; Şerefüddin Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî* (İran: Kütüphâne-i Şûrâyi Milli, 1985), (Mektup, 81) 130.
[24] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 261.

"nefs" ile açıklamaya çalışmaktadır. Yani insaniyet eşittir nefstir. İnsanı ruh diye tanımlayan kişilerin ise hatalı olduklarını zira ruhun bedende gizli olduğunu bu yüzden ona insan demenin doğru olmadığını söylemektedir. Ayrıca siyah ve beyazın karışımından meydana gelen atın "eblak" (demir-kırat) ismini alması gibi insanın da ruh ve beden karışımından ibaret olduğunu ileri sürenlerin olduğunu fakat bunların da hataya düştüklerini ifade etmektedir. Bunu ayetle çürütmeye çalışan Münîrî, Yüce Allah'ın Hz. Adem'e ruh katmadan da kendisine insan diye hitap ettiğini söylemektedir. Nitekim ayette "*İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti*" buyurulmaktadır.[25]

İnsan; ruh, nefs ve bedenden meydana gelmektedir. Ruhun akıl, nefsin hevâ, bedenin ise his sıfatları bulunmaktadır. Ruh mümini cennete, nefs ise kişiyi cehenneme sürüklemektedir. Ruhun kontrolü aklın elindedir, nefsin sevk edicisi ise hevâdır. Münîrî, her iki cihanın numunesi konumunda olan insanın ruh, nefs ve cesetten mürekkep bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Ruhun latif olması bakımından cenneti, nefsin cehennemi ve cesedin de arasâtı andırdığını belirtmektedir. Yani kul, dünyada nefsten kurtulmadıkça marifet ve kurbiyetin hakikatine ulaşamayacağını bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira müminin ruhu kendisini cennete davet ederken nefsi ise onu cehenneme sürüklemeye çalışmaktadır. Çünkü cehennemin dünyadaki numunesi nefstir.[26]

Tasavvufun henüz sistemleşmediği zühd döneminde yaşayan sûfîlerin nefsi maddî ve duyu organlarıyla algılanabilecek nitelikte tilki, kadın, köpek ve fare gibi cismani ve somut varlıklar olarak gördükleri ve onunla mücadele ettikleri söylenmektedir.[27] Nitekim Ebu Ali Siyah Mervezî'nin (ö. 404/1013) şöyle söylediği nakledilmektedir: "Nefsi, kadın şekline benzer bir vaziyette gördüm. Birisi ondan bir kıl alıp bana verdi. Ben de onu bir ağaca bağladıktan sonra helak etmeye çalıştım. Bana, ya Ali, boşuna kendini yorma çünkü ben Yüce Allah'ın bir askeriyim, beni yok etmeye gücün yetmez." Ebu Abbas Şevkânî ise: "Bir gün eve geldim yerimde yatmış sarı renkte bir köpek gördüm. Mahalleden bir köpek sanarak kovmak istedim fakat eteğimin altına girip kaybolunca onun nefs olduğunu anladım." Bir diğer sûfî olan Ebu Kâsım Gürgânî ise nefsi yılan şeklinde gördüğünü ifade etmektedir.[28]

Münîrî, bu menkıbelerden yola çıkarak nefsin bir sıfat değil bizzat mevcud olduğunu ve nefsin bazı sıfatlara sahip olduğunu ve bunların bizzat müşâhede edildiklerini belirtmektedir. Münîrî, nefsin mahiyet ve özü itibariyle asla yok edilemeyeceğini fakat riyâzatle terbiye ve kontrol altına alınabileceğini söylemektedir. Münîrî, kendisinde nefsin var olmasından dolayı talibin korkmaması gerektiğini zira talibin onu iyi bir şekilde tanıması halinde ona söz geçirebileceğini ve bunu eğitilmiş köpek misaliyle somutlaştırmaya çalışmaktadır. Çünkü nefs üreyen köpek hükmündedir fakat eğitildikten sonra bulundurmak mubahtır. Münîrî, Rabbin yardım ve inayeti olmadan da bunu başarmanın çok zor olduğunun altını çizmektedir. [29]

5.1. Nefsin Hevâsı

Kur'ân-ı Kerîm'de süflî isteklerine yenik düşen kişiler "hevâsını tanrı edinen kişi"[30] olarak olumsuz anlamda tanıtılmaktadırlar. Zira şeytan kötülüklere çağırmada hevâyı bir araç olarak kullanmaktadır.[31] Tasavvufta, nefsin şerîatın kurallarına aldırmaması ve arzuladığı şeylere meyletmesi hevâ terimiyle ifade edilmektedir.[32] Bu yüzden tüm kötülüklerin ana kaynağı olarak

[25] İnsan 76/1.
[26] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 261; Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 81) 131.
[27] Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, 18.
[28] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 268-269; Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 81) 132.
[29] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 81) 133.
[30] Câsiye 45/23.
[31] Erginli, *İlk Sûfilerde Nefis Kavramı*, 86.
[32] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 265.

kabul edilen nefse karşı yapılacak en akıllıca iş, nefsin isteklerine boyun eğmemek ve onu Yüce Allah'ın azametiyle kontrol altına almaktır. Bazı sûfîler hevâyı nefsin bir sıfatı kabul ederken bir kısmı ise onu nefsin müdebbiri, sevk edicisi olarak görmektedirler.[33] Birinci gruptakiler gibi düşünen Münîrî, kurtuluşa erebilmek için nefsin hevâsına muhalefet etmek gerektiğini zira ona mutabaat edenin helak olacağını ifade etmektedir. Hevâyı, lezzet ve şehvet hevâsı ve toplumda başkanlık ve itibar sahibi olma hevâsı diye iki kategoride değerlendiren Münîrî, birincisine düşkün olanın kendi kabuğunda bu işi gizli yaptığından onun zararının bireysel olduğunu fakat makam hastası olanın zararının toplumsal olduğunu ve bu hastalığa kapılanların daha çok halka açık olan hânkâh ve zaviyelere uğradıklarını söylemektedir. Zira bu tiplerin hem kendilerini hem de peşine taktığı insanları delâlete sevk ettiklerini ve bunların bütün gayretlerinin nefsi razı etmek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca içlerinde makam hevâsını taşıyan kişilerin kerâmet tarzındaki olağanüstü hareketlerine kanmamak gerektiğini zira bunlar göklere çıkmış olsalar bile Yüce Allah'tan gün geçtikçe uzaklaştıklarını ifade etmektedir. Münîrî, sâlikin akıllı davranması gerektiğini zira hevâsının peşinde koşanın daima rezil olacağını fakat ona karşı irade sahibi olanın ise sürekli kârlı çıkacağını söylemektedir.[34]

Münîrî, şeytanın nefsin hevâsından destek aldığını zira nefs bir günaha teşebbüs etmedikçe şeytanın insanın gönlüne hükmedemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre şeytanın verdiği vesvesenin kaynağı hevâdır. Çünkü hevânın mayasından bir kötülük kıvılcımı ortaya çıkınca şeytan da onu süsleyip, büyütüp kulun kalbine yerleştirdiğini ve nefsin kötülüğün merkezi olmasından dolayı şeytandan daha zalim olduğunu söylemektedir.[35]

5.2. Nefsin Riyâzatı ve Mücâhedesi

Tasavvufî eğitimin ana gayesi nefsi öldürüp yok etmekten ziyade onu dizginleyip kontrol ve denetim altına almaktır. Çünkü nefs özü ve cevheri itibariyle zaten yok olmaz. Bu yüzden nefsi kötü huy ve karakterden kurtarıp ruhun yönetimine vermek esastır. Nitekim tasavvuf düşüncesindeki nefsânî tarîkatlar nefse karşı mücadele vererek Hakk'a ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden insanoğlundaki her türlü kötülüğün kaynağı olan nefsin iyi huylarla bezenmesi için ona muhalefet ederek hevâ ve hevesten alıkoymak ve onu riyâzat ve mücahedeye tabi tutmak gerekmektedir.[36] Münîrî, insanoğlunun tabiatında serkeşlik ve kötü ahlak taşıma potansiyeli olduğunu ve bunların nefs-i emmârenin baskın gelmesiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Zira nefs-i emmârenin hedefi, kişiyi hak dinden sapıtıp imandan mahrum ve dergâh-i Rabbü'l-izzetten uzaklaştırmaktır. Bu yüzden gönüle düşman ve dine muhalif olan nefs-i emmâreye karşı uyanık olmak lazım. Nitekim Münîrî, nefsin insanın içinde olması hasebiyle tehlikesinin şeytandan daha fazla olduğunu belirtmektedir. Derûnî bir düşman olmasından onun tedavisinin de hayli zor olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca insanın bu düşmana âşık olmasından onun ayıp ve kusurlarını görmediğini ve nefsin yaptığı bütün çirkinlikleri güzel göstermeye çalışmasından dolayı nefsin elinde oyuncak haline geldiğini söylemektedir. Münîrî, akıllı kişinin nefsin tuzağından kurtulabilmesi için çaba harcaması fakat buna birden yüklenmemesi gerektiğini aksine mürîdin bu konuda orta yolu tutturması icap ettiğini ifade etmektedir. Zira müellif, riyâzat konusunda tedrici bir terbiye metodunun geliştirilmesi gerektiğini çünkü aşırı gitmenin Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını belirtmektedir.[37] Bu yüzden nefsine riyazât uygulayan sâlikin heder olmaması ve nefsinin ona karşı diklenmemesi için muhakkak bu yola bilinçli yani bir mürşid nezaretinde girmesi gerekmektedir. Münîrî, nefsi dizginlemenin en doğru yolu ise onu aç bırakarak ve takva

[33] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 269.
[34] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 82) 133.
[35] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 82) 134.
[36] Ögke, *Kur'ân'da Nefs Kavramı*, 81.
[37] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 83) 135-136.

gemiyle bağlamakla yani bidat ve günahlardan uzak durarak dize geleceğini söylemektedir.[38] Sûfîler, nefsin sakinleşmesi ancak üç şeyle olabileceğini söylemektedirler: Birincisi onu lezzet ve şehvetlerden uzak tutmak çünkü nefsin serkeş hayvan gibi ancak yemi azaltılınca uysallaşacağını belirtmektedirler. İkincisi nefsi ibadete çok tabi tutmak, üçüncüsü Yüce Allah'a sığınmak ve ondan yardım dilemekle nefsin şerrinden korunabileceğini söylemektedirler. Münîrî, mürîdin nefsine yenik düşmemesi için acilen tevbe etmesi, geceleri ibadetlerle geçirmesi, dünya emellerini kısa tutması ve sürekli ölümü hatırda tutması gerektiğini ifade etmektedir.[39]

Nefs ile mücâhedenin meşakkati, savaşın zorluğundan daha fazla olmasından Hz. Peygamber nefs mücâhedesini büyük cihattan saymıştır.[40] Sûfîler, nefs mücâhedesini bazı ayetlere[41] dayandırarak ona büyük önem atfetmişlerdir. Nitekim Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) gibi sûfî zevatların hayatları boyunca çok az bir gıda ile yetindikleri hatta öyle ki on beş günde bir yemek yediği aktarılmıştır.[42] Münîrî, nefs ile mücâhedenin sadece İslâm'a has olmayıp aynı zamanda diğer din ve milletlerde de bunun iyi karşılanan bir şey olduğunu ifade etmiştir.[43]

Sûfîler, mücâhedenin müşâhede için bir illet ve sebep olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimi sûfîler Hakk'a vusûl için bir sebebe gerek olmadığını zira Hakk'a vuslatın O'nun fazl ve keremiyle olduğunu belirtmişlerdir. Şu hâlde fazl ve keremin yanında kulun fiilinin hiçbir değerinin olmadığını zira mücâhedenin kula, müşâhedenin ise Hakk'a ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yüzden mücâhedenin, müşâhedenin bir illeti olmasının imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ise mücâhedenin müşâhedeye illet ve sebep olduğunu, Hakk'a vuslatın gerçekleşebilmesi için hizmet ve talepte bulunmak yani mücâhede yapmak gerektiğini belirtmiştir.[44] Mücâhedeyi müşâhede için bir illet gören Münîrî, müşahedenin, mücâhedenin mirası ve neticesi olduğunu ve bununla ilgili şu ayeti delil göstermiştir: "*Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.*"[45] Bu ayetten yola çıkarak "Mücâhede eden müşâhedeyi bulur" diyen Münîrî, bütün peygamberlerin gelişleri, kitapların nüzûl sebebi ve şerîatın varlığının bunun üzerine inşa edildiğini belirtmiştir. Bu yüzden Münîrî, mücâhede müşâhedenin illet ve sebebi kabul edilmediği takdirde tüm bunların gelmesinin bir anlam ifade etmediğini ve hükümlerinin işlevsiz kalacağını söylemiştir.[46]

Münîrî, sûfîlerin mücâhede ve riyâzatın varlığı hakkında ittifak ettiklerini fakat bu hale kudsiyet atfetmenin tehlikeli ve afet olduğunu belirtmiştir. Zira mücâhedenin kula ait olan bir fiil olduğunu, müşâhedenin ise Hakk'ın mülkü olduğunu bu yüzden O'nun mülkü olmadığı müddetçe kulun fiilinin hiçbir değeri olmadığını ifade etmiştir. Şu hâlde kulun elinden geldiğince fiillerine itibar etmemesi ve nefsin sıfatlarına tabi olmaması gerektiğini zira kulun varlığının kendisi için birer perde ve hicap olduğunu bu yüzden varlığından fâni olmayanın bekâya layık görülmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Münîrî, nefs ile mücâhededе asıl olan nefsin vasıflarını fâni kılmaktır yoksa onun cevherini yok etmenin imkânsız olduğunun altını çizmiştir. Fakat onunla mücâhede ederek onu kontrol altına almanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Nefs mücâhedesi için aç kalmayı önemli bulan Münîrî, bedenin sıhhati ve zekanın

[38] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 83) 136.
[39] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 83) 137-138.
[40] Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfûʿa*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrût, 1971), 206.
[41] "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir." Ankebût 29/69.
[42] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 264.
[43] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 84) 138.
[44] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb, [Hakîkat Bilgisi]*, 264.
[45] Ankebût 29/69.
[46] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 84) 138.

daha işlek çalışması için de faydalı olduğunu ifade etmiştir. Münîrî, mideyi ıslah etmenin mürîd için zor olan işlerden biri olduğunu zira birçok günahın menbaının mide tokluğu olduğunu söylemiştir. Bu yüzden öncelikle mürîdin haram ve şüpheli şeylerden uzak durması gerektiğini ve daha sonra ibadetlerden lezzet alabilmek için helalin de fazlasından yememesi yani yemeği azaltması icap ettiğini belirtmiştir. Bununla ilgili Yahya b. Muâz'ın (ö. 258/872) şu sözünü hatırlatmıştır: "Allah Teâlâ'ya itaat etmek, bir hazîneye benzer. Bu hazinenin anahtarı duâ, anahtarın dişleri de helâl lokmadır." Bu sözden yola çıkarak anahtarın dişleri olan helal lokma olmadığı takdirde Allah'ın hazinesindeki taatlere ulaşılamayacağını zira haram şeyleri yemenin hayırlardan mahrum kalmaya neden olduğuna dikkat çekmiştir.[47]

SONUÇ

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetkin olan Münîrî, VIII/XIV. yüzyılda Hindistan'da yaşamış önemli sûfîlerdendir. Üretken bir müellif olan Münîrî, çevreye gönderdiği mektuplar sayesinde birçok kişinin ıslah olmasına vesile olmuş ve sözlerinde vahdet-i şuhûda rastlanılmıştır. Münîrî, toplumun daha ziyade vecd ve şevk ehli olan sûfîlere ilgi gösterdiklerini halbuki bunun bir üstünlük olmadığını zira muhakkik sûfîlerin Yüce Allah'ın onlara bahşettiği dayanma gücü sayesinde vecd halinde hiç nara atmadıklarını ve elbiselerini yırtmadıklarını ifade etmiştir. Münîrî, kerâmeti Yüce Allah'ın dostlarına bir ikramı olarak görmekle birlikte kerâmetin mânevî mertebenin üstünlüğünü ifade etmediğinin altını çizmiştir. Münîrî, nefsi temelinden yok etmenin imkânsız olduğunu zaten sûfîlerin de böyle bir amaçlarının olmadığını ifade etmiştir. Bu yüzden nefsi tezkiye etmekten amaç onu öldürmek değil onu riyâzat ve mücâhede ile terbiye etmek olduğunu belirtmiştir. Münîrî, şerîatın da tamamen nefsânî isteklerin yok edilmesine karşı olduğunu hatta kişinin nefsânî isteklerinin tamamen yok olması halinde tedavi edilmesi gerektiğini zira neslin çoğalması ve savaşlarda kafirlere karşı kin ve öfkenin duyulabilmesi için bu duyguların bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Nefsin terbiyesini köpek ve ata benzeten Münîrî, bunların terbiye ve eğitime tabi tutulmaları halinde zarar yerine fayda sağladıkları gibi nefsânî duyguların da kontrol altına alınmalarıyla birlikte sahibini dünya ve ahiret saadetine ulaştırdığını söylemiştir. Münîrî nefsin, bedenin bir sıfatı değil de bizzat özü ve mahiyeti itibariyle var olduğunu hatta bazı sıfatlara sahip olduğunu ve bunların bizzat müşâhede edildiklerini belirtmiştir. Nitekim hevâyı nefsin bir sıfatı olarak gören Münîrî, kurtuluşa erebilmek için nefsin hevâsına muhalefet etmek gerektiğini zira ona mutabaat edenin helak olacağını ifade etmiştir. Münîrî, nefs günaha teşebbüs etmediği müddetçe şeytanın insanın gönlüne hükmedemeyeceğini belirtmiştir. Bu yüzden nefsin şeytandan daha zalim olduğunu söylemiştir. Münîrî, nefsin tezkiyesi için riyâzat ve mücâhedeyi uygun görmüş olsa bile bunun tedricî bir şekilde yapılmasından yanadır. Ayrıca sâlikin kendini heder etmemesi için de muhakkak daha önce bu eğitimi almış bir mürşid-i kâmilin nezâretinde mücâhede yapması gerektiğini vurgulamıştır. Mücâhedeyi müşâhede için bir illet gören Münîrî, müşâhedenin mücâhedenin neticesi olduğunu aksi takdirde peygamberlerin gelişleri, kitapların nüzûlü ve şerîatın varlığının bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, Zamirüddin. *Mahdûm Şerefüddin Ahmed Yahya Münîrî Ahvâlü Efkâr*. Hindistan: Hudâbahş Yayınları, 1994.
2. Algar, Hamid. "Necmeddîn-i Kübrâ". 32/500-506. İstanbul, 2006.
3. Ali el-Kârî. *el-Esrârü'l-merfûʿa*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrût, 1971.

[47] Münîrî, *Mektûbât-ı Münîrî*, (Mektup, 84) 139.

4. Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

5. Dihlevî, Abdülhak Muhaddis. *Ahbârü'l-Ahyâr fi Esrâri'l-Ebrâr*. Tahran: Encümen-i Âsâr-ı Mefâhir-i Ferhengî, 1963.

6. Ebdâlî, Muhammed Tayyib. *eş- Şeref*. Bihar: Mektebe-i Sûfîya, 1980.

7. Envâr Ahmed. *Meşâyihi Firdevsiyye kı İlmu İrfani Hdâmât ka îk Mutalaâ*. Aligerh: Merkezi Tahkikati Farisi Aligerh Müslim Üniversitesi, 2009.

8. Erginli, Zafer. *İlk Sûfîlerde Nefis Kavramı Hâris Muhâsibî Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2001.

9. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. İstanbul: Ayfa Yayınları, 2020.

10. Hekîme, Debîrân. "Pejveheşi der Mektûbâti Şerefüddin Menyerî". *Mecelle-i Dânışgede-i Edebiyatü Ulûmi İnsanî* 52 (1385), 46-65.

11. Hücvîrî, Ali b. Osman. *Keşfü'l-Mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

12. Kayıklık, Hasan. *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2011.

13. Kuşeyrî, Abdulkerim b. Havâzin. *Kuşeyrî Risâlesi*. İstanbul: Semerkand, 2019.

14. Mes'ud Caferî - Şevki, Leyla. "Madenü'l-Maanî Melfuzâti Ahmed b. Yahya Münîrî". *Nâme-i Ferhengistan (Şibhi Kâreh)* 3 (1393), 284-310.

15. Münîrî, Şerefüddin. *Mektûbât-ı Münîrî*. İran: Kütüphâne-i Şûrâyi Milli, 1985.

16. Münîrî, Şuayb. *Menâkıbü'l-Asfiyâ*. Karâçi: Kütüphâne-i Kâdiriyye, 1999.

17. Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali. *İslâm Önderleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1992.

18. Ögke, Ahmet. *Kur'ân'da Nefs Kavramı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1994.

19. Öngören, Reşad. "Tarîkat". 40/95-105. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

20. Rahman, Rizwanur. "Sharafuddin Ahmad Yahya Maneri: Patron Saint of Islam in the Indian Province of Bihar". 207-213. İstanbul, 2013.

21. Râzî, Fahreddin. *Kitabu'n-Nefs ve'r-Ruh ve Şerhu Kuvvahuma*. Pakistan: Ma'hedü'l-Ebhâsi'l-İslâmiyye, ts.

22. Siddiqi, Iqtidar Husain. "Şerefeddin Mânerî". 27/567. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2003.

KIRAAT İLMİNİN GELİŞİM SÜRECİ

THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE SCIENCE OF QİRAAT

Öğr. Gör. Dr. Yakup UZUN

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

Kıraat Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.

ORCİD:https://orcid.org/0000-0001-7534-6880

Özet

Kur'ân-ı Kerîm Allah Rasûlü'ne (s.a.s.), Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Ramazan ayında Hira'da indirilmeye başlanmıştır. Kur'ân'ın inzaliyle beraber eğitim ve öğretimi de başlamıştır. Allah Rasûlü, Kur'ân'ın okunup anlaşılmasını ve nihayetinde hayata yansıtılmasını amaç edinerek ümmetine örnek olmuştur. Kur'ân tilâvetinde lafızların doğru okunması, âyetlerin hatadan, tahrif ve tağyirden korunması kadar, onun anlaşılması ve hayata yansıtılması da büyük önem taşımaktadır. Bu meyanda lehçe farklılıklarının ve farklı telaffuzların manaya etkisinin bilinmesi, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Allah Rasûlü (s.a.s.), Kur'ân tilâveti için önem arz eden vecih farklılıklarının, tecvîd, vakf ve ibtidâ gibi pek çok konunun temelini o günden atmış ve buna uygun bir okuyuş tarzı ile Kur'ân'ı ashâbına tedris etmiştir. Bu değerli ilmi tâlim eden sahâbe ise Kur'ân'ı semâ yoluyla dinlemiş ve öğrendiklerini Allah Rasûlü'ne arz etmişlerdir. Bu öğretim ameliyesini, ferdî olarak yaptıkları gibi toplu olarak da yapabilmişlerdir. Öte yandan sahâbenin öğrendiği bu bilgiler, tâbiîn ve kıraat imamları vasıtasıyla ağızdan ağıza, hocadan talebeye şifahî olarak nakledilmiş, zamanla buna tedvin faaliyetleri de eklenerek günümüze ulaşmıştır. Bu ilmi faaliyetleri, zapturapt altına alan birtakım müellifler de olmuştur. Örneğin; kıraatle ilgili vecihleri araştıran sahih ve şâz kıraatlerin isnatlarını tespite çalışan ilk kişinin Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786) olduğu bildirilmiştir. Bu konuda ilk eser telif eden kişinin de Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm (ö. 224/838) olduğu nakledilmiştir. Yine bu alanda eser telif edenler arasında kıraat ve hadis âlimi Sicistânî (ö. 255/868), muhaddis, müfessir ve fâkih olan Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/922) gibi müellifleri de hatırlamak gerekir. Yalnız söz konusu müelliflerin, eserlerinde herhangi bir imam sıralamasına ve sınırlamasına gitmedikleri görülmektedir. Hicrî II. asrın başlarında, birkaç İslâm beldesinde öne çıkan bazı imamların, kıraatleri tercih edilse de hicrî III. asırda kıraat âlimi olan İbn Mücâhid'in (ö. 324/935), kıraatlerin sayısını yedi ile sınırlandırması dikkat çekmektedir. İbn Mücâhid, bu alanda telif ettiği *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseriyle; İmam-ı Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî' gibi yedi kıraat imamına yer vermiştir. Ardından Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), yedi kıraat seçimi konusunda İbn Mücâhid'i takip etmiş ve bu alanda telif ettiği *et-Teysîr* isimli eseriyle yedi imamın her biri için iki râvî belirlemiştir. Sonrasında Kâsım b. Fîrruh b. eş-Şâtıbî de (ö. 590/1194), 1173 beyitten oluşan *Hırzü'l-emânî* isimli eseriyle, ed-Dânî'nin *et-Teysîr'ni* manzum hale çevirmiş, ayrıca bu eseriyle kıraat ustatlarının adlarına ebced (ابجد) harfleriyle işaret etmiştir. Ebû Bekr el-İsfahânî (ö.381/992) ise çalışmalarıyla kıraat sayısını ona çıkarsa

da kıraat öğretiminde bu sistem pek rağbet görmemiş, bunun yerine İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) yaptığı onlu tasnif kabul görmüştür. İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîrü't-teysîr* ve *ed-Dürre* eserleri vesilesiyle, kıraat tedrisinde Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef' eklenmiş, neticede seb'a tariki aşere tarikine dönüşmüştür. Bu bağlamda bu çalışmamızla kıraat ilminin tarihi gelişimi, seb'a ve aşere tariklerinin oluşumu, râvi ve remizlerin belirlenme süreçleri ele alınmış, elde edilen bilgiler belli bir sistem dahilinde verilmiştir. Nihayetinde kıraat ilminin bu aşamaya gelişinde birçok müellifin asırları bulan pek değerli çalışmaları dikkate sunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Kıraat, İmam, Vecih, Seb'a tariki, Aşere tariki**.**

ABSTRACT

The Noble Qur'an was sent to the Messenger of Allah (p.a.s.), Gabriel (a.s.) it has been started to be downloaded in Hira during the month of Ramadan. Along with the revelation of the Qur'an, education and training has also begun. The Messenger of Allah has set an example for his ummah by aiming to read and understand the Qur'an and ultimately reflect it on life. In the recitation of the Qur'an, the correct reading of the sayings, the protection of the verses from error, falsification and tagyir, as well as its understanding and reflection on life are of great importance. Knowing the Polish differences and the meaning and effect of different pronunciations on this liquorice contributes to a better understanding of the Qur'an. The Messenger of Allah (p.a.s.), He laid the foundation for many issues such as taqwid, waqf and ibtida, which are important for the recitation of the Qur'an, and has taught the Qur'an to his companions with a suitable reading style since that day. The companions who have learned this valuable knowledge have listened to the Qur'an through heaven and presented what they have learned to the Messenger of Allah. They were able to do this teaching project collectively, as they did as individuals. On the other hand, this information learned by the companions was transmitted from the teacher to the student by word of mouth through the imams of tabiin and kiraat as a healer, and over time, the activities of tedvin were added to it and reached the present day. There have also been a number of detractors who have taken these scientific activities under control. For example, Harun b is the first person to investigate the facts related to qiraat and to try to determine the attributions of sahih and shaz qiraat. Moses (d. 170/786) has been reported to be. The first person who copyrighted a work on this subject was Abu Ubayd November b. Hi (d. 224/838) has been transplanted to the. Again, among those who have copyrighted works in this field are the kiraat and hadith scholar Sicistani (dec. 255/868), muhaddis, mufassir and faqih Muhammad b. Cerir al-Tabari (d. 310/922), as well as it is necessary to remember the taxpayers. However, it seems that the mentioned muallifs do not go to any imam ranking and limitation in their works. Hijri II. at the beginning of the century, some imams who came to prominence in several Islamic resorts had their kiraat preferred, although Hijri III. ibn Mujahid, who was a Qiraat scholar for a century (d. 324/935), it is noteworthy that he limited the number of qiraats to seven. Ibn Mujahid included seven qiraat imams such as Imam-i Nafi, Ibn Kathir, Abu Amr, Ibn Amir, Asim, Hamza and Kisai in his work entitled Kitab al-Seb'a, which he copyrighted in this field. Then Abu Amr al-Dani (d. 444/1053), followed Ibn Mujahid in choosing the seven qiraat and determined two ravis for each of the seven imams with his work et-Teysir, which he

copyrighted in this field. Then November b. Firruh b. and his wife Shatibi (d. 590/1194), with his work Hırzü'l-emani, consisting of 1173 couplets, translated ed-Dani's et-Teysir into verse, and also marked the names of the masters of kiraat with the letters abjed (ابجد) with this work. Abu Bakr al-Isfahani (d.381/992), although he increased the number of qiraat to ten with his studies, this system was not very popular in the teaching of qiraat, but instead Ibn al-Jazari (d. 833/1429) his decimal classification has been accepted. On the occasion of Ibn al-Jazari's Tahbir al-taysir and ed-Dürre works, Abu Ja'fer, Ya'qub and his Successor were added to the qiraat measure, and as a result, the tariki of the seb turned into the ashara sect. In this context, in this study, the historical development of kiraat science, the formation of seb'a and ashere sects, the determination processes of ravi and remiz were discussed, and the information obtained was given within a certain system. In the end, many valuable works of many muellifs that have been found for centuries have been taken into account when the science of kiraat has reached this stage.

Keywords: Qiraat, Imam, Variant, Seb’a tariki, Asher tariki.

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ DİVANI'NDA ULU'L-AZM PEYGAMBERLERİ[1]

ULU'L-AZM PROPHETS IN THE DIVAN OF MULLAH MEHMET DEMİRBAŞ

Dr. Danyal APUHAN

MEB

ORCID No: 0000-0003-3997-3574

ÖZET

Zazaca yazılmış eser sayısı az olduğu için Zazaca eserler üzerine yapılmış çalışmalar önemlidir. Demirbaş, Zaza edebiyatında henüz tanınmayan ancak yazdığı eserle tanınmayı hak eden şairlerdendir. El yazması olan divana, doktora tezinin 5. bölümünde yer verilmişti. Bu makale hazırlanırken doktora tezini esas aldık. Şair, mevzuların anlaşılması için şiirlerinde Kur'an-ı Kerîm ve hadisleri referans göstermiş; tarihî şahsiyetler, şeyh, âlim ve peygamberler gibi etrafında şekillenen anlam dünyasından istifade etmiştir. Bu makale, Molla Mehmet Demirbaş Divanı'nda geçen ulu'l-azm peygamberleri olarak bilinen 5 peygamber hakkındadır. Demirbaş, divanında söz konusu 5 peygamberden de bahsetmiştir. Onun peygamber tasavvuru başta Kur'an olmak üzere İslam'ın temel kaynakları çerçevesinde şekillenmiştir. Peygamberler kronolojik sıraya uygun sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Mehmet Demirbaş, Zazaca, Divan, Ulu'l-azm peygamberler.

ABSTRACT

Since the number of works written in Zaza is few, studies on works written in Zaza are important. Demirbaş is one of the poets who are not yet known in Zaza literature but deserve to be known for his work. The divan, which is a manuscript, was included in the 5th chapter of the doctoral thesis. While preparing this article, we took the doctoral thesis as the basis. The poet referred to the Qur'an and hadiths in his poems in order to understand the subjects; benefited from the world of meaning shaped around him, such as historical figures, sheikhs, scholars and prophets. This article is about the 5 prophets known as ulu'l-azm prophets in the Divan of Mullah Mehmet Demirbaş. Demirbaş also mentioned 5 prophets in his divan. His vision of a prophet was shaped within the framework of the basic sources of Islam, especially the Qur'an. The prophets are listed in chronological order.

Keywords: Mullah Mehmet Demirbaş, Zazaki, Divan, Ulu'l-azm prophets.

1. GİRİŞ

Klasik edebiyatı dinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Sözkonusu edebiyat birçok konuda dinden esinlenmiştir. Şairler, klasik edebiyatta eser verirken içinde yaşadığı kültürün taşıyıcısı ve nakledenleri olmakla birlikte dinden anladıklarını da okuyuculara aktara gelmişler. Bu bağlamda klasik edebiyat şair ve eserlerini her yönüyle araştırmak doğrudan kültüre ve dine hizmet etmektir. Bu niyetle ortaya konulan bu çalışmada 21. Yüzyılın önemli Zaza şairlerinden biri olan Molla Mehmet Demirbaş'ın divanında geçen ulu'l-azm peygamberleri incelenmiştir. Halk arasındaki inanışlar ve kültürel öğeler bir kenara konulursa klasik edebiyatın temel kaynakları; Kur'an, hadis, peygamber kıssaları ve tasavvuf şeklinde özetlenebilir. Diğer bir deyişle dinî unsurlar bu edebiyatın temelini oluşturmaktadır. O halde dinî unsurlar anlaşılmadan klasik edebiyatın anlaşılması mümkün değildir denilebilir. Buradan hareketle Klasik Zaza edebiyatının önemli simalarından Demirbaş'ın divanında geçen ulu'l-azm peygamberleri irdeleme önemli bir iş olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada öncelikli gayelerden birisi şairin

[1] Bu makale "Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili" adlı doktora tezinden derlenmiştir.

divanında yer verdiği ulu'l-azm peygamberlerin incelenmesiyle peygamber ve kıssalarının şairin edebi şahsiyetine katkısını tespit etmek; şairin dinî anlayışını, eserinden yola çıkarak sağlıklı bir şekilde ortaya koymaktır. Zira bu; eserin anlaşılması, döneme tanıklık etmesi, şairin hayata bakışı gibi birçok perspektifte önem arz etmektedir.

Klasik edebiyat, zamanını yazmaya adamış şahsiyetlerin ortaya koyduğu eserler sayesinde varlığını sürdürmüş, bu sayede nadide eserler ortaya konmuştur. Hayata dair hemen hemen her konunun işlendiği bu eserlerde çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Klasik Zaza edebiyatı dinî-tasavvufi pek çok hususu bünyesinde barındırdığı için peygamberler tarihinin bu edebiyat dalında kaynak teşkil etmesi önemli bir husustur.

Sözlükte peygamber kelimesi, Tanrı'nın emirlerini insanlara bildirip onları Tanrı yoluna, dine çağıran elçi demektir. İlk insan ve ilk peygamber olması hasebiyle önce Hz. Âdem'e daha sonra ise diğer peygamberlere vahiy gönderilmiştir. Peygamberler, Allah'ın buyruklarını kavimlerine bildirmek için çalışmış; söz konusu tebliğ sürecinde kavimlerinin tepkisine maruz kalmışlar (Yavuz 2007: 257).

Divân'ının birçok yerinde âyet (Ayet mealleri Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kur'an-ı Kerim mealinden alındı, künyesi kaynakçada verilmiştir) ve hadislerden iktibaslar yapması, dinin temel vecibelerini dile getirmesi ve peygamber kıssalarına telmihlerde bulunması şairin dünya görüşünün bir tezahürüdür (Vanlı, 2021:79). Şair, birçok şiirde İslâm'ın temel akidelerini şeriat dairesinde ele alarak dinî muhtevayı âyet ve hadislerden onlarca iktibas yapmış; Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiş olan ve ulu'l-azm olarak kabul edilen peygamberlerin 5 tanesini de farklı yönleriyle birçok beyitte işlemiştir. Nakşibendi tarikatına mensup olduğunu şiirlerinde ifade eden şairin el yazması divanı transkribe edilip doktora tezinde bir bölüm olarak sunulmuştu. Bu makalede, Demirbaş'ın Divân'ında zikretmiş olduğu peygamberleri tespit ve tahlil ederek Nakşibendi bir şairin peygamberlere dair duygu ve düşünce dünyası araştırmacıların dikkatine sunulacaktır. Çalışmamızda doktora tezi olarak sunduğumuz el yazması divanın transkripsiyonlu metnini (Apuhan, 2021a) esas aldık.

2. MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ'IN HAYATI VE ESERLERİ

1935'te Diyarbakır'ın Hani ilçesine bağlı Nêribê Ağan (Kuyular) beldesinde doğan Molla Mehmet Demirbaş, Nakşibendi tarikatına mensup mutasavvıf bir şairdir. Babası Bekir, annesi Nure Hanım'dır (Zilan, 2018:16). Doğduğu köyde başladığı medrese eğitimine Diyarbakır ve yöresinde devam etti; dönemin önde gelen medrese hocalarından, tefsir, fıkıh, hadis, siyer gibi dersler aldı. Dışardan bitirme sınavlarına giren şair, İlkokul diplomasını 24.08.1966 tarihinde aldı. Sonraki eğitim kademeleri için kayıt yaptıran şair, divanında verdiği bilgilere göre başka bir diploma almamıştır. Arapça, Türkçe, Kürtçe, Zazacayı iyi bilen şair, 25.09.1960 tarihinde doğduğu köyde fahrî imamlığa başladı. 15.09.1966 tarihinde imamlık kadrosu aldı. Bu tarihten sonra aralıksız kırk yedi yıl sürdürdüğü görevinden, 2007 yılında emekliye ayrıldı.

Şiirlerine bakılırsa medrese eğitimini iyi gördüğü ve kendisini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. 5 vakit cemaatin önünde namaz kıldıran, namaz vakti dışında zamanını heba eden tiplerden olmadığı yazdığı şiirlerden rahatlıkla anlaşılacaktır. Divanın yazılmaya başlandığı dönem göz önünde bulundurulunca (1975 ve sonrası), ilmi önemseyen, kendini sürekli olarak yetiştiren, kız erkek ayırt etmeksizin herkesin okutulması gerektiğine inanan bilinçli bir kişi olduğu anlaşılmaktadır (Apuhan, 2021b:138).

Bölgedeki birçok âlim gibi fıkhî mezhep olarak Şafii olan Molla Mehmet Demirbaş, itikadî mezhep olarak Sünni/Eş'arî, tarikat olarak Nakşibendî'dir.

01.02.1955 tarihinde Ğezal Hanım ile evlenen Molla Mehmet Demirbaş, beş kız, iki erkek evlat sahibidir. Şair, 8 Kasım 2017 tarihinde doğduğu ve ömrünü geçirdiği yer olan Neribê Ağan'da vefat etmiştir. Mezarı Neribê Ağan'dadır. Vefat bilgisini verdiği kişiler için Allah rahmet etsin

demeyi ihmal etmeyen şaire Allah rahmet etsin. Biz de bu çalışmada şairin hayatına dair olan malumatı doktora tezi ışığında aktardık (Apuhan, 2021a: 5-8). Şairin iki kısımdan oluşan divanı dışında başka bir eseri tespit edilememiştir.

3. DÎVÂN'DA İSMİ GEÇEN ULU'L-AZM PEYGAMBERLER

Klasik edebiyatta eser vermiş şairlerin çoğu eserlerinde peygamber ve peygamber kıssalarından istifade etmiştir. Peygamberlerle ilgili en çok işlenen konular; peygamber hikâyeleri, mucizeleri ve kendileriyle özdeşleşmiş vasıfları ön plana çıkmaktadır (Yiğit, 2019: 232).

3.1. Nuh (a.s.)

Hz. Nûh, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde diğer peygamberlere oranla geniş bir şekilde tanıtılan ve "ulu'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir (Harman, 2007: 226). Edebiyatta ise "Genellikle ikinci Âdem, tûfan, gemi, Cudi dağı, sabır, uzun ömürlülük, isyan eden oğlu, güvenli yer gibi özelliklerle ve kelimelerle ilişkili olarak geçer." (Aslanoğlu, 2018:68).

İnsanoğlu günah işlemeye, hata yapmaya meyilli bir varlıktır. Akıl nimeti ihsan edilenlerin yaptıkları hatadan dönmeleri, işledikleri günahtan samimi bir biçimde tövbe etmeleri beklenir. Aksi takdirde kısa veya uzun vadede başlarına gelecek musibetleri hak etmelerinden ötürü cahil ve akılsız olarak nitelenirler. Şair; ruhsuz, akılsız kavme Nuh tufanıyla ders verilmeye çalışıldığını, bu ibretlik olayın aklını kullanmayan herkese örnek olması gerektiğinden bahseder. Nasuh bir tövbe ile tövbe edenlere selametlik temennisiyle bir merhaba demek ister. Kısacası şair, samimi bir biçimde tövbe edenleri kabul edebileceğini, tövbe etmeyenleri ise Nuh'un (a.s.) oğlunu kabul etmemesi gibi yakın olarak kabul etmeyeceğini ve edilmemesi gerektiği mesajını vermektedir:

Qewmo cahilo bi 'eql u ruḥ i ḍoẓ u de'way bi ṭufani Nuḥi

Key ki va tewbe tewbey neṣuḥi vaci qey şıma ehlen merḥeba (Kıt'a/49/15)

قَوْمُو جٰاهِلُو بِعَقْلُو رُوحِى ضُوظُو دَعْوَىْ بِى طُوفٰانِى نُوحِى

كَىْكِ ۋٰاتَوْبَه تَوْبَىْ نَصُوحِى ۋٰاجِى قٰاىْ شِمٰا اَهْلًا مَرْحَبٰا

(Cahillerin kavmi, akılsız ve ruhsuzdur; davaları Nuh tufanı gibi yerle bir oldu. Nasuh tövbe ile tövbe ettikleri zaman, size de merhaba deyin.)

Nasuh tevbe, bilinçli ve kalpten samimi bir biçimde yapılan tövbedir. Hatadan pişman olup tekrardan aynı hataya, günaha düşmemek üzere yapılan tövbedir. Her an bizden alınabilecek emanet bir cana sahibiz ve Hz. Nuh gibi uzun bir ömrümüz de olmayacağı için nasuh tövbe için geç kalmamamız gerektiğine dikkat çeken şair, kendi nefsini de işin içine dâhil ederek bilinçli bir biçimde hareket edilmeli mesajını vermektedir:

Tewbe bu tewbey neṣuḥi pey bi hiş u qelb u ruḥi
'Emri ma niw 'emri Nuḥi tımo ma wari yew ruḥ i (Mesnevi/2.1/106)

تَوْبَبُو تَوْبَىْ نَصُوحِ پَيْبِى هِىشُو قَلْبُو رُوحِ
عَمْرِمٰا نِىوْ عَمْرِ نُوحِ تِمُو ما وٰرِ ى يَوْ رُوحِ

(Ömrümüz Nuh ömrü değildir, tek bir can sahibiyiz; tövbeler samimi ve bilinçli tövbe olmalıdır.)

3.2. İbrahim (a.s.)

Kur'an'da adı geçen ve kendisine vahiy indirildiği bildirilen peygamberlerden biridir (Bakara, 2/136).

Edebiyatta özellikle Nemrud'un zulmü dolayısıyla mağarada büyütülüşü, putları kıran kişi olması, aklıyla Allah'ı bulması, oğlu İsmail'le ilgili rüyası ve onu kurban etmeye niyetlenmesi, Kâbe'yi inşa etmesi, "Allah'ın dostu" anlamındaki lakabı Halil ile, Hz. Muhammed'in

İbrahim'in soyundan gelmesi, Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşin Allah'ın emriyle bir gül bahçesine çevrilmesi hadisesi ile aktarılır (Aslanoğlu, 2018:61; Arzı, 2018:47).

Nemrud tarafından ateşe atılışı ve ateşin ona gülistan haline getirilişi, cömertliği ve sofrasının bereketi, oğluyla birlikte Kâbe'yi onarması, kıtlık esnasında kum dolu çuvallarının buğday (veya un) olması mucizesi gibi çeşitli hususlara telmih ve teşbihlerle geçer. Ayrıca, Ulü'l-'Azm peygamberlerden biri ve Hz. Muhammed'in atası oluşu ona diğer peygamberlere nazaran üstünlük kazandırmıştır.

İbrahim'in (a.s.) en büyük özelliği Allah'ın ihsanı neticesinde küçük yaşta Allah'ın varlığını ve birliğini idrak etmesidir. Bu iman ile birlikte putları yok etmek için verdiği mücadele ile bilinir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in atası olan İbrahim'in (a.s.) Müslümanlar tarafından rehber olarak kabul edilmesi demek tıpkı rehberleri gibi tüm putları hayatlarından söküp atmaları demektir. Bunu yapmak için de onun yolundan gidenleri takip etmek ve onlara kıymet vermekten geçer. Şair, Hz. İbrahim'in Hz. Muhammed'in atası olduğunu ve bizim için rehber olduğundan bahsederek; bizden önceki Zazaların, peygamberlerin varisleri olan âlimleri el üstünde tuttuğunu, onlara kıymet verdiğini herkesin malumu olduğundan bahseder. Buradan hareketle şair, günümüz insanı tarafından âlimlere yeterince kıymet verilmediği, âlimlerin değerinin bilinmediğini vurgulayarak bu duruma dikkatleri çekmektedir:

Kalikê pêğemberi ma İbrahim u rehberê ma

Ẓonê yey Kırdo veri ma serdestê tım 'âlımi ma (Mesnevi/ 6/178)

كٰالِىكِى پِىغَمْبَرِىمٰا اِبْرٰهِىمُو رَهْبَرِيمٰا

ظُونِى ىَىْ كِرْدُو ۋَرِىمٰا سَرْدَسْتِى تِمْ عٰالِىمِىمٰا

(Peygamberimizin atası İbrahim (a.s) rehberimizdir, eski Kırdlarımız bilir ki âlimlere bağlıyız.)

Küçük yaşlardan itibaren İslâm toplumunda anlatılan gerçeklerden biri de Hz. İbrahim'in milletinden olduğumuz bilgisidir. Kendileri de peygamber olan Hz. İsmail ve Hz. İshak peygamber'in babası olan Hz. İbrahim, Allah'ın sevgilisi manasında Halilullah olarak bilinmektedir. Rivayete göre Halilullah lakabı şu şekilde verilmiştir: "Nemrut, Hz. İbrahim'i cezalandırmak ve öldürmek için büyük bir ateş yaktırdı. Bir mancınık ile onu ateşe attırdı. Cebrail Allah'ın emri ile onu havada tuttu ve isteğini sordu. O zaman İbrahim, "Ben Allah'ın kuluyum, dileğim sana değildir, Allah ne dilerse yapsın", cevabını verdi. Bu olaydan sonra İbrahim'e Halîlullâh denildi." (Pala, 2004:239). Şair de bu bilgilere vurgu yaparak merhamet sahibi olan Allah'ın bizlere merhamet etmesini dilemektedir. İbrahim peygamberi dostu olarak nitelendiren Allah'tan merhamet talep eden şair, aslında İbrahim (a.s.) misali Allah'a dost olmayı talep etmektedir:

Ma mıletay İbrahim i piyê İsḥaq u İsma'il i

Xalıqi va tı xelil ê Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/2.9/55)

مٰا مِلَتٰاىْ اِبرٰهِمِى پِىِى اِسْحٰاقُو اِسْمٰاعِلِى

خالِقِ ۋٰا تِى خَلِلِى اٰللّٰهْ مٰا بىِوْ رَحْمِ مَلٰا

(İshak ve İsmail'in babası olan İbrahim'in milletindeniz; Yaratan, sen halilsin (dost) dedi. Molla, Allah bize merhamet etsin.)

3.3. Musâ (a.s.)

Kur'an'ın birçok ayeti ile sahih hadislerde kendisinden bahsedilen, Tûr-ı Sina'da Allah'ın hitap ve lütfuna kavuşarak kavmine ilahî emirleri (On Emir) tebliğ eden büyük peygamberlerden birinin adıdır. Kendisine dört ilahî kitaptan biri olan Tevrat verilmiştir (Akay, 2005:323).

Şair, Hz. Musa'nın Tûr Dağı'na çıkışını yârin aşkıyla gerçekleştiğini söyleyerek ilahî aşka vurgu yapar. Herkesin bu durumu iyi bildiği, dünyanın geçici bir yer olduğu üzerinde durur:

Şewq u 'eşqê yari vildan u ḥuri Ḥeżreti Musa şiyu Kuyê Ṭuri

Her kes ẓunu ha çê weşow ha kori dunya fani yena şuna ma se ki (Kaside/9/34)

شَوْقُو عَشْقِی یارِ وِلْدنُو حُورِی حَضْرَتِی مُوسا شِنُو کُویِی طُورِی

هَرْکَسْ ظُونُو هاچِی وَشْوْ هاکُورِی دُونْیا فانِی یَنا شُونا ما سَکِی

(Hz. Musa'nın Tûr Dağı'na gitmesi yârin aşkının yansımasıdır, herkes bilir ki dünya gelip geçer, yapılacak bir şey yok.)

Şair, Said Nursi'nin kitaplarını, tüm sihirleri yok eden Hz. Musa'nın (a.s.) asasına benzetmektedir. Kitaplarının küfre meydan okuyan cinsten eserler olduğunu, hitabetinin güçlü oluşunu da Şam'da onbinlerce kişiye vermiş olduğu etkili hutbe üzerinden dile getirmektedir. Ehl-i küffar ile olan cihadını da Hz. Ali'nin meşhur Zülfikâr kılıcı ile yaptıklarını, Said Nursi'nin kalemiyle gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Burada hem Hz. Musa'nın kıssasına, hem Şam hutbesine, hem de Hz. Ali'nin cengaverliğine telmih vardır:

'Eṣay Musa kitabi to xuṭbey Şami xiṭabi to

Ẕulfiqar kalemşori to cebhey kufri cihadi to (Mesnevi/44/16)

عَصایْ مُوسا کِتابِ تُو خُطْبَیْ شامِی خِطابِتُو

ذُالْفِقارْ کالْمَوْشُورِتُو جَبْهَیْ کُوفْرِ جِحادِتُو

(Kitabın Musa'nın (a.s.) asasıdır, Şam hutbesi hitabındır, Zülfikâr kalemşöründür, cihadın küfür cephesiyledir.)

3.4. İsa (a.s.)

Kur'an'da adı geçen, kitap olarak İncil'in indirildiği ve İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerden biridir. Doğumu mücize olan Hz. İsa, Hz. Meryem'in oğludur (Akay, 2005:225-226).

"Edebiyatta İsa (a.s.), babasız doğması yönüyle Allah'ın gücüne örnek olarak; eliyle mesh ederek hastalara şifa vermesi ve ölülere hayat vermesi, göğe çekilmesi gibi konularla işlenir". Divan edebiyatında can bağışlayan sevgilinin dudağı, işleviyle İsa'ya (a.s.) benzetilir. Bazen de sevgiliden gelen seher yeli de diriltici olma özelliğiyle İsa'ya (a.s.) benzetilir (Aslanoğlu, 2018:63).

Nûr-ı Muhammedî'nin kadîm ve ezelî olduğunu söyleyen mutasavvıflara göre ilkin Muhammedî nur yaratılmış, "Ardından her şey bu nurdan ve bu nur için yaratılmıştır. Bütün peygamberlerde tecelli eden bu nur en son Hz. Muhammed'e intikal etmiş ve onda karar kılmıştır." (Uludağ, 2007:244). Şair, Nur-i Muhammedî'ye işaret ederek Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadar olan peygamberlerin bu silsileyi takip ettiğini, Hz. Muhammed'in son peygamber ondan önceki peygamberin de Hz. İsa olduğu üzerinde durmaktadır. Burada şair, "rişay", "şay" ve "İsay" kelimelerini kulağa hoş gelecek şekilde musammat şiirin güzelliğini ortaya sermek için kullanmıştır:

Xo tıra şa çilkê rışay ruḥê pêğemberu bi şay

Adem ra ḥeta 'İsay wari reḥma ẓafı Allah (Serbest/2.9/14)

خُو تِرا شا چِلْکَیِ رِشایْ رُوحی پَیْغَمْبَرُو بِشأی

اٰدَمْ را حَتّیِ عِسایْ واٰرِی رَحْماٰ ظاٰفِی اللّٰهْ

(Silkelendi; dökülenler Âdem'den İsa'ya kadar peygamberlerin ruhuydu, Allah rahmeti bol olandır.)

3.5. Muhammed (a.s.)

Birçok defa hamd ve sena olunmuş, tekrar tekrar övülmüş anlamına gelen Muhammed, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in adıdır. Kendisinden önce bu adı alan hiç kimse olmamıştır (Akay, 2005:316-317).

Divanda Hz. Muhammed isminin başlıkta geçtiği üç mustakil şiir bulunmaktadır.

Bunlardan ilki divanın 19. şiiri olan "Dewri Ṿer Pêğemberi" şiiridir. Şiir 51 beyitten ibarettir.

Bunlardan ikincisi " 'Eşqi Resul" (Ina beyt mı vata qay 'eşqi Muḥemmed) şiiridir. Bu şiir dörtlük hâlinde murabba nazım şekliyle yazılmış olup, 65 dörtlükten oluşmaktadır.

Şiirlerin üçüncüsü kitabın ikinci kısmında 8. şiir olan "Qeṣide'i Ṿer Dewri Pêğemberi" şiiridir. Şiir 39 beyitten ibarettir.

Bu müstakil üç şiir dışında da Hz. Muhammed'den birçok beyitte bahsedilmektedir.

Şair bu rivayetin farkında olarak, Allah'ın Hz. Âdem'in aklına Muhammed Mustafa'nın varlığını getirerek tövbe etmesini murat ettiğini ve gökyüzünde murşit yazısını gören Hz. Âdem'in; Hz. Muhammed hatırına af edilmeyi talep ettiğini ve bundan ötürü affedildiğini dile getirmiştir. Buradan hareketle şair, dua ederken, tövbe ederken Hz. Muhammed'in hatırına affedilmeyi talep etmek gerektiği düşüncesindedir:

Xalıqi yey viri vısto Muḥemmed Muṣṭefa est o

Ewniya asmin murşidi nuşto wari reḥma ẓafı Allah (Serbest/2.9/44)

خٰالِقِ یَیْ وْرِی وْسْتُو مُحَمَّدْ مُصْطَفی اَسْتُو

اَوْنَیا اَسْمِنْ مُورْشِدِ نُوشْتُو واٰرِی رَحْماٰ ظاٰفِی اَللّٰهْ

(Rahmeti bol olan yaratan, Muhammed Mustafa'nın var olduğunu hatırlattı; (Âdem) gökyüzüne bakınca murşit yazısını gördü.)

Bir başka beyitte şair, Hz. Âdem'in Hz. Muhammed'in hatırına affedilme talebinde bulunduğunu ve affedildiğini, kendisinin de tövbe ettiğini ve Hz. Muhammed hatırına affedilmeyi umut ettiğinden bahsetmektedir:

Ṿa ez Rebbi hivi keno yexnini Muḥemmedi beno

Mın 'afu ki tewbe keno Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/2.9/45)

وٗا اَزْ رَبِّ هِیوٗی کَنُو نَخْنِنی مُحَمَّدِ بَنُو

مِنْ عٰافُوكِ تَوْبَه کَنُو اَللّٰهْ مٰا بِیوْ رَحْمِ مَلٰا

(Rabb'im umudumdur, Hz. Muhammed güvencemdir, tövbe ediyorum; Molla, Allah merhamet edip bizi affetsin.)

"Levlâke levlâke Lema xalaktü'l-eflâk = Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben âlemi yaratmazdım." Dinî bakımdan sahihliği çokça tartışılmış olan bu hadis, edebiyatımızda ve özellikle şiirimizde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır (Yıldırım, 2018:154). Bunun hadis olmadığını söyleyen âlimlerin yanında, hadis olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Her ne kadar Kutubi Sitte'de geçmese de İslâm ümmetinin âlimleri ekseriyetince kutsî hadis olarak kabul görmüştür.

Kendisini Nakşibendî olarak gören şair, yerin ve göğün velhasılı alemlerin yaratılışının sebebi olarak son peygamber Hz. Muhammed olduğunu anlatmaya çalışarak bu sözü kutsî hadis olarak kabul edenlerden olmuştur ve bu hadise telmih yapmıştır:

Sebebê xelqê ‘alemi nuri Muḥemmed xatem i

‘Erḍ u sema ‘erş u zemin wari reḥma ẓafı Allah (Serbest/2.9/22)

سَبَبِی خَلْقِی ی عٰالَمِی نُورِ مُحَمَّدْ خٰاتَمِی

عَرْضُو سَمٰا عَرْشُو زَمِینْ وٰارِی رَحْماً ظٰافِی اللّٰهْ

(Rahmeti bol olan Allah, yeri, göğü, içindekileri ve alemleri son (peygamber) Hz. Muhammed’in nuru hatırına yaratmıştır.)

Bir başka beyitte şair, dünyanın Hz. Muhammed’in hatırına yaratıldığını ifade ettikten sonra Allah ve Muhammed demenin dert ve kederleri bertaraf edeceği üzerinde durmaktadır:

Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibê serweri

Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma beri (Mesnevi/2/2)

اِنٰا دُنْیا پِیرُو خَلْقْ بیاء قٰایْ حَبِیبِی سَرْوَرِی

وٰاجِی اَللّٰهُ مُحَمَّدْ کُو غَمُو دَرْدِی مٰا بَرِی

(Bu dünya sevgili peygamberimiz hatırına yaratılmış, Allah ve Muhammed diyelim ki dert ve kederimiz kalmasın.)

“Tasavvufi anlayışa göre Allah, önce Muhammed’i, sonra onun nurundan diğer bütün varlıkları yaratmıştır. Her şeyin aslı olan bu hakikate, Muhammed’i nur adı verilir.” (Üstüner, 2007:74). Kur’an ifadesiyle de Hz. Muhammed alemlere rahmet olarak gönderilmiştir. (Ey Muhammed) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiya, 21/107). Şair, tasavvufi düşüncede olduğu gibi, Allah’ın öncelikle Hz. Muhammed’i yarattığını ve onun nurundan diğer varlıkları yarattığını ifade eder. Rahmeti bol olan Allah’ın Hz. Muhammed’i ayette ifade edildiği gibi alemlere rahmet olarak gönderdiği üzerinde durur:

Mexluqon ra pêru veri xelq biw nuri pêğemberi

Allahi nuri xo daw deri Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/2.9/11)

مَخْلُقُونْرٰا پِیرُو وَّرِی خَلْقْ بِیوْ نُورِی پِیسغَمْبَرِی

اَللّٰهْ ی نُورِی خُدٰاوْ دَرِی اَللّٰهْ مٰا بِیوْ رَحْمِ مَلٰا

(Allah nurunu peygambere verdi ve tüm mahlukattan evvel peygamberin nuru yaratıldı; Molla, Allah bize merhamet etsin.)

Ṿa bıbı Eḥmed Muḥemmed hem emin

Ma tı day qay reḥmeten lil ‘âlemin (Mesnevi/10/2)

وَّا بِیبِی اَحْمَدْ مُحَمَّدْ هَمْ اَمِینْ

مٰا تِی دٰیْ قٰایْ رَحْمَتً لِلْعٰالَمِینْ

(Allah, Ahmed Muhammed’e emin ol; seni alemlere rahmet olarak gönderdik, dedi.)

Havf (korku) ve reca (ümit) müminlerin özellikleri anlatılırken birlikte kullanılan iki kavramdır. “Havf, tasavvufta Allah’ın azabı ve cehenneminden duyulan korku; reca ise, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden duyduğu rahatlık ve ferahlık anlamındadır.” (Üstüner, 2007:129). Şair ise bu beyitte xewf kavramını kullanıp reca kavramını kullanmamıştır. Ancak burada zikir, tövbe ve edep kavramları Allah korkusu ile birlikte kullanılarak, sevgi karışımlı bir korku anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla gizli bir reca’dan bahsedilebilir. Allah’ın sevgisini kazanmak isteyen kişilerin Allah’a yakınlaşmaları ise kelime-i tevhid (La ilahe illallah Muhammedun resulullah: Allah’tan başka ilah yoktur ve Hz. Muhammed onun resulüdür) ile mümkün olabileceği üzerinde durulmaktadır:

Ẕikr u tewbew edeb u beri qelbi ma vebo xewfi Allah tede bo

Bi Mewlaya Mewlaya La ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya

Muḥemmed resulullah (Serbest/34/5)

ذِکْرُ تَوْبَوْ اَدَبُو بَر قَلْبِمَا ڤَبُو خَوْفِ اَللّٰهْ تَدَبُو

بِی مَوْلَایا مَوْلَایا لَااِلٰهَ اِلااللّٰه شُومَوْلَایا مَوْلَا یا

مُحَمَّدْ رَسُولُ اللّٰهْ

(Allah korkusu; zikir, tövbe ve edep ile Allah'tan başka ilah yoktur; Hz. Muhammed onun resulüdür deyip Mevla'ya yaklaşmakla ortaya çıkar.)

4. SONUÇ

Molla Mehmet Demirbaş Divânı incelendiğinde 66 adet manzumesinde Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiş ve ulu'l-azm olarak bilinen 5 peygamberin hepsini, anlatılan kıssalar dairesinde çeşitli yönleriyle işlemiştir. Peygamberleri ele alış gayesi daha çok benzetme, karşılaştırma ve övgü unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamberleri ele alış yönüyle Klasik edebiyat geleneğine paralel olduğu görülmüştür. Divanda;

Şair üç müstakil şiiri Hz. Muhammed'e ayırmış, diğer ulu'l-azm peygamberlerine ise beyitlerde yer vermiştir. Nûh Peygamber'i tûfân hâdisesi ile**;** Hz. İbrâhim'i, Hz. Muhammed'in atası oluşu ve Müslümanları Hz. İbrahim'in milletinden oluşu yönüyle işlemiştir**.**

Hz. Musa, Tur dağına çıkışı ve sihirleri yok eden asası benzetilen olarak kullanılmıştır**.** Hz. İsa; Adem'den İsa'ya kadar denilerek yad edilmiştir. Divanda müstakil üç şiirin ayrıldığı Hz. Muhammed; Hz. Adem'in tevbesinin kabulüne vesile olarak gökyüzünde isminin yazılıp Hz. Adem'e gösterildiği, nuri Muhammedi vesilesiyle, dünyanın Hz. Muhammed'in hatırına yaratılması ve Hz. Muhammed'in alemlere rahmet olarak gönderilişi yönüyle işlenmiştir. Ayrıca şair, Hz. Muhammed'den bahsederken genellikle ahiret gününde şefaat dileme gayesini gütmektedir. Yahut onun övgüsüyle Allah'tan bağışlanma dilemektedir. Bu açıdan şair tipik bir Müslüman portresi çizmektedir. Şair her vesileyle dünyanın geçici olduğunu, ebedi hayatın ahiret olduğunu, ölümün; mal mülk, güzellik ve güçlü oluşa bakmayacağı üzerinde durarak insanların dikkatli yaşamaları hususunda hatırlatmalarda bulunur.

KAYNAKLAR

1. Akay, H. (2005), "İslâmî Terimler Sözlüğü", Üçüncü baskı, İşaret Yayınları, İstanbul.
2. Apuhan, D. (2021a), "Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yaşayan Diller Enstitüsü Zaza Dili ve Edebiyatı Anabili Dalı, Bingöl Üniversitesi, Bingöl.
3. Apuhan, D. (2021b), "Diwanê Mela Mehmet Demirbaş dı Pêğemberi", Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Dergisi, 7 (13):135-159.
4. Arzı, Saadet, (2018), "On Altıncı Yüzyıl Divân Şiirinde Ulü'l-'Azm Peygamberler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
5. Aslanoğlu, O. (2018), "İran Şiirin Kraliçesi Pervîn-i İ'tîsâmî Divan Tahlili", Name Yayınları.
6. Harman, Ö.F., (2007), "Nuh", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 33, s.224-227, TDV Yayınları, İstanbul.
7. Pala, İ. (2004), "Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü", Kapı Yayınları, İstanbul.

8. Uludağ S. (2012), “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
9. Üstüner, K., (2007), “Divan Şiirinde Tasavvuf”, Birleşik Yayınları, Ankara.
10. Vanlı, M. (2021), “Ünsi Hasan Şa‘banî Divânı’nda Peygamberler ve Peygamber Kıssalarına Telmihler”, Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 8(15):75-102.
11. Yavuz, Y.Ş. (2007), “Peygamber”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, s.257-262, DİB Yayınları, İstanbul.
12. Yazır, M. H. (2010), “Renkli Kelime Mealli Kur’an-ı Kerim”, yedinci baskı, Nuh Yayınları, İstanbul.
13. Yıldırım, A. (2018), “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım hadis-i kudsîsinin klasik şiirine yansımaları” Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD] 1(1):154-168.
14. Yiğit, A.S. (2019), “Nailî Divânı’nda Peygamberler”, Mavi Atlas, 7(1):230-244.
15. Zilan, B. (2018), “Mela Mehmedê Nêribî û Dîvanê Ey”, Şewçıla, Sayı:16:16-25.

TEHLİKE ALTINDAKİ DİLLERDEN BİRİ: ZAZACA

ONE OF THE ENDANGERED LANGUAGES: ZAZAİSH

Dr. Danyal APUHAN

MEB

ORCID No: 0000-0003-3997-3574

ÖZET

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) 21 Şubat Dünya anadili günü öncesinde yayımladığı ‘‘ Tehlike Altındaki Diller Atlası’’ raporuna göre, Türkiye’de 15 dil tehlike altındadır. Tehlike altındaki dillerden biri de Zazacadır. Bu makalenin amacı tehlike altındaki dillerden biri olan Zazacanın içinde bulunduğu durumun resmini çekip Zazaca bu durumdan nasıl çıkar, çözüm yollarını bulmaya çalışmaktır.

Bu makale tehlike altındaki dillerin konuşurlarına ve dil meraklılarına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Unesco, Zazaca, Tehlike Altındaki Diller.

ABSTRACT

According to the "Atlas of Endangered Languages" report published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) before February 21 World Mother Language Day, 15 languages are endangered in Turkey. One of the endangered languages is Zazaki. The aim of this article is to take a picture of the situation of Zazaki, one of the endangered languages, and to try to find a solution for how Zaza can come out of this situation. This article will shine a light on speakers and language enthusiasts of endangered languages.

Keywords: Unesco, Zazaki, Endangered Languages.

1. GİRİŞ

Düşüncesini en iyi kendi anadili ile geliştirebilen insanın, dili ne kadar öğrendiği düşüncesini ne derece ifade ettiğiyle ölçülür (Erkınay, 2012:123). Anadilini iyi bilenler kendilerini iyi ifade eder, iyi bilmeyenler en iyi bildiği şeyi bile kötü ifade ederler. Ayrıca anadilini bilme derecesi başka dilleri öğrenebilme ile ilişkilidir. Yapılan bilimsel araştırmalarda anadilini iyi bir şekilde öğrenemeyen bireylerin öteki dilleri de tam olarak öğrenemedikleri, bu nedenle çok dilli değil yarım dilli olarak nitelendirildikleri görülmektedir (Erkınay, 2012:138).

Diller, tehlike seviyesine göre güvende, tehlikede veya ölü olmak üzere üçe ayrılır (Crystal, 2007:34). Dilin nabzı en genç kuşakta atar. Evde ebeveyn tarafından çocuklara doğal yollarla aktarılmaktan çıktıklarında diller tehlikeye girer (Nettle ve Romaine, 2001:24). Buradan hareketle çocuklara doğal yollarla verilmeyen ya da çok az kişinin doğal yollarla öğrendiği Zazacanın da bu tehlikenin içinde olduğu aşikârdır.

Her dil yaşayan bir müzedir, taşıyıcısı olduğu her kültür için anıttır. Bu çeşitliliğin bir bölümü yok olursa bu hepimiz için bir kayıptır. Balinaları, benekli baykuşları, başka doğal kaynakları korumak ve savunmak için kampanyalar düzenlenirken, diller göz ardı ediliyor (Nettle ve Romaine, 2001:36-37).

Hayatta kalmayı bir olasılık kılacak kadar sayıda insan tarafından konuşulan, bu olasılığın ancak uygun koşullar ve toplum desteğiyle mümkün olacağı diller tehlikedeki diller sınıfına girer (Crystal, 2007:35). Tehlike altındaki dillerden biri olan Zazacanın bu imkândan istifade etmesi gerekir.

Dünya dillerinin yarısından fazlası can çekişmektedir, yani bir sonraki nesle tam olarak aktarılmamaktadır (Crystal, 2007:32). Bu durum tehlikenin boyutunu göstermektedir. Herkesin söz konusu tehlikenin farkına varması elzemdir. Bunun için dilin değerli olduğu ve bir dil öldüğünde nelerin kaybolduğu duygusunu insanlarda uyandırmak temel amaç olmalıdır (Crystal, 2007:118).

Aynı kaderi paylaşan dillerin konuşurları ve ilgilenenleri (dilbilimciler), zamanla birbirlerini merak eder, ortak yönlerinin çokluğunu görür ve birbirlerine ışık tutarlar. Bu dilleri konuşanlar ve meraklıları arasında oluşan birlikte mücadele etme, sorunlara çözüm bulma, dili canlandırma konusunda mücadelesi eskilere dayanan halkları araştırma, metotlarını öğrenme konusunda bir arayış içine girerler. Dolayısıyla bir taraftan yok olmaktan kurtulamayan dillerin ilgililerinin ve muhataplarının nerede hata yaptığını, diğer taraftan da yok olmakla karşı karşıya gelip de çeşitli metotlarla dili yok olmaktan kurtarıp canlandırılmış diller arasına sokan toplumların metotları incelenir. Biz de hem kaybolmuş/kaybolmaya yüz tutmuş, hem de canlandırılmış dillerin durumunu inceleyerek (UNESCO verileri ışığında) tehlike altındaki dillerden biri olan Zazaca üzerinde durup, çözüm yollarını sunmaya çalışacağız.

Bu makalede amacımız özellikle Türkiye'deki diller ve UNESCO verilerine göre tehlike altındaki dillere değinerek Zazacanın durumunu gözler önüne sermek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Yeni nesle artık Zazaca öğretilmediği için (istisnalar kaideyi bozmaz) Zazaca hak ettiği yerde değildir. Aynı zamanda Zazaca öğrenen, okuyan ve yazanların emeğinin karşılığını almadıkları düşüncesinden hareketle yeni nesil dillerini öğrenip, kendi dilleri üzerinde çalışmaktan uzak duruyor; Zazacayı sadece yaşlıların konuştuğu, işe yaramaz bir dil olarak görüyorlar. Akademik olarak birkaç üniversitede lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerin olması, 400 civarında kitabın basılmış olması, makalelerin yazılmış olması umut verici olsa da genç nesil arasında yeterince okur, konuşur ve yazarın istenen düzeyde olmadığı düşünülmektedir. Zazacayı bilen gençler bile kendi aralarında çeşitli nedenlerle Zazaca konuşmamaktadır. Dilbilimciler bugün yeryüzünde 6,700 civarında farklı dil bulunduğunu hesaplıyorlar. Bunların yarısından fazlasının gelecek yüzyılda yok olacağı tahmin edilmektedir. Dillerin bu kadar hızlı yok oluşunun birçok nedeni olsa da, kaybolmak üzere olan dillerin; evde ana babalar tarafından çocuklara doğal yollarla aktarılmaktan çıkmış olmaları yok oluşların ortak özelliği olarak görülebilir. Bir dilin yok olmasıyla, o dilin içinde saklı tüm bilgiler, deneyimler, atasözleri ve masallar kayboluyor. Yani insanlık adına çok önemli bilgiler tarihe karışmış oluyor (Küçüküstel, 2012:114).

Tehlike altındaki diller ile tehlikedeki canlı türleri için –yetersiz olsa da- insanların bir şeyler yaptığı görülmektedir. Unutulmamalı ki tehdit altındaki dillerle varlığı tehlikedeki canlı türleri arasındaki birçok benzerlikten biri ve en önemlisi ikisinin de yerinin doldurulamayacak olmasıdır (Nettle ve Romaine, 2001:51).

2. UNESCO'NUN RAPORUNA GÖRE TEHLİKE FAKTÖRLERİ

UNESCO bir dilin ne derece tehlike altında olduğunu sınıflandırmak için dokuz ölçüt kullanıyor:

Dilin kuşaktan kuşağa aktarılması,

Dili konuşan kişi sayısı,

Dili konuşanların toplam nüfusa oranı,

Dilin kullanım alanlarında değişiklikler,

Yeni alanlara ve ortamlara dilin tepkisi,

Dilin öğrenilmesi, o dilde okuma yazma öğrenilmesi için gerekli materyallerin varlığı,

Devletlerin ve kurumların tutum ve politikaları,

Toplumun bireylerinin kendi dillerine yönelik tutumu,

Dille ilgili var olan belgelerin miktarı ve niteliği.

2.1. Unesco'nun Sıraladığı Tehlike Faktörlerine Göre Zazacaya Bir Bakış

Unesco'nun kullandığı dokuz ölçütü Zazaca açısından değerlendirmek gerekirse;

Dilin kuşaktan kuşağa aktarılmasında en temel öğe, çocukların dili öğrenmesi ve bunun devamını sağlamalarıdır (Varol, 2015:1001). Zazacanın kuşaktan kuşağa aktarılmasının çok da sağlıklı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bölgesel farklılıklarla beraber Zazaca nesilden nesle aktarılırken kelimelerinin çoğunun unutulduğunu, unutulan kelimelerin yerine resmi dilin de etkisiyle Türkçe kelimelerle karışık olarak kullanıldığını ve ortaya karışık bir dilin çıktığını görmekteyiz. Bununla birlikte dili konuşanların sayısı da gün geçtikçe azalmaktadır. Resmi politikanın da etkisiyle dili konuşanların ve dille ilgilenenlerin karşılık bulmaması neticesinde ve Zazaların da dille çok ilgilenmemeleri neticesinde dili konuşanların sayısı azalmaktadır (Çağlayan,2016).

Anadili Zazaca olanların Türkiye nüfusuna oranı %5 olarak kabul edilirse (Kerimoğlu, 2016:372) azımsanacak bir yüzdelik/sayı olmadığını düşünüyoruz. Bugün metropolde yaşayan Zazalar daha fazla olmasına rağmen gün geçtikçe özlem/nostalji ağırlıklı bakıldığı için günlük konuşmalar dışında pek bir mesafe kat edilemediği, asıl konuşulduğu bölgeler olarak Doğu ve Güneydoğu ile özdeşleşmektedir. Fakat bu bölgelerde de çoğunlukla kırsal kesimde kullanılmakla birlikte başta şehir merkezi olmak üzere artık kırsalda da ikinci dil halini almıştır.

Son yıllarda Zazacada okuma-yazma yapılabilmesi için özellikle devletin, dilin önündeki engelleri kaldırmakla birlikte(TRT Kurdi, Enstitülerin Kurulması, Lisans, Yüksek Lisans, Doktora Programı ve kitap basımlarının artması), materyaller-yetersiz olsa da- gün geçtikçe materyallerin arttığını görmekteyiz.

Toplumun-haklı olarak- pragmatik yaklaşmaları neticesinde dille ilgilenenlerin sınırlı sayıda olduğunu söyleyebiliriz. Devletin, dilin önündeki engelleri kaldırdığını görmek umut verici bir gelişme olsa bile, devleti yönetenlerin değişmesi dille ilgili politikanın değişmesi anlamına gelebilir. Bunun için dilin önündeki engelleri kaldırmayı kanuna bağlayacak, özellikle Zazaca öğretmenliğine tıpkı diğer branş dersi öğretmenlikleri gibi seçmeli dersin seçilmesine bağlı olarak değil de zorunlu dersler gibi kadro tahsis edilmelidir. Bünyesinde Yaşayan diller Enstitüsü olan üniversitelerin de akademisyen alımı konusunda biraz daha cömert davranması gerekir.

3. DİLLERE YAŞAM HAKKI TANIMAK

Dil, kendi kendine ayakta duran bir varlık değildir. Onu konuşan ve sonraki kuşaklara aktaran bir topluluk varsa dil vardır (Aldatmaz, 2021:69). Renklerin, dillerin zenginlik olduğunu kabul ederek hiçbir dilin diğer dil ve dillere üstün olamayacağı kabulüyle, herhangi bir dil üzerinde başka bir dilin tahakküm etme isteği kabul edilemez. Bir insanı öldürmek tüm insanlığı öldürmek gibidir (Maide,5/32) ayetinin ifade ettiği durumu dile uyarlayarak söyleyecek olursak bir lisanın yok oluşuna göz yuman, yok oluşuna sebep olan, canlı kalması için çaba sarf etmeyenlerin tüm dillerin yok oluşuna sebep olmuş gibi değerlendirilebilir. Bunun örnek alınıp dillere yaşam hakkı tanıyarak, hepsinin kıymetli olduğunu, canlı tutulmaları gerektiğini ve bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bu anlamda köklerinden koparılan halkların/dil kullanıcılarının hayat hikâyelerinin benzer olduğunu, istisnasız hepsinin kendi dillerini

konuşmaya ve kendi dillerinde yazmaya, bunun da, devletlerin resmi dili ne kadar önemseniyorsa bu dillerin de en az o kadar önemsenmesi gerekir.

Eğitim dili olarak kullanılmayan, pazar dili olamamış, kitle iletişim araçlarında yeterince yer bulamayan bir dilin kullanıcıları, yavaş yavaş hâkim dilin etkisine girerek kendi dillerinden uzaklaşmaya başlarlar (Karabeyeser, 2011:387). Dolayısıyla bir dil yaşatılmak isteniyorsa her yerde ve her şartta kullanılabilmelidir.

4. DİLLERİN CANLI KALMASI İÇİN NE YAPILMALIDIR?

Bilim insanlarının kahiri ekserisinin ifade ettiği üzere yeryüzündeki çeşitlilik tüm insanlığa aittir, kaybı da herkesi ilgilendirmelidir. Yok olmaya mahkûm olmuş dillerin yaşatılması herkesin önemsediği bir mevzu olmalıdır (Aldatmaz, 2021:83). Herhangi bir nedenden ötürü dilleri yaşatmaktan vazgeçilmemelidir. Hâkim dillerin önemli gösterilip tehlike altındaki dillerin önemsiz gösterilmesi zayıf dillerin daha da zayıflamasına neden olacaktır. Başta İngilizce olmak üzere uluslararası alanda her geçen gün etkinlik alanını artıran dillerin genç kuşaklara iş, makam ve dolayısıyla para kazanmanın tek aracı gibi gösterilerek bunun genç kuşakların bilinçaltına bu şekilde yerleştirilmesi de dillerin zayıflatılmasına hatta ölümüne sebep olabilir (Bulak, 2020:40). Bugün dünyanın 80 ülkesinde İngilizce konuşulmakta ve 45 ülkenin de resmi dilidir. Fransızca 50 ülkede konuşulmakta ve 32 ülkenin de resmi dilidir. Aynı şekilde; Arapça, Farsça, İspanyolca, Portekizce, Almanca, Çince, Japonca ve Türkçe gibi diller de dünyanın çeşitli ülkelerinde konuşulmakta ve bazı ülkelerin de resmi dilidirler. Bunun yanında tehlike altındaki bazı diller için UNESCO'nun koruma programları uygulanmaktadır. Dünya genelinde 6 bin civarında dil konuşulmakta; ancak UNESCO verilerine göre bunun yarısına yakını tehlike altındaki diller grubundadır. Türkiye'de de konuşulan 32 dilin 15 tanesi tehlike altında olan dillerdir. Zazacanın da içinde bulunduğu bu diller için ne yapılabilir, maddeler halinde şöylece sıralayabiliriz:

Bir dilin yaşayabilmesi konuşurlarının olmasına bağlıdır. Bu sebeple yeryüzünün neresinde olursa olsun yaşayan bütün dillerin yaşaması, yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi için alınabilecek en öncelikli tedbir, konuşurlarının muhafaza edilmesi, olanak dâhilinde ise çoğaltılmasıdır (Bulak, 2020:40).

Dil, genç nüfus içinde ve günlük hayatta kullanılmalı,

Okunup yazılabilmeli,

Tehlike altındaki dil; çarşıda, pazarda, hastanede, kamu kurumlarında rahatça konuşulabilmeli,

Tehlike altındaki dil teknolojik alanda kullanılmalı,

Tehlike altındaki dil sanal alemde, bilimde, sanatta, sinemada, tiyatroda kullanılabilmeli,

Tehlike altındaki dillere devletin desteği olmalı,

Her şeyden önemlisi dil, ancak ona değer veren toplulukların gerçek bir temeli varsa korunabilir (Nettle ve Romaine, 2001:154), aksi takdirde yok olmaya mahkûm olur. Bunun için toplumsal farkındalık uyandırılmalı,

Dili konuşanlar, konuştukları dilden ötürü kınanmamalı, kendileri de kınanmaktan çekinmemelidir. Aksi takdirde aşağılık duygusu baş gösterir ve söz konusu topluluklar kendi dillerini konuşmaktan vazgeçip popüler olan diğer dilleri konuşurlar (Bosnalı, 2012:45). Bu da kendi dillerinin yok oluş sürecini hazırlar.

Tehlike altındaki dille ilgilenen dilbilimciler kelime türetirken, herhangi bir kelimeyi bulmaya çalışırken akraba dillerden ziyade uzak dillerden kelimeler almalı (aksi takdirde İngilizcenin etkisinden kurtulamadığı için bugün neredeyse %40'ı İngilizce olan Hintçenin durumuna düşülecektir),

Tehlike altındaki diller için projeler üretilmeli, programlar yapılmalı, üretilen projeler ortak girişim marifetiyle toplumla paylaşılmalı (Weinberg, 2016),

Anadilde eğitim verilmeli, resmi dil ilk öğretilen dil olmamalı,

Başka dili konuşan insanların resmi dili unutabileceği düşüncesinin bilimsel verilerden uzak olduğu ve gerçeği yansıtmadığı (Sallabank, 2013) topluma anlatılmalı,

Özellikle web siteleri oluşturulmalı,

Sözlü gelenek açısından zengin olan Zazaca (Apuhan, 2016:102) ve tehlike altındaki diğer dillerin de sözlü gelenek ürünleri kayıt altına alınmalı,

Tehlike altındaki diller özellikle oyunlarla çocuklara ve gençlere ulaşmaya çalışmalılar,

Tehlike altındaki diller medyada konuşulmalı,

Dilleri geliştirmek için, medya aracılığıyla, sosyal medya ve bilgi teknolojisiyle yeni hikâyelerle başkalarına nasıl ulaşılabilir, nasıl fayda sağlanabilir; bunun üzerinde durulmalı (Schreyer, 2011:405)

Tehlike altındaki dillere en meşhur yazar ve şairlerin kitapları çevrilmeli ve meşhurlar bu konuda konuşturulmalı gibi çözümlerle birlikte, farklı makale ve kitaplarda bu konu ele alınmalıdır.

5. SONUÇ

Eskiden konuşanları Orta Asya'dan Anadolu'ya göçmüş, dolayısıyla konuştukları dil Türkçenin bir lehçesidir denilen, şimdilerde Kürtçenin bir lehçesi mi ayrı bir dil mi tartışmaları arasında farkına varmadan yok olmak üzere olan Zazaca; Türkiye'de canlandırılmayı bekleyen ve bizce tehlike altındaki bütün diller gibi canlandırılmayı hak eden 15 dilden sadece biridir.

Tehlike altındaki dillerin kaderi ortaktır. Neredeyse tehlike altındaki dillerin hepsi aynı süreçten geçti/geçiyor. Yok olan diller için şunu okumak/dinlemek kaçınılmazdır:

Falan dilin son konuşucusu da öldü, böylelikle o dil de yok olan diller arasına girdi. Ya da şunu duyarız/dinleriz/okuruz:

Dillerinin tehlike altında olduğunun bilincinde olan bir grup insan x kurumu/kuruluşuyla işbirliği yaparak konferans düzenledi. Bunu uzatmak mümkündür.

Zazaca da 21 Şubat 2009 yılında UNESCO'nun tehlike altındaki diller atlası raporuna göre tehlike altındaki diller grubundadır bilgisini yayımlanmasıyla çeşitli metotlarla Zazaca için ne yapılabilir sorusu gündemdeki yerini aldı. UNESCO'nun Zazacayı tehlike altındaki diller grubundan sayması şu açıdan çok önemliydi ki; zaten yerelde ve ulusal olarak bilinen bir gerçeği uluslararası platformda kabul gören UNESCO gibi bir kuruluşun bunu yayımlaması ister istemez ne kadar da önemli bir mevzu olduğu daha çok kesim tarafından kabul edilmiş oldu.

KAYNAKLAR

1. Aldatmaz, N.G., (2021), "Tehlike Altındaki Bir Dil Kırmancca/Zazaca", Vate Yayınları, İstanbul.
2. Apuhan, D., (2016), "Têveranayışê Tıkê Vateyê Verênan ê Zazaki u Kurmancki", Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 2(4), s.94-104.
3. Bosnalı, S., (2012), "Dil Edimi Açısından Halaççanın Konumu", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 32, s.45-67.
4. Bulak, Ş., (2020), "Dünyada ve Türkiye'de Yaşa(yama)Yan Diller Üzerine" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, 13 (71), s.34-43.
5. Crystal, D., (2007), "Dillerin Katli", (Çev. Gökhan Cansız), 1. Baskı, Profil Yayınları, İstanbul.
6. Çağlayan, E., (2016), "Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik", Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
7. Nettle D. and Romaine S., (2001), "Kaybolan Sesler", (Çev. Harun Özgür Turgan), Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul.
8. Erkınay, H.K., (2012), "Dillerin Birlikteliği ve Çok Dillilik: Mardin Örneği", 122 Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama, s.121-140.
9. Karabeyeser, A., (2011), "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Zazaca İçin Önemi", I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, s.385-392.
10. Kerimoğlu, C. (2016), "Genel Dilbilime Giriş", Pegem Akademi, İzmir.
11. Küçüküstel, Selcen, (2012), "Kaybolmakta Olan Bir Türk Diline Tanık Olmak: Duhaca", Tehlikedeki Diller Dergisi, Yeditepe Üniversitesi, s.113-125.
12. Sallabank, J., (2013), "Can majority support save an endangered language? A case study of language attitudes in Guernsey", Journal of Multilingual and Multicultural Development, 34 (4), s.332-347.
13. Schreyer, C.,(2011), "Media, information technology, and language planning: what can endangered language communities learn from created language communities? Current Issues İn Language Planning, 12 (3), s.403-425.
14. Varol, M., (2015), "UNESCO'nun Dil Raporlarına Göre Zazaca'nın Durumu ve Geleceği", Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10 (2), s. 997-1006.
15. Weinberg, M. and Korne, D. H., (2016), "Who can speak Lenape in Pennsylvania? Authentication and language learning in an endangered language community of practice", Language-Communication, S.47, s.124-134.
16. Yazır, Elmalılı M. Hamdi, (2010), "Renkli Kelime Mealli Kur'an-ı Kerim", 7. Baskı, Nuh Yayıncılık, İstanbul.

AŞIK ŞİİRİNDE FİİLSEL DEYİMBİLİMLER

VERB PHRASEOLOGIES IN THE ASHUG POETRY

Dr. Öğr. Üyesi Nemet Aliş İBAYEV
Sumgayıt Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaycan dili ve onun oğretim metodolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0003-0620-7494
Associated prof. Nemat Alish IBAYEV
Sumgayit State University, Philology Faculty, Chair of Azerbaijan Language and its Teaching Methodology

ÖZET

Makale, Azerbaycan aşık şiirinde kullanılan sabit kelime kombinasyonlarını (deyimbilim) tartışmaktadır. Azerbaycan aşık şiirinde kullanılan fiilsel kelime birimlerin anahtar rol oynadığı gösterilmektedir.

Sabit kelime kombinasyonların gramer sınıflandırmasının çeşitli ilkeler temelinde incelendiği belirtilmektedir. Deyimbilimler, gramer özelliklerine göre morfolojik kategorilere ayrılır. Morfolojik kategoriler konuşmanın herhangi bir bölümünden oluşur.

Deyimbilimciler genellikle dilde kullanılan sabit sözcük bileşimlerini iki gruba ayırırlar: fiilsel deyim bilimler və fiilsel olmayan deyim bilimler.

Makalede ayrıca araştırmacılar Sadık Murtuzayev, Rehile Meherremova, Hüseyin Bayramov, Neriman Seyidaliyev, Türkan Askerova'nın da eserlerindeki fiilsel deyim bilimleri hakkında ayrıntılı olarak konuştukları belirtilmektedir. Azerbaycanlı dilbilimci Memmed Tağıyev'in "Modern Rusçada Deyimbilim" (Rusça) monografisinin adı bile, görüldüğü gibi, yalnızca fiilsel deyimbilimine ayrılmıştır.

Batı dilbilimciler de makalelerinde bu konuda çok sayıda eserler yazmış, fiilsel deyimbilim hakkında detaylı bahsetmişlerdir. Arkadi Petroviç Mordvilko'nun "Rus Deyimbilimine Ait Denemeler" (Rusça), Nouruzbayeva'nın "Karakalpakça-Rusça Sözlüğünde Sabit Kelime Kombinasyonları" (Rusça) adlı eserlerinden bahsetmek mümkündür. Mordvilko'nun eserinde yalnız isim ve fiilsel deyim bilimlerinden bahsedilmektedir. Nouruzbayeva'nın çalışmalarının da büyük bir kısmı fiil anlatımına ayrılmıştır. Rojanski de ayrıca "Türk Dilinde Fiilsel Deyim Kombinasyonlarının Bazı Özellikleri Üzerine" makalesini Türk dilinin deyimlerine ayırmaktadır. Makale 1959'da SSCB Bilimler Akademisi'nin 29 No'lu Haber Bülteni'nde yayınlandı.

Âşık şiirinde fiil anlatımından bahsederken: Aşık Kurbanî, Aşık Peri, Aşık Şemşir, Aşık Ali, Aşık Elesger, Aşık Azaflı, Aşık Alhan'ın iki ve üç bileşenli ifadelerden oluşan eserlerinden örnekler gösterilmiştir.

Çalışma yapılırken 15 kaynak kullanılmıştır. Bunlardan sekizi fiil deyimi üzerine teorik kaynak, diğerleri ise yukarıda isimleri geçen yedi ünlü aşığın eseridir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Fiil, Sabit Kelime Kombinasyonu, Aşık Edebiyatı, Bileşen, Fiilsel Deyimbilim.

ABSTRACT

The main of the article is to resaerch fixed word combinations (phraseology) used in Azerbaijani Ashug poetry. The role of verb phraseological units used in Azerbaijani Ashug poetry is noted in the article as well.

It is noted that the grammatical classification of phraseological compounds has been studied on the basis of various principles. Phraseologisms are classified into morphological categories according to their grammatical features.

Phraseologists usually divide fixed word combinations into two groups: verb phraseological combinations and non-verbal phraseological combinations.

Researchers Sadig Nabi Murtuzayev, Rahila Javad Maharramova, Huseyin Abbas Bayramov, Nariman Farman Seyidaliyev, Turkan Asgarova also gave wide information in detail about the actual phraseological units in their monographs. The monograph "Phraseology in the modern Russian language" (in Russian) written by the Azerbaijani linguist, Mammad Taghi Taghiyev, is directly devoted to verbal phraseology.

Foreign linguists also spoke about verb phraseological units in their articles. Among them are the monographs written by linguists Arkady Petrovich Mordvilko "Essays on Russian phraseology" (in Russian), S.T Nouruzbayeva "Phraseological units in the Karakalpak-Russian dictionary" (in Russian). A.P Mordvilko's monograph deals only with noun and verb phraseological combinations. A large chapter of S.T Nouruzbayeva's work is devoted to verb phraseology. The article was published in 1959 in the News Bulletin No. 29 of the USSR Academy of Sciences.

Samples from the works of Ashig Gurbani, Ashig Pari, Ashig Shamshir, Ashig Ali, Ashig Alasgar, Ashig Azafli, Ashig Alkhan are given in the article.

We refered to 15 sources. Eight of them are theoretical literature on verbal phraseology, and the rest are the works of seven well-known Ashugs.

Key words: Azerbaijani language, verb, phraseological unit, Ashug poetry, component, verb phraseology

Esas hisse. Dilbilgisi sınıflandırmasında yer alan deyimbilimler, esas olarak morfolojik ve sözdizimsel özelliklere sahiptir. Bu doğrudan hem dilin iç yasalarına hem de genel gramer yapısına bağlıdır.

Deyimbilim araştırmacıları, çeşitli ilkeler temelinde deyimbilimin dilbilgisel sınıflandırmasını incelemekteler. Örneğin, gözlemler, deyimlerin dilbilgisel özelliklerine göre morfolojik kategorilere ayrıldığını göstermektedir.

Genel morfolojik kategoriler, konuşmanın herhangi bir bölümünden oluşur. İkinci olarak, deyimbilimler konuşmanın farklı bölümlerine göre sınıflandırılır. Bu, sözdizimsel düzenliliklere dayanmaktadır.

Deyimbilim bilimi üzerine yapılan gözlemler, dildeki deyimlerin çoğunun fiile ait olduğunu göstermektedir. Bir kısım konuşmanın diğer kısımlarına eşdeğerdir. Örneğin, bir deyimsel birim, fiil içermeyen konuşma bölümlerinin birleşiminden oluşur: *ak gün, kara gün, ağzı pis,*

özünü naza koya-koya (koyarak), göz yaşı döke-döke (dökerek) vb. ifadeler buna atfedilebilir. Fiili artırırsak şu ifadelere de rastlamak mümkündür: *ak güne çıkmak, ağzını pis açmak, özünü naza koymak (nazlanmak), göz yaşı akıtmak (dökmek).*

Deyimbilimler, bu veya diğer özellikler dikkate alınarak iki gruba ayrılır: fiilsel deyim bilimler ve fiilsel olmayan deyim bilimler.

Fiilel deyimbilimler, deyimbilim çalışmasında daha geniş bir yere sahiptir. Bunu hem Azerbaycan dilbiliminde hem de yabancı ülkelerin dilbiliminde görülmektedir. Bunu yapmak için, birkaç örnek göstermek mümkündür.

Azerbaycan dilbiliminde S.Murtuzayev'in "Mirze Fetali Ahundov'un Komedilerinin Dil ve Üslûp Özellikleri (deyimsel materyallere dayalı)", H.Bayramov'un "Azerbaycan Dili Deyimlerinin Temelleri", R.Meherremova'nın "Sabir'in Dili", N.Seyidaliyev'in "Azerbaycan Destan ve Masal Dilinin Deyimselliği", T.Asgerova'nın "Nesimi Dilinin Deyimselliği" vb. çalışmaları bu alanda yazılmış önemli eserlerdir. Adı geçen yazarların eserlerinin bir kısmı fiilsel deyim bilimlere ayrılmıştır.

Azerbaycan deyim bilimci, Tağıyev'in fiilsel deyim bilimler açısından yazdığı "Глагольная Фразеология Современного Русского Языка" ("Modern Rusça'da Fiil Deyimi") (6) temel çalışması da gösterilebilir. Tağıyev'in bu çalışmasının hem Rus hem de diğer yabancı dilbilimciler tarafından çok beğenildiğini belirtmek gerekir. Rus dilbilimci Mordvilko "Очерки По Русской Фразеологии" (Rus Deyimi Üzerine Denemeler) çalışmasının büyük bir bölümü fiil deyimine ayrılmıştır. Karakalpak dilçisi Nauruzbayeva da "Фразеологические Единицы в Каракалпакско-Русском Словаре" (Karakalpak-Rusça sözlükte deyimsel kombinasyonlar) adlı çalışmasının bir bölümünde fiilsel deyimlerden bahsedilmektedir. Rojanski "О Некоторых Особенностях Глагольных Фразеологических Сочетаний в Турецком Языке" (Türkçede Fiil Deyimsel Birleşimlerinin Bazı Özellikleri Üzerine) adlı çalışmasında fiilsel deyimlerden bahsedilmektedir.

Çalışmaya dahil edilen âşık şiirlerinde üslûpbilim incelemesinde, fiili deyimlerin hâkim olduğu görülmektedir. Kullanılan deyimsel özelliğin ortaya çıkmasının temel nedeni fiillerin gerçek anlamından sapan şiirsel söz öbekleridir.

Eylem, iş, durum ve durumu ifade eden sabit kelime birleşimlerine deyimsel birimler denildiği bilinmektedir. Aşık şiirinde yansıyan fiil ifade birimleri, bir veya ikisi konuşmanın diğer bölümlerinden oluşan iki, üç ve bazen daha fazla bileşenden oluşur. Aşık şiirleri bunna örnek gösterilebilir.

A) İki bileşenden oluşan fiil deyimsel kombinasyonlarına aşağıdaki örnekleri göstermek mümkündür:

Ad Kazanmak - şöhret tapmaq, meşhur olmaq, tanınmaq.

Halal gezdim, ad qazandım ölkede,

Hörmet aldım axıra da ilki de.

Şemşirin var pünhan sözü belke de

İsteyir sözünü, insana desin.

Aşık Şemşir

Miskin nevesiyem bir ocaqzada,

Halal, temiz ad qazandım dünyada.

Tale duamızı elesin eta

Keskin nefeslerin dileyi kimi.

Aşık Şemşir

Aşık Şemşir'den gelen bu örneklerde "ad kazanmak" ifadesinin yanı sıra "saygı duyulmak" anlamına gelen hürmet almak ifadesi de kullanılmaktadır. Böyle bir ifadeye Aşık Şemşir'in şiirlerinde sıklıkla rastlanır.

Aklı çaşmak - aklı kaybolmak, aklı şaşmak, şaşırmak, ne yaptığını bilmeme:

Qonşumuz Gepağız çekir çeperi,

Gelen defe dartır bir az da beri.

Belke çaşıb ağlı, işlemir seri,

Üst-üste qalayır günahı gören?

Aşık Peri

Sizi gördüm, çaşdı ağlım, kamalım,

Gülleye qurbandır dövletim, malım.

Olmayaydı bir qocalıq, bir ölüm,

Yaşayaydı bu hevesde gözeller!

Aşık Elesger

Aşık Peri'den yukarıdaki beyitte de "seri çaşmak" ifadesi kullanılmaktadır, burada "ser" terimi, modern dilimiz için modası geçmiş bir kelimedir ve "baş" anlamına gelir. Dolayısıyla bu ifade "aklı şaşmak" ifadesi ile eş anlamlıdır.

Anadan olmaq - doğmak.

Günahdır bilmeyin meni söz üste,

Kabab yanır, dayanarmı köz üste,

Anadan olmuşdur qarlı buz üste,

İsti tutar mene toy Qarabağda.

Aşık Şemşir

Alxanam her dağın lezzetin bildim,

Dağlarda dolandım men ilham aldım.

Qarağac qoynunda anadan oldum,

Onun heyranam özüm dağlara.

Aşık Alhan

Aşık Şemşir'in "Karabağ'da" adlı koşmasının bir dizesinden verilen örnekte "toy tutmak"[1] ifadesi de menası "ciddi cezalandırmak", "divan tutmak" anlamında kullanılmıştır.

Ad elemek - nişanlamak

Alını yarı şad eyler,

Bir kes birini ad eyler.

Bülbül gülsüz feryad eyler,

Bağlar qoynunda-qoynunda.

Aşık Alı

Bahtı getirmemek - işi düz getirmemek, taleyi getirmemek.

Qarayazlı Alxanın getirmir bexti,

Tersine çevrilib feleyin taxtı.

O qemli baxışın evleri yaxdı,

Hesretden irengim saraldı getdi.

Aşık Alhan

Aşık Akhan bu dizede iki fiil deyimsel birimi kullanmıştır. "Bahtı getirmemek" (şanslı olmak ifadesinin olumsuz cümlesi) ve "rengi saralmak (sararmak)". "Rengi saralmak" ifadesinin anlamı "doğal rengini kaybetmek, heyecandan, hastalıktan vb. rengi solgun olmak" anlamında kullanılmaktadır.

Dağ çekmek - Bu ifade genellikle "göğüs", "kalp" kelimeleriyle kullanılır – ağrı ve üzüntü vermek, çok güçlü bir izlenim bırakmak anlamında kullanılır. Örnek olarak Aşık Azaflı'nın "Bu dünyadan" şiirinden aktarılan örnekte sadece "dağ çekmek" ifadesi kullanılmıştır:

Dünya ağlar, zaman ağlar,

Xeste ağlar, loğman ağlar.

Çeker dağı, aman ağlar,

[1] Modern Azerbaycan Türkçesinde cezalandırmak anlamında kullanılmaktadır

Bu dünyuadan, bu dünyadan.

Aşık şiirinin her mısrasında bir, iki, üç ve daha fazla deyim kullanıldığına dikkat edilmelidir. Üstad Aşık Elesger, üç dizelik "Dayanmaz" (Durmaz) koşmasının her mısrasında iki veya üç ifade kullanmıştır:

Könlümün şüşesi, sanma ki, sınar,

Toxunarsa ayna daşa, dayanmaz.

El deymemiş yaralarım sızıldar,

Vursan sinem üste maşa, dayanmaz.

Xeste könül ister nazı görende,

Ya dost dostu, ya yar yarı görende.

Bülbül gül üstünde xarı görende,

Qan ağlar rüxsarı yaşa dayanmaz.

Elesger de nazlı yara qul ola,

Yanıb cismi atasında, kül ola.

Canı çıxar: derd ürekde bol ola,

Qem qalxıb başından aşa, dayanmaz.

Görüldüğü üzere, koşmada kullanılan *canı çıkar, gönlümün şişesi, gönül ister, kan ağlar rühsarı, gem kalkmış başından aşa* deyimsel ögelerdir.

B) Üç ve daha fazla unsurdan oluşan aşık şiirinde kullanılan deyimlere aşağıdaki örnekler verebilir. Örneğin, Âşık Şemşir'in bir beyitinde hem başına iş gelmek, hem de başına oyun açmak deyimlerine rastlanmaktadır. (burada sadece deyimsel birim alınmıştır):

...Heyasız gözeldir, sen canın, el çek,

Başına hele çox işler gelecek.

x xx

Çıxmaz sürüsünden südlü bir qoyun,

Nedi başımıza açırsan oyun...

Bu beyitlerde kullanılan *başına işler gelecek* ifadesi "musibet, hadise üz vermek", "çıkılmaz duruma düşmek", *başımıza oyun açırsan* ifadesi ise "Başına kelek açmak", "ağır duruma salmak" anlamlarını ifade etmektedir. Her iki ifade de tekrardan kaçınmak, anlamı ifade etmek ve güçlendirmek için eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Aktan karanı seçmemek - yaxşını pisden ayıra bilmemek.

Çox gözel dolandıq dağı, aranı,

Daha qocalmışıq söz qurtaranı.

Çeşmeksiz çeşmeksiz ağdan qaranı,

Tor görür gözümüz, qocalıqdandı.

Adı cahana düşmek - her yerde tanınmaq, meşhurlaşmaq.

Özün ter gözelsen, boynun eyridi,

Adın düşüb bun cahana, benövşe.

Gül çiçekle dolsa çemenler, çöller,

Senin beraberin hanı, benövşe.

Aşık Alhan

Bu örnekler cümle tipi bir deyimsel birim olarak kabul edilmektedir. Bunun gibi birçok örnek vardır. Ancak, makalenin hacmi de dikkate alınarak örnekler kısaca verilmiştir. Gözlemler, aşık şiirinin dilinde fiil deyiminin hakim olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Murtuzayev, Sadık (1962). M.F.Axundovun Komediyalarının Dil ve üslûp Özellikleri. Bakü, Azerneşr

Bayramov, Hüseyin (1978). Azerbaycan Dili Deyimbilimlerinin Temeli. Bakü, "Maarif",

Meherremova, Rehile (1976). Sabirin Dili. Bakü, "Maarif"

Seyideliyev, Neriman (2006). Azerbaycan Destan ve Masal Dilinin Deyimselliği. Bakü, Araz

Asgerova, Türkan (2015). Nesimi Dilinin Deyimselliği. Bakü, "Elm ve Tehsil"

Tağıyev, Memmed (1966). Glagolnaya Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Yazıka. Bakü, "Maarif"

Mordvilko, Arkadi (1964). Oçerki po Russkoy Frazeologii. Moskva, "Prosveşenie"

Nauruzbayeva, Svetlana (1972). Frazeologiçeskie Yediniçı Karakalpakskogo-Russkom Slovare. Taşkent, "Fan".

Aşık Şemşir (1980). Şiirler. Bakü, Yazıçı

Aşık Elesger (1988). Seçilen Eserleri. Bakü, Yazıçı

Gurbani (1990). Eserleri. Bakü Üniversitesi Neşriyatı

Aşık Alı (2006). Eserleri. Bakü, "Avrasiya Press"

Aşık Azaflı (2008). Koca Azaflıy'am. Bakü, "Nurlan"

Aşık Alhan (2010). Tabiat Alhan'ı Bir de Getirmez. Bakü, "Çaşıoğlu"

Aşık Peri (2016). Seçilen Eserleri. Bakü, MMC

GÖSTERGEBİLİMSEL KİPLİKLERDE ŞANS VE TESADÜFÜN YERİ

THE PLACE OF CHANCE AND COINCIDENCE IN SEMIOTIC MODALITIES

Kaan TANYERİ

Dr. Adayı, Uşak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Programı, ORCID No: 0000-0002-3549-5424

ÖZET

Göstergelere dizgesel bir yaklaşım yöntemi olan göstergebilim, ele aldığı yazınsal metinleri üç düzeyde çözümler: anlatısal yapı, söylemsel yapı ve derin yapı. Anlatısal yapı çözümlemesi, anlatıların yapısını ortaya koyan işlevsel bir çözümlemedir. Vladimir Propp'un öncüsü olarak görüldüğü bu çözümleme türü, Algirdas Julien Greimas'ın ödünçlemesiyle göstergebilimin çözümleme türleri arasına katılmıştır. Bir durumun, bir edim aracılığıyla yeni bir duruma dönüşmesi anlamına gelen anlatı; anlatısal yapı düzeyinde, genel kabule göre, birkaç biçimde incelenebilir: Bir anlatı eyleyenler modeline göre, anlatı izlencesine göre ve kuralsal anlatı şemasına göre incelenebilir. Kuralsal anlatı şemasının varsayımından devinimle en küçük anlatı izlencesinden temel anlatı izlencelerine kadar her anlatı, dört evreden geçmek zorundadır: eyletim, edinim, edim ve yaptırım. Eğer özne, bir eylemi başarıyla yerine getirecekse bu dört evreyi başarıyla geçmelidir. Dört evreden herhangi birinde başarısızlığa uğrayan ya da donanımında eksiklik bulunan özne, eylemini başarıyla tamamlayamaz. Öznenin eylemini başarıyla tamamlayabilmesi için elbette pek çok değişken vardır. Göstergebilimsel kiplikler bu değişkenlerden biridir. Göstergebilimsel kipliklere göre öznenin eylemi başarabilmesi için "istemek/zorunda olmak", "bilmek", "-ebilmek" kipliklerine sahip olmalıdır; yeterli kiplikleri olmayan öznenin anlatı izlencesi olumlu sonuçlanamaz. Ancak biz, kuralın doğruluğunu sınamak ve tesadüf, şans vb. etmenlerin bu yapıya uyup uymadığını araştırmayı amaçlıyoruz. Çalışmamızın sonucuna göre tesadüf ve şans gibi etmenler, öznenin tüm kipliklere sahip olmasına karşın eylemi başaramamasına ya da öznenin hiçbir kipliğe sahip olmamasına karşın eylemi başarabilmesine olanak verir. Hipotezimizi belirli anlatılardan alıntıladığımız metinler üzerinde uygulayacağız. Tesadüf ve şans gibi etmenlerin alıntıladığımız metinlerin sunduğu anlatı izlencelerindeki işlevini ve konumunu ortaya koyacağız. Böylece göstergebilimin dizgeleştirdiği anlatısal yapı çözümlemesini bu bağlamda yeniden düşüneceğiz.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, Kuralsal Anlatı Şeması, Göstergebilimsel Kiplikler, Şans ve Tesadüf

ABSTRACT

Semiotics, which is method of systematic approach to signs, analyzes addresing the texts at three level: narrative level, discursive level and deep level. The analysis of the narrative level is a functional analysis that reveals the structure of the narratives. This type of analysis, which is seen Vladimir Propp as pioneer, was added to analysis types of semiotics with the borrowing of Algirdas Julien Greimas. Narrative, which means the transformation of a situation into a new situation through an act, at the level of narrative structure, it can be studied in several ways, as is generally accepted: A narrative can be examined according to actantial model, narrative program and canonical narrative schema. Based on the assumption of the canonical narrative schema, every narrative from minimal narrative program to basic narrative program, have to go through four level: manipulation, competence, performance and sanction. If the subject is to successfully perform an action, he/she have to successfully pass through these four phases. The subject who fails in any of the four phases or has a lack of equipment, does not complete any action succesfully. Of course, there are many variable for the subject to succesfully complete any action. The semiotic modalities is one of these variables. According to the semiotic modality the subject must have the modalities of "wanting/having-to, knowing and being-able". The narrative program of the subject without sufficient modalities cannot result in a positive outcome. However we aim to research to test this rule's veridictory and whether the factors such as chance and coincidence adapt or not. According to the results of our study, factors such as coincidence and chance allow the subject to fail the action despite having all the modalities, or the subject to be able to achieve the action despite having no modality. We will apply our hypothesis to the texts we quote from certain narratives. We will reveal the function and position of factors such as coincidence and chance in the narrative programs presented by the texts we quoted. Thus, we will rethink the analysis of narrative structure systematized by semiotics in this context.

Keywords: Semiotics, Canonical Narrative Schema, Semiotic Modalities, Chance and Coincidence

GİRİŞ

Bilimin yığılarak ilerlemesinin sonuçlarından biri; üzerinde uzlaşılan ilkelerin, kuralların ya da bilgilerin zaman içinde değişebilmesidir. Çünkü bilim eytişimseldir (İng. *dialectics*). Bilim; var olan tezlerin, onlara aykırı olarak ortaya atılan karşıt tezlerle bileşkesinden bir senteze, yeni bir teze varılma sürecidir. Bu gözlemden devinimle çalışmamız kapsamında yer alan göstergebilimsel çözümlemenin uzlaşım kazanmış kiplikler dizgesini yeniden gözden geçirmek, geçerliliğini sorgulamak istiyoruz.

Göstergebilimsel kiplikler, uygunalabilirliğinin yüksek olması ve sonuçlarının görece daha somut algılanmasından dolayı bugün anlatısal göstergebilim çalışmalarında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yaygınlığın kökeninde göstergebilimin kuramsal yapısının kurucusu Algirdas-Julien Greimas vardır. Greimas'ın anlatısal göstergebilim çalışmaları ve tabii bu çalışmalarda yer verdiği kiplikler, pek çok çalışmanın da esin kaynağı olmuştur. Greimas; kiplikleri Courtés'le birlikte yazdıkları *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary* (1982) adlı sözlüğün yanı sıra, tek yazarlığını yaptığı *On Meaning: Selected Writings in Semiotic Theory* (1987) ve *Maupassant, The Semiotics of Text, Practical Exercices* (1988) yapıtlarında da ele almıştır. Greimas disiplininin izleyicilerinden Denis Bertrand'ın

Précis de Sémiotique Littéraire (2000) adlı kitabı da göstergebilimsel kipliklere değinen önemli eserlerden bir diğeridir.

Türkiye'deki göstergebilim çalışmaları da göstergebilimsel kiplikleri içermektedir. Bunlardan biri, V. Doğan Günay'ın (2002) çalışmasıdır. Yazar, *Göstergebilim Yazıları* (2002) başlıklı bu kitapta öznenin kipsel gereksinimlerini kuramsal yönden incelemenin yanı sıra gazete haberleri üzerinde kiplik uygulamasını da yapar. Aynı konuda bir başka çalışma, Funda Uzdu Yıldız'a (2011) aittir. Yazarın doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışma, göstergebilimsel kipliklerin "ne" olduğunu ve "nasıl" sınıflandırıldığını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyar. Kipliklerle ilgili önerilerin sunulması ihmal edilmez. Hilmi Uçan'ın *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim* (2016) kitabı da kiplikleri konu edinen yapıtlar arasındadır.

Yukarıda atıf yapılan çalışmalarıyla birlikte kipliklere bir biçimde değinen çalışmaları incelediğimizde öznenin bir edimi ya da durumu başarıyla tamamlayabilmesi için en az üç kipliğe sahip olması gerektiği üzerinde uzlaşıldığını görüyoruz. Bu kiplikler, /istemek/ ve/veya /zorunda olmak/, /bilmek/ ve /-ebilmek/tir[1]. Bir özne, herhangi bir eylem ya da durumun sonucunda başarılı olabilmek için /istemek/ ya da /zorunda olmak/ kipliklerinden en az birini ve /bilmek/, /-ebilmek/ kipliklerinin ikisini sağlamalıdır. Bu koşul sağlanmazsa özne, o edim ya da durumunda başarısız olacaktır. Öyleyse denebilir ki bu dört kiplik; anlatılarda yer alan öznenin, anlatı izlencesini başarıyla ya da başarısızlıkla sonuçlandırmasının temelini oluşturmaktadır. Ancak uzlaşılmış ve uygulamaya girmiş bu yönteme/teze ilişkin olarak şans, tesadüf gibi rastlantısal durumların, kiplikler ve anlatı izlencesindeki konumu nasıl değerlendirilmektedir? Rastlantısal durumlar, öznenin başarılı ya da başarısız olmasında görev üstlenen kipliklerin işlevini ortadan kaldırabilir ve onları işlevsiz kılabilir mi? Gözlemlerimiz sonucunda şans ve tesadüfün, var olan kiplik ulamları içinde doğrudan yer almamasına karşın özneleri ve doğal olarak anlatıları etkilediğini düşünüyoruz. Bu rastlantısal durumlar, öznenin istemek, zorunda olmak, bilmek, yeterli olmak (-ebilmek) gibi kipsel donanımlarıyla ilişkili olmadığından göstergebilimsel kipliklere ilk aşamada dâhil edilemez ancak anlatıya etkisine göre *yardımeden* (İng. *helper*) ya da *karşıgelen* (İng. *opponent*) biçiminde eyleyenselleşebilir, bunun sonucu olarak da kipselleşebilir. Çünkü Driss Ablalı'nın (Aktaran Günay, 2018: 190) da belirttiği üzere /-ebilmek/ kipliği, yardımeden ve karşıgelen ekseninde kendine bir yer bulur. Başka bir deyişle kipliklerin, eyleyenlerle çok sıkı bir ilişkisi olduğundan yeterlilik kipliği de (/-ebilmek/) yardımeden ve karşıgelen bağıntısındaki güç ekseninde ortaya çıkar.

Bağlama göre yeterliliği sağlayan ya da sağlamayan şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumların, kiplik çalışmalarında ele alındığını anımsamıyoruz. Var olan kipsel dizgenin ise çözümleme sürecinde kimi durum ve edimleri açıklamakta yetersiz kaldığını düşünüyoruz. Uzlaşım sağladığı için şu ana kadar kabul edilen tezlerin (burada kipsel dizge) geçerliliğinin sürdürülebilirliği adına zorlama çabalara girilmemesi, çözümleme tekniklerinin tartışmasız bir biçimde metinlere dayatılmaması gerekir. Tahsin Yücel'in de belirttiği gibi önemli olan, yapıtı genel devinimi içinde kavramak olduğundan (2019: 22) var olan teknik sorunların üzerinde

[1] Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde yalınlık adına gerekli yerlerde kısaltma kullanacağız: /yapmak istemek/ için /yi/, /olmak istemek/ için /oi/; /yapmak zorunda olmak/ için /yz/, /olmak zorunda olmak/ için /oz/; /yapmayı bilmek/ için /yb/, /olmayı bilmek/ için /ob/ ve /yapabilmek/ için /y/, /olabilmek/ için /o/. Eğer bu kiplik simgelerinde kısa çizgi (-) işareti kullanılırsa bu işaret, kendisinden sonra gelen kiplikbirimi olumsuza çevirir. Örneğin /o-b/ kipliği, /olmayı bilmemek/ olarak okunur.

durularak yeni öneriler, karşıt tezler ortaya atılmalıdır. Sözünü ettiğimiz bu boşluktan devinimle rastlantısal durumların anlatıdaki işlevi ve konumuna ilişkin bir çalışma yapma gerekliliği doğmuştur. Çalışmamız, şans ve tesadüfün anlatılara etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Karşıt tez niteliğindeki kuramsal yaklaşımızı, yazınsal anlatılardan örneklerle destekleyeceğiz. Böylece göstergebilimin uzlaşımlarının bir bölümünü yeniden sorgulayacak ve sorgulatacağız. Çalışmamızın diğer çalışmalara esin kaynağı olarak yeni bakış açıları oluşturacağını umuyoruz.

1. YÖNTEM

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemini kullanacağız. Örneklemimizi ise amaçlı rastgele örneklem yoluyla belirledik. Bu doğrultuda göstergebilimin ve odak noktamızı oluşturan anlatısal yapıların kuramsal art alanı oluşturduktan sonra bütüncemizdeki yapıtlardan alıntıladığımız küçük anlatı izlenceleri üzerinde çalışacağız. Söz konusu anlatıları, bir bütün olarak alıntılayıp çalışmamız olası olmadığından bu anlatıların ilgili sözbirimlerini alıntılamakla ve özetlemekle sınırlı kalacağız. Özetten devinimle küçük anlatı izlencesini ortaya koyarak çözümlememizi gerçekleştireceğiz. Bu anlatılarda öznenin gerekli kipliklere sahip olmamasına karşın niçin ve nasıl başarılı olduğunu şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumlarla açıklamaya çalışacağız. Çözümlememizi kuramsal çıkarım, görüş ve önerilerimizle destekleyeceğiz.

2. KURAMSAL ART ALAN

Göstergebilim, inceleme nesnesini üç yapıya ayırarak çözümler. Bunlar sırasıyla anlatısal yapı, söylemsel yapı ve derin yapıdır. Anlatısal yapı çözümlemesi, anlatıları işlevsel yönden ele alan bir çözümleme türüdür. Bir durumun, bir edim yoluyla dönüşerek yeni bir duruma geçişiyle oluşan anlatılar; pek çok küçük anlatı izlencesini kapsayabilir. Anlatı içinde pek çok dönüşüm vardır: Anlatı kişilerinin duygusal ya da fiziki değişimleri, anlatı kişilerinin bireysel ya da sosyal konumları, ekonomik durumları, ailevi durumları, işleri vb. dönüşümler; birer anlatı izlencesi oluşturur. Buna küçük anlatı izlenceleri denebilir. Anlatının geneli gözlemlendiğinde ise bir başlangıç ve bir de bitiş durumundan söz edilebilir. Başlangıçtan bitişe kadar yaşanan bu temel dönüşüme temel anlatı izlencesi denir. Anlatı izlencelerinin bileşimi, anlatıyı doğurur. Bir anlatı, anlatı izlenceleriyle var olur. Göstergebilim, işte bu anlatıların dönüşüm süreçlerini de inceler. Bu incelemesini anlatısal yapı çözümlemesiyle gerçekleştirir.

Anlatısal yapı çözümlemesinin öncülerinden Vladimir Propp, *Masalın Biçimbilimi*'nde (2018) ele aldığı yüz olağanüstü Rus masalını işlevsel ve yapısal yönden incelemiştir. Bu incelemesine göre anlatı kişilerinin, kimlikleri birbirinden ayrı olsa bile temelde benzer işlevleri[2] yerine getirdiğini; işlevlerin kimlikler kadar birbirinden farklı olmadığını keşfetmiştir. Sonuçta masallardan devinimle otuz bir işlev ve yedi eylem alanı[3] bulan Propp'un 1928 yılındaki bu çalışması, göstergebilimin kurucusu olarak kabul edilen Greimas'ın çalışmalarını da etkiler. Greimas (1983), Propp'un sunduğu işlevleri ve eylem alanlarını ödünçleyerek

[2] "İşlev sözcüğünden, bir kişinin eylemini, olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlanmış eylemini anlıyoruz." (Propp, 2018: 24)
[3] E. M. Meletinski'ye göre *eylem alanı*, işlevlerin rollere göre dağılımıdır. Bu roller; hasım (saldırgan), bağışçı, yardımcı, prenses ya da babası, gönderen, kahraman, düzmece kahramandır. (Propp, 2018: 181).

göstergebilime uyarlar. Böylece göstergebilimin anlatısal yapıları çözümleyeceği yeni teknikleri oluşur.

Anlatısal yapı çözümlemesi, üç teknikle çözümlenebilir. Bunlardan ilki eyleyenler modelidir. Anlatı kişilerinin işlevsel bir adı olan eyleyenler, göstergebilimsel çözümlemelerde altı tanedir: gönderen (İng. *sender*), özne (İng. *subject*), nesne (İng. *object*), gönderilen (İng. *receiver*), yardımeden ve karşıgelendir. Eyleyenlerin kendi aralarındaki ilişki, bir model sunar. Bu model aşağıdaki çizelgede görülebilir:

Gönderen			Gönderilen
	Özne	Nesne	
Yardımeden			Karşıgelen

1. Çizelge: *Dörtgen Biçiminde Sunulan Eyleyenler Modeli* (Hébert, 2020: 82)

Modele göre eyleyenlerin ilişki ağı, bir anlatı dilbilgisi sunar. Küçük ya da temel anlatı izlenceleri, bir bakıma bu modele göre okunabilir. Gönderen, öznenin nesnesiyle olan ilişkisini (bağlaşım ya da ayrışım) değiştirmek ya da aynı biçimde sürdürmek için özneyle bir anlaşma/sözleşme yapar. Özne, bu sözleşme uyarınca bir arayışa (İng. *quest*) çıkar. Arayışı süresince özneye yardımedenler veya karşıgelenler olabilir. Süreç, başarıyla ya da başarısızlıkla tamamlanabilir. Diğer yandan arayış, bir noktada kesilip tamamlanmayabilir. Eyleyenler modeli, bu süreci eyleyenler bağlamında inceleyen bir anlatısal yapı çözümlemesi tekniğidir.

Anlatısal yapıları çözümleme kullanılan bir diğer teknik anlatı izlencesidir. Anlatı izlencesi; eyleyenlerden devinimle anlatıları formülleştirmeye, şematize etmeye çalışır. Öznenin nesneyle olan ilişkisinden başlayarak bu değişimi anlatı boyunca formülleştirerek izlemeye çalışır. Anlatı izlencesi, bir matematik disiplini gibi anlatıyı sözel boyuttan simgesel boyuta taşır. Buradaki amaç, soyut bir dilbilgisel yapı elde ederek anlatının taslağını ortaya koymaktır[4].

Anlatısal yapıları çözümlemede kullanılan, öznenin durum ve yapım sürecini daha ayrıntılı sunan teknik ise kuralsal anlatı şemasıdır. Kuralsal anlatı şeması, daha çok eyleyenler modelinin üzerinde yapılanmış bir çözümleme aracıdır. Bu şemaya göre bir anlatı izlencesinin dört aşaması vardır. Bu aşamalar sırasıyla eyletim (İng. *manipulation*), edinim (İng. *competence*), edim (İng. *performance*) ve yaptırımdır (İng. *sanction*). Eyleyenler bağlamında bu şema şöyle açımlanabilir: Özne, gönderenle bir sözleşme yapar. Bu sözleşme uyarınca gönderen, özneyi arayışa sokmak ister. Arayışın konusu, öznenin nesnesiyle olan ilişkisidir. Bu ilişki, iki türlü olabilir: Özne ya nesnesine sahiptir (bağlaşım) ya da sahip değildir (ayrışım). Gönderen, öznenin nesnesiyle olan ilişkisinde bir değişim isteyebilir ya da ilişkinin bozulmadan korunmasını isteyebilir. Bu istendik ilişkinin özne tarafından yerine getirilmesi için göstergebilimsel kiplikler devreye girer. Kipliklerin ilk kez öne çıktığı aşama, öznenin göndereniyle sözleşme yaptığı aşamadır. Bu aşamaya "eyletim" denir. Gönderen; arayışın başlayabilmesi için özneyi ikna edebilir, inandırabilir ya da zorlayabilir. Özne ise gönderenin talebini isteyerek ya da zorunlu olarak kabul edebilir. Bu olasılıklı durumlarda şu iki kiplik

[4] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Hébert, 2020: 93-105)

ortaya çıkar: /istemek/ ve/veya /zorunda olmak/. Özne, bu iki kiplikten birini ya da ikisini birden üstlenerek arayışına başlayabilir.

Kuralsal anlatı şemasına göre göndereniyle sözleşme yapan özne; /istemek/, /zorunda olmak/ kipliklerinden biri ya da ikisini birden üstlenerek arayışa çıkar. Ancak arayışını sürdürmeden önce kendi kipliklerini de denetimden geçirmelidir. Bu denetim aşamasına edinim denir. Özne, bu arayışı nasıl başaracağını biliyor mu, bu arayışa çıkacak yeterlilikte mi? Bu iki soru, öznenin diğer iki kipliğiyle ilişkilidir. Arayışı nasıl başaracağını bilmesi /bilmek/ ve arayışı yapabilecek yeterlilikte olması ise /-ebilmek/ kipliğidir. Özne, /bilmek/ ve /-ebilmek/ kipliklerine sahipse edinim aşamasını sonlandırarak edimine başlar ve edimini gerçekleştirir. Büyük olasılıkla kendisine verilen görevi başarıyla yerine getirerek yaptırım aşamasında anlatı izlencesini sonlandırır. Arayışını başarıyla bitiren özne, yaptırım aşamasında ödüllendirilirken başarısız olan özne ise cezalandırılır.

3. KİPLİK ALGORİTMASI

Göstergebilimin dizgeleştirdiği kiplikler, özünde bir algoritma oluşturmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla bu algoritma, bir çizelge biçiminde dizgesel olarak herhangi bir yerde sunulmuş değildir. Ancak biz, herhangi bir ekleme yapmaksınızın göstergebilimin uzlaşım kazanmış ilkelerinden devinimle aşağıdaki çizelgeyi oluşturuyoruz. Oluşturduğumuz kiplik algoritmasına göre bir anlatı izlencesinin ya da arayışın başarıyla sonuçlandırılması için özne, en az üç kipliğe sahip olmalıdır: /istemek/ ya da /zorunda olmak/tan en az biri ve /bilmek/, /-ebilmek/. /istemek/ ve /zorunda olmak/tan kesinlikle biri olmalıdır ancak ikisinin de aynı anda var olduğu durumlardan da söz edilebilir.

Özne, bu kiplikler aracılığıyla eylemini başarıyla tamamlayabilir ya da bu kipliklere sahip olamadığı için eylemini başarıyla tamamlayamaz. Aşağıdaki çizelgede de görüleceği üzere bir, dört ve beşinci durumlarda öznenin başarılı olduğu görülürken diğer durumlarda öznenin başarısızlığı dikkatleri çekecektir. Diyebiliriz ki dört kiplikten en az üçüne sahip bir öznenin arayışında başarılı olma olasılığı vardır. Bu eksiklik, yalnızca /istemek/ veya /zorunda olmak/ kipliklerinde olmalıdır. Başarılı olabilmek için kaçınılmaz bir biçimde /bilmek/ ve /-ebilmek/ kipliklerinin ikisi aynı anda bulunmalıdır. Özne, iki ya da ikiden az kipliğe sahipse ya da hiç sahip değilse bu algoritmaya göre büyük olasılıkla başarısız olacaktır:

	/yi/ - /oi/	**/yz/ - /oz/**	**/yb/ - /ob/**	**/y/ - /o/**	**Sonuç**
1. Durum	+	+	+	+	başarılı
2. Durum	+	+	+	-	başarısız
3. Durum	+	+	-	+	başarısız
4. Durum	+	-	+	+	başarılı
5. Durum	-	+	+	+	başarılı
6. Durum	-	-	+	+	başarısız
7. Durum	-	+	-	+	başarısız
8. Durum	-	+	+	-	başarısız
9. Durum	+	-	-	+	başarısız
10. Durum	+	-	+	-	başarısız

11. Durum	+	+	-	-	başarısız
12. Durum	-	-	-	+	başarısız
13. Durum	-	-	+	-	başarısız
14. Durum	-	+	-	-	başarısız
15. Durum	+	-	-	-	başarısız
16. Durum	-	-	-	-	başarısız

İkinci Çizelge: *Kiplik Algoritması*

Göstergebilimin üzerinde uzlaştığını çıkarımladığımız bu algoritmaya katılmamız olası değildir. Öznenin kiplikleri yeterli görünmesine karşın bir anlatı izlencesi olumsuzlukla, bir arayış başarısızlıkla sonuçlanabilir. Özne; gerekli kipliklerle donanabilir, donanamayabilir; bu yeterlilikle edimini gerçekleştirebilir ya da gerçekleştiremeyebilir. Unutulmamalıdır ki bir anlatıda yardımedenin ve karşıgelenin de etkisi vardır. Yardımeden, öznenin nesnesiyle istendik ilişki kurması için özneye yardımcı olan; karşıgelen ise öznenin nesnesiyle istendik ilişkiyi kurmaması için yoluna engel olarak çıkan kişi ya da şeylerdir. Karşıgelen bir kişiyse buna "karşıözne" de denir. Karşıöznenin, anlatıda bir görevi ve kendisince bir anlatı izlencesi olabilir. Özne, gerekli kiplikleri kendisince sağlamıştır ve bu, öznenin kendi değerlendirmesine göre yeterli görünebilir. Ancak karşıözne göz önünde bulundurulduğunda bu kiplikler, yetersiz kalabilir ve bu yetersizlik de özneyi başarısızlığa götürebilir. Tam tersi bir biçimde ise öznenin gerekli kiplikleri olmadığı için başarısız olması beklenirken özne, güçlü bir yardımedenle o edimini başarıyla sonuçlandırabilir. Pek çok değişkenin ve olasılığın olduğu bu karmaşık konuyu konumuz gereği rastlantısal durum bağlamında ele alacağız.

4. RASTLANTISAL DURUMLARIN ETKİSİ

Bir anlatı izlencesinin nasıl sonuçlanacağını bu denli matematikselleştirmenin doğru olmadığını düşünüyoruz. İnsan, sayısız değişkenin var olduğu bir evrende yaşamaktadır. Her an her şey, bir durum ya da dönüşümü etkileyerek o şeyin gidişatını değiştirebilir. Bu değişkenlerden biri şans, tesadüf gibi rastlantısal durumlardır. Mantıkla açıklanamayan birtakım rastlantısal olayların nedeni durumundaki şans (Akalın, 2011: 2202) ve rastlantı, rast geliş anlamlarındaki tesadüf (Akalın, 2011: 2335); yaşamın normal akışında hesaba katılmaz. Çünkü bu sözlükbirimlerin düzanlamıyla sundukları anlamdan devinimle "öngörememezlik" durumuyla karşı karşıya kaldığımız söylenebilir. Gerçekten de insanlar, günlük yaşamlarında herhangi bir edimde bulunurken rastlantısal durumları göz ardı ederler. Aksi olası değildir çünkü bu tür plansız durumlar önceden bilinemez, görülemez.

Gerek günlük yaşam gerekse kurgusal yapılardaki insan devinimlerini formülleştirirken kipliklerden yararlanan göstergebilim; öznenin bu sürecini kiplikler, anlatı izlencesi ya da eyleyenler modeliyle açıklamaya çalışsa da sözünü ettiğimiz rastlantısal durumları göz önünde bulundurmadığını fark ettik. Bu boşluğu görmeyen ve/veya kabul etmeyen göstergebilim, tüm devinimsel süreçleri kipliklerle eksiksiz bir biçimde çözümleyebildiğini savunur. Ancak masallarda geçen talih kuşu motifini açıklamakta kiplikler yetersiz kalır. Yoksul olan ve günün birinde varsıl olma düşleri kuran bir insanın, şans eseri başına talih kuşunun konmasıyla ülkesine hükümdar olması; kiplikler bağlamında nasıl çözümlenebilir? Bu kişi, yoksulluktan kurtulmak ister (/oi/). Yoksulluktan kurtulmak zorunda olabilir ya da olmayabilir (/o-z/) çünkü

bu durumda da yaşamını bir biçimde sürdürmektedir, yoksulluktan nasıl kurtulacağını bilir (/ob/), en azından parası olursa yoksulluğunun sona ereceğini anlar ancak yoksulluktan kurtulamaz (/-o/). Görüldüğü üzere dört kipsel durumdan yalnızca iki tanesine sahip özne, göstergebilimin algoritmasına göre başarısız olacaktır:

	/yi/ - /oi/	**/yz/ - /oz/**	**/yb/ - /ob/**	**/y/ - /o/**	**Sonuç**
10. Durum	+	-	+	-	başarısız

Üçüncü Çizelge: *Kiplik Algoritması (10. Durum)*

Bu noktada göstergebilimin, şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumları gözden kaçırdığı düşüncesindeyiz. Söz konusu kipliklerin eyleyenler modeliyle bir bağı vardır. Driss Ablalı'nın belirttiği üzere /istemek/ kipliği özne/nesne ekseninde, /zorunda olmak/ ve /bilmek/ kiplikleri gönderen/gönderilen ekseninde, /muktedir olmak/ (/-ebilmek/) kipliği ise yardımcı/engelleyici ekseninde varlık bulur (Aktaran Günay, 2018: 190). Öyleyse Günay'ın /muktedir olmak/ dediği, bizimse /-ebilmek/ olarak karşıladığımız /being-able/ kipliği, başka bir deyişle yeterlilik kipliği, eyleyenler modelindeki yardımeden/karşıgelen ilişkisine bağıntılıdır.

Şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumların, yeterlilik (/-ebilmek/) kipliğini etkilediği söylenebilir. Bu durumda yoksul kişinin, başına talih kuşunun konması sonucu önce hükümdar ve ardından varsıl olması; kipliklerin yanı sıra eyleyenler modeliyle de ilişkilidir. Özne, gerekli kipliklere sahip değildir. Ondan başarısız olması ve bu başarısızlığı sürdürmesi beklense de rastlantısal bir durumun oldukça güçlü eyleyensel (yardımeden) katkısıyla kiplik algoritmasını ve onun doğal sonucunu aşarak beklentilerin tersine bir başarıya ulaştığı görülür. Bunun tam aksi de olabilir. Hükümdar olmak için tüm kiplikleri taşıyan bir hükümdar adayı, şansının yaver gitmemesi sonucu hükümdar olamayabilir. Diyebiliriz ki şans ve tesadüf iyiyse yardımeden, kötüyse karşıgelendir. Bu durumda şans ve tesadüf gibi durumlar, anlatıya katkılarına göre birer eyleyendir ve yeterlilik kipliğini olumlu (/y/, /o/) ya da olumsuz yönde etkiler (/-y/, /-o/).

5. UYGULAMA

Bütüncemizi üç anlatıdan oluşturduk: Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* (2018), Cüneyt Tanyeri'nin *Elveda Sevdam* (2019) ve Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* (2000) anlatıları üzerinde çalışacağız. Bu anlatılardaki rastlantısal durumların kiplikler bağlamındaki etkilerini uygulamalı olarak göstermeyi amaçlıyoruz. Bildirinin sınırlarını aşmamak için inceleme nesnemizi oldukça sınırlı bir biçimde sunmaya çalışacağız.

5.1. *Aylaklar* Anlatısında Rastlantısal Durumların Etkisi

Melih Cevdet Anday'ın yazdığı *Aylaklar* (2018) anlatısı, Şükrü Paşa Konağı'ndan apartman dairesine taşınmak zorunda kalan bir ev halkının aylaklık nedeniyle maddi ve manevi çöküş durumlarını anlatır. Yoksulluk içinde yaşayan ve hatta kendine ait kalacak bir yeri olmayan Dündar Bey, gençlik yıllarından tanıdığı Davut Bey'le yıllar sonra Babıâli'de karşılaşması sonucunda Davut Bey'in konağında sessiz sedasız yaşamaya başlar. Temel gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalan Dündar Bey, konağa taşınarak bu sorunlarını çözmüş olur:

İşte Dündar Bey'in Erenköy'deki konağa gelmesi bu günlere rastlar. Babıâli'de karşılaşmışlar ve birbirlerine sarılmışlardı. Davut Bey belki ilk olarak ağlamıştı. (...)

Dündar Bey, "İyi, tanıyabildin beni," demişti, "bak saçlarım bembeyaz oldu. Çöktüm, yaşlandım. Ama ruhum on dokuz yaşındaki gibi. (...)" (2018: 39)

Dündar Bey yoksul, temel gereksinimlerini karşılayamayacak durumdadır. Bu durum, kiplikler bağlamında şu biçimde incelenebilir: Özne, temel gereksinimlerini karşılamak ister (/yi/), karşılamak zorundadır (/yz/), nasıl karşılayacağını da bilir (/yb/) ancak karşılayamaz (/-y/). Bu kipsel durum, kiplik algoritmasında ikinci duruma işaret etmektedir:

	/yi/ - /oi/	**/yz/ - /oz/**	**/yb/ - /ob/**	**/y/ - /o/**	**Sonuç**
2. Durum	+	+	+	-	başarısız

Dördüncü Çizelge: *Kiplik Algoritması (5. Durum)*

Özne, sonuç olarak /yapabilmek/ kipliğinden yoksundur ancak görüyoruz ki Dündar Bey, temel gereksinimlerini karşılama konusunda başarılıdır. Bu durumun nedeni ise her ne kadar Davut Bey ve Davut Bey'in eşi Leman Hanım olsa da öznenin, Davut Bey'le olan karşılaşması; tam anlamıyla şans ve tesadüftür. Dolayısıyla bu karşılaşma olmasaydı Dündar Bey, başarısız olacaktı ya da başarısız olmaya devam edecekti, denebilir. Kiplikler, Dündar Bey'in başarılı olmasını açıklamakta yetersiz kalır. Bu durumda eyleyenler modeline başvurulmalı ve öznenin nasıl başarılı olduğu, bu model üzerinde değerlendirilmelidir:

<table>
<tr><td>Gönderen
"id"</td><td colspan="2"></td><td>Gönderilen
Dündar Bey</td></tr>
<tr><td></td><td>Özne
Dündar Bey</td><td>Nesne
temel gereksinimleri karşılamak (yemek, içmek, barınmak…)</td><td></td></tr>
<tr><td>Yardımeden
Davut Bey
rastlantısal durum</td><td colspan="2"></td><td>Karşıgelen
yoksulluk,
/-y/</td></tr>
</table>

Beşinci Çizelge: *Eyleyenler Modeli*

Yardımeden ve karşıgelen ekseninin (güç ekseni) öznenin yeterlilik kipliğiyle ilişkili olduğunu Driss Ablalı'yı (Aktaran Günay, 2018: 190) yeniden anımsatarak belirtmeliyiz.

5.2. *Elveda Sevdam* Anlatısında Rastlantısal Durumların Etkisi

Cüneyt Tanyeri'nin *Elveda Sevdam* (2019) anlatısı, üzerinde durduğumuz rastlantısal durumları örneklendirir. Padişah Mehmet Reşat'ın tahta çıkışının yıl dönümünde padişahın tahta çıkışını kutlamak ve Türk havacılığını tanıtmak için gösteri uçuşu yapan Teğmen Cezmi, *Albatros* adlı uçağıyla Kaz Dağı'nda kırıma uğrar ve bu kazadan sağ kurtulması tamamen bir rastlantıdır:

Albatros'un sağ kanadı bir ağacın tepesine çarpıp kopunca tayyare o yöne doğru savruldu. Sonra diğer kanat koptu. Pervanenin yere çarpmasıyla sürüklenmeye başlayan tayyare, küflü ve nemli toprağı yara yara

ağaçlar içinde kaybolurken bir yandan da demiri en sert noktasından kesermişçesine her yana binlerce kıvılcım saçıyordu. Ortalık nemli, ağaçlar ıslak olduğundan yangın çıkmadı. Tayyare bir ağaca çarpıp durduğunda Cezmi, başını önündeki göstergelerin bulunduğu panele çarpıp kendinden geçmişti çoktan. (2019: 140)

Teğmen Cezmi; her insan gibi ölmemek, kazadan sağ çıkmak ister ancak yapabileceği çok da bir şey yoktur. Çünkü havadayken ve uçak düşüşe geçmişken bir pilotun yapabilecekleri sınırlıdır. Kiplikler bağlamında bu durum ele alınırsa Cezmi, hayatta kalmak ister (/oi/), hayatta kalmak da zorundadır (/oz/) ancak bunu nasıl yapacağını bilemez (/o-b/) ve gerekli yeterlilikten yoksundur (/-o/). Görüldüğü üzere özne, dört kiplikten yalnızca ikisine sahiptir ve bu da kiplikler algoritmasında on birinci duruma denk gelir:

	/yi/ - /oi/	**/yz/ - /oz/**	**/yb/ - /ob/**	**/y/ - /o/**	**Sonuç**
11. Durum	+	+	-	-	başarısız

Altıncı Çizelge: *Kiplik Algoritması (11. Durum)*

Kipliklerin bize sunduğu sonuca göre Teğmen Cezmi'nin hayatta kalma mücadelesi, başarısızlıkla sonuçlanacak ve Cezmi şehit olacaktır. Ancak görüyoruz ki Cezmi, bu kazadan ciddi yaralar alsa da sağ olarak kurtulur. Dolayısıyla Cezmi'nin hayatta kalma izlencesi, başarıyla sonuçlanmıştır. Bu örnekte de görüldüğü üzere kipliklerin olayları ve durumları açıklaması yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik, ancak eyleyenler modeli üzerinde bir çözümlemeyle aşılabilir:

<table>
<tr><td>Gönderen
“id”</td><td colspan="2"></td><td>Gönderilen
Teğmen Cezmi</td></tr>
<tr><td></td><td>Özne
Teğmen Cezmi</td><td>Nesne
hayatta kalmak</td><td></td></tr>
<tr><td>Yardımeden
rastlantısal durum</td><td colspan="2"></td><td>Karşıgelen
motor sorunu,
/o-b/ ve /-o/</td></tr>
</table>

Yedinci Çizelge: *Eyleyenler Modeli*

Rastlantısal durumların güç ekseninde özneye olan katkısı, kipliklerden bile daha güçlüdür ve kipsel donanımında eksiklik olmasına karşın özneyi başarıya götürmeye yetmiştir.

5.3. *Robinson Crusoe* Anlatısında Rastlantısal Durumların Etkisi

Daniel Defoe'nun yazdığı *Robinson Crusoe* (2000) anlatısı, oldukça eski bir yapıttır. Robinson adlı anlatı kişisinin bir gemi kazası sonucu adaya düşmesi ve orada yirmi sekiz yıl boyunca yaşadıkları anlatılır. Robinson'un adaya düştüğü günün hemen ardından yaşadığı bir olay, rastlantısal durum kapsamında görülebilir:

Geminin yakınına gelince oraya nasıl çıkılacağını düşünmeye başladım. Çünkü içerdeki sular boşalınca gemi yükselmiş, küpeşte su düzeyinden çok yukarılara çıkmıştı. Uygun bir yer bulmak amacıyla geminin çevresinde yüzdüm. Hayır… Hiçbir yerden çıkılamazdı gemiye. Her yanı yüksekti.

Bir kez daha dolandım. İşte o zaman sevinçten bir çığlık attım. Çünkü geminin burnundan denize bir halat sallandığını görmüştüm. Hemen halata sarıldım, hızla tırmanmaya başladım. (…)

İlk olarak yemek odasına girdim. Peksimetleri görünce hemen ikişier üçer çiğnemeye başladım. Öylesine acıkmıştım. Peksimetleri bulmak benim için çok mutlu bir rastlantı olmuştu. (2000: 41-42)

Robinson'un temel gereksinimlerini ıssız bir adada karşılaması kolay değildir. Yiyecek gereksinimini ilk başta gemiden karşılayabilir. Ancak gemiye çıkması gerekir. Robinson, gemiye çıkmayı ister (/yi/), gemiye çıkmak zorundadır (/yz/), gemiye nasıl çıkacağını bilir (/yb/) ancak var olan koşullar altında bunu yapabilecek yeterlilikte değildir (/-y/). Robinson da bu yetersizliğe işaret eder: "*Hiçbir yerden çıkılamazdı gemiye. Her yanı yüksekti.*" (2000: 41). Kiplikler bağlamında Robinson'un gemiye çıkması ve yiyeceğine ulaşması olası görülmemektedir. Bu anlatı izlencesi, algoritmanın ikinci durumunu taşımaktadır:

	/yi/ - /oi/	**/yz/ - /oz/**	**/yb/ - /ob/**	**/y/ - /o/**	**Sonuç**
5. Durum	+	+	+	-	başarısız

Sekizinci Çizelge: *Kiplik Algoritması (5. Durum)*

Kipliklerin sunduğu durumun tersine görüyoruz ki Robinson, rastlantısal bir durum sayesinde gemiye çıkabilir ve yine bir rastlantı sonucu, gemide yiyecek bularak karnını doyurur. Öyleyse eyleyenler modelinin güç ekseninde yer alan yardımeden, özneye kipliklerin eksikliğini giderecek bir katkı sunar. Bu katkı, yeterlilik kipliğinin eksikliğini giderecek bir katkıdır:

Gönderen "id"			Gönderilen Robinson Crusoe
	Özne Robinson Crusoe	Nesne gemiye çıkmak	
Yardımeden **rastlantısal durum**			Karşıgelen geminin yüksek olması, /-y/

Dokuzuncu Çizelge: *Eyleyenler Modeli*

Özne, yardımeden durumundaki rastlantısal durum sonucu başarılı olarak kipliklerin öngörüsünü yanlışlamaktadır.

SONUÇ

Göstergebilim, anlatıları üç düzeyde çözümler. Anlatısal yapı çözümlemesi, bu çözümlemelerden biridir. Anlatısal yapı çözümlemesi, anlatıları daha çok işlevsel yönden ele alır. Bir anlatı; bu bağlamda eyleyenler modeline, anlatı izlencesine ve kuralsal anlatı şemasına göre çözümlenebilir. Çalışmamızın odağını oluşturan göstergebilimsel kiplikler, kuralsal anlatı şemasında karşımıza çıkar. Bu şemanın sunduğu ilkeye göre -bu ilkeler üzerinde uzlaşılmıştır- öznenin, bir edime başlaması ve bu edimi başarıyla sonuçlandırabilmesi için en az üç kipliğe sahip olması gerekir: /istemek/ ya da /zorunda olmak/ kipliklerinden en az biri ile /bilmek/ ve /-ebilmek/ kiplikleri, başarılı olmak isteyen bir öznede bulunmalıdır. Ancak biz; bu dizgenin eksik olduğu, şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumların anlatıya etkisinin görmezden gelindiği

düşüncesindeyiz. Bu düşünce ve gözlemlerimizden devinimle rastlantısal durumların, uygulamalı olarak anlatılara etkisini araştırdık.

Araştırmamızın sonucuna göre anlatının bağlamını, olay örgüsünü, kendi iç değişkenlerini, devinimlerini vb. durumları kavramaksızın uygulamaya konan göstergebilimsel kiplikler, doğru sonuç vermeyebilir. Burada bağlamın çok önemli olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Kiplikler, bağlamı göz önünde bulundurmaksızın bir çözümleme dizgesi önerir. Ancak bu yönlü kiplik dizgesinin eksik ya da yanlış olduğu durumlar vardır ve bu durumlar, çeşitli anlatılar üzerinde uygulamalı olarak çalışmamızda gösterilmiştir. Göstergebilimsel kiplik çözümlemesinin kaçınılmaz bir biçimde eyleyenler modeliyle desteklenmesi ve bu kiplik dizgesinin yeniden oluşturulması gerekir. Bu yenidendüzenleme sürecinde şans ve tesadüf gibi rastlantısal durumlar dikkate alınmalı, kiplik algoritması gözden geçirilmelidir.

Diyebiliriz ki göstergebilimsel kiplikler, öznenin başarıya ulaşıp ulaşamamasını açıklama konusunda bilimsel ve doğru sonuçlar vermemektedir. Öznenin kiplikleri eksik olsa bile şans ve tesadüf, çok güçlü bir yardımeden olarak anlatı izlencesini başarıyla sonuçlandırabilir ya da tam tersi bir biçimde kiplikler tam olsa bile şans ve tesadüf, çok güçlü bir karşıgelen olarak anlatı izlencesini başarısızlıkla sonuçlandırabilir. Yeniden düzenlenecek göstergebilimsel kiplik dizgesi, rastlantısal durumların yeterlilik kipliğini etkilediği gerçeğinden devinimle bir kez daha yapılandırılmalıdır.

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük* (11 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anday, M. C. (2018). *Aylaklar.* İstanbul: Everest Yayınları.

Bertrand, D. (2000). *Précis de Sémiotique Littéraire.* Paris: Nathan.

Defoe, D. (2000). *Robinson Crusoe.* İstanbul: Bilgi Yayınları.

Greimas, A. (1983). *Structural Semantics.* (D. McDowell, R. Schleifer, & A. Velie, Çev.) Lincoln: University of Nebraska Press.

Greimas, A. J. (1987). *On Meaning: Selected Writings in Semiotic Theory.* (P. J. Collins, Çev.) Minneapolis: University of Minnesota Press.

Greimas, A. J. (1988). *Maupassant, The Semiotics of Text, Practical Exercices.* (P. Perron, Çev.) Amsterdam/Philadelphia: Jonh Benjamins Publishing Company.

Greimas, A. J., & Courtés, J. (1982). *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary.* (L. Crist, D. Patte, J. Lee, E. McMahon II, G. Phillips, & M. Rengstorf, Çev.) Bloomington: Indiana University Press.

Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları.* İstanbul: Multilingual Yayınları.

Günay, V. D. (2018). *Bir Yazınsal Göstergebilim Okuması Kuyucaklı Yusuf.* İstanbul: Papatya Yayınları.

Hébert, L. (2020). *An Introduction to Applied Semiotics, Tools for Text and Image Analysis.* (J. Tabler, Çev.) New York: Routledge.

Propp, V. (2018). *Masalın Biçimbilimi.* (M. Rifat, & S. Rifat , Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanyeri, C. (2019). *Elveda Sevdam.* İstanbul: Platform Kültür Sanat Yayınları.

Uçan, H. (2016). *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Uzdu Yıldız, F. (2011). Göstergebilim Kiplikleri Açısından Anlatı Kişilerinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, T. (2019). *Anlatı Yerlemleri, Kişi/Süre/Uzam.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

NİYÂZÎ'NİN MANSÛR-NÂMESİ'NDE ÂYET VE HADİS İKTİBASLARI

VERSE AND HADITH QUOTATIONS IN NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME

Zekiye Selcen GÜNAYDIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

ORCİD No: 0000-0003-2745-8807

ÖZET

Klasik şiir kaynağını yaşamdan ve toplumdan alarak şekillenen bir edebiyattır. Divan edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri temelde dinî kültüre yer vermesidir. Bu sebeple, dini ilimler, İslâm tarihi, peygamber kıssaları, mucizeler ve kerametler gibi Kur'ân-ı Kerîm, âyetler ve hadis-i şerifler de şairlerin çeşitli sebeplerle yaralandıkları ilham kaynaklarındandır. Klasik şiirin dini kaynakları arasında yer alan Kur'ân ve hadis-i şerifler pek çok eserde şairler tarafından lafzen veya manen iktibas yoluyla kullanılmıştır. Çalışmada Niyâzî'in Mansûr-nâme adlı eseri, âyet ve hadis iktibasları yönünden incelenecektir. Niyâzî'in 15. yüzyılda yazmış olduğu bu eser, Anadolu sahasında yazılan ilk Mansûr-nâme olması sebebiyle Klasik Edebiyat açısından önemli kaynaklardan biridir. Eserde müellif Mansûr'un öğretisine bağlı kalarak dönemin sosyal, siyasi, dini yönlerine de dikkat çekmiştir. Hallâc-ı Mansûr divan şiirinde tasavvuf anlayışı, kerâmetleri, ölümü gibi sansasyonel ve insani yönleriyle sıkça bahsi anılan alimlerden biridir. Hallâc-ı Mansûr, 858'de İran'da doğmuş, 922'de Bağdat'ta ölmüştür. Şöhretine vesile olan "Ene'l-Hak" yani "Ben Allah'ım" sözüyle bazı kesimler tarafından küfürbaz bazı kesimler tarafından ise Allah dostu olarak görülmüştür. Tasavvufi düşünceyle yazılmış bu menâkıbnâmede tespit edilen manen veya lafzen kullanılan âyet ve hadis iktibasları, çalışmada genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hallâc-ı Mansûr, Mansûr-nâme, Âyet, Hadis, İktibas.

ABSTRACT

Classical poetry is a literature shaped by taking its source from life and society. One of the most distinctive features of Divan literature is that it basically includes religious culture. For this reason, the Qur'an, verses and hadiths, such as religious sciences, Islamic history, stories of the prophets, and miracles, are also sources of inspiration for poets for various reasons. The Qur'an and hadith-i sharifs, which are among the religious sources of classical poetry, have been used by poets in many works, either verbally or literally. In this study, Niyâzî's Mansûr-nâme will be examined in terms of verse and hadith quotations. This work, written by Niyâzî in the 15th

century, is one of the important sources for Classical Literature, as it is the first Mansûr-nâme written in the Anatolian field. In the work, the author also drew attention to the social, political and religious aspects of the period by adhering to Mansur's teaching. Hallâc-ı Mansûr is one of the scholars who are frequently mentioned in divan poetry for his sensational and human aspects such as his understanding of mysticism, miracles and death. Hallâc-ı Mansûr was born in Iran in 858 and died in Baghdad in 922. With the phrase "Ene'l-Hak", that is, "I am Allah", which made him famous, he was seen as abusive by some segments and as a friend of Allah by some segments. The verse and hadith quotations, which are used spiritually or literally, will be evaluated in this study, which is determined in this menâkıbname written with mystical thought.

Keywords: Hallâc-ı Mansûr, Mansûr-nâme, Verse, Hadith, Quotation.

GİRİŞ

Divan edebiyatı, Türk edebiyatının gelişimi içerisinde estetik usullerini Arap, Fars ve Türk kültüründen alarak şekillenen bir edebiyat geleneğidir. Bu gelenek 13. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar özellikle Osmanlı sahasında etkisini ve gelişimini sürdürmüştür. Yaşadığı toplumun bir ferdi olan klasik şairler, yaşamdan ve içinde bulunduğu kültür dairesinden etkilenmiş, bu olguları kendi hayal dünyalarıyla harmanlayarak şiirde işlemişlerdir. Yaşamdan alınan kaynaklarla eserlerini beslenmiş ve zenginleştirmişlerdir. Bu kaynakları “Dinî ilimler, Tarih, Mitoloji ve Efsane, Çağın İlimleri, Sosyal Hayat” başlıkları altında toplayabilmek mümkündür.

20. yüzyılın başlarında “yeni” bir edebiyat geleneği kurma ve “eski” edebiyat geleneğini yıkma gayesi taşıyan eleştirilerin aksine, divan edebiyatı toplumdan kopuk ve yüksek zümreye hitap eden bir edebiyat değildir. Bu düşünceyi ispat etmek için günümüzde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu incelemenin yapılmasının nedeni bahsi geçen çalışmalara destek vererek kadim olan divan edebiyatı geleneğinin içinde bulunduğu topluma ve kültür dairesine ne kadar yakın olduğunu bir kez daha kanıtlama çabasıdır.

İslâm dinini kabul eden tüm milletlerde olduğu gibi Türk milletinde de yeni bir inanç ve kültür akışı oluşmuştur. Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin toplanmasından sonra bu âyetleri izah eden tefsir ilmi, hadis-i şerifler, Kur’ân ve hadislere istinat edilerek dünyevî ahkâmı açıklayan fıkıh ilmi, din meselelerinin münakaşası ile ortaya çıkan kelâm ilmi ve iman sahasında hidayete erişilecek yolu

gösteren tasavvufî felsefe sistemi doğmuştur (Levend, 1984, 8). Bu dini benimseyen Türk toplumu yaşamın her alanında olduğu gibi edebiyatını da bu yeni dinle harmanlamıştır.

Her türlü inancımızı ve yaşayışımızı bünyesinde bulunduran Eski Türk Edebiyatı'nın en belirgin ve umumi özelliği temelinde dinî kültüre yer vermesi olup, temel kaynaklarının başı İslâmî kaynaklardır. Bu sebeple, dini ilimler, İslâm tarihi, peygamber kıssaları, mucizeler ve kerametler gibi Kur'ân-ı Kerîm, âyetler ve hadis-i şerifler de şâirlerin çeşitli vesilelerle istifade ettikleri birer hazine ve ilham kaynağı olmuştur (Ekmekçi, 2017, 256).

Kur'ân-ı Kerim; Hz. Allah'ın kullarına emir ve yasaklarını tebliğ etmek üzere resulü, Hz. Muhammed (sav.)'e gönderdiği bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerim divan şiirinin önemli kaynaklarından biridir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, divan şiirine şekil, muhteva, belagat, hatta bazı türlerin çıkmasına kadar birçok yönüyle kaynaklık etmiştir. Bu yönüyle şairlerin ilham aldıkları temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'e divan şiirinde lafzi yönden ve mana yönünden rastlamak mümkündür (Ağızkara, 2016, 13) .

Hz. Peygamber, kendisine ilâhî vahiyle bildirilen Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmiş; aynı zamanda bütün fiil ve sözleriyle Müslümanlara her alanda ışık tutmuş, örnek olmuştur (Yeniterzi, 1993, 142). Bu sebeple doğrudan Yüce Peygamber'e nispet edilen söz ve fillere bir terim olarak "hadîs" denilmiş, bizzat Hz. Peygamber hadîs kelimesini kullanarak, bu sözün ıstılâh olarak kabul edilmesi prensibini ortaya koymuştur (Kandemir, 1986, 1-3).

Âyetler bazen Arapça asıllarıyla tamamen veya kısmen, bazen de tercüme ve mana yönünden telmih suretiyle kullanılırlar. Tevhid, münâcaat, na't başta olmak üzere özellikle dinî muhtevalı şiirlerde ve mutasavvıf şairlerin divanlarında âyet ve hadislere aynen veya meâlen yer verilir (Ekmekçi, 2017, 256). Lügatlerde ateş yakmak için kor almayı ifade eden "iktibas"; terim olarak şiir ya da düz yazıda bir âyet-i kerimenin veya hadis-i şerifin tamamının veya bazı kelimelerinin alıntılanmasıdır. Şiirde iktibas edilen kelimelerin vezin veya kafiye zarureti dolayısıyla yer değiştirmesine, bazı kelimelerin alınmamasına müsamaha ile bakılmıştır. Çünkü iktibasta asıl gaye sözü güzelleştirme ve anlamı pekiştirmedir (Saraç, 2006, 274). Başkasına ait bir sözün tamamı alınmışsa buna "tam iktibas" denir. Bu tür iktibas, "doğrudan iktibas" diye de

adlandırılır. Başkasına ait sözün bir parçası alınmışsa buna "yarım iktibas" denir (Pala, 2015, 228-229). Âyet ve hadislerin lafzı yerine anlamının alınmasına ise "mealen iktibas" adı verilir. (Keleş, 2013, 6)

Eserlerini güzelleştirmek ve özel kılmak için pek çok söz sanatından faydalanan şairler; tasavvuf konulu şiirlerinde sözlerini delillendirmek, okuyucuya bilgi vermek ve nasihat etmek için iktibas sanatını sıkça kullanmışlardır. İktibas sanatı sadece dini ve tasavvufi eserlerde değil aşk ve sevda konulu gazel ve mesnevilerde de sıkça okuyucunun edebi zevkine hitap etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Niyâzî'nin 15. yüzyılda yazmış olduğu Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâme'si yukarıda bahsi geçen bu İslam kültürünü kaynak edinilerek yazılmış eserlerden biridir. Metin Anadolu sahasında yazılmış ilk Mansûr-nâme örneği sayılmaktadır, bu sebeple incelenmesi oldukça önemlidir. Eserde Mansûr'un başından geçenler, dini görüşü ve şaire göre okuyucuyu Allah'a kavuşturacak düşünce sistemi anlatılmıştır. Eseri Mustafa Tatçı[1] günümüz Türkçesine çevirmiş ve yayınlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nin iyi bir örneği olan metinin asıl amacı kulun Allah'a ulaşma yolculuğuyla ilgili okuyucusuna nasihat vermektir. Bu sebeple edebi bir kaygı gütmeyen müellif düşüncelerini sade ve açık bir dille ifade etmiştir. Bu eserde geçen ayet ve hadis iktibasları aşağıda genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.Niyâzî 'nin Mansûr-nâmesi'nde Geçen Âyet ve Hadis İktibasları

1.1. Âyetler

1.1.1. İnsan Sûresi:

İnsan Sûresi 21. Âyet

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ
وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

[1] Bk. Tatçı, Mustafa (1997). İslam Klasikleri Mansûr-nâme, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

"Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir."[2]

B.402 Hem ***sekâhum rabbühüm*** hamrın içe

Lâ-cerem ol baş u cânından geçe[3]

"Sekâhum rabbühüm" ifadesi *"*(Rableri) onlara içecek verir." manasına gelmektedir. "Şüphesiz canından ve başından vazgeçenlere, Rableri temiz içki içirecektir." diyen Niyâzî, canından ve başından yani dünyadan elini eteğini çekip, kendini Allah yoluna vakfedenlere Kur'ân'da vaat edilen cennet nimetlerinin verileceğini ifade etmektedir. Şarap İslam dininin haram kıldığı unsurlardan biridir. Fakat cennette şarap haram değildir. Aslında şaraptan kasıt cennetin sonuz nimetleridir. Aşık, ilahi aşk şarabını içip bekâbilah makamına ulaşacaktır ve Allah'la bir olacaktır. Kişinin Allah'la bir olması için dünyevi zevklerinden arınıp nefsini terbiye etmesi gerekir. Dünyada canından ve başından vazgeçenler ileride Allah'ın sonsuz ikramlarına vasıl olacaktır. Şair beyitinde bu durumu hatırlatmak istemiş, bu sebeple de İnsan Sûresi 21. âyete lafzen iktibas yapmıştır.

1.1.2. Kâf Sûresi, Vâkıa Sûresi:

Kâf Sûresi 16. Âyet

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهٗۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ

"Ant olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız."

Vâkıa Sûresi 85. Âyet

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُوْنَ

"Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz."

B.407 ***Nahnü akrab*** didi Hayy-ı Lem-Yezel

Sende niçün olmadı bu 'ukde hal

[2] Âyetlerin meâlleri Yazır, M. Hamdi (2008) Hak Dîni Kur'ân Dili. İstanbul: Huzur Yayınları'ndan alınmıştır.
[3] Beyitler Mustafa Tatçı'nın Mansûr-nâme adlı eserindeki sıra ile aynı şekilde verilmiştir. Bk. sf. 103-240.

Vâkıa Sûresi 85. âyet ve *Kâf sûresi 16. âyet*te geçen "*Nahnü akrab"* "Biz yakınız" lafzı âyetin Niyâzî tarafından iktibas edilen kısmıdır. Cenab-ı Hakk'ın yarattığı insanın kalplerinde geçen duygularını bile bildiğini anlatan bu âyette; aynı zamanda Allah Sübhânehu'nun ilminin mükemmel oluşuna işaret bulunmaktadır. Nitekim âyette geçen verîd; içinden kanın geçtiği bedenin her bir parçasına ulaşan damardır (Râzî, 2008, 20/279). Vücuttaki etin damarı örtmesi mümkün olduğu halde Cenab-ı Allah'ın ilmini hiçbir şey kapatamaz, ilminin sonsuz oluşu ile insana şah damarından daha da yakındır. İşte insan; yaratılan aciz varlık, âlemlerin Rabbi tarafından böylece taçlandırılmış, Yaratan ile gerçek kul olanların hissedebileceği bir bağ kurulmuştur (N. Çopur, 2016, 718).

Hallâc-ı Mansûr zindandayken, onu davasından dönmesi hususunda ikna etmesi için Şeyh Cüneyd Mansûr'un yanına gönderilmiştir. Mansûr Cüneyd'e "Sonuz olan Allah biz yakınız dedi. Sende bu zor hal niçin olmadı?" demiştir. Yani Mansûr beyitte; Allah "Ben size şah damarınızdan daha yakınım." dedi, fakat siz ona inanmıyorsunuz demektedir. "Ene'l-Hak", "Ben Hakkım." lafzı Hallac-ı Mansur'un idamına sebep olan sözüdür. Aslında o Allah her yerdedir ve her şey ondan gelmiştir demektir. Fakat halk bunu ulûhiyyet iddiası olarak görmüş ve onun katline ferman vermiştir. Kalp gözü ile bakabilenler için Allah her yerdedir. Zaten Mansûr'un Ene'l-Hak lafzı da bu felsefe ile söylenmiştir. Beyitte Mansûr aynı düsturla davasını savunmaktadır. Niyâzî'nin beyitinde bu ayete iktibas yapmasının sebebi Hallâc-ı Mansûr'un bu felsefesini kanıtlamaktır.

1.1.3.Fecr Sûresi:

Fecr Sûresi 28. Âyet

ٱرْجِعِىٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

"Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!"

B.410 Kime kim irdi nidâ-yı ***irci'î***

Zât-ı Hay'dur bil kim anun merci'i

Niyâzî beyitte, *Fecr Sûresi 28. âyet*inin "İrci'î" "dön" hitabını kullanarak lafzen iktibas yapmıştır. Yüce Allah muhatap olarak iyiliği kötülükten ayırt edebilmiş, Allah'a temiz bir kalple yaklaşan nefs-i mutma'inne mertebesindeki kullara seslenmiştir (Cebecioğlu, 2009, 86). Âyette, Ey huzur içinde olan nefis ibaresi ile nefs-i mutmainne; dünyaya olan bağımlılıklarından kurtulup iman

esaslarına inanan, İslâm'ın emir ve yasaklarına uyan ve bu konularda hiçbir şüphe duymadan Cenab-ı Hak ile manevî bir bağ Kur'ân nefis kastedilmektedir (Râzî, 2008, 23-137). Nefsin bu dördüncü mertebesinde kalp, her şeyden emin olmuştur. Allah'a doğru giden nefis sahibinin kalbi, tam ve gerçek bir inanışa sahiptir. Cömertlik, doğruluk, yumuşak gönüllülük, güler yüzlülük, tatlı dillilik gibi güzel sıfatlar kazanan kalp, daima tevekkül, tefvîz, teslîm, sabır ve rızâ halleri içindedir (Cebecioğlu, 2009, 475.). Bir diğer ifadeye göre nefs-i mutmainne; kendisini, zatını ve hakikati bilen kimsedir (Yazır, 2008, 9/476). İşte bu dereceye ulaşıp, kendini bilen ve İlâhî âleme yönelen insan, dünyada Allah Teâlâ'ya tam teslim olmuş bir halde yaşar. Gönül saadetine ulaşır, kederden uzak kalır. Ahirette de Hak Teâlâ'nın iltifatına mazhar olur (Yeniterzi, 2006, 786).

Mansûr yine Şeyh Cüneyd'e davasını anlattığı sırada ona, "Kime "dön" nidası ulaşırsa, onu söylen bil ki Allah'ın kendisidir." demektedir. Hallâc-ı Mansûr kendisini Allah yerine koymamıştır. Aksine sözlerinin ve yüreğindeki aşkın Allah'tan geldiğini sürekli ifade etmektedir. Gönül ehli nereye bakarsa baksın her yerde Allah'ı görür. Çünkü dünyayı yaratan odur ve nereye bakılırsa Yüce Allah'tan bir iz görünür. Her nefis gün Allah'a dönecektir. Bu yüzden dünyanın geçici olduğu unutulmamalı ve her an ölecekmiş gibi temiz yaşanmalıdır. Mansur'un felsefesinin anlatılmaya çalışıldığı bu beyitte Niyâzî, Fecr Sûresi 28. âyetine lafzen iktibas yapmıştır.

1.1.4. Bakara Sûresi, Al-i İmrân Sûresi, En'âm Sûresi, Mü'min Sûresi, Nahl suresi, Yasin Sûresi:

Bakara Sûresi 117. Âyet

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir."

En'âm Sûresi 73. Âyet

وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ

"O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah'ın "ol" deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla..."

Al-i İmrân Sûresi 47. Âyet

يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

(Meryem), "Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah, "Öyle ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir" dedi.

Al-i İmrân Sûresi 59. Âyet

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi."

Nahl Sûresi 40. Âyet

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَىْءٍ إِذَآ أَرَدْنَٰهُ أَن نَّقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

"Biz bir şeyi murat ettiğimizde 'ol' dememiz yeterlidir, o da hemen oluverir."

Yâsîn *Sûresi* 82. *Âyet*

إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

"Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir."

Mü'min Sûresi 68. Âyet

هُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ

"Yaşatan da öldüren de O'dur. Bir işe hükmettiğinde o konuda sadece "ol!" der, o da oluverir."

B.454 Dü cihânun serveri benven 'ıyân

Benden açıldı rumûz-ı ***Kün fekân***

"Kün fekân" "Ol der" Kur'ân-ı Kerîm'de aynı anlamda yedi âyette aha geçmektedir. Âl-i İmrân/47, 59; En'âm/73; Nahl/40; Meryem/35; Yâsîn/82; Mü'min/68 kün, Yüce Allah'ın gücünü, kudretini ifade eden bir âyettir (Keleş, 2013, 32). Yüce Allah yaratmayı irade ettiği vakit bunu

"kün" kelimesi aracılığı ile yapar ve yaratır. İki harften (kâf u nûn) oluşan bu kelime iki ele, yani hakk'ın failiyet ve mefuliyetine, diğer bir deyişle vücûp ve imkân hazretlerine işaret eder (Uludağ, 2001, 200-222). Âyette geçen bedî' kelimesi; yaratan anlamıyla yaratmanın sadece Hak Teâlâ'nın şanından olduğunu gösteren bir sıfattır (Râzî, 2008, 3/392). Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara, göklerde ve yerde canlı cansız bütün varlığın kendisine ait olduğunu beyan ettikten sonra bir şeyin olmasına hükmettiği zaman O, ona sadece "ol der" diyerek cevap vermiştir. Eşyanın yaratılmasında Allah Teâlâ'nın kün-ol sözü; O'nun ilahî kudretinin hızlı bir şekilde zuhur ettiğini ve herhangi bir yardım olmaksızın yarattığını göstermektedir (Râzî, 2008, 3/398).

Hallâc-ı Mansûr beyitte "İki cihanın reisi açıkça benim, ol emrinin remizleri benden çıktı." demektedir. Mansûr kendisini aslında kendisini Allah yerine koymamıştır. Daha önceki beyitlerde de ifade ettiğimiz gibi Allah'ın herkesin içinde, her yerde ve her şeyde olduğunu söylemektedir. Allah'ın işaretlerini insanlara göstermeye çalışmaktadır. Bu söz insanı Hak'tan gelen bir varlık olarak kabul edip münafıklıktan kurtaran yani "ben batılım" demekten uzak tutar. Niyâzî Hallâc'ın felsefesini okuyucusuna anlatmak amacıyla *"Kün fekân"* âyetini lafzen iltibas etmiştir.

1.1.5.Bakara Sûresi *2. Âyet*

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ۙ

"Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir."

B.768 Bir 'amel kılun ki ola Hak yakîn

Ta ki olasız ***Hüdel-lil-muttakîn***

Hallâc-ı Mansûr menâkıbnâmede şu şekilde katledilmiştir; önce el ve ayakları kesilmiş, gözleri oyulmuş, idam edilmiş, bedeni yakılmış ve son olarak külleri bir dağın tepesine çıkılarak savrulmuştur. Mansûr'un gözleri oyulduktan sonra halka hitaben bu beyiti söylemiştir. Âyette "şüphe olmayan" ifadesi ile Kur'ân-ı Kerîm'in Allah Teâlâ'dan gönderildiği ve tek kılavuz olduğu belirtilmektedir. Rayb kelimesi; "kuşkulu şüphe" anlamındadır. Tefsirlerde, ilmî ve ahlâkî şüphe diye birbirinden ayrılabilecek olan şüphe ve suçlama durumlarının kaldırıldığı kesin olarak

ispatlanarak Kitab'ın mükemmelliği dolayısıyla da Cenab-ı Hakk'a ait olduğu belirtilmiştir (N. Çopur, 2016, 26).

Hüdel-lil-muttakîn "sakınanlar için yol göstericidir." manasına gelmektedir. Hallâc-ı Mansûr'dan yani aslında Allah'tan şüphe eden kişilere şüphe etmemelerini, ona inanlar için aslında kendisinin rehber olduğunu söylemiştir. Allah'a yakın olmak için öncelikle onun emir ve buyruklarına uymak gerekir diyen Mansûr'u anlamayan halk onu trajik bir biçimde öldürmüştür. Fakat o ölürken bile Allah'ın emir ve buyruklarını halka anlatmaya çalışmıştır. Bakara Sûresi 2. âyetinden iktibas yapan Niyâzî, Mansûr'a yol gösterici ve kılavuz vasıflarını yüklemiştir.

1.1.6. Bakara Sûresi *115. Âyet*

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Doğu da Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

B.1052 Kanda baksan ***Semme vechullâh*** ola

Gözlerüne görinen Allâh ola

Cenab-ı Hakk'ın mescitlerinde isminin anılmasına engel olanların ve oraların yıkılıp harap olmasına uğraşan kişilerin O'nun hükmünden kaçmalarının mümkün olmadığı, onlar nereye yönelirlerse hükümranlığının onları yakalayacak olması; Müslümanların da nerede olursa olsun rızasına nail olmak için yaptıkları ibadetlerin kendisinden gizli olmadığı anlamını içermektedir (Râzî, 2008, 3/381). Âyetin bu şekilde anlaşılması Allah Teâlâ'nın kullarını günahlardan sakındırmak ve onları birlik sırrına ulaştırmak içindir (N. Çopur, 2016, 81-82).

Niyâzî, eserinde Hallac-ı Mansur'un vakasını anlattıktan sonra okuyucuya öğütler vermektedir. "*Semme vechullâh"* ifadesi "Allah'ın zâtı oradadır" manasına gelmektedir. "Nereye baksan Allah oradadır. Gözüne her görünen Allah olsun." diye tercüme edilebilecek beyitte şair, okuyucusuna hem nasihat hem de dua etmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi görebilen için Allah her yerdedir. Allah'ın her zaman yanında olduğunu bilen insan ona göre davranacaktır. Yani kötülüklerden ve nefsinin isteklerinden uzak duracak, Allah'ın emir ve buyruklarına uyacaktır.

Niyâzî bu yüzden okuyucusuna aslında Allah'ı görmesek de onu görüyormuş gibi yaşamamızı tavsiye etmiş, her baktığımız yerde Allah'ı görebilmemiz için ise dua etmiştir.

1.1.7.Bakara Sûresi ve Ara'f Sûresi:

Bakara Sûresi 260. Âyet

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِى كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ
بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ
ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا
وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

İbrâhim "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!" deyince, rabbi "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O "Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi. Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir" buyurdu.

Ara'f Sûresi 14. Âyet

وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ
لَنْ تَرٰىنِى وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰىنِى
فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّا اَفَاقَ قَالَ
سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi.

B.997 ***Rabbi ernî*** ol zebân-ı 'aşk idi

Lî-ma'allâh ol zebân-ı 'aşk idi

Niyâzî "Rabbi ernî" "rabbim bana göster" lafzını Bakara Sûresi 260. âyetinden ve Ara'f Sûresi 143. âyetinden lafzen iktibas etmiştir. Bahsi geçen erinî ifadesinin beyitte vezin gereği ernî şeklinde yazıldığı görülmektedir. Beyit "O aşk lisanıydı, Rabbim bana göster. Allah ile yalnızlıkta (olan) o lisan aşk idi." şeklinde tercüme edilebilir. Beyitin geçtiği kısım mesnevide

Mansûr'un vakasının sona erip Niyâzî'nin okuyucuya aşk ve akıl arasındaki farkları anlattığı kısımda kullanılmaktadır. Şaire göre Allah akıl ile bulunmaz. Allah'a ulaşmak isteyen önce ona âşık olmalıdır.

Hz. İbrahim Allah'a Bakara suresi 260. âyette "Ölülüleri nasıl dirilttiğini bana göster." diye seslenmektedir. Niyâzî ise ölü gönüllerin Allah aşkının dili ile dirileceğini anlatmak istemektedir. *Li-ma'allâh* ifadesi ise Hz. Muhammed'in hadis-i şerifidir; "Benim Allah ile beraber öyle bir vaktim vardır ki, o vakit ben, Allah'tan başka hiçbir şeyle iştigal etmem." Şair ayrıca Hz. Muhammed'in Allah ile buluşmasını hatırlatarak o sırada konuşulan tek dilin aşk olduğunu, bunun mantık ya da akılla anlaşılamayacağını ifade etmektedir. Şair Allah'ın kendisine de bu aşk lisanını konuşma ve yaratıcı ile böyle yalnız kaldığı bir vakit olması hususunda dua etmektedir.

1.1.8. İhlâs Sûresi:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ

De ki: "O, Allah'tır, bir tektir."

اَللّٰهُ الصَّمَدُ

"Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)"

B.783 Ey sıfatı **Kul hüvallahu ahad**

Hayy u Bâkî sensin **Allahü's-Samed**

Sadece Allah Teâlâ'ya tahsis edilen, Yüce Yaratıcının sıfatlarından bahseden ve fazileti pek çok olan bu sûrede İslâm'ın temel ilkesi olan tevhid inancı anlatılmaktadır Sûrenin sebeb-i nüzulü hakkında kaynaklarda, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e (sav); "Rabbini nasıl vasıflandırırsın?" sorusu üzerine; De ki: "O, Allah'tır, bir tektir" mealiyle başlayan, Yüce Allah'ın birliğini halis kılmak anlamında İhlâs suresinin nazil olduğu bildirilir (Râzî, 2008, 23/534). Âyette, Allah Samed'dir ifadesi ile Allah Tebâreke Hazretlerinin her türlü ihtiyaçtan uzak oluşu ve her yaratılanın Cenab-ı Hakk'a muhtaç olduğu ifade edilmektedir. Allah Teâlâ, herkesten müstağni, hiç kimseye ihtiyacı olmayandır. Cenab-ı Hak, kâinatı ve onda olanları yaratan olarak hiç kimseye ihtiyaç duymaz aksine herkesin O'na ihtiyacı bulunmaktadır (Râzî, 2008, 23/564).

"Ey sıfatı "Allah birdir, tektir". Sonsuz olan sensin her şey sana muhtaçtır; sen hiçbir şeye muhtaç değilsindir." şeklinde çevirisi yapılabilecek beyitte İhlas sûresinin 1. ve 2. âyetinin tamamını iktibas edilmiştir. Niyâzî beyitinde, dünyada Allah'tan başka gerçek bir varlık olmadığını ve onun kimseye ihtiyacı olmadığından bahsetmektedir. Nefsinden uzaklaşan kişi Allahu Teâlâ'nın hakikatinden başka bir gerçeği görmeyen düşünceye sahip olmuş olur. Şüphesiz böyle düşünen kişiler, Allah'tan başka bir varlık görmezler. Bu düşüncenin yer etmesiyle sebeplerin etkinliği fikri ortadan kalkar. Her olay, her hareket mazharı olduğu ilk sebebe havale edilerek Allah Azim-i Ekber'in sebebin etkisi altında bulunduğu kabul edilir.

1.2. Hadisler

1.2.1. "Lî Ma'allah" Hadis-i Şerifi:

لِي مَعَ اللهِ وَقْتٌ لاَ يَسَعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَنَبِيٌّ مُرْسَلٌ

"Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vakit vardır ki; o vakitte, bana ne Hakk'a yakın bir melek ne de gönderilmiş bir nebî yaklaşabilir."

B.408 ***Li-ma'allah*** nüktesinden al sebak

Cân gözin aç imdi Hakk'a toğrı bak

B.997 Rabbi ernî ol zebân-ı 'aşk idi

Lî-ma'allâh ol zebân-ı 'aşk idi

"Lî ma'a'llâh" "Allah benimledir." anlamında olup Niyâzî beyitlerinde bu hadise iktibas yapmıştır. Herhangi bir hadis kitabında kayıtlı bulunmayan bu söz, daha ziyade zayıf ve metruk ravileri toplayan duafâ ve mevduât (Ali el-Kârî, el-Esrâru'l-Merfû'a, 291-292.; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II/156, 2157) eserlerinde yer almakta olup, bu bahiste şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: "Peygamber Efendimiz ile Hz. Ebû Bekir sohbet ederken, yanlarında bulunan Hz. Ömer bazen konuşmalarını anlamazdı. Yine böyle bir sohbetten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e Resûlullah'ın bütün sırlarını anlayıp anlamadığını sorunca, Ebû Bekir şu hadisi rivâyet etmişti: 'Allah ile benim öyle bir vaktim vardır ki; oraya ne nebiyy-i mürsel sığar, ne de melek-i mukarreb'. İşte bu vakit, Makâm-ı Muhammedî de denilen ehâdiyyet makamıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu makam, Miraç gecesi Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığını bildirdiği ev ednâ âyetiyle belirtilmiştir." (Yeniterzi, 1993, 158).

Bu söz Hz. Muhammed ile Allah arasındaki yakınlığı ifade etmektedir. Allah'la beraber olmak manasına gelmektedir. Şair beyitlerde, Hallâc'ın vakasına uygun olarak Allah'la bir olunabileceğini ifade etmek amacıyla bu iktibası yapmıştır. Can gözüyle etrafa bakanlar tıpkı Mansûr'un Ene'l-Hak demesi gibi her baktıkları yerde Allah'ı göreceklerdir. Kâinatta Allah'tan başka bir gerçek olmadığını bilen kişi batınla ilişkisini keserek yaratıcıdan başka bir varlık görmez ve onla bir olur. Hallâc-ı Mansûr'da menâkıbnâmede Allah'ı rüyasında görmüş ve onun aşk meclisine girebilmek için dua etmiştir.

1.2.1. "Men re'eni" Hadis-i Şerifi:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): مَنْ رَآنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَآنِي فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَخَيَّلُ بِي] .

"Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür."

B.409 ***Men re'eni*** dir Resûl-i kâinât

Kim bu sırrı bilse mekşûf ola zât

Yukarıdaki hadisi Hazreti Enes (r.a.) rivayet etmiştir. Tîbî şöyle hadisi açıklamıştır; "Beni rüyasında gören, beni hakikatim üzere eksiksiz görmüştür, beni görüp görmediğinden şüpheye düşülmemelidir. Rüya tamdır, hak bir rüyadır" demektir. Nitekim, yine Buhârî'de hadisi: "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür." şeklinde buyurmuştur. Rüyada Resûlullah'ın görülmesi meselesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Resûlullah'ı bilinen evsafı çerçevesinde görürse bu rüya hak rüyadır denmiştir. Bu hususta ulemâ şu noktada müttefiktir: "Şeytan Resûlullah'ın hüviyetine giremez." Cenâb-ı Hakk ona bu imkânı tanımamıştır. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk, şeytanı, kişinin uyanık halinde, Resûlullah'ın suretine girmekten men ettiği gibi, uyku halinde de o suretle gözükmekten men etmiştir. Bu hususu Resûlullah (Aleyhissalâtu Vesselâm) açık seçik beyan etmiştir. Ulemâ çoğunlukla şu görüşü benimser: "Bu hadisten maksat şudur: hangi hal üzere olursa olun Hazreti Peygamber (Aleyhissalâtu Vesselâm)'in rüyada görülmesi bâtıl olamaz, bu rüya edgâs değildir, esas itibariyle haktır. Görülen suret şeytandan değil Allah'tandır." (https://hadisler.org/948-nolu-hadis).

"Rüyada kâinatın resulünü gören hakkı görmüştür, kim bu sırra vakıf olursa o kişi övülmüş kişidir." diyen Niyâzî bu hadise iktibas yaparken aslında Mansûr'un Hz. Muhammed'le rüya anında konuşmasına ve onun ağzının yarını içerek Allah'ın aşıkları arasına girme olayına hatırlatma yapmaktadır. Mansûr'un gördüğü rüyayı sahih etmek isteyen şair bu hadisten yararlanmıştır. Hadis beyitte lafzen iktibas yoluyla kullanılmıştır.

SONUÇ

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra, tasavvufi düşünce hem halk hem de saray çevresi tarafından benimsenmiştir. Yaşadığı toplumun bir ferdi olan şairler de bu felsefeden etkilenmiş ve eserlerinde tasavvuf kültürünü işlemişlerdir. Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin beslendiği kaynakların en önemlilerinden olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifler hemen her şairin divanında bazen lafzen ve manen bazen de telmih yoluyla göndermeler usulüyle bulunmaktadır.

Klasik Türk edebiyatının neredeyse bütün temsilcilerinde olduğu gibi 15. Yüzyıl şairlerinden Niyâzî'de de Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler ve tasavvuf kısacası din, ilham alınan kaynak ve konu olarak öne çıkmaktadır. Niyâzî'nin tasavvufi felsefeyle ünlü mutasavvıf Hallâc-ı Mansûr'un başından geçenleri anlattığı Mansûr-nâme adlı eseri, Anadolu sahasında yazılmış ilk Mansûr-nâme ve ilk menâkıbnâmelerden olması sebebiyle divan edebiyatının önemli eserlerinden birisidir.

Yapılan çalışmada eserde geçen âyet ve hadisler tespit edilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır. Tespit edilen âyet meâlleri M. Hamdi Yazır'ın "Hak Dîni Kur'ân Dili" adlı kitabından hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda Niyâzî eserinde; *"Bakara, İhlas, A'râf, Yâsin, İnsân, Mü'min, Nahl, Al-i İmrân, En'âm, Fecr, Kâf, Vâkıa"* sûrelerindenden lafzen iktibas yaptığı tespit edilmiştir. Hz. Muhammed'in *"Lî ma'a'llâh"* ve "*Men re'eni"* şeklindeki iki hadisine de eserde iktibas yapılmıştır. Mansûr-nâmede geçen âyet ve hadisler umumiyetle tasavvufi mahiyet taşıyan ve Mansûr'un içinde bulunduğu durumu anlatan âyet ve hadislerdir. Müellifin bu âyet ve hadisleri doğru ve yerinde kullanması onun derin bir dini bilgiye sahip olduğunun göstergesidir. Şair eserinde şairâne bir hava takınmamıştır. Amacı okuyucuya Mansûr'un felsefesini anlatmak ve nefsin terk edilip mutlak olan Allah'a yönelmek gerektiği hususunda okuyucusuna öğüt vermektir. Bu sebeple Niyâzî, âyet ve hadisleri kullanarak

Mansûr'un felsefesini açıklamış ve ispat etmeye çalışmıştır. Sözlerini Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerle güçlendirmiştir ve delilendirmiştir. Bu ispat çabası esere edebi bir zevk de katmıştır.

Elde edilen veriler doğrultusunda şair içinde bulunduğu kültür dairesinden etkilenmiş ve bu durumu eserine yansıtmıştır. Bu durum da başta bahsedilen divan edebiyatı hayattan kopuktur anlayışını bir kez daha yıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Ağzıkara, Remzi (2016). 15. Yüzyıl Divan Şairlerinden Adnî, Avnî, Cem Sultan, Mihrî Hatun ve Cemalî'de Âyet ve Hadis İktibasları (Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ali el-Kârî (1986). el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a, thk. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, elKütübü'l-İslâmî, İkinci Baskı, Beyrut.

Cebecioğlu, Ethem (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Ekmekçi, Gülistan (2017). Yunus Emre Divanı'nda Âyet ve Hadisler. The Journal of Academic Social Science Studies, 62, 255-262.

Kandemir, M. Yaşar (1986). Mevzu Hadisler, Menşei ve Tanıma Yolları Tenkidi, Ankara.

Keleş, Reyhan (2013). Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Levend, Agâh Sırrı (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Enderun Yayınevi.

Nalçacıgil Çopur, Emel (2016). 16. Yüzyıl Mesnevilerinde Âyet ve Hadis İktibasları. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

Razî, Fahreddin (2008). Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb. İstanbul: Huzur Yayınevi.

Pala, İskender (2015). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

Saraç, M.A. Yekta (2006). "İktibas" Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat, İstanbul: Gökkubbe Yayınevi.

Tatçı, Mustafa (1997). İslam Klasikleri Mansûr-nâme. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Uludağ, Süleyman (2001). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yazır, Muhammed Hamdi (2008). Hak Dinî Kur'ân Dili. İstanbul: Huzur Yayınevi.

Yeniterzi, Emine (1993). Divan Şiirinde Na't. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

(https://hadisler.org/948-nolu-hadis). Erişim Tarihi: 20.09.2021.

NİYÂZÎ'NİN MANSÛR-NÂME'SİNDE HALLÂC-I MANSÛR'UN KERÂMETLERİ
MİRACLES (KARAMAT) OF MANSÛR AL-HALLÂJ'S NİYÂZÎ'S MANSÛR-NÂME

Zekiye Selcen GÜNAYDIN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
ORCİD No: 0000-0003-2745-8807

ÖZET
Hallâc-ı Mansûr Klasik Türk şiirinde tasavvuf anlayışı ve çalkantılı hayatı nedeniyle adı sıkça anılan önemli mutasavvıflardan biridir. Hallâc-ı Mansûr, 858'de İran'ın Fars eyaletinde doğmuş, 922'de Bağdat'ta ölmüştür. Söylediği Ene'l-Hak sözü sebebiyle hatırı sayılır bir üne kavuşmuş yine bu söz sebebiyle idama mahkûm edilmiştir. Tasavvufî düşüncesi nedeniyle bazı kesimler tarafından günahkâr ilan edilirken bazıları tarafından da aşk şehidi kabul edilmiştir. Türk edebiyatında şairler tarafından sembolleştirilerek mazmunlaştırılmıştır. "Dârağacı, Ene'l-Hak, sırrını ifşa etmek, od" Hallâc-ı Mansûr'a telmih yapılan unsurlardan birkaçıdır. Hallâc-ı Mansûr'un hayatının ve başından geçen olayları tarihi kaynakların yanı sıra Mansûr-nâme türünde yazılan eserlerden de öğrenmek mümkündür. Niyâzî'nin 15. yüzyılda yazmış olduğu Mansûr-nâme adlı eser Anadolu sahasında yazılan ilk Mansur-nâme olmasının yanı sıra önemli menâkıbnâmelerden biridir. Eserde edebi bir kaygı gütmeyen müellif Hallâc-ı Mansûr'un vakası üzerinde durmuş ve okuyucuya nasihatlerde bulunmuştur. Niyâzî eserinde Hallâc-ı Mansûr'un çeşitli kerâmetleri olduğuna değinmiştir. Hallâc-ı Mansûr'un eserde; dividinin Ene'l-Hak yazması, demir örsü eritmesi, el bileklerinden akan kanın toprakta Ene'l-Hak yazması vs. gibi olağanüstülükleri kerâmet olarak anılmaktadır. Bu çalışmada Niyâzî'nin Mansûr-nâme adlı eserinden hareketle Hallâc-ı Mansûr'un gösterdiği düşünülen kerâmetler tespit edilmiş, genel bir değerlendirmeye tabî tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hallâc-ı Mansûr, Mansûr-Nâme, Kerâmet, Menâkıbnâme.

ABSTRACT
Mansur al-Hallaj is one of the important mystics whose name is frequently mentioned in Classical Turkish poetry due to his understanding of mysticism and turbulent life. Mansûr al-Hallaj was born in 858 in Fars province of Iran and died in Baghdad in 922. Due to the "Ene'l-Hak" word he said, he gained a considerable fame, again due to this word, he was condemned to death. Due to his Sufi thought, he was declared a sinner by some people, while he was accepted as a martyr of love by others. He has been symbolized by poets in Turkish literature. "Gallows, Ana'l-Haqq, revealing one's secret, fire" are some of the elements referred to Mansur al-Hallaj. It is possible to learn about the life and events of Mansur al-Hallaj from historical sources as well as from the works written in the form of Mansur-nâme. Mansûr-nâme, written by Niyâzî's the 15th century, is one of the important menâkıbnames, as well as being the first Mansûr-nâme written in the Anatolian field. In the work, the author, who has not a literary concern, focused on the case of Mansur al-Hallaj and gave advice to the reader. Niyâzî mentioned in his work that Mansur al-Hallaj had various miracles (karamat). In the work of Mansur al-Hallaj; the extraordinariness like the inkwell's writing of Ene'l-Hak, melting the iron anvil, writing Ene'l-Hak on the soil by the blood flowing from his wrists etc. are called as miracle (karamat). In this study, based on Niyâzî's Mansûr-nâme, the miracles (karamat) thought to be shown by Mansur al-Hallaj have been determined and subjected to a general evaluation.

Keywords: Mansur al-Hallaj, Mansûr-Nâme, Miracle (Karamat), Menâkıbnâme.

GİRİŞ

Türkler tarih boyunca birçok kültür ile etkileşimde bulunmuş, bu etkileşimler sonucu farklı din ve inanışlara yönelmişlerdir. Türklerin İslâm dinini kabul etmeden önce kendilerine ait bir inanç sistemlerinin olduğu, bu inanç sisteminin atalar kültü, tabiat kültü, Gök Tanrı inancı ve kamlık geleneğinden müteşekkil olduğu, bununla birlikte bu inanç siteminde Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi çeşitli kültür ve dinlerle etkileşim içinde bulunduğu bilinmektedir (Ocak, 1983, 21-69). 10. yüzyıldan itibaren kitleler halinde İslam dinini kabul eden Türkler, kendi kültürel değerlerine İslam dininin gerekliliklerini ve alışkanlıklarını da ekleyerek Türk-İslam kültür dairesini oluşturmuşlardır. Anadolu, bünyesinde yayılan İslami düşüncenin etkisiyle kapılarını dervişlere, hocalara, erenlere açmış ve tasavvufi düşünce Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinin de etkisiyle tasavvuf düşüncesi hem saray hem de halk tarafından benimsenmiştir. Bu düşünce sistemi Türkler arasında yayılmaya başladığı andan itibarinden Anadolu'da sayısız mutasavvıf yetişmeye başlamıştır.

Tasavvuf, sözlük anlamı olarak sofulaşma, gönüllü Allah sevgisine bağlanmadır (Devellioğlu, 2002, 1240). Bir diğer deyişle Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dini ve felsefi akımdır (TDKTS, 2011, 2275). Cebecioğlu ise kavramı, kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kula, ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim, bâtınî fıkıh olarak açıklamıştır (Cebecioğlu, 2004, 629-634). Tasavvuf dünya zevklerinden gönlü ve bedeni arındırarak hayatını Allah'ın rızası için yaşamaktır. Kişi kötü davranışlarından uzaklaşmalı ve yalnızca iyi olana yönelmelidir. Kendi bedeni ve ruhundan vazgeçmeli, onları Allah uğrunda feda etmelidir. Bu sonsuz sevgiye ve aşka kavuşmak elbette ki kolay değildir. Tasavvuf ehli çeşitli zahmet ve sıkıntılardan geçerek mutlak sevgiliye kavuşacaktır. Sevgiliye ulaşmanın yolu elbette onun buyruklarına uymak ve yasak ettiklerini yapmamaktan geçmektedir. İnsanın, bütün nefislerden arınıp gönlünü terbiye etmesi gerekmektedir. Gönlünü terbiye eden kişi Allah ile bir olur ve "insan-ı kâmil" mertebesine erişir. "İnsan-ı kâmil" mertebesine eriştiğine inanılan kimselere pir, veli, derviş, sufi gibi adlar verilmektedir.

Eski Türk inanış sisteminde önemli bir yer teşkil eden kamlık geleneği, velî kültünün oluşumunda kaynaklık etmektedir. İslâmî dönem Türk kültüründe eren, velî, pîr denilen şahsiyetler, Eski Türk inanış sisteminde yer alan kamların İslâmî bir kisveye bürünerek benzer vasıflar sergiledikleri ve benzer roller üstlendikleri kişilerdir (Kaplan, 1996, 120-131; Ocak, 1992). Velî kelimesi sözlüklerde sahib, dost, eren, ermiş gibi anlamlara gelmektedir. Sezgin, bu kelimeyi ermiş, iyi yetişmiş, nefsini terbiye etmiş, Allah dostu, gönül eri, darda kalmışın, bunalmışın yardımcısı, hak dostu, olacakları önceden bilen ilim sahibi, hastalara şifa dağıtan, yolda kalmışları koruyan keramet sahibi, Allah'a daha yakın olan kimse, vasıl olan, kâmil insan olarak tanımlanmıştır (Sezgin, 1998, 457). Velilerin örnek hal ve davranışlarının, hayatlarının, derin ve manalı sözlerinin yer aldığı eserlere menakıb-nâme denmektedir. "Menkabe" kelimesi Arapça "isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek" anlamına gelen nekabe kökünden türemiştir. Menkıbe kelimesi sözlüklerde menkıbe, menkabe, menkabet; çoğul biçimiyle menâkıb ya da menakıp, menkıbeleri içeren kitap anlamıyla menâkıbnâme olarak geçmektedir (Karaman, 2012,1677). Tasavvuf tarihinde menâkıbnâme velîlerin gerçekleştirdikleri olağanüstü olaylar demek olan kerâmetleri, nakleden küçük hikâyeler olarak tanımlanmaktadır (Ocak, 1992, 27). Menkıbelerin konusu halk tarafından sevilip saygı duyulan velilerin hayatlarını ve kerametlerini anlatmaktır. Bu eserlerde sadece veli hakkında bilgi edinilmez. Eserler dikkatle incelendiğinde dönemin

sosyal-siyasi yaşamı, halkın inanışları, kültürel ve sosyal değerleri gibi pek çok konu hakkında da bilgi verebilme yeterliliğinde olduğu görülmektedir.

Halkın bir kesimi tarafından çok sevilip diğer kesimi tarafından günahkâr ilan edilmiş olan Hallâc-ı Mansûr hakkında pek çok menâkıbnâme yazılmıştır. Onun hakkında yazılan müstakil menâkıbnâmelere Mansûr-name adı verilmektedir. Hallâc-ı Mansûr[1] 858-922 yılları arasında Bağdat'ta yaşamış ünlü bir mutasavvıftır. "*Hallâc, Ebu'l-Muğîs el-Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc; 244/858 yılında, İran'ın Fars eyaletinde doğmuştur. "Hallâc" diye anılması, çeşitli rivâyetlerde, baba mesleğine; insanların gönüllerindeki sırları ortaya dökecek kadar sırlara vâkıf olmasına ya da bir Hâllac'ın dükkânındayken, dükkân sahibinin yokluğu esnasında, pamukları atma kerâmeti izhâr etmesine bağlanmaktadır. Vâsıt'ta hafızlığını tamamlayan Hallâc, Sehl-i Tüsterî ve Amr b. Osman Mekkî'nin talebesindendir. Şia'ya karşı sempati besleyen Hallâc, Bağdat'ta Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetlerine de devam etmiştir. Cüneyd, onun sorduğu bazı soruların samimiyetten uzak olduğuna kanaat getirerek meclisinden uzaklaştırmıştır.Hicaz, Tüster, Mâverâünnehir, Sicistan ve Kirman gibi çok değişik coğrafyalara seyahatleri bulunan Hallâc, küfür ve şirk ehlini İslâm'a davet etmek için manevî işaret aldığını söyleyerek Hindistan'a yolculuk yapmış, pek çok kişinin Müslüman olmasına vesîle olmuştur. Hindistan dönüşü Bağdad'a yerleşen Hallâc, farklı davranmaya başlamış, Bağdad'da Hakk yolunda canını fedâ etme arzusunu dile getirmiştir. "Ene'l-Hakk (Ben Hakkım)" gibi taşkın sûfiyâne yorumları yüzünden takibata uğrayan Hallâc hapse atılmış, burada meşhur eseri Tavâsîn'i yazmıştır. Bu arada, aleyhindeki hava gitgide artmış ve idam talebiyle yargılanmasına karar verilmiştir. Uzun süren muhâkemeler sonucunda idamına karar verilmiş ve 309/922 yılında önce kırbaçlanmış, sonra burnu, kolları ve ayakları kesilerek idam edilmiştir. İdamının hakîkî sebebi olarak, o zamanlar Abbâsî rejiminin şiddetli muhalifleri olan Karmâtîlerle gizlice iş birliği yapması gösterilmektedir* (Erginli, 2006, 18-19)." Hallâc-ı Mansûr'un bilinen eserleri; Dîvân, Kitâbü't-Tavâsîn, Ahbârü'l-Hallâc ayrıca altı adet mektup, 350 kadar özdeyiş, iki mecmuası bulunmaktadır. Halk arasında sevilmiş bu sevgi neticesinde de hakkında birçok menkıbe yazılmıştır. "*Kaynaklarımızda Mansûr-nâme: yazan dört ayrı şairden bahsedilmektedir:*

1- *Niyazi (XIV-XV. y.y.)*
2- *Ahmed-i Dai (?-1421)*
3- *Müridi-i Aydını (XIV-XV, y.y.)*
4- *Niyazi-i Mısrı (1697-1694)* (Tatçı, 1997, 75)*."*

Bu menkıbelerden birinin yazarı olan Niyâzî, 15. yüzyılda Hallâc'ın başından geçen olayları ve onun aşk anlayışını kaleme alarak Mansûr-nâme adlı eserini tamamlamıştır. Pek çok nüshası bulunan bu eser Anadolu sahasında yazılmış ilk Mansûr-nâme ve ilk menâkıbnâmelerden olması hasebiyle önemlidir. Niyâzî'nin bu eserini Mustafa Tatçı 1997

[1] Hallac-ı Mansur'un hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Attâr, Ferîdüddîn, Tezkiretü'l-evliyâ, çev. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yay., Bursa 1984, s. 617-628. Uludağ, Süleyman, "Hallâc-ı Mansûr", DİA, İstanbul 1997, XV, 377-381. ; Öztürk, Yaşar Nuri, Hallâc-ı Mansûr ve Eseri, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1997, s. 67-71. Batı'da yapılmış en teferruatlı çalışmalardan biri Collage de France profesörlerinden Monseicur Luis Massignon'un (1883-1962) La Passion de Hallaj: Martyr Mystique de I'Islam (Paris 1975) isimli çalışmasıdır. Bu eser 2006 yılında Dr. İsmet Birkan tarafından "İslam'ın Mistik Şehidi Hallâc-Mansûr'un Çilesi" adıyla iki cilt halinde Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Eserleri için bk. Yaşar Nuri Öztürk, 1976 yılında Hallâc-ı Mansûr'un eserlerinden olan Kitâb'üt-Tavâsin'i yayınlamıştır. Mansur'un "Tavasin" adlı eserini Ayşe Abdurrahman 1978 yılında Arapçadan İngilizceye çevrilmiş; Yaşar Günenç ise (2001: 106) İngilizce metni muhafaza ederek, "Tavasin" adıyla Türkçeye çevirmiştir. Hallâc "Kurtarın Beni Tanrıdan" adlı çalışması, G. Ahmetcan Asena tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

yılında nesre aktarmıştır.[2] "*Mansûr-ı Bağdadî, tarihi bir şahsiyettir. Menâkıbnâmede teferruatıyla anlatılan destanî hayatı tarihî gerçeklerle de uygun olup, Abbasüer devrinde H. 344/857-309/922 yılları arasında vuku bulmuştur. Niyâzî'nin Mansûr-nâme'si manzum bir kıssadır. Bu kıssa, Attar'ın tezkiresi esas alınarak nazma çekilmiştir* (Tatçı, 1997, 85-86)." Eser Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış, dili sade ve açıktır. Yazar mesnevi nazım biçiminde yazdığı eserinde aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbını tercih etmiştir. Mesnevi boyunca edebi bir kaygı gütmeyen müellif okuyucuya vakayı anlatmak ve nasihat verme amacı gütmektedir. Eser müstakil bölümlere ayrılmıştır; I. Bölüm Tevhid, II. Bölüm Na'at, III. Dört Halife, IV. Bölüm Vakaya Giriş, V. Bölüm Hallâc'ın Vakası, VI. Bölüm Sonuç, VII. Bölüm Dua.

Bu eserde geçen Hallâc-ı Mansûr'un vakası kısaca anlatacak olursa; Hallâc-ı Mansûr bir gece rüyasında Allah'ı görür ve onun aşıklık dergahına girmek istediğini söyler. Allah Mansûr'a canından ve başından vazgeçerse onun gönlüne misafir olacağını söyler. Ayrıca Mansûr'u uyarır; kendisine âşık olanları öldürdüğünü, namını kötü edip bedenini ve ruhunu parça parça ettiğini söyler. Hallâc-ı Mansûr ne olursa olsun Allah aşkından yüz çevirmeyeceğini dile getirir. Bu durumda Allahu Teala ona habibinin ağız yarını içmesini müjdeler. Allah'ın istediği üzerine yine rüyada Hz. Muhammed Mansûr'un yanına gelir. Ona Allah'ın duasını kabul ettiğini fakat bu aşk yüzünden öleceğini bildirir. Hz. Peygamber ona aşk şarabından ikram eder ve Mansûr feryat içinde uyanır. Bu uyanış Mansûr'da aşk hallerinin cereyanın başlangıcıdır. Hallâc uykusundan kalktıktan sonra "Ene'l-Hak" naraları atmaya başlar bu sözle tüm Bağdat halkı uyanır. "Ene'l-Hak"ı duyan Bağdat halkı onun yalancı olduğunu söyleyerek halifeye durumu bildirirler. Halife ve şehrin önde gelenleri Mansûr'u davasından döndürmeye çabalar fakat bu çabaları boşadır. Mansûr davasından dönmediği için onu öldürme kararı alırlar ve Hallâc-ı Mansûr zindana atarlar. Hallâc-ı Mansûr zindanda pek çok keramet gösterir. Bu kerametlerden sonra önce Şeyh Cüneyd daha sonra Şibili Mansûr'u davasından döndürmek için çabalar fakat başarılı olamazlar. Mansûr Şibili'ye bir adamın kendisini ziyarete geleceğini ve o gelene kadar ona müsaade etmelerini söyler. Mansûr'un dediği gibi ertesi gün Gayb Eri yanına gelir ve ona miracının hayırlı olmasını söyler. Gayb Eri halka Hallâc-ı Mansûr'un katlinin helal olduğunu söyler ve ortadan kaybolur. Daha sonra Mansûr'un katli meydanda gerçekleştirilir. Önce elleri ve ayakları kesilir daha sonra gözleri oyularak idam edilir. Mansûr'un bedeni yakılarak külü bir dağın tepesinden savrulur. Bu savrulan küllerden biri Dicle Irmağı'na düşer ve ırmak coşar. Hallâc'ın bir müridi onun hırkasını ırmağa batırır ve ırmak sakinleşir. Bağdat sular altında kalmaktan kurtulur. Vaka halkın önde gelenlerinin verdiği ziyafetle sona erer. Müellif vaka bittikten sonra akıl ve aşkı konuşturarak aşk öğretilerini okuyucuya anlatır.

Hallâc-ı Mansûr'un yukarıda bahsedilen vakasında bazı olağanüstülükler görülmektedir. Bu olağanüstülüklere İslamiyet'in etkisiyle keramet motifi denilmektedir. Destan, efsane ve masal gibi anlatım türlerinde meydana gelen ve olağanüstü olaylarda sık tekrarlanan durumlara belli başlı birtakım özellikler veren unsurlar vardır. Bu unsurlar "motif" olarak açıklanmaktadır. Nitekim evliya menkıbelerinde de bu motifler oldukça sık kullanılmıştır. Örneğin; ateşte yanmama, ölüyü diriltme, tahta kılıç ile savaşma, don değiştirme vs. unsurlar evliya menkıbelerindeki motifleri oluşturur (Kaplan,2020,104). Keramet kavramı sözlük anlamı itibariyle "Kerem, bağış", "velilerin lüzumlu anında gösterdikleri fevkalade hal" olarak tanımlanmıştır (Develioğlu, 2002, 609). Bu kerametler tıpkı peygamberlerin göstermiş

[2] Bk. Tatçı, Mustafa (1997). İslam Klasikleri Mansûr-nâme. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

oldukları mucizeler gibi akıl ve mantıkla açıklanamayan durumlardır. Kerametlerin mucizelerden farkı ise; mucizeler peygamberler tarafından gösterilirken, kerametler veliler tarafından ortaya çıkmasıdır. Keramet veliye Allah tarafından verilmiş bir lütuftur. Velinin bu lütfun muhteşemliğine kapılıp peygamberlik iddiasında bulunmaması gerekmektedir. Keramete ulaşmış kişi bunun Allah'tan geldiğini bilmeli ve onu unutmamalıdır.

Olağanüstü durum ve davranışları ifade eden kerametler tarikatlarda ilahi mazharın görünümlerinden biri olarak kabul edilir. Fizik ötesi duygu ve düşünceleri kamçılayan yönüyle kerametler ayrıca, inandıklarının doğru olduğu duygusunu perçinlediği için insanlar tarafından bir tür ispat olarak önemsenmektedir. Kontrollü, sürekli ve düzenli bir durumdan ziyade bazen ve beklenmedik anlarda ortaya çıkan kerametler insanların en fazla etkilendikleri hususlardan biridir. Bu eylemler ya da beklentiler şeyhin karizmatik özelliğini bağlılarının ise ümitvâr olmalarını ve biraz da irrasyonel eğilimlerini beslemektedir (Yaşar, 2015, 236).

"Keramet zahir olur (meydana çıkar), izhar edilmez (meydana çıkartılmaz)" inanışı yaygındır. Mucize ile keramet arasında işlev ve bağlama yönelik farklılıklarının dışında her ikisinin de asıl yaratıcısının ve hakiki sahibinin Hak olduğuna inanılır (Çıblak Coşkun, 2018, 31). Keramete nail olan veli bunu bir imtihan olarak görmelidir. Bu sebeple tasavvufi gelenekte keramet, veli için ulaşılması gereken bir hedef ya da son aşama değildir, hatta gerçek veli için Hakk'a giden yolda bir engel dahi oluşturabilir. Yani keramete aldanan veli, daha ileri makamlara ulaşmak istemeyebilir. İşte bu sebeple keramet Hak tarafından veliye uygulanan bir sınav olarak kabul edilir (Çıblak Coşkun, 2018, 31).

Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi'nde Geçen Kerâmetler

İnsanlar yüzyıllardır dinler ve inanç sistemlerinin yanında olağanüstü olana ilgi duymuş ve merak etmişlerdir. Mantıkla açıklayamadıkları durumlara kutsiyet atfetmiş ve bunu nesilden nesile aktarmışlardır. Türk toplumunda İslamiyet öncesinde şamanlara atfedilen bu olağanüstü hâl İslam'ın kabulünden sonra veli, ermiş, pir gibi kişilerde gözlenmiştir. Toplum, bu olağandışı hali takınan canlı veya cansız varlıklara saygı duymuş, onları korumuştur. Fakat bu durum her zaman bu şekilde ilerlememiştir. Yukarıda bahsedilen Mansûr'un vakasında, Hallâc-ı Mansûr söylediği "Ene'l-Hak" lafzı ve göstermiş olduğu kerametler sebebiyle o, büyücülük ve sihirbazlıkla itham edilmiştir. Gösterdiği bu olağanüstü davranışlar, onun trajik bir biçimde ölmesine sebep olmuştur.

Aşağıda Niyâzî'nin Mansûr-nâme adlı eserinde Hallâc-ı Mansûr'un göstermiş olduğu kerametler tespit edilmiş ve izah edilmeye çalışılmıştır. Bu keramet motifleri tasnif edilirken Ahmet Yaşar Ocak'ın yapmış olduğu "motif tasnifi" esas alınmıştır. Ocak kitabında motifleri şu biçimde tasnif etmiştir:

1) Velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri
2) Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri
3) Hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifleri
4) Gizli şeyler üzerinde cereyan eden keramet motifleri
5) Mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri
6) Biyolojik mahiyette keramet motifleri
7) Veliliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri
8) Veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri (Ocak, 1992, 83-92).

1.Mukaddes, İnsanüstü ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri

Bu motiflerde velinin, Allah ve ulu kimseleri gördüğü, onlarla iletişim kurduğu görülmektedir. Bu motif başlığı içinde; Allah'ı görme ya da sesini duyma, peygamberi görme ya da sesini duyma, Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme, şeytanı tanıma ve kötülüklerinden korunma ve cinleri tanıyıp onları kötülüklerinden arındırıp iyi işlerde kullanma gibi motifler bulunmaktadır. Eserde bu motiflerden "Allah'ı görme, peygamberi görme, Hızır ve diğer gayb erenleriyle görüşme" motiflerine rastlanmıştır.

1.1.Allah'ı Görme/ Sesini Duyma

Allah'ı görebilen ya da duyabilenlerle ilgili Kur'an'da şu ifadeler yer alır: "Hiçbir beşer için, Allah'ın, bir vahiyle veya perde arkasından konuşması veyahut bir elçi gönderip de izni ile ona dilediğini bildirmesi dışında konuşması yoktur." (Şûra, 42/51) Velîler Allah dostudur. Derece olarak peygamberlerden sonra gelmektedirler. Allah'ı görmek ya da onunla konuşmak önemli bir keramettir ve her velîye nasip olmaz. Fakat çok karşılaşılan bir motif değildir. Bu başlık altında akla ilk gelen hadiseler, Hz. Muhammed'in miraç mucizesi ve Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasıdır (Kılıç İnevi, 2019,426). Bu motif Sünni menâkıbnâmelerde Allah'ı görme gayri sünni menâkıbnâmelerde ise Allah'ı (insan suretinde) görme olarak geçmektedir (Ocak, 1992,93).

Hallâc-ı Mansûr gayb aleminde Allah'la görüşmüş ve onun meclisine girmek istediğini söylemiştir. Yüce yaratan Mansûr'a bu isteğinin kendisini öldüreceğini söylemesine rağmen isteğinden dönmemiştir. Bunun üzerine Allah onun duasını kabul etmiş ve Hz. Muhammed'i kendisine göndereceğini buyurmuştur. Hallâc-ı Mansûr'un Allah'ı görüp konuşması kıymetli bir keramettir. Bu keramet motifi Anadolu'da yazılmış diğer menâkıbnâmelerde pek sık rastlanan bir motif değildir.

'Âlem-i rü'yâda ol cân-ı cihân[3]
Hak Ta'âlâ Hazretin görür 'ıyân

Dilerem gönlümde mihmân olasın
Rahm idüben cânuma cân olasın

Bir nefes bu bendeni şâd idesin
Hem bu vîrân gönlüm âbâd idesin

Gönlün evinde sana mihmân olam
Şöyle kim cânun içinde cân olam

Zîre bana 'âşık olsa bir kişi
Terk-i cân itmek olur anun işi

Bana 'âşık olanı öldürürem
Cümle halkı ben ana güldürürem

Didi Mansûr ey Hudâ fermân senün
Cismümi sad-pâre kıldur cân senün

[3] Beyitler Mustafa Tatçı'nın çevirmiş olduğu Mansûr-nâme adlı eserindeki sıra ile aynı şekilde verilmiştir. Bk. sf. 103-240.

Sana erişe Habîb'üm Mustafâ
Bulasın andan sürûr ile safâ

Ağzı yarından anun nûş idesin
Kendözün şol dem ferâmûş idesin (Tatçı, 1997, 109-110-111-112)

1.2. Hz. Muhammed'i Görme/ Sesini Duyma

Peygamberler Allah'ın emir ve buyruklarını insanlara bildirmeleri için gönderilmiş elçilerdir. Yaratıcıya en yakın olan kişiler şüphesiz peygamberlerdir. Onlar Allah aşkından sarhoş olmuş kimselerdir. Nefislerini kötülüklerden ve dünyevi zevklerden sıyırmışlarıdır. Bu vesileyle yüce Allah onlara bazı mucizeler bahşetmiştir. Hz. Muhammed, kendini Allah yoluna adamış bazı kullara açıktan açığa, sesini duyurarak veya rüyada görünmüştür. Mansûr-nâme adlı eserde anlatıldığı üzere Hallâc-ı Mansûr da bu şerefe nail olmuştur.

Hazreti Enes (r.a.) "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür." hadisini rivayet etmiştir. Tîbî bu hadisi şöyle açıklamıştır; "Beni rüyasında gören, beni hakikatim üzere eksiksiz görmüştür, beni görüp görmediğinden şüpheye düşülmemelidir. Rüya tamdır, hak bir rüyadır." demektir. Nitekim, yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste: "Rüyada beni gören hakkı (gerçeği) görmüştür." buyurmuştur. Rüyada Resûlullah'ın görülmesi meselesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Resûlullah'ı bilinen evsafı çerçevesinde görürse bu rüya hak rüyadır. Ancak ulemâ şu noktada müttefiktir: "Şeytan Resûlullah'ın hüviyetine giremez." Cenâb-ı Hakk ona bu imkânı tanımamıştır. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk, şeytanı, kişinin uyanık halinde, Resûlullah'ın suretine girmekten men ettiği gibi, uyku halinde de o suretle gözükmekten men etmiştir (https://hadisler.org/948-nolu-hadis).

Niyâzî bu kerameti anlatmadan önce okuyucuya "Hallâc'ın neden Ene'l-Hak dediğini dinle" demiştir. Hallâc-ı Mansûr rüyasında önce Yüce Allah ile konuşmuş daha sonra Hz. Muhammed Allah'ın isteği üzerine Hallâc'ın rüyasına girmiştir. Hz. Peygamber ona ağzının yarını içirmiştir. Burada "yar" ilahi aşk şarabıdır. Hz. Muhammed Mansûr'a bu aşk yüzünden aşk dârında asılacağını bildirmiştir. Hallâc bu rüyadan uyandıktan sonra "Ene'l-Hak" naraları atmaya başlamıştır.

İrdi şol sâ'at Muhammed Mustafâ
Fahr-ı 'Âlem ma'den-i sıdk u safâ

Didi Mansûr'a ki Hak kıldı selâm
Vuslatun güni irişdi êy hümâm

Sana Hak emrile geldüm bu zamân
Ağzunı aç imdi gör Hak'dan nişân

'Aşk dârı hânesinün cur'asın
İçüben sal imdi fâlun kur'asın

Açdı Mansûr ağzını şol dem safâ
Ağzı yarın sundı ana Mustafâ

Mustafâ nûrında gark olmış özi
Kendözinden yavu varmış kendözi (Tatçı, 1997, 113-114)

1.3. Hızır ve Diğer Gayb Erenleriyle Görüşme

Menkıbe ve halk inançlara göre Hızır'ın başlıca özellikleri; Allah'a kulluk etmek, nefsin isteklerine boyun eğmemek ve ilâhî rahmete mazhar olmaktır. Hızır genellikle aksakallı, nurani yüzlü, uzun boylu, merhametli, cana yakın ve tatlı dilli bir kimse şeklinde tarif edilir. Bazen de yoksul, üstü başı dağınık, elbisesi kirli, hasta, zayıf, aciz ve çirkin biri gibi görünür ve insanları dener (Kılınç İnevi,2019,406). Gayb erenleri de tıpkı Hızır gibi dünyada tasarruf sahibi ve alemin sırrına vakıf kimselerdir. Darda olanlara yardım eder, insanları kötülükten uzak tutmaya çalışırlar.

Menâkıbnâmede, halk Mansûr'u davasından döndürmek üzere huzuruna birçok kişi yollar. Fakat giden hiç kimse başarılı olamaz. Halk son kez Şeyh Şibli'yi Hallâc'ın yanına gönderirler. Şibli'nin bütün sözleri boşunadır. Hallâc-ı Mansûr ona kanının dökülmesinin helal olduğunu, davasından vazgeçmeyeceğini söyler. Gözleri yaş içinde kalan Şibli meydanda toplanan halka, Mansûr'un öldürülmesinin helal olduğunu fakat ona bir gün mühlet verilmesini, birinin gelip onunla görüşeceğini bildirir. Ertesi gün tüm alimler ve halk meydanda toplanıp gelecek adamı beklerler. Bu adamın dokunduğu yeri altın ettiği ve çok kudretli olduğu söylenmektedir. Gayb eri geldiğinde onun el ve ayaklarına yüzlerini sürüp, Hallâc'ın durumunu anlatırlar. Gayb eri onlara yardım edeceğini fakat önce Mansûr'u görmesi gerektiğini söyler. Hallâc-ı Mansûr'un yanına varan gayb eri, ona miracının hayırlı olmasını söyler. Mansûr gayb erinden, halka kendisini öldürmeleri için fetva veresini ister. Bunun üzerine gayb eri halka Hallâc-ı Mansûr'un öldürülmesi üzerine fetva verir ve oradan ayrılır. Mansûr-nâme'de müellif bahsi geçen adama "gayb eri" demektedir.

Zîra yarın iriserdür bir kişi
Varımış Mansûr'un anunla işi

Zahir itdi kendözin ol Gayb Eri
Dutsa altûn ideridi hâkisteri

Girdi ol mahlûk içine bir kezin
Ayağına sürdiler cümle yüzin

Gayb Eri Mansûr'ıla vuslat bulur
Birbirinden gör ne lezzetler alur

Gayb Eri Mansûr'a aydur ey ulu
Sensin ol Hak Hazreti'nde bahtulu

Gayb Eri destûrıla gitdi hemân
Çıkdı ol mahlûk içine şol zamân

Çünki halk anı mu'ayyen gördiler
Dökülüp ayağına yüz urdılar

Kendü lutfından didi Mansûr özi
Katliçün virdi fetvâ kendözi

'Aşk eteğin nite kim muhkem tutar
Kendüsi kendözine fetvâ yiter

Böyle didi Gayb Eri oldı nihân
Gitdi ol Gayb ricâli ol zamân (Tatçı, 1997, 166-168-170-177-179-180)

2.Tabiat Varlıkları ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Bu keramet motifleri incelendiğinde velinin cansız varlıklar üzerinde değişiklikler yapabildikleri, onları istedikleri şekle sokabildikleri ve bu varlıkları istedikleri biçimde kullanabildikleri gözlemlenmektedir. Menâkıbnâmelerde sıkça yer alan bu motif; cansız varlıkları istedikleri doğrultuda hareket ettirme, varlıkların mahiyet ve niteliklerini değiştirme, maddelerin şekillerini değiştirme, kuruyan ağaç ve odun parçalarının yeşillenmesini sağlama, olmayan bir maddeyi, nesneyi, cismi var etme, kış ayında yaz yaz ayında kış meyvesi oldurma, doğa olaylarını istediği doğrultuda değiştirme, yerden kaya veya taştan su çıkartma, deniz ya da ırmak üzerinde yürüme, denizi, ırmağı veya gölü yarma, cansız varlıkların tespihlerini duyma, canlı olmayan varlıkları konuşturabilme ve onlara istediğini yaptırma bulunmaktadır. Bu motiflerden eserde cansız varlıklara istediğini yaptırma onları kendine hizmet ettirme motifi birçok yerde tespit edilmiştir.

2.1.Cansız Varlıları Hizmetinde Kullanma Onlara Söz Geçirme

Bu motif menâkıbnâmelerin birçoğunda geçmektedir. Yapılan inceleme doğrultusunda bu motif eserde sekiz yerde tespit edilmiştir.

2.1.1.Divid Olayı

Eserde Hallâc-ı Mansûr'un belinde bir dividi vardır. Mansûr'un zindana atılması ve onun davasının yalan olduğu söylentileriyle memleket çalkalanırken, Hallâc dividini belinden çıkartır ve havaya atar. Dividden çıkan mürekkep gökyüzünde "Ene'l-Hak" yazar. Bunu gören halk onun cadı ve büyücü olduğu konusundaki ısrarcı olurlar ve kerameti görmezden gelirler. Böylece Hallâc-ı Mansûr'un öldürülmesi konusunda kesin karara varırlar.

"Ene'l-Hak" Hallâc-ı Mansûr'un vecd halinde iken söylediği ve onunla özdeşleşen bir sözdür. "Ben Hakkım" manasına gelmektedir. Bu söz zahir anlamda bakıldığında iltibasa müsait gibi görünse de aslında "Ben yokum sadece Allah vardır." demektir. Mansûr'un vakada mürekkebinin gökyüzünde "Ene'l-Hak" yazması da ulûhiyyet iddiası değil Allah'ın ona bahşettiği bir keremdir. Allah'ın izni ile gerçekleşmiştir bu sebeple küfür değildir. Bu görebilen için Allah'ın işaretidir.

Bir divîd varıdı Mansûr'da o dem
İçi dolmışdı mürekkeb ey dedem

Ol divîdi sakfa çaldı bir kezin
Gör ne iş gösterdi ol şâh-ı güzin

Pes uşandı ol divîd ender zamân
Kim mürekkeb her yire urdı nişân

Sakf-ı sahna ol mürekkeb tokunur
Cümle yazılar Ene'l-Hak okunur

Toldı ol halvet Ene'l-Hak'dur tamâm
Gördiler bu sırrı cümle hâs u 'âm

Didiler câdûyımış iş bu kişi
Dîvile işlerimiz kamu işi (Tatçı, 1997, 120)

2.1.2.Örs Olayı

Halk, Hallâc-ı Mansûr'u zindana götürürken bir müezzinin ezan okuduğunu duyarlar. Mansûr bu müezzinin kalpten Allah demediğini bu yüzden söylediğinin yalan olduğunu ifade eder. Samimiyetle Allah-u Ekber dediğinde taşların ve demirlerin eriyeceğini söyler. Halktan bazı kimseler bir demir örs bulur getirir, Mansûr'un ayağının altına koyarlar. Mansûr Allah-u Ekber dediği anda demir örs su gibi olup erir. Kerameti gösterdikten sonra halk Hallâc-ı Mansûr'u yine büyücülük ile suçlar davasından dönmesi için baskı yaparlar.

Mansûr'un bu gösterdiği keramet cansız varlılara söz geçirme motifidir. Gösterdiği bu keramet motifi pek çok menâkıbnâmede geçmektedir. Demiri eriten ateştir. Peki Hallâc ateş olmadan örsü nasıl eritmiştir? O demir örsü ilahi aşkın ateşiyle eritmiştir. Bu en büyük ve gerçek ateştir. O kalbindeki bu Allah aşkının ateşinin gücüyle demiri su gibi edebilmiştir.

Bir menârede mü'ezzin ol zamân
Zuhr içün durmışdı kılmağa ezân

Başlayup "Allâhu Ekber" kim dedi
İşidüp Mansûr o sâ'at söyledi

Didi bilün ol mü'ezzin dir yalan
Sıdkı yoktur içi dolmışdur gümân

Bî-haberdür söyledüği sözden ol
Hak Ta'âlâ ol sözi kılmaz kabûl

Dil gerek, "Allâhu Ekber" dimeğe
Kanı ağzı şehd ü şeker yimeğe

Didi Mansûr iş bu sözde yok gümân
Şol mü'ezzin key yalan söyler yalan

Sâdıkam bu sözde ben bayık bilün
Varun imdi bir demür örsi bulun

Ayağum altına kon örsi tamâm
Siz temâşâ eylen ol dem ve's-selâm

Bu sözüm ol dem size tasdîk ola
Hem Ene'l-Hak didüğüm tahkîk ola

Çün bu sözi kamusı işitdiler
Birkaç âdem şehr içine gitdiler

Buluban getürdiler örsi tamâm
Kodılar Mansûr öninde ey hümâm

Çıkdı örs üstine Mansûr ol zamân
Didi dinlen sıdkıla budur ezân

Bir kezin Allah-u ekber kim didi
Ol demür örsi şu dem su eyledi

Yir yüzine şöyle kim akdı revân
Gördiler bu sırrı ol pîr ü civân (Tatçı, 1997, 124-125-126)

2.1.3.Suçluların zincirlerini kırması ve Zindanın Kapısının açılması

Mansûr halk tarafından zindana götürülür ve hapsedilir. Zindanda Mansûr'dan başka bir sürü suçlu vardır. Bu suçlular Mansûr'u görür görmez feryat figan edip ağlamaya başlarlar. Mansûr onlara kaygılanmamalarını her işin Allah'tan geldiğini ve Allah'ın onlara yardım edeceğini söyler. Suçlular Mansûr'dan Allah'a onları kurtarması için dua etmesini isterler. Mansur bu istek üzerine dua eder. Duası kabul olur ve bir işaretiyle zindandakilerin zincirleri parça parça olur. Zindanda dört yüz kapı açılır her bir kapıdan da gelen ışıkla zindanın içine nur dolar. Hallâc-ı Mansûr'un göstermiş olduğu bu olağanüstülük pek çok menâkıbnâmede geçmektedir. Yardımsever veli darda olanlara yardım etmiş onları müşkül durumlarından Allah'ın izniyle kurtarmıştır.

Kıldı Mansûr el götürüben du'â
Ol du'âyı Hak Çalap kıldı revâ

Her du'â kim sıdkıla cândan toğar
Hiç gümânsız ol du'â göğe ağar

Cân içinde çün işâret eyledi
Ehl-i zindâna beşâret eyledi

Kamusı bendinden âzâd oldılar
Gussalardan kurtulup şâd oldılar

Hem dahı zindân kapusı açılur
Kamusınun üstine nûr saçılur

Kıldılar Mansûr ayağında sücûd
Didiler lutf eyledün yâ ehl-i cûd

Didi Mansûr imdi kaçun durmadan
Şol zebânîler kamunuz görmeden (Tatçı, 1997, 129-130)

2.1.4. Sağ ve Sol Bilek Kanının Toprakta Ene'l-Hak Yazması

Verilen fetva üzerine dar ağacı kurulur ve Mansûr'un trajik asılması gerçekleşir. Hallâc-ı Mansûr halka gözlerinin oyulmasını, el ve ayaklarının kesilmesini, darağacında asılmasını ve yakılmasını söyler. Bundan tereddüt eden cellat geri durur. Bunun üzerine Mansûr ondan bu hususta hesap sorulmayacağını söyler. Önce sağ eli kesilir akan kan toprakta "Ene'l-Hak" yazar Mansûr bu kanı yüzüne sürer, sonra sol eli kesilir bu kan da toprakta "Ene'l-Hak" yazar. Mansûr dirseklerini bu kanla yıkar. Bunun aşk meclisinde abdest olduğunu söyler. Akan kanın toprakta "Ene'l-Hak" yazması Hallâc'ın göstermiş olduğu önemli kerametlerdendir.

"Ene'l-Hak" daha önce de bahsedildiği gibi "Ben Hakk'ım" demektir. Bu bazı kimseler tarafından küfür olarak algılanmış ve Mansûr'un ölümüne sebep olmuştur. Fakat Hallâc-ı Mansûr Kitâbü't-tavâsin isimli eserinde "Eğer Allah (cc)'ı tanımadınsa en azından işaretlerini tanı. Ben o işaretim, ben Hakk'ım (ene'l-Hakk), çünkü ben Hakk vesilesiyle gerçekleşen ebedi bir hakikatim." (Kapaklıkaya,2004,57) demektedir. Yani bu nişanları ona Allah vermiştir ve bunlar Allah'ın izleridir.

Sunıvirdi sağ elin şâh-ı cihân
Bileğinden kesdi cellâd ol zamân

Akdı kanı cûş idüp yir yüzine
Sürdi ol kanı şu dem yüzine

Kan Ene'l-Hak yazdı toprak üstine
Nitekim kara yazar ak üstine

Sundı solın dahı kesdi ol zamân
Sol elinden dahı kan akdı revân

Yine yazıldı Ene'l-Hak şöyle bil
Kim bu sözde yok durur hiç kâl u kîl

Hep Ene'l-Hak oldı toprak ey püser
Tanlayuban cümle halk ider nazar (Tatçı, 1997, 190-191)

2.1.5.Ayak Bileklerinin Kanının Toprakta Ene'l-Hak Yazması

Elleri kesildikten sonra, önce sağ sonra sol ayağı kesilir. Akan kan toprakta yine "Ene'l-Hak" yazar. Ardından gözleri oyulan Mansûr darağacına çekilir. Bunun üzüntüsüyle bütün kâinat feryat figan ederek ciğerlerini dağlar.

Alevî Bektaşîler için Hallâc-ı Mansûr "Ene'l-Hak" derken doğrudur. Çünkü insanı (Ben batılım.) demekten alıkoyan söz budur. Mansûr da ölürken bile bu işareti halka göstermiş ve onları doğru yola çağırmıştır. Hallâc-ı Mansûr'un bu işaretini anlayan halktan bazı kimseler hatalarını anlamışlardır fakat artık ellerinden bir şey gelmemiştir.

Kesdi cellâd sağ ayağın bî-emân
Yir yüzine akdı kanı hem revân

Didi solın dahı kes ey âdemî
Yire dökülsün anun dahı demi

Sol ayağın dahı kesdi ol zamân
Çeşmeler olup akardı şöyle kan

Yine kan yazdı Ene'l-Hak nakşını
Zîra Hak'dan bulmışıdı bahşını

Akduğınca kan Ene'l-Hak yazılur
Bakduğınca dâra güller yazılur (Tatçı, 1997,197-198)

2.1.6. Bedeni Yakılırken Yeşil Duman Çıkması ve Dumanın Ene'l-Hak Yazması

Mansûr'un elleri, ayakları kesilip gözleri oyulduktan sonra idam edilmiştir. Vasiyeti doğrultusunda bedeni ateşe atılmış ve yakılmıştır. Bedeni yakılırken ateşten yeşil bir duman çıkmış ve gökyüzünde "Ene'l-Hak" yazmıştır. Aslında Hallâc-ı Mansûr yine Allah'ın nişanını insanlara göstermektedir. Bu sebeple o öldükten sonra bile bedeni bu izleri taşımaktadır. Onun ölümüne yer ve gök halkı çok üzülmüştür. Mansûr'un bedeninden yeşil renkli duman çıkması sevgilisine kavuştuğunun göstergesidir. Çünkü yeşil renk Kur'ân-ı Kerîm'de bolluk, bereket ve cennet tasvirlerin yapılırken kullanılmaktadır. Tasavvufta ise "Hakiki vahdetle birleşen mutlak kemâl" manasına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004, 548). Ayrıca Hz. Peygamber'in yeşil cübbe giymesi, rüyada yeşil görüldüğünde hayra yorulması da Hallâc-ı Mansûr'un vuslata kavuştuğuna işaret etmektedir.

Çıkdı ol oddan şu dem yaşıl dütün
Ol dütünden zâhir inledi bir ün

Ol dütün dahı Ene'l-Hak söyledi
Hâlet-i Mansûr'ı takrîr eyledi

Her yalun kim oynarıdı sâzıla
Ol Ene'l-Hak diridi âvâzıla

Cümle ol mahlûk işitdi bu sözi
Hayrete düşdi şolok-sâ'at özi (Tatçı, 1997, 212-213)

2.1.7.Külün Ene'l-Hak Demesi

Eserde Hallâc-ı Mansûr'un ölümü üzerine yer ve gök halkı yasa bürünmüştür. Mansûr'dan kalan küller bir dağın tepesine çıkılarak etrafa savrulmuştur. Bu külün her biri düştüğü yerde "Ene'l-Hak" lafzını söylemiştir. Mansûr'un bedeni o öldükten sonra bile Allah'ın nişanını taşımaktadır.

Çün ki Mansûr'ı kül oldı gördiler
Külini ayrıca anun dirdiler

Bir yüce yire çıkuban ey 'amû
Ol küli yile savurdılar kamu

Kudret-i Hak ol küli gör neyledi
Kanda ağdısa Ene'l-Hak söyledi

Her yire kim düşdi ol külden hemân
Çağırup didi Ene'l-Hak bî-gümân (Tatçı, 1997, 214-215)

2.1.8. Külün Irmağa Düşmesi, Ene'l-Hak Demesi ve Dicle Irmağı'nın Coşması

Hallac-ı Mansûr'un savrulan külünden bir parça Dicle Irmağı'na düşmüştür ve orada "Ene'l-Hak" lafzını söylemiştir. Bu söz ile Dicle Irmağı coşmuş ve Bağdat sular altında kalma tehlikesi geçirmiştir. Bu keramet sonrasında Bağdat halkı yaptığından pişman olmuş ve Allah'tan inayet dilemiştir.

Dicle ırmağına ol külden meğer
Düşdi bir katre eyâ sâhib-nazar

Düşdiği sâ'at Ene'l-Hak didi kül

Dinle Hak'dan külli şey' ayru değül

İmdi gör kim Dicle ırmağın n'ider
Taşa geldi şol zamân hem-cûş ider

Çün Ene'l-Hak sırrı irdi Dicle'ye
Gûş idüben taşmaya mı Dicle'ye

Dicle çün urdı nefes cûş eyledi
Fevc fevc emvâcı hurûş eyledi

Düşdi bir sahraya su ‘ummân olur
Sandılar kim bahr-ı bî-pâyân olur

Şehr-i Bağdâd içine düşdi figân
Hak Ta'âlâ emridür dutma gümân (Tatçı, 1997, 215-216)

2.1.9. Hırkasının Dicle’yi Sakinleştirmesi

Mansûr Dicle’nin taşacağını ve Bağdat’ı yıkacağını önceden bilmekteydi ve bu hadise dolayısıyla yaşanacakları önceden bir müridine anlatmıştır. Hırkasını bu müridine veren Mansûr ırmak coştuğunda hırkasının kollarını ırmağın içine batırmasını bu vesile ile felaketin son bulacağını bildirmiştir. Mürit Mansûr’un kendine verdiği hırkanın kollarını Dicle’ye batırır ve nehir rahatlar yatağına geri döner tüm şehir büyük bir felakette kurtulur. Yaptıklarından pişman olan bazı kişiler ağlayarak Mansûr’un hırkasına yüz sürerler. Hallâc öldükten sonra bile halka bu kerametleriyle yardım etmektedir.

Aluban anı getürdi muhterem
Su kenârına irişdürdi şu dem

İki yinlerini suya bandurur
Hâlikün emrile suyı indürür

Su çekildi şol bayağı hâline
Gel nazar kıl fâ'ilün ef'âline

Emr anundur iş anun hikmet anun
Kâdir oldur her işe kudret anun

Hırka-i Mansûr'ıdı gerçi sebeb
İş mi vardur bî-sebeb ey kand-ı leb

Hırka çün düşdi sebeb gör neyidi
Cûş iden deryâyı sâkin eyledi (Tatçı, 1997, 224-225)

3.Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri:

Veliler kendi varlığını kabul etmiş veya darda olan kimselere yardım etmişler ve onları korumuşlardır. Veliliğini kabul edenlere yönelik kerametler; başka kimseleri ermişliğe kavuşturma, bereket verme, az yemekle çok kişiyi doyurma, kişileri uyararak kötülüğe ve belaya düşmekten kurtarmak, tehlike ve belaya maruz kalanları fiilen kurtarma, ejderha ile savaşarak halkı kurtarma gösterilebilir.

3.1.Tehlike veya Felakete Maruz Kalanları Fiilen Kurtarma

Yardımsever velî, her zaman yardım dileyenin isteğini yerine getirmeye çalışır. Yardıma ihtiyacı olanların imdadına bizzat giderek, aniden gözlerine görünerek, ya da uzaktan müdahale ederek ulaşır ve dertlerine çare olur (Kılınç İnevi, 2019, 485). Mansûr suçluları bendlerinden azat etmiştir fakat zindanın bu sefer de dış kapısı kapalıdır. Mansûr'un işaretiyle duvarlar kırılıp zindanın içinde dört yüz kapı açılmış ve tüm mahkumlar esaretten kurtulmuştur. Bu olay Hallâc-ı Mansûr'un göstermiş olduğu önemli kerametlerdendir.

Didiler kim niçe idelüm i şâh
Kapu bağlu bize yok gitmeğe râh

Pes işâret kıldı ol dem merd-i Hak
Açılup dîvârlar oldı çü şâk

Dört yüz kapu açıldı ol zamân
Her biri bir kapudan oldı revân (Tatçı, 1997, 131)

4.Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri

Bu motiflerde velilerin kendi vücutlarında sahip oldukları faklı, sıra dışı, esrarengiz, gizemli, açıklanamayan özelliklere işaret etmektedir. Bu motifleri içinde; ruhun bedeni terk edip dolaştıktan sonra tekrar kendi bedenine gelmesi, bir anda uzak yerlere gidip-gelebilme, doğum anında sıra dışı hallerin gelişmesi, farklı kılıklarda kişilerde görünebilme, çeşitli hayvanların kalıbına, şekline girme, gölgesi yere düşmeme, öldükten sonra yeniden dirilmiş gibi görünme, uçma, aynı anda birkaç yerde görünebilme, yemeden-içmeden-uyumadan kalabilme, öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme, öleceği zamanı ve yeri önceden bilebilme, cinsi duygulardan uzak durma, ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme, ölüm sırasında ya da sonrasın çok çeşitli hallerin ortaya çıkması gibi çeşitli motifler burada karşımıza çıkmaktadır (Ilıcak, 2019, 102).

4.1.Yanındakilere Aynı Anda Değişik Kılıklarda Görünme

Mutasavvıflar Allah'a yakın olan kullardır. Bu yakınlık vesilesi ile mutasavvıflarda değişik haller zuhur etmiştir. Hallâc-ı Mansûr zindandaki suçluları azat ettikten sonra zindanda tek başına kalmıştır. Zindancı bir gün onun yanına geldiğinde bedeninin zindana sığmayarak dışarı taştığını ve bedenin her yeri kapladığını görmüştür. Zindancı dehşet ve korku içinde koşarak durumu halifeye bildirir. Bunun üzerine durumu öğrenmek için Şibli adamlarını zindana gönderir. Bu durum yanındakilere değişik kılıklarda görünme motifidir.

Kaldı zindân içre Mansûr ol zamân
Gösterür her dem Ene'l-Hak'dan nişân

Mansûr'un zindâncısı hâlin tanladı
Vardı bir gün 'azm-i zindân eyledi

Açuban zindan kapusını görür
Cümle dîvârını şak olmış görür

Tolmış ol zindân içi Mansûr'ıla
Hûb cemâli rûşen olmış nûrıla

Ol mübârek cismi taşuban çıkar
Ol delüklerden kamu taşra akar

İrdi zindâncı Halîfe'ye revân
Dir ‘aceb hâl oldı ey şâh-ı cihân

Varuban Mansûr'un irdüm katına
Çün nazar kıldum mübârek zatına

Sığmamış zindâna taşmış ol vücûd
Zâhir itmiş hikmetin feyyâz-ı cûd (Tatçı, 1997, 134-135)

4.2.Bedeni Ölmeden Dünyadaki Varlığını Ortadan Çekme

Menkıbe ve efsanelerde, ölüm ya da tehlike anında Allah'ın inayeti ile bedeni ölmeden dünyadaki varlığını çeken şahsiyetlere rastlanılır. Bu motif İsa Aleyhisselam'ın kıssasını hatırlatır. İsa Peygamber'in çarmıha gerildikten sonra diriltilerek göklere çekildiği inancı vardır. Musevilikte de İlyas Peygamber'in atlarla göğe yükseldiğine, düşman saldırılarından kurtulduğuna inanılır. Efsanelerde ve menâkıbnâmelerde kahraman darda ve sıkıntıda kaldığı durumlarda sırra kadem basar ve kimse onu bulmaz. Bu durum Allah’ın inayeti vasıtasıyla veliye bahşettiği bir keramettir. İncelenen menâkıbnâmede Hallâc-ı Mansûr’un zindandan taştığını halifeye haber veren zindancının iddiasıyla, Şibli birkaç adamını Mansûr’un yanına yollar fakat gelen adamlar Mansûr’u zindanda bulamazlar.

261 Gelüben zindânı buldılar hemân
Bulmadılar anda Mansûr’dan nişân

262 Didiler gelüp eyâ şâh-ı cihân
Bulmaduk Mansûr’ı olmışdur nihân (Tatçı, 1997, 136)

Hallâc-ı Mansûr’u zindanda görmeyen adamlar tekrar halifeye haber vermeye gelirler. Şibli tekrar adamlarını Mansûr’un yanına yollar. Bu seferde gelen askerler Mansûr’u otururken görürler fakat zindan kaybolmuştur. Mansûr sürekli “Ene’l-Hak” demektedir.

Gelübeni gördiler merdi tamâm
Mest ü merdâne oturur ol hümâ

Bulmadılar anda zindândan nişân
Çağırur Mansûr Ene'l-Hak ol zamân

Gayb olur zindân heman Mansûr kalur
Ol gelenler cümle hep hayrân olur (Tatçı, 1997, 137)

Bunun şaşkınlığı içinde askerler Şibli’ye haber verirler ve Şibli onları tekrar Hallâc-ı Mansûr’un yanına yollar. Gelen askerler bu sefer de ne Mansûr’u ne de zindanı bulabilirler. İkisi de yok olmuştur.

Didi Şiblî irişün zindâna siz
Hikmetin ol nişânun göresiz

Geldiler zindâna gördiler i yâr
Anda ne zindân u ne Mansûr var

Bu ‘aceb esrâra tana kaldılar
Hasret içre hayrete gark oldılar (Tatçı, 1997, 137-138)

Bir daha halifenin yanına gidip tekrar kontrole gönderilen askerler hem Hallâc-ı Mansûr’u hem de zindanı yerinde bulurlar ve halifeye haber verirler. Mansûr’un sürekli olarak ortadan

kaybolması ve yeniden belirmesi gösterdiği önemli kerametlerdendir. Bu keramet Hallâc-ı Mansûr'un hayatını anlatan pek çok kaynakta da yer almaktadır.

Vâsıl olmış Hazret'e ol merd-i Hak
Çehresinde zâhir olmış verd-i Hak (Tatçı, 1997, 139)

4.3. Öleceği Yeri ve Zamanı Önceden Bilme

Veliler genellikle öleceği yeri ve zamanı bilirler ve çevresindekilere ölümü ardından yapmaları gereken şeylerle alakalı vasiyetlerini verirler. Menâkıbnâmelerde bu motife sık sık rastlanır. Hallâc-ı Mansûr menâkıbnâmesinde aslında Allah ve Hz. Muhammed ona bu aşk yüzünden öleceğini bildirmişlerdir. Buna rağmen Mansûr aşkından vazgeçmemiştir. Ölmeden önce bir müridine nasıl öleceğini ve halkın ona hangi işkenceleri yapacağını anlatmıştır. Nasıl öleceğini ve kendisine yapılacakları bilmesi onun kerametlerinden biridir.

Gizlü remzi şöyle kim fâş eyleyem
Çağırup ol dem Ene'l-Hak söyleyem

Bana Bağdâd ehli düşman olalar
Cânuna dürlü cefâlar kılalar

Ben Ene'l-Hak savtını terk itmeyem
'Aşk meydânına varam gitmeyem

Dutalar ol dem beni habs ideler
'Aşk ipin boynuma takup yideler

Durmaya dilüm Ene'l-Hak söyleye
Bî-nişânun sırrını şerh eyleye

İlteler zindâna beni şol zamân
Âşikâr idem yine remzi nihân

Söz öküşdür sonra ber-dâr ideler
Yine âhir bir 'aceb kâr ideler

Cismüm oda yakalar ol dem benüm
Şöyle kim yanup kül ola bu tenüm

Külüm alup yüce yire varalar
Yillere karşu anı savuralar

Yire düşen kül Ene'l-Hak söyleye
Göğe ağan cûş idüp Hak söyleye

Kanda ağarsa Ene'l-Hak diye kül
Hak kelâmın şöyle mutlak diye kül (Tatçı, 1997, 219-220)

5. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Gizli şeyler üzerinde cereyan eden keramet motiflerinde velilerin gizli şeyleri bilebildikleri görülmektedir. Bu motifler arasında; akıldan geçenleri bilebilme ve düşünceleri okuyabilme, başka yerlerde gerçekleşen olayları görebilme bu özelliği başkalarına gösterme, gizli eşya

veya maddeleri bulup çıkarabilme, gelecekte olabilecekleri haber verme, geçmişteki olayları bildirme, kabir ahvaline vakıf olma gibi özellikler yer almaktadır. (Ilıcak, 2019, 103)

5.1. Gelecekte Olacakları Haber Verme

Geleceği Allah'tan başkası bilemez. Gerçek olan budur; geleceği bilme mucizesi, Kur'an'da Allah'ın nebilerine verilen bir lütuf olarak görülmektedir. Peygamber mucizelerine yakın örnekler barındıran veliler, kerametlerinde de aynı şekilde gelecekten haberler vermektedirler. Araştırmalarda, gelecekte olacakları haber verme en sık rastlanan motiflerden bir tanesidir. Genelde dervişler, müritlerini gelecekte olacak olan hadiselerden haberdar ederler ve onları olumsuz durumlarda uyarırlar. Aynı şekilde güzel olacak olayların da müjdesini verirler. Başka kişilerin öleceği zamanı, özellikle savaşların akıbetini bilir ve bildirirler (Kılınç İnevi, 2019, 376). Hallâc-ı Mansûr bir müridine kendisinin nasıl öleceğini, ölümü sırasında gerçekleşecek hadiseleri bildirmiş ve ölümünden sonra Dicle Irmağı'nın coşacağını bu ırmağın nasıl sakinleşeceğini anlatmıştır.

Ol külün bir katresi î muhterem
Dicle ırmağına ilte yil şu dem

Yil önince vara kül suya düşe
Kül Ene'l-Hak söyleye ırmak taşa

Şöyle taşa şu ki bir 'umman ola
Şehr-i Bağdâd işi key efgân ola

Zârı vü feryâdları çıka göke
Ağlaşalar yaşların döke döke

Az kala Bağdâd'ı su gark eyleye
Cânlarını âh odı hark eyleye

Hırkamun iki yenin bandur suya
Tâ ki anlar evliyâ sırrın tuya

Dicle suya sâkin ola ol zamân
Kullarına yarı kıla Müste'ân (Tatçı, 1997, 220-221)

SONUÇ

İnsanlar yüzyıllardır olağandışı hadiselere ilgi duymuşlar, akıl ile açıklayamadıkları durumları merak etmişlerdir. Toplumlar hangi inanca mensup olurlarsa olsunlar bazı canlı ve cansız varlıklara kutsiyet atfetmiş, onları koruyup saygı duymuşlardır. Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce şamanlara atfettikleri olağanüstü hadiseleri İslam'ın etkisiyle veli yani Allah dostu kişilere yöneltmişlerdir. Bu veliler sıradan insanlardan farklı olarak bazı olağanüstülükler göstermiştir. Bu olağandışı davranışlara İslamiyet'in etkisiyle keramet denilmiştir.

Keramet, tıpkı mucize gibi Allah tarafından kula bahşedilmiş üstün meziyetlerdir. Fakat mucize ve kerametlerin farkı mucizenin peygamberler, kerametlerin ise veliler tarafından gösterilmesidir. Velilerin bu olağandışı davranışları, halk tarafından kimi zaman bir lütuf kimi zaman ise sihirbazlık ve büyücülük olarak adlandırılmıştır. Hallâc-ı Mansûr tarihi kaynaklara ve çalışmada incelenen menkıbeye göre ikinci kısımda yer almış ve toplum tarafından

cadılıkla suçlanmıştır. Bu suçlamalar sonucunda trajik bir şekilde hayatını kaybetmiş önemli mutasavvıflardan biridir. Hallâc-ı Mansûr Batı ve Doğu edebiyatlarında kendine sıkça yer bulmuştur. Onun çalkantılı yaşantısı okuyucunun ve yazarların dikkatini çekmiştir. Osmanlı sahası divan şiiri de Hallâc-ı Mansûr'u konu edinen edebiyatlardan birisidir. Divan şiirinde Hallâc-ı Mansûr'un hayatının yazılı olduğu müstakil eserlere Mansûr-nâme adı verilmiştir. Mansûr-nâme ya da diğer adıyla menâkıbnâmeler velilerin hayatlarının ve kerametlerinin yazılı olduğu genellikle manzum olarak yazılan eserlerdir. Bu eserler içinde veli dışında dönemin sosyal, siyasi ve kültürel unsurlarına da rastlamak mümkündür. Bu sebeple menâkıbnâmelerin incelenmesi hem tarih araştırmacıları hem de edebiyat araştırmacıları açısından mühimdir.

Çalışmada Anadolu sahasında yazılmış ilk Mansûr-nâme olan Niyâzî'nin 15. yüzyılda kaleme aldığı Hallâc-ı Mansûr menâkıbnâmesi incelenmiş ve Hallâc-ı Mansûr'un göstermiş olduğu kerametler tespit edilmeye çalışılmıştır. Niyâzî'nin bu eserini Mustafa Tatçı 1997 yılında günümüz Türkçesine aktarmıştır. Çalışmada Tatçı'nın eserinde yer alan beyit sıralaması esas alınmıştır. Menâkıbnâmede yer alan kerametler incelenirken Ahmet Yaşar Ocak'ın yapmış olduğu motif tasnifi dikkate alınmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Hallâc-ı Mansûr menâkıbnâmesinde "*Allah'ı Görme/ Sesini Duyma, Hz. Muhammed'i Görme, Hızır ve Diğer Gayb Erenleriyle Görüşme, Cansız Varlıları Hizmetinde Kullanma Onlara Söz Geçirme, Tehlike veya Felakete Maruz Kalanları Fiilen Kurtarma, Yanındakilere Aynı Anda Değişik Kılıklarda Görünme, Bedeni Ölmeden Dünyadaki Varlığını Ortadan Çekme, Öleceği Yeri ve Zamanı Önceden Bilme, Gelecekte Olacakları Haber Verme"* kerametlerine rastlanmıştır. Mansûr-nâme'de en çok kullanılan keramet motifinin "*Cansız Varlıları Hizmetinde Kullanma Onlara Söz Geçirme"* olduğu görülmüştür. Menâkıbnâmede tespit edilen tüm keramet motiflerinin, Anadolu'da yazılmış pek çok menâkıbnâmede de bulunduğu gözlemlenmiştir. Müellifin Mansûr'a saygı duyduğu ve onun düşüncelerini okuyucuya anlatma ihtiyacı hissettiği eserde açıkça görülmektedir.

Hallâc-ı Mansûr'un bu menâkıbnâmedeki motifleri halkın onu sevip saymasına, düşüncelerinin anlaşılmasına, gelecek nesillere fikirlerinin aktarılmasına, edebi ve dini çevreler tarafından eserlerde sıkça anılmasına yol açtığı düşülmektedir. Yaşadığı dönemde "yalancı" denilerek asılmış olan Hallâc-ı Mansûr'un daha sonraları aşk şehidi olarak kabul edilip saygı duyulan bir kişi olmasında elbette ki bu motiflerin katsı büyüktür.

KAYNAKLAR

Arbery, A. J. (2004). Müslüman Mistiklere Toplu Bakış (Çev. İ. Kapaklıkaya). Gelenek Yayınları: İstanbul.

Cebecioğlu, Ethem (2004). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çıblak Coşkun, Nilgün (2018). Alevi-Bektaşi İnancında Kerametler. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 22, 25-58.

Devellioğlu, Ferit (2002). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitapevi.

Erginli, Zafer (2006). Metinlerle Türk Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kalem Yayınları, 18-19.

Ilıcak, N. Gamze (2019). Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Menkıbelerindeki Motifler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,12, 99-107.

Kaplan, Haktan (2020). Menâkıbnâmelerde ve Sözlü Kaynaklarda Yer Alan Şamanizm Kaynaklı İnanç Motifleri. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3, 103-122.

Kaplan, Mehmet (1996). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karaman, Gülay (2012). Mevlana'nın Menkıbeleri Üzerine Folklorik Bir İnceleme. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,7, 1675-1693.

Kılınç İnevi, Nurdan (2019). Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ocak, Ahmet Yaşar (1983). Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım). Türk Dil Kurumu: Ankara.

Sezgin, Abdülkadir (1998). Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler. I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi, Ankara: Ervak Yayınları, 457-468.

Tatçı, Mustafa (1997). İslam Klasikleri Mansûr-nâme. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük, Ankara.

Yaşar, M. R. (2015). Elazığ Kültüründe Son Kadiriler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu, Elazığ Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 14-16.

https://hadisler.org/948-nolu-hadis. Erişim Tarihi: 17.06.2021.

UNDERSTANDING THE REALITY OF VIRTUAL ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Akkara Sherine

Vijayaraj. K.S.

1. Professor & Head - Languages & Rankings, Hindustan Institute of Technology and Science, Chennai, Tamil Nādu
2. Ph.D. Research Scholar, Department of English, Hindustan Institute of Technology and Science, Chennai, Tamil Nādu

Abstract

Education sector has witnessed a new scenario during the pandemic. The methods of teaching and learning English language for adults have been drastically changed wherein learning method has seen a new phase. Online mode has become the inevitable process in education sector in India due to COVID-19. The same traditional method is being adopted by most of the language teachers to teach English language classes online where the outcome is not as expected as desired. The purpose of the study is to understand English language learners' perspective with respect to virtual English language classes. This paper aims to understand the reality of online English language classes and create an awareness about the necessity to adapt effective teaching methods and different strategies to face the shortcomings. The research was conducted for tertiary level students at Koshys Institute of Management Studies, Bangalore, India through survey method having Google Forms as a data collecting tool by preparing a questionnaire which contains 10 open-ended and 10 closed-ended questions and the participants were hundred in number belonging to BBA course. The respondents of the study opened up by expressing their feeling, experience and effectiveness on virtual English language classes. The results show the high rate of dissatisfaction among the learners and a need for changes in the teaching to facilitate the teaching and learning experience. In accordance, specific suggestions are outlined for the instructors which is useful to make the virtual English classes successful and the students can get benefitted beyond the barriers.

Keywords: English language, Online-mode, Traditional method, Tertiary level

Introduction

The present era poses a lot of challenges and responsibilities on the modern teachers. The entry of technology has paved the path for a drastically change in the tradition of English teaching. Technology is the reason for the development of social and linguistic change

(Shyamlee and Phil, 2021). The education sector and teachers face various issues in teaching their students to sustain in the present era. The educational institutions such as primary, schools and colleges have conducted classes online mostly wherein the benefits for the students is still uncertain (Doyumğaç et al., 2020). Teachers are in a compulsion to assist their students to hone the 21st century skills in order to help them in overcoming the hurdles (Cakrawati, 2017).

Education sector has also been adversely affected due to the spread of COVID-19 caused by the Corona virus along with social and economic life wherein the policies of lockdown and quarantine have been issued by few countries which have a huge impact on schools and universities (Hastuti et al., 2021). The traditional face-to-face classroom environment has been substituted as a result of the technological advancements in computer hardware, software, telecommunication systems and mobile computing (Danesh et al., 2015). The advent of the internet has a huge impact on language classes wherein the learners get adequate opportunities to converse in the foreign language which wasn't possible prior to the arrival of the internet (Salbego and Tumolo, 2015).

The mechanism of teaching at tertiary level education has been drastically changed as a result of teaching online and led to complications for senior teaching fraternity. The virtual method has become an inevitable mode of teaching and learning in educations sectors across the universe because of COVID-19. The disadvantages of virtual mode are not deliberated widely whereas much importance is being given on its aids. A study conducted by Barkand (2017) found that academic achievements toward online learning platforms demands various skills and knowledge because of which there's no significant difference in students' academic achievements in utilizing online platforms. Hence, the challenges and obstacles faced by the students' fraternity has not come to light. The present study focuses to achieve the following objectives: 1. To understand the notion of English language learners on virtual English language sessions 2. To explore the difficulties existed in virtual language learning 3. To prescribe some of the suggestions on its research findings.

The Statement of the Problem

The usage of the internet came in handy in education sectors for the purpose of virtual classes at various levels since the inception of lockdown as a consequence of COVID-19 in India. Various changes have taken place in the last decade amidst the emerging economies which assist educational programmes; one crucial change is the utilisation of the internet in teaching and sharing the learning resources which ultimately helps the communication process among learners and instructors (Çakýrodlu, 2014). There are certain hiccups in teaching and learning process since it's a new concept for both the learners and instructors.

Virtual Learning Environment (VLE) provides various tools to ease the deliverance of teaching and learning practices in online mode; this approach doesn't involve a new methodology to teach or learn but uses the same traditional method which will be incorporated in different ways (Thamarana, 2016). So, in order to be strategic, we are in need of effective teaching and learning methodologies in virtual environment.

Methodology

This present study uses a quantitative methodology and it focuses on students' perception towards virtual English language teaching and learning and the effectiveness of virtual language classes. To answer the following three research questions: 1. What are the perceptions of tertiary level students on online virtual English language classroom during the COVID-19 pandemic in India? 2.What is the impact of virtual English classes on students? 3. Is virtual English language class fruitful? an online research questionnaire was prepared using Google Forms in order to collect the data from the target respondents which consists of English language learners (ESL) at tertiary level. The prepared online questionnaire was circulated among the selected students through mail and WhatsApp groups.

The questionnaire contains relevant question pertaining to their English language virtual language. The questionnaire consists of twenty questions each, ten of them are closed-ended (Table 1) and the rest-ten questions are open-ended questions (Table 3-9) with the aim to allow the respondents to elaborate their views, to comment and provide examples of their answers wherein answering all the questions is mandatory. The students' questionnaire focused on traditional method of language learning, human interactions, peer discussion in person, self-discipline, excuses to bunk classes, motivational factors affecting the learning process, self-control, time management, social discussion and interactions from the question number 1 to 10. The following ten open-ended questions aim to obtain their experience on self-study, group discussion, advantages and disadvantages of online language classes, technical hindrances, physical classroom activities unlike e-learning, possibilities of enhancing speaking and writing skills through virtual mode, language immersion and the need for interactions among their peers. In the first ten closed ended questions, a 5-point Likert Scale is used for the measurement ranging from 1 as 'strongly disagree', 2 as 'disagree', 3 as 'neither agree nor disagree' 4 as 'agree' to 5 as 'strongly agree'.

The students who have experience with English language virtual classes actively participated in the study and were provided questionnaires for data collection with respect to their attitude, and experience towards English language virtual classes. The participants of the study were hundred in number of tertiary level belonging to BALLB at Hindustan Institute of

Technology and Science, Chennai, India and BBA at Koshys Institute of Management Studies, Bangalore, Karnataka, India. The study was conducted in the month of October, 2021.

Table 1. The questions given in the closed-ended part

Sl. No	Questions
Q1	Traditional way of language learning (Physical classroom set-up) is the most efficient way.
Q2	Online language classes often lead to boredom
Q3	Learning in a physical classroom is lively and more appealing as more human interaction is present, not only with the trainer but also with classmates.
Q4	Online study in itself is a great way, but if you are not self-disciplined, it becomes complicated.
Q5	You will have enough excuses to postpone or miss your online language sessions.
Q6	If you're not motivated enough and don't maintain self-control, you will delay or perhaps end up not studying at all.
Q7	If you want to be a successful online learner, you need impulse, motivation, self-directed, disciplined, and need to follow stringent time management
Q8	You cannot entirely exclude the possibility of distractions unless you have cultivated the art of self-control.
Q9	Language is something that demands people around to talk with and learn from it.
Q10	The traditional language system gives us interactive sessions.

Procedure

After selecting the research questions and samples, the researchers forwarded the questionnaires to respondents within ten days and collected the data from the target crowd. The researcher ensured that the respondents have experience with virtual English language learning process. A deadline was given to the respondents to finish the filling up of the questionnaires. After collecting the data, the questionnaires were divided based on its respondents on the nature of the questions i.e., closed ended and open-ended. The data obtained from students for closed-ended questionnaire is statistically computed to find out the percentage of each statement and then it was interpreted descriptively using Microsoft Excel 2010. Principal Component Analysis (PCA) was performed in order to study the pattern of variation among the participants of each statement using PAST Software (Hammer et al., 2001). The data obtained from open-

ended questions are shown in tables 3-9 which are directly quoted related to the virtual English language classes. The questions given in the open-ended section is shown in the analysis part. The reappearing of particular opinion can be assumed as the participants' concern towards the issue.

Results and Discussions

The results are classified into two sections: 1. Closed-ended question 2. Open-ended questions, about the students' perceptions of virtual English classes.

1.Closed-ended:

The findings from the students' questionnaire are shown in Table 1. **Q1** shows that most respondents (Agree = 58%, strongly agree = 21) in the study agreed that physical classroom set-up helps them in improving their understanding of the lessons. Although there are students who are strongly disagree, disagree and neither agree nor disagree with Q1which stated whether or not physical class room setup can motivate them to learn about the lesson. Agree and strongly agree (79%) can indicate that students give positive response to physical classroom setup. It can be concluded that the high gap between agree and strongly agree or strongly disagree or disagree or neither agree nor disagree. Those gaps indicated the students' negative attitude towards the use of online platforms for English language. Q**2**, the students (Agree = 51%, strongly agree = 14%) thought that online language classes often lead to boredom, remaining students answered (35%) cannot lead to boredom. The data show that online classes lead to boredom from students' perspective. **Q3**, the high percentage can be seen by the students who chose agree (57%) and strongly agree (29%) indicated that more human interaction is present during physical classroom, only14% did not agree and majority of the respondents agreed that physical classroom can facilitate interaction and communication between teacher and students. **Q4** showed that 72% respondents agree (54%) and strongly agree (18%) with the statement that the online study in itself is a great way. The data reveal that online study becomes complicated if students are not self-disciplined. **Q5** Majority of the respondents agree (41%) and strongly agree (13%) that the online learning platforms will have enough excuses to postpone them language sessions. Majority of the students accepted that there are enough chances to give excuse or to miss online class. **Q6** Students mostly (67%) agreed (agree = 59%+ strongly agree =8) that the online classes will delay you if you're not motivated enough and don't maintain self-control. The results show that if students are not motivated, they will end up not studying at all. **Q7** shows majority of students (agree = 57%, strongly agree = 21%) responded on time management, impulse, motivation, self-directed and disciplined and most of the students believed that the impulse, motivation, self-directed,

disciplined, and time management are needed for successful online learning. **Q8**, the high percentages of respondents can be seen by the students who choose agree (57%) indicated that the excluding of the possibility of distractions during online classroom if highly impossible unless you have cultivated the art of self-control. **Q9**, showed that 89% of the participants agreed (agree 55% and strongly agree 34%) that the language is something that demands people around to talk with and learn from it. **Q10**, majority of the students agreed 79% (agree 55%, strongly agree 24%) that traditional language system gives us interactive sessions.

Table 1. Percentage of Students' Perception on Online Classes

Question number	Strongly disagree	Disagree	Neither agree nor disagree	Agree	Strongly agree	Total Number of Students
Q1	3%	7%	11%	58%	21%	100
Q2	4%	13%	18%	51%	14%	100
Q3	2%	2%	10%	57%	29%	100
Q4	3%	8%	17%	54%	18%	100
Q5	8%	15%	23%	41%	13%	100
Q6	6%	12%	15%	59%	8%	100
Q7	2%	4%	16%	57%	21%	100
Q8	1%	7%	24%	57%	11%	100
Q9	0%	2%	9%	55%	34%	100
Q10	1%	2%	18%	55%	24%	100

In the above table, question numbers are abbreviated to Q along with the question numbers. It's the same throughout the discussion

The results of this study go with the following studies: Yusny et al., (2021) prove that the students feel that the essential part of learning activity is face-to-face interaction. Saminathan (2021) says that the students lose their hope when they come across hurdles in online class. Gorbunovs et al., (2016) says that self-discipline is the key factor in e-learning to achieve the desired goals. Tu and McIsaac (2002) findings say that the important part of influencing online class is social interactions.

A total of 10 questions among 100 population were subjected to Principal Component Analysis (PCA). Percentage of variance is explained by five PCs. First two PCA scores showed highest variance; other PCs had progressively less variances (Figure 1). The first two PCs accounted together for **Q1** 70.68% (PC1 50.18% + PC2 20.50%), for **Q2** 71.79% (PC1 47.94%

+ PC2 23.85%), for **Q3** 84.06% (PC1 61.24% + PC2 22.82%), for **Q4** 80.84% (PC1 53.11% + PC2 27.73%), **Q5** 68.94% (PC1 43.49% + PC2 25.45%), **Q6** 73.84% (PC1 51.67% + PC2 22.17%), **Q7** 87.46% (PC1 57.65% + PC2 29.81%), **Q8** 84.45 % (PC1 59.93% + PC2 24.52%), **Q9** 94.96% (PC1 73.16% + PC2 21.80%) and **Q10** 93.56% (PC1 60.15% + PC2 33.41%). Based on the PCA results, variation among the populations of each question clearly showed that the differences were highly significant. The PCA conducted in this study indicated that it is possible to separate the variation among 100 populations. Based on the PCA bi-plot results, PCs' score showed significant differences among populations. The distribution of populations along the first two PCs showed highest variances and other PCs showed less variances.

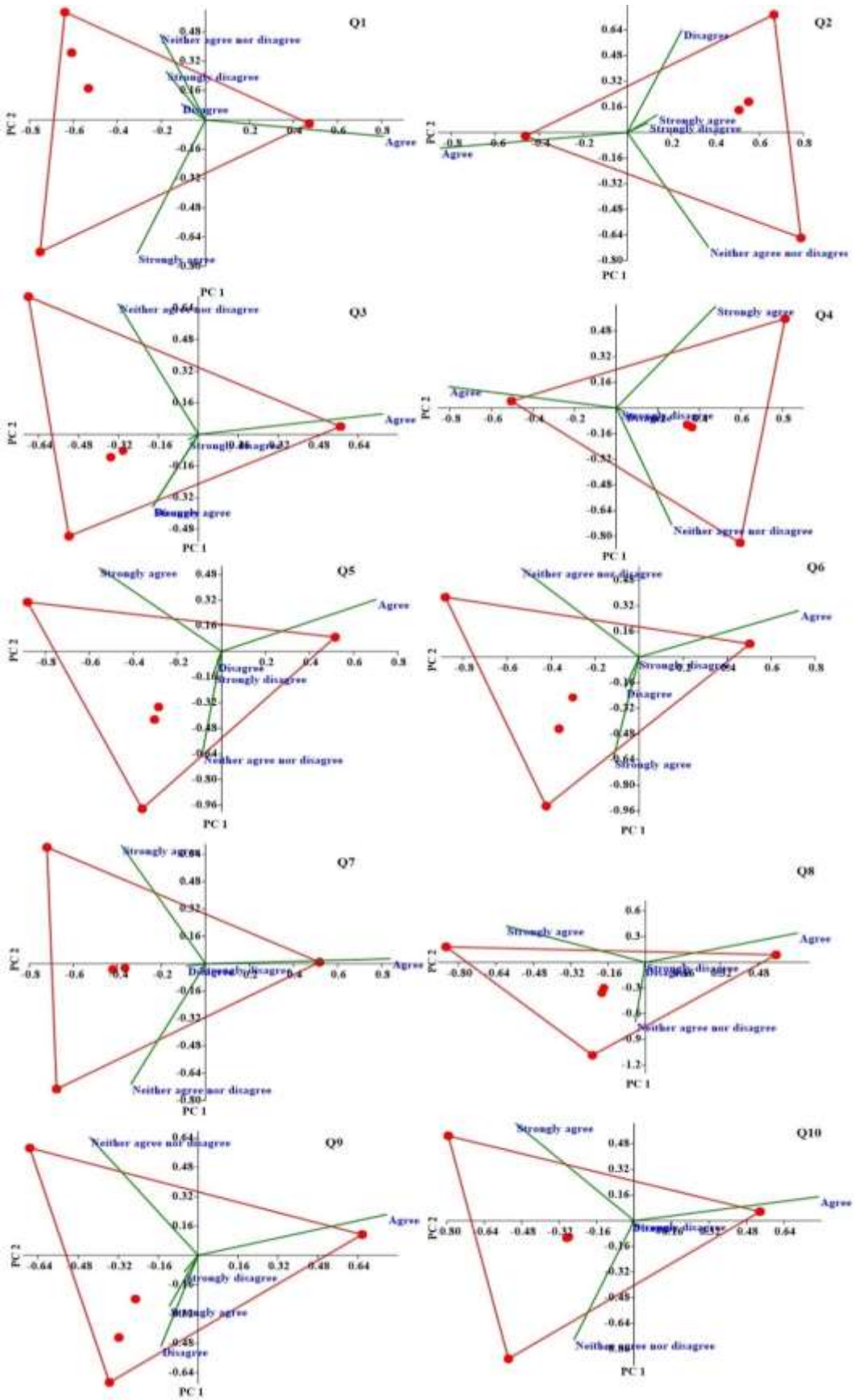

Figure 1. Bi-plot of the first two axes of the Principal Component Analysis of virtual English language classes

2.Open-ended Questions (The aspects of the ten questions are covered in the below seven tables)

Table 3. The responses of the students regarding the lack of group interactions

Question	Responses
Why online learning cannot offer group interaction the way it occurs in the standard classroom or lecture room?	"Because it's online, we cannot do interactive session with others. It will end up in a mess."
	"The presence of students makes the difference so."
	"We can pay close attention when we are in physical class but not so much when we are online"
	"For online group interaction we need so many things like good network, strong website, app etc."

Table 4. The responses of the students regarding the advantage and disadvantage of virtual language classes

Question	Responses
Is online language learning a disadvantage? If yes, how?	"Because in online classes we need more time and study material since we are not guided by any of the superiors."
	"It's not a disadvantage because sometimes it makes the person to do a self-study. It's beneficial sometimes."
	"Yes! Lack of interest, and connectivity problem."
	"It is not useful like standard classroom, because teachers are not present physically and students aren't asking doubts. So, online language learning is a disadvantage."

	"Yes! Because only through interactive session between students and teachers, we can make language learning livelier. Otherwise, it leads to boredom."

Table 5. The responses towards technical issues in online classes

Question	Responses
How does technical issue hinder online language learning?	"Sometimes there will be problem with data connection and maybe weather problem so, we will be unable to join the classes."
	"It affects the language learning very badly. Because, if we miss a word, then we will be totally confused about that topic and we can't understand any topic properly."
	"It's frustrating when network is down."
	"It disturbs the flow of learning"
	"In online language learning class, stable network connection is important or else it may lead the students in missing of lectures."
	"Obviously, the main criterion for failure in on-line learning is technical issue be it in limitation of data usage, or electricity problem."

Table 6. The responses regarding tasks and exercises in comparison with standard Classes

Question	Responses
	"Due to network issues, we can't hear what teachers are teaching. So, just to understand that part they have to see that thing again and again which leads to do lot of exercises."

Why do students need to do lot of exercises and tasks more in online classes compared to standard classes?	"Because online language learning is little tough compared to standard classes due to lots of issues like network problem, lack of interaction etc. So, students have to practice and study from their side."
	"The experience will be less in online classes. For better result lot of exercises and tasks are needed"
	"So, they can be active enough, because offline classes give students enough fun which an online class can't. So, giving students more task can keep them in touch with the subject and also give them some fun."
	"Because standard classes are more understandable compared to online. Online classes need much practice and exercises."

Table 7. The opinions related to the activities take place in offline classes

Question	Responses
How do teachers make offline classes more entertaining by organizing diverse in-class amusing activities, events, games, contests, competitions, projects, and groups to work collectively and have fun unlike e-learning?	"Yes... It increases the excitement of the students to participate in the classroom activities. It also increases the curiosity of students to learn new things."
	"Yeah, it's the fact that in offline class students get more enthusiasm when they see these types of amusing activities, they get more zeal to study than e-learning."
	"When we are in a standard classroom, we can see and interact each other. So, we can do activities, games etc., through that we can study and it will be more entertaining. Each student likes to be more active in

	offline classrooms, only teachers can do that."
	"In any class, the main thing the teachers do is interactive session, which most of the students like more. It will help us to convey our knowledges and also help us to get more knowledges from others also."
	"Because students get livelier and face-to-face interactions and also get lively examples. Thus, the offline classes become more interesting."
	"Because, there is no communication barrier in traditional classrooms. So, they can do whatever they want without any distraction. Teachers will be conducting debates and activities which will be interesting for students."

Table 8. The perspective on active co-operation to improve speaking and writing skills

Question	Responses
Do you think the active cooperation in online language class enables you to improve speaking, writing, and even thinking in the target language since everything happens spontaneously and naturally?	"Yes, active co-operation of students will help to improve the skills like speaking, writing, thinking etc."
	"Online classes will help students to improve their language skills but, not like offline classes."
	"Definitely, it will improve speaking ability. Can't say of writing."
	"No, it is not better comparing to offline sessions."
	"It works for some students but not everyone."

	"Somewhat I agree but, the physical class room will be more interactive."

Table 9. The responses on the need of interaction, talking, socializing, assimilating and discussion for language immersion

Question	Responses
Why does language immersion need interaction, talking, socializing, assimilating, and discussion with people who already know the language?	"Because to improve and just to let go the fear. It also helps to learn new vocabularies in English which increases the standard of our language skills."
	"For better development in the language"
	"Because if we interact with people who already know language we can improve our language style, we can correct our mistakes, and we can speak fluently."
	"Language is a thing that we cannot byheart. We need to understand the things"
	"If we can't interact with others than there is no opportunity to improve our communication, so, group interaction, talking, socializing, etc., are needed"
	"Because it helps the students to deeply understand the language."

In the open-ended question session, the first item is about self-study by utilizing online materials as a consequence of the instructors' absences where the respondents expressed that self-study as vital part in virtual language classes as it fails to meet the expectation of the students from education institutions. The next item is intended to know the lack of group discussion with their peers and instructors wherein majority of them preferred standard class room i.e., traditional classroom for English language learning as they can develop their language skills by having group discussion in the target language with their peers and teachers. Language learners will be negatively affected in their communications because of the lack of interaction and the use of the language (Saeed et al., 2016). The main disadvantage for students

and professors is the lack of face-to-face interaction with other peers and instructors(Guy Posey et al., 2010).

There is a question in this part aims to ask the participants the advantages and disadvantages of virtual English language classroom. The responses of few students are that it's good that they are able continue their education regardless of lockdown and retractations on human movements. The conventional face-to-face learning system is converted into a distance learning system or online method as a result of COVID-19 (Hastuti et al., 2021). However, majority of them said it's a disadvantage since the lectures are not effective and lagging in designing the teaching pedagogies based on the students' needs. Patcher and Maier, (2010) state that students in Australia preferred face-to-face conversation in which insights are exchanged and skills are enhanced. A question is included in the questionnaire regarding the hindrance of learning the language with respect to technical issues in of the geographical locations of the students. Most of the respondents agreed that network connection problem is being one of the important issues that they're not able to attend classes properly as they hail from remote villages from different parts of the country. Virtual language classes have plenty of hurdles during this phase such as unstable internet connections and limited data because of which students are not able to exchange their ideas and develop their writing skills (Rasyad et al., 2020).

A question focused on lot of exercises and tasks in online class compared to standard class for which most of the respondents expressed their views stating that they feel very comfortable in standard classrooms and the chapters are more understandable when it is taught offline. Orton-Johnson, (2009) points out that the UK learners haven't accepted online materials and wish to learn in traditional classroom materials as a tool of their learning wherein the importance of prior knowledge of online platforms before they attend any online classes using technology. The next item in the questionnaire intends to ask the opinion towards the activities conducted in offline classrooms such as amusing activities, events, games, contests, competitions, projects, and groups to work collectively and have fun unlike e-learning. The response of the students is that they will be very excited, and the classroom activities will be very engaging wherein they can have the zeal towards learning new things in an interactive environment. The next item intends to know the students' opinion on the attitude of active participation which enables to improve speaking, writing even thinking in target language. Most of the students agreed that online class has the capacity to develop their speaking but not sure about the writing skills. Technical barriers such as glitches, screen lag, visibility, audibility

problems, lack of technical expertise, inadequate preparations, unfamiliarity with learning software are generated by digital disruptions to internet access (Shrivastava et al., 2021).

The last item in open ended questionnaire aimed at the need of language immersion activities such as talking, socializing, assimilating and discussion with the people who know English already. As a result of the responses obtained, it's proven that majority of the respondents feel that language immersion requires socializing and discussion with the people who know the language as it helps to learn the language deeply.

Conclusion

The present study investigates the students' perception and experience towards online English language learning with particular reference to Indian students. The research brought out the similarities, differences, advantage, and disadvantages with respect to online English language learning. Education has witnessed a new change adapted different tools to impart education at various levels due to pandemic. The results enabled the researcher to have broader view of the study pertaining to the context of virtual English language learning. Students feel that face-to-face language classes give more exposure to the language and the subject whereas online classes are having plenty of shortcomings such as distraction because of family and friends, poor network, short span of attention, the lack of motivating factors and involvement, and lack of social contact and interaction with teachers and peers. The satisfaction of students towards online classes is still a question mark. The study provides further evidence that online classes for English language is not having an effective impact on students as expected because of various factors. The outcome of the study proves that the lack of face-to face interaction and the absence of the instructor affects students' academic performance. Similarly, the findings also showed that students prefer offline English classes in order to develop their language skills. In sum, considering the finding of the study, by incorporating effective pedagogies, the choice of Learning Management System (LMS), and the technological readiness can definitely have a positive impact on students' academic achievement.

Moreover, the results represent the respondents' mindset towards online English language classes. The study has provided a novel outcome based on the experience and opinions of the respondents where it has many drawbacks. This research is limited to a particular college in Bangalore so students' perception might differ depending upon the instructors and institutions. Further studies to be suggested by increasing the sample number and conducting research in different places in India.

Recommendations

In view of the perceptions of the respondents, the researcher would like to suggest the following guidelines and tools to enhance the online English language classes with an intension to meet the expectations of students and to help them overcome the obstacles present in virtual classes: Since virtual classes have plenty of obstacles for students, these issues should be brought to the educational authorities where they can look upon the problem and act accordingly such as conducting seminars for the teachers and students to the usage of effective online platforms to keep English learners engaged and motivated. The findings of Liu et al., (2020)) prove that the teachers should be trained by experts with regard to the usage of effective online platforms to disseminate the knowledge among students wherein teachers will be trained and accordingly the concerned institutions can choose the appropriate learning platforms in order to make the students feel comfortable and satisfied. Since online language learning is a new concept to Indian students for their usual tertiary level education, they're finding it difficult to adapt the changes. Anderson and Reed, (1998) find that the majority of the learners who had first-hand experience tend to express positive attitude towards virtual language classrooms and it has impact on learners towards online learning platforms.

Teachers of English language can adapt contemporary and effective pedagogies for their deliverance of the subject and understanding the needs of the students is must. The delivery strategy can be decided and implemented based on the level of the target students. Mansour and Mupinga, (2004) prove that designing the pedagogy for the delivery of subjects can be effective understanding their needs wherein a blend of delivery strategy may be ideal. Universities and colleges can conduct programmes for teachers and students to overcome their problems with respect to technical, learning practice, teaching practice and motivation factors. If any student misses out any lecture or discussion, the teacher should make the information accessible to the student delivered during the class time. In online learning, the use of varied instructional methods shall motivate the students to be engaged and participative as we are supposed to boost students' involvement and participation due to their disinterest as the great hope that the situation will be normalized (Rasmitadila et al., 2020). The education sector should address the obstacles of students especially online mode of education and design the curriculum which meets the expectation of the students. Technological support for education should be provided to facilitate the learning and teaching. The finding of Rasmitadila et al., (2020) confirms that changes in national curricula must be designed to facilitate flexibility and technological readiness to be initiated. The reopening of colleges i.e., offline classes or contemporary method of teaching and methods will benefit students in so many ways especially

with respect to English language classes. Similarly, the choice of learning tools (LMS) and teaching pedagogies may give students a wonderful learning experience.

References

Anderson, D. K., & Reed, W. M. (1998). The Effects of Internet Instruction, Prior Computer Experience, and Learning Style on Teachers' Internet Attitudes and Knowledge: *Http://Dx.Doi.Org/10.2190/8WX1-5Q3J-P3BW-JD61*, *19*(3), 227–246. https://doi.org/10.2190/8WX1-5Q3J-P3BW-JD61

Barkand, J. M. (2017). Using educational data mining techniques to analyze the effect of instructors' LMS tool use frequency on student learning and achievement in online secondary courses. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*,*79*,No-Specified. http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=ED582255&site=ehost-live%0Ahttp://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&rft_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:dissertation&res_dat=xri:pqm&rft_dat=xri:pqdiss:10637568%0Ahttp://ovidsp.ovid

Cakrawati, L. M. (2017). Students' Perceptions on the Use of Online Learning Platforms in EFL Classroom. *English Language Teaching and Technology Journal (ELT-Tech Journal*, *1*(1), 22–30.

Çakýrodlu, Ü. (2014). Evaluating students' perspectives about virtual classrooms with regard to Seven Principles of Good Practice. *South African Journal of Education*, *34*(2). https://doi.org/10.15700/201412071201

Danesh, A., Baily, A., & Whisenand, T. (2015). Technology and Instructor-Interface Interaction in Distance Education. *International Journal of Business and Social Science*, *6*(2), 29–47. https://www.researchgate.net/publication/320335540%0ATechnology

Doyumğaç, İ., Tanhan, A., & Kiymaz, M. S. (2020). Understanding the Most Important Facilitators and Barriers for Online Education during COVID-19 through Online Photovoice Methodology. *International Journal of Higher Education*, *10*(1), 166. https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n1p166

Gorbunovs, A., Kapenieks, A., & Cakula, S. (2016). Self-discipline as a Key Indicator to Improve Learning Outcomes in e-learning Environment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *231*(May), 256–262. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.09.100

Guy Posey, Thomas Brugess, Marcus Eason, & Yawna Jones. (2010). The Advantages and Disadvantages of the virtual classroom and the Role of the Teacher. *Southwest Division*

Science Institute Conference, 1–15. http://www.swdsi.org/swdsi2010/sw2010_preceedings/papers/pa126.pdf

Hammer, O., Harper, D.A.T. and Ryan, P.D. 2001. PAST: Paleontological statistics software package for education and data analysis. Palaeontologia Electronica, 4(1): 1-9.

Hastuti, K. P., Angriani, P., Alviawati, E., & Arisanty, D. (2021). The perspective of geography education students on the implementation of online learning during covid-19 pandemic. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, *747*(1). https://doi.org/10.1088/1755-1315/747/1/012012

Liu, Z. Y., Lomovtseva, N., & Korobeynikova, E. (2020). Online learning platforms: Reconstructing modern higher education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, *15*(13), 4–21. https://doi.org/10.3991/ijet.v15i13.14645

Mansour, B. El, & Davison M. Mupinga. (2004). Students ' Positive and Negative Experiences. *Colledge Studen Journal*, *41*(1), 242–249.

Orton-Johnson, K. (2009). 'I've stuck to the path I'm afraid': exploring student non-use of blended learning. *British Journal of Educational Technology*, *40*(5), 837–847. https://doi.org/10.1111/J.1467-8535.2008.00860.X

Rasmitadila, Aliyyah, R. R., Rachmadtullah, R., Samsudin, A., Syaodih, E., Nurtanto, M., & Tambunan, A. R. S. (2020). The perceptions of primary school teachers of online learning during the covid-19 pandemic period: A case study in Indonesia. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, *7*(2), 90–109. https://doi.org/10.29333/ejecs/388

Rasyad, M., Pendidikan, D. S.-J. I. W., & 2020, undefined. (n.d.). Students' Difficulties of Essay Writing on Virtual Learning. *Jurnal.Peneliti.Net*. https://doi.org/10.5281/zenodo.4309331

Saeed, K. M., Khaksari, M., Eng, L. S., & Ghani, A. M. A. (2016). The Role of Learner-learner Interaction in the Development of Speaking Skills. *Theory and Practice in Language Studies*, *6*(2), 235. https://doi.org/10.17507/tpls.0602.03

Salbego, N. N. (2015). Skype TM Classes : Teachers and Students ' Perceptions on Synchronous Online Classes in Relation to Face-to-face Teaching and Learning. *International Journal of Language and Applied Linguistics*, *1*(3), 36–45.

Saminathan, V. (2021). Problems of online classes. *International Journal of Academic Research Reflectoor*, *9*(January), 1–4. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.13573550

Shrivastava, G., Ovais, D., & Arora, N. (2021). Measuring the Walls of Communication Barriers of Students in Higher Education During Online Classes. *Journal of Content, Community and Communication*, *13*(7), 263–272.

https://doi.org/10.31620/JCCC.06.21/22

Shyamlee, S., & Phil, M. (2012). Use of technology in English language teaching and learning: An analysis. *A Paper Presented at the 2012 International Conference on Language, Medias and Culture IPEDR Vol.33 (2012) ©(2012) IACSIT Press, Singapore*, *33*(2012), 150–156. http://www.ipedr.com/vol33/030-ICLMC2012-L10042.pdf

Thamarana, S. (2016). Role of E-learning and Virtual Learning Environment in English language learning Role of E-learning and Virtual Learning Environment in English. *Research Scholar, Department of English, Andhra University, Visakhapatnam, Andhra Pradesh, INDIA.*, *1*(August), 1–8. https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4665.1122

Tu, C. H., & McIsaac, M. (2002). The Relationship of Social Presence and Interaction in Online Classes. *International Journal of Phytoremediation*, *21*(1), 131–150. https://doi.org/10.1207/S15389286AJDE1603_2

BAKHTIYAR VAHABZADE'NİN YARATICILIĞINDA MİLLET VE ANADİL SORUNU

NATIONALITY AND MOTHER TONGUE ISSUE IN BAKHTIYAR VAHABZADE'S CREATIVITY

Doktora Öğrenci Bayramova Gözel Azer kızı

Sumqayıt Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi,

Azerbaycan ve yabancı ülke edebiyyatı Bölümü

ORCİD:0000-0002-4443-6995

ÖZET

Makale, ulusal şair Bahtiyar Vahabzade'nin "Latin" şiirindeki metnin tarzını sunma yöntemini göstermektedir. Ayrıca şair unutulmuş Latin dilinden değil, Sovyet döneminde Azerbaycan da dahil olmak üzere ulusal cumhuriyetlerde anadilin durumundan bahseder. Dilin her millet ve devlet için özelliği olduğunu söyler. Eğer "Vatan" deme yasağı varsa burada amaç vatanı ve milleti yok etmektir. Böyle bir siyasetin gerçek yüzü bu şiirin alt metninde özel bir maharetle yazılmıştır. Sovyet rejiminin temel amacı, ulusları, halkları ve dillerini sahip oldukları ad altında birleştirmek, onları özgürlükten mahrum etmektir.

Bahtiyar Vahabzadeh tarafından gündeme getirilen ciddi sosyal meselelerin tek tek ülkelerin ve halkların bağımsızlık ideolojisiyle sınırlı olduğunu kabul etmek yanlış olur. Aslında şairin bağımsızlık hedefini pek çok kavram ve nitelik olmadan hayal etmek zordur. Bunlar arasında dil en önemli yerlerden birini kaplar. Şaire göre dil özgürlüğü, milletin özgürlüğünün göstergelerinden biridir. Dilin bir yabancı etkisi, diğer hegemonik dillerin köleleştirilmesi, toprak ve toprak kaybı, bir trajedi ve ulusal bir felaket olarak yorumlanması sıradan bir mesele değil, ciddi ve kaçınılmaz bir özenin işaretidir. Milliyet göstergesi olarak Bakhtiyar Vahabzadeh'in kariyeri boyunca dil faktörüne yaptığı vurgu ve özen dikkat çekicidir.

Pratik önemi: tadkikat okul ve üniversitelerde seminerler için, öğrenci ve ilim insanları için yararlıdır.

Anahtar kelimeler: dil, şiir, engel, milliyet, poeti

ABSTRACT

The article is based on the method of presenting the style of the text in the poem "Latin language" written by the national poet Bakhtiyar Vahbzadeh. It means that language is an attribute of the national index of every nation. In addition, the main aim in the poem is not resaercj the real cause of the forgotten Latin language, but about the place of the mother tongue in the national republics, including Azerbaijan during the Soviet Period. He mentions the importance of the language: it is a feature for every nation and state. If there is a ban on saying a "motherland", the goal here is to destroy the homeland and the nation. The real face of such a policy is written in the subtext of this poem with a special skill. The main purpose of the Soviet regime is to unite nations, peoples and languages under the name they have, to deprive them of their freedom.

It would be wrong to admit that the serious social issues raised by Bakhtiyar Vahabzadeh were limited to the ideology of independence of individual countries and peoples. In fact, it is difficult to imagine the poet's goal of independence without many concepts and attributes. Among them, language occupies one of the most important places. According to the poet, freedom of language is one of the indicators of freedom of the nation. The interpretation of language as a fact of foreign influence, enslavement of other hegemonic languages, loss of land and territory, a tragedy and a national catastrophe is not an ordinary matter, but a sign of serious and fateful care. As an indicator of nationality, Bakhtiyar Vahabzadeh's emphasis on the language factor throughout his career is noticeable.

Key words: language, poetry, obstacle, nationality, poeti

GİRİŞ

Bahtiyar Vahabzadeh tarafından gündeme getirilen ciddi sosyal meselelerin tek tek ülkelerin ve halkların bağımsızlık ideolojisiyle sınırlı olduğunu kabul etmek yanlış olur. Aslında şairin bağımsızlık hedefini pek çok kavram ve nitelik olmadan hayal etmek zordur. Bunlar arasında dil en önemli yerlerden birini kapsar. Şaire göre dil özgürlüğü, milletin özgürlüğünün göstergelerinden biridir. Dilin bir yabancı etkisi, diğer hegemonik dillerin köleleştirilmesi, toprak ve toprak kaybı, bir trajedi ve ulusal bir felaket olarak yorumlanması sıradan bir mesele değil, ciddi ve kaçınılmaz bir özenin işaretidir. Milliyet göstergesi olarak Bakhtiyar Vahabzadeh'in kariyeri boyunca dil faktörüne yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Azerbaycan'ın bağımsızlığının arifesinde şairin anadili hakkındaki düşünce ve görüşleri kaygı ve heyecanla damgalanır.

Genel olarak, şairin şiirinde ana dile, ulusal dile karşı tutumun ilginç ayrıntılarını bulabilirsiniz. "Latin" şiiri bu yönde düşünmek için sebep verir. Elbette soruna bu şekilde yaklaşmaya çalışacağız çünkü şiirin bu karakteristik örneği, her şeyden önce, metin yazarının üslubunun yönleri hakkında daha fazla düşünmemizi sağlıyor. Şairin bu şeir vasitəsilə ümumiyyətlə, sıxışdırılan, yad təsirlərə məruz qalan milli dillərin

real vəziyyətini vətəndaş təəssübkeşliyi ilə problem səviyyəsinə qaldırılması cəhdi danılmazdır. Şeirin başlanğıcı bir qədər informativ səciyyə daşımasına baxmayaraq, şair paradoks və təzad kimi Latın dilinin aqibəti haqqında poetik mühakiməni oxucuya çatdırmağa çalışır:

Latın dili!
Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır,
Latın dili! –
Millət ölüb, dil yaşayır.
«Ana» deyən, «torpaq» deyən,
«Vətən» deyən yox bu dildə.
Ancaq yenə yaşar bu dil [2, s.303].

Kullanıcısı ve taşıyıcısı olmayan bu dilin, muharebeleri kazanan bir savaşçıya benzetilmesi, şiirin yüksek imgelemini, karşıtlıklar ve çelişkiler üzerine kurgulanmasını da sorgular. Bilimsel kavramları, gök cisimlerini sıralamak doğal görünüyor: gezegenler ve yıldızlar, bu dilin tıpta ve tıpta kullanımı bir gerçek olarak.

"Şairin protesto yöntemleri" makalesinde sadece olayları Fas'a bağlama girişimlerine bu anlamda katılmak mümkün değildir. Yazar şöyle yazıyor: “Bu şiirde (“Latince” - G.B. şiiri anlamına gelir) şair aynı yöntemi kullanır ve bu sefer olayı Fas'a götürür. Şair o dönemde gerçekten Fas'taydı, bu ülkede devlet işlerinin Fransızca yürütüldüğünü, Arapçanın resmi çevrelerden atıldığını görmüş ve "Latin" şiirini yazmıştı [1, s.213].

Şüphesiz, Bahtiyar Vahabzadeh'in yayıncı düşüncelerinde gündeme getirdiği sorunlar, "Latin" şiirinde daha duygusal bir şekilde anlatılmıştır. Kuşkusuz bu şiirde şiirsel ifadesini gizemli bir şekilde bulan şair, bir ülkenin ve bir halkın bağımsızlığı ve egemenliği kadar dilin özgürlüğü ve bağımsızlığının da önemli olduğunu benzersiz bir şekilde şiirsel yargının merkezini çeker. Bahtiyar Vahabzadeh, vatanın ve halkın özgürlüğünün, çok ilginç bir felsefi genellemenin sonucu olan dil özgürlüğü ile başladığını belirtir:

Söylə natiq,
İndi nəyə inanaq biz –
Qulağamı,
Ya gözəmi?
Əmələmi, Ya sözəmi?
«Mən azadam, müstəqiləm» sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər,
De, kim sənə azad deyər?.. [2, s.303-304]

Şair, halkının hüzünlü anlarını, ait olduğu dili, büyük bir hassasiyetle ve bireysel mısralarla anlatır. Bu mısralar, Sovyet döneminde köşeye sıkıştırılmış ve resmi çevrelerde işlevini yitirmiş bir dil olan Azerbaycan dilinin başına gelen trajedileri ve suni engelleri hatırlatır.

Şair başka bir benzetmeye dikkat çekiyor - şiirin özünü belirleyen nüanslar: Vatan var, millet var, dil yok!

Şiirin finali sanatsal sorularla sona erer. İşte bu sorular, meseleyi tüm ciddiyeti ile hayata geçirmekte ve ruhunda, kanında ve ruhunda vatanseverlik olan herkesi düşünmeye ve harekete geçmeye sevk etmektedir:

Şair, halkının hüzünlü anlarını, ait olduğu dili, büyük bir hassasiyetle ve bireysel mısralarla anlatır. Bu mısralar, Sovyet döneminde köşeye sıkıştırılmış ve resmi çevrelerde işlevini yitirmiş bir dil olan Azerbaycan dilinin başına gelen trajedileri ve

suni engelleri hatırlatır.

Şair başka bir benzetmeye dikkat çekiyor - şiirin özünü belirleyen nüanslar: Vatan var, millet var, dil yok!

Şiirin finali sanatsal sorularla sona erer. İşte bu sorular, meseleyi tüm ciddiyeti ile hayata geçirmekte ve ruhunda, kanında ve ruhunda vatanseverlik olan herkesi düşünmeye ve harekete geçmeye sevk etmektedir:

İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək:
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik, yoxsul komalarda
dustaq olan bir diləmi?
Yoxsa, uzun əsrlərdən
keçib gələn,
Xalqı ölən,
Özü qalan bir diləmi? [2, s.305]

Sonuç. Əslində sovet dövrü öz hökmranlığını hər sahədə göstərirdi,millət olaraq hər tərəfli bizi öz "caynağı altında " saxlayırdı. Dil isə millətin varlığı , mənliyidi və bu varlığımızı da bizim əlimizdən almağa çalışaraq bizi bir millət olaraq öz mənliyimizd uzaqlaşdırmışdı. Xalq şairi B.Vahabzadə millətini , dilini sevən bir vətəndaş olaraq bu dərdi hər yolla işıqlandırmış, öz usta maneraları ilə sənətkar qələmindən süzülən ifadələrlə göstərmişdir.

Kaynaklar

1.1. Kərimov A. Şairin etiraz üsulları. Türk dünyasının Bəxtiyarı. Bəxtiyar Vahabzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu, I hissə / tər. ed. M. Dəmirli), – Bakı: Təfəkkür, – 2002. – 364 s.

2. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. [2 cilddə] – Bakı: Öndər, – c. 1. –2004. – 326 s

YENİ CUMHURİYETÇİLİK VE PHILIP PETTIT

NEW REPUBLICANISM AND PHILIP PETTIT

Dr. Atakan OKUTAN[1]

ÖZET

Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik, çok fazla sözü edilen ama üzerinde bir o kadar az düşünülüp az yazılan kavramlardır.

Cumhuriyetçiliğin kökenlerini Antik Yunan'a kadar götürebilmek olanaklıdır. Cicero, Machiavelli, Jean Jaques Rousseau cumhuriyetçi düşünce geleneğinin önemli köşe taşlarıdır. Günümüzde cumhuriyetçi düşünceyi doğrudan etkileyen Roma devlet anlayışı karma anayasa ve bireysel iyiliğe karşı kamusal iyiliğin yüceltilmesi düşüncesi üzerine kurulmuştur.

Cumhuriyetçi demokrasinin özeğinde yer alan yurttaş erdemi, yurttaşın yurttaşlığa ilişkin tüzel yükümlükler üstlenmesiyle kendini gösterir. Cumhuriyetçi yurttaş, içinde yaşadığı ve tüzenin egemen olduğu koşulları korumak adına, toplumu ilgilendiren konulara katılım sağlar. Başka bir anlatımla, liberalizmin bencil "*homo economus*"una karşılık olarak, cumhuriyetçi düşüncede *yurttaş* yani toplumsal sorumluluk sahibi olan *birey* vardır.

Günümüzde yeni cumhuriyetçi düşüncenin temsilcileri, taraftarları az sayıda olsa da, düşünsel etkileri açısından azımsanamaz niteliğe sahiptir. Bu düşünsel akımın önde gelen savunucularından Philip Pettit'e göre cumhuriyetçi olmak, yurttaşlık hakkının cumhuriyetin bütün bireylerine tanınması diğer yandan da yurttaşın bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmasını gerektirir. Cumhuriyetçi devlet, yurttaşlarını tahakküme karşı koruyarak ve onların kendiliklerinden devleti denetlemelerine olanak veren anayasal ve demokratik denetim düzeneklerini geliştirerek onlara özgürlük sağlamalıdır.

[1] Serbest araştırmacı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü 1995 mezunudur.
Yüksek lisansını 2000 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AÜ SBE) Siyaset Bilimi ABD'de (Kent ve Çevre Bilimleri) "*Toplu Konut Uygulamalarında Konut Kredisi'nin İşlevi*" başlıklı tezi ile tamamlamıştır.
Doktora eğitimini AÜ SBE ve Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde (TODAİE) sürdürmüş, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde tamamlamıştır.
2020 yılında "*Türkiye'nin Dünya Ekonomik Sistemi'ne Eklemlenme Süreci: İktisadî ve Siyasî Dinamikler*" başlıklı tezi ile Siyaset Bilimi Doktoru olmuştur.
"*Türkiye'de Kentleşme ve Siyasi Yapı*" başlıklı yayımlanmış bir kitabı vardır.
Kamu ve özel sektörde toplam 25 yıl çalıştıktan sonra emekli olmuştur. İngilizce bilmektedir.
Çalışmalarını serbest araştırmacı olarak sürdürmektedir. atakanokutan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2504-9586

Pettit'in tahakkümsüzlük[2] olarak özgürlük felsefesi hem cemaatçilik anlamındaki çoğunlukçuluğa hem de bencillik anlamındaki bireyciliğe yönelttiği eleştirilerle, katılımcı ve itiraz temelli demokrasi anlayışını yansıtan önerileriyle, toplumu bir bütün olarak öne çıkararak liberalizmin özgürlük perspektifine tutarlı biçimde yanıt vermektedir. Çünkü yeni cumhuriyetçi düşüncenin temel ölçütlerinden biri yalnızca halkın rızası değil, halkın itiraz olanağının varlığıdır. Halk, bireysel ve ortaklaşa biçimde sürekli bir itiraz olanağı olduğu oranda, gerçek anlamda egemen olabilir.

Çalışmamızın kapsamı, yeni cumhuriyetçi düşüncenin önde gelen temsilcilisi Philip Pettit'in görüşlerinin ana unsurları çerçevesinde olacaktır. Bu bağlamda cumhuriyetçi geleneğin gelişimi, konunun hacimsel büyüklüğü nedeniyle tarihsel süreç içerisinde ele alınmayacak, yeni cumhuriyetçiliğin geçmiş cumhuriyetçi gelenekle birebir örtüştüğü noktalarda geçmişe atıfta bulunmakla yetinilecektir.

ABSTRACT

Republic and republicanism are concepts that are spoken a lot, but rarely thought and written about.

It is possible to trace the origins of republicanism back to Ancient Greece. Cicero, Machiavelli, Jean Jacques Rousseau are important pioneers of the republican thought tradition. The Roman understanding of state, which directly affects today's republican thought, was founded on the idea of a mixed constitution and the glorification of public good compared to individual good.

Citizen virtue, which is at the core of republican democracy, manifests itself when the citizen undertakes legal obligations regarding citizenship. The republican citizen participates in the issues that concern the society in order to protect the conditions in which s/he lives and where there is a rule of law. In other words, in opposition to the selfish "*homo economus*" of liberalism, in republican thought, there is a *citizen*, as a socially responsible *individual*.

Today, although the representatives and supporters of the new republican thought are few in number, they are not insignificant in terms of their intellectual effects. According to Philip Pettit, one of the leading advocates of this intellectual movement, being a republican requires the recognition of the right of citizenship to all individuals of the republic, and on the

[2] Türkçeye genelde *tahakkümsüzlük* olarak çevrilen kavramın, "*boyunduruktan yoksun olma durumu*" ve "*baskıcı etkileyimsizlik*" olarak da kullanıldığı görülmektedir. Öztürkçe bilim dilinin geliştirilmesi zorunluluğuna inanılmasına karşın, Türkçe alanyazındaki genel yaklaşıma koşutluk sağlamak açısından "tahakkümsüzlük" sözcüğü kullanılmıştır. (y.n.)

other hand, the citizen's independence and freedom (in the sense of non-domination). The republican state must provide freedom to its citizens by protecting them from domination and by developing constitutional and democratic mechanisms of control that allow them to control the state itself.

Pettit's philosophy of freedom as non-domination consistently responds to liberalism's perspective of freedom by highlighting the society as a whole, with his criticisms of both majoritarianism in the sense of communalism and individualism in the sense of selfishness, and his proposals reflecting the understanding of participatory and objection-based democracy. Because one of the basic criteria of the new republican thought is not only the consent of the people but also the possibility of objection by the people. The people can truly rule to the extent that there is a permanent possibility of individual or collective objection.

The scope of our work will be within the framework of the main elements of the thoughts of Philip Pettit, the leading representative of the new republican thought. In this context, the development of the republican tradition will not be discussed in the historical process due to the voluminous size of the subject, and it will only be referred to the past at the points where the new republicanism overlaps with the old republican tradition.

YENİ CUMHURİYETÇİ DÜŞÜNCENİN KAYNAKLARI

Cumhuriyetçilik, kökleri halkın kendini yönetmesi düşüncesinin ilk olarak yeşerdiği Antik Yunan'da bulunan bir düşünce akımıdır. (Oldfield, 1990: 5) Bu kök bugüne kadar uzanmaktadır: Yeni cumhuriyetçilik akımının iki önemli kolundan birinin önde gelen savunucuları Hannah Arendt ve Michael Sandel'in cumhuriyet idealleri kendini Atina cumhuriyetçiliği ile kökenlendirir ve özgürlük anlayışlarını da politik katılımcılığa dayandırır. "*Civic hümanist gelenek"* olarak da bilinen neo-Atina çizgisi, toplumsal/politik hayata katılımı bir hedefe ulaşmak için araç değil başlı başına bir amaç olarak görür. Atina okulunun *katılım* vurgusuna karşılık neo-Roma'da öncelikli sorunsal, tüzel eşitlikle korunan *yurttaşın özgürlüğüdür*. Neo-Roma düşüncesinin en önde gelen temsilcilerinden olan Pettit "*yurttaşlığı işlevselleştirmiştir*." (Kartal, 2013: 340, 362)

Yeni cumhuriyetçiliğin ikinci kolu olan Roma ekolü de kendisini, kimsenin bir diğerine karşı üstünlüğünün olmadığı, tüzel eşitlik düşüncesi üzerinde temellenen bir yurttaşlık anlayışına dayanan *Res publica* düşüncesine dayandırır. *Res Publica* kavramı, özel yaşam alanı anlamına gelen *Res privata'*nın karşıtı bir "*mesele*" olarak kamusal alanı anlatır. (Haakonssen, 2007: 729) *Res publica* aynı zamanda yönetimin bir despot, tiran ya da monark yani tek bir

egemen tarafından yürütüldüğü politik bir dizgeye karşı yeni bir oluşum anlamına da gelir. Tekilciliğin karşıtı olan böylesi bir oluşumda devletin temel işlevleri olarak belirtilen başta adalet ve güvenlik olmak üzere, birçok yönetsel işlev yurttaşlardan oluşan bir topluluk tarafından sağlanır. *Res publica* düşüncesinin günümüzdeki önde gelen temsilcileri Phillip Pettit ve Quentin Skinner ile bir ölçüde Maurizo Viroli'dir.

Cumhuriyetçi düşüncenin Antik Yunan'daki kökleri de çoğunlukla Aristoteles, daha az bir biçimde de Platon'da ortaya çıkmaktadır. Platon, *Politeia* adlı eserinde *"cumhuriyet"* anlamında olan bir sözcük kullanmaz. O'nun sorunu iyi yönetimin ne olduğudur. Demokrasiyi hem iyi hem de kötü yönetimler arasında sayan Platon'un ölçütü, özgürlüğün sınırını oluşturan ve aşırı özgürlüğün zararlı sonuçlarını önleyeceğini öngördüğü "*yasa"dır.* (Platon, 2007: 282-302) Platon'u cumhuriyetçi düşüncenin atalarından biri olarak görmemizi sağlayan da budur. Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'in kötü yönetimlerin karşısına koyduğu iyi yönetimin adı, hocasının kitabının da adı olan *Politeia'dır.* Aristoteles, *Politeia'*yı, anayasanın egemen olduğu, halkın kamusal görevlere katıldığı, yönetici konumunda erdemli kişilerin yer aldığı *"Bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim-Siyasal Yönetim"* ideal iyi bir yönetim biçimi olarak kurgular. Mete Tunçay'ın *politeia* kavramı ile ilgili şöyle bir değerlendirmesi bulunmaktadır: "Bu söz (politeia) anayasayla aynıdır. Fakat bu deyimi kullanmak (siyasal yönetim) akla yakın olur, çünkü bir kişinin ya da azınlığın olağanüstü yetenekli olabilmesine karşılık, geniş bir sayının bütün üstünlük biçimlerinde yüksek bir ölçüte (düzeye) erişmesi güçtür. Böyle bir *"anayasal anayasa"*da yurttaş ordusunun egemen topluluk olmasının ve yalnız silah taşıyanların üye sayılmasının nedeni de budur" (Aristoteles, 2010:81)

Cumhuriyet sözcüğü günümüzdeki anlamını ise Roma'da bulmuştur. Yasalarla sınırlandırılmış yurttaş yönetimi yani *Res Publica*, cumhuriyet sözcüğünün karşılığı olarak kabul görmüştür. Yani cumhuriyet "*yasanın egemenliğinin geçerli olduğu özyönetim biçimidir*" (Skinner, 1998: 44-45)

Günümüz cumhuriyetçi düşüncesini doğrudan etkileyen Roma cumhuriyetinin, karma anayasa dizgesi ve bireysel iyiye karşı "*kamusal iyi"*nin yüceltilmesi düşüncesi üzerine kurulu olduğunu görürüz. Bu saptama bizi Roma düşüncesinin özgünlüğünü sorgulamaya da götürebilir. Fakat çalışmamızın amacının bunu sorgulamak olmadığı gibi kişisel olarak bunun çok da önemli olmadığını düşündüğümüzü de belirtmek istiyoruz. Kanımızca Roma'nın *res publica* düşüncesini bugüne taşıyan, Roma cumhuriyetinin bugünkü demokrasilerle benzer yanlarıdır: Roma'da cumhuriyet düşüncesi, her zaman *tiranlaşma* potansiyeli taşıyan monarklara karşı savunulmuştur. Bu durum günümüz demokrasilerindeki *"çoğunluğun tiranlaşması tehlikesi"* söylemlerine benzemektedir.

Diğer yandan Roma cumhuriyetinin hiçbir zaman yazılı bir anayasası olmamıştır. Roma'nın karma anayasacı politik dizgesi iki temel tezde somut içeriğine kavuşuyordu: Öncelikle politik düzen dengeye dayanmalıydı çünkü ancak bu şekilde gücün kötüye kullanımı önlenebilirdi. Ayrıca anayasa, çoğulculuğu yansıtmalıydı çünkü çokluk tekliğe göre daha iyiydi. Bu düzenek içinde temel kaygı özgürlüğü korumaktı. (North, 2009: 256)

Cicero (M.Ö. 106-43) karma anayasa, yurttaş ve yurttaşın içinde yaşadığı toplumun erdemli olmasının savunusunu yapması, özgürlüğü, tiranlığa karşı yasaların egemenliği; devleti de ortak bir yararın etrafında birleşen insanlar topluluğu olarak görmesi, bağlamında Roma dönemin ünlü cumhuriyetçi düşünürüdür.

Roma dönemi cumhuriyetçilerinin özgürlük söylemlerinin en belirgin özelliği özgürlüğün, esaretin karşıtı olarak tanımlanmasıdır. Bu gelenek, başkasının insafına bağlı ya da keyfî iradesi altında yaşamayı kölelik olarak görür. (Kartal, 2013: 349)

Cumhuriyet ve demokrasi, zaman zaman birbirinin yerine de kullanılan fakat aynı anlamı taşımayan sözcüklerdir. Demokrasi yönetim erkini doğrudan halkın kullandığı bir siyasal yönetim durumunu anlatırken; cumhuriyet tüzel temelli bir yurttaş yönetimine karşılık gelir. Bu arada tarihsel süreç içerisinde aristokratik veya demokratik cumhuriyetlerin de bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekir ki, bu durum aslında egemenliğin kimin iyeliğinde olduğuyla bağlantılıdır. Örneğin Niccolò Machiavelli'nin (1469-1527) *"İl Principe"* adlı eserindeki *"İnsanlar üzerinde hüküm sürmüş olan ve halen de bu hükmü sürdüren devletlerin, beyliklerin tümü ya cumhuriyet ya da hükümdarlık olarak ortaya çıkarlar"* biçimindeki anlatım, demokrasinin cumhuriyetin bir değişkeni olduğu savını desteklemek için kullanılmış bir kanıt olarak karşımıza çıkabilmektedir. (Machiavelli, 1985: 5)

Machiavelli, cumhuriyeti sadece ortak iyi düşüncesi ve siyasal katılım ülküsüne indirgeyen Aristoteles-Rousseau çizgisindeki bir anlayışa karşı Romalı değerleri yücelterek alternatif bir cumhuriyetçi görüşe de kaynaklık etmiştir. Bu gelenek günümüzde Skinner, Viroli, Pettit gibi Neo-Romacı yazarlar tarafından sürdürülmektedir. (Öztürk, 2013: 193)

Günümüzün dünyasında cumhuriyet ile demokrasi arasındaki yakın akrabalık *liberal demokrasi* ve *cumhuriyetçi demokrasi* kavramlarıyla ortadan kalkmış durumdadır. Gelinen noktada, cumhuriyetçi demokrasi genel olarak *yurttaş erdemi ve tüzel yönetim*, liberal demokrasi ise *bireyci* ülküleri sahiplenmiş görünmektedir.

Cumhuriyetçi demokrasinin merkezinde yer alan yurttaş erdemi, yurttaşın yurttaşlığa ilişkin tüzel yükümlükler üstlenmesiyle kendini gösterir. Cumhuriyetçi kişi, bir *yurttaş* olarak içinde yaşadığı ve tüzenin egemen olduğu koşulları korumak adına toplumu ilgilendiren

konulara *katılım* sağlar. Yani liberal demokrasinin bencil *homo economus*'una karşın, cumhuriyetçi *yurttaş* toplumsal sorumluluk sahibi bir bireydir.

Aslında bu tartışma yukarıda da değinildiği gibi, cumhuriyetin iki odak kavramından hangisinin daha fazla vurgulandığıyla ilişkili olarak cumhuriyetin kendisini de biçimlendirir. Cumhuriyet, bir yanıyla yurttaş erdemini öne çıkararak antik demokrasilerinin katılım ve öz yönetim ülküsünü önceler, diğer yanıyla da yasa vurgusuyla liberalizm ile ortaklık kurar. (Tunçel, 2010: 21)

Cumhuriyetçi düşünce geleneğinin önemli köşe taşlarından biri olan Jean Jacques Rousseau'nun (1712-1778) "*volonté générale*" kavramı, toplumsal bir sözleşmeyle oluşturulan bir politik dizgede onu oluşturanların sayısal toplamından ötede, aynı zamanda herkesin isteminin sınırını da belirleyen adeta *aşkın* bir düzeye karşılık gelen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Rousseau'da genel iradenin öngördüğü bu sınır, karşılığını Montesquieu'da (1689-1755) bulur ve özgürlüğün güçler dengesi ve yasalarla korunduğu bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet yüceltilir.

Isaah Berlin'in 1958 yılında yazdığı "*Four Essays on Liberty"* adlı makalesi, özgürlük üzerine yapılan tartışmalarında kullanılan temel metinlerden biridir. Berlin'in 1969 yılında Oxford Üniversitesi tarafından "*Two Concepts of Liberty"* adıyla yeniden yayımlanan makalesi, liberal özgürlük ve cumhuriyetçi özgürlük arasındaki ayrımı konu alan hemen tüm yazıların alıntı yaptığı ya da gönderimde bulunduğu temel bir metindir. Berlin, negatif/olumsuz özgürlük kavramını *"bir insanın diğerleri tarafından engellenmeden eylemde bulunabileceği alan"* olarak tanımlamıştır. (Kukathas, 2007: 685) Bilindiği gibi Berlin liberal düşüncenin savunucusudur ve O'na göre de negatif özgürlük, çağdaş dünyada olanaklı olabilecek tek özgürlük biçimidir. Berlin'e göre pozitif özgürlük ise çağdaş dünyanın değil "*antiklerin özgürlüğüdür*" Negatif özgürlük (*freedom from*) insanın kastî engel ve baskıya maruz kalmaması iken; pozitif özgürlük *(freedom to)* insanın kendini gerçekleştirmesi, benlik hâkimiyeti (self-mastery) ve amaçlarına ulaşması ile eşdeğerdir. (Kartal, 2013: 342)

Pozitif özgürlüğe karşı negatif özgürlüğü savunduğunu belirten Berlin, pozitif özgürlüğün bireyin benliğinin bölünmesine neden olduğunu, bir atom olarak bireyin başarısızlıklarını, yetersizliklerini devlet, ulus, sınıf vb. yapılar içerisinde gizleyebilmek ve bunları aşmak ya da çözmek amacıyla, kendini bu yapılarla özdeşleştirerek bireysel özgürlüğünü bastıracağını ileri sürer. (Kukathas, 2007: 686-688)

Berlin; Hobbes, Locke, Bentham, Constant, Mill, Burke ve Jefferson'ın negatif özgürlüğü, Platon, Montesquieu, Kant, Hegel ve Marx'ın ise pozitif özgürlüğü savunduklarını ileri sürerek, birbiriyle hiç de yakın olmayan düşünceleri aynı sepete koyar. Bu anlamda

Berlin'in sınıflandırması, bazı çağdaş siyaset felsefeleri açısından *yetersiz* bulunur. "…*Ancak yine de liberalizm ve cumhuriyetçilik arasındaki tarihsel ayrılığın sorumlusu Berlin olarak görülemez. Liberal ve cumhuriyetçi özgürlüklerin aynı kökene sahip olmakla birlikte, tarihsel süreçte niçin ayrıldıklarını sorgulayan Philip Pettit, bu farklılaşmanın temelini Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndaki karşı-devrimci söylemde bulur."* (Tunçel, 2010: 41)

BİR ÖZGÜRLÜK VE YÖNETİM TEORİSİ OLARAK CUMHURİYETÇİLİK[3]

Bazen seçenek-özgürlüğü bazen de eylemlilik-özgürlüğü olarak anlaşılabilen sosyal özgürlük, en azından son çeyrek yüzyıl için politik ve ekonomik teori alanında öne çıkan bir tartışma konusu olmuştur. Ancak bu tartışmaların başkahramanları, kendilerini disiplin içinde yalıtmakta ve/veya öğretisel iç gruplar, dışarıdakilere ya -kayıtsızlık biçiminde- küçümsemeyle ya da sadece alay etmek için davranmakta, karşı tarafı görmezden gelme eğilimindedir. Pettit, özgürlüğün kişinin ne kadar uzağa gidebileceğinin bir işlevi olduğunu kabul eder ve özgürlüğü başkalarının keyfi gücünün ötesinde yaşamak ve seçim yapmak yönünde ele alır: Bu yaklaşıma göre özgürlük, tahakkümsüzlüktür. (Pettit, 2003: 387-388)

Pettit liberalizm-cumhuriyetçilik tartışmalarına, özgürlük düşüncesinin yeniden kazandırılmasına önemli katkılar sunmuştur. Pettit'in çağdaş siyaset felsefesine özgün katkısı, cumhuriyetçi özgürlük kavramına, birey üzerinde herhangi bir baskı oluşturmayacak biçimde, tahakkümün ve tahakküm olasılığının olmaması durumu olarak özgürlüğü eklemesidir.

Pettit, Berlin'in negatif ve pozitif özgürlük karşılaştırmalarını Benjamin Constant'la (1767-1830) temellendirir: "…Antik-modern ayrımı geçen yüzyılın başlarında Benjamin Constant'ın "Antiklerin Özgürlüğü ve Modernlerin Özgürlüğü" adlı ünlü makalesinde ileri sürülmüştür. Constant'ın modern özgürlüğü Berlin'in negatif özgürlüğüdür ve onun antik özgürlüğü de –demokratik olarak kendini yöneten bir topluluğa ait olma özgürlüğü- Berlin'in pozitif kavrayışının başlıca çeşitlemesidir. Modern özgürlük, kendi özel isteğinizin yönetimine bırakılırken antik özgürlük, demokratik olarak belirlenmiş kamusal bir istek ile yönetiminin paylaşılmasıdır. Modern ülkü, öz olarak liberal, antik ülkü ise öz olarak popülisttir." (Pettit, 1997: 18)

Pettit özgürlüğü anlamanın yalnızca iki yolu olamayacağını savunur. O, negatif-pozitif ayrımının pek bir işe yaramadığını düşünmektedir. Çünkü bu yollardan birinde özgürlük, bireysel seçimin önünde dışsal engeller bulunmaması, diğerinde ise benlik egemenliği ve kendini gerçekleştirme araçlarının var olması durumudur. Pettit özgürlük konusunda var olan

[3] Bu bölümde farklı bir kaynak belirtilmedikçe, Pettit (1997) ve Pettit (1998)'den yararlanılmıştır.

tarihsel ve düşünsel karşıtlıkların, yanlış ve yanıltıcı bir biçimde filozofik bir yanılsama yarattığı düşüncesindedir. Bir üçüncü yol vardır ve adı da cumhuriyetçiliktir. (Pettit, 1997: 19-20) Zaten Pettit amacının, var olan almaşıklar arasında cumhuriyetçiliğin yerinin ortaya konulması olduğunu belirtmektedir.

Pettit'e göre cumhuriyetçi geleneğin doğuş yeri klasik Roma'dır. Roma'da cumhuriyetçilik deyince de akla Cicero gelir. (Pettit, 1997: 19) Cumhuriyetçi gelenek Rönesans döneminde Machiavelli'nin anayasacı düşüncesinde ana hatları çizilerek yeniden canlanmış, İngiliz İç Savaşı sonrasında Amerikan ve Fransız Devrimleri öncesinde düşünce dünyasında ön plana çıkmıştır. Çağdaş cumhuriyetçi geleneğin büyük adları arasında Harrington, Montesquieu -belki- Tocqueville ve Madison sayılabileceğini vurgulayan Pettit'in, Rousseau'nun ise ancak eserlerinin popülist biçimde yorumlanılmaması koşuluyla cumhuriyetçiler arasında sayılabileceğini belirtmesi ilginçtir. (Pettit, 1997: 30)

Cumhuriyetçi gelenek, yukarıda kısaca özetlenen ve birikimli olarak ilerleyen düşünsel dizgenin ürünü olarak çağları aşıp birleşmiştir. Örneğin, halk egemenliği kavramının yerine *tüze egemenliği*; güçlerin birbirlerini denetlemesi ve dengelemesine yarayan *karma bir anayasa*; insanların kamusal görevleri yerine getirmeye istekli oldukları anlamına gelen ve *yurttaşlık erdemine* dayanan bir politik dizge cumhuriyetçi düşüncenin öngördüğü temel kurumlardır.

Pettit kendi özgürlük tanımını yapmadan önce Berlin'in özgürlük anlayışına eleştirilerde bulunur ve bu yöntemi neden yeğlediğini de, Berlin'in özgürlük sınıflandırmasının üçüncü olasılığın önünü tıkadığını açıkça belirterek yapar. Pettit'e göre Berlin, pozitif özgürlüğü benlik egemenliği kurmak, negatif özgürlüğü de başkalarının müdahalesinin yokluğu olarak düşünür. Ne var ki, egemenlik ve müdahale aynı kapıya çıkmaz. Bu durumda, özgürlüğün negatif özgürlükte olduğu gibi bir yokluktan, ama bir müdahale yokluğundan değil, başkalarının egemenliğinin yokluğundan belireceği bir ara olasılık için ne denilecektir? İşte Pettit kendi özgürlük düşüncesini, yani bir tahakkümsüzlük olarak özgürlüğü bir ara durum olarak ortaya koyar. Zaten sözü getirmek istediği nokta da burasıdır. (Pettit, 1997: 17-20)

Tahakküme örnek olarak, *efendi-köle* ya da *efendi-hizmetkâr* ilişkisini verir. Böyle bir ilişki, tahakküm eden tarafın, tahakküm altındakinin seçimlerine keyfî bir biçimde karışabileceği, bu yaptığından dolayı herhangi bir cezadan da bağışık olduğu bir durumdur. Böylesi bir durum betimlemesinde, efendinin iyi ya da kötü olması önem taşımaz, *efendi* buyurganlığı altında olan kişilere karışımda bulunmama eğiliminde olan nazik bir kişi; *buyruk altındaki* de istediği her şeyi yapma isteğine/yeterliğine sahip kurnaz ya da dalkavuk birisi olabilir. (Pettit, 1997: 21-23) Pettit'in burada vurgulamak istediği, salt *bir efendinin olması*

durumudur: Kişi, kendisine buyuran ya da buyurma yeterliğine sahip olan birisinin boyunduruğu altında olduğu sürece özgür değildir.

Pettit örneklerini çeşitlendirir: Kişi, kendisine *müdahale* durumu olmaksızın tahakküm altında olabileceği gibi, tahakküm altına girmeksizin ya da bir başkasıyla efendi-köle ilişkisine de girmeden müdahale durumunun nesnesi olabilir. Tahakküm, müdahalesiz olabilir çünkü sadece keyfî olarak müdahale kapasitesinin kullanılmasıyla değil, sınırlanmış bir yetinin kullanılmasıyla ilgilidir. Sonuçta Pettit, hiçbir biçimde müdahale ve tahakkümün olmadığı durumu özgürlük açısından ideal durum olarak nitelendirir.

Pettit'e göre dünya, rastlantısal olarak değil, güçlü karşısında güvencede olmanız nedeniyle müdahalesiz bir dünya olmalıdır. Gerçek dünyada, güvenilmez bir olumsallık yüzünden, müdahalesiz yaşanabilir: Örneğin, belli bazı güçlü kişiler sizi seviyor olabilirler, siz (güçlü) kişilerin yoluna çıkmamayı *kurnazlıkla* başarabilirsiniz ya da *"dalkavukluk*" yapabilirsiniz. (Pettit, 1997: 61) Böylelikle durağan ve güvenli olmayan geçici bir korunma durumu yaratılabilir ama bu durumun bir *güvencesi* bulunmaz. Buna karşın boyunduruk ya da tahakküm altında olmama anlamındaki özgürlük durumunda kişi yaptığı işlerde keyfi müdahalelerden uzaktır ve kişinin buradaki *müdahalesizlik* durumu, başkalarının müdahale etme yeterliğine sahip olamamalarını, onların kapasitesizliğini anlatır.

Pettit'ye göre *tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışı,* hâkimiyet anlamıyla temellendirildiği için pozitif tanımın öğeleriyle birleşen, negatif bir bakış açısıdır. (Maynor, 2003: 35)

Pettit, *Republicanism* adlı kitabında Cumhuriyetçi özgürlük kavrayışının pozitif bir kavrayış olmadığını açıkça belirtir. O'na göre Berlin-Constant çizgisine paralel olarak cumhuriyetçi geleneği okumanın ölçünleştirilmiş yolu pozitif özgürlüğü, özelde demokratik katılım özgürlüğünü her şeyin üzerinde gören bir gelenek olarak ele almaktır. Ancak cumhuriyetçi geleneğin asıl vurgu yaptığı nokta *müdahalenin getirdiği kötülüklerin savuşturulması*dır.

Pettit, *A Theory of Freedom: From the Psychology to the Politics of Agency* adlı kitabında da amacını şöyle belirler: *"Siyasal özgürlüğü destekleyen biçimde, irade özgürlüğünü yorumlayan bir kuram ve özgür iradeyi savunan bir çizgi ile uyumlu bir biçimde, siyasal özgürlüğü yorumlayan bir kuram arıyorum"* (Tunçel, 2010: 262)

Yukarıda belirtilen noktalardan hareketle rahatlıkla, tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışının negatif özgürlük kavrayışına daha yakın olduğu belirtilebilir. Pettit'in özgün yanı cumhuriyetçi özgürlüğü *ancak ve ancak* koşuluyla tahakkümsüzlük olarak özgürlüğe bağlamasıdır ki bu nokta, Pettit'i Skinner'dan farklılaştıran hususlardan birisidir. O'na göre

özgürlük durumu, kölenin tersine, başka birinin keyfî gücüne bağlı olmayan bir kişinin statüsüdür. Böylelikle özgürlük durumuna öyle bir açıklama getirilmektedir ki, herhangi bir müdahale olmaksızın da özgürlük yitirilebilir; müdahale etmeyen efendi senaryosunda olduğu gibi, müdahale olmaksızın da kölelik ve tahakküm olabilir. (Pettit, 1997: 12)

Pettit, özgürlük düşüncesi içerisinde iki farklı gelenek saptar: Birincisi "sınırsız özgürlük" *(non-limitation)* ikincisi "müdahalesiz özgürlük"tür *(non-interference)* (Pettit, 1997:9)

Özgürlük, kişinin seçim şansını sınırlayan doğa ya da insanlık koşullarından kurtulmuş olmayı gerektirir. Bireysel, bireyler arası ya da bireylerden kaynaklanmayan etkiler yoluyla olsun, bireyler üzerindeki tüm sınırlamalar eşit derecede kötüdür. Bu durumda bilinçli olan ya da olmayan tüm toplumsal ve doğal düzenlerden kaynaklanan sınırlamalar bireylerin özgürlüklerini tehdit eder. Özgür insan, bu sınırlamaların tümünden aynı ölçüde kurtulmuş olan insandır. Bu özgürlüğün kendine has (*idiosyncratic*) bir sonucudur. (Pettit, 1997: 7)

Özgürlük açısından asıl belirleyici olan müdahalenin keyfî olup olmamasıdır. Keyfî müdahalede, müdahale edilen kişinin tercihleri, düşünceleri veya çıkarları dikkate alınmadığı için tahakküm vardır. Pettit'e göre özgürlük, keyfî müdahalenin olduğu tahakküm durumunda da kısıtlanır. (Kartal, 2013: 349)

Pettit'e göre müdahale, bireyin bedeninin ve isteklerinin baskılanması ile yönlendirilmesini içerir: Yönlendirme genelde örtüktür ve gündem belirleme, insanların inançlarını ve arzularını, hileyle ya da akılcı olmayan bir biçimde şekillendirme ya da insanların eylemlerinin sonuçlarını çarpıtma biçimini alabilir. Diğer yandan müdahale, bir kişinin durumunu kötüleştirme çabasıyla da ilgili olmasa bile, baskı baskıdır ve bundan her zaman egemen sorumludur (Pettit, 1997: 63-64)

Bir müdahale eylemini, keyfî bir biçimde sürdürebilmek anlamında *keyfî* kılan nedir? Bir eylem, eğer müdahaleyi yapan kişinin isteğine, kararına ya da takdirine bağlıysa, keyfî temelde sürdürülmektedir. Pettit ayrıca müdahalesizlik olarak özgürlüğü doğal özgürlükle, tahakkümsüzlük olarak özgürlüğü toplumsal bir ülkü olarak ilişkilendirir ve bu yönde tanımlar. (Petttit, 2003: 402) O'na göre tahakkümsüzlük olarak özgürlük "*özgür*" teriminin karşılığı olarak, hem fail özgürlüğünü hem de belli oranda seçim özgürlüğünü kapsarken, müdahalesizlik olarak özgürlük fail ve seçim özgürlüğü arasında belirsiz ve ikisini de tam olarak karşılamayan bir kavramsallaştırmadır. (Kartal, 2013: 352) Böylece Pettit, *müdahalenin* olmadığı liberal özgürlük düşüncesinin karşısına, *boyunduruk altına alma durumunun* olmadığı cumhuriyetçi özgürlük düşüncesini çıkarır. (Audier, 2006: 99)

Tahakküm altına alınma tehlikesi içindeki bir kişinin *tahakkümsüzlük* yaratabilmesi nasıl sağlanacaktır? Hangi toplumsal düzenlemeler tahakkümsüzlüğün öne çıkmasına yardımcı olabilir? Pettit, bu konuda kabul edilen iki genel yaklaşım olduğunu belirtir: Denk güçler stratejisi ve anayasal önlemler stratejisi. (Pettit, 1997: 65-67, 93-95)

Denk güçler stratejisi, tahakküm uygulayan ile tahakküme maruz kalanın kaynaklarını eşitlemektir. Burada amaç, tahakküme maruz kalma olasılığı bulunan kişinin kendisini savunmasını sağlayacak araçlara sahip olmasıdır. Herkesin, başka bir insanın başvurabileceği olası müdahale karşısında etkin olarak kendisini savunması durumunda, doğallıkla kimse de başkasının tahakkümüne maruz kalmayacaktır. Pettit bu stratejiyi, tahakkümü ortadan kaldırma noktasında yetersiz bulur ve denk güçler stratejisi çerçevesinde uygulanabilecek en iyi şeyin, bir savunmacı eşitlik değil caydırıcılık dengesi olduğunu belirtir. Çünkü herkesin ilk hamleyi yaparak kendini koruma çabasına girdiği anın Hobbes'un doğa durumuna benzeyeceğini, *insanların kendi kuyularını kazacakları; bireysel olarak kolektif bir başarısızlığa mahkûm bir biçimde davranacaklarını,* söyler. (Pettit, 1997: 94-95)

Anayasal önlemler stratejisi, özgürlük durumuna ilişkin olarak anayasal bir yetkeyi gündeme getirmeyi öngörür. Anayasal yetke, karşı tarafı keyfî müdahale ve böyle bir müdahaleyi cezalandırma gücünden yoksun bırakacaktır. Böylelikle bir tarafın öteki üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldıracak ve eğer kendisi iki taraf üzerinde de tahakküm kurmazsa, tahakkümü sona erdirmiş olacaktır. Yasaların ayrımcı olması, yargı yetkesini kullananların, ayrımcılığa maruz kalan grubun çıkarlarını veya düşüncelerini takip etmeden görev yaptıkları anlamına gelir. (Pettit, 1997: 65,68) Bu noktada Pettit, açıkça anayasal düzenlemeye dayanmak gibi bir alternatifi yeğleyerek, daha fazla gelecek vaat eden bir stratejiyi seçmek zorunda olduğumuzu belirtir.

Pettit, tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün gözetilmesinin yerinden yönetimci bir biçimde bireylere bırakılabilecek bir ülkü olmadığını da belirtir. (Pettit, 1997: 179) Tahakkümsüzlüğün koşullarını irdelerken, geleneksel cumhuriyetçiliğin "*seçkinciliğinden*" koparak evrensel olunması gerektiğinin de altını çizer. O'na göre tahakkümsüzlüğü bir devlet ülküsü olarak görme önerisi liberalizmin, yüce bir politik ülkü olarak müdahalesizliği göklere çıkardığı durumla benzeşecek ve (tahakkümsüzlük) ülküsüne karşı kuşku doğmasına neden olacak, özünde bir zorlama değil bir amaç olan ideale karşı, *cehaletin avukatlığını* yapan toplulukçular gibi kişilerin eline koz verecektir. (Pettit, 1997: 96)

Pettit, tahakkümsüzlük ve müdahalesizlik olarak özgürlük düşüncelerini örneklerle karşılaştırır ve -Quentin Skinner'a da bu noktayı görmesine katkılarından dolayı teşekkür ederek- tahakkümsüzlük olarak özgürlük ülküsünün belirgin üstünlüğünün *"keyfî müdahaleyi*

hedef alırken ve başkalarının bir kişinin işlerine keyfî olarak müdahale kapasitesini azaltmayı gözetirken, strateji gereksinimini en aza indiren özgür bir yaşam tablosu çizmesi olarak" belirtir. (Pettit, 1997: 87)

Pettit tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün çekiciliğinin, onun en üst düzeye çıkarılmasının, müdahalesizliğin en üst düzeye çıkarılmasında gözden kaçabilecek üç yarar sağlayacak güçte olmasından geldiğini belirtir. Bunlar:

1. Belirsizliğin yokluğu,
2. Stratejik olarak güçlüye boyun eğme gereğinin yokluğu,
3. Başkalarına sosyal bir bağımlılığın yokluğudur.

Bu özgürlük durumunun, John Rawls'un *"aslî iyi"* kavramıyla örtüştüğünü belirten Pettit, bu özgürlüğün gözetilmesini ise bireylerden öte devletin layıkıyla yerine getirebileceğinin de altını çizer, *kandaki antikorların yarattığı bağışıklık gibi*, tahakkümsüzlüğün de (devlet gibi) kurumsal düzenlemeler tarafından kurulduğunu ve bu yeğlemenin Cumhuriyetçi geleneğin *sonuççu* karakterinden kaynaklandığını söyler.

Tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün aynı zamanda *toplulukçu bir iyilik* olduğunu belirten Pettit, bir kişi için ancak o kişinin ait olduğu zayıflık sınıfından başkaları için gerçekleştiği oranda gerçekleşebileceğini; böylelikle örneğin bir kadının, bu anlamda ancak, kadınlık zayıflık belirtisi olarak algılanmaktan çıktığında, ancak bütün kadınlar eşit olduğunda bütünüyle özgür olabileceğini belirtir.

Pettit cumhuriyetçiliğin, tahakkümsüzlük olarak özgürlük durumunu sürdürme görevini yüklediği devlete, istediği şeyleri dile getirebilmek için devlete karşı yöneltilen hak iddialarının anlam kazanmasını sağlayan çoğulcu bir dil sağladığını; bu çoğulcu dilin özel mülkiyet gibi gelenekçi talepler olduğu kadar, çevrecilik, kadın hakları, sosyalizm, muhafazakârlık ve çok-kültürlülük gibi çağdaş istemlerin de dile getirilmesini sağlayarak özgürlüğün gereklerinin yeniden yorumlanmasını zorlayacak biçimde, yeni ortaya çıkan ya da yeni yeni açıklık kazanan çıkar ve düşüncelere kendini anlatabilme olanağını vereceğini belirtir. (Pettit, 1997: 273-276)

Cumhuriyetçiliğin genel geçer bir tasarı değil, politika oluşturmaya yönelik bir araştırma izlencesi olduğunu belirten Pettit;

1. Dış savunma,
2. İç güvenlik,
3. Kişisel bağımsızlık,
4. Ekonomik refah,
5. Kamusal yaşam

olmak üzere beş tane genel politika oluşturma alanı olduğunu, bunlara ilişkin gerekliliklerin ise görgül veriler ışığında detaylandırılabileceğini söyler. (Pettit, 1997: 150-170)

Cumhuriyetçi devletin işleyiş biçimine de değinen Pettit, bu devletin birincil işleyiş ilkelerinin *anayasacılık* ve *demokrasi* olduğunu belirtir. O'na göre cumhuriyetçi yönetimin koşullarından biri tüze düzenidir. Buna göre cumhuriyetçi yönetim ilk olarak, tek tek olaylar değil tüze temelinde, özellikle yerleşik yaptırımlara yer veren, ilke olarak geriye doğru geçerli olmayan, herkese duyurulmuş ve kesin bir tüze dizgesi temelinde işlemelidir. İkinci olarak; gücün dağıtılması yani hem yönetsel hem de yasama, yürütme ve yargı ayrımı anlamında güç ve işlevlerin dağıtılması gereklidir. Üçüncü koşul, çoğunlukçuluğun gücünün sınırlandırılmasıdır ki, bu koşula göre çoğunluğun en azından belli başlı temel tüzel alanlarda değişiklik yapması zorlaştırılmasını gerektirir. Bu koşul, tüzel ön-kabullerden, anayasal güvence altındaki yaptırımlara kadar uzanan çok çeşitli biçimlerde yaşama geçirilebilecektir. Pettit'e göre tüzel güvenceyi sağlamanın bir yolu da, sıradan insanların yönetimin yaptıklarına karşı çıkmalarına olanak tanıyacak dizgesel koşulların oluşturulmasıdır. O'na göre sağlanması gereken önemli şey, yönetimin yaptıklarının halkın isteminin ürünü olmalarından çok, halkın itirazları karşısında ayakta kalmaya uygun olmalarıdır.

Pettit, itiraz temelli bir demokratik cumhuriyet kurgusunun, aynı zamanda kapsayıcı ve müzakereci olması gerektiği, bunun gerçekleşmesi için de -Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramını çağrıştırırcasına- bu özgürlüklerin yaşayabileceği bir *kamusal alanın* gerekliliğine vurgu yapar.

"*İnsanoğlunun yozlaşabilirliğine karşı önlemler almak gereklidir*" der Pettit. O'nun ele aldığı konularda birisi de cumhuriyetin denetlenmesidir. O'nun kurgusunda betimlenen anayasacı ve demokratik kurumların önemli bir işlevi de yönetimin keyfî kararlar almasının engellenmesi, sosyo-ekonomik bağımsızlığın sağlanmasıdır. (Pettit, 1997: 158)

Pettit'in kurgusuna göre, cumhuriyetin amaçlarını üstün tutan, onun biçimlerini kurumlaştıran ve düzenleyici denetim düzenekleri oluşturan, yaygın yurttaş erdemi ve yaygın bir sivillik tarafından desteklenmelerine bağlıdır. Yasal cumhuriyet aynı zamanda sivil bir gerçeklik olmalıdır. Cumhuriyetin devletinin kendi başarısı için de gerekli olan, yaygın sivilliği cesaretlendirmesi bağlamında sivil toplumun gelişmiş olması ve insanların kafalarında yasalarının meşru olduğu düşüncesini yerleştirmektir. Bunu sağlamanın en iyi ve etkili yolu eleştirel bir demokrasiye sahip olunması koşuludur. (Pettit, 1997: 280, 281)

Tunçel'e göre, Quentin Skinner'in tarihsel kaynaklara dönerek ortaya koyduğu cumhuriyetçi kuramın izlerini takip eden Pettit, tıpkı Skinner gibi cumhuriyetçi bakış açısının özgürlük anlayışının alışılagelen biçimde pozitif özgürlük değil, negatif özgürlük kavramı

üzerinde temellendirdiğini öne sürerek, cumhuriyetçiliği çağdaş dünyada liberal ideolojinin hapsettiği dar bakış açısından kurtarır. (Tunçel, 2010: 113)

SONUÇ:

Çoğulcu ve demokratik bir toplumsal ortamın yaratılması sürecinde, toplumu oluşturan tüm grupların kendilerini anlatabilecekleri özgürlükçü-cumhuriyetçi ortak bir dil yaratımına özel bir vurgu yapan Pettit'in başarısı, liberal anlatının savunduğu *müdahalesizlik olarak özgürlük* ile kendi kurguladığı *tahakkümsüzlük olarak özgürlük* arasındaki ayrımı net bir biçimde ortaya koyabilmesidir. Bunun yanı sıra, kurguladığı *cumhuriyet* düşüncesini, farklı düşünceye sahip akımlarla oydaşma sağlayabilecek birçok *evrensel* değer ve düzenek üzerine temellendirmeyi başarmış olmasıyla açıklanabilir.

Diğer yandan geliştirdiği yeni cumhuriyetçilik yaklaşımının kapsayıcılığı noktasında oldukça iddialı olan Pettit'in, tahakkümsüzlük olarak özgürlük teorisinin; çevrecilikten feminizme, sosyalizmden muhafazakârlığa değin birbirlerinden oldukça farklı siyasal ve toplumsal duruşların çıkarlarına hizmet edebileceği yönündeki savı kanımızca abartılıdır. Bu, tahakkümsüzlük olarak özgürlük düşüncesini, birbirine hiç benzemez akımların çok farklı amaçları açısından araçsallaştırmakta, Pettit'in güçlü kanıtlarla desteklediği teorisinin eksenini kaydırmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aristoteles, (2010). *Politika,* Çev: Tunçay, M. İstanbul: Remzi Kitabevi.
2. Audier, S. *Cumhuriyet Kuramları,* Çev: Yerguz, İ. İstanbul: İletişim Yayınları.
3. Oldfield, A. (1990). *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*, London: Routledge.
4. Kartal, F. (2013). Phillip Pettit'in Cumhuriyetçi Özgürlük Anlayışı, *Res Publica* içinde Ed: Öztürk A. Ankara: Doğubatı Yayınları.
5. Kukathas, C. (2007) Liberty, *Companion to Contemporary Political Philosophy* içinde, Ed: Goodin, R.E. Pettit, P. Pogge, T. Oxford: Blackwell Pub.
6. Haakonssen, K. (2007). Republicanism, *Companion to Contemporary Political Philosophy* içinde, Ed: Goodin, R.E. Pettit, P. Pogge, T. Oxford: Blackwell Pub.
7. Machiavelli, N. (1985). *Hükümdar*, Çev: Bağdatlı S. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
8. North, J. (2009). The Constitution of The Roman Republic, *A Companion to the Roman Republic* içinde, Ed: Rosenstein, N. Morstein-Marx R. Londra: Blackwell.

9. Öztürk, A. (2013). Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 68 (2): 283.
10. Pettit, P. (1997). *Republicanism: A Theory of Freedom and Government,* Oxford: Clarendon Press.
11. Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi,* Çev: Yılmaz, A. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
12. Pettit, P. (2003). Agency-Freedom and Option-Freedom, *Journal of Theoretical Politics*, 15 (4): 387-403.
13. Platon, (2007). *Devlet*, Çev: Eyüboğlu, S ve Cimcoz, M.A. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
14. Skinner, Q. (1998). *Liberty Before Liberalism*, Cambridge University Pub.
15. Tunçel, A. (2010). *Bir Siyaset Felsefesi Cumhuriyetçi Özgürlük,* İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

YENİ KORONAVİRÜS HASTALIĞININ TURİZME YANSIMASI: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, İSPANYA, İTALYA, FRANSA VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

REFLECTION OF THE NEW CORONAVIRUS DISEASE ON TOURISM: ANASSESSMENT OF THE UNITED STATES, SPAIN, ITALY, FRANCE AND TURKEY

Samet KAHVECİ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı
ORCID NO: 0000-0002-5282-8251

ÖZET

Kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına alan koronavirüs hastalığı salgını turizm sektörünü de derinlemesine etkilemiştir. Seyahat kısıtlamaları ve hastalığın tespit edildiği bölgelere uygulanan karantinalar turizm sektöründe büyük aksamalara neden olmaktadır. UNTWO araştırılmalarına göre dünya çapında 217 destinasyonun 156'sı (% 72) 27 Nisan 2020 tarihi itibariyle toplanan verilere göre uluslararası turizmi tamamen durdurmuştur. Destinasyonların %25'inde en az üç aydır kısıtlamalar mevcuttur. Bu durum salgının turizm hareketlerindeki ciddiyetini ortaya koymaktadır**.** Turizm endüstrisinde değişiklikler yaşanacağı açıktır. Özellikle turist davranışlarında ve seyahat etme konusunda yakın zamanlı isteksizlik yaşanacağı öngörülmektedir. Ancak turizm sektörünün salgın sonrası sosyo-ekonomik istikrarı kazanmada önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Bu çalışmada covid-19 salgınıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiş ve covid- 19 salgının ABD, Fransa, İtalya, İspanya ve Türkiye'de turizm faaliyetlerine etkilerini ortaya koymaya çalışılmıştır. İkincil verilere dayanarak hazırlanan çalışmada, literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda covid 19'un, ülkeler için bir tehdit unsuru oluşturması sebebiyle turizm destinasyonlarına yönelik imaj ve güvenlik algısında da bir takım değişikliklere yol açtığı, turistlerin seyahat kararlarını ve turizm hareketlerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Çalışmanın bundan sonraki çalışmalara katkı niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Faaliyetleri, Koronavirüs, Covid-19.

ABSTRACT

The Corana virus outbreak, which has affected the whole world in a short time, has also deeply affected the tourism sector. Travel restrictions and quarantines imposed on areas where the disease has been detected are causing major disruption to the tourism industry. According to UNTWO surveys, 156 (72%) of 217 destinations worldwide have stopped international tourism altogether, according to data collected as of 27 April 2020. Restrictions are in place for at least three months at 25% of destinations. This situation reveals the severity of the outbreak in tourism movements. It is clear that there will be changes in the tourism industry. It is anticipated that there will be a recent reluctance to travel, especially in tourist behaviour. However, the tourism sector is expected to play an important role in achieving socio - economic stability after the

outbreak. In this study, general information about the covid-19 epidemic was given and the effects of the covid - 19 outbreak on tourism activities in the USA, France, Italy, Spain and Turkey were tried to reveal. The study, which was prepared based on secondary data, used a literature review method. The study shows that covid 19 has also led to a number of changes in the image and security perception of tourism destinations as it poses a threat to countries, negatively affecting the travel decisions and tourism movements of tourists. It is thought that the study will contribute to subsequent studies.

Key words: Tourism Activities, Coronavirus, Covid-19

1. GİRİŞ

Öngörülemeyen olaylar olarak tanımlanan krizler turizm sektöründe turist sayısı ve turizm geliri açısından kayıplara sebep olmaktadır. Tüm diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de kriz oluşturan farklı sebepler vardır. Bu sebeplerden bir tanesi salgın hastalıklardır. Salgın hastalıklar, saldırıları ve siyasal olaylardan daha kötüdür çünkü bulunduğu bölge dışında da yayılabilme etkisine sahiptir (Menagaki, 2020, s.1). Özellikle insan sağlığı ve güvenliği (terör, salgın hastalıklar) ile ilgili hafif bir risk bile, o destinasyonun tercih edilmemesi için yeterlidir (Lee ve Chen, 2011). Salgın hastalıklar sadece ortaya çıktığı ülke ya da bölgede değil, salgının küresel boyutta yaşanmasına neden olmaktadır (Köşker, 2017).

Turizm sektörü, şu anda koronavirüs hastalığının dünya çapında yayılmasının bir sonucu olarak en ciddi operasyonel, ticari ve finansal krizlerinden biriyle karşı karşıyadır. Virüs ilk olarak Kasım 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde başlayarak, kısa sürede Avrupa ülkelerini ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Salgın (Pandemi) konusunu çok fazla önemsemeyen türde açıklamalarda bulunan ABD'nin gerekli tedbirleri geç alması nedeniyle en fazla kayıp veren ülkelerden biri olması, tepkilere neden olmuştur ve Nisan 2020'den itibaren izledikleri politikaların değişmesine neden olmuştur (Demir vd. 2020, s.81). Türkiye'de ise 10 Mart tarihinde tespit edilmiştir. Salgın ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi solunum yolu belirtileri ile yola çıkan bir virüstür. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre dünya genelinde vaka sayısı 4 milyon 789 bin 205 iken virüs nedeni ile hayatını kaybedenlerin sayısı 3 milyon 187 bin 89'dır. Türkiye'de ise virüs nedeni ile hayatını kaybedenler 4.222'a ulaşmıştır. Vaka sayısının düştüğü birçok ülkede kontrollü normalleşme sürecine geçilmesi karşın yetkililer bağışıklık eksikliği nedeniyle potansiyel bir ikinci koronavirüs hastalığı enfeksiyon dalgası ile karşı karşıya kalınabileceği konusunda uyarda bulundu. Birçok ülkeye yayılan ve çok sayıda insanın ölümüne neden olan koranavirüs hastalığı, kontrol altına alınması durumunda bile ikinci dalga riskine karşı belirsizliğini korumaya bir süre daha devam ettireceği ön görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Literatür incelendiğinde turizm sektöründe daha önce ayak ve ağız hastalığı, SARS, kuş gribi, domuz gribi ve ebola salgın hastalıklardan olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Fakat koronavirüs hastalığı salgını 21. yüzyılın en ciddi krizi olarak nitelendirilmektedir. Koronavirüs hastalığı derinliği ve genişliği diğer sektörlere

kıyasla turizm sektöründe daha uzun süreli bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir. İnsanların salgın tehlikesi nedeni ile seyahatlerinden vazgeçmeye başlaması, ardından virüs salgınının yayılımını önlemek için ülkeler arası, şehirlerarası seyahat yasaklarının uygulanmaya başlaması, sosyal mesafe, işyeri ve eğitim kurumlarının kapatılması, spor, konferans, konser, festival gibi etkinliklerinin iptal edilmesi, belirli sayıdaki insan topluluklarına sınırlama getirilmesi ve sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlerin alınması turizmi durma noktasına getirmiştir (İbiş, 2020, s.86). Salgının bir sonucu olarak uluslararası hava yolculuğu hızla yavaşlarken, seyahat yasakları uygulayan ve sınırları kapatan birçok ülkenin uluslararası ve iç turizm talebinde hızla azalma olmuştur (Gosslinga vd., 2020, s.2). Gelinen son aşamada Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de salgının kontrol altına alınmasına karşın bundan sonraki süreçlerde tedavinin ne doğrultuda olacağına karşın belirsizlik devam etmektedir. Mevcut kaynaklara bakıldığında virüsün kesin tedavisi bulunamamıştır. Fakat koronavirüs Hastalığı aşısı için sıkı çalışmalar yapılmaktadır. Yetkililer aşının bulunması durumunda test süreçlerinin aylar hatta yıllar sürebileceğini söylüyor (https://www.turizmgunlugu.com). Dolayısıyla 2020 yılı dünya ve ülkemiz için kaybedilmiş bir turizm yılı olacağı söylenebilir. Özellikle turist gönderen batı ülkelerde ölüm sayılarının ciddi rakamlara ulaşması, insanların kısa sürede seyahate yönlendirme konusunda olumsuz etki yaratacaktır (Atay, 2020, s.169). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 2020 yılında uluslararası turizmde COVID-19 sebebiyle, % 45 oranında bir düşüş yaşanacağını tahmin etmektedir. Eylül 2020 ayına kadar iyileşme ertelenirse bu oranın % 70'e yükselebileceği öngörülmektedir. İç turizm de sınırlama önlemlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir, ancak iyileşme aşamasından sonra iç turizmde daha hızlı bir toparlanma beklenmektedir (OECD, 2020). Aynı zamanda gelecekte denizaşırı seyahat konusunda insanlar daha temkinli davranışlarda bulunacaktır ve turizm potansiyelinde uzun vadeli değişiklikler oluşabilecektir. Bazı yorumcular "Koronavirüs hastalığından sonra ne olacak" konusunda spekülasyonlar yaparken gerçekçi olamayan iyimser bakış açısının yanlış olduğu kanıtlanmış olsa da (Forbes, 2020) genel inanç, turizmin önceki krizlerde olduğu gibi toparlanacağı yönündedir (CNN, 2020).

Bu çalışmada koronavirüsün Hastalığı orta ve uzun vadede ABD, Fransa, İtalya, İspanya ve Türkiye'de turizm sektörüne muhtemel yansımalarını analiz edilmiştir. Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni UNTWO'nun 2019 verilerinden oluşan yıllık raporunda yılın en çok ziyaretçi çeken ülkeleri arasında ilk onda olması ve seçilen bu ülkelerin covid-19 'dan fazla etkilenmesi nedeniyle turist hareketlerinin daha belirgin incelebileceğinin düşünülmesidir.

2. KRİZ VE KRİZ TÜRLERİ

Kriz her zaman her yerde karşılaşılabilecek bir durumdur. Günlük yaşamın parçası olan kriz, her birey için beklenmeyen olaylarla karşı karşıya olunamayacağı fikri hâkimdir. Aynı zamanda bu durum bireysel olduğu gibi kurumlar içinde geçerlidir (Bakos, 2018,s.527). Krizler, iç ve dış faktörlere bağlı olarak meydana gelebilmektedir

(Tankut, 2004,s.17). Spesifik olarak kriz, sebepleri ve sonuçları net olarak bilinmeyen büyük ölçüde karmaşık, gerçekleşme ihtimali az fakat gerçekleştiğinde organizasyonun varlığını tehdit edebilecek nitelikte, karşı cevap vermede yeteri zamanı vermeyen sonuçları net olarak tahmin edilemeyen olay ya da olaylardır (Akgeyik, 2003, s.2).

Daha kapsamlı bir açıklamaya göre kriz; İşletmelerin amaçlarını gerçekleştirmek için tehdit ya da fırsat oluşturan, örgütün amaçlarına ulaşma kabiliyetini azaltan ya da ortadan kaldıran, karar vermede organizel araştırmaları önemli kılan, çözüm stratejilerinin belirsizliği sebebiyle risk oluşturan bir durum olarak ifade edilebilir (Asunakutlu ve Safran, 2004, s.52). Literatürde de görüldüğü üzere kriz kavramına farklı açılardan birçok tanım mevcuttur. Genel olarak ifade edilecek olursa krizler, örgütlerin hedeflerini tehlikeye düşüren ve çabuk davranarak tepki verilmesini gerektiren durumlardır.

Turizmin çok öğeli bir temele sahip olması ve turizm sektörünü birçok etmene bağımlı hale getirdiği için oluşan krizlere karşı savunmasız bırakmaktadır. Krizlere neden olan bu etmenler iç ve dış etmenler olarak ikiye ayrılmaktadır. İç faktörler tedarik hatası, yönetici hatası, çalışan kayıpları, sabotaj, ürün bozukluğu vb. meydana gelmektedir. Dış etmenlere ise ekonomik krizler, doğal afetler, terör saldırıları, savaş ve salgın hastalıklar gibi etmenlerden oluşmaktadır (Kılıçdere, 2017, s.40). Turizm sektöründe yaşanan krizler neticesinde talepte düşüşler olmakta ve bu olaylar kriz durumlarının oluşmasının önünü açmaktadır. Turizm sektöründe krize neden olaylardan bir diğerleri ise; Salgın hastalıklar, doğal afetler, ekonomik çalkantılar, terör olayları sayılabilir (Sarı, 2010, s. 32-33).

3. SALGIN HASTALIKLAR

Küresel turizm bulaşıcı hastalıkların yayılmasında önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Uluslararası seyahat geniş, hızlı, yükselişte ve bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasında önemli bir risk faktörüdür. Geçmişte Ebola virüsünde görüldüğü gibi turizm faaliyetini gerçekleştiren insanlar kolayca dünyanın herhangi bir yerinde, kişiden kişiye bulaşan virüsleri taşıyabilmektedir (Baker, 2015, s.2). Seyahat rotalarından, havacılık ağına, taşınan yolcu sayısından uçakların büyüklüğüne kadar birçok faaliyet salgınların yayılmasını ön gören önemli hususlardır (Hufnagel vd., 2004).

İnsanlık tarihi, dünya nüfusunun neredeyse yarısını ölüme terk eden bulaşıcı hastalıklarla doludur (Strielkowski, 2020, s.2). Küresel turizmde geçmişte çok çeşitli salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Alayazın taraması sonucu turizm sektörü üzerinde etkisi olduğu düşünülen beş salgın vardır. Bunlardan ilki ayak ve ağız hastalığıdır. Hastalık 2001 yılının Şubat ayında Birleşik Krallıkta ortaya çıkmıştır. Ayak ve ağız hastalığı hayvanlar ve insanlar için son derece bulaşıcı bir hastalıktır ve kısa sürede hızla yayılarak, turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir (Haydon vd., 2004, s.675).Turizm sektörü üzerinde etkisi olan bir diğer salgın ise SARS (Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu) salgınıdır. 2002 yılının Kasım ayında Çin'de ortaya çıkan salgın Hong Kong'da Hotel Metropole' de kalan Guangdong'dan enfekte bir doktorun birden fazla otel misafirine hastalığı bulaştırmasıyla salgın dünya topluluğunda görünür hale gelmiştir ve misafirler eve döndükten sonra başta Tayvan, Singapur, ABD ve Kanada olmak üzere birçok başka ülkeye virüsü hızlı bir şekilde dağıtmıştır (Baker, 2015, s.5). İnsanların bulunduğu ortamlarda temas ve hava yoluyla bulaşan bir hastalıktır. (Zhang, 2020, s.1) . SARS salgını, mekânsal hareketliliğin ve gezginlerin dinamik rolünün etkisini örneklemektedir. 2005 yılında ise kuş gribi ortaya çıkmıştır. Kuş gribi bulaşıcı bir hayvan hastalığıdır. Hastalık en çok kanatlı hayvanlarda ve daha az olarak 'ta domuzlarda görülmektedir. Dünya Sağlık örgütünün en son raporlarına göre doğrulanmış insan kuş gribi olgularının ve buna bağlı ölümlerin dağılımı Endonezya, Vietnam, Tayland, Kamboçya ' da görülmüş ve insanlar arasında %60 civarında bir ölüm oranının olduğu tespit edilmiştir (WHO, 2007). Dünya Sağlık Örgütü tarafından 'geniş çaplı salgın' olarak tanımlanan "İnfluenza H1N1" yani domuz gribi, 2009 yılının Mart ayında Meksika'da kitlesel bir salgına dönüşerek ortaya çıkan hastalık, domuzlarda görülen bir tür grip virüsünün genetik değişim geçirmesi nedeni ile "domuz gribi" adını almıştır. Salgın hastalık 2009 Mart'ından sonra Latin Amerika ve Amerika'nın ardından tüm dünyaya yayılmıştır. Hastalık üşüme, ateş, boğaz ağrısı, kas ağrıları, şiddetli baş ağrısı, öksüzlük ve halsizlik belirtileriyle görülmektedir (Domuz Gribi, https://en.wikipedia.org/) . Turizm sektörüne zarar veren diğer bir hastalık salgın ise ebola salgınıdır. İlk ebola salgını vakası 2013 yılının Aralık ayında Gine'de görülmüştür. Virüs, orta, Batı Afrika ve Güneydoğu Asya'nın yağmur ormanları sınırlarında görülmüştür (Peterson vd., 2004). Virüs insanlara vahşi hayvanlardan geçmiştir ve insandan insana bulaşmıştır. Meyve Yarasaları (Fruit Bats) Ebola Virüsünün doğal konağı olarak görülmektedir (Baker, 2015, s.9).

21. yüzyılda artan pandemik tehdidin başlıca nedenleri şunlardır; hızla büyüyen ve mobil dünya nüfusu; kentleşme eğilimleri ve insanların yoğunlaşması; küresel değer zincirlerinde sanayileşmiş gıda üretimi; et dahil daha üst düzey gıdaların artan tüketimi; ve patojenlerin yayılmasında vektör olarak hareket eden küresel ulaştırma ağlarının geliştirilmesidir (Pongsiri vd., 2009 aktaran Labonte vd., 2011). Dünya çapında turizm ve konaklama endüstrisi, işinin doğası gereği her zaman insanların seyahati ile ilgili olan salgınlardan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Tarih uluslararası seyahat kısıtlamaları, medya kapsamı ve hükümet önlemleri nedeniyle salgınların ve pandemilerin oteller, restoranlar, havayolu endüstrileri, seyahat acenteleri üzerinde büyük bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bu gün yeni bir virüs (covid-19) bir kez daha hayatımızı tehdit etmektedir.

Covid- 19 ilk olarak Kasım 2019'da tespit edilmiştir ve 31 Aralıkta Dünya Sağlık Örgütüne bildirilmiştir. Yapılan araştırmalarda virüs 'ün yasalardan kaynaklı olduğu ve Wuhan'da açık bir deniz ürünleri ve hayvan gıda pazarında enfekte insanlardan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Ölüm oranı geçmişte yaşanan virüslere göre daha düşük olmasına karşın mevsimsel bir grip kadar masum değildir. Ayrıca Covid- 19 daha bulaşıcıdır. Salgın Çin halkının kitlesel hareketleri ile kısa sürede yayılmıştır. Virüsün kuluçka süresi (1 ila 14 gün), taşıyıcının virüsü daha birçok kişiye geçene kadar görünmez kalmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Menagiki, 2020, s.6). Şekilde 1'de ABD, İtalya, Fransa, İspanya ve Türkiye' deki ölüm sayılarını göstermektedir.

Şekil 1: Toplam doğrulanmış covid-19 ölümleri / 31 Aralık 2019- 22 Haziran 2020

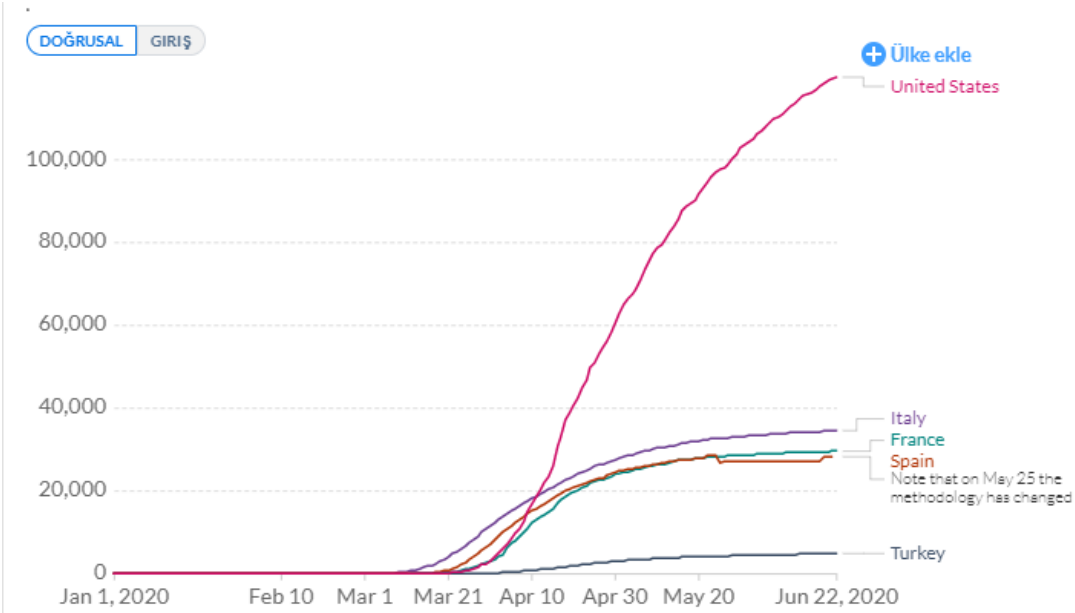

Kaynak: Our World in Data (OWD), https://ourworldindata.org/coronavirus/country/spain?country=ESP~ITA~TUR~USA~FRA

ABD, koronavirüs hastalığı onaylanmış vaka sayısı 2241178 iken hayatını kaybedenlerin sayısı 119453 ABD'yi koronavirüs hastalığı+ olan ülkeler arasında en fazla etkilenen ülke haline getirmiştir. İtalya'da ise 238275 onaylanmış vaka bulunurken 34610 kişi hayatını kaybetmiştir. İtalya'nın ardından 154562 vaka sayısı ve 29565 ölüm sayısı ile Fransa beş ülke arasında en çok kayıp veren üçüncü ülke olmuştur. İtalya 245938 onaylanmış vaka 28322 kişi hayatını kaybetmiştir. Türkiye ise 186493 onaylanmış vaka sayısı 4927 kişi hayatını kaybederek ABD, İtalya, Fransa ve İspanya arasında en az vaka ve ölüm sayısı ile pandemi dönemini geçirmektedir (WHO,2020). Salgın hala devam etmektedir. Uzmanların görüşü teyit edilen ölüm sayısının daha yüksek olmasının muhtemel olduğudur.

Dünya Sağlık Örgütü ve bilim adamlarının tavsiyeleri ve yönlendirmesi ile ülkeler kendi koşullarına uygun bir takım önlemler almıştır. Bu kapsamda fiziksel mesafeyi azaltmaya yönelik önlemler, ulusal ve uluslararası uçuş iptalleri, ülkesel ve bölgesel olarak uygulanan sokağa çıkma yasağı gibi önlemler alınmıştır (Atay, 2020, s.168). Alınan bu önlemlerden turizmi en fazla yavaşlatan seyahat kısıtlamaları olmuştur. 23 Ocakta Wuhan'da başlayan seyahat kısıtlaması Mart sonuna kadar çoğu ülkeye yayılmıştır (Gössling vd., 2020, s.9). Şekil 2'de uluslararası seyahat denetimlerine ilişkin kısıtlamalara ve hükümet politikaları yer almaktadır.

Şekil 2: Covid- 19 salgını sırasında uluslararası seyahat kontrolleri-1 Ocak/ 2 Haziran

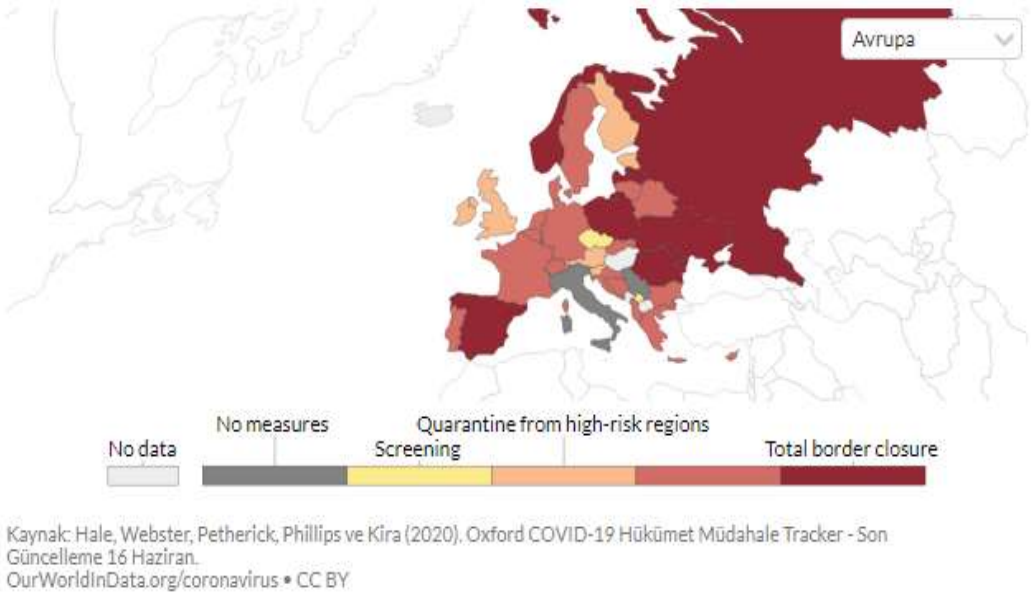

Kaynak: : : Our World in Data (0WD), https://ourworldindata.org/covid-mobility-trends

ABD hükümeti, seyahat kısıtlamaları getirme, vatandaşlarını korona virüs olan ülkelerden tahliye etme ve korona virüs test kitlerini onaylama gibi enfekte olanların

ithalatını önlemek için erken önlemler açıklamıştır. Salgına karşı sınırları kapatmış, bazı mahalleleri karantinaya almış ve en kalabalık eyaletlerdeki işletmeleri kapatmıştır. ABD Avrupa'dan ABD'ye uçuşları durdurmuştur. Ulusal Basketbol Birliği, NBA ligini belirsiz bir süre için askıya aldırmıştır. Diğer spor birliklerinin özellikle kapalı alan sporları için benzer şekilde hareket etmiştir. Hükümet ayrıca, Çin'den ya da Çin'e giden kişileri taşıyan tüm uçuşlar için 11 belirlenmiş havaalanı atamıştır. Bu havaalanları hastalık yayılımı ile başa çıkmak için gelişmiş halk sağlığı hizmetleri ile donatılmıştır (ILO, 2020). Koronavirüs hastalığı Fransa'yı da önemli ölçüde etkilemiştir. Hükümet Mart ayı ortalarında COVID-19'un yayılmasını azaltmak için okulları kapatmış, tüm zorunlu olmayan faaliyetlerin yasaklanmış, geziler ve uzun mesafeli seyahat ve bazı şehirlerde gece sokağa çıkma yasağı getirmiştir. Büyük iç kısıtlamaların çoğu 2 Haziran'dan itibaren hafifletilmiştir. İç seyahat kısıtlamaları da kaldırılmıştır ve toplu taşıma için maske kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Hükümet tarafından 2 Haziran'da bir dijital irtibat izleme uygulaması başlatılmıştır (IMF,2020). İtalya'da ise 10 Haziran itibarıyla aktif vaka sayısı düşmüştür, hastaneye yatırılan ve yoğun bakım ünitesindeki hastaların sayısı azalmıştır. Ülke çapında kilitlenme 4 Mayıs'ta sona ermiştir. O zamandan beri, üretim ve inşaat yeni güvenlik kuralları (örneğin kademeli vardiyalar, aralıklı iş istasyonu, sıcaklık kontrolleri, maskeler) altında yeniden açılmıştır. Hükümet, yeniden açılan planların bazılarını ileriye taşıdı. Perakende mağazalara, restoranlara, kafelere ve kuaförlere ek olarak 18 Mayıs'ta yeniden açıldı (ilk yeniden açılış planı 1 Haziran'dı). Spor tesisleri 25 Mayıs'ta yeniden açıldı, ardından 15 Haziran'da sinemalar ve tiyatrolar başladı. Bölge hükümetlerinin takdir yetkisinin tarihleri her iki yönde de düzenlemesine izin verilmiştir. İnsanlar artık kendi bölgelerinde seyahat edebiliyorlar ve 3 Haziran'da, uluslararası sınırların diğer AB ülkelerine ve diğer ülkelerle sınırsız olarak yeniden açıldığı, bölgelerdeki hareketlilik kısıtlamaları kaldırılmıştır (IMF,2020). İspanya'da da durum diğer ülkelerden farklı değildir. 14 Mart 2020'de İspanyol Hükümeti, COVID-19 salgınının neden olduğu küresel sağlık acil durumuyla yüzleşmek için bir Alarm Durumu ilan etmiştir. Salgından etkilenen en kötü ülkelerden biri olmakla birlikte, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ülkede, 14 Mart'tan beri dünyanın en zorlu sınırlama önlemlerine katlandı ve çocukların altı hafta boyunca dışarı çıkmaları yasaklanmıştır. (Dentons, 2020). Türkiye'de ise salgınının etkilerinin önemli boyuta ulaşması sonucunda seyahat yasağı getirilmiş ve yurt dışı uçuşlar iptal edilmiştir aynı zamanda sınır kapıları kapatılmıştır. Ülke içerisinde ise belirli yaş gruplarına sokağa çıkma yasağı getirilmiştir ve 30 büyükşehir ile akciğer rahatsızlığının sık görüldüğü Zonguldak ilinde de giriş çıkış yasakları getirilmiştir. Ayrıca organizasyonlar, aktiviteler, kongreler, spor etkinlikleri gibi kitleler halinde yapılan birçok etkinlik iptal edilmiş veya ertelenmiştir. Çocuklara ve yaşlılara sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Salgın hastalığın başlamasıyla kısa sürede ilkokul, lise ve üniversitelerde eğitime online olarak evden devam edilmiştir.

Salgın nedeni ile birçok hükümetin doğal cazibe merkezi geçici olarak kapatmaya karar vermesi, salgın merkezine destinasyonların yakın olmamasına karşın

kötü kontrol sistemine sahip olduğu ya da kitlesel hareketleri azaltmak için kapatılan turizm merkezleri salgının turizmin zirve dönemleri ile çakıştığı göz önüne alındığında turizm işletmeleri için önemli kayıplar yaşanacağı görülmektedir (Delivorias ve Scholz, 2020;4). Daha önceki salgınlarda ve şuan içinde bulunduğumuz covid -19 salgınında görüldüğü gibi salgın hastalıklar turizm faaliyetleri kısıtlarken aynı zamanda 'da turizm faaliyetleri salgın hastalıkların yayılması için zemin oluşturmaktadır (Nicolaides vd., 2019). Baldwin vd., (2020, s.11) söylediği gibi, " Gerçek şu ki, COVİD-19 ile savaşmak için 21.yüzyıl araçlarımız yoktur. Aşı veya tedavi yoktur. Elimizdeki tek şey 20. yüzyılın başlarında salgınları kontrol etmek için kullanılan yöntemlerdir. Bunlar, göreceğimiz gibi, çok ekonomik olarak yıkıcı olma eğilimindedir". Bu nedenle Covid-19 salgını şuana kadar yaşanmış salgınlar arasında en yıkıcı etkiye sahiptir. Çeşitli çalışmalarda bildirilen kanıtlar salgın hastalıklarla beraber sağlık, ulaşım, tarım ve ekonomi de dahil olmak üzere çeşitli kanallarda yaşanan gelişmelerin turizm sektörünü olumsuz etkilediği görülmektedir. Covid-19 salgını tüm dünyada turizm faaliyetlerine katılımı engellemekte, istihdamı olumsuz etkilemekte ve refah seviyesini düşürmektedir (Yang, vd., 2020).

4. COVİD-19'UN TURİZM VARIŞLARINA ETKİLERİ VE COVİD-19 SONRASI TURİZM SEKTÖRÜNDE MEYDANA GELEBİLECEK DEĞİŞİMLER

Bilindiği gibi terör ve salgın hastalıklar turizm hareketleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Salgın hastalıklar, turizm destinasyonlarına olan talebi düşürmekte ve gelirin azalmasına neden olmaktadır. Covid-19 'da tıpkı diğer salgınlar gibi turizm sektörü üzerinde acil ve ciddi etkiye sahip olması beklenenden daha fazla olmuştur. Uluslararası seyahat kısıtlamaları, ulusal hükümet önlemleri, medyada yer alan tüm haberler, turistleri otellerden, restoranlardan, havayollarından ve seyahat acentalarından uzak tutan bir korku atmosferine neden olmaktadır. Salgın hastalığın çatlak vermesiyle beraber seyahat operatörlerinde büyük oranda iptaller yaşanmıştır (Menegaki, 2020, s.8). Turizm tüketiminde meydana gelen bu düşüş SARS (2013) salgını sırasında'da yaşanmıştır. . Seyahat kısıtlamaları ve sınırlamaların bir sonucu olarak, küresel turizm önemli ölçüde yavaşlamıştır ve küresel uçuşların sayısı yarıdan fazla azalmıştır. Vaka sayıları artmasıyla paralellik gösteren seyahat yasakları her ülke vatandaşını evde ve her türlü seyahatten uzak tutmuştur (Gössling vd., 2020, s.7). Birçok havayolunun müşteriler arasında sosyal mesafeyi korumak için belirli oturma politikaları benimsemesi nedeniyle yolcu sayıları daha da düşmüştür. Gelinen noktaya bakıldığında, turizm sektörü hem seyahat arzı hem de talebi etkileyen covid-19'dan en çok etkilenen sektörlerden biridir. Salgının doğrudan bir sonucu olarak Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, küresel seyahat ve turizm sektöründeki 50'den fazla Avrupa kamu ve özel kuruluşunu kapsayan acil önlemlerin uygulanması gerektiğini vurgulamıştır (Kumar, 2020, s.703).

Dünya Turizm Örgütü tarafından 21. Yüzyılın en önemli sektörü olarak kabul edilen ve bir hizmet sektörü olan turizmin salgının etkilerini görmek için aşağıda ABD, Fransa, İtalya, İspanya ve Türkiye'nin son beş yıla ait turizm verileri verilmektedir ve covid -19 'un bu ülkelerin turizm hareketlerine etkisi değerlendirilmektedir.

1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Yeni Koronavirüs Hastalığının Turizme Etkileri

2018 yılında Dünya'da en çok turist çeken 3. Ülke 80 milyon turist ile ABD olmuştur. ABD 2015 ile 2020 yılları arasında Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre ortalama 80 milyon turist ağırlayarak diğer ülkelerden farklılık göstermiştir. Birleşik Devletler ya da kısaca ABD veya Amerika elli eyalet ve bir federal bölgeden oluşan bir federal anayasal cumhuriyettir. Bu yönüyle Amerika farklı ırkları milletleri içerisinde bulunduran bir coğrafyadır. ABD 2018 yılında 214 milyar dolar (USD) ile turizmden en çok gelir elde eden 1. Ülke olmuştur. Diğer ülkelerde gelen turist ile turizmden elde edilen gelir yakın olmasına karşın ABD' de bu durum farklılık göstermektedir. ABD'ye 2018 yılında 80 milyon turist gelirken turizmden elde ettiği gelir çok daha fazladır. Amerika Birleşik Devletleri'ne 2015-2019 yıllarına ait turist sayıları Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: 2015-2019 yılları aralığında ABD'ye gelen turist sayıları

YILLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
2015	**77 Milyon**
2016	**75 Milyon**
2017	**72 Milyon**
2018	**80 Milyon**
2019	**78 Milyon**

Kaynak: Trandingekonomics, https://tradingeconomics.com/

Tablodan da görüldüğü üzere, 2019 yılında ise 78 milyon turiste ev sahipliği yapan ABD bir önceki yıla göre turist sayısında düşme yaşamıştır. Bu düşüşe 2019 yılının son aylarında ortaya çıkan covid-19 salgının etkisi olduğu söylenebilir. Öte yandan istatistik veri bankası 'Statista'nın Yahoo Finance' verilerinden düzenlediği istatistiğe göre; seyahat ve turizm endüstrisi 1987 yılından bu yana en sert düşüşü yaşamıştır (Yahoo finanace, 2020).

1.2. Fransa'da Yeni Koronavirüs Hastalığının Turizme Etkileri

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2019 yılı verilerine göre Fransa, 90 milyon turist sayısı ile Dünya' da en çok turist çeken 1. ülke olmuştur. Fransa'ya 2015-2019 turist sayılarına ilişkin veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 4. 2015-2019 yıllarında Fransa'ya gelen turist sayıları

YILLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
2015	**84 Milyon**
2016	**82 Milyon**
2017	**86 Milyon**
2018	**89 Milyon**
2019	**90 Milyon**

Kaynak: Trandingekonomics ,https://tradingeconomics.com/

Tablo 2' de görüldüğü üzere 2015 yılında 84.000 olan Fransa'ya gelen turist sayısı bir sonra ki yıl 82.000' e gerilediği görülmektedir. 2016 yılında Fransa' da düzenlenen "Euro 2016 Avrupa Şampiyonası" na ev sahipliği yapmış olmasına rağmen aynı yıl ülkede meydana gelen terör olayları gelen turist sayısının azalmasına neden olmuştur. Avrupa'nın önemli organizasyonlarından birinin ülkede düzenlenmesine rağmen yaşanan terör olayları turizm hareketlerine yansımaları olduğu görülmektedir. Buradan da bir kez daha anlaşılacağı üzere turizm faaliyetleri hareketli ve dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluktan negatif şekilde etkilenmektedir. 2018 yılında Fransa 89 milyon turistle 67 milyar dolar (USD) ile dünya 'da en çok gelir elde eden 3.ülke olmuştur. 2019 yılında ise 90 milyon turiste ev sahipliği yapan Fransa, turist gelişlerinde artış sağlamıştır.

1.3. İtalya'da Yeni Koronavirüs Hastalığının Turizme Etkileri

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO) göre 2019 yılında İtalya'ya gelen yabancı turist sayısı 64 milyondur. Bu sayı ile İtalya 2019 yılında Çin Halk Cumhuriyetinin ardından 2019 yılında Dünya' da en çok turist gelen 5. ülke basamağında yer almaktadır. İtalya'ya 2015-2019 turist sayılarını gösteren veriler Tablo 3'te verilmiştir

Tablo 3. 2015-2019 yılları aralığında İtalya'ya gelen turist sayıları

YILLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
2015	**55 Milyon**
2016	**56 Milyon**
2017	**60 Milyon**
2018	**63 Milyon**
2019	**64 Milyon**

Kaynak: Global Ekonomic Data |CEIC|, https://www.ceicdata.com/

İtalya bulunduğu konumu itibariyle Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri olması ve aynı zamanda Akdeniz'e kıyısı bulunan ülke durumundadır. İtalya, Roma imparatorluğundan günümüze tarihi ile önemli olaylara tanıklık etmiş coğrafi konumdadır. Bu konumunun da sayesinde 2014 yılında 52 milyon olan gelen turist sayısı geçen zaman zarfında her geçen yıl pozitif bir büyüme ile devam etmiştir. Turizm sektörü, ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası ölçekte sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri canlı tutar. 2018 yılında turizmde en çok kazanan ülkeler arasında ise İtalya 49 milyar dolar (USD) ile Dünya'da 6. Sırada yer almıştır. Avrupa ülkeleri arasında mart ayı içerisinde, doluluk oranlarında, en büyük düşüş oranını yüzde 90,8 ile dünyanın en iddialı turizm ülkelerinden İtalya yaşamıştır. İtalya'nın Mart 2020 doluluk oranı yüzde 6,2 olmuştur. İtalya'nın Milano kenti de Mart 2020'de doluluk oranlarında yüzde 94,5 ile en büyük düşüşü yaşayan bölgeler olmuştur. İlk ön değerlendirmelere göre 2020 yılında İtalya turizminin, koronavirüs hastalığı nedeniyle yılbaşından 31 Mayıs'a kadar olan dönemde yaklaşık 10 milyar Euro'luk maddi zarar ve 45 milyonluk ziyaretçi kaybı söz konusudur (Confturismo, 2020)

1.4. İspanya'da Yeni Koronavirüs Hastalığının Turizme Etkileri

İspanya, bir önce ki yılda da olduğu gibi 2019 yılında da 83 milyon yabancı ziyaretçi sayısı ile Dünya'da en çok turist çeken 2. Ülke olmuştur. Geçtiğimiz yıl Kasım ayında İspanya'nın elde ettiği turizm geliri ise yüzde 3.7 artışla 5 milyar 68 milyon Euro olmuştur. Turist başına ortalama harcamanın yüzde 0.8 artışla bin 86 Euro'ya yükseldiği İspanya'da, turist başına gecelik harcama ise yüzde 4.6 artışla 161 Euro'ya ulaşmıştır. 2019 yılının 11 aylık döneminde İspanya'nın elde ettiği turizm geliri ise yüzde 3 artışla 87 milyar 265 milyon Euro olarak kayıtlara geçti. İspanya'ya 2015-2019 turist sayılarını gösteren veriler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 6. 2015-2019 yılları arasında İspanya'ya gelen yabancı turist sayıları

YILLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
2015	**68 Milyon**
2016	**75 Milyon**
2017	**81 Milyon**
2018	**83 Milyon**
2019	**83 Milyon**

Kaynak: Global Ekonomic Data,|CEIC|, https://www.ceicdata.com/

İspanya en büyük turizm gelirini 17 milyar 204 milyon dolarla İngiltere'den elde ederken, onu 11 milyar 147 milyon dolarla Almanya, 7 milyar 241 milyon dolarla Fransa ve 3 milyar 327 milyon dolarla İtalya takip etti. Bu dört ülke, 35 milyar 774 milyon Euro ile İspanya'nın toplam turizm gelirinin yüzde 44.6'sını oluşturmuştur. İspanya'nın turizm sektör örgütü EXCELTUR'un, ilk öngörülerine göre koronavirüs salgını, ülkenin turizm gelirlerinde 54,7 milyon Euro'luk kayba yol açmıştır. Bu rakam

geçen yıla göre turizm gelirlerinde % 32,4'lük düşüşe denk geliyor. 54.7 milyon Euro'luk bu kaybın 15,6 milyon Euro'luk kısmı, turizm sektörü tedarikçilerinden ve turizm bağlantılı sektörlerden kaynaklandığını belirtilmiştir (Bişkin, 2020).

1.5. Türkiye'de Yeni Koronavirüs Hastalığının Turizme Etkileri

Turizmde 2019 yılında tüm zamanların rekorunu kıran Türkiye, gelen ziyaretçi sayısında bir önceki yıla göre yüzde 14 artışla, 52.5 milyona yakın misafir ağırlamıştır. Türkiye'ye 2015-2019 turist sayılarını gösteren veriler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. 2015-2019 yılları arasında Türkiye'ye gelen turist sayıları

YILLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
2015	**39 Milyon**
2016	**25 Milyon**
2017	**32 Milyon**
2018	**46 Milyon**
2019	**52 Milyon**

Kaynak: TTYD, http://ttyd.org.tr/tr/turizm-istatistikleri

Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 2018' de yüzde 21.87 artış olurken; turizm geliri ise yüzde 12.3 artışla 29.51 milyar dolara ulaşmıştır.2018 yılında kişi başına ortalama harcama 647 dolar, yabancıların ortalama harcaması 617 dolar, yurt dışında ikamet eden vatandaşların ortalama harcaması ise 801 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise bir önceki yıla göre turist sayısı artarak 52 milyon olmuştur

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre 2020 yılının ocak ve mart ayları arasında ülkemize gelen toplam ziyaretçi sayısı 4,2 milyondur. 2019 yılının aynı dönemine göre gelen turist sayısında yüzde 22,11'lik düşüş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda 2020 yılının Ocak ve mart ayları arasında 4.1 milyar turizm geliri elde edilmiştir. Geçen yılın aynı dönemine göre turizm gelirinde bu yılın ocak ve mart aylarında yüzde 11,4 artış olmuştur. Bununla birlikte ortalama harcama 727 dolar ile geçen yıla göre yüzde 4,4 artış olduğu görülmektedir. Verilerden de anlaşılacağı üzere 2019 yılının ilk üç ayında gelen turist sayısı daha fazla olmasına rağmen 2020 yılının ilk üç ayında turizmden elde edilen gelir bir önce ki yıldan fazladır. Türkiye'ye 2020 yılına ait turist sayıları tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. 2020 yılında Ocak ve Mart ayları arasında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayıları

AYLAR	GELEN YABANCI ZİYARETÇİ
Ocak	1 785 435

Şubat	1 733 112
Mart	718 097
Toplam	4 238 644

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html

Genel olarak koranavirüs salgını ülkelerin turist sayısında düşmelere neden olmuştur. Net rakamlar şu anda açıklanmamakla beraber, uluslararası çalışma örgütü (ILO)'nun raporuna göre uluslararası turizm ekonomisinde yüzde 40 ila 70 arasında daralmaya neden olacağını açıklamaktadır. Yine aynı şekilde Dünya Turizm Örgütü uluslararası turist varışlarında 2020 yılı içerinde % 20 – 30 seviyesinde azalacağını öngörmektedir (UNWTO, Impact Assessment of the COVID-19 Outbreak on International Tourism, 2020). Korana virüs yaşama ve seyahat etme şeklimizi de değiştirmektedir. En azından yakın gelecekte sektörde bir takım değişikliklere neden olacaktır. Assaf ve Scuderi, salgın sonrası turizm sektöründe yaşanacak değişimleri şu şekilde ele almıştır:

- Turizm işletmelerinde temizliğe verilen önem artacaktır. Temizlik prosedürleri muhtemelen değişecek ve temizlik sertifikaları gerekli olacaktır.
- Yeni sağlık güvenliği normları, turizm işletmelerinin tesislerini kısmen yenilemesini gerektirebilir. Kısa vadede bazı şeyler standart haline getirebilir. Örneğin otellin restoranındaki masalar sosyal mesafeye uygun düzenlenebilir.
- Otel ve restoranlardaki doluluk oranlarının azaltılması, müşterilerin güvenlik algısını arttırabilir. Ancak hükümet tam kapasitenin altında sınır koyarsa, bu işletmenin sürdürülebilirliğine zarar verebilir bu nedenle fiyatları arttırabilir.
- Kişisel etkileşimleri azaltmak için teknolojilere kademeli kayma olabilir. Check-ın kıosklarının daha yaygın kullanımı ve banka havalesi yoluyla yapılan ödemeler buna örnektir.
- Tesisler toplantıları sınırlı sabit sayıda konukla sınırlandırılması şartı koşarak etkileşimi azaltabilir. Oteldeki oda servisi büfeleri kahvaltı barlarının yerini alabilir. Konuklar için düzenlenen aktivitelere açık hava sınırlaması getirilebilir.
- Oteller üçüncü şahıslara güvenmek yerine oda envanterlerini doğrudan kontrol altına alabilir.
- Uzun vadede, otomasyon teknolojiler, robotlar ve yapay zekâ, tesislerin sabit maliyetlerini düşürmesine, likide ve dayanıklılığı arttırmasına ve sosyal mesafeyi korumaya yardımcı olabilir. Pazar çeşitlendirmesi, sınırlı sayıda kaynak piyasasına bağımlılığı da azaltabilir. Ayrıca, uygun esnek sözleşmeler yoluyla bazı hizmetlerin dış kaynak kullanımı riski sınırlayabilir. Sigorta hizmetlerinin satın alınması, ani ve beklenmedik risklerle karşı karşıya kaldıklarında yardımcı olabilir.

- Seyahat ve risk algısına olan güven, turizm endüstrisinin toparlanma hızını etkileyecektir. Uzun vadede turizm büyük olasılıkla kriz öncesi kalıplara geri dönemeyecektir. Fakat kısa sürede toparlanacaktır.

Covid-19 döneminde turizm işletmeleri sosyal pazarlama yönelimleri ile reklam kampanyalarına devam etmelidir. Fedakâr mesajlar içeren kampanyalar, işletmelerin müşterilerin yararına ve güvenliğine önem verdiği ve yalnızca kar üzerine odaklanmadığı ancak öncelikli olarak müşterinin bu dönemde güvende kalmasını teşvik etmek ve sonra turizm faaliyetlerine katılmaktır. Bu nedenle işletmelerin reklamlara devam etmesi önemlidir çünkü şimdi müşteriler, reklamları okumak ve izlemek için daha çok zamana sahiptir ve gelecekte daha iyi günleri hayal ederken tatilini işletmenizde yapmayı da hayal edebilirler. Ayrıca bu durum gezginlerin seyahat planlaması yapması için iyi bir fırsattır. 2021 yılının covid-19'un olmadığı bir yıl olarak sayan turistler rezervasyon yapmak isteyebilir. Bu rezervasyon fırsatlarına, potansiyel turistlere şu anda hayatımıza giren talihsiz olasılıklara karşı koruma fırsatı veren akıllı sigorta programları eşlik etmelidir. Müşteri riskli bir durum ortaya çıktığında hiçbir iptal olmadan ve ek ücret ödemeden yeniden programlanmalıdır (Menagaki, 2020, s.11). Turizm sektöründe salgın sonrası dikkat edilecek bir başka husus ise konaklama işletmelerinin tek kullanımlık ürün çeşitliliğini arttırmasıdır (Kıvılcım, 2020, s.24). Sektör için yeni güvenli ve temiz etiketler ziyaretçiler için bilgi uygulamaları ve yurt içi turizm tanıtım kampanyaları gezginlerin güveni sağlanarak turizm talebi canlandırılabilir (OECD, 2020). Turizmin dinamik (ulaşım) ve dinamik olmayan (konaklama) olmak üzere iki ana bileşenden oluştuğundan, insanları seyahat etmeye ve tatile çıkartmaya ikna etmek için yoğun bir şekilde adapte olması gereken iki önemli faktördür. Gezginler bulaşıcı hastalığın kendine bulaşmasını önlemek için ve kendini güvenli mesafede tutmak için tek başına ya da daha az sayıda seyahat etmeyi tercih edecektir. Turistler turizm faaliyetini gerçekleştireceği bölgeye kendi araçlarıyla gitmek isteyecektir ve kendini izole etmek için otel yerine ev tercih ederek turizmi daha bağımsız zevklerle gerçekleştirecektir. Uçaklarda koruma üniformaları ile seyahat etmek ve bedensel sıcaklık veya virüs belirtilerinin dikkatli bir şekilde izlenmesi covid -19 sonrası turizm için güzel bir seçenektir ve turistin kendini güvende hissetmesi için düşünülebilir. Aynı zamanda uçak ve otobüslerde kapasitenin yarısıyla hizmet verilmesi turistin kendini güvenli hissederek seyahat etmesine neden olacaktır (Menagaki, 2020, s.11). Salgın hastalık sonrası turistler, tatil tercihlerinde kalabalık ortamlardan kaçınacaktır. Bu nedenle konaklaması içinde hatta yiyeceği de içinde olan ve sağlık sorunu yaşamayacağını düşündüğü için karavan turizmine olan ilgi artacaktır (Turizm Günlüğü, 2020). Bundan sonra turizmde olacak değişimlerin doğa turizmine yönelik olacağı da diğer bir varsayımdır (Öncü, 2020). Müşteriler otel odalarında farklı ve daha yüksek dezenfeksiyon standartlarına ihtiyaç duyacaktır. Odanın önceki sakinlerinin dokunduğu veya temas ettiği tüm olası yerlerin ve nişlerin yeterince temizlendiğini ve dezenfekte edildiğini bilmeleri gerekir ve bunun yanında konaklama işletmelerinin menüsünde meyve sebze ağırlıklı bağışıklığı güçlendirecek gıdalar görmek isteyecektir. Müşteriler artık sadece bir destinasyona gidip onun hakkında

bilgi almak isteyeceği standart bir seyahat yapmayacak. Deneyim turizmi biraz daha popüler hale gelecek ve gittikleri yerleri daha detaylı bir şekilde incelemek isteyecektir. Toplu otobüs transferleri yerine münferit araç transferinin tercih edilmesi veya butik otellerin yoğun olduğu destinasyonların daha fazla yolcu çekmeye başlamasının söz konusu olacaktır bu nedenle apart, pansiyon ve butik otel, villa gibi daha izole ortamların öne çıkmasını beklenmektedir (Türk, 2020). Turizmde yeni kuralların olacağı aşikârdır. Örneğin sağlık ile ilgili check-point'lerlerin kullanılması gibi. Ziyaretçi beklentilerinde ve turizm işletmelerinde radikal değişiklikler olacağı açıktır. Özellikle dijitalleşmenin önem kazacağı, bireysel tatillerin tercih edileceği ve izolasyon döneminin başlayacağını söylemek mümkündür (Bahar ve İlal, 2020, s.134).

5. SONUÇ

Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkışından itibaren hızlı bir şekilde dünyaya yayılması ve insan hayatının tüm alanına etki eden koronavirüs hastalığı ülkeleri tedbirler almaya zorlamıştır. Dünya Sağlık Örgütünün (WHO) talimatları ile ulusal yönetimler giderek katılaşan kurallar ve halkı bilinçlendirerek virüse karşı önlemler almışlardır. Öncelikli olarak ülkeler sınırlarını kapatmışlar ve sınır güvenliklerini artırmışlardır. Bununla beraber yüz yüze eğitime ara verilerek online eğitim yapılmasına karar verilmiştir. Kalabalık ortamlardan ve tedbirsizlikten faydalanan bu virüs karşısında seyahat kısıtlamaları, salgının tespit edildiği noktalarda karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları, ulusal ve uluslararası spor ve sanat etkinlikleri iptal veya tatil edilmiştir. Covid- 19 salgınının etkileri günümüzde hala devam etmekle birlikte yeni vakaların sayılarının da arttığı görülmektedir. Bu durum neticesinde dünya turizm örgütü verilerine göre, Ocak ayından itibaren turizm sektöründe turist varışları ve turizm gelirlerinde düşüşe neden olduğu görülmektedir. Çalışmada Korana virüsten önce turizm hareketlerinden ve Koronavirüs hastalığı itibariyle turizm faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Türkiye ile beraber Dünya'da en çok turist çeken ülkelerin başında gelen İtalya, ABD, Fransa ve İspanya ülkelerinin son beş yıla ait turizm gelirleri ve ülkelere gelen turist sayıları incelenmiştir. Türkiye'nin son beş yılına bakıldığında görüldüğü üzere 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz Darbe Girişimi gelen turist sayısını bir önce ki yıla göre düşürmüş bununla beraber bir sonra ki yılda da gelen turist sayısında etkisini göstermiştir. Türkiye ulusal bir krizden etkilenebildiği gibi 2019 yılının Aralık ayında kendini göstererek tüm dünyayı etkisi altına alan ve halen var olan bir salgın hastalık olan koronavirüs hastalığı (Covid-19) ülkemizin ilk üç ayında gelen turist sayısında 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 22,11'lik düşüşe neden olmuştur. Türkiye ile birlikte incelenen dört ülkeye de bakıldığında benzer sonuçlar görülmüştür. Örneğin; 2019 yılında en çok turist çeken ülke olan Fransa, 2016 yılında ülkesinde Avrupa'nın önemli organizasyonlarından UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) Avrupa Şampiyonasına ev sahipliği yapmasına rağmen, aynı yıl ülkede yaşanan terör olayları bu şampiyonanın hareketliliği nedeniyle yaşanması beklenen turist sayısında ki artış olmamış bir önce ki yıla göre düşüş yaşanmıştır. Fransa örneğinden de anlaşılacağı gibi ulusal bir kriz gelen turist sayısını

etkilemiş turist sayısında kayıp yaşanmasına neden olmuştur. ABD' de yapılan 2016 yılı Başkanlık seçimi sonrası yönetimin vize ve gümrük politikaları sebebiyle 2017 yılında gelen turist sayısında düşüş olmuş, ülkede alınan karar siyasi krize dönüşmekle beraber turist sayısına yansıması bulunmuştur. İtalya da ise son beş yılında her yıl artarak devam eden gelen turist sayısı 2020 yılı itibariyle ülkede turizm faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında kriz türlerinden bir tanesi olan salgın hastalıklar geçmişte turizm faaliyetlerine yansıması olduğu gibi günümüzde etkisini devam ettiren koronavirüs hastalığı (Covid-19) salgınıyla da yeniden turizm hareketlerine yansımaları görülmüştür. Türkiye ile birlikte incelenen bu dört ülkenin krizin herhangi bir türünden ülkelerinde veya Dünya genelinde yaşanması turizm faaliyetlerine son beş yıl içerisinde örneklerine rastlanılmıştır. Günümüzde yaşanan koronavirüs salgınıyla da Dünya genelinde etkili olması nedeniyle 2019 yılının en çok turist çeken ilk 10 içerisinde bulunan, çalışmada incelenen bu beş ülke fazlasıyla etkilenmiştir. Çalışmadan da anlaşıldığı üzere Dünya turizm pazarında en çok payı almalarına karşın bir salgın hastalık turizm sektörünü ve ilk 10 içerisinde olan Türkiye ve dört ülkeye ciddi anlamda yansımaları olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

Air New Zealand. (2020). COVID-19 FAQs, https://www.airnewzealand.co.nz/covid19-faqs, [Erişim Tarihi:0706.2020].

Akgeyik, T. (2003). "İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kriz Yönetimi." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 53(2), s.1-18.

Assaf, A ve Scuderi, R.(2020). COVID-19 and the recovery of the tourism industry, Tourism Economics, s.1-3.

Asunakutlu, N. ve Safran, B. (2004)"Stratejik Yönetim Açısından Kriz Kaynaklarına İlişkin Bir Değerlendirme", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, (2), s.51-58.

Atay, L.(2020). "COVID-19 Salgını ve Turizme Etkileri", Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 17 (1), 168-172

Bahar, O ve İlal, N.(2020). "Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri", International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(1),125-139.

Baker, D.(2015). "Tourism and the Health Effects of Infectious Diseases: Are There Potential Risks for Tourists?" , Facultad de Ciencias Económicas, 1-17

Bakos, L. (2018). Crisis Management Between Public Relations and The Holonic MultiAgent Approach. Procedia - Social And Behavioral Sciences, (238), 527-534. doi:10.1016/j.sbspro.2018.04.032

Baldwin, R. ve Weder Mauro, B. (2020).” Economics in the time of COVID-19”,1(30).

Bişkin, C.(2020).” COVID-19 pandemisinin İspanya turizmine ilk faturası”, https://www.turizmgunlugu.com/2020/04/06/ispanya-turizmi-corona-virus/, ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

CNN. (2020). What will travel look like after coronavirus?, https://edition.cnn.com/travel/article/coronavirus-travel-industry-changes/index.html, [Erişim Tarihi:22.05.2020]

Confturismo (2020). http://www.confturismo.it/, ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Delivorias, A ve Scholz, N.(2020). “Economic impact of epidemics and pandemics”, European Parliamentary Research Service, 1-10

Demir, M., Günaydin, Y. ve Demir, Ş.Ş.(2020).” Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de turizm üzerindeki öncülleri, etkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi”, International Journal of Social Sciences and Education Research, 6 (1), s.80-107.

DENTONS(2020). https://www.dentons.com/en/issues-and-opportunities/covid-19-coronavirus-hub/spain-covid-19-coronavirus-hub, [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Domuz Gribi.(2020). https://en.wikipedia.org/wiki/Swine_influenza

ECDC (2020). https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases.

Evci, E.D., Kiraz, Özdemir Deniz, P. (2018).” Sağlıklı Turizm Hareketi”, J Biotechnol and Strategic Health Res, 2(1), s.1-8.

Forbes. (2020). What will travel be like after the coronavirus?, https://www.forbes.com/ sites/christopherelliott/2020/03/18/what-will-travel-be-like-after-the-coronavirus/#4febdd623329, [Erişim Tarihi:22.05.2020]

Global Ekonomic Data |CEIC|(2020) https://www.ceicdata.com/,,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Global Ekonomic Data, Indicators, Charts, Forecast |CEIChttps://www.ceicdata.com/en/indicator/italy/visitor-arrivals [Erişim Tarihi: 07.06.2020].

Gössling, S., Scott, D. ve Hall, M.(2020). “Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19”, Journal Of Sustaınable Tourısm, https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708.

Haydon, D. T., Kao, R. R., ve Kitching R. P. (2004). “The UK foot-and-mouth disease outbreak-the aftermath”, Nature Reviews Microbiology, s.675-681.

https://www.bbc.com/ [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Hufnagel, L., Brockmann, D., ve Geisel, T. (2004).”Forecast and control of epidemics in a globalizedworld”, Proceedings: National Academy of Sciences USA 101(42), s.15124–9.

ILO(2020). https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/country-responses/lang--en/index.htm#ES, [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

IMF(2020). Covid 19 ‘a Yönelik Politika Yanıtları, https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19, [Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Impact Assessment Of The Covid-19 Outbreak On International Tourism, https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism

İbiş, S.(2020).” Covıd-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi”, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), s. 85-98.

Kılıçdere, Sibel (2017). Seyahat Acentalarında Kriz Yönetimi Kapsamında 2016 Turizm Sezonunun Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kıvılcım, B.(2020). “COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri”, USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), s.17-27.

Koronavirüs haritası: Dünyada vaka sayısı 7 milyon 600 bini geçti, ülkelerde son durum ne?

Kumar, A.(2020).” Disastrous impact of Coronavirus (COVID 19) on Tourism and Hospitality Industry in India, Journal of Xi'an University “, Architecture ve Technology, 12(5), s.698-712.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020) https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html, ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Labonte, R. , Mohindra, K. ve Schrecker, T. (2011).” Küreselleşmenin sağlık ve halk sağlığı uygulamaları için artan etkisi “, Halk Sağlığının Yıllık Değerlendirmesi, 32 (1), s. 263 – 283.

Lee, C. C., ve Chen, C. J. (2011). “The reaction of elderly Asian tourists to avian influenza and SARS”, Tourism Management, 32(6), s.1421–1422.

Menagaki, N.A.(2002). “Hedging feasibility perspectives against the COVID-19 in the international tourism sector”, Preprints (www.preprints.org), doi:10.20944/preprints202004.0536.v1

Nicolaides, C., Avraam, D., Cueto-Felgueroso, L., Gonzalez, M. C., & Juanes, R. (2019).” Hand-hygiene mitigation strategies against global disease spreading through the air transportation network. Risk Analysis”, 40(4), s.723–740,

OECD (2020). Tourism Policy Responses, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_1249847uf8nm95se&title=Covid19_Tourism_Policy_Responses,[Erişim Tarihi: 21.05.2020].

OECD(2020). Tourism Policy Responses to the coronavirus (COVID-19), https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/tourism-policy-responses-to-the-coronavirus-covid-19-6466aa20/ ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Our World in Data (2020). https://ourworldindata.org/coronavirus/country/spain?country=ESP~ITA~TUR~USA~FRA, ,[Erişim Tarihi: 22.06.2020].

OWD (2020). https://ourworldindata.org/policy-responses-covid

Öncü, H.(2020). Koronavirüs sonrası daha çok doğa turizmi ön plana çıkacak, https://www.turizmnews.com/koronavirus-sonrasi-daha-cok-doga-turizmi-on-plana-cikacak/18740/,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Peterson, A. T., Carroll, D. S.,Mills, J. N., ve Johnson, K. M. (2004). "Potentialmammalian filovirusreservoirs", EmergingInfectiousDiseases, 10, s. 2073–2081.

Sağlık bakanlığı (2020). https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir.html) ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Sarı, D. (2010). Konaklama işletmelerinde kriz yönetimi: 2009 küresel ekonomik krizine yönelik bir araştırma (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Tankut, T.Ş.(2004). "Kriz yönetiminde liderlik kavramının önemi", Selçuk üniversitesi dijital arşiv sistemi.

Tradıng Economıcs (2020) https://tradingeconomics.com/spain/tourist-arrivals [Erişim Tarihi: 06.06.2020].

Trandingekonomics (2020)https://tradingeconomics.com/,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

TTDY(2020) http://ttyd.org.tr/tr/turizm-istatistikleri, ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Turizm Günlüğü(2020). https://www.turizmgunlugu.com/2020/04/24/corona-sonrasi-one-cikacak-seyahat-trendleri/,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Turizm Günlüğü, https://www.turizmgunlugu.com/2020/03/14/covid-19-asisi-gelistirmeye-yakin-3-merkez-aciklandi/, [Erişim Tarihi:22.05.2020]

Türk, E(2020). https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turizm-sektoru-kovid-19-salgini-sonrasi-doneme-odaklandi/1815534,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

WHO (2007). Cumulative Number of Confirmed Human Cases of Avian InfluenzaA/(H5N1) Reported to WHO, available from:[

http://www.who.int/csr/disease/avian_influenza/country/cases_table_2007_06_29/ en/index.html], accessed on 20/03/2020

Yahoo Fnance. (2020) https://finance.yahoo.com/quote/VERI/, ,[Erişim Tarihi: 13.06.2020].

Yang, Y., Zhang, H., ve Chen, X. (2020). " Coronavirus pandemic and tourism: Dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak", Annals of Tourism Research, s.1-23.

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE ÜÇÜNCÜ ZÜMRE'NİN ROLÜ VE SİEYES

THE ROLE OF THE THIRD ESTATE IN THE FRENCH REVOLUTION AND SIEYES

Dr. Arş. Gör. Ayman KARA

Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID No: 0000-0002-7493-0150

ÖZET

Dünya çapında etkileri görülen Fransız Devrimi öncesindeki siyasal ve sosyal yapının incelenmesi devrimin oluşumunun ve geniş çapta görülen yankılarının anlaşılması bakımından önemlidir. Fransız Devrimi öncesinde Fransa'da ileri düzeyde bir sosyal parçalanmışlık ve sınıflar arası keskin bir ayrım bulunmaktaydı. Toplum soylular, din adamları ve geri kalanlar olarak bölünmüş olup sınıflar arası geçirgenlik oldukça sınırlıydı. Tüm ayrıcalıklar soylular ve din adamları olarak isimlendirilen toplumun oldukça küçük bir kesimi için geçerliydi. Bunların dışında kalanlar "Üçüncü Zümre" olarak adlandırılmakta olup çok farklı kesimleri içerisinde barındırmaktaydı. Üçüncü Zümre içerisinde ticaret yoluyla zenginleşen burjuva kesimi de dahil olmak üzere soylular sınıfı içerisine girmek oldukça zor olup bir şekilde soylu unvanı alabilenler de hakiki anlamda soylu olarak kabul görmüyordu. Diğer yandan Üçüncü Zümre içerisinde çoğunlukta bulunan köylü kesim en ağır şartlara sahipti.

Fransız Devrimi'nin meydana gelmesinde Üçüncü Zümre'nin içerisinde bulunduğu bu şartların etkisi oldukça büyük olup uzun yıllardır toplanmayan meclisin (Etats Generaux) toplanmasında ve bu toplantı sırasında devrimin başlamasında Üçüncü Zümre'nin talepleri etkili olmuştur. Üçüncü Zümre'nin bu taleplerini teorik olarak güçlendiren, devrimin gerçekleşmesinde ve yeni bir kurucu meclis kurulmasında etkili olan lider isim Sieyes olmuştur. Sieyes'in Üçüncü Zümre'yi ön plana çıkaran ve yönetme hakkının gerçek sahibinin Üçüncü Zümre olması gerektiğine dair görüşleri Fransız Devrimi'nin teorik çerçevesini oluşturmuştur. Fransız Devrimi esnasında merkezi bir rol üstlenen Sieyes devrim sonrası dönemde de Fransız siyasal hayatında etkili olacaktır.

Bu çalışmada amaç, tüm dünyada etkileri günümüze kadar devam eden Fransız Devrimi içerisinde merkezi rol üstlenen Üçüncü Zümre'nin etkisini ve ona teorik altyapısını hazırlayan Sieyes'in görüşlerini incelemektir. Bunun için öncelikle Fransız Devrimi öncesindeki sosyal ve siyasal yapıya değinilecek, Üçüncü Zümre'nin devrim noktasına gelmesinde etkili olan saikler incelenecek ve son olarak da Sieyes'in siyasi görüşleri ile devrim sonrasındaki durumuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Üçüncü Zümre, Sieyes

ABSTRACT

It's vital to study the political and social structure before the French Revolution, which had worldwide impact, in order to have some insight into the occurrence of the revolution and its widespread repercussions. Before the French Revolution, there was a high level of social fragmentation and a sharp division between classes in France. Society was divided into nobles, clergy, and the rest, and permeability between classes was rather limited. All the privileges were available to a very small segment of society called the aristocracy and the clergy. The rest were called the "Third Estate", comprising a wide range of segments. It was very difficult for the common people, including the bourgeois segment of the Third Estate, who became rich through trade, to enter the estate of aristocracy, and those who could somehow gain the title of noble were not recognized as nobles in the true sense. On the other hand, the peasantry, constituting the majority of the Third Estate, had to face the most severe conditions.

These conditions of the Third Estate were highly influential on the occurrence of the French Revolution, and the demands of the Third Estate led to convening of the assembly (Etats Generaux), which had not been convened for years, and thus the start of the revolution during that convention. Sieyes was the leader who theoretically strengthened these demands of the Third Estate and was influential in the realization of the revolution and the establishment of a new constituent assembly. Sieyes's views that emphasized the Third Estate and that the right to rule genuinely belongs to the Third Estate formed the theoretical framework of the French Revolution. He played a central role during the French Revolution and would also be influential in French political life in the post-revolutionary period.

The aim of this study is to examine the influence of the Third Estate, which played a central role in the French Revolution, whose influence continues all over the world, and the views of Sieyes, who prepared its theoretical infrastructure. For this, first of all, the social and political structure before the French Revolution will be discussed, the motives that were effective in bringing the Third Estate to the point of revolution will be examined, and finally Sieyes' political views and his post-revolution situation will be addressed.

Keywords: French Revolution, Third Estate, Sieyes

1. GİRİŞ

Fransız Devrimi feodal düzeni ve sınıflı toplum yapısını yıkarak yerine ulus egemenliği ve eşitlik düşüncesini yerleştirmesi bakımından büyük öneme sahip tarihsel bir olaydır. Bu sebeple tarihe yön veren bu olayın iyi anlaşılması modern dünya tarihinin ve modern dönemdeki siyasal gelişmelerin iyi anlaşılması bakımından önemlidir. Bu bakımdan Fransız Devrimi'nin öncesinde devrime zemin hazırlayan siyasal ve sosyal yapının incelenmesi gerekmektedir. Devrim öncesi Fransa'daki sınıflı toplum düzeninin karmaşık yapısı Fransız Devrimi'ni oluşturan olayların kökenlerini içerisinde barındırır. Bu bakımdan sınıflı toplum yapısı başta olmak üzere devrim öncesi Fransa'daki siyasal ve sosyal yapı bir alt başlıkta incelenecektir. Sınıflı toplum yapısı içerisinde ayrıcalıklı iki sınıfa karşılık üçüncü sınıf olan ve Üçüncü Zümre olarak adlandırılan sınıfın incelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Üçüncü Zümre'nin önemi Fransa toplumunun çoğunluğunu teşkil etmesi ve içerisinde bulunduğu baskı ve eşitsizlik durumunun Fransız Devrimi'ne yol açan olayları tetiklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan bir alt başlıkta Üçüncü Zümre ve Fransız Devrimi'ne etkisi ele alınacaktır. Üçüncü Zümre içerisinden gelen ve Fransız Devrimi'ne yol

açan düşünceleri ortaya atan kişi olması bakımından önemli olan Emanuel Joseph Sieyes'in düşünceleri ve Fransız Devrimi içerisindeki rolü de son bir başlık altında incelenecektir.

2. FRANSIZ DEVRİMİ ÖNCESİ SOSYAL VE SİYASAL YAPI

Fransız Devrimi öncesi sosyal ve siyasal yapı oldukça karmaşık unsurları barındırmaktadır. Devrimi anlayabilmek için öncelikle devrimin içine doğduğu ortamı anlamak gerekmektedir. Bunun için de bu karmaşık yapıyı doğru çözümlemek gerekir. Devrim öncesi Fransa toplumu çok girift bir yapıya sahiptir. Fransız ekonomisi çeşitli değişkenlere bağlı olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Fransa'nın uluslararası alandaki konumu kötüye gitmektedir. Bütün bu unsurlar birbirine bağlı olarak ve birbirini tetikleyerek devrimi ortaya çıkaracaktır.

Devrim öncesi Fransa'nın toplumsal yapısını anlamak için feodal dönemi bilmek gerekir. O dönemde Fransa'da mevcut olan karmaşık toplum yapısının kökenleri feodal döneme kadar uzanır.

Batı Roma İmparatorluğu'nun dağılması ile oluşan otorite boşluğunun ortaya çıkardığı feodal toplum düzeni Batı Avrupa'ya hakim olmuştur. Daha önceleri kölelik düzeninin olduğu Avrupa'da lordların köleler üzerinde tam bir mülkiyet hakkı bulunmasına karşın feodal sistem ile birlikte lordlar ile adına vassal denilen köylüler arasında karşılıklı bir çıkar ilişkisi doğmuştur. Lord vassallarının güvenliğini sağlarken vassallar da lorda hizmet etmekle yükümlüydüler. Bu sistemde merkezi otoritenin güçlü olduğu bir devlet olmayıp pek çok beylik bulunmaktadır. Beyliklerin başlarında bulunan lordlar da kralın vassallarıdırlar. Lordların toprak devrettiği vassallar da bu toprağı altta bulunan başka vassallara devredebilirler, böylece kraldan başlayıp aşağı doğru uzanan bir silsile meydana gelir (Sarıca, 2000: 8-10). Vassal lordun toprağındaki görevleri eksiksiz yerine getirdiği müddetçe feodal sistem genel anlamda tutarlı bir yapı arz etmekteydi. Vassal görevlerini yerine getirmediğindeyse lord ondan toprağını alıp başkasına devretme hakkına sahipti (Poggi, 2016: 51).

Feodal sistem üzerine kurulmuş olan Fransız toplumunda üç sınıf bulunmakta olup bu sınıflar Fransız Devrimi'ne kadar devam eden bir toplumsal düzen oluşturmuşlardır: soylular, ruhban sınıfı ve Üçüncü Zümre (Lefebvre, 2001: 37-47).

Fransa'da soylu sınıf feodal sistem içerisinde vassal denilen köylülerden aldıkları ile geçinen bir sınıf olup geniş topraklara sahip bulunmaktaydılar (Moore, 2012: 71). Ayrıca geniş toprak sahipliği dışında soylu sınıf tüm imtiyaz ve hakları da ellerinde tutmaktaydı. Tüm düzenin imtiyazlar üzerine kurulduğu Fransa toplumunda bu durum soy esası üzerinden belirlenmekte olup soylu olmayan kesimler pek çok haktan mahrum durumda idiler (Lang, 2018: 226). Soylu sınıf da kendi içerisinde tabakalara ayrılmakta, bütünlük içerisinde bulunmamaktaydı. Soylu sınıfı içerisinde çoğunluğu oluşturan alt tabaka soylular bulunmakta, bunlar taşrada bulunan soylular olup çeşitli sebeplerle eski ekonomik güçleri kalmamış olan soylu kesimdi (Gaxotte, 1962: 28). Üst tabaka soylular ise büyük bir zenginlik içerisinde olup saraya yakın konumdaydılar. Özellikle Kral XIV. Louis döneminde bu üst tabaka soylular sarayda kralın gölgesi altında zenginlik içerisinde bulunmalarına rağmen siyasal anlamda pasifize edilmiş şekilde yaşamaktaydılar. Bu noktada soylu sınıfı içerisinde bir ayrım daha ortaya çıkmıştır: kılıç soyluları ve köstüm soyluları. Ekonomik anlamda darboğaza düşen taşra soyluları topraklarını şehirlerde zenginleşmiş olan burjuvaziye satmaya başlamışlar, böylece burjuvazi soyluluk payesine sahip olmaya başlamıştır. Ancak soylular arasında bu durum hoş karşılanmamış, satın alma yoluyla soyluluk unvanı elde edenler pejoratif anlamda kullanılan kostüm soylusu unvanı ile anılmıştır. Soyluluğu doğuştan gelenlere ise kılıç soylusu adı verilmiştir. Kostüm soyluları da feodal düzeni devam ettirerek köylü vassalları ile olan

ilişkilerini lord-vassal ilişkisi içerisinde sürdürmüşlerdir. Böylece ekonomik anlamda güç sahibi olan burjuvazi bu ekonomik gücü siyasal güce dönüştürmeye başlamıştır (Moore, 2012: 73-75; Hunt, 2005: 3-5). Soylu sınıfı içerisindeki bu ayrışmalar soylular arasında düşmanlık oluşmasına da sebep olmaktaydı. Taşra soyluları zengin tabaka soylulara karşı kin beslemekteydiler (Furet, 1989: 124-125). Soylu sınıfın aralarındaki bu ihtilaflar Fransız Devrimi'nin meydana gelmesinde önemli etkilere sahip olacaktır.

Devrim öncesi Fransa'da var olan ikinci sınıf ruhban sınıfıdır. Ruhban sınıfının çok büyük ayrıcalıkları bulunmakla birlikte ülke topraklarının yüzde onluk bir bölümüne de sahiptiler. Ayrıca sahip oldukları bu topraklardan gelen vergilerin yanında bir de din adamlarının toplama hakkı bulunan bir vergi de almaktaydılar (Plain, 2001: 17-19; Huberman, 2019: 24). Ancak soylu sınıfının içerisinde bulunan bölünme ve ihtilaflara benzer şekilde ruhban sınıfı da kendi içerisinde bölünmeler barındırmaktaydı. Üst tabaka ruhbanlar büyük bir zenginlik içerisinde yaşarken taşrada ve alt tabakadaki ruhbanlar ekonomik anlamda sıkıntı içerisindeydi. Bu durum da yine ruhban sınıfı içerisinde kin ve düşmanlık oluşturmaktaydı (Soboul, 1969: 29). Üst tabaka ruhban sınıfı köken itibariyle soylu sınıfı içerisinden gelmekteydi. Alt tabaka ruhbanlar ise Üçüncü Zümre içerisinden gelen kimselerdi (Sarıca, 2000: 12).

Fransa'da bulunan üçüncü sınıf ise ismine Üçüncü Zümre (Tiers Etat) denilen ve ilk iki sınıf içerisindekiler haricindeki herkesi kapsayan sınıftır (Lefebvre, 2001: 37-47). Bu sınıf Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren sınıf olup bir sonraki başlık altında incelenecektir.

Fransa'nın devrim öncesi durumunda bu sınıf dışında önemli olan bir unsur daha bulunmaktadır ki, bu da monarşidir. Monarşi soylu sınıfı kendi iktidarına karşı bir tehdit olarak görüyor ve otoritesini güçlendirmek için soylu sınıfına karşı bağımsızlığını artırmak istiyordu. Bunun için de soyluların ekonomik anlamda güçlenmesinin önüne geçilmeliydi. Monarşi açısından soyluların işlevi halkı kontrol altında tutmakta kullanılan bir araç olmasıydı. Monarşi soylu sınıfına karşı burjuvaziyi yanına çekmek için burjuvaziye birtakım ayrıcalıklar tanıma yoluna gitti. Bir kısım devlet memurluklarının ve soyluluk unvanlarının satışını başlattı. Böylece kral soyluluğa karşı burjuvaziye dayanmış oluyor, burjuvazi de elde etmek istediği siyasal güç ve haklara kavuşmuş oluyordu (Moore, 2012: 81-91). Burjuvazi denilen kesim 18. yüzyıl boyunca şehirlere giderek feodal sistemin dışına çıkmış, buralarda büyük servetler edinmişti. Ancak Fransa'daki soy esasına dayalı toplum yapısı sebebiyle istediği konumu ve hakları elde edememiş olmanın sıkıntısını yaşıyordu (Steel, 2006: 41). Bu sebeple de burjuvazi ekonomik gücüne siyasal güç eklemenin yollarını aramaktaydı.

Devlet memurluklarının ve soyluluk unvanlarının satılması ilk başlarda monarşinin soylu sınıfa karşı güçlenmesini sağlarken sonradan bu yöntem kralı yeni soylulara (kostüm soyluları) bağımlı hale getirmeye başlayacaktır. Çünkü soyluluk payelerini elde eden burjuvazi de feodal niteliklere bürünecektir. Bu durumun yeni bir tehdit olduğunu fark eden monarşi XV. Louis döneminde memurluk satışlarını durdurma girişiminde bulundu. Ancak bu girişim karşısında büyük bir muhalefetle karşılaştı. Yeni soylular krala karşı doğal haklar, toplum sözleşmesi, bireysel ve siyasal özgürlük gibi argümanları kullanarak karşı çıktılar. Soyluların bu söylemleri kullanmalarının sebebi krala karşı imtiyazlarını korumaktı, ancak bu durum bu tür düşüncelerin halk içerisinde yayılmasına kapı araladı. Böylece Fransız Devrimi'ne giden yolda farkında olmadan bir adım atılmış oldu (Moore, 2012: 93-94).

Soyluları pasifize etmek isteyen monarşi XIV. Louis döneminde Versailles Sarayı'nı yaptırdı. Burada çok detaylı bir saray adabı ihdas edilerek zenginlik ve entrika ile dolu bir ortam oluşturuldu. Böylece kılıç soyluları toplumsal yaşamda kaybettikleri itibarlarını Versailles Sarayı'na girmeye çalışarak tekrar kazanma arzusunda oldular. Yüksek tabaka soylular saraya

yerleşerek burada zaman geçirmeye başladılar. Böylece monarşi soylulara eğlence dolu bir hayat vererek onların siyasal gücünü bastırmayı başarmıştır (Poggi, 2016: 65).

Soylular ile monarşi arasındaki bu mücadelede önemli olan bir diğer unsur da adına parlamento denilen ve birçok kentte kurulmuş olan bir çeşit yargı kurumu niteliği gösteren yapılardır. Monarşinin yapmak istediği ekonomik reformlara karşı en büyük direniş parlamentolardan gelmekteydi (Skocpol, 2004: 129).

Kral da parlamentoların direnişine karşı doğrudan kendisine bağlı olan ve adına intendant (denetçi) denilen görevliler atayarak karşılık verdi. Böylece monarşinin gücü yerel feodal güçlerden bağımsız olarak işliyor, vergi toplama, ekonomik kuralların uygulanması ve düzenin sağlanması gibi işler intendantlarca yerine getiriliyordu (Shennan, 2005: 17-19; Tilly, 2016: 178). Bu uygulamalarla monarşi Kral XIV. Louis döneminde Fransa'da en mutlak haline ulaşmış, Avrupa'nın mutlak monarşide zirve noktası haline gelmiştir (Parker, 1996: 173).

Fransa'nın devrim öncesi durumuna baktığımızda imtiyazlar üzerine kurulu toplumsal sınıflar ve bu toplumsal sınıflar içerisinde de bölünmeler görmekteyiz. Soylu ve ruhban sınıfı ile monarşi arasında bir çatışma ve mücadele sürerken bu sınıfların da kendi içlerinde birbirlerine karşı olan mücadeleleri ile oluşan kriz durumu Fransa'da devrimin gerçekleşmesi için gerekli şartları sağlamaktadır. Bunun yanında devrimin ana unsuru olan Üçüncü Zümre ise kendi içerisinde daha parçalı bir yapı arz etmektedir.

3. ÜÇÜNCÜ ZÜMRE VE FRANSIZ DEVRİMİ'NDEKİ ROLÜ

Fransız Devrimi'nin meydana gelmesinde Üçüncü Zümre etkili olmuştur. Soylu ve ruhban sınıfı dışındaki herkesi kapsayan Üçüncü Zümre en karmaşık unsurları barındıran sınıftır.

Üçüncü Zümre içerisinde çok farklı kesimler var olup bu kesimler arasında ekonomik anlamda bir uçurum bulunmaktaydı. Bunlardan biri burjuvaziydi. Burjuvazi sahip oldukları servete göre kendi aralarında ayrılmaktaydılar. Büyük servet sahibi olan burjuvazinin yanında küçük esnaf ve zanaatkarlardan oluşan küçük burjuvazi de varlığını sürdürmektedir. Üretim, ticaret, bankerlik, avukatlık gibi işler yaparak zenginleşen büyük burjuvazi toplumda istediği yeri ve hakları elde edemediği için soylu sınıfa karşı düşmanlık beslemekteydi. (Steel, 2006: 41).

Fransa içerisinde çoğunluğu teşkil eden köylüler ise Üçüncü Zümre'nin içerisindeki diğer bir grubu oluşturmaktadır. Köylü halkın kazançları artmamasına rağmen ödemek zorunda oldukları vergiler ağırlaştırılıyordu. Köylüler de kendi içlerinde farklı tabakalara ayrılmaktaydılar. En üst tabakada kâr amaçlı ve büyük çaplı tarım yapan çiftçiler bulunmaktaydı. Bir alt tabakada kendilerinin ve ailelerinin geçimini iyi derecede sağlayabilen, kendilerine ait tarım aletleri ve hayvanları bulunan köylüler vardı. Bunların da altında kendi arazileri bulunmakla birlikte tarım aleti ve hayvanlar yönünden yetersiz kalan kesim bulunuyordu. Bunlar soylulara tarım aleti ve hayvanlar karşılığında hizmet etmekteydiler. En altta ise toplumun yaklaşık yüzde yirmisini teşkil eden ve hiçbir şeye sahip olmayıp toprakta ve hizmet işlerinde çalışan en yoksul köylü tabaka geliyordu (Lefebvre, 2001: 46-48).

Üçüncü Zümre içerisinde kentlerde bulunan bir kesim daha vardı ki, bunlar sans-culotte olarak adlandırılmaktaydı. Şehirlerde yaşayan en alt tabaka olan sans-culotte'lar işçi olarak çalışmaktaydılar ve günlük çalışma süreleri on altı saati bulmaktaydı. Bunlar oldukça yoksuldular ve geçinmekte zorluk çekiyorlardı. Ancak kentlerin özgür havası içerisinde yaşamalarının avantajı köylülerin mecbur oldukları birçok iş, hizmet ve vergi ile yükümlü

olmamalarıydı (Steel, 2006: 31-32). Halkın çoğunluğunu köylerde ve şehirlerdeki yoksul kesim oluşturmakta, üst sınıfların ve ordunun yükü bu kesimin üzerinde bulunmaktaydı (McPhee, 2002: 12).

Üçüncü Zümre'nin içerisinde bulunduğu bu durum ekonomik anlamda bir krizin varlığını gösteriyordu. Buna karşılık ekonomik durumu düzeltmek isteyen monarşi çeşitli reform önerileri getiriyor, soylular bu önerileri kendi imtiyazlarının ortadan kalkmasına sebep olacağı için reddediyorlardı. Son olarak 1787-1788 yıllarında getirilen reform önerisine karşı soyluların güdümündeki parlamentolar, Genel Meclis (Etats Generaux)'in toplaması talebinde bulundular. Bu talep Fransız Devrimi'ne giden yolun açılması demekti ve kimse başlangıçta bunun farkında olmadı (Skocpol, 2004: 132).

Genel Meclis soylu, ruhban ve Üçüncü Zümre temsilcilerinden meydana gelen bir meclis olup bu meclisin kökenleri feodal döneme dayanmaktaydı. Feodal dönemde soylular güçlü olup kral tek başına tüm ülkenin yönetimini sağlayamadığından soyluların rızasını alarak yönetim işini gerçekleştirmesi gerekmekte idi. Bu yüzden soylular ile birlikte bir mecliste toplanarak karar alıyordu. Zamanla burjuvazinin güçlenmesi ile bu meclise burjuva temsilcileri de kabul edildi. Ancak 17. yüzyıldan itibaren mutlak monarşi güçlendiği için Genel Meclis'in toplanmasına gerek görülmemiştir. Bu sebeple 1614 yılından beri toplanmayan Genel Meclis ekonomik sorunların çözülmesi amacıyla tekrar toplantıya çağırıldı. Her kesimin Genel Meclis'ten beklentisi farklıydı. Vergi verme yükümlülüğünde olanlar meclis aracılığıyla belli şartlar altında vergilerin düzenlenmesini ve böylece rızalarının alınmasını istemekteydiler. Kral meclis aracılığıyla yeni vergiler ihdas etme arzusundaydı. Soylular ise meclis yoluyla kralı pasifize etme arayışındaydılar (Sarıca, 2000: 46-48).

Genel Meclis'te 1614 yılına kadar sınıf esaslı oy kullanma modeli uygulanmış olup mecliste bulunanlar kişisel olarak oylama yapmıyorlardı. Ancak Genel Meclis'in bu özelliğine Üçüncü Zümre itirazda bulunmuş, eski sisteme göre zaten imtiyazları ellerinde tutan soylu ve ruhban sınıflarının çoğunluğu sağlayacağından dolayı kişisel anlamda oy kullanma sistemini talep etmişlerdir. Ayrıca soylu ve ruhban sınıflarının gönderdiği vekil sayısının da iki katı vekil gönderebilmeyi istemişlerdir. Diğer sınıflara göre iki kat fazla sayıda vekil gönderme talepleri kabul gören Üçüncü Zümre kendi içerisinden temsilciler seçmiş, genellikle bu temsilciler burjuva kesimden olmuştur. Ancak Üçüncü Zümre'nin diğer talebi olan kişisel oy kullanımı ile ilgili herhangi bir karar alınmamıştır (Sarıca, 2000: 48-50).

4 Mayıs 1789 tarihinde Versailles Sarayı'nda Genel Meclis toplanmış, ancak bu toplantıda yine sınıfsal farklar ön planda olmuştur. Soylulara ve ruhban sınıfına ayrıcalıklı muameleler devam etmiş, Üçüncü Zümre dışlayıcı bir konumda tutulmuştur. Bunu meclisin toplanmasındaki ritüellerde de görmek mümkündür. Soylular ve ruhban sınıfının temsilcileri kralın özel dairesinde bizzat kral ile görüşerek ağırlanırken Üçüncü Zümre temsilcilerinin kralla görüşmeleri mümkün olmamıştır. Ruhban sınıfına ve soylulara meclis toplantısına özel cübbeler ve kıyafetler giymeleri söylenmiş, Üçüncü Zümre temsilcileri ise yalnızca siyah ceket giymek zorunda bırakılmıştır. Açılış törenindeyse soylular ve ruhban sınıfı kralın iki yanında yer almış, Üçüncü Zümre temsilcileri ise odanın arka tarafındaki tahta sıralarda oturtulmuşlardır. Kral toplantı salonuna girerken de herkes ayağa kalkacak, soylular ve ruhban sınıfı kral oturduktan sonra oturabilecekler, Üçüncü Zümre temsilcileri ise en son oturacaklardır. Genel Meclis toplantısında yapılan bu ayrımcılık eski düzenin devam ettirilmek istendiğini ve Üçüncü Zümre'nin istediği hakların verilmesi düşüncesinden çok uzakta olunduğunu göstermekte, sınıflar arası gerilimleri artırmaktaydı. Nitekim bu gerilimin isyana dönüşmesinin geç olmadığının işaretleri de Genel Meclis'te kral içeri girdikten sonra

Üçüncü Zümre temsilcilerinin ayakta beklemek yerine diğer sınıflarla aynı anda oturdukları sırada görülmüştür (Steel, 2006: 72-73).

Genel Meclis'teki bu ayrımcı tavırdan rahatsız olan ve kişisel oy kullanma talepleri soylular ve ruhban sınıfı tarafından reddedilen Üçüncü Zümre temsilcileri başka bir yerde toplanarak Ulusal Meclis'in kurulduğunu ilan ettiler. Sonraki günlerde soylu ve ruhban sınıflarından da onların çağrısına uyarak Ulusal Meclis'e katılanlar oldu (Rudé, 2018: 63-65). Böylece Fransız Devrimi gerçekleşmiş, halkı temsil eden Ulusal Meclis'e karşı eski düzeni ve imtiyazları temsil eden Genel Meclis kaldırılmış oluyordu.

Üçüncü Zümre Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde temel bir rol oynamıştır. Soylu ve ruhban sınıflarının imtiyazları ve eski düzeni temsil ettiği noktada Üçüncü Zümre eşitliğe ve ulus egemenliğine dayanan yeni bir durumu temsil etmektedir. Fransız Devrimi öncesi dönemde kral ve soyluların oluşturduğu feodal düzen azınlığın oluşturduğu bir düzen olmasına rağmen sınırsız, dokunulmaz ve meşruiyetini dinden alan bir düzendir. Fransız Devrimi'nin temsil ettiği yeni paradigmada ise egemenliğin ve iktidarın kaynağı özgür, eşit ve bağımsız bireylerden oluşan ulus olmuştur. Böylece Üçüncü Zümre olan halk siyasal iktidarın kaynağına yerleştirilmiştir (Göze, 2009: 580-581).

4. FRANSIZ DEVRİMİ'NDE VE SONRASINDA SİEYES

Emmanuel Joseph Sieyes Fransız Devrimi ve sonrasında hem düşünsel hem de eylemsel olarak büyük etkilerde bulunmuştur. 3 Mayıs 1748 tarihinde doğan Sieyes ailesinin zorlaması ile rahiplik mesleğine girmiştir. Üçüncü Zümre'ye mensup bir aileden gelen Sieyes soylu sınıftan olmamanın oluşturduğu engelleri mesleğinde görerek yaşamıştır. Rahiplik mesleğinde ilerlemiş ve piskopos yardımcılığı unvanına kadar yükselmiştir. Ancak liyakati ve bilgisi olmasına rağmen Üçüncü Zümre'den gelen bir kimsenin yükselebileceği son noktanın burası olduğunu görmüş, daha fazla ilerlemesi engellenmiştir. Bu şartlar altında rahiplik mesleğini yürütürken aynı zamanda siyaset ve felsefe ile de ilgilenmiştir. Devrim öncesi Genel Meclis'in toplanması talepleri tartışılırken yayınladığı "Üçüncü Sınıf Nedir?" isimli broşür büyük bir üne kavuşmuş, devrime giden yolda kitleleri hazırlayan bir araç olmuştur (Ruhi, 2002: 5).

Sieyes bu broşür içerisinde üç temel soru sorarak bu sorulara yanıt vermiş, böylece Üçüncü Zümre ile ilgili görüşlerini ortaya koymuştur: "Üçüncü Zümre nedir? Her şey. Siyasal düzen içerisinde şimdiye kadarki yeri ne olmuştur? Hiçbir şey. Ne olmak istemektedir? Bir şeyler." Sieyes bu soruları ve cevaplarını eserinde tartışmış, Üçüncü Zümre'ye böylece bilinç aşılamıştır (Sieyes, 2005: 7).

Sieyes çoğunluğu oluşturan Üçüncü Zümre'yi ulusun bizzat kendisi olarak kabul etmekte ve onu imtiyazlardan ve baskılardan kurtarmayı amaçlamaktadır. Kendisi Aydınlanma düşünürlerinden etkilenmiştir ve bu etki eserlerinde de görülmektedir. Aydınlanma düşüncesindeki özgürlük ve eşitlik fikirlerinin etkisiyle krala, ruhban ve soylu sınıfına ve tüm imtiyazlara karşı çıkmakta, soylu sınıfını parazit hastalığına benzetmektedir (Hampson, 1991: 164). Üçüncü Zümre toplumun tüm ağırlığını üzerinde taşımaktadır. Bundan dolayı da diğer sınıflarla eşit bir konumda bulunmalıdır (Lefebvre, 2001: 141-142). Sieyes'in düşünceleri Aydınlanma düşüncelerinin Fransız Devrimi'ne etkisini göstermektedir. Sieyes Aydınlanma düşüncesinin halkı temele koyan paradigmasını geliştirerek ulusal egemenlik anlayışını ortaya koymuştur. Ona göre bireylerin tek tek iradeleri toplanarak bir sentez ortaya çıkar. Bu sentez ulusal iradedir (Touchard, 2015: 468-469). Nitekim Sieyes ulusu, ortak bir yasaya tabi olan ve aynı yasama gücü tarafından temsil edilen topluluk olarak ele alır (Kedourie, 1961: 10-19).

Bu düşünceler içerisinde olan Sieyes Genel Meclis'in toplanmasında, Ulusal Meclis'in kurulmasında ve devrimin gerçekleşmesinde en önemli etkiye sahiptir. Üç sınıfın temsilcilerinin aynı yerde toplanmasını öneren odur. Devrim sonrasında İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ve 1791 Anayasasının taslağını oluşturan da kendisidir. Kralın idam kararı oylanırken idam edilmesi yönünde oy kullanmıştır (Ruhi, 2002: 6-9).

1799 yılına gelindiğinde meclisin bir karmaşa içerisinde bulunduğunu ve çatışan grupların meskeni haline geldiğini gören Sieyes ülkede hakim olan düzensizliğin giderilmesi için rejim değişikliğine gidilmesi gerektiği kanaatine varmıştır (Sarıca, 2000: 123-126). Rejim değişikliğinin gerçekleşebilmesi için ordudan destek görmesi gerektiğini düşündüğü için de başarılı bir komutan olarak orduda büyük destek sahibi olan Napolyon Bonaparte ile bir araya gelmiştir. Sieyes'in yönlendirmesi ile Napolyon bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiş ve üç konsülden oluşan bir rejim kurmuştur. Üç konsülden biri Sieyes, diğeri Napolyon idi (Aulard, 2011: 955-960). Böylece devrimi başlatan kişi olan Sieyes on yıl sonra devrimi bitiren kişi olmuştur. Sieyes'in Fransız Devrimi ve sonrasındaki büyük etkisi buradan anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Fransız Devrimi öncesi Fransız toplumu derin sınıfsal bölünmelerle ayrışmış bir durumda olup soylu ve ruhban sınıflarının oluşturduğu imtiyazlı gruplar Üçüncü Zümre olarak adlandırılan halk tabakasına karşı baskı uygulamaktaydı. Ayrıca bu sınıflar da kendi içlerinde ekonomi başta olmak üzere farklı sebeplerle bölünmüş bir yapı arz ediyorlardı. Fransız Devrimi toplumdaki bu parçalanmışlığın ve keskin sınıf ayrımlarının bir neticesi olarak görülebilir.

Fransız Devrimi'nin oluşumu sürecinde Üçüncü Zümre doğrudan rol oynamış, devrimi gerçekleştirmiştir. Üçüncü Zümre'nin maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık Fransız Devrimi'ni tetikleyen olgu olsa da devrimin düşünsel temelleri Aydınlanma düşünürlerine kadar dayanmaktadır. Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerini Fransız Devrimi'ne aktaran ve devrimin kuramsal temellerini hazırlayan kişi ise Sieyes'tir.

Sieyes Fransız Devrimi'nin kilit ismi olduğundan dolayı onun etkisi olmasaydı, Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan olaylar baştan sona farklı bir seyir izleyebilirdi. Yazdığı eserle Fransız Devrimi'ne zemin hazırlamış, devrim esnasında önemli kararlar alınmasını sağlamış, devrim sonrasında ise tüm dünyada hala geçerliliği olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni kaleme almış ve on yıl sonra gelinen noktada yeniden rejim değişikliğine gitmiş olan Sieyes'in Fransız Devrimi içindeki önemi son derece büyüktür. Bundan dolayı da onun düşünceleri anlaşılmadan Fransız Devrimi'ni anlamanın mümkün olmadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Aulard, A. (2011), Fransız İnkılabının Siyasi Tarihi Cilt 3, (Çev.) N. Poroy, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

2. Furet, F. (1989), Fransız Devrimini Yorumlamak (Çev.) A. Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul.

3. Gaxotte, P. (1962), Fransız İhtilali Tarihi (Çev.) S. Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul.

4. Göze, A. (2009), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul.

5. Hampson, N. (1991), Aydınlanma Çağı **(**Çev.) J. Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

6. Huberman, L. (2019), Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (Çev.) M. Belge, İletişim Yayınları, İstanbul.

7. Hunt, J. (2005), The French Revolution, Routledge, London and New York.

8. Kedourie, E. (1961), Nationalism, Hutchinson & Co London.

9. Lang, S. (2018), Avrupa Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.

10. Lefebvre, G. (2001), The French Revolution from İts Origins to 1793,Routledge, London.

11. McPhee, P. (2002), The French Revolution 1789-1799, Oxford University Press, New York.

12. Moore, B. (2012), Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, (Çev.) Ş. Tekeli ve A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

13. Parker, D. (1996), Class and State in Ancien Regime France: The Road to Modernity?, Routledge, New York.

14. Plain, N. (2001), Louis XVI, Marie Antoinette, and The French Revolution, Marshal Cavendish, Singapore.

15. Poggi, G. (2016), Modern Devletin Gelişimi, (Çev.) Ş. Kut ve B. Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

16. Rudé, G. (2018), Fransız Devrimi (Çev.) A. İ. Dalgıç, İletişim Yayınları, İstanbul.

17. Ruhi, M. E. (2002), Sieyes, Liberte Yayınları, Ankara.

18. Sarıca, M. (2000), 100 Soruda Fransız İhtilali, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

19. Shennan, J. H. (2005), Louis XIV, Routledge, London.

20. Sieyes, E. J. (2005), Üçüncü Sınıf Nedir?, (Çev.) İ. Birkan, Ankara, İmge Kitabevi.

21. Skocpol, T. (2004), Devletler ve Toplumsal Devrimler (Çev.) S. E. Türközü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

22. Soboul, A. (1969), 1789 Fransız İnkılâbı Tarihi (Çev.) Ş. Hulûsi, Cem Yayınevi, İstanbul.

23. Steel, M. (2006), Ben Bu Devrimi Sevdim! (Çev.) A. Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

24. Tilly, C. (2016), Avrupa'da Devrimler (Çev.) Ö. Arıkan, Alfa Yayınları, İstanbul.

25. Touchard, J. (2015), Siyasal Düşünceler Tarihi (Çev.) İ. Yerguz, Islık Yayınları, İstanbul.

EŞİTLİK BAĞLAMINDA ANGLOSAKSON VE KITA AVRUPASI SİYASAL İKTİDAR GELENEKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: İNGİLTERE VE FRANSA ÖRNEĞİ

A COMPARISON OF ANGLOSAXON AND CONTINENTAL EUROPEAN POLITICAL POWER TRADITIONS IN THE CONTEXT OF EQUALITY: THE CASE OF ENGLAND AND FRANCE

Dr. Arş. Gör. Ayman KARA

Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID No: 0000-0002-7493-0150

ÖZET

Siyasal iktidarın varlığını ve istikrarını etkileyen pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden biri de eşitlik anlayışıdır. Eşitlik anlayışları ve eşitlik kavramına atfedilen önem zamana ve yere göre değişmektedir. Bu değişimin en belirgin olduğu kırılma noktası ise modern döneme geçiş evresi olmuştur. Modern dönem öncesi ve modern dönem sonrası eşitlik bakımından büyük bir farklılığa sahiptir. Eşitlik kavramının modern dönem öncesinde büyük bir karşılığı bulunmazken modern dönemde eşitlik anlayışı siyasal iktidarların kurulmasında, yıkılmasında ve istikrarlarının devam ettirilmesinde hayati bir önem arz etmeye başlamıştır.

Eşitlik anlayışının bu hayati önemi ve modern dönemde kazandığı içerik Avrupa siyasal geleneği içerisinde ortaya çıkmıştır. Anglosakson ve Kıta Avrupası olarak ikiye ayrılan Avrupa siyasal geleneğinde eşitlik anlayışları şekillenmiştir. Bu iki geleneğin farklı koşulları eşitlik düşüncesinin de farklı uygulamalarını gündeme getirmiştir. Kıta Avrupası geleneğinde eşitlik anlayışı daha çok Fransız Devrimi ile birlikte büyük bir önem kazanmış, siyasal iktidarların temel taşlarından biri konumuna gelmiştir. Anglosakson gelenek içerisinde ise eşitlik düşüncesi daha geri planda kalmış, bunun yerine özgürlük düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bunun siyasal ve tarihsel anlamda pek çok sebebi olmakla birlikte en önemli sebeplerinden biri Kıta Avrupası geleneğinde sınıfsal farklılıkların çok keskin olması ve buna karşı oluşan tepkinin eşitlik talebi şeklinde yansımasıdır. Anglosakson gelenekte ise sınıfsal ayrımların daha yumuşak olması ve sınıf geçirgenliğinin daha fazla olması neticesinde eşitlik talepleri daha zayıf kalmıştır.

Bu çalışmada Kıta Avrupası ve Anglosakson siyasal gelenekleri içerisinde eşitlik düşüncesinin gelişiminin siyasal ve tarihsel olarak karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu inceleme yapılırken de Kıta Avrupası geleneğinde Fransa, Anglosakson gelenekte İngiltere örnekleri kullanılmıştır. Bu iki siyasal geleneğin dünyadaki siyasal iktidarların kurulumları ve gelişimleri açısından örnek teşkil etmeleri ve bu geleneklerin modernleşme konusundaki merkezi önemlerinden dolayı eşitlik kavramı üzerinden incelenmeleri dünyadaki siyasal iktidarları anlayabilmek açısından önemli görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik, siyasal iktidar, Anglosakson, Kıta Avrupası

ABSTRACT

The existence and stability of political power are under the influence of a wide range of factors, one of which is the concept of equality. Concepts of equality and the importance attributed to the concept of equality vary by time and place. The breaking point where this variation was most evident was the transition phase to the modern period. There is a great difference between the pre- and the post-modern periods in terms of equality. While the concept of equality did not have a great counterpart in the pre-modern period, the understanding of equality in the modern period has become vitally critical in establishment and destruction of political powers and maintenance of their stability.

This vital importance of the understanding of equality and the content it gained in the modern period emerged within the European political tradition. In the European political tradition, which is divided into two as Anglo-Saxon and Continental Europe, understandings of equality have been shaped. The different conditions of these two traditions have brought about different implementations of the idea of equality. The understanding of equality in the Continental European tradition gained great importance with the French Revolution and became one of the cornerstones of political power, on the other hand, in the Anglo-Saxon tradition, the idea of equality fell by the wayside, with the idea of freedom rising to prominence. This can be explained by many political and historical reasons, however, one of the most important one is highly distinct differences between classes in the Continental European tradition, any reaction against which is reflected in the form of demand for equality. Whereas in the Anglo-Saxon tradition, as the class distinctions are milder and class permeability is higher, the demands for equality remained weaker.

The aim of this study is to analyze development of the idea of equality by making political and historical comparisons between the Continental European and Anglo-Saxon political traditions. In this analysis, cases of France in the Continental European tradition and England in the Anglo-Saxon tradition were employed. These two political traditions set an example in terms of establishment and development of political powers worldwide, and these traditions are centrally important on the subject of modernization so studying these traditions was considered vital in terms of understanding political powers worldwide.

Keywords: Equality, Political Power, Anglo-Saxon, Continental Europe

1. GİRİŞ

Eşitlik kavramı modern dönemde siyasal iktidarların gelişimini etkileyen önemli kavramlardan biri olarak kabul edilebilir. Fransız Devrimi ile başlayan eşitlik kavramının siyasal iktidarın belirleyici bir niteliği olma durumu günümüze kadar gelişerek gelmiştir.

Eşitlik kavramını özgürlük kavramı ile ilişkili olarak değerlendirmek yararlı olacaktır. Çünkü bu iki kavram birbiriyle olumlu ya da olumsuz bir bağ içermiş ve birbirlerini etkilemişlerdir. Özgürlük kavramı ayrıcalıklı sınıfların siyasal iktidara karşı tutunduğu bir kavram olmasına rağmen eşitlik kavramı ayrıcalıklı sınıflara karşı kullanılan bir kavram olmuştur. Eşitliğin siyasal iktidarın gündemine girdiği modern dönemde ise aralarında denge kurulmadığı takdirde özgürlük ile eşitlik birbirlerinin sınırlarını ihlal eden kavramlar haline gelebilmişlerdir (Çetin, 2014: 387-390). Özgürlük ile eşitlik arasındaki bu hassas ilişki siyasal iktidar geleneğini de etkilemiştir. Bu sebeple eşitlik açısından Anglosakson ve Kıta Avrupası

siyasal iktidar gelenekleri ele alınırken özgürlük ile eşitlik ilişkisine de yer yer atıfta bulunulacaktır.

2. GELENEKSEL DÖNEMDE EŞİTLİK VE SİYASAL İKTİDAR

Roma sonrası Merovenj Hanedanı'nın Avrupa'da hakimiyet kurduğu dönemde kralların tüm toprakların sahibi olmaları anlayışı ve bu toprakları yönetebilmek için kendilerine sadık kimselere yetki devri yapmaları Avrupa'da ayrıcalıklı bir sınıf olan aristokrasinin doğmasına sebep olmuştur. Sonrasında gelen Karolenj Hanedanı da aristokrat bir aile olup aristokrasinin daha da kökleşmesini sağlamıştır (Batchelor, 2018: 49-50). Böylece Avrupa'da ayrıcalıklı bir sınıf oluşarak yüzyıllarca sürecek olan eşitsizliğin temelleri atılmış, imtiyazlar üzerine kurulu bir siyasal iktidar anlayışı ortaya çıkmıştır.

Eşitsizlik ve imtiyazlar üzerine kurulmuş siyasal iktidar anlayışı içerisinde oluşan toplum yapısı üç sınıftan oluşmuştur: Aristokrasi, ruhban sınıfı ve Üçüncü Zümre. Bu üç sınıfı birbirinden ayıran sınırlar onların imtiyazlarıdır. Merovenjler zamanında başlayan kralın kendi adamlarına ayrıcalıklar ve toprak verme geleneği feodal toplumu, dolayısıyla da feodal ayrıcalıklara sahip olan aristokrasi sınıfını oluşturmuştur. Bu sınıf sahip oldukları büyük arazilerde serf denilen köylüleri çalıştırırlar, ancak kazancın çoğuna el koyarlardı. Bu sınıfın diğer bir imtiyazı da ordudaki ve devlet kademelerindeki yüksek makamların sahipleri olmalarıydı (Armaoğlu, 1999: 33). Ayrıca aristokrasi sınıfı devletin koyduğu çoğu vergiden de muaf sayılmaktaydı (Hoffman, 2019: 31). Aristokrasi sınıfının kendi içerisinde de eşitsizlik bulunmaktaydı. Eski soylular olan *kılıç soyluları* ve sonradan soyluluk payesini satın almış olan *kostüm soylulukları* arasındaki ayrım ile birlikte üst kademe soylular ve taşrada oldukça yoksullaşmış soylular arasında ciddi bir eşitsizlik görülmekteydi. İkinci sınıf olan ruhban sınıfının üyeleri genellikle ünlü aristokrat ailelerden gelmekte olup ruhban sınıfının en üst kademesi soylulardan daha zengin konumda bulunmaktaydılar. Ruhban sınıfı oldukça geniş bir vergi muafiyetine sahipti. Ancak soylu sınıfının içerisinde görüldüğü gibi ruhban sınıfı içerisinde de büyük bir eşitsizlik görülmekteydi. Üst kademedeki ruhbanlar ile alt kademedeki ruhbanlar arasında büyük bir gelir ve servet eşitsizliği vardı (Tanilli, 2007: 22). Üçüncü Zümre denilen üçüncü sınıf içerisinde ise aristokrasi ve ruhban sınıfı içerisinde yer almayan toplumun geri kalanı bulunmaktadır. Köylüler, burjuvazi, küçük esnaf, ordunun alt kademeleri, işçiler, doktorlar, avukatlar gibi kesimlerin ortak özelliği Üçüncü Zümre'ye mensup olmaktır. Devletin vergi yükünün çoğunluğunu üstlenmiş olan Üçüncü Zümre siyasal haklara sahip değildir. Özellikle burjuvazi sahip olduğu servet ile orantılı bir siyasal temsil hakkına sahip olmak istemektedir (Beriş, 2016: 645-646). Eşitsizlikler üzerine kurulmuş sınıflı toplum yapısı Fransız Devrimi öncesinde dinsel inançlara dayalı olarak meşrulaştırılmıştır. Bu düşünceye göre toplumda herkesin bir yeri vardır ve bu yer Tanrı tarafından belirlenmiştir. Tanrısal bir seçim olduğu için de kişilerin kendi iradeleriyle değiştirmesi mümkün olmayıp düzenin değiştirilmesi düşüncesi Tanrı'ya karşı çıkmak anlamı taşıyan bir girişim olarak görülmüştür (McNeill, 2008: 608-609). Eşitsizlikler üzerine kurulmuş olan bu toplumsal yapı zamanla meşruiyetini yitirecek ve bu düzeni devam ettirmek isteyen siyasal iktidarları da ciddi anlamda olumsuz etkileyecektir.

3. MODERN DÖNEMDE EŞİTLİK VE SİYASAL İKTİDAR

Eski düzenin düşünce kalıplarına ve özgürlük ve eşitlikten yoksun yapısına felsefi anlamda bir karşı çıkış olarak Aydınlanma düşüncesi 18. yüzyılın başından itibaren eşitsiz toplum yapısının altını oymaya başlamıştır. Aydınlanma düşüncesi daha çok özgürlük anlayışını savunur, ancak Aydınlanma fikirleri ileride eşitlik ilkesinin gelişimine de hizmet edecektir. Aydınlanma düşüncesinin eşitlik anlayışına baktığımızda bu düşünce içerisinde özgürlüğün son derece güçlü bir biçimde savunulurken, hatta siyasal iktidarın özgürlükleri korumak için

var olduğu düşünülürken, eşitlik ilkesi konusunda aynı tutum görülmez. Aydınlanma düşüncesi eşitliği hukuk önünde eşitlik ve insan olmak hasebiyle eşitlik gibi sınırlı anlamda bir eşitlik olarak ele alır. Siyasal, sosyal ve ekonomik eşitlik söz konusu olduğunda Aydınlanma düşüncesi içerisinde bu düşünce ütopik, hatta yer yer zararlı görülür. Eşitlik ilkesinin siyasal ve sosyal anlamda İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi içerisinde yer almasının sebebi olarak ise, Aydınlanma düşüncelerini benimseyen burjuvazinin feodal imtiyazlardan kurtulmak için halk gücüne ihtiyaç duyması sebebiyle bu gücü elde edebilmek için isteksiz olarak eşitlik ilkesini kabul etmesi gösterilebilir. Ancak Fransız Devrimi sonrasında eşitlik ilkesi burjuvazinin aleyhine olan bir duruma dönüşecektir (Ağaoğulları, 2018: 526-527).

Fransız Devrimi'nin öncesinde bu sınıflı toplum yapısı içerisinde Kral'ın, vergi ayrıcalıkları ile donatılmış aristokrasiyi vergilendirmek istemesine karşılık aristokrasinin, ayrıcalıklarını devam ettirebilmek için Aydınlanma düşüncesine dayanan özgürlük argümanıyla Kral'a karşı çıkması ve Etats Generaux'nun toplanmasını istemesi talebine burjuvazi de aristokrasi ile eşit haklara sahip olmak mülahazası ile destek vermiştir. Böylece farklı sınıfların farklı amaçlarla ortak bir talepte bulunmalarının sonucunda beklenmedik bir durum ortaya çıkacak ve hiç düşünülmemiş olan bir eşitlik ve özgürlük anlayışı doğacaktır (Moore, 2012: 94-95). Bu anlayışın doğmasına öncülük eden isim küçük burjuva kökenli bir rahip olan Sieyes'tir. Etats Generaux'nun toplandığı yıl yazdığı bir eserde Sieyes, Üçüncü Zümre'nin aslında toplum için her şey olduğunu, ancak siyasal temsil açısından hiçbir şey olamadığını, aristokrasinin ayrıcalıkları ile topluma hiçbir fayda sağlamadığı halde önemli makamları tuttuğunu ve Üçüncü Zümre'ye engel olduğunu söyleyerek Fransa'da yaşayan tüm insanların bir ulus oluşturduğu fikrini ortaya atmıştır. Sieyes ulus fikriyle eşitliği savunmuş, eşitlik üzerine kurulan bir siyasal iktidar kurgulamıştır (Beriş, 2016: 650-651). Sieyes'in savunduğu fikirler ayrıcalıklı kesimlerin sistem içerisinde bulunmasını uygun görmemekte, siyasal iktidarın meşruiyet kriterleri arasına tüm ulusun eşitliğini sağlama misyonunu eklemektedir.

Sieyes'in ortaya attığı eşitlik fikirlerine karşın Kral toplumdaki sınıfsal ayrımı destekliyor, bu ayrımın ve ayrıcalıkların koruyuculuğunu yapıyordu. Kral, Etats Generaux'nun toplanmasıyla soylulardan ve ruhban sınıfından vergi koparmayı umuyor, böylece toplumsal düzeni devam ettireceğini düşünüyordu. Toplumsal sınıflar açısından Kral'ın meşruiyeti devam etmesine ve sınıflar arasındaki meşruiyet sorununun Kral'a itaat nosyonu etrafında çözülme imkanı bulunmasına rağmen Kral'ın ayrıcalıkları savunma yönünde yer almasının Üçüncü Zümre açısından Kral'ın meşruiyetini zayıflattığı söylenebilir (Lefebvre, 2015: 111-116).

Sieyes'in eşitlik ile ilgili fikirlerine karşın ayrıcalıkların yanında yer alan ve Etats Generaux'nun toplanmasını kabul eden Kral, 1614 yılında son toplantısını yapmış olan Etats Generaux'nun toplanma usulünün 1614'teki ile aynı olacağını açıkladı. Ancak eşitlik fikirlerinin yayıldığı toplumda bu karar bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Çünkü Etats Generaux'nun son toplanma usulüne göre toplumsal sınıflar blok şeklinde oy kullanmaktaydılar. Bu oy kullanma usulü ise ayrıcalıklı sınıflar olan aristokrasi ve ruhban sınıflarının lehine olmakta ve eşitsizliği devam ettirmekteydi. Etats Generaux'nun eşitsizliği sürdüren usullerinden dolayı Üçüncü Zümre temsilcilerinin gözünde artık bu meclisin bir geçerliliği kalmamış, temsilciler yeni arayışlara girmişlerdir. Bu arayış çerçevesinde diğer iki sınıf temsilcileri arasından kendilerine taraftar bulmak için çalışmalara başlamışlardır. Bu çalışmaların sonucunda 17 Haziran 1789 tarihinde eşitlik ilkesine uygun olarak çalışacak olan Ulusal Meclis'i ilan etmişler, böylece Fransız Devrimi başlamıştır (Beriş, 2016: 654-657; Von Aster, 2004: 56-58).

Ulusal Meclis ulusun eşitliği ve bütünlüğü konusunda yaptığı çalışmalar ve müzakereler sonucunda 4 Ağustos 1789 tarihinde feodal düzeni ve aristokratik hakları lağvetmiştir. Bu

tarihi kararın açtığı kapı ile 26 Ağustos 1789 tarihinde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ilan edilmiştir (Lefebvre, 2015: 135; Lang, 2018: 228). Feodal düzenin kaldırılması eşitlik ilkesi bakımından oldukça önemlidir. Feodal düzen Fransa'da imtiyazların temelinde bulunan sistem olup bunun kaldırılması artık imtiyazlar üzerine kurulu bir sistemin ve dolayısıyla bunu destekleyen siyasal iktidarın meşruiyetinin kalmadığını bildirmekte, siyasal iktidarın varlığını sürdürmek için eşitlik ilkesine dayanması gerektiği kuralını yerleştirmektedir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi de eşitlik üzerine kurulu siyasal iktidar anlayışını kurumsallaştırmakta ve toplumun her alanına yerleştirmektedir.

Fransız Devrimi ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi genel olarak iki esas üzerinde toplanmıştır. Bunlardan birincisi insanların hukuk önünde eşit ve özgür olmalarıdır. İmtiyazlar olmadan herkes aynı haklardan yararlanabilir, kamu görevlerine girebilir. İkincisi ise bu eşitlik ve hakların korunmasını siyasal iktidarın meşruiyet kriteri haline getirir. Siyasal iktidarın varlık sebebi kendinden menkul olmayıp yurttaşların eşitliklerini ve haklarını korumaktır (Lefebvre, 2015: 152). İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi eski düzendeki siyasal iktidar anlayışını tamamıyla değiştirmiş, ulusu ve ulusun eşitliği, özgürlüğü, hakları gibi kavramları siyasal iktidarın yeni parametreleri olarak belirlemiştir.

Eşitliğin bildiriler yayınlanarak siyasal sistemin bir parçası haline getirilmesi uygulamasının Fransa'ya özgü olduğu söylenebilir. Zira İngiltere'de yayınlanan bildirilerde halkın doğrudan rolü olmadığı, bu bildirilerin aristokrasi ile krallar arasındaki mücadeleler sonucu yayınlandığı görülmektedir. Dolayısıyla İngiltere'deki bildirilerde özgürlük kriteri esas alınmakta, eşitlik konu edilmemektedir. Nitekim bu bildirilerin ilki sayılan Magna Carta Kral'ın yetkilerini sınırlama eğiliminde olup aristokrasinin siyasal iktidar içerisindeki özgürlük alanını genişletmekte, halk için herhangi bir madde içermemektedir. Sonraki dönemlerde Magna Carta'nın güncellenen versiyonları da aynı minval üzere gitmektedir (Black, 2015: 56-57). 1628 Haklar Dilekçesi ve 1688 Haklar Beyannamesi de krallar ile aristokrasinin arasında geçen siyasal iktidar paylaşımı mücadelesinin sonucunda aristokrasinin özgürlüklerini genişletme ve siyasal iktidardaki yerini sağlamlaştırmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla İngiltere'de Fransa'daki İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin aksine eşitlik ilkesi 19. yüzyıla kadar siyasal iktidarın değerlendirilmesinde bir kriter olmamıştır (Hill, 2016: 24, 339-340). İngiltere'de 17. yüzyılda eşitlik ilkesi etrafında siyasal iktidarın meşruiyetini savunan halk hareketleri ortaya çıkmışsa da uzun süre etkinlik gösterememişlerdir. Bunlardan en önemlileri Düzleyiciler ve Kazıcılardır. Düzleyiciler siyasal alandaki tüm imtiyazları kaldırarak herkese eşit siyasal haklar tanınmasını savunmuşlardır (Canfora, 2010: 41). Ancak Düzleyiciler son kertede mülkiyete dayalı bir siyasal hak sahipliğini savundukları için Kazıcılar tarafından eleştirilmişlerdir. Kendilerini Gerçek Düzleyiciler olarak da tanımlayan bu grup ekonomik anlamda eşitliği de savunmuşlar, özel mülkiyete eşitliği bozduğu gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Kazıcılar'a göre gerçek özgürlük eşitlik olmadan sağlanamaz (Ağaoğulları, 2018: 477-478). İngiltere'de kısa süreliğine ortaya çıkan ve eşitlik temelli siyasal iktidar anlayışını savunan bu halk hareketlerinin uzun soluklu olamamasının sebebi olarak İngiltere'de eskiden beri kurulmuş olan toplum düzeninde sınıflar arası keskin ayrımların olmaması gösterilebilir.

Fransa'da eşitlik düşüncesi İngiltere'de olmadığı şekilde bildiride yer almış, ancak İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin teorik olarak belirlediği hukuk önünde eşitlik anlayışı birçok alanda uzun süre günümüzde kabul edildiği şekliyle uygulanmamıştır. Özgürlük ilkesini daha ön planda tutan liberalizm akımının etkisiyle eşitlik yalnızca kanunlar önünde eşitlik olarak algılanmış, ekonomik ve sosyal eşitliğin sağlanması düşünülmemiştir (Aslan, 2019: 571-572). Öyle ki, aristokratik ayrıcalıkların kaldırılmasının ardından yeni bir ayrım getirilmiştir: aktif ve pasif yurttaş ayrımı. Bu ayrıma göre yalnızca belli oranda zenginliğe sahip olan ve buna

uygun vergi ödeyen erkek yurttaşlar aktif yurttaş olarak kabul ediliyor ve oy kullanma hakkına sahip oluyorlardı. Dolayısıyla Fransa'da devrim öncesi dönemde soya dayalı imtiyazların yerini devrim sonrası dönemde zenginliğe dayalı imtiyazlar almaya başlamıştır (Rude, 2018: 96-100; Canfora, 2010: 77). Bu karar üzerine eski rejimdeki ayrıcalıklı sınıfların kaldırılmasının anlamını yitirdiği, yeni ayrıcalıklar tanımlandığı üzerinden eleştiriler gelmeye başlamış, aktif pasif yurttaş ayrımının kaldırılması için ayaklanmalar ortaya çıkmıştır (Skocpol, 2004: 353). Eşitlik ilkesi kağıt üzerinde siyasal iktidarın meşruiyet ilkelerinden biri olarak benimsenmesine rağmen uygulamada ayrıcalıkların devam ettirilmek istenmesi ve buna karşı halkın infial göstermesi eşitsizliğe dayalı siyasal iktidar anlayışı ile eşitlik üzerine kurulu siyasal iktidar anlayışının çarpışması olarak yorumlanabilir.

Bu mücadele sonucunda aktif pasif yurttaş ayrımı kaldırılmış ve 1793 Anayasası ile hemen hemen tüm yetişkin erkek yurttaşlara oy hakkı tanınmıştır. Bu anayasa ile Jakobenler iktidara gelmiş ve feodal hakların ve ayrıcalıkların son kalıntıları da yasal olarak bu dönemde ortadan kaldırılmıştır. Ancak Jakobenlerin döneminde otoriter bir yönetim kurularak seçimler askıya alınmış ve 1793 Anayasası'nın uygulanması durdurulmuştur (Rude, 2018: 130). Jakobenler döneminde özgürlük aleyhine eşitlik ilkesi üzerinde durulmuştur.

1795 yılında Jakobenlerin iktidardan indirilip yerine Direktuar yönetiminin gelmesiyle yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasada 1793 Anayasası'ndaki haklar bakımından eşitlik yerine kanun önünde eşitlik ilkesi yeniden getirilmiş, eşitliğin aleyhine mülkiyet hakkı korumaya alınmıştır. Diğer yandan seçimlerde genel oy kuralı kaldırılıp oy kullanma hakkı mülkiyete bağlanarak eşitlik ilkesine aykırı hareket edilmiş, böylece siyasal iktidar burjuvazinin tekeline sokulmuştur (Rude, 2018: 169-170; Tanilli, 2007: 126-127). 1795 Anayasası ile mülkiyet hakkı eşitlik ilkesinin önüne geçirilmiş, 1789 eşitlik ilkeleriyle uyuşmayan bir görüntü oluşmuştur.

1799 yılına gelindiğinde ordu içerisindeki fırsat eşitliği sayesinde soylu bir aileye mensup olmadığı halde orduda yükselen Napolyon Bonaparte bir askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Bir halk oylamasıyla imparatorluk rejimini yeniden kuran Napolyon döneminde eşitlik ilkesi bir kenara bırakılarak eski rejime yönelik bazı uygulamalar yeniden başlatılmış, eski rejimdeki soylular sınıfı yeniden ihdas edilerek Napolyon'un aile üyeleri kraliyet unvanları almışlardır (Armaoğlu, 1999: 62). Napolyon Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkelere uygun bir şekilde seçimler yaparak kendisini imparator ilan etmiş, ancak imparator olduktan sonra Devrim ilkelerine aykırı olarak eşitsiz toplum yapısını yeniden getirmiştir.

Napolyon döneminden sonra gelen monarşinin restorasyonu döneminde iki meclisli bir yapı oluşturulmuştur. Bu meclislerden Ayan Meclisi üyeleri Kral tarafından atanıyordu. Milletvekilleri Meclisi'ne girebilmek için de oldukça varlıklı olmak gerekiyordu. Böylece iki meclis de kral yanlıları ve zenginlerden oluşabilecektir. Bu dönemde seçmen olabilmek de belirli oranda servet şartına bağlanmış, dolayısıyla da seçmenlerin sayısı oldukça azalmıştır. XVIII. Louis'nin yerine X. Charles'ın gelmesiyle siyasal eşitsizlik daha da artırılmış ve seçme hakkı kısıtlanmaya devam edilmiştir. Siyasal hakların bu şekilde kısıtlanmasına tepki olarak halk ayaklanmış ve 1830 İhtilali meydana gelmiştir. 1830 İhtilali ile Orleans Hanedanı'ndan Louis Philippe Kral yapılmıştır (Sander, 2008: 185-186). Louis Philippe burjuvaziye dayanan politikalar izlemiş, ancak burjuva yanlısı politikaları sebebiyle o dönemde yeni oluşmaya başlayan ve kendilerine dördüncü zümre diyen işçilerin muhalefetini kazanmıştır. İşçi sınıfı burjuva yanlısı politikaları eşitliğe aykırı görüyor, kendi çalışma koşullarının da düzeltilmesini istiyordu. Bunun için ihtilal planları yapıyor, hükümet de işçiler üzerindeki baskıyı artırıyordu. Nihayet 1848 İhtilali gerçekleşti ve 2. Cumhuriyet ilan edildi. Yeni bir seçim kanunu yayınlanarak genel oy ilkesi yürürlüğe sokuldu. 1848 yılında yapılan

seçimlerde Louis Napolyon cumhurbaşkanı, 1852 yılındaki halk oylamasıyla da imparator olarak seçildi (Armaoğlu, 1999: 116-139). Fransız Devrimi sonrası halkın rızası iktidarların meşruiyeti için temel kriter olması dolayısıyla siyasal iktidarlar tarafından seçimlere büyük önem verilmiştir. Ancak bu kriter her siyasal iktidarın kendisine göre değiştirdiği ve kendi iktidarını sağlamlaştıracak biçime soktuğu bir duruma gelmiş, böylece yurttaşların sahip olduğu siyasal haklar kimi dönemlerde daha eşitlikçi bir yaklaşımla kullandırılırken kimi dönemlerde eşitlik ilkesine aykırı biçimde daraltılmıştır. Restorasyon dönemi de bu daralmanın yaşandığı, siyasal hakların servet şartına bağlanarak eşitlikten uzaklaşıldığı bir dönem olmuştur. Bu anlamda restorasyon dönemi, Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu eşitlik ilkesine aykırı hareket ettiğinden iktidarın meşruluğunun zayıf olduğu ve bu zayıflığın iki kez ihtilallere sebep olduğu bir dönem olmuştur. 2.Cumhuriyet dönemi ise genel oy hakkı tanıyarak eşitlik ilkesine daha uygun bir çizgi benimsemiştir.

Louis Napolyon imparatorluğunu genel oy ilkesine dayanarak halka onaylatmıştır, ancak o da iktidarını korumak için genel oy hakkına müdahale etme yoluna gidecektir. Ancak genel oy hakkı artık halkın elinden alınamayacak konumda olduğundan doğrudan bu hakkı kaldırmayı değil, onu işlevsiz hale getirmeyi hedefler. Resmi adaylık uygulamasıyla "güvenilir" bulunan adaylar devlet tarafından desteklenir, propaganda yapmaları kolaylaştırılır. Güvenilir bulunmayan adaylara ise sınırlandırmalar getirilir ve zorluklar çıkarılır (Göze, 2009: 606-608). Siyasal iktidarların eşitliğe dayalı genel oy hakkına müdahale ederek kendi iktidarlarını koruma eğilimi Louis Napolyon tarafından da uygulanmış, dolambaçlı yollarla seçime katılacak adaylar arasında eşitlik bozulmuştur.

Louis Napolyon'un bir savaşta yenilerek esir düşmesi üzerine geçici olarak düşünülen 3. Cumhuriyet ilan edilmiş, ancak monarşinin tekrar kurulması için yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca 3. Cumhuriyet kalıcı hale gelmiştir. 1875 yılında yapılan anayasada genel oy hakkı kabul edilmiş, eşitlik ilkesi bu dönemde yerleşik hale gelmiştir. Bu dönemde servete dair eşitsizlikler yapılmadan herkesin eşit bir şekilde hak ve özgürlüklerden yararlanması benimsenmiştir. 4. Cumhuriyet'in anayasası olan 1946 Anayasası'nda eşitlik ilkesine riayet edilmeye devam edilmiş, bundan önce genel oydan bahsederken yalnızca erkeklere tanınan oy hakkı kadınlara da tanınmıştır. Artık genel oy ilkesi tam olarak eşit bir konuma getirilmiştir. 1958 yılında genel oyla kabul edilen 5. Cumhuriyet Anayasası'nda "Cumhuriyet, menşe, ırk ya da din ayrımı gözetmeksizin bütün yurttaşların yasa önünde eşitliğini sağlar", şeklinde 1789 ilkelerine uygun bir eşitlik anlayışı yerleştirilmiş, eşitlik mutlak anlamda siyasal iktidarın meşruiyet kriteri olarak anılmıştır (Göze, 2009: 618-623).

Fransa'da genel oy hakkı ve siyasal haklarda eşitlik konusunda Fransız Devrimi'nden beri pek çok değişimler olmasına karşın İngiltere'de genel oy hakkı büyük dalgalanmalara maruz kalmadan yavaş yavaş ve İngiliz siyasal sistemine hakim olan istikrar ile uyum içerisinde sağlanmıştır. İngiltere'de halktan gelen yoğun talepler üzerine 1831 yılında iki kez seçim reformu tasarısı meclis tarafından reddedilmiş, bunun sonucunda halk eylemler ve gösterilerle kararlı olduğunu göstermiştir. Bir devrim gerçekleşmesinden çekinen hükümet 1832 yılında seçim reformuna ilişkin yasayı kabul etmiştir. Bu reform ile büyük oranda artan genel oy hakkı ile siyasal haklarda eşitlik ilkesine daha uyumlu hale gelinmiştir (Merriman, 2020:663). 1867 yılında yeni bir reform yasası kabul edilerek oy verme hakkına sahip kişi sayısı iki milyon kişi daha artırılmış ve böylece siyasal hak kullanımında eşitlik pekiştirilmiştir (Roberts, 2019: 494). 1884 yılında tüm erkekler, 1918 yılında da kadınlar genel oy hakkına sahip olmuşlardır (Black, 2015: 157).

4. SONUÇ

Feodal dönemde eşitlik üzerine kurulan bir siyasal iktidar anlayışı söz konusu olmayıp dönemin şartları gereği eşitlik ilkesi kimsenin düşüncesinde var olmayan bir kavramdı. Siyasal iktidar ve toplum eşitsizlik üzerine kurulmuş ve eşitsiz düzenin meşruluğu kabul edilmişti. Fransız Devrimi eşitlik temelli meşruiyet anlayışında dönüm noktası olmuş, eşitlik düşüncesi artık siyasal iktidarların görevi olarak düşünülmeye başlanmıştır. Ancak eşitlik düşüncesi yazılı olarak kabul edilmesine rağmen ayrıcalıkların ortadan kalkması uzun bir zaman almıştır. Devrim öncesi soya dayanan siyasal ve toplumsal eşitsizlik, Devrim sonrası yerini servete dayalı eşitsizliğe bırakmıştır. Ancak halkın bilinçlenmesi ve mücadelesi ile zamanla eşitlik siyasal iktidarların meşruiyet parametrelerinden biri haline gelmiştir. Fransa'da eskiden beri süregelen güçlü monarşi geleneği, sınıf ayrımlarının keskinliği ve bunların yol açtığı istikrarsızlık eşitlik ilkesinin siyasal iktidarın meşruiyet kriteri olması anlamında yerleşmesinde de görülmüştür. Ancak İngiltere'deki güçlü parlamento geleneği ve sınıflar arası sert duvarların olmayışı eşitlik ilkesinin de siyasal meşruiyet ilkeleri içerisine yedirilmesini kolaylaştırmıştır.

KAYNAKLAR

1. Ağaoğulları, M. A. (2018), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İletişim Yayınları, İstanbul.
2. Armaoğlu, F. (1999), 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
3. Aslan, M. E. (2019), Devlet ve Egemenlik Teorisi, Dara Yayınları, İstanbul.
4. Batchelor, S. (2018), Orta Çağ Tarihi, (Çev.) M. Ç. Büyükakça, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
5. Beriş, H. E. (2016), "Fransız Devrimi", Siyasal Düşünceler Tarihi, (Ed.) H. E. Beriş ve F. Duman (ss. 639-676), Orion Kitabevi, Ankara.
6. Black, J. (2015), Kısa İngiltere Tarihi, (Çev.) E. Duru, Say Yayınları, Ankara.
7. Canfora, L. (2010), Avrupa'da Demokrasi Bir İdeolojinin Tarihi, (Çev.) N. Domaniç ve N. Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul.
8. Çetin, H. (2014), "Siyasal İktidar ve Meşruiyet", Siyaset Bilimi, (Ed.) H. Çetin, (ss.66-115), Orion Kitabevi, Ankara.
9. Hill, C. (2016), İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, (Çev.) U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
10. Göze, A. (2009), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul.
11. Hoffman, J. (2007), A Glossary of Political Theory, Edinburgh University Press, Manchester.
12. Lang, S. (2018), Avrupa Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
13. Lefebvre, G. (2015), Fransız Devrimi, (Çev.) H. Bucak, Hil Yayın, İstanbul.
14. Merriman, J. (2020), Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi, (Çev.) Ş. Alpagut, Say Yayınları, İstanbul.

15. McNeill, W. H. (2008), Dünya Tarihi, (Çev.) A. Şenel, İmge Kitabevi, Ankara.

16. Moore, B. (2012), Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri (Çev.) Ş. Tekeli ve A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

17. Roberts, J. M. (2019), Avrupa Tarihi, (Çev.) F. Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

18. Rude, G. (2018), Fransız Devrimi, (Çev.) A. İ. Dalgıç, İletişim Yayınları, İstanbul.

19. Sander, O. (2008), Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

20. Skocpol, T. (2004), Devletler ve Toplumsal Devrimler, (Çev.) S. E. Türközü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

21. Tanilli, S. (2007), Dünyayı Değiştiren 10 Yıl, Alkım Yayınevi, İstanbul.

22. Von Aster, E. (2004), Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri, (Çev.) Ş. Şenel, Phoenix Yayınevi, Ankara.

KAMU SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARDA ÖRGÜTSEL YAPIYA İLİŞKİN ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE ETKİLERİ

UNETHICAL BEHAVIORS RELATED TO ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES IN THE PUBLIC SECTOR AND EFFECTS

Yücel ÇOLAK
Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Yönetimi, ORCID No: 0000-0003-1149-2445

ÖZET
Bu çalışmada teori olarak etik kavramı, meslek etiği ve çalışma ahlakı gibi kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalara dayalı olarak kamu sektöründe çalışanların ve yöneticilerin en çok karşılaştığı etik dışı davranışlar belirlenerek, bu davranışların ortadan kaldırılmasına yönelik çözümler önerilmiş, Türk kamu yönetiminin en büyük sorunu olan etik dışı davranışlarla ilgili yasal düzenlemelerden bahsedilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik etik kavramının din, hukuk, örf, adet ve gelenekler kadar önemli bir kavram haline geldiği ve kamu yönetiminde etik dışı davranışların önemi ve bunun etkileri betimlenerek, farkındalığının önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Etik, Ahlak, Etik Dışı Davranışlar

ABSTRACT
In this study, the theory of ethics, concepts such as professional ethics and work ethic were explained. Based on this description of public sector employees and managers most faced unethical behavior are identified, solutions have been proposed for the removal of this behavior is unethical, the biggest problem of the Turkish public administration it is mentioned regulations regarding behavior. The result of this research in ensuring social order for religion of ethics, law, customs and traditions has become an important concept as unethical and public administration The importance of behavior and its effects fights, has emphasized the importance of awareness.

Keywords: Public Administration, Ethics, Moral, Ethical Behaviors

1. GİRİŞ
Türkiye'de ve ülkelerin birçoğunda incelenen konular arasında kamu örgütlerini ilgilendiren meslek etiği ve çalışma ahlakı konularına da değinilmiştir. Bu konularla ilgili yapılan çalışmalarda önemli bir artış görülmektedir. Meslek etiğinin toplumsal beklentiler, adil rekabet, yasalar ve sosyal sorumluluk gibi sorunları kapsaması nedeniyle gittikçe karmaşıklaşması ve uluslararası alanda da önem kazanmaya başlamasıyla konuya ilginin artması kaçınılmaz olmuştur. Bir kurumda ahlaki değerler çalışanlar üzerinde bir etki bırakmaz ve buna göre uygun davranılmazsa, yöneticiler-çalışanlar, çalışanlar-çalışanlar, kurum-müşteriler, kurum-vatandaş arasında karmaşa yaşanmaya başlar ve bu karmaşa kurumu ciddi şekilde farklı sorunlara sürükleyebilir (Turgut, 2007).

Kamu yönetiminin işleyişini düzenleyen yasal çerçeve kapsamında kamu görevlilerinin bu ilkelere göre hareket etmedikleri ve buna bağlı olarak yolsuzluk, rüşvet alma ve adam kayırmacılık gibi birtakım davranışlarda bulundukları saptanmıştır. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda etik konusunun, kamu yönetiminde son derece önemli bir yere sahip olduğunu ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2008).

Bu çalışmada ahlak ve etik kuramları tanımlanmış (Usta, 2012), kamu sektöründe etik davranışların önemine değinilmiş, bireylerin etik ve etik dışı davranışlarını nasıl değerlendireceklerine yer verilmiştir (Kırel, 2000). Son olarak ise, etik dışı davranışlarla ilgili sorunun Türkiye'de yapılan düzenlemelerine değinilmiştir (Özdemir, 2008).

2. KAMU YÖNETİMİ KAVRAMI

Kamu yönetimini, iki yönüyle ele aldığımızda bir yönü ile kamu yararını gerçekleştirmeye çalışan yönetsel bir eylem olarak görürken diğer yönüyle de bu eylem alanını kendisine inceleme aracı yapan bir bilim dalı olarak tanımlanabilmektedir (Dunsire, 1999; Waldo, 1955; akt. Özdemir, 2008). Kamu yönetiminin siyasetten bağımsız olarak incelenmesi ve böylece özerk bir bilim dalı olarak gelişmesini öne sürerek, kamu hukukunun sistematik bir şekilde uygulanması şeklinde tanımlanmasıdır (Wilson, 1961; akt. Özdemir, 2008).

Toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılarken, gündelik yaşamın sürdürülmesini sağlamak amacıyla yapılacak her türlü kamusal faaliyetler, kamu yararı olarak kamu yönetiminin varlık nedenidir (Günday, 2002; akt. Özdemir, 2008).

Kamu yönetiminde kamusal mal ve hizmet üretimi gibi görevleri yerine getiren kamu görevlileri bir örgüte bağlı olarak çalışan kişi olarak tanımlanmaktadır (TÜSİAD, 2005; akt. Özdemir, 2008). Yaptıkları her işi belirli bir takım ilkelere dayanarak yapan kamu görevlileri, kişisel çıkarlar için değil, kamu yararı için çalışmak durumundadırlar (Günday, 2002; Hunbury, 2004; akt. Özdemir, 2008). Kamu görevlilerinden, görevlerini yerine getirirken bir takım kurallara uymaları beklenmektedir ve bu da onların sorumluluklarının bilincinde olmalarını gerektirmektedir. Genel anlamda bireylerin eylemleri, kendisinden beklenen kimi yükümlülüklere göre yerine getirmesi ve eylemlerden dolayı hem kendisi hem de başkalarına göre hesap verebilmesi sorumluluk kavramının olması gerektiği bilincini doğurmaktadır (Petter, 2005; akt. Özdemir, 2008).

3. AHLAK VE ETİK KAVRAMLARI

3.1. Ahlak kavramı

Dilimizde ahlak terimi iki anlama gelmektedir. İlki insanların toplumda uyması gereken kural ve ilkeleri belirtirken, ikincisi ise ahlak felsefesinden bahsetmektedir (Arslan, 2014). Ahlak karamı literatür taramasında karşımıza iki şekilde çıkmaktadır. Bunlardan ilki; insanların toplum içerisinde uyması gereken kurallar ve ilkelerken bir diğeri ise, ahlak felsefesidir diyebiliriz. Bir başka tanıma bakacak olursak da insan topluluklarında bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla törel davranışları, yasaları ve ilkeleri belirleyen kurallar bütünüdür. (Akarsu, 1984; akt. Torlak ve ark., 2015). Ahlak ve din kavramları günümüzde çok karıştırılmaktadır. Din, insan ile doğa üstü arasındaki ilişkileri temel alırken ahlak, sadece dünyevi ilişkilerle ilgilidir. Aslında din ahlak için dünyada yol gösterisidir (Arslan, 2001). İş yaşamını ilgilendiren konu olan iş ahlakı ise, uygulamalı bir ahlak bilgisi olup, iş hayatında karşımıza çıkan tüm ahlaki sorunları yakından inceler. Çalışanlar arasında, çalışanlarla

yöneticiler arasında veya işletme ile işletmeler arasında ortaya çıkan ilişkilerde bulunanlar veya işetme ile çevresel faktörler arasında olabilir. Çalışanların işyerlerinde iyi ve nazik tavırlar sergilemeleri kara ve servet için hareket etmemek iş ahlakı açısından önemlidir (Arslan, 2001).

3.2. Etik Kavramı:

Adını Yunancadan alan Etik kavramı ise, "ethos" sözcüğünden olup, iki farklı anlama gelmektedir. Bunlardan ilki töre ve alışkanlıklar kavramlarıyla benzerlik göstermesidir. Geçmiş yıllarda antik kent hayatı süren insanlarda görülen töreye bağlı kalarak eğitim yoluyla işlerin daha düzenli olacağına inanan bireyin, toplum tarafından kabul edilmiş ahlak kurallarına uygun olarak hareket etmesi olarak tanımlanır. İkinci olarak ise, davranışları sergileyen bireyin kabul edilmiş davranışlar ve değer yargılarını benimseyerek daha iyi davranışlarda bulunmak için bunları alışkanlık haline getirmesidir. Aslında burada amaç, direyin önceden belirlenen değer kalıplarına ve kurallara riayet etmesidir (Önen & Yıldırım; 2014). Etik kavramını tanımlamak çok zordur. Buna karşılık akademik çalışmalar neticesinde Hitt (1990) etik kavramı, her şeyden önce yaşanılacak bir hayatın araştırılması ve anlaşılmasıdır. Daha net bir ifadeyle, bütün etkinlik ve amaçların belirlenmesi, nelerin yapılıp nelerin yapılamayacağı nelere sahip olup nelere sahip olunamayacağıdır (Pehlivan Aydın, 2001). Bu iki tanımdan yola çıkarak belli bir durumda bir kişinin ifade etmek istediği değerlere etik, bunu hayata geçirme tarzını da ahlak olarak tanımlayabiliriz (Kırel & Özkalp, 2013). Etik kavramı, herhangi türde bir ahlak geliştirmenin ve bu ahlaka uyulmasının aksine, ahlaksal birliktelik üzerine bir görüşe sahip olmaktır. Aslında etik, ahlak üzerinde düşünebilme kabiliyetidir (Takış, 2004).

Etik, en basit haliyle ahlak felsefesi anlamındadır. İyi-kötü, doğru yanlış gibi toplum tarafından genel kabul görmüş değerleri ifade eden ahlakın uygulanması noktasından ise karışımıza etik kavramı çıkmaktadır (Buyruk Akbaba, 2018). Etik, insan davranışlarının tanımlanması ve açıklanması olarak değil bunların değerlendirilmesi noktasında önemlidir. Burada değerlendirmeden anlaşılan durum insan davranışları ve bunların sonuçlarının ne olduğudur (Usta, 2011).

Yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere; etik, geleneksel olarak kendiliğinden oluşan ve daha sonra ahlaka dönüşen bir kurallar bütünüdür. Günümüzde etik davranışlar, etik kurallar çerçevesinde yazılı hale getirilip sistemleştirilmektedir. OECD başta olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar, kamu hayatında etik değerleri sistemleştirmek ve yazılı *hale getirmek için getirmek için* gerekli çalışmaları yapmaktadırlar (Yüksel, 2010).

4. KAMUDA ETİK KAVRAMI

Çalışma hayatında kamu görevlilerinin davranışlarında karşımıza iki temel durum çıkmaktadır. Bunlar yasalar ve etik değerlerdir. Kamu görevlilerinin davranışlarını dış etken olarak yasalar ele alırken, iç etken olarak da etik değerler ele almaktadır. Yasalar ve kurallar, kamu görevlilerini kamu yararı doğrultusunda davranmaya zorlamaktadır. Etik değerler açısından bakıldığında ise, kamu görevlilerinin davranışlarını bireysel ahlaki değerlere göre sergilemesidir. Kamu yönetiminde hiyerarşik bir yapıdan söz etmek mümkündür. Hiyerarşinin ilk basamağında "bireysel ahlak" yapısı yer alır. Bu yapı içinde örneğin, aile etkisi, dini inancı, kültürel ve toplumsal değerler etkisi ve bireysel tecrübeler gibi öznel geçmişini barındırır. Basamağın ikinci sırasında ise, mesleğinin gerektirdiği normlara uygun

olarak davranmasını gerektiren "mesleki etik" bulunmaktadır. Son basamakta ise yine kamu görevlilerinin örgüt yapısında belirlenmiş kurallara uygun olarak davranışlar sergilemesini belirten "örgütsel etik" karamı yer almaktadır (Yatkın, 2015).

Dünya geneline bakıldığında kamu yönetimi alanında "yolsuzluk", "kötü yönetim" ve "çıkar çatışması" gibi ana başlıkların altında toplanan yozlaşma ve etik dışı davranışların fazlasıyla yaygınlaşması sonucunda toplumun Devlete ve kamu bürokrasisine olan güven sarsılmış durumdadır. Küresel bir reform sorunu olan bu durum karşısında etik davranış ilkelerini belirlemek ve bunlara uyulmasını denetleyen kurumsal yapılar kurulması konusunda yeni bir trend oluşmuştur. Bunun sonucunda "Kamu Yönetimi Etiği" kavramı oluşmaya başlamış ve kamu kurumlarında yapılan işlerin sistemli ve tutarlı bir şekilde yürütülmesi noktasında kamu yöneticilerinin etik duyarlı ve bilinçli bir şekilde davranması sağlanmıştır. Kamu yönetimi etiğini, kamu alanındaki tüm işlerde yasalara, etik kodlara ve örgüt içi kurallara kamu çalışanı tarafından uygun olarak yapılmasının yanında yasa ve bireysel ahlaki değerleri de gözetmeksizin hareket edilmesi olarak da tanımlamamız mümkündür (Yatkın, 2015).

Literatür taramasında iş etiği kavramı genellikle çevre felaketleri, rüşvet, cinsel taciz ve kirli birtakım olaylarla benzerlik taşımaktadır. Fakat gerçek iş etiğinin bu kavramlarla sınırlı olmadığını çalışma hayatının her alanında önemli olduğunu ve kamu görevlilerinin yapmış olduğu tüm insani faaliyetlerinde temel bir değer olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle karar alma aşamasında örneğin birini işe alma, fiyatları ayarlama, hedefleri ve kaynakları belirleme, çalışanlar arası ilişkileri disipline etme gibi etiksel kararlar noktasında iş etiğinin önemini görebiliriz (Kırel, 2000).

Son olarak ünlü filozof insanı Konfüçyüs kamuda etik kavramı için şu ifadeden bahsetmiştir,

> "İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar; ancak, şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve etik kuralları ile yönetirseniz, o zaman onlar hem utanma duygusuna sahip olacaklar hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır."

5. MESLEK ETİĞİ VE ÇALIŞMA AHLAKI

5.1. Meslek Etiği:

Kamu sektöründe bedensel ve/veya zihinsel olarak yapılan tüm eylem ve işlemler meslek kavramını doğurur. Meslek etiği, amacı meslek sahiplerinin mesleklerini icra etmek için kamu yararına hizmet etmek ve bunun yanında geçimlerini maaş, güç, itibar, statü gibi kişisel değerlerle anlamlı kılan bir yapıdır. Belli bir mesleğin mensuplarının uyması gereken etik ilkeler meslek etiğinin bir göstergesidir. Toplumsal kültür ve değerlerden bağımsız olan bu ilkeler dünyanın neredeyse her yerinde aynı özellikleri taşır (Arslan, 2005).

Meslek etiği, kamu sektöründe süregelen doğru ve yanlış davranışları belirleyerek, dürüstlük, sözünde durmak, doğaya saygılı olmak, hakça davranmak, yapılan haksızlıklara karşı çıkmak gibi değerleri ele almak olarak tanımlanmaktadır (Kırel, 2000). Mesleki etik, kamu görevlilerinin mesleki etik ilkelerini benimseyerek topluma kendini adama, objektif karar verebilme, nesnellik, tarafsızlık, uzmanlık bilgisi, vatandaşların taleplerine göre tarafsız ve eşit bir biçimde cevap verme gibi değerler bütünüdür (Yüksel, 2010).

5.2. Çalışma Ahlakı:

Çalışma ahlakı, işe karşı geliştirilen kişisel tutum ve davranışlardır. Yalnız bu tutum ve davranışlar toplumun kültüründen ve değerlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle kişilerin çalışma ahlakı olduğu gibi grup ve toplumların da kendilerine özgü bir çalışma ahlakları olabilmektedir (Arslan, 2005). Kamu çalışanları da tüm meslek dallarında olduğu gibi kendi mesleklerindeki kuralları ve değerleri benimseyerek profesyonel davranmaktadırlar. Çalışma ahlakı, belirli ilkeler ışığında meslekteki davranış kurallarına uymaya özendirmeli ve yaptırımlara bağlı bir görev anlayışa sahip olmalıdır. İnsan hak ve özgürlüklerine saygılı olarak hareket ederek, kamunun çıkarlarını koruyarak, hiçbir şekilde çıkar gözetmeksizin temel ahlaki ilkelere uymalı ve bunlara aykırı davranış sergileyen kamu görevlileri hakkında yaptırımlar getirilmektedir (Kılavuz, 2003).

Çalışma ahlakına sahip olup olmamak kişilik özellikleri kadar kültürel bir olgudur aslında. Çünkü toplumda çalışma ahlakının güçlü kalabilmesi için sürekli eğitimlerle bunun anlatılması gereklidir. Ahlak ile kültür doğru orantılı kavramlardır. Çalışma ahlakının iyi olması onun kültür seviyesinin yüksek olmasıyla alakalıdır ve bu sayede iş ahlakındaki ortaya çıkan sorunlar da bu oranda az yaşanmaktadır (Arslan, 2001).

6. KAMUDA ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ

Kamu sektöründe temel değerler sistemini oluşturan kuralların alınacak kararlarda bahsi geçen ilkelerle uyuşup uyuşmadığını ortaya koyan kurallar bütününe etik davranış ilkeleri adı verilir (Aydın, 2001).

OECD'nin 1996 yılında yayınlanan "Kamu Hizmetinde Etik Raporu" unda bir etik altyapının sekiz kilit unsurundan bahsedilmiştir. Bunlar;

- Kamu İdarelerinde Etik Yönetim
- Siyasi irade,
- Etkili bir yasal altyapı,
- Etkin hesap verme mekanizmaları,
- Uygulanabilir davranış kuralları,
- Mesleki sosyalleştirme mekanizmaları,
- Kamuda uygun çalışma koşulları,
- Etik konularda eşgüdüm sağlayan bazı kuruluşların varlığı,
- Kamu görevlilerini denetleyen (medya dahil) etkin bir sivil toplum[1]

Yine etik yönetim sisteminde OECD konseyinde "Kamu Hizmetinde Etik Davranışı Geliştirme" alanında mutabakata varılan "Kamu Hizmetlerinde Etik Yönetim için Prensipler" tavsiye kararı niteliğindedir. Söz konusu karara göre "Kamu Hizmetlerinde Etik Yönetim İlkeleri" aşağıda sıralanmıştır (Yatkın, 2015);

- Kamu hizmetinde uyulacak etik standartlar açık ve anlaşılır olmalıdır.
- Etik standartlar, yasal düzenlemelerle ifade edilmelidir.
- Kamu görevlilerine etik alanında rehberlik ve danışmanlık yapmak üzere mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Kamu görevlileri, kamu hizmetinde tespit ettikleri hatayı bildirdikleri zaman sahip oldukları hakları ve yükümlülüklerini bilmelidirler.
- "Etik" ile ilgili sergilenecek siyasi sorumluluk, kamu görevlilerinin etik davranışta bulunmalarını teşvik etmelidir.

[1] OECD Kamu Hizmetinde Etik Raporu, 1996

- Karar verme süreci şeffaf ve incelemeye açık olmalıdır.
- Kamu ve özel sektör arasındaki etkileşime rehberlik edecek açık kurallar olmalıdır.
- Yöneticiler, etik davranış sergilemeli ve etik davranmayı teşvik etmelidir.
- Yönetim politikaları, prosedürleri ve uygulamaları etik davranışı teşvik etmelidir.
- Kamu hizmetinde istihdam şartları ve insan kaynakları yönetimi, etik davranışı teşvik etmelidir.
- Hatalı davranışla mücadele etmek için uygun prosedür ve yaptırımlar mevcut olmalıdır.[2]

Günümüzde belli oranda sayıları artan ülkelerde, kamu çalışanlarının etik davranışlarıyla ilgili, yasalar, kodlar ve kılavuzlar gibi bazı yasal düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur. Buradaki amaç kamu sektöründeki faaliyetlerin sistemli bir şekilde işlemesi için temel etik değerleri içermesidir (Sherman, 1998; akt. Yüksel, 2010). Etik anlayışın ortaya çıkmasında toplumsal değerler etkilidir. Geçmişten günümüze değişen gelişmeler sonunda toplumsal değerlerle birlikte etik değerlerde değişim göstermiştir. Hatta bazı konularda ülkeden ülkeye değişebildiği gibi ülkelerdeki bazı bölgeden bir başka bölgeye göre bile farklılıklar göstermektedir (Yüksel, 2010). Günümüzde kamu yönetiminde etik ilkelerden bazıları evrenselleşmiştir. Yüksel C., (2010: 63-64) Devlette Etik adlı eserinde temel etik davranış ilkelerini aşağıdaki gibi açıklamıştır.

- **Hesap Verebilirlik:** Tüm kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında sorumlulukları konusunda cevap verebilir olmalı, rapor edebilmeli, açıklama yapabilmeli, yükümlülüklerini üstlenip kamusal değerlendirme ve muhakemeye her zaman açık ve hazır olmalıdır.
- **Saydamlık:** Kamu görevlileri aldıkları tüm kararlar ve yaptıkları tüm işlerde mümkün olduğunca saydam olmalıdırlar. Mevcut koşullara, kararlara ve eylemlere dair bilgi erişilebilir, görünür ve anlaşılır olmalıdır.
- **Tarafsızlık:** Kamu görevlileri görevlerini yerine getirirken tüm vatandaşlara dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadan hizmet ederler.
- **Hukukilik:** Kamu görevlileri, kamu görevinin ifası sırasında yürürlükteki kanunlara, etik davranış kodlarına ve tüm yasal düzenlemelere uygun davranmalıdırlar.
- **Bütünlük:** Kamu görevlileri kamu görevlerinin ifası sırasında kendilerinden beklenen bütün etik ilkelere uygun davranmalıdırlar.
- **Dürüstlük:** Kamu görevlileri, tüm eylem işlemlerinde dürüst olmalıdırlar.
- **Eşitlik:** Kamu görevlileri, kamu hizmetlerinden herkesin yararlanmasını sağlamalıdır.
- **Liderlik:** Lider, belli bir durum, zaman ve koşullar altında bir grup üzerinde, insanların örgütsel hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak çabalamasını teşvik eden, ortak hedeflere ulaşmada yardımcı olan, tecrübelerini aktaran, izleyenlerinin, uygulanan liderlik türünden hoşnut olmalarını sağlayan kişidir.
- **Sadakat:** Kamu görevlileri, yasalara uygun bir şekilde atanmış ulusal, yerel ve bölgesel otoritelere sadakatle hizmet etmekle görevlidirler.
- **Liyakat ve Profesyonellik:** Kamu görevlileri, kamu hizmetleri sırasında liyakat, doğruluk ve anlayışla kendi yeteneklerini en iyi şekilde kullanarak görevlerini ifa etmelidirler. Kamu görevlileri, görevlerinin ifası sırasında kamu hizmetine kendilerini adamalı, ifa ettikleri görevleri hakkında uzmanlık bilgisine sahip olmalıdırlar.
- **Nesnellik:** Kamu makamını ellerinde tutanlar, kamusal atamaların yapılması ve sözleşmelerin onaylanması dahil olmak üzere, kamusal işlerini yerine getirirken tercihlerini nesnellik esasına göre yapmalıdırlar.
- **Nezaket ve Saygı:** Kamu görevlileri, üstleri, meslektaşları, alt düzeydeki personel ve hizmet ettikleri vatandaşla olan ilişkilerinde nazik ve saygılı davranırlar.

[2] OECD Kamu Hizmetlerinde Etik Yönetim İlkeleri

- **Saygınlık ve Güven:** Kamu görevi, yararına uygun faaliyette bulunmayı gerektiren güvene dayalı bir hizmettir.

7. KAMUDA ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Kamu yönetiminin varlık nedeni kamu yararının gerçekleştirilmesidir. Kamu yararı, kamusal faaliyetlerin kamu örgütleri tarafından hizmet ve mallar gibi toplumun gündelik ihtiyaçlarının giderilmesidir. Kamusal mal ve hizmet üretimi kamu görevlileri tarafından yapılmaktadır. Kamu görevlileri bu işleri yaparken belli birtakım ilkelere uyarak yapmaktadırlar. Burada yapılan işlerde kişisel çıkarları için değil kamu yararına uygun olarak çalışmak durumundadırlar. Kamu görevlilerinin sorumlukları arasında ahlaki, mesleki, mali yasal ve kamusal sorumlulukların olması aşikardır. Bu sorumluluklarının kamu görevlilerinin davranışlarını etkileyen bir unsur olarak etik tartışmalarının odağı olduğunu söyleyebiliriz (Yatkın, 2015).

Kamu yönetiminde alınan kararlarda, eylem ve işlemlerde yapılmaması gereken davranışlar etik dışı davranışlar olarak değerlendirilmektedir. En sık rastlanan etik dışı davranışlar, ayrımcılık, rüşvet, adam kayırma, yolsuzluk, bencillik, şiddet, baskı, bedensel ve cinsel taciz, işe politikayı karıştırma, hakaret ve küfür, yetkiyi kötüye kullanma, dedikodu, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma vb. eylemler olarak sayılabilir. Bu davranışların bir kısmı aşağıda incelenecektir (Saylı & Kızıldağ, 2007).

7.1. Ayrımcılık

Ayrımcılığın iki şekilde incelendiği karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyete ve ırkçılığa dayalı olan *açık ayrımcılık* ve örgütün istihdam olanakları sayesinde bünyesinde çalıştırdığı kadınların ya da azınlıkların örgütteki diğer çalışanlar arasında eşitlik bakımından temsil edilmemesini ifade eden *kurumsal ayrımcılıktan* bahsedebiliriz (Velasquez, 1988).

Açık ayrımcılık, geleneksel olarak cinsiyete ya da ırkçılığa dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir kadının yalnızca kadın olduğu için işe alınmaması ya da ırk ayrımı nedeniyle kaynakların eşit olarak dağıtılmaması diyebiliriz. Kapalı ayrımcılık ise, bir örgütün yansız bir seçim süreci ile istihdam olanakları sunsa bile, kadınların ya da azınlıkların bu örgütte diğer gruplar ile eşit orantılı temsil edilmemesi sonucunda ortaya çıkmasıdır (Erozosky, 1992: akt. Pehlivan Aydın, 2001).

7.2. Kayırma

Kamu görevlilerinin yakın çevresindeki kişilere duygusal anlamda geleneksel bağlılıklar ve yükümlülüklere bağlı olarak ayrıcalıklı davranılmasıdır (Saylı & Kızıldağ, 2007). Kamu hizmetlerinin başlangıcında akraba, eş-dost, aynı siyasi görüşe sahip kişilere karşı kurallar dikkate alınmaksızın hareket edilen bir uygulamadır aslında adam kayırmacılık. Günümüz Türkçe' sinde adam kayırmacılık ile anlam taşıyan "torpil" kavramı da son zamanlarla yaygın olarak kullanılmaktadır.

Adam kayırmacılık sisteminde üç tür sistem bulunmaktadır. Bunlar, akrabada kayırmacılık, eş-dostta kayırmacılık ve siyasal kayırmacılıktır. Kamusal hizmetlerden yararlanmada akrabalara yapılan ayrımcılık akraba ayrımcılığına, yine benzerlik gösteren bir diğer eş-dost ayrımcılık da ise yine hizmetlerden faydalanma noktasında eşe, dosta, arkadaşa vb. ayrımcılık yapılmasıdır. Örneğin, insanların eğitim düzeyi, becerisi, kabiliyeti, başarısı gibi faktörlere

bakılmaksızın sadece kamu çalışanına yakınlığı veya etkin bir politikacıya yakın olduğu için kamuda istihdam alınması, tayini veya terfisi olarak söyleyebiliriz. Siyasal ayrımcılık de ise, aynı coğrafyadan olma, aynı partiye duyulan ilgi, aynı parti üyeliği, dinsel ve toplumsal gibi benzerlikler nedeniyle çeşitli kollamalardan bahsedebiliriz. Kayırmacılık gerek personel istihdamında gerekse de yönetimin sunduğu hizmetlerde karşımıza önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Yatkın, 2015)

7.3. Rüşvet

Bir takım kişi ve gruplara karşı maddi olarak, para, mal veya hediye gibi birtakım çıkarlar karşılığında ayrıcalıklı davranılmasıdır (Saylı & Kızıldağ, 2007). Bu çıkarlar aslında bir değiş-tokuş anlamına da gelmektedir (Alatas, 1968; akt. Berkman, 2009). Yasal düzenlemeler kapsamında uygun olmayan davranışlarda bulunarak bir tarafın diğer bir tarafı yani kamu görevlisinin yetkisini kullanarak para, mal gibi maddesel etkileri isteği doğrultusunda kullanmasıdır (Berkman, 2009).

Rüşvetin iki türünden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, kamudaki yapılan bir işi hızlandırmak amacıyla ödemeler içeren yani verilen-alınan rüşvet türü olan çabuklaştırıcı rüşvetken yasal düzenlemelere uygun olmayan bir kamu işleminin yapılması sırasında alınan-verilen rüşvet türü de çarpıtıcı rüşvet türüdür. Çabuklaştırıcı rüşvet sisteminde kamu çalışanı işlerin daha hızlı ilerlemesi yönünde hukuka uygun olarak hareket ederken hızlandırma noktasında maddesel bir kazanç sağlamaktadır. Çarpıtıcı rüşvette ise, kamu çalışanı hukuka uygun hareket etmediği gibi yine maddesel bir kazanç sağlamaktadır (Bulutoğlu, 1970: akt. Berkman, 2009).

7.4. Yıldırma – Korkutma

Astlarını yıldırmak veya onları korkutmak amacıyla, güç gösterisinde bulunulmasıdır (Saylı & Kızıldağ, 2007). Üst yönetici tarafından ast çalışanına karşı yapılan işlerde onu işinden soğutmak, uzaklaştırmak ve kişiye zarar vermek amacıyla yapılan bir takım kasıtlı, saldırgan davranışlar bütünüdür (Sheehan, 2004: akt. Samırkaş & Çalışkan, 2011).

7.5. Şiddet – Baskı – Saldırganlık

Çalışanlar arasında aşırı duygu karmaşası içinde ortaya çıkan kaba, sert ve beden gücünün kötüye kullanılması gibi davranışlar şiddetin ortaya çıkmasına neden olur. Şiddet, bir yüz ifadesinden veya sözcükten ortaya çıkan ve insanların doğasında olan saldırgan davranışların kızgınlık ve öfke şeklinde dışa yansıtılması sonucu, insanı yakan, yıkan ve yok eden şiddet eylemlerinin tümüdür (Köknel, 1996; akt. Pehlivan Aydın, 2001).

Burada karşımıza iki tür şiddet kavramı çıkmaktadır. Bunlar şiddetin araç olarak kullanılması ve dışavurum olarak şiddetin kullanılmasıdır. Belirli hedefler doğrultusunda şiddet yoluyla başka çalışanlara zarar verilmesi şiddetin araç olarak kullanılması yöntemidir. Bireysel veya toplumsal olarak şiddetin bir amaç olduğu ve sonucuyla ilgilenilmediği bir şiddet türü de dışavurum şiddet türüdür (Ünsal, 1996: akt. Pehlivan Aydın, 2001).

7.6. Bedensel ve Cinsel Taciz

Tokat atma, kulak çekme sopayla vurma gibi bedensel cezalandırma ile çocuğa ve kadına yönelik olarak el, kol hareketleri yapmakla başlayıp daha ileri boyutlara kadar varan geniş bir davranış biçimidir (Saylı & Kızıldağ, 2007).

7.7. Görev ve Yetkilerin Kötüye Kullanılması

Çalışan kişiye verilen yetkilerin farklı bir şekilde başka amaçlara yönelik olarak kullanılmasıdır (Saylı & Kızıldağ, 2007). Kamu görevlileri çalıştıkları kurumlarda görevlerini kötüye kullanamazlar. Yetki veriliş amacının dışında kullanıldığında burada kötü niyet ortaya çıkmaktadır. Kötü niyet olarak yetkinin kullanılması sonrasında başkalarına çıkar sağlanması durumu ve bunun da kamuya zarar vermesi durumu ortaya çıkar (Başaran, 1989: akt. Pehlivan Aydın, 2001).

7.8. Dedikodu

Dedikodu da kamu sektöründe diğer çalışanlar hakkında gerçek olup olmadığını bilmeden onları kötülemek, kınamak ve suçlamak amacıyla yapılan bir tür etik dışı davranış şeklidir. Çalışanlar kendi başarısızlıklarını, yetersizliklerini başkalarına mal ederek onların arkasından konuşma, çekiştirme gibi yalan yanlış bilgiler içeren bir iletişimde bulunabilirler. Bu da çalışanlar arasında birbirlerine saygı duymayan, çatışma yaratan, güvensiz bir ortam yaratmaktadır (Pehlivan Aydın, 2001).

7.9. Kötü Alışkanlıklar

Kamu çalışanlarının kurum içinde diğer çalışanları rahatsız edecek şekilde bazı kötü alışkanlıkları olabilir. Aslında bu kötü alışkanlıklar bireyin kendisini ilgilendiren bir durumdur fakat kurum içinde olduğunda ise bireysellikten çıkıp tamamen kamu alanını ilgilendiren davranışlar olmaktadır. Alkol, sigara ve kumar gibi etik dışı davranış türlerini sayabiliriz. (Pehlivan Aydın, 2001).

7.10. Yolsuzluk

Son olarak günümüzde sık olarak karşılaştığımız bir başka etik dışı davranış şekli olan yolsuzluk ise, maddesel kazanç sağlamak ve özel amaçlar doğrultusunda kamusal yetkinin dışında hareket edilmesi ve davranılmasıdır. Literatür taramasında yolsuzluk ile ilgili karşımıza aşağıdaki gibi farklı tanımlar çıkmaktadır;

- Para ya da mal karşılığında kamu görevlisinin ayrıcalıklı kamu işlemi yapması,[3]
- Kamu görevlisinin parasal ya da diğer ödüller karşılığında bu menfaati sağlayan yararına işlem yapması,[4]
- Kamu görevlilerinin yapılmaması gereken işlemleri yapmaları ya da yapmaları gereken işlemleri çabuklaştırmaları karşılığı çıkar sağlamaları,[5]
- Parasal olan ya da olmayan kişisel kazançlar için yetkinin kötüye kullanılması,[6]
- Kişisel ya da siyasal kazanç amacıyla devlet yetkisinin yasadışı kullanımı,[7]
- Kamu hizmeti gören kişinin özel amaçları ya da maddesel çıkarları için normal görev davranışlarından sapması,[8]
- Kişisel amaçlar için kamu görevlilerinin kurallara aykırı biçimde davranışıdır.[9]

[3] Caiden, N. (1979). Shortchanging the public.

[4] Friedrich, C. J. (1966). Political pathology. The political quarterly, 37(1), 70-85.

[5] Çulpan, R. (1980). Bürokratik Sistemin Yozlaşması. Amme İdaresi Dergisi, 13(2), 31-45.

[6] Bayley, D. H. (1966). The effects of corruption in a developing nation. Western political quarterly, 19(4), 719-732.

[7] Benson, G. C. S., Maaranen, S. A., & Heslop, A. (1978). Political corruption in America. Lexington: Lexington Books.

[8] Nye, J. S. (1967). Corruption and political development: A cost-benefit analysis. American political science review, 61(2), 417-427; Ergun, T. (1978). Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine. Amme İdaresi Dergisi, 11(1), 24-30.

Toplumun güvenliğini ve istikrarını tehlikeye düşürmesinin yanı sıra, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlardaki gelişmeleri de tehdit etmekte ve ahlaki değerleri zayıflatarak toplumun en önemli sorunlarından biri haline gelmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ulusal ve uluslararası alanda yolsuzluk önem kazanmaya başlamıştır. Yolsuzluğun azaltılması için hem uluslararası hem de ulusal düzeyde planlı çabalar, tecrübelerin paylaşılmasıyla yolsuzlukla mücadelenin standartlaştırılması gerektirmektedir[10].

Yolsuzluk eyleminde dört temel unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar;
1) Kamusal yetkiyle donatılmış kişi ya da kişiler,
2) Kişi ya da grubun karar alma gücünü veya kamusal yetkilerini düzenleyen mevcut kurallar,
3) Kuralların kişi ya da grup tarafından ihlal edilmesi,
4) Kuralların ihlal edilmesi sonucunda kişi ya da gruba çıkar sağlanırken ortak değerlere zarar verilmesi (Warren, 2002; akt. Tarhan ve ark., 2006).

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde yolsuzluk en önemli sorun haline gelmiştir. Yozlaşma eğilimi ile birlikte kamu yönetiminde bu konuya ilişkin akademik anlamda bir merak uyanmış, diğer taraftan yolsuzlukla mücadelede, siyasi partilerin en önemli propagandası olmuştur (Robinson, 1998; Theobalt, 1999; akt. Özdemir, 2008).

Yolsuzluk, kamu örgütlerinin de temel sorunlarından biridir. Sözü geçen tanımlardan yola çıkarak, kamu görevlilerinin sahip olduğu kamusal yetkiyi, kamu yararının dışında kendi çıkarları için kullanması olarak tanımlamak mümkündür. Kamu yönetiminde etik tartışmalarının merkezini yolsuzluğun oluşturduğu açıkça görülmektedir (Özdemir, 2008).

Kamu yönetiminde yolsuzluk türü olarak karşılaşılan en yaygın kavram rüşvettir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre daha yaygın olan rüşvet, bu ülkelerde kamu çalışanlarına verilen ücretlerin daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da hayatlarını idame ettirebilecek düzeyde dahi bir ücret alamadıklarının göstergesidir. Bu durum da kamu görevlilerini rüşvet almaya teşvik etmektedir (Shafritz & Russel, 2005; akt. Özdemir, 2008).

8. ETİK DIŞI DAVRANIŞ NEDENLERİ

Etik dışı davranışların kamu sektöründe görülmesinin pek çok nedeni vardır. Bu nedenleri başında iş görenlerin almış olduğu ücretlerin düşük olmasıdır (Özdemir, 2008). Ücretlerin belirli düzeyde yeterli olduğu ve fakat etik dışı davranışlara yol açabilecek imkanların fazla olmadığı ve yaptırımların da yetersiz olduğu durumlarda yolsuzlukların görülme oranı düşmektedir (Palmier, 1983; akt. Özdemir, 2008).

Bir diğer sorun ise, kamusal hizmet alanlarının özel sektör lehine daraltılarak burada devletin piyasa mekanizmasına dayalı yeni sistemin işleyişini gerekli kılacak yasal mevzuatı tam olarak oluşturamamış olması ve dahası da yeni düzeni denetleyecek ve düzenleyecek kamu kuruluşlarının altyapısını yeteri kadar güçlendirememiş olmasıdır (Jhonson & Sharma, 2004; akt. Özdemir, 2008).

---

[9] Samuel P. Huntington, Political Order in Changing Societies, New Haven 1968.
[10] Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrolü ve Suç Önleme Ofisi Uluslararası Suç Önleme Merkezi Yolsuzluğa Karşı Global Program Eylem Planı, 1999

Bunlara ek olarak, devletin hacminin büyük olması yolsuzlukların beslenmesine yol açarak önemli bir neden haline gelmiştir. Devlet sahip olduğu büyük ölçekli kamu örgütlerinin daha da gelişmesi için büyük fonlar ayırırken, özelleştirme sürecinde ise bu örgütleri oldukça düşük fiyatlara elden çıkarmaktadır. Bu süreçte bazı kamu görevlileri, kendi çıkarlarını kullanmak için kamu yararını göz ardı etmektedir (Ackerman, 1999; akt. Özdemir, 2008).

Kamu görevlilerinin, kuralları, yasaları, yönetmelikleri, yönergeleri ve mevzuatlara hâkim olmamaları bir başka neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kamu görevlileri çoğunlukla mevzuat dışı davranarak etik dışı davranışta bulunmuş olacaklardır. Benliğin güç göstergesinde bulunması ise bir başka nedendir. Zaman zaman devlet, bazı uluslar kendi bildikleri yolun en iyisi olduğuna inanır ve yönetir, sonuçta bu onların yasal olmayan yollara sapmalarına neden olmaktadır. Arkadaşlık ise kamu görevlilerinin etik dışı davrandığı bir başka nedendir. Çünkü kimi zaman yasalara aykırı biçimde bir dosta yardımda bulunmak, kamusal araç gereç ve malzemeyi amacı dışında kullanılması, etik dışı davranışa girmektedir (Özdemir, 2008).

Çalışmada görüldüğü üzere, çıkarları uğruna her türlü ahlak dışı tutum ve davranışa/faaliyete girmek kendi yönetsel konumunu ve devamlılığını sağlamak da bir kamu görevlisinin yapacağı etik dışı davranış nedenidir (Ergun, 2004; akt. Özdemir, 2008).

Örgütlerde etik dışı davranışların ortaya çıkmasında bireysel ve örgütsel faktörlerin de etkili olduğu görülmüştür. Bireysel faktörler, kontrol odağı, bilişsel ahlaki gelişim ve Makyavelizm olurken, iklim, ödül sistemi, davranış kuralları ve normlarda örgütsel faktörlerdir (Kahn, 1990; akt. Tonus & Oruç, 2012). Kişilik özelliklerinin yanında aile, okul, din ve medyayı yakından ilgilendiren birçok etik kod meydana gelmektedir. İş etiği, kişisel etikten ayrı tutulamaz. Çalışanlar, yapılan işlerin bir kısmını yanlış ya da etik dışı olarak algılayabileceği gibi, doğru ve gerçek olduğuna inandıkları ilkelerle uyumlu davranabilirler (Hills & McShane, 2008; akt. Tonus & Oruç, 2012).

Toplumdaki etik davranışlar da etik dışı davranış şekillerinde önemli bir faktördür ve örgüt kültüründen de farklı düşünülemez (Dessler, 1998; Sims, 1991; akt. Tonus & Oruç, 2012). Bir toplumda örneğin rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma gibi uygulamalar varsa o toplumdaki örgütlerde de bu etik dışı davranışların olacağı söylenebilir. Örgüt kültürünü yakından ilgilendiren bu durum çalışanların da davranışlarına etki eder. Yöneticilerin etik dışı davranış sergilemeleri de çalışanlar açısından rol model olacağı için onların da bu davranışları sergilemesine neden olur (Hills & McShane, 2008; Key, 1999; akt. Tonus & Oruç, 2012). Örgüt içinde ahlaki değerlere uygun olarak davranışlarını sergilemesi ve bu yönde çaba sarf etmesi gerekir (Anderson, 1988; Paine, 1997; akt. Tonus & Oruç, 2012). Örgüt kültürünün etik ilkelere uyumlu olması etik dışı davranışların ortaya çıkmasını önemli derecede azaltmaktadır (Ferrel & Fraedrich, 1994; akt. Tonus & Oruç, 2012). Yöneticilerin etik dışı davranışları sergilememesi hem çalışanlar için hem de kurum için son derece önemlidir. İçsel ve dışsal birçok koşullar altında yöneticiler, etik davranışları özendirmek için çalışanlara karşı liderlik görevi üstlenebilir. Baskıların daha da artması sonucu etik dışı davranışlar sergilemek zorunda kalınacağı için bu durumu çalışanlarına karşı göstermemek için çaba göstermesi gerekmektedir (Bartol & Martin, 1994; Hills & McShane, 2008; Post, Lawrance & Weber, 1999; akt. Tonus & Oruç, 2012).

Çalışanların sahip olduğu kişisel etik kodlar işyerinde çalışanlar olarak nasıl davranacaklarına yol gösterici niteliktedir. Çünkü etik açısından güçlü çalışanlar işyerlerinde kurallar çerçevesinde daha az etik dışı davranış sergilemektedirler. Bazı durumlarda çalışanların yaşanan olaylara karşı nasıl etik davranması gerektiğini de bilememesi ve acaba bu etik 'midir? sorusuna verilen cevabın yapılan davranışlarla gözden kaçtığı görülmektedir (Hills & McShane, 2008; akt. Tonus & Oruç, 2012).

Örgütlerde etik dışı davranışların ortaya çıkasında beş önemli faktör karşımıza çıkmaktadır. Bunlar (Hitt, 1990; akt. Tonus & Oruç, 2012);

- Üstlerin davranışları,
- Örgüt içinde çalışanların davranışları,
- Çalışılan endüstri ya da meslekteki etik uygulamalar,
- Toplumun ahlaki iklimi,
- Biçimsel örgütsel politikaların varlığı,

Buradan yola çıkarak örgütlerde etik davranışların ortaya çıkmasında ilk nedeni yetersiz iletişimin olduğunu söyleyebiliriz. Çalışanlar arasında karşılıklı olarak sıkı bir şekilde samimiyet ve duygusal bağ güçlü ise etik dışı davranışların ortaya çıkması o oranda azdır. Çünkü çalışanlar birbirleriyle empati kurarak birbirilerini anlamaları sonucunda kendilerini başkasının yerine koyma yeteneğinin geliştiğini görecekler ve etik dışı davranış sergilemeleri söz konusu olmayacaktır (Brass ve ark., 1998; akt. Tonus & Oruç, 2012).

Bunun haricinde çalışanlar arasında dürüstlük, güvenilirlik, sorumluluk, koruma ve yurttaşlık gibi ahlaki değerlerinde yaygınlaşması örgüt içindeki iletişiminde kuvvetlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Çalışanlar ile yönetim ve örgüt kültürü arasında etkili bir iletişim olmazsa etik dışı davranışların ortaya çıkması sonucu etik ihlallerinde başarısız olmasına neden olacaktır (Tonus & Oruç, 2012).

Örgütlerde etik dışı davranışlara yol açabilecek bir diğer faktör ise örgütün sahip olduğu etik anlayışın örgüt içinde çalışanlar tarafından uygulanmamasıdır. Bu durum hem yasa dışı hem de etik dışı davranışların önlenebilmesi açısından oldukça önemlidir (Sims, 1991; akt. Tonus & Oruç, 2012). Rüşvet, politik baskı ve kayıtlarda dürüstlüğün göz ardı edilmesi ve kurumsal bilgilerin gizliliği gibi etik sorunlar çalışma hayatında yaşanmaması etik davranışların kalıplarının oluşturulmasına bağlıdır (Hitt, 1990; akt. Tonus & Oruç, 2012).

Son olarak örgütlerde şikâyet etme mekanizmasının iyi işlememesi etik dışı davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aslında iletişimdeki yetersizliğin bir parçası olan bu durum örgütteki bazı etik dışı davranışların örgüte aktarılamamasını ve sorunların örtülü bir şekilde kalmasına neden olmaktadır (Velasques, 1982; akt. Tonus & Oruç, 2012).

9. ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN ÖNLENMESİ

Kamu yönetimi alanında araştırmalar yapan birçok bilim insanı, etik dışı davranışların önlenebilmesine yönelik izleme yöntemiyle, yolsuzluk gibi etik dışı davranışların yapılma sıklığının düşeceğini ve caydırıcı bir etki yaratacağı konusunda ortak bir düşünce geliştirmiştir (Anechiaryco & Goldstock, 2007; akt. Özdemir, 2008).

Küresel ölçekte yolsuzluğun izlenmesi için 1993 yılında Uluslararası Saydamlık örgütü kurularak önemli bir adım atılmıştır. Bu örgütün amacı bütün dünyada yolsuzlukları izlemek ve ülkeleri yolsuzluk boyutlarıyla derecelendirmektir. Örgütün yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda yolsuzluk puanı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görece olarak daha düşük gözlemlenmekteyken, az gelişmiş ülkelerde yolsuzluk puanı daha yüksek değerlerde gözlemlenmektedir (Ergun, 2004; Robinson, 1998; akt. Özdemir, 2008). Burada yolsuzluk puanının düşük veya yüksek çıkmasının aslında hiçbir önemi yoktur. Çünkü yolsuzluk tüm dünyanın temel sorunudur. Yolsuzluk eğitimden sağlığa pek çok alanda faaliyet gösteren kamu yönetimi sistemini yozlaştırmakta ve kamusal mal ve hizmet üretiminde kimi kötü uygulamalara yol açmaktadır (TI, 2006; akt. Özdemir, 2008).

Ackerman (1999) ise, kamu görevlilerinin etik dışı davranışlarını önlemenin altı farklı yöntemi olduğunu düşünmektedir. Bu yöntemlerden ilki, devletin kontrolü altında kimi mal ve hizmetin yolsuzluğa yol açacağı düşünülerek üretiminin sınırlandırılması ya da bu tür faaliyetler içerisine hiç girmemesidir. Bir diğer önlem ise özelleştirme yapılması ve bunu yaparken de gerekli altyapının iyi kurulması gerektiğinin bilinmesidir. Aksi takdirde, etik dışı uygulamaların mekânı, kamu sektöründen özel yönetime doğru değişecektir. Devletin özelleştirme yapabilmesi ve daha da geliştirebilmesi adına gerekli reformların yapılması gerekmektedir. Bürokratik yapı içinde yolsuzluğa yol açacak, rekabetçi bir anlayışın var olması da yolsuzluğu önemli ölçüde engelleyecektir. Cezai yaptırımların caydırıcı şekilde ağırlaştırılması kamu görevlilerinin yolsuzluğu yapmalarına engel olacaktır. Son olarak da kamu yararına mal ve hizmet alımlarıyla ilgili yapılacak olan ihalelerde şeffaflık unsurunun olması etik iklimin yerleşmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

10. KAMUDA ETİK HAKKINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Daha önce de üzerinde durulduğu üzere Türkiye ve dünyada etik dışı davranışlar, en temel neden olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla ilgili dünyada farklı düzenlemeler yapılmaktadır fakat bu çalışmada Türkiye'de yapılan düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

Türk kamu yönetiminde etik dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasının temelinde yatan nedenler arasında, etik davranış standartlarının eksik oluşu, hesap verme mekanizmasının işlevsiz olması, kamuda hukuk devlet ilkesinin yerleşmemiş olması, takdir yetkisinin keyfi kullanımı, kamu yönetiminde saydamlık eksikliği, ekonomik nedenler, eğitim yetersizliği ve etik konusuna yeterince önem verilmemesini sayabiliriz (TÜSİAD, 2005; akt. Özdemir, 2008).

Türkiye'de etik davranışların geliştirilmesi ve uygulanması yönünde en önemli adım olarak 2004 yılında yürürlüğe giren 5176 sayılı "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'u görebiliriz. Kanun içinde kamu görevlilerinin uymalarını gerektiren saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, misyona bağlılık, saygınlık, hesap verilebilirlik, vatandaş odaklılık, kamu bilincine uygunluk, güven, saygı ve nezaket kurallarına bağlılık, yasallık gibi davranış ilkeleri düzenlenmiştir. Yine kamu yönetiminde şeffaflığı gerçekleştirmek üzere, 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" diğer bir önemli adımdır. Kanun burada şeffaf ve demokratik bir yapının gereği olarak eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenlemektedir (Özdemir, 2008).

657 sayılı "Devlet Memurları Kanunu" ise kamu görevlilerinin görevlerini tarafsız bir biçimde yerine getirmek ve devletin menfaatini korumak zorundadır. Devlet memurları suç olan bir emri yerine getiremez, eğer getirirse bu sorumluluktan kurtulamaz. Ayrıca bu kanun kamu görevlilerinin hediye almalarını ve menfaat sağlamalarını da yasaklamıştır (Özdemir, 2008).

Yapılacak etik dışı davranışlar sonucunda cezai bir yaptırımla karşılaşılmasını düzenleyen diğer bir kanun ise, 5237 sayılı "Türk Ceza Kanunu" dur. Kanuna göre, rüşvet, zimmet, ihaleye, alım ve satıma hile ve fesat karıştırma gibi haller yolsuzluk suçu olarak tanımlanmıştır (Özdemir, 2008).

11. SONUÇ

Günümüzde kamu görevlilerinin yaptıkları her işi kendi çıkarlarına göre değil, hesap verebilirlik, tarafsızlık, hukukilik, dürüstlük, nezaket ve saygı çerçevesinde, yasalara sadık vb. gibi belli temel ilkelere göre, kamu yararını gözeterek sorumluluğunu kendine ilke edinmiş ve bilinçli bir şekilde etik davranışlarda bulunmaları gerekmektedir.

Özellikle en sık rastladığımız ayrımcılık, rüşvet, yolsuzluk, şiddet, baskı gibi her türlü ahlak dışı tutum ve davranışları sergilemek, bunun yanında kendi konumunu ve devamlılığını sağlamayı etkileyecek, etik dışı davranışlar da bulunmamaları gerekmektedir.

Türkiye'de etik davranışların geliştirilmesi ve uygulanması yönünde 2004 yılında yürürlüğe giren 5176 sayılı "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kapsamında ilkeler düzenlenmiştir. Kamu görevlilerinin bu ilkelere uymaları gerekmekte, fakat uymazlarsa Türk Ceza Kanunu kapsamında suç olarak nitelendirilecek bir etik dışı davranışta bulunurlarsa da sorumlu olacakları aşikardır.

KAYNAKLAR

1. Ackerman S. R. (1999). Corruption And Government. Cambridge University Press.
2. Akarsu. (1984).
3. Akbaba, B. (2018). Muhasebede Etik, Mesleki Değerler, Etik ve Tutum, IES 4 Kapsamında İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20,* 762-778.
4. Alatas, H. (1968). *The Sociology Of Corruption: The Nature, Function, Causes And Prevention Of Corruption*. D. Moore Press.
5. Anderson, C. R. (1988). Management: Skills, Functions And Organization Performance (2nd Ed.). New York: Allyn And Bacon, Inc
6. Anechiaryco, F.; Goldstock, R.;. (2007). Monitoring Integrity And Performance Publicxlntegrity.
7. Arslan M. (2005). İş Ve Meslek Ahlakı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
8. Arslan, M. (2001). İş ve Meslek Ahlakı. *Nobel Yayınları*.
9. Arslan, M. (2014). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Ve Etik. Eskişehir.
10. Aydın İ. P. (2002). Yönetsel, Mesleki Ve Örgütsel Etik (3 B.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
11. Aydın İ.P. (2001). Yönetsel, Mesleki Ve Örgütsel Etik (2 B.). Ankara: Pegem Yayınevi.
12. Aydın, U. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 39-50.

13. Bartol, K. M., & Martin, D. C. (1994). Management. Newyork: Mc Graw-Hill, Inc., International Ed.
14. Başaran, İ. E. (1989). *Yönetim*. Bilim Kitap.
15. Bayrak S. (2001). İş Ahlakı Ve Sosyal Sorumluluk. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
16. Berkman Ü. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet. Ankara. *Desen Ofset*
17. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrolü Ve Suç Önleme Ofisi Uluslararası Suç Önleme Merkezi Yolsuzluğa Karşı Global Program Eylem Planı. (1999, Şubat).
18. Bozkurt, Ö.; Ergun, T.;. (1998). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Ankara: TODAİE Yayınları.
19. Brass, D. J., Butterfield, K. D., & Skaggs, B. C. (1998). Relationships And Unethical Behavior: A Social Network Perspective. *Academy Of Management Review, 23*(1), 14-31.
20. Bulutoğlu, K. (1970). Kamu Ekonomisine Giriş, İstanbul
21. Cevizci A. (1999). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
22. Dessler, G. (1998). Management: Leading People And Organizations İn 21st Century. New Jersey, NJ: Prentice-Hall, Inc.
23. Dunsire, A. (1999). Then And Now Public Administration. Political Studies.
24. Ergun, T.;. (2004). Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama. Ankara: TODAİE Yayınları.
25. Erozosky, G. (1992). Discrimination. *Encyclopedia Of Ethics*.
26. Ferrel, O. C., & Fraedrich, J. (1994). Business Ethics: Ethical Decision Making And Cases (2nd Ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin Compan
27. Günday, M;. (2002). İdare Hukuku. Ankara: İmaj Yayınları.
28. Hills, C. W. L., & Mcshane, S. L. (2008). Principles Of Management. Boston, MA: Mcgraw-Hill/Irwin.
29. Hitt, W. D. (1990). *Ethics And Leadership*. Columbus, OH: Battelle Press.
http://www.Tbmm.Gov.Tr/Komisyon/Yolsuzluk_Arastirma/Kaynaklar/Kisim_1.Pdf (Erişim Tarihi: 20.05. 2014).
30. Hunbury, G. L.;. (2004). A Pracademic's Perspective Of Ethics And Honor: Imparatives For Public Services İn The 21st Century! Public Organization Review.
31. İskele, A. (2009). Yöneticilerin Etik Liderlik Davranışlarının Yaratıcı İklim Üzerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Antalya.Ü
32. Jhonson, R. A.; Sharma, S.;. (2004). The Struggle Against Corruption: A Comparative Study. New York: Palgrave Macmillan.
33. Kahn, W. A. (1990). Toward An Agenda For Business Ethics Research. *Academy Of Management Review, 15*(2), 311-328.
34. Key, S. (1999). Organizational Ethical Culture: Real Or İmagined? *Journal Of Business Ethics, 20*(3), 217-225.
35. Kılavuz R. (2003). Kamu Yönetiminde Etik. Ankara: Seçkin Yayınları.
36. Kırel, Ç. (2000). Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi Ve Bir Uygulama Çalışması. Eskişehir.
37. Kırel, Ç. (2000). Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması. Eskişehir. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.*
38. Kırel, Ç; Özkalp, E;. (2013). Örgütsel Davranış-Örgütlerde Etik Davranışlar Ve Yönetimi. Eskişehir.

39. Köknel, Ö. (1996). Bireysel ve Toplumsal Şiddet, *Altın Kitaplar*.
40. Önen, S. M., & Yıldırım, A. (2014). Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *5*(1), 103-126.
41. Özdemir, M. (2008). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7). Kasım 17, 2015 Tarihinde Alındı.
42. Paine, L. S. (1997). Cases İn Leadership, Ethics, And Organizational İntegrity: A Strategic Perspective.
43. Palmier, L.;. (1983). Bureaucratic Corruption And Its Remedies. London: Frances Pinter Ltd.
44. Pehlivan, Aydın, İ. (2001). Yönetsel Mesleki ve Örgütsel Etik. Ankara. *Pegem Yayınları*
45. Petter, J. (2005). Responsible Behaviors İn Bureaucrats. Public Integrity. İçinde
46. Post, J. E., Lawrance, A. T., & Weber, J. (1999). Business And Society: Corporate Strategy, Public Policy, Ethics (9th Ed.). India: Irwin, Mcgraw-Hill.
47. Robinson M. (1998). Corruption And Development. London: Frank Cass.
48. Samırkaş, M., & Çalışkan, O. (2011). Örgütlerde İşyeri Terörü: Yıldırma Kavramı ve Önleme Çabaları.
49. Sayın, D. (1998, Ocak 1). Yönetsel Etik, Yerel Yönetim Ve Denetim. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Der. Yayını, 2, 1.
50. Saylı, H., & Kızıldağ, D. (2007). Yönetsel Etik Ve Yönetsel Etiğin Oluşmasında İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Analiz. Sosyal Bilimler Dergisi.
51. Schermerhorn J.R. (1996). Management. New York: John Wiley&Sons Inc.
52. Scott, J. C. (1972). Comparative Political Corruption. Englewood Cliffs, NJ: Princeton Hall.
53. Shafritz, J. M.; Russell, E. W.;. (2005). Introducing Public Administration. New York: Pearson Edıucation Inc.
54. Sheehan, M. (2004, October). Workplace Mobbing: A Proactive Response. In *Workplace Mobbing Conference* (Pp. 1-11).
55. Sherman, T. (1998). Public Sector Ethics: Prospects And Challenges, (Public Sector Ethics: Finding And Implementing Values Editörler: Charles Sampford ve Noel Preston İçinde).
56. Sims R. R. (1991). The Institutionalization Of Organizational Culture And Ethics. Journa Of Business Ethics.
57. Sims, R. R. (1991). The İnstitutionalization Of Organizational Ethics. *Journal Of Business Ethics*, *10*(7), 493-506.
58. Takış. T. (2004). Etik. Doğu Batı.
59. Tarhan, R. B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., Özsemerci, K., & Özbaran, H. (2006). Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri. *TEPAV, Erişim:*
60. Theobald R. (1999). Third World Quarterly.
61. TI. (2006). Kasım 17, 2015 Tarihinde Http://Www.Transparency.Org.About_Us. Adresinden Alındı.
62. Tierney E. P. (1997). İş Ahlakı. (G. Günay, Çev.) İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım Ticaret Ltd.Şti.
63. Tonus, H. Z., & Oruç, İ. (2012). İnsan Kaynakları Yönetiminde Etik Dışı Davranışlar ve Yönetimi: Bir İşletmenin Personel Yönetmeliği İçerik Analizi. *İş Ahlakı Dergisi*, *5*(10), 149-181.

64. Torlak ve Ark. (2015). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik. Eskişehir. *Web-Ofset Tesisleri*
65. Turgut, T. (2007). Kurumlarda Ahlaka Aykırı Davranışlar Ve Saldırganlık. İstanbul: Beta.
66. TÜSİAD. (2005). Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik. 199. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
67. Usta, A. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Kasım 17, 2015 Tarihinde Alındı.
68. Uzkesici. (2009). Http://Www.İgiad.Com Adresinden Alındı.
69. Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi.
70. Velasques M. G. (1982). Business Ethics: Concepts And Cases. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
71. Velasquez Manuel G. (1988). Busines Ethics : Concepts And Cases. Nwe Jersey: Prentice Hall.
72. Waldo, D. (1955). The Study Of Public Administration. New York.
73. Warren, M. E. (2002). Corrupting Democracy. In *Meeting Of The American Political Science Association, August*.
74. Wilson. (1961). İdarenin İncelenmesi. (N. Abadan, Çev.) Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
75. Yatkın, A. (2015). Kamuda Etik Yönetimi. Ankara. *Nobel Yayınları.*
76. Yüksel, C. (2006). Kamu Yönetiminde Etik Ve Türk Kamu Yönetiminde Etik Hakkında Yeni Yasal Düzenlemeler. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. Kasım 17, 2015 Tarihinde Alındı.
77. Yüksel, C. (2010). Devlette Etik. İstanbul.

ENFLASYON OBEZİTEYİ TETİKLER Mİ? TÜRKİYE İÇİN YORUMSAL BİR DEĞERLENDİRME

DOES INFLATION TRIGGER OBESITY? AN INTERPRETATIONAL ASSESSMENT FOR TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Hasan AZAZİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü,
ORCID No: 0000-0003-4241-9857

ÖZET

Literatür genellikle ekonomiyi üretim ve nicel verilere sığdırma eğiliminde iken; davranışlarıyla ekonomiyi etkileyen ve hatta yön veren bireylerin davranışlarının daha yakından merceğe alınması, ekonomik göstergelerin bireyler üzerindeki etkilerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Enflasyon, işsizlik, yoksulluk gibi makroekonomik değişkenler bireylerin eğilimlerine yön verecek düzeydedir. Döviz kuru oynaklığına aşırı duyarlı ülke ekonomilerinin mensupları, kriz ve şokların olumsuz etkilerine maruz kalıp, piyasa davranışlarını değiştirmektedirler. Bu durumda yükselen döviz kuru bireyin tüketim tercihlerini de etkileyecektir.

Makroekonomik değişkenlerin bireylerin boşanma-evlenme, intihar eğilimini, suça eğilimini ve beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir. Bu temalar üzerine amprik uygulamalarla desteklenen çalışmalar yazında olmasına rağmen, durumu multi-disipliner bakış açısıyla ele alan çalışmalar sınırlıdır.

Çalışmada bir makroekonomi değişkeni olan enflasyonun bağımsız değişken konumunda ele alınasının sebebi; güncel ekonomik gündemde çok yoğun bir şekilde işlenmesidir. Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış gözlenmesi durumu olarak açıklanmaktadır. Bu durumun kaynağı taleplerdeki artış olabilirken, maliyet atışları da enflasyona sebep olabilmektedir. Literatürde genel görüş Türkiye'de enflasyonun maliyet kaynaklı olduğunu açıklasa da para arzının enflasyonun kaynağı olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur.

Kişiler enflasyonist ortamda, yüksek döviz kurunda, kriz ortamında ya da tam tersi stabil bir piyasa koşulunda öncelikli olarak sağlık beslenerek, verimli bir hayat sürdürme talebinde olurlar. İlk gaye hayatta kalmak olsa da bunu daha iyi şartlarda yerine getirebilmek üretim bağlamında piyasaların da bireylerden maksimum fayda sağlanması açısında önemlidir.

Bireylerin öncellikle, kendi özel yaşam alanlarında daha sonra da çalışma hayatında sağlıklı ve verimli kararlar alabilmeleri ve süreklilik esasına uygun hareket edebilmeleri için; ideal kiloda olmaları gerekmektedir. Bu durum bireylerin kişisel alanıdır ancak; bu alanın ülkedeki makroekonomik değişkenler ile ilişkide olması ve bireylerin hem tüketim hem üretim konusunda piyasada etkili olması konunun genel düzeyde ele alınmasını gerektirmiştir.

Bireyler ideal kilolarında bir hayat sürdürdüklerinde; daha sağlıklı ve verimli kararlar alabilirler. Kişilerin ideal kilolarını tespit etmek için; uluslararası geçerliliği ve Dünya Sağlık Örgütü' nün referansı olan vücut kitle endeksi hesaplaması yöntemi kullanılmaktadır. Vücut kitle endeksi: bireyin kilosunun yine bireyin boyunun karesine bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Çalışmanın odak noktası da yukarıda bahsi geçen hesaplamadaki kilo verisidir. Beslenme alışkanlıkları bireylerin sağlıklı olması yolunda en önemli kriterdir. Beslenme harcamaları, talep ya da arz kaynaklı enflasyon değişkenine duyarlı olduğundan, değişken enflasyon kişilerin beslenme alışkanlığını da etkiler.

Daha uzun ve sağlıklı bir hayat için dengeli, planlı ve sağlıklı beslenme yöntemleri tercih edilmelidir. Tercihler ise sağlık ve protein odaklı olundukça maliyeti de artacaktır. Ilımlı enflasyon seviyesinde seyreden ekonomilerde, beslenme alışkanlıkları fiyatlardan çok fazla etkilenmezken; kişilerin refah ve sağlık düzeyleri de bu durumdan olumsuz etkilenmeyecektir. Ancak yüksek enflasyon oranlarının görüldüğü ekonomilerde alım gücü düşerek, özellikle protein ürünleri tüketilmeyecek düzeylerde fiyatlanmasına neden olacaktır.

Enflasyon sebebiyle daha ucuz ve ikame tüketim yollarını tercih etme eğilimi gösteren tüketiciler dengesiz ve sağlıksız beslenme eğilimi göstererek kilo alma eğilimine girmektedirler. Çalışmada bu ilişki üzerine temellendirilerek Türkiye ekonomisinde enflasyon ve obezite ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Obezite verileri yeterli sıklıkta hesaplanmadığından konu Türkiye için mevcut verilerin yorumlanması ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada, 2008-2019 yılları için TÜİK' ten elde edilen cinsiyete göre obezite oranları ve denk yılların enflasyon verileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye için bahsi geçen dönemlerde enflasyon ve obezite değişkenlerinin doğru orantılı bir ilişki içerisinde olduğu ve kadın obezite oranlarının enflasyona daha duyarlı olduğu sonucu yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Obezite, Tüketici Davranışı

ABSTRACT

While the literature generally tends to fit the economy into production and quantitative data; Taking into consideration the behaviors of individuals who influence and even direct the economy with their behaviors will make it easier to understand the effects of economic indicators on individuals.

Macroeconomic variables such as inflation, unemployment and poverty are at a level to direct the tendencies of individuals. Members of countries that are extremely sensitive to exchange rate volatility are exposed to the negative effects of crises and shocks and change their market behavior. In this case, the rising exchange rate will also affect the consumption preferences of the individual.

Macroeconomic variables affect individuals' divorce-marriage, suicidal tendencies, delinquency and eating habits. Although there are studies supported by empirical applications on these themes in the literature, studies that deal with the situation from a multi-disciplinary perspective are limited.

The reason why inflation, which is a macroeconomic variable, is considered as an independent variable in the study; It is a very intense work on the current economic agenda. Inflation is explained as a continuous increase in the general level of prices. While the source of this situation may be the increase in demands, the increase in costs may also cause inflation. Although the general view in the literature explains that inflation in Turkey is caused by costs, there are also studies that argue that money supply is the source of inflation.

In an inflationary environment, in a high exchange rate, in a crisis environment or vice versa, in a stable market condition, people demand to live a productive life, primarily by feeding health. Although the first goal is to survive, being able to do this under better conditions is important in terms of ensuring maximum benefit from individuals in the markets in the context of production.

In order for individuals to make healthy and efficient decisions, first in their private living spaces and then in their working life, and act in accordance with the principle of continuity; They should be at ideal weight. This is the personal space of individuals, but; The fact that this area is related to the macroeconomic variables in the country and that individuals are effective in both consumption and production in the market necessitated the issue to be addressed at a general level.

When individuals lead a life at their ideal weight; they can make healthier and more efficient decisions. To determine the ideal weight of people; The body mass index calculation method, which is internationally valid and the reference of the World Health Organization, is used. Body mass index: It is calculated by dividing the weight of the individual by the square of the individual's height.

The focus of the study is the weight data in the calculation mentioned above. Nutritional habits are the most important criteria for individuals to be healthy. Since nutritional expenditures are sensitive to demand or supply-driven inflation variables, variable inflation also affects people's eating habits.

For a longer and healthier life, balanced, planned and healthy eating methods should be preferred. The cost will increase as the preferences focus on health and protein. In economies with moderate inflation, dietary habits are not affected much by prices; well-being and health levels of people will not be adversely affected by this situation. However, in economies where high inflation rates are observed, purchasing power will decrease, causing especially protein products to be priced at levels that cannot be consumed.

Consumers, who tend to prefer cheaper and substitute ways of consumption due to inflation, tend to gain weight by showing an unbalanced and unhealthy diet. In this study, based on this relationship, the relationship between inflation and obesity in the Turkish economy has been tried to be examined. Since obesity data are not calculated frequently enough, the subject is limited to the interpretation of the data available for Turkey.

In the study, obesity rates by gender and inflation data of equivalent years obtained from TUIK for the years 2008-2019 were evaluated. According to the results of the study, it has been interpreted that inflation and obesity variables are in a directly proportional relationship for Turkey in the mentioned periods and that female obesity rates are more sensitive to inflation.

Key Words: Inflation, Obesity, Consumer Behavior

MEVDUAT BANKALARININ KREDİ VE MEVDUAT FAİZİ GELİR/GİDER DENGESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME: 09/2016 – 09/2021

AN INVESTIGATION ON THE LOAN AND DEPOSIT INTEREST INCOME/EXPENSE BALANCE OF DEPOSIT BANKS: 09/2016 – 09/2021

Öğr. Gör. Dr. Mustafa BEYBUR

Dicle Üniversitesi Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,

ORCID No: 0000-0003-0538-7155

ÖZET

Türk bankacılık sektöründe 6'sı katılım bankası, 15'i kalkınma ve yatırım bankası ve 32'si mevduat bankası olmak üzere toplam 53 banka faaliyet göstermektedir. Bu banka türlerinden mevduat ve katılım bankaları mevduat toplamaya yetkili bankaları oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türk bankacılık sektöründe toplanan mevduatın %90,28'i ve kullandırılan kredilerin 85,64'ü mevduat bankalarının bünyesinde yer almaktadır. Sahiplik türleri açısından mevduat bankaları kamu sermayeli, yabancı sermayeli ve yerli-özel sermayeli mevduat bankaları olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. Bankalar düşük faiz oranları ile mevduat toplamayı ve yüksek faiz oranları ile kredi kullandırmayı amaçlayarak yapılan bu aracılık işleminden kâr elde etmeyi hedeflemektedirler. Temel faaliyet konusu mevduat toplama ve kredi kullandırma olan bankaların kâr-zarar tablolarında toplanan mevduata ödenen faizler ve kullandırılan kredilerden alınan faizler en yüksek hacimli değerleri oluşturmaktadır.

Son yıllarda Türk finans sektöründe faiz oranlarında meydana değişiklikler bankacılık sektöründe kredilerden alınan faizler ile mevduata ödenen faizler arasındaki marjın değişmesine neden olmuştur. Bankacılık sektörü tarafından toplanan mevduat ve kullandırılan kredilerin büyük bir bölümü mevduat bankaları bünyesinde yer aldığından dolayı bu çalışmada sahiplik türleri açısından mevduat bankalarının kredilerden alınan faiz gelirleri ile mevduata ödenen faiz giderlerinde meydana gelen değişiklik düzeyi incelenmiştir. Çalışmada BDDK tarafından yayınlanan aylık bankacılık sektörü verilerinde yararlanılmış ve inceleme dönemlerinde meydana gelen değişiklikler sahiplik türlerine göre mevduat bankaları açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda gerek kullandırılan kredilerde gerekse toplanan mevduatlarda kamu sermayeli mevduat bankalarının mevduat bankaları içerisinde en yüksek paya sahip konuma geldiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kamu sermayeli mevduat bankalarında kredilerden alınan faizlerin artış hızının mevduata ödenen faizlerin artış hızına göre daha düşük seviyede kaldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca özellikle son dönemlerde kamu sermayeli mevduat bankalarının mevduata ödenen faiz miktarı/kredilerden alınan faiz miktarı oranının yükseldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Mevduat Bankaları, Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları, Kredi Faizi, Mevduat Faizi

ABSTRACT

A total of 53 banks operate in the Turkish banking sector, of which 6 are participation banks, 15 are development and investment banks, and 32 are deposit banks. Among these types of banks, deposit and participation banks constitute the banks authorized to collect deposits. In addition, 90.28% of the deposits collected in the Turkish banking sector and 85.64 of the loans extended are within the structure of deposit banks. In terms of ownership types, deposit banks are divided into 3 as state-owned, foreign-capital and domestic-private-capital deposit banks. Banks aim to make a profit from this intermediation process, which is made with the aim of collecting deposits with low interest rates and providing loans with high interest rates. The interests paid to the deposits collected in the profit and loss statements of the banks, whose main field of activity is collection of deposit and loan disbursement, and the interests received from the loans extended, constitute the highest volume values.

Changes in interest rates in the Turkish finance sector in recent years have led to a change in the margin between the interests received from loans and the interests paid to deposits in the banking sector. In this study because of the most of the deposits collected and loans extended by the banking sector are within the structure of deposit banks, the level of change in interest income from loans and interest expenses paid to deposits of deposit banks in terms of ownership types has been examined. In the study, monthly banking sector data published by the BRSA was used and the changes that occurred during the review periods were analyzed comparatively in terms of deposit banks according to ownership types. As a result of the analysis, it has been determined that both in the loans extended and the deposits collected, the state-owned deposit banks have the highest share among the deposit banks. With this, it is observed that the rate of increase in the interest received from loans in state-owned deposit banks remained at a lower level than the rate of increase in the interest paid to deposits. In addition, it has been determined that the rate of interest paid to deposits/interest amount taken from loans has increased especially in state-owned deposit banks recently.

Keywords: Banking, Deposit Banks, State-owned Deposit Banks, Loan Interest, Deposit Interest

SHAPE OF THE YIELD CURVE IN TURKEY AND EXPECTATIONS HYPOTHESIS

Assist. Prof. Dr. Seçil YILDIRIM KARAMAN

Marmara University, Department of Economics

ÖZET

Bu makalede, Türkiye'de pandemi döneminde, parasal sıkılaştırma ve genişleme süreçlerinde getiri eğrisinin şeklinin nasıl değiştiği incelenmektedir. Farklı günler için getiri eğrisi çizdirdiğimiz zaman, getiri eğrilerinin parasal sıkılaşma dönemlerinde aşağı doğru eğimli, parasal genişleme dönemlerinde ise yukarı doğru eğimli olduğunu gözlemliyoruz. Daha detaylı bir analiz için, bu çalışmada kuponsuz devlet tahvili faiz oranları, Temel Bileşen Analizi ile düzey, eğim ve bükülme bileşenlerine ayrılmıştır. Sonra bu bileşenlerin pandemi döneminde uygulanan para politikalarına tepkisi olay çalışması yöntemi ile ölçülmüştür. Sonuçlar, genişlemeci para politikası kararlarının tahvil faiz oranlarının eğim bileşenini artırdığını ve getiri eğrisini dikleştirdiğini, daralmacı para politikasının ise eğim bileşenini düşürdüğünü ve getiri eğrisini tersine çevirdiğini göstermektedir. Bu bulguda temel belirleyici faktör enflasyon beklentilerindeki değişikliktir. Bu bulgu, beklentiler hipotezi ile tutarlı bir bulgudur. Beklentiler hipotezi getiri eğrilerinin, neden kısa vadeli faiz oranları düşükken yukarı doğru eğimli ve faiz oranları yüksekken aşağı doğru eğimli olduğunu açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Getiri Eğrisi, Para Politikası, Beklentiler Hipotezi, Enflasyon Beklentileri

ABSTRACT

In this paper, I investigate how the shape of the yield curve changed in Turkey in the pandemic period during monetary contraction and expansion phases. When we draw the yield curve for different days, we observe that yield curve is downward sloping in the monetary contraction periods and upward sloping in the monetary expansion periods. For a more elaborative analysis, in this study, I decompose the zero-coupon bond yields in Turkey into level, slope and curvature components using Principal Components Method. Next, I analyze the responses of these components to monetary policy decisions in the pandemic period using event study approach. The results suggest that expansionary monetary policy decisions increase the slope component of the yields and make the yield curve steeper while contractionary monetary policy decisions decrease the slope component of the yields, and the yield curve is inverted. Shifts in the inflation expectations is the key determinant for this finding. This finding is consistent with the expectations hypothesis which explains why the yield curves tend to be upward sloping when the short-term interest rates are low, and the yield curve is inverted when the short-term interest rates are high.

Key Words: Yield curve, Monetary Policy, Expectations Hypothesis, Inflation Expectations

YENİ BİR İŞ MODELİ OLARAK İMOVASYON

IMOVATION AS A NEW BUSINESS MODEL

Öğr. Gör. Cihad DOĞAN

Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Programı

ORCİD: 0000-0001-7022-0138

ÖZET

Teknolojik ve bilimsel çalışmaların ilerlemesiyle işletmeler yeni ürün ortaya koymakta ve işletmelerin üretim süreçleri hızlanmaktadır. Özellikle AR-GE yatırımlarının artması küresel boyuttaki büyük işletmeleri pazarda daha etkin bir konuma ulaştırmaktadır. Ekonomik sistemde varlığını koruyarak büyüme ve rekabet üstlüğü sağlama noktalarında yaşanan bu durum büyük işletmeleri pazarda daha baskın bir hale getirmektedir. Ancak yeni kurulan ya da küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurumsal kültür ve deneyim, finansal marka değeri, AR-GE yatırımı ve nitelikli insan gücü gibi stratejik önemdeki değerlere sahip olamaması bu özellikteki işletmelerin rekabette eşit ya da üstün konuma gelinmesine ve gelişimlerine engel olabilmektedir. Yaşanan bu durumların sonucunda işletmeler arasındaki gelişmişlik ve ölçek boyutu bağlamındaki farklar giderek artmaktadır. Yeni bir ürün ortaya koyamayan ya da mevcut ürün üzerinde değişikliğe gidemeyen ya da var olan değişim hızının az olduğu işletmeler, oluşan farklılıkları ortadan kaldırabilmek veya minimize edebilmek için imavasyona başvurmaktadır.

İmovasyon, inovasyon ve imitasyon kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. İmovasyon, inovasyona yönelik gerekli yatırımları elinde olmayan ya da inovasyon girişimlerini kullanma noktasında deneyimi ve kurum kültürü gelişmemiş işletmelerce tercih edilen bir iş modelidir. Bu yöntemi iş modeli olarak kullanan işletmeler, inovasyonun yenilik ve imitasyonun taklitçilik yönünü işletmenin gelişiminde ve yeni ürün geliştirmede bir aracı olarak kullanmaktadır.

Bu çalışma işletmeler için yeni bir iş modeli olan imovasyon kavramının tanımını, özelliklerini, sağladığı faydaları, inovasyon ve imitasyon arasındaki farklılıkları ve işleyişini Çin menşeili markalar üzerinden incelemektedir. Buna göre; imovasyon, var olan bir ürünü olduğu gibi üretmek üzerine kurulu olmayan bir iş modelidir. İmovasyon, ürünün biçimini ve üretim şeklini ortaya koyarak yeni bir ürün üretme ve geliştirme girişimi olarak kabul edilmektedir. İşletmeler bu yöntemle inovasyon ve AR-GE çalışmaları ve yatırımlarında daha az maliyete katlanarak yeni ürün üretme sürecine dahil olabilmektedir.

Anahtar kelimeler: İmovasyon, İnovasyon, İmitasyon, İş modeli

ABSTRACT

With the advancement of technological and scientific studies, businesses introduce new products and the production processes of the enterprises are accelerated. Especially the increase in R&D investments makes large enterprises of a global scale more effective in the market. This situation, which is experienced in terms of growth and providing a competitive edge by maintaining its presence in the economic system, makes large enterprises more dominant in the market. However, the failure of newly established or small and medium-sized enterprises to have strategic values such as corporate culture and experience, financial brand value, R&D investment and qualified manpower may prevent these enterprises from reaching an equal or superior position in competition and their development. As a result of these situations, the differences between enterprises in terms of development and scale size are gradually increasing. Businesses that cannot produce a new product or make changes on the existing product, or whose rate of change is low, apply to imavation in order to eliminate or minimize the differences that occur.

It is formed by combining the words imovation, innovation and imitation. Imovation is a business model preferred by businesses that do not have the necessary investments for innovation or have not developed experience and corporate culture in using innovation initiatives. Businesses using this method as a business model use the aspect of innovation and imitation as a tool in the development of the business and new product development.

This study examines the definition, features, benefits, differences between innovation and imitation, and the functioning of the concept of imovation, which is a new business model for businesses, through Chinese brands. According to this; imovation is a business model that is not based on producing an existing product as it is. Imovation is considered as an attempt to produce and develop a new product by revealing the form and production method of the product. With this method, businesses can be involved in the process of producing new products by bearing less costs in innovation and R&D studies and investments.

Keywords: Imovation, Innovation, Imitation, Business model

POPÜLER KÜLTÜRÜN MUTLULUK TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF POPULAR CULTURE ON HAPPINESS CONSUMPTION

Şükrü BIYIKLI

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Gazetecilik Bilim Dalı.

ORCID No: 0000-0003-0137-8761

ÖZET

Geçmişten bugüne gelişen ve sürekli olarak kendisini yenileyen iletişim teknolojileri toplumların bir takım ürünleri benimsemesinde, kullanmasında ve doyuma ulaşmasındaki en önemli araçlar olarak görülmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim araçları bireylerin ve toplumların neyi tüketip tüketmeyeceği noktasında da belirli stratejiler geliştirmektedir. Bu durum, iletişim teknolojileri ve kitle iletişim araçlarının tüketimi etkilediğinin ve bir tüketim aracı olduğunun göstergesidir.

Günümüz toplumlarındaki kapitalist ilişkiler sonucunda ortaya çıkan tüketme arzusu, üretimin oldukça önüne geçmiştir. Bu durum, toplumsal yaşam içerisinde popüler olana yönelimi beraberinde getirirken popüler olanı tüketmek insanlara haz ve mutluluk vermektedir. Bunun en temel sebebi ise kişilerdeki narsis duyguların sürekli olarak kendisini yenilemesinde yatmaktadır. Dolayısıyla kişilerdeki popüler olana ulaşma arzusu, bireylerin tüketim alışkanlığını körüklemektedir. Bu kapsamda mutluluğun satın alınmış ürünlere verilen maddi karşılıklar kadar olduğu ise kişiler veya toplumlar açısından unutulmaktadır.

Çalışmada, popüler kültür ve mutluluk kavramı ekonomi-politik bakış açısıyla tartışılmaktadır. Üretim ve tüketim süreçlerinde etkili olan popüler kültürün kişileri ve onların duygularını etkileyebilmesi çerçevesinde tartışılan mutluluk tüketimi ile popüler kültür ilişkisi teorik olarak eleştirel yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında popüler kültürün bireylerde standart ve maddiyata dayalı bir mutluluk duygusu geliştirdiği sonucuna ulaşılırken, insanların tüketim alışkanlıkları çerçevesinde mutlu olmak için aldıkları bir ürünle geçici hazlar yaşaması ve kendi mutluluklarına maddi anlamda bir değer biçtikleri görülmektedir.

Bu çalışmada popüler kültür çerçevesinde mutluluk tüketimi konusu teorik olarak irdelenmiştir. Ayrıca çalışmada popüler kültür, mutluluk ve ekonomi-politik yaklaşım hakkında literatür taraması yapılarak ele alınan meseleler kuramsal bir zeminde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Popüler Kültür, Tüketim, Mutluluk Tüketimi, Eleştirel Yaklaşımlar

ABSTRACT

Communication technologies, which have been developing from the past to the present and constantly renewing themselves, are seen as the most important tools for societies to adopt, use and achieve satisfaction with certain products. Therefore, mass media develop certain strategies at the point of what individuals and societies consume and not consume. This is an indication that communication technologies and mass media affect consumption and that it is a consumption tool.

The desire to consume, which emerged as a result of capitalist relations in today's societies, has far surpassed production. While this situation brings with it an orientation towards the popular in social life, consuming the popular gives people pleasure and happiness. The main reason for this lies in the constant renewal of narcissistic emotions in people. Therefore, the desire of people to reach the popular fuels the consumption habits of individuals. In this context, it is forgotten in terms of individuals or societies that happiness is as much as the material rewards given to purchased products.

In the study, the concept of popular culture and happiness is discussed from an economic-political perspective. The relationship between happiness consumption and popular culture, which is discussed within the framework of the fact that popular culture, which is effective in the production and consumption processes, can affect people and their emotions, is theoretically discussed within the framework of a critical approach. Within the scope of the study, it is concluded that popular culture develops a sense of happiness based on standard and materiality in individuals, while it is seen that people experience temporary pleasures with a product they buy in order to be happy within the framework of their consumption habits and they value their own happiness in a material sense.

In this study, the consumption of happiness within the framework of popular culture has been examined theoretically. In addition, literature review about popular culture, happiness, and economic-political approach was made and the issues discussed in the study were discussed on a theoretical basis.

Keywords: Popular Culture, Consumption, Happiness Consumption, Critical Approaches

GİRİŞ

Küreselleşen ve değişen dünyada insanların yalnızlaştığı ve tek tip bir görüntü kazandığı kaçınılamaz. İnsan, içgüdüsel olarak gündelik yaşamı içerisinde doğumundan ölümüne kadar, belli hazlara ulaşmaya çalışır. Bu da onu kaçınılmaz olarak belli meta ve nesnelere ulaşma isteğinde bulunmasını sağlar. Yine bu doğrultuda insan üretmekten ziyade tüketmeyi kendisine bir kural olarak benimser. Tüketim her türlü duyguyu da tüketmeyi beraberinde getirir. Bunun en temelinde yatan mesele ise popüler kültürdür. Popüler kültür, egemen olanın kültürü olarak şekillense de en yalın haliyle halkın kültürü olarak belirginleşir. 21'nci yüzyıl gerçekliği içerisinde insanlar birçok şeyden vazgeçerek mutlu olmanın yoluna gitmektedir. Bu durum onların metaları elde etme doğrultusunda geliştirilen bir stratejidir. Popüler kültürün oluşturduğu bu durum kapitalizm ve şeffaflık toplumuyla çok ilgilidir. Şeffaflık toplumu "Aynı" olandır. Bu konuyla bağdaşan tarafıysa insanların "Aynı" olanı tercih ederek tek tip üretim malzemelerini satın alıp aynı tek tip mutluluk veya hazza ulaşmalarıdır. Bu doğrultuda gelişen tüketim toplumu, popüler kültüründe etkisiyle kendi öz bilincinden veya benliğine yabancılaşarak insanları duyarsızlaştırıp, değerlerini umursamayan ve hiçbir şeyden tatmin olmayan bir nesneye dönüştürmüştür. Bu çalışma kapsamında "Popüler Kültürün Mutluluk Tüketimi Üzerindeki Etkisi"nin kavramsal çerçevesi, "Kültür, Popüler Kültür, Mutluluk, Tüketim, Eleştirel Yaklaşımlar, Ekonomi-Politik Yaklaşım, Mutluluk Tüketimi ve Popüler Kültürün Mutluluk Tüketimi Üzerindeki İlişkisi" şeklinde olacaktır.

Kültür Kavramı

Kültürsüzlüğün mümkün olmadığı dünyada bütün toplumlar kendi yaşantıları içerisinde bir bütün olarak örf, adet ve davranışlarını yaşama gayreti içerisindedirler. Bilgiseven, (1995)'den Akt. Kocadaş, (2005)'a göre insanların yine tamamen kendisi tarafından inşa edilmiş bir olgusu olan kültür, maddi ve manevi olmak üzere iki boyutta değerlendirilebilir. Kimi araştırmacıların medeniyet ismini verdikleri kültür olgusu, gözle görülür maddi koşullardan oluşan ve insanın tamamen kendi eliyle ürettiği bir olgudur. Bununla beraber kültürün manevi olması ise örf, adet, davranış ve tutumları içerir.

Kültür, "İster ilkel, ister feodal, ister modern yapıda ya da bunların değişim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her toplumsal yapı, bu yapıyı meydana getiren toplumsal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütün" olarak tanımlamaktadır (Kıray, (1964)'dan Akt. Meydan Yıldız, 2018: 174). Dolayısıyla kültürün merkezinde insan vardır. Özlem, (2000)'den Akt. Oğuz, (2011)'a göre ise kültür anlamsal olarak çok zengin bir yapıya

sahiptir. "Cultura" olgusundan doğan kültür, doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Günümüzde de bu tip yerlerde yetiştirilen bitkilere kültür bitkisi adı verilmektedir. Kültür insan yaşamında farklı alanlarda yine insanın karşısına çıkan bir meseledir. Erdoğan ve Alemdar (2011: 22)'a göre kültür, bugünün dünya gerçekliği içerisinde pazar çıkarı ve bunun kontrolü ile yönlendirilmesinin bir sonucudur. İnsanların yaşamlarını biçimlendirme eğiliminde olan kültür, kişilerin hayatlarının tamda kendisi olmuştur. Yine kültür gündelik yaşamda daha çok yaşanan şey olarak belirginleşirken, başkalarının deneyimleri de kültürün bir parçası haline gelebilmektedir. Tarihsel ve ilişkisel boyutunun kuvvetli olduğu kültür, sosyal hayata anlam yüklemeye ve farklı uygulamalar yapmaya karşı çıkar. Geçer (2015: 24-25)'e göre ise, kültür her geçen gün içi daha farklı olgularla doldurulan bir meseledir. Bununla beraber kültür, insanı merkeze alan ve gündelik yaşamın oluşturduğu bir kavramdır. Yine bütün bunlardan sonra kültürü, kitlelere belirli ideolojileri aktarma aracı olarak benimseyenlerde vardır ki bu doğrultuda karşımıza "Popüler kültür" çıkar.

Popüler Kültür Kavramı

Temel mantalitesi içerisinde tüketim yatan popüler kültür, halkın kültürü olarak belirginleşir. Bunun yanı sıra popüler kültür insanların duygularına hitap ederek kapitalist sistem içerisinde medyayı kullanaraktan insanları tek tipleştirir ve hatta kendisine bile yabancılaştırır. Yine modern dünya düzeni içerisinde popüler kültürün merkezinde şekillenen en büyük nedensellik ise, Adorno'nun "Kültür Endüstrisi" kavramsallaştırmasıdır. Popüler kültür içerisinde tüketim kalıpları olan fordizm ve postfordizm olgularını da barındırır. "Çabuk kullanım ve hızlı tüketimin" bir parçası olan popüler kültür, bu mantık içerisinde tüketimin bir olgusu olduğunu benimsetmektedir. Sanki bir reklam sloganı olan "çabuk kullanım ve hızlı tüketim" cümlesi, popüler kültürün başlangıcından sonuna kadar sürekli vardır. Bu durum kitleleri üretmenin bir başka yolu olarak şekillenir. Popüler olan sahibiyle buluştuğunda satın alınan mal veya bilinç popülerleşmiştir. Bununla birlikte her koşulda olduğu gibi popüler olan şans eseri tercih edilmezse, popüler kültür kendisini tedirgin hissedecek ve satmak için alternatif yollar arayacaktır. Bunun aksine popüler olanı benimseyen tüketici, kapitalizme destek olmuştur (Erdoğan, 2004). Bir sanat terimi olarak popüler kültür, "Yüksek kültür denilen opera, tiyatro, klasik müzik ya da klasik edebiyatın karşıtı" olarak tanımlarken Kongar yine popüler kültürü, "Geniş halk kitlelerinin benimsediği kültür" olarak belirtmektedir (emrekongar.org). Yine popüler kültür Türk Dil Kurumuna göre "Belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel özelliklerin bütünü" (tdk.gov.tr) ifadeleriyle tanımlanmıştır. Dinçer Durmuş

(2006)'a göre popüler kültürün bir gerçekliği olan kitle iletişim araçlarının sunduğu metinler bireylerin kimlik gelişimini etkilemektedir. Coşkun (2012)'a göre sürekli bir değişim içerisinde olan popüler kültür, çabuk kullanım ve çabuk tüketimi temel almış olmasına karşıt bu bağlamda ürünü tüketen kişi, ürünün çizdiği sınırlar kadar özgür olduğunu kaçırır. Birey tam bu noktada istediğini tüketirse varlığını hissedebilir. Pazara hâkim olan popüler kültür, reklam ve sloganlarla insanları daima tüketime davet eder ki tüketimi istemeyenleri ise değersiz konumuna düşürür. Popüler kültürün pazara girmesiyle dünyada; giyim-kuşamda, eğlencede, müzikte ve daha birçok alanda tek tipleşme meydana gelmiştir. Daha çok Ortaçağ'da "Popüler" olanın "halka ait" anlamını taşıdığını ifade eden Güllüoğlu (2012), bu sürecin modernleşmeyle beraber "herkes tarafından beğenilen, sevilen" veya "geniş kitlelere özgü olma" gibi anlamlara geldiğini vurgulamıştır. Bakcan (2019)'a göre "birçok kişinin sevdiği" olarak şekillenen popüler kültür, kültürel alanlara yayılmaya başlamasıyla birlikte toplumsal yaşam içerisinde kitle veya gruplarında bir dayanağı olmuştur. Bununla beraber popüler kültür, çok olanın düşüncesi veya halkın tercihi olarak nitelendirilen tüketim odaklı bir kültürdür. Aydar (2014)'a göre ise popüler kültür, insanların yaşam içerisinde geleneksel olanı oluşturma seviyesindeki ürettiği emeğin demokrasilerde ki adı olarak şekillenir. Bununla birlikte tarihsel perspektif ile 1960'lı yıllarda değişim ve dönüşüme uğrayan popüler kültür, bütünsel anlamda kapitalist düzenin hâkimiyetinde kendisini göstermeyi tercih etmiştir. Erdoğan ve Korkmaz (2011: 34,37)'a göre "şeylerin" teknolojinin biçimsel ürünleri ile üretimini nitelendiren popüler kültür, kapitalist ilişkiler içerisinde malların pazarlanması, dağıtımı ve tüketimi aşamasının içerisinde şekillenen kültürdür. Yine temel mantığı içerisinde insanların bedeni ve zihniyetini köleleştiren bir ayrıntıyı kendisine şekillendiren popüler kültür, sermaye piyasasının sömürü ve kar yarışında kendisini başrol olarak ortaya koyar. İmkânları olanın kültürü olarak şekillenen popüler kültür, kullanmış olduğu stratejilerle haz ve anlamlar oluşturarak gerçek olanın katı boyutunu ve sıkıcı taraflarını telafi etmek için elinden geleni yapar. Medya ve tüketim başta olmak üzere birçok farklı alan popüler kültürün yırtıcı taraflarını ön plana çıkartır. Bu süreç bilinç endüstrisinin ve tüketim duygusunun da aşılanmasının bir parçası olarak şekillenir (Güneş, 2016: 57,59). Bütün bunlar bize popüler kültürün tüketimden bağımsız olmadığını açıklarken çok düz bir mantık bile popüler kültürün sadece malı satın almak değil o ürünün bilişsel düşüncesini de benimsetmenin bir yolu olarak şekilleniyor. Güngör (1999: 12-13)'e göre popüler kültür beraberinde kitle kültürünü de getirir. Bu ikisi arasında çokta fark bulmak mümkün değildir. Çünkü kitle kültürü ve popüler kültür, aslında aynı olgulara verilen isimdir. Dolayısıyla bu iki aynı kavram aynı şeye hizmet eden kapitalizm için vazgeçilmez kavramlardır. Akar (2009) ise bu konuda popüler kültürü yine halkın kültürü olarak vurgularken

bu süreci kitle toplumuyla kitlelere mal edilmiş bir mesele olarak görür. Popüler kültür, kitle kültürünün özellikleriyle birlikte olumsuz taraflarını da bünyesinde barındırır. Başından beri halkın kültürü olarak anlamlandırılan popüler kültürü Aydın (2017: 211), bu noktada eleştirir. Çünkü popüler kültürü halkın kültürü olmasından ziyade bir şeylerin halka dayatılmış olan kültür olduğunu savunur. Şentürk (2007)'e göre ise popüler kültür sürekli değişen, çeşitlenen veya çoğalan bir olgu olmakla birlikte kitle üretmede oluşturulmuş bir meseledir.

Temel özellikleri bakımından seçkinlerin kültürü olma özelliği de taşıyan popüler kültür, modern veya çağdaş dönemlerden önceki dönemlerde de mutlaka var olan bir mesele olarak şekillenir. 19'ncu yüzyıl ortalarından itibaren işlevsel anlamda yeni özellikler kazanan popüler kültür, kitle toplumuna dönüşmesiyle birlikte ortaçağ dünyasında da var olduğu gerçekliği unutulmamalıdır (Oskay, 2017: 230-231). Gerçek anlamda popüler kültür insanın var olmasıyla ilgili bir şeydir. Sakallı (2014) bu konuyu popüler kültürün yayılma aşamasında araçların önemine dikkat çekmiştir. Bu durumda doğrudan popüler kültürün yaygınlaştırılmasında medya, sinema, spor, edebiyat ile bilgisayar ve interneti ön plana çıkartmaktadır. Özer ve Dağtaş (2011: 20) konu bütünlüğü açısından popüler kültüre ilişkin yaklaşımlardan bahsetmiştir. Bu doğrultuda liberal yaklaşım açısından popüler kültürü sıradan olan kültür olarak nitelendirirken yüksek kültür için bir tehlike olarak görmektedir. Güngör, (2005)'den Akt. Nisan ve Yetkiner (2019: 87)'e göre popüler kültürün aslında yapmak istediği şey, çok sayılabilecek kişide sevilen, beğenilen, paylaşılan ürünleri gerçek anlamda ön plana çıkartarak daha çok tükettirmek isteğidir. Tüm bunların temelinde popüler kültür etkisi ile insanların mutluluk veya hazza ulaşmasıyla o haz ve mutluluğun pekiştirilmesi süreci yatar. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise mutluluk olgusuna değinilecektir.

Mutluluk Kavramı

Her insan doğuştan getirdiği özellikleriyle ve içinde yaşadığı toplum bakımından mutlu olmak ve mutlulukla yaşamak ister. Bu doğrultuda her insan için mutluluk anlayışının farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi, "Mutluluk" olgusunun da net bir tanımının olmadığından bahsedilebilir. Ancak çok yalın bir tanımlama çabası içerisine girecek olursak, "Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu" (tdk.gov.tr) şeklinde bir tanımlama yapabiliriz. Bununla birlikte mutluluk olgusunun etimolojisi hakkında birçok ifade kullanılsa da bunlardan bazıları da aşağıda olduğu gibidir:

> "Mutluluk kelimesi, Yunanca' da büyük zenginlik, Latince' de refah ve bolluk, İngilizce' de zengin olma, Almanca' da mal mülk edinmede başarı, Fransızca' da bolluk ve kazanç sözcüklerinden türemiştir. Çeşitli dillerde bu kökten türeyen hemen hemen bütün sözcükler, güçlü, başarılı ve zengin

> olmayı ifade etmektedir. Mutluluk kavramı insanoğlunun hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın yaşama isteğinden doğmuştur. Bireysel ve toplumsal düzeyde mutluluğu elde etmenin yolları Antik yunan felsefesinde başta Aristo ve Platon olmak üzere pek çok düşünürün ilgisini çekmiş ve bu filazoflar tarafından mutluluğun çeşitli tanımları yapılarak mutluluğa ulaşmanın yolları tartışılmıştır. Bu dönemde "mutluluk" kelimesinin birden fazla karşılığı mevcut olmasına rağmen Platon, Aristo ve diğer filozofların mutluluğu ifade etmeye yönelik en çok kullandıkları kelime "eudaimonia"dır. "Eudaimonia" eski Yunan medeniyetinde sağlıklı, mutlu ve varlıklı olmanın yanı sıra içe nüfuz eden iyi ruhsal durum halini yansıtmaktadır. Mutlu insana da "Eudaimon" denmektedir. Ahlak felsefesinde ise "Eudaimonia" insanların iyi oluşuna yönelik doğru bir biçimde hareket etmesidir. İlerleyen dönemlerde ise "Eudaimonia" kelimesi "mutluluk", "refah" ve "insan gelişimini" ifade etmek üzere çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Elisabeth Anscombe (1958) eudaimonia'yı "human floruishing" (insan gelişimi) olarak çevirirken Kenny (1999) kelimenin en iyi karşılığı olarak "mutluluk" kelimesinin kullanılmasını vurgulamıştır" (Veenhoven ve Dumludağ (2015)'dan Akt. Servet 2018: 2-3).

Yine bu doğrultuda, insanoğlunun en temel ihtiyaç duyduğu olgu mutluluktur. Kırık ve Sönmez (2017)'e göre bireylerin mutlu, başarılı ve daha güvende hissedebilmeleri mutlulukla ilgilidir. Yaşamın her dakikasında mutluluk farklı değerlere sahiptir. Mutluluk kavramı bireyden bireye ve toplumdan topluma da farklılık gösterebilmektedir. Mutlu olabilmenin temel koşulları arasında da istek veya özlem olgularının yerine getirilmesi yatmaktadır. Mutluluk insanların yaşamlarının temel mekanizması olarak doğrudan etkiler ve iletişim sürecini köklü bir şekilde değiştirebilmektedir.

İnsanların yaşamını kendi ölçütlerine göre dolu, anlamlı ve huzurlu bir şekilde ki algılama sürecinin mutluluk olduğu bilinmektedir. Bu maddesel ilişki içerisinde birçok etken söz konusudur. Bu etkenler kişiden kişiye farklılık gösterebileceği gibi farklı coğrafya, farklı devlet ve ülkelerde ayrıca farklı toplumlarda da değişiklik gösterebilmektedir (Şeker, 2011). Çalışmanın bu kısmına kadar mutluluk olgusuna değinilmiştir. Bu açıdan kavramsal çerçeveye bağlı kalmak adına bundan sonraki aşamada "Tüketim" olgusundan bahsedilecektir.

Tüketim Kavramı

Konuya bilindik bir cümleyle başlanılacak olursa, Marks'ın ekonomi kavramsallaştırmasına bakılırken "Alt yapı, üst yapıyı belirler" cümlesi ekonomi ve ekonomi kavramlarına gönderdiği mesajı içinde besler. Buradaki alt yapıdan kasıt tamamen "Ekonomidir". Marks üst yapıyı, siyaset, din, sağlık vb. gibi toplumdaki bütün alanları içine kataraktan oraya bir anlam yükler. Sözün kısası ekonomi, üst yapıda yer alan bütün toplumsal alanları belirler. Tüketimde tıpkı üretim gibi ekonomi içerisinde yer alan en belirgin kavramdır. Fakat tüketime anlam yükleme noktasında yukarda da belirtildiği gibi net bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Türk Dil

Kurumuna göre tüketim, "Üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, yoğaltım, istihlak, üretim karşıtı" (tdk.gov.tr) olarak karşımıza çıkar. Tellan (2009: 77-78)'a göre tüketim olgusu 1970'ler ile birlikte kendine özgü bir anlam üretmeye başlamıştır. Böylelikle tüketim; ekonomi, tarih, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, demografik işletme ve pazarlama gibi çalışma alanlarından bağımsız bir alan olmuştur.

Dal (2017)'a göre tüketim olgusu toplumun yapı taşları sayılan ekonomik, psikolojik ve kültürel bir olgu olmasının yanında modern ve her dakika küreselleşen dünyanın bir ideolojisi olarak kabul edilmektedir. Tüketimi sadece bireysel bir faaliyet olarak ön plana çıkartılmaması önem arz ederken tüketimin sosyal tarafı da bir diğer önemli meseledir. Tüketim kavramına çeşit çeşit eleştiriler getirilirken bunun tam zıttı olarak övgülerde yöneltilebilmektedir. Tüketim toplumu verilen iletileri daha fazla tükettirerek mutluluğa böyle ulaşılacağının altını çizer. Bununla beraber tüketim toplumunda yaşayan bazı sosyolog ve psikologlar asıl mutluluğun tüketim ile olmayacağını veya olamayacağını ifade etmektedirler.

Mal ve hizmetlerin bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanılmasına tüketim denir. Bu sebeptendir ki ihtiyaçların karşılanması kişi ve kişilere fayda sağlamaktadır. Tüketim, en basit tanımıyla minimal bir kullanımdır. Kısacası bu durum insanların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde satın alma işlemidir diyebiliriz (İrgin, 2016). "Raymond Williams (1976)'a göre, tüketme teriminin en erken kullanımları "tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek" anlamındadır. Bu sebeple, israf, ifrat ve harcama olarak tüketimin kapitalist toplumlarda denetlenmesi ve yönlendirilmesi gereken bir edim olduğu söylenebilir" (Featherstone, 1996: 49). "Tüketim, göstergelerin düzenlenmesini ve grubun bütünleşmesini güvence altına alan bir sistemdir. Dolayısıyla tüketim hem bir ahlak (bir ideolojik değerler sistemi) hem de bir iletişim sistemi, bir değiş tokuş yapısıdır" (Baudrillard, 2008: 91). Azizağaoğlu ve Altunışık (2012)'a göre bugünün dünyasında zorunlu olarak tüketimin daha da ötesinde psikolojik, sosyolojik ve imgesel yönüyle tüketimi görürüz. Toplum yapısı içerisinde ekonomi kavramsallaştırılmasına göre tüketim sosyal gelişmelere paralel olarak arz ve talep doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Geçmiş dönemlerdeki tüketim alışkanlıkları içerisinde yer almayan faaliyetler bugünün dünyasında zorunlu tüketim içerisinde kendisini konumlandırmıştır. Örneğin, geçmiş yaşam koşulları içerisinde şekillenen bir aile yapısı içerisinde çamaşır makinesi ve bulaşık makinesi lüks ürün olarak algılanırken, günümüz dünyasında zorunluluk haline gelmiştir. Tüketim sosyal bilimler içerisinde daha çok eleştirel yaklaşımlar içerisinde şekillenen bir olgudur.

Konuya daha kuramsal bakabilmek adına "eleştirel yaklaşımlar" ve "eleştirel yaklaşımlar içerisinde yer alan ekonomi-politik yaklaşımda" bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir meseledir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında önce eleştirel yaklaşımlara sonra ekonomi-politik yaklaşıma değinilecektir.

Eleştirel Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerin bütün alanları içerisinde "Eleştirel ve Liberal" olmak üzere iki tür yaklaşım vardır. Zıtlıklar üzerine kurulu dünyada eleştirel yaklaşımlarda liberal yaklaşımlara karşı doğmuştur. Eleştirel yaklaşımlar daha çok iletişim veya haberin endüstrileşmesi, kültürel boyutu gibi temel meseleleri üzerinde kendisini şekillendirir (Slack ve Alor'dan Akt. Yaylagül, 2006: 81). Eleştirel iletişim kuramlarının merkezinde iletişim araçlarının bireysel ve toplumsal etkisi ön plana çıkan bir meseledir. 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren eleştirel kuramlar kapitalizminde yaygınlaşmasıyla beraber toplumsal değişim ve dönüşümlerin analizini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu doğrultudan yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olursa 20.yy gerçekliği içerisinde kapitalizm daha da güçlenerek yol almaya devam etmiştir. Eleştirel iletişim kuramlarının temelinde Frankfurt Okulu'nun önemi yine eleştirel yaklaşımların düşünsel kaynağını ortaya koymasından kaynaklanır. Eleştirel yaklaşımlar kültür ve kültürün yeniden üretim araçları olarak kitle iletişim araçlarına ayrıca bir anlam yükler (Nalçaoğlu Timisi, ([t.y])). Eleştirel yaklaşımların Marksizm'den etkilendiği bilinse de Ortodoks Marksist görüşten ayrıldığı zamanlar olur. Marks kültür ve ideolojiyi üstyapının olguları olarak görmüştür. Batı Marksizm var olan toplumsal ilişkilerin korunmasında ve yeniden üretilmesinde kültür ve ideolojinin önemli işlevleri olduğunu söyler. Yine Batı Marksizm işçi sınıfının bilinç ve ideoloji seviyesinin gelişmesinde veya tam zıt olarak gelişmemesinde kapitalist kültür ve ideolojiye dikkat çekmiştir. Batı Marksistler, kitle iletişim araçlarını egemen güç olanların, düşüncelerinin topluma aktarıldığı bir mekanizma olduğunu kaydetmiştir (Yaylagül, 2006: 81-82). Eleştirel yaklaşımların temelinde "Marksist Gelenek" vardır. Toplumun kendi gerçekliğinden kopartılmamasını benimseyen eleştirel yaklaşımlar, toplumu kimlerin yönlendirdiğini kendi soruları içerisine katar. İktidar ilişkileri ve iletişim alanını ön plana çıkartan yaklaşımlar daha birçok alanı kendi içerisinde ve bakış açısına göre sorunsallaştırarak cevap arar (Shoemaker ve Reese'den Akt. Yurdakul, 2018). Yine eleştirel yaklaşımlar, Marksın Çözümlemeleri, Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi, Yapısalcılık, Ekonomi Politik, Kültürel Çalışmalar, Alımlama Çalışmaları ve Feminist Medya Çalışmalarından oluşmaktadır.

Ekonomi- Politik Yaklaşım

Dalgalıdere (2011)'ye göre, Marksist temelli bir yaklaşım olan ekonomi politik yaklaşım, medyanın ekonomik ve ideolojik bağlantılarının eser söylemindeki tesirine vurgu yapar. Ekonomi politik yaklaşım kapitalist güçlerin ellerindeki üretim araçlarının devamlılığını sağlamak amacıyla her türlü yolu dener. Yaklaşımın temel özelliğiyse kapitalist olanlarla medyanın ilişkisini ortaya koymaktır. Baudrillard (2009: 131)'a göre ise ekonomi politik, toplumsal yaşamın her alanında ekonominin bir değişim değerine aktarılması olarak görülür. Her şeyi sıradanlaştıran ve tek tip tükettiren bir pazar alanında en önemli kaynak olan para ile ihtiyaçlar giderilir. Nikitin (1995: 18)'e göre toplumun gelişmesinin temelini irdeleyen ekonomi politiğin mantığını maddi mal üretimi ve üretim tarzları oluşturur. Bununla beraber ekonomi politik yaklaşım insanlar arasındaki ilişkileri ön plana çıkartırken toplumun temeline bakar.

Kısacası ekonomi politik, insanların maddi varlığını sürdürebilmek için gerekli olan araçların üretim-tüketim-değişim ve bölüşümünün incelenmesidir. Bütün bunlar ele alındıktan sonra kavramsal mantık çerçevesinde "Mutluluk Tüketimi" aşamasına bakılabilir. Mutluluk tüketimi hakkında çok düz bir mantık çerçevesinde bir değerlendirme yapılacak olursa insanlar mutluluklarını, tüketimle ilişkilendirirler. Yine çok basit bir anlatı çerçevesinde insanlar tüketerek mutlu olabileceklerini sanırlar. Bu durumun tamamen tüketim odaklı olmasının kapitalizmi desteklediğini söylemek ise yanlış olmayacaktır.

Mutluluk Tüketimi

Dünya'da kitle kültürünün boy göstermesiyle kapitalizme destek olmak amaçlı modern insanlar sürekli olarak tüketim ve satın almaya teşvik edilmiştir. İnsanlar popüler olanı satın almak ve bunu tüketmek için elinden geleni yaparken modayı takip etmeyi ihmal etmiyorlardır. Tüketim ve satın alamayan insan, mutsuzluğa terk edilse de 1900'lü yılların ortalarına gelindiğinde üretimden çok tüketim ön plana çıkmıştır. İnsanlar bununla beraber öncelikle popüler olanı tüketseler de popüler olan kendi beraberinde tüketmek için tüketmeyi de insanlara empoze etmiş ve bununla mutlu olabilecekleri mesajını vermeye başlamıştır. Dolayısıyla mutluluk tamamen tüketimle bağdaştırılmış ve mutluluk metalara indirgenmiştir. Bu da beraberinde satın alınan nesnenin sayısı arttıkça insanları mutluluk göstergeleri de bu doğrultuda hızlanmıştır (iletisimzinciri.com). Davies (2018: 53,55)'e göre ise mutluluk tüketimi, daha çok psikolojiyle ilişkilendirilse de tarihsel anlamda bir perspektifinden bahsetmekte mümkündür. Belli bir döneme gelinceye kadar klasik iktisatçılar mutluluğun psikoloji temelli bir yaklaşım olmadığını benimserken bu durum ilerleyen zamanlarda değişkenlik göstermiştir. Paranın psikolojik olarak

insanları etkileyebileceği ve paranın getirdiği güven duygusu da tamamen mutlukla ilişkilendirilir.

Mutluluk düzeyi belirli aşamalarda insan vücudunun ısısına indirgenmiştir. Yine insanın kendi gerçekliği içerisinde de mutluluğun belirli bir sınırı vardır. Fakat bu sınır asla değişmez. Bu da beraberinde getirmiş olduğu zor şartların mutluluğu etkileyebileceği yönündedir. Dolayısıyla belli aşamalarda ki zorluk genellikle paraya yapılan vurgudur. Para beraberinde mutluluk getirirken, gündelik yaşam içerisinde de her şey demek değildir. (Lykken, (1999) ve Cummins, (2010)'den Akt. Veenhoven ve Dumludağ, 2015). Özel (2014)'e göre ise, ekonomi; insanların tüketerek elde ettikleri doygunluk veya umumi olarak zevk duygusunu da elde eder; birey ne kadar tüketirse o kadar zevk duyar. Ekonominin belli başlı amacı, nasıl olursa olsun mutluluğa ulaşmaktır. Buda insanı kendi çıkarından başka bir şeyi düşünmeyen, tembellikten hoşlanan, sadece kendisini seven mutlu insanı inşa eder. Bu perspektifin bir başka sonucu da, bir "tüketim toplumunun" oluşturulması, insanların mutluluğunun artırmasının tek olmasa da en önemli yolu olduğudur. Kırcı (2014)'ya göre insanlar tüketme amacıyla hayattan zevk almaya ve hazza yönelmiş durumda olmasına karşıt haz almak için tüketir niteliğe ulaşmak istemektedir. Dolayısıyla sırf ihtiyacı olduğu için harcama yapmayan insan harcadıkça mutlu olabileceğini de düşünür. Dolayısıyla haz ve mutluluk günümüz dünyasında tamamen tüketime indirgenmiştir. Tüketim ise gündelik yaşam içerisinde moda ve modaya olan bağlılığında mutlulukla eş değer seviyede olduğunu göstermektedir. Güven (2009)'e göre bugünün tüketici profilinde bireysel veya kişisel mutluluğun arayışı olarak insanların tüketim faaliyetlerinde rasyonalist davranmasının ötesinde sahip olacağı ürünlerden duyacağı haz, deneyim ve sosyal saygınlık gibi arayışlarla daha çok duygusal davranabilmektedir. Tüketim faaliyeti haz arayışı olarak da belirginleşir.

Mutluluk Tüketimi ve Reklam İlişkisi

Mutluluk tüketimi ve reklam ilişkisi de bu konu içerisinde değerlendirilmesi gereken önemli bir meseledir. Gündelik yaşam içerisinde muhakkak medya ve medyanın popüler kültürü yaygınlaştırması çok önemli bir yere sahiptir. Bu önem medyanın sunduğu metinler ve medyanın insanları etkileme gücü açısından ön plana çıkmaktadır. Mutluluk tüketimi açısından medyanın sunduğu metinler içerisinde şekillenen reklamlar, aslında mutluluk tüketimini ve tüketim kültürünü ön plana çıkartır. Bu doğrultuda reklam nedir, öncelikle buna bakmak gerekir.

Çok basit bir anlam çerçevesinde ve Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre reklam, "Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol"

(sozluk.gov.tr) olarak karşımıza çıkar. Reklam insanlara ürün tanıtır, onu güzel gösterir ve bu şekilde piyasaya sürülen ürünü insanlara tükettirir. Reklam bir propaganda aracıdır ve birçok propaganda stratejisi kullanırken insanların mutluluk duygusuna hitap eder. Tamda bu noktada mutluluk tüketimi ve reklam ilişkisi karşımıza çıkar. Reklamlar içerik ve biçimsel anlamda hem kısa hem de direkt olarak ürünü tutundurmak için hareketli ve algı toparlayıcı ögeler kullanır. Bu ögelerin başındaysa müzik ve kullanılan dil gelir. Amacı tamamen ürünü sattırmaktır. Reklam ve mutluluk tüketimine odaklanıldığında, insanlar reklam dili içerisinde kullanılan mutluluk kavramını kendisiyle özdeşleştirir. O reklamı izleyen bir birey reklamın sattırmak istediği üründen ziyade o ürünü aldığında mutlu olabileceği kanısına varır. Bunun nedeni reklamın sihirli dilidir. Bu dil gündelik yaşantıda reklamlara, "Mutluluk denince akla, hemen onun adı gelir...", "Mutluluğun sitesini hazırladık, bir kutu da size ayırdık", "Bayramda mutluluk denince akla…", "İyi beslen, mutlu yaşa.", "Mutluluğu paylaş." ve "Mutluluğa kapak aç" gibi yansıtılırken, yine insanlara o ürünleri aldıklarında mutlu olabilecekleri benimsetilir. Bu doğrultuda kısa ve öz bir değerlendirme yapacak olursak, kitle iletişim araçlarının sunduğu metinler hiç de o kadar masum değildir. Reklamda mutluluk tüketimi ve kapitalist sistem içerisinde günümüz insanıyla özdeşleşen bir olgudur. Kapitalizm, insanların duygusunu bile sömürerek onlara mutluluk vadedermişçesine davransa da asıl amacı tamamen kendi istediği ürünü insanlara satmaktır.

SONUÇ

Tüm bu anlatılar çerçevesinde genel bir ifade kullanmak gerekirse popüler kültürün mutluluk tüketimi üzerindeki etkisi bariz bir şekilde araçsal anlamda insanların duygularına hitap eden bir sattırma politikasından öteye geçemezken insanların narsist duygusu kullanılaraktan popüler kültürün dayantıları insanlara benimsetilir. İnsanlar bir takım metaları tükettiklerinde mutlu olabileceklerini düşünmektedir. Kitle veya popüler kültür bir takım ürünleri kapitalist sistem içesinde bireylere sattırmak isterken bireylere o malı ve hizmeti kullandıklarında mutluluk vadetmektedir. Burada ki temel mesele görünürde tamamen mutlu olmak üzerine kurulu olsa da asıl amaç kapitalizmin kazanmasından öteye geçememektedir. Popüler kültür bireylerin tek tip tüketim anlayışını kullanaraktan kişilerin duygusal anlamda yoksunluğuna sebep olmaktadır. Bununla birlikte gerçek anlamda popüler kültür bireylerde standart ve paraya dayalı bir mutluluk duygusu geliştirmektedir. İnsanlar tüketim alışkanlıkları çerçevesinde mutlu olmak için aldıkları bir ürünle geçici hazlar yaşarken kendi mutluluklarına maddi anlamda bir değer biçtiklerini unutmuşlardır. Bu düzen geçmişte böyle olmuşken gelecekte de böyle olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akar, H. (2009). "Popüler Kültür ve Moda". *Erciyes İletişim Dergisi*. 1(1): 200.
2. Aydar, D. (2014). "Popüler Kültür ve Müzik Üzerine". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(33): 801.
3. Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*. İstanbul: Açılım Kitap Yay.
4. Azizağaoğlu, A. & Altunışık, R. (2012). "Postmodernizm, Sembolik Tüketim ve Marka". *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi* 4(2): 34.
5. Bakcan, F. (2019). *Popüler Kültür Ekseninde Popüler Müzik ve Sosyal Medyanın Müzik Üzerine Etkisi.* İstanbul: Maltepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
6. Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri*. (Çev. Oğuz Adanır ve Ali Bilgin). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
7. Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yay.
8. Çoşkun, M. (2012). "Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1(1): 842.
9. Dal, N. Esra (2017). "Tüketim Toplumu ve Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(19): 2.
10. Dalgalıdere, S. (2011). "Eleştirel Ekonomi Politiğe Bakış*". Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(2): 71.
11. Davies, W. (2018). *Mutluluk Endüstrisi*. İstanbul: Sel Yay.
12. Dinçer Durmuş, O. (2006). "Popüler Kültürün Kimlik Oluşumuna Etkileri: "Özgür Kız-Nil Karaibrahimgil" Modeli". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17): 125
13. Erdoğan, İ. ve Korkmaz, A. (2011). *Kültür ve İletişim*. Ankara: ERK Yay.
14. Erdoğan, İ. (2004). "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi:* (57): 4.
15. Featherstone, M. (1996*). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yay.
16. Geçer, E. (2015). *Medya ve Popüler Kültür, Diziler Televizyon ve Toplum.* Metamorfoz Yayınları: İstanbul.

17. Güllüoğlu, Ö. (2012). "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme". *Global Media Journal Turkish Edition*, 2(4): 66.

18. Güneş, S. (2016). *Enformasyon Toplumunun Putları*. Ankara: Hece Yay.

19. Güngör, N. (1999). *Popüler Kültür ve İktidar*. İstanbul: Vadi Yay.

20. Güven, E. Özlem (2009). "Hedonik Tüketim: Kavramsal Bir İnceleme". *ABMYO Dergisi* 13: 70.

21. İrgin, S. (2016). "Tüketim Kültürü ve Tüketim Kültürü Ekseninde Yoksul Sanat Anlatısı". *İdil Dergisi* 5(27): 1923.

22. Kırcı, H. (2014). "Hedonik Tüketim Davranışları ve Toplumsal Etkileri". *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 10(1): 82.

23. Kırık, A. Murat & SÖNMEZ, M. (2017). "İletişim ve Mutluluk İlişkisinin İncelenmesi". *İNİF E-Dergi* 2(1): 16.

24. Kocadaş, B. (2005). "Kültür ve Medya". *Bilig Dergisi* (34): 3.

25. Meydan Yıldız, S. Gül (2018). "Kültürün Mekânsal Değişimler Üzerindeki Etkisi" . *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4 (3): 174.

26. Nikitin, P. Ivanevic (1995). *Ekonomi Politik.* (Çev. Hamdi Konur). Ankara: Sol Yay.

27. Nisan, F. & Yetkiner, B. (2019). "Jet Sosyete Dizisi Örneği Üzerinden Popüler Kültür ve Emojiler". *Emoji Küreselleşen İletişim Dili*. ed. Fadime Şimşek İşliyen ve Mustafa İşliyen. Konya: Literatürk Academia Yay.

28. Oğuz, E. S. (2011). "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı". *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 28(2): 125.

29. Oskay, Ü. (2017). *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*. İstanbul: İnkılap Yay.

30. Özel, H. (2014). "Kapitalizm ve Mutluluk". *İktisat ve Toplum Dergisi* (40): 50

31. Özer, Ö. ve Dağtaş, E. (2011). *Popüler Kültürün Hakimiyeti Bir Türkiye Hikayesi*. Konya: Literatürk Yay.

32. Sakallı, E. (2014). "Türkçe Popüler Kültür". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 3(2): 311.

33. Servet, O. (2018). "Dünya Ülkelerinde Mutluluğu Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Sıralı Logit Model*". JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy* 3(2): 3

34. Şeker, M. (2011). "Mutluluk Ekonomisi". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 0(39):117.

35. Şentürk, Ü. (2007). "Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 31(1): 30.

36. Tellan, D. (2009). "Tüketim Kavramını Anlamlandırmak: Tarihi ve Sosyolojisi". *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları.* ed. Banu Dağtaş- Erdal Dağtaş. Ankara: Ütopya Yay. 77-78.

37. Timisi Nalçaoğlu, N. *Kitle İletişim Kuramları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, 126.

38. Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015). "İktisat ve Mutluluk". *İktisat ve Toplum Dergisi* (58): 5.

39. Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yay.

40. Yurdakul, H. (2018). "Kitle İletişimde Haber ve Etki: Liberal ve Eleştirel Yaklaşımlar". *Uluslararası Tolum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* (1): 68,69.

41. https://medium.com/@FikriTurkel/g%C4%B1da-reklamlar%C4%B1-mutlulu%C4%9Fu-payla%C5%9Fam%C4%B1yor-768354b20278

42. https://sozluk.gov.tr/

43. https://www.iletisimzinciri.com/2019/08/mutluluk-ve-tuketim.html

44. www.emrekongar.org

SİYASAL İLETİŞİM ARACI OLARAK REKLAMDA ÖTEKİ ALGISI

PERCEPTION OF THE OTHER IN ADVERTISING AS A POLITICAL COMMUNICATION TOOL

Şükrü BIYIKLI

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Gazetecilik Bilim Dalı.

ORCID No: 0000-0003-0137-8761

ÖZET

İnsanlık var olduğu günden bugüne, birey ve toplumların hayatlarında sürekli bir şekilde karşılaştıkları siyaset olgusu Amerikanlaşmayla birlikte daha fazla kişi veya toplumların gözü önünde yapılmıştır. Bu durum siyasetin halk arasında yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle siyasal çalışmalar medyanın ürünlerinde de kendisine yer bulmuştur. Bu süreç içerisinde medya siyasetten, siyaset ise medyadan karşılıklı beslenmeye başlamıştır. Dolayısıyla siyaset ve medya ilişkisi, kendi gerçekliği içerisinde bir bütün olarak karşılaşılabilecek bir unsur olarak şekillenmektedir.

Siyasal iletişim faaliyetleri gerek partileri gerekse halkı yakından ilgilendiren bir süreçtir. Seçim zamanından siyasilerin görev yerlerinde kaldığı süre ve sonrasına kadar siyaset, rakip partilerin gücünü veya oyunu azaltma noktasında stratejilerle dolu bir olgu ve ortamdır ki bununla ilgili söylemsel olarak 'Ötekileştirme' veya 'Öteki Algısı' da yine bir strateji veya propaganda aracı olarak nitelendirilebilecek bir değer taşımaktadır.

Çalışmada, siyasal iletişimde reklam ve öteki kavramı siyasiler bakımından kullanılan dil pratikleri açısından yapısalcı bakış açısıyla tartışılmaktadır. Her türlü siyasal iletişim süreci içerisinde üretim ve tüketim süreçleri doğrultusunda ve özellikle siyasilerin oy toplamak adına gerçekleştirmiş olduğu siyasal iletişim aracı olarak reklamda öteki algısı teorik olarak eleştirel yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında reklamlar üzerinden öteki algısının oluşturulmasın da ve tek hedefi rakip parti oylarının düşürülerek kendisinin öne çıkarılması sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada kitle iletişim araçlarının sunmuş olduğu metinlerde daha çok siyasilerin söylemlerinde belirginleşen ötekileştirme siyasal reklamlar üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Ayrıca siyasal iletişimde belirginleşen reklamlar çerçevesinde ötekileştirme veya öteki algısı konusu teorik olarak irdelenmiştir. Bütün bunlarla birlikte çalışmada siyaset, iletişim, siyasal iletişim, öteki ve reklam hakkında literatür taraması yapılarak ele alınan meseleler kuramsal bir zeminde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, İletişim, Siyasal İletişim, Öteki ve Reklam

ABSTRACT

Since the existence of humanity, the phenomenon of politics, which individuals and societies constantly encounter in their lives, has been made in front of more people or societies with the Americanization. This situation led to the spread of politics among the people. With the development of communication technologies, political studies have also found a place in the products of the media. In this process, the media began to feed on politics, and politics began to feed on each other from the media. Therefore, the relationship between politics and media is shaped as an element that can be encountered as a whole in its own reality.

Political communication activities are a process that closely concerns both parties and the public. Politics is a phenomenon and environment full of strategies to reduce the power or vote of rival parties, from the time of the election to the period that politicians stay in their offices, and the discursive 'Othering' or 'Perception of the Other' has a value that can be described as a strategy or propaganda tool. .

In the study, the concept of advertisement and other in political communication is discussed from a structuralist point of view in terms of language practices used by politicians. In all kinds of political communication processes, in line with the production and consumption processes, and especially in the political communication tool of politicians to collect votes, the perception of the other in advertising is theoretically discussed within the framework of a critical approach. Within the scope of the study, it was concluded that the perception of the other through advertisements was created and the only goal was to lower the votes of the rival party and to highlight itself.

In this study, the texts presented by the mass media have been tried to be read through political advertisements, which are more evident in the discourses of politicians. In addition, the subject of othering or the perception of the other was examined theoretically within the framework of advertisements that became evident in political communication. In addition to all these, the issues discussed in the study were discussed on a theoretical basis by making a literature review about politics, communication, political communication, the other and advertising.

Keywords: Politics, Communication, Political Communication, Other and Advertising

GİRİŞ

Gelişen ve sürekli olarak değişen dünya gerçekliği içerisinde insanların yaşamında önemli bir yere sahip olan 'Siyaset' belki de insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bununla ilgili olarak siyaset sadece siyasi kişiliklerle ilişkilendirilebilecek bir olgu değilken bireylerin kendi özel alanlarında dahi sürekli olarak etkileşim içerisinde oldukları süreci beraberinde getirebilmektedir. Her şeyden önce siyasetin veya siyasal aktörlerin bu kadar görünür kılınmasındaki başlıca sebepler, yeni iletişim teknolojileri ve medyadır. Kitle iletişim araçları ve medya, siyasetin görünürlüğünü arttırırken siyasal aktörleri de ön plana çıkartır. Dolayısıyla siyaset ve medya arasında karşılıklı ilişkileri çözümlemek de bu doğrultuda mümkündür. Kısacası medya, siyasal iletişim açısından büyük kitlelere hızlı ve görünürlüğü olan enformasyonları sunarken, siyaseti ve siyasal aktörlerin söylemlerini de bir haber aracı olarak kullanabilmektedir. Bunun tam aksine siyasiler veya siyasi partiler ise daha çok kitleyi etkileyebilmek adına gerçek anlamda medyaya ihtiyaç duyar. Bu çalışma kapsamında "Siyasal İletişim Aracı Olarak Reklamda Öteki Algısı"nın kavramsal çerçevesi, "Siyaset, İletişim, Siyasal İletişim, Öteki ve Reklam" şeklinde olacaktır.

Siyaset Kavramı

Toplumsal yaşamda ve kültürel farklılıklar sonucunda şekillenen bir takım düşünceler kişilerin 'Siyasete' olan bakış açılarında da değişik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla ilgili olarak siyaset, gerçek anlamda bireylerin sadece siyasal kişilik ve partilerle özdeşleştirilebileceği bir mesele değildir. Kimlik mekânlarının vazgeçilmez bir unsuru olarak belirginleşen siyaset, gündelik yaşamda her yerde bireylerin karşılarına çıkar. Örneğin bir parti liderinin seçim konuşması direkt olarak siyaseti insanlara çağrıştırırken ataerkil toplumlarda bir babanın çocukları üzerinde kurmuş olduğu otorite de siyasetin kendisidir. Kapani (2016)'ye göre siyaset dünya gerçekliği içerisinde bireylerin etkileşimi sonucunda şekillenen bir mücadele ve çatışma ortamını beraberinde getirir ve çatışmanın asıl konusunu ise toplumdaki değerlerin paylaşılması olarak şekillendirir.

Toplumun üst bir olgusunu oluşturan "İktidar" ile iç içe geçmiş olarak ortaya konulan siyaset, iktidarın bir basamak altındadır. Siyaset temelde iktidarın faaliyetlerini görünür kılarak onu meşrulaştırmayı da beraberinde getirir (Aydın, 2017: 219-220). Bununla birlikte siyaset ve siyasal alanlar ideoloji, fikir, düşünce ve ilkelerle iç içe geçmiş, kişilerin toplumsal yaşamda liderlerin vaatlerini yine toplumda gözlemlenmesine olanak sağlar (Güven, 2019: 195). Siyaset belirli noktalarda kamusal ve özel alan tartışmalarını gündeme taşırken bunun yapılmasında da geleneksel anlayışların etkisini görmek mümkün olabilmektedir. Bu noktada Heywood

(2015)'un, "Siyaset, genel olarak yönetim kurumlarının, siyasi partilerin, baskı gruplarının ve kamusal tartışmanın oluşturduğu kamusal alan içinde gerçekleşen bir faaliyet olarak anlaşılmıştır" şeklinde bir ifadesine rastlamakta mümkündür. Konuyla ilgili olarak farklı düşünür veya filozofların düşüncelerine vurgu yapan Aktaş (2019), bu doğrultuda Aristoteles'in siyaseti ortak iyiyi yakalama noktasında bir düzenleme; Marhiavelli'nin ise siyaseti bir iktidar mücadelesi olarak gördüğünü sözlerine ekler. En geniş tanımıyla siyasetin Harold Laswell tarafından ortaya konulduğu bilinirken Laswell siyaseti "kimin, nerede, ne zaman, ne elde edeceğinin belirlenmesi" olarak tanımlar. Dolayısıyla siyasetin en temelinde güç yatar (Güner Gümüş, 2010: 7). Yine aslında siyaset gündelik yaşam içerisinde yaşayan bir kavram olarak şekillenir ve kişilerarası iletişimde siyaset olgusunun çeşitli yönleri belirginleştirilerek bir takım çözümlemeler yapıldığı da farklı bir gerçekliktir (Üste, 2007:201). Osmanlı literatüründe siyaset olgusuna yoğunlaşan Köse (2010) şunları aktarmaktadır: "Siyaset, Osmanlı literatüründe hükümet, ülke idaresi, cezaya müstahak olanların cezasını vermede şiddet göstermek, ceza, toplumun işlerinin düzenlenmesi için hikmet-i hükümet iktizasından olan icraat, devletlerarasındaki münasebet ilmî diplomasi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu kavram devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı, bir amaca ulaşmak için düşündüğünden başka türlü konuşup davranarak işini yürütme, ülke, devlet, insan yönetimi gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İslam düşünürleri siyaseti sosyal hayat için vazgeçilmez yararlı bir uğraş olarak yorumlamışlardır"

İletişim Kavramı

İletişim kaynaktan alıcıya gönderilen ve geribildirimi olan ayrıca aynı anlamların paylaşıldığı bir süreçtir. Bununla birlikte insanların gündelik yaşantısı içerisinde kendilerini ifade etme biçimi olarak şekillenen iletişim, sözlü ve sözsüz iletişim şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yine bu doğrultuda somut ve soyut simgelerin de belirginleştiği gündelik yaşantı içerisinde iletişim, olmazsa olmazlar içerisinde şekillenmektedir. Fakat bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi, iletişim olgusunun da net bir tanımının olmadığını söyleyebiliriz. "Hem günlük dilde, hem de bilimsel literatürde giderek yaygın bir şekilde kullanılan iletişim kavramı, Latince' deki "Communicato" ve batı dillerindeki "Communication" kavramının karşılığıdır. Communicato kavramının kökeni de, ortaklaşa" ya da ortaklık kurma" demek olan yine Latince "Communis" kavramına dayanmaktadır" (Gökçe 2015: 6-7). İnsan yaşamının önemli bir meselesi olan 'İletişim', insanlık tarihi kadar eski ve insanın varoluşuyla ilgilidir. Bunun sebebi insanın toplumsal bir varlık olması ve bireylerin grupları, gruplarınsa toplumları oluşturmasıdır (Ağca, 2018: 286). Daha çok "bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak şekillenen

iletişim, gündelik yaşam içerisinde her yerde insanların karşısına çıkar. Buna örnek olarak, bireylerin karşılıklı diyalogları iletişim sayılabileceği hayvanların karşılıklı ilişkileri de bu tanımlama çerçevesinde değerlendirilebilir (Hinde'den Aktaran Dökmen, 2005: 19). Ergün (2019)'e göre iletişim temelde bakıldığında insanlık adına yapılmış bir devrim niteliği taşırken, kaynak ve alıcı arasındaki karşılıklı etkileşimin ortaya çıktığı bir süreçken bununla beraber iletişim süreci döngüsel bir faaliyeti de beraberinde getirmektedir.

İnsanlık var olduğu günden bugüne iletişim olgusu da hep olmuştur. Toplumun yapı taşı olan birey veya insanlar, birbirleriyle sürekli olarak iletişim kurar ve dertlerini kimi zaman kelimelerle, kimi zamansa temelde beden dilleriyle aktarırlar. Kırık ve Sönmez (2017)'e göre İnsanların iletişimsel anlatıları ilk çağlarda mağara duvarlarına çizilen simge veya sembollerle başlasa da bugünün dünyasında yeni iletişim teknolojileriyle farklı boyutlar kazanmıştır. Farklı boyutlar ise temelde bakıldığında olayları kimi zamanda daha karmaşık hale getirebilmektedir. İnsan, fıtratı bakımından duygu ve düşünceleriyle karşımıza çıkan bir varlıktır. Bu da onu iletişim olgusuna her zaman itmiştir. İnsanlar iletişimle birbirlerini anlayabilir, sorunlarını çözebilir. Burada anlatılmak istenen en temel şey, iletişimin insan hayatının tam ortasında yer aldığıdır. Çalapkulu (2015)'na göre iletişim, iletilerin uygun kanallar üzerinden kaynaktan alıcıya aktarılması, bunun ise aynı anlamlarda ortaklık kurarak bir tepki süreci olarak tanımlanabilmektedir. Oskay (2017: 396-397)'a göre, iletişim toplumlarda bir araç ve düzenleyici olarak belirginleşmektedir. Bununla birlikte toplumların gelişmesinde önemli bir unsur olan iletişim, bir ileri gelişme aracı olarak önem kazanmaktadır. Erdoğan (2018)'a göre ise iletişim, insanların kişiselleştirdiği bir unsur olmanın yanında, yine kişilerin bu içselleştirdiği durumu dışa yansıttığı ve başka insanlar tarafından erişilebilir hale getirdiği birincil süreçlerdir. Bununla birlikte iletişim sosyalleşmeyi mümkün kılar. İletişimin sade bir bilgi sürecinden ibaret olmadığını belirginleştiren Özbey (2011), iletişim sürecinde alıcı ve kaynak arasında ortak ilgilerin oluşabileceğinden söz eder. Devam eden bu iletişim sürecinde ses tonu, beden duruşu gibi daha birçok farklı unsurunda devreye girebileceğini kaydeder.

Gündelik yaşam içerisinde bireyleri birbirlerine bağlayan ve birlikte yaşamaya özendiren bir mesele olması iletişimi sosyal bir gerçeklik haline getirmektedir. İletişim temelde bakıldığında bir amacı içerisinde barındırırken kaynağın amacı da aslında sadece mesaj göndermek olarak belirginleşmez. Kaynak, bu süreç içerisinde iletinin alıcı tarafından algılanarak alıcı tarafından bir tepki vermesini de beklemektedir (Akyıldız, 2019). Fakat tepkisizliğin alıcı tarafından şekillenmesi de ayrıca bir iletişim biçimidir. Özge Sağbaş (2013)'a göre iletişim karşılıklı olması gerekir ve iki yönlü iletişim gerçek anlamda olması gereken bir durumdur. Yaylagül

(2019: 14)'e göre ise toplumsal yaşamı gerçek kılmanın bir başka rolünün iletişim olması anlamsal ifadelerin yaratılmasıdır. Bununla beraber iletişim tarihsel ve toplumsal ilişkiler içerisinde şekillenmektedir. Bundan dolayı iletişimin tarihsel bir bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Yine temel mantığı içerisinde iletişim üretim ilişkileri bakımdan da gerçeklik bulabilmektedir.

Tüm bu tanımlamalar çerçevesinde iletişime genel bir tanımlama yapılacak olursa iletişim, insanların anne karnından ölümüne kadar ki yaşam döngüsü içerisinde kendi sosyal hayatlarını idare edebilmek ve gündelik yaşantıları içerisinde olmazsa olmaz bir ihtiyacıdır.

Siyasal İletişim Kavramı

İlk insan topluluklarından modern zamana kadar uzanan bir süreci içerisinde barındıran siyasal iletişim kavramı temel mantığı içerisinde daha çok siyasi aktörler, siyasal reklamlar veya propagandalar üzerinden şekillense de siyasetin olduğu her yerde siyasal iletişimi görmek oldukça mümkündür. Damlapınar ve Balcı (2014)'ya göre siyasal iletişim, "Siyasetten hizmete kimliğe, bireysel ve toplumsal algılamadan siyasal bilgilendirmeye, kampanya sürecinden siyasal ikna etmeye, siyasal kültürün oluşumunda toplumsallaşmaya ve siyasal iletişim politikalarından kitle iletişim araçlarına kadar yapılan incelemelerde temel tartışma ve araştırma alanlardan biridir." İletişimin ve sürecinin görüldüğü bir alan olarak şekillenen siyasal iletişimde de verici, alıcı, mesaj, kullanılan kanallar ve geribildirim öğeleri, mevcuttur. Bu bakımdan vericiler olarak "siyasal aktörleri" konumlandırmak yanlış olmayacaktır. Siyasal aktörler temelde ait oldukları grubun amaçları ve hedefleri doğrultusunda hareket eden kişilerdir (Aziz, 2019: 21). Siyasal amaçlı her türlü iletişim faaliyetini kapsayan siyasal iletişim, insanların veya grupların ortak hedef olarak iktidar mücadelelerinin içerisinde belirginleşen bir takım propaganda, kampanya, reklam, halkla ilişkiler faaliyetleri veya medyayı kullanma gibi daha birçok geniş bir alanda kendisini gösterir (Çakmak, 2021: 54). Bununla birlikte bir araştırma alanı olarak şekillenen siyasal iletişim, siyasal aşamalar ile iletişim arasında belirginleşir (Okyay, 2020: 11). Her şeyden önce siyasal iletişim, belirli grupların diğerleri üstündeki kurduğu bir mücadele alanından ziyade aynı zamanda yine farklı grupların birbirlerini anlama yolculuğudur (Kayalar, 2019: 55). Siyasal iletişimin asıl noktasının insan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Bu durumda bireyler birlikte yaşamak ve toplumsal yaşamın bütün alanlarında bir arada uyum içerisinde bulunmak isteyecektir. Dolayısıyla siyasal iletişim bu noktada insanlık tarihiyle süregelen bir meseledir (Maslow (2000)'dan Akt. Kaderoğlu, 2020: 9). Siyasetin tüm alanlarında meydana gelen ve çok geniş bir çerçevesi olan siyasal iletişim, kişiler açısından siyaset ve iletişim olgularının

kendi hayatlarının merkezinde olması da siyasal iletişimin etki alanıyla ilgilidir. Bu durumda bireyler siyasal iletişime karşın bir tutum sergileyebilir. Siyasi etkileşim temelde sözlü iletişime dayanan bir durumdur (Waters (2010)'dan Akt. Sevinç, 2020: 6).

Geçalp (2019)'e göre, "Siyasal iletişim çalışmalarında siyasal iletişimin üç ana değişkeni ön plana çıkmaktadır. Bunlar; kitle iletişim araçları, siyasal aktörler ve alıcı konumunda yer alan hedef kitlelerdir. Siyasal iletişim sürecini ilk olarak başlatan siyasal aktörlerdir. Siyasal bir taraf olarak siyasal aktörler, siyasal iletişim sürecinde kaynak olarak konumlanmaktadırlar. Siyasal mesaj kitle iletişim araçları ile kaynaktan hedefe iletilmektedir. Hedef kitle mesajı alması ve mesajdan etkilenmesi amaçlanan taraftır." Bununla ilgili olarak siyasal iletişim, toplun genel yapısı içerisinde kendisine yer bulmuş ve çeşitli toplumsal kurum ve olgulardan da etkilenmiştir. Örnek verilecek olursa Eski Yunan'da kullanılan siyasal iletişim daha çok yüz yüze etkileşim gösterirken bugünün dünyasında kitle iletişim araçlarının etkisiyle ilgili olarak daha çok kendisine yer bulmuştur (Aziz (2007)'den Akt. Şişman 2018: 6). Siyasal iletişim toplumsal bir etkileşim görüntüsüyle karşı karşıya kalınabilecek bir alan olarak literatürde belirginleşmekte olup kendi uygulamaları insanlık tarihi kadar eski sayılabilir (Tokgöz, 2020: 21). Siyasal iletişim kişilerin etkileşimini harekete geçirme noktasında bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkarken bu alan siyasetçilerle halkın bir araya gelmesini sağlar. Siyasal iletişim bütün bunlarla birlikte karmaşık bir alan olarak da şekillenebilmektedir (Keskin (2014)'den Akt. Güven, 2019: 195-196). Siyasal iletişime siyaset açısından bakılması, siyaset ve bilimselleşmenin birbirini destekler görünürlüğünden kaynaklandığı sonucunu beraberinde getirirken akademi içerisinde altının çizilmesine de olanak sağlamıştır (Tokgöz, 2020: 100).

Bütün bunların genel bir tanımı yapılacak olursa siyasal iletişim kendi tarihselliği açısından insanlık kadar eski bir serüvene dayanır. Yine siyasal iletişim siyaset ve iletişim olgularından bağımsız değerlendirilebilecek bir mesele değilken toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak da netleştirilebilir.

Öteki Kavramı

Toplumsal yaşam içerisinde gerek kişilerarası gerekse kitle iletişim olarak bireylerin ve toplumların etkileşimindeki bir propaganda aracı olarak şekillenen 'Öteki' kavramı çatışmayı beraberinde getirmektedir. Tan (2020)'a göre öteki, "Kendi belirlenimini oluşturmak için kullandığı ya da faydalandığı Ben'in varlığından hareket eder. Onun varlığı Ben'in varlığı ile mümkün hale gelir. Diğer bir ifade ile öteki kendi varlık sınırını, onu var eden ben ile sağlamış olur. Bu durum biraz da karşıtların birbirlerinin varlığını olumlaması şeklinde olmaktadır. Yani karşıtların kendi varlık sahalarına çıktıkları an itibariyle birbirlerini bu karşıtlık ile

tanımlamaları veya anlamlandırmalarıdır. Bu şekilde kendi belirlenimini sağlayan her karşıt durum kendini bu karşıtlığın içerisinde var eder" Bununla ilgili olarak öteki, diğerine kendisini kabul ettirdiği sürece vardır. Öteki temel mantığı içerisinde toplumların, kültürlerin ve daha birçok farklı olguların içerisinde şekillenebilir. Politika içerisinde de şekillenen öteki, farklı grupların birbirleri üzerindeki egemenlikleri bakımından da belirginleşebilmektedir. Ötekileştirme temelde hiyerarşik düzenin beraberinde getirdiği bir olgu olup bir sınıflandırma şekli olarak da karşımıza çıkmaktadır (Tun, 2019: 31). Öteki üzerinden yapılan algıda temelde toplumsal çoğunluk ve 'Biz' kavramı alanda bir bağlantının kurulmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle de belirtilen çoğunluk kendi gerçekliği içerisinde öteki olanı oluştururken kimliklere de vurgu yapmaktadır (Özmen ve Kesin, 2018: 536). Kişiliğin oluşumunda bir zıtlıkta yaratan öteki, kültürel alanı oluştururken de araçsal bir boyutu beraberinde getirmektedir. Öteki toplumsal yaşamda önyargılar sayesinde de yeniden üretilen bir meseledir (Posos Devrani, 2017: 927).

Schnopper (2005)'dan Akt. Köse ve Küçük (2015) bu konu hakkında şu ifadeleri aktarmaktadır: "Sosyolojik olarak "Öteki" ile ilişkinin iki temel biçimi vardır: birincisi; evrenselcilik yoluyla asimile etmektir ki, bu daha çok antropolojiyi ilgilendiren yönüdür. Bizi ilgilendiren ikinci biçimidir. O da "ben" ve "öteki" arasındaki farkın tespitiyle ilişkilidir. Bu fark kaçınılmaz olarak aşağıda olma bağlamında yorumlanır. "Ben" "öteki"ne değer biçerken "benim" kültürümün ölçütlerini kullanır. Bu durumda "öteki", kendisinin eksik halinden başka bir şey olamaz. "Öteki" bu farkla kabul görür. Ancak, değiştirilmesi mümkün olmayan bir aşağıda olma hali içinde donup kalır" Bütün bunlarla birlikte belirli bir grup veya toplum içerisinde kendisine yer bulan öteki, din ve etnik köken açısından sayıca az olanın kendisine karşılık gelir. Öteki, temel mantığı içerisinde toplumun kendi üyelerine bakış açısını yansıtan bir kavramdır. Öteki kimi toplumlarda ise mücadele alanını beraberinde getiren ve kendince yok edilmesi gereken bir unsur olarak da görülebilmektedir (Özsüer 2012: 274). Modernizm ve postmodernizm algısı içerisinde de kendine pay çıkartan öteki, postmodernizmin karşısında durduğu Batı modernitesinin hegemonyasını kolaylıkla yeniden üretebilmesi gerçek bir ihtimaldir (Keyman (2000)'dan Akt. Sönmez Selçuk, 2012: 93).

Reklam Kavramı

Kitle iletişim araçlarının sunmuş olduğu metinler içerisinde şekillenen reklam olgusu, bir ürün veya hizmetin hedef kitleye satılabilmesi için hazırlanmış olan iletiler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklam, mal ve ürüne ulaşma ve kendi özelliklerini aktarma gibi bir takım faaliyetleri hedef kitle veya kamuya iletmeye çalışır (Mutlu (2012)'dan Akt. Saman, 2020: 3).

Reklam temel mantığı içerisinde bir bütün olarak mal veya hizmetlerin sürüleceği piyasa açısından her türlü faaliyetin baştan sona hazırlanıp sunulmasıdır (İnceoğlu (1985)'den Akt. Koçyiğit, 2017: 47). Kavramsal kökenine bakıldığında reklam, Latince "çağırmak" anlamına gelen "clamare" kelimesinden doğmuştur (Okay (2009)'dan Akt. Doğancaner, 2020: 6). Reklamın konularına odaklanıldığında, yoğun rekabet ortamında her hangi bir ürün, hizmet ya da fikirler hakkında pazarlama olarak karşımıza çıkabilmektedir (Mert, 2020:9). Bununla ilgili olarak reklam temelde iletişim kanalıyla tüketici ve onu üretenler sayesinde aracı bir işlev görürken markalar ve tüketiciler karşılıklı etkileşimi sürekli olarak korurlar. Dolayısıyla tüketici marka ilişkisi karşılıklı olarak birbirini besleyen bir mekanizma olarak şekillenirken aracıları iletişim olmaktadır (Aydın, 2010: 1). Bir pazarlama aracı olarak karşılaşılan reklam, pazarlamanın bir firma aktivitesi olarak kabul edilmesini sağlarken kurumların faaliyetlerinin tanıtılmasını için önemli rol oynamaktadır. Çünkü reklam, güçlü bir tanıtım mekanizmasıdır (Ackerberg (2003)'den Akt. Abubakar Ahmed, 2019: 22).

Wernick (1996)'den Akt. Aksakal (2020)'a göre, "Reklamın pek çok seçilmiş imaj aracılığıyla, topluma anlamlar sunabilme özelliği onu diğer iletişim araçları içerisinde de önemli bir noktaya taşımaktadır. Çünkü reklam söz konusu olduğunda doğrudan anlamlarla birlikte sembolik anlamların da öne çıktığı bilinmektedir" Reklam ile ilgili kavramsal mantık çerçevesinde son söz olarak yine reklamın bir ürün çerçevesinde kişileri ikna ederek satın almalarına olanak sağladığı söylenebilir (Kaya, 2019: 8). Dolayısıyla reklam bir pazarlama stratejisidir.

SONUÇ

Geçmişten bugüne birçok farklı alanda karşımıza çıkan siyasal iletişim temelde bakıldığında kendisini de tamamen başlı başına bir alan olarak karşımıza çıkartır ve bu nedenle kendi iç dinamikleri içerisinde de bir bütünseldir. Çok düz bir mantıkta siyasal iletişim, seçmenler ile halk arasındaki köprü olarak belirginleşse de kişilerin kendi ilişkilerinde kurmuş oldukları ilişkilerde bile karşılaşılabilecek bir durumdur. Siyasal iletişim siyasal düzenin olduğu her yerdedir. Bununla ilgili olarak siyasal iletişim kaynak kişi, kurum veya partilerin kendi belirlemiş oldukları amaç, misyon ve vizyonları doğrultusunda hedeflerini ikna etme çabası olarak şekillenebilmektedir. Bunu yaparken çeşitli yöntemlerden yararlanan kaynak, kişi, kurum veya partiler yine çok düz bir mantıkta afiş çalışması, televizyon programlarına katılım veya reklam gibi kitle iletişim araçlarını arkalarına alarak kendilerine bir yol geliştirirler. Bu noktada reklam açısından belirli ücretleri medya kurum veya kuruluşlarına ödeyen partiler kendi amaçlarını rakip partileri ötekileştirerek bir çalışma ortaya koyarlar. Ekonomiden sağlığa, eğitimden kültüre, sanattan daha birçok farklı toplumsal alanda siyasilerin kendi

içerisinde diğerlerini ötekileştirme pratikleri yine çoğu zaman reklamda görülebilecek bir unsurken bunu söylem olarak da yapabilmektedirler. Reklamlardaki öteki algısı yine "Biz" ve "Onlar" şeklinde iki ayrı grup olarak kendisini belirgin kılarken daha çok yapılan faaliyetlerin görünürlüğü ön plana çıkartılmaya çalışılır. "Biz, bunları yaptık" "Onlar, yapamadı " şeklinde ki söylem yine reklamlardaki ötekileştirme mantığını beraberinde getiren bir diğer mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine daha çok kimlik, toplumsal cinsiyet veya hareket, üzerinden oluşturulan öteki algısı siyasal reklamlarda da bir propaganda aracı olarak şekillenebilmektedir. Yine birçok yöntemin kullanıldığı siyasal iletişim stratejileri içerisinde reklamlar üzerinden öteki algısının oluşturulmasının da tek hedefi rakip partilerin oyunu düşürerek kendi seçmen kitlesini veya diğer seçmenleri elinde tutabilmek için gösterdiği faaliyettir. Öteki veya ötekileştirme faaliyetleri kendi gerçekliğinde reklam üzerinden analiz edilmeye çalışılsa da kitle iletişim araçlarının sunmuş olduğu diğer bütün metinlerde görülebilecek bir unsurdur. Siyasal iletişim açısından reklamlar ve reklam üzerinden oluşturulan ötekileştirme daha çok televizyon üzerinden şekillense de bugünün dünya gerçekliği içerisinde de diğer kitle iletişim araçlarıyla birlikte sosyal medya üzerinden kendisini göstermektedir. Bütün bunlara ek olarak siyasal iletişim üzerinden yürütülen ötekileştirme söylemleri teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte revize olacaktır ve siyasal iletişim var oldukça, dolayısıyla insanlık yok olmadıkça ötekileştirme ve bunun üzerinden yürütülen oy kapabilme mantığı sürekli olarak devam edecektir.

KAYNAKÇA

1. Abubakar Ahmed, İ. (2019). *Çevrimiçi Reklamlarda Tüketicinin Reklamı Kendisiyle İlişkilendirmesinin Ve Marka Tipinin Marka Tutumuna Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
2. Ağca, H. (2018). *"Dijital Kültür ve İletişim Etiği". Dijital Kültür ve İletişim.* (Editör: Veysel Çakmak ve Selahattin Çavuş). Konya: Literatürk Academia Yay.
3. Aksakal, T. (2020). *Reklamlarda Kadın Temsili: Türkiye Ve Suudi Arabistan'da Yayınlanan Televizyon Reklamları Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz.* Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
4. Aktaş, N. (2019). *Akademisyenler Ve Siyaset: 1980 Sonrası Türkiye'de Milletvekili Olan Akademisyenlerin Siyaset Ve Bilim İlişkisine Bakışları Üzerine Bir Çalışma.* Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

5. Akyıldız, S. (2019). *Yeni Medya Üzerindeki İletişim Engelleri: Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

6. Aydın, D. (2010). *Reklam Hafızası Ve Reklam Beğenirliği İlişkisi: Televizyon Reklamlarına İlişkin Deneysel Bir Çalışma.* Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

7. Aydın, M. (2017). *Moderniteye Dışarıdan Bakmak.* İstanbul: Açılım Kitap Yay.

8. Aziz, A. (2019). *Bu Siyasal İletişim.* Ankara: Nobel Yay.

9. Çakmak, F. (2021). *Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişim.* (Editör: Oğuz Göksu). Konya: Literatürk Academia Yay.

10. Çalapkulu, Ç. (2015). *Kişilerarası İletişim Sürecinde Romantik Eşlerde İletişim ötesi İletişim Aktörlerinin Kullanımı: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Öğrencileri Örneği.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.

11. Damlapınar, Z. & Balcı, Ş. (2014). *Siyasal İletişim Sürecinde Seçimler, Adaylar, İmajlar. 2009 Yerel Seçimleri Ankara Araştırması.* Konya: Literatürk Academia.

12. Doğancaner, S. E. (2020). *Bir Dijital Reklamcılık Türü Olarak Doğal (Natıve) Reklam: Onedio.Com Üzerine Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

13. Dökmen, Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati.* İstanbul: Sistem Yay.

14. Erdoğan, Ö. (2018). *İletişim Kaygısı Gelişiminde Aile İletişim Kalıpları ve Paradoksal (Çift Bağ) İletişimin Etkisinin İncelenmesi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Kişilerarası İletişim Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı Doktora Tezi.

15. Ergün, Z. (2019). *Yüzyüze İletişimden Kitlesel İletişime Geçiş Sürecinde Bir İletişim Formu Olarak Kız İsteme Geleneği: "Gözüm Sende" Programı Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi

16. Gençalp, B. (2019). *Siyasal İletişimde Yeni Medya Kullanımı: 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri E-Miting Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

17. Gökçe, O. (2015). *İletişim Nasıl Daha İyi Anlar ve Anlaşılırım*. Konya: Çizgi Kitapevi Yay.

18. Gümüş Güner, B. (2010). *Siyasetin Yerel Boyutları Ve Ulusal Siyasetle Etkileşimi "Nizip İlçesi" Alan Çalışması.* Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

19. Güven, S. (2019). *"Siyasal İletişim Sürecinde Emojilerin Kullanımı". Emoji Küresel İletişim Dili.* (Editör: Fadime Şimşek İşliyen ve Mustafa İşliyen). Konya: Literatürk Academia Yay. 195.

20. Heywood, A. (2015). *Siyasi İdeolojiler.* (Çev. Prof. Dr. Levent Köker). Ankara: BB101 Yay.

21. Kaderoğlu, C. (2020). *Siyasal İletişim Kapsamında Yeni Medya İletişim Araçlarının Kullanımı: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

22. Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş.* Ankara: BB101 Yay.

23. Kaya, H. (2019). *Reklamlarda Kullanılan Reklam Çekicilikleri Üzerine Bir Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi.

24. Kayalar, N. (2019). *Siyasal İletişim ve İkna Süreci: 2019 Yerel Seçimler Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.

25. Kırık, A. M. & Sönmez, M. (2017). "İletişim ve Mutluluk İlişkisinin İncelenmesi". *İNİF E-Dergi* 2(1): 15-16.

26. Koçyiğit, A. (2017). *Sosyal Medya Reklamcılığı ve Ortaya Çıkan Sorunlar.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi üniversitesi.

27. Köse, M. & Küçük, M. (2015). Oryantalizm ve "Öteki" Algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi.* 1(1): 116-117.

28. Köse, M. (2010). Sosyal Siyaset Kavramı Ve Ömer B. Abdülaziz'in Sosyal Siyaset. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* (34): 77-78.

29. Mert, S. (2020). *Geleneksel Ve Yeni Medyada Reklam ve Reklama Karşı Tutum İle Satın Alma Davranışı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

30. Okyay, Z. (2020). *Siyasal İletişim Aracı Olarak Siyasi Partilerde Amblem Kullanımı: "Türk Dünyası Örneği".* Yüksek Lisans Tezi. Bişkek: Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi.

31. Oskay, Ü. (2017). *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri.* İstanbul: İnkılap Yay.

32. Özbey, Ç. (2011). *İletişim Yetersizliği Olan Bireylere İletişim Becerilerini Kazandırmada "Resim Değiş tokuşuna Dayalı İletişim Sistemi" İle Yapılan Öğretimin Etkililiği.* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi SBE Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

33. Özge Sağbaş, N. (2013). *İletişim, Örgütsel İletişim ve Okul Yönetimi (Güngören İlçesi Örneği).* İstanbul: Beykent Üniversitesi SBE İşletme Yönetimi Anabilim Dalı İnsan Kaynakları ve Örgütsel Değişim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

34. Özmen, S. & Keskin, S. (2018). Sosyal Medyada Öz-Temsil ve Ötekiliğin 'Öteki Boyutu': 'Karikateist' Toplumsalı Üzerine İnceleme. *International Journal of Cultural And Social Studies.* 4(2): 536.

35. Özsüer, E. (2012). Türk-Yunan İlişkilerinde 'Biz' ve 'Öteki' Önyargıların Dinamikleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi.* 1(2): 274.

36. Posos Devrani, A. E. (2017). Medyada "Öteki"nin Temsili: Etnik Komediler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi.* 5(2): 927.

37. Saman, S. (2020). *Dijital Medya ve Reklamcılık: Türkiye Örneğinde Dijital Reklamcılık Ve Dijital Reklamcılıkta Programatik Reklamların Rolü.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

38. Sevinç, M. (2020). *Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Ulusal Gazetelerin Siyasi Liderlere Yaklaşımı.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

39. Sönmez Selçuk, S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacıllaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi.* 15(2): 93.

40. Şişman, Ö. R. (2018). *Siyasal İletişim, Siyasal Liderlik ve Yönetim Anlayışları, Türkiye'deki Seçmenler Üzerinden Sosyal Medyada Siyasal İletişim Model Önerileri.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi.

41. Tan, B. (2020). *Sosyolojik "Öteki"Den Öteki "Oluş"A: Deleuzeyen Felsefenin İmkânlarına Dair.* Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi

42. Tokgöz, O. (2020). *Siyasal İletişimi Anlamak.* Ankara: İmge Kitapevi Yay.

43. Tunç Z. E. (2019). *Öteki ve Ötekileştirme Bağlamında Köylülük ve Kentlilik.* Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi

44. Üste, R. B. (2007). Siyaset Bilimi ve Üniversite Gençliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* (16): 201.

45. Yaylagül, L. (2019). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar.* Ankara: Dipnot Yay.

GARANTİ VE HEDİYE KAMPANYALARI KAPSAMINDA AYRILAN KARŞILIKLARIN TEKDÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ, BOBİ FRS VE TMS/TFRS'LER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF PROVISIONS FOR WARRANTY AND GIFT CAMPAIGNS IN TERMS OF UNIFORM ACCOUNTING SYSTEM, LME FRS AND TAS/TFRS

Öğr. Gör. Dr. Yusuf KURT

ORCID 0000-0002-1071-4205

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Garanti; işletmelerin sattığı ürünlerin kalite veya performanslarında kullanıcı hataları dışında bir düşüş yaşanması durumunda alıcılara verilen bir teminat olarak tanımlanabilir. İşletmeler garanti kapsamında müşterilerine sattığı ürünlerin onarımına ilişkin gelecekte bir gidere katlanma olasılığı bulunduğundan finansal durum tablosunun pasif kısmında ihtiyatlılık ilkesi gereği karşılık ayırmak zorundadırlar. Tekdüzen muhasebe sistemi açısından söz konusu garantili satışlar için ayrılan karşılıklar "kanunen kabul edilmeyen gider" niteliğindedirler. Ancak garanti kapsamında ürünlerin onarılması veya yenisi ile değiştirilmesi durumlarında gider gerçekleşmiş olacağından, söz konusu ayrılan karşılık tutarı borç ve gider karşılıkları hesabına kaydedilerek, vergi matrahından mahsup edilebilmektedir. Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına (TMS/TFRS'lere) göre garanti kapsamında ayrılan karşılıkların hesaplanması ve raporlanmasında; müşterinin, garantiyi ayrı olarak satın alma opsiyonuna sahip olması halinde TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı geçerlidir. Fakat müşteri garantiyi ayrı olarak satın alma opsiyonuna sahip değilse, yani müşteri garanti için ilave bir ücret ödemiyorsa TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardında belirtilen beklenen değer yöntemine göre muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. TMS/TFRS'lerde olduğu gibi BOBİ FRS'de de beklenen değer yönteminin ortak olduğu görülmektedir. BOBİ FRS'de beklenen değer yöntemi Bölüm 19 Karşılıklar, Şarta Bağlı Yükümlülükler ve Şarta Bağlı Varlıklar kısmında Madde 19/11,12'de ele alınmıştır.

İşletmeler mevcut satış düzeylerini korumak, satışlarını artırabilmek veya rakip işletmelerle rekabet edebilmek amacıyla müşterilerine çeşitli kampanyalar sunmaktadırlar. Tekdüzen muhasebe sisteminde hediye kampanyaları açısından müşterilere dağıtılan bedelsiz ya da indirimli mal teslimatına ilişkin hediye tutarlarının diğer borç ve gider karşılıkları hesabı kullanılarak genellikle pazarlama gideri olarak kaydedildiği ya da satış gelirinden düşüldüğü görülmektedir. Fakat gelecek yılda dağıtılacak olan hediye ve promosyonlar söz konusu ise bu yılın hasılatını ilgilendiren kısım için pasifte karşılık ayrılmaktadır. BOBİ FRS'de indirimli olarak satın alma hakkı tanıyan hediye puanı verilmesi durumunda hediye puanlar, başlangıçtaki satış işleminden ayrıştırılarak kayda alınır. Hediye puanlar kullanıldığı dönemler

itibariyle hasılat olarak muhasebeleştirilir. TMS/TFRS'lerde ise hediye kampanyalarına ilişkin iki durum söz konusudur. Bunlardan ilki; müşteriye yapılan ödeme müşterinin işletmeye devrettiği farklı mal veya hizmetler karşılığında yapılmıyorsa, işletme müşteriye ödenebilir bedeli işlem bedelinde ve dolayısıyla hasılatta azaltma olarak muhasebeleştirir. İkinci durumda ise müşteriye ödenebilir bedel müşteriden alınan farklı mal veya hizmetler karşılığı bir ödeme ise, işletme mal veya hizmet alımını işletme tedarikçilerinden yaptığı diğer alımlarla benzer şekilde muhasebeleştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: TMS 37, Karşılıklar, Garanti, Hediye Kampanyaları

ABSTRACT

Guarantee; It can be defined as a assurance given to buyers in case of a decrease in the quality or performance of the products sold by the businesses other than user errors. Businesses are obliged to set aside provisions in the liabilities section of the financial position statement in accordance with the precautionary principle, as there is a possibility of incurring a future expense related to the repair of the products they sell to their customers under warranty. In terms of the uniform accounting system, the provisions set aside for these guaranteed sales are in the feature of "not legally acceptable expenses". However, expenses will be incurred in cases where the products are repaired or replaced with a new one under warranty. In this case, the mentioned provision amount can be recorded in the account of debt and expense provisions and can be deducted from the tax base. According to Turkish Accounting and Financial Reporting Standards (TAS/TFRS), the calculation and reporting of the provisions set aside under the guarantee differs depending on the customer's option to purchase the guarantee separately. That is, if the customer has the option to purchase the guarantee separately, standard of "TFRS 15 Revenue from Contracts with Customers" applies. However, if the customer does not have the option to purchase the guarantee separately, it must be accounted according to the "expected value method" in TAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. It is seen that the expected value method is common in Large And Medium Enterprise Financial Reporting Standards (LME FRS), as in TAS/TFRS. The expected value method in LME FRS is discussed in Article 19/11,12 in Section 19 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets.

Businesses offer various campaigns to their customers in order to maintain their current sales level, increase their sales or compete with rival businesses. In the uniform accounting system, it is seen that the gift amounts related to the delivery of free or discounted goods distributed to the customers in terms of gift campaigns are generally recorded as marketing expenses by using the other debt and expense provisions account or deducted from the sales income. However, if there are gifts and promotions to be distributed in the next year, it should make provision for the portion that related to this year's revenue in the lialibilities. In case of being award credits giving the right to purchase at a discount in LME FRS, award credits are recorded separately

from the initial sales transaction. Award credits are reporting as revenue, as of the periods they are used. In TAS/TFRS, there are two situations regarding gift campaigns. The first of these; If the payment to the customer is not made in return of different goods or services that the customer has transferred to the business, it is accounted for as a reduction in revenue. In the second case, if the payable value to the customer is a payment for different goods or services received from the customer, the business should account for the purchase of goods or services in a similar way to other purchases from the business suppliers

Key Words: TAS 37, Provisions, Warranty, Gift Campaigns

KOVİD-19 KAMU HİZMETİ REKLAMLARININ KORKU ÇEKİCİLİKLERİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF COVID-19 PUBLIC SERVICE ADVERTISEMENTS IN THE SCOPE OF FEAR APPEAL

Dr. Merve ÇERÇİ
Marmara Üniversitesi, Reklamcılık ve Tanıtım Anabilim Dalı,
0000-0002-3638-5243

ÖZET

İlk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde görülen Kovid-19 virüsü kısa süre içinde Wuhan'dan başlayarak tüm dünyaya yayılmış ve salgın halini almıştır. Salgın boyunca insanları reklamlar aracılığı ile bilinçlendirmek amacı ile tüm dünyada ve ülkemizde birçok kamu hizmeti reklamı hazırlanmıştır. Kamu hizmeti reklamları kamu yararının sağlanması amacı ile toplumu bilinçlendirme amacı ile hazırlanan reklamlardır. Bu reklamlar sigara alkol gibi bağımlılık yaratan ürünlerle ilgili olabileceği gibi Kovid-19 Pandemisi'nde olduğu gibi bir vürüs ile ilgili olabilmekte ve temelinde toplumu bilinçlendirme, farkındalık yaratma amacı gütmektedirler.

Pandemi boyunca insanlar tarafından belki de en çok hissedilen duygu korku duygusu olmuştur. Korku ilkel beyimiz tarafından yönlendiren bir duygudur. Mutluluk, şaşkınlık, üzüntü ve tiksinti ile 5 temel evrensel duygu olarak kategorilendirilmektedir. Korku duygusu en temel hali ile belirsizlik durumunda ortaya çıkan ve tehdit algısı neticesinde duyumsanan rahatsızlık veren bir histir. Korkunun bir çekicilik unsuru olarak reklamlarda kullanımın temel işlevi ise korkunun istenemeyen davranışların gerçekleştirilmemesinde rol alan bir duygu olmasıdır. Korku çekiciliği bu hali ile bir iletişim unsuru olup temel işlevi hedef kitleyi ikna etmektir.

Bu çalışmanın temel amacı Kovid-19 pandemisi kamu hizmeti reklamlarını korku çekiciliği kapsamında incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda 15 filmden oluşan "*Yoğun Bakım*" kamu hizmeti reklamları serisi içerik analizine tabi tutulmuştur reklam metinlerinde korku çekiciliği ile ilişkilendirilen ifade tespit edilmiştir. Bu yol ile korku çekiciliği kavramının kamu hizmeti reklamlarında kullanımı saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İletişim, Reklam, Kamu hizmeti reklamları, korku çekiciliği, Kovid-19 Pandemisi.

ABSTRACT

The Covid-19 virus, which was first seen in Wuhan, China in December 2019, started from Wuhan in a short time and spread all over the world and became an epidemic. During the epidemic, many public service advertisements were prepared all over the world and in our country with the aim of raising awareness through advertisements. Public service advertisements are advertisements prepared with the aim of raising public awareness with the aim of providing public benefit. These advertisements may be related to addictive products such as cigarettes and alcohol, or they may be related to a virus, such as the Covid-19 Pandemic, and basically aim to raise awareness and raise awareness of the society.

Perhaps the most felt emotion by people during the pandemic has been the feeling of fear. Fear is an emotion driven by the primitive brain. It is categorized as 5 basic universal emotions with happiness, surprise, sadness and disgust. The feeling of fear, in its most basic form, is an uncomfortable feeling that arises in the state of uncertainty and is felt as a result of the perception of threat. The main function of the use of fear in advertisements as an appeal element is that fear is an emotion that plays a role in not performing undesirable behaviors. The fear appeal, is a communication element and its main function is to convince the target audience. The main purpose of this study is to examine the Covid-19 pandemic public service advertisements within the scope of fear appeal. For this purpose, the " *Yoğun Bakım* " public service advertisement series consisting of 15 films was subjected to content analysis, and the expression associated with the fear appeal, was determined in the advertisement texts. In this way, the use of the concept of fear appeal in public service advertisements has been tried to be determined.

Keywords: Communication, Advertising, Covid-19, Fear Appeal, Public Service Ads.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ GÜRCİSTAN ELÇİSİ SİMON MDİVANİ'NİN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ

ACTIVITIES OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD AMBASSADOR TO GEORGIA SIMON MDIVANI IN ANKARA

Doç. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK
Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara
ORCID: 0000-0002-0678-5801

ÖZET

1917 Bolşevik İhtilâli sonrası Rusya geçici hükümeti kurulmasından sonra Kafkasya Genel Valisi ve diğer valiler istifa etmek zorunda kalmışlardır. Yerli idarenin hakları Rusya geçici hükümeti tarafından Rusya Devlet Duma'sı için seçilen Kafkasya milletvekillerinden oluşturulan Transkafkasya Geçici idare Komitesinin (OZAKOM) eline geçmiş, 15 Kasım 1917'de OZAKOM kendini lağvederek yetkilerini Bolşeviklerin yardımıyla kurulan isçi ve erler konseyi tarafından seçilen Transkafkasya Komiserliğine devrettiğini ilan etmiştir. "Maverâ-yı Kafkas Komiserliği" aynı tarihte Rusya'dan ayrı, bağımsızlığını ilan etmiş, federasyon şeklindeki hükümetin başkenti Tiflis olmuştur. Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği 26 Mayıs 1918 tarihinde Seym dağılana kadar devam etmiş aynı gün Gürcistan bağımsızlını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin ardından Anadolu'da başlayan Milli Mücadele sırasında, içeride ve dışarıda çok zor durumlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ankara'da açılan Meclis'in ilk işi Misak-ı Milli sınırları içinde vatanın bütünlüğünü sağlamak, işgallere karşı koymak ve uluslararası alanda var olduğunu kabul ettirmek olmuş, Gürcistan politikasında da Misak-ı Milli sınırlarını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

TBMM Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti arasındaki ilişkilerde bağımsızlığını yeni kazanan Gürcistan'ın, Türkiye'ye dostluk ve iyi niyet doğrultusunda yakınlaşarak Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıması, sınır ve toprak bütünlüğüne saygı duyması ile ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. TBMM Hükümeti, Gürcistan Hükümeti'ni resmen tanıdıktan sonra iki hükümet arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş, Gürcistan ile olan ilişkilerde en yoğun dönem de Gürcistan'ın Bolşevikleşmesine yakın olan 1920 sonları ile 1921 yılı başlarında yaşanmıştır. TBMM Hükümeti Rusya'dan ayrılan, müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın varlığını menfaatleri için uygun görmüş, bu yönde Gürcistan ile ilişkilerini iyileştirmek, Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler belirlemek amacıyla 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey'i Ankara Hükümeti'nin Tiflis elçiliğine atamıştır. Gürcü Hükümeti'nin, Ankara'da elçilik açılması ise Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Moskova ziyareti dönüşünde Tiflis'te, Gürcistan yetkilileri ile resmi görüşmeler yapmasının ardından kararlaştırılmıştır. Bu görüşmelerin ardından Sovyet yönetiminin izni ile Simon Mdivani Ankara'ya gönderilmiştir. Gürcistan Devleti'nin Temsilcisi olarak Ankara'ya gönderilen Mdivani'nin, 27 Aralık 1920'de Tiflis'ten başlayan yolculuğu 31 Ocak 1921'de Ankara'da son bulmuş ve bu tarihten 22 Mart 1921 tarihine kadar Ankara'da

Elçilik görevini sürdürmüştür. Gürcistan ile diplomatik ilişkilerin kurulduğu bu kısa dönemde TBMM Hükümeti ile Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti arasında hiç bir antlaşma imzalanmamıştır. TBMM Hükümeti, Gürcistan Hükümeti ile görüşmeleri Ankara'da bulunan elçi Simon Mdivani aracılığı ile yapmıştır. Mdivani, Ankara'da temsilcilik görevini sürdürürken Mustafa Kemal Paşa'yı iki kez ziyaret etmiş, bunlardan ilki 8 Şubat 1921'de tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sunması ile gerçekleşmiştir. İkinci görüşmesini ise 27 Şubat tarihinde Tiflis'in Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi üzerine Gürcistan Devleti'nin görüşlerini bildirmek için yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa da, Gürcistan Hükümeti'nin Ankara Temsilciğini iki kez ziyaret etmiş; bunlardan ilki 26 Şubat tarihinde, ikincisi ise 1 Mart tarihinde gerçekleştirmiş ve bu ziyareti sırasında yanında İsmet İnönü de bulunmuştur. Karşılıklı elçiliklerin açılması sonrasında Ankara'ya atanan ilk Gürcistan elçisi olan Mdivani, Bakanlar Kurulu'nun, 21 Mart'ta Moskova'da imzalanan antlaşmayı kabul edip meclise sunmasının ardından ertesi günü, 22 Mart'ta, İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Mdivani Bolşeviklere karşı Türkiye'nin önderliğinde bir Kafkas Konfederasyonu kurabilme ümidiyle Türkiye ile anlaşma yollarını aradığından Moskova antlaşması imzalanıncaya kadar görevini sürdürmüş, antlaşmanın Türkiye tarafından kabul edilmesinden sonra artık yapabileceği bir şey kalmadığı için, Gürcistan Elçiliği'ni Sovyet Rus Elçisi kardeşine devrederek Ankara'dan hareket etmiştir. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden ve Kars Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ise Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği mensupları Gürcü hükümeti üyeleri gibi Avrupa'ya gitmek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Gürcistan, Türkiye, Millî Mücadele, Dış Politika.

ABSTRACT

After the establishment of the Russian interim government after the 1917 Bolshevik Revolution, the Caucasus Governor General and other governors had to resign. The rights of the local administration passed into the hands of the Transcaucasia Provisional Administrative Committee (OZAKOM), which was formed by the Caucasus deputies elected for the Russian State Duma by the Russian provisional government, and on November 15, 1917, OZAKOM abolished itself and declared that it had transferred its powers to the Transcaucasia Commissariat, elected by the workers and privates council established with the help of the Bolsheviks. . "Transoxiana Caucasus Commissariat" declared its independence apart from Russia on the same date, and Tbilisi became the capital of the federated government. Transoxiana Caucasus Commissariat continued until the Seym was disbanded on 26 May 1918, and Georgia declared its independence on the same day. The Ottoman Empire During the National Struggle that started in Anatolia after the defeat of the Ottoman Empire in the First World War, it had to deal with very difficult situations at home and abroad. It has made it accepted that it exists in the international arena, and it has aimed to realize the borders of the National Pact in Georgia's policy.

Relations between the TBMM Government and the Georgian Government have developed positively as Georgia, which has just gained its independence, became closer to Turkey in line with friendship and goodwill, and recognized Georgia's independence and respected its border and territorial integrity. After the TBMM Government officially recognized the Georgian Government, diplomatic relations were established between the two governments. The TBMM government saw the existence of an independent and strong Georgia, which was separated from Russia, suitable for its interests, and in this direction, Kazım was born on 23 October 1920 in order to improve relations with Georgia, to better follow the developments in the Caucasus and to determine clearer strategies in his relations with the Soviets. He appointed Kazım (Dirik) Bey to the Tbilisi embassy of the Ankara Government. The opening of an embassy of the Georgian Government in Ankara was decided after the Foreign Minister of the Ankara Government, Bekir Sami Bey, had official meetings with the Georgian authorities in Tbilisi upon his return from Moscow. After these meetings, Simon Mdivani was sent to Ankara with the permission of the Soviet administration. Mdivani, who was sent to Ankara as the Representative of the Georgian State, started his journey from Tbilisi on December 27, 1920, ended in Ankara on January 31, 1921, and served as the Ambassador in Ankara from this date until March 22, 1921. In this short period of diplomatic relations with Georgia, no agreement was signed between the TBMM Government and the Democratic Republic of Georgia. The TBMM Government negotiated with the Georgian Government through the ambassador Simon Mdivani in Ankara. Mdivani visited Mustafa Kemal Pasha twice while he was working as a representative in Ankara, the first of which was on February 8, 1921, when he presented his letter of credence to Mustafa Kemal Pasha. He held his second meeting on February 27 to convey the views of the Georgian State on the occupation of Tbilisi by Soviet Russia. Mustafa Kemal Pasha also visited the Ankara Representative of the Georgian Government twice; The first of these was held on February 26 and the second on March 1, and İsmet İnönü was with him during this visit.

Mdivani, the first Georgian ambassador appointed to Ankara following the opening of the reciprocal embassies, left Ankara to go to Istanbul on March 22, the next day after the Council of Ministers accepted the agreement signed in Moscow on March 21 and presented it to the parliament. . Mdivani continued his duty until the Moscow treaty was signed, as he sought ways to make an agreement with Turkey in the hope of establishing a Caucasian Confederation under the leadership of Turkey against the Bolsheviks. has done. After the Sovietization of Georgia and the signing of the Kars Treaty, the members of the Ankara Embassy of the Democratic Republic of Georgia had to go to Europe like the members of the Georgian government.

Keywords: Atatürk, Georgia, Turkey, National Struggle, Foreign Policy.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA LATİN ALFABESİNİN HALKA ÖĞRETİLME ÇALIŞMALARI

WORKS ON TEACHING THE LATIN ALPHABET TO THE PUBLIC IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

Doç. Dr. Derya ÇİNİ ŞİMŞEK
Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara
ORCID: 0000-0002-0678-5801

ÖZET

Dil, millî kültürü kuşaktan kuşağa aktaran en güçlü araçtır ve milleti oluşturan etkenlerin en önemlilerinden biridir. Yazı dili olarak en az 1300 yıllık geçmişe sahip olan Türkçenin konuşma dili dört-beş bin yıllıkttır. Türkler bugün kullandıkları Latin kaynaklı yeni Türk alfabesinden önce; Göktürk, Orhun, Sogd, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve İslav kaynaklı alfabeleri kullanmışlardır. Selçuklular döneminde İslamiyet seçen Türkler; dinin de etkisiyle Orta Asya devletlerinden başlayarak, Uygur yazısı yerine Arap alfabesini benimsemişlerdir. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti egemen oldukları topraklarda yüzyıllar boyunca Arap yazısını kullanmışlardır. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren tartışılan Lâtin esasına dayanan Türk alfabesinin kabul edilmesi konusu ve dil konusunda sadeleşme tartışmaları, 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplandığında yeniden gündeme gelmiştir. Dil konusundaki tartışmaları yakından izleyen Atatürk, 1928 tarihinde Latin harflerine geçme düşüncesini dile getirmiştir. Alfabe ile ilgili bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra 11 maddeden oluşan "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" tasarısı 1 Kasım 1928'de mecliste oy birliği ile kabul edilmiş, 3 Kasım tarihinde de Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Halkın yeni harfleri öğrenmesi için yeni Türk harfleriyle ilk Türkçe gazete "Türkçe Gazete" ismiyle haftada iki kez yayımlanmaya başlamıştır. Yeni kanun gereği 1 Aralık 1928'den itibaren bütün gazeteler, dergiler ve kitaplar yeni yazıyla basılmaya başlanmıştır.

Latin harflerinin halka öğretilmesi ve okuma yazma bilmeyenlerin okur-yazar olmaları için açılması hedeflenen Millet Mektepleri için Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi 11 Kasım 1928 tarihinde onaylanmış ve 24 Kasım 1928 tarihinde de resmi gazetede yayınlanmıştır. Millet Mekteplerinin örgütlenmesi kapsamında her il, ilçe, nahiye ve köylerde heyetler oluşturulmuş, bu heyetler bu mekteplerin tüm işlerinde sorumlu tutulmuşlardır. Millet Mektepleri; umumî teşkilâtı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dershanelerinden, halk okuma odalarıyla köy yatılı dershanelerinden oluşmuştur. Millet Mektepleri sadece tahsil çağını geçirmiş halk kitlesini hedef almıştır. Devlet dairelerinde görevli memurlar çeşitli kurslarla yeni harfleri öğrenmiş ve 12 Kasım 1928'den itibaren imtihanlara girmiştir. Bu mekteplerde, 1928-1935 yılları arasında yağın eğitim verilmiştir. Türkiye'de 1927 yılında erkeklerde okuryazarlık oranı %13, kadınlarda %4 iken, bu mekteplerde eğitim görenlerle birlikte oranlar 1935 yılında erkeklerde %29,3'e, kadınlarda ise%10,5'e çıkartılmıştır. Türk harfleriyle okuyup yazma

bilenlerin toplamı 1,247,149 olarak görülse de gerçekte bu sayıdan üç dört misli fazladır. Çünkü Millet Mektepleri dışında yeni Türk harfleriyle okuma yazma öğrendiği kesin olan toplamı yüz bini geçen devlet, özel idare ve belediye memurlarıyla on sekiz bin küsur öğretmen ve yeni harflerin yürürlüğe girdiği sene tüm okullarda mevcut yarım milyondan fazla öğrenci, ordu ve jandarma görevlisi, orduda okuma öğrenen yüzbinlerce kişi, tüm bankalar, benzeri kurumlar ve şirket çalışanları ayrıca halk arasında kendi kendisine okuma yazma öğrenenler bu toplama dâhil değildir. 1928-1935 arasında "Millet Mektepleri" adıyla hizmet veren yaygın öğretim kurumları, 1936-1950 arasında "Ulus Okulları" adıyla hizmete devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Türk Harf İnkılabı, Eğitim, Millet Mektepleri.

ABSTRACT

Language is the most powerful tool that transfers the national culture from generation to generation, and it is one of the most important factors that make up the nation. The spoken language of Turkish, which has a history of at least 1300 years as a written language, is four-five thousand years old. Before the new Turkish alphabet of Latin origin, which Turks use today; Göktürk, Orkhon, Sogd, Mani, Brahmi, Syriac, Arabic, Greek, Armenian, Hebrew, Latin and Slavic alphabets were used. Turks who converted to Islam during the Seljuk period; Beginning with the Central Asian states, with the influence of religion, they adopted the Arabic alphabet instead of the Uyghur script. The Great Seljuks, Anatolian Seljuks and the Ottoman Empire have used Arabic script for centuries in the lands they dominated. The issue of acceptance of the Turkish alphabet based on Latin, which has been discussed since the last periods of the Ottoman Empire, and the simplification of the language, came to the fore again in 1923 when the Izmir Economy Congress was held. Atatürk, who closely followed the discussions on language, expressed the idea of switching to Latin letters in 1928. After all the preparations regarding the alphabet were completed, the draft "Law on the Adoption and Application of Turkish Letters" consisting of 11 articles was unanimously accepted in the parliament on November 1, 1928, and entered into force after being published in the Official Gazette on November 3. In order for the public to learn the new letters, the first Turkish newspaper with the new Turkish letters began to be published twice a week under the name "Turkish Newspaper". In accordance with the new law, all newspapers, magazines and books started to be published with new writing as of December 1, 1928.

The Regulation of the Organization of National Schools for the National Schools, which was aimed at teaching the Latin letters to the public and for the illiterate to become literate, was approved on 11 November 1928 and published in the official gazette on 24 November 1928. Within the scope of the organization of the Nation Schools, committees were formed in each province, district, sub-district and village, and these committees were held responsible for all the works of these schools. Nation Schools; Its general organization consists of fixed and mobile classrooms (A) and (B), public reading rooms and village boarding classrooms. Nation Schools have targeted only the people who have passed the age of education. Civil servants in

government offices learned new letters through various courses and took exams as of November 12, 1928. In these schools, oil education was given between 1928-1935. While the literacy rate in Turkey was 13% for males and 4% for females in 1927, the rate increased to 29.3% for males and 10.5% for females in 1935, together with those who were educated in these schools. Although the total number of people who can read and write with Turkish letters is seen as 1,247,149, it is actually three or four times more than this number. Because, apart from the Nation Schools, it is certain that they learned to read and write with the new Turkish letters, the state, private administration and municipality officials, more than eighteen thousand-odd teachers, and more than half a million students in all schools, army and gendarmerie officers, learning to read in the army. Hundreds of thousands of people, all banks, similar institutions and company employees, as well as those who learn to read and write by themselves, are not included in this total. Non-formal education institutions, which served under the name of "Nation Schools" between 1928-1935, continued to serve under the name of "Ulus Schools" between 1936-1950.

Keywords: Republic, Turkish Alphabet Reform, Education, National Schools.

KENT MARKALAŞMASI VE HALKLA İLİŞKILER FAALIYETLERİ: ERCİYES KAYAK MERKEZİ

CITY BRANDING AND PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES: ERCIYES SKI CENTER

Dr. Bülent ÇİZMECİ
Abdullah Gül Üniversitesi, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7722-6003

ÖZET

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, dijital dönüşüm ve bunların bireylerin tüketim alışkanlıklarına yansımasıyla birlikte dünya ekonomisindeki yeni düzenlemeler kentleri de etkilemiş ve yeni kavramları ortaya çıkarmıştır. Bu kavramlardan birisi de kent markalaşması olmuştur. Kent markalaşması kavramı özellikle 1990'lı yıllardan günümüze kadar yaşanan süreçte hem akademinin hem de uygulayıcıların ilgisini çekmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarla kavramsal bir çerçeve geliştirilmiş ve bu süreçteki değişkenleri ve ilişkileri tanımlanmıştır. Kent yönetimlerinin kentlerini bir marka olarak nasıl tanımlayacaklarını ve konumlandıracaklarını bilmeleri açısından kent markalaşması olgusu her geçen gün önemini daha da artırmaktadır. Çünkü artık günümüzde kentler hedef kitlelerinin ihtiyaçlarını karşılamayabilmek için birbirleriyle yoğun bir rekabet içine girmişlerdir. Bu önem doğrultusunda çalışmanın bölümlerinde pazarlama, kent markalaşmasının kavramsal çerçevesi, markalama stratejileri, halkla ilişkiler kavramsal çerçeve ve kent markalaşması ile Erciyes A.Ş.'nin Erciyes Kayak Merkeziyle ilgili yaptığı tanıtım faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Marka, Kent Markalaşması, Halkla İlişkiler, Erciyes Kayak Merkezi

ABSTRACT

With the development of communication technologies, digital transformation and their reflection on people's consumption habits, the new rules of the global economy have also affected cities and opened up new concepts. One of these concepts has been city branding. The concept of city branding has attracted the attention of both academics and practitioners, especially in the period from the 1990s to the present. A conceptual framework has been developed with research on the subject, identifying its variables and interrelationships in the process. The phenomenon of city branding is becoming more and more important every day in terms of city administrations knowing how to define and position their cities as a brand. Because cities today have entered into fierce competition with each other to meet the needs of their target audiences. Following this importance, in the sections of this study information about marketing, the conceptual framework of the city branding, branding strategies,

conceptual framework of public relations and city branding, and advertising activities of Erciyes A.Ş. related to Erciyes Ski Center will be provided.

Keywords: Marketing, Brand, City Branding, Public Relations, Erciyes Ski Center

INTRODUCTION

The changes, digital transformation and reorganization of the world economy by market actors in a world with globalization have also affected cities and led to the emergence of several new concepts in the literature. One of these concepts has been city branding. The concept of city branding has become a subject that both practitioners and academics in the field have studied and researched over the past 30 years. Studies in this area have focused both on empirically identifying variables and relationships in the process and defining some academic concepts. City branding, in which city administrators work on how to position their cities as a brand and how they should design it, is also an area in which city leaders compete with each other to meet the needs of their target audiences (investors, tourists, citizens).

City branding is a symbolic design of all information about the city with a specific purpose. It is a tool that explains the history, lifestyle, culture, competitiveness and spatial quality of a city (Akturan and Oğuztimur, 2016).

When we look at the city as a product, it has both tangible and intangible elements. According to these factors, the target audience is evaluated. Therefore, the concept of city branding and city marketing concerns many disciplines. Marketers, tourism professionals, architects and urban tourism planners can plan and implement their own paradigms.

Following this importance, in the sections of this study information about (1) marketing, conceptual framework of the city branding, branding strategies, (2) conceptual framework of public relations and city branding, and (3) advertising activities of Erciyes A.Ş. related to Erciyes Ski Center will be provided.

1. MARKETING AND CITY BRANDING

Changing market conditions led to a change in today's approach to marketing, and now a consumer-driven marketing approach has been adopted. Consumer satisfaction becomes difficult because of many factors, such as homogenization of products, innovation, limited time caused by new life habits. In this context, the understanding of marketing seeks to offer value to the consumer and communicate that value. To ensure business sustainability it is necessary to keep up with the rapid pace of market development, to be competitive, to respond in a timely and correct manner to changing consumer expectations, and to attract both new and existing customers.

In the 21st century, cities, countries, places, and similar elements of society, as well as the Olympics, museums, celebrities, and non-profit businesses are using marketing to improve their image and strengthen their interaction with the environment. Because along with demographics such as people's urban lifestyles, consumption habits, family structure, gender, education, age,

the traditional understanding of marketing must change. When we look at history, the traditional concept of marketing, which began with an understanding of production (the Industrial Revolution), then gave way to product innovation, quality, productivity, and then a sales approach focused entirely on sales activities and then to marketing focused on consumer needs and satisfaction.

When we consider city as a product to be marketed, we perceive it as a result of the behaviors, attitudes, and approaches of the people who live there. For this reason, it is important to join forces, combining the different interests of all elements of the public and private sectors that make up the city, according to the overall interests of the city and assessing them as a whole (Saran, 2005).

Consumer expectations and needs are also an important factor in city marketing. Today, city managers, who need to turn all the opportunities and characteristics they have into an advantage to provide a better standard of living and earn income for residents of cities and regions, have realized the importance of brand status at this stage. Hernandez and Lopez (2011) emphasize that in order to contribute to the national and local economy, city branding should basically make it attractive to investors and visitors.

Despite the growth of the world's population, the technological development and use of technology by many people, the standardization of product features and quality, and the differentiated products offered in the marketplace, the sustainability of competitive advantage in this environment has become very difficult. The fact that communication in society is shaped by the consumption phenomenon and the increasing conditions of competition reveals the concept of brand as an effective force that determines competitiveness (Peker, 2006). The brand, which is one of the main elements of marketing, is not only used to distinguish a particular product or service from others, but also within an athlete, politician, athlete, city, or country (Bishkin, 2013). One of the important topics in the marketing discipline is the brand. In the literature, according to various disciplines, a brand is defined as follows.

According to the Turkish Language Association (TDK), a trademark is defined as a special name or mark that serves to identify a commercial product, any object, or distinguish it from similar ones.

According to the American Marketing Association, the brand is a sign, symbol, name, term, design, shape, or a combination thereof that helps define, identify, differentiate, and distinguish sellers' goods from those of their competitors (Odabaşı and Oyman, 2002).

According to Philip Kotler, the brand is a promise and guarantee of quality that the manufacturer and seller will consistently offer certain features and benefits to consumers.

Based on the most classic definition in the Industrial Property Law No. 6769, which went into effect on January 10, 2017, a trademark is defined as "marks that distinguish the goods and services of an enterprise from those of other enterprises".

Brands bring great benefits to consumers and businesses. It offers benefits such as making it easier for consumers to choose a product, giving them confidence, getting support after

purchase, quality, protection from some risks and easy accessibility. Here are some of the benefits it brings to business (Uyar, 2018):

- To give confidence to customers, increase customer loyalty and sales,
- To facilitate marketing communication,
- To benefit from the most profitable customers identified by market segmentation,
- To expand the market share of the business and provide opportunities for profitable cooperation,
- Increasing the profit margin of the business,
- To prevent new products from entering the market.

Being a brand that provides business benefits also provides important advantages in cities. Cities compete with other cities in such areas as attracting tourists, new investors and accessing skilled labor resources. At the same time, this competition is one of the basic elements of economic development (Porter, 2001). Increasing the brand value of the city leads to increased new employment opportunities for the people who live there, resulting in a revitalized economy, new or anticipated investments with the resulting income, as well as development in cultural and social life.

A brand is a value-added product. A brand also means that it becomes more valuable and preferred by the target audience defined by the businesses. Thus, city branding can be defined as the application of a product branding strategy for a city to add economic, social, and cultural values. To ensure branding in a city, one must have the qualities and values to be a brand in that city (Bişkin, 2013).

Elements such as beliefs, behaviors, experiences of people living in the city, and the appearance of the city include the city brand (Özdemir and Karaca, 2009).

The Importance of City Branding

Just as the competition in the marketplace occurs between businesses, it obviously also exists between cities and countries. So, in order for cities to gain a competitive advantage, they need to identify features that will allow them to become their own brand, and develop their strategies accordingly. Each city has different and distinctive features from other cities. We can take it as their brand. City managers are capitalizing on the marketing and city branding to better leverage their resources to add value to their brand, create amenity spaces and become a center of attraction. One of the most important goals is to increase the number of visitors to the city and make it marketable by making its name known to the masses (Cevher, 2012).

City branding is usually considered in the literature in four main areas (Akturan & Oğuztimur, 2016):

1. Branding strategies
2. The concept of city branding, process and measurement
3. Social dimension of urbanization
4. Branding culture and tourism

Urban branding is undoubtedly among the important topics on the agenda for meeting the needs of the target audience of urban managers and providing quality services. In the 21st century,

cities are defined as multinational enterprises. Cities must now quickly adapt to a global, dynamic and competitive environment based on this reality (Saez et al., 2013). One of the most important goals of city managers is to increase the investment made in the city, tourism revenues and the well-being of the society. In this context, the city and city managers must take the necessary steps to become a brand, and they try to position themselves in the minds of their target audience with the brand they will create (Akturan and Oğuztimur, 2016).

As a product, it can consist of tangible elements (buildings, parks, etc.) In the city, as well as intangible (values, identity, etc.) components. It is important how these components are perceived by the target audience. This perception can be either positive or negative (Saez et al., 2013). As stated above, there are many components to the city branding process, and there is much more complexity than marketing products or services (Kavaratzis, 2004).

Among the common points noted by city branding researchers is that a city gains a competitive advantage in terms of identifying its distinctive features and presenting its valuable qualities that differ from other cities regardless of its location and size (Akturan and Oğuztimur, 2016).

Topics of city branding concept are discussed in branding strategies: Branding context, branding experience, event-based branding, brand communication, collaborative research and marketing-related issues such as online branding is an approach to city branding and determines the image of the city, brand value and identity. These concepts are based on the conceptual framework within product or product marketing and adapted to the city branding process (Akturan and Oğuztimur, 2016).

The formation process of city branding

It is necessary to define the vision of the city, specify the tourism products of the city and take part in the branding process of the public, private sectors and all local residents. Again, the managers of that city must accept, believe, and contribute as much as possible to the brand-building process (Giritlioğlu and Avcıkurt, 2010).

In order for city branding to benefit cities, it must go through the following steps (Peker, 2006):

1. To reveal the current potential of the people living in the city and provide economic value by encouraging investment in the city,
2. To show the strengths and distinctive features of the city, as well as the message given by the city.
3. For new research and events that will raise international awareness of the city to make the city more memorable and effective.

Brand Identity of Cities

City identity plays a key role in the process of strategic image management and positioning. The goal of urban identity is to make the city perceived as desirable. It depends on how the city's stakeholders want to showcase the city. The characteristics of city identity are the important institutions of the city, the authentic features of the city, the importance given to the urban marketing, urban infrastructure, the benefits that city administrations promise to investors, tourists, students and people (Teker and Gülçubuk, 2005).

Rediscovering the local identity of cities and using their local potential, using unique indicators become an important element for cities to achieve competitiveness on a global platform. Cities that act as marketing tools are cities that reveal their original characteristics (Peker, 2006).

Every brand needs an identity because identity or attitude distinguishes and differentiates the brand from other brands. This increases brand awareness among consumers and guarantees brand preference. For the consumer, brand identity provides an opportunity to anticipate the future experience of that brand (Kuşakçıoğlu, 2003).

There are no standard prescriptions used in urban branding for cities. Because every city has its values. To bring the real values of the city to the forefront, it is necessary to carefully define brand elements, implement strategic image management, and the distinctive features of the city should be placed elsewhere to be acceptable in the minds of consumers (Aray, 2009).

2020 Brand Cities Ranking

According to the Saffron European City Brand Barometer, the cities with the strongest tourism brands in 2020 are listed below, starting with the highest score (Figure 1):

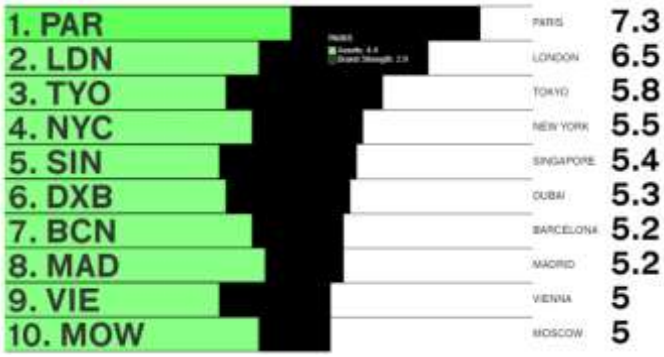

Figure 1. The Saffron European City Brand Barometer, Ranking of the top ten cities in 2020
Source: The Saffron European City Brand Barometer, 2020.

Cities with strong tourism brands, which may enter the top 10 in the near future, are presented in Figure 2 as follows.

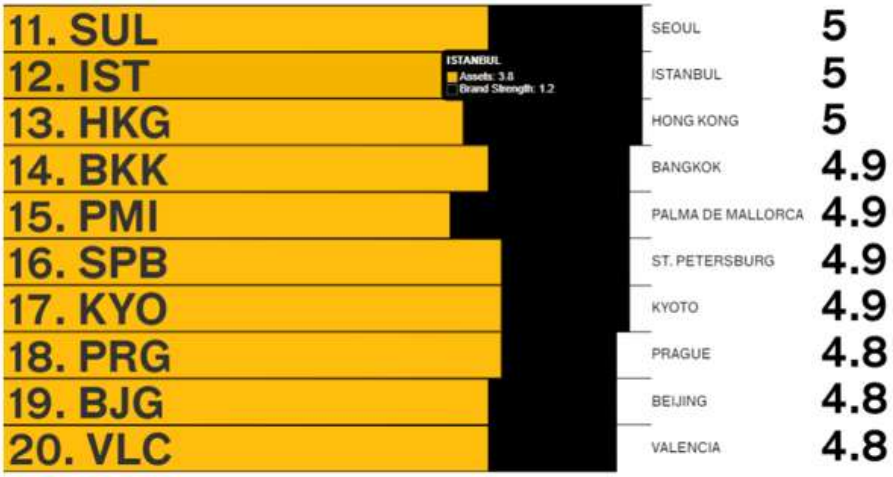

Figure 2. The Saffron European City Brand Barometer, City ranking between 11-20 in 2020
Source: The Saffron European City Brand Barometer, 2020.

You can see that the cities that may be in the top 10 in the near future are receiving fewer visitors. It also has a lower score in terms of important tourism destinations compared to the top 10. Nevertheless, they are promising in terms of a positive reputation and high quality of life with strengths unique to their cities. Cities such as Kyoto, Prague, and St. Petersburg stand out for their many attractions.

Brand City Dubai

In addition to being the most important center for tourism, finance, transportation, shopping and entertainment in the Middle East with a population of about 2.3 million, Dubai is one of the fastest growing tourism regions in the world. It is located in the middle of the desert, the climate is oppressive because of its proximity to the equator. Despite this, the city with extreme temperatures managed to increase the number of tourists every year. Dubai has been showcasing one of the most remarkable branding events lately.

In addition to commercial travel and accommodation tourism, Dubai also specializes in congresses, shopping, entertainment and recreation. Especially in recent years, it has taken its place on the world tourist maps thanks to investments in tourism and successful promotion strategies. City managers have been able to most effectively use sporting events such as golf and tennis tournaments and horse races to attract a target audience to the city.

Today the city of Dubai is trying to become a symbol of luxury. For this reason, everything in the city is state-of-the-art and magnificent. Dubai is trying to attract tourists who want to feel rich and special. For this, many mega projects have been implemented. Thanks to major projects as Burj Dubai, Palm Islands, Ski Resort, Hydropolis, Dubai Mall, Dubai Land, Dubai Health Care City, Desert Metro, etc. the number of visitors to the city is increasing day by day. In 2018, 15.9 million tourists visited Dubai (Figure 3).

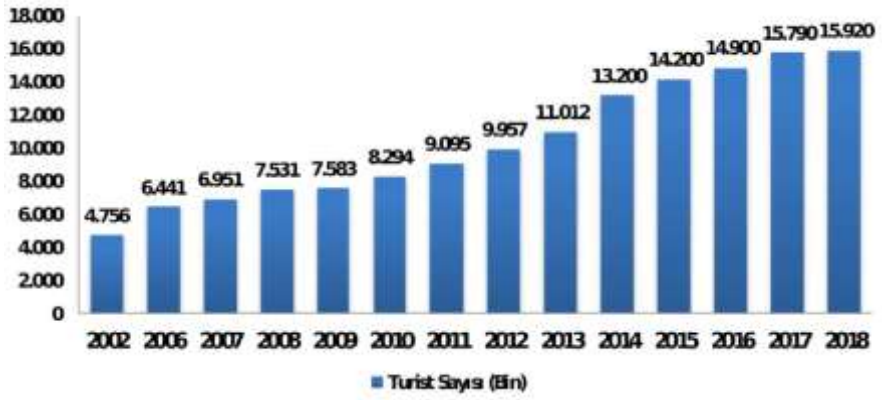

Figure 3. Number of tourists coming to Dubai
Source: TUROB May 2019 report

According to the Tourism Vision 2020 project of the Dubai government, it is aimed to increase the number of tourists coming to the city to 20 million. Consequently, it is planned to concentrate the number of hotels, first of all, on the middle class hotels and bring the number

of rooms to 140-160 thousand. In 2018, there were 716 accommodations and about 116,000 rooms in Dubai (Figure 4).

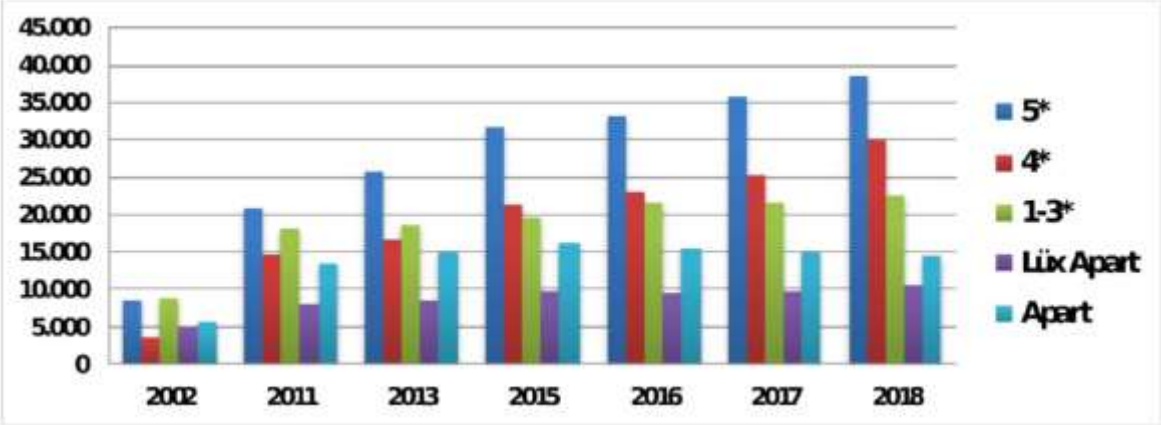

Figure 4. Number of accommodation facilities in Dubai
Source: TUROB May 2019 report

The city slogan is one of the important titles in city branding. A notable part of the city positioning is the slogan. The message the city wants to convey to consumers is delivered through slogans. Below are the slogans of some regions and cities of the world (Uyar, 2018).

- Spain Everything Under The Sun
- Petersburg Gateway to the West/East
- Scotland Silicon Glen
- Singapore Live it Up Singapore
- Stockholm Inspired in Stockholm
- Glasgow An Arts Capital of Europe
- Amsterdam Capital of Inspiration
- Kopenag Wonderfull Copenhagen
- Helsinki Europe‟s Magnetic North
- Munich Insurance City Number One in Europe
- Chicago Business Capital of America
- Berlin Capital of the New Europe

Source: Seppo, 2003.

2. PUBLIC RELATIONS

Compared to the past, public relations has become even more important. Companies that want to improve their performance, be sustainable in achieving their goals and at the same time be at the forefront of competition have begun to value public relations more to capitalize on the tremendous power of public relations and provide a seamless experience for their potential

customers. For this reason, they try to understand that the strategies to be implemented by public relations work effectively and express how the materials, products, services and content that can be used should be presented.

In-depth study of the literature suggests that public relations is defined at two main levels. According to the first level management-based definition; Cutlip, et al. (1994) 'It is the management function that establishes and maintains relationships based on bilateral benefits between that institution with many different publics on which the failure or success of an institution depends on the institution itself.' The second level is the communication level of public relations, and Grunig and Hunt (1984) expressed it as "Communication management between a business and its public."

To understand what public relations is, you need to cleanse it of such concepts and use it in the right sense. For this reason, objective explanations that are accepted by all are important. International Public Relations Association (IRPA); This has been explained as "the organized and ongoing managerial responsibility that an organization working in the private and public sectors has to gain the support and sympathy of the audience" (Aydın and Taş, 2016).

Public Relations deals with public awareness, communication between people, and the management of communications in institutions and organizations. Communication, which is indispensable part of our lives, is very important, and the better it is, the better the production, benefits and results will be. When the history of public relations is explored, we can see that it has started with people living in communities. Tablets found in archaeological excavations in Mesopotamia and Egypt, informing the public about Sumerians grain production, were a milestone in public relations. Another situation that plays a role in the development of public relations is the attitude of the countries towards the people in the lands they entered when they won and conquered the wars, which is an important public relations policy. From the invention of the wheel to the Reform Movements, they have all caused great changes in the world. Particularly, media such as radio and television, as well as the availability of the printing press, played an important role in the development of public relations.

Public relations is a discipline formed with the idea of public benefit and spreading the right message. According to the Public Relations Association of America, public relations is a strategic communication process that creates a mutually beneficial relationship between business and the society. Today, public relations are considered as planned activities built on these practices, which are about the daily activities that entrepreneurs do to renew themselves (Özer, 2018).

While the industrial revolution has caused many changes in our lives, it has also been a situation that has shaped public relations. With digitalization and technological development, public relations has evolved at a rapid pace. In examining the literature, public relations change is shown through four different models.

Table 1. Public Relations Models

Press Agency Promotion Model	- The aim is to attract attention - One-way communication and propaganda dominate - Phineas T. Barnum is the most important representative.
Public Disclosure Model	- The aim is to reveal true knowledge. - It takes place as a one-way communication, but the dissemination of real information is important. - Ivy Lee is the most important representative.
Two Way Asymmetric Model	- The aim is to persuade. - There is two-way communication, there is no principled balance. - Edward Bernays is the most important representative.
Two Way Symmetric Model	- The aim is to achieve mutual understanding. - Two-way communication and principled balance has been established. - It is the most ideal public relations model.

Although the public relations models developed by Grunig and Hunt consisted of four different periods, as outlined above, Franz Bogner evaluated them in five different phases. These are; orientation, information, communication, conflict management, and environmental adaptation. The following are the main goals of public relations (Theaker, 2006; Wilcox & Reber, 2006):

- Informing and educating the target group for the message to be delivered
- Creating positive situations and behaviors in the target audience
- Facilitating the work of the target audience in the relationship with the institution
- Receiving feedback from the target audience
- Providing information about prohibitions and enforcing rules
- Partnerships and mass benefits with the target audience
- Getting information from the target audience in identifying deficiencies
- Developing a sense of social responsibility

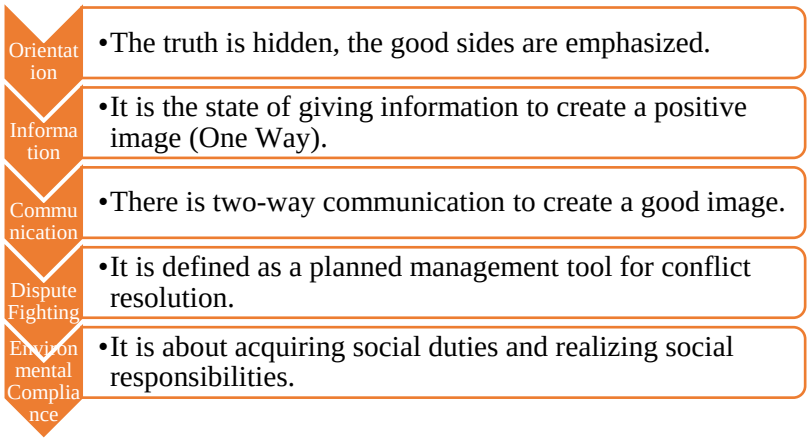

Figure 5. 5 stages of Public Relations

Kayseri is an Anatolian city with a 6,000-year history of civilization. Kayseri, also known as a trading city, still contributes to the country's economy with thousands of factories. But in fact, Kayseri is a tourist town, where you can see all traces of the Hittite, Assyrian, Roman, Seljuk, Ottoman and Republican periods, starting from prehistoric times.

The biggest tourist attraction in Kayseri is Erciyes, the highest mountain in Central Anatolia. Erciyes, which has been transformed into a ski resort by Alpine standards in recent years under the Erciyes Master Plan of Kayseri Metropolitan Municipality, is one of the most important tourist destinations of the city in terms of winter tourism. Kayseri also has natural beauties that can be seen all over the world, such as its unique lakes, the world-famous Kapuzbaşı waterfall and the Sultan Marshes Bird Sanctuary, which is home to 300 species of birds. There is a trade center of Kültepe-Kaniş (The Ruins of Kanesh), belonging to the Hittite period, where tablets are dating back to the 4th millennium BC. There is Kayseri Castle from the Byzantines. There are many historic mosques and churches. Talas district is another center of civilization with its architecture, history and rich social life. Kayseri, in which we have listed some of its unique features, infrastructure and superstructure work has been completed, as well as the urbanization process as a whole.

The Erciyes Ski Center, located on Mount Erciyes in Kayseri, a city rich in the historical and tourism values mentioned above, is conducting research that will contribute to both the city's economy and socio-cultural life.

3. ERCIYES SKI CENTER and PROMOTIONAL ACTIVITIES

Erciyes Tourism Center with the "Erciyes Master Plan" initiated by Kayseri Metropolitan Municipality in 2005, under the supervision of global consultants from countries such as Austria, France and Switzerland, has spent about 150 million Euros through a feasibility study, office and field studies, which lasted about five years, were put into operation during the season. The Erciyes Ski Center was founded as a destination on Mount Erciyes in Kayseri as part of the Erciyes Master Plan. Under the management of Kayseri Metropolitan Municipality, Kayseri Erciyes A.Ş., in addition to infrastructure works such as operation and maintenance of cable cars in Erciyes Ski Center, piste preparations, production of artificial snow, their marketing at

home and abroad, advertising and Public Relations (PR) Studies, it was created to manage all processes related to the destination, such as the organization of national and international sports competitions in Erciyes, negotiating with international federations for organizations participating in European and World Championships, implementing social responsibility projects, organizing many festival-type organizations during summer and winter seasons.

Kayseri Erciyes A.Ş. is structured like

- Mechanical Facilities Directorate
- Piste (Ski Slope) Regulation and Safety Directorate
- Repair and Maintenance Department
- Marketing and Advertising Department
- Administrative Affairs Directorate

and obtains its financial resources from Kayseri Metropolitan Municipality and sponsorships. The company also provides consultancy to other ski resorts in our country on issues such as management, piste safety, repairs and maintenance, and generates revenue.
It is the first and only ski resort in Turkey with ISO 9001 Quality Management, ISO 10002 Customer Satisfaction Management System and IQNet International Recognition Certificates.

Figure 6. ISO 9001, ISO 10002 ve IQNet international certification
Source: www.kayserierciyes.com.tr

The following information is provided to consumers under 15 different titles to make them prefer Erciyes Ski Center (https://www.kayserierciyes.com.tr):

1. Modern Cable Cars
2. The Safest Ski Slopes
3. Pistes of different levels of complexity
4. Single Ticket Advantage on All Trails
5. Turkey's Only Ski Training Area

6. Culture Skiing Concept with Cappadocia
7. The Most Ideal Powdery Snow for Skiers is in Erciyes
8. The World's Most Ideal Snow-Kite (Parachute Ski) Center
9. Ski Center with a Guaranteed Profit

Erciyes Ski Resort with its latest elevators and technical possibilities to Alpine standards provides services with 2 gondolas, 19 sets of mechanical facilities, and a capacity of 26,750 people per hour, located 25 km from Mount Erciyes. The fully equipped Piste Safety Team of 30 people of Kayseri Erciyes I.C. is constantly on duty on the trails and intervenes in undesirable situations.

There are 34 different pistes to Alpine standards for a total of 102 km of both on-piste and off-piste skiing, and ski lovers are offered the closest skiing experience to the summit at altitudes ranging from 2,200 m to 3,400 m.

As with any sport, suitable natural conditions for skiing significantly affect the quality of the sport. For example, playing football on a muddy field is a bad experience for both spectator and athlete, and skiing on a track without the right track conditions is an even worse experience. **"Powder snow,"** characteristic of cold and high mountains, is one of the most important features that make Erciyes attractive to skiing enthusiasts. It offers faster, smoother skiing thanks to its powdery snow structure.

At Erciyes Ski Resort, which has four different entrances, Tekir, Develi, Hisarcık and Hacılar, you can ski all day with a "Single Ticket".

The first and only ski training area in Turkey, created in Hisarcik Kapı by Snow Academia ski school for beginner skiers, the short-term training by fully certified and experienced instructors provides the best skiing experience with basic skiing lessons.

On the other hand, Erciyes Ski Resort is 25 minutes from Kayseri airport, 20 minutes from Kayseri city center, and 50 minutes from Cappadocia. Its proximity to Cappadocia and the center of Kayseri gives advantages to those who want to make a cultural tour, as well as spend a winter vacation.

Mount Erciyes has the most ideal conditions in the world for parachute skiing / Snowkite, which has attracted a lot of attention in recent years because it is open and always slightly windy due to its location.

One of the most important questions for skiing enthusiasts is whether there is enough snow on the slope for skiing. Erciyes Ski Resort solves this problem with the most advanced artificial snow production system in Turkey and can easily provide sufficient snow for skiers. Even if it is not snowing, the service is provided by 54 kilometers of trails and 154 artificial snow machines. In the winter season, you can ski longer on specially lit slopes with night ski programs that are organized every Friday, Saturday and Sunday during semester breaks (Figure 7).

Figure 7. Night Ski Programs And Various Activities
Source: www.kayserierciyes.com.tr

The social areas, built per the architectural structure of the mountain environment in Erciyes, allow you to enjoy your time outside of skiing. The café, restaurant, market, ski rentals, locker rooms, maternity rooms, children's playgrounds, wellness center, ski equipment, and stores at Erciyes Ski Resort can meet all the needs of visitors during the winter vacations.

With its architectural design to match the mountain concept, Mount Erciyes Hotels offers luxurious accommodations with a capacity of 1,500 beds. Tourists coming for many events can stay in hotels both on the mountain and in the city center (Figure 8). Hotels in Kayseri city center, on the other hand, offer the opportunity to stay in the city and go skiing to Erciyes for a day, with a bed capacity of 5,000 people, and free transportation facilities. Shopping in the city center of Kayseri, discovering the history of the city, and experiencing the delightful flavors of Kayseri are some of the reasons that make a stay downtown attractive.

Figure 8. Event Calendar

Source: www.kayserierciyes.com.tr

Erciyes, which has become our country's most developed ski center thanks to investments made by Kayseri Metropolitan Municipality, has officially proved to be a world-class winter sports center with its modern cable cars and pistes that meet international standards, well-equipped human resources, managerial approach, and quality of service. Turkey's first professional mountain management company, Erciyes Ski Resort, managed by Kayseri Erciyes I.C. is the first and only ski resort in Turkey to receive the ISO 9001 Quality Management System Certificate, ISO 10002 Customer Satisfaction Management System Certificate and IQNet, which is the International Recognition Certificate.

CONCLUSION

It is a case of demonstrating moral and ethical behavior in a situation that comes to the fore with a new management paradigm in decision-making mechanisms and management models. However, concepts emphasizing ethical and moral behavior, such as honesty, truthfulness, and fairness, are now more prominent in business life. These generations in today's work life use different methods to create desire. Compared to the past, this generation is more willing to change jobs and can make different and quick changes to their career path and map. When asked why this generation behaves this way, it is made up of people who are equipped and intellectually equipped. Organizations used to give jobs to grateful employees, and in return they received sincere commitment and lifelong goodwill. But lately that view has changed. Public relations, a function of management, must establish healthy communication with the audiences they reach in order for the organization to be long-lasting and permanent. Public relations management also applies to all the processes in which an organization engages to achieve its goals. Public relations management is important to organizations because of the evolving and volatile economy, technology and, more broadly, micro and macro factors in marketing.

Public relations is a strategic communication that humanity uses to create partnerships, social relationships and mutually beneficial relationships with companies. This method of communication has shown that over time it is necessary to develop a supporting unit, which is

necessary to form thoughts about what the company is and what it should do or what people expect from it. We see that public relations management has made an important contribution to the relationship between the private and public sectors because of the rapid transformation, change and rapid consumption of things produced in a globalizing world.

Public relations should be a lifesaver, especially when managing periods of depression. It seeks to produce results through the analysis, planning, and evaluation phases. When a crisis arises, it is very difficult to control it. It represents a process that has agitated the public in a short time and will have a great impact. It represents situations resulting from inattention. Among these, the most important problem that can come to mind is communication. For this reason, before a possible crisis, you should determine what crises may arise because of communication. After detection, it is necessary to conduct a sample case analyzes in institutions and organizations that have already encountered a similar situation before. During a crisis, an important issue is the size of the area affected by the crisis. Once you understand how widespread it is, you need to form the necessary crisis team. Since crisis problems tend to involve communication, a public relations specialist should be included. The established team must constantly monitor the crisis. It is absolutely essential that teams develop new tactics to identify and eliminate neglect. Thus, public relations management is a kind of strategy. The post-crisis public relations team identifies problems, develops and implements strategies. It probably would succeed. Strategy and crisis are important issues in public relations management. Because the main task of public relations is to maintain the prestige and image of the enterprise by combining these two concepts.

Communication is the milestone of public relations. It has been observed that public relations has developed a two-way channel of communication for their practices to be effective. For a successful system, it will be helpful to examine how the concept of communication and its process develops. The main goal of public relations management is to preserve the reputation of the institutions involved and ensure that relationships with the public, potential customers, stakeholders, investors, and employees can be maintained, leading to the desired image and ensuring that it is seen right. Because policies that can promote understanding and success need only be made at the institutional level, which can properly manage the demands.

In the past century, public relations management has been changing because of globalization. When the understanding of management and organization is evolving into a different structure because of people, experience, ideas, increasing demand, and competition, the leadership approach is also being shaped by this structure. In this regard, it is important to have an understanding of the basic concept of management, how it has evolved, and new theories of management. Public relations should be a field that can assess and balance the internal and external environment of enterprises in their work, calculate the effect of decisions made, explore the emotions, thoughts, and behavior of the target audience, analyze the problems and work in a win-win relationship with a sense of trust in the solution. The management of all these processes must also be sustainable.

Ethical performance is a measure of performance that the public, especially in the public relations field of organizations, pays attention to. This is followed by communication and work performances. Therefore, it is important for businesses to give importance to the element of trust, to develop a business model that respects the values accepted by all, and to manage it all in a sustainable way. If companies want their corporate image and brand values to reach optimal levels, they must implement public relations management in the most successful way possible. The goal of turning the city into "Brand City" is to revitalize investment, attract investors who will contribute to the development of the city, and attract tourists. The main purpose is to provide people living in the city with more opportunities, to ensure the development of the city and to increase the happiness of everyone. One of the most profitable investments is the creation of a brand city. The economic attractiveness and the fate of the city are in direct correlation. To increase economic attractiveness, it is essential to be a brand. City uses branding techniques to persuade investors, tourists and customers around the world. For cities to become interesting, they have to be attractive. We can, in the simplest way, divide the attraction factors into two groups. The first group is known as hard attraction factors. It's incentive, strategic location, communications infrastructure, network, cost, stability and efficiency. The second group is expressed as soft attraction factors. These are quality of life, personal factors, niche development, flexibility, management, entrepreneurship, and specialization in business life (Kotler, 2002).

Because of the complex structure of cities, the concept of city branding should not be seen as product branding, but should be implemented with long-term planning and efforts. During promotion and branding activities, this should be done taking into account the capacity and knowledge of all institutions and stakeholders in the process. Since today the brand-city plays an important role in the global system, it has become inevitable to consider the phenomenon of branding as a tool of urban management and planning.

The investments made by Kayseri Metropolitan Municipality in Mount Erciyes as a "unique" product in the tourism literature since 2012 to bring the unique values of Kayseri in a situation that will contribute to the economy and socio-cultural life of the city, brought the city has made a serious tourism contribution to the winter season.

The tourism opportunities of Mount Erciyes and Kayseri are presented in the most prestigious exhibitions held all over the world, from Germany to Russia, from Azerbaijan to Dubai, Ukraine (Berlin International Travel Trade Fair, the 18th Azerbaijan International Travel and Tourism Fair, the 27th Moscow International Travel and Tourism Exhibition, 26th Ukraine International Travel and Tourism Exhibition (UITT) was presented to tour operators, agencies, and travel professionals at the Arabian Travel Market, the largest trade fair in the Arab world, and was the only ski resort in Turkey to participate in these fairs.

In addition to all these events, Erciyes also strongly influences the global branding process of Kayseri as a city through European cups, world championships, international cycling races, and marathons held as part of winter and summer sports. Especially global competitions, such as the world cups reach billions of people with live broadcasts from Canada to China, from

Switzerland to Russia, and the phrase "Kayseri TUR" is written on the screens. Thus, in addition to the direct economic impact, Erciyes contributes greatly to the city's brand value and public relations (PR).

Winter sports and skiing, as important types of tourism for regional development around the world, have contributed to the economy over the last hundred years, especially in the Alpine region. Many local and foreign tourists come to Kayseri as a result of various marketing activities, such as national and international promotions, participation in fairs, agency presentations in Erciyes. International charter flights, which started once a week in 2017 for the first time in the city's history, now reach up to five planes in some weeks. Especially when tens of thousands of tourists arriving from winter countries such as Russia, Ukraine, Poland, and Belarus by direct flights, as well as foreigners who go skiing with their friends and families from Europe and the Middle East by scheduled connecting flights, there is an important commercial activity in the city of Erciyes. Given its proximity to the city center, which is one of the biggest advantages that Erciyes offers its guests, the contribution of local and foreign tourists who come to ski is even getting greater to the city's economy. Therefore, some tourists prefer city hotels and make city tours as part of their activities after skiing, spending time in shopping malls, and dining in city restaurants to sample local delicacies such as ravioli, pastrami, and sausages in Kayseri.

Thus, when Erciyes became an international center for winter and mountain tourism, Kayseri became a tourism city, and the contribution of Erciyes tourism to the city became very significant. Considering the number of local and foreign tourists, winter tourism brings the city a savings of about $100 million, and this economy benefits all locals. For the next period, as the residential and social areas in Erciyes develop, Erciyes will greatly increase its influence, especially in the field of sports and nature tourism, and it will make a name for itself an international tourism center, as well as being a commercial and industrial city.

REFERENCES

1. Akturan, U., Oğuztimur, S. (2016). Kent Markalaşması Kavramının İçeriği ve Gelişimi: Farklı Disiplinler Farklı Yaklaşımlar, Planlama 2016;26(2):117-129 doi: 10.14744/ planlama. 2016.76376
2. Aray, G. (2009). Marka Konumlandırma ve Şehir Markaları: Burdur Şehrinin Markalaşmasına Yönelik Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Programı, İzmir.
3. Aydın, A. H., Taş İ. E. (2016). *Halkla ilişkiler: Kamu yönetiminde (kavramlar, kurumlar, uygulamalar)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
4. Bişkin, H. (2013). Kentlerde Markalaşma ‘’Beykoz Örneği’’. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı.
5. Cevher, E. (2012). Kentsel Markalaşma Süreci: Antalya Örneği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, cilt 4, no 1, 2012, ISSN: 1309-8012.

6. Cutlip, Scott M., Center, Allen H., Brom, Glen M. (1994). *Effective public relations*, Prentice- Hall Seventh Edition, New Jersey: Englewood Cliffs.
7. Erciyes Turizm Merkezi, https://www.kayserierciyes.com.tr/ Erişim Tarihi: 16 Nisan 2020.
8. Giritlioğlu, İ., Avcıkurt, C. (2010). Şehirlerin Turistik Bir Ürün Olarak Pazarlanması, Örnek Şehirler ve Türkiye'deki Şehirler Üzerine Öneriler (Derlemeden Oluşmuş Bir Uygulama), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 3, s: 83-86.
9. Grunig, J. E. & Hunt, T. (1984). *Managing public relations*, Belmont CA, USA: Wadsworth/ Thomson Learning.
10. Hernandez-Garcia, J., Lopez, C. (2011). Is There a Role for Informal Settlements in Branding Cities? Journal of Place Management and Development 4(1): 93–109.
11. Kavaratzis, M. (2004). From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands. Place Branding and Public Diplomacy 1(1): 58–73.
12. Kotler, P. (2002). *Marketing places*. Simon and Schuster.
13. Kuşakçıoğlu, A. (2003). Marka Kimliği, Kurum Kimliği ve Aralarındaki Bağıntı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.
14. Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2003). Pazarlama İletişimi Yönetimi, İstanbul, MediaCat. Kitapları.
15. Özdemir, Ş. ve Karaca, Y. (2009). Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: C.X I, S II, s:114-131.
16. Özer, M. A. (2018). *Halkla İlişkiler Dersleri,* Ankara: Gazi Kitabevi.
17. Peker, Afife E. (2006). Kentin Markalaşma Sürecinde Çağdaş Sanat Müzelerinin Rolü: Kent Markalaşması ve Küresel Landmark, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s: x,10-81.
18. Porter, M. (2001). Regions and the New Economics of Competition, Global-City Regions: Trends, Theory, Policy (Ed. Allen Scott), Oxford University Press, Oxford (USA), ss.155-156.
19. Saez, L., Periáñez, I., Mediano, L. (2013). Building Brand Value in Major Spanish Cities. An Analysis through Municipal Websites. Journal of Place Management and Development 6(2): 120–143.
20. Saran, M. (2005). Kent Pazarlaması: Güçlü Bir Kent İmajı ve Kent Markası Oluşturmak, TMMOB Makine Müh. Odası, Marka Yönetimi Sempozyumu, 14-15 Nisan, Gaziantep, s:105-111.
21. Seppo, R. (2003). Success Factors Of Place Marketing:A Study of Place Marketing Practices In Northern Europe And The United States, Doctoral Dissertation, Helsinki University.

22. Teker, E., Gülçubuk, A. (2005). Şehri ve Yörelerin Marka Olarak Algılanması ve Markalaşma Sürecini Etkileyen Faktörler, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Marka Yönetimi Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri 14-15 Nisan, Gaziantep, s: 99-103.
23. The Saffron European City Brand Barometer, https://cbb20.saffron-consultants.com/ Erişim Tarihi: 23.4.2021
24. Theaker, A. (2016). *The public relations handbook*. Routledge: London/NY
25. TUROB Mayıs 2019 raporu, www.turob.com/Files/Dosyalar/pdf/ATM2019sonuç.pdf Erişim Tarihi: 09.04.2021
26. Türk Dil Kurumu, https://www.tdk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 09.04.2021
27. Uyar, A. (2018). Marka Şehir Kavramı ve Türkiye ile Dünyadaki Marka Şehir Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, ss.467-479.
28. Wilcox, D. L., Reber, B. H. (2016). *Public relations writing and media techniques*. Pearson.

KURGUSAL NİTELİKLİ ÇOCUK KİTAPLARINDA KÜLTÜR AKTARIMI

CULTURAL TRANSFER IN FICTIONAL CHILDREN'S BOOKS

Doç. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
https://orcid.org/0000-0002-5783-3471

Araştırma Görevlisi Bilge DESTEGÜLOĞLU
, Çukurova Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
https://orcid.org/0000-0001-7147-8296

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU
Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
https://orcid.org/0000-0001-8763-1494

ÖZET

Araştırma, bazı çocuk kitaplarındaki karakterlerin sunumunda gerçekleşen kültür aktarımına ilişkin görünümlerin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma durum çalışması olarak kurgulanmıştır. Uzman görüşü alınarak 5 farklı yazarın 5 kitabı incelenecek dokümanlar olarak belirlenmiştir. Belirlenen kitaplarda yer alan kültürel ögelerin tespit edilmesinde "Metinlere Yansıyan Kültürel Ögeler ve Alt Ögeler" başlıklı sınıflama kullanılmıştır. Bu sınıflamada yedi ana başlık altında kültürel ögelere ve her bir kültürel ögeye yönelik alt başlıklara yer verilmiştir. Belirlenen kültürel ögeler; günlük yaşam, kişiler arası ilişkiler, değerler ve eğitim, edebiyat, sanat ve müzik, gelenekler ve folklor, sosyal yaşam, coğrafya ve mekândır. Sonuç olarak kültürel ögeler arasında günlük yaşamın ve yiyecek-içecek, yemek zamanları-sofra adabı, karşılıklı konuşmalarda kullanılan sözler ve kalıpların çocuk kitaplarında daha fazla yer aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra edebiyat-sanat ve müzik kültürel ögelerinin ise çocuk kitaplarında geçiş sıklığının oldukça az olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk kitapları, karakter, kültür aktarımı.

ABSTRACT

The research has been aim to determine the views related to the cultural transfer that takes place in the presentation of characters in some children's books. The research was designed as a case study. 5 books of 5 different authors were determined as documents to be examined by taki ng expert opinion. The classification titled "Cultural Elements and Sub-Elements Reflected in Texts" developed by Okur and Keskin (2013) was used to determine the cultural elements in the specified books. This classification includes cultural elements under seven main headings and subheadings for each cultural element. Designated cultural elements are; daily life, interpersonal relations, values and education, literature, art and music, traditions and folklore, social life, geography and space. As a result, it has been observed that daily life and food and beverage, meal times-table manners, words and patterns used in conversation are more involved in children's books among cultural elements. In addition, the cultural elements of literature-art and music is was found to be a quite small frequency of passage in children's books.

Keywords: Children's literature, children's books, character, culture transfer.

ORTAOKUL DÜZEYİNDEKİ OKUMA ETKİNLİKLERİNİN TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ OKUMA KAZANIMLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF READING ACTIVITIES AT THE SECONDARY SCHOOL LEVEL IN TERMS OF READING ACHIEVEMENTS IN THE TURKISH COURSE CURRICULUM

Doç. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
https://orcid.org/0000-0002-5783-3471

Dr. Öğr. Üyesi Bilal Erdem DAĞISTANLIOĞLU

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
https://orcid.org/0000-0001-8763-1494

Betül YILDIRIM

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, https://orcid.org/0000-0001-7991-227X

ÖZET

Dünyadaki gelişmeler ışığında her geçen gün insanın ihtiyaçları değişmekte, buna paralel olarak okuma becerisinin önemi artarak öğrencilerin yeni gelişmelere uyum sağlayabilmesi için öğretim programlarının güncellenmesi gerekmekte; ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin okuma kazanımlarını edindirecek nitelikte olması önem taşımaktadır. Bu sebeple yapılan araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki okuma etkinliklerinin 2019 Türkçe öğretim programındaki okuma kazanımlarıyla uyumunu incelemek amaçlanmış, araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlemiştir. Araştırmanın dokümanlarını ortaokul düzeyindeki Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmacı tarafından oluşturulan bir çizelgeyle veriler toplanmış, verilerin analizi her sınıf düzeyindeki kazanımların etkinlikler içindeki dağılımı tablolaştırılarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda okuma etkinliklerinin okuma kazanımlarına dağılımında orantısızlıklar olduğu, etkinliklerin bütün okuma kazanımlarını karşılayacak bir uyum içinde olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitabı, okuma, etkinlik, öğretim programı, kazanım.

ABSTRACT

In light of the developments in the world, the needs of people have been changing and the importance of reading skills has increased. Thus, curricula are required to be updated to allow students to keep up with new developments; and the fact that the reading activities in the textbooks are prepared in such a quality to enable them to acquire reading achievements is of great importance. The present study aims to examine the compatibility of the reading activities covered in Turkish textbooks at the secondary-school level with the reading acquisitions included in the 2019 Turkish Course Curriculum. It has been designed as a case study, which is one of the qualitative research designs. Documents used in the research consist of secondary-school level Turkish textbooks. Data were collected using a schedule formed by the researcher and analyzed by listing the distribution of the acquisitions at all class levels in activities in a table. In conclusion, it was found that there were disproportions in the distribution of reading activities to reading acquisitions and the activities were not compatible enough to achieve all reading acquisitions.

Keywords: Turkish textbooks, reading, activity, curricula, achievement.

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE EĞİTİMİNDE EDEBİYATIN ROLÜ
THE ROLE OF LITERATURE IN PHILOSOPHY EDUCATION FOR CHILDREN

Ayten ÜNAL
Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı,
ORCID No: 0000-0003-4508-284X

ÖZET
Dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda felsefi düşünmenin önemi anlaşılmış ve bu konuda birtakım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Eleştirel, analitik ve sorgulayıcı düşünme becerilerine sahip olmak için felsefeden yararlanılması ve bunun eğitimine de mümkün olan en erken yaşlarda başlanılması gerektiği düşüncesi pek çok araştırmacı tarafından kabul görmüştür. Bu doğrultuda çocuk felsefesi, çocuklarla felsefe ya da çocuklar için felsefe (P4C) isimleriyle farklı çalışmalar ortaya konmuştur. Felsefi düşünme becerisini erken yaşta edinen çocukların ileriki dönemlerinde daha sorgulayıcı olduğu, neden-sonuç ilişkisini kolaylıkla kurabildiği, daha evrensel, analitik ve argümantatif düşünebildikleri gözlemlenmiştir. Bu gibi gerekçelerden ötürü çocuklar için felsefe uygulaması önem kazanmıştır. Program her ne kadar felsefi bir metoda sahip olsa da diğer alanlarla yakın ilişki içerisindedir. En çok ilişkili olduğu alan edebiyattır. Çünkü okuma-yazmayla ilişkili olarak masallar, hikâyeler, şiirler aracılığıyla çocuklar için felsefe çalışmaları başlatılmaktadır. Her ne kadar süreç, felsefi soruşturmalarla ilerlese de en başında edebi uyarıcılar yer almaktadır. Felsefe ve edebiyat yoluyla kişi metinlerin kavramsal analizini yaparak tartışmanın başlamasını sağlar. Metinle ilgili sorulan sorular çocuğun konuyu daha iyi anlamasını sağlar. Çocuk, öncelikle soruları kişisel olarak algılayıp kendi yaşamını irdelerken sonrasında insanlığın genelini kapsayacak şekilde çıkarımlar ve genellemeler yapmaya çalışır. Dolayısıyla edebi metinlerden hareketle felsefi sorulara ulaşmak çocuklar için felsefe çalışmalarında edebiyat ve felsefenin birbirini tamamlayan bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe alanında hazırlanan kitaplar gün geçtikçe dikkat çekmeye ve talep görmeye başladığı için yayınevleri ve yazarlar bu alanda daha ciddi çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada da Jean-Luc Nancy tarafından yazılan “Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik Dört Küçük Konferans” adlı eser felsefi ve edebi yönden incelenecektir.
Anahtar Kelimeler: Çocuklar İçin Felsefe, Edebiyat, Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik

ABSTRACT
In recent years, the importance of philosophical thinking has been understood in our country as well as in the world, and some studies have been started on this subject. The idea that philosophy should be used to acquire critical, analytical and questioning thinking skills and that its education should be started at the earliest possible age has been accepted by many researchers. In this direction, different studies have been put forward under the names of children's philosophy, philosophy with children or philosophy for children (P4C). It has been observed

that children who acquire philosophical thinking skills at an early age are more inquisitive in their later years, can easily establish cause-effect relationships, and can think more universally, analytically and argumentatively. For such reasons, the practice of philosophy for children has gained importance. Although the program has a philosophical method, it is in close relationship with other fields. The field is most associated with is literature. Because, philosophy studies are started for children through tales, stories and poems in relation to literacy. Although the process proceeds with philosophical investigations, there are literary stimuli at the beginning. Through philosophy and literature, the person initiates the discussion by making a conceptual analysis of the texts. The questions asked about the text enable the child to understand the subject better. While the child firstly perceives the questions personally and examines his own life, he then tries to make inferences and generalizations to cover the general humanity. Therefore, reaching philosophical questions based on literary texts shows that literature and philosophy have a complementary structure in philosophy studies for children. In this context, since the books prepared in the field of philosophy for children are starting to attract attention and demand day by day, publishing houses and authors are doing more serious studies in this field. In this study, the work named “God, Justice, Love, Beauty Four Small Conferences” written by Jean-Luc Nancy will be examined in terms of philosophy and literature.

Keywords: Philosophy for Children, Literature, God, Justice, Love, Beauty

1.GİRİŞ

Aristoteles Metafizik (Aristoteles, 1996) adlı eserinin ilk cümlesinde herkesin doğal olarak bilmek istediğini söyler. Bu ifadeyi çocuklar için söylemek yanlış olmaz. Zira her çocuk merak eder, sorular sorar ve doğal olarak bilmek ister. Çocuğun sorduğu sorular ile filozofun sorduğu sorular arasında benzerlikler vardır. Sorular, düşünme şeklini belirlediğinden felsefe ile çocuk arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki iki yönlü olmakla birlikte başlangıçta çocuk merakından ötürü filozof tavrıyla sorular sorar ve daha sonrasında bu sorular, çocuğa verilen düşünme eğitimi ile sürekli ve bilinçli hale gelir. Bu nedenden ötürü çocuklar için felsefe eğitimi teşvik edilmeli, yaygınlaştırılmalı ve eğitim sistemine dahil edilmelidir (Çiçek, 2017).

Felsefe ile çocuk arasında “bilmek için bilmek” bakımından da bir benzerlik vardır. Çünkü “insanın yalnızca bilmek için bilmeyi arzulaması felsefi bilincin ilk ve en önemli koşuludur” (Erkızan, 2002). Çocuklar salt bilmek için bilmek isterler. Bunun sonucunda şan, şöhret, zenginlik gibi herhangi bir çıkarın peşinden koşmazlar. Özü itibariyle felsefe de bilmeyi, anlamayı ve öğrenmeyi sever. Onun bilgiye yöneliminde bilmek dışında herhangi bir çıkarı veya amacı yoktur. Dolayısıyla çocuklar ve felsefe arasında kurulan benzerlikler çocuklar için felsefenin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Çocuk ile felsefenin yan yana gelmesi ve bu alana ilişkin çalışmalar yapılması geç kalınmış bir durumdur. Bu etkinlik, felsefi sistemler üzerine konuşulan ya da felsefe tarihi anlatılan bir ders değildir. Çocuklarla felsefe yapmak demek çocuğun evren karşısında duyduğu meraka ilişkin sorduğu soruları kavramsal düzeye taşımak ve bunu sistemli hale getirmek demektir (Yılmaz,

2021 ve Bilican, 2021). Etkinlik gelişigüzel şekilde değil, bunun eğitimini almış, bu alanda yetişmiş, alanında uzman bir lider tarafından yapılmaktadır. Süreç, sistematik olarak plana uygun ilerlerken çocukların seviyesine inmeli ve onlarla etkili bir iletişim kurulmalıdır. Felsefe tarihi anlatmadan onlarla felsefe yapmanın farklı bir beceri istediği göz ardı edilmemelidir.

2.ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE NEDİR?

Çocuklar için felsefe, dünyada ilk olarak Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde felsefe ve mantık dersleri veren Matthew Lipman ile ortaya çıkmıştır. Lipman, ilk uygulamalı felsefe dersi denemesini beşinci sınıf öğrencileriyle yapmıştır. O, bu çalışmasında çocuklarla birlikte öyküler okumuş ve orada yer alan soruları birlikte tartışmışlardır (Karakaya, 2006). Ancak Lipman'ın çıkış noktası altmışlı yıllara dayanır. O, 1960'lı yılların sonlarında lisans öğrencilerinin akıl yürütme ve muhakeme becerilerinin eksik olduğunu görmüş (Lipman, 2003) ve bunun nedenini çocukluk döneminde aranması ve dahası düşünsel yetilerin çocukluk döneminde kazandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için öncelikle çocuklara felsefi düşünmenin kazandırılıp kazandırılamayacağını araştırmıştır (Karakaya, 2006).

"Çocuk felsefesi" kavramı felsefe literatüründe ilk kez 1953 yılında Karl Jaspers tarafından kullanılmıştır (Jaspers, 1971). Almanca "Kinderphilosophie" veya "Philosophie für Kinder", İngilizce "Philosphy for Children" olarak geçen terim; "çocuk" ve "felsefe" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kavram Türkçeye "çocuk felsefesi", "çocuklarla felsefe" veya "çocuklar için felsefe" olarak çevrilmiştir. Bu kavram 4 değişik anlamda kullanılmaktadır (Karakaya, 2006). Bunlar şu şekildedir:

a)Yetişkinlerin çocuklar hakkında yaptıkları felsefe: Bu alan felsefenin bir alt dalı olup çocuğu birtakım evrelere göre inceler. Çocuklar ve onların felsefi yeti ve becerileri hakkında araştırma, analiz ve değerlendirmeler yapar.

b)Çocuklar için yapılan felsefe: Bu bölümde yetişkinlerin çocuklar için hazırladığı öyküler, ders kitapları, çocuk kitapları yer almaktadır. Sadece bu tür kitaplar çocuklara felsefi içerikler aktarmakta, felsefi metotlar sunmaktadır.

c)Çocukluk felsefesi veya çocukça felsefe: Bu alanda çocukların kendilerinin ve başkalarıyla birlikte ürettikleri düşünceler yer almaktadır. Bu bölüm çocukça felsefeye dayanıp buna "çocuksu felsefe" de denir.

d)Çocuklarla felsefe yapmak: Burada yetişkinler çocuklarla birlikte çocukların düşünsel dünyasında yer alan merak ettikleri temel sorularla ilgili olarak sohbet etmektedirler. Çocuk felsefesinin bu bölümü aklı kullanmaya ve düşünceyi geliştirmeye yönelik çalışmalardır (Karakaya, 2006).

Çocuklar için felsefe, bir yetişkinin rehberliğinde çocuklara, onların aklını kullanmasına, çok yönlü, eleştirel ve özenli düşünebilmesine olanak sağlayan bir etkinliktir. Bu alanın işlevselliğine ve tanıtımına yardımcı olan en yakın alan edebiyattır. Bunun nasıl yapıldığını anlamak için Jean-Luc Nancy tarafından yazılan "Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik Dört Küçük

Konferans" adlı eseri incelenecektir. Örnek olarak ele alınan bu eser, çocukların adı geçen dört kavramı soruşturmasından oluşmaktadır.

3.TANRI, ADALET, AŞK, GÜZELLİK

Jean-Luc Nancy tarafından yazılan "Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik" üzerine dört küçük konferansın yer aldığı bu eser, çocuklar için felsefe etkinliği bağlamında incelenmesi gereken bir yapıya sahiptir. Bu eser, sözü geçen dört temel kavramla ilgili altı ile on iki yaşlarındaki çocuklara verilen konferanslardan oluşmaktadır. Yazarın ifade ettiği üzere çocuklar, sunumu dikkatli bir şekilde dinlerken soru da sormaktadırlar. Ayrıca çocuklara yönelik bu tarz felsefi konferanslarda konunun daha açık ve anlaşılır olması için onların seviyesine inmek son derece önemli olduğundan Nancy, bunu etkili ve doğru bir şekilde yaptığını ifade etmektedir (Nancy, 2018).

Nancy'nin çocuklara ilişkin konferansının ilk konusu Tanrı'dır. Tanrı'ya geçmeden önce onun gök ile ilişkisini irdelemektedir. Zira "Gökyüzü Tanrısaldır ve karşılık olarak, Tanrısal olan, dolayısıyla Tanrıdan kaynaklanan şey gökseldir" (Nancy, 2018). Ancak gelişen teknoloji ile birlikte gökyüzünde Tanrı'dan ziyade, bulutların, uçakların, uyduların, füzelerin, vs. yer aldığı sonucuna varılmaktadır. Dinlerde bahsedilen yüce varlık üstte yer almazken dünyanın konumundan dolayı gökyüzü hem üsttedir hem de altta. Nancy, bu düşünceden hareketle çocuklara Tanrı'nın kendine has tarzıyla aslında her yerde olabileceğini anlatmaktadır. Daha sonra hem dinsiz toplumlarda hem de semavi dinlerde Tanrı'nın nasıl tanımlandığını soruşturmaktadır. Bu soruşturmayı örneklerle desteklemektedir. Konferans sona erdiğinde ise çocukların sorularına cevap vermektedir. Sorular şu şekildedir:

- Yahudi dininde, Tanrının doğru olduğunu söylediniz. Ama eğer Tanrı adilse, neden sakat doğan çocuklar ya da böyle şeyler var?
- Gökyüzü nerede başlar acaba?
- Az önce Yahudilerin Tanrısından bahsettiniz, neden onun adı telaffuz edilemiyor?
- Neden ve nasıl Tanrı var oldu?
- Yahudi Tanrısının adının, çağrıldığı gibi adlandırıldığını insanlar nereden biliyor, mademki hiç kimsenin onu söylemesi mümkün değil?
- Tanrıya inanma fikri nereden geliyor? Çünkü eğer başlangıçta Tanrı dünyayı yarattıysa, onu kim yarattı peki?
- Bir gün Tanrının var olup olmadığından emin olabilecek miyiz?
- Neden birçok Tanrıya inanan dinlere mensup insanlar var?
- Kendisi zaten boşluk içindeyken Tanrı nasıl dünya için boşluk açabilmiştir?
- Peki, cehennemler falan, hani öldüğümüz zaman?
- Neden bir dine inandığımızda, aynı zamanda başka birine daha inanamıyoruz? (Nancy, 2018)

Çocuklar tarafından sorulan bu sorular aynı zamanda yetişkinler tarafından da merak konusudur. Nancy, konferansı ve soru cevap bölümünü üç semavi dinin Tanrısı arasında benzerlikler bulunmasına rağmen dinlerin sürekli çatışma halinde olduğunu ifade ederek bitirmektedir.

Nancy'nin ikinci konferansının konusu adalettir. Sunum boyunca adil olan ile adil olmayan arasındaki farkı açıklamaya çalışmaktadır. Yasa örneğinden hareketle yasaların her zaman kendi başına doğru/adil olmadığını ifade etmektedir. Çocukların anlayacağı tarzda gündelik yaşamdan örneklerle adil kavramını, eşitlik ve farklılık ilkeleriyle anlatmaya devam etmektedir. Nancy'ye göre adalet, tek bir kişi için bir anlam ifade etmemektedir. O ancak başkasıyla bir ilişki içinde anlam kazanır. Ayrıca adil olma kavramı herkese ona ne borçlu olduğumuzu bile bilmeden vermektir. Örneğin bir kişi salt insan olmasından ötürü saygıyı hak etmektedir (Nancy, 2018). Nancy bu örnekle konferansı bitirip çocukların sorularına geçmektedir. Sorular şu şekildedir:

- Sağ ve sol arasında en adil olan hangisidir?
- Konferansın başlığını okuyunca, "eşitlik" kelimesini kullanacağınızı düşünmüştüm. Ama aslında bu kelimeyi pek fazla kullanmadınız. Dolayısıyla eşitlik ve adalet hakkında ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyorum.
- Bir sorum var. Dünyanın başlangıcında, en güçlünün yasasına göre bir işleyiş olduğunu söylediniz. Peki, o zaman eşitlik, adalet, adaletsizlik fikri nasıl akla geldi?
- Adaletsizlik içinde, adil istisnalar olabilir mi? Örneğin, diyelim ki sizi öldürdüm. Sizi öldürdüm çünkü sizi sevmiyorum, bu adil değil, ama beni öldürmeye çalıştığınız için sizi öldürürsem, bu adildir.
- Haklı/adil savaşlar var mıdır?
- Benim sorum küçük hanımınkiyle ilişkili: adile ve adil olmayana ilişkin kabuller tüm dillerde, tüm dinlerde ve tüm felsefelerde aynı anlama mı sahip?
- Soruyu yanımda oturan Simon için soruyorum: adil olanı ve adil olmayanı nasıl tanırız?
- Nazileri ve bugün hala, Fransa'da bir topluluğu bir başkasına ayrıcalıklı kılan aşırı sağı düşünüyorum. Gerçekten yanlış hareket ettiğini ve bunu her şeye rağmen yaptığını bilmeye nasıl katlanır insan? (Nancy, 2018)

Adalete ilişkin tartışmalar yetişkinler tarafından da sürdürülürken Nancy, üçüncü konferansında aşk konusunu ele almaktadır. Öncelikle "seni seviyorum" cümlesinin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklamayı "tutku" ve "delicesine" kavramları ile derinleştirmektedir. Tutku, bir şeye istemeden maruz kalmak demekten aşk, maruz kaldığı şeyi zevkle kabul etmek demektir. Âşık olma halinde, sevmek aynı zamanda dolaylı yollardan onu almaktır. Sevgi, çeşitli yollardan seven ve sevilen kişiyle ilişki kurmaktır. Birisini sevmek, bütün özelliklerinden bağımsız bir şekilde onu kabul etmek demektir. Sevilen kişinin en önemli

özelliği seven açısından onun varlığıdır. Daha sonra Nancy, "canım" kavramını irdelerken bu kelimenin sık sık kullanıldığını ve dolayısıyla anlamından uzaklaşıldığını, çoğu zaman da alışkanlıktan ötürü söylendiğini ifade etmektedir. Ona göre "delicesine" kavramı, tüm değerlerin ötesinde birisini hesapsız kitapsız sevmek anlamına gelmektedir. Son olarak aşk kavramının sadakat ile yakın ilişki içinde olduğunu söyleyerek (Nancy, 2018) çocukların sorularına geçmektedir:

- Bir yerde sevmenin aslında sevilmek istemek olduğunu okumuştum, bu doğru mu acaba?
- İlk seferinde "seni seviyorum" demek neden zordur?
- Karşılıklı olmadığı zaman gerçekten sevgiden söz edilebilir mi?
- Neden başkası bilsin diye "seni seviyorum" demek zorundayız?
- Neden sevgi bazen diğerinin sadakatinden şüphe ettirir bize?
- Sevginin ebedi olabileceğini düşünüyor musunuz?
- İlla da sevmek ister miyiz?
- Gerçekten sevdiğimizin doğru kişi olduğunu nasıl biliriz?
- Birisi birden çok kişiye âşık olduğu zaman, onun gerçekten âşık olduğu söylenebilir mi?
- Bazı yetişkinler neden çocukların sevemeyeceğini söylüyor?
- Narsist bir insan başka bir kişiyi sevmeye yetenekli midir? (Nancy, 2018)

Çocukların sevgiye ilişkin merak ettiği ve sorduğu sorular, onların bu kavramı felsefi yönden sorguladığını göstermektedir. Nancy, soruları çocukların anlayacağı bir dille ve örneklerle cevaplandırmaktadır. Sevginin gizemli, riskli, tehlikeli aynı zamanda güzel olduğunu söyleyerek soru cevap bölümünü bitirmektedir.

Nancy'nin son konferansının konusunu "güzellik" kavramı oluşturmaktadır. Anlatmaya çalıştığı şey güzelin nitelik olarak bir nesnedeki özelliği değil, güzelin kavram olarak kendisidir, kendinde şey olarak ne anlama geldiğidir. Düşünüre göre güzellik kavramı göreceli değildir. Sınırları tam olarak çizilmediği için, budur denilecek anlamda nesnel de değildir. Zira güzel diye nitelendirilen şeyler aracılığıyla herkesin güzelliğe ilişkin bir algısı vardır. Nancy, bunu hoşa gitmek kavramı ile ilişkilendirmektedir. Bir şeyin güzel olduğunu söylediğimizde aslında sürekli hoşumuza gittiğini söylemek isteriz. Bu duygunun en yoğun hissedildiği yer ise sanattır. Müzik ve resim gibi sanat dalları bize güzelliğin evrensel ve herkes için geçerli olduğunu gösterir. Güzellik, içimizde yer alan ve bizim dışımızda bizi aşan bir şeye uygunluktur. Bu "hakikat"tir. Güzellik kavramında da söz konusu olan şey hakikattir. Hakikate ulaşmamızı engelleyen şeylerden sıyrıldığımızda saf güzelliği kolaylıkla elde ederiz (Nancy, 2018). Nancy, sunumunu bitirerek sorulara geçmektedir:

- Güzelliğin geçici olup olamayacağını anlatır mısınız?

- Bir şeyi ya da birini güzel bulduğumuzda, ilk olarak neye bakarız?
- Her şeyde güzellik bulabilir miyiz?
- "Güzellik" dediğiniz zaman, fiziksel güzellikten bahsediyorsunuz, peki "güzelliği" aynı zamanda "iç güzellik" diye de adlandırabilir miyiz?
- Size göre güzellik olmadan yaşanabilir mi?
- Az önce güzelliğin evrensel olduğunu, aramızdan her birinin onu tanıyabileceğini söylediniz, ama güzelliğin tanınmasının bir çıraklıktan geçebileceğini düşünüyor musunuz?
- Az önce sizce iç güzelliğin olmadığını söylediniz, ama o zaman onu nasıl adlandırabilirsiniz? (Nancy, 2018)

Güzellik kavramıyla gündelik yaşamda sürekli iç içe olduğumuz için çocuklar sorularına aldıkları cevaplarla yaşamlarındaki boşlukları doldurmak istemişlerdir. Tanrı, adalet ve aşk kavramları hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından sürekli merak konusu olduğu için Nancy, çocukların seviyesine inerek olabildiğince basit bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Çocuklar için felsefe oturumlarının nasıl yapılacağına ilişkin yol göstererek eğitmenlere rol model olmuştur. Çocuklar için felsefe oturumları, Nancy örneğinde olduğu gibi bir konuya ilişkin bilgi vererek ardından soru-cevap şeklinde tamamlanacağı gibi sürecin tamamı da soru-cevap şeklinde ilerleyebilir.

4.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çocuklar için felsefe etkinliği her ne kadar felsefenin bir alanı olsa da kendi başına özerk olarak varlığını sürdürmemektedir. Çocukların eleştirel, sorgulayıcı, çok yönlü ve özenli düşünmelerine olanak sağlarken bunu kendi sınırları içinde yapmayıp farklı disiplinlerden de yararlanmaktadır. Bu bağlamda ilişkili olduğu en yakın alan edebiyattır. Zira etkinliğin başında çocuklara uyaran verirken edebi metinlerden yararlanılmakta ve o metinler soruşturulmaktadır. Ayrıca çocuklar için felsefenin tanıtılmasında hazırlanan kitaplar da çok önemlidir. Özellikle son zamanlarda yayınevleri bu alanla ilgili çok ciddi çalışmalar yapmaktadır. Felsefe ile edebiyatın işbirliği içinde olması felsefeye karşı duyulan önyargıların azalmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü çocuklarla felsefe yaparken onlara felsefe tarihi anlatmayıp onlardan edebiyatın içinden seçilen bir metinin sorgulanması istenmektedir. Felsefenin anlaşılması zor olarak iddia edilen konularının aksine çocuk felsefesinde onların rahatça anlayabildiği ve tartışabildiği konular edebi eserlerin içinden seçilmektedir. Böylelikle toplum tarafından felsefe, gerekli görülmeyen, istenmeyen hatta dışlanan bir alan iken çocuklarla felsefe etkinliği felsefeye karşı bakışın büyük oranda değişmesini sağlamakta, onu daha sevimli hale getirmektedir. Biz bu çalışmada Jean-Luc Nancy tarafından yazılan "Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik Dört Küçük Konferans" isimli eseri incelemeye, ayrıca bu eserden hareketle edebiyatın, çocuklar için felsefedeki önemini anlatmaya çalıştık. Nancy, adı geçen dört kavramı çocuklarla birlikte inceleyerek onların merakını farklı bir boyuta taşımış ve sorular sayesinde

onların çok yönlü düşünmelerini sağlamıştır. Bunu yaparken çocukların seviyesine inmeyi ihmal etmemiş, onlarla etkili bir iletişim kurmuştur. Nancy tarafından oluşturulan bu yapıt, felsefe ile edebiyatın işbirliği içinde olduğunu gösteren eserlerden yalnızca biridir. Çocuklarla felsefe etkinliğinin daha çok kişiye ulaşması için bu tarz eserlerin sayısının artması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aristoteles (1996), "Metafizik", Çev: Arslan, A., Sosyal Yayınlar, İstanbul.

2. Çiçek, H. (2017), "Felsefeyle Çocuk Çocukla Felsefe", Çocuk ve Medeniyet Dergisi 2: 51-60.

3. Erkızan, H. N. (2002), "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", Doğu Batı Dergisi 18: 61-75.

4. Jaspers, K. (1971), "Felsefeye Giriş", Çev: Akalın, M., Dergah Yayınları, İstanbul.

5. Karakaya, Z. (2006), "Günümüz Çocuk Edebiyatından Seçilmiş Çocuk Felsefesi Örnekleri", Turkish Studies 1(2): 14-36.

6. Lipman, M. (2003), "Philosophy For Children", Röportajı Yapan Araştırmacı Gazeteci: Saeed, N.

7. Nancy, J. L. (2018), "Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik Dört Küçük Konferans", Çev: Erşen, M., Monokl Yayınları, İstanbul.

8. Yılmaz, N. ve Bilican, Y. M. (2021), "Çocuk Edebiyatı ve Felsefe", Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

NIETZSCHE'DE OTANTİK İNSAN ANLAYIŞI

UNDERSTANDING OF AUTHENTIC HUMAN IN NIETZSCHE

Dr. Bilge SALUR

ORCID No: 0000-0001-8337-8583

ÖZET

Felsefe tarihinde önemli bir etki bırakan ve 19.yüzyılın önemli düşünürleri arasında yer alan Friedrich Nietzsche'nin felsefesini anlamak, düşünürün yazınsal ve felsefi üslubu sebebiyle oldukça güç olmuştur. Onun düşünceleri sistemli bir felsefe geleneği içerisinde değerlendirilmekten oldukça uzaktır. Yine de Nietzsche'nin felsefi ilgisini; modernlik ve akılcılık eleştirisi, kültür, benlik ve kendisi olma (otantiklik) gibi kavramların oluşturduğu söylenebilir. Bu çalışmada Nietzsche'nin modernlik eleştirisi bağlamında, kişinin kendisi olması yani otantiklik kavramı nasıl ele aldığı tartışılacaktır. Çünkü Nietzsche'nin temel felsefi ilgisi olarak ele aldığı konulardan birisi de bireysellik ve kendisi olma kavramıdır. Nietzsche'ye göre, Aydınlanma ile başlayan modern dönemin yıkıcı etkisi birey üzerinde de etkili olmuştur. Bu sebeple Nietzsche akılcılığın aşırı yüceltilerek kişinin akılsal olmayan (irrasyonel) doğasının yok sayılmasını eleştirmiştir. Bu bağlamda Nietzsche, bireyin süregiden değişken bir oluş olarak görülmesinden ziyade, belirli değişmez ve sabit bir varlıkmış gibi ele alınmasına tepki göstermiştir. Bununla birlikte Nietzsche, bireyin otantik bir varoluşa sahip olması için öncelikle kendisini içinde bulunduğu dışsal otoritelerden kurtarması gerektiğini de iddia etmiştir. Bu sebeple, evrensel değerlerin anlamdan yoksun olduğunu savunan Nietzsche, bireyin kendisi olması konusunda en önemli tavrın, kendi değerini yaratmak yoluyla kendini gerçekleştirmek (self-realization) olduğunu söylemiştir. Yine de Nietzsche'de otantik varoluş, tüm dışsal otoriteleri, etiği ve törelliği dışarıda bırakarak, kendi değerlerini ortaya koymanın zorluğu sebebiyle, tüm insanlar için değil, üst insan adını verdiği (übermensh) özel bir tür insana yöneliktir. Buna ek olarak, otantik insan, tüm hakikatlerin göreceli olduğunun bilincinde olduğu için kendi hakikatlerini yaratmada sanatçı bir tavra sahip olmalıdır. Başka bir deyişle, otantik öz-yaratım, öncelikle kişinin kendisini tanıması ve kendisini öznel bu hakikatlerin ışığında bir sanat eseri gibi yaratması ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, otantiklik, benlik.

ABSTRACT

It has been very difficult to understand the philosophy of Friedrich Nietzsche, who have an important impact on the history of philosophy and was one of the important thinkers of the 19th century, due to the literary and philosophical style of the thinker. His thoughts are far from being evaluated in systematic philosophy. Nevertheless, it can be said that Nietzsche's philosophical interest formed with some concepts like criticism of modernity and rationality, culture, self, and being oneself (authenticity). In this study, it will be discussed how Nietzsche dealt with the concept of being oneself in other words authenticity, in the context of his critique of modernity. Because one of the issues that Nietzsche handled as his main philosophical interest is the concept of the individuality and being oneself. According to Nietzsche, the destructive effect of the modern period, which started with the Enlightenment, was also effective on the individual. For this reason, Nietzsche criticized the excessive glorification of rationality by ignoring the irrational nature of the person. In this context, Nietzsche responded to the consideration of an individual as a certain, unchanging, and fixed entity rather than an ongoing, changeable being. In addition to this, Nietzsche also claimed that in order to have an

authentic existence, the individual must first free himself from the external authorities he is in. For this reason, Nietzsche, who asserted that universal values are meaningless, said that the most important attitude for an individual to be himself is self-realization by creating his own value. However, in Nietzsche, authentic existence is not for all human beings, because of the difficulty of asserting his own values by excluding all external authorities, ethics, and morality, so it is for a special kind of man, whom he calls the overman (übermensh). In addition, the authentic person should have an artistic attitude in creating his own truths, as he is aware that all truths are relative. In other words, authentic self-creation is possible when a person first knows himself and creates himself like a work of art in the light of these subjective truths.

Keywords: Nietzsche, authenticity, self.

1.GİRİŞ

Otantiklik problemi güncelliğini koruyan felsefi bir ilgi ile halen çalışılmakta ve tarihsel kapsamının yanı sıra günümüz sosyal bilimcilerce de tartışılarak yeniden düşünülmektedir.[1] Felsefi anlamıyla kişinin kendisi olabilmesi yani otantik olmak problemi, özne felsefesi bağlamında tartışılmıştır. Nietzsche'nin felsefesi de otantiklik problemi çerçevesinde tartışılabilecek kavramsal arka plana sahiptir. Onun otantiklik anlayışı büyük ölçüde, toplum ve toplumsal değerlerin, kişinin özgür ve özgün kendiliğini yok ettiğini inancında temellenmiştir. Düşünür bu bağlamda, kişinin öncelikle tüm verili hakikatlerden sıyrılarak kendisini *yaratmasını* otantiklik talebine uygun görmektedir. Nietzsche'nin üst insan (übermensh), Apollon-Dionysos ikiliği ve kişinin sanatsal bir yaratımla kendisine biçim vermesi gibi kavramsallaştırmalar ile açık edilebilecek Nietzsche'nin otantik insan anlayışını serimlemek bu çalışmanın amacını oluşturmuştur.[2]

2.NIETZSCHE'DE OTANTİK İNSAN ANLAYIŞI

Otantiklik idealinin gelişmesinde belirleyici faktörlerden birisi, bu kavramın belirgin biçimde modern bir benlik anlayışıyla birlikte ortaya çıkması ile ilişkilidir. Bu, kişinin hayata bakışında kendisine rehberlik edecek kaynağın içsel olması gerektiğine inanan Rousseau'nun çalışmasında[3] görülebilir (Varga & Guignon, C, 2014).

Etkisini özellikle postmodern felsefede ve varoluşçuluk düşüncesinde hissettiren Nietzsche "otantiklik" terimini açıkça kullanmamıştır. Yine de bu kavramın kökenini hakikat (Wahrheit) ve doğruluk (Wahrhaftigkeit) arasındaki yinelenen ayrımlarda bulmak mümkündür. Wahrhaftigkeit kavramı, Heideggerci otantiklik (eigentlich) terimiyle ve daha sonraki varoluşçu literatürde otantik olarak adlandırılan şeyle neredeyse eşanlamlıdır (Golomb, 1995). Bununla birlikte Nietzsche her ne kadar kavramsal bir felsefi anlayış göz ederek yazmasa ve aforizmaları ve metaforik kullanımı tercih ederek kendisini anlamayı güçleştirse de eserlerinde insanın olduğu şey olması/kendisi olması yani otantiklik ile ilgili konulardan söz ettiği görülebilir. Bu bağlamda Nietzsche temelde, bireyin kendisi olmasını dışsal otoritelerden kurtulmasına ve kendi değerlerine yaratmasına dayandıran bir anlayış geliştirmiştir.

Nietzsche temel olarak otantiklik problemini modernlik ile birlikte düşünür. Modern dönem bir değişime işaret etmektedir. Nietzsche'ye göre modern dönemin dinamikleri *sürü insanı* adını

[1] Charles Taylor, Charles Guignon, Alessandro Ferrara, Jacob Golomb ve Somogy Varga gibi çağdaş sosyal bilimciler tarafından.
[2] Bu makale yürütücülüğünü Prof. Dr. Cihan CAMCI"nın yaptığı Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Felsefe Bölümü'nde "Otantiklik Problemi ve Heidegger"de Otantikliğin Zamansallıkla Olan İlişkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.
[3] Düşünürün *İtiraflar (les Confessions)* adlı eseri kast edilmekte.

verdiği kitleyi yaratmıştır. Sürü insanı, modern toplumun din ve ahlak (törellik), akıl ve gelenek gibi *mitleri* kullanarak yarattığı, kitleyi takip eden, kendisi olamayan tüm insanların ortak adıdır:

"Platon'dan bu yana bütün ilahiyatçılar ve felsefeciler aynı yolun üzerindeler, -yani ahlak konularında şimdiye dek içgüdü ya da Hıristiyanların "iman" dedikleri ya da benim "sürü" dediğim kazandı. Akılcılığın babası olarak (dolayısıyla devrimin büyük babası), yalnızca aklın egemenliğini onaylayan Descartes, belki de tek aykırı örnek: Oysa akıl yalnızca bir araçtır, Descartes yüzeyseldi" (Nietzsche, 2013).

Bu alıntısından da anlaşılacağı gibi Nietzsche'ye göre Sokrates'ten beri süregelen akılcılık ve erdemin yüceltilmesi Hristiyanlık ile varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Böylece insanlar kendi bireyselliklerini değil, ödev ahlakını, törelliği veya dinsel buyrukları takip ederek, kendileri olmayı, otantiklik varoluşlarını yitirirler. Nietzsche'ye göre Sokratesçi akılcılık değerlemesi ve Hristiyanlığın öte dünyaya yönelik değerliliğin bu dünyayı dışlaması problemlidir. Otantik insan olabilmek için, din, ödev ahlakı veya akılcılık gibi dışsal tüm otoriteler dışlanmalı, birey kendi değerlerini kendisini yaratmalıdır. Nietzsche'nin bu düşüncelerinin temelinde, evrensel herhangi bir ölçütün imkansızlığına duyduğu inanç vardır. Düşünüre göre, evrensel bir hakikatten söz edilemez dolayısıyla tüm hakikat görecelidir;

"Neden bu yeryüzü parçasına, bu meşgaleye yapışalım; komşumuzun dediklerini niçin önemseyelim? Çok değil birkaç yüz kilometre ötede geçerliliğini yitiren görüşlerle kendimizi bağlamak ne büyük bir kabalıktır. Doğu ve Batı, ürkekliğimizle alay etmek için gözümüzün önünde tebeşirle çizilmiş hatlardır. "Özgürlüğü elde etmeye çalışmak istiyorum." der genç ruh kendisine ve sırf ila ulus birbirinden nefret edip birbirine savaş açıyor diye, ya da iki kıta bir okyanus tarafından birbirinden ayrılıyor diye, ya da birkaç bin yıl önce varlığı bile olmayan bir din şu anda her yerde öğretiliyor diye, ruhun bunu yaparken engellenmesi muhtemeldir" (Nietzsche, 2003a).

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, Nietzsche felsefesinde, nihai, mutlak bir doğrunun varlığından söz edilemez. Değerler ve erdem de bu bağlamda görecelidir. Dolayısıyla hakikat olarak sunulan herhangi bir şeyin hakikat olmadığını vurgulayan Nietzsche, kişinin kendi değerini yaratma yoluyla kendisini gerçekleştirerek otantik olacağını söyler. Yine de Nietzsche felsefesinde bu noktada otantik varoluşun tüm insanlık için olmadığı akılda tutulmalıdır. Nietzsche bu bağlamda, kendisini sürü insandan ve sürü ahlakından ayırabilecek, en güçlü ve özgür insan olan *üst insan (übermensh)* anlayışını öne sürmektedir. Düşünürün üst insan (übermensh) anlayışına geçmeden önce bu kavramla bağlantılı olan, Nietzsche'nin güç istenci kavramını da açıklamak gerekir.

Schopenhauer'un kötümser dünya görüşünün Nietzsche'nin felsefesi- özellikle ilk dönemlerinin- üzerinde oldukça etkisi vardır. Ancak daha sonraları Nietzsche, Schophenhauer'un etkisinden sıyrılmakla kalmayıp onun felsefesinde eksik olduğunu söylediği *güç istenci* kavramını da felsefeye katmıştır. Nietzsche felsefesinin en temel kavramlarından olan güç istenci, insanın ve tüm organik yaşamın özünde, varlığı korumaktan, canlılığı sürdürmekten ziyade onu aşmak, yükseltmek arzusu yattığı düşüncesine dayanır. Bu istek en yalın haliyle, güçlü ve egemen olup yönetme isteğidir. Nietzsche'ye göre güç istenci var oluşun hakikatidir ve her türlü devinimin asıl nedenidir. Güç istenci kendini eylem yoluyla ortaya koyar. Başka deyişle, insan ancak eylem yoluyla özgürleşebilir ve sıradanlaşmış kalıplarını kırar ve onların ötesine geçebilir. Görüldüğü gibi Nietzsche, Schophenhauer'un pasif ve kötümser felsefi temelini kırmış, yerine insanın özgürleşmesinin biricik edimi olan eylemi getirmiştir. Onun ünlü 'Tanrı öldü' ilanının ardında, insanların ve kültürlerin daha önce hiç tatmadıkları tam bir özgürlüğe kavuşmaları fikri yatmaktadır. Tapındıkları tanrının yokluğundan dolayı insanlar yeni benlikler, yeni tanrılar ve yeni güneşler yaratabilirlerdi (Dreyfus ve Wrathall, 2006).

Nietzsche'de güç istenci kavramının anlamı kişinin kendisi olabilmesi ile yakından ilişkilisi vardır. Çünkü güç istencine daha fazla sahip olan özgür ruhlu kişi, üst insan haline gelmeye daha yetkin olacaktır. Kişide eksik olan güç istenci ise, kişiyi sürüyle özdeşleştirme ihtimalini artırarak onun otantik bir kişi olmasını engelleyecektir. Başka bir deyişle, kişinin içinde bulunduğu kültürün etkisinden kendisini kurtararak kendisini yaratma arzusu, Nietzsche'ye göre, kişinin manevi olgunluğu ile ilgilidir. Bu şekilde birey otantik olma yolunda, kendini aşma yardımıyla yakınlaşır. Bu bakımdan güç istenci, otantiklik arayışı olan kişinin, kendi benliğinin özgür yazarı olma arzusunun bir parçasıdır. En uygun güç istenci, ideal otantik üst insan tarafından ifade edilmektedir. Çünkü bu istencin kalitesinde azalma olursa, kişinin kendini yaratma görevinden kaçma ve "sürü" ile özdeşleşme eğilimi artacaktır. Daha yüksek kaliteye ve daha fazla canlılığa sahip olma arzusu ile donatılmış bir kişi, daha az güce sahip olanların, tipik köle ahlakının aksine, ana ahlak ve otantik yaşam kalıplarını ortaya koyacaktır (Golomb, 1995).

Tüm bunlardan anlaşılabileceği gibi, Nietzsche'nin düşüncesinde, otantik tüm insanların için bir ideal değildir. İnsanlar kendilerinde bulunan güç istencinin fazlalığına göre ya üst insan olacak ya da sürüyle tanımlanarak kendileri olmaktan vazgeçeceklerdir. Bu bağlamda en güçlü olan kişinin kendisini aşarak, sahici bir varoluşa sahip olacağı açıktır. Ancak düşünür, otantik ve güçlü insan nadir bir bulunan kişilikler olduğunu söyleyerek, insanların büyük çoğunluğunun kendilerine verilmiş/sunulmuş olan belli kalıplarla yaşamaya istekli olduğunu söyler. Nietzsche'ye göre insanın kendisini aşmasının önündeki en büyük engel, en evrensel insan özellikleri olan korku veya tembelliktir. Ona göre bu her iki özellik de insanı kültüre ulaşma ve böylece kendini gerçekleştirme çağrısına kulak vermekten alıkoymaktadır. İnsanlar sosyal intikamdan korkarlar ve kendilerine özgü benlikleri olmaya cesaret edemezler. Devlet bu nedenle Nietzsche'nin etiğinin şeytanı olur: devlet insanı uyumlu hale getirir ve böylece onu kendi gerçek kaderine ihanet etmeye cezbeder ve zorlar (Kaufmann, 1974).

Devletin yanı sıra, Nietzsche'nin içinde bulunduğu çağın özelliği olan, aşırı yüceltilmiş akılcılık vurgusu da insanın kendisi olma duygusunu tahrip eder. Bu sebeple otantik insan bağlamında Nietzsche'nin önemsediği bir diğer bir yönelim, akılcılık yerine insanın akılsal olmayan irrasyonel doğasının öne çıkarılması ile ilişkilidir. Başka deyişle, otantiklik, güç istencinin yanı sıra, Nietzsche'nin Apollon-Dionysos karşıtlığı ile örneklendirdiği akıl-duygu ikileminin sentezine dayanmaktadır. Nietzsche aklın, kuralcılığın yerine duygunun, tutkunun, istemenin ve gücün getirilmesini yani ölçü ve uyumu temsil eden Apollon'a karşı coşkulu ve tutkulu Dionysos'un zaferini öne sürer. Çünkü Akıl Çağı insanı iradesizleştirerek gücünü ya Tanrı ya devlete teslim etmiştir. Böylece insanın içgüdüsel, tutkulu, coşkulu ve sanatsal doğası bastırılarak, Dionysoscu doğası kaybedilmiştir. Başka bir ifadeyle;

"Kendini bil emrinde ifade edilen Apolloncu bir ilke, özbilinçtir. Bu, kişinin kendi içgüdüsel arzularını bilmesi, kişinin gizli isteklerinin ve gerçek Dionysos karakterinin farkında olması anlamına gelir. Aynı zamanda onlarla uzlaşmayı ve onlarla iyi işleyen ve otantik bir şekilde yaşamayı tavsiye eder. Gerçekten güçlü kişi, hastalığın farkında olmasına rağmen, yaşamı ve sağlığı onaylar. Apollon kültürü, doğada ve kendi yaratımlarında yalnızca rasyonel ilkeyi tanır. "Bu nedenle, gerçek kökenleriyle ilgili bir yanılsamayı sürdürür. Bu yanılsama, Yunanlıların gerçek bir varoluşa kavuşmasını engellemiştir (Golomb, 1995).

Dolayısıyla akılcılığın yüceltilmesi ve insanın irrasyonel, tutkulu doğasının kaybedilmesinin sonucunda, tek yönlü bir insan kurgusu öne çıkarılmıştır. Nietzsche'ye göre, insanın arzularını gerçekleştirmesine, insani duygu ve coşkularının önünde engel teşkil eden her şeyden kurtulmak ve yeniden insan olmak için Akıl Çağı'nın dayattığı güç krizinin aşılması gereklidir. Çünkü eğer ki bu varoluş birtakım dini ahlaki veya akli zorunluluklar ve değerler üzerine inşa edilir ise Nietzsche için bu bir varoluş anlamına gelmez. Ona göre varoluş, bireyin yaşamını nasıl var

ettiğinin analizidir. Bu bağlamda Nietzsche insanın kim olduğuna ilişkin sorgulamada insanın, yalnızca akılcılığı ile değil, tutku dolu, irrasyonel davranan doğası da dahil olmak üzere her yönüyle ele alınması gerektiği savunmuştur. Bu yüzden, Nietzsche Sokratesçi akılcılıktan önce insanın içgüdüsel doğasının bu denli bastırılmadığı Antik Yunan'a dönmek ister ve Apollon'un karşıtı ve aynı zamanda sanatın yaratıcı gücü olan Dionysos'u öne çıkarır. Bu bağlamda da otantik bireyin kendisini sürekli olarak aşan, değerlerini ve kendisini sürekli ve özgürce şekillendiren bir tür sanatçı olacağı açıktır.

İnsanın kendisini bir sanat eseri gibi tasarlayarak, kendisini yaratması Nietzsche'nin otantik insana bakışı ile yakından ilişkilidir. Varga'ya göre Nietzsche'deki kendini yaratma fikri, Greko-Romen düşünürlerde bulunan bir fikrin estetik bir modifikasyonudur. Nietzsche aktif bir öz-yaratım unsurunu vurgulayarak otantik bireyin yeni, eşsiz, benzersiz, kendine kanunlar koyan, kendini yaratan varlığını öne sürer (Varga, 2012). Yine de daha önce de vurgulandığı gibi, kendini şekillendirme tüm insanlar için değildir; Nietzsche'ye göre insanın kendisini şekillendirmesi, nadir bulunur bir sanattır: "bunu ancak kendi doğasının bütün gücünü, güçsüzlüğünü araştıran, sonra bunların her birini, bir sanat olarak görünecek biçimde, gerekçelendirilmiş olarak sanatsal bir plan içinde yerli yerine koyanlar yapabilir" (Nietzsche, 2003b).

Nietzsche bu bağlamda, kaba natüralizmi ve determinizmi reddeder ve kişinin bireysel doğasının doğuştan gelen yanının, kişinin benliğini tamamen belirlediğine inanmaz. Başka deyişle Nietzsche, biyolojik doğayla ve kişinin karakterini körü körüne şekillendiren kültürel koşullanma ve biçimlendirici etkiler konusunda fazla ilgili değildir. Neysek o olmak, sözde "doğuştan gelen doğamıza" göre yaşamak değil, kendimizi özgürce yaratmaktır. Bu amaçla, kendisinde ve onu şekillendiren dış koşullarda neyi değiştirebileceğini ayırt edebilmek için kişi, kendisini tanımalı, kaçınılmaz olarak kabul etmesi gereken şeyin farkına varmalıdır. Bu düşünce Nietzsche'nin düşüncesinin merkezinde yer alan kendini aşma (Selbstüberwindung) kavramı ile ilgilidir (Golomb, 1995).

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, Nietzsche'nin kendisini yaratarak otantik olmayı başaran özgür tinli insanı öncelikle kendisini tanımalı ve sürekli bir öz-yaratım ile kişiliğine şekil vermelidir. Nietzsche'nin bu noktada özellikle önemli bulduğu olgu kişinin kendisini tanımasıyla başlamaktadır. Bu durumda öncelikle, kişinin dışsal etkilerinden sıyrılması gereklidir; "kitlelerin bir parçası olmak istemeyen insanoğlunun yapması gereken tek şey, içinde olduğu rahatlığa son vermektir; ona şöyle seslenen vicdanının sesine kulak versin: "kendin ol! Şu anda yaptıklarının düşündüklerinin, istediklerinin hiçbiri değilsin" (Nietzsche, 2003a).

Nietzsche'de kişinin kendisi olmasının öncelikle kendisini dinlemek, gözlemek ile tanımasına dayanan bir süreç olduğu ortaya çıkar: "Vicdanın ne söylüyor? -Olduğun kişi olacaksın!" derken de Nietzsche otantikliği kişinin kendi içsel sesi (vicdanı) ile birlikte ele almaktadır (Nietzsche, 2003b). Vicdan bu noktada öz-bilginin aracı konumundadır ancak Nietzsche'nin bu noktada sözünü ettiği vicdan, dinsel veyahut törel anlamıyla değil, kişinin kendi bireyselliğinde bulabileceği özel türden bir bilgidir. Yine de bu özel türden bilgiye erişmek de kolay değildir; insan bu bağlamda karanlık ve gizli bir şeydir; kendi varlığının özüne ulaşmaya çalışmak da oldukça zorlu ve acı verici bir görevidir. Nietzsche bu hayati araştırmayı yapmanın yolunun; bireyin kendisini tanımasıyla ilişkili olduğunu vurgular, "bu hayati araştırmayı yapmanın yalnızca bir yolu vardır. Bırakın genç ruh geriye dönüp hayatına şu soruyla yaklaşsın: şu ana kadar gerçek anlamda neyi sevdin, ruhunu ne cezp etti ne aynı anda onu hem mutlu etti hem de ona hâkim oldu?" (Nietzsche, 2003a).

Tüm bunlardan anlaşılabileceği üzere Nietzsche, insanın kendi öz varlığına erişmesinin yolunu; kendisini bilmek ve tanımak olarak ele alır. Olduğun şey olabilmek yani, otantik olmak, Nietzsche'ye göre, herkes için ve her zaman kolay bir şey değildir; bunu bu karmaşa ve gürültü

çağında sessizlik ve sabır içerisinde kendini gözlemleyebilen ve kendisine ne olduğu hakkında soru sorabilenler başarabilecektir. Bununla birlikte, kendisini keşfetmek isteyen özgür tinlinin böyle bir gereksinimi duyumsaması ve bu uğurda acı çekmeyi göze alabilecek güç ve cesarete sahip olması gerekir. Yani Nietzsche'ye göre kendini gözlemlemek, kim olduğunu keşfetmek herkesin kolaylıkla başarabileceği bir erdem değildir. Çünkü bir şeyi gözlemlemenin zorluğunu yanı sıra, insanın kendisini gözlemesi çok daha zordur; "herkes kendisinin en uzağındakidir. Kendini derinlemesine inceleyenlerin tümü bunu düş kırıklığı içinde öğrenir. Bir tanrının ağzından insanlara söylenen "kendini bil" sözü hemen hemen bir yaramazlıktır" (Nietzsche, 2003a). Kendi aforizmasından da anlaşılacağı gibi, Nietzsche'ye göre en zorlu işlerden bir tanesi kendisini keşfetmektir. Bununla birlikte, bu zorlu edimi, yani kendisini dinleyip neyin kendisi için doğru olduğunu keşfetmeye yönelen kişi, yapılabilecek en doğru şeyi yapmış, kendisini dinlemiştir; ahlakın dayanması gereken temel budur.

Yine de Kaufmann'a göre Nietzsche felsefesinde kendini tanıma esasen epistemolojik veya içe bakışsal bir araç olarak düşünülemez. Yukarıdaki sözleriyle Nietzsche, iç gözlem onu açığa çıkarmasa da önce gerçek benliğimizi tanımamız gerektiğini varsayar. En açıklayıcı soru şudur: Nietzsche "Şu ana kadar gerçekten neyi sevdiniz?" Cevap size "içinizde çok derinlerde saklı olmayan ama ölçülemeyecek kadar yüksekte ya da en azından genellikle egonuz olarak kabul ettiğiniz şeyin üzerinde yatan gerçek benliğinizi" gösterecektir demektedir. İnsan kendi seçtiği eğitimciler üzerinde derin düşünürken ve geçmişte ve bugün kendisini şekillendirmeye yardımcı olması için en sevdiği özellikleri üzerinde derin düşünürken çok tembel ve korkmuş olmasaydı gerçekleştireceği gerçek doğasını tasvir edecekti. Bu sebeple de Nietzsche bu görüşü takip ederek, *Eğitimci Olarak Schopenhauer'*da geçmişte Schopenhauer'da en çok sevdiği ve hayran olduğu özellikleri göz önünde bulundurarak kendi gerçek benliğini keşfetme girişiminde bulunur. Elbette bu, Schopenhauer'ın tam anlamıyla doğru bir tarihsel portresi değildir, yalnızca Nietzsche'nin kendi gerçek benliğini tasavvur etmeyi umduğu bir araçtır (Kaufman, 1974).

Başka bir deyişle, Nietzsche benliğe herhangi bir iç gözlemsel erişim konusunda derinden şüphe duymuştur. Düşünür, benliği, ancak insanın kendi kararlarını ve eylemlerini alırken bir araya getirilebilecek, çatışan arzular ve olasılıklar demeti olarak görmüştür (Varga, 2012). Dolayısıyla Nietzsche yalnızca içe bakışsal/ gözlemsel bir güdüyle değil, insanın kendisini bilinçli ve kararlı eylemleri ile yaratacağını savunur. Esasen Nietzsche'de kendisi olmak, sabit değil sürekli değişen ve dönüşen bir oluş olmak bakımından sürekli bir öz yaratıma dayanır. Bu yüzden öz bilgisine erişmiş, kendi vicdanını takip eden insan aynı zamanda, sanat ve sanatsal yaratım metaforuyla, kendisini bir tür sanat eseri gibi özgürce şekillendiren bir tür sanatçıdır. Tüm değerlerin değersizleşmesi ve hakikatlerin yeniden yaratılması ortamında, yeni değerleri ve kendini şekillendirecek olan insan, özgür ruhlu otantik kişidir. Kendini aşmak kavramı ise, otantik bir insan haline gelmenin kapalı ve değişmez olmadığını, süregiden bir oluş olduğunu ifade eder. Buna göre otantik insan, sürekli bir yaratım içerisinde kendisine şekil veren kişidir.

Nietzsche'nin sanatsal bir otantiklik modeli kullanması, kendini yaratan otantik bireyin imgesidir. Zira yaratma eyleminde, yaratıcı ve yaratma birleşir ve insan ile yarattığı nesneler arasındaki olası yabancılaşmanın üstesinden gelinir, çünkü bu nesneler insanın kendi benliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Nietzsche için sanat eseri, insanın dürtülerinin dönüştürülmesinin bir ürünüdür. İnsanın kendinde kalmasını ve yaşamaya devam etmesini sağlayan, sanatın bu yüceltmesidir, dünyadaki bu sanatsal varoluş biçimidir. Sanat, içgüdüsel Dionysosçu öğeleri bastırmadan insanı varoluş korkusundan ve absürt gerçeklikle mücadeleden korur. Sanat, dünyayı "estetik bir fenomene" dönüştürerek, doğasında var olan acıya rağmen onu keyifli kılarak onların tezahür etmesine olanak tanır (Golomb, 1995).

Sonuç olarak, Nietzsche'de otantik bir kişi olmak öncelikle din, etik vb. gibi dışsal olarak kişiye verili olan ve hakikat kabul edilen tüm düşünce ve kalıplardan kurtulunmasıyla olanaklıdır.

Otantik olmak isteyen kişi, hakikatin göreceli olduğunu, yani evrenselleştirilemezliğini kabul etmelidir. Bu sınırlamaların dışına çıkmak, verili hakikatleri sorgulamak oldukça güç olmasının yanı sıra, insan doğasındaki korku ve tembellik de otantik varoluşa yönelmeyi engellemektedir. Bu sebeple otantik oluşa yönelebilecek kadar güçlü olan kişi sürü'den ve kitlenin etkisinden kurtularak kendisini yaratabilecektir. Nietzsche'nin üst insanı (übermensh) bu bağlamda, kendisini aşmanın ve yaratmanın sembolüdür. Nietzsche'de otantik benliğin inşasının ise bir tür sanatsal yaratım olacağı açıktır. Çünkü düşünüre göre, Aydınlanmacı rasyonalizm anlayışı insanın akılsal olmayan doğasını göz ardı ederek yok saymıştır. Bu da Apollon ve Dionysos ile temsil edilen akıl ve duygu sentezinde, dengenin duygu aleyhinde bozulmasını işaret etmekteydi. Bu sebeple Nietzsche, coşkunluk ve estetiği olumlayan Dionysosçu anlayış ile kişinin kendisine şekil vermesini savunmuştur.

Tüm bunlardan anlaşılabileceği gibi, Nietzsche'nin insan anlayışında sürü insanı ve özgür insan, yani üst insan olmak üzere iki insan tasavvuruna ulaşılır. Sürü insanı, otantik bir varoluş içinde değildir. Çünkü zaten o, belli ahlaki veya dinsel kalıplar bağlamında hayatını güvenlik içerisinde sürdüren ve kendisini yaratma ediminden yoksun kişidir. Dolayısıyla otantik olmak, Nietzsche için ancak özgür insana özgü bir özellik olabilir. Nadir oluşuna ve içinde barındırdığı zorluklara karşın, otantik olmak, imkânsız değildir.

Öncelikle otantikliği arayan kişi, hiçbir ahlakın evrensel olamayacağını bilerek, bireysel olanın eşsiz biricikliğine dayanarak, kendisini yaratmak zorundadır. Nietzsche bu uğurda kendisi olmak, yani eşsiz ve karşılaştırılamaz olmak isteyen otantik kişileri, kendisine yasa koyan ve kendisini keşfetmek zorunda olanlar olarak adlandır. Nietzsche bu kişilerin en iyi keşfeden kimseler gibi yani fizikçiler gibi olmalarını, bir başka deyişle yaratıcı olmalarını gerektiğini iddia eder (Nietzsche, 2003b). Bu anlamda kendisi olmak isteyen insan, bilinenden kurtulmalı, kendisini keşif yoluyla yaratmalıdır.

Bununla birlikte özgür tinli çeşitli aklileştirmelerimizi "maskeyi kaldırma" süreci aracılığıyla yok ederek, derin öz-bilginin edinilmesine yol açar. İnsan doğasının "karanlık ve örtülü bir şey" olduğunu iddia eden Nietzsche *Eğitimci olarak Schopenhauer'* da maskesini kaldırarak kendi otantikliğine ulaşma sürecini başlatır. İnsan, potansiyel olarak yaratıcı ve güçlü olmasına rağmen, kendini özgürce, tam ve benzersiz bir şekilde ifade etmekten korkmaktadır ve çeşitli dogmaların arkasına saklanır. Tipik olarak, boş genellemeleri kendi dikkat çekici özelliklerine tercih eder. Bu, Nietzsche'nin insan bireyselliğini bu tür maskelerden kurtarmaya çalışan maskesini düşürme yöntemini motive eder. Maskeyi kaldırma, bireyin dış koşullandırmaya ve içsel aldatmaya olan bağımlılığını açığa çıkararak otantik varoluşun bir aracı olarak işlev görür (Golomb, 1995). Kişinin kendisini tanıması ile başlayan otantik varoluş süreci, sürekli bir kendini aşma ve öz yaratım ile devam eder. Bu noktada Nietzscheci anlamıyla öz yaratım ve kendini gerçekleştirme süreci, sanatsal bir yaratıma dayanmaktadır. Çünkü insanın irrasyonel doğasının bastırılmış olması, insanın bütünlüğü ile kavranmasını engellemiştir. Bu nedenle öne çıkarılması gereken, insanın yaratıcı gücüne olanak tanıyan, onun irrasyonel doğası olmalıdır.

3. SONUÇ

Nietzsche'ye göre insanın en büyük sorunlarından bir tanesi döneme hâkim olan Aydınlanmacı perspektif ve pozitivist felsefe, akılcılığa gereğinden fazla önem atfetmesiyle ortaya çıkan, insanın irrasyonel doğasının kaybına dayanmaktadır. Zira modernlik ile kitlelerin birbirini taklit eden yığınlara dönüşmüştür ve burada hiç kimse kendisi değildir çünkü insanlar din, etik ahlak vb. gibi dışsal otoritelerin boyunduruğu altındadır. Nietzsche bu durumdan kurtulabilecek özgür ve özgün olarak yaşayabilecek kişinin özgür tinli insanı: "kendisinden, kökeni, çevresi, zümresi ve mevkisi temelinde ya da zamanın egemen görüşleri temelinde beklenilenden farklı düşünen kişi" olarak tanımlar ve özgür tinlinin istisna olduğunu sürü insanının kural olduğunu belirtir. Buradaki önemli nokta özgür tinlinin özü, daha doğru görüşlere sahip olması değil, kendisini geleneksel olandan koparması ile ilgilidir (Daigle, 2015).

KAYNAKLAR

1. Daigle, C. (2015), "The Nietzschean Virtue of Authenticity: "Wie man wird, was man ist." The Journal of Value Inquiry, 49(3): 405-416.
2.Golomb, J. (1995), "In search of authenticity: Existentialism from Kierkegaard to Camus, Routledge.New York.
3. Kaufman, W. (1974), "Nietzsche, Philosopher, Psychologist,Antichrist" , Princeton University Press.
4. Nietzsche, F. (2003a), "Eğitimci Olarak Schopenhauer" Çev: Atilla, C., Say Yayınları, İstanbul.
5.Nietzsche, F. (2003b), "Şen Bilim", Çev: Özşar, L. Asa Kitabevi, Bursa.
6.Nietzsche, F. (2013), "İyinin ve Kötünün Ötesinde" Çev: İnam, A. Say Yayınları, İstanbul.
7.Varga, S. & Guignon, C. (2014), "Authenticity". https://plato.stanford.edu/entries/authenticity/
8.Varga, S. (2012), "Authenticity as an Ethical Ideal", Routledge, New York.

RORTY'NİN ÖZNESİ: LİBERAL İRONİST ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

RORTY'S SUBJECT: AN EVALUATION ON LIBERAL IRONIST

Dr. Bilge SALUR
ORCID No: 0000-0001-8337-8583

ÖZET

Çağdaş felsefede önemli bir yere sahip olan Richard Rorty'nin düşünce sistemi büyük ölçüde, modernite ve modern öznenin eleştirisine yöneliktir. Esasen öznenin herhangi bir özcü (essentialist) veya temelci (foundationalist) zeminde açıklanması düşünürün eleştirilerinden birisini oluşturur. Çünkü insan doğasına ilişkin herhangi bir varsayımdan hareketle yapılan bir tanımlama, insanın zorunlu bir varlık olduğunu iddia eden bir hatadır zira Rorty'ye göre insan olumsal (contingent) bir karakterdedir. İnsanın olumsal bir bağlamda düşünülmesinin onun özgür olması yolundaki en önemli faktörlerden birisi olduğuna inanan Rorty, liberal ironist adını verdiği özel türden bir insan tasavvurunu ortaya koyar. Buna göre liberal ironist, kendi öz yaratımını gerçekleştirerek otantik varoluşunun peşinde koşan kimsedir. Liberal ironist kendisini söz dağarcığı ve metaforları kullanmakla yaratır. Bu anlamda da diğer insanlara bir tür örnek teşkil eder; o entelektüeldir. Ancak aynı zamanda Rorty liberal ironiste zulme karşı durmak gibi bir özellik de atfeder. Başka bir deyişle Rorty'de liberal ironist politik bir işlevi de üstlenir; edebiyat aracılığıyla kendisini yaratan, otantik insan olan liberal ironist aynı zamanda insanların çektiği acıları diğer insanlarda da aynı duyguyu yaratacak şekilde aktaracaktır. Kısacası zulmü yok etmek için liberal ironist, edebiyatı kullanarak, zulme uğramış kişilere karşı sempati duyulmasını sağlayacaktır. Böylece liberal ironist, toplumsal dayanışmanın yaratılmasına ön ayak olacak bir işleve de sahiptir. Bu bağlamda Rorty, her ne kadar kamusal ve özel alan ayrımına inansa da bu gerilimi uzlaştırmaya çalışan bir felsefi sistemi ortaya koymuştur. Başka deyişle Rorty'nin felsefesine özgün karakterini veren son derece bireysel görünümlü liberal ironistin aynı zamanda dayanışmayı sağlayan politik bir figür olarak ele alınması bazı problemlere de yol açmıştır. Bununla birlikte Rorty belirleyici herhangi bir insan doğası tasavvurunun yanlışlığını savunmasına karşın, liberal ironist olarak adlandırdığı insan tanımı da yine bir insan tasarımını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada öncelikle Rorty'nin öznesi liberal ironist açıklanacak, daha sonra felsefecinin liberal ütopyasıyla ilişkili bağlamda dayanışma kavramının kurucusu olarak liberal ironistin işlevi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rorty, liberal ironist, dayanışma, sempati.

ABSTRACT

Richard Rorty's philosophy, which has an important place in the world of contemporary philosophy, is largely aimed at the criticism of modernity and the modern subject. In fact, the explanation of the subject on any essentialist or foundationalist ground constitutes one of the criticisms of the thinker. Because a definition based on any assumptions about human nature is an error claiming that human is necessary being because according to Rorty, human has a contingent character. Believing that thinking of humans in a contingent context is one of the most important factors in his freedom, Rorty puts forward a special kind of human project which he calls the liberal ironist. Accordingly, the liberal ironist is someone who pursues his authentic existence by realizing his own self-creation. The liberal ironist creates himself by using vocabulary and metaphors. In this sense, it also sets an example for other people; he is intellectual. However, at the same time, a feature such as opposing cruelty has been attributed to the liberal ironist. In other words, Rorty assumes that liberal ironist also has a political function; the liberal ironist, who creates himself through literature and is an authentic human being, will also convey the suffering of people in a way that will create the same feeling in other people. In short, to destroy the cruelty, the liberal ironist will use literature to create sympathy for the victims. Thus, the liberal ironist also has a function to initiate the creation of

social solidarity. In this context, although Rorty believes in the distinction between public and private spheres, he has put forward a philosophical system that tries to reconcile this tension. In other words, the very individualistic liberal ironist that gives Rorty's philosophy its original character is also considered as a political figure that provides solidarity, which has led to some problems. In addition to this, although Rorty defends the falsity of any determinative conception of human nature, the definition of man, which he calls liberal ironist, also reveals a human design. In this study, first, liberal ironist, the subject of Rorty, will be explained, then the function of liberal ironist as the founder of the concept of solidarity in the context of the philosopher's liberal utopia will be discussed.
Keywords: Rorty, liberal ironist, solidarity, sympathy.

1.GİRİŞ

20. yüzyılın önemli postmodern düşünürlerinden Richard Rorty'nin özne anlayışı modern öznenin eleştirisinden hareket etmektedir. Bilindiği gibi insan doğasının birliği ve tüm insanların temelde aynı özelliklere sahip olduğu varsayımına dayanan evrenselci paradigma, Aydınlanma düşüncesinin belkemiğini oluşturmaktaydı. Aydınlanma düşüncesinin son uğrağı modernitenin de insan doğasına ilişkin bu tek yanlı bakışı güçlendirerek sürdürmesi, postmodern düşüncenin ve postmodern bir düşünür olarak Rorty'nin, modernitenin temelci (foundationalist) kavrayışına yönelttiği eleştirisidir. Modernite ile "tanımı yapılabilir bir varlık olarak birey" anlayışının problemli olduğunu düşünen Rorty, özcülük karşıtı (anti-essentialist) bakış açısından hareket ederek, insanın birtakım belirlenmişliklerle sınırlandırılmasını eleştirmektedir.

Başka bir deyişle Rorty öznenin tözsel ilkelerden hareketle tanımlanmasının, örneğin insanın doğası gereği rasyonel bir varlık olması iddiasının metafizik olduğunu söyler ve bu metafiziksel anlayışın terk edilmesi gerektiğini savunur. Rorty modern öznenin doğasının evrensel belirlenmişliğinin ontolojik ön kabulüne dayanarak bir varlık olarak konumlandırılmasının, öznenin varoluşsal imkanlılığını elinden alındığını inanmaktadır. Başka bir deyişle söylemek istersek düşünür, modern düşüncenin etkisi ile öznenin tek bir tipe indirgenerek aynılaştırılmaya tabii tutulmasının bireyin özgürlüğünü elinden alarak onun olumsal varoluşunun yitirmesine sebep olduğunu iddia eder. Bir liberal olarak Rorty'nin liberal gelenek içindeki ''bireyi hiçbir şekilde feda etmemek'' düşüncesine bağlı kaldığını söylenebilir. Modernitenin özgürlük ve eşitlik gerilimi arasında, Rorty'nin bireyin özgürlüğünü önemseyeceği açıktır. İşte tam da bu yüzden felsefe, hakikat temelli tüm metafiziksel ilkelerinden kurtulmalıdır zira bu özgürlük ancak "insan doğası" tasarımlarından vazgeçildiğinde gerçekleşebilir.

Rorty için bireyin zorunlu doğası diye bir şey yoktur çünkü insan tüm varoluşlarında olumsaldır. İnsan doğasında zorunluluk olmayışı ve insanın olumsal bir varlık olması, her şeyin, hakikat dediğimiz şeyin de yaratım olduğunu kabul etmek anlamına gelir. İnsan zorunlulukların değil rastlantısallığın ürünüdür ve bu bağlamda insan doğasına ilişkin herhangi bir hakikatin var olduğunu değil, insan doğasına içkin hakikatin "yaratılmış" olduğunu kabul etmek gerekir. İnsan doğasına ilişkin sözde hakikatler de bireyin özgür olmasını engellediği için Rorty tüm verili/kurulu tüm hakikat düzleminden kurtulmak gerektiğini iddia eder. Bu bağlamda Rorty, verili hakikatlerden kendisini kurtararak, kendisini özgürce yaratan ve şekillendiren ironist tasavvurunu geliştirmiştir. Liberal ironist bu anlamda, kendini gerçekleştirmiş, ideal bireyin tasviridir.

2.RORTY'NİN ÖZNESİ: LİBERAL İRONİST

Rorty modern özne eleştirisinin ardından kendi özne anlayışını ortaya koyar: modern özne tasarımının yerine, öznenin olumsal varoluşunun temsilcisi liberal ironisti getirir. *Olumsallık İroni ve Dayanışma* adlı kitabında liberal ironistin taslağını çıkartır. Buna göre liberal ironisti

‘‘liberal olmasının içerdiği anlam itibariyle- zalimliğe karşı duran ve kendisinin en merkezi inançlarının ve arzularının olumsallığının farkında olan kişi” olarak tanımlar (Rorty 1995).

Rorty’nin özne anlayışının ve hatta tüm politik düşüncesinin merkezindeki kavram olarak liberal ironist, her türlü metafiziksel düşünceden kurtulmuş, zalimliğe karşı savaşan ve kendi öz yaratımını(self-creation) gerçekleştiren bireydir. Tüm bu betimlemelerden öncelikle liberal ironistin her türlü metafizikten kurtulmuş olması ifadesinde anlatılmak istenenin; onun insan doğasına ilişkin hiçbir hakikate dayalı varsayımdan hareket etmemesi ve düşüncesini ‘‘kurucu’’ hiçbir öğe üzerinden temellendirmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Rorty’ye göre liberal ironist, ahlaki dilemmaları çözmek konusunda herhangi bir ön varsayımsal veriden veya ilkeden hareket etmeyen kişidir. Başka bir deyişle liberal ironist, zalimliğin neden kötü olduğunu açıklamak için herhangi bir formülasyon geliştiremez. Çünkü bu tarz ahlaki soruların herhangi bir ilke ile çözülebileceğini düşünen kişi Rorty’ye göre ya teolog ya da metafizikçidir (Rorty, 1995).

Tüm bu açıklamalarından anlaşılacağı gibi, Rorty’ye göre Kant bir liberal ironist olamazdı; çünkü Kant teleolojik bir yaklaşımla doğada bulunan her şeyin bir amaca hizmet etmesinden yola çıkarak, doğada akla sahip tek yaratık olarak insanın da böyle bir yetiye sahip olmasının amaçsız olmadığını öne sürmektedir (Kant, 1982). Bu bağlamda Kant, insanın akıllı bir varlık olmasının insanın moral doğasını gerçekleştirmedeki biricik aracı olduğu düşüncesini savunmaktaydı. Başka bir deyişle Kant’ta ahlak, aklın bir idesi olarak temellenmekte ve dolayısıyla ahlaki davranış insan doğasının, aklın bir ürünü olarak ortaya çıkmaktaydı. Hiç şüphesiz Rorty için böyle anlayış kabul edilemez olacaktır çünkü daha önce söz edildiği gibi düşünürün özne anlayışına göre insan, akıl gibi tözsel bir ilkeden hareketle, zorunlu bir varoluşa tabii tutulamaz, insan olumsal bir varlıktır. Kaldı ki daha sonra açıklanacağı gibi, Rortyci bakış açısından insanlar arasındaki ortak bağı tesis etmede akıldan daha önemli olan duygudaşlık yetisi olacaktır.

Rorty’ye göre liberal ironistin diğer ayırt edici özelliği, varlığının olumsal olduğunu kabul etmesi ve kendi benliğini yaratma gücüne sahip olması ile ilişkilidir. Bunun anlamı liberal ironistin benliğinin olumsal olduğunun farkında olarak hareket etmesidir; o, özgürlüğünü determine bir varlık olmamasından hareketle tanımlar ve kendini yeniden yaratır. Rorty’nin kendini yaratma kavramının Nietzscheci kökenleri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kendisini Nietzsche takipçisi olarak görmemesine karşın Rorty’nin hakikat problemi ve öz-yaratıma dayanan felsefesinde Nietzsche etkisi görülmektedir “Davranışlarını ve özellikle dilsel davranışını, kullandığı kelimeleri değiştirerek kendini değiştirebilen şiirsel türüz” derken (Rorty, 1982) Rorty, insanın olumsal doğasını ve insanın kendisini dil aracılığı ile yaratabileceğini iddia eder. Bu bağlamda *nihai sözcük dağarı*[1] kavramıyla, *dar kapsamlı* (Rorty, 1995) ve büyük ölçüde alışkanlık ile insanlar tarafından kullanılmaya başlanmış sözcükleri ifade eder. Düşünür nihai sözcük dağarı, ile esasen, verili, bilinen ve değişmez olarak görülen dilin yapısını kastetmektedir. Liberal ironist ise, bu bağlamda, nihai sözcük dağarının zorunluluğundan kuşku duyarak, kendi sözcük dağarını yaratabilecek kişidir.

Rorty tüm bunlarla, bir bakıma, Nietzsche’yi demokratikleştir ve kendini yaratmadaki tüm yöntemlerin insan doğasının ifadesi olarak görülmesi gerektiğini söyler (Varga, 2012). Başka bir deyişle, Rorty, bir yandan, Nietzsche’den ayrılır ve kendisini kültürel bir arka plandan bağımsız olarak veya Rorty'nin "kelime dağarcığı" demeyi tercih ettiği gibi, kendini yoktan var eden güçlü bir egemen benlik kavramını benimsemez. Öte yandan, egemen benliğe ilişkin aynı fikrin gizlice arka kapıdan içeri sokulduğu da açıktır (Varga, 2012).

Sonuç olarak hakikatin yokluğu ve insanın dünyayı ve kendisini yaratıcı eylemleri ile kurması fikrinde temellenen Nietzscheci bakış açısı ile paralel olarak Rorty de benliğin imkânlı varoluşunu kabul etmektedir. Benliği oluşturan kelime dağarcığının olumsallığını kabul eden

[1] İng. final vocabulary

kişiyi de "liberal ironist" olarak tanımlar. Bu, "ironik, eğlenceli, özgür ve yaratıcı" olan ve her birinin kendisi hakkında nihai bir gerçeği iletmekten aciz olduğunu bilerek farklı sözlükler arasında araç olarak serbestçe dolaşan bir kişi, yalnızca ironik bir duruşa bağlanabilir. Bu yaratma süreci kaçınılmaz olarak içine doğduğumuz kolektif kelime dağarcığından başlar, ancak amaç kişinin kendi benzersiz kelime dağarcığını ve onun yeni tanımlarını geliştirmektir (Varga, 2012).

Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, Rorty'nin öznesinin yani liberal ironistin kendi yaratımını gerçekleştirmesi ile dil üzerinden sağlanacaktır. Liberal ironist metaforlar kullanır çünkü Rorty'ye göre "felsefi kanaatlerimizin büyük çoğunluğunu belirleyen şey önermeler değil resimler; düz cümleler değil, metaforlardır" (Rorty, 2006). Dolayısıyla liberal ironist metaforlar üreterek ve yeni sözcükler kullanarak başka bir deyişle kendi dilini yaratarak kendini gerçekleştirecektir çünkü Rorty'ye göre liberal ironist;

''(i) İronistin, öbür sözcük dağarlarından, karşılaştığı insanların nihai kabul ettiği sözcük dağarlarından etkilenmiş olmasından ötürü kendisinin halihazırda kullanmakta olduğu nihai sözcük dağarı hakkında radikal ve süregiden kuşkuları vardır; (ii) kendisinin şimdiki sözcük dağarı içerisinde ifade edilen argümanın bu kuşkuları ne garantileyeceğini ne de dağıtacağını idrak eder; (iii) kendi durumu hakkında felsefe yapması ölçüsünde kendi sözcük dağarının gerçekliğe başkalarınınkinden daha yakın olduğunu, kendisine ait olmayan bir güçle ilişkisi olduğunu düşünmez'' (Rorty 1995).

Rorty bu tanımlama ile liberal ironistin benliğinin ve dilin olumsallığının farkına varmış kişi olduğunu belirtir. Benliğin ve dilin olumsal oluşu ile liberal ironist mutlak bir zorunlulukla değil ama mutlak bir özgürlük içinde kendini yaratma fırsatını dilde bulur. Çünkü dil kesin bilgi veren bir araç değildir, bununla birlikte işaret ettiği varlıkla arasında zorunluluk ilişkisi bulunmaz. Bunların aksine dil, öznenin kendisini ifade etmesine olanak tanıyan, öznenin kendisini yeniden yaratmasını sağlayan metaforların alanıdır. Dil dış dünyanın gerçekliğini temsil eden bir araç değil, olumsallıkların yansıtılmasına izin veren bir alandır. Buna ek olarak ironi de sağduyuya karşıt olmak bakımdan, (Rorty, 1995) alışılmış sözcük dağarını aşabilmeye olanak tanımaktadır.

Rorty dilin hakikatin ve gerçekliğin temsil aracı olmadığını ve bu düşünceye dayanan tüm felsefelerin terki konusunda ilk ısrar edenin Nietzsche olduğunu söyler (Rorty, 1995). Buradan hareket eden Rorty de liberal ironist olmanın, zihnini diğer insanlar tarafından konuşulan bir dil ile sınırlandırmak yerine, kendi dilini yaratmasını talep ettiğini söyler; liberal ironist ancak kendi dilini icat ettiği ölçüde olumsallığını yansıtabilecektir. İronistin yöntemi yeniden betimleme ile kendi dilini yaratarak sözcük dağarcığını gerçekleştirmek olacaktır.

Bu düşüncelerine dayanarak Rorty'nin edebiyata ve edebi olana işlevsel bir nitelik kazandırdığı söylenebilir. Çünkü edebiyat, farklı sözcük dağarlarına ulaşan kapıları açarak ironistin yeniden betimlemeler yapmasına başka bir deyişle ironistin anlam dünyasının genişlemesine olanak tanımaktadır;

''İronistler edebiyat eleştirmenlerini okur ve onları basitçe olağanüstü genişlikte bir tanışıklığa sahip olmalarından ötürü onları ahlak danışmanları olarak kabul eder. Edebiyat eleştirmenleri ahlaki hakikate özel bir biçimde ulaşabilmiş oldukları için değil, çeşitli sözcük dağarları arasında gezinip durmalarından ötürü ahlak danışmanlarıdır'' (Rorty, 1995).

Bu bağlamda Rorty'ye göre herkesin liberal ironist olmayacağı ve liberal ironistin özel türden biri olduğu sonucu çıkacaktır; liberal ironist sıradan insanın kaygılarından farklı kaygılara sahiptir ve sıradan insanın duymadığı konulardan kuşku duymaktadır, o büyük ölçüde kendi öz yaratımı ile ilgilenmektedir ve bu yaratımı gerçekleştirirken dilin olumsallığını kullanır; herkesin kullandığı dil içinde kalmak yerine kendi dilini yaratır. Liberal toplumun sıradan insanları ise nominalist ve tarihselci olmalarından dolayı her şeyin olumsal olduğunu, insanın,

ahlakın bir doğası olmadığını kabul edecekler ancak zalimliğin biteceğine dair de liberal umudu taşıyacaklardır.

Liberal ironist ve sıradan insan ayrımının hemen ardından liberal ironistin ve sıradan insanın nasıl olacak da bir arada yaşayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Rorty'nin bu elitizm olarak okunabilecek bu tavrının ayrıştırıcılığının sonucu olarak; özgür ve atomize ''ben''ler topluluğunu hangi ortaklık ilişkisi ile birleşeceği ve liberal ironist ile sıradan insanın hangi ortaklıkla bir arada yaşayacağı sorusuna dayanak noktası oluşturmak zor görünmektedir. Bu soruya Rorty'nin bakış açısından yanıtlamak için onun liberal ütopyasına değinmek gerekir.

3. RORTY'NİN LİBERAL ÜTOPYASI

Rorty'nin politik düzlemdeki sorunsalını özetleyecek olursak ; a) bireylerin otonom ve özgür olmalarını, kendi edimlerini hiçbir ilkeye dayandırmadan gerçekleştirebilmelerini istemektedir b) bireylerin yalnızca atomize bireyler olarak kalmamalarını yani birbirlerinden kopuk ve birbirlerine ilgisiz olarak değil zalimliğe karşı durmak konusunda ortak bir anlayışa sahip olarak bir arada yaşamalarını talep etmektedir c) bütün bunların hiçbir ilke ile bağdaştırılmadan gerçekleşmesini istemektedir yani ortak bağın imkanı da hiçbir ilke üzerinden temellendirilmemelidir.

İnsanın hem kendini yaratan olumsal bir varlık olması hem de aynı zamanda türdeşleri ile birlikte uyum içinde yaşayabilmesi zor bir durumu işaret etmektedir zira otonom ve kendini yaratan bireyin empirik tezahürü kamusal alanda bir gerilime sebep olma ihtimali vardır. Çünkü yalnız kendi öz-yaratımı ile ilgilenen ve sıradan insanın ilgi ve çıkarlarından bağımsız olan liberal ironistin tözsel hiçbir ilkeye dayanmadan zalimliği nasıl önleyebileceği konusu problematiktir. Rorty bu noktada iki tür düşünür türünden örnek verir; Heidegger ve Foucault gibi kendi kendini yaratma ve özerklik duygusunun ağır bastığı düşünürler ile Dewey ve Habermas gibi daha adil bireyler topluluğunu yaratma arzusu duyan düşünürler arasında bir uzlaşının mümkün olmadığını kabul etmek gerekir. Başka bir deyişle;

"Bu kitap[2] kamusalı ve mahremi birleştiren bir teori talebinden vazgeçtiğimiz ve öz yaratımın ve insan dayanışmasının taleplerinin birbirleriyle eşit derecede geçerli olduklarını ama, hiçbir zaman ortak bir ölçütle kıyaslanamayacaklarını benimsediğimiz takdirde şeylerin gözümüze nasıl görüneceğini göstermeye çalışıyor" (Rorty, 1995).

Alıntıda işaret edildiği gibi Rorty, özel alan- kamusal alan sentezinin mümkün olmadığının ve Habermas ile Heidegger arasında bir bireşim oluşturamayacağımızın altını çizmektedir. Rorty bu bağlamda özgürlüğü ve eşitliği, birbirleriyle aynı derece öneme sahip olsalar da ortaklaşamayan ancak yan yana gelebilecek kavramlar olarak kabul etmememizi istemektedir. Yine de bizden böyle bir uzlaşı talebinden vazgeçmemizi istemesine karşın Rorty, özneler arası ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunda kendi kuramını geliştirmekten geri kalmamıştır ve onun bu çabası, kuramının parçalı ve tutarsız olarak görülerek eleştirilmesine sebep olmuştur. Rorty'nin özel alan ve kamusal alan dengesinin korunmasında, özgür bireylerin bir arada yaşamaları konusundaki teorisi dayanışma ve sempati gibi kavramlarla açıklanır; adalet, Kantçı koşullu buyruklar gibi düşünümsel (reflective) olarak değil psikolojik bir süreç ile inşa edilecektir. Başka bir deyişle söylenmek istenirse, "türdeşime neden zalim olmamalıyım?'' sorusunun yanıtına insanın akılsal varlığı ile bulup çıkardığı bir ilke ile ulaşılmaz. Bu sorunun yanıtı ancak insanın türdeşine duyduğu sempati (duygudaşlık) ile verilebilir;

"Soruşturma yoluyla değil hayal etme yoluyla, yabancı insanları ıstırap çeken yoldaşlarımız olarak görme konusundaki tahayyül yeteneği sayesinde erişilir. Dayanışma, düşünüm tarafından keşfedilen bir şey değil, yaratılan bir şeydir. Dayanışma, tanımadığımız başka insanların acılarının ve yoksunluklarının tikel ayrıntılarına duyarlılığımızı arttırmamız sayesinde yaratılacaktır" (Rorty, 1995).

[2] Olumsallık İroni ve Dayanışma

Rorty bu noktada dayanışma kelimesini kullanır. Dayanışma akılsal olandan ziyade psikolojik bir anlam içerir; insanın türdeşine zalim davranmamasının nedeni ona karşı *yaratacağı* sempati duygusuna bağlıdır. Başka deyişle, insanın türdeşlerini kendisinden ‘‘başka’’ olan- “öteki” olan veya “yabancı” olarak değil “bizden biri” olarak görmesi gereklidir. Kısacası dayanışma tüm farklılığına rağmen diğerini de kendim gibi/bizden biri gibi görerek, diğeri ile duygusal düzeyde özdeşleşme sağlamamam anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda diğer insanlara sempati duyarak onlarla dayanışma içine girmeme yardımcı olacak olan araç -daha önce sözü edildiği üzere- edebiyat olacaktır zira Rorty insanın bu duygudaşlığı *düşünerek* yaratamadığını, ancak hayal gücü ile gerçekleştirebileceğini söyler. Rorty’ye göre zalimliğe uğrayan birinin neden umurumuzda olacağı gibi bir sorunun yanıtı rasyonel olarak değil ancak duygusal bir bakış açısına dayandırılarak cevap verilebilir; ‘‘zalimliğe uğrayan senin yakının olabilirdi’’ gibi (Rorty, 1995). Bu yüzden diğerinin çektiği acıyı idrak etmek için onların yaşadıkları acıyı anlatan edebi eserler Rorty’ye göre oldukça önemlidir; onlar felsefenin sahip olmadığı bir işleve sahiptir. Örneğin düşünüre göre *1984* romanı ile George Orwell liberal ironistin tanımına oldukça iyi uymaktadır. Rorty, bir yazar olarak Orwell’in kaygılarının nerede yattığına dair çok özel bir açıklama sunar; Orwell’in asıl kaygısı, “izleyiciyi fark etmedikleri zulüm ve aşağılama vakalarına karşı duyarlı hale getirmek”tir. Orwell her şeyden önce biz liberallere alternatif bir bağlam, alternatif bir bakış açısı vermek amacında olan biri, yüzyılımızın siyasi tarihini tanımlayabilen iyi bir “liberal ironist” olarak okunmalıdır (Conant, 2000).

Rorty bu bağlamdaki argümanının meta-etik veya metafizik olmadığını, pragmatik olduğunu iddia etmektedir: insan doğasının bilgisine yönelik bir araştırma, küçük, detaylı ve yüzeysel benzerliklere değinen duygusal hikâye anlatımından çok daha az etkilidir. Argümantasyon ve aklın gücü, daha az insan olarak görülerek ötekileştirilmiş/dışlanmış insanlara yönelik sempatiyi ortaya çıkarmakta yetersizdir Rorty, aklın gücündeki umudu bir yanılsama olarak görür. İnsan hakları kültüründe daha fazla ilerleme için daha iyi bir umut, duygusal hikayelerde, dostlukta, evliliklerde ve gençlerimizi yetiştirme şeklimizde: duygusal eğitimin sürekli ilerlemesinde yatar (Shute ve Hurley, 1993).

Sonuç olarak Rorty insanın kendisini yaratmasının yönteminin epistemolojik bir sürece tabi olmaktan değil, duygusal eğitimden geçtiğini iddia etmektedir; acıklı ve duygusal hikâyeler dinleyerek aslında kim olduğumuzu neden bir arada yaşadığımızı sormak yerine ne yapabileceğimizi sormaya başlarız. Böylece Rorty bu noktada bize, ayrımcılık yapan insanları önyargılarından dolayı eleştirmek yerine, yetişme şartları bakımından bizim kadar şanslı olmayan, ahlaki bilgiden değil ama sempatiden yoksun insanlar olarak görmemizi önerir (Çiftçi, 2007).

4. SONUÇ

Rorty’nin özne anlayışından onun liberal toplumunda iki türden birey mevcut olduğu olgusuna ulaşırız; sıradan insan ve liberal ironist. Daha önce sözü edildiği gibi liberal ironist yeni sözcük dağarları oluşturmak suretiyle kendi öz yaratımı gerçekleştiren birey olarak tanımlanmıştı. Buna ek olarak liberal ironistin diğerleri ile olan ilişkisinde tek ortaklığı zulme karşı durma olarak belirtilmişti. Liberal ironist kavramı Rorty’nin ideal liberal toplumunun olmazsa olmazı konumunda yer alsa bile Rorty bu birey anlayışını tüm özneler için öngörmemektedir. Çünkü diğer yanda ise kendini yaratmanın peşinde olmayan, bu yüzden mevcut sözcük dağarı -Rorty nihai sözcük dağarı olarak adlandırdığı- içinden varlığını sürdüren sıradan insan bulunmaktadır. Rorty’nin anlayışından liberal ironistin entelektüel yetileri bağlamında sıradan olan insandan farklı olması belirgindir; liberal ironist dilin en iyi kullanıcısı olarak kendini yeniden yaratmak ve kendini mükemmelleştirmek için çabalar. Edebi olanla ilişkilenmesi sonucu ahlaki açıdan en mükemmel bireyi olarak tasvir edilen liberal ironistin bu konuda sıradan insan için rol modeli olacağı açıktır. Rorty, bu bağlamda, ideal olarak entelektüel olmayanların ironist olmayacağını ifade ederek burada bir parça

huzursuzluk yaratmaktadır. Yalnızca entelektüeller ironist olabilir, çünkü yalnızca entelektüeller ironiye yol açan türden okumalar yapar demek umudun gereksiz olduğunu söylemektir (Williams, 2003).

Bununla birlikte, liberal bireyin peşinde olduğu kavramın kendi öz yaratımı ve bu bireyin önceliğinin de kendini yaratmaya dayandığı düşünülürse, onunla liberal ironist olmayan arasındaki tek ilişkinin zulme ve aşağılanmaya karşı durma olarak tanımlanması sorunlu bir yapıyı işaret etmektedir. Zira liberal ironiste atfedilen önem sonucunda liberal ironist- sıradan insan ve özel- kamusal alan ayrılıkları birbiri ile ilişkilendirilemez olacaktır. Bu durumun sonucu olarak Rorty'nin özne tasarımı parçalı ve birbiri ile uzlaşmaz unsurların bir araya getirilmesi olarak kaldığı eleştirilerine maruz kalır.

Yine de Rorty'nin kendisi de liberal ironistin kendi öz-yaratımı dışında bir şeyle ilgilenmeyen ve toplum sorunlarına duyarsız bir birey olarak eleştirilebileceğinin farkında olduğunu iddia eder; *Olumsallık İroni ve Dayanışma* kitabının sonunda, entelektüel olarak liberal ironistin tümüyle toplumdan kopuk olması gerektiğini savlamadığını ve liberal ironiste bu bağlamda belli bir sorumluluk yüklediğini belirtmektedir;

"Öte yandan benim görüşüm ''biz''duygumuzu, daha önce ''onlar''olarak düşündüğümüz insanlara genişletemeye çalışmamız gerektiğini öne sürmekle uyuşmaz *değildir*…Ahlaki ilerleme diye bir şey vardır ve bu ilerleme gerçekten de insan dayanışmasının artması yönündedir. Ama bu dayanışma, tüm insanlardaki özsel bir benliğin, insani özün tanınması olarak düşünülemez. Daha çok, acı ve aşağılanma açısından benzerliklerle karşılaştırıldığında giderek daha fazla geleneksel farklılığı (kabile, din, ırk, adet vb. farklılıkları) önemsiz görebilme yeteneği- bizden son derece farklı insanları ''biz''sınıfına dahil olarak düşünebilme yeteneği – olarak ele alınır. Bu nedenle 4. Bölümde, modern entelektüelin ahlaki ilerlemeye başlıca katkısının, felsefi ya da dinsel tezlerden çok, acının ve aşağılanmanın özel çeşitlerinin ayrıntılı betimlemeleri (örneğin romanlarda ve etnografyalarda) olduğunu söyledim" (Rorty, 1995).

Rorty bu bağlamda liberal ironisti veya entelektüeli kamusal alana dahil ettiğini belirtmektedir. Entelektüel, topluma katkı bulunmayı, felsefe veya dinsel çalışmalar yerine insani acıları konu edinen ve bu sayede dayanışma duygusunu tetikleyecek çalışmalarla gerçekleştirecektir. Bunun sonucunda toplumda belli bir duyarlık yaratılmış olacak ve insanlar kendilerinden farklı olana karşı anlayışlarını genişleterek, onlarla dayanışma içine gireceklerdir.

Dayanışma kavramı üzerine de yoğunlaşması ve bu dayanışmanın nasıl gerçekleşeceği konusunda yani kamusal alana dair bir kuram geliştirmesine rağmen Rorty, bireyin kendi öz yaratımını gerçekleştirmesini özel alana ait bir konu olarak ele aldığını belirtmiştir. Ancak bu durumda, kendini yaratma peşindeki bireyin neden kendisini diğer özneler ile dayanışma içinde bulmak isteyeceği konusu belirsizdir. Başka bir deyişle, Rorty özel ve kamusal alanı birleştirme talebinden vazgeçmemizi istememize karşın hem özgür hem adil bir toplumu sağlama arzusunu sürdürür görünmekte en azından uzlaşmaz kabul ettiği bu iki alanı birbiri ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Buna bağlı olarak, yine de Rorty'nin kendisi de özel ve kamusal alanın nerede başlayıp nerede bittiğine ve özel ve kamusal alanın nasıl olup da birbirlerinden hem ayrı hem birlikte kavranabileceğine dair açık ve kapsamlı bir felsefe sistemi sağlamamıştır.

Dahası Rorty özneyi her türlü metafiziksel ilkeden bağımsız olarak ele almak isterken, zalimliği fark etmesini ve zalimlikle savaşmasını liberal bireyin özelliği olarak belirlemekle karşı olduğu temelci düşünceye başvurmuş görünmektedir;

''Rorty'nin liberalizmin temelini, zalimliğinin ya da ıstırabın fark edilmesi olarak görmesi, insan doğasına ilişkin özcü, temelci bir olguya başvurmak olmuyor mu ve bu Rorty'nin düşüncelerinin genel akışına aykırı olmuyor mu?'' (Critchley, 1999).

Buna ek olarak ironistin kullanacağı sağduyuya aykırı olan özel türden dilin, yani ironiye dayalı söylemin, sıradan insan tarafından nasıl anlaşılarak zulme uğrayanlarla sempati duygusu oluşturacağı ise belirsiz kalmaktadır. Zira ironist bu anlamda, kendine ait bir dil ve ironi gibi oldukça öznel araçlarla hareket ediyorsa, ironistin vurgusunun diğer insanlar tarafından nasıl anlaşılabilir olacağı problemi ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlardan anlaşılabileceği gibi, Rorty'de özne anlayışının ve öznelerarası ilişkinin doğasının çelişkili ve parçalı olacağı ve birçok soruyu beraberinde getirecek bir yapıda olduğu açıktır.

KAYNAKLAR

1.Critchley, S. (1998), "Yapıbozum ve Pragmatizm: Derrida Özel İronist mi Yoksa Kamusal Liberal mi?" Çev: Tuncay Birkan. Sarmal Yayınları, İstanbul.

2.Conant, J. (2000), "Freedom, cruelty, and truth: Rorty versus Orwell", Rorty and His Critics. edt: Robert B. Brandom. Blackwell Publishers.

3.Çiftçi, E. (2007), "İlkesiz Etiğin Öznesi'', FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi 4:93-103.

4.Kant, Immanuel. (1982), ''Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi.'' Çev. Uluğ Nutku, Yazko- Felsefe Yazıları 4.Kitap. 117-129. İstanbul.

5.Rorty, R. (1982), "Contemporary Philosophy of Mind", Synthese 53(2): 323-348.

6.Rorty, R. (1995), "Olumsallık, İroni ve Dayanışma" Çev: Mehmet Küçük ve Alev Türker. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

7.Rorty, R. (2006), "Felsefe ve Doğanın Aynası" Çev: Funda Günsoy Kaya, Paradigma Yayınları, İstanbul.

8.Shute, S. & Hurley, S. (1993), "Human Rights. Rationality. and Sentimentality", On Human Rights, Edt:Stephen Shute & Susan Hurley. Susan. Basic Books, London.

9.Varga, S. (2012), "Authenticity as an Ethical Ideal", Routledge, New York.

10.Williams, M. (2003), "Rorty on Knowledge and Truth", Richard Rorty, 61-80. Edt: Charles Guignon & David R. Hiley. Cambridge University Press.

BATI DIŞI MODERNLİK KAVRAMI MÜSLÜMAN GENÇLERE YENİ BİR AÇILIM SAĞLAYABİLİR Mİ?

CAN THE CONCEPT OF NON-WESTERN MODERNITY BRING A NEW APPROACH TO MUSLIM YOUTH?

Elif ÖZEL

Doktora Öğrencisi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Mantık Bilim Dalı

ORCID ID: https://www.orcid.org/0000 0003 1022 6006

ÖZET

21. Yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaştığımız şu zaman diliminde Müslüman gençler bazı fikri sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu sorunlar, çoğunlukla Batı modernitesinin doğurduğu problemler üzerine temellenmektedir. Biz, her tür sorunun kaynağında Batı modernitesi olduğu tezini değil; bilakis bazı sorunların temelinde Batı modernitesi olduğunu ileri sürüyoruz. Öte yandan farklı moderniteler, birbirlerine hiç değmeyen, tamamen ayrık dünyalar da değildirler. Çalışmamızın kapsamı ve amacı, Batı modernitesinin ürettiği bazı sorunların Müslüman gençler üzerindeki olumsuz etkisinin farklı modernlik tasavvurlarıyla azaltılabileceğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede bir örneklem olarak Batı modernitesindeki bireyciliğe karşı Müslümanca bir modernitenin mümkün olduğunu ileri sürüp bu bağlamda bireyciliğe karşı şahsiyetçilik kavramını öne çıkaracağız. Şahsiyetçiliğin Müslümanca bir okumasını yapmaya çalışacağız. Bunu yaparken de öncelikle "modernite" kavramını tahlil edeceğiz, ardından da "Batı Dışı Modernlik" kavramının çözümlenmesini ve temellendirmesini yapacağız. Batı Modernitesine yönelik Çağdaş İslam Düşünürlerinin yaklaşımlarını irdeleyerek, "şahsiyetçilik" kavramını vurgulayacağız.

Modernleşme denilen olgunun temel faktörü sanayileşme olarak görülse de, bunun ötesinde zihniyet açısından da bir takım değişikliklerin olacağını var saymak durumundayız. Ki olgusal olarak da böyle olduğunu kabul edebiliriz. Ancak, Batı Modernliğinin getirdiklerini alırken/kullanırken, onlardan farklı oluşumuzdan hareketle, yitirilmiş geleneklere, örf ve âdetlere vurgu yaparak ve aldıklarımızı dönüştürerek, bireyciliğe karşı şahsiyet kavramını öne çıkartarak, Batı'nın dışında bir modernlik ortaya koyabilir miyiz? Tebliğimiz bunun imkânını aralayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Gençlik, Batı Modernitesi, Batı Dışı Modernite

ABSTRACT

As we approach the end of the first quarter of the 21st century, Muslim youth are faced with some intellectual problems. These problems are mostly based on the problems of Western modernity. We do not argue that Western modernity is at the root of all problems; On the contrary, we argue that Western modernity is at the root of some problems. On the other hand, different modernities are not completely separate worlds that never touch each other. The scope and aim of our study is to reveal that the negative effects of some of the problems produced by Western modernity on Muslim youth can be reduced by different conceptions of modernity. In this context, as an example, we will argue that a Muslim modernity is possible against the individualism in Western modernity, and in this context, we will highlight the concept of individualism versus individualism. We will try to make a Muslim reading of personalism. While doing this, we will first analyze the concept of "modernity", then we will analyze and justify the concept of "Non-Western Modernity". We will emphasize the concept of "personalism" by examining the approaches of Contemporary Islamic Thinkers towards Western Modernity.

Although the main factor of the phenomenon called modernization is seen as industrialization, we have to assume that there will be some changes in mentality beyond that. Which we can accept factually as such. However, can we put forward a modernity outside of the West, by emphasizing lost traditions, customs and traditions and transforming what we have taken, by emphasizing the concept of personality versus individualism, based on our being different from them while receiving/using what Western Modernity brings? Our communiqué will open up the possibility of this.

Keywords: İslam, Youth, Western Modernity, Non-Western Modernity

MONTESQUIEU'NUN SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON MONTESQUIEU'S POLITICAL PHILOSOPHY

Dr. Ali ÖZGAN
Bilecik İl Emniyet Müdürlüğü
ORCID No: 0000-0002-4188-9980

ÖZET

18. yüzyıl Aydınlanma Döneminin önemli düşünürlerinden Montesquieu, siyaset biliminin kurucusu olarak bilinir ve siyaset felsefesi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Aristokrat bir aileye mensup olan ve yaptığı çıkarımlar ve tespitleriyle kendisinden sonra gelen birçok kişiyi ve düşünce dünyasını etkilemiş olan düşünür bu sebeple hala tartışılmaya ve üzerinde konuşulmaya devam etmektedir. İçinde yaşamış olduğu çağın tipik düşünce özelliklerini barındıran düşünürü özellikle çağı ve mevcut Fransız yönetiminin şartları içinde düşünmek ve vardığı sonuçlara bu bağlamda yaklaşmak isabetli olacaktır. Ancak içinde yaşadığı çağ açısından yine de modern bir düşünceye sahip olduğu belirtilmelidir. İdeal bir yönetimin temel koşullarını araştıran ve bu arayışta yönetim biçimleri üzerinde yoğun biçimde düşünen Montesquieu'nün kendisinden önce benzer konularda fikir beyan eden Aristoteles, Cicero ve John Locke gibi düşünürlerin görüşlerini başlangıç olarak ele alan bu çalışmada, Montesquieu'yü diğerlerinden ayırarak onu farklı yere koyan ve kendisini özgün hale getiren noktalara değinilmektedir. Ardından kendisinin başta yasaların ruhu ile açıklamaya çalıştığı siyaset ve devlet üzerine çıkarımlarda bulunan bu çalışmada, siyaset felsefesi odaklı düşünceleri eleştirel bir değerler dizisi ile ele alınarak değerlendirilmektedir. Bu noktada liberal düşünce dünyasında Montesquieu'nün siyaset bilimine katkısı olarak değerlendirilen bazı olguların günümüz anlayışı ile aynı olup olmadığı tartışılırken onun kastettiği ile bizim anladığımız arasında belirgin farklar bulunduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca düşünürün tezlerinin rasyonelliğinin ve bilimselliğinin tartışıldığı, çıkarımlarının gözlemlere dayandığının iddia edildiği bu çalışmada, tespitlerinin oryantalist bir bakış açısıyla ifade edildiği belirtilmektedir. Düşünürün varmış olduğu bazı sonuçlara, ideolojik kanaatlerini ve kendisinde kemikleşmiş olarak bulunan bir takım yargı kalıplarını desteklemek ve bunları doğrulamak adına bir takım bilimsel gerekçeler ile yaklaştığı görüşü savunulmaktadır. Genel olarak Montesquieu'nün siyaset felsefesi üzerine odaklanan bu çalışmada literatür taraması yapılarak konu ele alınmaya çalışılmakta ve son tahlilde eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Montesquieu, Devlet, Siyaset Felsefesi, Siyaset Bilimi, Aydınlanma.

ABSTRACT

Montesquieu, one of the important thinkers of the 18th century Enlightenment Period, is known as the founder of political science and has an important place in the history of political philosophy. For this reason, the thinker, who belongs to an aristocratic family and has influenced many people and world of thought after him with his inferences and determinations, continues to be discussed and evaluated. It would be appropriate to consider the thinker, who has the typical thinking characteristics of the era in which he lived, especially within the conditions of his era and the current French administration, and to approach his conclusions in this context. However, it should be noted that he still had a modern idea in terms of the age he lived in. In this study, which examines the basic conditions of an ideal government and thinks intensely about the forms of government in this search, the views of thinkers such as Aristotle, Cicero and John Locke, who expressed their opinions on similar issues before Montesquieu himself, distinguishes Montesquieu from others and puts him in a different place. and the points that make it unique are mentioned. Then, in this study, which makes inferences on politics and the state, which he tries to explain with the spirit of the laws, his political philosophy-oriented thoughts are evaluated with a critical set of values. At this point, while discussing whether some of the facts considered as Montesquieu's contribution to political science in the liberal world of thought are the same with today's understanding, it is underlined that there are significant differences between what he means and what we understand. In addition, in this study in which the rationality and scientificity of the thinker's theses are discussed and it is claimed that his inferences are based on observations, it is stated that his determinations are expressed from an orientalist perspective. It is argued that the thinker approaches some of his conclusions with some scientific justifications in order to support and confirm his ideological convictions and some ossified judgment patterns. In this study, which generally focuses on Montesquieu's political philosophy, the subject is tried to be discussed by making a literature review and interpreted with a critical point of view in the final analysis.

Keywords: Montesquieu, State, Political Philosophy, Political Science, Enlightment.

ÇOCUKLARLA FELSEFE ÇALIŞMALARI İÇİN AKIL VE ZEKÂ OYUNLARININ ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF MIND GAMES FOR PHILOSOPHY WORK WITH CHILDREN

Dr. Habip TAŞ
Öğretmen - Milli Eğitim Bakanlığı,
ORCİD No: 0000-0002-1600-8686

ÖZET

Düşünme becerisi gelişmiş bireylerin yetiştirmesini amaçlayan çocuklarla felsefe hareketi için kaynak oluşturmak amacıyla birçok materyal önerilmektedir. Bunlardan biri de akıl ve zekâ oyunları olabilir. Çünkü bu oyunların temel kazanımların doğrudan çocuklarla felsefe hareketinin amaçlarıyla büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bu örtüşmenin eleştirel düşünme, aklını kullanma, sebep sonuç ilişkisi kurma gibi becerilerde yoğunlaştığı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: Çocuklarla Felsefe, Akıl-Zekâ Oyunları, Düşünme.

ABSTRACT

Many materials are suggested to create a resource for the philosophy movement with children, which aims to raise individuals with advanced thinking skills. One of them can be mind and intelligence games. Because it is seen that the basic achievements of these games largely overlap with the aims of the philosophy movement with children. It can be said that this overlap concentrates on skills such as critical thinking, using one's mind, and establishing a cause-effect relationship.

Keywords: Philosophy for Children, Mind-Intelligence Games, Thinking.

1.GİRİŞ

Yirminci yüzyılda eğitim-öğretime yönelik olarak ortaya çıkan önemli arayışlardan biri de çocuklarla felsefe uygulamalarıdır. Mattew Lipman ile birlikte 1970'lerde belirginleşen bu yaklaşım İngilizce'de genellikle "Philosphy for Childern" biçiminde kullanılmaktadır. Bu adlandırma Türkçe'ye çocuklar için felsefe ya da daha doğru bir ifadeyle çocuklarla felsefe şeklinde çevrilebilir (Tepe, 2013; 78). Öğrencilerin düşünme yeteneğindeki eksikliklerin görülmesi ve giderilmesi ile ortaya çıkan çocuklarla felsefe hareketi, zaman içerisinde gelişip büyümüştür. Çocuklarla felsefenin ortaya çıkışını belirleyen faktörlere bakıldığında birçok araştırmacının vurguladığı belirgin nokta bireylerdeki ve öğrencilerdeki düşünme becerisinin eksikliğidir. İlgili araştırmalar, öğrencilerin düşünme becerilerini yeterince geliştiremedikleri, yüksek düşünme becerisine sahip öğrencilerin az olduğunu bu nedenle öğrencilerin çeşitli zorluk ve güçlüklerle karşılaştıklarını göstermektedir. Alanın uzmanları, bu problemin ilköğretimden üniversiteye kadar eğitimin her kademesinde yaşandığını ifade etmektedirler (Güneş, 2012). Bu problemin çözümüne yönelik olarak önerilen çocuk felsefesinin bazı hedefleri özgün düşünebilen, delillerle kaliteli tartışma oluşturabilen,

Bunun için hangi oyunların çocuklarla felsefenin hangi hedefine hizmet edebileceğinin haritası çıkarılmalıdır. Bu harita doğrultunda ilgili oyunlar aktif bir şekilde felsefe etkinliklerine ve sınıf ortamına taşınmalıdır.

1. Alkan, A., & Mertol, H. (2017). Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1), 57-62. https://sbdergi.ahievran.edu.tr/makaleler/jng2dx_tammetin.pdf adresinden edinilmiştir.
2. Baş, Ö., Kuzu, O., & Gök, B. (2020). The effects of mind games on higher level thinking skills in gifted students. Journal of Education and Future,(17), 1-13. doi: 10.30786/jef.506669
3. Bottino, M.R, Ott, M. Tavella, M. ve Benigno, V. (2010). Can digital mind games be used to ınvestigate children's reasoning abilities? https://www.semanticscholar.org/paper/Children's-Performance-with-Digital-Mind-Games-and-Bottino-Ott/92fe968e6604e613dbb1a3810d9d9605ea902517 adresinden edinilmiştir.
4. Demirel, T. ve Karakuş Yilmaz, T., (2019). The Effects of Mind Games in Math and Grammar Courses on The Achievements and Perceived Problem-Solving Skills of Secondary School Students. Brıtısh Journal of Educatıonal Technology , 50, 1482-1494.
5. Gregory, M. (2011). Philosophy for Children and its Critics: A Mendham Dialogue. Journal of Philosophy of Education, 45(2). 199-2019.
6. Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. Türklük Bilimi Araştırmaları,(32), 127-146.
7. Lipman, M. (1998) Teaching Students to Think Reasonably: Some Findings of the Philosophy for Children Program, The Clearing House. A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 71(5), 277-280.
8. MEB, (2016). Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokul Zekâ Oyunlar 5,6,7 ve 8. Sınıflar Öğretmenler İçin Öğretim Materyali. Ankara. MEB.
9. Taşdelen, V. (2014). Felsefenin Gülümseyen Yüzü: Çocuklarla Felsefe. https://avesis.yildiz.edu.tr/yayin/c4ef9c4e-b005-42f7-8b38-d66c68ac70ae/felsefenin-gulumseyen-yuzu-cocuklarla-felsefe adresinden edinilmiştir.
10. Tepe, H. (2013). UNESCO Verileri Işığında Dünyada Çocuklar İçin Felsefe, Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi (çev. Betül Çotuksöken, Harun Tepe). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
11. Uğurel, I. (2003). Ortaöğretimde oyunlar ve etkinlikler ile matematik öğretimine ilişkin öğretmen adayları ve öğretmenlerin görüşleri. Yüksek lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

ÇOCUKLARLA FELSEFE İÇİN ÇOCUK EDEBİYATINDAN ÇEŞİTLİ ÖNERİLER

VARIOUS SUGGESTIONS FROM CHILDREN'S LITERATURE FOR PHILOSOPHY WITH CHILDREN

Dr. Habip TAŞ
Öğretmen - Milli Eğitim Bakanlığı,
ORCİD No: 0000-0002-1600-8686

ÖZET

Çocuklarla felsefe etkinliklerinin verimliliğini arttırmak için kullanılacak kaynaklar önemlidir. Bu kaynakların zenginleştirilmesi için çocuk edebiyatı incelenebilir. Çocuk edebiyatı incelendiğinde çocuklara yönelik felsefe çalışmalarında kullanılabilecek romanların, hikâyelerin, öykülerin ve şiirlerin olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu edebi türlere ilişkin eserlerin ortaya çıkarılması çocuklarla felsefe etkinliklerini zenginleştirebilir.

Anahtar sözcükler: Çocuklarla Felsefe, Çocuk Edebiyatı Eserleri, Düşünme.

ABSTRACT

Resources to be used are important to increase the efficiency of philosophy activities with children. Children's literature can be examined to enrich these resources. When children's literature is examined, it can be easily seen that there are novels, stories, stories and poems that can be used in philosophy studies for children. Revealing works related to these literary genres can enrich philosophy activities with children.

Keywords: Philosophy with Children, Children Literature, Thinking.

1.GİRİŞ

Yirminci yüzyılda eğitime transfer edilen önemli tecrübelerden biri de çocuklarla felsefe etkinlikleridir. Çocuklarla felsefe, kavramsal anlamda ilk defa Karl Jasper tarafından kullanılmıştır. Zamanla eğitim sürecine uygulanabilecek şekilde geliştirilmesi ise Amerikalı felsefeci ve mantık bilimci Matthew Lipman sayesinde olmuştur (Karakaya, 2006). M. Lipman derslerde üniversite öğrencilerin derin düşünemediklerini, olaylara eleştirel bakamadıklarını ve yeterince akıl yürütemediklerini görüp bunun çözümü için felsefeyi bireylerin çocukluk dönemine taşımıştır.

Çocuklarla felsefe hareketi öğrencilere felsefi kavramları, görüşleri ve filozofları öğretme amacı içerisinde değildir. Bunun yerine onlara herhangi bir şey hakkında felsefi tutum kazandırmayı amaçlamaktadır. Yani soran, sorgulayan, mantıklı düşünebilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yetişen bireylerin hayatı kolaylaşacaktır. Zaten antik dönemde akademilerde verilen felsefe eğitiminin amacı da filozof yetiştirmek değil hayatı kolaylaştırma çabasıdır (Baron, 1993; Özkan, 2020).

2. ÇOCUK EDEBİYATINDAN BAZI ÖNERİLER

Çocuklarla yapılacak felsefe çalışmaları için kullanılacak içerikler oldukça önemlidir. Bu içerikler, çocuğu entelektüel anlamda şok edecek sürprizlerle dolu olan materyallerden ve araçlardan seçilmelidir (Lipman, 1976). Bu seçim için uygun araçlardan biri de çocuk edebiyatıdır. Çocuk edebiyatından seçilecek uyarıcı metinlerle çeşitli felsefi sorgulama sohbetleri başlatılabilir. Bu metinlerin sadece felsefi metinler olması gerekmez; edebî metinler de olabilir. Seçilen yaş grubuna uygun bir masal, bir hikâye, bir şiir metni hatta bir film üzerinde diyalog başlatılabilir. Metin seçerken dikkat edilmesi gereken husus, çocuğun algı ve kavrayış düzeyini aşmamasıdır (Taşdelen, 2014). Bu doğrultuda çocuk edebiyatından seçilecek eserlerle çocuğun sesi felsefi alanda kalıcı bir hale getirilebilir (Johanson, 2011).

Alanyazına bakıldığında çocuk edebiyatından birçok eserin aslında çocuk felsefesine kaynaklık teşkil edebileceği söylenebilir. Bu eserler ve bunlara ait bilgiler aşağıda tablo halinde verilebilir.

Tablo1: Çocuklarla Felsefe İçin Kullanılabilecek Edebi Metinler

Eser Adı	Yazar Adı	Türü
İnsan Yemenin Nesi Yanlış	Peter Cave	Öykü
Hayy Bin Yaksan	İbn-i Tufeyl	Roman
Sofie'nin Dünyası	Jostein Gaarder	Roman
Filozof Meşe	Anooshirvan Miandji	Roman
Düşünen Adam	Mevlana İdris	Hikâye
Sufi ile Pufi	Mevlana İdris	Hikâye
Nokta	Peter H. Reynolds	Hikâye
Küçük Kara Balık	Samed Behrengi	Masal
Dünya	Cahit Zarifoğlu	Şiir
Soru	Cahit Zarifoğlu	Şiir
Üç Dedektif Kanıt Peşinde	Julia Volmert	Roman
Aşk olsun çocuğum aşk olsun	Mustafa Ruhi Şirin	Deneme
Soruların En güzeli	Mustafa Ruhi Şirin	Şiir
Filozof Çocuk Dizisi	Tudem Yayıncılık	Hikâye
Felsefe Makinası	Peter Worley	Hikâye
Wittgeinstein'ın Böceği	Martin Cohen	Öykü
Kelile ve Dimne	Beydaba	Hikâye
Küçük Prens	Antoine de Saint-Exupery	Hikâye
Kaşağı	Ömer Seyfettin	Hikâye

Alanyazın kapsamlı bir şekilde tarandığında çocuk edebiyatından daha fazla eserin felsefi etkinliklerde kullanılabileceği görülebilir. Kullanılacak eserlerin arttırılması düşünen bireylerin ve toplumların yetişmesine katkı sağlayabilir.

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çocuklarla felsefe eğitimi programlarının daha işlevsel hale getirilmesi neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunun için sınıflarda veya felsefi topluluklarda uygulanacak içeriğin zengin hale getirilmesi önem arz etmektedir. Bu anlayış ilgili birçok araştırmacı tarafından da dile getirilmektedir. Türkiye'de çocuklarla felsefeye öncülük etmiş olan Nuran Direk, Küçük Prens başta olmak üzere bazı hikâye ve şiirlerin kullanılmasını tavsiye etmiştir (Akkocaoğlu Çayır, 2015). Tozduman Yaralı (2020) Leo Lionni'nin kitaplarını 5-8 yaş aralığındaki çocuklarla felsefe etkinliği için tavsiye etmiştir. Tunç (2017) çocuk felsefesine ilişkin olarak Ömer Seyfettin'in "Kaşağı" adlı eserini bir metin olarak önermektedir. Muris

(2000) ise tavsiye ve önerileri bir adım ileriye taşıyarak sınıfta düşünme becerisini geliştirmek için kullanılabilecek hikâyelerden bazı ardışık hikâyeler tasarlamıştır.

Özellikle felsefeciler, edebiyatçılar/çocuk edebiyatçıları, eğitim bilimciler hatta mantık bilimcilerden oluşan komisyonların çocuk edebiyatını geniş bir spektrumla taramaları gerekmektedir. Tarama sonucunda ilgili komisyon tarafından önerilecek eserlerin çocuklarla felsefe etkinliklerinde kullanılması alanın zenginleşmesi için önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Akkocaoğlu Çayır, N. (2015). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
2. Baron, J. (1993). Why teach thinking?-An Essay. Applıed Psychology, 42 (3), 191-237.
3. Johanson, V. (2011). Truffula Tohumlarının Yükümlülüğü": Çocuk Edebiyatı, Rasyonalite ve Felsefede Çocuk Sesi (çev. V. Taşdelen). *Çocuk Ve Medeniyet Dergisi,* 2(4), 143-166.
4. Karakaya (2006). Çocuk Felsefesi ve Çocuk Eğitimi. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,6 (1), 23-37.
5. Lipman, M.(1976). Philosophy for Children. *Metaphilosophy*, 7 (1), 1976.
6. Murris, K. (2000). Can Children Do Philosopy?. *Journal of Philosopy of Education,* 34 (2), 261-279.
7. Özkan, B. (2020). Çocuklar İçin Felsefe Neden Önemlidir?. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 4(1), 49-61.
8. Taşdelen, V. (2014). Felsefenin Gülümseyen Yüzü: Çocuklarla Felsefe. https://avesis.yildiz.edu.tr/yayin/c4ef9c4e-b005-42f7-8b38-d66c68ac70ae/felsefenin-gulumseyen-yuzu-cocuklarla-felsefe (E.T. : 10.05.2021).
9. Tozduman Yaralı, K. (2020). Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında Çocuk Edebiyatının Kullanılması: Leo Lionni'nin Kitapları. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 4 (2), 67-83.
10. Tunç, A. İ. (2017). Çocuklarla Felsefe. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi,* 2017 (2), 71-89.

EVDE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ALAN 36-66 AY ARALIĞINDAKİ ÇOCUKLARIN SOSYAL DUYGUSAL İYİ OLUŞ VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DURUMLARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE SOCIAL EMOTIONAL WELL-BEING AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF CHILDREN AT 36-66 MONTHS WHO RECEIVE PRESCHOOL EDUCATION AT HOME

Meryem Nida OKUMUŞ GÜRSU

Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ORCİD: 0000-0002-2667-4383

Doç. Dr. Davut HOTAMAN

Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ORCİD: 0000-0002-8715-265

ÖZET

Yakın zamanda dünyayı etkisi alan salgın hastalık durumu diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da bazı değişikliklerin yapılmasını ve farklı yöntemlerin denenmesini zorunlu hale getirmiştir. Okulların önlem amacı ile kapalı kalması özellikle sosyal-duygusal öğrenmenin etkin olduğu okul öncesi çocuklar için kayıplara neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı; ebeveynlere uzaktan eğitim yoluyla destek vererek, erken çocukluk eğitimi çağında olan çocuklara evde sistemli bir okul öncesi eğitimi sağlamak, gelişmelerine destek olmak ve süreç içerisinde çocukların değişimini gözlemlemektir. Bu amaçla, ilgili yaş grubu aralığında olan çocuklara "Evde Eğitim" içeriği hazırlanarak, ebeveynlerin kullanımına sunulmuştur. Bu çalışma için eğitime başlamadan önce ve eğitim sonunda ebeveynlerden Prof. Dr. Saide Özbey tarafından geliştirilen 36 madde ve 6 alt boyuttan oluşan beşli Likert tip "Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği"ni doldurmaları istenmiştir. Çalışmada baştan sona kadar programda kalan, bilgi paylaşımında bulunmayı kabul eden ve 36-66 ay aralığında çocuğu olan 14 ebeveynden toplanan veriler değerlendirilmiştir. Ölçeklerden elde edilen veriler Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edildi. Ölçek maddelerinden 2,6,18,28 ve 34. maddeler için çocuk lehine anlamlı fark bulundu. Bu maddeler çocuğun sosyal hayata uyum/iyi olma durumları ve okul öncesi eğitim sonucu gelişmesi beklenen beceriler ile doğrudan ilgilidir. Bu veriler ışığında evde ebeveynleri tarafından okul öncesi eğitim alan çocuklarda sosyal iyi olma durumlarının bazı alt başlıklar altında olumlu yönde değişim gösterdiği ve okulda eğitim alan yaşıtları gibi beceri gelişimi gösterdikleri söylenebilir.

ABSTRACT

The epidemic situation that has recently affected the world has made it mandatory to make some changes in the field of education and to try different methods as in other fields. The closure of schools as a precautionary measure has caused losses, especially for preschoolers who are active in social-emotional learning. The aim of this study is to; to provide children with early childhood education by providing a systematic preschool education at home, to support their development and to observe the change of children in the process. For this purpose, "Home Education" content was prepared for children in the relevant age group and made available to parents. For this study, parents were asked to complete the five-like type "Social Emotional Well-Being and Psychological Robustness Scale" developed by Prof. Dr. Saide Özbey before and at the end of the training, consisting of 36 substances and 6 subdivisions. In the study, data collected from 14 parents who remained in the program from start to finish, agreed to share information and had children between 36-66 months were evaluated. The data obtained from the scales were analyzed with the Wilcoxon signed-rank test. There was a significant difference in favor of the child for items 2,6,18,28 and 34 of the scale items. These items are directly related to the child's adaptation to social life/well-being and the skills expected to be developed as a result of pre-school education. In the light of this data, it can be said that the social well-being of children who are pre-schooled by their parents at home varies positively under some sub-headings and they show skill development like their peers who are educated at school.

Keywords: Homeschooling, pre-school education, social well-being, resilience, home education

EVLİLİKTE SORUMLULUKLARIN PAYLAŞIMI ÖLÇEĞİ (ESPÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

SHARING OF RESPONSIBILITIES IN MARRIAGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCİD: 0000-0002-5194-5202
Nihal ŞAHİN
Prof. Dr. Necmettin Erbakan İho
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0001-5560-0087

ÖZET

Evlilik bir hayatı paylaşmak, can yoldaşı olmak ve birbirini anlamaktır. Evlilik ilişkisi içerisinde gerçekleştirilmesi gereken çeşitli roller ve sorumluluklar yer almaktadır. Bazı evliliklerde roller belirgindir. Evin maddi ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu, evde yapılması gereken işlerin sorumluluğu gibi konularda eşlerin üstlendikleri sorumluluklar arasında net bir ayrım söz konusudur. Bazı evliliklerde ise çiftler rolleri eşit olarak paylaşmayı seçerler. Sorumlulukların belirgin olması ailede yaşanabilecek çatışmaların önüne geçebilmeyi sağlar. Bu nedenle eşlerin sorumlulukları paylaşma konusunda bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırma yaşları 20 ile 58 arasında değişen ve üzeri 81'i erkek 153'ü kadın 234 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların evlilikte sorumlulukların paylaşımına yönelik 23 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte sorumlulukların paylaşımını ölçmesi açılarından incelenip 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 programı ile yapılmıştır.

Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %42'sini açıklayan, öz-değeri 7.26 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .39 ile .77 arasında sıralanmaktadır. Cronbach

alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .35 ile .72 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

Marriage is tos hare a life, to be helpmate and to understand each other. There are various roles and responsibilities to fulfill in marriage relationship. The roles are evident in some marriages. There is a precise distinction among the issues are undertaken by partners like responsibility of supplying the material needs of the house responsibility of the chores to fulfill in the house. On the other handi in some marriagesi partners prefer tos hare the roles equally. Being evident of responsilities provide to prevent possible conflicts in the family. So, developing a scale about sharing responsibilities by partners is quite important. The purpose of this research is to develop the scale of sharing the responsibilities in marriage and to examine the validity and the reliability of it.

This research was conducted on a total of 234 participants, 153 females and 81 males between 20 and 56 years. In process of developing this scale, a 24 item pool about sharing the responsibilities in marriage was created. These items were examined in terms of their grammar, intelligibility and whether it really measure attitudes about sharing the responsibilities in marriage and a 17 item application form was obtained. The scale of sharing the responsibilities in marriage has a 5 rating, type of likert. 1 “Absolutely, I don’t agree and 5 “Absolutely, I agree”. Corrected item-total correlation were calculated for item analysis of the scale was examined with Cronbach Alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with SPSS 20.

As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one-dimensional and 17-item measuring tool with an eigenvalue of 7,26 was obtained explaining 42% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .90. Factor loads of scale were ranged between .39 ile .77 Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .90 Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .35 ile .72 These results show that scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Sharing of the Responsibities in Marriage, Reliabilityi Validity

GİRİŞ

Evlilik ve insan ilişkilerinin temeli sevgi, saygı ve güvene bağıdır. Bu bağlar aynı zamanda evliliğin temel ihtiyaçlarıdır. Evlilik ilişkisi içerisinde gerçekleştirilmesi gereken çeşitli roller ve sorumluluklar yer almaktadır. Bu rol ve sorumlulukların paylaşımının belirli olmaması ya da eşlerin farklı beklentilere sahip olması durumunda çatışmalar meydana gelmektedir. Çiftler evliliklerinin ilk yıllarında karşılıklı olarak rollerini belirlemeye çalışırlar. Ancak geçen yıllarla birlikte karşılarına çıkan değişik durumlar, yeni sorumluluklar ve sorunlar, rollerinde bazı değişiklikler yapmalarını gerektirebilir. Bazı evliliklerde ilişki biçimleri tamamen eşitlikçi bazılarında ise gelenekseldir. Eşitlikçi ilişkilerde kadın veya erkeğin her ikisi de dışarıda çalışabilir, ev işlerinde veya çocukların bakımında eşit veya destekleyici rol üstlenebilirler. Oysa geleneksel ilişkilerde çocukların bakımından kimin sorumlu olduğu, yemekleri kimin yapacağı, parayı kimin kazanacağı, hatta ailevi meselelerde kararları kimin alacağı gibi bellidir. Sağlıklı ailelerde aile üyeleri, birbirlerinin rol beklentilerine uygun davranırlar. Aile yapılarının sağlıklı olması için sorumluluklar konusu eşler arasında konuşulmalı ve ortak kararlar alınmalıdır. Eşler aile içinde üstlenmesi, destek olması veya paylaşması gereken sorumlulukları bilmeli ve eşinin kendisinden beklentisinin farkında olmalıdır. Bu nedenle, eşlerin evlilikte sorumlulukların paylaşımı konusunda bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 20 yaş ve üzeri 81'i erkek 153'ü kadın 234 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

Katılımcıların evlilikte sorumlulukların paylaşımını ölçmek üzere 23 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte sorumlulukların paylaşımını ölçmesi açılarından incelenip 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte sorumlulukların paylaşımına yönelik olumlu tutumun daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .35 ile .72 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .90 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	60,1325	129,961	,688	,898
m2	60,4145	130,827	,629	,900
m3	59,6282	135,093	,611	,900
m4	59,4316	137,594	,541	,903
m5	59,2949	140,114	,380	,907
m6	59,2778	137,824	,631	,901
m7	59,5427	140,893	,382	,907
m8	59,3162	135,642	,714	,899
m9	60,0983	128,226	,718	,897
m10	60,7308	131,228	,551	,903
m11	60,0769	129,316	,703	,897
m12	59,3547	136,470	,551	,902
m13	59,4274	134,692	,681	,899
m14	59,3547	135,543	,630	,900
m15	59,3675	138,251	,498	,904
m16	59,3504	134,692	,643	,900
m17	60,0385	138,835	,346	,910

- **Yapı Geçerliği**

Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %42'ını açıklayan, öz-değeri 7,26 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .39 ile .77 arasında sıralanan ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilikte Eğitim Düzeyi Farklılığına Yönelik Tutum Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,736
m2	,677
m3	,681
m4	,620
m5	,430
m6	,697
m7	,431
m8	,772
m9	,757
m10	,598
m11	,742
m12	,621
m13	,749
m14	,697
m15	,569
m16	,716
m17	,387

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .35 ile .72 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .90 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evlilikte Sorumlulukların Paylaşımı Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

Bacanlı,H. , Aydın, B. (2018). *Yetkin Problem Çözme*. İstanbul. Akay Eğitim Yayınları.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL UYUM DÜZEYİNİN, SOSYAL FOBİ DÜZEYİ VE CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE SOCIAL ADAPTATION LEVEL OF THE UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING AS SOCIAL-PHOBIA AND GENDER VARIABLE

Mücahit KAYA
Psikolojik Danışman
İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ÖZET

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal fobi düzeylerinin ve cinsiyetlerinin sosyal uyum ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada, Ankara'daki çeşitli üniversitelerden farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören 93 kadın ve 94 erkek olmak üzere 187 öğrenci ile çalışılmıştır ve katılımcılara Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) ile Sosyal Fobi Ölçeği (SFÖ) uygulanmıştır. Ölçeklerden elde edilen verileri incelerken yapılan ikili karşılaştırmalarda "t testi", arasındaki ilişkinin yönüne bakılan değişkenler üzerinde ise "Pearson Korelasyon testi" uygulanmıştır. Sonuçlar, sosyal uyumun cinsiyete göre farklılaşmadığını ve sosyal fobi ile sosyal uyum arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, araştırmada incelenmeyen sınıf düzeyi ile sosyal uyum arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal uyum, sosyal fobi, cinsiyet, üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

In this study, the relationship between the social phobia levels and genders of students and their social adaptation has been examined. This study has made in cooperation with 187 students, 93 female, and 94 male, studying at different grade levels from various universities in Ankara. And Hacettepe Personality Inventory (HPI) and Social Phobia Scale (SFS) were administered to the participants. While examining the data obtained from the scales, the "t-test" in paired comparisons was applied, as for the variables in which the direction of the relationship between them was examined, the "Pearson Correlation test" was applied. The results showed that social adjustment did not differ according to gender and there was a significant negative correlation between social phobia and social adjustment. In addition, a positive and significant relationship was found between social cohesion and class level, which was not examined in the study as well.

Keywords: Social Adaptation, Social-phobia, Gender, University Students

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI VE ROMANTİK İLİŞKİDEKİ ÖZ YETERLİK ALGILARI İLE İLİŞKİ DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ[1]

THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' GENDER ROLES ATTITUDE, SELF-EFFICACY IN ROMANTIC RELATIONSHIPS AND RELATIONSHIP SATISFACTION

Fatmanur AKPINAR DEMİR
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı,
ORCID No:0000-0002-6588-6645
Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı
ORCID NO : 0000-0001-5323-5776

ÖZET

Bu çalışma toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, romantik ilişkideki öz yeterlik algıları ve romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini romantik ilişkisi olan 273 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerinden elde edilen puanların demografik değişkenlere göre farklılaşma durumu incelenirken 2'li gruplarda Bağımsız Gruplar *t* Testi, 2'den fazla kategoriye sahip gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişki analizlerinde Pearson Korelasyonu ve çoklu doğrusal regresyon teknikleri kullanılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda katılımcıların toplumsal cinsiyet rolü tutum puanları ile romantik ilişki doyumları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bir diğer bulgu olarak romantik ilişkilerde öz yeterlik ile toplumsal cinsiyet rolü tutum puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.. Ayrıca ilişki öz yeterliği ile ilişki doyumu arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarının, romantik ilişki doyumlarında görülen varyansın %20'sini yordadığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin demografik özelliklerin düzeyleri arasında karşılaştırılması sonucunda, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ortalaması erkeklerin ortalamasından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Araştırmanın diğer bir bulgusu olarak, ilişki durumunu sevgili olarak belirten katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ortalamaları, sözlü/ nişanlı katılımcıların ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda veriler yorumlanmış ve ilgili literatür doğrultusunda tartışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, Romantik ilişkideki öz yeterlik algıları, Romantik ilişki doyumu

[1] Bu bildiri ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan aynı adlı yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir.

ABSTRACT

This study is a descriptive study aiming to examine the relationships between attitudes towards gender roles, self-efficacy in romantic relationships, and romantic relationship satisfaction. The sample of the study consists of 273 university students who are currently in relationship. While examining the differentiation status of the scores obtained from the scales according to demographic variables, Independent Groups t-Test was used in groups of 2, and One-Way Analysis of Variance was used in groups with more than 2 categories. Pearson Correlation and multiple linear regression techniques were used in the analysis of the relationships between the variables.

As a result of the correlation analysis, a positive and significant relationship was found between the participants' attitudes towards gender roles and their relationship satisfaction. As another finding, a significant relationship was found between self-efficacy in romantic relationships and the participants' attitudes towards gender roles scores. In addition, a positive and significant relationship was found between relationship self-efficacy and relationship satisfaction. As a result of the regression analysis, it was determined that of the participants attitudes towards gender roles and their self-efficacy in romantic relationships predicted 20% of the variance in romantic relationship satisfaction of the participants. As a result of the comparison of the variables between the levels of demographic characteristics, the average of the women attitudes towards gender roles was found to be significantly higher than the average of men. As another finding of the study, the averages of the participants attitudes towards gender roles, who stated their relationship status as boyfriend/girlfriend were found to be significantly higher than the averages of the engaged participants. In line with the findings obtained, the data were interpreted and discussed in line with the relevant literature.

Keywords: Gender Roles Attitude, Self-Efficacy in Romantic Relationships, Romantic Relationship Satisfaction

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı gelişen ve modernleşen dünyada önem arz eden, her geçen gün daha çok anlaşılmayı bekleyen bir konu haline gelmiştir. Özellikle genç nüfusun cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, bu tutumların romantik bir ilişki içerisindeki ilişki doyumu ve öz yeterlik algıları gibi dinamikler ile ilişkisinin ortaya konması, toplumsal bir dönüşüme yön verebilecek nitelikteki değişkenlerin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Romantik ilişkiler insanın var olduğu her alanda kaçınılmaz olarak yerini alır. Romantik ilişkilerin hayatımızdaki varlığının tarihçesi ilk insan kadar eski olmasına

rağmen bu ilişkiler doğası itibariyle karmaşıklığını ve anlaşılmaya dair muhtaçlığını sürdürmektedir.

Cinsiyet kavramını ifade ederken şu soru sorulabilir: En alelade bir karşılaşmadan sonra bile bu karşılaştığınız kişinin cinsiyetini unuttuğunuz oldu mu? Muhtemelen hayır. Çünkü istesek de istemesek de cinsiyetin biz insanlar için bir anlamı vardır (White, 1989, aktaran Burr, 1989). Oakley' in tanımına göre cinsiyet, "erkek ve kadın arasındaki, genital bölgedeki ve prokreatif fonksiyondaki gözle görünür farklılıkları" ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender) ise "bir kültür meselesidir, erkeksi ve kadınsı olarak yapılan sosyal sınıflandırmayı ifade eder.'' (1985: 16). Nihayetinde toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlar, bireylerin toplumun erkek ve kadın için uygun gördüğü rollere olan bağlılığını anlatır. Bu roller bireylerin kadın ve erkek bakış açısını oluşturarak davranışlarının standartını belirler (Peplau, Hill ve Rubin, 1993).

Bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları farklılaştıkça cinsiyetlere bakış açıları da değişmektedir. Son yıllarda kadın hareketlerinin artması ve kadınların iş gücü piyasasına daha fazla dahil olması durumunun, kadın ve erkek ilişkilerini hatırı sayılır ölçüde değiştirdiği görülmektedir. Eşitlikçi ailelerde erkekler, geleneksel ailelere göre daha fazla aileye dahil olurken kadınlar da daha fazla iş hayatına dahil olmaktadırlar. Eşitlikçi cinsiyet rolüne sahip olan bireyler, kadın ve erkek arasında kayda değer bir fark olmadığına inanırken; geleneksel tutumlara sahip bireyler ise erkeklerle kadınların farklı görevleri, ihtiyaçları ve tercihleri olması gerektiğine inanırlar (Vanyperen ve Buunk, 1991). Benimsenen bu farklı tutum ve inanışlar bireylerin kurdukları ilişkilerin yapısının farklılaşmasına neden olabilir. Literatürde toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlar ve ilişki doyumu arasında anlamlı ilişkiler bulgulayan araştırmalara rastlanmıştır (Rakwena, 2010; Vanyperen ve Buunk,1991). İlişkiden elde edilen olumlu ve olumsuz sonuçlar romantik ilişki doyumunu etkilemektedir. İlişki içinde elde edilen ödüller, yani artılar ile ilişki içinde olmanın bedelleri, yani eksilerin toplamı o ilişkinin doyumunu göstermektedir. Eşlerin birbirlerinin niteliklerini ve ilişkideki etkileşimin kalitesini algılama stilleri, ilişkiden elde edilen sonuçların düzeyini etkilemektedir (Sabatelli, 1988). İlişki memnuniyeti yüksek, birbirine bağlı ve az çatışma yaşanan ilişkilerdeki bireylerin romantik bir ilişkiye dair öz yeterliklerinin yüksek olması da muhtemeldir (Riggio, Weiser, Valenzuela, Lui, Montes ve Heuer, 2013). İlişkideki öz yeterlik algısının yüksek olması bireylerin daha sağlıklı ve tatmin edici ilişkiler kurup sürdürmesine yardımcı olmaktadır (Lopez, Morua ve Rice, 2007). Bandura (1997: 3) öz yeterlik kavramını "başarıyı elde etmek için gereken eylemleri planlama, organize etme ve yürütmeye dair becerisine inanma'' olarak tanımlamıştır. Öz yeterlik algısı, bireyin eylemleri aracılığıyla arzu edilen sonuca ulaşmak için yeterli güce ve beceriye sahip olduğuna dair inançlarıdır (Bandura, 1997: 2). Romantik ilişkilerde öz yeterliği yüksek olan bireyler yakın bir ilişki içindeyken kendilerini rahat hissederken öz yeterliği düşük bireyler ise garip ve huzursuz hissetme eğilimindedirler Dolayısıyla insanlarla samimi ilişkiler kurup bu ilişkilerin gerekliliklerileyle

başa çıkabileceklerine dair olan yeteneklerine güvenmektedirler (Riggio vd., 2013). Bireylerin romantik bir ilişki partneri olarak yeterliklerine ilişkin inançları, gelecekte başarılı bir ilişki partneri olma ihtimaline dair inançlarını etkileyecektir. Bu inançlar ise bireyin gelecekteki ilişki kalitesini ve ilişkisinin uzun ömürlülüğünü belirlemektedir (Riggio, Weiser, Valenzuela, Lui, Montes ve Heur, 2011). Burada döngüsel bir etki söz konusudur. Bireylerin deneyimleri neticesinde olumlu sonuçlarla karşılaşmasının öz yeterlik inancını olumlu yönde etkilediği göz önüne alındığında (Bandura, 1977a: 117) ilişkide öz yeterliği yüksek algılamak daha doyumlu bir ilişki yaşantısı getirebilir. Daha doyumlu bir ilişki neticesinde de bireyin ilişkilerindeki öz yeterliği güçlenecektir. Dolayısıyla; iyi bir ilişki partneri olabileceğini düşünen bireylerin, doyurucu bir romantik ilişkiyi yaratan davranışları sergileme eğiliminde olduğu söylenebilir (Weiser ve Weigel, 2016).

Bu araştırma üç soruya cevap aramıştır: İlk olarak örneklemin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, romantik ilişkilerdeki öz yeterlik algıları ve ilişki doyumları ile bazı sosyodemografik özelliklerinin düzeyleri arasındaki farklar incelenmiştir. Devamında üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerdeki öz yeterlik algıları ile ilişki doyumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Son olarak ise üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarının romantik ilişki doyumlarını yordama gücü incelenmiştir**.**

Bu çalışma, literatürde bugüne kadar birbirinden farklı bağlamlarda incelenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, romantik ilişkideki öz yeterlik algıları ve romantik ilişki doyumu kavramlarını ortak bir bağlamda toplayarak bazı demografik değişkenlere göre ortaya çıkan farkları tespit etmeyi ve aralarındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan literatür taramasında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar ile romantik ilişkide öz yeterliği birlikte inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ise toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlar ve romantik ilişkide öz yeterlik ile romantik ilişki doyumu arasındaki ilişkiyi incelemesi yönüyle özgün olup bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada farklar ve ilişkiler ele alınmıştır. Farklar istatistiğinde demografik özellikler bağımsız değişken, toplumsal cinsiyet rolleri tutumları, romantik ilişkilerde öz yeterlik ve ilişki doyumu bağımlı değişkendir. Regresyon analizinde toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ve romantik ilişkide öz yeterlik algısı yordayan (bağımsız değişken) ve ilişki doyumu yordanan (bağımlı değişken) olarak atanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini; romantik ilişkisi olan (sevgili, sözlü/ nişanlı, evli) ve ön lisans, lisans, lisansüstü olmak üzere üniversitede öğrenimine devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 300 kişiye ulaşılmış olup veri temizleme işlemi sonrasında 54 erkek 219 kadın olmak üzere toplamda 273 katılımcının verileriyle analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki kadın katılımcıların sayısının erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları gruplandırılmadığında yaş aralığı 20 ile 46 arası olup yaş ortalaması 27, standart sapması 5'dir. Çalışma grubuna sadece üniversite öğrencileri ve ilişkisi olan bireyler dahil edilmiş olup katılımcıların büyük bölümünün lisansüstü ve lisans öğrencilerinden oluştuğu, ilişki durumuna göre sevgili olanların çoğunlukta olduğu ve bunu evlilerin takip ettiği görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Bu formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, devam ettikleri öğrenim kademesi, ilişki durumları ve anne babalarının çift ilişkisine dair algıları hakkında bilgiler toplanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği (TCRT)

Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği, Zeyneloğlu ve Terzioğlu'nun (2011) tarafından üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin toplamda 38 maddesi ve 5 alt boyutu (eşitlikçi cinsiyet rolü, kadın cinsiyet rolü, evlilikte cinsiyet rolü, geleneksel cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü) vardır. Ölçekten alınan en düşük puan 38, en yüksek puan ise 190 olarak hesaplanmaktadır. Ölçekten alınan toplam puan ortalaması 95 ve üzerindeyse örneklem toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi bir tutuma sahip; 95'in altında ise örneklem geleneksel tutuma sahip denilebilir. Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Ölçeğinin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı "0.92" olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin yüksek güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011). Mevcut araştırmada Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği (TCRT)'nin güvenirliği .94 olarak hesaplanmıştır.

Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği (RİÖYÖ)

Riggio vd., (2011) tarafından geliştirilen "Self-efficacy in Romantic Relationships (SERR)", Özsoysal, Uzbaş, ve Aysan, (2019) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Dokuzlu likert tipi değerlendirmeye sahip olan ölçek, toplam 12 madde ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Faktör 1, bireyin eş ya da sevgili olarak yeteneklerini değerlendiren ve kişisel güçlüklerini içeren negatif ifadelerden oluşmaktadır. Faktör 2 ise ilişki görevlerini yerine getirmedeki devamlılığı ölçen olumlu ifadelerden oluşmaktadır. Faktör 1 ifadeleri

ters puanlanmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı toplam ölçek için ".90" olarak bulunmuştur.

Ölçeğin orijinal formunda (Self-efficacy in Romantic Relationships -SERR) araştırmacılar sonuçları "bireylerin, romantik ilişkilerdeki sorumluluk ve taleplere etkili bir şekilde yanıt verme yetenekleri hakkındaki inançlarını içeren tek bir öz yeterlik yapısını önerir" (Riggio vd., 2011: 603) şeklinde yorumlamış ve dolayısıyla bu araştırmada da ölçek tek boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Mevcut araştırmada Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği (RİÖYÖ)'nin güvenirliği .83 olarak hesaplanmıştır.

İlişki Doyumu Ölçeği (İDÖ)

Hendrick (1988) tarafından geliştirilen "Relationship Assesment Scale (RAS)" ölçeği, Curun (2001) tarafından "İlişki Doyumu Ölçeği" adıyla Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Ölçek 7 maddeden oluşup yedi seçenekli değerlendirmeye sahiptir.. Maddelerin puanları toplanarak genel ilişki doyumu puanı elde edilmektedir. Puanların yüksek olması ilişki doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek tek faktörlüdür ve ölçeğin bazı maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .86'dır. İlişki Doyumu Ölçeği (İDÖ)'nin mevcut araştırma da güvenirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde alt problemlere göre elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Tablo 2 Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları, romantik ilişki doyumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarında cinsiyete göre farklılaşma durumuna ilişkin Bağımsız Gruplar *t* Testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	sd	*t*	*p*
Cinsiyet Rolleri	Kadın	219	171.12	20.68	72.78*	-3.57	.000
	Erkek	54	158.22	24.46			
İlişki Doyumu	Kadın	219	38.61	8.77	271	1.19	.235
	Erkek	54	40.16	7.84			
İlişki Öz yeterliği	Kadın	219	75.46	17.26	271	.605	.546
	Erkek	54	77.01	15.28			

*Varyanslar homojen olmadığında raporlanan sd değeri

Tablo 2 incelendiğinde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{(72.78)}$=-3.57; p=.000). Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ortalaması ($\underline{x}$=171), erkeklerin ortalamasından ($\bar{x}$=158) anlamlı derecede daha yüksektir. İlişki doyumu ve romantik ilişkilerde

öz yeterlik puanlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>.05)

Tablo 3 Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları, romantik ilişki doyumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarında ilişki durumuna göre farklılaşma durumuna ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları

Ölçekler	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p	Fark
Cinsiyet	Sevgili (1)	159	170.82	22.03	3.18	2	.043	1>2
Rolleri	Nişanlı (2)	24	159.38	24.28		270		
Tutumu	Evli (3)	90	167.04	20.89				
	Toplam	273	168.57	22.04				
İlişki	Sevgili (1)	159	38.30	8.24	1.92	2	.149	
Doyumu	Nişanlı (2)	24	41.92	7.82		270		
	Evli (3)	90	39.20	9.31				
	Toplam	273	38.92	8.61				
İlişki	Sevgili (1)	159	74.80	17.65	2.88	2	.058	
Öz yeterliği	Nişanlı (2)	24	82.95	14.83		270		
	Evli (3)	90	76.44	15.56				
	Toplam	273	75.77	16.87				

Tablo 3 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında ilişki durumuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu ($F_{(2-270)}$= 3.18; p=.043) tespit edilmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Post-Hoc Testi sonucuna göre ilişki durumunu sevgili olarak belirten katılımcıların ortalamaları ($\bar{x}$=170.82), sözlü/ nişanlı katılımcıların ortalamalarından ($\bar{x}$=159.38) anlamlı derecede daha yüksektir. İlişki doyumu ve romantik ilişkilerde öz yeterlik puanlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>.05)

Tablo 4 Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumu, romantik ilişkilerde öz yeterlik algıları ve romantik ilişki doyumları arasındaki ilişkilere yönelik Pearson Korelasyon Analizi sonuçları

	1	2	3
1. Cinsiyet rolleri tutumu	1		
2. İlişki doyumları	.141*	1	
3. İlişki öz yeterliği	.129*	.439**	1

**<.01, *<.05

Tablo 4'e göre katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile romantik ilişki doyumları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır (r=.141; p=.020). Romantik ilişkilerde öz yeterlik ile toplumsal cinsiyet rolü puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir

ilişki vardır (r=.129; p=.033). İlişki öz yeterliği ile ilişki doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır (r=.439; p=.000).

Tablo 5 Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ve romantik ilişkilerdeki öz yeterlik algılarının romantik ilişki doyumlarını yordama gücüne yönelik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi sonuçları

Değişken	B	Standart hata	β	*t*	*p*
Sabit	16.75	3.97		4.21	.000
Cinsiyet rolleri tutum	.033	.021	.085	1.55	.121
İlişki öz yeterliği	.218	.028	.428	7.80	.000
R= .447 R^2=.200					
$F_{(2-270)}$= 33.78 p=.000					

Araştırmanın beşinci alt problemi kapsamında üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerdeki öz yeterlik algılarının romantik ilişki doyumlarını yordama gücü incelenmiş ve bu amaçla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi uygulamadan önce bağımsız değişkenler arasında çoklu ortak doğrusallık (multicollinearity) olup olmadığı korelasyon tablosu, Tolerance ve VIF değerleri incelenerek kontrol edilmiş ve çoklu ortak doğrusallık (multicollinearity) olmadığı görülmüştür. Regresyonun diğer önkoşulları olan aykırılıklar, normallik, doğrusallık, eş varyanslılık ve artıkların bağımsızlığı koşulları için standart hale getirilmiş artığın normal olasılık grafiği, P-P, saçılım grafiği incelenmiş ve herhangi bir ihlal olmadığı görülerek analizlere devam edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5'de görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarının romantik ilişki doyumlarını yordama gücünü belirlemek için kurulan model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{(2-270)}$= 33.78 p=.000). Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algıları katılımcıların romantik ilişki doyumlarını %20 yordamaktadır. Bağımsız değişkenlerin göreli önem sırasını incelemek amacıyla standartlaştırılmış regresyon katsayılarına bakıldığında, ilişki doyumunu en fazla etkileyen değişkenin romantik ilişki öz yeterliği (β =.428) olduğu, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların (β =.085) ise modele olan katkısının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur.

TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde alt problemlere ilişkin toplanan verilerin istatistiksel analizi aracılığıyla elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Bölümün devamında ise gelecekteki araştırmacı ve uygulamacılara yönelik öneriler yer almaktadır.

Araştırmada katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, cinsiyet farklılıkları açısından incelendiğinde kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ortalaması, erkeklerin ortalamasından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu veri, literatürdeki birçok çalışmanın sonucuyla paralellik göstermektedir (Aylaz, Güneş, Uzun, ve Ünal 2014; Fowers, 1991). Farklı bir bulguya ulaşan bir araştırma romantik bir ilişkisi olan kadınların erkeklere göre, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından daha fazla etkilendiğini belirtmiştir (Sakallı-Uğurlu, 2003). Dünyanın birçok yerinde kadınlarla ilgili eşit olmayan dağılım, kadınları daha eşitlikçi tutumları benimsemek noktasında motive etmiş olabilir. Erkekler ise hali hazırda erkek egemen kültürün getirmiş olduğu gücü ve ayrıcalıkları elde tutmayı tercih ederek geleneksel rolleri benimsemeye daha yatkın olabilirler (Aylaz vd., 2014).

Mevcut araştırmada üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ile ilişki durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İlişki durumunu sevgili olarak belirten katılımcıların ortalamaları, sözlü/ nişanlı olarak belirten katılımcıların ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksektir. Bir çalışmada romantik ilişkisi olan bireylerin, romantik ilişkisi olmayan bireylere göre daha eşitlikçi cinsiyet rolleri benimsediği görülmüştür (Türk, 2019). Mevcut çalışmada hali hazırda ilişkisi olan bireylerin, ilişkilerinin toplumsal statüsü ile toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının ilişkisi ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre ilişki durumunu sözlü veya nişanlı olarak belirten bireyler, ilişki durumunu sevgili olarak belirten bireylere göre daha geleneksel tutuma yakın puanlar almışlardır. Bu durum; bireylerin, toplumun belirlediği evlilik öncesi geleneksel ritüelleri gerçekleştirmeleri gereken toplumsal bir sürecin içinde olmaları nedeniyle oluşmuş olabilir. İlişkilerini topluma sundukları, kendilerini ve ilişkilerini sosyal çevrelerine kabul ettirmeye çalıştıkları bir dönemin içinde olmaları bu bireylerin geleneksel cinsiyet rollerini normalleştirmelerine yol açmış olabilir. Benzer bir çalışmada, erkeklerin baskın ve karar verici olması kalıp yargısının, kadınların ise daha bağımlı ve uyumlu olma cinsiyet kalıp yargısının bireyler bir ilişkinin içerisindeyken güçlü bir şekilde devam ettiği görülmüştür (Sakallı -Uğurlu, 2003).

Mevcut araştırmada, toplumsal cinsiyet rollerinde eşitlikçi tutuma sahip olan katılımcılar romantik ilişki doyumlarını daha yüksek belirtmişlerdir. Bir çalışma eşitlikçi cinsiyet rolü tutumları ve ilişki doyumu arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bulgulamıştır (Rakwena, 2010). Benzer bir araştırmada toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıları daha az olan bireyler için ilişkide eşit olunduğu düşüncesinin romantik ilişki doyumunu güçlü bir şekilde yordadığı bulunmuştur (Donaghue ve Fallon, 2003). Bu araştırmaların yanı sıra

yabancı literatürde bazı farklı bulgulara rastlanmıştır. Eşitlikçi cinsiyet rolünü benimseyen kadınların, ilişki doyumlarının daha düşük olduğu ve ilişkileri hakkında daha kararsız olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar bu bulguyu, eşitlikçi ilişkilerde esnek olan rollerin, ilişkinin gidişatıyla ilgili daha fazla belirsizliğe yol açmış olabileceği şeklinde yorumlamışlardır (Vanyperen ve Buunk, 1991). Yapılan başka bir araştırmanın sonucuna göre evliliğinden hoşnut olmayan kadınların, evliliğinden hoşnut olmayan erkeklere göre daha eşitlikçi tutumlar benimsediği görülmüştür (Fowers, 1991). Literatürdeki birbirinden farklı sonuçların varlığına rağmen, toplum içinde üstlenilmesi gereken rolleri toplumun sunduğu şekilde cinsiyetler temelinde ayırmak gerektiğini düşünmeyen bireyin partneriyle yaşadığı ilişkiden daha yüksek memnuniyet duyması anlaşılabilirdir.

Mevcut araştırmanın bir diğer bulgusu olarak romantik ilişki öz yeterliği ile ilişki doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Birçok çalışmada romantik ilişkilerde öz yeterlik algısının yüksek olması ile romantik ilişki doyumu arasında anlamlı ilişkiler bulmuşlardır (Weiser ve Weigel, 2016; Lopez vd., 2007; Riggio vd., 2013). Yapılan bir çalışmada ilişkiyi sürdürme davranışlarının (pozitiflik, açıklık, güvenceler, sosyal ağ ve görevler) romantik ilişkide öz yeterlik algıları ile ilişki doyumuna aracılık ettiği bulunmuştur. Dolayısıyla ilişkide öz yeterliğini güçlü olarak algılayan bireylerin ilişkiyi teşvik eden davranışları daha çok sergiledikleri ve bu davranışların da ilişki memnuniyetlerini artırdığı söylenebilir (Weiser ve Weigel, 2016). Çalışmadan elde edilen bulgunun literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Bir ilişki içerisinde olmanın getirdiği zorluklarla baş edebileceğini düşünen, ilişkinin görevlerini yerine getirip beklentileri karşılayabileceğine inanan, ilişkiye dair rahat hisseden ve bir ilişkiyi yaşam boyu deneyimleyebileceğine dair inancı yüksek olan bir bireyin yaşadığı ilişkiden doyum sağlaması beklendiktir.

Mevcut araştırmanın verisine göre romantik ilişkilerde öz yeterlik ile toplumsal cinsiyet rolü tutumu puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Toplumsal cinsiyet rollerini cinsiyet temelinde ayırmayan bireyler (ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır, ailede kararları eşler birlikte almalıdır vb.) ilişki içerisindeki sorumluluklar için bireylerin ortak çabası gerektiğine inanıyor, bir ilişkiyi olumlu bir şekilde yürütmek için yerine getirilmesi gerekenleri tek başına yüklenmiyor, ilişki içindeki sorunlarla ortak bir şekilde yüzleşmeleri gerektiğine inanıyor olabilirler. Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde daha önce bu iki değişkenin bir arada araştırıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sonuç, özgün olup ve literatürdeki bir boşluğu doldurması açısından önemlidir.

Çalışmanın son bulgusunda üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarının romantik ilişki doyumlarını yordama gücünü belirlemek için kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algıları, katılımcıların romantik ilişki doyumlarını %20 yordamaktadır. İlişki doyumunu en fazla etkileyen değişkenin romantik ilişkilerde öz yeterlik algısı olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla

toplumsal cinsiyet rollerinden eşitlikçi tutumları benimseyen bireylerin, romantik ilişkilerde kendilerini daha yeterli görebilecekleri ve bu durumun ilişki doyumlarını dolaylı olarak artırabileceği söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın demografik verilerle ilgili sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarının cinsiyet ve ilişki durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin romantik ilişkide öz yeterlik algılarının ve romantik ilişki doyumlarının cinsiyet ve ilişki durumuna göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri, romantik ilişki doyumları ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algıları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ve romantik ilişkilerde öz yeterlik algılarının katılımcıların romantik ilişki doyumlarını yordadığı bulunmuştur.

Mevcut araştırma ilişkisi olan üniversite öğrencileriyle yürütülmüştür. Yapılan yeni araştırmalarda daha geniş yaş aralığı ve farklı eğitim düzeyindeki örneklem gruplarıyla çalışılarak daha geniş verilere ulaşılabilir. Ayrıca araştırma Covid-19 pandemi döneminde yapılmıştır. Bu küresel pandeminin toplum psikolojisini nasıl ve ne şekilde etkilediğine dair veriler henüz çok kısıtlıdır. Dolayısıyla katılımcıların verdiği cevaplara bu dönemin etkisi kestirilememektedir. Covid-19 pandemi dönemi sonrasında yapılan araştırmalar bu nedenle önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö. ve Ünal, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *23*(5), 183-189.

Bandura, A. (1977a). *Social learning theory*. Prentice-hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman Company.

Burr, V. (1989). *Gender and Social Psychology.* Routledge.

Curun, F. (2001). *The Effects of sexism and sex role orientaion on romantic relationship satisfaction* (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Donaghue, N. ve Fallon, B. J. (2003). Gender-role self-stereotyping and the relationship between equity and satisfaction in close relationships. *Sex Roles, 48*(5), 217-230.

Fowers, B. J. (1991). His and her marriage: A multivariate study of gender and marital satisfaction. *Sex Roles, 24*(3-4), 209-221.

Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, *50*, 93-98.

Lopez, F.G., Morúa, W. ve Rice, K.G. (2007). Factor structure, stability, and predictive validity of college students' relationship self-efficacy beliefs. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, *40*(2), 80–96.

Oakley, A. (1985). *Towards a New Society: Sex, Gender and Society*. Gower Publishing.

Özsoysal, F. S., Uzbaş, A. ve Aysan, F. (2019). Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 1100-1110.

Peplau, A. L., Hill, C. T ve Rubin, Z. (1993). Sex role attitudes in dating and marriage: A 15 year follow up of the Boston couples study. *Journal of Social Issues*, *49*(3), 31-52.

Rakwena, K. H. (2010). *Marital satisfaction and intimacy: Gender role attitudes and spousal support in Botswana* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Loma Linda University

Riggio, H. R., Weiser, D., Valenzuela, A., Lui, P., Montes, R. ve Heuer, J. (2011). Initial validation of a measure of self-efficacy in romantic relationships. *Personality and Individual Differences*, *51*(5), 601-606.

Riggio, H. R., Weiser, D. A., Valenzuela, A. M., Lui, P. P., Montes, R. ve Heuer, J. (2013). Self-efficacy in romantic relationships: Prediction of relationship attitudes and outcomes. *The Journal of social psychology*, *153*(6), 629-650.

Sabatelli, R. M. (1988). Exploring relationship satisfaction: A social exchange perspective on the interdependence between theory, research, and practice. *Family Relations*, *37*(2), 217-222

Sakalli-Ugurlu, N. (2003). How do romantic relationship satisfaction, gender stereotypes, and gender relate to future time orientation in romantic relationships? *The Journal of psychology*, *137*(3), 294-303.

Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6. Baskı). Pearson.

Türk, E. (2019). *Beliren yetişkinlerde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumun, benlik kurgusunun ve benliğin ayrimlaşmasinin eş seçme stratejilerini yordamadaki rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi

Vanyperen, N. W. ve Buunk, B. P. (1991). Sex-role attitudes, social comparison, and satisfaction with relationships. *Social Psychology Quarterly*, *54*(2), 169-180.

Weiser, D. ve Weigel, D., J. (2016). Self-efficacy in romantic relationships: direct and indirect effects on relationship maintenance and satisfaction. *Personality and Individual Differences, 89*, 152-156.

Zeyneloğlu, S. ve Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(40), 409-420.

İLİŞKİDE BASKINLIK ÖLÇEĞİ (İBÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

RELATIONSHIP DOMINANCE SCALE (RDS): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
0000-0002-5194-5202

Büşra Burcu ŞEKER
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
0000-0001-5043-8551

ÖZET

İlişkide baskınlık, romantik ilişkide partnerlerden birinin diğeri üzerinde daha fazla söz hakkı edinme, kontrol etme, karar verme, baskın olma ve liderlik rolünü alma eğilimlerini ifade etmektedir. Baskınlık eğilimi, güç dengesinin sağlanamadığı durumlarda romantik ilişkilerde çeşitli problemlere neden olabilmektedir. Romantik ilişkileri ve ilişkide yaşanan sorunları anlama açısından baskınlık dengesinin anlaşılması oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle romantik ilişkilerde partnerlerin baskın olma durumlarını belirlemek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı İlişkide Baskınlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırma, yaşları 18 ile 60 arasında değişen 182'si kadın 147'si erkek 329 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ilişkide baskınlık düzeylerini ölçmek üzere 18 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddelerin gramer, anlaşılabilirlik, ilişkide baskınlığı ölçen 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. İlişkide Baskınlık Ölçeği 1''kesinlikle katılmıyorum'' ve 5''kesinlikle katılıyorum'' şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 programı ile yapılmıştır.

İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %34'ünü açıklayan, öz-değeri 5,8 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .36 ile .72 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .32 ile .64 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İlişkide Baskınlık, Baskınlık, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

Explanation about dominance in the relationship, taking too much of the idea, controlling, decision making, being from the attack on the partner's design in the romantic relationship. Dominance tendency can cause various problems in romantic relationships when power balance cannot be achieved. It is important to work on the incomprehensibility of romantic relationships and problems in relationships. This is as important as a preparatory phase to showcase the impressive partner's designs. The purpose of this purpose is to develop the Relationship Dominance Scale and to research its current and research.

This research was conducted on a total of 329 participants, 182 females and 147 males, aged between 18 and 60. In process of developing this scale, a 18-item pool was created first and then these items were examined in terms of their grammar, intelligibility, and whether they really measure recognition in couple relationships, and a 17-item application form was obtained in the end. Corrected item-total correlation coefficients were calculated for item analysis of scale. Construct validity of scale was examined by exploratory factor analysis and its reliability with Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with SPSS 20.

As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one-dimensional and 17-item measuring tool with an eigenvalue of 5,8 was obtained explaining 34% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .89. Factor loads of scale were ranged between .36 and .72. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .87. Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .32 to .64. These results show that scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Dominance In A relationship, dominance, reliability, validity.

GİRİŞ

Sağlıklı romantik ilişkiler, partnerlerin karşılıklı olarak birbirlerine sevgi, saygı ve sadakat ile bağlandığı, eşit söz hakkına sahip olduğu ve sınırlarına uyum sağladığı ilişkilerdir. Romantik ilişkilerin birçoğunda güç dengesi sağlanamamakla birlikte partnerlerin kişilik yapılarına bağlı olarak bir taraf daha baskın olma eğilimi göstermektedir. İlişkide baskınlık hem liderlik rolü üstlenen birey hem de partneri açısından ilişkide doyum, mutluluk, ilişkiyi sürdürme veya sonlandırma kararı gibi birçok yönden ilişkiyi etkilemektedir.

Bu anlamda ilişkilerde baskınlık dengesinin sağlanamamasına bağlı olarak çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Romantik ilişkilerde baskınlığın bir ölçme aracı ile ölçülmesi bireysel danışmanlık ve çift ve aile terapi sürecine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı İlişkide Baskınlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**
  Araştırma yaşları 18 ile 60 arasında değişen 182'si kadın 147'si erkek toplam 329 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**
  Katılımcıların ilişkide baskınlığını ölçmek üzere 18 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, ilişkide baskınlıklarını ölçmesi açılarından incelenip 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**
  İlişkide Baskınlık Ölçeği 1 ''kesinlikle katılmıyorum'' ve 5 ''kesinlikle katlıyorum'' şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, ilişkide baskınlığın daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.
- **İşlem**

  İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .32 ile .64 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .87 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: İlişkide Baskınlık Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	38,1884	109,245	,346	,872
m2	38,5289	108,415	,423	,868
m3	38,3070	105,927	,477	,866
m4	37,5106	110,281	,317	,873
m5	38,8207	108,270	,387	,870
m6	38,6261	106,723	,494	,865
m7	38,9605	106,264	,594	,862
m8	39,0669	108,465	,569	,863
m9	39,2401	107,006	,543	,864
m10	39,0881	106,325	,590	,862
m11	38,3283	104,953	,527	,864
m12	39,0091	108,338	,488	,866
m13	38,0456	102,867	,581	,861
m14	38,8359	105,199	,636	,860
m15	38,2462	104,961	,544	,863
m16	38,7568	105,502	,522	,864
m17	38,6353	106,013	,539	,863

- **Yapı Geçerliği**

  İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %34'ünü açıklayan, öz değeri 5,8 olan tek boyutlu, faktör yükleri .36 ile .72 arasında sıralanan ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk kat sayısı .89 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: İlişkide Baskınlık Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,395
m2	,494
m3	,526
m4	,361
m5	,455
m6	,578
m7	,685
m8	,654
m9	,623
m10	,671
m11	,603
m12	,569
m13	,650
m14	,721
m15	,625
m16	,596
m17	,612

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .35 ile .64 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu

ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .87 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak İlişkide Baskınlık Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSİYET EŞİTLİĞİ ÖLÇEĞİ (ÇYCEÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,

0000-0002-5194-5202

Ceren MOL
Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı
0000-0001-7017-7934

ÖZET

Cinsiyet eşitliği, kız ve erkek çocukların eğitim ve yaşam tarzı gibi çeşitli konularda eşit hak ve özgürlüklere sahip olmalarını ifade etmektedir. Günümüzde kız ve erkek çocukları birçok alanda ayrımcılığa maruz kalmakta ve bu durum çocukları hem gelişimsel hem de psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilemektedir. Bu anlamda bireylerin çocuklara yönelik cinsiyet eşitliğine olan bakış açılarını görebilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı Çocuklara Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırma, yaşları 18 ile 60 arasında değişen 222'si kadın 111'i erkek 333 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çocuğa yönelik cinsiyet eşitliği hakkındaki tutumlarını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddelerin gramer, anlaşılabilirlik, çocuğa yönelik cinsiyet eşitliliğini ölçmesi açılarından incelenip 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği 1''kesinlikle katılmıyorum'' ve 5''kesinlikle katılıyorum'' şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 programı ile yapılmıştır.

Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %59'unu açıklayan, öz-değeri 8,8 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .55 ile .87 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .50 ile .84 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği, Cinsiyet Eşitliği, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

Gender equality means that girls and boys have equal rights and freedoms in various matters such as education and lifestyle. Today, girls and boys are exposed to discrimination in many areas and this situation affects them negatively both in terms of development and psychology. In this sense, it is of great importance to develop a scale in order to see the perspectives of individuals on gender equality toward children. The purpose of this research is to develop the Child Gender Equality Scale and to examine its validity and reliability.

This research was conducted on a total of 333 participants, 222 females and 111 males, aged between 18 and 60. In process of developing this scale, a 20-item pool was created first and then these items were examined in terms of their grammar, intelligibility, and whether they really measure recognition in couple relationships, and a 15-item application form was obtained in the end. Corrected item-total correlation coefficients were calculated for item analysis of scale. Construct validity of scale was examined by exploratory factor analysis and its reliability with Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with SPSS 20.

As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one-dimensional and 15-item measuring tool with an eigenvalue of 8,8 was obtained explaining 59% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .94. Factor loads of scale were ranged between .55 and .87. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .94. Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .50 to .84. These results show that scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Gender Equality Of Children, gender equality, reliability, validity.

GİRİŞ

Günümüzde ebeveynler kız ve erkek çocuklarını yetiştirirken eğitim, yaşam tarzı, sorumluluk, maddi destek, sevgi ve ilgi gösterme dereceleri bakımından eşit davranmama eğiliminde olabilmektedirler. Bu eşitsizlik hem kız hem erkek çocuklarını kendini geliştirme potansiyeli, özgüven, öz yeterlik inancı, sorumluluk alma ve kişilik yapıları gibi birçok farklı alanda olumsuz etkilemektedir. Ebeveynleri tarafından eşit tutumla yetiştirilmeyen çocuklar kendi akranlarıyla olduğu gibi yaşamları boyunca kuracakları tüm ilişki türlerinde de bu tutumların yansımalarını gösterebilmektedirler.

Çocukların bilişsel, sosyal ve psikolojik anlamda sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri için öncelikli olarak ebeveynlerin cinsiyet eşitliğine yönelik bakış açılarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken cinsiyet eşitliği konusundaki yaklaşımlarını görebilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı Çocuklara Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**
  Araştırma yaşları 18 ile 60 arasında değişen 222'si kadın 111'i erkek toplam 333 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**
  Katılımcıların çocuğa yönelik cinsiyet eşitliğini ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, çocuğa yönelik cinsiyet eşitliğini ölçmesi açılarından incelenip 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**
  Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği 1 ''kesinlikle katılmıyorum'' ve 5 ''kesinlikle katlıyorum'' şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, çocuğa yönelik cinsiyet eşitlik tutumunun daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**
  Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .50 ile .84 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	60,4092	114,409	,498	,945
m2	60,5323	112,009	,627	,942
m3	60,6585	110,621	,740	,940
m4	61,2646	106,269	,668	,942
m5	61,1600	105,931	,718	,940
m6	60,4000	110,475	,779	,939
m7	60,5692	107,400	,825	,937
m8	60,3600	113,083	,721	,940
m9	60,2308	114,746	,701	,941
m10	60,4308	110,160	,754	,939
m11	60,6246	107,550	,806	,938
m12	60,5477	108,446	,836	,937
m13	60,4185	112,090	,754	,940
m14	61,2923	105,689	,661	,943
m15	60,4554	111,854	,739	,940

- **Yapı Geçerliği**

Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %59'unu açıklayan, öz değeri 8,8 olan tek boyutlu, faktör yükleri .55 ile .87 arasında sıralanan ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk kat sayısı .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,550
m2	,669
m3	,772
m4	,686
m5	,737
m6	,823
m7	,858
m8	,785
m9	,773
m10	,805
m11	,837
m12	,871
m13	,809
m14	,685
m15	,794

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .50 ile .84 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .94 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Çocuğa Yönelik Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

YETİŞKİNLERDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE BİLİNÇLİ FARKINDALIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION PERSONALITY TRAITS AND MINDFULNESS IN ADULTS

Berivan KIZILAY

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı

ORCID No: 0000-0002-0413-6912

Dr. Öğr. Üyesi İhsan BOZANOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ORCİD No: 0000-0001-5323-5776

ÖZET[1]

Bu çalışmanın amacı internet bağımlılığı ile kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmaya 18-55 yaş arasında 300 kadın ve 262 erkek olmak üzere toplam 562 kişi katılım göstermiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeline uygun olarak incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak Young İnternet Bağımlılığı Ölceği, Beş Faktör Kişilik Envanteri Kısa Formu, Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan sosyodemografik bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Korelasyon Analizi, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, kişilik özelliklerinin, deneyime açıklık, uyumluluk ve özdisiplin alt boyutları ile internet bağımlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki, nevrotiklik alt boyut ile internet bağımlılığı arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. İnternet bağımlılığı ile dışadönüklük alt boyutu arasındaki ilişkinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bununla beraber bilinçli farkındalık puanları ile internet bağımlılığı puanları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca kişilik özelliklerinden dışadönüklük, uyumluluk, özdisiplin ve deneyime açıklık alt boyutlarıyla bilinçli farkındalık arasında pozitif yönlü, nevrotiklik alt boyutuyla ise negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Regresyon analizleri sonucunda, bilinçli farkındalığın ve kişilik özelliklerinden özdisiplin, dışadönüklük ve uyumluluğun internet bağımlılığını

[1] Bu bildiri ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan aynı adlı yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir

yordadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları ilgili literatür çerçevesinde tartışılmış ve gelecek çalışmalar için öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, İnternet bağımlılığı, Bilinçli Farkındalık (Mindfulness), Beş Faktör Kişilik Özellikleri

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationships between internet addiction and personality traits and mindfulness. A total of 562 people, 300 women and 262 men, participated in the study. The ages of the participated is between 18-55. The research was examined in accordance with the relational screening model. Young Internet Addiction Scale, Five Factor Personality Inventory Short Form, Conscious Awareness Scale and sociodemographic information form prepared by the researcher were used as data collection tools. Independent Groups t-test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), Correlation Analysis, Multiple Linear Regression Analysis were used in the analysis of the data. The findings of this study illustrates a negative relationship between personality traits, openness to experience, agreeableness, and self-discipline sub-dimensions and internet addiction. According to the findings of this study, there is a positive relationship between the neuroticism sub-dimension and internet addiction. İt was also determined in this study that the relationship between internet addiction and extraversion sub-dimensions was not statistically significant. However, there was a negative correlation between mindfulness scores and internet addiction scores. In addition, a positive relationship was found between the personality traits of extraversion, agreeableness, self-discipline, openness to development and mindfulness, and a negative relationship was found with the neuroticism sub-dimension. As a result of regression analyses, mindfulness and personality traits such as self-discipline, extroversion and flexibility predict internet addiction. Finaly, the study's findings were reviewed within the context of the relevant literature and recommendation for further research were given.

Keywords: Internet Addiction, Conscious Awareness, Five Factor Personality Trait.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında internet hayatın birçok alanında kullanılmaya başlanmış önemli bir iletişim ağıdır. Bu iletişim ağı bireylerin, bilgiye daha kısa sürede ulaşmalarına ve bu bilgiyi başkalarıyla paylaşabilmelerine olanak tanımaktadır. İnternet bir cihaz aracılığı ile dünyada olup bitenlerden haberdar olabilme, mali işleri yürütebilme, alış-veriş yapabilme, oyun oynama, film-dizi izleyebilme, mesafe olmaksızın istenilen zaman diliminde diğer insanlarla iletişim kurabilme gibi birçok hizmet sunmaktadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca internetin, bireyin hayatını kolaylaştırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnternet sağladığı bu yararlar ve imkânlar nedeniyle hayatın her anında ve her alanında birçok insan tarafından kullanılmaktadır. Ancak internetin insanlar için sunduğu bu imkânların yanında, uygunsuz ve sık kullanılmasından kaynaklı bir takım problemlerle karşılaşılmaktadır. Bu problemlerden en önemlisi ise internet bağımlılığıdır. Young internet bağımlılığını alkol ve uyuşturucu gibi kimyasal maddelerin kullanılmadığı bir dürtü kontrol bozukluğu olarak tanımlamaktadır (Young, 1996). İnternet bağımlısı olan bireyler, internet kullanım miktarını denetleyemeyen ve olumsuz sonuçlarına rağmen internet kullanımına devam eden bireylerdir (Young, 2007). İnternetin araştırma yapmak, eğitim almak gibi yararlı amaçlar için kullanılmasının bağımlılık riskini azaltabileceği, bilinçsiz kullanımının ise internet bağımlılığına yol açabileceği görülmektedir (Günüç, 2009). Yapılan araştırmalar internetin, oyun, sohbet, kumar, ve pornografik amaçlı kullanımının internet bağımlılığının oluşmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Gönül, 2002; Weitzman, 2000). İnternet kullanım süresi ya da kullanım miktarı da internet bağımlılığının belirlenmesinde önemli bir etkendir. İnternet başında uzun zaman geçirmek, internet bağımlılığının belirtisi olabileceği gibi sebebi ve sonucu da olabilmektedir (Günüç, 2009). Araştırmalar internet bağımlısı olan bireylerin olmayanlara kıyasla günlük veya haftalık internet kullanım sürelerinin daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir (Nalwa ve Anand 2003; Hardie ve Tee, 2007).

Kişilik bireye has ve onu diğerlerinden ayıran özellikler bütünü olarak tanımlanabilir (Sevi-Sevinç, 2009). Bu tanımdan yola çıkarak farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin farklı davranışlar sergileyeceğini söylemek mümkündür. Kişilik özelliklerinin internetin ne gibi amaçlarla kullanıldığı ve internet bağımlılığı ile nasıl bir ilişkisi olduğunu açıklamak amacıyla birtakım araştırmalar yürütülmüştür. Örneğin Tuten ve Bosnjak'ın (2001) yürüttükleri bir araştırmada kişilik özelliklerinin duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık alt

boyutları ile internet kullanımı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Duygusal dengesizlik boyutu internetin bilgi ve eğitim amaçlı kullanımı ile negatif ilişkili bulunurken, deneyime açıklık boyutu ise internetin eğlence ve yeni bilgiler deneyimleme amaçlı kullanımı ile ilişkili bulunmuştur. Morahan-Martin ve Schumacher (2000) ise duygusal olarak dengesiz olan insanların kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerinin ve bu sebeple internete daha kolay bağımlı hale geldiklerinin altını çizmektedir. Bunlarla beraber kişilik özelliklerinin madde bağımlılığında önemli bir unsur olması, madde bağımlılığına benzer belirtileri olan internet bağımlılığında da önemli bir unsur olabileceğini düşündürmektedir (Sahraian, Hedayati, Mani ve Hedayati, 2016). Buna ilişkin bilgiler ışığında, internet kullanımı ile kişilik özellikleri arasında bir ilişkinin olması beklenen bir durumdur.

Bilinçli farkındalık bireyin dikkatini şimdiki zamanda meydana gelen olay ve deneyimlere verebilmesi, bunu yaparken yargılayıcı olmadan kabul edici bir tutum sergileyebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Brown ve Ryan, 2003). Bununla beraber bilinçli farkındalık, bireyin duygularının farkında olmasını ve duygularını doğru algılamasını sağlayarak, bu duyguları daha iyi düzenleyebilme ve yönetebilme imkânı sunar (Deniz, Erus ve Büyükcebeci, 2017). Duygularını bastıran veya rahat bir şekilde ifade edemeyen ve özdenetimde problem yaşayan kişilerin internet bağımlılığı geliştirme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu gösteren birtakım araştırmalar bulunmaktadır (Beranuy, Oberst, Carbonell ve Chamarro, 2009; Engelberg ve Sjöberg, 2004). Bilinçli farkındalığa sahip bireylerin stres seviyelerinin düşük olmasından dolayı bu kişiler daha az stresle başa çıkma teknikleri kullanmaktadırlar (Weinstein, Dorani, Elhadif, Bukovz, Yarmulnik ve Dannon, 2009). Aynı zamanda bilinçli farkındalık düzeyi yüksek olan bireyler, hayatlarının herhangi bir evresinde bir problem ile karşı karşıya kaldıklarında, bu sıkıntı yaratan durumdan kaçmadan veya bu sıkıntıyı bastırmaya çalışmadan olduğu haliyle kabul edebilme, içinde bulundukları anı yargılamadan yaşayabilme, dikkatlerini ve farkındalıklarını bedenlerine ve zihinlerine verebilme ve böylece duygu ve düşünceleri ile ilgili farkındalık sahibi olabilme gibi becerilere sahiptirler (Özyeşil, 2011). İnternet bağımlısı bireyler ise interneti yaşamlarında bulunan problemlerden kaçmak ve sorunlarla başa çıkma yöntemi olarak kullanılan bir psikolojik kaçış aracı olarak görmektedirler (Young, 2004). Buradan yola çıkarak bilinçli farkındalığın, şimdiki zamana yönelebilmede, stresle başa çıkmada ve duyguları düzenleyebilmede aktif rol aldığı göz önünde bulundurulursa, internet bağımlılığı için koruyucu bir işlev olabileceği düşünülebilir.

Bu bilgiler göz önüne alınarak, yetişkinlerde internet bağımlılığının saptanmasının ve farklı değişkenlerle arasındaki ilişkinin incelenmesinin, bu bağımlılığın sebeplerinin ve bireylerde yarattığı etkilerin belirlenmesine ve gerekli müdahale yöntemlerinin kullanılmasına önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple araştırmada, 18-55 yaş arası yetişkin bireylerde internet bağımlılığı ile kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık düzeylerinin internet bağımlılığını yordama gücünü tespit etmek, aynı zamanda internet bağımlılığı ve bilinçli farkındalık değişkenlerinin bazı sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırma 18-55 yaşları arasında olan 300'ü (% 53.4) kadın, 262'si (% 46.6) erkek olan toplam 562 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler internet üzerinden toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için veriler toplanmadan önce İstanbul Kent Üniversitesi Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır. Çalışma kapsamında veriler internet üzerinden çevrimiçi anketler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılardan isim-soy isim gibi kimliklerini belli edecek kişisel bilgileri istenmemiş, araştırmaya katılım için gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılara „"Kişisel Bilgi Formu", Kişilik özelliklerini ölçmek için, 44 maddeden oluşan "Beş Faktör Kişilik Envanteri", Bilinçli Farkındalık düzeylerini ölçmek için, 15 maddeden oluşan "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" ve İnternet Bağımlılık düzeylerini ölçmek için, 20 maddeden oluşan "Young İnternet Bağımlılığı Ölçeği" Uygulanmıştır.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ)

Bu araştırmada kullanılan İnternet Bağımlılık Ölçeği Young (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Bayraktar (2001) tarafından yapılmıştır. Ölçek beşli likert tipi bir ölçek olup 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte katılımcıların sorulan sorulara 'Hiçbir zaman, Nadiren, Ara Sıra, Çoğunlukla, Çok Sık ve Her Zaman'' seçeneklerinden kendilerine en çok uyanı işaretlemeleri beklenmektedir. İşaretlenen her soruya 0-5 arası bir puan verilir ve toplamda 0-100 arası bir puan alınmaktadır. Ölçekten 80 puan ve üzeri alanlar internet bağımlısı, 50-79 arası puan alanlar olası internet bağımlısı, 50 puan ve altı alanlar ise internet bağımlılısı olmayanlar şeklinde ifade edilir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0.91 bulunurken, Spearman-Brown değeri ise 0,87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için regresyon analizi yapılmış olup sonuç olarak $f(11,29)=29,165$ $p<0,01$ değerleri, ölçeğin anlamlı olduğunu göstermiştir (Bayraktar, 2001).

Beş Faktör Kişilik Envanteri (BFKÖ)

Beş faktör kişilik ölçeği Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilmiş olan ölçek, 44 maddeden oluşmaktadır. Kişilik özelliklerinden "nevrotizm", "dışadönüklük", "deneyime açıklık", "yumuşak başlılık/uyumluluk" ve "özdisiplin" boyutlarını ölçen ölçek 5 aralıklı likert tarzında puanlanmaktadır. Ölçekte "nevrotizm" ve "dışadönüklük" alt boyutları 8'er madde, "yumuşak başlılık" ve "özdisiplin" alt boyutları 9'ar madde, "deneyime açıklık" alt boyutu ise 10 madde ile ölçülmektedir. Her bir alt boyuttan alınan yüksek puanlar, bireyin o kişilik özelliğini yüksek derecede sergilediğini göstermektedir. Türkiye uyarlamasını Sümer ve Sümer (2005) yapmıştır. Schmitt ve arkadaşları (2007), Cronbach Alfa güvenilirlik değerlerini "nevrotizm", "dışadönüklük", "deneyime açıklık", "yumuşak başlılık" ve "özdisiplin" alt boyutları sırasıyla .79, .77, .76, .70 ve .78 olarak ortaya koysalar da; Sümer, Lajunen ve Özkan, (2005) aynı ölçekle yaptıkları çalışmalarına göre beş faktör kişilik özelliklerinin alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .64 ile .77 arasında değiştiğini ortaya koymuşlardır.

Bilinçli Farkındalık Ölçeği

"Bilinçli Farkındalık Ölçeği" (BFÖ), Brown ve Ryan (2003) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır ve madde faktör yükleri her bir madde için .48 ile .81 arasında değişmektedir. Tek faktörlü bir ölçektir ve tek bir toplam puan elde edilir. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir bir

ölçek olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığını ölçmek için yapılan analiz sonucunda Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .80 ve test-tekrar test korelasyon .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerliğin hesaplamak için yapılan korelasyon analizleri sonucunda da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Türkçeye uyarlaması Özyeşil ve arkadaşları (2011) tarafından yapılmıştır. BFÖ, 6 dereceli likert tipli bir ölçektir. ‘’1= Hemen hemen her zaman’’, ‘’2= Çoğu zaman’’, ‘’3= Bazen’’, ‘’4= Nadiren’’, ‘’5= Oldukça seyrek’’, ‘’6= Hemen hemen hiçbir zaman’’ Ölçekten alınan toplam puanın yüksek olması bilinçli farkındalık düzeyinin yüksek olduğunu, düşük olması ise bilinçli farkındalık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 1: Yetişkinlerin internet bağımlılığı, kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. İnternet bağımlılığı	1						
2. Bilinçli farkındalık	-.447**	1					
3. Dışadönüklük	-.014	.175**	1				
4. Uyumluluk	-.235**	.128**	.176**	1			
5. Özdisiplin	-.411**	.449**	.361**	.392**	1		
6. Nevrotiklik	.326**	-.441**	-.268**	-.341**	-.488**	1	
7. Deneyime açıklık	-.087*	.163**	.380**	.172**	.370**	-.152**	1

**<.01, *<.05,

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların kişilik özelliklerinden uyumluluk (r=-.235, p=.000), özdisiplin (r=-.411, p=.000) ve deneyime açıklık (r=-.087, p=.040) boyutlarıyla internet bağımlılığı arasında negatif yönlü, nevrotiklik (r=.326, p=.000) ile ise pozitif anlamlı ilişki

vardır. İnternet bağımlılığı ile dışadönük (r=-.014, p=.745) arasındaki ilişki ise istatistik olarak anlamlı değildir. Bu bulgulara göre, kişilik faktörlerinden uyumluluk, özdisiplin ve deneyime açıklık özellikleri arttıkça İnternet bağımlılığı azalmaktayken nevrotiklik özelliği arttıkça internet bağımlılığı da artmaktadır. Bilinçli farkındalık ile İnternet bağımlılığı arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır (r=-.447, p=.000). Bu bulguya göre bilinçli farkındalık düzeyi arttıkça internet bağımlığı azalmaktadır. Kişilik özellikleri ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkilere bakıldığında ise dışadönüklük (r=.175, p=.000), uyumluluk (r=.128, p=.000), özdisiplin (r=.449, p=.000) ve deneyime açıklık (r=.163, p=.000) boyutlarıyla bilinçli farkındalık arasında pozitif yönde, nevrotiklik faktörü (r=-.441, p=.000) ile ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.

Yetişkinlerde Kişilik Özellikleri ve Bilinçli Farkındalık Düzeyinin İnternet Bağımlılığını Yordama Gücüne Yönelik Bulgular

Tablo 2: Yetişkinlerde kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık düzeyinin internet bağımlılığını yordama gücüne yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişken	**B**	**Standart hata**	***β***	***T***	***P***
Sabit	82.67	9.64		8.57	.000
Bilinçli farkındalık	-.513	.068	-.317	-7.55	.000
Dışadönüklük	-.012	.132	-.163	4.04	.000
Uyumluluk	-.404	.160	-.100	-2.52	.012
Özdisiplin	-.879	.158	-.265	-5.54	.000
Nevrotiklik	.231	.144	.071	1.60	.109
Deneyime açıklık	.103	.140	.029	.732	.464
R= .541 R^2=.292					
$F_{(6-555)}$= 38.22 p=.000					

Tablo 2'de görüldüğü gibi, yetişkinlerde kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık düzeyinin internet bağımlılığını yordama gücünü belirlenmek amacıyla kurulan çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{(6-555)}$=32.22, p=.000). Kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık yetişkin bireylerdeki internet bağımlılığındaki varyansın %29'unu açıklamaktadır. Bağımsız değişkenlerin göreli önem sırasını incelemek amacıyla standartlaştırılmış regresyon katsayılarına bakıldığında, internet bağımlılığını en çok bilinçli farkındalık düzeyinin etkilediği (β =-.317), bunu kişilik boyutlarından özdisiplin (β =-.265), dışadönüklük (β =-.163) ve uyumluluğun (β =-.100) izlediği, nevrotiklik (β =.071) ve deneyime açıklık (β =.029) boyutlarının etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur.

TARTIŞMA

Araştırma bulgularına göre deneyime açıklık ve yumuşak başlılık ile internet bağımlılığı arasında çıkan negatif ilişki araştırma bulgularıyla desteklenmiştir (Batıgün ve Kılıç, 2011). Nevrotiklik kişilik özelliği ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkiye bakıldığında ise nevrotiklik düzeyi arttıkça internet bağımlılığının da artığı görülmektedir. İnternetin yalnızlık ve depresyon gibi sorunlardan kaçmak için kullanması (Young, 1996) ve yoğun stres tepkilerini içeren bir bağımlılık türü olması sebebiyle sinirli, kaygılı, kendi başına olmayı tercih eden duygusal dengesiz/nevrotik bireylerde bu bağımlılığın görülmesi beklenen bir durumdur. Literatür incelendiğinde bu bulguyu destekleyen araştırmalar mevcuttur. (Young ve Rodgers, 1998).

Araştırmanın bulgularına göre, dışadönüklük kişilik özelliği internet bağımlılığı üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir. Yani dışadönüklük alt boyutundan yüksek puan alan bireylerin internet bağımlılığı puan ortalamaları düşüktür. Literatür incelendiğinde, bu sonucu destekleyen araştırmalar mevcuttur (Yavuzarslan-Gök, 2017). Beraberinde kişilik özelliklerinin deneyime açıklık alt boyutunun, internet bağımlılığı üzerinde yordayıcı bir etkisi bulunmamaktadır. Genel araştırma literatürü kişiliğin deneyime açıklık boyutunun internet bağımlılığı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ve varsa da çok düşük olduğu yönündedir. Bu bağlamda mevcut araştırmanın literatür ile desteklendiği görülmektedir. Deneyime açıklığın internet bağımlılığı üzerinde herhangi bir etkisinin olmaması durumu internetin artık hayatın bir parçası olmasından dolayı rutine dönmüş olması ve bu sebeple bireylerin yenilik arayışına ihtiyaç duymamaları olarak yorumlanabilir (Servidio, 2014; Tuten ve Bosnjak, 2001). Araştırmanın bulgularına göre, uyumluluk kişilik özelliği internet

bağımlılığı üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir. Uyumluluk alt boyutundan yüksek puan alan bireylerin internet bağımlılığı puan ortalamaları düşüktür. Literatür incelendiğinde, bu sonucu destekleyen araştırmalar mevcuttur (Yavuzarslan-Gök, 2017). Yumuşak başlı/uyumlu bireyler, çevresindeki kişilerle iyi geçinen ve işbirliğine açık bireyler oldukları için internet aracılığı ile ilişki kurmaya ihtiyaç duymamalarının beklenen bir durum olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, özdisiplin kişilik özelliği internet bağımlılığı üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir. Özdisiplin alt boyutundan yüksek puan alan bireylerin internet bağımlılığı puan ortalamaları düşüktür. Özdisiplinli bireylerin planlama becerilerine sahip olmaları, internet başında geçirecekleri zamanı daha iyi kontrol edebilmelerini sağlayacağı düşünülmektedir. Beraberinde bilinçli farkındalığın internet bağımlılığını yüksek düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Yani bilinçli farkındalık ölçeğinden yüksek puan alan bireylerin internet bağımlılığı puan ortalamaları düşüktür. Konu ile ilgili benzer araştırmalar incelendiğinde, bulguların bu araştırmada elde edilen sonucu destekler nitelikte olduğu görülmüştür (Gamez-Goadix ve Calvete, 2016; Peker ve diğer., 2019). Bilinçli farkındalık sahibi bireyler dengelidirler, karar verirken daha dikkatli ve sakin hareket ederler, bu da onların stres seviyelerini düşürmeyi sağlayabilmektedir. Aynı zamanda bilinçli farkındalığın yüksek olması bireyin bir olay karşısında alternatif bakış açıları geliştirmesini sağlar. Olayla ilgili birkaç farklı düşünce üretebilen bu bireyler dikkatlerini iyi giden bir şeye yönlendirebilmektedirler. Böylece internet kullanırken sakin ve dikkatli davranarak daha az negatif duygu yaşarlar (Peker ve diğer., 2019).

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonucunda katılımcıların kişilik özelliklerinden uyumluluk, özdisiplin ve deneyime açıklık alt boyutlarıyla internet bağımlılığı arasında negatif yönlü, nevrotiklik ile ise pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. İnternet bağımlılığı ile dışadönük arasındaki ilişki ise istatistik olarak anlamlı değildir. İnternet bağımlılığı ve bilinçli farkındalık arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kişilik özelliklerinden dışadönüklük, uyumluluk, özdisiplin ve deneyime açıklık boyutlarıyla bilinçli farkındalık arasında pozitif yönde, nevrotiklik faktörü ile ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte kişilik özellikleri ve bilinçli farkındalık düzeyleri yetişkin bireylerin internet bağımlılığındaki varyansın %29'unu açıklarken; internet bağımlılığını en

çok bilinçli farkındalık düzeyinin etkilediği, bunu kişilik boyutlarından özdisiplin, dışadönüklük ve uyumluluğun izlediği, nevrotiklik ve deneyime açıklık boyutlarının etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur.

ÖNERİLER

Araştırmada özellikle internet bağımlısı olan bireylere yönelik anket uygulaması gerçekleştirilmemiştir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalar internet bağımlılığına sahip bireyler üzerinde gerçekleştirilebilir. Bilinçli farkındalık ile internet bağımlılığı arasında negatif bir ilişki olduğu göz önünde bulundurularak, bireylere küçük yaşlardan itibaren bilinçli farkındalık gelişimini sağlayan eğitimler verilmesinin, bireylerin duygularını ve davranışlarını yönetebilmeleri açısından faydalı olacaktır. Bu sayede internet bağımlılığının ortaya çıkması engellenebilir ya da en aza indirgenebilir. İnternet kullanım amacının ve internette geçirilen sürenin internet bağımlılığı üzerinde gösterdiği farklılık düşünüldüğünde, konu üzerine bireylere internetin doğru kullanıma ve zaman yönetimi ile ilgili eğitim merkezlerinde ve belediyelerde eğitimler ve seminerler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Batıgun, A. D., ve Kılıc, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik ozellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, *26*(67).

Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü.* (Yayınlanmamış Yuksek Lisans Tezi) Ege Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu. İzmir.

Benet-Martínez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of personality and social psychology*, *75*(3), 729.

Beranuy, M., Oberst, U., Carbonell, X. ve Chamarro, A. (2009). Problematic internet and mobile phone use and clinical symptoms in college students: the role of emotional intelligence. *Computers in Human Behavior*, 25(5), 1182–1187.

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. Journal of personality and social psychology, 84(4), 822-848.

Deniz, M. E., Erus, S. M. ve Büyükcebeci, A. (2017). Bilinçli farkındalık ile psikolojik iyi oluş ilişkisinde duygusal zekânın aracılık rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *7*(47), 17-31.

Engelberg, E. & Sjöberg, L. (2004). Internet use, social skills and adjustment. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(1), 41–47.

Gámez-Guadix, M., & Calvete, E. (2016). Assessing the relationship between mindful awareness and problematic Internet use among adolescents. *Mindfulness*, *7*(6), 1281-1288.

Gönül, A. S. (2002). Patolojik internet kullanımı. *Yeni Symposium*, 40(3), 105-110.

Günüç, S. (2009). *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Hardie, E., & Tee, M. Y. (2007). Excessive Internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in Internet Addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies & Society*, *5*(1).

Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students. *Computers in human behavior*, *16*(1), 13-29.

Nalwa, K., & Anand, A. P. (2003). Internet addiction in students: A cause of concern. *Cyberpsychology & behavior*, *6*(6), 653-656.

Özyeşil Z. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış Düzeylerinin Bilinçli Farkındalık Kişilik Özellikleri ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş., & Deniz, M. E. (2011). Bilinçli farkındalık ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160).

Peker, A., Nebioğlu, M., & Ödemiş, M. H. (2019). Sanal ortamda bağımlılık: Bilinçli farkındalığın aracı rolüne ilişkin bir model sınaması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *20*(2).

Sahraian, A., Hedayati, S. B., Mani, A., & Hedayati, A. (2016). Internet addiction based on personality characteristics in medical students. *Shiraz E-Medical Journal*, *17*(10).

Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). The geographic distribution of big five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of cross-cultural psychology*, *38*(2), 173-212.

Servidio, R. (2014). Exploring the effects of demographic factors, Internet usage and personality traits on Internet addiction in a sample of Italian university students. *Computers in Human Behavior*, *35*, 85-92.

Sevi, E. S. (2009). *Psikobiyolojik kişilik modeli ve beş faktör kişilik kuramı: Mizaç ve karekter envanteri (TCI) ile beş faktör kişilik envanterinin (5FKE) karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2005) *Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği* (Yayınlanmamış çalışma).

Sümer, N., Lajunen, T., & Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident. *Traffic and transport psychology: Theory and application*, *215*, 215-227.

Tuten, T. L., & Bosnjak, M. (2001). Understanding differences in web usage: The role of need for cognition and the five factor model of personality. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *29*(4), 391-398.

Weitzman, G. D. (2000). *Family and Individual Functioning and Computer/Internet Addiction.* (Unpublished Doctora Thesis). Albany State University, *USA*.

Yavuzarslan-Gök, A. (2017). *Ergenlerde problemli internet kullanımı, kişilik özellikleri ve sosyal beceri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Young, K. S. (1996). Psychology of computer use: XL. Addictive use of the Internet: A case that breaks the stereotype. *Psychological Reports*, 79, 899-902.

Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American behavioral scientist*, *48*(4), 402-415.

Young, K. S. (2007). Cognitive behavior therapy with Internet addicts: treatment outcomes and implications. *Cyberpsychology & behavior*, *10*(5), 671-679.

Young, K. S., & Rogers, R. C. (1998). The relationship between depression and internet addiction. *Cyberpsychology & behavior*, *1*(1), 25-28.

PUANLAMA REHBERİ GELİŞTİRMEDE DİKKAT EDİLECEK FAKTÖRLER

FACTORS TO CONSIDER IN DEVELOPING RUBRIC

Dr. Habibe ALDAĞ

Çukurova Universitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Adana

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6252-5094

ÖZET

Puanlama rehberi (rubric) öğrenenin öğrenme davranış ve ürünlerinin değerlendirmesine rehberlik eden ilkesel betimlemeleri içeren bir değerlendirme aracıdır. Bu çalışma da özellikle alan-bağımsız analitik ve bütünsel puanlama rehberlerinin geliştirme aşamaları ile birlikte izleyen sorular örnek durumlarla açıklanacaktır. Hangi tür rehbere ihtiyaç vardır? Ne zaman bütünsel ne zaman analitik rehberleri kullanılmalıyız. Geliştireceğimiz rehber alan-bağımlı veya alan bağımsız olabilir. Biçimledirici formatla öğrenme sürecine mi odaklanacağız yoksa öğrenme sonundaki ürüne mi? Grup değerlendirmesinde mi yoksa bireysel mi kullanacağız? Alan-bağımlı rehberlerin geliştirilmesinde öğrenme düzeylerine veya içeriğin ağırlıklı niteliklerine göre kapsamında değişmesi gerekir. Puanlama rehberini tanımlama, öğrenme veya performans değerlendirme amacı ile kullanabiliriz. Bu amaçlara göre rubriğimizin uygulama aşamaları veya şekli de farklı olacaktır. Örneğin öğe etkileşimi yüksek veya muğlak içeriklerde, rubriğin öğretim sürecine katkısı veya öğrenmeye etkisi farklılaşacaktır.

Alan bağımlı rehberlerin öğrenenle paylaşılması her zaman kaliteyi artırmak anlamına gelmeyebir. Bazen puanlama rehberimizi öğrenci ile paylaşmayıp, öğrenci ile birlikte bir rehber geliştirmemiz kaliteyi artırabilir. Diğer yandan puanlama rehberleri ancak uygun bir sınıf kültürü ve iklimi içinde geliştirici olabilir. Sınıf kültürünün uygun olmadığı durumlarda akran değerlendirme ile birlikte puanlama rehberi kullanmak gerek biçimlendirici gerek ürün değerlendirmesi için riskli olabilir. Herşeyden önce puanlama rehberlerinde güvenirliğin ve geçerliliğin sağlanması gerekmektedir. Aynı puanlayıcının kendi puanlamaları arasında, farklı puanlayıcıların ise birbirleri arasındaki tutarlılığı sağlanmaları gereklidir. Puanlayıcılar arasında fark oluştuğunda puanlamacıların birbirleri ile görüşerek puanlama farklarının kaynağını bulup, anlaşmaya varmalarına izin verilmesi güvenirliği nasıl etkiler? Puanlayıcı eğitiminde nelere dikkat etmemiz gerekir? Puanlayıcılar hangi durumlarda yanılgıya düşebilir? Puanlayıcı özellikleri ve puanlama yanılgıları arasında ilişki var mıdır? Kaliteli bir rehberin geliştirilmesinde veya mevcut bir rehberin seçilmesinde pekçok faktörün göz önünde bulundurulması ve pek çok kararın alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütünsel puanlama rehberi, analitic puanlama rehberi, rubrik geliştirme

ABSTRACT

A rubric guides the assessment of learning behaviors and/or products. In this paper, the development stages of analytical and holistic rubric and the below questions will be explained with sample cases. A rubric is an assessment tool that contains descriptions based on principles. What type of rubric is needed? When do we use holistic and when do we use analytical rubric? A rubric could be domain-dependent or domain-independent. Should we focus on the learning process with the formative format or the product at the end of the learning? Will we use it in group assessment or individually? In the development of domain-dependent guides, the scope of rubric vary based on the learning levels or the weighted qualities of the content. We may use the scoring guide for diagnostic, learning or performance evaluation purposes. The application stages or form of our rubric will also be different based on those purposes. For example, the contribution of the rubric to the instructional process or its effect on learning will differ with high element interactivity or ambiguous content.

Sharing domain-dependent rubrics with learners does not always improve learning quality. Sometimes, not sharing rubric with the student and developing a rubric with the student can improve the quality. On the other hand, rubric should be developed in an appropriate classroom culture and climate. In cases where the classroom culture is not supportive, using a rubric with peer assessment can be risky for both formative and product evaluation. First of all, it is necessary to ensure the reliability and validity of rubric. Consistency between the same rater's own scores and between different raters should be ensured. When there is a difference between the raters, how does allowing the raters to negotiate with each other in order to find differences and to reach an agreement affect reliability? How should we train raters? In what situation does raters goes wrong? Is there a relationship between rater characteristics and scoring errors? Many factors need to be considered and many decisions need to be made in developing a quality guide or selecting an existing one.

Keywords: Holistic rubric, analytic rubric, rubric development

EVLİLİK SONRASI DAVRANIŞ DEĞİŞİMİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

POST-MARITAL BEHAVIOR CHANGE SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Abdullah KESER
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0001-8653-7201

ÖZET

Evlilik sonrasında, olumlu davranışlarda görülen azalma, günümüzde birçok çiftin yaşadığı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlendikten sonra gerçekleşen davranış değişimini ölçebilmek, bu değişim süreci boşanma ile sonuçlanmadan önce, önleyici müdahale ve çalışmaların planlanması adına önem arz etmektedir. Bu nedenle, boşanma oranlarının hızla arttığı günümüzde, evlilik sonrasında gerçekleşen değişimin fark edilip ölçülmesi amacıyla; Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği geliştirilmiştir. Bu araştırma ile Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği incelenmiştir.

Araştırma 18 yaş ve üzeri 155'i kadın 64'ü erkek 219 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların evlilik sonrası davranış değişimini ölçmek adına 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte eğitim düzeyi farklılığına yönelik tutumları ölçmesi açılarından incelenip 18 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği; 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 programı ile yapılmıştır.

Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda; toplam varyansın %57'sini açıklayan, öz-değeri 10.2 olan tek boyutlu ve 18 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .63 ile .87 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .60 ile .84 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Evlilik Sonrası Davranış Değişimi, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The decrease in positive behaviors after marriage is a problem experienced by many couples today. To be able to measure the change in behavior after marriage; This change process is important in terms of planning preventive interventions and studies before it results in divorce. For this reason, in order to notice and measure the change that occurs after marriage, a Post-Marital Behavior Change Scale has been developed today, when divorce rates are increasing rapidly. The validity and reliability of the Post-Marital Behavior Change Scale were examined with this research.

This research was conducted on a total of 219 participants, 155 females and 64 males, 18 years and over.An item pool of 20 items was prepared to measure the post-marriage behavior change of the participants.These items were examined in terms of measuring attitudes towards grammar, intelligibility, educational level differences in marriage and an 18-item application form was obtained. Post-Marriage Behavior Change Scale; It has a 5-point Likert-type rating with 1 “strongly disagree” and 5 “strongly agree”. Corrected item-total correlation coefficients were calculated for the item analysis of the Post-Marriage Behavior Change Scale.The construct validity of the Post-Marital Behavior Change Scale was examined by exploratory factor analysis and its reliability was examined by Cronbach's alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were performed with SPSS 26 program.

As a result of the exploratory factor analysis applied for the construct validity of the Post-Marriage Behavior Change Scale; A one-dimensional, 18-item measurement tool with an eigenvalue of 10.2, which explains 57% of the total variance, was obtained. The KMO sample fit coefficient of the scale was found to be .94. The factor loadings of the scale ranged from .63 to .87. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .95. Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .60 to .84. These results show that the Post-Marriage Behavior Change Scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: *Post-Marital Behavior Change, Reliability, Validity.*

GİRİŞ

Evlenmeden önce eşlerin birbirini tanıması; evlilik sonrası ortaya çıkabilecek uyumsuzlukların önüne geçebilmek adına, günden güne önemi artan bir konu haline gelmektedir. Fakat bazen eşler, evlilik öncesinde sorun yaşanmaması için; daha uyumlu davranışlar sergileyip, evlilik sonrasında davranış değişimi gösterebilmektedir. Bu durum bir takım problemler ortaya çıkarmakta ve çözüm bulunmadığı takdirde evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasına neden olabilmektedir. Boşanma oranlarının hızla arttığı günümüzde, evlendikten sonra gerçekleşen davranış değişimini ölçebilmek; bu değişim sürecinin boşanma ile sonuçlanmaması için önleyici müdahale ve çalışmaların planlanması adına önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı evlilik sonrasında gerçekleşen davranış değişimini ölçmek amacıyla, Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 155'i kadın 64'ü erkek 219 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

Katılımcıların evlilik sonrasında gerçekleşen davranış değişimini ölçmek amacıyla, 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilik sonrasında gerçekleşen davranış değişimini ölçmesi açılarından incelenip 18 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilik sonrasında gerçekleşen davranış değişiminin daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .60 ile .84 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	38,9863	235,344	,707	,952
m2	38,9817	233,935	,700	,952
m3	38,8950	236,654	,630	,954
m4	39,1553	233,435	,716	,952
m5	39,3927	234,221	,771	,951
m6	39,2192	232,695	,766	,951
m7	39,1689	232,214	,725	,952
m8	39,2146	232,160	,756	,951
m9	39,2648	230,452	,810	,950
m10	39,6575	235,850	,745	,952
m11	39,1826	237,600	,620	,954
m12	39,4110	241,170	,598	,954
m13	39,6484	239,091	,692	,952
m14	39,2374	234,402	,731	,952
m15	39,4155	239,483	,634	,953
m16	39,2557	230,164	,844	,950
m17	39,3881	236,908	,701	,952
m18	39,6164	236,843	,775	,951

- **Yapı Geçerliği**

Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %57'ini açıklayan, öz-değeri 10,2 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .63 ile .87 arasında sıralanan ve 18 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,741
m2	,733
m3	,667
m4	,750
m5	,802
m6	,797
m7	,761
m8	,788
m9	,838
m10	,781
m11	,657
m12	,633
m13	,729
m14	,769
m15	,674
m16	,870
m17	,739
m18	,810

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .60 ile .84 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran'a (1996) göre, araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyi .70 tir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .95 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evlilik Sonrası Davranış Değişimi Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ALDATILMA KAYGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ANXİETY ABOUT BEİNG CHEATED SCALE: VALIDITY AND

RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Nesibe ÇETİN KUYULDAR
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı

ORCID: 0000-0002-3266-1378

ÖZET

Romantik birlikteliğin bulunduğu ilişkilerde partnerler birbirlerinden; sevgi, saygı, ilgi ve şefkat beklemektedir. Bunların yanı sıra, bireyler ilişki içerisinde güvende hissetme ihtiyacı duymaktadır. Partnerler kendilerini güvende hissetmediği bir ilişki içerisindeyse sürekli olarak kaygı duyacaktır. Özellikle partnerler arasında aldatılma kaygısının bulunması ilişkiyi tehdit eden önemli sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle insan yaşamında önemli bir yere sahip olan birlikteliklerde, partnerlerin aldatılma kaygısına yönelik bakış açılarını görebilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Aldatılma Kaygısı Ölçeği'ni geliştirmek bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırma 18 yaş ve üzeri 254'ü kadın 80'i erkek 334 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların aldatılma kaygısını ölçmek üzere 30 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, aldatılma kaygısını ölçmesi açılarından incelenip 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Aldatılma Kaygısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 22 programı ile yapılmıştır.

Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %51'ini açıklayan, öz-değeri 10,9 olan tek boyutlu ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .32 ile .80 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .30 ile .77 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Aldatılma Kaygısı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

In romantic relationships, the partners; They expect love, respect, attention and affection from each other. In addition to these, individuals need to feel safe when they are in a relationship. Partners will constantly have anxiety problems in a relationship where they do not feel safe. Especially, the anxiety of being cheated between partners is one of the important problems that threaten the relationship. For this reason, it is very important to develop a scale in order to see the perspectives of partners on the anxiety of being cheated on in partnerships, which have an important place in human life. The aim of this study is to develop the Anxiety about being Cheated Scale, as well as to examine its validity and reliability.

This research was conducted on a total of 334 participants, 254 females and 80 males, 18 years and over. In process of developing this scale, a 30-item pool was created first and then these items were examined in terms of their grammar, intelligibility, and whether it really measure attitudes about the Anxiety about being Cheated, and a 21-item application form was obtained in the end. Corrected item-total correlation coefficients were calculated for item analysis of scale. Construct validity of scale was examined by exploratory factor analysis and its reliability was examined with Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with SPSS 22.

As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one-dimensional and 21-item measuring tool with an eigenvalue of 10,9 was obtained explaining 51% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .94. Factor loads of scale were ranged between .32 and .80. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was found to be .94. Corrected item-total correlation coefficients of scale range from .30 to .77. These results show that scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: *Anxiety about being Cheated, Reliability, Validity.*

GİRİŞ

İnsanoğlu yapısı gereği kurmuş olduğu ilişkilerde duygusal bağlılık, sadakat ve güven duygusu gibi ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasını istemektedir. Bu tür ihtiyaçlar kişiden kişiye değişebileceği gibi benzerlik de gösterebilmektedir. İnsanlar kendilerini doyuma ulaştıracak birtakım fiziksel, duygusal, maddi-manevi haz ve ihtiyaçlarını karşılamak gibi birçok eğilimlerden dolayı birliktelik kurma kararı almışlardır. Bu eğilimlerin ifade edilmesi ve davranış olarak karşı tarafa aktarılması, kişilere ve cinsiyete göre değişkenlik gösterebilmektedir. Tüm bu eğilimlere rağmen kurulmuş olan birlikteliklerin devamı açısından partnerlerin aralarındaki güven ve sadakatin çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu sebepten dolayı insan hayatının önemli bir bölümünü oluşturan birlikteliklerde; partnerlerin aldatılma kaygısına yönelik bakış açılarını, nasıl düşündüklerini ve neler hissettiklerini görebilmek amacıyla bir ölçek geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Aldatılma Kaygısı Ölçeği'ni geliştirmek aynı zamanda geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 254'ü kadın 80'i erkek 334 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

- **Madde Havuzu**

  Katılımcıların evlilikte eğitim düzeyi farklılığına yönelik tutumlarını ölçmek üzere 30 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte eğitim düzeyi farklılığı tutumlarını ölçmesi açılarından incelenip 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

  Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, aldatılma kaygısı düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

  Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 22 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .30 ile .77 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aldatılma Kaygısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	39,096	202,862	,298	,953
m2	40,961	195,173	,668	,946
m3	40,916	193,807	,763	,944
m4	40,500	193,092	,706	,945
m5	40,997	195,931	,719	,945
m6.	40,982	193,189	,771	,944
m7	41,027	199,366	,665	,946
m8	40,374	189,838	,720	,945
m9	41,156	197,045	,668	,946
m10	41,216	198,746	,626	,946
m11	41,222	197,969	,713	,945
m12	41,114	196,540	,744	,945
m13	41,359	203,096	,595	,947
m14	40,578	192,419	,674	,946
m15	41,105	197,439	,709	,945
m16	40,548	192,633	,666	,946
m17	41,048	198,256	,629	,946
m18	41,003	197,535	,732	,945
m19	40,722	191,901	,748	,945
m20	41,045	197,346	,746	,945
m21	41,057	199,003	,685	,946

- **Yapı Geçerliği**

  Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %51'ini açıklayan, öz-değeri 10,9 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .32 ile .80 arasında sıralanan ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Aldatılma Kaygısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component
	1
m1	,319
m2	,705
m3	,793
m4	,732
m5	,754
m6	,807
m7	,704
m8.	,745
m9	,708
m10	,673
m11	,757
m12	,786
m13	,645
m14	,703
m15	,741
m16	,688
m17	,673
m18	,770
m19	,769
m20	,785
m21	,732

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .30 ile .77 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .94 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Aldatılma Kaygısı Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ÖZGECİLİĞİN AKTİVİSTLİK, PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ve GENEL ÖZ YETERLİK DEĞİŞKENLERİ İLE YORDANMASI

PREDICTION OF ALTUISM WITH ACTIVISM, PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND GENERAL SELF-EFFICIENCY VARIABLES

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜNAY

Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

ORCID No: 0000-0002-7826-3682

ÖZET

Bireyin kendi refahını kaybetme pahasına başkasının refahını artırmaya yönelik arzusu olarak tanımlanan özgeciliğin (Elster, 2006) motivasyon kaynakları ve öncüllerine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı mevcut tartışma bağlamında özgeciliğin, aktivizm, psikolojik iyi oluş ve genel öz yeterlik değişkenleriyle açıklanmasıdır. Araştırmanın örneklemini Konya ilinde çalışmakta olan öğretmenler oluşturmakta olup bu kapsamda 578 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılardan soruları boş bırakan ya da sorulara gelişi güzel yanıt veren 21 anket çalışma dışında bırakılarak 557 anket ile analizlere devam edilmiştir. Araştırma kapsamında kurulan modelin sınanması maksadıyla SPPS AMOS programından faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen yapısal modele dair uyum iyiliği değerlerinin ise iyi uyum seviyesinde olduğu ifade edilebilir ($\chi 2 = 2718$; $\chi 2/sd = 2,808$; RMSEA = 0,047; GFI = 0,912; AGFI = 0,906; NFI = 917; CFI = 0,949; TLI = 0,938).

Anahtar Kelimeler: Özgecilik, Aktivizm, Genel Öz Yeterlik, Psikolojik İyi Oluş

ABSTRACT

The causes and antecedents of altruism (Elster, 2006), which is defined as a person's desire to improve the wellbeing of others at the sacrifice of their own, are still being debated. In the light of the current debate, the goal of this study is to explain altruism using the variables of activism, psychological well-being, and general self-efficacy. The study's sample is made up of instructors who work in Konya, and 578 people were contacted in this way. The research continued with 557 surveys, with 21 questionnaires remaining from participants who left questions blank or answered them at random. The structural model containing these variables was tested using the SPSS AMOS tool. It can be stated that the goodness of fit values of the structural model obtained within the scope of the research are at the level of good fit. (2 = 2718;

2/sd = 2.808; RMSEA = 0.047; GFI = 0.912; AGFI = 0.906; NFI = 917; CFI = 0.249; TLI = 0.938).

Keywords: Alturism, Aktivism, General self-efficacy, Psychological well-being

GİRİŞ

Bireyin kendi refahını kaybetme pahasına başkasının refahını artırmaya yönelik arzusu olarak tanımlanan özgeciliğin (Elster, 2006) motivasyon kaynakları ve öncüllerine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı mevcut tartışma bağlamında özgeciliğin, aktivizm, psikolojik iyi oluş ve genel öz yeterlik değişkenleriyle açıklanmasıdır. Araştırmanın örneklemini Konya ilinde çalışmakta olan öğretmenler oluşturmakta olup bu kapsamda 578 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılardan soruları boş bırakan ya da sorulara gelişi güzel yanıt veren 21 anket çalışma dışında bırakılarak 557 anket ile analizlere devam edilmiştir. Bu çalışma kapsamında bağımsız değişken olarak konumlandırılan aktivizm, kelime anlamı itibariye etkincilik manasına gelmekte olup, içinde bulunulan toplumdaki problemlere ilgi çekme amacı taşıyan, aynı amaca odaklı insanların bir araya geldiği politik bir olgudur (Klar ve Kasser, 2009). Yanı sıra çeşitli dürtülerle içinde yaşadığı yeri daha iyi bir hale getirmeyi amaçlayan kişiler, aktivist olarak tanımlanabilir (Cengiz ve Günay, 2020). Araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak konumlandırılan genel öz yeterlik, kişinin hayat karşısında yeterlik algısına yönelik psikolojik bir olgudur. Geçmiş deneyimlerin olumlu ya da olumsuz etkilediği genel öz yeterlik (Chen ve ark, 2004), kişinin yaşamı boyunca karşılaştığı zorlukları aşmaya olan inancını ifade etmektedir (Schwarzer ve Jerusalem, 1995). Çalışmadaki bir diğer bağımlı değişken ise psikolojik iyi oluştur. Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurma, kendini kabul etme, yaşam amacına sahip olma, özerklik, çevreye hâkim olma ve kişisel gelişim çerçevesinde, hayatın anlamlandırılmasını içeren psikolojik iyi oluş (Ryff, 1989), hayatın zorluklarıyla meşgul olma şeklinde tanımlanmaktadır (Keyes ve ark, 2002). Araştırma kapsamında oluşturulan model şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

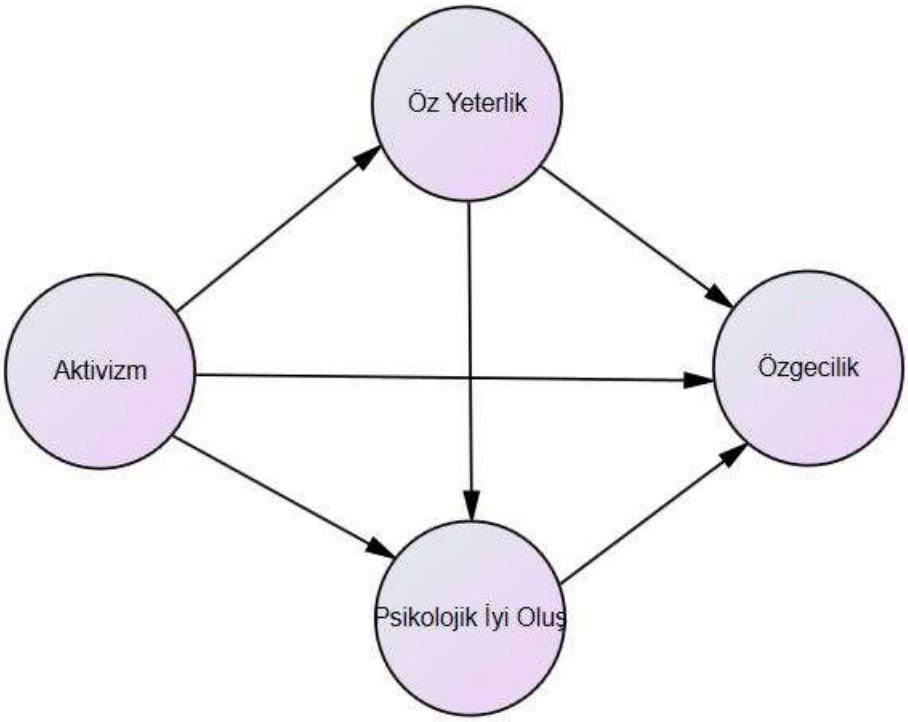

Araştırma modeli kapsamında kurulan hipotezler ise şu şekildedir:

H_1: Öğretmelerin sahip olduğu aktivizm düzeyleri genel öz yeterliği istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

H_2: Öğretmelerin sahip olduğu aktivizm düzeyleri psikolojik iyi oluşu istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

H_3: Öğretmelerin sahip olduğu aktivizm düzeyleri özgeciliği istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

H_4: Öğretmelerin sahip olduğu genel öz yeterlik düzeyleri psikolojik iyi oluşu istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

H_5: Öğretmelerin sahip olduğu genel öz yeterlik düzeyleri özgeciliği istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

H_6: Öğretmelerin sahip olduğu psikolojik iyi oluş düzeyleri özgeciliği istatistiksel olarak anlamlı şekilde ve pozitif yönde etkilemektedir.

Model kapsamında bağımsız değişken olarak konumlandırılan aktivizmi ölçmek için Cengiz ve Günay (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Aktivist Kimlik ve Aktivizme Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Bağımlı değişkenlerden olan Öz Yeterliğin ölçülmesi için Aypay (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Genel Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Bir diğer bağımlı

değişken olan psikolojik iyi oluşun ölçülmesi için Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" kullanılmıştır. Model kapsamında son bağımlı değişken olarak konumlandırılan özgeciliğin ölçülmesi için ise Tekeş ve Hasta (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Özgecilik Ölçeği" kullanılmıştır.

Söz konusu değişkenlerden oluşan yapısal modelin sınanması maksadıyla SPSS AMOS programından faydalanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik sınanması amacıyla Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Gerçekleştirilen analiz neticesinde Aktivist Kimlik ve Aktivizme Bağlılık Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı .95, Genel Öz Yeterlik Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı .93, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı .87 ve Özgecilik Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı .85 olarak tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi neticesinde araştırma kapsamında kullanılan tüm ölçeklerin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir seviyede olduğu tespit edilmiştir (Aktivistlik Kimlik ve Aktivizme Bağlılık Ölçeği DFA $\chi 2/sd = 3,47$; RMSEA = 0,059; GFI = 0,920; AGFI = 0,965; NFI = 993; CFI = 0,995; TLI = 0,989, Genel Öz Yeterlik Ölçeği Cronbach DFA; $\chi 2/sd = 3,65$; RMSEA = 0,061; GFI = 0,972; AGFI = 0,947; NFI = 979; CFI = 0,984; TLI = 0,976, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği DFA; $\chi 2/sd = 2,98$; RMSEA = 0,050; GFI = 0,986; AGFI = 0,967; NFI = 984; CFI = 0,989; TLI = 0,980, Özgecilik Ölçeği DFA; $\chi 2/sd = 3,92$; RMSEA = 0,062; GFI = 0,925; AGFI = 0,901; NFI = 889; CFI = 0,914; TLI = 0,908)

Araştırma kapsamında elde edilen yapısal model şekil 2'de verilmiş olup, modele dair uyum iyiliği değerlerinin ise iyi uyum seviyesinde olduğu ifade edilebilir ($\chi 2 = 2718$; $\chi 2/sd = 2,808$; RMSEA = 0,047; GFI = 0,912; AGFI = 0,906; NFI = 917; CFI = 0,949; TLI = 0,938). Araştırma kapsamında öğretmenlerin, aktivist kimlik ve aktivizme bağlılık düzeyleri ile genel öz yeterlik, psikolojik iyi oluş ve özgecilik düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Buradan hareketle araştırma kapsamında oluşturulan H_1, H_2 ve H_3 hipotezlerinin kabul edildiği ifade edilebilir. Benzer şekilde genel öz yeterlik düzeyi yüksek olan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş ve özgecilik düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Şekil 2'den de anlaşılabileceği gibi H_4 ve H_5 hipotezleri de kabul edilmiştir. Son olarak model kapsamında psikolojik iyi oluş ile özgecilik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buradan hareketle model kapsamında oluşturulan son hipotez olan H_6 hipotezi de kabul edilmiştir.

Şekil 2: Araştırma Modelinin Sınanması

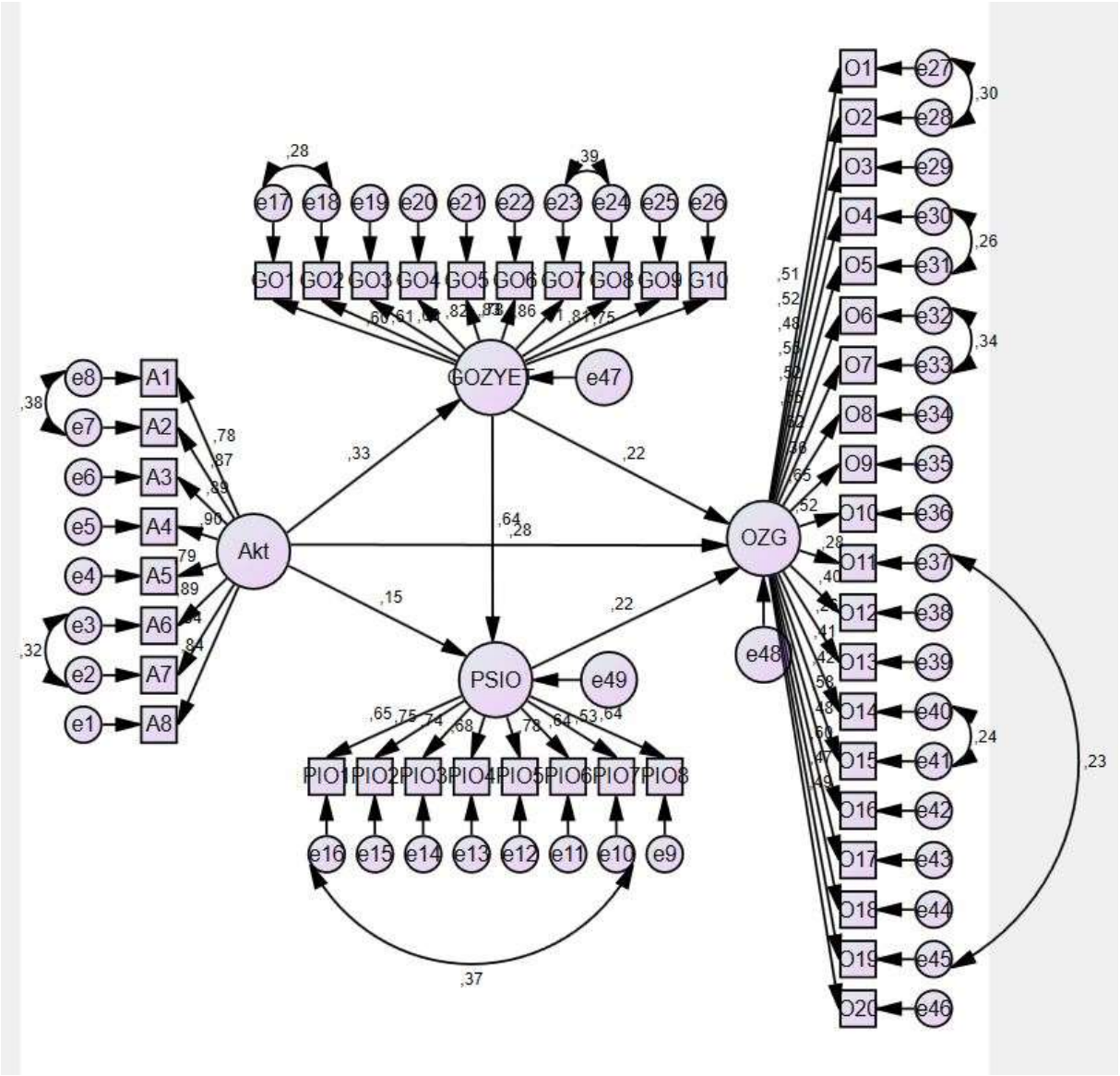

KAYNAKÇA:

Aypay, A. (2010). Genel öz yeterlik ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 113-132.

Cengiz, H., ve Gunay, A. (2020). Aktivist Kimlik ve Aktivizme Bağlılık Ölçeği: Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 307-314.

Chen, G., Gully, S. M., & Eden, D. (2004). General self-efficacy and self-esteem: Toward theoretical and empirical distinction between correlated self-evaluations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *25*(3), 375-395.

Elster, J. (2006) Alturustic behavior and alturistic motivation. Handbook of the economics of giving, alturism and reciprocity, 1, 183-206.

Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology*, 82(6), 1007.

Klar, M., ve Kasser, T. (2009). Some benefits of being an activist: Measuring activism and its role in psychological well-being. *Political Psychology*, 30(5), 755-777.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.

Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized self-efficacy scale. J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston, Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs, 35, 37.

Tekeş, B., & Hasta, D. (2015). Özgecilik Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, *3*(6), 55-75.

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(28-3), 374-384.

COVID-19 SÜRECİNDE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI İLE AKILCI İLAÇ KULLANIMI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH LITERACY AND RATIONAL DRUG USE IN THE COVID-19 PROCESS

Dr. Öğr. Üyesi Neşe ATAMAN BOR

Hakkari Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü,

(Sorumlu Yazar)

ORCİD: 0000-0002-4308-9362

Dr. Öğr. Üyesi Şengal BAĞCI TAYLAN

Hakkari Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO Tıbbi Hizmetler

Bölümü

ORCİD:000-002-8158-4487

ÖZET

Tanımlayıcı tipteki araştırmada Sağlık Okuryazarlığı (TSOY-32) ile Akılcı İlaç Kullanımı (AİK) ölçekleri (300) uygulanmış ve ölçekler üzerine etki eden bazı etmenler ve ölçekler arasındaki ilişki incelenmiştir. Veriler bir bilgisayar programı yardımı ile (SPSS 22) tanımlayıcı, faktör, güvenirlik ve korelasyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 26,61±7.92, %57'si kadın, %21,7'si bekar %65.3'ü çekirdek aile, %57'si şehirde yaşamakta, %9'u ilkokul ve altı, %32.3'ü çalışmakta, %63.3'ünün gelir düzeyi az, %32,7'sinin sosyal güvenliği yok, %10.3'ünün kronik hastalığı var, bunlardan %14.3'ü COVID-19 sürecinde ilaç kullanımına ara verdi, %11.7'si 1 ve üstü sayıda ilaç kullanıyor, %54.3'ü sağlık kuruluşuna uzak, %21.7'Sİ COVID-19 geçirmiş, %6.3'ü önerilen ilaçları ve %14.3'ü bitkisel ilaç kullanmıştır. TSOY32'nin sadece Tedavi ve hizmet Sağlıkla ilgili bilgiyi anlama alt boyutu puan ortalaması kadınlarda erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksektir ($p<0.05$). Çekirdek ailede parçalanmış aileye göre TSOY-32 toplam ve çekirdek ailede geniş aileye göre AİK toplam puan ortalaması anlamlı düzeyde yüksektir ($p<0.05$). Eğitim seviyesi üniversite olanların TSOY-32 ve AİK puan ortalaması ilkokul ve ortaokul'dan anlamlı düzeyde yüksektir ($p <0.05$). COVID-19 sürecinde ilaç kullanımına ara verenlerin ve alkol kullananların TSOY-32 ile AİK puan ortalamaları anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur ($p<0.05$). Günlük hayatta düzenli ilaç kullanmayanların AİK puan ortalaması 2 ve üzeri sayıda ilaç alanlara göre anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur ($p<0.05$). Yaşı 18 ve 24 arasındaki bireylerin: %28.8'i yetersiz TSOY-32; %27.4'ü sorunlu; %30.8'i yeterli; %13'ü mükemmel; 25 ve 64 arasındaki bireylerin: %37.9 yetersiz; %25'i sorunlu; %26.4'ü yeterli; %15'i mükemmel; 65 ve üzeri bireylerin: %71.4'ü yetersiz; %14.3'ü sorunlu; %14.3'ü yeterli olduğu saptanmıştır. Genelde çalışma grubunun %38'i "yetersiz" TSOY-32'ye sahiptir ve TSOY-32 puan ortalaması 27.50±13,32 olup katılımcıların sorunlu – sınırlı sağlık okuryazarlığına sahip oldukları: yine AİK puan ortalaması 34.97±6.26 olup katılımcıların akılcı ilaç kullanımı bilgisine sahip olmadıkları saptanmıştır.TSOY-32 ile AİK arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu elde edilmiş (r:-0.309 p=0.01).

Anahtar kelimeler: Akılcı ilaç kullanımı, Pandemi,.Sağlık okuryazarlığı

ABSTRACT

In the descriptive study, Health Literacy (HL) and Rational Drug Use (RDU) scales (300 people) were applied and some factors affecting the scale were examined. Data were evaluated using descriptive analysis, factor analysis, reliability analysis, correlation analysis with the help of a computer program (SPSS 22). The mean age of the participants was 26.61±7.92, 57% female, 21.7% single, 65.3% nuclear family, 57% living in the city, 9% secondary school and below, 32.3% working, 63.3% of them have a low income level, 32.7% have no social security, 10.3% have chronic diseases, 14.3% of them have suspended their drug use during the COVID-19 process, 11.7% are using 1 or more drugs , 54.3% were far from a health institution, 21.7% had COVID-19, 6.3% used recommended drugs and 14.3% used herbal medicine. The mean score of only the treatment and service understanding of health-related information sub-dimension of Health Literacy was significantly higher in women than in men ($p<0.05$). Health Literacy total score in nuclear family compared to broken family and RDU total score average in nuclear family compared to extended family were significantly higher ($p<0.05$). Health Literacy and RDU point averages of those whose education level is university are significantly higher than primary and secondary school ($p <0.05$). The mean Health Letracy and RDU scores of those who stopped using drugs and those who used alcohol during the COVID-19 process were found to be significantly lower ($p<0.05$). The mean RDU score of those who did not use regular drugs in daily life was found to be significantly higher than those who took 2 or more drugs ($p<0.05$). Individuals between the ages of 18 and 24: 28.8% had insufficient Health Literacy; 27.4% have problems; 30.8% is sufficient; 13% are excellent; Individuals between 25 and 64: 37.9% inadequate; 25% have problems; 26.4% is sufficient; 15% are perfect; Individuals 65 and over: 71.4% are inadequate; 14.3% have problems; 14.3% was found to be sufficient. In general, 38% of the study group has “inadequate” HL and the mean HL score is 27.50±13.32, and the participants have problematic – limited health literacy: The mean RDU score was 34.97±6.26, and it was determined that the participants did not have the knowledge of rational drug use. It was found that there was a significant positive correlation between HL and RDU (r:-0.309 p=0.01).

Keywords: Rational drug use, Pandemic, Health literacy

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık okuryazarlığını (SOY); kişilerin sağlıklarını korunmak ve geliştirmek için bilgiye ulaşma, anlama, bu bilgiyi kullanma konusundaki bilişsel-sosyal becerileri olarak tanımlıyor (WHO, 2013). 1974 yılında ilk kez S. K. Simonds tarafından kaleme alınan "HealthEducaton as SocialPolicy" adlı çalışmada Sağlık okuryazarlığı (SOY) terimi kullanılmıştır (Ratzan, 2001). Uluslararası kuruluşların gündeminde ise ancak 2000'li yıllarda yer bulmuştur. Sağlık Bakanlığı ülkemizde yürütülen bir çalışma ile SOY düzeyini ulusal düzeyde ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlara göre toplumun %30,9'unun yetersiz, %38,0'ının sorunlu-sınırlı, %23,4'ünün yeterli, %7,7'sinin ise mükemmel düzeydedir. sağlık okuryazarlığı yetersiz ve sorunlu-sınırlı olanların toplamının %68,9 olduğu elde edilmiştir. İki kategori kısıtlı olarak ifade edilip, bu durum ülkenin yüzde yetmişini etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunu halinde karşımıza çıkmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı Genel Müdürlüğü 2017). 2019-2023 yılları arası Sağlık Bakanlığı Stratejik Eylem Planında mevcut sağlığının değerinin farkında olup, sağlık sistemini etkili bir şekilde kullanabilen ve SOY düzeyi yüksek bir toplumun oluşması hedefi ile bu sorunla mücadele noktasında çalışmalar sürdürmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı).

Sağlık okuryazarlığının bir toplumda sınırlı ve yetersiz olması aslında sessiz bir salgındır. SOY salgınlar esnasında doğru sağlık davranışlarının gösterilmesi ve salgın sürecinde toplum tepkilerinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir (Ilona ve ark., 2013). Salgın durumunda, bireylerin enfeksiyon, bulaşma ve hastalık şiddetini azaltma noktasında sergileyecekleri davrandıkları etkileyen durumları anlamak önemlidir. SOY; etkili, güvenli ve kaliteli sağlık hizmeti sunulmasında kişilerin sağlık sorunlarını doğru dile getirebilmelerini, sağlık hizmeti sunucuları ile etkili diyalog kurabilmelerini ve tıbbi tedavi yönergelerini doğru anlayarak uygulamalarını destekleyen ve geliştiren önemli bir kavramdır. Aynı zamanda sağlığın geliştirilmesi noktasında halk sağlığının önemli alanlarındandır (Karabulut ve ark.,2013).

Bireyler, önerilen ilacın temin edilmesinden muhafaza edilmesine kadar birçok unsura hakim olmaları gerekmektedir. Bunlardan önemli bir kısmını bireyin SOY hakimiyeti oluşturmaktadır. Kısaca sağlığın geliştirilmesinde AİK ile sağlık okuryazarlığının etkisinin olduğu, bir birini tamamlayan aralarında organik bağın olduğu iki önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak doğru kullanıldığı sürece ilacın etkililiğinden söz edilebilir. İlaç kullanıcılarının, kullanılan ilacın kendisi, kullanım zamanı kullanılan miktarı ile saklanma koşullarının doğru seçilmesi için AİK ile ilgili yeterli SOY'a sahip olmalıdırlar. Bu araştırma COVID-19 sürecinde sağlık okuryazarlığı ile akılcı ilaç kullanımı arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

MATERYAL VE METOT

Araştırmanın Türü: Tanımlayıcı tipteki çalışmanın evreni belirli özellikleri hedeflemeyen katılımcı olmayı kabul eden toplumun her kesimine ulaşmayı amaçlayan 18 yaş üstü, Ocak 2021-Nisan 2021 tarihleri arasında araştırmayı kabul eden 300 bireyden oluşmuştur. Veriler kendi kendine uygulanan çevirimiçi anketler (goOgle form) aracılığıyla elde edilmiştir. Sorular hazırlanırken "zorunlu" cevap seçeneği kodlandığı için unutulan veya atlanan sorular sistem tarafından uyarılmış ve anket formlarının eksik doldurulması engellenmiştir.

Araştırmaya dahil olma kriterleri: 18 yaş üstü, çalışmaya katılmasını engelleyen bir durumun olmaması, Gönüllüleri Bilgilendirme ve Olur (Rıza) Formu'nu kabul etmiş olmak.

Verilerin Toplanması: Veri Toplama için Kullanılacak Araçlar: Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu (21 soru), , Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (TSOY-32) ve Akılcı ilaç kullanımı ölçekleri kullanılmıştır.

Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (TSOY-32): Avrupa SOY Araştırma Konsorsiyumu'nun geliştirdiği kavramsal çerçeveye dayandırılarak Okyay ve ark. (2016) tarafından okuryazar olan 15 yaş üzeri kişilerde SOY'u değerlendirmek için geliştirilen ölçek; 32 madde ve 4 likertlidir. Sağlıkla ilgili iki boyut (tedavi ve hizmet, hastalıklardan korunma ve sağlığın geliştirilmesi) ve sağlıkla ilgili karar verme ve uygulamalar ile ilgili dört bilgi edinme sürecinden (ulaşma, anlama, değerlendirme ve kullanma/uygulama) oluşmaktadır. Cron-bach alfa değeri ölçek geneli için 0.93, alt boyutlar için "Tedavi ve Hizmet" 0.88, "Hastalıklardan Korunma ve Sağlığın Geliştirilmesi" 0.86 olarak belirlenmiştir. 0-25 puan Yetersiz; >25-33 puan Sorunlu – sınırlı; >33-42 puan Yeterli; >42-50 puan Mükemmel sağlık olarak ifade edilmiştir.

Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği: Demirtaş ve ark (2018) tarafından geçerlik güvenirliği yapılan ölçek 3'lü tipte olup, ölçek puanlaması: Doğru cevap 2 bilmiyorum 1 yanlış cevap 0 olarak değerlendirilir. Alınabilecek puanlar 0-42 arasındadır. Cronbach's alpha değeri 0.79 olan bir ölçektir. Ölçek toplam 21 maddeden oluşmaktadır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada, Helsinki Deklarasyonuna uyuldu ve araştırma öncesi, Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan etik kurul onayı (Oturum tarihi: 03.02.2021; toplantı sayısı 2021/9) alındı. Veri toplamaya başlamadan önce, katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmişlerdir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler istatistiksel olarak değerlendirilmek üzere SPPSS 22 ile analiz edildi. Grupların elde ettikleri puanların dağılımına bakmak için Skewness ve Kurtosis (çarpıklık-basıklık) değerlerine bakıldı. Bu değerler normal dağılım gösterdiğinden yüzdelik alma, anova ve t testi ve kolerasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya katılan bireylerin sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Akılcı ilaç kullanımı ve sağlık okuryazarlığı ölçeklerinin puan ortalamalarının çeşitli değişkenlere göre dağılımı tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik özellikleri

Sosyo-demografik özellikleri	n	%	Sosodemografik özellikler	n	%
Cinsiyet			**COVID-19 pozitif durumunda bitkisel ilaç kullanımı**		
Kadın	171	57.0	Evet	43	14.3
Erkek	129	43.0	Hayır	13	4.3
			COVID-19 geçirmedim	244	81.3
Eğitim durumu			**COVID-19 pozitif durumunda sağlıkçılar tarafından önerilen ilaçların kullanımı**		
İlkokul ve altı	27	9	Evet	19	12.3
Ortaokul ve lise	183	61	Hayır	37	81.3
Üniversite ve üzeri	90	30	COVID-19 geçirmedim	244	6.3
Medeni durum			**Pandemi sürecinde Sigara Alkol kullanımı**		
Bekar	65	21.7	Sigara [a]	63	21.0
Evli	235	78.3	Alkol [b]	6	2.0
			Sigara+Alkol [c]	18	6.0
			Hiçbiri [d]	213	71.0
Aile tipi			**Düzenli ilaç kullanım durumu**		
Çekirdek	196	65.3	0 (ilaç kullanmıyorum) [a]	265	88.3
Geniş	97	32.3	1 [b]	29	9.7
Parçalanmış	7	2.3	2 ve üzeri [c]	6	2.0
Yaşadığı yer			Düzenli ilaç kullananların COVID-19 sürecinde kullanılan ilaçlara ara verme durumu		
Köy	49	16.3			
İlçe	80	26.7	Evet	5	14.3
il	171	57	Hayır	30	85.3
Çalışma durumu			COVID-19 geçirme		
Evet	97	32.3	Evet	65	21.7
Hayır	203	67.7	Hayır	235	78.3
Gelir durumu			**Kronik hastalık**		
Az	190	63.3	Var	269	89.7
Denk	78	26.0	Yok	31	10.3
fazla	32	10.7			
Sosyal güvence			Yaşadığı yerin sağlık merkezine uzaklığı		
SGK	129	43.0	1 km'den uzak	163	54.3
Emekli sandığı	22	7.3	1 km'den yakın	137	45.7
Diğer	51	17.0			
Yok	96	32.7			

n: sayı, %: yüzdelik

Katılımcıların yaş ortalaması 26,61±7.92, %57'si kadın, %21,7'si bekar %65.3'ü çekirdek aile, %57'si şehirde yaşamakta, %9'u ilkokul ve altı, %32.3'ü çalışmakta, %63.3'ünün gelir düzeyi az, %32,7'sinin sosyal güvenliği yok, %10.3'ünün kronik hastalığı var, katılımcılardan COVID-19 sürecinde ilaç kullanımına ara verdi %14.3'ü, %11.7'si 1 ve üstü sayıda ilaç kullanıyor, %54.3'ü sağlık kuruluşuna uzak, %21.7'Sİ COVID-19 geçirmiş, %6.3'ü önerilen ilaçları ve %14.3'ü bitkisel ilaç kullanmıştır.

Tablo 2. Akılcı ilaç kullanımı ve sağlık okuryazarlığı ölçeklerinin cinsiyete ve yaş göre puan ortalamaları

Değişkenler	n	**AİK**	**TSOY32**	
			Tedavi ve hizmet Bilgiyi anlama	**TSOY-32 genel**
Cinsiyet Kadın Erkek	171 129	 35.28±5.85 34.56±6.78 p=0.325	 31.82±14.44 28.39±15.30 **p=0.048**	 28,28±12.59 26.48±14.22 p=0.247
Yaş 18-24 (Gençlik) 24-64 (Orta Yaşlılık) 65-83 (Yaşlılık)	 146 135 19	 **42.00**±5.75 **35.73**±5.70 **33.98**±6.82	**TSOY-32 Genel** 28.56 ±12.94 27.23 ±13.28 19.19 ±15.51 **p=0.040**	

Akılcı ilaç kullanım ölçeği toplam puanında cinsiyetler arası farklılık tespit edilmemiştir. (p>0.05). TSOY-32 ölçeğinde genel indeks puanı ortalamaları kadınlarda 28.28±12.59 ve erkeklerde 26.48±14.48 olarak bulunmuş olup, Tedavi ve hizmete ait Bilgiyi anlama alt boyutu puan ortalaması kadınlarda erkeklere oranla anlamlı düzeyde fazla olduğu saptanmıştır (p<0.05).

Tablo 3. Matris bileşenlerinde TSOY-32 kategorilerinin sıklık dağılımı

		Sağlık Okuryazarlığı Sıklığı							
Boyut		Yetersiz		Sorunlu		Yeterli		Mükemmel	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Genel		114	38	84	28	66	22	36	12
Tedavi ve hizmet		95	31.6	83	27.7	74	24.7	48	16
	Bilgiye ulaşma	118	39.3	108	36	28	9.3	46	15.3
	Bilgiyi anlama	101	33.7	120	40	63	21	16	5.3
	Bilgiyi değerlendirme	152	50.7	92	30.7	36	12	20	6.7
	Bilgiyi kullanma/uygulama	120	40	81	27	84	28	15	5
Hastalıklardan korunma ve sağlığın geliştirilmesi		122	40.6	79	26.3	64	21.3	35	11.7
	Bilgiye ulaşma	119	39.7	110	36.7	50	16.7	21	7
	Bilgiyi anlama	115	38.3	116	38.7	41	13.7	28	9.3
	Bilgiyi değerlendirme	147	49	93	31	25	8.3	34	11.3
	Bilgiyi kullanma/uygulama	142	47.3	97	32.3	35	11.7	26	8.7
Sağlıkla ilgili bilgiye ulaşma		100	33.3	95	31.7	60	20	45	15
Sağlıkla ilgili bilgiyi anlama		106	35.4	103	34.3	48	16	43	14.3
Sağlıkla ilgili bilgiyi değerlendirme		141	47.0	73	24.3	65	21.7	21	7
Sağlıkla ilgili bilgiyi kullanma/uygulama		112	37.3	106	35.3	42	14	40	13.3

Genelde çalışma grubunun %38'i "yetersiz SOY düzeyine" sahiptir, "Tedavi ve hizmet" boyutunda %31.6, "Hastalıklardan korunma ve sağlığın geliştirilmesi" boyutunda %40.6'dır. "Sağlıkla ilgili bilgiye ulaşma" boyutu %33.3 yetersiz ve "Sağlıkla ilgili bilgiyi değerlendirme" boyutu %47 yetersiz olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4. Akılcı ilaç kullanımı ile Sağlık okuryazarlığının üç eğitim durumuna göre ortalama puan dağılımı

Eğitim durumu	**n**	**Akılcı ilaç kullanımı ölçeği**			**p**
İlkokul ve altı	27	30.93±8.86			**0.031**
Ortaokul ve Lise	183	33.51±6.29			
Üniversite ve Üstü	90	36.02±5.75			
		Sağlık okuryazarlığı ölçeği (TOYS-32)			
		Genel	Tedavi ve Hizmet	Hastalıklardan korunma ve sağlığın geliştirilmesi	**p**
İlkokul ve altı	27	21.63±9.79	21.87±11.18	20.69±10.31	**0.013**
Ortaokul ve Lise	183	25.18±14.33	26.45±14.63	24.33±14.57	**0.012**
Üniversite ve Üstü	90	29.13±12.78	30.22±13.11	28.02±13.53	**0.026**

Post hoc test ile farkın her iki ölçekte de ortalama puan farkının "ilkokul ve altı" olan gruptandır. Düşük eğitim durumlu gruplarda AİK toplam ve TSOY-32 ile iki alt boyut genel puan ortalaması daha yüksek eğitim durumlu gruplara göre anlamlı olarak azdır. Eğitim arttıkça her iki ölçekte de ortalama puan artmaktadır ($p<0.05$) (Tablı 4).

Tablo 5. Akılcı ilaç kullanımı ile Sağlık okuryazarlığının COVID-19 sürecinde ilaç, sigara/alkol kullanımına bağlı puan ortalamaları

COVID-19 sürecinde	TSOY-32	p	AİK	p
Düzenli ilaç kullanım durumu				
0 (ilaç kullanmıyorum) [a]	27.64±13.27	0.577	35.22±5.98	**0.011**
1 [b]	27.37±12.76		34.20±7.79	**(a-c)**
2 ve üzeri [c]	21.87±19.07		27.66±6.91	
Düzenli ilaç kullananların COVID-19 sürecinde kullanılan ilaçlara ara verme durumu				
Evet	17.81±12.04	**0.036**	31.90±9.26	**0.037**
Hayır	25.84±14.03		33.30±7.85	
COVID-19 pozitif durumunda sağlıkçılar tarafından önerilen ilaçların kullanımı				0.783
Evet	35.05±6.30	0.157	29.42±12.67	
Hayır	34.25±6.48		26.89±13.58	
COVID-19 geçirmedim	35.21±5.70		32.34±9.69	
COVID-19 pozitif durumunda bitkisel ilaç kullanımı	26.73±13.58	0.110	34.55±6.01	0.858
Evet	31.00±11.00		35.53±5.98	
Hayır	30.40±14.15		35.02±6.34	
COVID-19 geçirmedim				
Pandemi sürecinde Sigara Alkol kullanımı				
Sigara [a]	33.79±7.11	0.001	22.91±14.81	**0.000**
Alkol [b]	25.00±7.89	b-a,c,d	14.67±17.44	**b-**
Sigara+Alkol [c]	33.38±6.97		27.40±14.41	**a,c,d**
Hiçbiri [d]	35.74±5.58		29.23±12.18	

COVID-19 sürecinde ilaç kullanımına ara verenlerin ve alkol kullananların TSOY-32 ile AİK puan ortalamaları anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur ($p<0.05$). Günlük hayatta düzenli ilaç kullanmayanların AİK puan ortalaması 2 ve üzeri sayıda ilaç alanlara göre anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 6. Akılcı ilaç kullanımı ile Sağlık okuryazarlığının ölçeği arasındaki ilişki

	TSOY-32	**p**
AİK	0.309**	**0.000***

* p< 0,01 (Pearson, İki Uçlu Test)

İki ölçek arasındaki korelasyon analizi sonucunda R değeri,0.309 olarak bulunmuştur. AİK arttıkça TSOY-32 anlamlı düzeyde artmaktadır ($p<0.01$). Çalışmada elde edilen sonuçlara göre her iki ölçek arasındaki ilişki pozitif yönlüdür.

TARTIŞMA

Sağlıkla ilgili salgın gibi acil durumda, topluma dayalı müdahaleleri sistematik olarak dahil etme ihtiyacı fark edilmiştir. Acil müdahale için toplum bilimlerine dayalı yaklaşımları ve müdahaleleri entegre etmek, bilinen riskli davranışlarla ilgili temel sosyal ve kültürel verileri oluşturmak ve sağlık risklerini azaltmak için acil olmayan dönemlerde ve acil dönemlerde ülkelere uygulamak önemlidir. Kişilerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri bu müdahalelerin toplum tarafından algılanması, kabullenilmesi ve uygulanması ile ilişkilidir (Özkan ve ark. 2020).

Yetişkinlerde yapılmış 8 bin kişini katıldığı araştırma sonunda Hollanda'da katılımcıların %23,7'si, Bulgaristan'da %53,7'si yetersiz ve sorunlu grupta yer almıştır (Kanj ve Mitin, 2009). Çalışmada katılımcıların %38'i "yetersiz okuryazarlığı duzeyine" sahiptir (Tablo 3).

Bazı çalışmalarda yaşlı bireylerin koruyucu önlemlere daha çok uyduğu saptanırken (Lau ve ark. 2004; Leung 2004; Quah ve Hin-Peng 2004; Tang ve Wong 2003) , bazı çalışmalarda da yaş ile ilişki bulunamamıştır (Lau ve ark. 2004; Brug ve ark. 2004; Brug ve ark., 2004) Çalışmamızda 65-üzeri bireylerin %71.4'ünün sağlık okuryazarlığı yetersiz; bulunmuş olup çalışmalardan faklı sonuçlar elde edilmesi çalışmaların farklı yerlerde yürütülmesi kaynaklı olduğunu düşündürmektedir (Tablo 2).

Yine cinsiyet açısından da bazı çalışmalarda fark saptanırken, bazılarında saptanmamıştır.(Lau ve ark. 2004; Leung 2004; Quah ve Hin-Peng 2004; Tang ve Wong 2003; Lau ve ark. 2004; Brug ve ark. 2004). Çalışmamızda TSOY-32'nin Tedavi ve hizmete ait Bilgiyi anlama alt boyutu puan ortalaması kadınlarda erkeklere oranla anlamlı düzeyde fazla olduğu saptanmıştır ($p<0.05$) Genel olarak, daha eğitimli insanların koruyucu ve kaçınıcı davranışlar sergilemesi muhtemeldir, ancak bazı yayınlar bunun tersini de bulmuştur. Çalışmamızda eğitim durumu düşük gruplarda AİK toplam ve TSOY-32 ile iki alt boyut genel puan ortalaması eğitim durumu daha yüksek gruplara göre anlamlı olarak düşük saptanmış ve eğitim arttıkça her iki ölçekte de ortalama puan artışı olduğu elde edilmiştir (Tablo 2).

Düşük düzeyde sağlık okuryazarlığı olan bireylerde daha fazla **sigara içme** gibi sağlıksız davranışlar yaygın görülür (Shaw ve ark., 2009; Rosas ve ark., 2007; Volandes ve Paasche-Orlow, 2007). Araştırmamızda COVID-19 sürecinde alkol kullananların TSOY-32 ile AİK puan ortalamaları anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur ($p<0.05$). Sağlık sorunlarının çoğunda temelde öz yönetimin zayıf ve sağlık okuryazarlığının düşük olması yatmaktadır. Bu sebeple hastaların öz yönetimlerini güçlendirmek için SOY'larının geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Yılmazel ve Çetinkaya; 2016) (Tablo 4).

Sağlık okuryazarlığı düşük olan hastalarda ilaç kullanım yönergelerinin izlenmesinin önemli bir sorun olduğu, buna bağlı olarak İlaç kullanımında uyumsuzluk gösterdikleri belirtilmektedir (Özdenk ve ark., 2015) Çalışmamızda da sağlık okur yazarlığı yetersiz olan katılımcılardan düzenli ilaç kullananların %14.3'ünün COVİD-19 döneminde ilaç kullanımına ara verdikleri elde edilmiştir. Aynı bireylerin ilaçlarına ara vermeyenlerden TSOY-32 ile AİK puan ortalamasının anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 5).

COVID-19 pozitif durumunda sağlıkçılar tarafından önerilen ilaçların kullanmayan ve COVID-19 pozitif durumunda bitkisel ilaç kullanan bireylerde AİK ve TSOY-32 puan ortalamaları daha düşük saptanmıştır (Tablo 5). Yapılmış farklı bir çalışmada bireylerin hastalık durumlarında ilk sırada alternatif tıp tedavileri kullanımını tercih ettikleri (%38,3) belirtilmiştir (Ekenler ve Koçoğlu, 2016).

Çalışmada İki ölçek arasındaki korelasyon analizi sonucunda R değeri,0.309 olarak bulunmuştur. AİK arttıkça TSOY-32 anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur. ($p<0.01$) (Tablo 6).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bulgular, müdahale çalışmalarının belirli demografik gruplara ve pandemik hastalığa yönelik algılanan tehdit seviyelerini yükseltmeye ve buna karşı korunmak için tasarlanan önlemlerin etkinliğine olan inancına odaklanması gerektiğini göstermektedir. Bu müdahale çalışmalarında da sağlık okuryazarlığı düzeyi ve buna uygun İletişim stratejileri, salgın kontrolünde öncelik verilmesi gereken konulardandır.

Koruyucu sağlık hizmetlerinin tamamlayıcı bir parçası olan sağlık okuryazarlığı, birinci basamak sağlık hizmetleri kapsamında sağlık eğitiminin birincil hedefi tüm yaş gruplarında özellikle erken çocukluk döneminden itibaren toplumun sağlık bilincini arttırmaya ve sağlık okuryazarlık düzeyini yükseltmeye yönelik olmalıdır. Sağlık taramaları, mobil hizmetler ve kaçırılan sağlık eğitimi uygulamaları için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir

Ev ziyaretlerinde halk sağlığı hemşireleri hizmet alanlarındaki aile üyelerini akılcı ilaç kullanımı noktasında muhakkak değerlendirip, topluma yönelik akılcı ilaç kullanımının geliştirilmesini destekleyecek eğitimler planlamalıdır. Kolaylaştırıcı ve rehberlik edici rolünü halkın etkin sağlık bakım davranışı içine girmesi için etkili bir şekilde kullanmalıdır. Ayrıca akılcı ilaç kullanmama davranışının ileri yaş gruplarında daha yaygın olduğu sonucu ileri yaş grubun bir risk grubu olduğunun hemşireler tarafından göz önünde bulundurulması önemlidir. Bilimsel anlamda, akılcı ilaç kullanımı çalışmalarına yoğunlaşma açısından, genel olarak toplum ve diğer bazı hassas gruplar (çocuklar, gebeler) üzerine akılcı ilaç kullanım alışkanlıkları hakkında kapsamlı araştırmalar yapmalı ve müdahalelerin etkinliğini değerlendiren çalışmalar yapmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Brug, J. Aro, A. R., Oenema, A., Zwart, de, O., Richardus, J. H., Bishop, G. D. SARS risk perception, knowledge, precautions, and information sources, e NetherlandsEmerging Infectious Disease 10 8 1486– 1489 doi:10.1007/s12529-008-9000-x 2004

2. Ekenler, Ş., & Koçoğlu, D. (2016). Bireylerin akılcı ilaç kullanımıyla ilgili bilgi ve uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *3*(3), 44-55.

3. Ilona Kickbusch, Jürgen M. Pelikan, Franklin Apfel & Agis D. Tsouros. Eds. Health literacy: the solid facts. World Karabulut, Nurperihan, Gültürk, Esra, ve Haldun Sümer, Ergun(2013), "Üniversite Öğrencilerin Sağlık Okuryazarlığı Durumunun Araştırılması",16.Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, kongre kitabı, s:186

4. Kanj M, Mitic W. Health literacy and health behaviour. World Health Organization, 2009. http://www.who. int / healthpromotion/conferences/7gchp / Track1_Inner. pdf. (12.07.2013).

5. Lau JT, Tsui H, Lau M, Yang X., SARS transmission, risk factors, and prevention in Hong Kong., Emerg Infect Dis. 2004 Apr;10(4):587-92.

6. Lau, J. T., Yang, X., Tsui, H. Y., Pang, E. SARS related preventive and risk behaviours practised by Hong Kong–mainland China cross border travellers during the outbreak of the SARS epidemic in Hong Kong Journal of Epidemiology and Community Health 5812 988–996 doi:10.1136/jech.2003.017483 2004.

7. Lau, J. T., Yang, X., Tsui, H. Y., Pang, E., Kim, J. H. SARS preventive and risk behaviours of Hong Kong air travellers Epidemiology and Infection 132 727– 736doi:10.1017/S0950268804002225 2004.

8. Leung et al. e epidemiology of severe acute respiratory syndrome in the 2003 Hong Kong epidemic: an analysis of all 1755 patients. Ann Intern Med. 2004 Nov 2;141(9):662-73.

9. Özdenk GD, Özdenk S, Üner S, Özcebe LH. Üniversite öğrencilerinin sağlık okuryazarlığı ve etkileyen faktörler. Halk Sağlığı Etkinlikleri, 18. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 2015, Konya. http://uhsk.org/uhsk18/ocs/index.php/uhsk18/ uhsk/paper/ view/308

10. Özkan, S., Tüzün, H., Dikmen, A. U., & İlhan, M. N. (2020). Salgınlarda Toplum Davranışı ve Sağlık Okuryazarlığı. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, *4*, 105-110.

11. Ratzan SC. Healthliteracy: communicationforthepublicgood. Healthpromotioninternational. 2001;16(2):207-14.

12. Rosas-Salazar C, Apter AJ, Canino G, Celed JC. Health literacy and asthma. J Allergy Clin Immunol 2012; 129: 935-42 33. Volandes A, Paasche-Orlow M. Health literacy, health inequality and a just health care system. American Journal of Bioethics 2007; 7: 5-10

13. Shaw SJ, Huebner C, Armin J, Orzech K, Vivian J. The role of culture in health literacy and chronic disease screening and management. J Immigr Min Health 2009; 11: 460–467.

14. Tang, C.S.K., Wong C.Y. An outbreak of the severe acute respiratory syndrome: Predictors of health behaviours and e ect of community prevention measures in Hong Kong, China American Journal of Public Health 93 11 1887– 1888 2003.

15. Quah Ve Hin-Peng, Crisis Prevention and Management during SARS Outbreak, Singapore Emerging Infectious Diseases ,www.cdc.gov/eid ,Vol. 10, No. 2, February 2004.

16.WHO. Healthliteracy: Thesolidfacts. 2013.

17. Volandes A, Paasche-Orlow M. Health literacy, health inequality and a just health care system. American Journal of Bioethics 2007; 7: 5-10

18. Yılmazel, G., & Çetinkaya, F. (2016). Sağlık okuryazarlığının toplum sağlığı açısından önemi.

TIP EĞİTİMİNDE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİN KESİŞTİĞİ PROGRAM TIPTA İNSAN BİLİMLERİ

MEDICAL HUMANITIES, THE PROGRAM WHERE THE SOCIAL AND HUMANITY SCIENCES IN MEDICAL EDUCATION

Dr. Öğr. Üyesi Rahman YAVUZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi
(Sorumlu Yazar),
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-1762-2418

ÖZET

Bu bildiride, Tıpta İnsan Bilimlerinin tıbbi etik ve deontoloji, tıbbi sosyoloji, tıp tarihi sinema-müzik ve tıp bileşenlerinden oluşan, öğrencilerin insani bilimlerin tıbbi bilimler ile birliktelikleri konusunda bilgi ve tutumlarını artırılması amacıyla oluşturulan Tıpta İnsan Bilimleri isimli programın tanıtılması amaçlanmıştır.

‘’Tıpta İnsan Bilimleri’’, felsefe, etik, tarih, din, edebiyat gibi beşeri bilimlerin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, edebiyat, antropoloji, müzik ve sinema gibi sosyal bilimlerin tıp eğitimine yansımalarını içeren disiplinler arası bilimsel bir alandır. Tıpta insan bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler anlayışı ile tıbbın insani boyutunu ortaya çıkaran bir disiplindir. İlk kez bir bölüm olarak “Pennsylvania State University College of Medicine”da “Department of Humanities” adıyla 1967 yılında açılmıştır. Tıpta insan bilimleri tıp eğitiminin tam merkezinde yer alması gereken bileşenlerden birisi sayılmaktadır.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi üçüncü sınıf öğrencileri için Tıpta İnsan Bilimleri (TİB) programı seçmeli bir ders olarak oluşturulmuştur. Programın süresi üç haftadır.

TİB seçmeli blok programı öğrenme çıktıları;

- *Antik çağ, eski uygarlıklar, Türk-İslam medeniyetleri, Avrupa ve Osmanlı dönemlerinde tıp tarihine katkı yapmış önemli hekim bilim insanlarını, tıbbi olayları, buluşları söyleyerek günümüz çağdaş tıp yaklaşımı ile ilişkilendirir*
- *Sosyolojik bakış açısı ile sağlık ve hastalık kavramlarını tanımlar*
- *Sağlık sosyolojisi yönüyle sağlık ve hastalığı toplumsal, bireysel ve küresel yönleriyle açıklar*
- *Klinik etik problemi tanımlar, tıp etiği ilkesel özellikleri bağlamında çeşitli disiplinlerde klinik etik problem çözüm yollarını belirtir*
- *Sağlık bakımı sunumu, hasta-hekim ilişkisi bağlamında tıbbın sinema, müzik, felsefe gibi alanlarla olan ilişkisini kavrar*
- *Sağlık bakımında hasta güvenliğine etki eden faktörleri meslekleraras ı işbirliği ve öğrenme ilkeleri doğrultusunda açıklar*

TİB seçmeli programı konu alanları ve ders içerikleri:

Tıp Tarihi;

- *Tıbbi Bilgi Nasıl Gelişti, Hipokratik Tıp Anlayışı, Türk ve İslam Medeniyetlerinde Tıp, Avrupa'da Tıbbın Değişimi ve Gelişimi, İbn-i Sina ve Tıp, XIX. yüzyıl ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tıp Tarihi, Tıpta Buluşlar ve Meşhurlar, Tıp Tarihi Müzeleri*

Etik;

- *Tıpta Temel Etik İlkeler, Olgular Eşliğinde Etik Problem Çözümü, Yaşlılık Dönemi Etik Konuları, İlaç Tedavisini Yönetmekle İlgili Etik Konular, Böbrek Naklinde Etik ve Yasal Konular, Karaciğer Transplantasyonunda Etik ve Yasal Konular, Acil Serviste Etik Sorunlar, Hasta Güvenliği*

Sosyoloji;

- *Sağlık, Hastalık ve Toplumsal İlişkiler, Hasta Rolü ve Doktor-Hasta İlişkisi, Medikalizasyon ve Sağlık ve Hastalığın Toplumsal İnşası, Sınıf, Irk/Etnisite, Toplumsal Cinsiyete Göre Sağlık Eşitsizliği, Sağlık ve Hastalığın Deneyimleri, Damga, Küresel Sağlık Reformu*

Müzik ve Sinema;

- *Tıpta Müzikle Tedavi, Sinema ve Dizilerde Tıp*

Tıpta İnsan Bilimleri eğitim programı mezuniyet öncesi eğitim programında öğrencilere hasta-hekim ilişkisinin manevi boyutunu anlamasına, multidisipliner bir bakış açısı ile koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin sürdürülmesine katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıpta İnsan Bilimleri, mezuniyet öncesi tıp eğitimi, etik, tıp tarihi

ABSTRACT

In this paper, it is aimed to introduce the program called Medical Humanities, which consists of medical ethics and deontology, medical sociology, medical history, cinema-music and medicine components of Human Sciences in Medicine, which was created to increase students' knowledge and attitudes about the coexistence of humanities with medical sciences.

"Medical Humaties" is an interdisciplinary scientific field that includes the reflections of social sciences such as sociology, psychology, literature, anthropology, music and cinema, as well as humanities such as philosophy, ethics, history, religion, literature, on medical education. It is a discipline that reveals the human dimension of medicine with the understanding of social and human sciences. It was opened for the first time as a department at the "Pennsylvania State University College of Medicine" in 1967 under the name "Department of Humanities". Medical Humanities is considered as one of the components that should be at the center of medical education. Medical Humanities program has been established as an elective course for the third year students of Ondokuz Mayıs University Faculty of Medicine. The duration of the program is three weeks.

Learning Outcomes;

• *Tells important physician scientists, medical events and inventions for ages and relates them to today's contemporary medicine approach.*

- *Defines the concepts of health and disease from a sociological point of view.*
- *Explains health and disease from social, individual and global aspects in terms of health sociology.*
- *Defines the clinical ethical problem, specifies the ways of solving clinical ethical problems in various disciplines in the context of the principles of medical ethics.*
- *Comprehends the relationship of medicine with fields such as cinema, music and philosophy in the context of health care delivery, patient-physician relationship.*
- *Explains the factors affecting patient safety in health care in line with the principles of interprofessional cooperation and learning.*

Subject areas and course contents:

History of Medicine;

- *How Medical Knowledge Developed, Hippocratic Understanding of Medicine, Medicine in Turkish and Islamic Civilizations, Change and Development of Medicine in Europe, Avicenna and Medicine, XIX. Century and Republic Period Turkish Medical History, Inventions in Medicine and Famous, Medical History Museums*

Ethic;

- *Basic Ethical Principles in Medicine, Ethical Problem Solving with Cases, Ethical Issues in Elderly Era, Ethical Issues in Managing Medication, Ethical and Legal Issues in Kidney Transplantation, Ethical and Legal Issues in Liver Transplantation, Ethical Issues in Emergency Department, Patient Safety*

Sociology;

- *Health, Disease and Social Relations, Patient Role and Doctor-Patient Relationship, Medicalization and Social Construction of Health and Disease, Health Inequality by Class, Race/Ethnicity, Gender, Experiences of Health and Disease, Stamp, Global Health Reform*

Music and Cinema;

- *Music Therapy in Medicine, Medicine in Cinema and TV Series*

The Medical Humanities educational program contributes to the understanding of the spiritual dimension of the patient-physician relationship, and to the maintenance of preventive and curative health services with a multidisciplinary perspective in the undergraduate education program.

Keywords: Medical Humanities, undergraduate medical education, ethics, history of medicine

ÇEVRİMİÇİ ORTAMDA TAKIMA DAYALI ÖĞRENME ETKİNLİĞİNİ NASIL GERÇEKLEŞTİRDİK?

HOW DID WE IMPLEMENT TEAM-BASED LEARNING ACTIVITY IN THE ONLINE ENVIRONMENT?

Dr. Öğr. Üyesi Rahman YAVUZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi
(Sorumlu Yazar),
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-1762-2418

ÖZET

Bu bildirinin amacı, mezuniyet öncesi tıp eğitiminde öğrenen merkezli öğrenme, aktif öğrenme ve yapılandırmacı-sosyal yapılandırmacı eğitim kuramlarını esas alan Takıma Dayalı Öğrenme (TDÖ) yönteminin pandemi süresince tıp eğitimi programında çevrimiçi olarak nasıl gerçekleştirildiğini aktarmaktır.

Teknolojinin eğitimde kullanımının artmasıyla birlikte çevrimiçi öğrenme yaygın bir öğretim yöntemi haline gelmiştir. Çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrenci ve eğiticiler arasındaki etkileşimi arttıracak araçlar ve sanal ağlara dayalı öğretim sistemleri geliştirilmeye devam etmektedir. Tüm dünyayı etkisine alan COVID-19 pandemisi beraberinde eğitsel karar alma süreçlerini etkilemiş, dünya çapında tıp fakültelerinde çevrimiçi öğretime başvurmayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Çevrimiçi iletişim ve tartışmanın öğrencilerin e-öğrenme kalitesini artırabileceği, öğrencilerin akranlarının eğitim etkinliklerine aktif katılımlarından pozitif anlamda etkileneceği ve yapılan geribildirimin ise öğretmenler ve öğrenciler arasındaki etkileşimi olumlu etkileyeceği belirtilmiştir. TDÖ, öğrencilerin derse katılma düzeyini, bilgilerini, problem çözme yeteneklerini, ekiple işbirliği içerisinde çalışma becerilerini ve öğrenme memnuniyetini arttıran ve tıp eğitimine iyi uyum sağlayan öğrenen merkezli bir yöntemdir.

Tek bir sınıfta her biri 5-7 öğrenciden oluşan çok sayıda küçük grubu içeren büyük sınıflar (Yüz üzerinde öğrenci) veya daha küçük sınıflar (Yirmibeş altında öğrenci) ile uygulama gerçekleştirilmektedir. Çevrimiçi TDÖ, Google Meet üzerinde 5-7 kişiden oluşan Tartışma Odaları (Breakout Rooms) oluşturularak gerçekleştirilmektedir. Hazır bulunuşluğun gösterilmesi aşamasında öğrenciler önce bireysel hazır bulunuşluk sınavına tabi tutulacaklardır. Bireysel hazır bulunuşluk sınavı, öğrenme hedeflerindeki ana kavramların öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığının sınandığı 10-15 dakika içerisinde tamamlayacakları çoktan seçmeli, kısa cevaplı, uzun cevaplı, boşluk doldurma sorularından oluşabilen sınavlardır. Takım hazır bulunuşluk sınavı, bireysel hazır bulunuşluk sınavının hemen ardından aynı sorularla takım halinde tartışarak karar verdikleri sınavlardır. Her iki sınav online olarak gerçekleştirilmektir. Hazır bulunuşluk sınavı sonrası eğitici tarafından kavram yanlışlıklarının düzeltilmesiyle ilgili

öğrencilere geribildirim verilecektir. Uygulama aşamasındaysa takımların önceden belirlenen görevler (en sık problem çözme yöntemi kullanılmaktadır) yerine getirilmektedir. Takımlar öğrendikleri kavramlarla ilgili olarak problemleri çözmeye çalışmaktadırlar.
Çevrimiçi ortamda tartışma odaları kullanarak gerçekleştirilen TDÖ uygulamasına katılan öğrenciler, çevrimiçi takım tabanlı öğrenmenin faydalarını artan katılım, daha derin öğrenme ve teknoloji kullanım kolaylığı olarak ifade etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi öğrenme, COVID-19 pandemisi, takıma dayalı öğrenme, yapılandırmacılık

ABSTRACT

The purpose of this paper is to convey how the Team-Based Learning (TBL) method, which is based on learner-centered learning, active learning and constructivist-social constructivist education theories in undergraduate medical education, was carried out online in the medical education program during the pandemic.

With the increasing use of technology in education, online learning has become a common teaching method. Tools that will increase the interaction between students and educators in online learning environments and teaching systems based on virtual networks continue to be developed. The COVID-19 pandemic, which has affected the whole world, has affected educational decision-making processes and has made it a necessity to apply for online education in medical faculties around the world. It has been stated that online communication and discussion can increase the quality of e-learning, students will be positively affected by their peers' active participation in educational activities, and the feedback will positively affect the interaction between teachers and students. TBL is a learner-centered method that increases students' level of participation in the course, their knowledge, problem-solving abilities, their ability to work in collaboration with a team, and increases their learning satisfaction and adapts well to medical education.

It is carried out in large classes (Over One Hundred students) or smaller classes (Under Twenty-Five students) containing multiple small groups of 5-7 students each in a single class. Online TBL is carried out by creating Breakout Rooms consisting of 5-7 people on Google Meet. At the stage of demonstrating readiness, students will first be subjected to an individual readiness test. Individual readiness exams are multiple-choice, short-answer, long-answer, fill-in-the-blank questions to be completed within 10-15 minutes to test whether students understand the main concepts in the learning objectives. Team readiness exam is the exam that they decide by discussing the same questions as a team right after the individual readiness exam. Both exams are administered online. After the readiness exam, feedback will be given to the students about the correction of misconceptions by the trainer. In the implementation phase, the predetermined tasks of the teams (problem solving method is used most frequently) are fulfilled. Teams try to solve problems related to the concepts they have learned.

Students participating in the TBL application, which is carried out using discussion rooms in the online environment, express the benefits of online team-based learning as increased participation, deeper learning and ease of use of technology.

Keywords: Online learning, COVID-19 pandemic, team-based learning, constructivism

SPORCU ÖĞRENCİLERİN SÖZEL VE FİZİKSEL ZORBALIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF STUDENTS' VERBAL AND PHYSICAL BULLYING LEVELS IN TERMS OF SOME VARIABLES

Dr. Öğr. Üyesi Serhat TURAN

Balıkesir Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID No: 0000-0001-6236-3825

ÖZET

Bu çalışmada spor bilimlerinde eğitim gören sporcu öğrencilerin cinsiyet, spor branşı ve spor yılı değişkenlerine göre sözel ve fiziksel zorbalık düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Sporun içinde yer alan rekabet ve yarışma spor taraftarlarında heyecana sebep olmaktadır. Kazanma arzusunun oluşturduğu heyecan sonucunda taraftarlar spor ahlakı sınırlarını aşan davranışlarda bulunabilmektedirler. Sportmenliğe aykırı olarak nitelendirilen bu davranışlar zorbalık davranışları şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) zorbalığı, sosyal ve fiziksel açıdan güçlü olanın zayıf olana karşı baskıcı davranışları olarak ifade etmektedir (Utkulu ve ark., 2007). Bir eylemin zorbalık olarak nitelendirilmesi için niyette kötülük olmalı, zorba güçlü olmalı ve zayıf zarar görmelidir (Fried ve Fried, 1996). Güçlünün kötü bir niyetle zayıf üzerinde hakimiyet kurması farklı alanlarda kendini gösterebilmektedir. Taraftarlar açısından düşünüldüğünde akla ilk gelen zorbalık türlerinden biri fiziksel zorbalıktır. Fiziksel zorbalık kendisini; vurmak, tekme atmak, tükürmek, boğazını sıkmak gibi fiziksel olarak şiddet içeren eylemlerde kendisini göstermektedir. Yine tribünlerde kullanımı yaygın olarak görülen; lakap takma, ırkçı söylemler, cinsel içerikli sözler, küfür gibi davranışlar sözel zorbalık davranışları grubuna girmektedir. Rakip takım taraftarlarının birbirinden kaçma, saldırgan bakışlar atma, iç çekme, kaşları çatma ve beden dilini düşmanca kullanma gibi davranışları davranışsal zorbalığı ifade etmektedir.

Araştırma betimsel nitelikte olup tarama modelindedir ve bu araştırmaya 188 sporcu öğrenci katılmıştır. Araştırmaya esas olan veriler: ‘Kişisel Bilgi Formu (Cinsiyet, Yaş, Spor Branşı ve Spor Yılı)’’ ile Karaca (2019) tarafından geliştirilen ‘’Sözel ve Fiziksel Zorbalık Davranışları Ölçeği’’ aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak testleri belirleyebilmek için Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak; betimsel istatistikler (frekans, aritmetik ortalama, standart sapma); bağımsız gruplar için t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ,95 bulunmuştur. Araştırmada anlamlılık değeri p<,05 olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda erkek sporcu öğrencilerin sözel ve fiziksel zorbalık düzeyleri kadın öğrencilerden

anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Spor branşı ve spor yılı değişkenlerinde gruplar arasında sözel ve fiziksel zorbalık davranış skor ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak araştırma grubu olan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sözel ve fiziksel zorbalık düzeyleri düşük bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: sözel zorbalık, fiziksel zorbalık, sportmenlik, spor ahlakı

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the verbal and physical bullying levels of sports students studying in sports sciences according to gender, sports branch and sports year variables.

Competition and competition in sports cause excitement in sports fans. As a result of the excitement created by the desire to win, the fans can act beyond the limits of sports ethics. These behaviors, which are described as unsportsmanlike, can be carried out in the form of bullying behaviors. The Ministry of National Education (MEB) defines bullying as the oppressive behavior of the socially and physically strong against the weak (Utkulu et al., 2007). For an act to qualify as bullying, the intention must be evil, the tyrant must be strong and the weak must suffer (Fried & Fried, 1996). The dominance of the strong over the weak with bad intentions can manifest itself in different areas. Physical bullying is one of the first types of bullying that comes to mind in terms of fans. Physical bullying itself; It manifests itself in physically violent acts such as hitting, kicking, spitting, and choking. Again, it is widely used in stands; Behaviors such as nicknames, racist statements, sexually explicit words, and swearing fall into the group of verbal bullying behaviors. Behaviors of opposing team supporters such as avoiding each other, throwing aggressive glances, sighing, frowning, and using body language in a hostile manner represent behavioral bullying.

The research is descriptive and in scanning model, and 188 student athletes participated in this research. The data, which are the basis of the research, were collected through the "Personal Information Form (Gender, Age, Sports Branch and Year of Sports)" and the "Verbal and Physical Bullying Behaviors Scale" developed by Karaca (2019). SPSS 25 package program was used in the analysis of the research. In order to determine the tests to be used in the analysis of the data, the Skewness and Kurtosis values were examined and it was understood that the data showed a normal distribution. Consequently; descriptive statistics (frequency, arithmetic mean, standard deviation); t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used for independent groups. To determine the reliability of the scale, the Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was calculated and found to be .95. The significance value in the study was determined as $p<.05$. As a result of the research, the verbal and physical bullying levels of male athlete students were found to be significantly higher than female students. It was determined that there was no significant difference between the groups in terms of verbal and physical bullying behavior score averages in the sports branch and sports year variables. As a

result, the verbal and physical bullying levels of the students of the faculty of sports sciences, which are the research group, were found to be low.

Keywords: verbal bullying, physical bullying, sportsmanship, sports ethics.

SPORCU ÖĞRENCİLERİN SİBER ZORBALIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF CYBER BULLYING LEVELS OF ATHLETE STUDENTS IN TERMS OF SOME VARIABLES

Dr. Öğr. Üyesi Bahar GÜLER

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID No: 0000-0003-0961-9195

ÖZET

Bu çalışmada spor bilimlerinde eğitim gören sporcu öğrencilerin cinsiyet, spor branşı ve spor yılı değişkenlerine göre siber zorbalık düzeylerinin araştırılması hedeflenmiştir.

Günümüz dünyasının teknolojik gelişmişliğinin bir sonucu olarak siber zorbalık kavramı da ortaya çıkmıştır. Siber zorbalık, bireyin ya da grubun başka bir bireye ya da gruba, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla korkutucu, onur kırıcı, tehdit edici, iftira dolu, utandırıcı mesaj ya da görüntülerin kasıtlı ve düzenli bir şekilde gönderilmesi olarak ifade edilmektedir (MEB, 2020). Siber zorbalık, dijital teknolojiler aracılığıyla yapılan zorbalıktır ve sosyal medyada, mesajlaşmaya yönelik oluşturulan platformlarda, cep telefonlarında ya da dijital oyun ortamlarında gerçekleştirilebilmektedir. Taraftar gruplarının sosyal medya platformlarında yalanları yayması, tehdit içerikli mesajların paylaşılması ve sahte kimlikle kötü mesajların gönderilmesi siber zorbalığın yansımalarını ifade etmektedir.

Araştırma betimsel nitelikte olup tarama modelindedir ve bu araştırmaya 164 sporcu öğrenci katılmıştır. Araştırmaya esas olan veriler: ‘Kişisel Bilgi Formu (Cinsiyet, Yaş, Spor Branşı ve Spor Yılı)’’ ile Karaca (2019) tarafından geliştirilen ‘’Siber Zorbalık Davranışları Ölçeği’’ aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak testleri belirleyebilmek için Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak; betimsel istatistikler (frekans, aritmetik ortalama, standart sapma); bağımsız gruplar için t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ,92 bulunmuştur. Araştırmada anlamlılık değeri p<,05 olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda erkek sporcu öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri kadın öğrencilerden; takım sporlarında yer alan öğrencilerin skor ortalamaları ise bireysel sporcularda yer alan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Araştırmada spor yılına göre değişkenler arasında ise anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak araştırma grubu olan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri düşük bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: siber zorbalık, sportmenlik, spor ahlakı

ABSTRACT

In this study, it was aimed to investigate the levels of cyber bullying of sports students studying in sports sciences according to gender, sports branch and sports year variables.

As a process of the development of today's technology, information about cyber fish has been mentioned. Cyberbullying, or their community, to another individual or group, their knowledge and lives are reviewed, honored, measured from a full message or class, and expressed in some way (MEB, 2020). Cyber-force is done through digital technologies. Fans spreading lies on social media platforms, sharing threatening HDRn and grouping bad guys with fake IDs express the effects of cyberbullying.

The research is descriptive and in the scanning model and 164 student athletes participated in this research. The data underlying the research were collected through the "Personal Information Form (Gender, Age, Sports Branch and Year of Sports)" and the "Cyber Bullying Behaviors Scale" developed by Karaca (2019). SPSS 25 package program was used in the analysis of the research. In order to determine the tests to be used in the analysis of the data, the Skewness and Kurtosis values were examined and it was understood that the data showed a normal distribution. Consequently; descriptive statistics (frequency, arithmetic mean, standard deviation); t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used for independent groups. To determine the reliability of the scale, the Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was calculated and found to be ,92. The significance value in the study was determined as $p<.05$. As a result of the research, the cyber bullying levels of male athlete students were higher than female students; The mean score of the students in team sports was found to be significantly higher than the students in individual sports. In the study, it was determined that there was no significant difference between the variables according to the sports year. As a result, the cyberbullying levels of the students of the faculty of sports sciences, which are the research group, were found to be low.

Keywords: cyber bullying, sportsmanship, sports ethics.

BİLİM EĞİTİMİ VE SANATIN DOĞAYA DAHİL EDİLMESİ: EĞİTİMDE BİYOMİMETİK TASARIMLAR YOLUYLA GÖRSEL SANATLAR VE MATEMATİĞİN BULUŞMASI

INCULISION OF SCIENCE EDUCATION AND ART IN NATURE: COMBINING VISUAL ARTS AND MATHEMATICS BY BIOMIMETHIC DESIGNS IN EDUCATION

Dr. Fuat TOKUR
Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezi
ORCID NO: 0000-0002-8105-0434
Talat DOĞAN
Adıyaman Anadolu İmam-Hatip Lisesi
ORCID NO: 0000-0003-1469-6582
Tel: 505 509 16 11
Mehmet Akif TEKİNTAŞ
Adıyaman Anadolu İmam-Hatip Lisesi
ORCID NO: 0000-0002-1749-9333

ÖZET

Bir parçası olduğumuz doğal çevremizde görmüş olduğumuz birçok bileşen geçmişten günümüze insanlığa yol göstermiştir. Tarih boyunca doğal çevreden ve yaşamdan esinlenerek yaşamımızda karşılaştığımız problemlere çözümler üretilmiştir. Doğada yaşayan organizmaların çeşitli sorunlara yönelik geliştirmiş oldukları çözüm yaklaşımlarını ve tasarımları insanlar da kendi yaşamlarına uyarlamışlardır. Başka bir ifadeyle insanoğlu doğayı taklit etmiştir. Bu duruma ilişkin çalışmalar artık biyomimetik bilimi adı altında incelenmektedir. Biyomimetik bilimi doğanın çok iyi bir öğretici olduğu fikrini savunmaktadır. Mevcut çalışmada biyomimetik tasarımlar doğada görsel sanatlar ve matematiksel yönden incelenmiştir. Biyomimetik tasarımların görsel sanatlar ve estetik yönünden incelenmesinin ardından bu tasarımlardaki matematiksel ilişkiler ve örüntüler açıklanmıştır. Yapay zekâ çalışmaları, insansı robotlar ve sanal gerçeklik uygulamaları günümüzde oldukça önemli bir çalışma alanı olmuştur. Bu bağlamda bilim insanlarının çalışmalarında biyomimetik tasarımlar önemli fikirler sunmaktadır. Biyomimetik tasarım örnekleri incelendiğinde bunların disiplinler arası yönü dikkati çekmektedir. Bununla birlikte bireylerin yaratıcılık, yenilik, bilimsel süreç becerisi, çevresel okuryazarlık becerisi, disiplinler arası çalışma becerisi, tasarım becerisi ve üretim becerilerinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Ayrıca “bilimin dili” olarak ifade edilen matematiksel uygulamalara ilişkin işlem becerileri geliştirilebilir. Bir balığın yüzgecinde, bir karıncanın yuvasında, bir çiçeğin yapraklarında, bir kelebeğin kanatlarındaki desende yahut arıların kovanlarında biyomimetik tasarımlara rastlayabiliriz. Bu tasarımlarda hem sanatın ve estetiğin hem de sayıların gizemli ilişkilerinin bireyler tarafından keşfedilmesi ve eğitim

ortamlarında bunlara yer verilmesi öğrenme sürecini zenginleştirerek bireylerin yaratıcılıklarını ortaya çıkaracaktır. Eğitimde doğaya duyarlı, sanatsal düşünce ve estetik duyguya sahip, çevresel sorunlara yönelik çözümler üretebilen, çevre okuryazarı ve doğa dostu bireyler yetiştirilmesinde bu biyomimetik tasarımlar kendi doğal ortamında incelendiğinde pozitif bir katkı sunacaktır. Biyomimetik tasarımlar hem görsel sanatlar alanında hem de matematik alanında okul dışı öğrenme ortamlarında STEAM uygulamalarına zenginlik katacaktır. Özellikle araştırma projeleri ve atölyelerde biyomimetik tasarımlara yer verilmesinin öğrencilerin disiplinler arası çok yönlü gelişimlerine önemli katkılar sunacağı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Biyomimetik, Bilim Eğitimi, Görsel Sanatlar, Matematik

ABSTRACT

Many components that we have seen in our natural environment, of which we are a part, have guided humanity from past to present. Throughout history, solutions have been produced to the problems we encounter in our lives, inspired by the natural environment and life. Humans have adopted to their own lives the solution approaches and designs developed by organisms living in nature for various problems. In other words, human beings imitated nature. Studies on this situation are now being examined under the name of biomimetic science. The science of biomimetics defends the idea that nature is instructive. In the present study, biomimetic designs are examined in nature in terms of visual arts and mathematics. After examining the biomimetic designs in terms of visual arts and aesthetics, the mathematical relationships and patterns in these designs are explained. Artificial intelligence studies, humanoid robots and virtual reality applications have become a very important field of study today. In this context, biomimetic designs offer important ideas in the studies of scientists. When biomimetic design examples are examined, their interdisciplinary aspect draws attention. In addition, it can be used to develop individuals' creativity, innovation, scientific process skills, environmental literacy skills, interdisciplinary working skills, design skills and production skills. Also, processing skills related to mathematical applications, which are expressed as "the language of science", can be developed. We can come across biomimetic designs on the fin of a fish, the nest of an ant, the leaves of a flower, the pattern on the wings of a butterfly or the hives of bees. In these designs, individuals will be able to discover both art and aesthetics and the mysterious relationships of numbers and including them in educational environments will enrich the learning process and reveal the creativity of individuals. When these biomimetic designs are examined in their natural environment, they will make a positive contribution in raising environmentally literate and nature-friendly individuals who are sensitive to nature in education, have artistic thinking and aesthetic sense, can produce solutions for environmental problems. Biomimetic designs will enrich STEAM exercisings both in the field

of visual arts and in out-of-school learning environments in the field of mathematics. It can be said that the inclusion of biomimetic designs in research projects and workshops will make significant contributions to the interdisciplinary development of students.

Keywords: Biomimetics, Science Education, Visual Arts, Mathematics

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE SANATÇI, SANAT İZLEYİCİSİ VE ESTETİK NESNE

ARTIST, ART VIEWER AND AESTHETIC OBJECT IN THE CONTEMPORARY PERIOD

Mehmet Arif ASLAN
Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezi
ORCID NO: 0000-0003-1718-5016
Adem ÖRÜCÜ
Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezi
ORCID NO: 0000-0001-8600-7104

ÖZET

Tarih boyunca, estetik ve estetik obje sanat üretiminin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Sanatçılar estetik kaygılar ile çeşitli sanat eserler üretmişlerdir. Bu süreçte estetik ulaşılmak istenen hedef iken, estetik obje ise ortaya çıkan sanatsal ürün olmuştur. Sanat objesinin ortaya çıktığı bu üretim sürecinde izleyicinin herhangi bir katkısı bulunmazdı. İzleyici, sanat eserinin nihai son halini görürdü ve estetik haz duyarak sanat eseri ile bir etkileşime girmiş olurdu. Ancak 20. Yüzyılın başlarından itibaren sanat alanında radikal bir değişimler görülmeye başlanmıştır. Bu değişimlerle birlikte estetik aranan bir değer olmaktan çıkmış, sanat nesnesinin yerini ise düzenlemeler, etkinlikler almıştır. Sanatçılar sanatsal etkinliklerini topluma indirgeyerek sanat izleyicisini de sanatsal üretimlerine aktif olarak katmışlardır. Bu bakımdan sanatın tam anlamıyla topluma indiği ve bütünleştiği ifade edilebilir.

Mevcut çalışmada çağdaş dönemde sanatçı ve izleyicinin estetik obje üretiminde, beraber aktif oldukları sanatsal düzenlemelerden örnekler verilerek, estetik nesne ve estetik kavramının ne şekilde evirildiğinin araştırılması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Estetik, Estetik Obje, Sanat izleyicisi

ABSTRACT

During history aesthetic and aesthetical object would become one of the indispensable element of the art production. Artists produced various work of art with this aesthetic fear. With this process while aesthetic was target which wanted to be reached, aesthetic object was the artistic production appeared. There wasn't any audience contribution at this process of the art object producing. Audience would see the final version of the artwork and would have interacted with the artwork with pleasure. However from the beginning of the 20th century, radical changes began to appear in the art. With these changes aesthetic run out to be a value that is asked for and new regulations and activities substituted instead of the art. Artists actively included the art audience in their artistic production while reducing their artistic activities to society. In this regard,it can be said that art properly descends and integrate into society. In the current study, it is aimed to investigate how the concept of aesthetic object and aesthetic has evolved by giving examples from the artistic arrangements in which the artist and the audience are together in the production of aesthetic objects in the contemporary period.

Keywords: Aesthetıc, Aesthetıc Object, Art Vıewer.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜNDEN ÖZ-KONTROL: BİR METAFOR ÇALIŞMASI

SELF-CONTROL THROUGH THE EYES OF UNIVERSITY STUDENTS: A METAPHOR STUDY

Dr. Nihat KÖSE
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-9891-1421

ÖZET

Öz-kontrol becerisi birey yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira bireyin kendisini kontrol etme kabiliyetine göre olaylar karşısındaki tavrı belirlenmektedir. Çeşitli değişkenler ile ilişkisi olan öz-kontrolü üniversite öğrencilerinin nasıl algıladıklarının tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bu araştırmadaki amaç, bireylerin öz-kontrol ile ilgili metaforik algılarını belirlemek ve öz-kontrolün ilişkili olduğu kavramları belirlemektir. Bu amaç için lisans düzeyinde eğitim gören farklı sınıf düzeyindeki 69 öğrenciye ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak "öz-kontrol……..benzer, çünkü……..." metaforik algıya yönelik online bir form kullanılmıştır. Araştırmadan kapsamında elde edilen verilerin metne dönüştürme işlemi yapılmıştır. Metne dönüştürülen veriler analiz için getirilen Maxqda 20 Paket Programı kullanılarak temalar ve alt temalar oluşturulacak şekilde raporlaştırılmıştır. Yapılan analizler incelendiğinde, katılımcıların genellikle öz-kontrolü kendini bilme, kendini yönetme ve olayları doğru bir şekilde yorumlayabilme gibi durumlarla özdeşleştirilmiştir.. Araştırmanın son kısmında uygulayıcı ve araştırmacılara yönelik çeşitli öneriler sunulmuş ve araştırma bu şekilde tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Öz-kontrol, Metafor, Öğrenciler

ABSTRACT

Self-control skill has an important place in an individual's life. Because the individual's attitude towards events is determined according to his ability to control himself, it is essential to decide on how university students perceive self-control, which is related to various variables. This research aims to determine individuals' metaphorical perceptions about self-control and identify the concepts related to self-control. For this purpose, 69 students from different grades studying at the undergraduate level were reached. An online form for the metaphorical perception of "self-control……..similar, because……..." was used as a data collection tool. The data obtained within the scope of the research was converted into text. The data converted to the text

were reported using the Maxqda 20 Package Program, which was brought for analysis to create themes and sub-themes. When the analyses were examined, the participants' self-control was generally identified with situations such as self-knowledge, self-direction, and interpreting events correctly.

Keywords: Self-control, Metaphor, Students

ÇOCUKLARDA DUYGUSAL İHMAL VE İSTİSMAR

EMOTIONAL NEGLIGENCE AND ABUSE IN CHILDREN

Dr. Nihat KÖSE
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-9891-1421

ÖZET

Diğer ihmal ve istismar türlerine kıyasla daha az popüler olan duygusal ihmal ve istismar, sebep olduğu uzun vadeli yıkımlar göz önüne alındığında önemli bir problem olarak dikkat çekmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı modern toplumlarda dâhil olmak üzere dünyanın geri kalan hemen tamamında prevelansı giderek güçlenen bir olgudur. Ruh sağlığı bağlamında fiziksel ya da cinsel istismardan daha az önemli olmayan hatta zaman zaman daha yıkıcı olabilmekle birlikte bu ihmal ve istismar türü bu edimi yapan kişilerin kurbanla olan yakın ilişkisinden kaynaklı olarak daha az dikkat çekicidir. İhmal ya da istismar kan bağı olan aile ya da yakın akraba içerisinde, evde, kreşte, okulda bakıcı veya öğretmenler tarafından gerçekleşmektedir. İhmal veya istismarı yapan kişi bu eylemi çocuğun ruh sağlığına bozucu etkisinden habersiz hatta bir eğitim metodu olarak gördüğü bir takım uygulamalar, etkinlikler, ya da eylemsizlikler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Başka bir ifadeyle fiziksel ya da cinsel istismardan farklı olarak bazen ortada kurban üzerinde icra edilmiş bir fiil yoktur. Kurban hak ettiği temel duygusal destek ve sıcaklıktan mahrum bırakılmış, gelişim alanlarında ihtiyaç duyduğu etkileşimden uzak tutularak da istismar edilebilir. Özellikle kişilik gelişiminde bozucu ve yıkıcı etkisi büyük olabilen duygusal istismar, bireyin yaşam boyu ihtiyaç duyacağı özgüven, benlik saygısı, motivasyon vb. temel duygusal yapıları inşa etmeyi zorlaştırmaktadır. Topluma güvenme, sağlıklı sosyal gelişim, kişiler arası ilişkiler, problem çözme becerisi gibi temel becerileri edinmede bu kişiler zorluk yaşar. Aile ve okul gibi bireyin tüm yaşam becerilerini kazanmada önemli bir role sahip olan kurumlar tam da bu konuda yanlış konumlandıklarında ortaya çıkan duygusal istismar, söz konusu kurumları işlevsiz kılmakta, sağlıklı birey, sağlıklı toplum denklemini bozmaktadır. Bu yüzden başta ebeveyn ve aile kurumu olmak üzere çocuğun gelişiminde ve bakımında birinci dereceden sorumlu olan bireyler duygusal istismar konusunda bilinçli olmalı, akademik çalışmalarla konuya dikkat çekilerek toplumsal farkındalık oluşturulmalıdır. Eğitim ortamı olan okullarda öğretmen ve idareciler “disiplin” uğruna çocukların duygusal gelişimine ket vuran uygulamardan vazgeçmelidir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal ihmal, Duygusal istismar, Duygusal yıkım

ABSTRACT

Emotional neglect and abuse, which are less popular than other types of neglect and abuse, draws attention as an important problem considering the long-term destruction it causes. Child neglect and abuse is a phenomenon whose prevalence is getting stronger in almost the rest of the world, including in modern societies. Although it can be no less important and sometimes more destructive than physical or sexual abuse in the context of mental health, this type of neglect and abuse is less noticeable due to the close relationship of the perpetrators with the victim. Neglect or abuse occurs within the family or close relative with blood ties, at home, at kindergarten, at school, by caregivers or teachers. It is to carry out a set of practices, activities or inaction, which is unaware of the detrimental effect of the neglectful or abusive child on the mental health of the child, and even sees it as an educational method. In other words, unlike physical or sexual abuse, sometimes there is no act performed on the victim. The person who neglects or abuses this action, unaware of its harmful effects on the mental health of the child, even through some practices, activities, or inactions that he sees as an educational method. In other words, unlike physical or sexual abuse, sometimes there is no act performed on the victim. The victim can also be abused, deprived of the basic emotional support and warmth they deserve, away from the interaction they need in areas of development. Emotional abuse, which can have a devastating and devastating effect especially on personality development, can increase the self-confidence, self-esteem, motivation, etc. that the individual will need throughout his life. makes it difficult to build basic emotional structures. These people have difficulties in acquiring basic skills such as trust in society, healthy social development, interpersonal relations, and problem solving skills. Emotional abuse, which occurs when institutions such as family and school, which have an important role in acquiring all life skills of the individual, are positioned incorrectly in this regard, render these institutions dysfunctional and disrupt the healthy individual, healthy society equation. Therefore, individuals who are primarily responsible for the development and care of the child, especially the parent and family institution, should be conscious of emotional abuse, and social awareness should be created by drawing attention to the issue through academic studies. In schools with an educational environment, teachers and administrators should abandon practices that inhibit children's emotional development for the sake of "discipline".

Key Words: Emotional neglect, Emotional abuse, Emotional destruction

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KANIT TEMELLİ ÖĞRENMENİN ROLÜNE YÖNELİK BİR EYLEM ARAŞTIRMASI[1]

AN ACTION RESEARCH ON THE ROLE OF EVIDENCE-BASED LEARNING IN SOCIAL STUDIES LESSON

Özkan GİNESAR
Öğretmen, M.E.B. Darıcı Ortaokulu
(Sorumlu Yazar), ORCID No: 0000-0002-6921-1047
Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi
ORCID No: 0000-0002-5776-850X

ÖZET

Bu araştırma, 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde kanıt temelli öğrenmenin nasıl uygulanabileceğini ve kanıt temelli uygulamaların ders kazanımlarının gerçekleşmesindeki rolünü ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması deseninde planlanıp uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre belirlenmiştir. Bu çerçevede 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin Batı illerinden birinde bulunan bir ortaokulun 7. Sınıfına devam eden öğrenciler çalışma grubu olarak saptanmıştır. Okulda 7. sınıflar tek şube olup 14 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın uygulaması 7. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan "İletişim ve İnsan İlişkileri" ünitesi işlenirken gerçekleştirilmiştir. Uygulamada ünite kazanımlarının gerçekleştirilmesine ve saygı değerinin öğrencilere verilmesine odaklanılmıştır. Uygulama süreci sekiz ders saati sürmüştür. Uygulamanın altı ders saati kanıt temelli çalışma kağıtlarının öğrencilere uygulanmasına, bir ders saati "Mektup Yazıyorum" etkinliğine ve son bir ders saati ise "Afiş Hazırlıyoruz" etkinliğine ayrılmıştır. Kanıt temelli etkinliklerin uygulanması sonrasında kazanımların gerçekleşme düzeyinin belirlenmesi amacıyla "mektup yazıyorum" etkinliği, saygı değerine ilişkin farkındalıklarının belirlenmesi amacıyla da "Afiş hazırlıyoruz" etkinliği yapılmıştır. Etkinlikler önceden hazırlanan rubrikler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler doğrultusunda çalışmaların çok önemli bir kısmının "Peki" ve "İyi" olduğu görülmüştür. Çalışmaların analiz edilmesiyle iletişim ve insan ilişkileri ünitesinin kanıt temelli öğrenme ile işlenmesinin kazanımların gerçekleşmesine katkı sağladığı ve öğrencilerin saygı değerine ilişkin farkındalıklarını geliştirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimler: Kanıt Temelli Öğrenme, Sosyal Bilgiler, Saygı Değeri

[1] *Bu Bildiri Özkan Ginesar'ın "Sosyal Bilgiler Dersinde Kanıt Temelli Öğrenmenin Değerlerin Kazandırılmasındaki ve Akademik Gelişimdeki Rolü: Bir Eylem Araştırması" adlı Doktora Tez çalışmasından üretilmiştir.*

ABSTRACT

This research was carried out in order to reveal how evidence-based learning can be applied in 7th Grade Social Studies Lesson and the role of evidence-based practices in the realization of course outcomes. The research was planned and applied in the action research pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research was determined according to easily accessible case sampling, which is one of the purposeful sampling methods. In this context, students attending 7th grade of a secondary school in one of the western provinces of Turkey in the 2020-2021 academic year were determined as the study group. The 7th grades in the school are the only branch and consist of 14 students. The application of the research was carried out while teaching "Communication and Human Relations" unit in the 7th Grade Social Studies curriculum. In practice, it is focused on realizing unit gains and giving value of respect to the students. The application process took eight lesson hours. Six class hours of the application were devoted to application of evidence-based worksheets to the students, one class hour was devoted to "I am writing a letter" activity, and the last lesson was to "We are preparing a poster" activity. After the application of the evidence-based activities, “I am writing a letter” activity was performed in order to determine the level of realization of the achievements, and “We are preparing a poster” activity was performed in order to determine their awareness of the value of respect. The activities were evaluated in line with rubrics prepared in advance. In line with the evaluations, it was seen that a very important part of the studies are "Multi-Qualified" and "Qualified". By analyzing the studies, it was determined that teaching of the communication and human relations unit with evidence-based learning contributes to realization of the achievements and improves the awareness of the students about the value of respect.

Keywords: Evidence-Based Learning, Social Studies, Respect

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze sosyal bilgilerin tanımına dair birçok faklı tanımlara yer verilmiştir. Bu durum sosyal bilgiler dersinin birey ve toplumu çok yönlü olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilgilerin tanımından önce sosyal bilimler ifadesini ele almakta fayda vardır. Tay (2011) sosyal bilimleri dünyanın ve yaşamın insani ve toplumsa yönlerini ele alan disiplinler grubu olarak ifade etmektedir. Bu bağlam da sosyal bilimlerin içerisine birçok bilim girmektedir. Çünkü insanların insanlarla ve çevreyle etkileşiminden insani ve toplumsal farklı yönlerini ele alan birçok bilim ortaya çıkmaktadır. Bu bilimlerin hepsi insan üzerine çalışma yapar fakat insan olgusunda ele aldıkları boyut olarak ayrılırlar. Eğitimde sosyal bilimlere ait disiplinlerin öğrencilere kazandırmayı hedeflediği bilgi, tutum ve davranışlar çok disiplinli ve disiplinler arası yaklaşımla sosyal bilgiler dersi aracılığı ile yapılmaktadır (Tay, 2011).

Sosyal bilgiler öğretimine geçmişten günümüze kadar farklı yaklaşımlar temele alınmıştır. Bu anlayışları üç kategoride ifade edebiliriz. Bunlardan birisi "Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi" ikinci "Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler" ve üçüncüsü "Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimidir." 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda her üçü de ifade edilirken 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ise "Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler" ve "Yansıtıcı düşünce olarak sosyal bilgiler" anlayışına önem verildiği ifade edilmektedir(MEB, 2005; MEB, 2018). 2018 programında bu anlayışlara göre öğrencilerin sosyal bilimciler gibi bilimsel yöntemleri kullanmalarının sezdirilmesi ve gerçek hayat problemleri, çelişki ve zıtlıklar ile karşılaştırılarak bunlar üzerine düşünmelerinin sağlanması gerekliliğine de belirtilmektedir. Sosyal bilgiler dersinin işlevine bakıldığında bir bilgi aktarımı olmadığı öğrencilerin içinde yaşadığı toplumu ve küresel bazda dünyada yaşanan gelişmeleri birlikte ele alabilecek üst düzey zihinsel becerilere sahip bireyler yetiştirmeyi hedeflediği aşikardır. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinin kanıt temelli etkinliğe dayalı olarak işlenmesi ve bu sürecin örnek teşkil etmesi önemlidir. Çünkü kanıt temelli öğrenme öğrenciyi zıtlık, çelişki, olaylar arası bağlantı, sorgulama gibi öğrencinin düşünce dünyasını zorlayacak ve üst düzey zihinsel becerilerinin sağlayacak bir yöntemdir. Kabapınar (2019) bu yaklaşımın temelinde öğrenci merkezli bir ortamın ve öğrencilerin kendine öznel bir düşünce ve değer yargıları oluşturma olduğunu ifade etmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğrencilere yaşamlarında gerekli bilgi ve becerileri kazandırmayı hedeflerken bu bilgi ve becerilerini değerler ile de donatmayı da hedeflemektedir. Değerlere 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da ayrı bir başlık altında yer verilerek on kök değer belirlenmiş ve bu on kök değer ile bağlantılı alt değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada 7. sınıf "İletişim ve İnsan İlişkileri" ünitesinin ilk iki kazanımına yönelik kanıt temelli etkinlikler hazırlanmıştır. Konu ile bağlantılı farkındalığın arttırılmak istenildiği değer ise "saygı"dır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada 7. Sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde yer alan saygı kök değerinin farkındalığının arttırılmasına ve İletişim ve İnsan ilişkileri ünitesinin kazanımlarının gerçekleştirilmesine kanıt temelli öğrenmenin katkısı ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç için öğrencilerin kendilerini sınıfta rahat ve mutlu hissedecekleri demokratik bir sınıf ortamına ihtiyaç vardır. Ayrıca araştırma amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için derinlemesine analiz yapılmasına imkan sağlayan verilere ihtiyaç vardır. Bu sebepten dolayı nitel bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Nitel araştırma yöntemler içinde yer alan olan eylem araştırma deseni ise, Ersoy ve Saban (2019) değişim ve gelişimin ön planda olduğu, bireylerin uygulamalarını içeren, sistematik olarak verilerin toplandığı ve bunların değerlendirilerek, bunlara dayalı yeni eylem planlarının oluşturulduğu, döngüsel ve sarmal bir süreçtir. Okul ve sınıf içi uygulamalarda öğretimin daha kaliteli bir süreç olmasını sağlayan bu yöntem sürecin nasıl yürütüldüğünü ve öğrencilerin neler öğrendiklerini ve öğrenciden alınan dönütlere, değerlendirmelere göre tekrar eylemlerin gerçekleştirildiği sistematik bir süreçtir. Nitel

araştırmaların en önemli özelliği insanları, varlıkları ve olayları doğal ortamda incelemesidir. Eylem araştırmasında birinci elden sınıf içinde öğrenmeye dair neler yaşandığı tespit edilir. Önceden hazırlanan belirli sorulara cevap arama yöntemi değildir. Elde edilen sonuçlar çalışmalar sonucunda sorular değişebilmektedir. Değişim ve gelişim sağlayan sistematik bir süreçtir. Eylem araştırmalarında genellemeler aranmaz, araştırmacıların da dahil oldukları belirli koşulların değiştirilmesini sağlayacak bilginin toplanması amaçlanır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2018).

3. KATILIMCILAR

Çalışma grubu çalışılan konu ve amaca göre belirlenmektedir. Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tercih edilmiştir. Bu örneklemin tercih edilmesindeki sebep ise araştırmaya pratiklik ve kolaylık sağlanmaya çalışmasıdır. Uygulamanın yapılacağı okul araştırmacının kendi çalıştığı okuldur. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı ulaşılması kolay bir durumdan yararlanır. Araştırmacı yakın olan ve kolay ulaşabileceği bir durumu tercih eder (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu Kütahya İlinin Simav ilçesi Yeşildere Köyünde bulunan Darıcı Ortaokulu 7. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Okulda 7. Sınıflar tek şube olup 8'i kız 6'sı erkek olmak üzere 14 öğrenciden oluşmaktadır. Uygulamanın yapıldığı okul köy okuludur.

4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Eylem araştırmalrında birçok farklı veri toplama araçlarını işe koşulmalıdır. Çünkü eylem araştırmaları süreç gerektiren bir çalışmadır. Verilerin toplanması anlık bir olay değildir. Bu kriterler göz önüne alınarak verilerin toplanılmasında, sınıf iletişim kamera kayıtlar, kanıt temelli çalışma kağıtları, araştırmacı ve öğrenci günlükleri ve öğrenci ürünlerinden oluşmaktadır. Uygulama kanıt temelli etkinliklerin uygulanması altı saat, kazanımların gerçekleşme düzeyinin belirlenmesi amacıyla "mektup yazıyorum" temel etkinliği için bir saat, saygı değerinin farkındalığının gelişimine ilişkin "afiş hazırlıyoruz" etkinliği için bir saat olmak üzere toplam da 8 saatte gerçekleştirilmiştir. Eylem araştırmalarında veri analizi süreklilik gösterir. Eylem araştırmalarında, araştırma, verilerin elde edilmesini, bunları incelenmesini ve betimlenmesi gerektirir. Veri toplama ve veri analizi eş zamanlı olarak yürütülme durumundadır (Altunışık, Çoşkun, Bayraktaroğlu, ve Yıldırım, 2007).

Veri analizini verilerin ne anlama geldiklerinin dışarıya aktarımı olarak ifade edebiliriz. Dışa aktarma öğrenciler ne söyledi, araştırmacı ne gördü, öğretmen ne anladı sürecin birleştirilmesi ve yorumlanmasıdır. Yani sürece anlam verme çabasıdır. Bu anlamlarda araştırmanın bulgularını oluşturur (Merrıam, 2015). İlgili literatür incelendiğinde nitel araştırmaların veri analizinde farklı yaklaşımlar olduğu görülmüştür. Ancak bu yaklaşımların ortak temel noktası ise betimlemeler ve bu betimlemelerin yorumlanması yoluyla temaların ortaya konulmasıdır.

Bu araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama araçların incelenmesinde içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Kanıtların Analiz Sürecine İlişkin Sınıf İçi İletişim Örneği

İletişim ve İnsan İlişkileri ünitesinin kazanımlarının gerçekleştirilmesi ve saygı değerine ilişkin farkındalığın arttırılmasına ilişkin olarak toplamda on beş kanıttan oluşan kanıt temelli çalışma kağıdı hazırlanmıştır. Bu kapsamda analiz sürecine ilişkin bir örneğe aşağıda yer verilmiştir.

Kanıt temelli Uygulama 1 ve 2'nin (Hacivat-Karagöz) değerlendirilmesi.

Hacivat: Aman kel Karagözüm, bu ne surat! Sanki sirke satıyor.
Karagöz: Sizin köyde önce selam vermek yok mu?
Hacivat: Bizim köyde kelem (lahana) yetişmez.
Karagöz: Kalbimi kırıyorsun.
Hacivat: Kap mı yıkıyorsun? Yani sana yemek ısmarlasam bulaşıkları mı yıkayacaksın? Ha ha ha…
Karagöz: Burası imarethane mi?
Hacivat: Sen beni dinlemiyorsun.
Karagöz: Sende beni anlamıyorsun.
Hacivat: Karagözüm sen büyüklerine saygı duyarsın değil mi?
Karagöz: Evet, tabi. Kaygı da duyarım kayık da duyarım her şeyi duyarım ben.
Hacivat: Kaygı değil karagözüm saygı, saygı...
Karagöz: Ha ha ha ha şaka yaptım şaka. Tabiki büyüklerime saygı duyarım.
Hacivat: Peki neden?
Karagöz: Hı?
Hacivat: Neden neden!
Karagöz: E nedeni var mı canım! Onlar bizden çok yaşamışlardır, tecrübeleri fazladır. Bilmediğimiz bir çok şeyi bilirler. O yüzden saygı da duyarım sevgi de duyarım büyüklerime.

https://www.youtube.com/watch?v=L7WPJNSnscs&app=desktop

Kanıt temelli olarak hazırlanmış etkinliğin birinci ve ikinci kanıtı olan Hacivat-Karagöz kanıtı öncelikle akıllı tahtadan izlettirildi. Daha sonra bu diyaloglar öğrenciler tarafından canlandırıldı. Kanıtların öğrenciler tarafından iyice anlaşılmasının ardından kanıtlara dair sorulara geçildi.

Sınıf İçi İletişim Kesiti 1

Öğretmen: *Sizce Hacivat ve Karagöz'ün etkili bir iletişim kuramamasındaki önemli sebepler nelerdir?*

Rumuz Emel: *Birbirlerini anlamdan konuşuyorlar olmalarıdır.*

Rumuz Orçun: *Birbirlerinin konuştuklarını yanlış anlamaları*dır.

Rumuz Havva: *Karagöz'ün dikkatli dinlememesidir.*

Rumuz Sevgi: *Birbirleriyle bağ kuramamaları olabilir.*

Öğretmen: *Evet çocuklar, her birinizin söyledikleri doğru, daha başka sizce ne olabilir*

Rumuz Faruk: *Birbirlerini anlamadıkları için olayları yanlış yönlere çekmeleri.*

Rumuz Gülten: *Öğretmenim birbirlerine ad takmaları olumsuz bir davranıştır. Bu birbirlerine değer vermediklerini gösterir. Kötü bir iletişime sebeptir.*
Rumuz Ela: *Karagözün anlayışlı davranmaması da iletişim kurmalarına engeldir öğretmenim.*
Rumuz Ceyhun: *Birbirlerini alaya almaları, birbirleri ile dalga geçmeleri de sebeptir.*
Rumuz Emin: *Karagöz'ün Hacivat'ın söylediklerini önemsememesi onun dediklerine aldırış etmeden kendi bildiğine konuşması ve selam vermeden oradan ayrılması.*

Verilen iletişim kesitinden öğrencilerin kanıtı yetkinlikle analiz ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin Hacivat ile Karagöz'ün, birbirlerine lakap taktıklarını, değer vermediklerini ve dikkatli dinlemediklerini ifade ettikleri ve bu özellikleri iletişimi olumsuz etkileyen unsurlar olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bunun yanında Rumuz Emin Karagöz'ün ayrılırken selam vermeden gidişini olumsuz bir durum olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda verilen iletişim kesitini incelediğimiz zaman iletişimde karşılıklı saygının gerekli olduğu düşüncesini öğrencilerin cevaplarına yansıttıklarını görmekteyiz. Çünkü öğrenciler birbirini dinlememeyi, birbirlerine ad takmayı, birbirlerine değer vermemeyi iletişimi etkileyen olumsuz unsurlar olarak nitelendirmişlerdir. Buna dayanarak öğrencilerin saygı değerine ilişkin farkındalıklarını geliştirdiğini ifade edebiliriz.

Sınıf İçi İletişim Kesiti 2
Öğretmen: *Çocuklar gayet güzel örnekler verdiniz. Bu söylediklerinizin hepsi aslından iletişim engelleridir. Böyle bir üslup ile insanlar arasından iletişim gerçekleşmesi mümkünde değildir. Peki sizce etkili bir iletişim için neler gereklidir?*
Rumuz Ayşen: *... birbirimizi dinlememiz gerekli ve birisi konuşurken sözünü kesmemeliyiz.*
Rumuz Sevgi: *İnsanlar ile konuşurken saygılı olmalıyız ve iletişim kurduğumuz birine alaycı konuşmamalıyız.*
Rumuz Havva: *İletişim kuran insanların birbirlerini anlamaları gereklidir öğretmenim.*
Rumuz Orçun: *... birbirimizi anlamamazlıktan gelmemeliyiz.*
Rumuz Faruk: *Konuşurken güler yüzlü olmaktan ve karşımızdakine kibar davranmakta gereklidir.*
Rumuz Emin: *Birbirimizde karşı hoşgörülü ile davranmakta önemlidir.*
Rumuz Şeyda: *Saygılı ve sevgili davranılmalı öğretmenim. Dalga geçmeden ve araya başka laf sokmadan konuşmalıyız, Hacivat ve Karagöz de birbirleriyle dalga geçme var, bir başka biri* başka konuşuyor.
Rumuz Ela: *Selam vermekte iletişimde önemlidir. Karagöz selam vermeden oyundan çıkıyor. Oysa insanlar arasında selamlaşmak, birbirine saygını gereğidir.*

Kanıt 1 ve Kanıt 2'nin analiz sürecinde öğrencilere etkili etkili iletişimin gerçekleşmesi için neler gerekli olduğu sorulmuştur. Bir öğrencinin bu soruya verdiği cevapta "*birbirimizi dinlerken karşılıklı olarak söz kesmemeliyiz*" ifadesini kullanmasından dolayı öğrencinin

iletişimde karşılıklı saygının gereğinin altını çizdiğini ifade edebiliriz. Başka bir öğrencinin insanların konuşurken birbirlerine saygılı olmalılar ifadesi öğrencinin iletişim esnasında ve ikili konuşmalarda da saygı değerinin öneminin farkında olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Rumuz Şeyda "*saygılı ve sevgili davranmalıyız*", Rumuz Emin'in de "*hoşgörülü davranma*" ifadeleri öğrenciler tarafından bu değerlerin kazanıldığına ve iletişimde de önemli olduğunun anlaşıldığının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bunun yanında, analiz sürecinde öğrencilerin etkili iletişimi sağlayacak unsurları yetkinlikle dile getirmelerine dayanarak kullanılan kanıtların ders kazanımının gerçekleşmesine katkı yaptığını ifade edebiliriz.

5.2. Kanıt temelli Öğretim Sonucunda Kazanım Edinme Düzeylerini Belirlemek Amacıyla Uygulanan "Mektup Yazıyorum" Temel Etkinliğin Değerlendirilmesi

7.sınıf sosyal bilgiler dersinin birinci ünitesi iletişim ünitesidir. İletişim ünitesinin ilk iki kazanımı olan "İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular" ve "Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır" kazanımlarını öğrencilerin edinme düzeylerini belirlemek amacıyla "Arkadaşıma Mektup Yazıyorum" etkinliği ile ilgili olarak öğrencilere Tablo 1'deki çalışma yaprağı verilmiştir.

Tablo 1. Arkadaşıma Mektup Yazıyorum Etkinliği

İşlemiz olduğumuz kanıt temelli öğrenme sonucunda öğrendiklerinizi düşünerek ve etkili iletişim unsurlarını kullanarak bir arkadaşınıza mektup yazınız. Ona etkili iletişimin önemini içeren yaşamış olduğunuz bir hikâyenizi anlatınız.	…… …… …… …… …… ……

"Arkadaşıma mektup yazıyorum" etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla rubrik hazırlanmıştır. Rubrik dört alt boyuttan oluşmaktadır.1. "Kendini ifade edebilme", 2. "Etkili iletişim", 3. "İletişim etkileyen unsurlar", 4. "Kendi tutum ve davranışlarını sorgulayabilme" ölçütleri açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Öğrencilerin çalışmaları bu boyutlar doğrultusunda "Başarısız", "Geçer", "Orta", "İyi", "Peki" şeklinde sınıflandırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar sayısallaştırılmış ve tablo halinde gösterilmiştir. "Arkadaşıma mektup yazıyorum" etkinliğine 14 öğrenci katılmıştır. "Arkadaşıma mektup yazıyorum" etkinliğinin analizi Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Arkadaşıma Mektup Yazıyorum Etkinliğinin Analizi (n=14)

Etkinlik Alt Boyut			
Kendini İfade Edebilme	**Etkili İletişim Kurabilme**	**İletişimi Etkileyen Unsurların Farkında Olma**	**Kendi Davranış ve Tutumlarına Eleştirel Yaklaşabilme**
Toplam Sayılar			
Peki:7 İyi:3 Orta:4 Geçer:- Başarısız-	Peki:5 İyi:5 Orta:4 Geçer:- Başarısız-	Peki:4 İyi:6 Orta:5 Geçer:- Başarısız-	Peki:7 İyi:3 Orta:4 Geçer:- Başarısız-

Çalışmaların değerlendirme tablosu incelediğinde Peki ve İyi çalışmalarının sayıca fazlalığı olduğu görülmektedir. Öğrencilerin tamamına yakını, kendini ifade edebilmiş, etkili iletişim kurmada problem yaşamamıştır. Yine aynı şekilde öğrencilerin çoğunluğu iletişimi etkileyen unsurların farkında ve kendi tutum ve davranışlarına dair kendini sorgulayabilmiştir.

Tablo 3. Arkadaşıma Mektup Yazıyorum Etkinlik Analizinde Kullanılan Puan Baremi

Puan Baremi	**Geçer**	**Orta**	**İyi**	**Peki**
	1-4	5-8	9-12	13-16

Etkinliklerin değerlendirilmesinde, 13-16 arası puanlar “Peki”, 9-12 arası puanlar “İyi”, 5-8 arası puanlar “Orta” ve 1-4 arası puanlar “Geçer” olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonrasından öğrenci ürünlerinin niteliğine dair bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Arkadaşıma Mektup Yazıyorum Etkinliğini Puan Tablosu

Kategoriler	**Öğrenci Sayısı**	**Puan Ortası**
Peki	7	14,857
İyi	5	10,4
Orta	2	8
Geçer	-	-
Başarısız	-	-
Toplam	14	12,28

Puan tablosu analiz edildiğinde yapılan etkinliklerin genel puan Ortalamasının 12,28 olduğu görülmektedir. Yani tüm çalışmaların puan Ortası Peki kategorisindedir. Tüm çalışmalar arasında yedi “Peki” çalışma olması, sınıfın genelinin amaçlanan kazanımlarda hedefe tam

olarak ulaştığının ve hedefe uygun çalışmalar ortaya koyduğunun resmidir. Başarısız ve Geçer kategorisinde herhangi bir ürünün olmaması ve orta kategorisinde sadece 2 ürünün olması dersin kazanımların gerçekleştirilmesi bakımından kanıt temelli etkinliklerin etkililiğinin göstergesidir. Etkinlikte yapılan çalışmalardan bir örneğe aşağıda yer verilmiştir.

Rumuz Ceyhun:

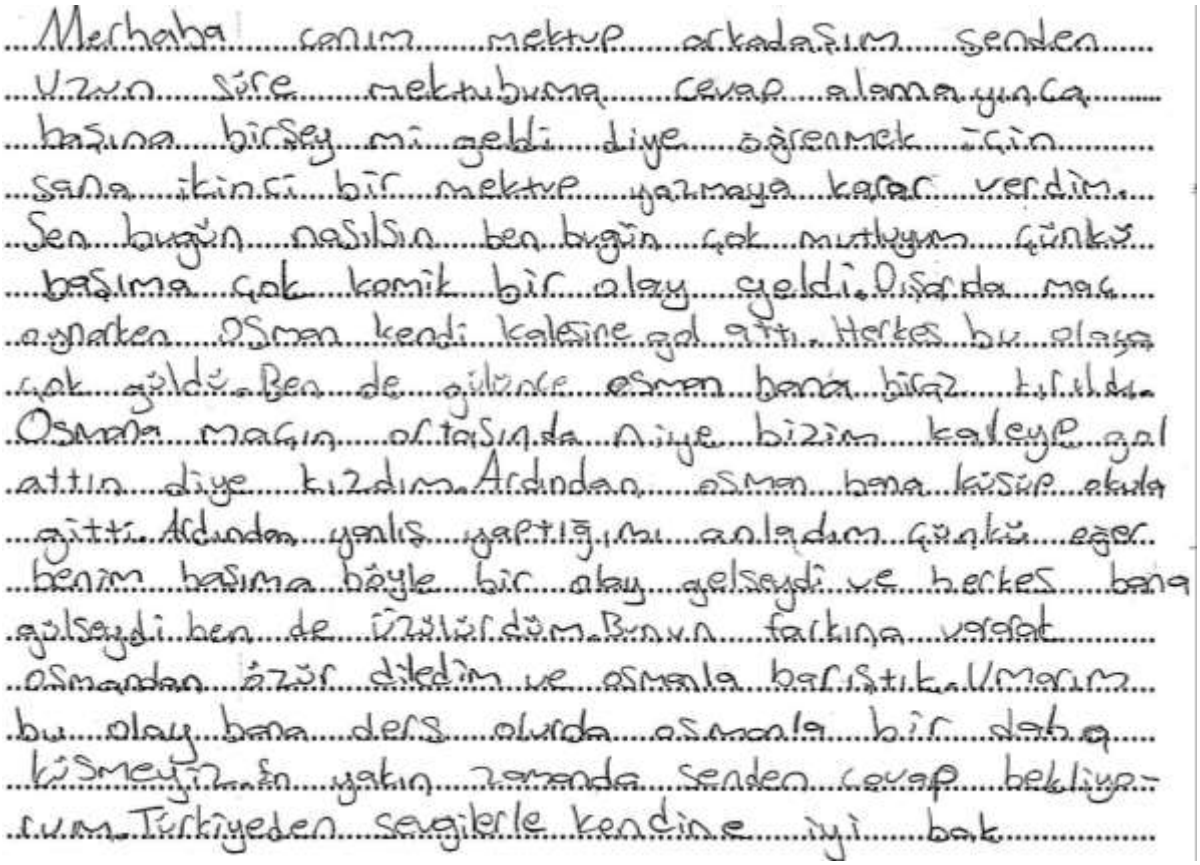
Merhaba canım mektup arkadaşım senden
uzun süre mektubuma cevap alamayınca
başına birşey mi geldi diye öğrenmek için
sana ikinci bir mektup yazmaya karar verdim.
Sen bugün nasılsın ben bugün çok mutluyum çünkü
başıma çok komik bir olay geldi. Dışarda maç
oynarken Osman kendi kalesine gol attı. Herkes bu olaya
çok güldü. Ben de gülünce osman bana biraz kızdı
Osmana mağın ortasında niye bizim kaleye gol
attın diye kızdım. Ardından osman bana küsüp okula
gitti. Ardından yanlış yaptığımı anladım çünkü eğer
benim başıma böyle bir olay gelseydi ve herkes bana
gülseydi ben de üzülürdüm. Bunun farkına vardım
osmandan özür diledim ve osmanla barıştık. Umarım
bu olay bana ders olurda osmanla bir daha
küsmeyiz. Sen yakın zamanda senden cevap bekliyo-
rum. Türkiyeden sevgilerle kendine iyi bak

"Peki" olarak değerlendirilen bu çalışmada Rumuz Ceyhun mektubu arkadaşını merak ettiği için yazdığını ifade etmesi doğru bir iletişim kurduğunun göstergesidir. Çünkü burada kendi hissini ifade etmiştir. Arkadaşının hatırının sorması iletişimi etkileyen unsurlara dikkat ettiğinin göstergesidir. "ben bugün mutluyum" ifadesi samimiyetinin göstergesi olan empatik bir ifadedir. "Yanlış yaptım" ifadesi kendi davranışlarına eleştirel yaklaşabildiğinin ve kendi davranış ve tutumlarını sorgulayabildiğinin kanıtıdır. " Çünkü eğer benim başıma böyle olay gelseydi ve herkes bana gülseydi, bende üzülürdüm" ifadesi öğrencinin empati yaptığının göstergesidir. Yani öğrenci doğru iletişimi etkiyen unsurlarından empatiyi bildiğinin ortaya koymaktadır. Etkili iletişim kurmada ve sürdürmede öğrenci doğru davranışlar gösterebildiğini hem bu empati cümlesinden hem de hatasını anlayıp pişmanlık ifadesinin neticesi olan "özür dilemeliyim" ifadesinden anlayabiliriz.

5.3. Kanıt Temelli Çalışma Yaprağının Uygulanması Sonucunda Saygı Değerinin Farkındalığın Gelişimine İlişkin "İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz" Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Tablo 5. İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz

Sevgili öğrencilerim, sizden iletişimde saygıyı ön plana çıkarak bir afiş tasarlamanızı istiyorum. Afişiniz, içerik olarak iletişimde saygı değerini esas almalı, görsel ve yazılar ile konu desteklenmeli, etkileyici ve çarpıcı bir slogan olmalıdır. Her grup afişini kendisi tasarlayacaktır.

"İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz" etkinliğin değerlendirmesi için rubrik hazırlanmıştır. Rubrik 4 boyuttan oluşmaktadır. 1. "İçerik", 2. "Biçimsel Özellik", 3. "Etkileyicilik", 4. "Slogan" boyutlarına göre değerlendirilmiştir. Öğrencilerin çalışmaları bu boyutlar doğrultusunda "Peki", "İyi", "Orta", "Geçer" ve "Başarısız" şeklinde sınıflandırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar sayısallaştırılıp tablo şeklinde gösterilmiştir. Etkinliğe 14 öğrenci katılmıştır. İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz" etkinliğinin analizi Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz Etkinliğinin Analizi (n=14)

Etkinlik Alt Boyut			
İçerik	**Biçimsel Özellik**	**Etkileyicilik**	**Slogan**
Toplam Sayılar			
Peki:7 İyi:2 Orta:4 Geçer: 1 Başarısız-	Peki:6 İyi:5 Orta:2 Geçer:1 Başarısız-	Peki:5 İyi:3 Orta:6 Geçer:- Başarısız-	Peki:5 İyi:4 Orta:5 Geçer:- Başarısız-

Çalışmaların değerlendirme tablosu incelediğinde Peki ve İyi çalışmalarının sayıca fazlalığı olduğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde de görülebilir ki çalışmalar farklı alt boyutlarda çeşitlilik göstermektedir. Bunun sebebi olarak alt boyutların öğrencilerin farklı zeka alanlarına hitap etmesini ifade edebiliriz. Aynı zamanda afiş hazırlama etkinliğinde öğrencilerin görsel-uzamsal zekalarının da saygı değerini yansıtabilmelerinde daha ön planda olduğu unutulmamalıdır. Çalışmaların değerlendirilmesinde aşağıdaki puan baremi kullanılmıştır.

Tablo 7. İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz Etkinliğin Analizinde Kullanılan Puan Baremi

Puan Baremi	**Geçer**	**Orta**	**İyi**	**Peki**
	1-4	5-8	9-12	13-16

Etkinliklerin değerlendirilmesinde, 13-16 arası puanlar "Peki", 9-12 arası puanlar "İyi", 5-8 arası puanlar "Orta" ve 1-4 arası puanlar "Geçer" olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonrasından öğrenci ürünlerinin niteliğine dair bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. İletişimde Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz Etkinliğini Puan Tablosu

Kategoriler	**Öğrenci Sayısı**	**Puan Ortası**
Peki	7	15
İyi	4	10,75
Orta	2	8
Geçer	1	6
Başarısız	-	
Toplam	14	12,14

Puan tablosu analiz edildiğinde yapılan etkinliklerin genel puan ortalamasının 12,14 olduğu görülmektedir. Yani tüm çalışmaların puan ortalaması İyi kategorisindedir. Tüm çalışmalar arasında 7 Peki ve 4 İyi çalışma olması sınıfın genelinin saygı değerine ilişkin güzel örnekler verebildiklerinin göstergesi kabul edilebilir. Orta kategorisinde iki, geçer kategorisinde ise sadece bir çalışma varken ve Başarısız düzeyde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İletişimde "Saygı Konulu Afiş Hazırlıyoruz" etkinliğine dair örnek bir çalışmaya aşağıda yer verilmiştir.

Rumuz Metin:

Rumuz Metin adlı öğrencinin iletişimde saygı temalı afiş çalışması Peki bir çalışma olarak değerlendirilmiştir. Afiş incelendiğinde içerik olarak iletişimde sözsüz ve yazılı iletişim unsurlarının ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Öğrencimiz görsel ve yazılı öğeler ile konuyu desteklemiştir. Bir öğrencinin kütüphaneye girişte telefonu sessize alması orada diğer bulunanlara karşı bir saygı göstergesi kabul edilebilir. Öğrencimiz burada sözsüz iletişimi ön plana çıkarmıştır. Öğrencimizin günümüz şartlarını özetleyen bir duvar yazısı ile de saygı değerini ön planda tutmuştur. "Maskenizi takınız! Kendinizi ve çevrenizdekileri risk altında bırakmayınız." Cümlesi ile de hem günümüz şartlarını ön plana çıkarmış hem de gizli bir saygı değeri beklentisi içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Öğrencinin bu ifadesi, onun toplumsal duyarlılığını da yansıtır niteliktedir. Afişi etkileyicilik yönüyle güzel hazırlanmış ve ilgi çekicidir. Öğrenci afişine slogan olarak da çarpıcı, güzel bir slogan bulmuştur. Öğrencimizin bu çalışması tüm alt boyutlar yönüyle değerlendirildiğinde Peki kategorisinde değerlendirilen bir çalışma olduğunu ifade edebiliriz.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal bilgiler dersinde kanıt temelli öğretimin ders kazanımlarının gerçekleştirilmesini ve saygı değerinin öğrenciler tarafından edinilmesini nasıl etkilediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında 7. Sınıf öğrencileri kanıt temelli öğretim uygulaması gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen uygulama süreci sonunda kanıt temelli uygulamanın ders kazanımlarını gerçekleştirilmesine olumlu katkı sağladığı görülmüştür. Başka bir anlatımla sosyal bilgiler dersinde gerçekleştirilen kanıt temelli uygulamaların öğrencilerin akademik gelişimlerini müspet yönde etkilediği saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç konu ile ilgili yapılan birçok araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Alabaş, 2007; Bilgiç, 2018; Bozcan, 2002; Çidaçı, 2015; Doğan 2008; Doğan, Keleş, Ata ve Köksal, 2006;

Efendioğlu ve Yelken, 2008). Bunun yanında araştırmada kanıt temelli gerçekleştirilen uygulamaların öğrencilerin saygı değer düzeylerinin gelişimini olumlu etkilediği görülmüştür. Araştırmada ulaşılan bu sonuç Alabaş (2008) tarafından yapılan çalışmanın sonucu ile tutarlılık göstermektedir. Öte yandan kanıt temelli öğrenmenin öğrenci merkezli bir yöntem olmasından dolayı, Karabulut (2020) ve Tekin (2019) tarafından yapılan çalışmalarda öğrenci merkezli uygulamaların değerlerin kazandırılmasını olumlu etkilediğine ilişkin ulaşılan sonuç ile bu çalışmada saygı değeri temelinde ulaşılan sonucun birbirini desteklediğini ifade edebiliriz. Bütün bu sonuçlara dayanarak değerler eğitiminde başarılı olmak için değer edindirmeye yönelik geçekleştirilen faaliyetlerin mümkün olduğunca öğrenci merkezli olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında Kanıt Temelli Öğretiminin arttırılmasıyla eğitimde kazanımların artama ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü Kanıt temelli öğretimin hem öğrencilerin akademik başarısına katkı sağladığı hem de saygı değerine farkındalığı arttırdığına ilişkin sonuçlara bu çalışmada ve alanda gerçekleştirilen diğer çalışmalarda ulaşılmıştır. Buna dayanarak öğrencilere bu yaklaşım ile öğrenme fırsatı vermek için öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarda kanıt temelli öğrenmeyi daha fazla kullanmalarını teşvik edici uygulamaların hayata geçirilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. Alabaş, R. (2007). “İlköğretim 6. Sınıf Dersinde Kanıt Temelli Öğrenme Modeli: Bir Eylem Araştırması”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
2. Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2007). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı”, Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
3. Bilgiç, S. (2018). “İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Kanıt Temelli Öğrenmeye İlişkin Bir Eylem Araştırması”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
4. Bozcan, M. (2002). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Öğrencilerin Tarihsel Düşüncelerinin Gelişimi”, Marmara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri, Enstitüsü, İstanbul.
5. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2018). “Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Ankara, Pegem Akademi.
6. Çıdaçı, T. (2015). “Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Birinci Elden Kaynakların Kullanımı (7. Sınıf Örneği, Kanıt Temelli Öğrenme)”, Yüksek Lisans, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
7. Doğan, N. (2008). “İlköğretim 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Tarihsel Kanıt Kullanımın Etkililiği”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

8. Doğan, Y. (2007). "Sosyal Bilgiler Öğretiminden Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
9. Efendioğlu, A., ve Yanpar Yelken, T. (2020). "Eğitimde Yeni Yaklaşımlar: Kanıt Temelli Öğretim", İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 9(2), 109-123.
10. Kabapınar, Y. (2019). "Kanıt Temelli Öğrenme; Tanım, Kapsam, Yaklaşımlar", Y. Kabapınar içinde, Kimlik Belirleyen Derslerde Kanıt Temelli Öğrenme, (s. 29-54). İstanbul, Pegem Akademi.
11. Karabulut, B. (2020). "İlkokul Hayat Bilgisi Dersinde Vatanseverlik Değerinin Etkinliklerle Öğretimi", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
12. Keleş, H., Ata, B., ve Köksal, İ. (2006). "Tarihi Dokümanla Tarih Öğretiminin Lise Öğrencilerinin Başarısına Etkisi", Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 99-112.
13. MEB. (2005). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, 2006 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/ internet sayfasından elde edilmiştir.
14. MEB. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, 05.06.2019 tarihinde http://ttkb.meb.gov.tr/ adresinden elde edilmiştir.
15. Merrıam, S. B. (2015). "Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber", (S. Turan, Çev.) Ankara, Nobel Yayıncılık.
16. Tay, B. (2011). "Sosyal Bilgiler Öğretimin Dünü Bugünü ve Yarını", R. Turan, ve K. Ulusoy içinde, Sosyal Bilgilerin Temelleri (s. 2-16). Ankara, Pegem Akademi.
17. Tekin, S. (2019). "İlkokul 4. Sınıflarda Etkinlik Temelli Değer Eğitimi Yoluyla Sorumluluk Değerinin Kazandırılması", Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
18. Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Ankara, Seçkin Yayıncılık.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNE (BİLSEM) YÖNELİK TUTUMLARI

ATTITUDES OF GIFTED STUDENTS TOWARDS SCIENCE AND ART CENTERS (BILSEM)

Dr. Metin TAYTAŞ
ORCID NO: 0000-0003-3585-7357
Milli Eğitim Bakanlığı Hüsrev Paşa İlkokulu, Van

Mehmet Aziz ŞAHİN
ORCID NO: 0000-0002-3767-4493
Yusuf Gökçenay Bilim Sanat Merkezi, Van

ÖZET

Bilim ve Sanat Merkezleri(BİLSEM); ülkemizde üstün yetenekli tanısı almış öğrencilerin, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim çağında aldıkları eğitimin yanı sıra, özel oldukları alanlarda kendilerini geliştirmeleri için fırsat tanıyan, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı özel eğitim kurumlarıdır(MEB, 2007). Alanyazında, üstün yetenekli öğrencilerin bu kurumlara yönelik tutumları ile ilgili çalışmaların çok sınırlı sayıda yapılmış olması ve ülkemizde de üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine yönelik tutumlarının ne düzeyde olduğu bilinmediğinden dolayı bu araştırmada, üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine yönelik tutumları araştırılmak istenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Sıcak ve Akkaş (2018), tarafından geliştirilen "Bilim ve Sanat Merkezlerine Yönelik Tutum Ölçeği" ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Söz konusu bu çalışmaya Van merkez ve ilçelerdeki bilim sanat merkezlerinde eğitim gören 170 öğrenci katılmıştır. Veriler toplandıktan sonra SPSS paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı kontrol edildikten sonra analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Öğrencilerin bilim ve sanat merkezine yönelik tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için t-testi ve Anova, analizi yapılmıştır. Son olarak elde edilen verilerin istatistiksel anlamlılığı .05 düzeyinde sınanmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen bulgular ve alanyazında ulaşılan çalışmalar sonucunda üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine yönelik tutumlarının demografik değişkenlere göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiş olup ulaşılan sonuçlar alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilim ve sanat merkezi, üstün yetenekli, tutum

ABSTRACT

Science and art centers(BİLSEM); gifted students who had been diagnosed in our country, pre-school, primary and secondary school education in their areas to develop opportunities for themselves as well as private, special education and guidance services that are affiliated to the General Directorate of private education institutions(MEB, 2007). In the literature, studies on attitudes towards gifted students and a very limited number of these institutions in our country to be made is unknown, since the level of attitudes towards gifted students of Arts and science, in this study, attitudes towards gifted students of Arts and science is being investigated. For this purpose, the "Attitude Scale towards Science and Art Centers" and the personal information form developed by Sıcak and Akkas (2018) were used. 170 students studying at science and art centers in Van central and districts participated in this study. After collecting the data, the analyses were performed using the SPSS package program. After checking whether the data were distributed normally, parametric tests were used in the analyses. In order to test whether the attitudes of the students towards the science and art center differed according to demographic variables, t-test and Anova analysis were performed. Finally, the statistical significance of the obtained data .it has been tested at level 05. As a result, the findings in this study and in the literature of the work that is reached as a result of the arts and gifted students attitudes towards science are detected varies according to demographic variables obtained results are discussed within the framework of the literature.

Keywords: Center for science and art, gifted, attitude

AİLELERİN ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDEKİ İŞLEVSELLİĞİ

THE FUNCTIONALITY OF FAMILIES IN SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION CENTERS

Dr. Metin TAYTAŞ
ORCID: 0000-0003-3585-7357
Milli Eğitim Bakanlığı Hüsrev Paşa İlkokulu. Van

ÖZET

Özel gereksinimi olan çocuklar, günlük yaşamın her alanında olduğu gibi rehabilitasyon desteği için de ailelerine bağımlı ve destek isteyen bir süreçten geçmektedirler. Dolayısıyla özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmak ailelere ekstra sorumluluk yükleyen bir durumdur. Diğer taraftan, rehabilitasyonlarda çok işlevsel olan ve çocuklarıyla ilgili programlara aktif olarak katılan ailelerin çocuklarının günlük yaşam fonksiyonlarının artması yüksek ihtimaldir. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada, ailelerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki işlevselliği araştırılmak istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, özel gereksinimi olan çocukların ailelerinin rehabilitasyon programlarındaki rolünü incelemek için Abaoğlu (2015), tarafından geliştirilen "Rehabilitasyonda Aile İşlevselliği Ölçeği " ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Söz konusu bu çalışmaya Van merkez ve ilçelerdeki rehabilitasyonlarda çocuğu eğitim gören 280 veli katılmıştır. Veriler rehabilitasyon merkezlerinde çocuğu olan velilere google form üzerinden oluşturulan ölçek ile online toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25 paket programına aktarıldıktan sonra veri analizine geçilmiştir. Veriler toplandıktan sonra SPSS paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı kontrol edildikten sonra analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Ailelerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki işlevselliklerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için t-testi ve Anova analizleri yapılmıştır. Sonuç olarak, ailelerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki işlevsellikleri demografik değişkenlere göre alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, rehabilitasyon, işlevsellik

ABSTRACT

Children with special needs are dependent on their families for rehabilitation support, as well as in all areas of daily life, and they are going through a process that requires support. Therefore, having a child with special needs is a situation that imposes extra responsibility on families. On the other hand, it is highly likely that the daily life functions of the children of families who are very functional in rehabilitation and actively participate in programs related to their children will increase. For these reasons, in this study, it was aimed to investigate the functionality of families in special education and rehabilitation centers. For this purpose, the "Family Functionality Scale in Rehabilitation" and the personal information form developed by Abaoğlu (2015) were used to examine the role of families of children with special needs in rehabilitation programs. In this study, 280 parents whose children were educated in rehabilitation facilities in Van centers and districts participated. The data were collected online with a scale created through the google form for parents with children in rehabilitation centers. After the data obtained were transferred to the SPSS 25 package program, the data analysis was started. After collecting the data, the analyses were performed using the SPSS package program. After checking whether the data were distributed normally, parametric tests were used in the analyses. Families in special education and rehabilitation centers differed according to demographic variables of functionality to test whether the T-test and Anova analyses were conducted. As a result, the functionality of families in special education and rehabilitation centers was discussed within the framework of the literature according to demographic variables.

Keywords: Special education, rehabilitation, functionality

COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN BÖLGESEL EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ; KÜTAHYA ÖRNEĞİ

EFFECTS OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS ON REGIONAL ECONOMY; KÜTAHYA EXAMPLE

Öğr. Gör. Dr. Gülten ŞEN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ÖZET

Coğrafi İşaret; bölgenin özelliğinden kaynaklanan ürünleri belirleyen, kalitesi veya tipik özellikleri ile coğrafi bölgeyi yansıtan bir sınaî mülkiyet hakkıdır. Ürünlerin ayırt edici özelliklerinden faydalanarak elde edilen bu hak, bilhassa yerel ekonomilerin canlanmasında bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu ürünlerin kökenini belirleme fonksiyonu ile markaların en baştaki hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi kökeni dolayısıyla değer kazanmış ürünleri ayırt edebilmek için kullanılmaktadır.

Coğrafi işaretler, sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı desteklemesinden dolayı önemi günümüzde gittikçe artmaktadır. 1995 yılından sonra ülkemizde koruma altına alınmış olan coğrafi işaret kavramı, bölgesel ekonomiler üzerinde özellikle de kırsal alanların kalkındırılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu işaretler, ürünlerin menşeine önem veren ve sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı ve tarımsal gıda sisteminin yeniden yapılandıran, gıdanın meta olarak algılanmasına karşı koymayı amaçlayan bir dizi stratejinin parçasıdır. Bölgeleriyle bağlantılı bir kimliğe sahip ürünlerin, küresel markalara veya jenerik ürünlere kıyasla bir katma değere sahip olduğunu ve bu değerin bu ürünleri zaman içinde geliştiren topluluğa ait olduğunu kabul ettirmektedir. Bölgelerin kırsal kesimlerinde geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için önemli bir potansiyel sergileyen Kütahya ili çalışma merkezimizi oluşturmaktadır. Kütahya ili yerel ürünler açısından oldukça zengindir. Buna rağmen ilin bu değerleri yeteri kadar tanıtılamamaktadır. Bölgenin sahip olduğu alternatif turizm türleriyle birleştirilerek katma değer yaratılamamıştır. 2021 yılı Türkiye'de coğrafi işaret toplam tescil sayısı 967, toplam işlemlerine devam eden başvurusu sayısı ise 749'dur. Kütahya' ya ait coğrafi işaret tescilli alınmış 10 ürün bulunmaktadır.

Çalışmada, özellikle tarımda, bölgesel kalkınmada "Coğrafi İşaret" kavramının ortaya konma nedenleri hakkında bilgi verilecektir. Coğrafi İşaretlerin Kütahya ekonomisinin etkinliğinin armasına nasıl katkı yapabileceği incelenecektir. Bu işaretlerin bölgesel ekonomik sisteme katkılarını belirlemeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimer: Bölgesel Kalkınma, Kütahya, Coğrafi İşaret, Ekonomi

ABSTRACT

Geographical Indication; It is an industrial property right that determines the products originating from the characteristics of the region and reflects the geographical region with its quality or typical features. This right, which is obtained by making use of the distinctive features of the products, creates a potential for the revival of the local economies in particular. With the function of determining the origin of these products, it appears as the first state of the brands. It is used to distinguish products that have gained value due to their geographical origin.

Geographical indications are increasing in importance today because they support sustainable regional development. The concept of geographical indication, which has been taken under protection in our country after 1995, is used as a tool on regional economies, especially in the development of rural areas. These signs are part of a series of strategies that emphasize the origin of products and aim to counter the perception of food as a commodity, restructuring sustainable regional development and the agri-food system. It affirms that products with an identity associated with their region have an added value compared to global brands or generic products, and that this value belongs to the community that developed these products over time. Kütahya province, which has an important potential for improving livelihoods and realizing regional development in the rural areas of the regions, constitutes our study center. Kütahya province is very rich in terms of local products. However, these values of the province are not sufficiently introduced. No added value could be created by combining it with the alternative tourism types that the region has. In 2021, the total number of geographical indication registrations in Turkey is 967, and the total number of applications that continue to be processed is 749. There are 10 products with geographical indication registered belonging to Kütahya.

In the study, information will be given about the reasons for the introduction of the concept of "Geographical Indication", especially in agriculture and regional development. How Geographical Indications can contribute to the effectiveness of the Kütahya economy will be examined. It will be tried to determine the contribution of these signs to the regional economic system.

Keywords: Regional Development, Kütahya, Geographical Indication, Economy

NARATİF (ÖYKÜSEL) TERAPİ GÖZÜNDEN KEKEMELİK OLGUSU

A CASE OF STUTTERING FROM THE PERSPECTIVE OF NARATİVE THERAPY

Emin KURTULUŞ
Orcid:0000-0002-6346-0114
Sorumlu Yazar (Correspondence)
Doktora Öğrencisi PDR, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ
Orcid:0000-0002-0880-1318
Dr. Psi. Dan. Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZET

Naratif Terapi, post-yapısalcı (yapısalcı olmayan) bir ekolde kendini konumlandıran, hesap verilebilirliği önem veren, işbirliği ile araştırma yapan bir ekoldür. Ayrıca kişilerin kendi hayat hikayenin anlatımına odaklanan, kadın erkek eşitliği olmak üzere her türlü eşitliğe değer veren Michel Foucault, Jacques Derrida, J. Bruner, Barbara Myerhoff gibi çağdaş filozofların fikirlerinden harmanlamıştır. Naratif yaklaşım terapi sürecinin yazıya dökülmesinin gerekliliğine inanan bir terapi ekolüdür. Bu araştırmada ise Naratif Terapi'nin kekemelik sorunuyla nasıl çalıştığı, hangi teknikleri kullandığı ve kekemelik olgusuna nasıl yaklaştığını incelemek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, çalışmada Naratif terapinin yazılı kayıtları önemsemesinin bir sonucu olan mektup yazma tekniğinin terapi sürecini nasıl etkilediğini de yer almaktadır. Terapinin sadece bir odadan ibaret olmadığını savunduğu için Naratif Terapi danışanların hayatındaki kişileri önemsemektedir. Çalışmada, Naratif terapinin problemi dışsallaştırması, sorunun kişinin içinde değil de dışarıda olması; başka bir deyişle insanların özellikle olumsuz söylemlerden ne kadar çok etkilediği vurgulanmaktadır. Soruna sebep olan şeylerin insanlar olduğu düşünüldüğü için çözüme yine danışanların hayatındaki kişilerle yaklaşmaktadır. Buradaki amaç kişinin hayatında olumsuz etki eden insanları yeniden anlamlandırarak bu olumsuzluğu azaltmak ve onun yerine ona iyi gelen kişilere zihninde yer açmaktır. Terapi sürecine dış şahit rolünde gelen kişi ise kişinin hayatında değer verdiği ya da danışanın yaşadığı o sorunu yaşayan birinin olması beklendik bir durumdur. Böylelikle danışanın hayatla tekrar temas etmesi ve bağ kurması ona iyileştirici bir güç olarak gelmesi beklenmektir. Bununla birlikte çalışmada, Naratif Terapinin travmaya bakışı olan, kişinin travmanın pasif bir alıcısı değil de kendi bedenini ve kimliğini korumak için nasıl aktif bir rol oynadığına dair içeriklere de yer verilmiştir. Araştırmada Naratif Terapi teknikleri hakkında kekemelik sorununa müdahalede sadece teorik anlatım değil aynı zaman da pratik karşılığına dair cevaplar da sunulmaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, örnek bir vaka üzerinden kekemelik sorunu yaşayan danışanlar ile Naratif Terapi bilgisi ışığında terapi sürecine ışık tutmaktadır. Elde edilen sonuçlar literatür ışığında tartışılmış ve gerekli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Naratif, Öyküsel Terapi, kekemelik, Travma, Ergenlik, Olgu sunum

ABSTRACT

Narative Therapy is a school that positions itself in a post-structuralist (non-structuralist) school, attaches importance to accountability, and conducts collaborative research. He also blended the ideas of contemporary philosophers such as Michel Foucault, Jacques Derrida, J. Bruner, Barbara Myerhoff, who focus on the narration of people's own life stories and value all kinds of equality, especially the equality of men and women. The narrative approach is a

school of therapy that believes in the necessity of putting the therapy process into writing. In this study, it is aimed to examine how Narative Therapy works with the problem of stuttering, what techniques it uses and how it approaches the phenomenon of stuttering. At the same time, the study also includes how the letter-writing technique, which is a result of Narative therapy's care about written records, affects the therapy process. Narative Therapy cares about the people in the clients' lives, as it argues that therapy is not just a room. In the study, Narative therapy externalizes the problem, the problem is not inside the person but outside; In other words, it is emphasized how much people are affected by negative discourses. Since it is thought that people are the things that cause the problem, he approaches the solution with the people in the lives of the clients. The aim here is to reduce this negativity by re-meaning the people who have a negative impact on the person's life and to make room in their minds for the people who are good for him instead. If the person who comes to the therapy process as an out-witness, it is expected that there will be someone who values the person's life or who has the same problem that the client has. Thus, it is expected that the client will come into contact with life again and establish a bond and come to him as a healing power. In addition to this, in the study, the contents of Narative Therapy's view of trauma, how the person plays an active role to protect their own body and identity, rather than a passive recipient of trauma, are also included. In the research, not only the theoretical explanation but also the practical answers are presented in the intervention of the stuttering problem about the Narative Therapy techniques. As a result, this research sheds light on the therapy process in the light of Narative Therapy knowledge with clients who have stuttering problems through a sample case. The results obtained were discussed in the light of the literature and necessary suggestions were presented.

Keywords: Narrative Therapy, Stuttering, Trauma, Adolescence, Case report

GİRİŞ

Narratif Terapi, post-yapısalcı (yapısalcı olmayan) bir ekolde kendini konumlandıran, hesap verilebilirliğe önem veren, iş birliği ile araştırma yapan, kişilerin kendi hayat hikayesini anlatmasına odaklanan, kadın erkek eşitliği olmak üzere her türlü eşitliğe değer veren, terapinin yazıya dökmenin gerekliliğine inanan, Michel Foucault, Jacques Derrida, J. Bruner ve Barbara Myerhoff gibi çağdaş filozofların fikirleri ile harmanlamış bir terapi ekolüdür (Madigan, 2011). Michael White ve David Epson Narratif terapinin kurucularındandır. Terapinin temeli insanların öykülerini ele alan ve öykülerin farklı bir şekilde anlatılmasının kişilere iyi geldiği fikri üzerinden hareket ederek antropoloji, edebiyat, felsefe gibi psikolojinin dışındaki bilim ve sanat dallarına ait yöntemlerin psikoloji bilimine katkı sağladıkları düşüncelerine dayanmaktadır. Bu yöntemlere örnek olarak "Mektup Yazma" tekniği Edebiyat'tan alıp Derrida'dan da "yapı sökümü" kavramını kullanarak, ele alınan hikayeye nasıl genişlik kattığı terapiye getirilmiştir (Jorgensen, & Boje, 2010).

İnsanlar hayatlarına, yaşadıkları olaylara ve yaptıkları seçimlere kendileri hakkında anlattıkları hikayelerle anlam katarlar. Dolayısıyla yaşam öyküsü yalnızca kişinin kendisine (ve başkalarına) yaşamını anlatması için bir format değil, aynı zamanda kişinin kimliğinin şekillendiği bir araçtır (Rosenwald ve Ochberg 1992). Hikaye, bir yandan anlatıcının kimliğini ifade ederken, diğer yandan bu kimliğin dönüşümlerini şekillendirir ve etkiler. Bunun nedeni, bireylerin kendilerini tanımalarının ya da başkalarına kendilerini ifşa etmelerinin hikayeleri aracılığıyla olmasıdır (Lieblich, Tuval-Mashiach ve Zilber 1998). Howard (1991) kimliğin gelişiminin bir yaşam öyküsü inşası meselesi olduğunu; psikopatolojilerin ise, ters giden yaşam öykülerinin örnekleri olarak görülebildiğini; ve hikaye onarım egzersizleri olarak psikoterapinin kullanılabileceğini ifade etmektedir. Naratif terapi,

terapötik bir değişim için ana araç olarak danışanın yaşam öyküsüne odaklanır. Hikâyede sürekliliği ve tutarlılığı engelleyen kısımların bulunması ve ortaklaşa alternatif bir hikaye yaratılması yoluyla, kişinin yaşamının ve kimliğinin daha zengin bir inşasının oluşması teşvik edilir (Omer ve Alon 1997).

Bu araştırmada Naratif Terapi odağında ele alınan kekemelik ise konuşmanın ritminin ya da akıcılığın kesintiler ve bloklarla zarar gördüğü bir bozukluktur (Cangi, 2008). Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre kekemelik, bireyin ne söylemek istediğini kesin olarak bildiği, istem dışı, tekrarlayan ses uzatmaları ve kesilmeleri nedeni ile konuşma ritmindeki bozukluk olarak tanımlanmaktadır (Manning, 2010). Kekemeliğin en geniş ve sistemli tanımında, kekemelik sözel ifadenin akıcılığında, seslerin ve hecelerin istem dışı, duyulabilen ya da duyulamayan yinelemeler ve uzatmalar biçiminde sık, fark edilebilir, ancak kontrol edilemeyecek biçimde kesintiye uğraması şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca bazen heyecan, sıkıntı, korku, sinirlilik gibi olumsuz duyguların kekemeliğe eşlik edebileceğini vurgulamıştır (Perkins, 1983). Bu çalışmada da Naratif Terapi odağında kekemelik olgusu incelenirken; kekemeliğin kendisi ile değil kekemelik sebepli ortaya çıkan bu olumsuz duygular ve kekemeliğe yol açan travmatik olay ile çalışılacaktır.

Travmatik bir olay, tanımı gereği, insanları son derece olağandışı bir stresle karşı karşıya bırakır ve yeni, beklenmedik ve alışılmadık bir durumla baş etmeyi gerektirir (DSM IV-TR 2000). Travma, doğası gereği günlük yaşamın sürekliliğini ve pürüzsüz akışını bozar. Bu kopuş, travmadan kurtulanların kendileri ve yaşamları hakkında anlattıkları hikayelerde ifade edilir. Araştırmada Naratif terapinin konuları bir vaka üzerinden kuramsal ve pratik bir anlatımla sunulmuştur. İçerikte ilk olarak "Sorunun Dışsallaştırma" ve "Mektup Yazma" tekniklerine beraber yer verilmiştir. Sonrasında "Yeniden Dahil Etme" ve "Dış Şahit Uygulamalarını" anlatılıp ve en son olarak da "Travma" konusundaki fikirler ve pratiklerin beraber nasıl çalışıldığı anlatılmaktadır.

OLGU

Bağlam

Leyla 14 yaşındadır ve kendini iyi hissettiği bir gün okul psikolojik danışmanından yardım almak istediğini söylemiştir. Kendisi kekemelik sorunu yaşayan bir kız çocuğudur. Randevu almak için geldiğinde, 5 yaşındayken bir köpek saldırısı sonucu kekemelik sıkıntısının başladığından ve o günden beri bu durumun süregeldiğinden bahsetmiştir. Köpek saldırısı bir travma yaşantısı olduğu için ve kekemeliğin başladığı dönemle beraber olduğu için terapi desteği verilmiştir. Naratif terapi bağlamında ilk olarak problemin dışsallaştırması ve mektup yazma tekniği uygulanmıştır.

1.Problemi Dışsallaştırma ve Mektup Yazma

Problemin dışsallaştırılması, problemin insanların içinde olmadığı, sorunun dışarda olduğunu ifade eden bir durumdur. White ve Epston, bu konuyu "problem problemdir, problem insan değildir" olarak ifade etmiştir (White, & Epston, 2004, pp.88-94). Naratif terapide sorunların daha çok söylemlerle alakalı olduğu, bunun içsel bir sürece dönüştüğü ve sorunu dışarıya alabilirsek konumlandırma şansı elde edebileceğimizi ifade edilir. Böylelikle kişinin sorunun uzmanı olarak daha fazla alan bulabildiğini ve çözüme yönelik harekete daha rahat geçebileceğini ifade eden bir yaklaşımdır (Mascher, 2002).

Mektup yazma tekniği ise, Naratif terapinin doküman kullanmanın önemini vurguladığı bir çalışmadır. Yazı dilinin konuşma diline göre daha fazla kalıcı olmasını ve terapinin etkilerinin

sadece odada kalmamasını sağladığı için ve terapi sürecinin genel hayata yayılması ve sorunun çözümüne karşı daha etkili olması için kullanılır. (Dyck, 2000). Bu olguda, problem hali hazırda dışarda olarak gelmişti ve bu problemin herkesçe bilinen ismi kekemeliktir. Terapi sürecinde kekemeliğin ne olduğunu konuşmaktan çok Leyla'yı kekemeliğin nasıl etkilediği, ona karşı nasıl bir konum aldığı ve gelecekte kekemelikle ilişkisinin nasıl olacağı üzerine bir içeriğe sahipti. Naratif terapide kişinin sorununa karşı nasıl konum aldığını anlatmak adına, Leyla adından soruna yazılan mektup örneği aşağıda sunulmuştur. Mektup sunulmadan önce hangi sorularla bu mektubun hazırlandığına da yer verilmiştir. Bu sorular sorulurken Leyla'nın kekemeliğe karşı nasıl bir konum aldığı da anlaşılmıştır (Marsten, & Markham, 2017).

1. Kekemelik gizlice neyi umuyor olabilir?
2. Kekemeliğe korku veren şey ne olabilir?
3. Kekemeliğin hobileri neler olabilir?
4. Kekemeliğin çocukluğu sence nasıl geçmiş olabilir?

07.12.2018

Sevgili Kötü Heyecan ya da Kekemelik,

Merhaba Kekemelik nasıl iyi misin? Senin bu aralar iyi olmadığını düşünüyorum.

Bunun sebebini merak etmiyorsundur çünkü sen de farkında olmalısın. Senin hayatımdan nasıl yavaş yavaş çekildiğini daha doğrusu seni hayatımdan nasıl uzaklaştırdığımın tabi ki de farkındasındır. Yok hayır bunu bir tek ben düşünmüyorum; annem, babam, Ali Öğretim, Emin ve arkadaşlarım hepsi böyle düşünüyor. Hepsi farkında benim seni nasıl uzaklaştırdığımı görüyorlar.

Hayır! Kekemelik seni de anlıyorum hatta geçen gün Emin ile senin çocukluğuna da konuştuk☺ Senin hayatınla ilgili şöyle tahminlerde bulunduk

1. Benim rahat konuşmamı istemiyor olabilirsin.
2. Benim konuşmam sana büyük korku veriyor olmalı.
3. Ben konuşmaya çalıştığımda kötü heyecan yolluyorsun.
4. Hobilerin çocukları ve benim gibi gençleri hatta yetişkinleri bile korkutmayı ve kötü heyecan yollamayı seviyorsun
5. Yalnız senin çocukluğunda kötü geçmiş olmalı. Muhtemelen sana da bu şekilde kötü heyecan yollayan şeyler olmalı. Hatta tahtaya çıktığında konuşamıyor bu diye senle dalga bile geçmiş olabilirler.

Anlıyorum insanlar seni üzmüş senin kalbini kırmış ama sen de diğer insanları bu kadar üzmeye hakkın yok. Bu gidişe dur demek senin elinde. Bu yok olma korkunu anlamıyorum. Senin yok olacağını nerden çıkardın sen bir kötü heyecansın ve ben sadece seni heyecan olarak kalmanı istiyorum işte bu kadar ben de diğer insanlar gibi takılmadan konuşmak diğer insanlar gibi hayallerimi yaşamak ve istediğim meslek polis olmak istiyorum. Polis olma sınavında ya sen çıkıp gelirsen ne olacak seninle anlaşma bu şekilde yapmak istiyorum evet seni hayatımdan gibi hayallerimi yaşamak ve istediğim meslek polis olmak istiyorum. Polis olma sınavında ya sen çıkıp gelirsen ne olacak seninle anlaşma bu şekilde yapmak istiyorum evet seni hayatımdan çıkartmak değil heyecan olarak bırakmak istemem çok mu şey?

Şimdi sana karşı taktik de geliştirdim. Kötü heyecan ya da Kekemelik olarak gelmeye çalıştığını anladığımda rahat olmak için şunları yapacağım.

1.Kendime rahat konuşurum derim

2. Kendime Kekemelik gelmeden kendimle konuşurum

3. Başkaldırırım.

Seni yendiğim zamanlarda sen yok olmadın sadece şekil değiştirdin. Hani 2 yıl önce 2 ay vardı. Sen mesela gitmiştin o zaman heyecan olarak kalmıştın bende. Ben de şarkı dinlerken ya da sevinçliyken heyecanlanmıştım öyle değil mi? Ya da 6.sınıfta 23 Nisan konuşması yaptığım zaman sen o zaman yoktun senin yerine tabi ki heyecan vardı. Hatta 2 ay önce öğretmen soru sorduğunda ne güzel de heyecanla beraber cevap vermiştim İşte kekemelik ya da kötü heyecan sana diyeceklerim bu kadar. İnşallah seni tehdit etmediğimi ilişkimizi düzene sokmamız gerektiğini anlamışındır.

Esen Kal☺

Leyla

Yukardaki mektuptan anlaşılacağı üzere kekemeliğe karşı konum almak için bu mektup Leyla adına yazılmıştır. Bununla birlikte, kekemeliğin kültürel olarak güçlü bir söylem olmasından dolayı bu konuda Leyla'ya yardım amacı da taşımaktadır (Guitar, 2006). Terapist burada mektup yazarak en azından bu kekemeliğe ve kekemeliğin söylemlerine karşı nasıl bir duruş sergileyeceğine yönelik fikirler vermektedir. Mektup yazılmasındaki amaçlardan biri de Leyla'nın kendi hayatının izleyicisi olabilme şansını yaratmış olmasıydı. Böylelikle kendi soruna karşı kendisine nasıl yardım edeceği hakkında fikirler üretmesi sağlanmıştır.

2. Yeniden Yazma Tekniği

Yeniden yazma, insanların bir konu merkezinde (Örneğin: özgüven) kendi hikayesinin çizgilerini oluşturduğu ve bu çizgilerde başarısız oldukları çizgilere daha fazla dikkat ettiği, bu çizgilerde başarılı oldukları zamanların da olduğuna dair keşfi sağlayan bir yaklaşımdır. Teknik, kişilerin sorununu çözdüğü zamanlara atıfta bulunan "alternatif hikayeye" girişi ve sorunun çözüldüğü zamanda bunun kendi kimliğine ve kendi hikayesini nasıl etkilediğine dair konuşmayı ve bu hikayeye dikkat etmesini sağlayan bir uygulamadır (White, 2005). J. Buruner, kişilerinin eylem alanları ve kimlik alanlarıyla beraber bir yapıda olduğunu vurgularken, Jacques Derrida bizim anlattığımız her yeni hikaye ile yeni bir gerçeklik oluşturduğumuzdan bahseder (Monk 1996; Madigan 2011). Anlatılan bu yeni hikayeler yeni gerçeklikler açar ve terapide daha fazla konuşma fırsatı verir. Konuşmalar da daha fazla düşünebilmeyi getirdiği için problemler hakkında daha fazla çözümler üretmeye fırsat vermektedir (Payne, 2006). Aşağıda yeniden yazma tekniği ile yapılan görüşme bağlam eşliğinde sunulmuştur.

Emin: Leyla, şunu merak ettim, daha önce kekemeliğin olmadığı zamanlar oldu mu? Kekemeliği yendiğin zamanlar hakkında bu soru.

Leyla: Bir kere oldu ama sonra geri başladı.

Emin: Bir kere oldu mu?

Leyla: Evet. Hiç kekelemedim.

Emin: Ne zaman?

Leyla: 9.Sınıfta. iki sene önce 9. Sınıfa giderken. Hiç kekelemedim birkaç ay oldu sonra geri geldi. Geri kekelemeye başladım.

Emin: Hiç kekelemediğin birkaç ay oldu mu?.

Leyla: Evet.

Emin: Peki 2 mi 3 mi ay?

Leyla: 2 ay .

Emin: Yani 2 ay kekemelik beni rahat bıraktı diyorsun?

Leyla: Aynen , çok iyiydi.

Emin: Çok mu iyiydi?

Leyla: 2 ay hiç kekelememem çok iyi bence.

Emin:. Çok iyi olma sebebi ne acaba?

Leyla: Yani hiç kekelemiyorsunuz istediğiniz şeyi herkese karşı söyleyebiliyorsunuz

Emin: İstediğin şeyi söylemek senin için ne demek ?Leyla: Ben derslerde kitap okuyamıyordum 9.sınıfta okumaya başladım. Kekelemediğim süre zarfında

Emin: 2 ay boyunca kekelemediğim süre zarfında kitap okuyabildim senin için bu ne demek peki kitap okumak ne anlam ifade ediyor

Leyla: Güzel şey kekelemiyorsunuz, heyecanlanmadan okuyorsunuz konuşabiliyorsunuz tutukluk yapmıyor dilim.

Bu konuda tercih edilen değerlerle ilgili kimlik ve eylemler hakkında bir konuşma da yapıldı. Böylelikle Leyla, kendi kekemelik hikayesi hakkında farklı bir çizgiden konuşma fırsatı yakalamıştı. Onun başarı sağladığı konu daha önce çok fazla söylenilmeyen ve konuşulmayan ancak kekemeliğe karşı özgüven hikayesine bir giriş anlamına gelmekteydi. Öte yandan kekemelik kültürel olarak çok fazla baskın bir söylemdir (Guitar, 2006). Kekemelik dışında hareket ettiği hikayeye giriş yapıldığında ses tonu şimdiye kadar duyulmadığı kadar mutluluk hissettiğini belirtti. Kekemeliğe dair bu hikayenin önemi kendi sıkıntısına istediği gibi davranabilme başarısı kimliğini ne şekilde etkilediğini görmek önem arz etmektedir. Bununla birlikte, kekemelikten kurtulup kendi istediği şekilde davranabilmesinin kendi kimliğine etkisi konuşulmuştur.

Terapi sürecinde özgüven değeri kekemelik sorununu çözüme yaklaştıracak gibi görülmektedir. Bundan dolayı bu alternatif çizginin ismi özgüven olarak belirlenmiş ve işbirlikçi bir yaklaşım sergileyerek görüşmeye devam edilmiştir. Leyla'nın zihninde özgüvenin kekemeliğe karşı çıktığı başka bir değişle kekemeliğin panzehiri olması görüşme sorularına verdiği cevaplardan görülmektedir. Bu Naratif terapi bağlamında önemli noktaya denk gelmektedir. Yeniden yazma sürecinde geçmiş yaşantıların geleceğe ışık tutması terapi yardımı alan kişiyi harekete geçirmek için fırsat vermesi beklendik bir durumdur. Aşağıda görüldüğü üzere görüşmeye devam edildiğinde yardım almakla alakalı olarak bu hikayenin fırsat verdiği anlaşılmaktadır.

Emin: Özgüvenin geldiği başka zamanlar var mı?

Leyla: Nasıl yani anlamadım

Emin: Yani özgüveni kabul ettiğin başka zamanlar oldu mu diye soruyorum.

Leyla: Oldu.

Emin: En son ne zaman kendini özgüvenli hissettin? Yani özgüven senle beraberdi?

Leyla: (Biraz düşündükten sonra) Bir ay önce.

Emin: Bir ay önceydi. Hikayeyi anlatır mısın nasıldı?

Leyla: Okuldaydım, dersteydim. Öğretmen bir soru sordu. Ben kekelemeden cevap verdim. Öğretmen de acaba ne oldu diye düşündü.

Emin: Peki öğretmene kekelemeden özgüvenli bir şekilde cevap verince senin için hayat nasıl oldu?

Leyla: İyiydi.

Emin: İyi ne demek iyiyi biraz anlatır mısın?

Leyla: Çünkü kekelemeden ve tutukluk yapmadan cevap verdim. Bunlar benim için iyi şeyler.

Emin: Bunlar senin hayal ettiğin umut ettiğin şeylerle ilgili hedeflerin ulaşmak için ne söylüyor olabilir acaba?

Leyla: Ben polislik sınavlarına gireceğim ya, orada bildiğim kadarıyla konuşma ilgili sınav varmış, kendimi orada hayal ettim ve hiç kekelemeyeceğimi zannettim

Emin: Öğretmenine cevap verdiğin aklına bu mu geldi?

Leyla: Evet aklıma direkt bu geldi.

Bu kişinin hafıza geçmişine gitmeyi sağlayan konuşmalar, orada canlı bir şekilde hikayeler mevcut olduğunu göstermektedir. Yeniden yazma tekniği ışığında görüşmeye devam edildiğinde özgüven yardımıyla biraz daha geçmişte başarılı olduğu yerler gidilmiştir. Leyla'nın geçmişe yaşantısında ortaokulda yıllarında kekemeliği özgüvenle çözdüğü yer hakkına görüşme aşağıda sunulmuştur (White, 2005).

Leyla: 23 Nisan konuşması yapmıştım.

Emin: Kaçıncı sınıftı?

Leyla: 6.sınıftı

Emin: Nasıl bir konuşmaydı

Leyla: Kısa bir konuşmaydı.

Emin: Evet ama nasıl kısaydı nasıl olduğunu merak ettim anlatır mısın?

Leyla: İşte öğretmenleri çağırdım

Emin: Peki bunu 6.sınıfa giderken nasıl başarabildin? Nasıl oldu da kekemelik ve heyecan senle beraber değildi?

Leyla: Heyecanlandım ama kekelemedim.

Emin: Nasıl oldu bu, Nasıl başardın?

Leyla: Bilmiyorum ama, yapacağım dedim ve yaptım.

Emin: Peki onu yaparken aklından neler geçiyordu senin inandığın ve umut ettiğin şeylere uygun bir şeyler miydi? Ne düşündürdü sana?

Leyla: O an konuştuğumu düşünüyordum. Bunu başarabildiğimi düşünüyordum.

Görüldüğü gibi yeniden yazma soruları Leyla'nın kekemelik sıkıntısı ile mücadele ederken kekemelik karşısında başarılı olduğu yerlerin de mümkün olduğunu ve başka bir hikaye çizgisinin olduğunu görmesine fırsat sağlayabilmiştir. Görüşme sırasında kimlik ve eylem arasındaki bu gidiş ve gelişler tercih edilen alternatif hikaye ile ilgili Leyla'ya fikir verebilmiştir. Bunun sonrasında görüşmede Ali Öğretmen ile yeniden dahil etme pratiğine geçiş sağlanabilmiştir. Ali öğretmen Leyla'nın sıkıntısı gören bir kişiydi ve bir dahaki görüşmeye Dış şahit rolünde davet edildiğinde, Leyla'ya nasıl geleceği hakkında konuşuldu. Leyla'nın isteği üzerine Ali Öğretmen görüşmeye çağrıldı.

3. Yeniden Dahil Etme ve Dış Şahit Uygulaması

Özel bir hatırlatma türü olan "yeniden dahil etme", hayat kulübü düşüncesinden etkilenerek insanın hatıralarında insanların etkileri olduğunu ve bu etkileme sürecinin ise karşılıklı olduğuna dikkat çeken bir uygulamadır (Myerhoff, 1982). Ayrıca terapi yardımı alan kişi kendisine iyi gelen kişileri hatırlarken pasif olmayan tepkileri dinleyerek ilişkinin her iki taraf için yarar sağladığının fark edilmesini sağlamaktadır. Bu tür konuşmalar, Naratif terapiye göre hayatımızda iyi yer edinmiş kişilerin varlığı ve bizim de onların hayatlarında iyi bir

edindiğini görmemize fırsat verir. Böylelikle hem o iyi ilişki kişiyi olumlu yönde etkilerken aynı zamanda yardım alan kişinin de bir başkasını aktif bir şekilde etkilediği gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Yeniden dahi etme görüşmelerinde aşağıdaki soru grubunun önemli olduğu düşünülmektedir (David, 2016).

1. Dahil ettiğimiz kişinin konuştuğumuz kişiye katkılarını konuşma
2. Dahil ettiğimiz kişinin konuştuğumuz kişinin hayatını nasıl değiştirdiğini konuşma
3. Konuştuğumuz kişin dahil ettiğimiz kişiye katkılarını konuşma
4. Konuştuğumuz kişin dahil ettiğimiz kişiye hayatını nasıl değiştirdiğini konuşma

Bu tür "yeniden dahil etme" tekniği kişiden bahis sadece görüşmede kalmayıp o kişinin bir sonraki seansa çağrılıp "dış şahit uygulamaları" ile birleştirilmesine olanak sağlamaktadır. "Dış şahit uygulamaları" Naratif terapinin sorunu yaşayan kişi o sorunun uzmanıdır felsefesiyle çalışmaktadır (Morgan, 2002). Bu görüş sorunu yaşayan kişinin kendi çözümü hakkında bir şeyler üretmiş olması ihtimali ile, o sorunu çözen diğer insanlarla beraber terapi sürecine yaklaşmayı hedeflemektedir. Bu amaçla görüşmeye başka insanları davet etmeyi ve terapinin gücünü terapi odasının dışına taşımayı hedeflemektedir. Diğer bir uygulamada bu vakada olduğu gibi "yeniden dahil etme" ile birleştirip aynı kişiyi görüşmeye davet edilmektedir. Bir başka uygulama ise bu sorunla çalışan ruh sağlığı insanlarının terapi sürecine davet edilmesidir. Bu uzmanların şahit olduğu deneyimlerle ortak bir paylaşımda bulunmaları sağlanmaktadır.

Leyla daha önceki oturumda Ali öğretmenine kekemelik sorunu derste ona rahatsız ettiğinde, kendisinin Leyla'yı sakinleştirdiğinden, ona "sakin ol" dediğini, ayrıca "sen yaparsın" diye motive ettiğinden bahsetmişti. Bunun üzerine Ali öğretmen Leyla'nın da onayını alarak dış şahit olarak görüşmeye çağrılmıştır. Ali öğretmen de kibar bir şekilde kırmayarak görüşmeye katılmıştır.

Emin: Kimler senin kekemelikle olan mücadelede senin yanında diye sorduğumda. Sen geçen oturumda şöyle dediğin hatırlıyorum. "Öğretmenlerimden en çok Ali öğretmen görüyordu ve hayatımda önemli bir yere sahipti olduğunu" düşündürdü. Bu konu hakkında detaylı görüşme yapabilir miyiz?

Leyla: Evet, lütfen.

Emin: Ali öğretmenin sana yardım ettiği şeyler nelerdi?

Leyla: Derslerde sakin olmamı söylüyordu, rahat konuş diyordu, sıkıntı yok. Hatta size gelemem Ali öğretmen tavsiye etti.

Burada dayanamayıp Ali öğretmen söze girmekte ve Leyla'nın hatırlamadığı ayrıntılar hakkında görüşmeye çok parlak bir katkıda bulunmaktadır. Artık görüşmeye dış şahit olarak gelen Ali öğretmen de katılmıştır ve Leyla'ya yardımını esirgememiştir.

Ali Öğretmen: Ben şunu da hatırlıyorum belki de bu da etkili olmuş olabilir. Leyla söz aldığında hatırladığım kadarıyla daha az kekeliyordu. Muhtemelen bahsedilen 2 yıl önceki 2 ayı tekamül ediyor. Sonrasında daha fazla kekelemeye başladığı ben de ona sakin olmasını ve rahat konuşmasını söylüyordum. Sonra bunlara rağmen sınıfta en ufak bir ses yükselmesi halinde bunu azaltmak için önlem alıyordum. Ayrıca bu durumun sınıfta anormal olmadığına Leyla anlamaya başladı. Bence bu sefer sınıfta yardımcı olmaya başladı.

Emin: Leyla sende sınıfın sana yardımcı olduğunu fark ettin.

Leyla: Evet ben de fark ettim.

Ali öğretmen: Derste ben olduğumda sınıftaki öğrenciler bir süre sonra Leyla söz aldığında kekeleme durumu olursa, sınıf sesini yükseltememeye ve normal karşılamaya başlamıştı.

Burada Ali Öğretmenin Leyla'ya yaptıklarını ayrıntılı bir şekilde konuştuktan sonra bunların Leylayı nasıl etkilediğine yer verilmiştir.

Emin: Peki şöyle bir soru da daha var. Ali öğretmen sana bu yaptıkları sınıfı susturması kekemeliğin normal bir şeymiş gibi sunması seni desteklemesi senin hayatını kekemelikle mücadele konusunda nasıl etkiledi.

Leyla: Olumlu etkiledi bence.

Emin: Nasıl olumlu etkiledi anlatır mısın?

Leyla: Kekemeliği yeneceğimi düşündürüyordu bu durum.

Emin: Peki ortak olan değeri anlamak adına soruyorum bu soruyu sen de öğretmen olsan öğrencilerine Ali öğretmenin yaptığını yapar mısın?

Leyla: Evet ben de aynısı yaparım:

Emin: Neden yaparsın peki?

Leyla: Çünkü ben de öğrencilerime değer veririm. Severdim öğrencilerimi.

Görüşmede görüşülen konular Leyla'yı fazlasıyla heyecanlandırmıştır. Kendi kimliğiyle, kendi değerleriyle yaşadığını ve ona yardım eden öğretmeniyle aynı değere sahip olmak onun için harika bir deneyim olduğunu belirtti. Görüşme artık yön değiştirmişti, ilk önce Ali öğretmenin yaptıklarının Leyla üzerindeki etkileri görüşülmüştü. Şimdi ise Leyla'nın Ali Öğretmen üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

Emin: Sen Ali öğretmen neler yapıyordun?

Ali Öğretmen: Doğru mu anladım? Ali benim, Leylaya olumlu yaklaşmamı sağlayan Leylanın özelliği neydi? Ya da Leylaya böyle yaklaşmama sağlayan sebep neydi?

Emin: Evet bunun gibi şeyler.

Ali öğretmen: Sonuçta evet, sadece bu durumu ben fark etmedim o da bir çaba gösterdi ki bu durumda benim rol almam gerekti.

Emin Ne çaba gösterdi?

Ali öğretmen: Birinci olarak her şeyden önce ders adına bir kere gayretliydi, onun sınıfında ders adına gayret göstermesi, öğrencilerin geneli anlamında düşündüğümüzde pek rastladığımız bir özellik değildir. Bu durum yani gayretli olması güzeldi. İkincisi sadece gayretlide değildi derslerde sorulara özgün fikirler de cevaplayabiliyordu bu durum benim dikkatimi neden çektiğine gelince çünkü kitaptaki soruların cevaplarını normalde internetten bulup geliyor çocuklar; bu normal bir durumdu, bunu biz bile yapardık. Fakat bu durum da öğrencilerinin özgün bir şey ortaya koymasını engelliyor. Oradaki kitabi hazır cevapları okuyorlar ve özgünlük bitiyor ama Leyla orada olmayan bazı soruları da özgün bir cevap olsun diye çaba harcayarak yapmaya çalışıyordu ve iyi de fikirler sunabiliyordu bu da dikkatimi çekti. Fakat en çok dikkatimi çeken şey şu olmuştu. Geçen yıl ilk dönemin sonuydu ortalaması 38 gibi bir şeydi ve onu normalde bırakmıştım. Çünkü normalde 45 olan geçme notunu ben 40 ve üstü almayanları bırakıyorum. Aslında Leyla gayretinden dolayı geçirmek istediğim biriydi. Ama derslerde orijinal fikirler sunmasında rağmen sınavlarda o kadar başarılı olamamıştı ve ben bırakma kararı almıştım. Son hafta Leyla da kaldığını biliyordu, öğrenciler son hafta dersi çok fazla önemsemezler hele ki bütün sene kendine göre müthiş bir gayret gösteren olan öğrenci bırakılmışsa genellikle tepki gösterir hatta size olumsuz bakar. Hatta hiç ilgilenmiyormuş gibi yapar. Ama Leyla tam tersiydi o hafta çok az kişi derse hazırlanmıştı belki de hiç kimse hazırlamamıştı ama Leyla derse tam anlamıyla hazırlanıp gelmişti. Ben de Leyla'nın bu hazırlığını boş veremezdim, sözlü notlarını değiştirme kararı aldım. Aslında hak ediyordu ama o tavır beni çok etkiledi bu hareketi yapmamı sağladı. Leylanın etik, ahlak ve dürüstlükle ilgili ortalamanın üzerinde olduğunu düşünmüştüm. Bu benim çok hoşuma gitti. İşte o bana ciddi bir katkı Leyladan.

Emin: Neye katı sağladı?

Ali öğretmen: Kısmen de olsa insanlara bakışımı değiştirmiş olabilir. Bu da güzel bir şey tabi ki. Herkes öyle değilmiş dedirtti bana. Bu da insana psikolojik olarak umut veriyor.

Bu teknik Leyla'nın Ali öğretmenden pasif bir şekilde etkilendiğini değil aynı zaman da Ali öğretmenin de Leyla'dan etkilediğini göstermektedir. Ali öğretmenin insanlığa bakışı küçük de olsa Leyla tarafından değiştirilmiştir. Bu durum Leyla'yı güçlendirmiştir. Dış şahit uygulamaların amaçlardan biri açık bir şekilde yerine gelmiştir. Hatırlanan kişilerdeki ilişki yoğunluğunun karşılıklı olması, genelde yardım alan kişiyi güçlendirmektedir

4.Travma Konuşmaları

White'ın söylediği gibi hiç kimse travmanın pasif bir alıcı değildir. Herkes ama herkes travma halinde kendi varlıklarını, kendi değerlerini ve kendiliklerini korumak için çaba sarf eder. Bu çabaları bulup konuşmak terapinin iyileştirici gücünü ortaya koymaktadır (White, 2004).

Leyla görüşmeye ilk geldiğinde 5 yaşındayken köpek saldırısına uğradığını, bu saldırının onun hayatını derinden etkilediğini ve kekemeliğin buna sebep olabileceğini söylemiştir. Anlattığına göre köpek saldırısından önce kekemelik Leyla'da hiç görülmemişti. Kekemeliğin tek sebebi bu durum olmayabilirdi ama yaşadığı bir travmanın varlığı ifade edildiği için kekemelik görüşmelerinde bu durumu konuşmak oldukça doğal bir durumdur. Leyla'nın köpeğin onu kovaladığı hikayeyi anlatırken travmaya nasıl yanıt verdiğine aşağıda yer verilmiştir (Lee, 2017).

Emin: Peki ben bir şeyi merak ettim küçük Leyla köpek ona saldırırken kendini nasıl savundu ve buna karşı ne yaptı?
Leyla: Köpek kovalamaya başladığında hemen bahçeye girdim bizim apartman bahçesine zaten annem de yanımda vardı. Ben korktuğum ve ağladığım için annem de kovdu. Annem de korktu çünkü.

Emin: Peki anladım annen de seni korudu, peki sen kendini korumak için ne yaptın?
Leyla: Böyle "kış kış" yaptım ve sonra kapıyı kapattım.

Emin: Yani 5 yaşına rağmen köpeğe "kış kış" yapabildin ve kapıyı köpeğe kapatarak onun sana saldırmasını ortadan kaldırabildin, değil mi?
Leyla: Evet öyle oldu.

Emin: Kendi hayatına müdafaa etme veya koruma anlamında güçlü yönlerini olduğunu düşündürdü bana bu hikaye doğru mu?
Leyla: Evet, doğru söylüyorsun

Emin: Peki nedir bu güçlü yönlerin bana anlatır mısın?
Leyla: O yaşıma rağmen neyin ne olduğunu farkındaydım, her şeyi anlayabiliyordum

Emin: Peki köpek geliyorken kendini savunurken ne yaptın, hangi becerilerini kullandın?
Leyla: Kapıyı kapattım

Emin: Kapıyı kapatmadan önce ne yaptın?

Leyla: Kendimi savundum "işt pişt" yaptım sonra hızlı hızlı koştum bahçeye ilerledim, kapıyı kapattım. Ayrıca da köpeği de ittim.

Emin: Peki 5 yaşına rağmen kendini bu denli savunması ne demek?
Leyla: Anlamadım.

Emin: Yani sen benim yanıma geldiğinde köpeğin sana saldırdığını söylemiştin ama anlattığın hikayede kendini savunma detaylarını da dinledim. Evet senin tabirinle uyuz bir köpek sanan saldırdı, sen kendini korudun bunu da kaçarak, iterek, annenin arkasından giderek, bahçeye girerek ve bahçe kapısını kapatarak. Bunları yaparken bir kaç tane beceri kullandın. Koşma becerisi, itme becerisi (Leyla hatırlattı) , atik veya çabuk olma becerisi. Başka hangi beceri vardı?

Leyla: Başka hatırlayamadım.

Emin: Zamanlama becerisi var mı sence bu hikayede?
Leyla: O nasıl bir şey?

Emin: Yani böyle kapıyı kapatırken biraz daha geç kalsan sıkıntı olması gibi.
Leyla: Evet zamanlama becerisi de var.

Emin: Peki bu becerilerini daha sonra kullandığın zamanlar oldu mu? Koşma becerisini, itme becerisini, atik olma becerisini, zamanlama becerisini
Leyla: Nasıl yani?

Emin: Daha sonra köpek saldırısından sonra bu becerileri kullandığın zamanlar oldu mu?
Leyla: Tabi ki olmuştur.

Emin: Örnek alabilir miyim?
Leyla: Oyun oynarken.

Emin: Ne zaman oyun oynarken
Leyla: Küçükken

Emin: Kendi arkadaşlarına mı oynarken?

Leyla: Sokakta yani mahallede

Emin: Teşekkürler cevapların için

Yukarda görüldüğü üzere, köpek saldırısı hikayesinde Leyla hikayeyi ilk anlattığında hikayede sanki pasif bir pozisyonda olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra ise ne kadar aktif olduğunu, kendini korumak için hangi becerileri kullandığını fark etmiştir. Hikayenin devamında 9. sınıfta 2 ay kekemeliğin olmadığı zamandan bahsedip sonra yine bir köpek saldırısı ile kekemeliğin geri geldiğini anlatmıştır. Diğer köpek saldırısında da benzer bir süreçle yine hikayede aktif olduğu yerler konuşulmuştur. Leyla'ya daha sonrasında tekrar

köpek saldırısı olursa ne olur diye sorulduğunda "daha önce 2 defa kaçmış kurtulmuştum ve yine aynısı yaparım" diye cevap vermiştir. Fark ediliyor ki köpek saldırısına artık Leyla konum alabilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Naratif terapi odağında gerçekleştirilen bu süreçte, Leyla'nın ilk görüşmeden sonra bile gözle görülür bir iyilik halinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunu Leyla da teyit etmiştir. Daha sonra yapılan görüşmeler sonrasında Leyla'nın annesi ile görüşme fırsatı olmuştur. Annesi ise "eskiden anne derken bile zorlanıyordu ama bu süreçten sonra anne sesini çok fazla çıkartabiliyor ve kekemeliği yüzde 50 oranda azaldı" ifadesinde bulunmuştur. Annesi Leyla'nın görüşmelerden sonra daha az kekelediğini söylemiş; böylelikle daha fazla özgüvenle kendisini ifade edip mutlu olduğunu ifade etmiştir. Kekemeliğe karşı kullanılan özgüven panzehri annesinin dilinden bile kendisini göstermişti. Leyla'nın mutlu olması başta ailesi olmak üzere çevresine de iyi gelmişti. Üç ay sonra yapılan izleme görüşmesinde kekemelikle olan mesafesinin halen devam ettiği hem gözlenmiş hem de Leyla tarafından ifade edilmiştir

Görüldüğü gibi, Naratif terapi teknikleri kekemelik olgusu üzerinde hem sorunu yaşayan kişi hem de aile bireyleri tarafından ifade edilmiştir. Naratif terapi süreçte post-yapısalcı (yapılsalcı olmayan) bir tutum sergilemektedir. Bu durum, iyi aile, sağlıklı insan gibi kavramların da sorgulamasına sebep olmaktadır. Gerçeklikle verdiği mücadele de herkesin kendi yaşam öyküsünü aktif olduğu pozisyonda dinleme ve kişilerin kendi hayatının uzmanı felsefesi bu terapiyi güçlü kılmaktadır. Naratif terapinin bir diğer gücü, sadece terapi odasında kalmayıp sorunu ve çözümü kişinin hayatındaki diğer insanlarla paylaştırmasıdır.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. fourth edition, text revision* (DSM-IV-TR) Washington, DC: Author.

Cangi, M. E. (2008). *Kekemeliği olan ve olmayan ergenlerin çok boyutlu mükemmeliyetçilik düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir, Anadolu Üniversitesi,

Dyck, T. (2000). *Narrative therapy with individual adults* (Unpublished Master Dissertation). University of Manitoba. Winnipeg, Monitoba, Canada.

Howard, G.S. (1991). Culture tales: A narrative approach to thinking, cross- cultural psychology, and psychotherapy. *American Psychologist*, 46, 187-197.

Guitar B. (2006). *Stuttering: An İntegrated approach to ıts nature and treatment*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Jorgensen, K. M., & Boje, D. M. (2010). Resituating narrative and story in business ethics. *Business Ethics: A European Review*, *19*(3), 253-264.

Lee, P. L. (2016). *Naratif terapi eğitimi,3.oturum* (Yayınlanmamış eğitim kitapçığı). Dulwich Centere ve POEM, İstanbul. Eğitim Tarihi: 23-27.03.2016.

Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research: Reading, analysis and interpretation*. Thousand Oaks, Calif: Sage.

Madigan, S. (2011). *Narrative therapy*. Washington, DC, US: American Psychological Association.

Manning, W. H. (2010). *Clinical decision making in fluency disorders, 3rd ed*. New York, Delmar Gengage Learning,

Marsten, D, & Markham, L. (2017). *Naratif terapi eğitimi, 3.oturum* (Yayınlanmamış eğitim kitapçığı). Dulwich Center ve POEM, İstanbul. Eğitim tarihi: 08-12.04.2018.

Mascher, J. (2002) Narrative therapy: inviting the use of sport as metaphor. *Women & Therapy*, *25*(2), 57-74.

Monk, G. (1996). Narrative approaches to therapy: The “fourth wave” in family therapy. Guidance and Counseling, *11*(2), 41-48.

Morgan, A. (2000). *What is narrative therapy?* Adelaide: Dulwich Centre Publications.

Myerhoff, B. (1982). Life history among the elderly: Performance, visibility and remembering. In J, Ruby (Ed.), *A crack in the mirror: Reflexive perspectives in anthropology*, (pp. 99-117). Philadelphia : University of Pennsylvania Press.

Newman, D. (2016). *Naratif terapi eğitimi, 1.oturum* (Yayınlanmamış eğitim kitapçığı). Dulwich Centere ve POEM, İstanbul. Eğitim Tarihi: 10-14.12.2018.

Omer, A., & Alon N. (1997). *Constructing therapeutic narratives*. New York: Jason Aronson

Payne, M. (2006). *Narrative therapy*. London :Sage

Rosenwald, G. G., & Ochberg, R. L. (1992). *Storied lives: The cultural politics of self understanding*. New Haven: Yale University Press

White, M. (2004). Working with people who are suffering the consequences of multiple trauma: A narrative perspective. *International Journal of Narrative Therapy & Community Work*, (1), 45-76.

White, M. (2005). Workshop notes. *Dulwich Centre, www. dulwichcentre.com.au*.

White, M., & Epston, D. (2004). Externalizing the problem . In Malone, C., Forbat, L., Robb, M., & Sezen, J. (Eds.), *Relating experience: Stories from health and social care* (pp.88-94). New York: Routledge.

ERGENLERDE YAŞAMDA ANLAM ARAYIŞI VE ANLAMIN VARLIĞININ BENLİK SAYGISI İLE AÇIKLANMASI

THE SEARCH FOR MEANNG IN LIFE IN ADOLESCENTS AND THE EXPLANATION OF THE EXISTENCE OF MEANING WITH SELF-ESTEEM

Hacer YILDIRIM-KURTULUŞ
Orcid:0000-0002-0880-1318
Dr. Psi. Dan. Milli Eğitim Bakanlığı

Emin KURTULUŞ
Orcid:0000-0002-6346-0114
Sorumlu Yazar (Correspondence)
Doktora Öğrencisi PDR, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ergenlerin yaşamda anlam arayışı, anlamın varlığı ve benlik saygısı arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bununla birlikte araştırmada ergenlerin benlik saygısının yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığı üzerindeki yordayıcı etkisi de incelenecektir. Araştırmanın çalışma grubu uygun örnekleme yöntemi ile seçilen ve İstanbul'da bulunan ortaöğretim kurumlarında eğitim ve öğretime devam eden ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu 277'si kız ve 138'i erkek olmak üzere toplam 415 ergenden oluşmaktadır. Ayrıca ergenlerin yaşlarının 14 ile 18 yaş arasında olduğu ve yaş ortalamalarının 15,74 (ss=1.21) olduğu görülmüştür. Ergenlerin sosyal destek kaynakları ve sosyoekonomik durumlarına bakıldığında 415 kişiden 257'si ailesinden, 124'i arkadaşlarından ve geri kalanı da hayatındaki diğer önemli kişilerden olmak üzere birinci dereceden destek aldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte ergenlerin 39'u düşük, 348'i orta 28'i yüksek sosyo-ekonomik seviyede olduğunu bildirmişlerdir. Araştırma nicel araştırma desenlerinden genel tarama araştırmasına giren ilişkisel tarama modeline uygun şekilde tasarlanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları ise,"Yaşamda Anlam Ölçeği","İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuş "Kişisel Bilgi Formu"dur. Verilerin analizi aşamasında SPPS22 programı yardımıyla analizler yapılmış olup öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri incelenerek dağılımın normal olduğu görülmüştür. Ergenlerin yaşamda anlam arayışı, anlamın varlığı ve benlik saygısı arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi yapılmıştır. Bununla birlikte benlik saygısının yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığı üzerindeki yordayıcı etkisi Basit Regresyon Analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ergenlerin benlik saygısı ile yaşamda anlam arayışı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır; benlik saygısı ile yaşamda anlamın varlığı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmanın bir diğer sonucunda ise benlik saygısının yaşamda anlam arayışını ve yaşamda anlam varlığını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Son olarak elde edilen sonuçlar literatür ışığında tartışılarak incelenmiş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Benlik Saygısı, Yaşamda Anlam Arayışı ve Anlamın Varlığı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationships between adolescents' search for meaning in life, the existence of meaning, and self-esteem. In addition, the predictive effect of adolescents' self-esteem on the search for meaning in life and the existence of meaning will also be examined in the study. The study group of the research consists of adolescents selected by convenient sampling method and continuing their education and training in high school in Istanbul. The study group of the research consists of a total of 415 adolescents, of which 277 are girls and 138 are boys. In addition, it was observed that the ages of the adolescents were between 14 and 18 years and their average age was 15.74 (ss=1.21). Considering the sources of social support and socioeconomic status of the adolescents, 257 of 415 individuals stated that they received first-degree support from their families, 124 from their friends, and the rest from other important people in their lives. In addition to, 39 of the adolescents reported that they had a low socio-economic level, 348 a medium and 28 a high socio-economic level. The research was designed in accordance with the relational survey model, which is included in the general survey research, one of the quantitative research designs. The data collection tools used in the research are the "Meaning in Life Questionnaire", the "Two-Dimensional Self-Esteem Scale" and the "Personal Information Form" created by the researchers. During the analysis of the data, analyzes were made with the help of the SPPS22 program, and first of all, it was checked whether the data were normally distributed. The kurtosis and skewness values of the variables in the study were examined and it was seen that the distribution was normal. Pearson Product-Moment Correlation analysis was conducted to examine the relationships between adolescents' search for meaning in life, the existence of meaning, and self-esteem. In addition, the predictive effect of self-esteem on the search for meaning in life and the existence of meaning was examined by Simple Regression Analysis. According to the results of the research, there is a negative significant relationship between the self-esteem of adolescents and the search for meaning in life; There is a positive and significant relationship between self-esteem and the existence of meaning in life. Another result of the study was that self-esteem significantly predicted the search for meaning in life and the existence of meaning in life. Finally, the results obtained were discussed and analyzed in the light of the literature and suggestions were presented.

Keys: Adolescence, Self-Esteem, Searching for Meaning in Life and Existence of Meaning

GİRİŞ

Ergenlik, çocukluk ve yetişkinlik arasında meydana gelir ve bireyin fiziksel ve duygusal değişimlerini, gelişimini ve büyümesini kapsar. Bu dönemden sonra ergen sağlam bir kimliğe sahip olmalı, benzersiz olduğunu kabul etmeli, yeni bir kimlik arayışı içerisinde olmalı ve benliğinin farkında olarak benlik algısının oluşmasına zemin hazırlamalıdır (Haran, 1992). Ergenlerin karşılaştığı gelişimsel zorlukların çoğu, sosyal çevrelerindeki konumları etrafında döner (Steinberg ve Morris 2001). Bu zorluklar, okulları değiştirmeyi, yeni sosyal ağlar kurmayı, aile üyeleriyle ilişkileri değiştirmeyi, olumlu bir benlik algısı geliştirmeyi, zamanla giderek daha yetişkin bir rolü benimsemeyi ve yaşamına anlam arayarak yeni bir kimlik oluşumunu içermektedir (Forbes ve Dahl 2010). Bu bağlamda bu araştırmada ergenlerin benlik saygısı, yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığı kavramlarına değinilecektir.

Benlik, kendini algılama ve kendini değerlendirme yöntemleri olarak tanımlanmaktadır. Kişilik ve benlik arasında bir sınır çizmek zordur, çünkü benlik ve kişilik gelişim ve yapı açısından iç içe geçmiş olsa da, benlik, kişiliğin özelliklerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler, kişinin kendi kişiliğinin farkında olması ve onun tanımının yanı sıra kendi kendini yargılama yeteneği ile ilgilidir. Benlik, bireyin öznel yanıdır, dolayısıyla ergen sürekli kendi benliğini arar

(Köknel, 1982). Benlik saygısı, genel olarak, kişilerin onaylanma, onaylanmama ve kişisel değere ilişkin kendi yargılarını ifade eden kendileri hakkında yaptıkları değerlendirme olarak kabul edilir (Demo ve Savin-Williams, 1992). Ergen gelişiminde benlik saygısının önemli bir rolü vardır (Harter, 1990). Olumlu bir benlik algısı duygusunun başarılı bir şekilde geliştirilmesi, sağlıklı sonuçların iyileştirilmesine ve gençlerin sorunlu davranışlarda bulunmasından korunmasına yardımcı olabilir.

Ergenler içinde bulundukları dönemde deneyimlerini değerlendirip anlamlandırmaya başlarlar (Kegan, 1982). Ergenlik dönemi kimlik arayışının olduğu, araştırma ve karar verme süreci olarak tanımlanan bir dönemdir. Hayatta anlam veya amacına sahip olmak, bir kişinin normalde bu dönemde karşılaştığı kimlik krizini çözebilir. Bir ergenin hayatında anlam, başarılı bir yetişkinlik geçişinin merkezi bir noktası olabilir Gençlik, anlam duygusunu geliştirmek için yaratıcı bir dönemdir (Rathi ve Rastogi 2007). Yaşamda tutarlı bir anlam arayışının ve anlamın varlığının ergen gelişiminde bir dayanıklılık faktörü olduğu öne sürülmektedir (Davey, Eaker ve Walters, 2003). Bireyler kendilerini (örneğin, kendini kabul), çevrelerindeki dünyayı (örneğin, çevresel hakimiyet) ve dünyaya uyumlarını (örneğin, pozitif ilişkiler) anladıklarında daha fazla anlam varlığı hissederler (Steger ve diğerleri, 2008). Hayatın anlamı ile ergenlikteki sağlık durumu arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair artan kanıtlar vardır (Nielsen ve Hansson, 2007). Araştırma, yaşamın anlamı ile psikosomatik semptomların yaygınlığı arasında bir ilişki kurmuştur (Simonsson ve diğerleri, 2008). Bununla birlikte hayattaki güçlü bir anlam varlığı, ergenlikte öznel sağlığın ve psikolojik iyi oluşun iyi bir yordayıcısı olabilmektedir (Torsheim vd., 2001).

Alanyazın incelediğinde benlik saygısı ve yaşamda anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Keshen, 2017; Zhang ve diğerleri, 2015). Bu araştırmada ergenlerin gelişim görevleri gereği ön plana çıkan benlik saygısı ve yaşamda anlam kavramları arasındaki ilişkilerin incelenmesinin ergen ruh sağlığı alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada, "ergenlerin benlik saygısı yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?" sorusunun cevabı aranacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada genel tarama araştırmalarına giren ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırmalardır (Büyüköztürk, 2020). İlişkisel tarama modeli ise iki veya daha fazla sayıda değişken arasında ilişkinin olup olmadığını ve ilişki olduğunda da ne düzeyde ilişki olduğunu belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2009). İlişkisel tarama modellerinden amaç, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklamak ve sonuçları tahmin etmektir (Fraenkel, Wallen, and Hyun, 2012). Bu doğrultuda bu araştırmada, ergenlerin yaşamda anlam varlığı, anlam arayışı ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelenip, ergenlerin benlik saygısının yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışını ne kadar açıkladığını incelenmiştir. Bu nedenle bu çalışma yordayıcı ilişki araştırması türündedir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemi, 14-18 yaş arasında bulunan 415 ergenden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu seçilirken uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme; zaman, para ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, 2020). Çalışma grubunda yer alan 415 ergenden 277'i kız (%66,7) ve 138'si (%33,3) erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların 39'u (% 9,4) düşük, 348'si (%83,9) orta ve 28'i (%6,7) yüksek sosyoekonomik

düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu ergenlerin zorlandıklarında 257'si (%61,9) ailesinden, 124'ü (%29,9) arkadaşlarından ve 34'ü (%8,2) hayatındaki diğer insanlardan yardım aldıklarını başka bir deyişle sosyal destek bulduklarını belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için "Yaşamda Anlam Ölçeği", "İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuş "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Yaşamda Anlam Ölçeğii

Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) tarafından geliştirilen Yaşamda Anlam Ölçeği Demirbaş (2010) tarafından üniversite örneklemi ile Türkçe'ye uyarlanmıştır. Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu (YAÖ-LF) geçerlik ve güvenirlik çalışmaları ise Demirbaş Çelik ve İşmen Gazioğlu (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 338 lise öğrencisinden oluşturulmuştur. KMO örneklem uygunluk katsayısı 0.81, Barlett testi $\chi 2$ değeri=1173 ($p< .05$) bulunmuştur. Elde edilen iki faktörlü yapı toplam varyansın %59.3'ünü açıklamaktadır. Birinci faktör olan "Yaşamda anlam boyutu" toplam varyansın %31.2'sini, ikinci faktör olan "Yaşamda anlam arayışı" ise %28.1'ini açıklamaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum iyiliği istatistikleri: ($\chi 2$ (33, N = 338) = 90.32, $p < 0.01$; GFI = 0.95; CFI = 0.97; SRMR = 0.058; RMSEA = 0.072) olarak bulunmuştur. YAÖ- 76 LF'nun uyum iyiliği istatistikleri incelendiğinde modelin kabul edilebilir bir uyum gösterdiği görülmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı yaşamda anlamın varlığı alt boyutu için .79, yaşamda anlam arayışı alt boyutu için ise .84 olarak bulunmuştur. 30 öğrenci ile yapılan test tekrar test güvenirlik analizi sonucunda yaşamda anlamın varlığı alt boyutu için .82, yaşamda anlam arayışı alt boyutu için ise .80 korelasyon sonucu bulunmuştur. Yaşamda Anlam Ölçeği lise formunun düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .51 ile .68 arasında değiştiği tespit edilmiştir. 5 maddenin yaşamda anlamın varlığı boyutunda, 5 maddenin ise yaşamda anlam arayışı boyutunda toplandığı 10 maddelik yaşamda anlam lise formu elde edilmiştir. Ölçekte bir madde ters kodlanmaktadır. Ayrıca bu araştırma için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı yaşamda anlamın varlığı alt boyutu için .77, yaşamda anlam arayışı alt boyutu için ise .83 olarak bulunmuştur.

İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği

İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği (Kendini Sevme ve Öz-Yeterlik Ölçeği-KSÖÖ): KSÖÖ, Tafarodi ve Swann (2001) tarafından geliştirilmiş öz-bildirim tarzı, 16 maddelik bir ölçektir. Ölçek benlik saygısını "kendini sevme" ve "öz-yeterlik" olarak adlandırılan iki boyutta ölçmektedir. KSÖÖ' nün Türkçe uyarlaması Doğan (2011) tarafından yapılmıştır. Buna göre "kendini sevme" ve "özyeterlik" alt boyutları için iç tutarlık katsayısı sırasıyla .83 ve .74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iki faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve uyum iyiliği indeksleri AGFI= 0.91, GFI= 0.94, CFI= 0.97, NFI= 0.95 ve RMSEA= 0.49 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" cinsiyete, yaşa, sosyoekonomik düzeye ve sosyal desteğe ilişkin bilgileri içermektedir.

Veri Toplama Süreci

Veriler Covid-19 pandemisi dolayısıyla online platformlar aracılığı ile toplanmıştır. Toplanan veriler bilgisayar üzerinden SPSS22 programında çözümlenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ilk olarak değişkenlerin normal dağılım sergileyip sergilemediğine bakılmıştır. Değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini anlamak için alınan puanların çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarına bakıldığında değerlerin (Yaşamda Anlam Varlığı, S= -.40, K= -.41; Yaşamda Anlam Arayışı, S= -.46, K= -.59; Benlik Saygısı, S= -.46, K= -.10) ±1 arasında olduğu için dağılımın normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L., 2013).

Araştırmada ilk olarak ergenlerin yaşamda anlam varlığı, anlam arayışı ve benlik saygısı arasındaki ilişkisi Pearson Momentler Çarpımı Analizi yöntemi ile incelenmiş ve sonucun anlamlı çıktığı için benlik saygısının yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışını ne kadar yordadığını Basit Regresyon Tekniğiyle ile analiz ile test edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı ve alt problemlerin sırası doğrultusunda uygulanan istatistiksel analizlere ve analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir

1. Yaşamda Anlam Varlığı, Anlam Arayışı ve Benlik Saygısı Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 1. Yaşamda Anlam Varlığı, Anlam Arayışı, Benlik Saygısı Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Analizi

Değişkenler	**1**	**2**	**3**
Yaşamda Anlam Varlığı (1)	1		
Yaşamda Anlam Arayışı(2)	-.35**	2	
Benlik Saygısı (3)	.56**	-.32**	3
Ortalama	23.99	22, 83	56,17
Standart Sapma	7.30	8,05	11,75

***p*< .01

Tablo 1'te görüldüğü üzere, yaşamda anlam varlığı, anlam arayışı ve benlik saygısı değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre, yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışı arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki (*r*= -.35, *p*<.01); yaşamda anlam varlığı ve benlik saygısı arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki (*r*= .56, *p*<.01); yaşamda anlam arayışı ve benlik saygısı arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki (*r*= -.32, *p*<.01) bulunmaktadır.

Tablo 2. Benlik Saygısının Yaşamda Anlam Varlığını ve Anlam Arayışını Yordamasına Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler			**b**	**(β)**	**R^2**	**S.H.**	**K.D**	**P**
Benlik Saygısı	→	Yaşamda Anlam Arayışı	-.22	-.32	.10	.03	19.12	.00
Benlik Saygısı	→	Yaşamda Anlam Varlığı	.35	.56	.32	.03	2.98	.00

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ergenlerin benlik saygısının yaşamda anlam arayışı üzerindeki (β= -.32, p< .00) doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur. Benlik saygısı yaşamda anlam arayışını %10'unu açıklamaktadır. Bununla birlikte benlik saygısının yaşamda anlam varlığı üzerindeki (β= .35, p< .00) doğrudan etkisi de anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte benlik saygısı yaşamda anlam varlığının %32'sini açıklamaktadır

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada ergenlerin benlik saygısı ile yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca ergenlerin benlik saygısının yaşamda anlam arayışını ve anlamın varlığını üzerindeki yordayıcı etkisi incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre benlik saygısı ve yaşamda anlam arayışı arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki (r= -.32, p<.01); benlik saygısı ve anlamın varlığı arasında ise orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki (r= .56, p<.01) bulunmaktadır. Ergenlerin benlik saygısı yaşamda anlam arayışı ve anlamın varlığını anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Alanyazında yapılan araştırmalarda da benlik saygısı ve yaşamda anlam arayışı ile anlamın varlığı arasında anlamlı ilişkiler olması araştırma sonuçlarımızı desteklemektedir (Zhang ve diğerleri, 2019).

Ergenin yaşam motivasyonunun özünü, "anlama isteği" oluşturmaktadır (Frankl, 1985). Bilişsel bir faktör olarak anlam duygusu, bireyler için potansiyel bir koruyucu bileşen olarak tanımlanmıştır (Brassai, Piko, Steger, 2011). Bu nedenle, hayattaki amaç veya anlam, işten zevk alma ve olumlu yaşam tutumları için fayda sağlamaktadır. Ergenin yaşamda anlamı üzerinde etkili olan benlik saygısı, kişinin kendisiyle ilgili genel değerlendirmesini yansıtan psikolojik bir güçtür. Yüksek benlik saygısı genellikle psikolojik sağlığın önemli bir bileşeni olarak kabul edilir (Greenberg, 2008). Benlik saygısının geniş etkileri göz önüne alındığında, yüksek benlik saygısının, benlik ve mutluluk hakkında iyi sabitlenmiş, olumlu tutumlarla uzun vadeli hedeflerin peşinde koşmayı etkilemesi belirgin bir olasılık gibi görünmektedir. Yüksek benlik saygısının bir dayanıklılık kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Benlik saygısının değerlendirme işlevi ve duygusal deneyim teorileri ile uyumlu, "yüksek benlik saygısı" olan bireylerin kendilerini olumlu benlik saygısı ve öz-yeterliliğe sahip olarak değerlendirmeleri daha olasıdır (Wang ve Ollendick, 2001). Olumlu öz değere sahip bireyler, yaşamdaki anlam derecelerini üretebilir ve güçlendirebilir. Bu kişilerin anlamlı hedeflere ulaşma çabalarını yarıda bırakmak yerine sürdürme veya teşvik etme olasılıkları daha yüksek olabilir.

Bu araştırmadan elde edilen veriler, araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bundan sonraki araştırmalarda ergen yaşam doyumu ve benlik saygısına ilişkin daha detaylı bilgi elde etmek için nicel ve karma yöntemlerden oluşan farklı araştırmalar yapılabilir. Bununla birlikte, okul ortamlarında ergen gelişim görevlerine odaklı rehberlik planlarının hazırlanması ve uygulanması okul psikolojik danışmanlarına ve sınıf rehber öğretmenlerine önerilir.

KAYNAKÇA

Brassai, L., Piko, B. F., Steger, M. F. (2011). Meaning in life: Is it a protective factor for adolescents' psychological health? *International Journal of Behavioral Medicine,* 18(1), 44–51.

Davey, M., Eaker, D. G., Walters, L. H. (2003). Resilience processes in adolescents: Personality profiles, self-worth, and coping. *J Adolesc Res*., 18, 347–362.

Demirbaş, N. ve Gazioğlu, E. İ. (2015). Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu: Türkçe geçerlik ve güvenirliği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(33), 42-60.

Demo, D. H., & Savin-Williams, R. C. (1992). Self-concept stability and change during adolescence. In Lipka, R. P., and Brinthaupt, T. M. (eds.), *Self-perspectives across the life Span*. State University of New York Press, New York.

Doğan, T. (2011). İki Boyutlu Benlik Saygısı: Kendini sevme ve Öz-yeterlik Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *36*(162), 126-137.

Frankl, V. E. (1985). *Man's search for meaning*. Simon and Schuster.

Forbes, E. E., & Dahl, R. E. (2010). Pubertal development and behavior: Hormonal activation of social and motivational tendencies. *Brain and Cognition*, *72*(1), 66–72.

Greenberg, J. (2008). Understanding the vital human quest for self-esteem. *Perspectives on Psychological Science*, *3*(1), 48–55.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. Pearson Education Lİmited.

Haran, S. (1992). Ergenlerde gelişimsel kriz üzerine bir klinik örnek. *Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Kriz Dergisi*, *12*(1), 47-53.

Harter, S. (1990). Self and identify development. In Feldman, S. S., and Elliott, G. R. (eds.), *At the threshold: The developing adolescent*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Kegan, R. (1982). *The evolving self*. Harvard University Press.

Keshen, R. (2017). *Reasonable self-esteem: A life of meaning*. McGill-Queen's Press-MQUP.

Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Nielsen, A. M., & Hansson, K. (2007). Associations between adolescents' health, stress and sense of coherence. *Stress Health*, 23, 331–341.

Rathi, N., & Rastogi, R. (2007). Meaning in life and psychological well-being in preadolescents and adolescents. *Journal Indian Academy Applied Psychology, 33*, 31–38.

Simonsson, B., Nilsson, K. W., Leppert, J., & Diwan, V. K. (2008). Psychosomatic complaints and sense of coherence among adolescents in a county in Sweden: A cross-sectional school survey. *Bio Psycho Soc Med*, *2*, 3–12.

Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A., & Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *J Per*, *76*, 199–228.

Steinberg, L., & Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, *52*, 83–110.

Tafarodi, R. W., & Swann, W. B. (1995). Self-liking and self-competence as dimensions of global self-esteem: Initial validation of a measure. *Journal of Personality Assessment*, *65*, 322–342.

Torsheim, T., Aaroe, L. E., & Wold, B. (2001). Sense of coherence and schoolrelated stress as predictors of subjective health complaints in early adolescence: indirect or direct relationships? *Soc Sci Med*, 53, 603–614.

Wang, Y., & Ollendick, T. H. (2001). A cross-cultural and developmental analysis of self-esteem in Chinese and Western children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *4*(3), 253–271.

Zhang, Y., Mei, S., Li, L., Chai, J., Li, J., & Du, H. (2015). The relationship between impulsivity and internet addiction in Chinese college students: A moderated mediation analysis of meaning in life and self-esteem. *PloS one*, *10*(7), e0131597. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0131597

Zhang, J., Peng, J., Gao, P., Huang, H., Cao, Y., Zheng, L., & Miao, D. (2019). Relationship between meaning in life and death anxiety in the elderly: self-esteem as a mediator. *BMC Geriatrics*, *19*(1), 1-8.

İŞLETME BİRLEŞMELERİNİN VERGİ PLANLAMASI ARACI OLARAK KULLANIMI

HOW BUSINESS MERGERS CAN BE USED AS A TAX PLANNING TOOL

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı,
ORCID No: 0000-00027283-2557
Arzu YAROĞLU
SMMM, Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe ve Finansman Programı
ORCID No: 0000-0003-2203-2970

ÖZET

Son yıllarda "Birleşme Müessesesi" rekabet üstünlüğü kurmaktaki başarısı ve özellikle sürdürülebilirliğe zemin hazırlayarak, birleşilen işletmeye kolay büyüme avantajı vermesi, infisah olan işletmenin de faaliyetlerinin devamı ile piyasadaki istihdamın devam ettirebilmesini sağlaması açısından, ekonomik ve hukuksal üstünlüklerinden ötürü kurumsallaşmak isteyen işletmeler için tercih edilen bir uygulama olmaktadır.

Türk Ticaret Kanun'da, birleşme sürecini düzenleyen hükümler yer alırken, işletme birleşme müessesesinin, vergisel yükümlülükleri ve muafiyetleri ise Türk Vergi Hukuk'undaki kanunlarla hüküm altına alınmıştır.

Çalışmanın amacı, özellikle günümüz ekonomisinde iç kaynaklarla ayakta durmaya çalışan işletmelere, Kurumlar Vergisi Kanununda, Gelir Vergisi Kanunu ve Katma Değer Vergisi Kanun'u kapsamında düzenlenen vergisel avantajları dolayısıyla, işletme birleşmelerinin vergi planlaması aracı olarak kullanımının nasıl gerçekleşebileceğinin irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Birleşme, Vergi Planlaması, Vergi Avantajı

ABSTRACT

In recent years, 'The Merger Organization" has become the preferred solution for companies that want to institutionalize due to its economic and legal advantages in terms of its success in creating a competitive advantage especially in terms of providing an easy growth advantage for the merged business by laying the foundations of sustainability, and enabling the dissolved business to continue its activities and place it in the market.

While the Turkish Commercial Law contains provisions regulating the merger process, the tax liabilities and exemptions of the merger organization are regulated by the Turkish Tax Law.

The aim of this study is to examine how business mergers can be used as a tax planning tool especially for companies trying to survive with internal resources in today's economy through tax benefits regulated by Corporate Tax Law, Income Tax Law and Value Added Tax Law.

Keywords: Merger, Tax Planning, Tax Benefit

1.GİRİŞ

Şirket birleşmelerinin gerçekleştiği ilk yıllarda amacı, rekabet ortamında ayakta durmakta zorluk çeken işetmeleri, ederinden daha az parayla elde edip piyasada üstünlük kazanmakken, yeni ekonomik düzende birleşme, ürün geliştirmek için, rekabete karşı savunmada vergi planlaması yöntemi olarak kullanılmaktadır (Turhan, 1999: 12).

Şirket birleşmeleri hukukun birçok alanını ilgilendirmekte olup, ticaret ve vergi hukukuna göre farklı tanımları mevcuttur. Ekonomide aktif rolü olan ticaret hukukunda: TTK' nun 146. ve 147. maddelerinde uygulanan birleşme; Aynı neviden iki veya fazla ticaret şirketinin birleşerek yeni bir şirket kurmaları veya bir ya da daha fazla ticaret şirketinin, mevcut başka bir ticaret şirketine katılması olarak tanımlanmıştır (TTK, 146)

KVK'da ise, başka işletmeye tasfiyesiz infisah yoluyla intikal edilmesi olarak ifade edilmiştir (Sarılı, 2010).

Verginin, işletmelerde nakit çıkışına sebep vererek gelir azaltıcı etkide bulunması, diğer yandan, yasaların sunduğu imkanlardan biri olan birleşme uygulamasının avantajları dolayısıyla vergi planlamasının bir parçası haline getirilmesi ve özendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. VERGİ PLANLAMASI VE ÖNEMİ

Son yıllarda işletmelerin yönetim birimleri, satış, üretim, pazarlama, denetim gibi tüm birimlerinde dönem sonrası inceleme, yeniden düzenleme ve kurtarma gibi zamanı ve maliyetleri artırıcı reaktif yaklaşımlar yerine, planlama yapıp olabilecekleri öngörerek proaktif yaklaşımla çalışmalarını yönetmeyi tercih etmektedirler. Vergi planlaması, gelecekte oluşabilecek vergi ödeme kalemlerinin neler olduğunu önceden bilebilmek ve bunların kanunlarla çizilmiş sınırlarını aşmadan, yaratıcı muhasebe yoluyla bugünden azaltabilmeyi mümkün kılmaktır. Birçok şekli olan vergi planlamasının, işletme giderlerinin büyük kısmını oluşturan ödenmesi gereken vergi kalemlerinden tasarruf yapmaktır da denebilmektedir. Yönetimin bunu gerçekleştirebilmesi için vergi ile ilgili stratejiler oluşturup vergi planlaması yapması gerekmektedir.

Çalışmanın konusu olan birleşme uygulaması günümüzde sıkça kullanılan vergi tasarrufu yollarından biridir. Birleşme ile kanunların sunduğu teşvik imkanları ve vergi avantajlarının kullanılabilmesi, uygulamanın bilinçli yapılabilmesine ve de ticaret hukuku, kurumlar vergisi, gelir vergisi kanunlarında yer alan birleşmeyle ilgili hükümlerin iyi bilinip doğru yorumlanmasından geçmektedir (Şişman, 2003).

3. TÜRK TİCARET KANUNUN 'DA DÜZENLENEN BİRLEŞMENIN UNSURLARI VE USULLERİ

Türk Ticaret Kanunu' nda (TTK), birleşmenin türleri, usul ve esasları ve birleşmenin gerçekleşmesi için gerekli aşamaları düzenleyici hükümler yer almaktadır.

TTK' da birleşmenin, devir ve yeni kuruluş şeklinde olmak üzere iki farklı şekli olup, mevcut bir işletme bünyesinde gerçekleşen birleşme, Devir yoluyla birleşme iken, birleşme, yeni bir oluşumla gerçekleşiyorsa, yeni kuruluş şeklinde birleşme olacaktır (Göktürk, 2013)

3.1. BİRLEŞMENİN UNSURLARI

Külli halefiyet, tasfiyesiz infisah ve ortaklığın devamlılık esasları, TTK' nın birleşme ile igili unsurları olup, birleşmeye benzeyen satın alma, konsorsiyum ve kartel uygulamalarından ayıran işletme adına ayırt edici ve bağlayıcı hükümlerdir (Kocaer, 2013).

İşletmenin bilanço kalemlerinin tümüyle birleşilen işletmeye geçmesi, birleşmenin "külli halefiyet ilkesi" esasını oluştururken, tasfiyeye girmeden ticaret sicilden silinmesi ve sona ermesi ise birleşmenin bir diğer esası olan "tasfiyesiz infisahı" oluşturmaktadır (Pulaşlı, 2014) "Ortaklığın devamlılık" esası ise, şirketin devamının gereği olmakla birlikte birleşmeyi, tasfiyeden ayıran en önemli özelliktir, tasfiyesiz infisah olan işletmenin ortaklık paylarının birleşilen işletmede korunması anlamına gelmektedir (Poroy vd., 2010).

3.2. BİRLEŞMENİN USULLERİ

Birleşme sürecinin başlatılması için devir olan işletmenin yukarıda sayılan birleşmenin unsurlarının tümüne haiz olmasından sonra, TTK' da yer alan usullerin tamamının yerine getirilmesi gerekecektir.

Bu usullerin ilki; yazılı olarak hazırlanması gereken sözleşmenin, taraflarca imzalanması hükmünü içeren "Birleşme Sözleşmesi" dir (Tekinalp, 2012).

İkinci usul ise birleşme sözleşmesinin geçerliliğini de destekleyen "Karar" ilkesidir: Yönetim kurulu tarafından alınacak olan karar ve imzayla sözleşmenin hazırlanmasını, geçerliliği için de genel kurul tarafından onaylanması hükmünü içerir.

Üçüncü usul ise, birleşmeye katılan taraflara birleşmenin amacı, sebebi ve doğuracağı sonuçlar hakkında aydınlatan, birleşme raporunun hazırlanmasıdır (Göktürk, 2013).

Dördüncü ve son usul ise; Yönetim kurulu tarafından karara bağlanıp, genel kurul tarafından onayı yapılan yazılı birleşme sözleşmesinin tescil ve ilanıdır. Sayılan unsur ve usulleri gerçekleştiren taraflar için birleşme kararının, resmi gazetede ilan edilmesi ve devrolan işletmenin bilanço kalemlerinin birleşilen şirketin bilançosuna intikali ile birleşme gerçekleşmiş olmaktadır (Tekil, 1990). Bu noktadan sonra, birleşme sonucu devralınan işletmenin bilançosunda yer alan, gizli yedekler veya yeniden değerlemeye tabi tutulmamış varlıklar gibi görünmeyen bilanço değerleri ile gerçekleşen birleşme karının, birleşilen işletmede vergilendirilmesi hususudur.

4. VERGİ KANUNLARI AÇISINDAN BİRLEŞME MÜESSESESİ VE VERGİSEL AVANTAJLARI

İşletme birleşmelerinde devrolan işletmenin ticaret sicilinden kaydı silinir ve hukuki varlığı sona erer, ancak ekonomik varlıkları birleşilen işletmede devam eder (Pulaşlı, 2014). Hukuki varlığı sona eren işletmenin birleşme sonrası tabi olacağı işlemler, Vergi Usul Kanunu'na göre tasfiye hükmünde olmakta, ancak hesap edilen kar birleşme karı olarak tanımlanmaktadır (Değirmenci, 2011). Kanun koyucunun bu hükmündeki amacı, ticaret sicilinden silinen işletmenin bilançosundaki değerlerin vergi hesabı dışında bırakılmasının engellenmesidir. Bunun yanı sıra, Gelir Vergisi, KDV ve Kurumlar Vergisi açısından işletmenin giderlerini azaltıcı vergi avantajları da söz konusudur.

4.1. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU' NDA BIRLEŞME VE VERGİSEL AVANTAJI

TTK'da yer alan ve uygulamada gerçekleştirilen gerek devralma gerekse yeni kuruluş olarak gerçekleşen birleşme türleri, Kurumlar Vergisi Kanunu' nun 19. maddesinde yer alan maddeleri içerip içermemesine göre vergili veyahut vergisiz olarak gerçekleştirilebilecektir (Bayram, 2017)

4.1.1. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU' NDA VERGİLİ BİRLEŞME (NORMAL BİRLEŞME)

Ekonomide rekabetin önemli bir öğesi haline gelen birleşme müessesesinin vergili veya normal birleşme denilen şeklinde devralınan işletmenin gerek kıst dönem gerekse birleşme ile ilgili beyannameleri verilecek ve bu beyannameler üzerinden tahakkuk eden vergiler birleşilen şirketin sorumluluğunda ödenecektir, (Paklar, 1987).

Ancak birleşen ve birleşilen şirketin birleşme ile ilgili yaptığı giderler, kazancın tespitine ilişkin olarak yapılan hesapta indirim konusu yapılabilecektir. Normal (vergili) birleşmede değerlemeye tabi olan bilanço kalemleri sonunda yeni değeriyle birleşilen işletmenin bilançosuna aktarılan amortismana tabi iktisadi kıymetler, yeniden satın alınmış gibi yeni değeri üzerinden amortisman ayrılabilecektir. Devralınan işletmenin geçmiş yıl zararı söz konusu ise yalnız birleşme beyannamesinde çıkan kardan düşürülmek şartıyla indirim konusu yapılabilecektir (Karacan ve Aslanoğlu, 2007).

Vergili birleşmede belirtildiği gibi bir takım özellik arz eden durumlar olmakta, ancak birleşme karı söz konusu olduğu ve vergilendirilmeye tabi olduğu için büyümeyi amaç edinen işletmelerce pek tercih edilmemektedir.

4.1.2. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU' NDA VERGİSİZ BİRLEŞME (DEVİR)

İşletmelerin bir başka işletmeye devir olması sonucunda, birleşmeye dahil olan işletmelerin tam mükellef olması şartı ve devrolan işletmenin bilanço kalemlerinin herhangi bir değerlemeye tabi olmaksızın kayıtlı değeriyle birleşilen işletmenin bilançosuna aynen bir bütün olarak aktarılmasıyla gerçekleşen birleşme şeklidir (Ejder, 2003). Vergisiz birleşmede, vergi borcu gerçekleşmemesi için, birleşerek planlanan, kanunlar tarafından verilen hakkın kullanılması söz konusudur (Saraçoğlu, 2005).

Uygun şartlar geçekleştikten sonraki edinilen haklar aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir.

Birleşme uygulaması ile gerçekleşecek karların, hesap edilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesidir. Sadece kıst dönemde meydana gelen kazanç vergilendirilecektir. Devir olan, başka deyişle ticaret sicilinden kaydı silinen işletmenin devir öncesi işlemlerinin yer aldığı kıst dönem beyannamesinin her iki tarafın imzalaması koşuluyla gerçekleşebilecek bu avantaj, yapmış olduğu taahhütle birleşilen işletmenin sorumluluğundadır (Bayram, 2017),

Devir olan şirketin aktif ve pasifiyle birleşilen şirkete aktarılması sonucu devir olan işletmenin net varlık cari değeri kadar birleşilen işletmenin bilançosunda sermaye artışı gerçekleşecektir. Bunun, karşılığında devrolan işletme birleşilen şirkete ortak olacaktır. Ancak birleşilen işletmenin bilançosunda yer alan hisse senetlerinin nominal değeriyle duruyor olması ve genellikle cari değerinin nominal değerinden fazla olması dolayısıyla yapılan sermaye artışı devrolan işletmenin cari değerinden, servetinden düşük olacağından, birleşilen işletmenin bilançosunun pasifinde "birleşme primi " çıkacaktır. Çıkan bu prim kurum kazancının unsuru olmasına rağmen vergiden istisna tutulacaktır (Nazalı, 2015).

Karşılığında maddi bir kıymet iktisap olunmayan giderler olan ilk kuruluş ve örgütlenme giderleri olarak isimlendirilen, birleşme esnasında devralınan ve birleşilen işletmece yapılan giderler aktifleştirilip amorti edilebileceği gibi kardan da düşürülebilecektir (Özer, İyibil ve Can, 1997)

Birleşilen işletmeye geçen iktisadi kıymetler, devralınan işletmede amortismana tabi olsa da engel oluşturmadan birleşilen şirkette yeni alınmış gibi işlem görüp yeniden amortismana tabii olabilecektir (Barınır, 2012).
Birleşmede birleşilen işletmede gerçekleşen zararlar, devir tarihinden önceki beş yıl doğmuş ve beyanname verilmiş olması şartı ve devralınan işletmenin özsermaye tutarını gerçekleşen zararı aşmaması kaydıyla beş yıla kadar birleşilen şirkette mahsup edilebilecektir . (Erdem, T., 2012). Örneğin; Zarar, devralınan işletmede iki yıl süre önce doğmuş ise, birleşilen işletme bu zararı üç yıl süreyle oluşacak yeni kardan mahsup edebilecektir.

4.2. GELİR VERGİSİ, KATMA DEĞER VERGİSİ AÇISINDAN BIRLEŞME VE VERGİSEL AVANTAJLARI

Gelir Vergisi Kanunu'nuna tabi ve muhasebe kayıtları bilanço esasına göre tutulan şahıs şirketlerinin, birleşilen anonim ortaklıktan alınacak payın nama yazılı olması şartıyla, sermaye şirketleriyle devir yoluyla birleşmesi sonucunda değer artışı hesaplanmayacağı gibi vergilendirilmeyecektir de.

Kurumlar Vergisi Kanunu ile Gelir Vergisi Kanununda yer alan devir işlemleri, devralınan işletmenin aktifinin değerlendirilmeden, kayıtlı değerle birleşilen işletmeye geçmesinden ötürü değer artışı olmadığı ve de vergilendirmediği belirtilmişti. Emsal bedelleriyle aktarılan mallar katma değer vergisine de tabi olmayacaktır. Ne zamanki birleşilen işletme bu varlıkları satmak isteyecek, ilgili katma değer hesabı kayıtlara geçecektir. Ayrıca devrolan işletmenin, bilançosunda yer alan devreden KDV, devrolan işletmenin mükellefiyetinin sona ermesi sebebiyle, birleşilen işletmeye aktarılacaktır. Birleşilen şirketin bir önceki dönemden devreden KDV tutarı, devralınan işletmeden gelecek tutarla birleşmesi sonucu beyannamede uyumsuzluk olmaması ve bir hataya sebebiyet vermemesi için birleşilen şirket, bu tutarı indirim konusu yapabilmesi için bağlı olduğu vergi dairesine bildirmesi gerekecektir (Kocaer, 2013).

SONUÇ

İşletmelerin, vergi gibi sabit giderleri azaltabilmek, kurumsallaşmanın gerçekleştireceği rekabet üstünlüğüne sahip olabilmek için, günümüzde bir çok yola başvurduğu bilinmektedir. Çalışmada, bu yollardan, kolayca uygulanabilmesi ve güçlü rekabet unsuru olabilmesi adına işletme birleşmelerine yer verilmiştir. İşletmelerin muhasebe ve özellikle yönetim birimi tarafından anlaşılabilip, kullanılabilmesi adına, sade bir dille anlatılmaya çalışılan birleşme ve

sağladığı avantajlar, yapılacak vergi planlaması ile vergi erteleme yöntemi olarak kullanılması ve özendirilmesi amaçlanmıştır.

Kanunlar tarafından sağlanan avantajların, işletmelerin vergi planlamasında kullanılmasının işletmelere sağladığı kolaylıklar göz ardı edilemez boyuttadır. Ancak planlama çalışmasının kanunu koyan, uygulayan ve denetleyen, devletin ilgili organları tarafınca da dikkatli uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Kanun tarafından yapılan planlamanın, işletmelere sağlanan avantajlarla kalmayıp, cezai müeyyidelerin, dinamik, adil ve caydırıcı olması ve özellikle vergi affının sık yapılarak, işletmelerce kullanılabilecek alternatif bir yol olarak görünmesinin önüne geçilmesi gerektiği, böylelikle vergi planlamasının yasal sınırlara bağlı kalınıp gönüllü olarak işletmeler tarafından daha dikkatli ve daha sık kullanılabileceği düşünülmektedir (Aslan, 2002).

.

KAYNAKLAR

1. Altuğ, O. (1998). Finansal Yönetim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.

2. Akay, H. (1997). İşletme Birleşmeleri ve Muhasebesi, Yaylım Matbaası, İstanbul.

3. Aslan, A., (2002): "Vergi Denetim Sistemi ve Hesap Uzmanları Kurulu", Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 250, İstanbul

4. Barınır, İ., (2012) "İşletme Birleşmelerinin Kurumlar Vergisi Karşısındaki Durumu ve Özellik Arz Eden Konular", Yaklaşım, Mayıs 2012, Sayı 233

5. Bayram, S. (2017), Uygulama Örnekleriyle Bölünme Birleşme ve Tasfiye İşlemleri, İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği

6. Erdem, T., (2012), "Şirket Birleşmelerinin Vergisel Boyutu", Vergi Sorunları Dergisi, Haziran 2012, Sayı 285

7. Ejder, Y., (2003), Hukuk Sözlüğü, 1. Bası, Ankara, 2003

8. Eren, E. (1997). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Der Yayınları:197, İstanbul.

9. Göktürk, K. (2013) 'Türk Ticaret Kanununa Göre Ticaret Şirketlerinin Birleşme Süreci ve Bazı Sorunlar', GÜHFD, C. XVII, S. 1-2, s. 631-662. 3. Eren, E. (1997).

10. Karacan, S., Aslanoğlu,S., (2007), "Türkiye'de Şirket Birleşmeleri ve Birleşmelerin Vergilendirme Karşısındaki Durumu", Yaklaşım Dergisi, Nisan 2007

11. Kocaer, Ş. (2013), Şirket Yeniden Yapılandırmaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özer Y., İyibil A., Can İ., (1997) " Anonim Ve Limited Şirketler Rehberi" Özbalcı Yayınları,Ankara.1997

12. PAKLAR S., (1987), Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Uygulaması, 1987, 2. Baskı, s.580

13. Nazalı, E. (2012), Vergisel ve Yeni Türk Ticaret Kanunu Yönüyle Anonim ve Limited Şirketlerde Tasfiye, Devir, Birleşme, Bölünme ve Tür Değişimi İşlemleri, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık

14. Poroy, R., Tekinalp, Ü., Çamoğlu, E. (2010), Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İstanbul: Vedat Yayıncılık

15. Pulaşlı, H. (2014), Şirketler Hukuku Şerhi, Ankara: Adalet Yayınevi.

Saraçoğlu, F. (2005), İşletmelerin Vergilendirilmesi ve Kurumlaşma, Turhan Kitabevi, Ankara.

16. Sarılı, M. A., (2010) "Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması", Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, sf,353

17. Şişman, B. (2003), İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri, Yaklaşım Yayıncılık, Nisan 2003.

18. Tekil, F. (1990), Ticari İşletme Hukuku, İstanbul, Tekil Yayıncılık, 1990 (İşletme).

Tekinalp, Ü. (2012). "Birleşmede Ayrılma Akçesi", REGESTA, Cilt: II, Sayı: I, 2012. (Ayrılma Akçesi). Turhan, M. İ. (1999). "1998 Yılında Birleşenler Kazandımı?", Active, Şubat-Mart.

19. Türk, H. S. (1986). Ticaret Ortaklıklarının Birleşmesi, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No:185, Haziran, Ankara.

PUANLAMA REHBERİ GELİŞTİRMEDE DİKKAT EDİLECEK FAKTÖRLER

FACTORS TO CONSIDER IN DEVELOPING RUBRIC

Dr. Öğr. Üyesi Habibe ALDAĞ

Çukurova Universitesi, Eğitim Fakültesi,

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-6252-5094

ÖZET

Puanlama rehberi (rubric) öğrenenin öğrenme davranış ve ürünlerinin değerlendirmesine rehberlik eden betimlemeleri içeren bir değerlendirme aracıdır. Bu çalışma da özellikle analitik ve bütünsel puanlama rehberlerinin ile ilgili sorular örnek durumlarla açıklanacaktır. Hangi tür rehbere ihtiyaç vardır? Ne zaman bütünsel ne zaman analitik rehberleri kullanılmalıyız? Biçimledirici formatla öğrenme sürecine mi odaklanacağız yoksa öğrenme sonundaki ürüne mi? Grup değerlendirmesi mi yoksa bireysel değerlendirme mi yapacağız? Alan-bağımlı rehberlerin geliştirilmesinde öğrenme düzeylerine veya içeriğin ağırlıklı niteliklerine göre kapsamında değişmesi gerekir. Puanlama rehberini tanımlama, öğrenme veya performans değerlendirme amacı ile kullanabiliriz. Bu amaçlara göre rubriğimizin uygulama aşamaları veya şekli de farklı olacaktır. Örneğin öğe etkileşimi yüksek veya muğlak içeriklerde, rubriğin öğretim sürecine katkısı veya öğrenmeye etkisi farklılaşacaktır.

Alan bağımlı rehberlerin öğrenenle paylaşılması her zaman kaliteyi artırmak anlamına gelmeyebir. Bazen puanlama rehberimizi öğrenci ile paylaşmayıp, öğrenci ile birlikte bir rehber geliştirmemiz, kaliteyi daha artırabilir. Diğer yandan puanlama rehberleri ancak uygun bir sınıf kültürü ve iklimi içinde geliştirici olabilir. Sınıf kültürünün uygun olmadığı durumlarda akran değerlendirme ile birlikte puanlama rehberi kullanmak gerek biçimlendirici gerek ürün değerlendirmesi için riskli olabilir. Herşeyden önce puanlama rehberlerinde güvenirliğin ve geçerliliğin sağlanması gerekmektedir. Aynı puanlayıcının kendi puanlamaları arasında, farklı puanlayıcıların ise birbirleri arasındaki tutarlılığı sağlamaları gereklidir. Puanlayıcılar arasında fark oluştuğunda puanlamacıların birbirleri ile görüşerek puanlama farklarının kaynağını bulup, anlaşmaya varmalarına izin verilmesi güvenirliği nasıl etkiler? Puanlayıcı eğitiminde nelere dikkat etmemiz gerekir? Puanlayıcılar hangi durumlarda yanılgıya düşebilir? Puanlayıcı özellikleri ve puanlama yanılgıları arasında ilişki var mıdır? Bu makalede bu ve benzeri sorulara cevap verilmeye çalışılmış, son yıllarda ki bazı gelişmelerin getirdiği katkılar ve sınırlılıklar tartışmaya açılmıştır. Kaliteli bir rehberin geliştirilmesinde veya mevcut bir rehberin seçilmesinde pekçok faktörün göz önünde bulundurulması ve pek çok kararın alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütünsel puanlama rehberi, analitik puanlama rehberi, puanlama anahtarı rubrik, rubrik geliştirme

ABSTRACT

A rubric guides the assessment of learning behaviors and/or products. In this paper, questions about analytical and holistic rubric will be explained with sample cases. What type of rubric is needed? When do we use holistic and when do we use analytical rubric? Should we focus on the learning process with the formative format or the product at the end of the learning? Will we use it for group assessment or individual assessment? In the development of domain-dependent guides, the scope of rubric vary based on the learning levels or the weighted qualities of the content. We may use the scoring guide for diagnostic, learning or performance evaluation purposes. The application stages or form of our rubric will also be different based on those purposes. For example, the contribution of the rubric to the instructional process or its effect on learning will differ with high element interactivity or ambiguous content.

Sharing domain-dependent rubrics with learners does not always improve learning quality. Sometimes, not sharing rubric with the student and developing a rubric with the student could improve the quality. On the other hand, rubric should be developed in an appropriate classroom culture and climate. In cases where the classroom culture is not supportive, using a rubric with peer assessment can be risky for both formative and product evaluation. The reliability and validity of rubric is an important issue. Consistency between the same rater's own scores and between different raters should be ensured. When there is a difference between the raters, how does allowing the raters to negotiate with each other in order to find differences and to reach an agreement affect reliability? How should we train raters? In what situation does raters go wrong? Is there a relation between raters characteristics and raters scoring errors? In this article, these and similar questions have been tried to be answered, and the contributions and limitations of some developments in recent years have been opened to discussion. Many factors need to be considered and many decisions need to be made in developing a quality guide or selecting an existing one.

Keywords: Holistic rubric, analytic rubric, rubric development

1.GİRİŞ

Etkili ve verimli bir öğretim, eğitim programı temel öğeleri arasında tutarlılığın sağlanmasını gerektirir. Bu göründüğü kadar kolay değildir, eğitimle birlikte deneyimi gerektirir. Yeni başlayanlar kadar, deneyimli eğitimcilerde hızlı değişmelerin ve geçişlerin yaşandığı dönemlerde bu tutarlılığı oluşturmakta zorluk yaşamaktadır. Öğrenme platformu, hedefler, içerik, öğretim yöntemleri, araç nitelikleri ile değerlendirme arasındaki tutarlılığı sağlamak için uygun modeller seçilmeli veya geliştirilmelidir. Uygun bir öğretim modeli, öğreneni başarıya ulaştıracak destek yapılar sağlar. Öğrencilerin öğretim sürecindeki çalışmalarının yönlendirilmesi için program öğeleri arasındaki tutarlılığın sağlanması önemlidir. Öğrenciler genellikle çalışma kalitelerini öğrenme sürecine veya hedeflere göre değil de değerlendirmeye göre düzenlerler. İşte bu nedenle uygun değerlendirme formatının seçilmesi ayrı bir öneme sahiptir.

2. SORULAR VE TESPİTLER

Neden Puanlama Rehberi?

Öncelikle amacımızı ve neyi ölçmek istediğimizi net olarak belirlememiz gereklidir. Öğrenen özellikleri durumdan duruma çok farklılık göstermektedir. Hedefler bilgi kavrama, uygulama, analiz gibi pek çok farklı düzeyde olabilir; bilişsel, psikomotor, duyuşsal alana yayılabilir. İçerik kavram, ilke, işlem, süreç ağırlıklı olabilir. Değerlendirme öğesi çoktan seçmeli, kısa cevap gibi pek çok farklı biçimde sunulabilir. Bu farklı içerik birimleri, farklı öğrenme düzeyleri, farklı öğrenen özellikleri için uygun değerlendirme biçimlerinin seçilmesi gerekir. Çoktan seçmeli testler veya kısa cevaplar her zaman en uygun değerlendirme biçimi değildir. Öğrenme görevleri üst-düzey düşünme becerilerini sergilemeyi, ürün geliştirmeyi veya belli bir konuda karar vermeyi gerektirdiğinde puanlama rehberleri-rubrikler daha uygun bir seçenektir. Rubrikleri standart testlere alternatif yapılar olarak düşünmemize gerek yoktur. Çünkü her değerlendirme biçimi farklı durumlarda ve koşullarda, diğerinden daha uygun bir formata dönüşebilir. Aynı zamanda birbirlerini destekleyici olarak da kullanılabilir.

"Rubric" terimi için kullanılan ifadelerin kavram karmaşası yarattığını belirten Yılmaz, Özer ve Acar, bu terim için puanlama yönergesi ya da dereceli puanlama anahtarı ifadelerini önermişlerdir (2012). O tarihten günümüze "puanlama anahtarı" ifadesi araştırmalarda daha sık kullanılırken, "puanlama rehberi" ve "puanlama yönergesi" ifadeleri de kullanılmaya devam edilmektedir. Bu yazı da "rehber mi anahtar mı?" sorusuna değinmeden rubriğe karşılık olarak puanlama rehberi terimi kullanılacaktır.

Genel Öğretimsel Modeller Tutarlılığı Sağlayamadığında Ne yaparız?

Proğram öğelerindeki tutarlılığın sağlanması için hedef yazımında ve öğretimin düzenlenmesinde kullanılan modeller, değerlendirmenin oluşturulmasında da kullanılabilir. Örneğin kavram içerik yapısı ve özelliklerini temel alan bir model, hem içerik düzenlemesinde hem de değerlendirmenin geliştirilmesinde kullanılabilir (Karataş-Coşkun, 2011). Aynı zamanda, bazı öğretimsel durumlarda aynı model benzer bilgileri elde etmek için hem çoktan seçmeli forma hem de puanlama rehberine temel oluşturabilir. Bazı öğretimsel durumlarda ise değerlendirmeye temel olan genel öğretimsel modeller, tutarlılığı sağlamakta yetersiz kalacaktır. Puanlama rehberleri üst-düzey düşünme, beceri bütünleri, beceri alt-öğeleri ve ürün ölçümlerine ihtiyaç duyulduğunda geliştirilir.

Puanlama rehberi, üretici süreç ve performansın gözlenmesi ve ürünlerin ölçülmesi için işlevsel yapılar sağlar. Karmaşık süreçlerin açığa çıkarılmasında destekleyici ölçümler elde etmek için kullanılabileceği gibi, öğrenmenin gelişim düzeyine ilişkin geri bildirim sağlamak içinde kullanılabilir. Tüm bu amaçları gerçekleştip gerçekleştirememesi, değerlendirme öğesinin hedeflere uyumlu bir biçim ve kalitede olmasına bağlıdır.

Değerlendirme öğesi diğer öğelerle uyumlu değil ise iyi bir tasarım işlevsiz hale gelir. Bu nedenle duruma özel destekleyici modellerin tasarımcı veya öğretmen tarafından seçilmesi ve/veya geliştirilmesi gerekir (örnek için bakınız: Aldağ, 2005; Köroğlu, 2009). Deneysel araştırmalar dışındaki uygulamalarda, kaliteli bir öğretim tasarımı için seçilecek temel modeller ihtiyaç analizleri bulgularına göre belirlenmelidir. Değerlendirme modelleri de bu seçimler tarafından yönlendirilmelidir. Bazen değerlendirmeyi öğretim için değil sadece bir karara ulaşmak için yapabiliriz. Bu durumda da puanlama rehberi geliştirilmesine temel olacak model için bağlamsal koşullardan yola çıkılması gerekir. Çünkü ölçütler bağlama göre şekillenir (King, McKegg, Oakden, ve Wehipeihana, 2013).

Puanlama Rehberlerinin Genel Özellikleri Nelerdir?

Puanlama rehberi öğrenenin öğrenme davranış ve ürünlerinin ölçülmesine rehberlik eden ölçütler, performans ve performans düzeyi tanımlamalarından oluşur. Puanlama ölçeği (rating scale) veya kontrol listelerinden (checklist) farklı olarak, puanlama rehberleri performans tanımlamalarına yer verir. Basit becerileri ölçmek için de kullanılabilir; ancak, puanlama rehberleri özellikle karmaşık, üst düzey, bağlamsal veya durumsal ölçümler için işlevseldir. Bu ölçümler daha sonra öğrenenin öğrenme düzeyine ilişkin alınacak kararlara temel olabilir. Yapıcı öğrenme çevrelerinde gerçekçi ölçümler için kullanımı yaygındır. Bireysel olarak öğretmen tarafından, öğrenci tarafından veya işbirlikli olarak ekip tarafından hazırlanabilir.

Rubrikler öğrenme, öğretme veya değerlendirme amacıyla kullanılabilir. Kendi başına bir öğretim stratejisi, yöntemi veya tekniği değildir. Diğer öğretim strateji ve yöntemlerini destekleyecek şekilde öğrenme için kullanılabilir. Özellikle yapıcı öğrenme ortamlarında öğrenme sürecinin bir parçası olarak kullanılan popüler araçlardır. Öğretmenler yapıcı öğrenme ortamlarında rubriği öğrencileri ile birlikte geliştirmektedir (Aldağ ve Gürpınar, 2007). Geliştirici-süreçsel-biçimlendirici (formative assessment) ölçümleri ve sonuç-ürün ölçümleri (summative assesment), akran değerlendirme ve öz-değerlendirme için kullanılabilir (Akpınar ve Kranda, 2016).

Puanlama rehberleri yeni bir uygulama veya teknik değildir. Ancak eğitim bilimleri açısından düşünürsek rubrik kullanımına veya geliştirilmesine ilişkin daha pek çok sorunun cevaplandırılması gerekmektedir. Pek çok rubrik uygulamasına ilişkin değerli deneyim ve bulgu, araştırmanın odak noktası değerlendirme formatı değil de öğrenme olduğu için dikkatlerden kaçmıştır. Hatta çoğu eğitim bilimci geliştirdikleri puanlama rehberi ile ilgili bulgu ve deneyimlerin akademik açıdan öneminin dahi farkında olmayabilir. Bu nedenle kullanımı yeni değildir ancak pek çok soru halen cevaplanamamıştır. Eğitimciler tarafından olumlu kabul gördüğü rahatlıkla söylenebilir (Matshedisho,2020; Jonsson ve Svingby, 2007). Çoğu zaman güvenilir olmalarına rağmen standart testler kadar güvenilir algılanmamaktadırlar. Öğretmenler ve öğrenciler tarafından yararlı bulunmaktadır. Ancak öğrenci motivasyonu üstündeki etkilerine ilişkin sonuçlar henüz netlik kazanmamıştır (Matshedisho, 2020; Jonsson ve Svingby, 2007).

Güvenirlik ve Geçerlik Sağlama Yolları Nelerdir?

Puanlama rehberleri, geliştirenlerin ve kullananların epistemolojik eğilimlerinden, ölçülecek bilgi ve becerilerin niteliklerinden, bağlamsal koşullardan etkilenir. Genellikle yerel çapta bir sınıf veya öğretmenin ihtiyacına göre hazırlanmaktadır. Ancak güvenirlik ve geçerlik çalışmaları yapılarak uluslararası kullanım için sunulanlarda vardır (Ramesh ve Ramanathan, 2013; Papadakis, Kalogiannakis ve Zaranis, 2017). Öğretmen klavuz kitaplarında bulunabilir. Puanlama rehberlerinin güvenirlik çalışmalarında kodlamacılar arası tutarlılık, uzlaşma yüzdeleri (Pearson korelasyon, Cohen's Kappa) kullanılmaktadır. Bilindiği gibi güvenirlik geçerliği garantilememektedir.

Kapsam ve yapı geçerliliği için genellikle uzman görüşü kullanılmaktadır. Geçerlilik için kullanılan bir başka yol ise (phenomonografic sorting) olgusal sınıflamadır (sınıflama örneği için bakınız: Halmaghi, 2011). Bu teknikte bir dizi öğrenme çıktısı, görüş veya ürün ilgili

özelliklerine göre gruplanır. Sonuç puanlama rehberi düzeylerini tanımlamak için kullanılır. Varolan tepkiler veya ürünler arasındaki gerçek çeşitliliğin önemli olduğu durumlarda, performans düzeyine ilişkin kararlar bu çeşitlilik üstüne kurulacaksa, bu tür karşılaştırma işe yarayabilir. Aynı zamanda rubriği geliştiricinin kafasında idealize ettiği performans yerine, gerçekte performans aralıklarının nerede olduğunun görülmesi içinde uygun bir yoldur. Öğrenci başarısı veya profilinin hızlı değiştiği dönemlerde düzey belirlemek için uygun bir teknik olabilir. Amaç üst düzey düşünme becerilerinin öğretiminde rubrikten destek yapılar olarak yararlanmak ise, iyi bir literatür taraması ile birlikte uygun bir modelin seçilmesi daha uygun olacaktır. Rehberlerin güvenirlik ispatında kodlamacılar arası korelasyona bakılır. Tek kodlamacı olduğunda puanlama rehberinin farklı formları (holistic-analytic) arasındaki tutarlılığa da bakılabilir.

Puanlama rehberleri bütünsel (holistic) ve analitik olarak iki farklı biçimde geliştirilebilir. Performansın öğrenme düzeyi niteliklerine göre puanlandığı biçim bütünseldir. Performans alt değişkenlerinin, öğrenme düzeyi niteliklerine göre puanlandığı biçim ise analitiktir. Aynı konu ve görev için geliştirilmiş holistik ve analitik formatlar arasındaki puanlama tutarlılığının yüksek olması beklenir. Kodlamacılar arası güvenirlikte .60 ve .80 arası kabul edilebilir, .80 üstü ise iyi bir yüzde olarak kabul edilmektedir. İçeriğin net olduğu öğrenme konularında bu kabul geçerlidir. Ancak örtük bilgi ve becerilere bağlı performansın açığa çıkarılması ve ölçülmesi gereken durumlarda hangi oranların kabul edilebileceğini öğrenmek için uzman görüşüne başvurulmalıdır, mümkünse birden fazla uzmanla birlikte ortak karar alınmalıdır. Çünkü örtük yapıların gözlenebilir ve ölçülebilir şekilde açığa çıkarılması sanıldığı kadar kolay değildir. Özel görüşme tekniklerini gerektirir.

Kodlayıcılar Arasındaki Farklılıkların Kaynağı Nedir?

Kodlayıcıların arasındaki kodlama farklılıklarının bir kısmı rubriğin yapı ve düzenlemesinden değilde, kodlamacıların eğilimlerinden kaynaklanabilir (Lumley ve McNamara, 1995; Jones ve Bergin, 2019). Örneğin bir kodlamacı ilk puanlarda bol verirken diğeri az verebilir. Kodlamacılar arası uyuşmazlıklarda biraraya gelindiğinde biri sürekli uyum gösterirken diğeri tam tersine hareket edebilir. Bu durumlardaki farklılıkların iyi gözlenmesi gereklidir. Farklılıklar bir örüntü oluşturuyor ise sorunun rubrik yapısı ile düzeltilip düzeltilemeyeceğine bakılabilir. Örneğin, kodlamanın bir üst düzeye mi yoksa bir alt düzeye mi yapılacağına karar verilemedi ise gerekçenin belirtilmesi, +/- işaretlerilerinin kullanılması, şüphenin net bir dille ifade edilmesi: puanlamada güvenirliğin artırılmasını sağlar, zaman kaybını önler, örüntünün tespitini kolaylaştırır. Farklılıklar bir örüntü oluşturuyor ve sorun rubrik yapısıdaki bir değişiklik ile düzeltilemeyecek ise kodlamacı eğitimleri ve alıştırmalarla çözüme ulaşılmaya çalışmalıdır. İstenilen güvenirliğe ulaşılması için kodlamacı sayısının veya kodlanılan ürünlerin sayısının ne kadar artırılması gerektiğini inceleyen araştırmalarda vardır. 3. ve 4. sınıf öğrencisinin yazısını değerlendiren araştırmacılar, .90 güvenirliğe ulaşmak için birden çok yazma görevine ve puanlayıcıya, .80 güvenirlik için ise tek bir puanlayıcıya ve birden çok göreve ihtiyaç olduğunu tespit etmişlerdir. (Kim, Schatschneider, Wanzek, Gatlin ve Al Otaiba, 2017). Çoğu rubrik sınıf düzeyinde kullanıldığı için bu sonuçlarının genellenebilmesi mümkün olmayabilir. Rubriği geliştirirken model seçimine, kalite ölçütlerine, ayrıntılara dikkat edilmesinin ve kodlamacıların eğitilmelerinin sonucu olumlu etkileyeceğini söyleyebiliriz.

Puanlama Rehberi Geliştirmek mi Başkasının Geliştirdiği Rehberi Kullanmak mı?

İlgilendiğimiz konu veya beceri için bir başkasının geliştirdiği rubriği izin alarak kullanabiliriz. Araştırma açısından bu çoğu zaman araştırmacıya zaman kazandıracağı gibi araştırma sonuçlarını karşılaştırma şansı da verir. Dolayısıyla üniversite düzeyi dışındaki program düzeylerine ait geliştirilen rubrikler için kısa bir internet taraması yeterli görünebilir. İnternette rubrik kitaplıklarının olduğu sayfalar mevcuttur. Başkasının geliştirdiği puanlama rehberini kullanmak bazen işe yarasa da diğer zamanlarda işe yaramamaktadır. Puanlama rehberi geliştirenin eğitim felsefesinden, epistemolojik bakışından, kısacası kodlayıcı özelliklerinden; öğretim için kullanacaksak öğretimin gerçekleştireceği bağlamsal özelliklerden, rubriği kullacak öğrencilerden, eğilimlerinden, sınıf ikliminden etkilenir. Öncelikle kodlayıcının rubriğe hakim olması gerekiyor ki güvenirlik sağlanabilsin. Rehberdeki ifadelendirmeler geliştiricinin bakışını taşıyacaktır, bu bakış kullanıcı tarafından paylaşılmıyorsa, uygulamada tutarsızlığa neden olur. Aynı zamanda her bağlamsal koşul kendi sınırlarını belirlemektedir.

Örneğin nesnel-bilişsel kuramlara eğilimi olan biri tarafından geliştirilen rehberde doğru bilgi ve problem çözümlerine ısrarla vurgu yapılacaktır. Rubrik bu açıdan örtük ipuçları ile dolu olabilir. Bu rubriği sosyal-yapıcı eğilimleri olan bir öğretmenin, rehberde gerekli değişiklikleri yapmadan sınıfta öğretim sürecinde kullandığını düşünelim. Öğrencilerin dikkati otomatik olarak problem çözüm süreci ve becerilerinden uzaklaşacak, doğru cevabın bulunmasına doğru kayacaktır. Sosyal-yapıcı öğretmenin problemde gel-gitli görüşmelere dayalı diyalektik süreci yaşatması mümkün olmayacaktır. Kısaca başkasının rubriğini kullanmak yerine öğretmenin veya araştırmacının kendi puanlama rehberini oluşturmasında fayda vardır. Böylece kodlamalarda sorun çıktığında sorunun çözülmesi kolaylaşabilir. Puanlama rehberlerinin geliştirilmesinde eğitime ihtiyaç vardır.

Elbette üstünde çalışılan konu ile ilgili hali hazırda rubrik varsa incelemek işi kolaylaştırabilir. En akıllıcası ihtiyaç analizi aşamasından itibaren öğeler arasındaki tutarlılığın sağlanması çabasıdır. Hedeflerle birlikte modeli seçmek, koşullar gerektirdiğinde de puanlama rehberinde değişikliklere gitmek daha akıllıca olacaktır. Araştırmada araştırma sonuçlarının karşılaştırması çok önemli ise bir başka araştırmada kullanılmış rehberin çalışma için uyarlanması uygun olabilir.

Önhazırlık İçin Neler Önerilebilir?

Daha önce rubrik geliştirmemiş ama araştırmasında rubrik kullanmak isteyen bilimsel araştırmaya yeni başlayanlar için genel ama önemli öneriler verilebilir. Bu önerilerin sayısı çoğaltılabilir, azaltılabilir, daha teknik bilgiler dahil edilebilir. Ancak yüksek lisans düzeyinde en önemli sorun hazırlık yetersizliği ve zaman kullanımı olması nedeni ile öneriler teknik yönler yerine araştırmacı hazırlıkları ile ilgili verilmiştir. Öneriler daha önce puanlama rehberi geliştirmemiş olan ve araştırmaya yeni olan araştırmacılar içindir:

1. Araştırmanızdan önce bir kaç kez farklı konuda ve farklı formatlarla puanlama rehberi geliştirmeyi deneyin. 2. Rubrik geliştireceğiniz konuda geliştirilmiş rubrikleri inceleyin. Bu incelemeler ve denemeleri yapmadan danışmanınızın söylediklerini anlamakta güçlük çekersiniz. 3. Kendinizi uzman öğretmen olarak görüyor olsanız bile unutmayın uzmanlığımız yeni bir problem alanına girdiğimiz ana kadardır. Yeni bir beceri, yeni öğrenme ve deneyimleri

gerektirir. Öğrenmeye, denemeye, değişime açık olun. Esnek yaklaşın. Rubrik geliştirme konusunda eğitiminizi tamamlayın. 4. Herşey zaman alır. Rubrik geliştirme hem zaman alır, hem de birden fazla deneme gerektirir. İlk deneme de güvenirliği sağlayamamanız genellikle gözden kaçırdığınız bir alt öğeye işaret eder, telaşa kapılmayın. 5. Bilenlere gerçekten danışın ve önerileri gerçekten dinleyin. Bazen küçük öneriler en önemli hipotezlerinizi sağlama almanıza yardımcı olur. 7. Farkındalığınızı artırmak için araştırmanızın pilotunu yapın. Kısa bir pilot çalışma bile size önemli bir öngörü kazandırır.

Puanlama Rehberi Geliştirilmesinde Model Hangi Ölçütlere Göre Seçilir?

Model seçimi ölçülecek öğrenme görevinin niteliği ve düzeyine bağlıdır. Geliştireceğimiz rehber bir alan veya disiplindeki temel bilgi ve beceriler için olabilir. Seçilen modele göre ikisi birleştirilmişte olabilir. Alan bağımlı puanlama rehberleri bir disiplin veya konu içindeki öğrenmelere ilişkin performansın sergilenmesini gerektirir: Örneğin x ünitesindeki temel kavramların öğrenilme düzeylerinin ölçülmesi gibi. Bu rubriklerde akıl yürütme becerilerinin bilinmesi ve kapsam geçerliliğinin sağlanması yeterli olacaktır. Puanlama rehberi ile belli bir konu veya disiplindeki öğrenme düzeyini ölçmek isteyebiliriz. Bu durumda odak noktamız anlam oluşturmaktır. Örneğin öğrenme kuramlarının tartışıldığı bir kompozisyonun yazılması gibi. Burada odak noktası yazma becerisi değil kuramların öğrenilme düzeyidir. Bilişsel alanda açık uçlu soruların veya kompozisyonların değerlendirilmesi için geliştirilen rehberlerde Gagne'nin, Merill'in, Bloom'un taksonomileri kullanılabilir. Özellikle kavrama ve uygulama düzeyinde, içeriği net konuların öğrenilmesinde, problemlerin çözümünde bu taksonomilere ilişkin genel bilgi yeterli olmaktadır. Bloom taksonomisi tüm öğretmenler tarafından bilinmektedir. Geliştirilen rehber yeterince açık ve iyi tasarlanmış ise alt öğrenme düzeylerinde kodlamacı eğitimine gerek kalmayabilir. Gagne'nin modeli ise oldukça işlevseldir. Kısa bir eğitimle alan uzmanı olan kodlamacı rehberi kullanabilecek düzeye gelebilir. Elbette bu varsayımlar eğitimciler için geçerlidir.

Bazen puanlama rehberlerini belli bir görev için kullanırız. Belli bir öğrenme görevini ölçen rehberler, görev içindeki davranışları öğrenme düzey göstergesi olarak ele alırlar. Örneğin dil öğretiminde bilgisayar destekli örnek olay yöntemi ile yön bulma alıştırmasını düşünelim. Oyun içinde öğrencinin her bir davranışı gözlenip ölçülebilir, bu davranışlarına anında dönüt-düzeltme de verilebilir. Rehber ile son değerlendirme de amaç beceriyi ölçmek olduğundan davranışlar tek tek, birbirinden bağımsız olarak incelenmez. Bunun yerine davranışlar beceriyi oluşturan göstergeler olarak ele alınır, birbirleri ile ilişkileri içinde incelenir. Geri bildirim de yabancı dilde yön takibi becerisinin düzey ve niteliğine ilişkin verilir.

Eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, tartışma gibi becerilerin ölçen puanlama rehberleri alan bağımsız puanlama rehberlerine örnek olarak verilebilir. Bu rehberler tüm alanlarda kullanılabilecek genelliktedir, kullanılacakları alana göre rehberde gereken değişiklikler yapılır. Diğer tür rehberler yazma becerileri, sunu becerileri, deney yapma becerileri gibi görev odaklı becerilerdir. Her ikisinde de becerinin hangi konu içinde sergilendiğinden çok becerinin kendisinin ölçümü öne çıkmaktadır. Bu rehberlerde yapısal geçerliliğin sağlanması önemlidir. Rehberler güvenirlik ve geçerlik çalışmalarından sonra uluslararası düzeyde kullanılabilirse de uygulamada genellikle yerel düzeyde, rubriği geliştirilenler tarafından kullanılmaktadır.

SOLO (Structure of the Learning Outcome) taksonomisinden söz etmekte fayda vardır. SOLO tepki düzeyleri, düzeylerdeki tepki göstergeleri ve puanlarını kapsar. Basit ve işlevseldir.

Yazıcı (2013) fizik dersine ilişkin 6 açık uçlu soru için geliştirmiş olduğu SOLO formatında rubriği geleneksel puanlama anahtarları ile karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, SOLO Taksonomisini temel alan rubriğin farklı öğretmenlerin puanlamaları arasındaki farklılıkları azalttığı, objektif puanlama sağladığı, puanlamayı kolaylaştırdığı ve zamandan tasarruf sağladığı belirlenmiştir. Ancak analiz, sentez gibi üst-düzeylere gelindiğinde, özellikle konu kavrayış yanılgıları yoğun bir konuysa, sezgisel yanılgılara düşülmesi olasılığı yüksek ise SOLO sınıflaması ve bütünsel rehber yaklaşımı yeterli olmayabilir.

Bu durumlarda rehber iyi açıklanmış olsa bile rubriği kullanacak olan kodlayıcının eğitimine gerek duyulmaktadır. Aynı zamanda bu tür içeriklerde ve alan bağımsız değerlendirme rehberlerini geliştirir iken yukarıda söz edilen taksonomiler yeterli olmamaktadır. Bu durumda öğrenme düzeyi, kapsamı ve öğrenme çıktısının niteliklerine bağlı olarak model seçilir. Başka bir deyimle öğrenme görevini kapsayabilecek bir model seçilmelidir. Eğer model öğrenme hedeflerimizi karşılamıyor ise değiştirilmeli veya yeni model oluşturulmalıdır. Örneğin "aynı a aynı b" yanılgısının tüm disiplinlerde görülmesi olasılığı vardır. Bu yanılgı farklı algı biçimleri ile kendini gösterebilir. Bizim konumuz hem görsel hem sözel yanılgı kaynaklarını içeriyorsa, model buna göre seçilmelidir.

Bu noktada yapı geçerliliğinin veya kapsam geçerliğinin sağlanması önemlidir. Alan bağımlı rehberlerde kapsam geçerliği uzman görüşüne başvurularak sağlanabilir. Bunun için kontrol listelerinden, belirtke tablolarından, iş-görev algoritmarından yararlanılabilir. Özellikle bilimsel araştırmalar için rehbere paralel çoktan seçmeli testler geliştirilerek korelasyona da bakılmasında fayda vardır. Rubriklerin geliştirilmesinde delfi tekniği de kullanılabilir. Performansın örtük yapılara bağlı olduğu durumlarda ise grounded teori yapısı ve görüşme teknikleri birarada kullanılabilir. Uzmanlıkla gelen örtük yapılara ilişkin değerlendirme rehberlerinin geliştirilmesinde, öğretim tasarımcısı ve uzmanın, birlikte çalışmaları gerekecektir.

Ne zaman bütünsel ne zaman analitik rehberleri kullanılmalıyız?

Bütünsel rehber kapsam geçerliliği açısından zayıf ama puanlama zamanı açısından verimlidir. Analitik rehber ise bütünsele göre daha ayrıntılıdır, dolayısıyla alt değişkenleri sergileme açısından da daha şeffaftır. Ayrıntılı dönütler verilecekse analitik seçimi daha uygundur. Ölçütlerin karmaşık etkileşimi ise bütünsel ile daha iyi yakalanılabilir. Bütünsel puanlama rehberinin, performans tanımlayıcılarının (descriptors) uygulamadaki farklılaşmalarını maskelediklerini tespit eden Harscha ve Martin (2013), bütünsel ve analitik birleşimi bir rubric önermişlerdir. Araştırmacılar, kodlamacı eğitimi desteği ile puanlama geçerliliğini yükselttiklerini bildirmişlerdir.

Eğer öğrenme düzeyleri gelişimsel ve sürekli bir yapı izliyorsa bütünsel rubrik uygun olacaktır. Ancak performans içinde oluştukları faktörlerden çok etkileniyor ise ve aynı zamanda performansı oluşturan alt değişkenler birbirinden bağımsız yapılar oluşturuyor ise analitik rubrik kullanılabilir. Problemin çözümünde faktörler arasındaki etkileşimin yapısının ortaya çıkarılması gerektiğinde her ikisi de önerilebilir. Faktör yapılarını açığa çıkarmak için faktör analizine gidilebilir. Örtük yapılarda analitik rehber önerilebilir. Çünkü problem çözümlerinin tesadüflere değil beceriye bağlı olduğundan emin olmak isteriz. Elbette bu biraz da bizim ne tür

veriye ihtiyaç duyduğumuza bağlıdır. Değerlendirmeyi hangi amaçla kullanacağımız da önemlidir.

Ne zaman Puanlama Rehberini Öğrenci İle Paylaşırız?

Alan bağımlı rehberlerin öğrenenle paylaşılması her zaman kaliteyi artırmak anlamına gelmeyebir. Bazen puanlama rehberimizi öğrenci ile paylaşmayıp, öğrenci ile birlikte bir rehber geliştirmemiz kaliteyi artırabilir. Diğer yandan puanlama rehberleri ancak uygun bir sınıf kültürü ve iklimi içinde geliştirici olabilir. Sınıf kültürünün uygun olmadığı durumlarda akran değerlendirme ile birlikte puanlama rehberi kullanmak gerek biçimlendirici gerek ürün değerlendirmesi için riskli olabilir. Puanlama rehberlerinin paylaşılması durumunda öğrenenin dikkati bütünüyle kriterleri karşılamaya yönelirse bu üretici çözümleri engelleyebilir. Bu durumlarda paylaşmamak akıllıca olur. Yeni öğrenenlerde ise basit ve işlevsel rubrikler stresi azaltarak başarıya yönlendirici olabilir.

Bazı üniversitelerde akreditasyonla başlayan uyum sağlama çabaları sonucunda öğretimde ve ölçme de uyum için öğretim üyelerinin işbirlikle geliştirdikleri aynı programın yürütülmesi ve aynı puanlama rehberinin kullanılmasına yönelmişlerdir (Harris ve Brown, 2008). Bu tür uygulamaların avantajı olabileceği gibi dezavantajları da olabilir. Farklı grupların farklı giriş davranışları olduğu düşünüldüğünde ve farklı öğretmenlerin farklı felsefi duruşları olabileceği düşünüldüğünde tek tip uygulama dezavantaj gibi görünmektedir. Diğer yandan öğrencilere öğretmen beklentilerinin başlangıçtan bildirilmesi açısından bakıldığında puanlama rehberlerinin şeffaflık sağladığı söylemi ileri sürülebilir. Şeffaflık teriminin kendisinin bile değer-yüklü bir tanımlama olduğu varsayılırsa, şeffaflık terimini kendi içinde tartışmamız gerekir (Bearman ve Ajjawi, 2018). Özellikle puanlama rehberlerinin küçük öğrenme etkinliklerinde kullandığımızda rehberi paylaşmak bazen paylaşmamaktan daha zararlı olabilir. Yöntem temelli rubrikler öğrenme görevlerinde keşfedilmesi gerekenlerle ilgili çok fazla ipucu verebilir.

Geliştirici ve gerçekçi değerlendirme için (formative ve authentic assesment) yapıcı öğrenme formatında, tüm bir dersi ve dönemi, bir dizi aşamalı beceri olarak işleyecekseniz, öğretmen sadece rehber olacaksa, öğrenciler bu formatla ders işlemeye alışık harika öğrencilerse, 10 ayrı rubrik verirsiniz sorun olmayabilir. Aslında her zaman sorun olur ve bu harika durumda da pek çok problem yaşanmaktadır. Her tasarım ve kararın olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Biz hangilerini çözmeye karar vereceğiz ve dengeyi nasıl sağlayacağız sorusunun cevabı bizzat o belirli sınıftaki belirli öğretmenin ve öğrencilerinin durumlarına bağlıdır. Rubriği paylaşıp paylaşmama kararı öğretimden sorumlu olan öğretmene bırakılmalıdır.

Johnson ve Panedero (2017) puanlama rehberi kullanımının geribildirim yolu ile anlamayı kolaylaştırdığını ve öz-düzenlemeyi desteklediğini; bu etkinin düşük performans düzeyindeki öğrenciler için daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Yazın incelemeleri puanlama rehberlerinin akademik başarıyı olumlu etkilediğini göstermektedir (2017). Puanlama rehberi kullanımında, koşulların hangi özellikleri ile başarıyı desteklediklerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Klasik düz anlatımlı öğretime çok alışık olan öğrenciler puanlama rehberlerini gördüklerinde rahatlamak yerine endişeye kapılabilirler. Örneğin araştırmacı (Matshedisho, 2020) sosyoloji dersinde sağlık bölümü öğrencileri ile gezi-gözlem etkinliği düzenlemiştir. Öğrenme görevi yorumlayıcı (interpretivist paradigma) çerçeveden gözlemler ile sağlık arasındaki ilişkileri

değerlendiren bir yazı yazmaktır. Öğrenciler öğrenme görevine ilişkin becerileri henüz geliştirmemiş oldukları için puanlama rehberinin yorumlayıcı çerçevesini anlamamış ve puanlama rehberinin anlamsızlığını eleştirmişlerdir. Puanlama rehberlerini paylaşmamız her zaman şeffaflığa hizmet etmeyebilir. Bu karar öğretimi düzenleyecek ve öğretecek olan öğretmene ait olmalıdır. Hiçbir öğretim üyesi ve öğretmenimizi de başkasının hazırladığı bir rubriği kullanmak zorunda bırakmamalıyız. Yapılabilecek en iyi şey kaliteyi artırıcı ve gerçekçi eğitim çalışmalarına devam etmektir.

Grup Değerlendirmesi mi Yoksa Bireysel Değerlendirme mi Yapmalıyız?

Puanlama rehberini tanımlama, öğrenme veya performans değerlendirme amacı ile kullanabiliriz. Alan-bağımlı rehberlerin geliştirirken, öğrenme düzeylerine veya içeriğin ağırlıklı niteliklerine göre kapsamında değişmesi gerekir. Bu amaçlara göre rubriğimizin uygulama aşamaları veya şekli de farklı olacaktır. Örneğin öğe etkileşimi yüksek veya muğlak içeriklerde, rubriğin öğretim sürecine katkısı veya öğrenmeye etkisi farklılaşacaktır. Öğe etkileşimi yüksek durumlarda önce rehberin verilerek, öğrencinin rehber üzerinde çalışması sağlanılabilir. Çünkü hem öğrenme görevini yapmaya çalışıp hem de bunu değerlendirmeyle aynı anda birleştirmeye çalışması çok zor olacaktır. Muğlak, yanılgılı durumlarda ise öğrencinin eline net performans tanımlamaları olan bir rubrik verseniz, hatta doğrudan yanılgı nedenini açıklasanız dahi, öğrenciler tek başlarına anlamı yakalamakta çok zorlanabilirler. Yanılgıların açığa çıkartılmasını gerektiren öğretim durumlarında grup çalışmaları ve grup değerlendirme olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak yukarıda söz edildiği gibi sınıf atmosferinin birlikte çalışmaya elverişli olması gereklidir.

Güvenirlik ve Geçerlik Nasıl Sağlanır?

Herşeyden önce puanlama rehberlerinde güvenirliğin ve geçerliliğin sağlanması gerekmektedir. Aynı puanlayıcının kendi puanlamaları arasında, farklı puanlayıcıların ise birbirleri arasındaki tutarlılığı gereklidir. Puanlayıcılar arasında fark oluştuğunda puanlamacıların birbirleri ile görüşerek puanlama farklarının kaynağını bulup, anlaşmaya varmalarına izin verilmesi güvenirliği olumlu etkileyebilir. Ancak kodlamacıların uyum çabalarının güvenirliği olumsuz etkileme riskinin yüksek olduğu durumlarda, üstünde tartışılacak uzlaşmazlığın nitelik ve düzeyi belirlenmelidir. Çünkü bazen uzlaşmazlık aslında rehberde bir sıkıntının olmasına işaret etmektedir. Öğrenenin tepkileri o alt değişkende farklılaşmıyorsa yani performans henüz gelişmemiş ise o faktördeki küçük uzlaşmazlıklar daha büyük görünebilir. O nedenle uzlaşmazlıkların yapısı geliştirme esnasında not alınmalı ve anlamlı bir örüntü oluşturup oluşturmadığı incelenilmelidir. Örneğin karşı çeldirici öğe tartışma şemasında gerekli bir öğe ancak becerinin yüksek düzeylerinde kendini gösteriyor (Aldağ, 2005; Köroğlu, 2008). İki farklı araştırma da farklı kodlayıcılar arasındaki puanlamaların düşük ilişkili çıkması, öğenin varlığından ya da kodlamacıların özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Sadece öğenin üst gelişim düzeyinde çıktığının habercisidir. Araştırmacı birbaşkasının geliştirdiği rubriği kullandığında bu bulgunun nedenini açıklamakta zorlanabilir veya yanlış yorumlayabilir. O nedenle kullanacağımız puanlama rehberini kendimizin geliştirmesi en sağlıklı olan yoldur.

Kodlamacı Eğitiminde Nelere Dikkat Etmemiz Gerekir?

Kodlamacının alan uzmanı olmadığı durumlarda içerik ve örnek kodlamalar verilmeli, örneklerin ve alıştırmaların sayısı yüksek tutulmalı, kodlamacı aynı puan ve kodlamalara ulaşıncaya kadar eğitim sürdürülmelidir. Kodlayıcının kodlamaları ve düzeyleri aynı şekilde algıladığından emin olunmalıdır. Puanlayıcılar hangi durumlarda yanılgıya düşebilir? Özellikle sezgisel veya heuristik yanılgıların, safsataların yoğun olduğu durumlarda puanlayıcılar da yanılgıya düşebileceği için yukarıdaki önlemler yanında, özel önlemler alınmalıdır. Puanlayıcı özellikleri ve puanlama yanılgıları arasında ilişki var mıdır? Bu konuda sezgisel olarak evet desek dahi deneyimlerin de paylaşıldığı, deneysel çalışma sonuçlarına ihtiyaç vardır. Kaliteli bir rehberin geliştirilmesinde veya mevcut bir rehberin seçilmesinde pekçok faktörün göz önünde bulundurulması ve pek çok kararın alınması gerekmektedir.

Çalışma sonuçları, öğrencilerle dereceli puanlama anahtarlarını tartışmanın yararlı olduğunu göstermektedir (Brookhart ve Chen 2015). Matshedisho (2020) çalışmasında, öğretim üyesiyle rubrik hakkında konuşma imkanları bulamadıklarında sadece rubrik ölçütlerini anlamakla değil, rubrikte belirtilen beklentileri yerine getirme yeterlilikleri konusunda da öğrencilerin endişe duyduklarını belirtmiştir. O halde aslında şeffaflık getirdiğini düşündüğümüz rubrik belki de sandığımız kadar şeffaf değildir. Bir rubrik dersin başında yeni öğrenecek olan öğrenci için opaktır, ancak performans tanımlayıcılarına göre öğrenme süreci sonunda iyi performansa ulaşan öğrenciler için şeffaf hale gelir.

Genelikle görünür ölçütlere sahip basit öğrenme görvleri için rubrik hazırlamayız. Örneğin, bilimsel araştırma dersinde rubrikle birlikte "Değişkenler işlevselleştirilmemiştir." dönütünü alan öğrenci neyi yapmadığını anlar mı? Muhtemelen anlamayacaktır. Muhtemelen o konuya ilişkin ayrıntılı tanımlamalar rubrikte yer almamaktadır. Klasik bir bilimsel araştırma dersi ise bu dönütle ilgili ne yapması gerektiğine ilişkin doğrudan yönlendirici ders notu da yoktur. Ancak bu durumda biz gerçekten rubriklerin şeffalık getirdiği olgusunu genelleyip, ilke düzeyine yükseltip, öğretmenleri şeffaflık adına rubriği öğrencileri ile paylaşmak zorunda bırakabilir miyiz? Rubrik kullanımına ilişkin varsayımlarımızı sorgulamamız gerekiyor. Rubrik yeni olmamasına rağmen henüz yeterince şeffaf bir terim değil, araştırılması gereken çok fazla unsur var halen. Özellikle bir başkasının hazırladığı programla –hedefle öğretim yapmak bile çok zor iken, bir başkasının hazırladığı rubrikle değerlendirme yapmak her zaman kolay bir görev olmayabilir.

Elbette tanımlayıcılardaki netlik anlam oluşturmayı kolaylaştırabilir, öz-düzenlemeyi destekleyerek düşük performanslı öğrencinin başarısını yükseltebilir. Aynı rubric ve davranış tanımlamaları daha yüksek performanslı öğrenciyi sıkabilir (Johnson ve Panedero, 2018). Bu durumda tüm öğrencilerimizi rubriği kullanmaya zorlamanın anlamı olmaz. Eğer öğrenme görevi zaten kısa açıklamalar ile anlaşabilecek netliğe sahipse, muhtemelen rubriği değerlendirme veya gelişimsel destek için değil bilgilendirme için hazırlamışızdır. Bu da bazı öğrencileri rahatlatabilir. Sorun bu ise değerlendirme faktöründen çok öğrencinin duyuşsal-üst bilişsel algıları üstünde çalışmak daha çok işe yarayabilir. Çoğu zaman rubriği kullanan öğrencilerin başarılarının yükselip yükselmediği ile çok ilgiliydik. Artık daha derin soruları sormamızın zamanı geldi. Örneğin "Tanımlayıcı ve ölçütleri öğrenenler, nasıl kulanıyorlar? Hangi tip yönergeler hangi tip davranışı ortaya çıkarıyor? Rubrikle ilgili alt düzey sorular soran ve ileri düzey sorular soran öğrencilerin davranış örüntüleri rubric tarafından mı belirleniyor?" gibi pek çok soru incelenebilir.

Literatürde bazı fakülte ve okulların birden fazla bölüm ve öğretmenin aynı rubriği kullanmalarının zorunlu tuttukları belirtilmektedir. Böyle bir zorunluluğun faydaları ile getireceği sınırlılıklarında tartışılmasında fayda vardır. Elbette işbirlikli puanlama rehberi geliştirme deneyimleri ve yollarına ilişkin araştırma makalelerine daha fazla ihtiyaç vardır (örneğin bakınız: Allen ve Knight, 2009). Hem her öğretmenden her sınıfında aynı hedefi aynı şekilde öğretmesini beklemenin daha ötesinde, farklı öğretmenlerden, farklı sınıflarda, aynı hedefi, aynı şekilde öğretmesi ve aynı sonuca ulaşmasını bekleyeceğiz. Hem de yapıcı ve yaratıcı öğrenciler mezun edilmesini bekleyeceğiz. Bu beklentiler birbirini destekleyen beklentiler gibi görünmemektedir. Puanlama rehberlerini "tek kalıpla herkese uyan" standart testlere mi dönüştürmeye çalışacağız? Sınıflarımızdan "tek kalıpla herkese uyan" yöntemlerimizle öğrenmesini mi isteyeceğiz? Puanlama rehberlerini düzenlerken seçtiğimiz yöntemi, öğrencinin giriş davranışlarını, öğrencinin ihtiyacını da göz önüne almak zorundayız. Amaçlarımızın değerlendirmenin gölgesinde kalmasını istemiyoruz. Öğretmen kendisinin ve öğrencilerinin kullandığı rehberde değişiklik yapmak için bir ekibin veya yönetimin onayını beklememeli. Programlar değişiyor. Öğrenciler değişiyor. Öğretmen de değişiyor. Rehberi anıt taşına yazmamıza gerek yok. Çünkü rehber de değişiyor.

Özdemir (2010) 337 öğretmen ile yaptığı ihtiyaç analizi çalışmasında, öğretmenlerin rubrik konusunda hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Uygulamada öğretmenlerin alternatif değerlendirme tekniklerine olumlu baktıklarını biliyoruz. Öğretmenlerin yeni beceriler geliştirmelerini desteklemek için ihtiyaç analizlerin temelinde eğitime devam edilmesi gerekmektedir.

3. SONUÇ

Kısaca özetlersek: Puanlama rehberini tanımlama, öğrenme veya performans değerlendirme amacı ile kullanabiliriz. Zaman açısından verime ihtiyaç duyduğumuzda, öğrenme görevindeki performans düzeylerinin birlikte anlaşılabileceği durumlarda bütünsel rubriği tercih ederiz. Alt-değişkenler ile ilgili ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyduğumuzda ise analitik rehberi tercih ederiz. Karmaşık ve üst-düzey görevlerde rubrik strese neden olmayacaksa öğrenci ile paylaşılır. Daha sonra öğrencilerle rehber ve beklentiler ile ilgili olarak tartışılmalıdır. Çok karmaşık görevlerde, puanlama rehberi olmasına rağmen öğrenenin bireysel çalışması faydalı olmayacak ise grupla çalışmaya geçilmelidir. Bu durumda öğrenme görevi puanı gruba verilmelidir. Puanlama rehberinin güvenirlik ve geçerliğinin sağlanması gerekir. Rehber genellikle geliştirildiği amaç için geliştiren kişi tarafından kullanılır. Ancak güvenirlik ve geçerlik çalışmaları yapılarak uluslararası kullanıma sunulan rubrikler vardır. Yapıcı öğrenme ortamlarında öğretmen ve öğrenciler geliştirici süreç içinde birlikte puanlama rehberi geliştirebilirler. Puanlama rehberleri ancak uygun bir sınıf kültürü ve iklimi içinde geliştirici olabilir. Sınıf kültürünün uygun olmadığı durumlarda akran değerlendirme ile birlikte puanlama rehberi kullanmak gerek biçimlendirici gerek ürün değerlendirmesi için riskli olabilir. Rubrik işbirliği içinde bir ekip ile geliştirilebilir. Puanlayıcılar arasında fark oluştuğunda puanlamacıların birbirleri ile görüşerek puanlama farklarının kaynağını bulup, anlaşmaya varmalarına izin verilebilir. Puanlayıcı özellikleri ve puanlama yanılgıları arasında ilişki olup olmadığına bakılmalıdır. Kendi rubriklerini geliştirebilmeleri için öğretmenlere eğitim verilmesi gereklidir. Puanlama rehberleri yeni bir uygulama olmasa da konuyla ilgili daha derin soruların sorulmasına ve araştırılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1. Aldağ, H. (2005). Düşünme Aracı Olarak Metinsel ve Metinsel-Grafiksel Tartışma Yazılımının Tartışma Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.*
2. Aldağ, H. ve Gürpınar, K., (2007). Üniversite Öğrencilerinin Sunu Becerilerini Etkileyen Faktörler. Akademik Bilişim Konferansı 31 Ocak - 2 Şubat 2007, Kütahya.
3. Akpınar M., ve Kranda, S. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akran değerlendirmesine ilişkin görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 342-356.
4. Allen, S. and Knight, J. (2009) "A Method for Collaboratively Developing and Validating a Rubric," *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*: Vol. 3: No. 2, Article 10.
5. Bearman, M., and Ajjawi, R. (2018, November). From “seeing through” to “seeing with”: Assessment criteria and the myths of transparency. In *Frontiers in Education* (Vol. 3, p. 96). Frontiers.
6. Brookhart S. M. and Chen F. (2015) The quality and effectiveness of descriptive rubrics, Educational Review, 67:3, 343-368, DOI: 10.1080/00131911.2014.929565Harsch, C., & Martin, G. (2013). Comparing holistic and analytic scoring methods: issues of validity and reliability. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, *20*(3), 281-307.
7. Halmaghi, E. (2011). Undergraduate students’ conceptions of inequalities: sanding the lens. In The International Conference of Psychology of Mathematics Education Proceedings (pp. 41-46).
8. Harsch, C., & Martin, G. (2013). Comparing holistic and analytic scoring methods: issues of validity and reliability. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 20(3), 281-307.
9. Harris, L., & Brown, G. T. L. (2008, January). New Zealand teachers’ conceptions of the purpose of assessment: Phenomenographic analyses of teachers’ thinking. In Australian Association for Research in Education (AARE) Annual Conference, Brisbane, Australia.
10. Jones, E., & Bergin, C. (2019). Evaluating teacher effectiveness using classroom observations: A Rasch analysis of the rater effects of principals. *Educational Assessment*, *24*(2), 91-118.
11. Jönsson, A., & Panadero, E. (2018). The use of rubrics to support AfL in higher education. In *EARLI SIG 1 Assessment Conference, Munich, Germany*.
12. Jönsson, A., & Panadero, E. (2017). The use and design of rubrics to support assessment for learning. In *Scaling up assessment for learning in higher education* (pp. 99-111). Springer, Singapore.
13. Jonsson, A., & Svingby, G. (2007). The use of scoring rubrics: Reliability, validity and educational consequences. *Educational research review*, *2*(2), 130-144.
14. Karataş Coşkun, M. (2011) Kavram Öğretimi. Adana: Karahan Kitabevi
15. Köroğlu, L. S. (2009). Sekizinci sınıf fen ve teknoloji dersi kalıtım konusunun tartışma öğeleri temelli rehber sorularla desteklenen benzetim ortamında öğretiminin akademik başarı ve tartışma öğelerini kullanma düzeyine etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.*
16. King, J., McKegg, K., Oakden, J., & Wehipeihana, N. (2013). Evaluative rubrics: A method for surfacing values and improving the credibility of evaluation. Journal of MultiDisciplinary Evaluation, 9(21), 11-20.
17. Kim, Y. S. G., Schatschneider, C., Wanzek, J., Gatlin, B., & Al Otaiba, S. (2017). Writing evaluation: rater and task effects on the reliability of writing scores for children in Grades 3 and 4. *Reading and writing*, *30*(6), 1287-1310.
18. Lumley, T., and McNamara, T. F. (1995). Rater characteristics and rater bias: Implications for training. *Language testing*, *12*(1), 54-71.
19. Matshedisho, K. R. (2020). Straddling rows and columns: Students’(mis) conceptions of an assessment rubric. Assessment & Evaluation in Higher Education, 45(2), 169-179.

20. Özdemir, S. M. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarina ilişkin yeterlikleri ve hizmet içi eğitim ihtiyaçlari. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *8*(4), 787-816.
21. Papadakis, S., Kalogiannakis, M., & Zaranis, N. (2017). Designing and creating an educational app rubric for preschool teachers. Education and Information Technologies, 22(6), 3147-3165.
22. Ramesh, V. M., and Ramanathan, C. (2013, August). A rubric to evaluate learning management systems. In *Proceedings of 2013 IEEE International Conference on Teaching, Assessment and Learning for Engineering (TALE)* (pp. 73-77). IEEE.
23. Yazıcı, N. (2013). *Başarının ölçülmesinde SOLO Taksonomiye dayalı hazırlanan rubrik kullanımının etkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
24. Yılmaz, F. N., Özer Y. ve Acar, M. (2012). İlköğretim programında yer alan ölçme ve değerlendirme kavramlarının kullanım çeşitliliğinin belirlenmesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 255-271.